P. I. 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXVI, Nr. 1-2 IANUARIE-FEBRUARIE 1960

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Dezarmarea, porunca ceasului de faţă (Ierom. Adrian Hriţcu) . . 3

LA IZVOARELE ORTODOXIEI

† IUSTIN, MITROPOLITUL MOLDOVEI ŞI SUCEVEI: Biblioteca Părinţilor şi Scriitorilor bisericeşti greci 7

STUDII

Pr. Prof. NICOLAE NEAGA: Sfînta Treime în Vechiul Testament . 9
CONSTANTIN TURCU: Cărţi, tipografi şi tipografii din Moldova în secolul al XVIII-lea 21
Pr. Prof. IOAN ZUGRAV: Două pomelnice ale Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava 32
Diac. Prof. OREST BUCEVSCHI: Bunătatea sufletească . . . 49
Prof. I. COZLOV: Reflexii asupra studiului Liturgicei. (trad Pr. Paul Mihail) 57

PREDICI

Pr. NICOLAE DONOŞ: La Sfîntul Ioan Botezătorul . . . 64
Pr. MIRCEA SFICHI: La duminica Vameşului şi a Fariseului . . 67

MONUMENTE ISTORICE BISERICEŞTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

Pr. LEONIDA GAVRILESCU: Mănăstirea Rîşca 70

FIGURI DIN VIAŢA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

Pr. Prof. VLADIMIR PRELIPCEANU: Prof. Pr. Dr. Vasile Gheorghiu 78

DOCUMENTAR

Pr. GABRIEL COCORA: Documente pentru biografia Mitropolitului Iosif Naniescu 92

LOCALITĂŢI ISTORICE DIN MOLDOVA

AL. ADRIAN BOTEZ: Corlătenii Dorohoiului 100

(continuare în pagina 3-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

nr. 90
BIBLIOTECA MITROPOLIEI I. S.
P. I - 2

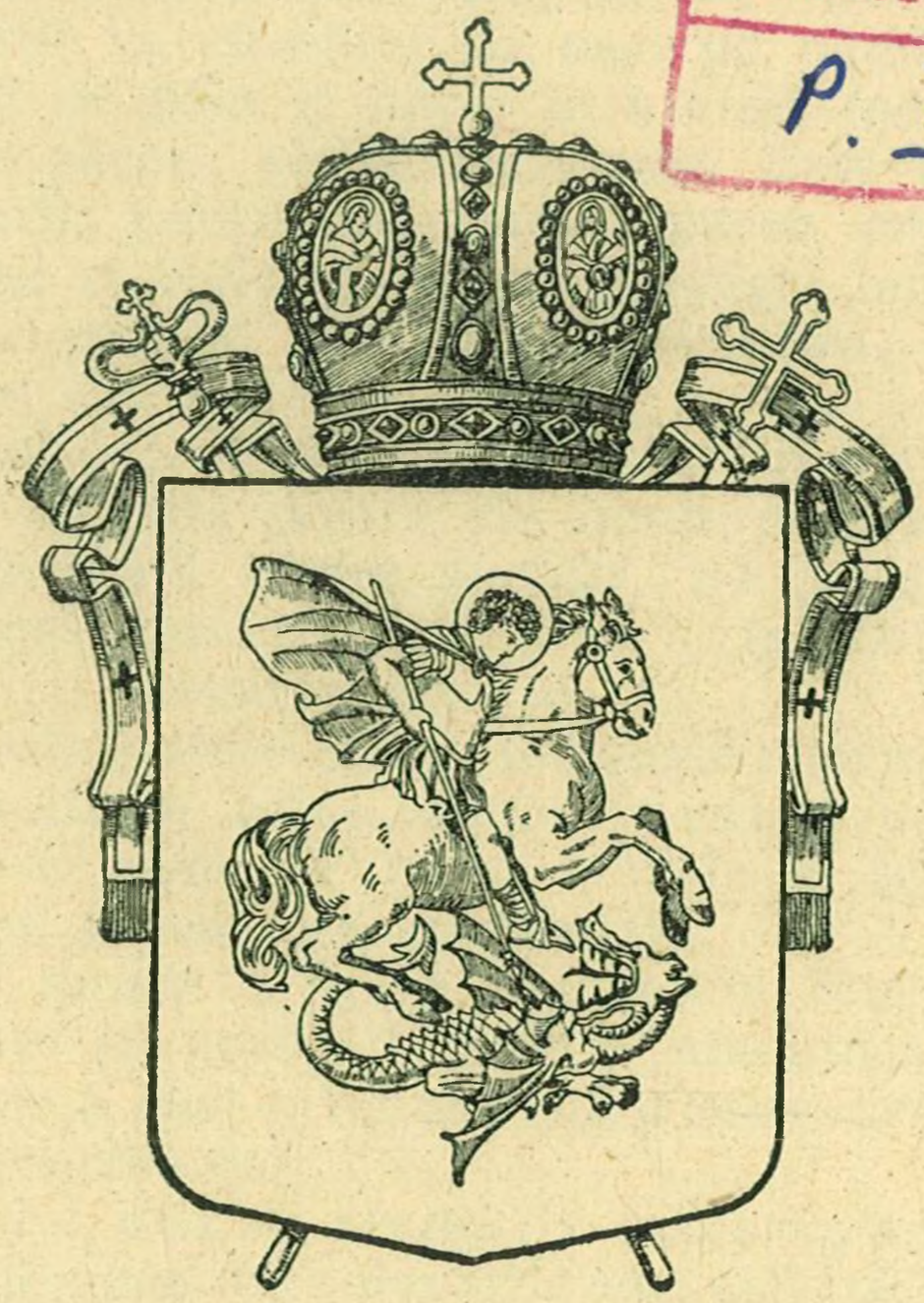

Mitropolia Moldovei și Bucovinei
Biblioteca "Dumitru Stăniloae" Iași
M00090

ANUL XXXVI, Nr. 1-2 IANUARIE-FEBRUARIE 1960

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:
ARHIEPISCOPIA IAȘILOR, STR. ȘTEFAN CEL MARE, Nr. 46
I A Ș I

DEZARMAREA, PORUNCA CEASULUI DE FAŢĂ

Pacea a fost și este năzuința de totdeauna și de pretutindeni a popoarelor.

Mîntuitorul Hristos a fost așteptat ca «Domn al Păcii», la naștere a fost vestit ca aducător de pace pe pămînt; El însuși a fericit pe făcătorii de pace și apoi, în ajunul morții Sale, ne-a lăsat ca moștenire pacea: «Pace las vouă». Este firească această năzuință a omenirii, pentru că numai pacea creează climatul necesar progresului și fericirii. În ce privește bunul cel atît de prețios al vieții creștinești care este rugăciunea, biserica ne îndeamnă să-l facem «cu pace».

În lupta stăruitoare pentru pace s-au ținut numeroase congrese mondiale în diferite centre ale lumii, s-au scris mii de pagini, s-au lansat în toată lumea apeluri, s-a constituit o uriașă armată pașnică a partizanilor păcii, s-au strîns sute de milioane de semnături pentru apararea acestui bun.

Atîta vreme cît statele cheltuiesc sume enorme pentru întreținerea de forțe militare, atîta vreme cît există uzine numeroase și mari depozite de arme de toate felurile și stocuri de arme atomice și nucleare, pacea este amenințată.

Nu-i deajuns numai a arăta oamenilor binefacerile păcii; trebuiesc înlăturate și pricinile care o amenință; aceasta este forma nouă pe care a luat-o lupta pentru pace; desființarea uneltelor de război, dezarmarea.

Evenimentul cel mai de seamă în această privință îl constituie propunerile Guvernului Sovietic cu privire la dezarmarea generală și totală, prezentate de Primul Ministru N. S. Hrușciov în Adunarea Generală a O. N. U., la 18 septembrie 1959, cu prilejul vizitei sale în S. U. A. Ele prevăd: dezarmarea generală și totală a statelor, distrugerea tuturor tipurilor de arme, inclusiv arma nucleară, desființarea tuturor forțelor armate, ministerelor de război și statelor majore și instituirea unui control care să asigure realizarea în fapt a acestor măsuri. Ca o concretizare a voinței de pace a întregii omeniri, propunerile au fost primite cu entuziasm și întreaga adunare, în numele celor 83 de națiuni reprezentate, le-a aprobat fără nici o rezervă. De la Adunarea Națiunilor Unite propunerile au înconjurat întreg globul, devenind preocuparea de căpetenie a tuturor țărilor și întreaga omenire însuflețită de noi nădejdi frămîntă problema dezarmării.

Consiliul Mondial al Păcii a declarat că «salută cu căldură proiectul de rezoluţie privind dezarmarea, împreună cu toţi cei care vor să salveze generaţia prezentă şi generaţia viitoare de pericolul unui nou război catastrofal».

Comitetul executiv al F. S. M. cu prilejul lucrărilor de la cea de a XX-a sesiune, în apelul lansat îndeamnă pe toţi oamenii muncii să sprijine dezarmarea «care poate să deschidă o eră nouă în istoria omenirii». Tot aşa în declaraţia Marii Adunări Naţionale din 29 decembrie 1959 a R. P. R., poporul romîn, împărtăşeşte convingerea că dezarmarea ar crea nebănuite posibilităţi pentru dezvoltarea tuturor popoarelor şi afirmă că îşi va aduce întreaga contribuţie la înfăptuirea ei. Aceste propuneri, continuă declaraţia M. A. N., ar asigura un control efectiv, general şi total şi ar permite ca sumele uriaşe ce se cheltuiesc pentru înarmare să fie utilizate pentru îmbunătăţirea vieţii tuturor popoarelor. S-ar crea largi posibilităţi pentru acordarea de sprijin ţărilor slab dezvoltate, iar toate cuceririle geniului uman ar fi puse în slujba civilizaţiei şi progresului întregii omeniri. E o datorie pentru oamenii de stat din toate ţările, a parlamentelor şi guvernelor să asculte voinţa popoarelor şi să acţioneze cu fermitate pentru înlăturarea piedicilor care mai stau în calea lichidării războiului rece şi a înfăptuirii dezarmării generale şi totale. Acestui ţel îi este subordonată întreaga activitate pe plan internaţional a R. P. R.».

De asemenea diferiţi oameni de ştiinţă romîni şi-au spus cuvîntul lor autorizat în problema dezarmării : «Dezarmarea, afirmă acad. prof. H. Hulubei, va aduce liniştea zilei de mîine şi va asigura pentru toţi pîinea cea de toate zilele». Acad. prof. Dr. Şt. Milcu îndeamnă omenirea «să transforme săbiile în pluguri, tunurile în tractoare şi avioanele aducătoare de moarte în aripi paşnice şi să folosească minunata descoperire a energiei atomice pentru binele omenirii», iar acad. prof. I. S. Gheorghiu, afirmă «că oamenii de ştiinţă luptă alături de popoarele lor pentru ca dezarmarea generală şi totală să devină fapt împlinit».

Presa mondială dezvăluie toate aspectele binefacerilor şi imensului profit pe care l-ar avea omenirea de pe urma dezarmării. «Miliardele eliberate prin transformarea industriei de război în industrie de pace, spune acelaşi apel al F. S. M., ar permite ca resurse uriaşe să fie consacrate îmbunătăţirii condiţiilor de muncă şi viaţă pentru a se pune capăt mizeriei şi foametei în era atomului şi a cuceririi spaţiului cosmic».

Înlăturarea barierelor care separă statele, creşterea încrederii reciproce între popoare, creşterea nivelului de trai al oamenilor prin înmulţirea bunurilor materiale şi spirituale, iată numai cîteva din binefacerile pe care le-ar aduce omenirii dezarmarea.

Comparaţiile statistice ce se fac sînt pline de interes şi profund grăitoare.

«Cheltuielile primului război mondial ar fi fost deajuns să procure fiecărui din 74 milioane mobilizaţi o casă frumoasă şi o bună bucată de pămînt ; celui de al doilea război mondial omenirea a datorat tributul de peste 30 milioane morţi şi cheltuieli cu care s-ar fi putut asigura tuturor copiilor din lume absol-

venţa şcolii medii şi construirea pentru fiecare familie de pe glob a unei vile cu cinci camere ; costul unui bombardier greu ar ajunge pentru construirea a 80 km. şosea betonată sau a două spitale perfect utilate, a 30 şcoli mari sau a două centrale electrice ; în locul unui crucişător s-ar putea construi locuinţe moderne pentru 8000 de locuitori ; cu preţul unei bombe cu hidrogen se poate construi un oraş, cu preţul unei rampe de rachete se pot clădi 1500 şcoli, cheltuielile mondiale ale unei singure zile de înarmare sînt egale cu costul a 40.000 case ultramoderne, iar cele ale unui întreg an ar ajunge pentru construirea a 10.000 centrale termoelectrice de cîte 100.000 kw. fiecare».

Faţă de această ofensivă crescîndă pentru dezarmare care se desfăşoară în toată lumea, cum era şi firesc, Biserica Ortodoxă a luat o atitudine hotărîtă. Apelul Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse din 29 noiembrie 1959, către întîistătătorii Bisericilor Ortodoxe autocefale, vorbind despre propunerea Guvernului Sovietic cu privire la dezarmarea generală şi totală, spune între altele : «Nu vom exagera afirmînd că această propunere constituie cel mai însemnat eveniment din zilele noastre, spre care s-a îndreptat atenţia tuturor popoarelor însetate şi dorite de a scăpa de primejdia şi frica războiului.

Cînd noi ne rugăm pentru pacea a toată lumea, prin aceasta nu numai că-L rugăm pe Dumnezeu să-şi reverse pacea sa adîncă şi stătătoare asupra întregii lumi, dar sîntem datori să şi activăm cu toate puterile noastre proprii, dîndu-ne contribuţia în măreaţa luptă de statornicire şi întărire a păcii pe pămînt. Milioane de creştini aşteaptă ca voinţa oamenilor de dezarmare să-şi găsească sprijinul cuvenit în dumnezeeasca dragoste, care s-a suit pe cruce pentru izbăvirea neamului omenesc de păcat, de blestem şi de moarte.

Dacă noi vom încălzi inimile oamenilor cu cuvîntul dragostei, atunci omenirii îi va fi mai uşor să se înalţe şi să realizeze acea stare duhovnicească, cînd «nu-şi va mai ridica sabia sa popor asupra altui popor şi nu vor mai învăţa a se război» (Is. 2, 4).

Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Romîne într-o şedinţă, ce a avut loc la Bucureşti în ziua de 21 decembrie 1959, şi-a însuşit întru totul apelul Bisericii Ortodoxe Ruse. Apelul a fost prelucrat în Adunările Eparhiale şi în cadrul conferinţelor preoţeşti din întreaga ţară, stăruindu-se îndeosebi asupra activităţii ce trebuie s-o depună slujitorii altarelor pentru lămurirea credincioşilor în problema păcii şi a dezarmării. Căci, după cum spune apelul amintit, slujitorilor Bisericii, binevoitori ai păcii prin Iisus Hristos, li se cuvine să rostească răspicat şi tare cuvîntul în apărarea şi întărirea nădejdii aprinsă în inimile oamenilor prin posibilitatea dezarmării generale şi totale.

* * *

Este cunsocut faptul din chimie că într-o soluţie saturată e deajuns să se adauge o picătură pentru ca întreaga soluţie să se cristalizeze. Ceva asemănător s-a petrecut cu apelul pentru dezarmare al U.R.S.S.

Omenirea a suferit prea mult de pe urma războaielor; toată lumea doreşte pacea. Apelul e picătura ce trebuia, pentru a cristaliza în jurul ei întreaga dorinţă de pace a popoarelor. Aşa se explică faptul că toată lumea l-a primit cu entuziasm şi cu mari nădejdi.

U. R. S. S. care a lansat apelul pentru dezarmare a făcut şi primul pas pentru realizarea practică a ei, reducînd efectivul forţelor armate cu 1.200.000 oameni, după cum se vede în apelul Sovietului Suprem din 15 ianuarie a. c. către toate popoarele lumii.

Înţelegem deci că e de datoria fiecărui om să lupte din toate puterile pentru înfăptuirea acestui măreţ ideal. Ca fii ai Bisericii Ortodoxe Romîne care ne rugăm zilnic «pentru pacea a toată lumea şi pentru unirea tuturor», sîntem încredinţaţi că aceasta este şi voinţa lui Dumnezeu, care ne va da şi puterea să o împlinim.

Ierom. ADRIAN HRIŢCU

BIBLIOTECA PĂRINŢILOR ŞI SCRIITORILOR BISERICEŞTI GRECI

Cu binecuvîntarea Sfîntului Sinod al Bisericii Greciei a început la Atena, în anul 1955, publicarea scrierilor Părinţilor şi scriitorilor bisericeşti greci. Iniţiativa şi purtarea de grijă a tipăririi acestei mari opere, care va cuprinde sute de volume, aparţin asociaţiei bisericeşti *Slujirea apostolică a Bisericii Greciei.*

Pînă în prezent au fost editate: Vol. I Clement al Romei (partea I-a), Vol. II Clement al Romei (partea II-a), Învăţătura celor doisprezece Apostoli, Epistola lui Barnaba, Epistola către Diognet, Ignatie, Vol. III Policarp al Smirnei, Herma, Papia, Codrat, Aristide, Iustin (partea I-a), Vol. IV Iustin (partea II-a), Taţian, Meliton, Athenagora, Vol. V Teofil al Antiohiei, Ermia, Hegesip, Irineu, Ipolit (partea I-a), Vol. VI Ipolit (partea II-a), Vol. VII Clement Alexandrinul (partea I-a), Vol. VIII Clement Alexandrinul (partea II-a), Vol. IX-XVI Origen, Vol. XVII Origen (ultima parte), Iuliu Africanul, Dionisie al Alexandriei, Grigorie al Neocezareii.

Textul operelor Părinţilor şi scriitorilor bisericeşti este reprodus după cele mai bune ediţii. Urmărind îndeosebi să pună la dispoziţia clerului şi a studenţilor teologi scrierile patristice s-a renunţat la aparatul critic cu indicarea variantelor textuale; în partea de jos a fiecărei pagini sînt indicate numai citatele din Sfînta Scriptură.

În această ediţie a scrierilor Părinţilor şi scriitorilor bisericeşti se publică numai textul grec original. Lucrările scriitorilor greci păstrate numai în traducerea latină vor fi publicate în volume speciale la sfîrşitul întregii ediţii.

La timpul potrivit, operele Părinţilor şi scriitorilor bisericeşti latini vor fi traduse şi tipărite în limba greacă de aceeaşi asociaţie.

Lucrările fiecărui Părinte sau scriitor bisericesc sînt precedate de o introducere privitoare la viaţa şi scrierile autorului. Aceste introduceri sînt reproduceri din opera de mare valoare pentru teologia ortodoxă *Patrologia* de D. S. Balanos.

Fiecare volum are, la sfîrşit, un *tabel* al textelor din Sfînta Scriptură şi un *tabel* de teme, nume şi lucruri. Ambele tabele sînt alcătuite de P. S. Episcop de Ahaia Pantelimon.

Întreaga ediţie a operelor Părinţilor şi scriitorilor bisericeşti se bucură de îndrumarea şi purtarea de grijă a distinsului teolog grec Vasile Vellas, profesor la Facultatea de Teologie din Atena

și director general al Asociației Slujirea apostolică a Bisericii Greciei.

Valoarea deosebită a acestei ediții se înfățișează limpede pentru cititori în Cuvîntul Prea Fericitului Arhiepiscop Spiridon, în adresa Sfîntului Sinod al Bisericii Greciei Nr. 57/1955 către Prof. Vasile Vellas și în cuvîntul înlocuitor de prefață al Prof. V. Vellas, care au fost așezate la începutul vol. I, pag. 7-13 (notate cu literele alfabetului grecesc).

În cuvîntul său, Prea Fericitul Spiridon, Arhiepiscopul Atenei și al întregii Grecii din vremea tipăririi primului volum (1955) scrie următoarele :

«Editarea Părinților și scriitorilor bisericești greci de către Slujirea apostolică a Bisericii Greciei trebuie pe bună dreptate să fie salutată ca un eveniment unic pînă acum în istoria Bisericii Ortodoxe. Pentru întîia oară se întreprinde deci, în chip oficial, de către Biserică opera mare din punct de vedere și al vremii și al cheltuielii și al trudei și al valorii de editare generală a sfintelor texte literare, a căror scriere acoperă o lungă perioadă de timp de aproape o mie cinci sute de ani.

«Importanța acestei opere se vădește de la sine. Ediția aceasta are, astfel, o foarte mare importanță din punct de vedere religios și bisericesc. În lucrările Părinților și scriitorilor bisericești s-a depus ca o comoară sfînta tradiție a Bisericii, care constituie cel de al doilea izvor al credinței ortodoxe. Cei mai mulți din acești scriitori s-au arătat persoane importante și de frunte în sinoadele locale și ecumenice, al căror duh și hotărîri le fac să răsune și le tălmăcesc în scrierile lor.

«Dar și din punct de vedere filologic și național pentru noi grecii editarea Părinților și scriitorilor bisericești greci are de asemenea importanță foarte mare. Întîi, fiindcă toți aceștia chiar dacă nu sînt greci, s-au învrednicit însă de «învățătura noastră» și aproape toți au scris grecește, iar, în al doilea rînd, de aceea fiindcă operele lor constituiesc excelente monumente scrise, în care urmărim continuarea și evoluția cugetării grecești și a limbii grecești de la forma ei clasică pînă la cea vorbită acum în comun...».

În adresa Sfîntului Sinod al Bisericii Greciei către Prof. V. Vellas, după ce se vorbește despre importanța «bisericească, științifică și națională» a operelor Părinților și scriitorilor bisericești se fac urări pentru încununarea cu succes a trudei de tipărire a lor. Iar, în Cuvîntul său, în loc de prefață, Prof. Vasile Vellas arată mai pe larg gîndurile de care s-a călăuzit Consiliul Central al Slujirii apostolice cînd a hotărît să tipărească operele Părinților și scriitorilor bisericești, precum și cadrele ediției, metoda de lucru și scopul urmărit.

Exprimîndu-ne deosebita bucurie la primirea celor dintîi volume din operele Părinților și scriitorilor bisericești tipărite de Biserica Greciei, felicităm călduros pe toți truditorii acestei ediții în frunte cu distinsul Prof. V. Vellas.

† *IUSTIN*
MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

STUDII

SFÎNTA TREIME ÎN VECHIUL TESTAMENT

Cele două Testamente formează o unitate nedespărţită. Pentru a ne lămuri în privinţa aceasta ne-am putea referi la atitudinea Mîntuitorului faţă de Vechiul Testament [1]), la Sf. Apostol Pavel [2]), Petru [3]), şi la scriitorii Bisericii: Clement Romanul [4]), Justin Martirul [5]), Sf. Irineu [6]), Origen [7]), Clement Alexandrinul [8]), Eusebie al Cesareii [9]), Sf. Vasile cel Mare [10]), Sf. Atanasie cel Mare [11]), Sf. Ioan Gură de Aur [12]) şi Fer. Augustin [13]).

Problemele credinţei sînt înfăţişate şi în V. T. destul de conchis.

Descoperirea cea din urmă este cuprinsă şi în Legea cea dintîi de la creaţie şi pînă la sfîrşitul misiunii lui Iisus Hristos.

În mărturisirile de credinţă locul V. T. este totdeauna alături de N. T. Expresiile: «Cred întru Duhul Sfînt, carele a grăit prin prooroci»; din art. 8 al Simbolului nostru de credinţă, învaţă că Duhul Sfînt a inspirat pe scriitorii V. T. «ca să înţeleagă cele dumnezeeşti descoperite, să le scrie şi să le vestească fără greşeli» [13 a]). Se înţelege că această doctrină îşi are temeiul

---

1) Încă de la începutul activităţii Sale publice Mîntuitorul comunică cărturarilor că în persoana sa se împlinesc pînă în amănunt profeţiile Vechiului Testament: „Am venit în lume pentru ca să se plinească ce s-a scris despre mine în legea lui Moise, în prooroci şi în psalmi“ (Lc. 24, 44).

2) În scrierile Sf. Ap. Pavel abundă referirile la V. T. prin care justifică literal, alegoric sau tipic mersul istoric al creştinismului. Înainte de a se descoperi credinţa creştină era ascunsă în V. T. „V. T. pedagog ni s-a făcut“ cu alte cuvinte V. T. a îndemnat spre Hristos cum pedagogii conduc elevii spre viaţă.

3) Cînd a luat cuvîntul Sf. Petru, la sărbătoarea Cincizecimii, primul lucru i-a fost să pună la locul cuvenit scrierile V. T. Realizarea dumnezeescului plan cere o cauză istorică: „Ce s-a plinit s-a zis mai înainte de Duhul“ (F. A. 1, 16).

4) *Epistola I-a către Corinteni*, M. G. tom. I. col. 300.

5) *Apologia I Pro Christianis*, M. G. tom. 6. col. 385.

6) *Contra haeresis III*, M. G. tom. 7. col. 950.

7) „*Peri Arhon*“ c. I., M. G. tom. 11. col. 118.

8) *Stromata* cartea III., M. G. tom. 8. col. 397.

9) *Praepar. Evang.* c. I., M. G. tom. 21. col 25.

10) *Homil. in Psalmum* I., M. G. tom. 29. col. 209.

11) *Epistola ad. Marcel.*, M. G. tom. 28. col. 12.

12) În cap. V. Gen. Homil. XXI, M. G. tom. 53. col. 175.

13) *De civ. Dei*, lib. XVIII, M. L. tom. 41. col. 598.

13 a) Noţiunea „Treime“ nu se întîlneşte în Vechiul nici chiar în Noul Testament. Ea este o creaţie a scriitorilor de mai tîrziu. Apologetul secoluluĭ

în însăşi Scriptura V. T., în textele care confirmă realitatea inspiraţiei Cărţilor Sfinte. Astfel avem un argument în trimiterea lui Moise: «Mergi şi eu voi fi cu tine şi te voi învăţa ce să vorbeşti!» (Ex. 4, 12). O asemenea misiune extraordinară li se încredinţează profeţilor, ca organe ale Revelaţiei. În rîndul lor se încadrează şi David, psalmistul, prin II Sam. (II Regi) 23, 2: «Duhul Domnului a grăit prin mine şi cuvîntul lui era pe limba mea, — Dumnezeu a vorbit şi mi-a zis...».

Revelaţia divină s-a comunicat progresiv, astfel că nu vom afla încă în Cartea Facerii expuneri clare cu privire la tainele viitoare. Cauza pentru care sfintele taine n-au fost descoperite pe deplin, poate fi împrejurarea că omul fiind în pruncia dezvoltării sale spirituale nu putea percepe toate tainele înaltei descoperiri dumnezeeşti.

Între aceste taine, greu de pătruns, se află şi Sfînta Treime.

Prin locuri luate de Vechiul Testament se poate însă constata, de la început, existenţa unui Dumnezeu, întreit în persoane.

Între aceste texte sînt locurile în care Dumnezeu vorbeşte către sine la plural Gen. 1, 26; Gen. 3, 22; Gen. 11, 6-7, acelea în care se repetă numele lui Dumnezeu (Num. 6, 24-26), acelea în care se repetă însuşiri atribuite lui Dumnezeu (Is. 6, 3-4), acelea în care Domnul se deosebeşte de Domnul (Gen. 19, 24), acele locuri în care se vorbeşte despre duhul lui Dumnezeu (Gen. 1, 2; Ps. 50, 13-14; Is. 32, 15; 42, 1; Ez. 36, 17; Ioil 2, 28), despre înţelepciunea lui nesecată, despre îngerul legămîntului (Mal. 3, 1), despre Mesia. Numele biblic Elohim de asemenea conţine ideea despre pluralitatea persoanelor (Gen. I, 2; 2, 5; 17, 7) apoi teofania de la Mamvre (Gen. 19, 1) şi locurile despre sluga Domnului (Is. 40) ş. a.

Între textele care afirmă existenţa mai multor persoane în fiinţa lui Dumnezeu este cel din Geneză 1, 26: «*şi a zis Dumnezeu să facem om după chipul nostru şi după asemănarea noastră*». Omul îşi aduce la cunoştinţă intenţia sa prin vorbe. Felul său de a acţiona îl atribuie lui Dumnezeu. După analogia sa, omul îl lasă pe Dumnezeu să vorbească. Avem aici un antropomorfism,

---

al doilea, Teofil din Antiohia, este întîiul care întrebuinţează expresia Treime.

Această întrebuinţare o face sfîntul scriitor într-o epistolă adresată lui Autolic, pe care o aflăm în tomul VI din colecţia Migne seria greacă la col. 1077. Aici episcopul Teofil schiţind o paralelă între Dumnezeu şi om, pentru a i se face mai bine înţeles îl aseamănă pe Dumnezeu cu soarele, pe om cu luna. „Soarele este imaginea lui Dumnezeu, luna a omului. Precum soarele se deosebeşte de lună prin mărire şi strălucire, aşa se deosebeşte Dumnezeu mult de omenire. Precum soarele întotdeauna rămîne plin de strălucire, aşa Dumnezeu pururea desăvîrşit rămîne. Luna apune, din lună în lună scade în strălucire, întru asemănarea omului făcîndu-se, apoi iarăşi renaşte, creşte şi se măreşte, asemenea învierii viitoare făcîndu-se. Asemenea sînt 3 zile care au fost mai înainte de a fi luminătorii, simbol al Treimii, al lui Dumnezeu, al Cuvîntului şi al Înţelepciunii Lui".

Iar la latini primul la care întîlnim noţiunea „Trinitas" este Tertulian.

El foloseşte această expresie în „De Pudicitia". Sînt celebrele sale cuvinte despre Biserică din acea scriere cu caracter montanistic: „Nam ecclesia proprie et principaliter ipse est spiritus in quo trinitas unius divinitatis, Pater et Filius et Spiritus Sanctus" (M. L. II. 1080).

care înfăţişează pe Dumnezeu ca avînd părţi inerente corpului omenesc.

Sfîntul Ioan Damaschinul dă adevăratul înţeles al antropomorfismelor biblice cînd spune că : «dacă se atribuie lui Dumnezeu ceva corporal, trebuie să vedem în aceasta un fel de grai simbolic, conţinînd o însemnare mai înaltă ; căci Dumnezeirea este simplă şi fără chip. Este vorba de pildă de ochi, de pleoape, de vedere : trebuie să înţelegem puterea lui de pătrundere universală şi cunoaşterea Lui sigură, pentru că şi noi cu aceste simţiri cîştigăm cunoştinţele... prin vorba Lui trebuie să înţelegem manifestarea voinţei Sale, căci prin mijlocul gurii şi al limbii ne manifestăm şi noi cugetările inimii noastre...» [14]).

În textul original al Sf. Scripturi pentru cuvîntul «Dumnezeu» stă Elohim. Elohim este un plural de la Eloah, care s-a dezvoltat la rîndul său din El. El înseamnă «cel puternic», «cel tare». Acesta este cel mai vechi nume dat lui Dumnezeu la evrei şi determină în Vechiul Testament pe Dumnezeul cel adevărat. Elohim tradus literal înseamnă zei, de aceea unii scriitori considerîndu-l ca plural numeric vedeau oarecum indicată dogma despre Sfînta Treime, deci pluralitatea persoanelor într-o fiinţă divină. Numele Elohim nu se întrebuinţează la singular decît în formă poetică, obvine însă de peste 2500 ori în Biblia ebraică la plural, dar are însemnare singulară şi determină pe Dumnezeul cel adevărat. Această formă plurală nu trădează un politeism, cum au voit unii să creadă, căci toate numirile prin care desemnează semiţii zeitatea, ca El, Elohim, Adon, Elion, Şaddai, Iahve, Alah, conţine noţiunea unei puteri supreme, a unei unităţi desăvîrşite chiar sub haina plurală. Pentru zeii păgînilor Elohim nu se întrebuinţează decît determinat mai de aproape. De ex. : «Elohim al străinilor», «Elohim de argint», «Elohim al Egiptului», «Elohim al naţiunilor» etc. Că Elohim nu exprimă o pluralitate de zei rezultă clar din următoarele : Politeismul era strict interzis. Evreul contaminat era condamnat cu moartea. Dacă expresia Elohim ar conţine ideia pluralităţii de zei, ea ar fi fost evitată de scriitorii inspiraţi [16]).

Elohim este deci un plural cu însemnare singulară, un «pluraliatantum», am putea zice. Restul expresiilor principale în text sînt : «să facem după chipul nostru şi după asemănarea noastră». Expresia «chipul» din acest verset este o altă noţiune pentru figură, formă, imagine, icoană : «asemănarea» este noţiunea abstractă a chipului. Chipul este o imitaţie a originalului, asemănarea însă este mai aproape de identitatea fiinţei comparate. Aceste două sinonime servesc întocmai ca şi «tohu vabohu» în descrierea haosului primordial, spre a intensifica înţelesul frazei. Intenţia autorului va fi fost următoarea : reproducerea seamănă

---

14) *Catehismul creştinului drept credincios*, alcătuit sub îndrumarea I. P. S. Iustin, Mitropolitul Ardealului, de prof. D. Belu, I. Tudoran şi I. Ivan Sibiu 1956 p. 33.

15) I. Olariu, *Dogmatica* ed. II, p. 29.

16) V. Loichiţa, *Numirile biblice ale lui Dumnezeu şi valoarea lor dogmatică*, p. 18.

cu originalul. Trei sînt răspunsurile mai de seamă la întrebarea, în ce constă asemănarea cu Dumnezeu a omului :

1. În aşezarea lui ca stăpîn peste lumea văzută ;

2. În asemănarea după trup cu Dumnezeu ;

3. Iar alţii, în sfîrşit, caută asemănarea cu Dumnezeu în facultăţile spirituale ale omului.

Pentru interpretarea de sub punctul 1 există un argument puternic tocmai în acest vers. (26)... «ca să stăpînească peştii mării şi păsările cerului... şi tot pămîntul...». La această interpretare aderă b. o. *Grigorie de Nazians* [17]). Sfîntul Părinte va fi avut Psalmul 8, 6 şi Sirach 17, 2-4 în vedere, locuri pe care se sprijinesc şi aderenţi mai noi ai acestui fel de interpretare [18]). Stăpînirea în lume a omului este însă numai o urmare a asemănării omului cu Dumnezeu. Puterea de stăpînire în lume se dă doar omului prin binecuvîntare specială, dovadă versul 28 din cap. I al Facerii.

Cei care caută asemănarea cu Dumnezeu în partea corporală se sprijinesc pe alte asemănări biblice, — b. o. pe locul V, 3, din Facere : «şi a trăit Adam 230 de ani şi a născut fiu după chipul şi asemănarea sa», — în urmarea cărora ascendenţii transmit particularităţi fizice descendenţilor lor. Din această interpretare a luat naştere erezia antropomorfistă, pe care se reazimă întru cîtva şi sistemul de cugetare al lui Baruh Spinozza, că «lumea materială e corpul lui Dumnezeu». Poate fi omul trupeşte după asemănarea lui Dumnezeu ? Dumnezeu este străin de orice materialitate, iar dacă Scriptura întrebuinţează felul de vorbire sensitivă, nu înseamnă că omul este după corp asemenea lui Dumnezeu. Mai mult adevăr are pentru sine asemănarea după natura spirituală a omului cu Dumnezeu, care constă în capabilitatea de a se înălţa pînă la cele mai înalte abstracţiuni, libertatea voiei, nemurirea după suflet, şi dispoziţia religioasă a omului.

Cum se explică pluralele — «nostru», «noastră», «facem», — din acest verset ? Căci din punct de vedere gramatical şi sintactic ne aflăm în faţa unei abateri. Răspunsurile ce se dau acestei întrebări sînt mai multe. Unii spun că avem un plural al consfătuirii cu sine, alţii numesc aceste forme plural al intensităţii, plural maestatic, un fel de vorbire fără importanţă dogmatică, un plural al trinităţii sau, în sfîrşit, o consfătuire cu îngerii. O consfătuire cu îngerii, — care în conformitate cu I, 1; III, 22, se presupun existenţi şi după Iob cîntau de bucurie la crearea pămîntului de către Dumnezeu — nu poate fi, căci ar însemna că şi îngerii au luat parte la opera de creare a omului, ceea ce nu se admite pentru motivul, că s-ar ştirbi nemărginirea însuşirilor divine. Nici un loc din Biblie nu vorbeşte despre o activitate în comun a lui Dumnezeu cu îngerii la creare. Adevărat că îngerii conlucră cu Dumnezeu, în altă direcţie însă, numai prin harul Său atotputernic. Din Iob IV, 8, rezultă că îngerii sînt fiinţe inferioare lui Dumnezeu. Ori cît de eronată este aplicarea plu-

---

17) Acelaşi p. 17.
18) M. G. tom. 44, col. 136.

ralelor de aici la îngeri — admisă încă de *Filo* — ea se menţine încă. Astăzi un înfocat reprezentant al ei este *Gunkel.* În comentarul său la Facere, Gunkel admite că Dumnezeu s-a sfătuit la creare cu alte fiinţe. Astfel de Elohim sau bne Elohim sînt mulţi. Interpretarea lui Gunkel conţine însă un prea bogat fond politeistic, apoi ea se face vinovată şi de erorile menţionate mai sus. După Gunkel ar însemna, că Elohim n-a putut păşi la actul creării omului fără a consulta în prealabil sfatul unui întreg consiliu de zei, iar înţelesul textului ar fi: «omul e creat nu numai după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, ci şi după cea a îngerilor». Îngerii se află evident într-o relaţie de subordonare. Un alt motiv pentru care nu putem admite această interpretare sînt cuvintele: «Dumnezeu a făcut pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu» (Fac. I, 27). Sensul politeistic propus de Gunkel cade. Moise propagă doar monoteismul în sensul cel mai strict al cuvîntului. Ce alta spun cuvintele: «Eu sînt Dumnezeu şi afară de mine nu este altul».

Nici plural maestatic nu poate fi, cum susţine b. o. dogmatistul romîn *Comoroşanu.* Acest fel de vorbire nu este cunoscut în literatura biblică veche. Abia în cărţile timpului persan şi postpersan să se fi introdus acest fel de vorbire. Ca dovadă ne-ar putea servi b.o. locurile Esra IV şi I Mac. X, 19. La Esra aflăm că împăratul perşilor Dariu adresînd o epistolă locuitorilor din Samaria, scrie: «Sănătate! scrisoarea pe care ne-aţi trimis-o...», iar la I Macabei X, 19, citim că împăratul Alexandru se adresează lui Ionatan zicînd: «Bucurie! Auzit-am noi...». Versul 26 din I Facere este însă mult mai vechi decît ca să fi putut suferi influenţa acestor două cărţi.

Rămîne doar acel fel de interpretare, care indică pluralitatea persoanelor în Dumnezeu. Că este o mărturie despre pluralitatea persoanelor în una şi aceeaşi Dumnezeire rezultă din III, 22 unde citim că, Dumnezeu a zis după ce a creat pe om: «Iată Adam s-a făcut ca unul din noi». De notat e că majoritatea Sfinţilor Părinţi au văzut în textul de care ne ocupăm o învăţătură revelată a Vechiului Testament privitor la Sfînta Treime. Astfel părintele apostolic *Varnava* [19]), pentru a dovedi cititorilor săi că Hristos este făcătorul a toate, face la capitolul 12 al scrisorii sale o afirmaţie care informează că în timpurile primare ale Bisericii textul în chestiune primise un caracter dogmatic: «El a făcut din început pe oameni, de aceea tot El trebuie să-i facă din nou, căci către Dînsul a grăit Tatăl la facerea lumii: «să facem om». În scrierea sfîntului *Vasile* [20]) către *Eunomiu* citim că «la crearea lumii Dumnezeu vorbeşte cu Fiul şi Spiritul, precum Moise l-a înfăţişat pe El într-un mod omenesc ca vorbind zicînd: «să facem pe om după chipul şi asemănarea noastră» şi de către cine zice «să facem, dacă nu de către Cuvîntul şi Fiul cel unul născut, prin carele după cuvîntul Evanghelistului toate s-au făcut şi de către Spiritul, despre care este

---

19) Holzinger b, o. în comentarul său la Facere, ediţia din 1898 p. 12.
20) *Sf. Atanasie al Alex.* în romîneşte de Atanasie al Rîmnicului, p. 7.

scris: «Spiritul lui Dumnezeu este care m-a făcut pe mine»[21]). Pentru justificarea spuselor sale, Sfîntul continuă firul discuţiei cu Eunomiu şi aduce încă şi alte texte paralele; astfel se referă la cap. 3, 22; 11, 7; 19, 24 din Facere, iar mai tîrziu la Osea. Sfîntul Ioan Gură de Aur[22]) zice că Dumnezeu nu vorbeşte către sine singur, ceea ce o evidenţiază cuvintele: «iată s-a făcut ca unul din noi» şi «haideţi să coborîm...». Hrisostom combate pe acei care cred că Domnul s-a consfătuit cu îngerii, căci «nu este de competinţa lor (a îngerilor) a da sfat, ci a asista şi a servi, iar pentru a înţelege să ascultăm pe cuvîntătorul Isaia, care cîntărind rolul îngerilor spune că serafimii stau împrejurul Lui; deci nu poate fi altul adresatul decît acel înger de mare sfat, sfetnicul minunat domn al păcii şi stăpîn al veacului ce va să vie, unul născut Fiul lui Dumnezeu şi de asemenea cu Tatăl, prin care toate s-au făcut, cîte s-au făcut». Ieronim[23]) pledează şi mai mult pentru înţelesul trinitar al locului, căci «la Dumnezeu este totdeauna Cuvîntul şi înţelepciunea, Fiul şi Spiritul, prin care şi în care a făcut El toate liber şi de sine stătător şi către care a zis: «să facem pe om după chipul şi asemănarea noastră». După *Grigore de Nisa*[24]) două sînt persoanele din text, una care vorbeşte şi alta către care se îndreaptă vorbirea. Pentru ce n-a zis: «să se facă!», ci zice «să facem!»? Ca să-i cunoşti atotputernicia şi ca nu cumva cunoscînd pe Tatăl pe Fiul să nu-l cunoşti, ca să vezi că Tatăl a creat prin Fiul şi că Fiul prin voia Tatălui... *Theodoret din Cir*[25]) declară nepricepuţi pe creştinii care propun colaborarea cu îngerii căci substanţa divină nu e una şi aceeaşi cu a îngerilor... Dumnezeu este natură veşnică de vreme ce îngerii îl au pe El de creator. Dumnezeu de cele mai multe ori obişnuieşte a vorbi la numărul singular — Fac. 6, 1-3; 11, 7; Is. 43, 19 — şi numai foarte rar la forma plurală, adică atunci cînd voieşte să anunţe numărul persoanelor în Dumnezeire. La întrebarea: «Nu trebuie oare să înţelegem că se adresează către Fiu?» *Procopiu din Gaza* pleacă de la aceeaşi premisă: «sînt unii care cred că s-a adresat îngerilor, în cazul acesta şi ei iau parte la creare, creatura crează împreună cu Cel necreat, robul aduce la existenţă pe rob, au un chip este Dumnezeu cu îngerii?... Un chip sînt cele trei persoane întreolaltă, căci scris este: «Eu şi Tatăl una sîntem, cine mă vede pe Mine vede pe Tatăl», iar despre Sfîntul Duh: «Duhul este cel ce m-a creat pe mine, cu Duhul s-au întărit cerurile»[26]).

Conţinutul trinitar al locurilor rămîne şi în lumina sfinţilor Părinţi. Vorbele lor sînt atît de clare că nici intenţionat nu li se poate da altă interpretare. Dacă se obiectează că Moise n-a putut să facă această precisă combinaţie privitor la misterul Sfintei Treimi, apoi e adevărat că cu mintea naturală el nu pu-

---

21) V. Tarnavschi, *Geneza*, comentar la cap. 1, 26.
22) Migne Gr. tom. 53, col. 71.
23) La A. Comoroşan, *Dogmatica*, vol. I. p. 117.
24) Migne Gr. tom. 44, col. 259.
25) Migne Gr. tom. 80, col. 100.
26) Migne Gr. tom. 87, 1081 + 14.

tea şti în această privinţă mai mult decît alţi bărbaţi înţelepţi, însă nu se poate demonstra că Dumnezeu n-a relevat aceasta lui Moise, care a fost nu numai primul mare legislator, ci totodată întîiul profet de seamă al poporului. Pe lîngă faptul că falsitatea acestor teorii s-a demonstrat îndeajuns în Introduceri (b. o. la Tarnavschi), avem un argument neînfrînt pentru caracterul profetic al scrisului lui Moise. Sînt cuvintele Mîntuitorului : «Moise a vorbit despre mine». În cadrul acestor texte înşirăm şi Fac. 1, 26.

TEOFANIA DE LA MAMVRE

Teofania de la Mamvre constituie al doilea moment trinitar. Această descoperire se desfăşoară într-un cadru idilic, caracteristic epocii patriarhale. Văzduhul plin de agitaţia căldurii tropicale îl mînă pe Avraam afară «în faţa uşii cortului său», nu numai pentru a se uşura de arşiţa dogoritoare a zilei ci şi pentru a privi în dreapta şi în stînga şi a schimba o vorbă cu vecinii, cum e obiceiul la ţară în zi de sărbătoare. «Ridicîndu-şi ochii şi privind iată trei bărbaţi stăteau înaintea lui şi văzîndu-i a alergat de la uşa cortului în întîmpinarea lor şi s-a închinat pînă la pămînt, şi a zis : «Doamne de am aflat har în ochii tăi, rogu-Te nu trece pe lîngă robul Tău» (Fac. 18, 1-2).

Spiritul ospitalier al lui Avraam îl îndrumă să-şi ofere serviciile sale călătorilor. El le dă toată atenţia cuvenită unor străini. Vede trei, dar agrăieşte pe unul, pe acela care i se părea personaj mai principal.

Evenimentul se petrece la Hebron.

Textul face parte dintre cele de caracter dogmatic. Structura revelaţionară o indică v. 1, unde citim : «şi s-a arătat Dumnezeu lui Avraam la stejarul Mamvre, cînd şedea în uşa cortului său la amiazi».

Arătarea lui Dumnezeu s-a făcut prin intermediari, prin îngeri, după cum reese din cap. 18. Acest adevăr rezultă şi din Evrei 13, 2 : «Să nu daţi uitării primirea de oaspeţi, căci unii, prin ea, au găzduit, fără să ştie, pe îngeri».

Pronumele indefinit «unii» se referă la Avraam şi Lot. Oaspeţii găzduiţi de ei sînt consideraţi îngeri de către autorul Epistolei către evrei.

În decursul timpului exegeţii s-au grupat în două. Unii cei care vedeau pe Domnul cu doi îngeri, alţii sînt cei care înţelegeau prin cei trei bărbaţi pe Dumnezeu în trei persoane.

Astfel *Justin Martirul şi filozoful* înţelege, în dialogul cu Trifon, că i s-a arătat lui Avraam Domnul însoţit de doi îngeri. El scrie că «Dumnezeu a cărui mărire n-o pot suporta muritorii n-a putut fi văzut, sau să vorbească cu cineva, şi deci nici Avraam n-a văzut pe Tatăl, dar a văzut pe Acela care după voia sa este şi Dumnezeu şi care după hotărîrea sa a trebuit să se facă om» [27]).

---

27) *Dialogul cu Trifon*, M. G. (c. 56, a 127) cf. şi Silvestru de Canev

Tertulian scria că lui Avraam i s-a arătat însuşi Domnul, între doi îngeri : «tunc quoque inter illos angellos ipse Dominus aparuit Abrachae» [28]).

Origen susţinea că s-a descoperit în toată plenitudinea misterul sfintei Treimi [29]).

Sf. Atanasie vede, în arătare, pe cele trei persoane ale Dumnezeirii. El scrie că din cartea lui Moise (Gen. 18) cunoaştem pe Tatăl, pe Fiul şi pe Duhul Sfînt» [30]).

Tot aşa *Ambrosie* propovăduia că Dumnezeu i s-a arătat lui Avraam... «Avraam a crezut în Hristos şi crezînd în Hristos crede şi în Tatăl şi în Fiul» [31]).

Ilarie Pictavianul vede în cei trei bărbaţi pe Fiul lui Dumnezeu însoţit de doi îngeri [32]). O arătare a Fiului însoţit de îngeri o considera şi *Eusebie al Cezareei*, după cum rezultă din lucrarea sa Demonstratio Evangelica [33]). *Sf. Ioan Gură de Aur* învaţă tot aşa că la Mamvre s-au arătat doi îngeri cu Domnul. El se bazează pe Ioan 5, 46 : «Dacă credeţi lui Moise aţi crede şi mie, căci Moise a vorbit despre mine». Se mai gîndeşte şi la pluralele : «veniţi să coborîm şi să amestecăm...», «să facem om» (Gen. 1, 26 etc.), care cuprind şi persoana Mîntuitorului [34]).

Fer. Augustin reflectînd asupra acestor arătări zice că «Avraam vede trei, dar adoră numai pe unul. A văzut trei dar a înţeles misterul Sfintei Treimi şi închinîndu-se numai unuia a mărturisit pe unul adevăratul Dumnezeu în trei persoane» [35]).

În interpretarea acestui text *Fer. Ieronim* este aderentul învăţăturii că Domnul şi doi îngeri sînt cei văzuţi de patriarhul Avraam [36]). Şi tot aşa înţelege locul *Fer. Teodoret* din Cir [37]) şi *Efrem Sirul* [38]).

Scriitorul de mai tîrziu *Jacobus Bonfrerius* revine la linia inaugurată de *Origen* şi *Sf. Atanasie.* În cartea sa Pentateuhus Moysis commentario illustratus, Bonfrerius scrie că, aproape toţi exegeţii sînt de acord în a admite că în acei trei îngeri expuşi vederii în formă omenească s-a descoperit misterul Sfintei Treimi [39]).

Teologii mai noi văd în Gen. 18 un text dogmatic. Locul face parte dintre mărturiile de mare valoare din acel punct de vedere. Astfel biblicistul *Lange* interpretează că «arătarea e imaginea întrupării neotestamentare» [40]). De la un contemporan al

---

Dogmatica, trad. de Silvestru episcopul Huşilor,vol. I. p. I. Bucureşti 1896 p. 224.

28) *De carne Christi*, cap. VI. M. L. tom. 2, col. 809.
29) *In Genesim*, Omil, IV. M. G. tom. 12/2/ col. 188.
30) *De communi Patris, Filiis et Spir. S.* — M. G. tom. 28/4/ col. 44.
31) *De Cain et Abel*, lib. I. c. VIII. Nr. 30, M. L. tom. 34/1, 1/ col. 350.
32) *De Trinit.*, lib. V. 17. M. L. tom. 10/2/, col. 159.
33) Lib. V. c. 11. M. G. tom. 22. col. 587.
34) Hom. in Gen. M. G. tom. 54/4, 2/, col. 587.
35) *Sermones*, M. L. tom 39, col. 1748.
36) Exp. in cap. XI. Zahariae (lib. III) M. G. L. tom. 25, col 1498 şi urm.
37) *Quest. in Gen* 69, M. G. tom. 80, col. 168.
38) S. Bejan, *Dogma Sf. Treimi în concepţia creştinismului*, 1930, p. 12.
39) Cf. G. Hoberg, *Die Genesis*, Freiburg in Breisgau 1908, p. 188.
40) P. Lange, *Die Genesis*, Leipzig 1877 p. 266.

lui Lange, de la *Delitzch* ne-a rămas un document preţios la Gen. 18. Mărturia lui este de o precizie uimitoare. El spune clar că arătarea are un sens trinitar [41]).

Iar marele teolog *König E.* spune că: «Imposibilitatea unei asemenea arătări nu poate fi contestată, bărbaţi ca Avraam, şi profeţii, trebuie să fi avut experienţe prin care să se ridice într-o sferă mai mult decît cea obişnuită. Prin astfel de excepţii, nu se abandonează caracterul istoric al evenimentelor» [42]).

O contribuţie preţioasă la lămurirea Teofaniei de la Mamvre o aduce arta creştină. Geneză 18 serveşte ca punct de plecare pentru reprezentarea Sfintei Treimi. De cele mai multe ori Sf. Treime se pictează sub forma celor trei bărbaţi pe temeiul motivelor din Geneză. Ca model serveşte viziunea lui Avraam. Acest text biblic este cel mai vechi temei pentru reprezentarea Sfintei Treimi, în chipul celor trei bărbaţi. Din tablourile lui *Rembrandt*, care sînt o copie fidelă a textului sfînt, obiectul unei atenţii deosebite este Teofania de la Mamvre.

Lumina mai bogată care se reflectează pe veşmîntul unuia dintre cei ospătaţi de Avraam sprijineşte părerea că nu trei îngeri ci Domnul cu doi îngeri au fost cei descrişi în cap. 18 din Geneză [43]).

Admirabil se varsă conţinutul acelei teofanii în renumita icoană «Sfînta Treime» de *Rublew* (pe la 1400). La baza inspiraţiei sale îi serveşte Gen. 18. Rublew nu ne înfăţişează mersul istoric al teofaniei ci sensul mai înalt al scenei, aşa cum rezultă din vorbele «Trei a văzut Avraam însă s-a închinat unuia» [44]). Pe fondul picturii se găsesc motive, care sînt imaginea lumii cereşti. Cei trei poartă nimbul de aur al sfinţeniei. Şederea lor la masă e mai mult plutitoare, toiegele din mînă sînt simbolul înaltei lor demnităţi. Unul, cel din fruntea mesei, e chipul Tatălui, al doilea e Fiul şi al treilea Duhul Sfînt [45]).

Un argument în favorul interpretării trinitare este şi imnologia ortodoxă. În canonul din Duminica Sfinţilor Părinţi (peasna I-a) se afirmă că lui Avraam i s-a arătat unul Dumnezeu în trei persoane, iar în canonul Mineiului din 8 noiembrie (peasna VII-a) se spune că Avraam a primit pe îngeri şi astfel Biserica vede încă din vechime în acei trei călători simbolul Sfintei Treimi [46]).

TRISAGHIUL LUI ISAIA

O altă mărturisire despre Dumnezeu întreit în persoane o constituie cîntarea serafimică de la Isaia 6, 3: «Sfînt, sfînt, sfînt, e Domnul Savaot, plin e cerul şi pămîntul de mărirea Lui».

Repeţirea unui cuvînt are în limba ebraică adesea sensul

---

41) Lange o. c. p. 256.
42) E. König, *Die Genesis* ed III. Gütersich 1925, p. 518.
43) N. Neaga, *N-am venit să stric Legea*, Sibiu 1940, p. 161.
44) Böckeller, *Das grosse Zeichen*, p. 104.
45) Cf. Icoana reprodusă pe coperta cărţii lui Böckeller.
46) S. Bejan, o. c. p. 14.

intensităţii. Aici se scoate în evidenţă una din însuşirile lui Dumnezeu care este sfinţenia. Dumnezeu e sfînt pentru că e deosebit de lume şi «strein de tot ce-i pămîntesc, fizic şi imperfect» [47]). În repeţirea de trei ori a atributului de sfînt s-a văzut din vechime o indicaţie a Sfintei Treimi. Astfel *Sf. Ioan Hrisostom* scria : «acest imn este nu numai un imn de preamărire ci şi o profeţie..., o învăţătură dogmatică exactă..., o cîntare închinată Sfintei Treimi» [48]). Şi *Sfîntul Atanasie* vede în cîntarea serafimică indicată Sfînta Treime : «Cînd serafimii preamăresc pe Dumnezeu zicînd : «Sfînt, sfînt, sfînt, e Domnul Savaot, atunci preamăresc pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfîntul Duh» [49]). Un alt scriitor vechi care vede aici cuprinsă Treimea este Ambrosie : «ca să arate că una este dumnezeirea Treimii, după ce zice de trei ori sfînt, sfînt, sfînt, a adaos în următorul singular Domnul Dumnezeu Savaot» [50]).

Şi tot aşa *Sf. Vasile cel Mare* admite sensul trinitar al imnului isaianic, pentru că la Isaia este scris că serafimii au exclamat de trei ori sfînt şi astfel au exclamat sfinţenia celor trei ipostaze [51]).

Teodoret din Cir învaţă că zicîndu-se «sfînt», «sfînt», «sfînt» se vesteşte Sfînta Treime» [52]).

Pe aceeaşi linie o duc mai departe interpretarea aceasta teologii mai noi. Astfel *Trochon* scria în comentarul său la Isaia că serafimii lăudînd pe Dumnezeu vestesc Trinitatea. El se bazează pe *Sf. Ioan Damaschinul*, pe care-l reproduce în comentarea lui Isaia 6, 3 [53]). Cu o surprinzător de mare precizie vorbeşte *Fillion* despre Isaia 6, 3, în comentarul său :

«Acest celebru text defineşte atît de precis natura intimă a Domnului, fiinţă sfîntă şi desăvîrşită. Întreita repeţire a adjectivului «kadoş» marchiază, după uzul limbii ebraice, caracterul absolut al sfinţeniei lui Dumnezeu.

Urmînd interpretării Sfinţilor Părinţi vede şi el aici «o indicare a trinităţii persoanelor divine în unitatea naturii» [54]).

Dintre teologii romîni numai *Ioan Popescu Mălăeşti* comentează textul nostru, desigur în sensul tradiţiei bisericeşti că în această cîntare serafimică «profetul aruncă un ochi în adîncurile lui Dumnezeu şi se referă la Sfînta Treime» [55]).

Isaia 6, 3 este un text esenţial între cele care prevăd tainele viitorului şi cele de om necuprinse. Cînd mărturisirile ortodoxe de credinţă voiesc să dovedească, că Dumnezeu cel unul în fiinţă este întreit în persoane se întemeiază şi pe Isaia 6, 3 [56]).

---

47) H. Andrutsos, *Dogmatica*, Sibiu 1930, pag. 75.
48) „*Kata iudaion*“ M. G. tom. 48, col. 844.
49) Cf. *De iucarnatione*, M. G. tom. 89, col. 1336 şi următ.
50) *De fide* II 4 M. L. tom. 16, col. 589 şi urm.
51) *Adv. Eunom.* c. III. nr. 3. M. G. tom. 29, col. 661.
52) „*Eis ton Is*“, M. G. tom. 81, col. 264.
53) Trochon, *La sainte Bible, avec commentaire* Isaie, Paris 1901, p. 54.
54) *La sainte Bible commntée*, V. ed. 8-a Paris 1926, p. 296.
55) I. Popescu-Mălăeşti, *Studii şi comentarii, Prorocia lui Isaia*, fasc. III. Buc. 1926, 89-93.
56) *Mărturisirea ortodoxă*, răspuns la întreb. X. Buc. 1922 p. 27.

O mărturisire despre pluralitatea persoanelor divine o constituie și Gen. 3, 22 : «și a zis Dumnezeu : «Iată Adam s-a făcut ca unul din noi cunoscînd binele și răul...».

Pronumele «noi» însinuă misterul «Treimii». Aici ca și la Gen. 1, 26 nu poate fi vorba despre un plural maestatic, în uz abia în cărțile mai tîrzii ale Vechiului Testament, nici despre o convorbire cu îngerii care nu sînt de o ființă cu Dumnezeu.

Pe lîngă «bine» cunoaște omul, din momentul căderii, și răul.

Din cadrul acestor texte face parte și Gen. 11, 7 : «Veniți să ne pogorîm și să amestecăm acolo limba lor ca ei să nu înțeleagă unul limba altuia».

Avem aici un alt plural al Trinității în vorbele : «Veniți», «să pogorîm», «să amestecăm».

După părerea multor teologi despre trei persoane într-o ființă, mărturisește și binecuvintarea levitică de la Num. 6, 24-26: «Domnul să te binecuvinteze și să te păzească, Domnul să te lumineze cu fața lui și să te miluiască, Domnul să-și înalțe fața peste tine și să-ți dea pace».

«A fi binecuvîntat» înseamnă a avea parte de toate bucuriile materiale și spirituale. A fi înzestrat cu sănătate, frumusețe și intelegență. «A păzi Domnul» pe cineva înseamnă a i se alătura Dumnezeu în toate acele ocazii care l-ar duce pe om în situația de a face răul pe care nu-l voiește. Numai cu puterile lui proprii, fără harul dumnezeesc, omul nu e în stare să învingă răul. În a doua urare se dorește ca omul să fie învrednicit de puteri care-i dau tot elanul necesar pentru a opera cu succes în viață. Luminat de Dumnezeu, omul pătrunde mai ușor tainele credinței și știe alege drumul care-i este folositor în viață.

«A înălța fața» peste cineva înseamnă a-l căuta cu drag pe acel cineva. Privești cu îndelungată simpatie spre un prieten și îți întorci privirea de la un dușman. Acest mod de a acționa îl atribuie omul, antropomorfic vorbind, și lui Dumnezeu. În sfîrșit, binecuvîntarea teoretică mai conține ideea că pacea e un dar care de sus coboară și o avem în măsura în care o vrem și o merităm.

Prin aceste feluri de vorbire se afirmă, într-altele, egalitatea persoanelor Sfintei Treimi.

Între textele de natura aceasta, un loc aparte îl ocupă cap. 24 din Iisus fiul lui Sirah. Înțelepciunea («Sofia») grăiește aici precizîndu-și originea și spunînd că e de obîrșie dumnezeească, necreată și veșnică (24, 3).

Mai înainte de a exista temporal, înainte de a coborî în lume, Înțelepciunea sălășluia în alte sfere, opuse lumii materiale (24, 4).

Prezentă în orice punct spațial, înțelepciunea a străbătut distanțele cele mai îndepărtate ale universului. Adevărul acesta se exprimă prin ideea contrastelor, în v. 6.

Asemenea unui călător, trudit de greul drumului înțelepciunea este în căutarea unui loc de adăpost. Înțelepciunea se întreabă în mijlocul cărui popor să se stabilească (24, 7). «Ea își alege pe Iacob și pe Israil, în mijlocul căruia să se întrupeze,

căci așa i-a rînduit Făcătorul a toate: «Întru Iacob locuiește și întru Israil moștenește» (24, 8-9).

Iacob reprezintă regatul sudic (Iudeea), Israil reprezintă regatul nordic (Samaria). Iacob și Israil reprezintă poporul israelit întreg.

Viața Înțelepciunii nu poate fi încadrată în timp. Ea este întemeiată din vecie: «Înainte de veac m-a făcut pe mine și în veac nu mă voi sfîrși» (24, 9). A slujit îndosebi în Ierusalim, unde a prins rădăcini. E vorba de un rol religios pe care-l îndeplinește înțelepciunea, căci aoristul «eleiturghesa» înseamnă a sluji lui Dumnezeu, a administra un oficiu public și religios.

V, 19 conține apelul către adepții ei, pentru a se umplea de înțelepciune, care este atît de plăcută încît mărește într-una frigurile poftei (24, 22-24).

Înțelepciunea din cap. 24 este o persoană dumnezeească. Ea e de sine stătătoare, dar legată de Dumnezeu printr-o uniune ipostatică.

După vederile Sfintei Scripturi (Mat. 13, 54-55; Luc. 11, 49 și Mat. 12, 42) înțelepciunea e Hristos, persoana a doua a Sfintei Treimi. Cît despre *Duhul*, ca persoană dumnezeească, îl vedem descoperit în Gen. 1, 2 și în locurile paralele, unde «Duhul se purta deasupra apelor». Duhul e o persoană dumnezeească. El era gata să intre în orce clipă în activitate și să participe la opera de creare a lumii. În comentarul său la Geneză *Origen*[57]) cuvîntul «πνεῦμα» îl traduce cu Sfîntul Duh, iar pentru a demonstra dumnezeirea Sfîntului Duh el se referă la Gen. 1, 2. *Ciril*[58]) al Ierusalimului scrie că la botez se întrebuințează apa, între altele, și pentru că la creare Duhul se purta deasupra apei. *Sf. Vasile*[59]) înțelege Duhul Sfînt care la început a dat apei viață. *Fer. Augustin*[60]) interpretează în sensul majorității scriitorilor, că-i Duhul Sfînt. «El se purta deasupra apelor pentru că era creator, activ».

Rezultă că dogma despre Dumnezeu întreit în persoane este revelată în Vechiul Testament și astfel nu sînt juste afirmările acelor scriitori care caută rădăcina învățăturii trinitare în speculațiile despre Logos a lui Filon.

Pr. Prof. N. NEAGA

---

57) „*Peri Arhon*“ 1, 3, 3 M. G. tom. 11, col. 148.
58) In cateheza 3, 5 M. G. tom. 33, col. 432.
59) In *Hexaimeron* M. G. tom. 29, col. 44.
60) *In Gen. ad. litteram*, 4, 13-18, M. L. tom. 34 col. 126-127.

CĂRŢI, TIPOGRAFI ŞI TIPOGRAFII DIN MOLDOVA, ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

În mare măsură, istoria tiparului înseamnă istoria culturii. Cartea, produsul acestei mari invenţii a omului — tiparul — este vehiculul care duce din generaţie în generaţie tezaurul cugetării, al realizărilor, al ştiinţei şi al progresului omenirii, scutind-o de o lungă şi grea experienţă, şi dîndu-i posibilitatea să facă un pas mai departe în evoluţia ei. Astfel, tiparul a însemnat o adevărată revoluţie în mersul omenirii.

Problemele de care ne ocupăm mai departe, se încadrează în climatul culturii specifice evului mediu — care, se ştie, a favorizat în special dezvoltarea ideologiei şi literaturii religioase. Ca şi în alte părţi, în ţările romîne, marea majoritate a activităţii tipografice a fost pusă, deci, în slujba bisericii. De aceea găsim, în inventarul epocei, atît de multe cărţi teologice şi atît de puţine cărţi laice — de filozofie, de literatură, de drept şi de ştiinţă.

Astfel de cărţi s-au scris totuşi, dar ele au avut o circulaţie restrînsă şi de cele mai multe ori în manuscris.

La noi putem cita cărţile de literatură populară, şi mai ales cronicile — care au văzut atît de tîrziu lumina tiparului, ceea ce a însemnat, desigur, o mare întîrziere în dezvoltarea culturii noastre.

Că a existat, paralel, şi altă mentalitate în viaţa poporului, nu încape îndoială; şi aceasta reiese îndestul din cuprinsul documentelor ce se tipăresc acum de Academia R. P. R., în marele corpus iniţiat — documente care cuprind adevărate perle de limbă, de cugetare, de simţire şi de viaţă omenească aşa cum a fost ea în adevăr, pe tot cuprinsul ţării, cu zbuciumul şi lupta necontenită pentru crearea unor condiţii de trai mai bun, de-a lungul secolelor, şi pentru o mai bună orînduire socială.

Oricum, însă, orice informaţie pentru cunoaşterea trecutului ne interesează. Şi aceasta cu atît mai mult în domeniul activităţii tipografice — care este o muncă atît de grea şi al cărei trecut este atît de puţin cunoscut.

Istoria unei cărţi. La 29 septembrie 1759, cinci mari dregători ai ţării — logofeţii Radu Racoviţă, Ştefan Roset şi Ion Bogdan, precum şi hatmanul Vasile Roset, şi vel vistiernicul Ion Canta, înaintau domnului ţării, lui Ion Teodor Calimah, o ana-

fora [1]) — un raport — prin care-i aduceau la cunoştinţă că s-au adunat după poruncă la Mitropolie şi, împreună cu Iacov mitropolitul, au cercetat situaţia datoriilor acestei instituţii, şi au discutat mijloacele cele mai nimerite pentru ca Mitropolia să scape de sub «jugul datoriei», ca apoi să-şi poată îndeplini sarcinile, sociale, de a ajuta bisericile şi pe «străinii, săraci şi golii, cum şi cei nemernici de pe aiurea, dintralte părţi şi locuri...».

În primul rînd, ei arată că potrivit unei anaforale anterioare, iscălită şi de către domnul dinainte, Scarlat Ghica vodă, — deci dintre 20 martie 1757—28 iulie 1758, anafora al cărei text nu se cunoaşte încă, mitropolitul Iacov a tipărit «cu cheltuiala sa, un rînd de cărţi ce s-au socotit că sînt mai de trebuinţă, cu chip şi socoteală ca aceasta, ca să se plătească datoria Mitropoliei ; pentru care cărţi, fiindcă s-au gătit — deci ieşiseră de sub tipar în cursul lunii septembrie 1759 — ne porunceşte măria ta ca să socotim şi să le punem preţul».

Examinînd cartea, comisiunea a avut în vedere faptul că «de vreme ce de seama acestor cărţi, fiind lipsă aicea în ţară, s-au cumpărat tot cu 12 şi 13 lei, şi se aduceau din Ţara Muntenească, făcînd alişverisul lor aicea... am socotit de toată cartea cîte 10 lei, ca să nu cadă cu asupreală preoţilor, diaconilor şi lăcuitorilor, această dare... măcar că cu acest preţ, tot nu se plăteşte datoria Mitropoliei», care — după ce achitase mitropolitul o parte— rămăsese în sumă de 1325 lei «pe seama cărţilor şi la mila măriei tale».

Menţiunea despre aducerea cărţilor din Ţara Romînească este importantă şi ilustrează legăturile permanente dintre cele două ţări, şi pe latura aceasta cultural-religioasă. O dovadă a intensităţii acestor schimburi culturale, o dau numeroasele cărţi, tipărite la Bucureşti şi Buzău, care se găsesc, în mod obişnuit, pe la bisericile din Moldova.

Din discuţia de mai sus, cu privire la datoria Mitropoliei, rezultă cu aproximaţie şi numărul exemplarelor în care s-a tipărit cartea de la 1759 — circa 100, de oarece se menţionează că nu se poate acoperi datoria cu suma realizată din vînzarea lor.

Preocuparea comisiunii de dregători s-a îndreptat apoi spre găsirea celor mai nimerite mijloace de difuzare a acestei cărţi : «să se împartă în toată ţara, prin toate satele ce vor fi biserici, prin marafetul ispravnicilor de la ţinuturi... scriindu-li-se, din partea măriei tale, luminate cărţi... cu chipul ce s-a socoti, şi cu poruncă... să fie silitori asupra aceştii trebuinţe. Cum şi din partea părintelui mitropolitului iarăşi să se scrie cărţi către preoţi, diaconi şi locuitori — mai departe numiţi «poporăni» — arătîndu-le datoria şi neputinţa întru care se află Mitropolia. Din care cărţi — adică scrisori — a părintelui mitropolitului şi a domnului, singuri locuitorii se vor îndemna ca să de acest agiutor, fără de nici o părere de rău, de vreme ce mănăstirilor celor străine — de la locurile sfinte — de a lor bună voie dau, cu cît mai vîrtos la sfînta Mitropolia ţării !»

---

1) Arh. St. Iaşi, Doc. P. 360/43, f. 89-91, (copie din 1816; în condica făcută de T. Gaşparovici, diac. de Divan).

Mai departe, comisiunea arată că astfel bisericile se vor «împodobi cu niște trebuitoare cărți ca acestea... și să se dea și pe la mănăstirile din țară și pe la cele grecești, fiindcă și acestea sub păstoria Mitropoliei noastre se află»... și să se dea «și pe la schituri, cum și pe la bisericile domnești și boierești — cu toții și de obște să prinză la această agiutorință a sfintei Mitropolii».

Reținem din citatele de mai sus, ale actului de la 1759, cîteva lucruri caracteristice pentru epoca respectivă:

Porunca domnească trebuia să fie executată prin *marafetul* ispravnicilor de la ținuturi — adică prin mijlocirea sau pricepe-rea și dibăcia acestor dregători, reprezentanți «silitori» ai puterii feudale în cuprinsul țării. Încet-încet, acest cuvînt, diplomatic oarecum, împrumutat din limba turcă, a căpătat un sens peiorativ în limba romînă, datorită abuzurilor celor ce umblau cu marafeturi, adică șiretlicuri, înșelăciuni, sau procedee incorecte. Termenul mai are și alte sensuri mai puțin grave.

Al doilea termen este denumirea de *dare* ce s-a dat prețului acestei cărți, atunci cînd s-a cerut ca și locuitorii să contribuie la cumpărarea ei. Comisiunea de dregători și-a dat seama că o contribuție a locuitorilor înseamnă o nouă dare, o *ajutorință* cum au numit-o mai departe, cum mai erau și alte «agiutorințe» — de vară și de iarnă etc., pe umerii lor încălecați cu tot felul de greutăți...

În sfîrșit, mai subliniem faptul că se cerea a se face apel de data aceasta, la toți de obștie, deci și la boieri, mănăstiri, schituri și mai ales la mănăstirile grecești — adică închinate locurilor sfinte, — care erau exceptate mai totdeauna de greutățile financiare ce se abăteau asupra țării, pentru ca veniturile lor, ce treceau granița, să fie cît mai mari!

Punctul al doilea al anaforalei de care ne ocupăm — și care este inedită — cuprinde modul de înzestrare a Mitropoliei cu un venit permanent și sigur, ca să aibă cu ce să răspundă la cheltuielile ei și la obligațiile ce are. Această posibilitate s-a creat Mitropoliei printr-un venit acordat de la Ocnă — încasînd cîte o para de fiecare drob de sare cumpărat de negustori.

Se pune acum întrebarea — care este cartea despre care s-a vorbit mai sus? Actul citat și comentat de noi nu-i dă titlul.

Cercetînd «Bibliografia Romînească Veche» constatăm că între anii 1757-1762, nu a apărut decît o singură carte de proporții, și aceasta este Liturghia[2]) din 1759, ieșită din tipografia Mitropoliei. În foaia de titlu se arată că domnul țării este Ioan Teodor voievod — adică acel care a numit comisia de prețăluire a cărții, și că mitropolitul Iacov a suportat toată cheltuiala imprimării.

Nu încape îndoiala că aceasta este cartea care a preocupat, în anul apariției ei (1759), forurile conducătoare ale puterii politice și spirituale à țării[3]).

---

2) *Bibliografia Romînească Veche*, vol. II, p. 145-146 și vol. IV, p. 239.

3) Aici notez că în cuprinsul ei, cartea are o gravură (p. IV), datată 1758, ceea ce corespunde cu începerea lucrului de tipărire sub domnul anterior.

Nu insistăm asupra descrierii acestei cărţi, ci vom sublinia numai că «Evloghie monahul şi diorthositoriu» — adică corectorul lucrării — arată, în apelul către preoţi şi diaconi, că abundenţa de slavonisme din carte nu trebuie considerată ca o «pricină de mîndrie», ci din cauză că «limba noastră este puţină», adică săracă în cuvinte şi n-a avut cum le tîlcui.

Înainte de a încheia această notă, mai amintim că după 14 ani, Liturghierul din 1759 este pus într-o discuţie publică la Viena, unde s-a ţinut o consfătuire episcopală, cu reprezentanţii cultelor naţionalităţilor din imperiul austro-ungar, avînd ca scop stabilirea cărţilor ce aveau a se tipări în tipografia orientală din Viena, pentru tineret, popor şi cler [4]).

Consfătuirea a ţinut 19 şedinţe, durînd de la 1 martie la 24 aprilie 1773, şi în listele de cărţi propuse a fi discutate, figurează şi liturghierul de la Iaşi, din 1759, adus de la biserica din Baia Mare spre a fi prezentat ca model de tipăritură.

Faptul are o importanţă deosebită pentru legăturile culturale cu Transilvania, într-o vreme cînd relaţiile erau foarte încordate pe tema religioasă a Unirii bisericilor şi cînd, încă din 1746, ordinile împărăteşti erau foarte categorice în ce priveşte oprirea importului de cărţi din Moldova şi Ţara Romînească, în Transilvania [5]).

* * *

Tipograful şi dascălul Duca Sotiriovici, de la Thasos [6]). Acest personagiu apare în istoria tiparului moldovenesc la 1743, în domnia lui Ion Neculai Mavrocordat. El venise însă în ţară, adus de voievodul Constantin Mavrocordat, în cea de a doua domnie (septembrie 1741—18 iunie 1743), după cum reiese dintr-un act [7]) cu data de 30 martie 1750. La sosirea sa în Iaşi şi-a adus şi o tipografie «cu cheltuiala lui făcută», iar domnul Constantin Mavrocordat i-a făcut un hrisov prin care i-a acordat unele privilegii ce i se vor reînoi mai tîrziu.

Încă de la început, Sotiriovici a ţinut să-şi arate [8]) mulţumirea către domn şi ţară, fiindcă a căpătat «cinste şi priinţă...

---

4) Prof. dr. I. Moga, *Contribuţii privitoare la tipărirea cărţilor bisericeşti în veacul XVIII, pentru Romînii din Transilvania şi Ungaria* (în Omagiu I. P. S. Dr. N. Bălan, Sibiu, 1940, p. 584-593).

5) Loc. cit.

6) Thasos, oraş dintr-o insulă a arhipelagului grecesc.

7) Arh. St. Iaşi, Doc. P. 360/2, f. 107, (copie din 1816, de T. Gaşpar, diac, în condica Mitropoliei). Actul a fost publicat cu greşeli şi omisiuni de C. Erbiceanu, în *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Buc., 1888, p. 23-24 (între altele s-a omis aici tocmai pasajul cu examinarea cunoştinţelor lui Sotiriovici, iar la semnături, în loc de cunoscuta formulă „procit 3-ti logofăt", s-a tipărit „Panainte Gh. logofăt". Uşor de înţeles că editorul nu şi-a dat seama de valoarea numerică a literei chirilice „g" şi a fost luată ca prescurtarea numelui Gheorghe). De asemenea, actul a mai fost publicat de V. A. Ureche în *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanul*, extras din Analele Acad. Rom. Seria II, Tom. X, însă cu data greşită 7158 în loc de 7258! Şi, încă în lucrarea lui C. Tagliavini, *O psaltire romînească necunoscută din 1748*, însă, cu eliminarea menţiunii de reîntărire a actului din 1756 — interesantă pentru cunoaşterea procedurii de cancelarie a timpului.

8) *Bibliografia Romînească Veche*, vol. II, p. 76-79.

devenind un locuitor al pămîntului acestuia». Şi, ca orice locuitor, se simte dator să-şi aducă prinosul muncii lui către Patria care-l «primeşte şi-l hrăneşte, îl cinsteşte şi-l păzeşte».

Tipărind întîia sa carte, în 1743, Duca Sotiriovici îşi face o profesie de credinţă în predoslovia, redactată într-un stil retoric, presărat cu tot felul de citate greceşti şi abilităţi către domn, căruia i se adresează prin cuvintele «spăsenie, bunăvoinţă, bună moştenire de la Dumnezeu şi desăvîrşită bună petrecere».

El arată, mai departe, că este pătruns de sesul poruncii creştine, de a ajuta pe aproapele, dar nu are altă putere «fără numai meşteşugul de a tipări cărţi folositoare şi de suflet mîngîietoare». De aceea a tipărit mai întîi Psalmii de laudă lui Dumnezeu şi i-a închinat domnului ţării, căci a auzit din învăţaţi că aşa este un obicei vechi, că cele dintîi ale meşteşugului şi învăţăturii se cuvin domnului locului. Şi s-a silit, pentru aceasta, ca lucrul să fie mai meşteşugit decît al altora «fiind de începătură tipografiei», şi-l pune sub linul ochiului măriei sale! După Sotiriovici, domnul e strănepot al voievozilor celor mari — mai înalt, şi mai ales decît ei!

Cuvîntul către cititori, din aceeaşi carte tipărită la 1743, începe pompos: «Tuturor de Dumnezeu credincioşilor cetitori, Duca Sotiriovici, rog sănătate şi norocire!». Mai departe arată că a făcut lucrul mai cu osîrdie ca alţii, şi l-a împodobit mai vîrtos ca aceia, de pe limba ebraică şi greacă, adăugînd prépélile şi istoria numelor şi pascalia pe 197 ani şi gravurile — toate «de la meşteşugul mîinilor mele» — ceea ce înseamnă că era şi gravor... În încheiere, el roagă pe cititori să diorthosească [9]) cu blîndeţe greşelile etc... şi termină cu versuri pentru tipograful mulţumit că şi-a sfîrşit munca, întocmai ca şi călătorul care năzuieşte la vad.

Limba aleasă, bogată în imagini şi idei, ne arată talentul şi cultura tipografului Duca Sotiriovici.

La 1749, el găseşte din nou prilejul de a adresa osanale domnului ţării — de astă dată Constantin Mavrocordat în cea de a patra domnie a sa în Moldova — scriind un «Epithalamion la pre luminata nuntă» a domniţei Zmaranda, fiica voievodului — «care cu cucerie şi cu genunchi plecate s-a închinat măriei sale, de Duca Sotiriovici, tipograful de la Thasos», în anul amintit, la 20 august.

Din această alcătuire [10]), ca şi din versurile la stemele ţării din mai toate cărţile ce a tipărit, se constată şi talentul poetic al lui Sotiriovici.

După cîteva versuri în care-şi arată mulţumirea că domnul l-a ales pe el să vestească poporului «unire, pace şi sănătate — ocîrmuire lină şi bunătate», Sotiriovici laudă strălucirea nunţii, la care ia parte însăşi natura: «rîde cîmpul şi se minunează săcerătorul de roadele lui... se înduplecă viţa de greutatea strugurelui, stupii îşi varsă mierea cu îndestulare, pomii îşi oferă fruc-

---

9) Să îndrepteze, să corecteze.

10) *Catalogul manuscriptelor romîneşti* (de la Acad. R. P. R.), vol. I, p. 645-646.

tele lor bogate» etc. Apoi se adresează mirilor, cu urările obişnuite la astfel de ocazii.

Dar, cele mai autorizate aprecieri asupra destoiniciei lui Duca Sotiriovici, ni le dă actul din 1750 (7158), martie 30, care reproduce, în bună măsură, pe acel necunoscut încă de la Constantin Mavrocordat (1741-1743). Aici voievodul Mihail Cehan Racoviţă ni-l arată pe Sotiriovici ca pe un «ales dintre obştie... împodobit cu învăţătură elinească şi latinească, şi de altele, ştiind bine şi limba moldovenească întru care poate să tălmăcească orice carte».

Iar un alt contemporan, vel logofătul Iordache Cantacuzino — care l-a cununat şi i-a dăruit mai mulţi ţigani — îi dă un nou certificat de capabilitate[11]), la 15 iunie, 1755 (7263), spunînd că avînd trebuinţă de cîteva istorii de învăţătură şi altele ce ne-au trebuit a le scoate de pe cărţile greceşti, pe limba moldovenească, am poftit pe dumnealui Duca Sotiriovici tipograf de le-au scris şi le-au tălmăcit. Şi alte scrisori ce ne-au trebuit greceşte, tot dumnealui ne-au scris».

Ultima apreciere asupra pregătirii şi destoiniciei lui Sotiriovici o face un călugăr, popa Cozma de la Mitropolie, care a fost însărcinat la 1754, de Iacov mitropolitul, să traducă din greceşte «Vactiria — adică, Cîrja arhierească» — una din marile lucrări juridice ale vremii[12]). Cheltuiala traducerii a suportat-o mitropolitul, iar diorthositoriu a fost «înţeleptul şi învăţatul, în aceste trei limbi: elineşte, latineşte şi moldoveneşte», dascălul grec de la Thasos, Duca Sotiriovici. Şi zice Cozma mai departe: «Cu carele dimpreună, de zi şi de noapte ostenind, am procitit, luînd seama lexurilor — din cuvînt în cuvînt, pînă la sfîrşitul cărţii. Şi pre arare locuri, unde s-ar fi întîmplat a se nimeri cîte un lex rîmlesc sau elinesc, pentru scurta limbă moldovenească, l-am împregiurat mai cu multe cuvinte... după cum şi dumisale cu dreptul i s-au socotit... şi din multe lexicoane dimpreună le-am îndreptat».

Uşor ne putem da seama, din cele de mai sus, de munca uriaşă pe care a avut-o Sotiriovici la corectarea traducerii textului juridic de pe cele 1215 pagini ale manuscrisului lui Cozma.

În sfîrşit, din cele de mai sus, reiese în mod clar că Duca Sotiriovici era un specialist, folosit la treburile culturale ale ţării, ale boierimii, şi ale domnului, căci însuşi C. Mavrocordat îl pusese la încercare, mai cu dinadinsul în prima sa domnie, «cu tîlcuirea Octoihului celui mare şi cu altele, şi s-au aflat vrednic».

Ca orice intelectual, cărturar al vremii, Sotiriovici a avut desigur şi o bibliotecă proprie, şi acest lucru se poate dovedi cu prisosinţă căci ne-a rămas de la el un volum, cu menţiunea în greceşte «din cărţile lui Duca Sotiriovici tipograful». Este volumul I din opera Titi Livii Patavini — Historie romane, tipărită

---

11) Arh. Stat. Iaşi, Doc. P. 360/5, f. 112, copie din 1816 în condica Mitropoliei. Publicat fragmnetar şi de V. A. Ureche în studiul citat despre arhim. Vartolomei Măzăreanu.

12) Şt. Gr. Berechet, *Descoperirea a două manuscrise juridice romîneşti* (Întregiri, buletinul Institutului de istoria dreptului vechi romînesc, Iaşi, 1938, p. 18-39).

la Veneţia în 1739. Cum observăm, această carte a fost procurată de Sotiriovici chiar de la apariţie. Întîmplarea face să aflăm că tipăritura se găsea [13]) la 1863 în biblioteca «şcoalei şi institutului gimnaziului central din Iaşi», iar în 1932 ea se găsea în biblioteca profesorului Demostene Russo din Bucureşti [14]), de unde profesorul N. Georgescu-Tistu a fotografiat foaia de titlu cu inscripţia.

Cîte cărţi va fi avut acest iscusit tipograf şi vrednic cărturar — cunoscător al mai multor limbi clasice şi moderne — şi unde vor fi ele azi — cîte or fi ajuns pînă la noi — cine ar putea să ştie!

Cum s-a observat, desigur, Sotiriovici era un adevărat privilegiat, un bun cunoscător al meşteşugului tipografic, un om de cultură deosebită, cu bun renume şi, în sfîrşit, cu o bună stare materială — avînd o tipografie propie [15]) şi moşie cumpărată de la urmaşii lui Andrei, pisarul unguresc al domnului M. Racoviţă [16]), cu numeroşi ţigani dăruiţi, cu stupi, oi şi altele, şi cu însemnate scutiri fiscale. Era, adică «un ales al obştei» — cum spunea documentul — care deşi străin (poate originar de prin Macedonia, unde sînt numeroşi Sotiri — Sotiriovici, însemnînd fiul lui Sotir), se încadrase perfect în rîndurile boierimii moldovene cu care se şi încuscrise.

* * *

Tipografia şi activitatea editorială a lui Duca Sotiriovici. Atît personalitatea cît şi bogata activitate a lui Duca Sotiriovici, n-a preocupat decît incidental pe cecetătorii şi istoricii noştri din trecut [17]). O încercare de a înmănunchia ştirile despre el, a făcut-o C. Tagliavini [18]) într-o comunicare la Academia Romînă, în 1942, intitulată «O psaltire romînească necunoscută, din 1748». Inexplicabil însă, de ce profesorul italian, aducînd o contribuţie atît de însemnată prin descoperirea unei cărţi vechi romîneşti, necunoscută pînă atunci, n-a dat lista întreagă a tipăriturilor lui Sotiriovici, descrise sau menţionate în «Bibliografia Romînească Veche» deşi putea s-o facă!

Am văzut mai sus că Duca Sotiriovici a venit în Iaşi cu tipografie proprie — «cu cheltuiala lui făcută», cum spune hrisovul lui C. Mavrocordat, care a adus pe tipograf în ţară, fiindcă tiparniţa Mitropoliei nu mai funcţiona din anul 1732.

---

13) V. A. Ureche, *Anuarul general al Instrucţiei publice*, pe 1862-1864, pentru IV. p. 66.

14) N. Georgescu-Tistu, *Bibliografie literară Romînă*, Buc. 1932, planşa VIII.

15) Şi nu cum credea V. Pop la 1838: „de nu cumva acest tipograf a fost numit îngrijitor sau arendator al tipografiei Mitropoliei...". *(Disertaţie despre tipografiile romîneşti*, p. 76).

16) Arh. St. Iaşi, Doc. P. 360/1, f. 105-6 şi nr. 3, f. 108. Pentru această moşie „din codrul domnesc al Iaşilor", se judeca la 1777 soţia sa, romînca Magdalena — „femeia Ducăi tipograful", cu urmaşii lui Andrei piserul (Cf. *Uricarul*, XX, p. 282).

17) N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti*, vol. II (1688-1750). Ed. II, Buc. 1928, p. 498, 592, 593.

18) Analele Ac. Rom. Mem. secţ. lit. Seria III, tomul XI, mem. 8.

De la început, domnul a hotărît [19]) ca tipografia lui Sotiriovici să se bucure de anumite privilegii «ca să poată lucra necontenit... şi să îndestuleze ţara de cărţi, lipsită fiind». Privilegiul acesta prevede că Duca Sotiriovici «să fie scutit, cu toată casa lui, şi să ia cîte 20 de lei liafă pe lună, de la Camara gospod. La Paşti şi la Crăciun cîte un postav şi un atlaz. Aşijderea să scutească 110 stupi de desetină şi 250 de goştină — nici un ban pe aceste bucate să nu dea. Şi 8 oameni scutiţi de tot birul ce ar fi pe alţii, ca să-i fie numai pentru lucrul tipografiei. Aşijdere şi pentru cît plumb, spiglos şi hîrtie va aduce, pentru treaba tipografiei, nici un ban vamă să nu dea. Şi, de s-ar întîmpla să tipărească domnia noastră vre-o carte, după tocmeala ce va avea să i se plătească de la Camara noastră».

Cum vedem, Domnia şi-a deschis larg uşa Vistieriei sale — acordînd salar şi scutiri fiscale însemnate — tipografiei şi proprietarului ei. Explicaţia e uşor de găsit : necesitatea unei tipografii în locul aceleia a Mitropoliei, care nu mai funcţiona de mult. Şi încă, această tipografie să fie obligată Domniei, care-şi dădea seama că forţa tiparului nu poate fi subestimată. Din cuprinsul privilegiului de miluire, reiese clar acest lucru : tipograful Sotiriovici era unul dintre favoriţii Domniei, ca atîţia alţi boieri de pe întinsul ţării.

Sotiriovici a tipărit cărţi religioase şi, desigur, lucrări cerute de administraţia ţării, timp de 10 ani. Lista lor completată cu ceea ce se cunoaşte pînă astăzi, este următoarea :

1. — Psaltirea, 1743 [20]).
2. — Liturghie, 1747.
3. — Triod, 1747 [21]).
4. — Psaltire, 1748.
5. — Rînduiala osfeştaniei mici, 1749.
6. — Molitvenic, 1749.
7. — Octoih, 1749.
8. — Canonul sf. Spiridon, 1750.
9. — Ceaslov, 1750.
10. — Adunare de rugăciuni, 1751.
11. — Adunarea celor 7 taine, 1751.
12. — Slujba sf. Timotei [22]), 1752.
13. — Tîrnosanie, 1752 [23]).
14. — Învăţătură arhierească 1771.

Această din urmă tipăritură se află numai într-o copie manuscrisă [24]), după tipăritura lui Sotiriovici din 1771 (7279)! Data

---

19) Cf. actul din 30 martie 1750, citat mai sus.

20) Din prefaţa căreia am făcut unele citate mai sus.

21) În prefaţa acestei cărţi, tipărită cu cheltuiala sa, Duca Sotiriovici îşi exprimă teama că nu va putea fi „la înălţimea obrazului domnesc".

22) În greceşte, fiind alcătuită de dascălul şcoalei domneşti din Iaşi, Niculai Hiliodromen, şi tipărită cu cheltuiala prea învăţatului boier grămătic Iliaşcu, de Duca Sotiriovici, care face c epigramă în versuri către domn.

23) Există şi o copie de mînă după această carte, la Acad. R. P. R. mss. 498.

24) Cf. *Bibliografie Romînească Veche*, IV, p. 254-255.

aceasta poate stîrni obiecţii serioase, întrucît tipograful Sotiriovici nu a mai apărut în munca grafică de la anul 1752.

Din inventarul bibliografic observăm însă că încep să apară cărţi la Iaşi din 1741, data începerii domniei a doua a lui C. Mavrocordat, cînd a venit şi Sotiriovici în ţară. Astfel mai avem următoarele tipărituri fără menţionarea tipografiei :

1. — Evanghelie, 1741.
2. — Evhologhion, 1741.
3. — Hrisovul lui V. Mavrocordat pentru locuitorii de la moşiile mănăsireşti, din 1742, care face parte din seria cunoscutelor sale legiuiri social-fiscale (foaie volantă).
4. — Paraclitichi, 1742.
5. — Evhologhion, 1744.
6. — Molitvenic, 1745.
7. — Învăţături preoţeşti despre 7 Taine, 1745.
8. — Sinopsis, 1747.
9. — Pastorala mitropolitului Iacov, 1752, (foaie volantă).
10. — Psaltire, 1752.
11. — Adunare de învăţături, 1753.

Dat fiind că altă tipografie nu mai era în Iaşi, bănuim că şi aceste cărţi [25]) şi foi volante se vor fi tipărit tot de către Duca Sotiriovici.

Socotim însă lista noastră provizorie. Nu se ştie ce mai poate scoate la iveală viitorul. În special foi volante, tipărite de autoritatea bisericească şi cea laică, vor mai fi existînd multe prin depozitile publice de acte vechi.

S-ar putea să mai apară şi vreo carte, în cine ştie ce bibliotecă europeană, ca acea Psaltire din 1748, descoperită în colecţia fostei biblioteci papale din Bologna, de C. Tagliavini.

Insă chiar dacă această listă ar rămîne închisă, ea este totuşi în măsură să ne dea o ideie destul de temeinică, despre bogata activitate a unei decade tipografice şi editoriale în Iaşi, la jumătatea secolului al XVIII-lea, sub conducerea acelui om, mîndru de meşteşugul său, care iscălea Duca Sotiriovici, tipograful de la Thasos.

CONSTANTIN TURCU

A N E X Ă

Noi Ioan Teodor voievod din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei.,

Toate facerile de bine, domnia mea a le lucra le iubim. Iar mai vîrtos pentru dumnezeieştile lăcaşuri a le arăta poftim. Pentru care nu numai anaforaua aceasta, cu a noastră pecete am întărit, ce încă am poruncit să se facă şi testament.

(L. P. D.).

---

25) Ele sînt semnalate de V. Pop în *Disertaţie*... p. 79.

PREA ÎNĂLŢATE DOAMNE,

Din luminată porunca înălţimii tale, fiind rînduiţi ca să ne adunăm la sfînta Mitropolie şi să luăm sama datoriei Mitropoliei, cîtă iaste, împotriva cărei datorii sfinţia sa părintele mitropolitul ţării, chir Iacov, au arătat măriei tale cum că prin socotită şi de noi iscălită anafora, cum şi de măria sa Scarlat vodă întărită, au cheltuit sfinţia sa de au făcut un rînd de cărţi ce s-au socotit că sînt mai de trebuinţă, cu chip şi socoteală ca aceasta — ca să se împartă în toată ţara şi să să plătească datoria Mitropoliei. Pentru care cărţi, fiindcă s-au gătit, ne porunceşti măria ta ca să socotim şi să le punem preţul şi ori cu ce chip să ne silim să găsim un mijloc ca acela ca numai să se plătească toată datoria Mitropoliei, ca să iasă de supt jugul datoriei, să rămîie ca şi întîi, curată.

Deosăbit ne mai porunceşti măria ta ca iarăşi să socotim şi să găsim un chip ca acela cu care voieşte bunătatea măriei tale ca şi sfînta Mitropolie să aibă un chip de agiutor, ca un venit pe an, din ce vom socoti că a fi mai cu cale, aflîndu-să Mitropolia foarte cu puţin venit, cu care nicidecum nu se poată cuprinde. Şi, atît pentru una, cît şi pentru alta, precum va da cunoştinţa şi socoteala noastră, prin anafora pe măria ta să te înştiinţăm.

Deci noi, după înalta porunca măriei tale, ne-am adunat la sfînta Mitropolie şi întîi am cercetat toată datoria Mitropoliei cîte iaste şi la cine. Şi deosăbit de o somă mare de bani ce au plătit sfinţia sa părintele mitropolitul, din datoria Mitropoliei, şi cu dobînda lor, au mai rămas încă datoare Mitropolia cu 1325 lei pol şi cu dobînda lor neplătită pe la unii şi alţii, după cum şi izvod anume au arătat sfinţia sa părintele mitropolitul la cine iaste datoare. Care datorie au rămas numai la mila măriei tale şi asupra cărţilor, ca cu aceste să se plătiască.

Şi am socotit de toată cartea preţul cîte 10 lei, de vreme ce de sama acestor cărţi, fiind lipsă aice în ţară, s-au cumpărat tot cîte 12 şi 13 lei — care cărţi se aduc de la Ţara Muntenească, făcînd aleşverisul lor aice. Şi măcar că cu acest preţ tot nu se plăteşte datoria Mitropoliei, dar pentru ca să nu cadă cu greu şi cu asupreală preoţilor, diaconilor şi lăcuitorilor această dare, s-au socotit preţul după cum s-au arătat mai sus şi cu cît nu se va cuprinde, va face Mitropolia cum va putea şi va plăti.

Iar cărţile acestea să se împartă în toată ţara, prin toate satili ce vor fi besearici, prin marefetul ispravnicilor de la ţinuturi. Şi banii aceştia îi vor da preoţii, diaconii şi poporănii, scriindu-li-se din partea măriei tale luminate cărţi ispravnicilor de ţinuturi, cu chipul ce s-a socoti şi cu poruncă ca aceea, ca să fie silitori asupra aceştii trebuinţe; cum şi din partea părintelui Mitropolitului iarăşi să se scrie cărţi către preoţi, diaconi şi lăcuitori arătîndu-le datoria şi neputinţa întru care se află Mitropolia. Din care cărţi a părintelui Mitropolitului, singuri lăcuitorii să vor îndemna ca să de acest agiutor, fără nici o părere de rău, de vreme ce mănăstirilor celor străine, de a lor bună voie dau, cu cît mai vîrtos la sfînta Mitropolia ţării.

Şi aşa socotim că în buna, norocita şi de Dumnezeu păzita domnia măriei tale, lăcuitorii vor primi aceasta cu bucurie, ca o milostenie şi agiutor să facă sfintei Mitropolii; şi înălţimii tale va fi vecinică pomenire, ca în luminate zilele măriei tale să iasă Mitropolia ţării noastre de supt greutate, iar mai vîrtos de sub giugul datoriei, şi sfintele besearici încă să se împodobească cu nişte trebuitoare cărţi ca aceste. Şi de aceste cărţi să se de şi pe la mănăstirile de ţară şi pe la mănăstirile greceşti, fiindcă şi aceste supt păstoria Mitropoliei noastre se află. Şi pe la schituri, cum şi pe la besearicile domneşti şi boiereşti, cu toţii şi de obştie se prinză la această agiutorinţă a sfintei Mitropolii.

Socotita-am, doamne, şi pentru folosul sfintei Mitropolii, ca ce agiutor şi venit să i să facă pe an şi de unde? Şi întîi ca Mitropolia ca o maică ce iaste tuturor besearicilor ţării aceştia, la care năzuiesc străinii, săracii şi golii, cum şi cei nemernici de pe aiure, dintr-alte părţi şi locuri, care ca o maică pe toţi trebuie să-i îmbrăţoşeze şi să-i socotească pe fieşte carile cîte cu ceavaş milă şi agiutor. Şi după cum vedem că cu alte mănăstiri, luminaţii domni ce-au fost mai înainte, au făcut milă şi pe toate le-au agiutorat şi le-au miluit cu ce au dat a lor bunăvoinţă şi socotială, iară Mitropolia ţării noastre au rămas de tot nesocotită şi necăutată, căreia cu adevărat şi

după dreptate i să cade a ave cea mai dintîi milă şi agiutor mai mult decît alte mănăstiri străine.

Şi am socotit şi pentru aceasta în tot feliul şi în tot chipul, ca să găsim un mijloc pentru chiverniseala sfintei Mitropolii, şi alt chip n-am aflat mai cu cale şi după cinstea Mitropoliei, fără numai aceasta, adică să i se facă din ocna domnească ca să ia de tot drobul de sare, de la acei ce o vor cumpăra de la ocnă, cîte una para de drob şi coteţi. Care venit, atît de Cămara şi Vistieria domnească nu să atinge, nici aduce vreo pagubă. Ca cu mila şi agiutorul acesta să se poată chivernisi şi Sfînta Mitropolie şi să răspundă la cheltuielile ei ce are, cum şi pre cei străini, săraci şi goli şi nemernici să-i ocrotească şi să-i chivernisească după datoria ce are.

Şi această milă şi agiutor făcîndu-să prin buna şi creştineasca osîrdie măriei tale sfintei Mitropolii, vei rămîne cu adevărat desăvîrşit şi nou ctitor şi la sfîntul jărtvenic a sfintei Mitropolii pomenit în veci de veci.

Pre înălţate Doamne, aceasta este socoteala noastră şi aşa am aflat că iaste cu cale şi cu dreptate. Iar cea desăvîrşită hotărîre rămîne la mila şi înalta înţelepciune măriei tale.

1759, septembrie 29

A înălţimii tale plecate slugi
Radul Racoviţă, logofăt
Ştefan Roset, logofăt
Ion Bogdan, logofăt
Vasilii Roset, hatman
Ion Canta, vel vistiernic

S-au poslăduit
Constantin Leondari sluger şi logofăt de taină.
L. P. D. vel logofăt

(Arh. St. Iaşi, Docum. P. 360/43, f. 89-91 (copie în condică, din 1816, de Toader Gaşpar diac. de Divan).

DOUĂ POMELNICE ALE BISERICII SFÎNTUL GHEORGHE DIN SUCEAVA

Biserica din Suceava cu hramul Sfîntului mare mucenic Gheorghe, în care se află moaştele Sfîntului Ioan cel Nou, nu păstrează multe obiecte vechi, după cum ai aştepta, deoarece odoarele ei vechi, de preţ, au fost parte mutate odată cu sediul Mitropoliei la Iaşi, parte au fost luate odată cu moaştele Sfîntului Ioan de către regele Sobieschi în Polonia, la Jolkiew. Un registru al vechilor odoare aflate la Jolkiew îl dă Dr. Gheorghe Popovici sub titlu «*Index Jolkievensis*» în revista «Candela» anii 1884-1885, după inventarul comisarului austriac Manorvarda din anul 1783. Singurile obiecte de preţ, provenite din acest tezaur al Mitropoliei Sucevei ajung incidental la cunoştinţa noastră, ca epitaful din anul 1428 de la Alexandru cel Bun, păstrat într-un muzeu din Lwow, semnalat de C. Bobulescu, în *Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun*, 1934.

După mutarea definitivă a capitalei şi a Mitropoliei la Iaşi, Suceava decade, vama principală trece la Iaşi, iarmarocul anual din săptămîna de după Rusalii, cînd se adună întreaga Moldovă la serbarea Sfîntului Ioan cel Nou, cade în desuetudine. Biserica, fosta Mitropolie, lipsită şi de moaştele Sfîntului Ioan, după cum arată şi un Pomelnic al ei din anul 1805, zăcea în părăginire. Dacă voievodul «Gligorie Ghica în trecerea sa din anul 7241 (1732) pe la mănăstirile din partea de sus a ţării, văzînd şi scaunul bătrîn al Domnilor, unde este cetatea Sucevei, îl pune pe Şerban Cantacuzino, vel medelnicer, pitrop să copere cu cheltuiala Măriei Sale biserica gospod. (adică domnească) ce este în mijlocul tîrgului, în numili sfîntului mare mucenic Dimitrie» [1]), apoi nici vechea Mitropolie nu se afla într-o stare mai bună. Mitropolitul Iacob Putneanul (1750-1760), după cum ne informează Pomelnicul amintit din anul 1805, despre care vom trata mai jos, i-a făcut un nou «acoperemînt», a înoit-o întru atît încît acelaşi Pomelnic îl consideră «al doilea ctitor».

La anexarea de către Austria a acestei părţi din Moldova de sus, la Suceava, vechea capitală a Moldovei, împreună cu Eţcani, Cut şi Lisaura, după emigrarea unei părţi din locuitorii

---

1) Conf. Ms. 86 din Biblioteca Acad. R. P. R. citat de acad. P. Constantinescu-Iaşi, în *Respect faţă de monumentele istorice*, în „Monumente şi Muzee“ I. Ed. Acad. R. P. R. 1958, pag. 15.

mai cuprinşi, rămăseseră numai 367 familii de ortodocşi, însumînd 2500 suflete [2]).

Astfel fiind, afirmaţia lui Sulzer că singurele particularităţi caracteristice prin care excelează oraşele moldoveneşti, sînt bisericile, se potriveşte întocmai oraşului nostru. Numai că şi parte din aceste biserici, 17 la număr inclusiv cele de alt cult, erau în ruină, încît acelaşi scriitor exclamă că aici se află pivniţe şi subterane pretutindeni unde înfingi hîrleţul, fapt verificat şi astăzi cu prilejul săpăturilor arheologice şi a diferitelor construcţii noi [3]).

După ce a trecut prima stare de tulburare, provenită din schimbarea stăpînirii, cei rămaşi, văzînd că s-au restituit în anul 1783 moaştele Sfîntului Ioan cel Nou şi s-a început o nouă organizare bisericească, au pornit o acţiune de redresare a bisericii noastre. În Consemnaţiunea sărbătorilor păstrate şi recunoscute de noua stăpînire în dieceza Bucovinei din numeroasele sărbători — între care găsim şi pe cei 4 evanghelişti, pe Sf. Apostol Andrei, Sf. Ioan Gură de Aur, 40 de mucenici — se află la data de 2 iunie şi Sfîntul «Ioan Novi Sucevschi» [4]). Episcopul Dositei Herescu îl declarase deja la aducerea în ţară de «patron al Bucovinei».

În jurul moaştelor Sf. Ioan de la Suceva, vechiul paladiu al Moldovei, sfînt căruia i se dă epitetul de Mare Mucenic obişnuit numai pentru martirii din persecuţiunea lui Diocleţian, sfînt care împodobeşte emblema fostei Mitropolii a Bucovinei şi titlul-poartă al tuturor tipăriturilor moldoveneşti, se strînge toată suflarea ortodoxă din aceste părţi. Se organizează un serviciu permanent de asistenţă, constînd din cîţiva monahi în frunte cu un proestos, care se intitulează adeseori proin egumen, deoarece cei mai mulţi au fost mai întîi egumeni la Dragomirna. Toţi îşi fac o datorie de onoare să refacă biserica «vechea Mitropolie», cum o subliniază permanent, s-o înzestreze cu o catapeteasmă nouă, cu un clopot mare etc., ridicîndu-o măcar în parte la nivelul măreţ de odinioară.

Între relativ puţinele obiecte vechi de la această biserică, printre care se afla pînă în anul 1926, cînd s-a predat la Muzeul bisericesc, şi un portret al Mitropolitului Dosoftei, portret descris de S. Fl. Marian [5]), se mai află două pomelnice, primul din anul 1796, iar al doilea din anul 1805. Ambele sînt martore ale acestor străduanii şi izvoare, în special cel din 1805, interesante pentru reconstituirea acestei epoci de prefaceri la locaşul acesta, precum şi privitor la viaţa bisericească din acest colţ de ţară, totodată cu largi reflectări şi asupra întregii Moldove.

---

2) *Bukowinaer Geistliche Regulierungsplan,* din 1786, în Normalien der bukowinaer gr. or. Diöcese". 1887. Tom. I, pag. 58 şi 256.

3) *Geschichte des transalpinischen Daziens d. i. der Walachei, Moldau und Bessarabiens.* Viena, vol. I. 1781, Cap. Moldova austriacă, pag. 430.

4) Amintitul plan duhovnicesc de regulare, din 1786 lit. H. din Normalien, vol. I, pag. 111.

5) *Sfîntul Ioan cel Nou,* Bucureşti 1895, pag. 27.

POMELNICUL DIN ANUL 1796

Pomelnicul, început în anul 1796, dar mereu prefăcut şi adăugit începînd cu 1801, scris cu cirilică de tipar pe o placă de scîndură de 50 × 50 cm. acoperită cu un strat de ipsos, se păstrează la jertfelnic. El are următorul titlu:

«*Pomelnicul, ctitorilor şi adaogatorilor sfintii vechii Mitropolii din Suceava unde se prăznuiaşte hramul / Sfîntului M. M. Gheorghie şi se află sfintele moaşte a (!) sfîntului m. m. Ioan Novi care au pătemit la anul (loc ars) : 2. Această sfîntă biserică s-au început a se zidi la anul 1514 de Bogdan Voevod şi / s-au săvîrşit la anul 1522 de fiul său Ştefan Voevod în luna lui noemvrie, iar acum s-au înoit şi / s-au împodobit înlăuntru cu catapeteasma nouă la anul 1796*».

Acest pomelnic este împărţit în 5 registre verticale, cuprinzînd: împăraţi, ctitori, mitropoliţi, ieromonahi şi în fine, boieri şi făcători de bine. Ordinea în aceste rubrici iniţiale însă nu s-a respectat riguros, întrucît se amestecă mai tîrziu împăraţii cu arhimandriţii şi ieromonahii, care fiind covîrşitori la număr ajung să fie înscrişi dedesupt şi în spaţiul menit mitropoliţilor, iar ordinea în care sînt înşirate numele, nu este deloc cronologică. Astfel la împăraţi ajunge în frunte, probabil ştergîndu-se alt nume, Franz Iosif, care domneşte abia din 1848. În rubrica împăraţilor mutată în continuare mai apoi sub cea a ctitorilor întîlnim numele: Leopold, Iosif, Franz, dar şi un Nicolai (probabil ţarul Nicolai I).

Nu lipseşte nici împărăteasa Elisaveta cu fiul ei arhiducele Rudolf. Observăm aici că pomelnicul nu are subdiviziunea pentru vii şi morţi.

Mai interesantă este despărţitura rezervată ctitorilor. Aici, probabil păstrîndu-se înşirarea din alt pomelnic mai vechi, găsim următoarele nume: *Ştefan Voevod, Maria Doamna, Maria Doamna, Bogdan Voevod, Ştefan Voevod, Petru Voevod, Elena Doamna, Alexandru Voevod, Ştefan Voevod, Ieremia Voevod, Simion Voevod, Elisaveta Doamna şi Constantin.*

Sub primul Ştefan Voevod cu cele două doamne Maria este de înţeles Ştefan cel Mare. Urmează adevăraţii ctitori, Bogdan orbul şi fiul său Ştefăniţă, fără numele soţiilor, apoi Petru Voevod şi Elena Doamna, deci Petru Rareş, despre care cronica lui Grigorie Ureche scrie: «încă şi alte lucruri bune multe se află făcute de dînsul, cumu-i la Mitropolia de Roman şi Mitropolia de Suceava» [6]). După ordinea în care urmează, Alexandru Voevod trebuie să fie Alexandru Lăpuşneanu, cunoscut adăugător la atîtea biserici iar sub următorul Ştefan Voevod se pare că trebuie înţeles Ştefan Tomşa. În fine, sînt pomeniţi Ieremie şi Simion Movilă, Elisaveta Doamna şi un Constantin, probabil Constantin Movilă (1607-1611).

În rubrica rezervată mitropoliţilor stă în frunte *Veniamin*, deşi Veniamin Costachi în 1796, cînd s-a început pomelnicul încă

---

6) Ediţia P. P. Panaitescu, pag. 155.

nu era în scaunul Mitropoliei. Urmează : *Anastasie*, probabil Crimca, apoi *Dosoftei*, un *Teofil*, care poate fi Bendela (1873-1875), *Gavriil*, (Calimachi) 1760-1786, *Antonie* (1730-1739), *Iacob*, *Iacob*, probabil *Putneanul* şi *Stamate* Ardeleanul, *Ştefan*, desigur Stratimirovici al Carlovăţului, de care depindea eparhia Bucovinei pe atunci, apoi *Iosif*, probabil Naniescu (1875-1902) şi *Sofronie*, probabil Miclescu (1851-1860), ambii ai Moldovei, *Eugenie* (Hacman) şi *Silvestru* (Morariu) ai Bucovinei. O înşirare în care sînt înfrăţite personaje din epoci şi eparhii diferite între care însă predomină şi persistă mitropoliţii Moldovei, adevăraţii patroni ai acestei biserici şi în epoca austriacă. Se ştie că Mitropolia Moldovei din Iaşi n-a renunţat la moşiile sale din cordun şi că în această calitate de proprietară-patron ea a contribuit la întreţinerea şi repararea bisericii vechii Mitropolii.

Astfel în anul 1829 sub Mitropolitul Veniamin se acoperă biserica şi clopotniţa, se pardoseşte biserica cu lespezi. Aceste reparaţii au costat 2755 galbeni sau 13.775 florini, sumă, la care Mitropolia Iaşului a contribuit cu 6.151 florini şi 39 creiţari [7]). În anul 1837 Mitropolitul Veniamin a adăugat pe spesele proprii un pridvoraş lateral şi a înzestrat biserica cu un areal de 50 fălci moldoveneşti, iar din anul 1841, cînd Mitropolia a schimbat moşiile din cordun cu Domnitorul Mihai Grigore Sturza, în contractul de schimb la punctul 5 a obligat pe noul proprietar să lase cele 50 de fălci. pentru totdeauna în stăpînirea menţionatei biserici.

În 1875-1876 s-a acoperit din nou biserica cu şindrilă şi s-a zugrăvit acoperişul cu boială verde, la care de asemenea a contribuit şi Mitropolia Iaşi ca patron cu 1705 florini [8]).

În virtutea acestui drept de patronat Mitropolia din Iaşi «prezenta» egumenul din lista de 3 candidaţi recomandaţi de Consistoriul (consiliul) arhiepiscopesc al Bucovinei.

Dar vom vedea că şi particularii din Moldova se întrec cu cei din Bucovina la înzestrarea şi împodobirea bisericii. Astfel chiar îndată după aducerea moaştelor sfîntului Ioan de la Jolkiew, în 1786 negustorul din Botoşani, Hagi Ivanciu, donează un nou sicriu ; iar în 1796 sulgerul Toader Manole şi soţia sa Anghelușa din Mlenăuţi, fac o catapeteasmă nouă etc. De asemenea, Domnitorii Alexandru Moruzi şi Scarlat Calimah fac donaţiuni.

Din această înşirare destul de arbitrară şi cu anacronisme nu ne alegem cu prea multe. Rămîne capitolul ctitorilor singur mai de valoare. Notăm aici că alcătuitorii pomelnicului nu aveau cunoştinţă de opera de înoitor al bisericii şi chiar de ctitor al clopotniţei, a lui Petru Şchiopul din anul 1589, după cum arată aşa numita cronică pictată, epitet întrebuinţat de Iaţmirschi pentru inscripţia de pe peretele din naosul bisericii.

Între arhimandriţi şi proistoşi ai bisericii găsim pe : *Ioan*, *Mihail*, *Ilarie*, *Melchisedec* (Leonne), *Darie* (Tarnoveţchi).

În fruntea rubricii boierilor şi făcătorilor de bine aflăm prin excepţie 3 familii introduse cu numele întreg şi anume : *Gheor-*

---

7) Cronica Mănăstirii, pag. 5.
8) Cronica Mănăstirii, pag. 7.

ghe şi *Casandra Cantacuzino*, *Manoil şi Ilie Ilschi* şi *Zoiţa Dobrovolsca*. Dintre aceştia Ilie Ilschi este acelaşi proprietar din Crasna Bucovinei, om de bine şi iubitor de carte, care «ţine cîte un scriitor bine plătit spre a-i scrie cărţi ca Întîmplările lui Tilimacu, fiul lui Odisefsu» şi «Theatron Politikon», măcar că singur nu ştie nici scrie, nici citi» [9]).

Dintre celelalte nume relevăm pe *Toader* şi *Angheluşa* şi un *Arune* (să fie Pumnul ?).

POMELNICUL DIN ANUL 1805

Mai important este pomelnicul din anul 1805. Datele principale aflate în acest pomelnic au fost folosite de S. Fl. Marian în studiul Sîntul Ioan cel Nou de la Suceava, Bucureşti 1895, mai apoi şi de condica cronicală (netipărită) a mănăstirii Sf. Ioan de la Suceava. Pomelnicul acesta merită o atenţie deosebită, are o reală valoare istorică, din cauză că nu cuprinde numai o simplă înşirare de nume a celor vii şi morţi, care au nevoie să fie identificaţi, după cum am încercat mai sus, ci dă, după cum anunţă într-un «Cuvînt înainte», în dreptul numelui «porecla» (numele de familie) fieşticăruia şi boieria şi breasla lui şi ce bine a făcut acestii Sfintei besărici». Numai data donaţiunii lipseşte în unele cazuri, dar se poate găsi prin conjunctură. Astfel cu privire la colecta pentru facerea unui clopot mare, putem să ne documentăm din inscripţia însăşi din anul 1811 de pe acest clopot, cunoscută de altfel şi din scrierea citată a lui S. Fl. Marian [10]).

În acest pomelnic-carte, aflăm date cu privire la refacerea bisericii, la înoirea periodică a acoperişului, la care au contribuit familii de mazili, cunoscute la noi, ca cea a lui Vasile Vasilco, din Berhomet, din anul 1828, donînd tot materialul adică «10.000 leaţuri, 80.000 şindrile şi 10 oameni la cioplitul lemnului», precum şi donaţiunea boierului Cărste (baron) şi Fliondor, care au suportat în întregime acoperirea clopotniţei. Firește aceste renovări trebuie puse de acord cu cele executate cu concursul Mitropoliei Iaşi (vezi mai sus). Rareori se găseşte numai pomelnicul cu vii şi morţi, fără arătarea donaţiunii.

Pomelnicul acesta este un folositor izvor istoric şi prin faptul că — după ce se introduce cu nişte «*Stihuri făcute în versuri poeticeşti* (!) pentru viaţa ticălosului om întru această lume plină de deşertăciuni» — are un amplu «*Cuvînt înainte*» către cinstiţii preoţi a (!) sfintei besărici Mitropolia care este hramul marilor mucenici Gheorghii şi Ioan Novi în târgul Sucevii». În acest «Cuvînt înainte» se face istoricul acestei biserici, întemeierea ei. Aflăm apoi de reparaţiile făcute de Iacov Putneanu, înoitor şi al doilea ctitor, despre venirea în Suceava a împăratului Rîmului Iosif al doilea [11]), apoi despre aducerea moaştelor Sf. Ioan, des-

---

9) I. Zugrav, *Muzeul bisericesc al Mitropoliei Bucovinei*, în Anuarul Muzeului Bucovinei, 1943-1944, pag. 284.

10) *O.* c., pag. 141.

11) Data de 13 sept. 1783 greşită, confundată cu cea a aducerii moaştelor de la Jolkiew.

pre orînduirea duhovnicului Mihail pe lîngă sfintele moaşte, care au făcut un nou «sclip» (cavou) pentru moaşte, despre orînduirea urmaşului său proin egumen Antonie Ilievici, «prin sălinţa căruia s-au făcut catapeteasma şi s-au deschis două fereşti de lîngă catapeteasmă, s-au tăiet zidul din mijlocul besăricii, făcîndu-să deschis spre mai bună lumină şi încăpere norodului, fiind îndemnător epitropii : Constantin Ioanovici statrichter şi Ioniţi Arhip». Deci un întreg istoric.

În fine, şi interesanta împărţire a pomelnicului în 9 despărţituri, după diferitele categorii sociale ale donatorilor, aruncă o lumină fidelă asupra mentalităţii dominante în acele vremuri. Este vorba de împărţirea în: 1) Pomelnicul Domnesc, 2) cel al preosfinţiţilor mitropoliţilor acestii ţări, 3) al iubitorilor de Dumnezău episcopilor ţării, 4) a blagorodnicilor vel. boiari, 5) al boiarilor mazili, 6) al epitropilor, 7) al negoţitorilor, 8) al precinstiţilor arhimandriţi, igumeni, ieromonahi şi preoţi şi 9) cel al tuturor de obşte.

Scriitorul caligraf al acestui pomelnic nu-şi dă numele în titlu şi nici mai tîrziu în text. Dacă la foaia 6-a, alături de locul unde este trecută «Scrisoarea, ce este scrisă deasupra uşii la biserică Mitropolia din Suceava», se notează că «s-au scris această scrisoare de mîna smeritului Iordachi Ioanovici, fiul epitropului acestii biserici Costantin Ioanovici, fiind în vîrsta vieţii sale de 18 ani», 1812, oct. 20, atunci aceasta nu dovedeşte, cum credea S. Fl. Marian [12]) că întreg pomelnicul a fost scris de acest tînăr. Iordache nu putea scrie în 1805, cînd era în vîrstă de numai 11 ani, o astfel de operă. Afară de aceasta tocmai faptul că numai în acest loc şi în altul, de la foaia cu pomelnicul precinstiţilor arhimandriţi, ieromonahi, acest Iordache Ioanovici notează intervenţia sa, este o dovadă că în restul pomelnicului scrisul nu este al său. Scrisoarea în litere de tipar este destul de asemănătoare, dar se observă altă cerneală, mai apătoasă. Şi în fine, tînărul Iordache scrie consecvent *biserică*, pe cînd în partea cealaltă a pomelnicului se întrebuinţează forma *besărică*. Astfel fiind, altcineva este scribul acestui pomelnic. Interpretînd ad litteram afirmaţia din titlul pomelnicului, cronica mănăstirii îl consideră pe însuşi epitropul Constantin Ioanovici, nu numai de autor moral, ci şi de scriitor efectiv al acestui pomelnic. El putea fi eventual şi alt membru mai vîrstnic şi mai cărturar al acestei influente familii b. o. ieromonahul Paisie Ioanovici, fratele lui Constantin, deci unchiul lui Iordache. Acest Paisie a fost timp de 9 ani slujitor la această biserică, apoi din 1796 pînă la 1813 egumen la Putna, în fine pînă în 1822 egumen la Dragomirna, de unde se amestecă inoportun în administrarea de la biserica noastră, Mitropolia veche [13]).

DESCRIEREA POMELNICULUI DIN ANUL 1805

Pomelnicul nostru se prezintă ca o carte, de 27 cm. × 20 cm. cuprinzînd în starea actuală 102 foi, «frunze» cum se scrie înlă-

---

12) *O. c.*, pag. 48.

13) D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti 1905, pag. 122 şi *Cronica Măn. Sf. Ioan*, pag. 25.

untru, parte numerotate [14]), parte nenumerotate. După foaia 60 numerotarea încetează, urmînd foi în parte liniate cu «îndreptariul» în parte complet libere. Acest pomelnic în formă de carte este foarte bine păstrat şi frumos legat în piele maro, avînd în faţă gravată în aur scena Răstignirii, iar în spate cea a Învierii Domnului. Pomelnicul poartă numărul de inventar 540 din 1864 iar altă signatură cu nr. 753 este trecută cu creion albastru pe foaia din faţă a legăturii.

Afară de cîteva nume introduse ulterior cu litere latine pomelnicul este în întregime îngrijit scris cu cirilice de tipar şi anume alternînd în roş şi negru. Numai ulterior se adaugă pomelnice de vii şi morţi şi diferite note scrise cu literă cursivă. În special titlurile şi iniţialele din text sînt trecute cu roş. Titlul-poartă al pomelnicului precum şi începuturile despărţiturilor sînt încadrate în frumoase chenare cu stilizări de frunze, împletituri şi figuri geometrice. Dintre aceste titluri cel al boierilor mazili are în mijloc monograma Is. Hs., numai la despărţitura a 6-a a epitropilor, lipseşte foaia (49) cu poartă cu tot şi cu numele epitropilor probabil înscrişi acolo. Se pare că familia epitropului şi «statrichterului» Ioanovici a ajuns mai apoi în conflict cu Mitropolia, deoarece în 28 mai 1813 orăşenii din Suceava întreprind să dovedească că Mitropolia a uzurpat locuri orăşeneşti din Suceava, după cum rezultă din «Însemnare asupra dovezilor pricăt este cu putinţă a arăta tărgul Sucevii asupra procesului cu Mitropolia», acţiune reconvenţională la finea căreea găsim iscălitura unui Iordache Ioanovici [15]). Diferendul acesta s-a stins abia în anul 1841 cînd Mitropolia din Iaşi face schimb cu Mihai Grigore Sturza şi acesta donează cu acest prilej 1543 jugăre (857 fălci) oraşului Suceava. Din cauza aceasta, poate şi din rivalitatea cu parohia ai cărei exponenţi erau epitropii [16]) se pare că foaia respectivă cu numele acestor epitropi a fost îndepărtată, rămînînd de altfel şi restul foilor de la pomelnicul epitropilor goale.

Documentul acesta din 1813 în «pontul al 11-lea» ne serveşte de altfel şi unele date despre «un clopot de la Ştefan Voievod din veleatul de la zidirea lumii 7071 sept., unde scrie acel Domn pe clopot că l-a dăruit la biserica ce au avut hramul Ispasul, adecă Înălţare Domnului Is. Hr., pe care clopotul este de faţă în clopotniţa Mitropoliei din Suceava...». Dacă aceste date sînt exacte, apoi ar fi de rectificat afirmaţia din cronica mănăstirii [17]) şi cea din studiul meu «Biserica Sf. Gheorghe de la mănăstirea Sf. Ioan din Suceava» [18]), că în clopotniţa bisericii Sf. Mitropolii ar fi un clopot de la Ştefan cel Mare, returnat în 1860, adus dintr-o biserică necunoscută, în sensul că acest clopot este din anul

---

14) Şi anume greşit, respective cu foi ulterior îndepărtate întrucît foile 20 pînă incl. 23, apoi foile 33 incl. 38, precum şi foile 49 şi 51 sînt lipsă.

15) *Documente din vechiul Ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, publicate de T. V. Ştefanelli, Bucureşti 1915. pag. 439.

16) Biserica a servit pînă în 1866 şi de biserică parohială a Cutului.

17) Pagina 17.

18) *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, nr. 5-7, 1957, pag. 479.

1563, de la Ştefan Tomşa, căci acesta domnea atunci şi provine din această biserică a Înălţării Domnului, aflată, după cum relatează acest document, la vreo 50 stînjeni depărtare de biserica cea mare, Mitropolia. Fundamentul acestei biserici aflată în ruină, a fost întrebuinţat la facerea unei căzărmi austriace din Suceava, începută în acelaşi an 1813 [19]).

Iată şi titlul pomelnicului:

POMEALNEC

«al fericiţilor ctitori şi făcătorilor de bine, agiutătorilor şi miluitorilor sfintei beseareci al (!) sfinţilor marilor mucenici Gheorghi şi Ioan Novi, a cărura este hramul la Mitropolia veche în tărgul Sucevii.

Acum întru acest chip făcut nou şi scris în zilele Prea luminatului împărat Franţi al II-lea, şi preosfinţitului episcop al k. k. Bucovini Kiriu Kir Daniil Vlahovici.

Prefăcutu-s-au şi s-au scris în vestitul oraşi Suceava de smeritul Constantin Ioanovici sau voiţi, care acmu se află statrichter acestui oraşi, fiind şi epitrop acestii sfintei besărici, împreună cu Dumnalui Neculachi Riga.

Aflîndu-se lîngă sfintele moaşti a (!) sfîntului Ioan Novi Cuvioşia sa Kir Antoniie Ilievici, proen egumen şi duhovnic acestui ţinut.

La veleatul de la Naştere lui Is. Hs. 1805, ianuarie 20».

Scriitorul întrebuinţează, după cum vedem aici, asemenea şi în titlurile celor 9 despărţituri ale pomelnicului, forma pomealnec nealterată din cea slavă. Înlăuntrul pomelnicului scrie însă corect şi consecvent pomelnic. Din titlul acesta este de remarcat calitatea de «voiţi», corect «voit», a epitropului Ioanovici, titlul diregătorului cu aceleaşi atribuţiuni ca cele ale şoltuzilor, dirigători şefi ai tîrgurilor [20]). Se ştie că pe vremea aceea la Suceava moldovenii aveau şeful lor de comunitate, asemenea şi armenii, la care s-au adăugat mai apoi germanii austriaci cu titlul nemţesc de stadtrichter, adică judecător al oraşului.

În acest text din titlul pomelnicului mai remarcăm tendinţa de arhaizare în forma acmu în loc de acum, după cum se scrie mai sus chiar în acest titlu. Asemenea vom afla şi forma de perfect simplu «fece», în «stihurile în versuri poeticeşti» (!), ce urmează, formă provenită de la un model mai vechi sau din nevoia de a rima. Remarcăm de asemenea întrebuinţarea greşită a articolului posesiv în fraza: «Miluitorilor sfintei besearici al sfinţilor» şi în «Sfintele moaşte *a* sfîntului», cazuri frecvente şi mai departe în text, precum şi de altfel în genere la scriitorii noştri moldoveni.

---

19) N. Gramadă, *Aspecte de viaţă din trecutul oraşului Suceava*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 10-12, 1957, pag. 876.

20) N. Grigoraş, *Dregătorii tîrgurilor moldoveneşti*, Iaşi, 1942, pag. 38 şi *Viaţa Feudală în ţara romînească şi Moldova*, cap. Oraşele, de P. P. Panaitescu, Bucureşti 1957, pag. 427.

De asemenea şi *e* final la substantivele femenine de declinarea a 3-a articulate, aici în fraza «hramul la Mitropolie veche», şi în «veleatul de la naştere lui Is. Hs.». Înlăuntrul pomelnicului vom da de întrebuinţarea consecventă a numelui femenin de loc «Suceavă», fără articol după prepoziţiile din, la şi în. Ex. din Suceav*ă*.

Sînt cazuri cunoscute şi la cronicarii noştri moldoveni [21]).

In fine, apoziţia stă în acelaşi caz cu substantivul care îl determină. Ex. «Pomelnicul preosfinţiţilor mitropoliţilor»

Nu mai insistăm asupra celorlalte moldovenisme ca întrebuinţarea lui *i* în loc de *e*. De ex,: moaşt*i*. S*ă* în loc de se, arhaicul *au* în loc de *a*.

Aflăm termeni vechi ca «*buhur*» (stofă fină de lînă sau mătasă, termen de origină turc), apoi «*cuvucliu*» pentru baldachin, şi «*cruce paradielnică*» pentru cruce procesională, *sclip* (cavou).

Evident că pomelnicul nostru e totodată un monument de limbă moldovenească şi anume din nordul Moldovei, «care din punct de vedere lingvistic se dovedeşte mai autentic moldovenesc în sensul că prezintă anumite particularităţi caracteristice dispărute sau necunoscute în sudul Moldovei şi aceasta, datorită unor condiţii de viaţă mai mult ori mai puţin specifice, precum şi poziţiei geografice, depărtarea de centrul economic, politic şi cultural al ţării» [22]).

* * *

În cele ce urmează vom da în întregime «Stihurile» de la început, apoi «Cuvîntul înainte», iar din cuprinsul celor 9 despărţituri ale pomelnicului numai numele donatorilor şi însemnarea privitoare la donaţiune.

Stihuri făcute în versuri poeticeşti (!), pentru viaţa tică-losului om întru această lume plină de deşărtăciuni.

Omul în lume născănd
Să naşte gol şi plăngănd
Şi cîţi ani vieţuiaşte
Tot deşărtăciuni pofteaşte.
În cinste, în slavă, în bogăţiia
Pururi dorind să fiia
Care sînt amăgitoare
Schimbate şi nestătătoare
Şi sănt toate trecătoare
Ca o iarbă sau o floare
Sau ca o umbră ce trece
Şi nu o mai ştie ce să *fece*

---

21) Introducerea acad. Iorgu Iordan la ediţia Letopiseţului lui Ion Neculce. Bucureşti 1955, pag. 58 şi 98, unde în notă se dau şi exemple din Ion Creangă şi din vorbirea ţăranilor nemţeni, care întrebuinţează şi astăzi forma nearticulată a unor nume, zicînd „mă duc la Cheatră“ (Piatră).

22) I. Iordan, ibidem, pag. 46, nota 2.

Toate deşertăciuni sănt
Căte se văd pe pămănt
Că cinste slava şi bogăţie
Neamul mare şi boieriia
Cu sine să le ducă nu poate
Ce rămîn în lume toate
Şi ce folos de aceste iaste
Viind moartea fără veste
La carele îşi lasă în lume
Scris al său fericit nume
Spre veşnică fericire
Şi în veci are pomenire
Şi cel ce aceste le face
Că bogăţie în ceas de moarte
Să folosească nu poate
Nice cinste ce lumească
De moarte să isbăvască
Ce precum gol şi plăngănd
Naşti omul pre pămănt
Aşé gol cu jale plăngănd
Iaste de lume ieşind
Numai acela îi fericit
Carele s-au învrednicit
De au făcut vre un bine în lume
Şi i s-au scris vecinic nume
S-au ferit de răutăţi
De lăcomii şi nedreptăţi
Şi pre cît i s-au putut
Şi bunătăţi au făcut
Milostenii şi dreptăţi
Şi cu alte bunătăţi
Beseareci sfinte împodobind
Moşii şi odoare dănd
Lui Dumnezău foarte îi place
Şi va da lui ca să-i fiia
Raiul şi ceriul moşie
Întru nespusă dulceaţi
Şi întru vecinică viaţi. Amin!

CUVÎNT ÎNAINTE

Către cinstiţii preoţi a (!) sfintei besărici Mitropoliia care este hramul Sfinţilor Marilor Mucenici Gheorghii şi Ioan Novi în tărgul Sucevii. Cinstiţi şi întru Duchul sfînt a (!) noştri sufleteşti părinţi preoţi care Vă aflaţi acum şi cei ce veţi fi după vremi jertfitori şi slujitori şi rugători către Dumnezău aice la această sfîntă besărică. Milă, pace şi liniştita cuvioasa viaţi cu sănătati şi toate cele bune şi folositoare dela mare mila Pre milostivului Dumnezău Vă dorim sfinţiilor voastre.

Cu această smerită scrisoare a noastră Vă înştiinţăm pre voi prea iubiţii noştri părinţi sufleteşti pentru această sfîntă

besărică a sfinţilor marilor mucenici Gheorghii şi Ioan Novi. Care besărică în vremile mai de nainte când era scaunul domnesc într-acest oraşi Suceava, au fost Mitropolie. Şi este zidită de fericitul întru pomenire Domn Bogdan Voevod pînă la fereşti şi au isprăvit-o de zidit fiiul său Ştefan Voevod la anii de la zidirea lumii зл (=7030). Care besărică cînd s-au pustiit vestitul oraşul domnesc Suciava şi alte oraşe şi tărguri şi sfintele besearеci, atunce s-au pustiit şi această sfîntă besărică Mitropolie. Mutându-se scaunul domnesc la Iaşi şi fiind atăţia ani părăsită şi mai de tot pustiită şi au perit acoperemîntul ei şi s-au stricat podoaba ei. Şi au crescut copaci pe zidurile ei (măcar deşi făcé preoţii dela o vreme încoace la o zi liturghie întrînsa).

Iară la veleatul (. . . . .) fiind Mitropolit a toată ţara răposatul întru pomenire Preosfinţia Sa Iacov Putneanul, întru a căruie inimă au dat Domnul Dumnezău gînd şi rîvnă şi îndemnare, cum pentru alte lucruri bune şi vrednice de pomenire care au făcut, şi s-au apucat cu a sa cheltuială şi au acoperit-o, tocmind şi tencuind turnul ce s-au fost stricat deasupra. Şi alte lucruri ce au fost înlăuntru stricate le au înoit. Iară după aceia Preosfinţie Sa răposatul întru pomenire părintele Mitropolit Iacov peste scurtă vreme pentru împărăţia lui Dumnezău nu i-au agiunsu alte lucruri bune, care au făcut, şi au făcut şi aceasta: însuşi de bună voie sa au lăsat scaunul Mitropoliei şi toată cinste acestei lumi deşarte şi ieşind de la Iaşi au mers şi s-au aşezat în sfînta şi vestita mănăstire în Putna la metanie sa. Care mănăstire Preosfinţie Sa o au înoit cu zid nou împregiur şi cu multe lucruri o au împodobit. Iară mitropolit ţării în scaun în locul său au lăsat pe preosfinţia sa pre repăusatul întru pomenire părintele chir Gavriil calmiş.

Deci acest acoperemînt au trăit pînă la anul АΨУА (=1791), care după alui Dumnăzău lucrarea au fost norocit besărica aceasta încă cu mai mult dar şi milă. Tămplăndu-se la anul АΨПГ (=1743 în дІ (=14) septemvri[23]), de au trecut pe aice prea înălţatul şi prea luminatul împăratul nostru răpăusatul întru fericie Iosif, mare împărat al Rămului, unde de mirare au fost la tot norodul aşa lucru minunat, un mare şi strălucit împărat ca acesta luînd atăta osteneală a umbla atăta cale, carea şi noi ne-am învrednici a-l vidé cu ochii noştri.

Deci la ace vreme aflăndu-să episcop în k. k. Bucovină răpăusatul întru fericire Preosfinţie Sa chir Dosoftei Herescul şi venind pînă la oraşul Suceava întru întămpinarea Preînălţatului împărat Iosif al II-lea la această sfîntă besărică s-au întîmpinat ieşind înainte împăratului cu mare cinste, şi intrănd împăratul în besărică, Dumnezău cel ce poartă grije de toate au dat gînd ca acela în inima împăratului, de au întrebat pe preosfinţitul episcop Dosoftei ce au fost la locul acela unde era sclipul (cavoul) sfintelor moaşti a sfîntului Ioan Novi. Şi iarăşi din lucrare dumnezeiască răspunzînd preosfinţitul episcop cumcă aici este locul, unde au fost mai înainte sfintele moaşte ale sfîntului Ioan Novi,

---

23) Data greşită confundată cu cea a aducerii moaştelor Sf. Ioan.

ce se află la cetate Jolcfa, care tot sub stăpînire preînaltei sale împărăţii este şi acele sfinte moaşte sînt drepte ale acestei patrii, unde dănd Dumnezău cuget în inima preaînălţatului împărat, îndată au poruncit acele sfinte moaşte iarăşi la locul său să se aducă şi să se aşează. Care preosfinţitul episcop Dosoftei de mare bucurie nimica n-au prelungit vreme, ce îndată au trimis pe răpăusatul arhimandrit Meletie cu alţi ai săi oameni părinţi călugări şi cu mare evlavie şi cinste au adus sfintele moaşti şi le-au aşezat la locul lor în sfînta vechi Mitropolie Sucevii. Deci rănduind preosfinţie Sa pe răpăosatul cuvios duhovnic Mihail şi cu alţi cinstiţi părinţi lîngă moaştile sfîntului, care multă osteneală acest cuvios părinte Mihail au pus împodobind această sfîntă besărică făcînd alt sclip nou sfintelor moaşte, aducănd clopote, veşminte şi alte lucruri bune făcînd pînă cînd s-au pristăvit către Domnul.

Iară după petrecirea acestui cuvios părinte ne-au orănduit la această sfîntă besărică alt cuvios părinte duhovnicesc proin egumen chir Antonie Ilievici, care şi acesta nu puţină oseneală au pus şi pune în toate zilele nu numai cu slujba besăricii, dar şi alte lucruri s-au făcut prin sîrguinţa şi osteneala sa. Catapeteasma s-au făcut şi doao fereşti s-au făcut lîngă catapeteasmă. Şi zidul din mijlocul besăricii făcîndu-se deşchis spre mai bună lumină şi încăpere norodului, fiind îndemnători spre aceste acest cuvios părinte Antonie dimpreună cu dumnialor epitropii Costantin Ioanovici, statrichter, şi Ioaniţii Arhip şi cu alţi iubitori de Hristos creştini, care au agiutat şi au îndemnat şi au înoit acest sfînt lăcaş, scriindu-se spre vecinica pomenirea la pomelnicu acestei besărici. Cine cu ce i-au dat măna agiutor. Şi cu agiutorul creştinilor prin osteneală acestui părinte ca să să facă un clopot mare la această sfîntă besărică spre lauda şi cinste sfîntului Ioan Novi, unde toţi acei făcători de bine, cine cu ce i-au dat măna de au dat agiutori la acest clopot să vor scrie întru acest pomelnic spre vecinica lor pomenirea.

Pentru aceia prea iubiţii noştri părinţi sufleteşti cu smerita plecăciune şi cea întru Domnul Hristos fiiască dragoste vă rugăm pre voi ca să nu lăsaţi întru uitarea şi întru nebăgarea de samă aceste nume a (!) fericiţilor ctitori şi a (!) tuturor miluitorilor, ajutătorilor, şi făcătorilor de bine acestui sfînt şi dumnezeesc lăcaş care s-au scris şi să vor scrie aice întru acest pomelnic, ce la toate sfintele dumnezeeştile liturghii să pomeniţi aceste nume pre cei vii cu vii, iar pe cei răpăusaţi cu răpăusaţii. Căci toate aceste suflete a (!) cărora nume s-au scris şi se vor scrie aice întru acest pomelnic în sama voastră s-au scris. Şi de nu veţi pomeni pururea la sfintele şi dumnezeeştile liturghii, veţi avé a da samă de aceste suflete înainte strașnicului judecător.

În ştiinţă să vă fie aceasta: nimeni să nu îndrăznească (măcar oricine ar fi) să-şi scrie numele său şi al rudelor sale întru acest pomelnic nefăcînd ceva bine şi folos aceştii sfinte besărici.

Al sfinţiilor voastre plecaţi slujitori şi fii sufleteşti şi epitropi aceştii sfinte şi dumnezeeşti besărici. *Costantin Ioanovici,*

statrichter, *Neculachi Riga*, cupeţ[24]) şi *Ioniţii Arhip* Nobel[25]).

Acest cuvînt înainte se termină cu lămuriri şi instrucţiuni privitoare la felul de înscriere a numelor: «cadesă a şti că toată faţa frunzi este împărţită cu îndreptariul în doaă părţi, deci în parte cea dintăi să se scrie numele fericiţilor ctitori şi făcători de bine acestui sfînt lăcaş, iar în parte a doua în dreptul numelui să i să scrie porecla fişticăruia şi boieria şi breasla lui şi ce bine şi folos au făcut acestii sfinte besărici». «Şi cînd vor vrea să se scrie întru acest pomelnic să nu scrie într-însul fieştece mănă cu fieştece slovă proastă, ce să caute om, care le va scrie slovă curată, să scrie într-însul. Pentru ca să nu se feştelească cu fieştece slovă proastă acest lucru, pentru căci că acest pomelnic bun este lucru şi vecinic».

În fine, se mai repetă îndatorirea slujitorilor sfîntului pristol de a face panahidă ăn tot anul a doua zi după hramul acestei sfinte besărici, cum şi la «sîmbătele, strămoşilor»[26]).

Pe verso-ul foii a cincia găsim, împodobită cu un chenar «*Începerea pomelnicului Domnesc*», pe o parte cu următoarele nume: *Bogdan Voevod*, *Ştefan Voevod*, *Alexandru Voevod*, *Ştefan Voevod*, *Marie Doamna*, *Petru Voevod*, *Ileana Doamna*, iar pe cealaltă parte nota: «Aceşti domni Bogdan şi fiul său Ştefan sînt întăi ctitori şi ziditori aceştii sfintei besărici Mitropolia veche din Suceavă. Iar Petru Voevod au făcut besărica sfîntului Dimitrie şi besărica Voscrăsenie, unde acmu au cuprins-o catolicii, străcînd turnul deasupra şi au făcut-o după gustul lor». Faţă de pomelnicul din 1796, remarcăm lipsa lui Ştefan cel Mare şi a Movileştilor. Petru Rareş şi soţia sa Elena sînt menţionaţi pentru ctitoriile lor oarecum dependente de Mitropolia ţării.

Urmează pe foaia a şasea *scrisoarea ce este scrisă pe piatră* («Pisania») *de-a supra uşii la biserica Mitropolia din Suceavă* cu notiţa menţionată mai sus că această scrisoare s-au scris de mîna smeritului Iordachi Ioanovici, fiiul epitropului Costantin Ioanovici din 1812 oct. 20, urmată de oarecare observare, ştearsă apoi, făcută de Vichentie ieromonah, în 1872.

Pe verso-ul foii a 6-a aflăm trecuţi odată cu indicarea unor donaţiuni băneşti la *vii* pe *Alexandru Voevod* cu *Roxandra* (scrisă cu litere greceşti) care trebuie să fie Alexandru Moruzi, din a doua domnie (1802-1806) şi *Scarlat Voevod* cu *Doamna Smaranda*, *beizade Alexandru V. V.*, *Domniţa Ralu*, *Efronie* şi tot neamul. Este Scarlat Calimach, drept aceia la morţi sînt trecuţi cu literă grecească cursivă aruncată în grabă, *Gavriil arhiereul*, *Ioan Voevod* şi alţii.

In fine pe aceeaşi foaie mai aflăm la *vii* pe *Gheorghe*, *Costandin Ralu* şi tot neamul lor, iar la *morţi* pe *Teodor*, *Ana* şi alţii, fără titlul de voievod, care vor fi fost numai nişte membri ai familiei domnitoare de mai sus.

La foaia a 12-a, *Pomealnicul al doile, al preosfinţiţilor mi-*

---

24) Adică negustor.
25) Titlul adăogat ulterior cu alt scris.
26) Adecă în sîmbăta lăsatului de carne şi în sîmbăta Pogorîrii Duhului Sfînt.

tropoliților aceștii țări începe cu *Iacov mitropolit*, al doilea ctitor și înoitorul aceștii sfinte biserici, Putneanul. Se află și *Andrian, ieroschimonahul* și *Mariana monahia*, părinții susnumitului mitropolit. Urmează *Veniamin Mitropolit Moldaviei*, cu mențiunea că a dăruit spre răscumparare argintul de la racla sfîntului și una sută galbeni (lei 1400), apoi cu alt scris «și la anul 1829 au acoperit toată biserica aceasta pentru a sa vecinică pomenire. Mai departe, pe verso *Iacov Mitropolit* cu observarea *Ardeleanul*. «Preosfinție Sa au dat agiutor la îngrăditul cu zaplaz ograda besăricii 200 lei, Leat αψπθ (= 1789). Și alte multe bunătăți și zidiri au făcut la Mitropolie Iașului».

În această rubrică îl aflăm la foaia următoare, ca un anacronism pe: *Dosoftei Mitropolit*, cu observarea «acest mitropolit au dat moaștele sfîntulni Ioan Novi spre pază la cetate Joltfa în țara leșească la anii dela Hristos [27]) și înapoi aceste sfinte moaști le-au adus iarăși Dosoftei, episcop Rădăuțului la anul de la Hristos αψπΓ (= 1783) prin poronca preînălțatului răpăusatului întru fericire împărat Iosif al doilea». Relevăm jocul de nume. În fine, cu alt scris mai găsim pe «*Ștefan Stratimirovici, Mitropolitul Carloveților*» [28]).

La foaia 15-a începe *pomealnecul al treile : al preosfințiților iubitori de Dumnăzău episcopilor țării* cu *Dositei*, episcop Rădăuțului Herescu, cu arătarea despre aducerea moaștelor, la 14 septembrie 1783. Urmează pe foaia 16-a *Daniil episcop, Vlahovici* de la Carloviți și *Isaie Baloșescu*, episcopii Bucovinei.

Mai bogat este *pomelnicul al patrule, al blagorodnicilor vel. boiari*, care începe cu foaia 18, cu mai multe nume, dar fără arătarea «poreclei» și a donației. O serie de nume sînt scrise cu cursive, parte în grecește. Abia pe foaia 24 găsim pomelnicul domisale dvoreaninului (curteanului) *Niculai Stamati*, din anul 1834, sept. 25, dară fără arătarea donației. Din aug. 1847 este pomelnicul boierului *Ion Luca*, apoi altul al *Alexandrei Răut*, din Becești. Urmează cel al *Mariei Volcinsca*, din oct. 1862 cu mențiunea că «această cucoană au dăruit un acoperemînt pe sfintele moaște foarte iscusit lucrat de mînile d-sale, cum și 3 acopereminte pe sfintele vase. Niște boieri *Canano* au hărăzit una candilă marii de argint cu 3 fofezi și una cruce mare ferecată cu argint și suflată cu aur pe alocurea, preț de 146 galbeni. 1865 dec. 13.

La foaia 27 aflăm de donația a 300 lei din partea frateului monah *Atanasie Cilibia*, din dec. 1848, iar pe verso de donația în preț de 100 galbeni a marelui vornic *Iordache Ciolac* care au făcut cuvucliul (baldachinul) sub care se păstrează sfintele moaște a sfîntului Ioan, de donația unei candile mari și a unui rînd de sfinte vase, în preț de peste 30 galbeni împărătești, din anul 1869. Iscălește însuși marele vornic.

Pe foaia 28 găsim pomelnicile a 3 familii de boieri : *Ana*

---

27) Cu alt scris : 1686 pe vreme domniei prințipatului Mold. Const. Cantemir.

28) La acest loc o introducere ulterioară arată că ieromonahul Irodion Chifan a dăruit 3 rînduri de vesminte în anul 1888.

Balş, Alexandru Ghica şi *Ana Botez*, cu donaţiunile lor pentru înoirea catapetezmei din anul 1870. Acest pomelnic se termină cu donaţiunea *Nadejdei Marcovici*, care au dăruit un rînd de vesminte foarte de preţ din Rosia.

Cel mai bogat este însă «Pomelnicul al 5-lea al boiarilor mazili de la foaia 29, în frunte cu *Toader şi soţul său Angheluşa Manole*, din Mlenăuţi [29]), care au cheltuit de au zugrăvit catapeteasma şi încă au făcut o icoană vosnăsenia în pridvorul besăricii (1796)». Altă însemnare, demnă de relevat, de la foaia 29 verso, arată că *Zoiţa, postelnică din Huşi*, soţia lui Lascarachi Sturza, au dat un acoperemînt de buhur alb cu feliuri de cusături pe racla sfîntului, la anul 1821.

La foaia 30 aflăm de donaţiunile familiei *Vasilco* din Berhomet, «care au dat la anul 1828 agiutoriu la acoperemîntul besăricii 10.000 leaţuri, 80.000 şindilă şi zăce oameni la cioplitul lemnului». De asemenea şi Pantelimon (Toader).... *Cărste*, baron (!), Smaranda, Niculai, Catrina *(Fliondor)* care au dat tot materialul de lemn la acoperitul clopotniţei.

Pe verso-ul aceleaşi foi aflăm că mazilul *Alexandru Jianu* au dat 2 galbeni în aur olenderi ce fac 12 lei, 40 creiţari la facere clopotului, iar pe foile 31 şi 32 întîlnim pomelnicile mazililor *Vasile Zota, Mihail Mocranschi, Vasile Gafenco, Gheorghe* şi *Safta Stîrce* «care au dat agiutoriu la facerea clopotului».

Pe foaia 39 aflăm la donaţiunile modestelor monahii *Alexandra*, «care au dat în bani gata 16 lei bani de argint ca tri sorocoveţi la leu, şi 10 lei au dat pentru o cruce nouă paradielnică, în vremea ce se afla priscorniţă aice». Şi *Agatia monahia, Elisaveta monahia* care «au jertfit coroana pe capului s. m. m. Ioan cel nou în 3/15 apr. 1860. *Vasile, Elenco Rîşcanu*, din Huşi, jertfesc pe an 10 galbeni, începînd cu anul 1864, iar *Nicolai Albu* şi *soţia sa Maria* din *Fîntîna Mare*, distr. Suceava, donează 400 galbeni pentru acoperirea bisericii la anul 1871. In fine, *Titus, Zinovia, Ironim Vasilco* au dăruit 2 sfeşnice în preţ de 150 fiorini.

Pomelnicul epitropilor, fiind lipsit de însemnări, urmează pomelnicul al şaptele, al negoţitorilor. El cuprinde numai pe Grigorie şi Iliana Calinciuc, neguţitori din Suceava şi poporan la această sfînt besărică, care au dat «un policandru de crăştal de 6 galbeni», iar pe verso găsim pe Neculai şi Maria, închinători sau hagiu, negustori din Iaşi care au dăruit 8 lei în bancu la facere clopotului. Anul 1810. În fine, Ştefan Ciudin au dat zăce galbeni austriaceşti în aur, la 30 iulie 1867.

Pomelnicul al optulea, al precinstiţilor arhimandriţi, egumeni, ieromonahi şi preoţi are în frunte pe *Isaie arhimandrit Baloşescul*, care «multă osărdie au arătat către această sfîntă besărică şi îndemnători şi povăţuitori la multe trebi spre podoaba sfintei besărici au fost şi este în toate zilele». Este vorba de episcopul de mai tîrziu al Bucovinei. Urmează ieromonah *Savastian Evloghievici* «acest cuvios părinte au slujit aceştii besărici 8 ani neîncetat la sfintele liturghii. Şi din rîvna cea sufletească au dă-

---

29) Azi ţine de comuna Hudeşti, raion Darabani.

ruit la această sf. Besărică o cadelniţă de argint, care face după cum sănt amu în bancuri . . . . lei.

Ieromonah *Paisie Ioanovici* «acest cuvios părinte au fost slujitor aceştii sfintei biserici 9 ani, neîncetat la sf. liturghii şi pe urmă iegumen la întăi vestită mănăstire Putna . . . . ani, care este drept frate mai mare după trup epitropului aceştii biserici Costantin Ioanovici, ci amîndoi cu sărguinţă au fost spre împodobire aceştii sfintei biserici, fiind drepţi patrioţi de aice din vechi care din rîvna cea sufletească au dăruit la facire unui clopot mare la această sf. biserică, undi se află sfintile moaşti a sfîntului Ioan Novi Suceavschi au dăruit 100 lei şi încă osebit la biserica Eţcani, unde se prăznuieşte hramul Adormirii Preacuratei Născătoarei de Dumnăzău iarăşi 100 lei spre veşnica pomenire şi încă mai făgăduieşte un rînd de veşminte frumoase la sfînta biserică Mitropolia». Iscăleşte Ioanovici Iordachi.

La această rubrică se mai pomeneşte ieromonahul Glicherie [30]), care au dat o evanghelie şi ieromonahul Vichentie [31]), care au dăruit 2 acatistiere şi 2 sfeşnice [32]).

Pomelnicul acesta se termină cu un entuziast elogiu, scris cu ortografia şi stilul lui Arune Pumnul [33]) la persoana arhimandritului Darie Ternavieţchi, conducător zelos prin decurs de 30 ani de la 1858-1888. «Prea cuvioşia sa domnul părinte acestui sfînt lăcaş nu puţină rîvnă au arătat dela intrarea sa în postul proistoşiei din anul 1858. Luînd povăţuire asuprăşi, au stăruit prin uă nespusă trudă şi osteneală împotriva spiritului şi regurilor de'n vremea aceasta, căci ce gure ar putea în deplin să rostească lauda ? carea să fie potrivită faptelor şi ostenineţilor prea cuvioşiei sale, fără numai însuşi provedinţa dumnezăiască, ci va pregăti uă cunună în ceruri. Însă noi slujitori călugări trebue să ne rugăm lui D-zău pentru vieaţa, sanatatea şi spor la ce-l va îndrepta cugetul său spre folosul sfîntului lăcaşu. Nici un proistos mai înainte prea cuvioşiei sale n-au avut atîta ghibăcie şi osărdie — dovada este vie la fieştice persoană, că prea cuvioşia sa din început au pus scop a realiza locul şi lucrurile — mai întăi au făcut coroana cea scumpă pe capul sîntului la Iaşi, al doilea : racla din lemnul ciparos prin boieri s-au adus şi s-au făcut, apoi, la anul 1867 s-au strămutat în cea nouă, fiind mulţime de boieri de faţă cu solemnitatea bisericească, mai departe au lucrat întru atîta de au depărtat parohie de aice cu decretul ministerial din Viena, aceasta fapta lui cea mai mare şi cu anevoie ar fi fost altor proistoşi — norocire au avut numai prea cuvioşia sa... iarăşi sînta catapeteazmă de nou au zugrăvit şi întreaga sînta biserica a o răpărat, cum vede fieştecare persoană mare şi mică spre lauda lui D-zău şi a sîntului mucenic Ioan Novi, şi clopotul ce sună Darie, adecă cel de mijloc, luînd bine aminte cu cheltuiala sa au făcut.

---

30) Prooroc sau Vasiliu din Comăneşti.
31) Danciul din Voloca pe Derelui.
32) 16 martie 1873.
33) Adică *ae* îngemănaţi pentru *ă*, *uă*, pentru *o*, *regură*, pentru *regulă* etc.

În scurte cuvinte să cuvine pentru meretele sale onore, mare şi neuitat să-i fie numele întru pomenire precît va esista sîntul lăcaşul acesta. Poftim pe acele persoane, care din timp în timp vor fi aice chemaţi slujitori şi ostenitori sîntului altariu să aibă bunăvoinţa în inimile lor totdeauna a-l pomeni pe prea cuvioşia sa pentru zelul său, că mult bine şi folos este de la sfinţia sa, precum şi noi de acum din darul dumnezeiesc care ne împuternicește împlinim cu înfocare această sîntă chemare duhovnicească.

Aşa să urmăm fraţilor şi vom fi adevărate slugile Domnului». S-au scris la 20 martie 1874. Vichentie ieromonah.

Pomelnicul al nouăle, al *tuturor deobşte*, deşi prescrie: «Vezi aice pui cinul, haracterul şi somele» dă numai nume de botez şi unele sume, încît astfel întocmit nu poate fi luat în considerare aici.

Pe ultima foaie găsim iscălitura lui Darie Ternovieţchi «Nacialnic» la sf. moaşti a s. m. m. Ioan Noul din Suceavă» iar pe foaia de la legătură o socoteală şi un sălindar de la cucoana Smaranda stolniceasa.

Cu aceasta se termină acest interesant pomelnic, care cuprinde epoca pînă inclusiv egumenia lui Darie Ternovieţchi. Cele cîteva adaosuri mai noi, din 1940, intercalate după o tăcere de 3 sferturi de veac, fiind contemporane, nu vin în considerare.

De încheiere, vom sublinia, după cum s-a văzut din cuprinsul acestui pomelnic, larga participare a întregii Moldove la întreţinerea bisericii vechii Mitropolii şi la cinstirea moaştelor sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava.

După o serie de construcţii noi (stăreţia) din timpul egumenului Emanoil Ciuntuleac (1888-1903) şi după renovarea radicală a bisericii, constînd din refacerea acoperişului şi spălarea picturii sub egumenul Ghedeon Balmoş (1903-1913), s-a resfinţit acest măreţ lăcaş divin la 19 septembrie/2 oct. 1910 de către Mitropolitul Bucovinei Vladimir Repta.

Preot Prof. IOAN ZUGRAV

BUNĂTATEA SUFLETEASCĂ

Din mănunchiul de însuşiri care se cuvine să caracterizeze comportarea şi lucrarea duhovnicească a păstorului de suflete, avîn=du=L, totdeauna ca model pe Mîntuitorul – însuşiri despre care vor=besc atît de elocvent paginile sfintei Scripturi şi scrierile sfinţilor Pă=rinţi bisericeşti, – desprindem aici pe cea exprimată de sfîntul apos=tol Pavel în cuvintele: «S=au arătat bunătatea şi iubirea de oameni a Mîntuitorului nostru Dumnezeu» (Tit. 3, 4). E aceeaşi caracterizare pe care şi autorul Faptelor Sfinţilor Apostoli o face lucrării Mîntui=torului din timpul vieţii Sale pămînteşti în cuvintele: «A umblat El din loc în loc binefăcînd...» (F. A. 10, 38).

In aceste texte, ca şi în altele, Mîntuitorul e prezentat ca bu=nătatea şi iubirea de oameni întrupate.

E firesc deci ca bunătatea să caracterizeze îndeosebi compor=tarea şi lucrarea duhovnicească a preotului, a cărui misiune este să propovăduiască învăţătura Mîntuitorului şi să conducă credincioşii pe calea mîntuirii aduse de El, făcîndu=i pe lîngă credincioşi buni ai sfintei noastre Biserici, totodată şi cetăţeni loiali ai Patriei noastre.

Desigur, bunătatea este o virtute proprie omului ca om, ca făp=tură raţională, şi sub aspect creştin ea îşi dozează conţinutul din substanţa principiilor morale date de Mîntuitorul şi *forţa* din izvo=rul harului divin.

Dar o virtute pentru a=şi putea asuma acest nume în accepţia sa majoră, deci pentru a fi autentică şi nu aparentă – mascînd vier=muire de patimi – trebuie să răsară din adîncul interiorului sufletesc, să odrăslească dintr=un fond sufletesc echilibrat moral şi să rodească întîi tot în acest interior sufletesc. Virtutea creştină este doar intensă trăire interioară, realizată prin colaborarea puterilor sufleteşti umane cu harul divin. Iar climatul sufletesc=moral în care poate înflori şi rodi bunătatea, în accepţia dată ei de Mîntuitorul este cel oferit de pacea interioară, duhovnicească şi pe care Mîntuitorul o voieşte realizată şi verificată în relaţiile cu semenii, sub aspect individual şi colectiv.

Deci cîteva cuvinte întîi despre pace în general şi despre pa=cea interioară în special, firește sub aspect religios=moral.

In doctrina creştină cuvîntul *pace* are frecvenţă foarte mare. Lucru firesc, fiindcă întemeietorul creştinismului, Domnul nostru Iisus Hristos, cu veacuri înainte de Intrupare a fost anunţat de profetul Isaia ca «Domnul păcii» (Is. 6, 6); la Naşterea Sa îngerii i=au into=nat «imnul păcii»: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pămînt

pace, întru oameni bunăvoire» (Luc. 2, 14) şi în toată lucrarea pentru mîntuire desfăşurată în viaţa Sa pămîntească a rostit mereu cuvinte şi îndemnuri pentru pace, şi pacea o lasă Bisericii Sale ca testamentul Său cel mai scump: «Pace vă las, pacea Mea vă dau» (In. 14, 27), stăruind ca ucenicii Săi să fie pătrunşi de acest lucru şi să se prezinte pretutindeni ca vestitori ai păcii: «Iar cînd veţi intra în casă... să ziceţi: Pace casei acesteia» (Mt. 10, 12). Urmînd învăţăturii Mîntuitorului, sfîntul apostol Pavel accentuiază că: «Impărăţia lui Dumnezeu este dreptate şi pace şi bucurie» (Rom. 14, 17), că: «Dumnezeu ne-a chemat spre pace» (I Cor. 7, 15) şi «Pacea lui Hristos să stăpînească în inimile voastre» (Col. 3, 15). Mai amintim: «Roada dreptăţii este semănată întru pace celor ce lucrează pacea» (Iac. 3, 18) şi «Cine voieşte să iubească pacea... să caute pacea şi s-o urmeze (I Petr. 3, 10-11).

Accentul pe care îl pun Mîntuitorul şi sfinţii Apostoli pe pace explică numirea învăţăturii creştine drept «evanghelia păcii» (Ef. 6, 15).

Pace, în general, înseamnă liniştea bazată pe ordine. In conceptul creştin tendinţele noastre au trebuinţă de ordine sub trei aspecte şi anume: mai pe sus de noi: armonia cu Dumnezeu; în noi: armonie interioară; în jurul nostru: armonie cu semenii şi cu tot ce ne înconjoară. Această întreită ordine a venit Mîntuitorul s-o restabilească, aducînd: împăcarea, pacea cu Dumnezeu prin jertfa vieţii Sale pe sfînta Cruce şi prin învăţătura despre traducerea conţinutului poruncilor divine în viaţa zilnică de către credincioşi; cu privire la persoana proprie prin îndrumarea ca prin lepădarea de sine credinciosul să-şi supună impulsiile voinţii, voinţa raţiunii şi pe aceasta credinţii. In ce priveşte lumea din jur, Mîntuitorul cere dreptate, iubire, înţelepciune faţă de semeni (Mt. 10, 16), iar faţă de bunurile materiale deslipire interioară de ele şi cumpătare în utilizarea lor. Urmînd acestor îndrumări, liniştea şi pacea se pot stabili în suflet.

Deci pacea interioară înseamnă echilibrul puterilor sufleteşti, armonia între ele, şi în conceptul creştin echilibrul moral realizat prin alimentarea puterilor sufleteşti din învăţătura religioasă dată de Mîntuitorul, avînd rădăcinile morale înfipte adînc în raportul normal cu Dumnezeu şi cu expresia conformă în relaţiile cu semenii. Pacea interioară, duhovnicească înseamnă deci, în conceptul creştin, sănătate religios-morală, ca semn de recunoaştere a autenticităţii şi valabilităţii valorilor morale superioare. O «sfinţenie» care generează tulburări spirituale sau izvorăşte din acestea, nu poartă timbrul autenticităţii, după cum eroismul unui dement nu-i eroism propriu zis, ci «furie fără controlul raţiunii».

Pacea procură odihnă şi reconfortare.

Dante refugiindu-se odinioară într-o mănăstire şi întrebat ce caută, a răspuns: caut pacea.

Şi dacă pacea linişteşte sufletul în general, ea are importanţă covîrşitoare şi pentru viaţa duhovnicească propriu zisă. Intr-adevăr, sufletul cuprins de pacea duhovnicească se deschide mai larg adevărurilor religioase, sezisează mai uşor «adierile» Duhului Sfînt, se bucură mai intens de binele înfăptuit de semeni şi în el luminează mai clar «lumina cerească». Iar sufletul în care nu sălăşluieşte pacea duhovnicească este asemenea mării pe întinsul căreia s-a deslănţuit în miez de noapte întunecată furtuna ce mătură cu valuri uriaşe tot ce

întîlneşte în cale. In acest suflet pătrund greu razele «luminii de sus», bucuria pentru cele duhovniceşti se întunecă, în schimb mînia, răzbunarea şi tot felul de patimi îl iau în stăpînire, producîndu=i o stare de continuă tensiune tulburătoare, ceea ce primejduieşte mîntuirea sufletească.

Păstorul de suflete îndeosebi se cuvine să dispună de pacea interioară, duhovnicească pentru a putea da misiunii sale conţinutul voit de Mîntuitorul. El, chiar dacă dispune în măsură subliniată de simţul practic al organizării comunităţii încredinţate spre păstorire sufletească, asemenea de un deosebit dar al predicării cuvîntului divin şi al săvîrşirii slujbelor sfinte, lucrarea sa pastorală nu va rodi totuşi în măsura aşteptată, dacă îi va lipsi pacea interioară menţionată. Absenţa acesteia va fi substituită de stări sufleteşti minore, care se vor manifesta pe amvon, în scaunul sfintei spovedanii şi în toată comportarea, putînd dărîma cu uşurinţă ceea ce s=a clădit, poate, cu multă trudă.

Dar – şi aceasta trebuie reţinut – pacea interioară, duhovnicească, nu trebuie interpretată drept «liniştea mormintelor», însemnînd inactivitate, absenţa luptei, a efortului spiritual. Armonia puterilor sufleteşti e legată de intensă şi variată activitate. Mîntuitorul spune: «Tatăl Meu lucrează pînă acum şi Eu lucrez» (In. 5, 17) şi despre acelaşi Dumnezeu citim în Sfînta Scriptură că este «Dumnezeul păcii» (Rom. 15, 33). Ar fi total greşit să se interpreteze pacea drept împlinirea tuturor dorinţelor şi absenţa oricăror dificultăţi, opoziţii şi ispitiri. A nu simţi niciodată nelinişte, apăsare sufletească sau insuficienţă şi deficienţă fizică nu=i dat vieţii pămînteşti, – acesta=i privilegiul fericirii din viaţa de după moarte. Pacea duhovnicească nu înseamnă insensibilitate stoică şi nici netulburarea epicureică. Inima Mîntuitorului era mereu mişcată de sentimente şi totuşi cuprinsă de pacea adîncă. Pacea duhovnicească nu=i nici comoditatea care se sperie de orice efort şi luptă. Indeosebi păstorul de suflete nu şi=o poate imagina în felul acesta în parohia sa – ar însemna «pacea năimitului», condamnată de Mîntuitorul.

Sfînta Scriptură prezintă viaţa duhovnicească ca o continuă luptă personală împotriva solicitărilor la abateri de la poruncile divine, ca o viaţă plină de renunţări şi biruinţi, deci plină de activitate. Insuşi Mîntuitorul, Cel atît de blînd, cere împotriva ispitelor rugăciune şi atenţie (Mt. 26, 41), «privegheaţi şi vă rugaţi ca să nu intraţi în ispită» (Mc. 14, 38) – deci nu aşteptare pasivă ca harul divin să facă totul. Intrebat: ce trebuie făcut pentru a cîştiga cerul, Mîntuitorul nu răspunde: să nu aveţi nici o grijă, căci Eu cu harul Meu voi face totul, ci: «Nevoiţi=vă să intraţi pe poarta cea strîmtă» (Lc. 13, 24). Calea spre cer este anevoioasă şi strîmtă, cere mult efort personal, iar «poarta cea largă şi calea cea lată duc la pieire» (Mt. 7, 13 urm). «De voieşte cineva să vie după Mine, să se lepede de sine, să=şi ia crucea sa şi să=Mi urmeze» (Mt. 16, 24). Sfîntul apostol Pavel, care accentuiază atît de mult necesitatea şi gratuitatea harului divin, prezintă asemenea viaţa duhovnicească drept o continuă luptă împotriva poftelor păcătoase din lăuntrul nostru (Rom. 7, 23) şi împotriva uneltirilor diavolului din afară (Efes. 6, 11) şi «lupta cea bună m=am luptat» (2 Tim. 4, 7) sînt cuvintele cu care=şi caracterizează viaţa sa, într=o privire retrospectivă.

Iar luptă înseamnă doar uriaşă încordare personală şi nu atitudine pasivă: a se lăsa dus de harul divin, fapt relevat pregnant şi în textul de la I Cor. 9, 24-27, în care se arată că biruinţa se cîştigă cu multă înfrînare. Sfinţii Părinţi prezintă viaţa duhovnicească exact în sensul sfintei Scripturi: ca muncă trudnică, căci desăvîrşirea morală se poate cîştiga numai prin luptă morală personală, firește, cu ajutorul harului divin.

Din adîncimile subconştientului îl pîndesc pe credincios şi mari primejdii din partea «demoniei instinctelor minore», duşmanul interior care, nestăpînit, poate perverti viaţa duhovnicească. Astfel în interiorul moral al credinciosului se dă o luptă mută şi invizibilă, dar cu atît mai înverşunată. In lupta aceasta rămîne biruitor credinciosul cu voinţa tare, cu caracter moral inflexibil, care, ajutat de harul divin ce-i stă la îndemînă prin lucrările sfinte ale Bisericii, ştie să reducă la tăcere duşmanul interior, supraveghindu-l mereu, — şi în felul acesta se menţine pacea interioară.

Deci pacea duhovnicească n-are caracter static, ci dinamic.

Desigur, în conceptul creştin despre pace intră şi manifestarea ei în relaţiile exterioare dintre oameni şi dintre colectivităţile lor organizate statal. Pacea aceasta este doar climatul social în care aptitudinile umane se pot dezvolta mereu, generînd progresul sub toate aspectele şi ridicînd viaţa umană pe planul de trăire demn de unica făptură raţională pe pămînt.

Pace doresc toţi oamenii de bine, întrucît ei nu urmăresc egoiste interese personale, ignorînd interesele justificate ale semenilor şi ale colectivităţii umane în general. Iar cele două războaie mondiale, cu răbufniri neterminate încă, şi care au nimicit milioane de vieţi umane şi au distrus imense bunuri materiale, au intensificat la maximum dorinţa de pace, creind marea mişcare de «luptă pentru apărarea păcii». Aceasta însumează astăzi milioane de oameni din toate ţările lumii şi exprimă voinţa lor hotărîtă de a feri omenirea de un nou război, care ar însemna «sinuciderea colectivă a omenirii». Războiul nu se împacă cu învăţătura Mîntuitorului despre iubirea faţă de aproapele, despre blîndeţe, bunătate şi nerăzbunare. Raţiunea umană sănătoasă şi morala creştină convin în convingerea că chestiunile litigioase pot fi rezolvate prin mijloace paşnice şi nicidecum prin război. Astfel este firesc dacă sfînta noastră Biserică, potrivit «testamentului păcii» (In. 14, 27) lăsat de Mîntuitorul, s-a încadrat cu toată convingerea în mişcarea mondială pentru pace şi ţine să-şi dea toată contribuţia la apărarea păcii. Ea cere ca fiecare slujitor al sfîntului altar să fie un luptător convins şi neobosit pentru pace, pe amvon şi la orice prilej. Aceasta ţine imperativ de îndeplinirea misiunii sale. E datoria păstorului de suflete să infiltreze cît mai adînc conţinutul noţiunii păcii în conştiinţa credincioşilor, să-l facă substanţă din substanţa vieţii lor cotidiane. Cum ar putea credincioşii să devină activi în lupta pentru pace — care face parte din misiunea Bisericii pe pămînt — dacă păstorul sufletesc nu va fi însuşi un luptător în acest front. Nimeni să nu raţioneze în felul că ceea ce poate el face, ar fi puţin, de minimă importanţă şi deci... n-ar avea nici un rost să mai facă. E un raţionament total greşit. Fiecare prin exemplul său poate antrena pe mulţi, pe foarte mulţi din jur şi în felul acesta puterea creşte. Fiecare să lucreze cu conştiinţa că to-

tul depinde de el şi nu că nimic n=ar depinde de el. Fiecare să lu=creze aşa încît să poată spune că, în ce=l priveşte pe el, scopul se va realiza. In concepţia creştină «lupta pentru pace» intră în conţi=nutul noţiunii: creştin, – ea e o datorie a fiecărui credincios şi în=deosebi a păstorului de suflete contribuind prin aceasta la înfăptuirea «testamentului păcii» lăsat de Mîntuitorul şi la împlinirea aspiraţii=lor celor mai profunde ale făpturii umane.

Preoţimea noastră e convinsă de acest lucru şi activează în consecinţă.

* * *

Dar, revenind la «pacea interioară duhovnicească» ea este, cum s=a menţionat, terenul propriu pentru înflorirea virtuţii bunătăţii, verificată aceasta drept *cea mai mare putere* în activitatea pasto=rală a slujitorului sfîntului altar.

Dar, ce este bunătatea aceasta?

Din manifestările ei în gînd, cuvînt şi faptă înţelegem că ea nu=i altceva decît revărsarea propriului eu asupra semenilor; eul pro=priu, adică, devine temporal eul altora şi invers. Bunătatea ne face doar să aplicăm semenilor tratamentul pe care am voi ca şi ei să ni=l aplice nouă, după conceptul «regulei de aur» al moralei creştine, formulate de Mîntuitorul în textul de la Mt. 7, 12: «Toate cîte voiţi să vă facă vouă oamenii, faceţi şi voi lor asemenea». Deci, în esenţă, bunătatea este iubirea dezinteresată faţă de aproapele, dă=ruire sinceră şi din toată inima a tot ce este nobil şi veritabil uman în noi pentru servirea semenilor.

Bunătatea umană, în conceptul creştin, îşi are prototipul desă=vîrşit în opera creatoare divină. Dumnezeu a voit ca în afară de El să existe fiinţe care să participe la măreţia vieţii Sale. Cine=i bun şi se simte fericit, voieşte doar ca şi alţii să ia parte la fericirea sa. Firește, Dumnezeu în atotperfecţiunea Sa nu simte nici o lipsă, nici un gol, care ar trebui umplut, astfel că prin creaţiune nu i s=a putut spori fericirea Sa interioară. Dumnezeu n=a creat universul pentru a avea un beneficiu de pe urma lui. Calitatea de creştini ne impune să mărturisim cu smerenie că tot ce sîntem şi avem, de la Dumnezeu sînt şi că totul se află la El în sens infinit superior şi de aceea ex=clamăm cu psalmistul: «Domnul meu eşti Tu şi bunătăţile mele nu=ţi trebuiesc» (Ps. 15, 2). Implinind voia lui Dumnezeu noi îi dăm slavă exterioară, dar nicidecum nu=i sporim fericirea Sa interioară. De altă parte nici păcatele noastre nu micşorează fericirea divină: «De ai greşit ce vei face cu aceasta lui Dumnezeu – spune dreptul Iov (35, 6 urm.) – şi de ai făcut multe fărădelegi, ce=i poţi face? Iar de eşti drept, ce=i vei da sau ce va lua din mîna Ta?».

Bunătatea lui Dumnezeu se revarsă asupra întregii creaţiuni şi îndeosebi asupra oamenilor. «Iubeşti, Doamne, toate cele ce sînt – spune înţeleptul Solomon – şi de nimic din cele ce ai făcut nu te scîr=beşti, căci nimic n=ai făcut ca să urăşti» (Inţelept. Sol. 11, 24). Deci nici noi – şi îndeosebi preoţii ca pilduitori – să nu urîm pe nimeni, ci pe toţi semenii să=i tratăm cu bunătate şi aşa, în felul nostru, să imităm bunătatea lui Dumnezeu.

Bunătatea se va manifesta întîi în interiorul nostru sufletesc, în gîndurile noastre.

Lumea gîndurilor est imensă, totuşi ea trebuie şi poate fi stă=pînită, deşi uneori cu multă dificultate. Dar cine=i stăpîn pe gîndu=rile sale, acela=i stăpîn peste fiinţa sa întreagă. Caracterul moral se formează doar din lăuntru în afară. In interiorul nostru sufletesc se află izvorul cuvintelor şi al faptelor noastre şi valoarea lor e deter=minată de intenţia interioară. Aci se potrivesc cuvintele Mîntuitoru=lui: «Dacă ochiul tău va fi curat, tot trupul tău va fi luminat» (Lc. 11, 34).

Iar dacă medităm asupra actelor şi comportării noastre, dacă ne facem un sever control de conştiintă, ne vom da seama că gîndu=rile noastre conturează profilul nostru moral mai exact decît faptele noastre externe. Acestea sînt atît de uşor accesibile diferitelor in=fluenţe, pe cînd gîndurile se simt independente de controlul extern, avîndu=şi martor numai pe Dumnezeu. Deci se cuvine ca fiecare să aibă gînduri de care să nu se ruşineze niciodată.

Cele spuse despre gînduri în general, au valoarea îndeosebi pentru gîndurile noastre bune.

Dacă ne obişnuim să avem gînduri bune despre alţii, atunci ele se vor exprima uşor în cuvinte şi fapte de aceeaşi calitate morală, chiar şi atunci cînd vreun element negativ se va fi furişat cumva în interiorul nostru sufletesc. Dar a avea gînduri bune cere exerciţiu moral, care trebuie început timpuriu şi constă în primul rînd în a nu te certa cu nimeni în gînd. Cearta cu cineva în interior, în gînd, tulbură izvorul moral, amărăşte dispoziţia sufletească mai tare decît cearta în cuvinte cu cineva de faţă. «Uriciune este Domnului gîn=dul nedrept» (Pilde Sol. 15, 27); «Inima ce meşteşugeşte gînduri rele se va pierde» (Pilde Sol. 6, 18); «Să nu dispreţuieşti a avea grijă de gînduri, căci lui Dumnezeu nu i se ascunde nici un gînd» (Marcu Ascetul, Fil. I, p. 238); «Cînd sîntem stăpîniţi de gînduri rele, să ne învinovăţim pe noi înşine şi nu păcatul strămoşesc» (Marcu Ascetul, Fil. I, p. 260). «Nu întrebuinţaţi rău ideile ca să nu fiţi siliţi să în=trebuinţaţi rău şi lucrurile» (Maxim Mărturisitorul).

Gîndurile rele, certăreţe, trebuie reprimate chiar în faza lor de formare şi transformate în contrarul lor, căutînd laturile bune ale adversarilor care tac, nu ne răspund, fiindcă ne certăm cu ei în gînd şi nu faţă către faţă. Să ne exercităm deci a avea gînduri bune, binevoitoare faţă de semeni şi totodată să ne exercităm în aprecie=rea binevoitoare faţă de ei.

Aprecierea binevoitoare a semenilor, deci manifestarea bunătă=ţii, presupune, desigur, smerenie şi nu mîndrie, nu autosupraprepţuire şi autosuprapunere asupra altora. Mîndria e însuşirea celor săraci du=hovniceşte, – smerenia e virtutea celor bogaţi duhovniceşte. Cine se autosupraprepţuieşte, se află în permanentă defensivă, fiindcă se crede mereu lezat în drepturile sale, adeseori imaginare, pe care socoteşte că trebuie să le apere.

Cel stăpînit însă de gînduri bune, se preţuieşte pe sine la va=loarea sa reală şi=i liniştit în conştiinţa sa. Din gînduri bune vor iz=vorî apoi în mod firesc cuvinte bune şi nu răutăcioase, ironice. Da, ironia de calitate e socotită drept un semn de aptitudini intelectuale superioare, – dar numai după latura rece a raţiunii. In ce=l priveşte

pe preot, experienţa arată că ironizarea continuă a credincioşilor îi îndepărtează de el. Credincioşii simt îndată că un astfel de preot nu dispune de bunătate sufletească, ci voieşte să=şi arate numai superioritatea sa intelectuală, – ceea ce nu constituie o bună metodă de păstorire sufletească. Atitudinea plină de bunătate faţă da credincioşi, şi în general faţă de semeni, îndreaptă mai uşor greşelile, nu jigneşte şi face să se înregistreze succese duhovniceşti de cantitate şi calitate. O însuşire bună observată la semeni, binele săvîrşit de ei să nu ne reţinem a recunoaşte, socotind că în felul acesta ne=am minimaliza oarecum valoarea proprie, – adevărul trebuie recunoscut totdeauna. Firește, o astfel de atitudine presupune absenţa mîndriei şi egoismului şi prezenţa smereniei. Ea cere reprimarea invidiei chiar şi atunci cînd cineva observă că un semen înregistrează mai multe lucruri bune şi=i preferat sieşi. Bunătatea sufletească se bucură totdeauna de tot ce=i bine la oricine.

Iar cine are inimă într=adevăr bună, bunătatea inimii lui se va exprima în cuvinte bune, dar şi în fapte de aceeaşi calitate. De la gînd bun se trece uşor la cuvînt şi faptă bună. Bunătatea autentică activează automat. Ea sezisează instinctiv unde, cînd şi cui îi poate oferi serviciile sale, procurîndu=i bucurie, fără a stărui asupra celor săvîrşite, lăudîndu=se, – şi=ar pierde din valoarea sa morală.

In ce=l priveşte pe preot, bunătatea lui sufletească are totdeauna ocazie să se manifeste. Menţionăm numai amvonul şi scaunul spovedaniei. Credincioşii simt îndată dacă în predica preotului pulsează o inimă bună. Pe un astfel de preot credincioşii îl ascultă cu drag şi se nevoiesc să=i urmeze îndrumările. Deci, ce are să spună, preotul să spună cu bunătate şi dragoste. Dacă are ceva de dojenit, să mediteze întîi la eventualele greşeli proprii şi atunci va găsi tonul şi cuvintele potrivite să ducă la îndreptarea credincioşilor. Nu mînia, ci durerea sufletească a preotului să se desprindă din eventualele sale cuvinte de mustrare, – durerea părintelui iubitor care voieşte ca toţi fiii săi duhovniceşti să=şi cîştige mîntuirea. Preotul să simtă împreună cu sfîntul apostol Pavel care spune Corintenilor: «Nu ca să vă ruşinez vă spun acestea, dar ca să vă dojenesc ca pe nişte copii ai mei iubiţi» (I Cor. 4, 14=15). Preotul să nu facă credincioşilor un continuu rechizitor moral, să nu=i mustre la orice ocazie. Sfinţii Apostoli nu şi=au început lucrarea cu mustrări aspre, ci «au grăit mărirea lui Dumnezeu» (F. A. 2, 11); au vorbit despre slava divină, despre Intruparea Mîntuitorului, despre iertarea păcatelor şi mîntuire; au înfăţişat frumuseţa morală şi folosul duhovnicesc al învăţăturii creştine şi apoi au cerut îndreptarea scăderilor morale.

De bunătate sufletească trebuie să dea dovadă preotul şi în scaunul sfintei spovedanii. Au fost cazuri – deşi nu trebuia să fie vreunul – cînd asprimea preotului i=a îndepărtat de scaunul mărturisirii pe penitenţi plini de căinţă, veniţi la mărturisire cu dorinţa fierbinte să primească iertare, mîngîiere, întărire morală. Lipsa de bunătate sufletească a duhovnicului i=a făcut însă să recadă în păcătoşenia lor şi chiar să se îndepărteze de Biserică.

Bunătatea în scaunul sfintei spovedanii salvează suflete ce se socoteau pierdute.

Cît de frumoase şi utile sînt deci realizările gîndurilor, cuvintelor şi faptelor ca expresii ale bunătăţii sufleteşti.

Bunătatea sufletească procură fericire şi posesorului şi celor asupra cărora se revarsă.

Ea trezeşte dispoziţii sufleteşti bune, adormite poate de ani de zile. Sufletele zdrobite sînt întărite şi recîştigate pentru bucuria vieţii adeseori printr=un singur cuvînt sau faptă binevoitoare, chiar şi printr=o singură privire binevoitoare.

Prin practicarea bunătăţii, sufletele se eliberează din plasa egoismului, se îmbunătăţesc moral şi=şi cîştigă vrednicie în faţa Părintelui ceresc, Care preţuieşte binele făcut semenilor ca fiind făcut Lui.

Omul plin de bunătate dispune de armonie interioară, de echilibru moral, de stăpînire asupra sa şi=şi procură sieşi fericire duhovnicească prin fericirea procurată altora ca expresie a bunătăţii sale.

Bunătatea sufletească să se vădească deci totdeauna în comportarea preotului, căci: «Unui slujitor al Domnului nu i se cade să se certe, ci să fie blînd faţă cu toţi, destoinic să dea învăţătură, răbdător la necazuri, meşter să dojenească cu blîndeţe pe cei ce stau împotrivă, că doar le=o da Dumnezeu pocăinţă spre cunoaşterea adevărului», scrie sfîntul apostol Pavel ucenicului său Timotei (I Tim. 2, 24=25).

Diacon Prof. O. BUCEVSCHI

REFLEXII ASUPRA STUDIULUI LITURGICEI

În numeroase studii privind Liturgica, se pot distinge două direcţii fundamentale. Una ar putea fi numită «istorică» şi alta «simbolică».

Partizanii punctului de vedere istoric, de obicei, se silesc să vadă în toată rînduiala slujbei divine, doar reflexul evenimentelor istorice, şi în marea lor majoritate nesocotesc sensul simbolic, care este adecvat Dumnezeeştilor slujbe. Odată cu aceasta sînt destul de îndrăzneţi adeseori în aprecierile lor, chiar şi asupra scrierilor Sfinţilor Părinţi. După părerile lor, Sf. Simeon al Tesalonicului, — deşi este mare liturgist, cu toate acestea s-a încurcat «în metoda pseudoştiinţifică simbolistă a dumnezeeştii slujbe», pentru că aceste tîlcuiri «întunecă sensul cercetărilor istorice».

Unii partizani ai sensului istoric ajung uneori pînă acolo, că ignorează direct sensul duhovnicesc din actele şi cuvintele dumnezeeştilor slujbe, declarînd, de exemplu, că Vohodul Mic «se transformă într-o formalitate rituală şi stă în contrazicere (chiar) cu părţile antemergătoare ale slujbei» [1]), sau cuvintele de la liturghie «uşile, uşile» au fost parcă spuse numai de frică, înaintea păgînilor.

Pe unii îi tulbură în tîlcuirea simbolică aparenta inconsecvenţă în desfăşurarea faptelor istorice, neînsemnatele detalii în descoperirea ideii dumnezeeştii slujbe.

Unii liturgişti-istorici consideră, că prin tîlcuirea simbolică a slujbei divine, noi nu ne aflăm pe linia continuităţii istorice, şi ca exemplu despre aceasta ei indică în tîlcuirea proscomidiei — zugrăvirea Patimilor Golgotei, iar Vohodul Mic — ca ieşirea lui Hristos la predică. Acelaşi lucru şi în chestiunea tîlcuirei transportării Darurilor pe sf. prestol, ca o simbolică închipuire a îngropării Mîntuitorului, în legătură cu rostirea ulterioară a cuvintelor lui Hristos «Luaţi, mîncaţi» şi «Beţi dintru acesta toţi». Pentru credinciosul necunoscător al mersului evenimentelor istorice din viaţa lui Hristos (sînt mulţi din aceştia), însăşi această metodă de lămurire a istoriei sfinte, spun ei, poate să devină dezorientare: Patimile de pe Golgota pot să apară înainte mergătoare a Predicei de pe munte, iar îngroparea înainte mergătoare Cinei celei de taină.

---

1) *Mansfetov*, O pesnenom posledovanii, „Pribavleniea c Tvorenieam sveatîh otţov“ partea 26, pag. 987.

O astfel de aparentă inversiune văd unii şi în tălmăcirile lui Ioan Postnicul († 595) despre însemnătatea aşa numitor «conhe» (adînciturі, abside) : «conha bisericii se primeşte în chipul peşterii Betleemului, iar prestolul care se află în această conhă, se prezintă ca mormîntul Domnului şi în chipul acesta se află legat, prin locul în care se găseşte, cu Betleemul».

Comparaţia peşterei, unde s-a născut Hristos, cu mormîntul unde El a fost aşezat după răstignire, într-adevăr poate provoca nedumeriri.

Aceste întrebări pot fi totuşi puse numai în cazul unor extrem de slabe cunoştinţe asupra substanţei slujbei divine.

Purtătorii de duh tîlcuitori, luminătorii bisericii ortodoxe — Sfinţii Gherman Patriarhul Constantinopolului, Nicolae Cabasila, Simeon al Tesalonicului, Sofronie al Ierusalimului şi alţii — explică, de ce anume în una şi aceeaşi acţiune a slujbei divine, se unesc uneori amintiri despre două sau chiar mai multe evenimente şi cum trebuie să fie explicate aceste aparente contraziceri.

Considerăm necesar a aduce, măcar prescurtate, explicaţiile lor în înţelegerea simbolică a slujbei divine.

Înainte de toate trebuiesc citate cuvintele Sf. Gherman, care explicînd însemnătatea acţiunilor sfinţitoare, notează : «una din sfinţita lucrare ce se săvîrşeşte acum, se referă uneori la două sau trei evenimente de atunci» [2]).

Paisie Patriarhul Ierusalimului de asemenea dă o explicaţie foarte bună : «Biserica s-a îngrijit să alcătuiască liturghia în aşa fel, ca să cuprindă toată taina întrupării Fiului lui Dumnezeu, de la început pînă la sfîrşit — de la naştere chiar, pînă la înălţare — şi ca toate acestea să le prezinte simţurilor fiilor ei în simboalele materiale şi în lucruri văzute... Însă întrucît ar fi fost nepotrivit să se folosească pentru aceasta atîtea semne materiale, cîte fapte şi patimi ale Domnului au fost, atunci a atribuit unuia şi aceluiaşi obiect mai multe semnificaţii, astfel, de exemplu, acoperemîntul potirului poate să amintească o taină sau alta. Dar nu se respectă la liturghie şi însăşi ordinea tainelor aşa cum s-au succedat ele în timp, cînd Hristos le-a predat, ci unele sînt reprezentate anterior, altele ulterior : astfel Sf. Împărtăşanie, pe care Hristos a dat-o ucenicilor Săi înainte de Patimi noi o săvîrşim acum după ce amintim moartea Sa şi Învierea» [3]).

Renumitul nostru liturgist Ivan Dmitrievschi în a sa prea frumoasă tîlcuire a liturghiei scrie : «Nu trebuie a se considera necompatibil faptul că învăţătorii Bisericii unesc în proscomidie simboalele a două taine — naşterea şi patimile. Îmbinarea mai multor semnificaţii duhovniceşti într-o acţiune sfinţitoare : 1) este folositoare pentru credincioşi prin aceea, că ochilor minţii li se reprezintă deodată cîteva fapte ; 2) pe de altă parte, naşterea este şi începutul morţii ; 3) pe lîngă aceasta, Mîntuitorul a întrat în lume, ca în temniţă, ca în locaşul necazurilor şi suferinţelor. El s-a născut în sărăcie, ieslele I-au fost Lui leagăn,

---

2) Scrierile Sfinţilor Părinţi şi învăţători ai Bisericii, tom. 1, pag. 372.
3) Scrierile Sf. Părinţi şi învăţători ai Bisericii, tom. III pag. 432.

răufăcătorul căuta să-L omoare, făcînd mii de jertfe... Taina liturghiei în îmbinarea evenimentelor amintite, prezintă schițarea plină de măreție a întregii vieți a Mîntuitorului nostru...; 4) Iisus Hristos, în însăși conceperea și nașterea Sa, avea preînchipuirea clară a patimei și a însăși morții Sale»[4]).

I. Dmitrievschi citează cuvintele Sf. Gherman: «acum închipuim o lucrare, care înlocuiește două și trei taine ce au fost atunci și ne înălțăm către acele».

Mai departe Dmitrievschi scrie: «Sf. Părinți antici — Irineu, Ciprian, Vasile cel Mare, Grigorie al Nisei și Ambrozie — înțeleg prin «smirnă» (unsoarea binemirositoare, adusă de magi noului născut Hristos), preînchipuirea îngropării Lui, pentru care și Mîntuitorul Însuși și-a adus Trupul Său, mirului vărsat de Maria»[5]).

Arhim. Veniamin în a sa «Novaia Scrijali» (partea 2, 31, pag. 178-180, ediția anului 1859) explică astfel îmbinarea diferitelor momente din viața Mîntuitorului:

«Dar se poate ridica întrebarea, pentru ce preotul în această intrare sau începutul liturghiei, propune privirii minților, pe Hristos junghiatul sub numele de Agneț? — sau, mai bine zis, pentru ce Sf. Părinți în amintirea nașterii Lui Hristos Mîntuitor au poruncit, în cuvinte și lucrări, a închipui împreună patima și silnica moarte a Lui? Greutatea aceasta de mult au prevăzut-o unii și au căutat a o deslega astfel: în sfințita liturghie curgerea vieții lui Hristos se arată în acea ordine, în care a fost ea în realitate... Principalele taine ale vieții lui Hristos se săvîrșesc în liturghie în cuvenita ordine... La punerea înainte se prezintă numai conceperea lui Iisus Hristos, cum s-a născut, cum El de bună voie S-a hotărît a se aduce pe sine lui Dumnezeu; aici se reprezintă numai pregătirea Mîntuitorului pentru moarte și jertfă... Și nu-i de mirare și nu este o greutate a înțelege că Biserica îmbină în același timp și în același loc amintirea nașterii și patimilor lui Iisus, cu atît mai mult, că preotul închipuind nașterea lui Iisus Hristos de către Fecioară, mai înainte de toate, ia copia și zice: «Ca o oaie spre junghiere s-a adus» și celelalte cuvinte referitoare la patima Stăpînului, cuvinte care au fost prezise de prooroci, ca unele care aveau să se înfăptuiască și care s-au mărturisit de către apostoli, ca unele ce s-au împlinit. Atunci, se citesc cuvintele prezise sau preînchipuitoare, iar nu cele împlinite și de sfîrșit, și așa toate cuvintele, toate lucrurile și toate acțiunile, la punerea înainte, închipuiesc nașterea și patima lui Hristos împreună.,. De vreme ce pentru aceasta El s-a și întrupat, ca să fie junghiat pentru noi».

După Sf. Simeon al Tesalonicului, la proscomidie se arată clar, ca într-un rezumat, toată taina: «Hristos prezis ca Miel, a venit din cer, și a fost cu trupul în peșteră și în iesle, și în același timp la însăși nașterea Sa a preînchipuit evenimentele

---

4) *I. Dmitrievschi*, Istoricescoe, dogmaticescoe, i tainstvenoe izeasnenie Bojestvennoi liturghii, Ed. 2, cap. 3, 12 pag. 165-166.

5) *Idem*, nota 46, pag. 166.

patimilor. Aşa steaua ce s-a oprit deasupra Lui, Îl arăta magilor, în timp ce Irod a început prigoana» [6]).

Liturgiştii curentului istoric afirmau că direcţiunea simbolică, care a dominat în liturgică tot mileniul întîi, găseşte şi acum urmaşi, neţinînd seama de lipsa ei de fundament...

Simbolistul, ziceau şi scriau ei, adeseori ignorează partea istorică a lucrului, neţinînd seama de acel factor datorită căruia serviciul divin, înainte de toate, este fenomen istoric şi că multe ritualuri şi în egală măsură şi sfinţitoarele lucrări s-au creiat din concepţii practice de necesitate în desăvîrşirea serviciului divin, de exemplu, steluţa, linguriţa, buretele, copia. Simbolistul răspîndeşte şi asupra acestor ritualuri şi obiecte, ideea generală a slujbei divine săvîrşite.

Aici, nu e de prisos a cita cuvintele Sf. Nicolae Cabasila, care, chiar după atestările unor liturgişti ai curentului istoric, se remarcă prin profunzimea ideilor dogmatice şi morale: «printre cele ce se săvîrşesc aici, desigur sînt şi lucruri, care se fac nu pentru satisfacerea vreunei necesităţi ci numai pentru exprimarea unei anumite idei, ca de exemplu, împungerea pîinii şi întipărirea pe ea a crucii, sau aceea că, cuţitul pentru împungere era făcut în formă de copie, sau în sfîrşit adaosul la Sf. Daruri a apei calde» [7]).

După argumente atît de clare, toate raţionamentele de mai sus despre aceea, că sfinţitoarele obiecte au fost introduse numai din necesitate, par a fi cu totul neserioase. Ce fel de necesitate se găseşte în copie sau steluţă?

Adîncind cugetarea se poate spune că, pentru aceasta mai util ar fi fost să se facă un cuţit oarecare, iar în loc de steluţă, ca să prevină amestecarea părticelelor să se fi adaptat simplu un oarecare căpăcel. Nu, nu aşa cugetau sfinţii liturgişti. «Se împunge cu copia, ca noi să nu uităm prea cinstitele coaste, care, în timpul patimilor de pe cruce, au fost străpunse de suliţă» scrie Sf. Sofronie [8]). «Steluţa asemănătoare celor patru animale, acoperă cărbunele ceresc; stă în picioare între altele şi pentru aceea, ca părticelele să nu se lipească de acoperemîntul discosului» [9]).

Vrednice de luare aminte sînt următoarele cuvinte ale Sf. Nicolae Cabasila: «Tot ceea ce se săvîrşeşte la sfinţitoarea lucrare a Sf. Daruri, are legătură directă cu iconomia Mîntuitorului... cucernicia, credinţa, dragostea către Dumnezeu, deplina căldură — toate aceste simţăminte sînt necesare şi fără ele este extrem de necuviincios chiar a privi la Sf. Taină... Ca să atingi starea de dragoste, uimirea înaintea podvigului crucii Mîntuitorului, pentru aceasta nu-i deajuns ca într-un anumit timp să înveţi tot ce are legătură cu Hristos şi să-ţi fi însuşit aceasta; nu, pentru aceasta, este absolut necesar ca ochiul minţii noastre să fie permanent aţintit către aceste obiecte... trebuie să facem ca

---

6) Scrierile Sfinţilor Părinţi... tom. II, pag. 131.
7) Scrierile Sfinţilor Părinţi... tom. III, pag. 295-296.
8) Idem, tom. I, pag. 273-274.
9) Idem, pag. 270.

sufletul nostru să se îndrepte către iluminare. Pentru că dacă noi vom avea numai înţelegere teoretică despre cucernicie, atunci, cînd vom fi întrebaţi despre ea, vom şti ce să răspundem, dar cînd va trebui să păşim la săvîrşirea tainelor, nu vom gîndi şi trăi totul cum trebuie; în această situaţie cunoştinţele noastre nu ne vor fi de nici un folos» [10]).

A privi la liturghie altfel, adică numai aşa, cum o consideră unii liturgişti istorici, ar fi fost extrem de simplist. Studierea liturgicei şi, adăogăm, a Tipicului, numai pe baza aşa numitei metode istorice, poate transforma totul în ceva scolastic, mort.

La liturgiştii istorici, domină cugetarea, că înţelegerea liturghiei în sens simbolic, o lipseşte de canavaua istorică. Dar nu e adevărat, şi de aceasta poate să se convingă oricine a studiat atent operele liturgiştilor simbolişti [11]).

Meritul principal al operelor simboliştilor constă în aceea că ele conţin izvor nesecat de experienţe retrăite de ei înşişi. Odată cu aceasta nu trebuie să se uite că, dacă ei scriau despre ceea ce experimental retrăiau, limba omenească e prea săracă pentru exprimarea acelor revelaţii, pe care ei netăgăduit le aveau.

De exemplu, aşa de minunatele rînduri ale lui Nicolae Cabasila sînt pe deplin lămuritoare: «dacă cineva ar putea vedea Biserica lui Hristos în acel aspect cum ea e unită cu Hristos şi participă în trupul Lui, ar fi văzut-o nu altfel, decît ca pe Trupul Domnului» [12]).

Preotul P. Florenschi, folosind acest citat [13]) observă: «Nicolae Cabasila este unul din cei mai cinstiţi tîlcuitori ai Dumnezeeştilor liturghii, experimentat cunoscător al adîncului tainic al serviciului divin...» şi continuă mai departe: «dacă pe lîngă aceasta cineva s-ar uita la Preacinstita şi Preabinecuvîntata Fecioară Maria, apoi ar vedea-O nu într-alt chip, decît ca inima lui Hristos. Ea este centrul vieţii creatoare, punctul de atingere al pămîntului cu cerul» [14]).

Toată această experienţă religioasă a şi fost cauza unor aşa de înalte reflexii a Sfinţilor Părinţi despre unele momente ale serviciului divin şi despre obiectele sfinţitoare.

Socotim că nu e de prisos a cita şi altele, direct atingătoare obiectului nostru, cercetat ca expunere şi învăţătură.

Sf. Ioan Gură de Aur scrie: «cînd auzi: «Să ne rugăm toţi împreună», cînd vezi că se ridică ambele jumătăţi ale perdelei, trebuie să-ţi închipui atunci că cerurile s-au deschis şi îngerii coboară» (Tîlcuire la Matei 7, pag. 288).

«Perdeaua se trage, — după cuvintele Sf. Gherman — în ar-

---

10) Scrierile Sfinţilor Părinţi, tom. III, pag. 297-298.
11) Vezi, de exemplu, citatele mai sus aduse din scrierile Sf. Sofronie.
12) Scrierile Sfinţilor Părinţi... tom. III, p. 385.
13) *P. Florenschi*, Stolp i utverjdenie istinî (Stîlpul şi întărirea adevărului), p. 359.
14) E de înţeles pentru ce unele comunităţi creştine nu cinstesc pe Maica Domnului; ei nu au Biserică.

monie cu cuvintele apostolului: «avem îndrăzneală a intra în cea sfîntă» [15]).

Sfîntul Ignatie Purtătorul de Dumnezeu spune despre Sf. Evanghelie, pe care noi o scoatem la Vohodul Mic: «Să alergăm către Evanghelie, ca şi cum ea ar fi trupul lui Hristos, şi către Apostoli ca şi către mai marii Bisericii» [16]).

Protoiereul P. Preobrajenschi explică aceste cuvinte astfel: «Să ne îndreptăm către Evanghelie, ca şi cum ea ar fi însuşi trupul încă prezentului Hristos, iar către Apostoli, ca şi cum ei încă vii ar alcătui presbitia Bisericii» [17]).

Fericitul Ieronim scrie: «În toate bisericile Răsăritului, cînd urmează a se citi Evanghelia, se aprind făcliile, chiar şi la lumina soarelui — ca sub chipul luminii materiale să se prezinte acea lumină despre care în Psaltire citim: «făclia picioarelor mele este legea ta şi lumina paşilor mei» («Împotriva lui Vigilenţiu» cap. 4; la Scabalanovici, tom. I, pag. 188).

În scrisoarea atribuită Sf. Isidor Pelusiotul († 1436) despre citirea Evangheliei se spune: «cînd se arată prin deschiderea cărţii Evangheliei, Însuşi Adevăratul Păstor, atunci, şi episcopul se scoală şi scoate de pe grumaz haina imitaţiei (adică omoforul), însemnînd cu aceasta că e prezent însuşi Domnul, Conducătorul păstorilor, Dumnezeu şi Stăpîn» [18]).

Dacă ne-am conduce numai după metoda istorică, în toate acestea noi vom vedea numai efecte de lumină şi mişcare.

Să aducem în încheiere aprecierile profesorului protoiereu Ilie Gumilevschi:

«Iisus Hristos este Dumnezeu, dar în trup. El a venit pe pămînt, nu pentru ca să strice procesul vieţii naturale ci, ca să-i ajute a se dezvolta în toată plenitudinea. Viaţa naturală El o schimbă în noua pnevmatică (duhovnicească) stare. Însuşirea de către creştinism a determinatelor simboale a acelor popoare, în mijlocul cărora s-a propovăduit, este deplin naturală. Cunoaşterea naturală a lui Dumnezeu, comună întregii omeniri, tinde către simbolizarea de acelaşi gen a impresiilor sale. Şi deoarece natura simbolului este materială, creştinismul nu se discreditează şi nu pierde din originalitatea sa, din cauză că el nu este original în unele simboale ale sale. Chiar dacă ni se argumentează elocvent, că însăşi crucea creştinismului a fost talismanul antichităţii, noi vom răspunde la aceasta: omenirea tînjeşte după propria mîntuire, redobîndindu-şi vederea în adevărul dumnezeesc «cu crucea se mîntuieşte lumea».

Hristos a venit pe pămînt, ca să înduhovnicească pe om, iar după dînsul şi toată icumenicitatea s-o treacă în noua stare pnevmatică (duhovnicească).

Acest adevăr îl confirmă acei liturgişti, care identifică cultul creştin cu limba Duhului de viaţă dătător, prin care Dumnezeu

---

15) Scrierile Sfinţilor Părinţi... tom. 1, pag. 402.

16) Citat după *Scabalanovici*. Tolcovîi Tipicon (Tîlcuirea Tipicului), tom. I. pag. 60.

17) Scrierile bărbaţilor apostolici. *La Scabalanovici*, pag. 60, nota 1.

18) La *Scabalanovici*, tom. 1. pag. 168, nota 2.

se descopere oamenilor vieţuitori de pe pămînt care au trupurile stricăcioase. Simboalele creştinismului au sens pnevmatic (duhovnicesc).

Evanghelia în conştiinţa creştinilor se personifică ; ea este şi amintirea despre Cuvîntul conducător către mîntuire şi chiar mai mult — amintirea despre Însăşi Subiectul Cuvîntului — Hristos Dumnezeu şi om. Însăşi amintirea este chemată a înlocui pe Hristos cel viu, Carele dispare perceperii noastre pămînteşti. Noi tindem către comuniunea personală-reciprocă, către palpabila vedere a lui Hristos : faţă în faţă, către simţita auzire a Lui.

Această dorinţă naturală Hristos a satisfăcut-o, lăsînd în locul Său, Cuvîntul Său, prin care noi conştient Îl simţim pe Hristos. Cît timp noi sîntem în trup, tindem către o cît mai mare palpabilitate. Şi iată testamentul lui Hristos de a Îl închipui pe El, ca pe cel viu, întotdeauna cu noi petrecînd : «Eu v-am spus acestea pentru aceea, ca voi, cînd va veni vremea, să vă amintiţi de tot ce v-am spus vouă» (Ioan 16, 4). Timpul acesta a sosit de la Înălţarea Domnului. Din acel timp în Evanghelie se aude şi prin închipuire se vede veşnicul Hristos. Acesta a inspirat pe Sf. Părinţi de la Sinodul al doilea ecumenic, către hotărîrea ca Sfintei Evanghelii să i se dea cinstire ca Însuşi chipului lui Iisus Hristos. Înainte în locul lui Hristos cel istoric stătea amintirea vie despre El. Acum amintirea se completează cu reprezentarea lui Hristos, a Evangheliei Sale, ca reprezentări ale Domnului nostru Iisus Hristos.

Toate acestea se săvîrşesc după aceeaşi lege a vieţii omeneşti : inerent este tuturor a tinde către palpabila comuniune cu Dumnezeirea şi exprimarea concretă a stărilor sale duhovniceşti şi această tendinţă se exprimă în cuvînt, în scrieri şi în sfîrşit în cartea Sf. Evanghelii, ca într-un monument material ridicat în locul lui Hristos cel istoric. Odată cu aceasta, adorarea pioasă a lui Hristos se transferă la însemnările concrete despre El.

Iată baza psihologică a cinstirei icoanelor şi în particular, închinarea şi sărutarea Sf. Evanghelii, care, din timpul Sinoadelor al doilea şi al şaptelea ecumenice, a primit puterea legii bisericeşti» (Este luat în rezumat din cartea prof. prot. Ilie Gumilevschi : «Cultul divin creştin»).

Sfîrşind expunerea noastră, remarcăm că dacă vom explica unilateral sfinţitoarele lucrări din cultul divin, ignorînd sensul lor simbolic, apoi crinii binemirositori care se arată în toate lucrările sfinţitoare ale cultului divin, se pot preface în bici aspru care uşor poate să ne schilodească sufletul.

Profesor I. COZLOV
de la Academia teologică din Moscova
traducere de preotul PAUL MIHAIL
(Revista Patriarhiei de Moscova nr. 1/1958 pag. 54-59).

PREDICI

LA SFÎNTUL IOAN BOTEZĂTORUL

FRAŢI CREŞTINI,

Eri am sărbătorit marea sărbătoare a Botezului Domnului. In apele Iordanului, Mîntuitorul a primit de la Ioan botezul pocăinţii; stăpînul a primit botezul de la slugă, zicînd: «aşa se cade acum, pentru a plini toată dreptatea» (Mat. III, 15), iar cînd Iisus a ieşit din apă, cerurile s=au deschis şi s=a arătat coborîndu=se asupra lui Duhul Sfînt în chip de porumbel şi glasul Părintelui s=a auzit din cer, zicînd: «Acesta este fiul meu cel iubit întru care bine am voit». Cu acest prilej s=a arătat celor ce erau de faţă Sf. Treime: Tatăl grăind din cer şi recunoscînd pe Fiul; Fiul ieşit din apa botezului pocăinţei, iar Duhul Sfînt sburînd deasupra lui în chip de porumbel. De aceea se mai numeşte sărbătoarea aceasta şi Arătarea Domnului, adecă arătarea lui Dumnezeu în toate cele trei persoane ale Sf. Treimi.

Astăzi, Biserica a orînduit o sărbătoare în cinstea Botezătorului, a înainte mergătorului Domnului, a celui din urmă profet al Vechiu=lui Testament şi a celui dintîi propovăduitor al lui Mesia, care se născuse cu vreo 30 de ani în urmă şi de acum înainte apărea public în lume, ca să=şi desfăşoare activitatea sa mesianică.

* * *

Insuşi Mîntuitorul, vorbind despre Ioan Botezătorul, a spus că dintre cei născuţi din femei, mai mare decît Ioan acesta nimeni nu este. Pentru acest motiv şi Biserica sărbătoreşte naşterea sf. Ioan Bo=tezătorul la 24 iunie, moartea lui prin tăierea capului la 29 august, iar persoana şi activitatea lui, astăzi, la 7 ianuarie.

Ioan umbla îmbrăcat în haină de păr de cămilă, încins cu o curea de piele şi se hrănea numai cu acride şi miere sălbatecă; cu alte cuvinte era cel mai înfrînat pustnic, trăind aşa cum îngerul Domnului prezisese tatălui său, Zaharia. Venirea lui Ioan a fost pre=zisă cu mult timp înainte de profetul Isaia, prin cuvintele: «Glasul celui ce strigă în pustie: gătiţi calea Domnului drepte faceţi cărările lui... şi va vedea tot trupul mîntuirea lui Dumnezeu» (Luca III, 4). El era un om tare modest şi umilit, căci atunci cînd mulţi din popor înclinau să creadă că el ar fi Mesia, el le spunea: «Eu vă botez cu apă, dar vine după mine cel mai puternic decît mine, căruia nu sînt vrednic nici să=i dezleg cureaua încălţămintei lui» (Luca, III, 16).

Ioan propovăduia, în primul rînd, pocăinţa, în vederea iertării

păcatelor. El vorbea scoţîndu=şi învăţăturile din Legea veche şi mus= tra poporul pentru abaterea de la orînduielile acestei legi, aşa cum au făcut toţi proorocii înainte de dînsul. El îndemna poporul la po= căinţă, pentru a căpăta astfel iertare de păcate; apoi să ducă o viaţă curată, conformă cu poruncile legii, iar ca un semn văzut al curăţirii de păcate el îi boteza în apa Iordanului, cu botezul poca= inţii; un botez cu apă, deosebit de botezul creştin cu Duh Sfînt şi cu foc, cu alte cuvinte un botez care numai preînchipuia botezul orîn= duit de Mîntuitorul ca taină sfîntă, prin care oamenii obţin iertarea păcatului strămoşesc şi a tuturor păcatelor făcute eventual înainte de botez, prin care ajung membri ai Bisericii creştine şi primesc oarecum o. arvună a fericirii veşnice.

Ca şi altă dată Ilie, Ioan mustra pe cei mari, care prin viaţa lor destrăbălată, dădeau pildă rea şi erau sminteală pentru cei mai mici. Aşa cum Ilie şi=a atras mînia lui Ahab şi mai ales a soţiei sale păgîne Isabela, tot aşa şi Ioan şi=a atras mînia Irodiadei, care nu s=a lăsat, pînă ce nu l=a văzut ucis, obţinînd cu vicleşug la bărbatul său punerea lui Ioan la închisoare şi mai apoi chiar decapitarea lui.

Propovăduirea lui Ioan a avut frumos rezultat. Multă lume, au= zind de propovăduirea lui, se ducea în pustiul Iordanului, îl asculta cu interes şi apoi se boteza. Mulţi se îndreptau spre el, cu gînd de pocăinţă, datorită şi faptului că în profeţiile vechi, poporul aştepta pentru curînd venirea lui Mesia, căci tocmai în acest timp se împli= neau multe preziceri ale profeţilor. Alergau din toate părţile la Ioan gloate să=l vadă şi să=l asculte. Erau de toate treptele sociale şi toţi îi puneau întrebări, la care el răspundea cu bunăvoinţă, le recomanda ascultarea de poruncile legii şi=i îndemna mai ales la po= pocăinţă. Mulţi dintre cei ce veneau la el erau farisei, veniţi mai mult din curiozitate sau ca să=l ispitească. Pe aceştia el îi mustra numindu=i «pui de vipere» şi=i îndemna să facă roduri vrednice de căinţă fără a se încrede prea mult şi a se mîndri că sînt fiii lui Abraam «căci Dumnezeu poate şi din pietrele acestea să ridice fii ai lui Abraam». Cu alte cuvinte, vor dobîndi mîntuirea nu numai cei ce sînt de neam iudeu, ci şi păgînii, dacă vor primi cu credinţă şi cu dragoste propovăduirea Mîntuitorului.

Unii îl întrebau cum să se poarte cu aproapele şi el le reco= manda dragostea, milostenia, dărnicia, zicînd: «Cel ce are două haine să dea şi celui ce n=are şi cel ce are hrană să facă asemenea», adică cei avuţi să ajute ca pe nişte fraţi şi pe cei lipsiţi. Vameşii, încasatorii de dajdii, îl întrebau şi ei, ce să facă, că doar s=ar mîn= tui, iar el le răspundea: să nu nedreptăţiţi pe nimeni şi să nu încasaţi mai mult decît este rînduit de lege. Ostaşii întrebau şi ei: dar noi ce să facem? Iar răspunsul era: «să nu urgisiţi pe nimeni şi să vă mulţumiţi cu solda voastră».

De aici se vede ce bun sfătuitor era el pentru toţi cei ce alergau la el, ce mare propovăduitor al păcii şi al bunei înţelegeri dintre oameni, ce îndrumător era la ascultarea şi îndeplinirea legii dum= nezeieşti.

Ioan îşi recunoştea menirea lui, care era să pregătească calea Domnului, să netezească cărările lui şi el făcea aceasta cu toată inima, din tot sufletul şi cu toată rîvna pe care i=o inspira duhul profetic.

Dar ceea ce alcătuieşte culmea activităţii lui profetice, un fel de cinstire pentru marea sa trudă în propovăduire, este faptul că s=a învrednicit să prezinte gloatelor pe Mîntuitorul, ca şi cum li L=ar fi arătat cu degetul, zicînd: «Iată mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii. Acesta este despre care am zis: «Vine după mine un bărbat, care a fost înaintea mea», «Pentru că din plinirea lui noi toţi am luat şi har peste har; căci legea prin Moisi s=a dat, iar darul şi adevărul prin Iisus Hristos s=a făcut» (Ioan I, 15=16).

Ioan a murturisit că nu cunoştea de mai înainte pe Iisus, ci abia atunci L=a cunoscut că este Fiul lui Dumnezeu, cînd Dumnezeu, care l=a trimis să boteze, i=a zis: «Peste care vei vedea Duhul lui Dumnezeu pogorîndu=se şi stînd deasupra Lui, Acela este cel ce bo=tează cu Duh Sfînt; şi eu am văzut şi mărturisesc că acesta este Fiul lui Dumnezeu» (Ioan I, 33=34).

A doua zi după botez Ioan a văzut din nou pe Iisus şi a repe=tat: «Iată mielul lui Dumnezeu cel ce ridică păcatul lumii». Atunci doi din ucenicii lui Ioan, Andrei şi Ioan, au mers după Iisus şi au vorbit cu El. In felul acesta, prin mijlocirea lui Ioan şi a ucenicilor lui, la plinirea vremii prezise de profeţi, s=a trecut de la legea veche la cea nouă, de la propovăduirea profetică a lui Ioan, la propovă=duirea evanghelică a Fiului lui Dumnezeu, cu alte cuvinte, a trecut umbra şi în locul ei a venit darul şi adevărul.

* * *

Toţi sfinţii, pe care=i sărbătoreşte biserica, fie profeţi, fie ierarhi, fie mucenici – şi sf. Ioan a fost şi profet şi martir – ne sînt daţi ca exemple vrednice de imitat; cunoscînd viaţa lor, se cade ca şi noi să păşim pe urmele lor, adică să respectăm legea sfîntă şi să prac=ticăm toate virtuţile creştine, spre slava lui Dumnezeu, spre binele şi fericirea societăţii în mijlocul căreea trăim. Să avem mereu în minte cuvintele lui profetice despre Mîntuitorul «care are lopata în mîna Lui şi va aduna grîul Lui în hambar, iar pleava o va arde în focul cel nestins». Să ne sîrguim a respecta legea sfîntă şi a prac=tica toate virtuţile creştine, spre slava lui Dumnezeu, spre pacea între oameni şi spre propăşirea societăţii în care trăim, într=un cuvînt pen=tru atingerea ţintei care ne este pusă înainte, fericirea cea veşnică. Amin.

Pr. N. DONOS

LA DUMINICA VAMEŞULUI ŞI A FARISEULUI

„Tot cel ce se înalţă pe sine, se va smeri iar cel ce se smereşte pe sine, se va înnălţa“ (Luca 18, 14).

Una din pietrele de temelie ale învăţăturii creştine despre viaţă, este şi virtutea smereniei. Din ultimul verset al Sf. Evanghelii de astăzi, se vede toată importanţa, pe care Mîntuitorul Hristos o acordă acestei virtuţi. In acest verset este vorba şi despre ceea ce este opus smereniei şi anume de păcatul mîndriei.

Smerenia şi mîndria sînt două stări sufleteşti diferite: prima înalţă la cer şi duce la Dumnezeu iar a doua îndepărtează de Dumnezeu şi duce la pieire veşnică.

Intrucît se apropie postul Sf. Paşti, care este popasul duhovnicesc cel mai însemnat din vremea anului, în care noi trebuie să gîndim mai cu atenţie la mîntuirea sufletului nostru, de aceea Biserica ne arată din timp care este calea cea mai sigură pe care trebuie să mergem în vremea postului spre a ajunge la împăcarea noastră cu Dumnezeu.

Fiindcă păcatul mîndriei a fost acela prin care a început căderea oamenilor, de aceea el prezintă cel mai mare pericol pentru sufletele noastre.

Leacul prin care putem îndepărta mîndria, ce este izvorul şi începutul păcatului în lume este virtutea smereniei.

Din pilda vameşului şi a fariseului vedem pe ce căi primejdioase ne poate duce păcatul mîndriei şi cît de minunată şi plină de roade sfinte este virtutea smereniei.

Nu este altă pildă în sf. Evanghelie, din care să răsară mai luminos, contrastul dintre smerenie şi mîndrie. Tipul omului stăpînit de mîndrie şi dispreţ faţă de aproapele său a rămas peste veacuri fariseul din Sf. Evanghelie de astăzi.

Fariseii la evrei se bucurau de foarte multă consideraţie în faţa poporului pentru grija lor exagerată de a îndeplini pînă şi cele mai mărunte porunci ale legii. Dar viaţa lor sufletească nu corespundea zelului lor. Il vedem de pildă pe fariseul din Evanghelia de astăzi, pornind plin de sine, spre Casa Domnului şi intrînd acolo, se opreşte tocmai în faţa Altarului. Ridicînd îndată cu semeţie mîinile sus, începe a se lăuda pe sine numărîndu-şi faptele cele bune, apoi dispreţuind pe vameşul ce se oprise la uşa de intrare, zicea: «Dumnezeule, mulţumescu-ţi că nu sînt ca ceilalţi oameni, răpitori, nedrepţi

şi desfrînaţi sau ca acest vameş. Postesc de două ori pe săptămînă şi dau zeciuială din toate cîte cîştig» (Luca 18, 11=12).

Deci fariseul, rostindu=şi rugăciunea, nu începe prin a cere îndu=rarea lui Dumnezeu, asupra sufletului său, ci socotindu=se cel mai desăvîrşit om din lume, el mulţumeşte lui Dumnezeu pentru virtuţile sale închipuite ca şi cînd n=ar mai fi avut trebuinţă de nimic.

In rugăciunea sa el foloseşte cuvinte de dispreţ la adresa vame=şului de la intrarea templului zicînd: «Mulţumescu=Ţi Doamne că nu sînt ca acest vameş».

In timp ce în faţa altarului prin gura fariseului se desfăşura pă=catul mîndriei şi al dispreţului faţă de aproapele, îl vedem pe vameş stînd departe, lîngă uşa de la intrare în templu, fară a îndrăzni să=şi ridice nici măcar ochii spre cer, ci bătîndu=se în piept şi zicînd: «Dumnezeule, milostiv fii mie păcătosul» (Luca 18, 13).

Vameşii erau la evrei oamenii cei mai urîţi şi mai dispreţuiţi, pentru ocupaţia pe care o aveau ei. Cu toate acestea, vameşul din Evanghelia de astăzi avea în sufletul său o scînteie de virtute ală=turi de mulţimea păcatelor sale.

Il vedem într=o poziţie ce vădeşte smerenia şi căinţa adîncă în urma păcatelor sale.

Aceste stări sufleteşti se desprind din întreaga sa făptură. Ru=găciunea lui scurtă: «Dumnezeule, milostiv fii mie păcătosul», a ră=mas pildă de rugăciune adevărată şi smerită, după cum rugăciunea fariseului a rămas pildă de rugăciune trufaşă şi neplăcută lui Dum=nezeu.

Sf. Evanghelie de astăzi se încheie aşa: «Vă spun însă, că va=meşul s=a întors la casa sa mai îndreptat decît fariseul căci tot cel ce se înalţă pre sine se va smeri, iar cel ce se smereşte pe sine se va înălţa» (Luca 18, 14).

Din această pildă am văzut adîncul în care ne poate duce şi ne poate pierde păcatul mîndriei precum şi folosul pe care ni=l aduce smerenia. Acestea le=am auzit chiar din gura Fiului lui Dum=nezeu.

După mărturia Sf. Scripturi, nici unui om nu=i stă Dumnezeu împotrivă ca omului mîndru. De ce această osîndă aşa de mare pentru omul mîndru? Pentru că mîndria este păcatul cu care a înce=put căderea, atît în lumea cea nevăzută, la îngeri, cît şi în lumea văzută, la oameni, la protopărinţii noştri. De aceea şi începutul îndreptării, porneşte cu lupta împotriva acestui păcat, capiştea tuturor păcatelor. Nu este alt păcat mai osîndit de Mîntuitorul ca această rădăcină a tuturor păcatelor, care este mîndria. Domnul ne învaţă zicînd: «Invăţaţi=vă de la Mine, căci Eu sînt blînd şi smerit cu inima» (Matei 11, 29).

Viaţa Mîntuitorului este împletită cu această virtute începînd de la ieslea naşterii Sale la îndeletnicirea Sa de muncitor lemnar în Nazaretul Galileiei, la spălarea picioarelor ucenicilor Săi, pînă la patimile şi moartea Sa.

Smerenia dimpreună cu iubirea faţă de aproapele sînt virtuţile de temelie ale învăţăturii creştine.

După Mîntuitorul, sfinţii au strălucit prin această virtute, teme=lia sfinţeniei, după cuvîntul sf. apostol Pavel: «In voi trebuie să fie aceleaşi simţiri, ca şi în Hristos Iisus, care fiind chipul lui Dumnezeu,

s=a smerit şi s=a făcut ascultător pînă la moarte, iară moartea de cruce» (Filipeni 2, 5=8).

Omul stăpînit de păcatul mîndriei poate cădea în slăbiciuni şi patimi care=i întunecă conştiinţa şi=l îndepărtează de Dumnezeu. De aceea spune Mîntuitorul, că tot cel ce se înalţă pe sine, se va smeri iar cel ce se smereşte pe sine, se va înălţa. Toate virtuţile unite la un loc, dar lipsite de smerenie, rămîn fără valoare în faţa lui Dum=nezeu. Aşa de mare este însemnătatea smereniei.

Toate păcatele vameşului, ale desfrînatei şi ale tîlharului de pe Cruce fiind scăldate în lacrimi de căinţă şi smerenie, au fost iertate; vameşul s=a întors îndreptat la casa lui, desfrînata s=a mîntuit iar tîlharul s=a învrednicit a intra în rai cu Mîntuitorul.

...«Inima înfrîntă şi smerită, Dumnezeu nu o va urgisi», zice Psalmistul» (Psalm 50, 18).

Pentru a ajuta pe oameni să se îndrepte, Insuşi Fiul lui Dum=nezeu întrupîndu=Se, prima însuşire pe care a avut=o, pe lîngă iubirea Sa faţă de oameni pentru a porni la îndreptarea omului căzut a fost smerenia.

Bunul credincios pentru a răspunde la ajutorul lui Dumnezeu, nu poate ieşi înainte decît tot cu smerenia.

De aceea Sf. Evanghelie de astăzi se adresează urechilor noas=tre amintindu=ne că virtutea smereniei ne poate duce la mîntuirea sufletului nostru.

Pe calea sfîntă a smereniei, putem deci ajunge la mîntuire ca şi vameşul care a cerut: Dumnezeule, milostiv fii mie păcătosul, după care s=a întors îndreptat la casa sa. Amin.

Pr. MIRCEA SFICHI

MONUMENTE ISTORICE BISERICEȘTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

MĂNĂSTIREA RÎȘCA

La marginea sud=vestică a raionului Fălticeni, într=o pitorească poziţie, sub muntele Pleşu, pe malul drept al pîrăului Rîşca, de la care îşi are numele, se află vechea ctitorie voievodală, Mănăstirea Rîşca.

Deşi nu prea mare şi arătoasă, Mănăstirea Rîşca are un trecut important, firul existenţei ei mergînd departe în istoria Moldovei pînă la primul Bogdan, domn şi stăpînitor al întregii Moldove.

După numele voievodului, timp de două veacuri ar fi purtat numele de Mănăstirea Bogdăneşti.

Intre anii 1450=1510 a avut însă mult de suferit din cauza prădăciunilor. Astfel în vara anului 1510 Mănăstirea Bogdăneşti este prădată şi distrusă pînă în temelii, iar călugării împrăştiaţi de invazia tătarilor conduşi de fiul hanului Beti Ghireai sultan. O mică parte din monahii care scăpaseră, adunînd sfărmăturile, se gîndesc să o rezidească cum a fost mai înainte. Neavînd însă posibilităţile materiale, pentru acest lucru, în anul 1511 cer ajutorul lui Bogdan Vodă cel Orb, fiul lui Ştefan cel Mare şi al Doamnei Ruxanda, pentru refacerea mănăstirii. Domnul dă poruncă şi bani pentru reclădire, condiţionînd însă mutarea ei mai spre munte pe apa Rîşcăi, cu respectarea drepturilor şi titlurilor ce poseda. In plus întăreşte proprietăţile cu noi hrisoave, dînd totodată şi moşia sa Bogdăneşti, mănăstirii.

Zidirea bisericii începe în anul 1512 iunie 6, cu blagoslovenia mitropolitului Sucevei Teoctist al II=lea Nemţanul. Ea se construieşte tot mică, cu un turn deasupra, în stilul bisericilor din Moldova din timpul acela. Ograda e împrejmuită la început cu gard, apoi cu zid. Se clădesc pe urmă chilii de piatră şi alte acareturi de trebuinţă.

Dorinţa voievodului era de a face din Mănăstirea Bogdăneşti, după strămutare, o mănăstire pe numele său, cum avea bunicul său Bistriţa şi tatăl său, Putna. Gîndul însă nu şi l=a putut îndeplini datorită domniei lui relativ scurte şi războaielor în care a fost angajat, aducătoare de sărăcie şi neorînduială în ţară. In afară de aceasta, a avut de terminat unele ctitorii de ale părintelui său rămase neisprăvite.

După săvîrşirea lui Bogdan al III=lea în anul 1518, sub domnia lui Ştefăniţă Vodă, Mitropolitul Teoctist al II=lea Nemţanul închină noua ctitorie mănăstirii Neamţu, din care pricină s=a iscat între el

și bogdăneni o stare de spirit destul de încordată, terminată pînă la urmă printr=o împăcare, călugării mănăstirii neîndrăznind prea mult în fața marelui mitropolit.

Deși mutată pe valea Rîșcăi, mănăstirea poartă mai departe denumirea de Bogdănești, pînă la rezidirea ei de către Petru Rareș în anul 1542, cînd apare sub numele de Mănăstirea Rîșca.

Ctitoria lui Bogdan Vodă cel Orb ține numai 30 de ani. In anul 1538 cu prilejul invaziei turcilor în Moldova sub comanda sul=tanului Soliman Magnificul împotriva lui Petru Rareș, mănăstirea este din nou pustiită. Reocupîndu=și scaunul în 1541, Petru Rareș, după îndemnul și planul mitropolitului Grigore Roșca, dă poruncă și bani episcopului Macarie al Romanului și tustrei, de comun acord, pun temeliile unei noi biserici pe locul ctitoriei lui Bogdan al III=lea. Biserica se termină în anul 1542 și e sfințită în același an în ziua de 1 mai, avînd același patron sf. Neculai. Serbarea hramului se schimbă însă de la 6 decembrie la 9 mai, aducerea moaștelor sf. Neculai la Bari.

Ctitoria lui Rareș și Macarie e mai mare și mai impunătoare decît cea veche. Biserica e făcută în același stil cu cea de la Pro=bota, însă ceva mai mică. Pereți solizi de zid, fără contraforți, un turn la mijloc, două rînduri de ocnițe pe sub streașină, ferestre lungi și strîmte. După tîrnosire, Domnul a avut grijă s=o înzestreze cum nu se putea mai bine. In jurul bisericii au fost construite chilii. Nu mult timp, potrivit dorinței influentului mitropolit Grigorie Roșca, Rîșca e declarată metoc închinat mănăstirii Probota, rămînînd astfel pînă la anul 1677, cînd Mitropolitul Dosoftei închină Probota Ieru=salimului.

Mănăstirea Rîșca zidită de Petru Rareș și Episcopul Macarie ajunge la mare cinste și renume, la care se menține pînă la anul 1574, cînd sufere o nouă pustiire.

După înfrîngerea lui Ioan Vodă cel Cumplit la Roșcani în 11 iulie 1574 de către turci uniți cu tătarii, prin trădarea lui Ieremia Golia, urgia păgînilor cuprinde întreaga Moldovă, trecută din nou prin foc și sabie. De cumplita pustiire abătută asupra țării, nu scapă nici Mănăstirea Rîșca, iarăși jefuită și distrusă. Se spune că simțind călugării apropierea pîrjolului, s=au urcat în clopotniță și coborînd clopotele de la Bogdan și Rareș le=au aruncat într=un iaz din fața mănăstirii, ca nu cumva să le ia păgînii să facă gloanțe de pușcă, apoi au fugit care încotro prin păduri. Păgînii ajungînd au prădat mănăstirea pustiind=o de tot. După trecerea urgiei, întorcîndu=se monahii, au găsit totul distrus. Timp de 40 de ani mănăstirea a rămas în ruină, călugării viețuind care pe unde au putut. Spun bă=trînii că după refacerea mănăstirii, s=au căutat clopotele dar nu s=au mai găsit, iazul fiind părăsit și astupat.

Pînă în anul 1611 mănăstirea a stat în ruină. In acest an marele vornic al țării de jos Costea Bucioc, cu reședința la Bîrlad, trecînd pe la Mănăstirea Rîșca și găsind=o stricată, și=a pus în gînd s=o refacă cu cheltuiala sa, în numele său, al soției sale Candachia și al fetei lor Tudosca, prima soție a lui Vasile Lupu. Astfel în același an, iunie 7, cu banii și sprijinul acestui mare vornic, s=a în=ceput zidirea bisericii pe temelia lui Rareș, lucrarea sfîrșindu=se în

anul 1618. Pe peretele bisericii de miazăzi, în dreapta uşii de intrare astăzi astupată, se află următoarea inscripţie în slavă:

«Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sf. Duh, s=au început această biserică şi cu stăruinţă s=a zidit în numele sf. Ierarh şi făcătorul de minuni Nicolae.

Cu zidirea şi cu ordinul Domnului Costea Bucioc, mare vornic al ţării de jos şi cu principesa lui Candachia, şi s=au început a se zidi în zilele bine credinciosului Domn Io Constantin Mogilă=Voevod la anul 7119 iunie 7 zile şi cu voia lui Dumnezeu s=a săvîrşit în zilele bine credinciosului Domnitor Io Radul Mihnea=Voevod, la anul 7126 luna septembrie 30. Pentru aceasta rog să iertaţi toate».

Biserica vornicului Bucioc era mică, scurtă, strîmtă şi intunecoasă, cu un turn deasupra şi un mic pridvor. Ferestrele înguste şi lungi, două uşi de intrare, una dinspre miazăzi, cealaltă dinspre nord. Vornicul a avut grijă să o înzestreze cu obiecte de valoare necesare cultului. Soţia lui Candachia şi fata lor Tudosca, precum şi alte femei din neamul lor, aflîndu=se la mănăstire, lucrau podoabe pentru biserică. Marele Vornic cu cheltuiala sa repară şi celelalte zidiri ale ctitoriei, chiliile, clopotniţa, zidul împrejmuitor etc. Fiica lui Tudosca, ca soţie a lui Vasile Lupu=Voievod, continuă mai pe urmă înzestrarea bisericii cu lucruri de preţ.

Din toată această preţioasă zestre a familiei vornicului Bucioc, fără a mai vorbi de cele anterioare ale lui Bogdan al III=lea şi Petru Rareş, nu a mai rămas nimic, toată fiind spulberată de pustiirile vremurilor.

Nu trec decît 15 ani de la sfinţire şi ctitoria lui Bucioc, la 4 mai 1633, este prădată împreună cu Mănăstirea Neamţu de nişte tîlhari ungureni cînd i se iau toate podoabele. In anul 1671 este din nou pustiită şi jefuită de tătari. Prădăciunea tătărească se repetă în anul 1674 de către unităţile tătăreşti aduse în ţară de domnitorul Dumitraşco=Vodă Cantacuzino, pentru a=i sprijini domnia. La fel sufere jefuiri în anul 1686, 1691, 1697, pentru ca în anul 1716 sub domnia lui Mihai Racoviţă să fie pustiită de=a binelea de tătari.

La anul 1677 Patriarhul Dosoftei al Ierusalimului se afla în Moldova. Cu prilejul acestei vizite, Mitropolitul Moldovei Dosoftei, cu metania de la Probota, închină această mănăstire cu toate averile ei Ierusalimului. Mănăstirea Rîşca, de la Rareş, mitoc al Probotei, nu recunoaşte această închinare, rămînînd după 135 de ani de dependenţă faţă de Probota, din nou de sine stătătoare, supusă doar Mitropoliei Moldovei.

După jaful şi distrugerile suferite în anul 1716 Rîşca rămîne pustie mai bine de 12 ani.

Toate aceste prădăciuni şi urgii venite asupra acestei mănăstiri cît şi a celorlalte ctitorii din Moldova, se constată mai ales din jalbele egumenilor făcute la Divan pentru înnoirea hrisoavelor şi documentelor furate sau distruse în timpul răsmeriţelor şi a jafurilor survenite, jalbe în care se arată cînd şi cum s=au întîmplat faptele.

Ultima mare urgie a venit asupra Rîşcăi în anul 1821 cînd, după cum scrie egumenul ei Isaia, paharnicului Constantin, sameş al mitropoliei, mănăstirea a fost prădată de 40 de turci, rămînînd numai zidurile. Călugării au fost legaţi şi bătuţi. Dintr=o scrisoare a arhimandritului Neofit Arbore de la Rîşca, adresată fratelui său Vasile, preot la biserica Barnovschi din Iaşi, rezultă că turcii au despuiat mănăstirea de toate podoabele făcute de ctitori.

Refacerea ctitoriei de pe urma acestei distrugeri o săvîrşeşte în anii 1823=1827 egumenul mănăstirii, arhimandritul Isaia Rîşcanu. El a fost un bun gospodar şi pentru mănăstire un însemnat ctitor, deşi a făcut greşeli de neiertat, schimbînd forma bisericii prin stricarea unui perete şi adăugirea unui pridvor, astupînd vechea pictură cu alta nouă inferioară, distrugînd vechi morminte spre a aduna osemintele la grămadă, îngropîndu=le parte sub proscomidia zidită de el, iar parte sub pridvor. Părîndu=i=se biserica prea mică şi întunecoasă, Isaia înalţă zidul de jur împrejur cu două palme, adăugîndu=i un mare pridvor. Acopere biserica, înnoind turnul cel vechi şi mai făcînd încă alte două : unul de zid sprijinit pe noul pridvor, iar celălalt de lemn, între cele două. Astupă uşile de la intrare ale pridvorului vechi făcînd una singură înspre vest. Lărgeşte ferestrele punîndu=le gratii. In interior zugrăveşte biserica peste tot, acoperind vechea pictură, probabil a lui Bucioc, afară de pridvorul nou pe care îl văruieşte. Sapă toate mormintele, răvăşindu=le, spre a aduna osemintele şi a le îngropa în două locuri, după cum s=a spus mai înainte. In aceste morminte din interiorul bisericii şi din jurul ei s=au găsit resturi de haine de matasă aurită, inele de valoare cu inscripţii, lănţişoare scumpe, nasturi de argint auriţi etc., semne că decedaţii au fost însemnate personalităţi ale vremurilor. In interior, pe peretele nordic al bisericii, în dreptul vechiului pridvor pune să se zugrăvească tabloul ctitorilor dinaintea lui Bucioc: Petru Rareş cu familia şi Episcopul Macarie. Bucioc este trecut cu vederea. In exterior pe întreg peretele de miazăzi al vechii biserici, zugrăveşte judecata viitoare, iar tot în aceeaşi parte, pe peretele noului pridvor, în nişte ocniţe mari e zugrăvit însuşi Isaia, ctitorul, urmat în ordine de Pahomie duhovnic, Isaia orbul duhovnic, monahi care au contribuit cu bani la înnoirea ctitoriei. Inzestrează biserica cu diferite obiecte de preţ, între care o cruce de chiparos îmbrăcată în argint, o evanghelie, 24 icoane praznicare, policandru, sfeşnice, veşminte etc.

Clopotniţa ce pare a fi de la Bogdan Vodă al III=lea o repară şi o acopere. Preface clopotul mare al bisericii adăugîndu=i încă 920 oca. In clopotniţă depozitează toate cărţile vechi ale mănăstirii, tipărituri şi manuscrise scoase din uz, din care astăzi nu se mai găseşte nimic.

In anul 1830 face un rînd de chilii de zid în rînd cu clopotniţa. Strică trapeza veche apoi zideşte alta nouă mai mare. Construieşte apoi alte atenanse de trebuinţă. La 1840 repară arhondaricul lui Rareş adăugînd 12 odăi deasupra cu cerdac împrejur. Mai face un rînd de chilii în dreptul altarului.

Biserica, în felul cum a fost reparată, înnoită şi adăogită de Isaia, a dăinuit pînă în decembrie 1921, cînd un mare incendiu, provocat dintr=o condamnabilă neglijenţă, a distrus arhondaricul, acoperişul bisericii şi celelalte chilii cu întreaga gospodărie. In acea=

stă tristă împrejurare s=a pierdut cea mai mare parte a cărţilor, manuscriselor şi documentelor mănăstirii, depozitate în podul bisericii.

Reparaţiile de pe urma acestui foc au început în anul 1923 şi s=au terminat în anul 1931. Biserica a fost reacoperită, dar s=a re=nunţat la turnul de lemn de la mijloc, făcut de Isaia. S=au refăcut numai parte din chilii. In această stare se află mănăstirea şi astăzi.

Din chiliile acestei mănăstiri s=au ridicat clerici de seamă care fac cinste nu numai mănăstirii, dar şi mitropoliei, şi Moldovei în=tregi. Amintim pe Teofan Rîşcanu (1492=1584) şi pe Agafton Rîşcanu (1550=1592) foşti mitropoliţi ai Moldovei. Un bărbat de seamă plin de rîvnă şi de sfinţenie, pornit tot de la această mănăstire, este Ioan de la Rîşca. Pe acest arhiepiscop Ioan, mitropolitul Dosoftei îl numeşte «Cel sfînt şi minunat».

Dintre egumenii merituoşi ai mănăstirii din cursul vremurilor menţionăm :

Ieromonahul Silvan (1540=1548) primul stareţ al ctitoriei lui Rareş, îngropat într=o boltitură lîngă altar.

Calistru Ene (1750=1778). De la acest egumen călugării rîşcani încep a scrie istoria mănăstirii lor. Acest stareţ adaugă patru chilii, lărgeşte curtea mănăstirii şi înalţă zidul împrejmuitor de un stînjen. El a avut în plan facerea unui schit pe ruinele vechii mănăstiri Bog=dăneşti, care însă nu şi l=a putut realiza.

Iosif (1778) însemnat prin faptul că a fost părintele sufletesc al mitropolitului Iacob Stamate, pe cînd acesta era călugăr la Neamţ.

Varlaam Dinga (1779) venit ca egumen la Rîşca împreună cu mai mulţi călugări de la Mănăstirea Neamţu spre a face loc lui Paisie Velicicovschi. Acest stareţ a lucrat un pomelnic ctitoricesc cu multă artă şi are merite deosebite în gospodărirea mănăstirii.

Benedict Dinga (1786). A fost stareţ distins al mănăstirii. Pen=tru merite deosebite la 1 martie 1786 a fost propus între candidaţii la scaunul episcopiei Romanului. Ca egumen la Rîşca a lucrat cu iscusinţă pecetea mănăstirii.

Chiril Nemţanu (1794) bărbat cuvios, cu ştiinţă de carte. A fost şi el propus candidat la scaunul episcopiei Huşilor în 1796. Chiril a făcut o restaurare generală a mănăstirii cu completări de chilii. Pe lîngă calitatea de mare cărturar a fost şi un priceput gospodar. In timpul stăreţiei lui s=a ridicat mult prestigiul mănăstirii şi rămîne un însemnat ctitor al ei.

Sofronie Rîşcanu (1804) cărturar şi bun mînuitor al condeiului, care la fel a înzestrat şi gospodărit bine mănăstirea.

Dar cel mai însemnat egumen al Rîşcăi în prima jumătate a secolului al XIX=lea rămîne Isaia Rîşcanu, ctitor gospodar, care a ridicat mănăstirea la nivelul marilor ctitorii ale Moldovei. Despre el însă s=a vorbit mai înainte.

Pînă la secularizarea averilor mănăstireşti în anul 1864, mai putem însemna doar pe stareţul Neonil Boca (1848) care a adus însemnate îmbunătăţiri mănăstirii.

După 1864, pe Neofit Arbore (1868) sub stăreţia căruia s=a făcut o frumoasă grădină cu flori.

Mănăstirea Rîşca se prezintă astăzi în felul următor:

Un zid pătrat de piatră înalt de 4 metri cu lungimea laturi=lor de cca 150 m. închide mănăstirea din toate părţile. Intrarea

principală e la miazăzi prin gangul clopotniței. Se mai află două ieșiri, una în colțul de nord=vest, iar cealaltă spre răsărit. Zidul înconjurător pare a fi de la Bogdan al treilea, reînnoit de Rareș și de Bucioc și înălțat de egumenul Calistru Ene. Acesta a dărîmat toată laturea de nord rezidindu=o cu 7 stînjeni mai înafară pentru a mări ograda mănăstirii. Chiliile lui Petru Rareș nu mai există, fiind dis=truse de focul din 1921. La fel cele din dreptul altarului. Sînt numai chiliile construite de Isaia în rînd cu clopotnița și alt rînd în partea de nord. In colțul de răsărit se află bucătăria și trapeza, precum și un paraclis cu hramul Sf. Gheorghe.

Clopotnița e în partea de miazăzi, pe ea sprijindu=se din am=bele părți zidul împrejmuitor. E destul de mare, construită din piatră de pe vremea lui Bogdan al III=lea și reparată de multe ori în de=cursul vremurilor. Ea nu are nici o inscripție. Are patru clopote de diferite mărimi, cel mai mare făcut în timpul egumenului Calistru Ene și returnat în vremea lui Isaia la 1834 cu un adaus de 920 ocă, în greutate totală de 1378 ocă. Cel de al doilea este din 1784.

Biserica se află în mijlocul patratului. E construită din piatră și cărămidă; este acoperită cu șindrilă; cele două turle, cu tablă. Fără adaosul lui Isaia, este zidită de Costea Bucioc în 1618. E în formă de cruce, scurtă, îngustă și fără ornamentații în exterior. In dreapta ușii pridvorului mic făcut de Bucioc, se află pisania acestui ctitor, de care am amintit. De cealaltă parte mult mai la stînga este inscripția ctitorului Isaia cu următorul cuprins:

> «Intru cinstirea și mărirea sf. Ierarh Nicolai patronul acestei mănăstiri. In anul 1827 în zilele prea sfințitului mitropolit Veniamin Costachi prin sîrguința și cheltuiala prea cuviosului arhimandrit chir Isaia egumenul acestui sfînt locaș, care s=a prefăcut după modelul obicinuit acum în Moldova, s=a lărgit înlăuntru prin dărîmarea unui perete din mijloc, s=a mărit și s=a întărit ferestile cu gra=tii, s=a adaus proscomidia, s=a format fostul pridvor în trupul bisericii, adăugîndu=se altul din nou, s=a acoperit, s=a zugrăvit pe dinlăuntru și pe dinafară și s=a împodo=bit cu multe odoară înturnîndu=se multe drituri și moșii împresurate».

Sus la capătul pridvorului nou, este inscripția pusă în anul 1931 după restaurarea bisericii de pe urma focului din 1921, care cu=prinde un scurt istoric al mănăstirii pînă la acea dată. Pe același perete de miazăzi, în partea inferioară, sînt trei boltituri în care odihnesc egumenii Silvan, Gherman și Ghervasie.

Din interior biserica e împărțită în trei părți.

Altarul, naosul cu turnul deschis la mijloc și pridvorul format din vechiul pridvor și adausul lui Isaia, ambele cam de lungimea naosului. Interiorul, afară de pridvor, e zugrăvit peste tot. Pictura în stil bizantin este lucrată în vremea lui Isaia peste o altă pictură, probabil a lui Bucioc mult superioară. Lucrul acesta se observă cu ușurință în locurile unde pictura suprapusă s=a coșcovit. Tabloul vechi al ctitorilor nu există, fiind desigur astupat sub noua pictură. In schimb în noul pridvor, în stînga, în dreptul ușii de nord astu=

pate, se află un tablou al ctitorilor Petru Rareş cu familia sa şi a episcopului Macarie, făcut la 1827 de zugravul Ilarion Ivanovici probabil după vechiul tablou, dar fără prea multă artă.

Catapeteasma, fără nici un fel de însemnare, poate fi de pe timpul lui Bucioc. Uşile diaconeşti, după cum arată inscripţia de pe ele, au fost făcute de către egumenul Neonil Boca la 1849. Icoanele mari ale catapetesmei au fost îmbrăcate în argint în anul 1927. Strana cu icoana Maicii Domnului, îmbrăcată în argint, a fost făcută cu cheltuiala monahilor Gherasim duhovnic şi Costandie Manoliu la 1863. Strana arhierească, din lemn sculptat, este a vlădicăi Iosif Rîşcanu fost egumen al mănăstirii între 1855=1861. Pe peretele naosu=lui în stînga e o icoană mare cu ramă a Mîntuitorului Hristos din 1799.

Biserica a posedat lucruri şi obiecte de valoare care în prezent nu le mai are, unele pierzîndu=se sau distrugîndu=se la focul din 1921. De asemeni cărţi vechi, manuscrise şi pomelnice importante, la fel pierdute. Nu se mai găsesc decît cîteva cărţi de ritual în limba ro=mînă, rusă şi greacă din vremea mitropoliţilor Iacob Stamate şi Ve=niamin Costachi şi un pomelnic al ctitorilor, copie după un altul mai vechi, din 1859. Singurele piese de valoare istorică sînt 2 icoane ve=chi, una a Mîntuitorului Hristos şi alta a Sf. Voevozi. Se mai păs=trează încă două icoane complet şterse, socotite, la fel, foarte vechi.

La Rîşca a fost înmormîntată Doamna Anastasia mama lui Alexandru Lăpuşneanu ; pe piatra funerară are următoarea inscripţie :

> «Bine credinciosul şi de Hristos iubitorul Io Alexandru Voevod, Domn al ţării Moldovei, a înfrumuseţat acest mormînt al maicii sale Doamnei Anastasia, care a trecut la veşnicile lăcaşuri şi a fost îngropată aici la anul 7066 (1558) indiction 10 crugul lunii 7 luna mai 2».

La chiliile zidite de Petru Rareş, refăcute şi adăugite de Isaia, arse în 1921, exista următoarea însemnare :

> «La anul 1540 s=a zidit biserica Rîşca în a doua domnie a lui Petru Rareş=Voevod şi opt odăi. La 1766 Calistru Ene igumenul mănăstirii a adaos patru odăi, iară la 1839 în zilele prea sfinţitului Chirio Chir Veniamin Costachi, Isaia arhimandrit, igumenul mănăstirii, a înoit odăile lui Petru Rareş Voevod şi a lui Calistru Ene şi a făcut deasupra lor 12 odăi şi două trapeze cu beciul lor dedesubt, sub un acoperemînt, cu osîrdia şi toată chel=tuiala sa, gătindu=se la 1840 iulie 20».

O altă inscripţie tot de la Isaia se află pe chiliile de la clo=potniţă şi sună astfel :

> «Iată întru slava Sfintei Troiţe s=au făcut aceste 12 chilii din întreg pămîntu cu temelie de piatră şi păreţii de cărămidă şi cu pivniţă boltită dedesubt. In zilele preao=sfinţitului mitropolit Veniamin Costachi, cu drepţi banii mei, de mine smeritul Isaia arhimandrit întru lauda ierar=

hului Nicolae patronul meu, că slujind eu sfintei mitropolii 26 de ani în slujba dichiei, m=am tras a fi slugă a sa și igumen acestei mănăstiri spre veșnica mea pomenire, am făcut acestea la anul 1830».

La această mănăstire a fost surghiunit Mihail Kogălniceanu, în anul 1844 de către voievodul Mihail Sturza pentru unele idei politice ale sale înaintate. Intr=o cameră din zidul clopotniței a stat sub pază timp de șase luni, de la 14 octombrie 1844 pînă la 14 aprilie 1845. Aici între aceste ziduri întunecoase și umede, în aer greu, a scris Kogălniceanu cartea sa: «Fragmente scoase din cronicile Moldovei și Valahiei».

In timpul primului război mondial, după cum se arată și în inscripția de marmoră de pe peretele bisericii, din anul 1931, călugării în măsură să o facă au fost pe cîmpul de luptă ca infirmieri pentru îngrijirea bolnavilor, iar ceilalți mai bătrîni au mers în spitalul militar ce funcționa în chiliile acestei mănăstiri.

Rîșca a fost mănăstire de călugări pînă în anul 1950, cînd Mitropolia Moldovei și Sucevei a dispus transformarea ei în mănăstire de călugărițe.

In ultimul timp sînt în curs de executare la Rîșca, cu sprijinul material al statului, importante lucrări de restaurare, reînnoire și consolidare.

Pr. LEONIDA GAVRILESCU

FIGURI DIN VIAȚA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

PROFESORUL PREOT DR. VASILE GHEORGHIU

In ziua de 29 noiembrie 1959, într=o duminică dimineaţa, a trecut spre cele veşnice mult veneratul, preţuitul şi iubitul profesor de teologie, părintele Dr. Vasile Gheorghiu.

A adormit în Domnul, în al 88=lea an al vieţii pământeşti. A închis ochii liniştit şi cu faţa senină, aşa cum a fost în toată viaţa, omul cu conştiinţa curată şi împăcată, care şi=a împlinit cu priso= sinţă misiunea ce i=a fost încredinţată.

Intr=un cadru de adîncă şi pioasă reculegere în ziua de 3 de= cembrie 1959 s=a săvîrşit slujba înmormîntării şi s=au înhumat rămăşiţele pământeşti ale mult regretatului părinte, în comuna Dumbrava Roşie, satul Cut, din apropierea oraşului Piatra Neamţ. La înmormîntare a participat delegatul I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei: Păr. Con= silier Scarlat Porcescu, delegatul Institutului teologic Bucureşti Păr. pro= fesor Orest Bucevschi şi delegatul Institutului teologic Sibiu Păr. pro= fesor Cornel Sîrbu. A fost de faţă protopopul D. Mihailescu din Pia= tra Neamţ, mai mulţi preoţi şi credincioşi care l=au cunoscut şi s=au împărtăşit de darurile sufleteşti ale profesorului Vasile Gheorghiu.

In cuvîntările rostite de către părinţii – consilier Sc. Porcescu, prof. univ. O. Bucevschi, profesor univ. C. Sîrbu, păr. St. Slevoacă, păr. protoiereu D. Mihailescu şi păr. N. Ungureanu, s=a pus în lu= mină ceea ce a însemnat omul, profesorul şi preotul Vasile Gheor= ghiu şi s=a adus prinos de recunoştinţă pentru tot ce a înfăptuit el în viaţa pământească.

Un sentiment de adîncă recunoştinţă şi pietate ne îndeamnă să evocăm, în cele ce urmează, personalitatea omului de mare prestigiu şi a operei sale, binecuvîntate de Dumnezeu.

Se cuvine să=i aducem omagiu mult regretatului nostru părinte în Revista «Mitropolia Moldovei şi Sucevei» care l=a avut în ultima vreme, între colaboratorii ei.

I. VIAŢA

Preotul profesor V. Gheorghiu a văzut lumina zilei la 28 iunie 1872, în Cîmpulungul Moldovenesc.

Inzestrat cu alese însuşiri sufleteşti, cultivate mai întîi în casa părinţilor, buni creştini şi oameni de rară omenie a fost remarcat de

timpuriu de către învăţătorii săi din oraşul natal şi apoi, după patru ani (1879=1882), a fost îndrumat să continuie studiile la liceul din Suceava. Intre anii 1882=1890 a isprăvit aceste studii cu rezultate strălucite. Aici a avut tînărul elev profesori străluciţi ca Samuil Isopescu, Ieronim Muntean şi alţii, care au contribuit la formarea şi iniţierea sa în cultura clasică greacă şi latină, precum şi în celelalte ştiinţe.

Mare înclinaţie arată tînărul V. Gheorghiu şi pentru ştiinţele matematice, dar, urmînd unei înclinaţii fireşti, s=a hotărît să=şi închine viaţa misiunii de preot al lui Hristos. Aşa dar, din adîncă convingere lăuntrică şi după o serioasă meditare, tînărul student s=a înscris la facultatea de teologie, în toamna anului 1890. Studiile Facultăţii de teologie le face între anii 1890=1894, cu o înaltă calificare.

Studentul teolog Vasile Gheorghiu, de la început, a atras luarea aminte a distinşilor săi profesori, care au văzut în acest tînăr un element de valoare, cu mari posibilităţi de realizare în viitor. Potrivit unei datini consacrate la Facultate, tinerii absolvenţi, cu rezultate excepţionale, erau invitaţi şi îndemnaţi să=şi desăvîrşească studiile superioare universitare. Drept aceea, şi tînărului absolvent Vasile Gheorghiu i s=a făcut recomandarea ca să urmeze studiile de doctorat. Urmînd acestei recomandări şi impulsului său de a se împărtăşi de tot mai multă lumină, tînărul candidat în teologie reuşeşte să obţină gradul de doctor, după trei ani de încordată şi stăruitoare muncă (21 iulie 1897), cu succes excepţional.

Dacă pregătirea tînărului doctor în teologie a dat curînd roade atît de strălucite, în cîmpul teologiei noastre, se datoreşte în primul rînd rîvnei, priceperii şi iubirii de progres a viitorului exeget, dar şi profesorilor săi, care l=au format pas cu pas, cu mult interes şi deosebită grijă. Dragostea pentru studiul Noului Testament, în primul rînd, i=a fost însufleţită şi aprinsă de profesorul şi înaintaşul său la catedră, Vasile (Vladimir) Repta, mai tîrziu ajuns mitropolitul de fericită memorie. Acest suflet de mare creştin şi om de caracter, a pus temelia solidă pentru urmaşul său la catedră. De la profesorul Vasile (Vladimir) Repta, tînărul teolog Vasile Gheorghiu a primit, nu numai temeinică pregătire «în sens ortodox» în domeniul studiului Noului Testament, dar şi formarea omului de caracter şi de convingeri statornice.

Aceeaşi însuşire binefăcătoare a primit=o tînărul doctor în teologie şi de la ceilalţi distinşi profesori, îndeosebi de la eruditul între eruditi, Eusebiu Popovici. De la acesta a deprins metoda riguroasă de lucru ştiinţific, acea acrivie unică, care se întîlneşte în lucrările profesorului V. Gheorghiu.

In anul 1896 a devenit vacantă catedra de Studiul biblic şi exegeza Noului Testament, prin ridicarea la rangul de arhimandrit de scaun şi apoi episcop şi mitropolit al profesorului Vasile (Vladimir) Repta.

Nimeni altul nu era mai indicat să fie urmaş la catedră, decît Vasile Gheorgiu. Drept aceea, în anul următor 1897, consiliul profesoral al Facultăţii, a propus ca păr. Dr. Vasile Gheorghiu să fie trimis în străinătate pentru studii de aprofundare şi specializare în disciplinele catedrei de Noul Testament.

Aşa dar, pe temelia pregătirii solide şi în spirit ortodox, de

acasă, părintele Dr. V. Gheorghiu şi=a desăvîrşit studiile timp de trei ani (1897=1899) la Universităţile din Viena, Bonn, Breslau (Wroclaw) şi Leipzig. La Universitatea din Viena a audiat timp de un an, cursurile Facultăţilor de teologie catolică şi protestantă.

Intipărite adînc în memoria păr. V. Gheorghiu au rămas figurile unor profesori eminenţi, ca exegetul romano=catolic Dr. F. Xaver Pölzl, ca protestantul Dr. Paul Feine, ebraistul Dr. C. Bickel, sau papyrologul Dr. Bornemann.

La Bonn, în semestrul de vară al anului 1898 a audiat pe renumiţii profesori Dr. Fr. Kaulen, Dr. I. Langen, exegeţii catolici şi pe profesorul Grafe, de la protestanţi.

In Breslau (Wroclaw), în cursul semestrului de iarnă 1898=1899 a făcut studii cu profesorul Dr. Aloys Schäfer, de la Facultatea de teologie romano=catolică, audiind şi pe profesoriii de la Facultatea de teologie protestantă Wilhelm Smidt, dogmatist şi pe Dr. Fried Delitzsch renumit orientalist.

In vara anului 1898, păr. V. Gheorghiu a urmat cursuri în Leipzig, audiind pe renumitul exeget Dr. Georg Heinrici şi pe Gaspar Réné Gregory, vrednicul urmaş al lui Tischendorf la catedra de critică de text a cărţilor Noului Testament.

Indeosebi profesorul V. Gheorghiu a colaborat mai tîrziu cu profesorul Gregory, la signarea manuscriptelor biblice (vezi Rev. Candela, 1938, p. 2).

Intors în ţară din străinătate, îmbogăţit cu un tezaur de cunoştinţe variate, atît ca fond cît şi ca metodă de predare, tînărul erudit a fost numit curînd profesor suplinitor la catedra de Studiul biblic şi exegeza Noului Testament, pe baza a două lucrări substanţiale – de abilitare – despre care va fi vorba mai jos (1901).

Pe temeiul unor noi lucrări, a fost numit profesor agregat în anul 1905 şi apoi profesor titular în anul 1908.

Părintele profesor V. Gheorghiu a funcţionat neîntrerupt la această catedră pînă la 1 octombrie 1938, cînd a trecut în rîndurile profesorilor onorari, pentru limită de vîrstă.

Timp de 37 ani de rodnică şi binecuvîntată activitate, păr. profesor V. Gheorghiu a ilustrat catedra sa cu un prestigiu unic şi competinţă neîntrecută, continuînd opera începută de către înaintaşii săi la catedră, profesorii Vasile Ianovici şi Vasile (Vladimir) Repta. Păr. Dr. V. Gheorghiu a fost profesorul de vocaţie în concepţia înaltă a cuvîntului. Era adînc pătruns de adevărurile pe care le preda cu atîta căldură, încît cucerea inimile studenţilor săi. Cursurile sale de la catedră, ca şi cele populare, de extensiune universitară, precum şi nenumăratele sale conferinţe, predici, discursuri, cuvîntări, dintre care o bună parte au fost tipărite, erau ascultate de studenţi şi de public cu viu interes şi cu deplină mulţumire sufletească, pentru că izvorau dintr=un suflet care era încălzit de dragostea creştină, fără margini.

Profesorul Gheorghiu nu era numai erudit în ştiinţa specialităţii sale. In persoana lui se îmbina într=un chip cu totul fericit şi armonios profesorul de vocaţie cu preotul de vocaţie, cum îl vrea Mîntuitorul Hristos şi cum îl zugrăveşte Sf. apostol Pavel. Şi nici nu=i de mirare. Cu gîndul de a se face preot şi=a îndreptat el paşii la teologie. Drept aceea, cu mare bucurie a primit harul preoţiei, la vîrsta

de 24 ani, începîndu=şi misiunea propovăduirii cuvîntului dumnezeesc ca preot de ţară (1896).

Puţini au fost şi sînt aceia care au purtat şi poartă haina preoţească cu aceeaşi demnitate şi simţul răspunderilor, ca părintele Gheorghiu. El a cinstit numele de preot aşa cum a ştiut să=l cinstească marii Părinţi din trecutul Bisericii. Sfintele slujbe pe care le săvîrşea, îndeosebi Sf. Liturghie, cu adîncă trăire lăuntrică şi cu cutremurul sfînt, făceau o deosebită impresie asupra credincioşilor, şi serveau drept model pentru preoţi şi viitorii preoţi.

Ca profesor la catedră, păr. Gheorghiu era nu numai un vorbitor plăcut, dar şi un pedagog înnăscut. Era măsurat şi precis, cumpănit şi stăpîn deplin pe materia predată. Era atît de calm şi senin, încît parcă aveai impresia că liturghiseşte la sfîntul altar. Catedra pentru păr. Gheorghiu însemna tot un fel de altar, de la care se propovăduiesc adevărurile cele mai înalte, care se adresează credincioşilor. Preotul şi profesorul impunea şi printr=o ţinută exterioară ireproşabilă. Totdeauna sobru şi corect îmbrăcat, aşa cum se cuvine unui bărbat serios şi de demnitate. Chipul omului din afară, cu privirea senină, oglindea pe omul cel lăuntric, mulţumit cu sine şi conştient de chemarea ce=o îndeplinea. Dragostea creştină, împreună cu un puternic simţ de dreptate forma substratul emotiv al personalităţii păr. Gheorghiu şi explică farmecul ce se revărsa din toate acţiunile şi activitatea multilaterală a preotului şi profesorului.

Simţul dreptăţii i=a fost farul călăuzitor în toate împrejurările vieţii sale pămînteşti. Faţă de studenţii săi era bun şi înţelegător, dar totuşi sever şi drept. Puţini profesori au fost atît de mult iubiţi şi stimaţi, cum a fost părintele Gheorghiu. Studenţii îl respectau şi=l iubeau mult, fiindcă şi dascălul lor îi respecta ca oameni, ca creştini şi ca viitori slujitori ai altarelor.

Iată atitudinea profesorului faţă de elevi, descrisă în cuvinte simple, dar mişcătoare de către însuşi părintele Gheorghiu:

«Ca profesor am căutat, totdeauna, ca să conving pe elevii mei despre adevărurile propuse şi să=i fac ca ei să simtă toată frumuseţea, farmecul şi folosul acestora pentru viaţa lor creştină. Am avut în vedere formarea unor caractere specifice creştine, despre care să pot zice, cu cuget curat, că sînt vrednici de a fi preoţii Domnului Iisus Hristos. Poate că n=am reuşit să=i fac pe toţi ceea ce doream din tot sufletul meu să=i fac, dar faţă de toţi am fost cu dreptate. Şi peste tot nota caracteristică a atitudinii mele faţă de studenţi mai era dictată de dragostea care le=o purtam, o dragoste care totdeauna era orientată de binele şi mîntuirea lor adevărată. Mulţi dintre cei care mi=au fost cu adevărat elevii mei, au înţeles acest lucru şi am, adeseori, bucuria să=i recunosc în activitatea lor, că=mi sînt adevăraţii mei elevi, serafimi credincioşi ai Domnului Iisus Hristos».

In raporturile sale cu colegii de Facultate, păr. Gheorghiu era de o rară amabilitate şi delicateţe. Era prietenos, comunicativ, deschis şi sincer, bucurîndu=se mult de succesele altora, în activitatea lor. Aprecia cu toată justeţea meritele fiecăruia. Suflet larg, altruist şi iubitor de progres, îşi oferea priceperea şi puterile sale pentru binele obştesc, fără să urmărească interese personale, avantaje materiale sau vînarea după măriri.

Oriunde era nevoie de sprijinul său pentru promovarea binelui obştesc, păr. Gheorghiu era gata să=şi dea contribuţia sa. El a fost mai mulţi ani preşedintele «Asociaţiunii clerului» şi consilier consistorial onorar. Toate aceste sarcini şi altele de acest fel le=a îndeplinit cu toată puterea de muncă şi cu cinstea sa exemplară.

Pentru bogata şi rodnica sa activitate pe teren ştiinţific, didactic, bisericesc, cultural şi social, părintele Vasile Gheorghiu a fost cinstit de Biserică cu rangul de protopresviter (1908), de arhipresviter stavrofor (1918) şi apoi cu cea mai înaltă demnitate ce i se poate acorda unui preot de mir, demnitatea de arhipresviter mitrofor (1923). Pentru meritele sale pe teren literar şi social, a fost cinstit cu titlul de membru onorar al celei mai înalte instituţii de cultură şi ştiinţă din ţară (1938).

In fruntea Facultăţii de teologie a fost ales decan în trei rînduri: 1909/1910, 1912/1913, şi 1934/1935.

Cu prilejul pensionării păr. Gheorghiu, în anul 1938, Facultatea l=a cinstit pe seniorul ei, cu închinarea publicaţiei periodice «Candela» pe acest an, articolul de omagiere fiind semnat de decanul de atunci, profesorul Nicolae Cotos. In anul următor, 1939, a apărut broşura profesorului Grigorie T. Marcu de la Sibiu, cu titlul: «Profesorul Dr. Vasile Gheorghiu, Omul şi opera», în care un fost eminent student îşi cinsteşte dascălul, cu toată recunoştinţa.

II. OPERA

Opera scrisă de părintele V. Gheorghiu este vastă, variată şi totodată «cea mai ştiinţifică în domeniul studiilor Noului Testament în romîneşte» (Rovenţa), pînă la el. In afară de studiile, tratatele şi scrierile sale în legătură directă cu activitatea sa la catedră, sau axate pe preocupările sale de specialitate, profesorul Gheorghiu a scris şi o seamă de studii de actualitate, mai ales în legătură cu problemele de calendaristică, de calcul pascal şi de cronologie, precum şi publicarea unui număr de predici, conferinţe etc.

O bună parte din lucrările sale, au rămas nepublicate, în parte pierdute, în parte se păstrează de către familie. Cele mai multe dintre scrierile profesorului V. Gheorghiu au fost tipărite, mai întîi în revista «Candela», al cărei redactor principal a fost el din anul 1911 pînă la anul 1933, iar din anul 1933 şi pînă în 1947 a fost directorul ei.

Dintre lucrările publicate în «Candela», cele mai principale au apărut în extras. Profesorul V. Gheorghiu a publicat scrieri în toate disciplinele predate, în legătură cu catedra de Studiul Noului Testament.

Iată lucrările sale, în ordinea lor cronologică şi sistematică, în acelaşi timp, după putinţă:

I. – Lucrări în legătură cu specialitatea.

a) **Lucrări de Introducere şi exegeză în studiul Noului Testament:**

Lucrări de abilitare:

1. – *Der Iacobus Brief untersucht und erklärt, 1901* (Epistola lui Iacob, cercetare și comentar), p. 186.

2. – *Der Brief des Judas, Einleitung und Kommentar,* 1904, p. 84.

Pe temeiul acestor două lucrări, elaborate după o metodă strict științifică, autorul a fost numit la catedra de Noul Testament, cu titlul de suplinitor (de la anul 1901=1905).

3 – *Epistola lui Iuda,* a fost tipărită apoi și în traducere romînească, în «Candela» 1909=1910 și 1911, și extras în 1915, p. 130.

4. – *Adresații Epistolei către Galateni,* în «Candela» și în extras în anul 1904, 165 p.

Pe temeiul acestei lucrări, autorul ei a fost numit profesor agregat la aceeași catedră, în anul 1905.

5. – *Viața și activitatea Sf. apostol Pavel,* în «Candela», 1907, 1908 și în extras în 1909, p. 355. Lucrarea sfîrșește cu a doua călătorie misionară, urmînd ca ultima parte să apară mai tîrziu. Ea i=a servit autorului pentru titularizarea sa la catedră (1908).

b) **Lucrări în legătură directă mai strînsă cu activitatea de la catedră:**

6. – *Epistola către Romani,* vol. 1, în «Candela», 1913 si în extras 1923, p. XXII+74 vol. II în 1924, p. 171.

7. – *A doua ediție* a acestei lucrări mult amplificată și reconsiderată, a apărut în anul 1938, IV+48+368 p.

8. – *Raportul literar dintre cele trei evanghelii dintii* sau *problema sinoptică,* în «Candela», 1923, p. 9=23, 109=117, 225=242, 397=416 și 1924 p. 1=29.

9. – *Sf. Evanghelie după Matei, cu comentar.* (vol. I, 1925, p. 240, vol. II, 1927, p. 241=496 și vol. III, 1933, p. 497=848).

Lucrare foarte valoroasă și folositoare unor cercuri cît mai largi de cititori, prin caracterul ei practic.

Scrie autorul în legătură cu această vastă și cuprinzătoare lucrare: «In comentar m=am străduit să redau scurt și precis, gîndurile sfîntului autor, ținînd seama și de felul cum a fost înțeles evanghelistul nostru pînă acum, de unii sau de alții dintre exegeți, totuși, fără a face și un istoric al exegezei. In volumul III sînt utilizate și rezultatele cercetărilor făcute la fața locului, cu ocazia unui pelerinaj pe care l=am întreprins în anul 1930 în Țara Sfîntă» (Candela, 1938, p. 12).

10. – *Introducere în Sfintele Cărți ale Testamentului Nou,* 1929, IV. 898 p.

Lucrare monumentală de sinteză, constituind sistemul complet de introducere în cărțile Noului Testament, face epocă în ortodoxie. Autorul mărturisește pe drept cuvînt că «este prima introducere științifică în cărțile Noului Testament, care apare în Biserica ortodoxă. In ea se discută și se pun la punct toate problemele, care frămîntă de veacuri pe cei care s=au ocupat sau se ocupă de istoricul, autenticitatea și integritatea acestor cărți. Cine va citi cu atenție această Introducere, cred că va rămîne deplin orientat asupra tuturor proble=

melor care s=au pus cîndva la noi, cît şi în Biserica romano=occiden= tală şi mai ales în cea protestantă, cu privire la aceste cărţi sfinte» (vezi Candela, 1938, p. 12).

Sistemul de introducere al profesorului V. Gheorghiu se înfăţi= şează ca o amplificare, cu toată documentarea necesară, a cursurilor ţinute la catedră, timp de aproape 30 de ani, cursuri care au apă= rut în mai multe rînduri litografiate, în formă mai restrînsă (1904, 1911, 1926). In afară de scopul ştiinţific, lucrarea urmăreşte şi un scop pedagogic, pentru posibilitatea însuşirii cu succes a materialului tratat.

Dintre toate lucrările profesorului V. Gheorghiu *„Introducerea"* este cea mai binecunoscută multor serii de studenţi şi preoţi, care au fost elevii marelui dascăl.

Foarte just remarcă păr. profesor Grigorie T. Marcu, cînd se exprimă despre această lucrare, astfel: «Chiar dacă profesorul Gheor= ghiu n=ar mai fi scris nimic, această lucrare monumentală ar fi fost suficientă ca să=l facă celebru» (op. cit. p. 23).

Introducerea în cărţile Noului Testament trebuie să fie privită ca o încoronare fericită a unei activităţi didactice de aproape trei decenii.

c) **Lucrări introductive, de exegeză şi de critică de text, cu caracter mai special şi de actualitate:**

11. – *Reformele recente pe terenul criticii textului cărţilor Noului Testament,* în «Candela», 1909, şi extras, 14 pag.

12. – *Observaţiuni critice relative la textul evanghelistului Matei.* 19, 16, s., în «Candela» 1934 şi extras, 15 p.

13. – *Noi probleme privitoare la limba greacă a cărţilor Noului Testament,* în «Candela», 1924, p. 349=358.

14. – *Tradiţia despre Apostolul şi presbiterul Ioan, pînă la Eusebiu al Cezareii,* în «Candela», 1926 şi extras, 30 p. Autorul arată cu argumentele cele mai convingătoare, că este vorba de una şi aceeeaşi persoană sfîntul apostol şi evanghelist Ioan.

15. – *Bunavestire, studiu succint asupra pericopei Lc. I, 26=38,* în «Candela», 1923, pp. 45=56 (p. 12).

16. – *Ce hotărăşte sfîntul apostol Pavel cu privire la căsă= toria preoţilor?,* în «Candela», 1911=1912, Extras 1911,, p. 37. Stu= diul acesta exegetic a apărut şi în traducere germană, în scrierea jubiliară a Universităţii din Atena, «Xenia», din 1912. El a fost scris la rugămintea Mitropolitului de atunci, din Belgrad.

17. – *In care coastă a fost străpuns Domnul nostru Iisus Hristos?,* în «Candela», 1912, p. 104=107.

18. – *Ceva despre magii care s=au închinat Mîntuitorului,* în «Candela», 1913, p. 19+3, p. 455=462, 517=523.

19. – *Aşa să vă rugaţi,* Fragment din predica de pe munte a Domnului Iisus Hristos, 1927, p. 15.

20. – *Împărăţia de mii de ani şi lupta cea de pe urmă,* (Apoc. XX, 1=10), în «Candela» şi extras 1928, p. 32.

In acest studiu, mereu de actualitate, se face interpretarea co= rectă a cuvîntului χίλια ἔτη (mii de ani), dovedindu=se că doctrina hiliasmului (milenarismului, adică a împărăţiei de o mie de ani) nu are bază reală în Sfînta Scriptură, ci se sprijină pe o eroare evidentă.

21. – *„La început era Cuvîntul"* (Ioan I. ss) în «Candela», anii 1939, 1940 și 1941, pp. 102=115.

22. – *Prologul Evangheliei lui Ioan,* în «Mitropolia Banatului» 1957, nr. 4=6 pp. 4=33.

23. – *Activitatea Domnului în Iudeea,* (Enon de lîngă Salom) în «Mitropolia Banatului», 1958, nr. 1=3, pp. 63=95.

24. – *Miruirea Domnului nostru Iisus Hristos,* în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. 1958, pp. 10=20.

25. – *Cei dintîi soți de călătorie și învățăcei ai Domnului,* (Ioan I, 35=51), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. 1958, pp. 378=393.

26. – *Domnul în Samaria* (Ioan IV, 1=42), în «Mitropolia Banatului», 1958, nr. 4=6, pp. 22=48.

27. – *Activitatea Domnului în Ierusalim, cu ocazia primelor Paști,* (Ioan II, 23=25), în «Mitropolia Banatului», nr. 7=9 pp. 329=353.

28. – *Mărturia lui Ioan Botezătorul față de delegații Sinedriului din Ierusalim* (Ioan I, 19=28), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. 1959, pp. 165=178.

c) **Studii de cronologie și istorie biblică:**

29. – *Anul și ziua morții Domnului nostru Iisus Hristos,* în «Candela», 1925 și extras, p. XII + 152.

In studiul acesta de cronologie biblică, autorul a căutat să dezlege «Chestiunea mult controversată a deosebirilor dintre evangheliile sinoptice și cea a lui Ioan, în ce privește data lunară și anul morții Domnului». Pe baza unor studii speciale de cronologie astronomică, autorul stabilește data morții Mîntuitorului, într=o zi de vineri, 14 Nisan, ziua de Paști a iudeilor, care corespunde cu ziua de 7 aprilie a anului 30 al erei creștine. Din acest studiu s=a extras o ediție separată, cuprinzînd Tabloul zilelor săptămînale de la anul 2000 înainte de Hristos=2000 d. Hristos, 1926 p. 8.

30. – *Irod Agripa I,* în «Candela», 1930, pp. 7=60. Acest studiu de istorie biblică este o frescă a epocii nașterii creștinismului.

d) **Studii de teologie biblică:**

31. – *Problema mîntuirii noastre,* în «Candela», 1928, și extras, 21 pag.

32. – *Despre planul divin de mîntuire și realizarea lui în legătură cu Efeseni,* III, 2, 10, în «Candela», 1930, pp. 327=333 și 415=452.

33. – *Ideia de împăcare și mîntuire la noi, la romano=occidentali și la protestanți,* în «Candela», 1935, extras p. 25.

Ultimul studiu a fost prilejuit de participarea autorului la conferința interconfesională a teologilor din toată lumea, care s=a ținut la Berna (Elveția) unde aportul teologului romîn a fost remarcat în mod deosebit.

In cele trei studii de mai sus sînt sintetizate într=un mănunchi concis și bine închegat, principiile fundamentale ale Teologiei biblice a Noului Testament.

e) **Studii de calendaristică şi calculul pascal:**

34. – *Sfintele Paşti şi reforma calendaristică, „Ortodoxă Romînă“,* în «Candela», 1929 şi extras, p. 86.

35. – *Critica noilor proiecte de reformă calendaristică propuse de către Societatea Naţiunilor,* în «Candela», 1931, extras 42 p.

36. – *Critica proiectului de stabilizare a sărbătoririi de Paşti,* 1931, p. 23.

37. – *Problema calendarului,* în «Candela» 1936, extras, 1937, p. 15. Studiul acesta a fost prezentat în traducere germană, drept referat la Congresul panortodox de teologie din Atena, din anul 1936.

38. – *Noţiuni de cronologie, calendaristică şi calcul pascal,* Bucureşti 1936, cu 4 planşe în text, p. XVI+206 pag.

39. – *Calendarul,* în «Mitropolia Banatului», 1957, nr. 7=9, pp. 17=30. Studiile de cronologie calendaristică şi calcul pascal au fost prilejuite de frămîntările provocate de aderenţii stilului vechi «stiliştii». Autorul a adus, prin studiile sale, de mare actualitate, contribuţia cea mai substanţială în lămurirea tuturor problemelor care se cereau dezlegate. El şi=a pus toată priceperea şi talentul său în slujba Bisericii sale. Din aceste studii se desprinde talentul de matematician şi astronom al autorului.

f) **Conferinţe, predici, cuvîntări, recenzii:**

Conferinţe.

40. – *Discurs de inaugurare a cursurile din Noul Testament,* în «Candela», 1925, p. 1=8.

41. – *Mai multă dragoste creştinească,* 1935, extras din almanahul «Cincizeci de ani de existenţă a Academiei Ortodoxe» 1925, p. 13.

42. – *Procesul Domnului nostru Iisus Hristos înaintea Sinedriului şi înaintea tribunalului roman,* în «Telegraful Romîn» (Sibiu), 1933, nr. 32=34 (publicat după notele profesorului Grig. T. Marcu).

Predici:

43. – *Predică la Sf. Trei Ierarhi,* în «Candela» 1911, pp. 73=79.

44. – *Omilia a 19=a a Sf. Vasile cel Mare la cei 40 de martiri,* (traducere), în «Candela», 1912, p. 356=359, 404=408.

45. – *Omilia a 16=a a Sf. Vasile cel Mare asupra cuvintelor: „La început a fost Cuvîntul“,* (traducere) în «Candela», 1912, pp. 457=462.

46. – *Predică pentru Duminica a treia după Paşti,* în «Candela», 1923, pp. 142=149.

47. – *Predică pentru Duminica a 3=a a postului mare,* în «Candela», 1924, pp. 165=175.

48. – *Predică la Intrarea Maicii Domnului în biserică,* în «Candela», 1924, pp. 418=424.

49. – *Predică pentru Duminica a 5=a a postului mare,* (Maria Egipteanca), în «Candela», 1933, pp. 179=182.

50. – *Predică pentru Duminica Floriilor,* în «Candela», 1933, pp. 183=187.

51. – *Predică pentru Duminica a 4=a după Paşti,* în «Candela», 1934, pp. 279=283.

52. – *Predică pentru Duminica a 5=a după Paşti,* în «Candela», 1934, pp. 284=288.

53. – *Predică pentru Duminica a 7=a după Rusalii,* în «Candela», 1934, pp. 289=292.

54. – *Predică în ziua Înălţării Sfintei Cruci,* în «Candela», 1934, pp. 293=296.

55. – *Predică pentru Duminica a 4=a după Rusalii,* în «Candela», 1933, pp. 311=314.

56. – *Predică la Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul,* în «Candela», 1935, pp. 311=319.

57. – *Predică la Sfînta Parascheva,* în «Candela» 1935, pp. 320=322.

58. – *Predică pentru Duminica strămoşilor, înainte de Naşterea Domnului,* în «Candela», 1935, pp. 323=326.

59. *Predica de ziua Pogorîrii Spiritului Sfînt,* în »Candela», 1936, pp. 361=364.

60. – *Predică la Adormirea Maicii Domnului,* în «Candela», 1936, pp. 365=368.

61. – *Predică pentru Duminica a 12=a după Rusalii,* (Mt. XIX, 16=26), în «Candela» 1936, pp. 369=371.

62. – *Predică despre Ceremonialul Sfintei Liturghii,* (Mt. XXI, 13), în «Candela» 1939=1942, pp. 753=757.

Predicile tipărite de păr. V. Gheorghiu sînt alcătuiri substanţiale, întemeiate în mod statornic pe principiul hristologic şi eclesiologic, sprijinite mereu pe textele Sfintelor Scripturi. Ele pot fi folosite mereu de preoţi, ca modele de vorbire bisericească.

Cuvîntări ocazionale:

63. – *La mormîntul lui Dimitrie Onciul,* în «Candela», 1923, pp. 63=64.

64. – *Arhipreşviterul mitrofor şi Rectorul seminarial Mihail Dracinschi,* în «Candela», 1927, pp. 156=169.

65. – *Discurs rostit la punerea pietrei de temelie a unei biblioteci,* în «Candela», 1937, pp. 290=292.

66. – *Cuvînt la parastasul pentru profesorul Dr. T. Tarnavschi,* în «Candela» 1934, pp. 177=178.

Recenzii:

67. – *Explicarea Evangheliilor,* în «Candela», 1923, pp. 149=150.

68. – *A fi om deplin,* în «Candela», 1923 pp. 150.

69. – *Arhim. Scriban, Curs de introducere în Noul Testament,* în «Candela», 1924, pp. 323=331.

70. – *Nicodim, Noul Testament,* în «Candela», 1925 pp. 360=361.

71. – *Arhim. I. Scriban, Sf. Evanghelie cele patru în una singură,* în «Candela», 1927, pp. 61=62.

72. – *Dr. Gh. I. Ghia, Sfîntul Ioan Botezătorul, după Evangheliile canonice,* în «Candela», 1927, pp. 63=64.

73. – *Dr. Vasile Tarnavschi, Introducere în sfintele cărţi ale Testamentului Vechi,* în «Candela», 1928, pp. 66=69.

74. – *Dr. I. Ghia, Epistola sfîntului Iuda,* în «Candela», 1927, vezi şi B. O. R., 1928, pp. 84=87.

75. – *Ier. Antonie Harghel, Invierea Domnului nostru Iisus Hristos,* în «Candela», 1929, pp. 367=372.

76. – *Diacon H. Roventa, Originea şi valoarea istorică a Evangheliei după Ioan.* în «Candela», 1929, pp. 372=375.

77. – *H. Roventa, Epistola către Efeseni,* în «Candela», 1930, pp. 268=270.

78. – *Dr. Vasile Tarnavschi, Arheologia Biblică,* în «Candela», 1930, pp. 268=270.

79. – *Constantin Nonea, Cum se poate orîndui cronologia vieţii sfîntului Apostol Pavel, pe baza inscripţiei de la Delphi?* în «Candela», 1934, p. 300.

80. – *P. Svetlov, Invăţătura creştină în expunere apologetică,* în «Candela», 1935, p. 349.

81. – *Pr. Sofron Vlad, Prologul Evangheliei a patra,* în «Candela» 1937, pp. 312=321.

82. – *Volumul omagial închinat Mitropolitului Nicolae Bălan, la 20 de ani de arhipăstorie,* în «Candela», 1939=1942, pp. 749=763.

83. – *Zeno Munteanu, Noţiunea şi originea divină a Apostolatului,* în «Candela», 1939=1942, pp. 763=764.

84. – *Dr. Sofron Vlad, Mărturia sf. Apostol Pavel despre viaţa şi învăţătura Mîntuitorului,* pp. 764=766.

Recenziile Păr. Gheorghiu se disting prin simţul de obiectivitate şi apreciere judicioasă.

Chestiuni de cuprins felurit:

85. – *Originea şi tendinţele romanelor clementine, după Langen,* în «Candela», 1895, pp, 1=8, 65=79, 125=137, 197=204.

86. – *Crucea din „Scumpul Lemn“,* aflată în Sf. Mănăstire Putna, în «Candela», 1908, pp. 360=370.

87. – *Către cetitorii jurnalului nostru,* în «Candela», 1911, pp. 1=2.

88. – *Două documente relative la satul Toporăuţi,* în «Candela», 1913, pp. 524=527.

89. – *Indice general al foii bisericeşti=literare „Candela“,* pentru anii 1882=1914 (în colaborare cu Dr. Vasile Tarnavschi), 1923, 276 p.

90. – *Un tratat al Sf. Atanasie „Despre azime“,* în «Candela» 1924, pp. 297=305.

91. – *Constituirea Consistoriului Spiritual Central,* în «Candela», 1928, p. 71.

92. – *Despre Botezul „cu Spirit Sfînt şi foc“, şi darurile harismatice,* Arad, 1929, (Biblioteca creştinului ortodox, nr. 55).

93. – Articole în foaia «Păstorul», a cărui preşedinte de comitet a fost prof. V. Gheorghiu, «Candela», 1938, p. 16.

94. – *Problemele mîntuirii noastre,* Arad, 1929, (Biblioteca Creştinului ortodox, nr. 57).

95. – *Conferinţa a doua est=vestică a teologilor,* ţinută de la 6=12 sept. 1930 în Berna (Elveţia), în «Candela», 1930, pp. 317=326 şi Revista Teologică, 1930, pp. 410=412.

96. – *Codex Argenteus Upsaliensis II, Academia Romînă, Studii şi Cercetări XXXIV,* Bucureşti 1939, p. 56+10 planşe.

97. – Lucrări în manuscris: *„Novum Tetamentum graece cum apparatu critico.*

Regretatul profesor Diacon Dr. Haralambie Rovenţa, îşi încheie lucrarea sa «Studiul Noului Testament la noi în ultimii 50 de ani» (1881=1931) cu aceste perspective de viitor: «De asemenea, e de dorit ca studiile viitoare să ne dea un dicţionar grec=romîn al Noului Testament, precum şi o ediţie a textului grecesc a Noului Testament, tipărită la noi şi normativă pentru şcolile teologice. E drept că asemenea opere nu pot fi făcute decît după o lungă pregătire şi numai de autorităţi ştiinţifice încercate, deoarece se cere pentru aceasta o adîncă cunoaştere filologică, critică, teologică etc. Dar realizările de pînă acum, în condiţiuni atît de grele, ne îndeamnă să privim cu încredere viitorul» (în Studii Teologice, 1932 (anul III p. 301).

Profesorul Vasile Gheorghiu în lunga sa activitate de peste 50 de ani, s=a preocupat de probleme de critica textului Noului Testament, în vederea unei ediţii critice a acestui text, cît mai aproape de timpurile apostolice.

Iată ce ne spune însuşi autorul acestei deosebit de valoroase lucrări: «Ca fost elev şi apoi colaborator al profesorului Gaspar Réné Gregory, din Leipzig († 1918), în tot timpul activităţii mele m=au preocupat îndeosebi studiile de critică de text. Mereu le=am urmărit şi am căutat să le aprofundez şi cred că, în cele din urmă, am reuşit să alcătuiesc ediţia unui text original grecesc, care stă mai aproape de timpurile apostolice». Apariţia unei astfel de ediţii, zicea profesorul N. Cotos, alcătuită de un teolog ortodox de competinţa profesorului Dr. Vasile Gheorghiu, va înălţa şi acest ram al teologiei noastre, din punct de vedere formal, iar ca fond va însemna, poate, un pas mare în progresul nu numai al teologiei ortodoxe, ci şi al teologiei creştine în general» (Candela, 1938, p. 6).

Ediţia profesorului V. Gheorghiu era gata de tipar încă din anul 1930. In anul 1937, era aproape să înceapă tipărirea ei, dar, din anumite motive s=a amînat. Intre timp au apărut noi ediţii critice a Noului Testament, ca cea a lui Merk. Aceasta din urmă – zice profesorul Gheorghiu – se apropie întrucîtva de ediţiunea pe care am pregătit=o eu. Dar, colaţionînd=o cu deamănuntul, încă nu pot zice, că ediţiunea pregătită de mine ar fi devenit de prisos. De aceea eu continuu studiile mele în această direcţiune. Rămîne în seama Domnului, ca textul grecesc al Testamentului Nou, revăzut de mine, să poată vedea cîndva lumina zilei» (Candela, 1938, p. 13).

Pînă ce a închis ochii, păr. V. Gheorghiu s=a ocupat mereu de îmbunătăţirea ediţiei sale, lăsînd=o în păstrarea familiei sale. Desigur, în moştenirea rămasă de la el mai sînt şi alte manuscrise din domeniul studiului biblic al Noului Testament.

Cu adînc regret menţionăm că lucrări de o deosebită valoare, aflate în manuscris, ale profesorului V. Gheorghiu s=au pierdut în

timpul celui de al doilea război mondial. Astfel au dispărut: *Pe urmele Domnului Iisus Hristos; Comentarii la epistolele pauline, Epistolele universale şi Faptele Apostolilor; Viaţa Sfîntului apostol Pavel,* partea a II=a, şi *Viaţa Domnului nostru Iisus Hristos,* (Vezi «Candela», 1939=1942, p. 734).

Am socotit de datoria noastră să menţionăm, după putinţă, tot ce a scris regretatul preot şi profesor în cursul celor mai bine de 50 de ani de activitate teologică, începînd din anul 1895 şi sfîrşind cu ultimile studii, publicate în revista «Mitropolia Moldovei şi Sucevei» pe anul 1959. In Opera profesorului V. Gheorghiu, comoară de mare preţ s=a concentrat: munca, strădaniile, erudiţia, priceperea, bunătatea şi dragostea unui om de înalte convingeri şi de o ţinută morală pilduitoare, cum rar întîlneşti oameni în viaţă. Tot ce a scris profesorul Gheorghiu, fie lucrări de mare proporţie, fie studii, articole mai mărunte, predici, recenzii etc., urmăresc un singur scop: formarea unui preot, cetăţean ca om, îndeobşte mai bun, mai demn şi mai fericit. Dragostea de om a fost impulsul care a pus în mişcare energia şi a susţinut diligenţa şi răbdarea unică a omului datoriilor împlinite.

Caracterizînd întreaga operă a profesorului V. Gheorghiu, pînă în anul 1931, regretatul H. Rovenţa – de aceeaşi specialitate, – făcea aceste aprecieri:

«Mai întîi, o adîncă pietate şi modestie izbeşte pe cititorul operei sale. Aceste calităţi sufleteşti ale autorului au o valoare decisivă pentru soluţionarea dreaptă şi ortodoxă a diferitelor chestiuni grele ce sînt studiate. Aceste calităţi fac pe autor să pună întreaga sa ştiinţă biblică pentru sprijinirea datelor tradiţionale ale Bisericii, aşa încît opera sa prin convingere şi argumentare ştiinţifică, este cu totul în făgaşul conservator ortodox.

«Adăugînd la aceasta şi erudiţia autorului, opera sa e plină de o bogată bibliografie, note explicative etc. Autorul ţine să justifice orice afirmaţie cu mărturia unei citări. Se arată astfel conştiinciositatea omului de ştiinţă, care ştie că orice studiu se încadrează şi se justifică, în măsura în care reuşeşte să construiască ceva personal, ţinînd seama de munca înaintaşilor».

«Această operă va putea fi depăşită în viitor, dar oricînd se va aminti în pregătirea studiilor Noului Testament la noi, că profesorul Gheorghiu a fost cel dintîi îndrumător al acestor studii pe făgaşul adevărat, ortodox şi ştiinţific».

Preotul şi profesorul V. Gheorghiu a fost toată viaţa sa pămîntească robul credincios în casa Domnului, care a înmulţit talanţii pe care i=a primit de la El.

Pentru aceasta i s=a pregătit lui bucuria cea cerească (Matei XXV, 14=23). «El a putut rosti «în clipa călătoriei în lumea dreptilor, cuvintele sf. apostol Pavel: «M=am luptat lupta cea bună, am ajuns la capătul drumului, am păzit credinţa. De aici încolo, îmi stă înainte cununa dreptăţii, pe care Domnul îmi va da=o în ziua aceea, El, dreptul judecător» (II Tim. IV, 7=8).

Preotul şi profesorul Vasile Gheorghiu a propovăduit o viaţă întreagă pacea şi buna înţelegere între oameni, în numele Domnului păcii.

Pilda vieţii lui să ne fie nouă tuturor celor care l=am cunoscut şi preţuit, îndrumător întru împlinirea rostului nostru pe pămînt.

Să punem la inimă îndemnul aceluiaşi sf. apostol, care zice: «Aduceţi=vă aminte de mai marii voştri, care v=au grăit vouă cu=vîntul lui Dumnezeu; priviţi cu luare aminte cum şi=au închinat viaţa şi le urmaţi credinţa» (Evr. XIII, 7).

Pr. Prof. VL. PRELIPCEANU

DOCUMENTE PENTRU BIOGRAFIA MITROPOLITULUI IOSIF NANIESCU

O monografie ştiinţifică asupra acestei mari personalităţi bisericeşti, nu s=a scris încă.

De aceea, convinşi fiind că prin cele ce urmează, contribuim cu cîteva date inedite la o mai bună descifrare a vieţii acestui mare ierarh, publicăm o autobiografie şi cîteva scrisori schimbate cu prietenii săi iubiţi, din Buzăul său drag unde a urmat Seminarul sub marea şi binevoitoarea ocrotire a ierarhului de veşnică pomenire, Chesarie.

Autobiografia îşi are desigur importanţa ei în stabilirea anumitor date certe din viaţa sa, dar scrisorile o depăşesc, în valoarea informaţiilor, prin aceea că ne dezvăluie o latură mai puţin cunoscută din preocupările sale: muzica bisericească.

AUTOBIOGRAFIA [1]),

Iosif Naniescu, Arhiepiscopul şi Mitropolitul Moldovei şi Sucevei este fiul preotului Anania Mihalache şi al preotesei Teodosia, fiica preotului Vasile Fronea, din micul sat Răzălii, lîngă marele sate Popenii, spre apus şi Boluseştii spre nord; născut în anul 1820 iulie 27, i s=a dat din botez numele de Ioan.

Preotul Anania încetînd din viaţă foarte tînăr şi copilul Ioan rămânînd orfan de tată la etatea de un an, a crescut la casa părintească din acel sat Răzălii, pînă la vîrsta de 10 ani. La această vîrstă a venit la Iaşi şi cu ierodiaconul Teofilact din Mănăstirea Frumuşica, în anul 1831, rămânînd la Sf. Spiridon sub arhiereul Varlaam Cuza Sardeon, care atunci era egumen, în urma holerii celei mari din 1831. De la Sf. Spiridon ierodiaconul Teofilact, fiind rînduit în anul 1834 îngrijitor la Mănăstirea Sf. Prooroc Samuil din Focşani, pendinte de Sf. Spiridon din Iaşi, a luat cu sine şi pre băietul Ioan. Din Focşani, în anul 1835 septembrie 22, l=a dus la Episcopia din Buzău la Episcopul Chesarie, unde a rămas mai multă vreme.

Aici, în Episcopia de Buzău, a crescut şi a fost călugărit chiar în această Episcopie de acelaşi Chesarie, episcopul Buzăului, în toamna aceluiaşi an 1835, luna noiembrie 23 şi a doua zi, duminică 24

---

1) Academia R. P. R. mss. 4400. ff. 16-19.

această lună noiembrie a fost hirotonit diacon de însuşi Chesarie episcopul Buzăului.

Ierodiaconul Teofilact, mai în urmă, s=a stabilit şi el pentru totdeauna în episcopia Buzăului, unde tot de către răposatul episcop Chesarie a fost hirotonit preot, orînduit eclesiarh mare al Episcopiei Buzău şi egumen la Mănăstirea Vintilă Vodă, metoc al acestei Episcopii, pe care mănăstire a restaurat=o din nou şi biserica şi case mici şi zidul curţii împrejurul mănăstirii, în care mănăstire a şi încetat din viaţă în anul 1849.

Tînărul ierodiacon Iosif Naniescu şi=a făcut studiul şcolar în seminarul acestei Episcopii, chiar de la începutul seminarului, din anul 1836. Apoi, din anul 1840 pînă la 1847 în colegiul naţional Sf. Sava, în Bucureşti.

După încetarea de viaţă a fericitului episcop Chesarie al Buzăului, întîmplată în 30 noiembrie 1846 şi după evenimentul din 1848 ierodiaconul Iosif Naniescu a fost numit în anul 1849, luna mai, egumen la Mănăstirea Şerbăneştii Morînglavului de peste Olt, de lîngă Drăgăşani, judeţul Vîlcea, pendinte de spitalul Sfîntului Pantelimon şi administrată de Eforia Spitalelor Civile din Bucureşti.

La Şerbăneştii Morînglavului, aflîndu=se egumen, a fost hirotonit preot în anul 1850 august 29 în biserica Sf. Ioan din Bucureşti, în ziua hramului acestei biserici, de către arhiereul Timotei Tradios de la biserica Creţulescu din Bucureşti, cu binecuvîntarea Prea Sfinţitului Nifon Mitropolitul Ungro=Vlahiei, iar în anul 1852, luna noiembrie 30, a fost onorat cu rangul de protosinghel de către venerabilul episcop al Rîmnicului, Calinic Cernicanul.

De la Şerbăneştii Morînglavului, în anul 1857, luna octombrie a fost permutat în mod de avansare, în aceeaşi calitate de egumen la Mănăstirea Găişeni, din judeţul Dîmboviţa, în apropiere de Bucureşti, pendinte de Eforia Spitalelor.

In anul 1860, aflîndu=se egumen la Găişeni, a fost înălţat la rangul de arhimandrit de către acelaşi mitropolit Nifon al Ungro=Vlahiei.

Aici, la Găişeni, a stat egumen pînă în anul 1863, luna noiembrie cînd cu depărtarea egumenilor greci a fost chemat la Bucureşti, egumen la Mănăstirea Sărindar.

Cu deosebitele prefaceri în ţară şi cu secularizarea averilor mănăstireşti, desfiinţîndu=se şi egumeniile, arhimandritul Iosif Naniescu a fost orînduit în anul 1864, profesor de religie, mai întîi la gimnaziul Lazăr din Bucureşti, unde a funcţionat doi ani şi de aici în anul 1866, cu începutul anului şcolar, permutat la liceul Matei Basarab, tot din Bucureşti, unde în această calitate de profesor de religie a funcţionat pînă în anul 1873, ianuarie 18, ziua în care a fost ales episcop pentru eparhia Argeşului.

In anul 1867, cu înfiinţarea şcolii normale a fost chemat tot ca profesor de religie şi la această şcoală, la care asemenea a predat religia pînă în ziua de 18 ianuarie 1873.

In anul 1870, luna iunie, a fost numit, şi director al seminarului Central din Bucureşti, care însărcinare a îndeplinit=o numai un an, pînă în iunie 1871 cînd demisionînd a rămas, iarăşi numai ca profesor la liceul Matei Basarab şi la şcoala normală.

In anul 1872, aprilie 23 a fost hirotonit arhiereu cu titlul de Mireon, de acelaşi mitropolit Nifon al Ungro=Vlahiei.

—In anul 1873, ianuarie 18, a fost ales episcop al Eparhiei Ar=geşului şi în fine, în anul 1875, iunie 10, a fost ales de Adunările Ţării mitropolit al Moldovei şi Sucevei cu reşedinţa în Iaşi, unde a fost instalat în ziua de 6 iulie, după toată orînduiala şi bisericească şi civilă a ţării.

Prin stăruinţele sale s=a terminat şi marea biserică catedrală fondată în anul 1833 de marele mitropolit Veniamin Costachi, dar rămasă neterminată pînă în anul 1881=87, cînd s=a şi sfinţit.

Asemenea seminarul Veniamin s=a stabilit în casa palat a fostului Domnitor Mihail Sturza de lîngă mitropolie, cumpărată acum de Stat şi restaurată, aşa că seminarul Veniamin, de acum înainte va fi lîngă marea biserică a lui Veniamin, în localul său propriu, în care luna aceasta noiembrie 1893, s=a şi strămutat definitiv.

Şerbăneştii Morînglavului, mai 21, 1856[2]*) Protosinghelul Iosif Naniescu răspunde invitaţiei făcută de episcopul Buzăului Filotei de a trimite spre tipărire cîntări bisericeşti rămase de la Macarie, cît şi alte „traducţii mai nimerite”.*

Cu adîncă smerenie închinîndu=mă sărut mîinile Prea Sf. Voastre!

Prea Sfinţite Stăpîne!

Cu cea mai înălţată bucurie a inimii am primit arhipăstoreasca Prea Sfinţiei Voastre scrisoare cu care aţi binevoit a mă cinsti şi am rămas plin de negrăită mulţumire sufletească văzînd cele în ea cuprinse pentru întreprinderea ce voiţi a pune în lucrare în favoarea muzicii bisericeşti, întreprindere ce, pe lîngă onoarea ce neapărat va privi numai pe persoana Prea Sfinţiei Voastre, va produce Bisericii şi clerului romîn un folos de care are mare trebuinţă. Intrucît eu din parte=mi, umilit membru al aceluiaşi cler, orice aş zice, nu pociu lăuda îndestul frumosul şi arhipăstorescul Prea Sfinţiei Voastre sen=timent în privinţa acestei lucrări.

Prea Sfinţia Voastră, ca cel crescut în şcoala bisericii, întocmai după cum zice psalmistul, ca un pom răsădit lîngă izvoarele apelor, cunoaşteţi armonioasa şi plăcuta melodie a cîntărilor bisericeşti com=puse în limba grecească după stilul bisericii cei mari a Răsăritului, de dascălii cei mai întîi ai acestei biserici, astfel cum s=a obişnuit din vechimea cea mai depărtată, de la Sfinţii Părinţi şi pînă astăzi de se cîntă în această întîi biserică a creştinătăţii răsăritene.

Cunoaşteţi zic înţeleapta şi retoriceasca compunere a acestor cîntări însufleţite de simţămîntul umilinţii care acesta este scopul şi caracterul cîntărilor bisericeşti. Cunoaşteţi apoi pe lîngă aceasta la cîtă deosebire au ajuns cele romîneşti şi cît s=au cam depărtat de practica şi adevăratul stil bisericesc prin traducţiile şi compunerile unora care, mai mult sau mai puţin, le=a plăcut a imita pe cele

---

2) Academia R. P. R. mss. 4397. f. 87.

lumeşti; profane, crezînd poate că vor place şi publicului mai mult şi nebăgînd de seamă sfinţenia lucrului ce profană.

Cunoaşteţi iarăşi că pentru cîntările bisericeşti romîneşti, din cei pînă acum, numai un Macarie a fost care a dat şi a putut să dea Bisericii romîne cîntări bune atît prin traducţiile, cît şi prin compunerile sale originale... întocmai după tipul celor greceşti de la Biserica Mare.

Deci dar, din parte=mi sînt bine încredinţat că în tipografia de muzică ce aţi întocmit în Sfînta Episcopie a Buzăului nu veţi îngădui a se tipări decît numai asemene cîntări care se ţin de adevăratul stil bisericesc. Căci înşi=vă Prea Sfinţia Voastră sînteţi care cunoasteţi şi a alege pe cele bune din cele ce n=ar merita a se mai da publicului şi prin tipar. Incît pentru mine, preţuind onoarea ce binevoiţi a=mi face prin invitaţia de a contribui şi eu spre tipărire cu cărţile ce ziceţi că cunoaşteţi, cum că se află la mine, mă voi sili din tot sufletul a corespunde dorinţii Prea Sfinţiei Voastre spre podoaba bisericii, atît cu cîntările ce se află la mine chiar din ale răposatului dascăl părintele Macarie, cît şi cu cele ce singur voi putea produce prin traducţii mai nimerite şi care vor fi aprobate de Prea Sfinţia Voastră, urmează însă a lua înţelegere cu Prea Sfinţia Voastră într=aceasta prin viu graiu la cea întîi întîlnire, ceea ce demult doream şi de asemeni cugetam a propune.

Primiţi vă rog Prea Sfinţite Stăpîne cu această ocazie adîncile mele închinăciuni cu care al Prea Sfinţiei Voastre prea plecat fiu sufletesc.

Protosinghelul Iosif Naniescu Morînglăveanul

Anul 1856, mai 21.

Buzău, 1856, iunie 27[3]), Episcopul Filotei răspunde protosinghelului Iosif Naniescu, arătînd rîvna şi gustul deosebit ce are acesta pentru adevăratul stil bisericesc.

Arhierească binecuvîntare trimitem cuviosiei voastre.

Cinstita cuviosiei voastre scrisoare de la 21 ale trecutei luni mai, cu dragoste părintească primind=o am văzut cele întrînsa cuprinse.

Cuvintele ce ne arătaţi pentru buna armonie a cîntărilor bisericeşti cum ar trebui să fie, şi aceea cum de către unii s=au amestecat şi întrebuinţat în biserică sînt aşa de adevărate, pe cît şi drepte, căci multe din cele date la lumină acum mai de curînd sînt cu adevărat depărtate de armonia întrebuinţată de vechii dascăli bisericeşti, aceasta în timpul, lipsa şi trebuinţa ce se simte cu fiecare minunt de asemenea bisericeşti şi armonioase cîntări, am fost siliţi a lua asupră=ne sarcina de a da la lumină unele din cele mai de nevoie şi de trebuinţă din aceste bisericeşti cîntări şi pentru acest sfîrşit ne=am adresat către cuviosia voastră, ştiindu=vă rîvna, dragostea şi gustul deosebit ce aveţi pentru asemenea melodioase şi în adevăratul stil bisericesc cîntări, a contribuit la acest obştesc folos şi podoabă a bisericii noastre.

---

3) Academia R. P. R. mss. 4387, f. 89.

Aceasta fiind scopul şi ţinta noastră n=am voit şi nu voim alt decît numai a ne face organul dării de lumină unor asemenea potri=vite cîntări, precum mai sus arătăm. Iar toată slava şi lauda o lă=săm şi o dăm asupra celor ce va contribui şi se va osteni cu aseme=nea traducţii şi sîntem încredinţaţi în cugetul nostru că fiecare romîn rîvnitor de binele patriei sale şi podoaba sfintelor noastre biserici, va preţui scopul nostru şi va profita de înlesnirea ce ne=am hotărît a da cu însemnată cheltuială şi va alerga a=şi da la lumină producţiile sale spre lauda sa şi binele patriei sale şi mai mult ca oricare, am crezut şi credem că cuviosia voastră veţi fi cel dintîi ce cu bucurie şi cu plăcere, prin mijlocul nostru veţi îndeplini această lipsă cu scrierile şi producţiile originale şi traduse ce cunoaş=tem că aveţi şi care după meşteşugul muzicii ce mai cu deosebire îl cunoaşteţi şi după gustul plăcut ce aveţi în a semăna cîntări după stilul vechii biserici, să se poată tipări şi acele multe faceri nepotri=vite ce s=au introdus în aceste cîntări şi să se formeze gustul şi să se atragă plăcere.

Precum arătaţi dar prin pomenita scrisoare, bine ar fi, atît pentru acest sfîrşit cît şi pentru a ne înlesni dorinţa de a vă mai vedea, fiind atîta vreme de cînd nu ne=am văzut, ca să faceţi a ne întîlni, dorind şi noi atît de mult aceasta, din amîndouă privin=ţele arătate.

Al cuviosiei voastre duhovnicesc părinte
Filotei Buzău

1856, iunie 27

Buzău, 25 septembrie 1856[4]) *Ieromonahul Serafim Vintileanu, de la Buzău sub a cărui îngrijire se tipăreau lucrări de muzică bisericească, cerea protos. Iosif Naniescu să trimită, spre tipă=rire, compoziţii proprii.*

Dragoste frăţească,

Timpul care vecuirăm atîţia ani împreună şi tinereţea copilăriei noastre la un loc ne vestejirăm între împrejurările (care) pentru noi fuse precum a fost de ne=am despărţit şi prea departe unul de altul. Destinul omului se vede că aşa e de la Dumnezeu, că atît cît tră=ieşte singur nu ştie de unde înemereşte, dar fie=i poziţia bună şi cu ştirea lui Dumnezeu că se uită toate.

Eu totdeauna mă gîndesc la bunul prieteşug, petrecerea, conlo=cuirea noastră la un loc. Ah! s=au dus toate şi pentru totdeauna. In sfîrşit, din parte=mi crede că simţămîntul şi pînă azi este şi va fi neşters din inima mea mai mult timp pentru prieteşugul sfinţii voas=tre. In mai multe rînduri am vrut să vă scriu, o cunosc că datoria mea era, dar am crezut că scrisoarea nu merge după adres, precum am auzit şi cu alţii, Sfinţia voastră aţi avut ocazie mai bună, mai vîrtos că v=aţi şi apropiat de noi cu cîteva poştii.

4) Academia R. P. R. mss. 4397, p. 91.

Nu cunosc ce e pricina de v=aţi răcit cu totul despre toţi care stau în partea despre nord.

Părinte şi frate Iosife,

Mi=au spus Prea Sfinţia Sa episcopul că v=a scris de aveţi bu=năvoinţa din cîte cîntări aveţi scrise de sfinţia voastră să le trimi=teţi ca să le punem a le tipări.

Mi=a spus că v=a întîlnit şi prin Bucureşti şi a=ţi vorbit amîn=doi iarăşi în pricina cîntărilor.

Pînă acum s=a tipărit *Anastasimatarul, Gramatica* răposatului Macarie şi *Irmologhion* ale lui Anton Pan cu adause. Acum am început la tomul lui Macarie, tipărindu=se mai pe scurt cîntările care sînt într=însul.

După aceasta poate să urmăm cu tipărirea Liturghiei şi trimi=te=ne cît de curînd ce cîntări socotiţi, fie mai mari, fie mici, care socotiţi şi Sfinţia voastră că sînt de trebuinţă pentru timpul de azi. Pui şi nişte acsioane făcute de Sfinţia voastră, care se cîntă peste tot anul.

Dintr=ale postului cîntări, iarăşi avem de lipsă; sînt de trebu=inţă mai scurte şi aveţi toată încrederea în mine că eu le voi pune precum mi le veţi trimite.

In sfîrşit, nu ne uita, al prea sfinţiei tale mai mic în Hristos frate.

Ieromonah Serafim Vintileanu

1856, septembrie 25.

P. S. Nu e rău să faceţi sfinţia voastră o plimbare spre locurile noastre şi puteţi sta ca şi=n casa sfinţiei voastre la tipărirea Litur=ghiei să fiţi sigur şi poate şi parasimierul să se tipărească tot de sfinţia voastră. Atunci le aşezaţi precum vă va place.

Vintileanu Gherasim, care=i zice şi Cucu mi=a zis să vă scriu că mai întîi să primiţi din parte=i complimente şi zice că piatra de pe mormîntul răposatului econom [5]) s=a lăsat de cîteva palme în jos, şi la acea ridicare vrea să fiţi de faţă.

Şerbăneştii=Morînglavului, 15 februarie 1857 [6]). *Protos. Iosif Naniescu răspunde părintelui Serafim, că nu poate trimite acum din cîntări pentru că trebuiesc cu totul prefăcute şi=şi aduce aminte mereu cu multă plăcere de oamenii şi locurile unde a copilărit.*

Cu frăţească dragoste mă închin sfinţiei voastre părinte Serafim!

Scrisoarea sfinţii voastre de la 25 septembrie anul încetat o am primit la 15 octombrie trecut. Cele într=însa însemnate din curata şi

5) E vorba de unchiul lui Iosif, Teofilact cel ce l-a crescut, mort în anul 1849 la mănăstirea Vintilă Vodă.

6) Academia R. P. R. mss. 4397, f. 95.

prieteneasca sf. tale inimă m=au transportat cu totul în acei timpi fericiţi ai copilăriei noastre, ca să zic aşa, şi ai acelii plăcute şi frăţească împreună petrecere care nu se va şterge din a mea aducere aminte decît atunci cînd voi înceta de a mai ţine în minte cunoştinţa, de a mai fi cu viaţă pe pămînt, şi cu atît mai mult m=am simţit fericit acum, cu cît am văzut că şi sfinţia ta păstrezi încă aceleaşi simţăminte, căci «ce este mai bun, sau ce e mai frumos, fără numai a locui fraţii impreună», şi apoi noi doi n=am petrecut ca nişte fraţi?

Dar vai! acel timp atît de plăcut a trecut de la noi pentru totdeauna. Vîrsta şi împrejurările vieţii de acum au schimbat cu totul cele de atunci şi acum nu ne mai rămîne decît a ne îndestula cu plăcere din suvenirea trecutului, a mulţumi lui Dumnezeu... şi a îngriji pentru viitor ca şi pe acela prin o cuvioasă purtare şi înţeleaptă lucrare să ni=l pregătim asemenea plăcut şi fericit.

Iubite părinte şi frate Serafime! Eu n=am urît, nu m=am răcit cum zici sfinţia ta despre oameni şi prieteni din locurile unde mi=am petrecut copilăria şi junetea cea mai fragedă şi cea mai plăcută vîrstă a vieţii omeneşti. Din contra. Ştiind că nimeni din cei de pe acolo nu mi=au făcut nici un rău, precum asemenea şi eu din parte=mi mi se pare nimănui cu nimic n=am stricat, de aceea totdeauna cu multă plăcere nălucesc în mintea mea locurile şi oamenii cu care am petrecut şi doresc neîncetat să mai viu pe acolo ca să mai vizitez acele locuri ce odată le=a călcat copilăria mea. Dar împrejurările vieţii, datoriile însărcinării şi feluritele trebuinţe ale casei unde mă aflu m=au împiedecat pînă acum de la această dorinţă. Sper însă şi rog pe Dumnezeu care orînduieşte toate cele de folos pentru noi să nu mă lipsească şi pe mine de această mulţumire sufletească.

Părinte Serafime! Pentru cîntările de muzica noastră bisericească răsăriteană despre care am avut cu Prea Sfinţia Sa Părintele Episcopul Filotei înţelegere mai întîi prin scrisoare şi apoi la întîlnirea în Bucureşti şi prin viu grai, eu am făgăduit într=adevăr Prea Sfinţiei Sale că=i voi servi după putinţă, închipuindu=mi după cum i=am şi scris Prea Sfinţiei Sale, că voieşte să facă o revizie mai serioasă celor tipărite de răposatul dascăl părinte Macarie; dar văzînd că nu se face decît o a doua tipărire simplă şi că pe cînd vorbiam despre aceasta, lucrarea în tipografie era şi începută şi mai pe la jumătate adusă, de unde mă aflam în acele ce cugetam, am crezut după aceştia că pentru mine ori că a trecut timpul, ori că încă n=a venit ca să pociu lucra după dorinţă şi astfel am rămas tot unde mă aflam şi mai înainte.

Căci afară de revizia ce ziseiu, ori şi ce alte cîntări trebuiesc cu totul prefăcute şi aceasta cere timp, iar lucrul tipăririi ce aţi început merge repede după cum arătaţi şi trebuie să meargă astfel, fiindcă cheltuielile nu iartă zăbavă cînd odată se începe lucrul, cineva trebuie să fie pregătit mai înainte de ceea ce are să puie subteasc.

Prin urmare, eu sînt totdeauna al Prea Sf. Sale părintelui episcopul şi mă ţin de aceeaşi făgăduială dată, şi cînd voi putea să fiu gata cu ce voi socoti, voi supune la cunoştinţa Prea Sfinţiei Sale şi

de va găsi de cuviinţă şi va binevoi a se tipări, va orîndui cum va binechibzui, iar eu acum rămîi ca şi totdeauna al Sfinţiei voas=tre în Hristos frate şi slugă,

Protosinghelul Iosif Naniescu Morînglăveanu

15 februarie 1857

Şerbăneştii Morînglavului

Preot GABRIEL COCORA

CORLĂTENII DOROHOIULUI

Anul 1853 găseşte pe locuitorii vechi ai Corlătenilor în satul învecinat, Dimăchenii lui Neculai Dimache. Locul unde se află azi satul Corlăteni, era «silişte» pustie. Vechiul Corlăteni dispăruse, locuitorii strămutîndu-se după o tradiţie în localităţile Larga şi Hoişeşti din ţinutul Iaşi, pe vremea unei epidemii de ciumă. Urmele vechiului sat se mai pot vedea şi astăzi, iar cu prilejul unor săpături întîmplătoare, făcute de locuitori, s-au găsit diverse obiecte care vădesc aşezări omeneşti relativ recente [1]).

După moartea lui Neculai Dimache, fiicele lui, Elena căsătorită cu Ioan Docan şi Hareta căsătorită cu Lazăr I. Bogdan, ies din indiviziune, prima luînd Dimăchenii, de pe dreapta Jijiei, iar cea de a doua Corlătenii, de pe stînga rîului. O sută de familii, cele mai multe din vechii locuitori, sînt strămutate pe vechea silişte [2]).

---

1) În 1941, pe cînd locuitorul Vasile Bucşineanu ara in grădină, plugul a scos la iveală un clopot de biserică.

2) *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*, vol. II, pg. 648, dă următoarele date :

Corlătenii, sat din partea S. V. a com. Corlăteni, jud. Dorohoi, pe moşia cu acelaşi nume. Are o populaţie de 188 familii, sau 600 suflete. Satul este înfiinţat în 1853 de către răposaţii Lascăr Lascarache Bogdan şi soţia sa Henrieta, născută Dimachi, în puterea împărţelei urmată cu sora Dsale, Elena Iancu-Docan, născută Dimachi, ca avere ereditată de la părinţi, cînd atunci au ridicat 100 locuitori din satul Dimăcheni, cărora li s-a dat toate înlesnirile, spre a-şi face aicea aşezările ; iar acele ce le aveau în Dimăcheni au rămas neatinse. Vatra satului actual ocupă vechea silişte, unde a existat satul vechi, tot cu asemenea numire, distrus prin războaiele urmate pe acolo.

Este aici : o biserică cu hramul Sf. Nicolae deservită de un preot, 2 cîntăreţi şi 1 palamar ; este mică, de lemn, tencuită, făcută de săteni în 1876 ; o şcoală condusă de un învăţător, frecventată de 56 elevi şi care are un local făcut de comună.

Calitatea pămîntului este bună şi fertilă. Sătenii împroprietăriţi, au 396 ha. 9 arii în a lor dispoziţie, iar proprietatea 1399 ha. 25 arii cîmp şi 32 ha. şi 94 arii pădure de stejar. Iazuri sînt 3, dintre care mai mare este acel numit al Fălcienilor, de 24 hectare, 64 arii întindere, cu peşti, raci şi chişcari de bun soi.

Apele ce curg pe moşie sînt rîul Jijia şi Pîrîul Bahnei, sau Putreda. Drumuri : acel ce vine de la Dorohoi prin Carasa şi merge prin Vlădeni la Podul Stamatei ; acel ce vine pe valea Putredei de la Liveni şi Dumeni şi acel ce duce la Botoşani şi gara Leorda prin Dimăcheni

Hotarele cu : Miclăuşeni, Cordăreni, Vlădeni, Dimăcheni şi Văculeşti.

Localităţi însemnate sînt : Vatra Tîrgului şi Cetatea.

Numirea moşiei vine de la Corlat căruia Ştefan cel Mare îi dăruieşte satul cu moşia Berchiseşti din Bucovina, prin Hrisovul din 13 sept. 1473, moşie care în urmă deveni proprietatea mănăstirii Moldoviţa.

D. Frunzescu, în *„Dicţionar Topografic şi Statistic al Romîniei"*, publicat în 1872, menţionează satul la pag. 133: *„Corlăteni,* sat în jud. Dorohoi, plasa Coşula; formează comună cu cătunele Carasa, Miclăuşenii=Anastasiului, Miclăuşenii=Mironescului, 795 locuitori în toată comuna» [3]).

In 1875 se face de către săteni biserica satului. In legătură cu ridicarea bisericii, preotul Constantin Ciocoiu, protoiereul judeţului, notează într=un proces=verbal de inspecţie cu data de 30 ianuarie 1894, cele ce urmează:

«Parohia Corlăteni, după împărţeala din 1888, cuprinde 3 cătune sau sate:

Biserica din satul Corlăteni, cu patronul Sf. Ierarh Nicolae fondată de enoriaşi la 1875, din bîrne tencuite, şi pardosită cu scînduri în afară, sfinţită sub preotul Ioan Rădăşanu. Mai în urmă se făcu şi clopotniţa cu pridvorul dinaintea uşei bisericii, în timpul preotului G. Romanescu. Icoanele împărăteşti şi din catapeteasmă, sînt aduse de enoriaşi prin concursul dlui Ion Botezatu şi a notarului A. Leonescu, de la bisericile desfiinţate (a lui G. Ghershel), şi din Vlădeni (a lui Costea Haretu). Un clopot dat de familia Haretu poartă data 1842. Biserica acoperită cu şindrilă e tare în construcţiune avînd cimitirul lîngă ea. Paroh la această biserică este Sf. Sa Părintele Romanescu (permutat de la Fandolica în 1882)».

Trei ani mai tîrziu, în 1878, s=a înfiinţat prima şcoală primară. Un alt proces=verbal protopopesc notează următoarele:

«Şcoala primară a fost întemeiată cu stăruinţa dlui Ion Botezatu. Din lipsă de localuri şcoala a funcţionat într=o casă ruinată şi fără acoperiş: primul învăţător a fost Neculai Florescu, şcoala era cercetată de 35 elevi din Corlăteni, Carasa şi Vlădeni. In 1880, martie, primul învăţător se retrage din cauză de boală, fiind înlocuit de învăţătorul Mihai Grosu.

Corlăteni, comună rurală în partea S. E. a plăşii Coşula. jud. Dorohoi, e formată din satele Carasa, Corlăteni, Davidoaia, Miclăuşeni, Miclăuşeni-Dubău şi Vlădeni, cu reşedinţa primăriei în Corlăteni. Are o populaţie de 518 familii, sau 2632 suflete.

Sînt 3 biserici, deservite de 3 preoţi, 5 cîntăreţi şi 1 pălămar; o şcoală, condusă de un învăţător, frecventată de 56 elevi; 7 iazuri, 10 pogoane vie.

Pămîntul locuitorllor este pe o întindere de 1055 hect. 21 arii iar al propietarilor de 4346 hect. 21 arii cîmp şi 425 ha. 39 arii pădure.

Bugetul comunei pe exerciţiul 1890-1891 a fost de 5360 lei 61 bani la venituri şi 5088 lei 51 bani la cheltuieli.

Vite sînt: 1315 vite mari cornute, 2588 oi, 178 cai şi 365 rîmători. Sînt 70 stupi.

3) *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei:*

Miclăuşeni sau *Cenita*,sat pe moşia cu acelaşi nume, com. Corlătenii plasa Coşula, jud. Dorohoi.

Are o populaţie de 77 familii, sau 229 suftete; 2 biserici una cu hramul Sf. Dumitru şi a doua, cu hramul Sf. Mihail şi Gavriil, de lemn şi tencuială.

Proprietatea moşiei este a dlor Iorgu Hermeziu, D. Duber şi Ilie Moţoc. Din vechime toată moşia a fost a familiei Moţoc. Sătenii împroprietăriţi au 173 ha. 22 arii, iar proprietarii moşiei 720 ha. 39 arii cîmp şi 8 hect. 59 arii pădure.

Pe partea Hermeziu se mai află: livadă, 2 pogoane vie şi 2 iazuri, din care unul numit al lui Moţoc, în suprafaţă de 20 ha. 77 arii. Însemnată aici este localitatea Siliştea Veche.

Familia Moţoc, din vechime a fost proprietară a întregii moşii.

In 1904 se construieşte local propriu de şcoală şi locuinţă pentru director.

La 1914, învăţătorul M. Grosu este scos la pensie şi urmează fiul său Vasile N. Grosu. In timpul războiului 1916=1918 învăţătorul fiind mobilizat este înlocuit la şcoală de preotul Adrian Botez».

Tot din această epocă datează şi localul primăriei. Alte edi=ficii publice nu s=au mai construit. Banca populară şi cooperativa, înfiinţate între timp şi desfiinţate apoi, n=au avut localuri proprii.

Ca poziţie geografică, satul Corlăteni este aşezat pe rîul Jijia, spre sudul raionului, la o depărtare de 12 km. est de Dorohoi, avînd în apropiere gara Carasa, la 2,5 km. A fost reşedinţă administra=tivă pînă în 1946 formînd o comună cu cătunele Dimăcheni, Mi=clăuşeni, Carasa, Vlădeni [4]) şi Podul lui Stamate.

Poziţia satului aşezat pe Valea Jijiei, între dealuri de 100=200 m. altitudine, este pitorească. Spre nord=vest de sat, pe platoul Dea=lului Odăii, se află o întăritură de pămînt pătrată, înconjurată cu şanţ cu o poartă spre sud, neputîndu=se încă determina epoca.

Imprejurimile satului au fost în decursul istoriei teatrul mai multor lupte menţionate în cronici, această «cetate», cum o numesc sătenii' putînd data de atunci [5]).

Din Dealul Morii şi pînă în Dealul Dimăchenilor se află o ie=zătură, înaltă de cca 10=12 m., numită de săteni «iezătura lui Şte=fan cel Mare», tăiată astăzi de calea ferată Iaşi=Dorohoi. Această iezătură închidea iezărul domnesc de pe vremuri, care se întindea pînă dincolo de Dorohoi, alimentat de apele Jijiei [6]).

Tradiţia locală crede că pe Dealul Morii, la vest de sat, a fost vechiul tîrg dispărut, Fălcienii, iar la vest de gara Carasa se întinde dealul Verbiei, cu satul cu acelaşi nume, unde pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu era un pod peste Jijia, atunci cînd acesta dădu lupta din 17=18 noiembrie 1561, cu Iacob Heraclid Despotul pe care o pierdu în urma trădării boierilor Moţoc, Veveriţă şi Spancioc.

Istoriografia recentă menţionează existenţa populaţiei romîneşti în Nordul Moldovei, încă în secolul XII=XIII şi anume acei Boloveni, «tot una cu Volochi», adică forma nord=slavă a numelui Vlah. Se mai menţionează şi formaţiunea politică denumită «ţara Sepeniţului»,

---

4) *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*, vol. V. 1902 pg. 769.

Vlădeni, sat pe moşia cu acelaşi nume, jud. Dorohoi, plasa Coşula, com. Corlăteni. Odinioară se numia Fandolica. Are o populaţie de 539 locuitori şi o biserică, zidită în 1868.

Proprietatea moşiei a fost din vechime a mănăstiri Voroneţul din Bucovina, dată de Ştefan cel Mare prin uricul din 10 martie 1483. Mănăstirea a stăpînit-o pînă în 1785 cînd se vîndură bunurile mănăstirilor.

Are un iaz numit al Borcei, în suprafaţă de 25 ha. 78 arii, conţine peşte şi raci.

5) În ultimii ani, în urma săpăturilor iniţiate de Academia R. P. R. s-a descoperit o staţiune preistorică. În satul Corlăteni raionul Dorohoi, ţăranul muncitor Aurel Ţucă, în timp ce lucra la săpăturile temeliei unei case, a descoperit două căldăruşe de aramă ce conţineau un mare număr de monezi.

Prezentînd tezaurul la Muzeul raional din Dorohoi, după studiile făcute, s-a constatat că monezile sînt confecţionate din argint şi aramă argintată şi datează din anii 1365 şi 1391. Monezile fac parte din primele emisii de bani moldoveneşti din timpul domniei lui Petru Muşat. (Scînteia, 2, VI, 1957).

6) Stema judeţului Dorohoi era un rac.

semnalată în Bucovina înaintea lui Dragoș și Bogdan, voievozii din Cuhea Maramureșului.

Insoțitorii lui Dragoș și Bogdan, care au consolidat cu sabia noua stăpînire politică, au primit întinderi mari de pămînt, cu satele ce se găseau, — «silištele», locurile unde a fost în vechime un «selo», adică un sat, fiind numeroase. Unii dintre boieri, ostili noii orînduiri, au pierdut moșiile, care au trecut asupra domniei, sau au fost date noi=lor dregători.

Valea Jijiei, pe al cărei curs superior se află Corlătenii, a fost menționată în daniile lui Alexandru cel Bun, făcute cu uricele din 3 aprilie 1412, 14 aprilie 1415, 26 august 1424 și 13 ianuarie 1425[7]).

Probabil, odată cu voievozii descălecători, a venit din Mara=mureș și un «viteaz» Corlat[8]), care și=a pus cu vrednicie spada în slujba domniei, fiind răsplătit pentru vitejia sa cu pămînturi în mai multe părți ale noului principat.

Primul Corlat care ne apare în documente este *Ioan Corlat*, menționat în actul de la 15 aprilie 6931 (1423), prin care Alexandru cel Bun întărește hotarul moșiei lui Verigă, dinspre proprietatea fiilor lui Rotîmpan, cu care erau în neînțelegere. *„Deci au trimis pe boierii noștri, pe Lațcu și pe Corlat. Dar fiii lui Rotîmpan, înaintea acestor boieri ai noștri au dat lui Verigă hotar”* etc.

«Boierii Corlat și Lațcu trebuie să fi avut moșii prin apropiere, Corlat avea probabil moșia Corlătești din jud. Fălticeni (fost Su=ceava), fostă moșie a Mănăstirii Slatina»[9]).

Al doilea document menționează un Corlat, este cel din 13 septembrie 1483, dat în Suceava, prin care Ștefan cel Mare confirmă lui Corlat stăpînirea peste ocinile sale, Berchișeștii pe Moldova o topliță cu moară pe dînsa și Poiana Muncelului cu mănăstirea ei[10]).

La 21 decembrie 1515–(7023), în timpul domniei lui Bogdan al III=lea Voievod (1504=1517) nepotul lui Ivan Corlat, Luca Ilieșescu vinde Domnului pe 300 de zloți tătărești, satul București, pe Mol=dova, în sus de Berchișești, ocină pe care străbunul său Ivan Corlat și fiica lui Ana, o aveau cu privilegiu de la Alexandru cel Bun[11]).

Prima mențiune despre un sat Corlăteni este făcută în docu=mentul de la 5 martie 1487, prin care Ștefan cel Mare confirmă lui Ivanco Bîrlici și surorii sale Anușcăi, stăpînirea satelor Bîrgăenii pe Moldova, o parte din Verbia pe Jijia și *Corlătenii*. Istoricul Ioan Bogdan, în comentariul său, spune:

«Un sat Corlătenii e în jud. Dorohoi, plasa Coșula, lîngă Ma=teeni, Vlădeni și Cordăreni (v. Uricariul, XXV, p. 307); Corlătenii de aici sînt însă probabil Corlățeștii din jud. Sucevii, care, la secu=larizare, erau o moșie a Slatinei, numită și Brăești=Corlătești. Niște

---

7) Mihail Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, pag. 177.

8) Originea numelui Corlat este de la ungurescul „Korlat“, care înseamnă „corlată“, „îngrăditură“.

9) M. Costăchescu, op. cit., col. II, p. 147. Același „pan Corlat“ e menționat și în documentul din 13 decembrie 6929 (1421), prin care Alexandru cel Bun dăruiește fostei sale soții, cneaghinei Rigala tîrgul Siretului și Volovățului.

10) Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, pg. 183.

11) M. Costăchescu, *op. cit.* vol. II pag. 147.

Corlăteni se citează şi în ocolul Ciuhurului, ţinutul Iaşi (Uricariul VI, p. 284, an. 1812)» [12]).

Ion Bogdan nu=şi sprijină însă pe nimic presupunerea sa, căci s=ar putea tot atît de bine să fie vorba şi de Corlătenii Dorohoiu=lui care se află alături de Verbia, precizată de document că e pe Jijia.

*

Din punct de vedere arheologic, împrejurimile Corlătenilor au trezit de mult interesul oamenilor de ştiinţă. Astfel, încă din luna iulie 1872, Al. Odobescu, în raportul adresat Ministerului Instrucţiei Publice asupra «Rămăşiţelor antice din judeţul Dorohoi» [13]), discută valoarea ştiinţifică a relatărilor cerute revizorilor din ţară şi com=pletării chestionarului redactat de el însuşi, privitoare la ar=heologia şi istoria localităţilor respective. La acea dată erau în tot judeţul 5 şcoli urbane, 9 şcoli rurale model şi 31 de şcoli rurale ordinare.

Despre împrejurimile Corlătenilor, Odobescu scrie: [14]) «Mai la vale, dar pe malul drept al Jijiei [15]) este satul Corlăteni; La N. V. de dînsul pe un deal mare, se află un loc numit Cetăţuia, unde se vede o platformă patrulateră de 8 prăjini (53,62 m.) lungime şi ó prăjini (40,15 m.) lăţime; ea este înconjurată cu şanţuri de pămînt încă destul de aparente. Poarta ei este despre sud».

Existenţa tîrgului Fălcieni, de care pomeneşte Obobescu, s=a păstrat în tradiţia orală a localnicilor. Documentele menţionează însă satul *Fărcenii de Jijia*, unde exista şi un pod în dreptul Verbiei.

Sînt de asemeni demne de semnalat cercetările recente ale arheologului I. Nestor.

*

Corlătenii aflîndu=se la o depărtare de 12 km. de oraşul Dorohoi cunoscut de la 1407 [16]), situat pe drumul dintre porturile dunărene, Constantinopol şi Polonia, sigur că aşezarea sătească da=tează şi ea din vremuri îndepărtate, domnii dăruind=o lui Ivan Corlat, sau vreunui ascendent al acestuia. Urmaşii lui Ivan Cor=lat nu şi=au făcut probabil o aşezare mai temeinică aici, aşa cum au avut la Berchişeşti în Bucovina, aproape de scaunul domniei de la Suceava, unde ei aveau slujbe, sau la Corlăteştii din jud. Baia. Mai tîrziu, cînd domnia îşi mută scaunul la Iaşi, familia Cor=lat îşi strămută şi ea aşezările în ţinutul Cîrligăturii, în apropiere

---

12) Ioan Bogdan, op. cit. vol. I, pg. 295.

13) Al. Odobescu, *Opere Complete*, vol. III, Bucureşti, 1909 pg. 118.

14) Op. cit. pg. 130 şi 153.

15) Informaţia lui Odobescu este eronată, satul aflîndu-se pe malul stîng al Jijiei. La pg. 153 acest autor adaugă:

În localitatea ce poartă încă numirea de Vatra Tîrgului, se presupune a fi fost odinioară Fălcienii cu biserică sătească; ceea ce se confirmă prin ruinele care se găsesc sub pămînt cînd locuitorii ară sau sapă şanţuri.

16) Gh. Ghibănescu, în „Dorohoiul", studii şi documente, 1924, aşează originea Dorohoiului pe la 1300, numele oraşului trăgîndu-se de la polonezul „drogo", care înseamnă drum.

de Iaşi, unde unii dintre membrii săi şi=au continuat slujbele la di=van, în special pe aceea de uricar, deţinută sub mai mulţi domni de Pascal Corlat[17]) şi de Vasile Corlat. Incă din veacul al XVI=lea moşia este vîndută familiei Albotă, care stăpînea Şipotenii, de=numită mai tîrziu Vlădenii, cu sat vechi, răzăşesc. Este cert însă, că în timpul domniei lui Constantin Movilă (1607=1611), Corlătenii erau proprietatea urmaşilor vornicului Gh. Albotă din Şipoteni=Vlă=deni, moşiile megieşindu=se. Hatmanul Isac Balica, căsătorit cu Şcheea, sora Movileştilor, ctitorul bisericii din Dimăcheni, sileşte pe uşmaşii vornicului Gh. Albotă să facă un schimb de moşii... «cu gîlceavă şi cu pîră», luîndu=le Vlădenii şi dîndu=le în schimb jumătate din Ru=găşeşti, pe Siret, şi în schimbul a trei părţi din Corlăteni, dîndu=le Durneştii. Abia după înfrîngerea suferită de Constantin Movilă la 19 iulie 1612, la Cornul lui Sas, cînd hatmanul Balica, care însoţise pe fostul domn în Polonia, este prins de Ştefan Tomşa şi îşi pierde capul, îşi recîştigară Alboteştii moşiile lor. In uricul dat la Iaşi în 26 martie 1613, Ştefan Vodă Tomşa anulează schimbul abuziv făcut sub Constantin Movilă şi redă Vlădenii şi Corlătenii moştenitorilor lui Gh. Albotă[18]).

Iată actul prin care Ştefan Tomşa restabileşte drepturile asupra Corlătenilor (publicat de Th. Codrescu în Uricarul, vol. XXV, pg. 293).

«Ştefan Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn ţării Moldavei, iată au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri jupîneasa Teta şi surorile ei Sofronia şi Marica şi fraţii lor Petrea şi Ionaşcu, nepoţii lor, fiu lui Gheorghe Albotă, toţi fii ai lui (Gh. Albotă), fost vel vornic şi s=au jăluit nouă cu mare jalobă asupra lui Isac Balica, fostul hatman şi au adus înaintea noastră multe mărturii de boieri şi ostaşi de căpetenie din curtea domniei mele şi megieşi ai lor de prin pregiur precum că cînd au fost în vremea lui Constantin Voie=vod, le=a făcut lor multă obijduire şi asuprire şi le=au fost lor cu a sa putere giumătate de sat anume Şipotenii, ce acum se numeşte Vlă=denii, pe Jijia şi cu Jijia şi (trei părţi) din satul Corlătenii cu loc de moară în Jijia ce=i în ţinutul Dorohoiului şi le=au fost dat lor pen=tru acea giumătate de sat Vlădenii, giumătate de sat din Rugăşeşti, pe Siret, în ţinutul Sucevei... Corlătenii (li s=au luat) iar lor li s=au fost dat Durneştii...».

«Deci domnia mea cu sfatul nostru (dacă am văzut) jalobă şi atîta strîmbătate ce au avut mai înainte cu Toader Mohilă, cînd i=au luat lui Durneştii, şi că iarăşi au fost luat şi Balica acele ocini din Vlădeni şi din Corlăteni, precum este scris mai sus şi le=au fost dat lor ocici cu gîlceavă şi cu pîră..., Domnia mea ne=am milostivit şi i=am întors lui Durneştii înapoi..., iar acea giumătate de sat din Vlădeni şi cu loc de mori în Jijia, iarăşi domnia mea li=au întors; iar ei au dat prinos domniei mele o cocie acoperită şi cu patru cai

---

17) Pascal Corlat, uricarul, căsătorit cu Anişa Bujorescul, care a avut de zestre moşia Turbăţeşti din ţinutul Cîrligăturii, vezi Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, Vol. VIII, pag. 63.

18) Vezi în Gh. Ghibănescu, *Surete*, XX, pg. 206, încrîngătura Albote=tilor, care se trag din Neculai Albu (Albotă) pîrcălab de Neamţ în sec. al XI-lea.

buni, care cocie cu acei cai s=au dat în trebile pămînteşti. Drept aceea să le fie lor aceste de mai sus scrisă ocini şi de la noi danie şi întoarcere şi întăritură, cu tot venitul şi altul să nu se amestice».

«Scris în Iaşi la anul 7121 (1616) mart. 26.
«Singur Domnul au poruncit
«Ştefan Voevod».

Este drept că Ştefan Vodă s=a ales cu o cocie (căruţă cu co=viltir) şi cu patru cai, dar a făcut cu această ocazie şi un act de dreptate, anulînd abuzul săptuit de duşmanul său Isac Balica. «Dar şi de felul său, el (Ştefan Tomşa) nu putea mistui pe boieri, în ge=nere; se purta aspru cu ei, fiindcă aşa cum arăta Mitropolitul con=temporan Matei al Mirelor, «aceştia erau nedrepţi faţă de sără=cime» [19]).

Un document menţionat de N. Iorga privitor la localitatea Corlăteni, despre care preotul C. Ciocoiu în articolele sale «Contri=buţii la istoria judeţului Dorohoi» [20]), crede că ar fi Corlătenii Do=rohoiului, nu este confirmat de vreun alt act ulterior, ci dimpo=trivă uricul din 1613 arată că trei părţi din Corlăteni (şi nu Cor=latele), aparţineau moştenitorilor lui Gh. Albotă, cea de a patra aparţinînd desigur răzeşilor. Documentul menţionat de Iorga [21]), se referise desigur la o altă localitate, cum ar fi cea din ţinutul Cîrli=găturii, sau cea din Ţara de Jos, din ţinutul Fălciului.

Mai găsim ştiri despre Corlăteni şi în alte două documente din sec. XVII. Astfel în 1635, april 15, la o împărţeală, Ionaşco Arbure şi surorile lui primesc o parte din Corlăteni, ţinutul Dorohoiului. In condica Mănăstirii Doljeşti, se menţionează un document din 7150 (1642) în care se spune: [22]) «îmbla valet de cînd se află scrisori pe numele Lupului Talpă şi acest Lupul au făcut pe Vasilie cuparul şi pe Andrei, moşul căpitanului Neculai Talpă, cum arată şi *cartea* lui Vasile Vodă ce scrie să meargă să hotărască satul Corlăteni şi să ducă şi pe *Arbure care vînduse Balicăi hatman a patra parte din Corlăteni*".

Peste aproape o sută de ani aflăm un alt document din care reiese că la 1728 satul vechi Corlăteni exista şi că Vasile Branco a dat seamă că «a fost o prisacă a lui Dumitraşcu păharnicu».

Putem deduce că pe lîngă răzeşiile celor din Corlăteni, la acea dată, sau cîtva timp înainte, un Dumitraşcu paharnicul deţinuse şi el o parte din moşie, care probabil aparţinuse mai înainte unui albotean.

---

19) „Domnia lui Ştefan Vodă Tomşa cum s-au început în vărsări de sînge, tot aşa au trăit. Avea un ţigan caló, ca se dzice pierdzătoriu de oa-meni, ţigan gros şi mare la trup. Acela striga de multe ori înaintea lui, ară-tînd pre boieri: „S-au îngrăşat, doamne, berbecii, buni sînt de giunghiat". Ştefan Vodă rîdea la aceste cuvinte şi dăruia bani ţiganului (Miron Costin, Letopiseţul Ţării Moldovei, Bucureşti, Ed. Tineretului 1956 pg. 61).

20) „*Gazeta Dorohoiului*" din sept. — oct., 1924.

21) În documentul din 5 noiembrie 7118 (1610) dat de Const. Moghila acesta hotărăşte să se ia 50 de boi pentru un copil mort, găsit la Corlatele ucis de măsa şi îngropat. Marele vornic Petraşco, nu poate executa hotărî-rea şi atunci vistiernicul Boul dă bani şi ia satul cu 100 de galbeni. (N. Iorga, Stud. şi Doc., vol. I. pag. 397).

22) Arh. Ist Centr. Buc., *Mrea Doljeşti*, X, 206, nr. 5.

Un document important este raportul din 1 sept. 7236 (1728) către Grigore Matei Ghica=Voievod, prin care Constantin Zberea vel spatariu, Stroici spatariu, Dumitraşcu Gafencu Uricariu şi Toderaşcu Măteieş, s=au deplasat la satul Vlădeni, megieş cu satul Corlăteni şi au stîlpit moşia lui Sandu Albotă.

Acest document menţionează şi pe un bătrîn corlătean *Vasile Branco.* Documentul spune:

«Milostive şi luminate Doamne, să fii măria ta sănătos. Facem ştire măriei tale, că ne veni luminată cartea măriei tale, ca să mergem la sat, la Vlădeni, ce iaste pe Jijia, la ţinutul Dorohoiului, şi să alegem giumătate de sat ce iaste al dumisale Sandului Albotă, Cluceriu, moşie de la părinţii săi şi să o stîlpim despre alte hotară.

Deci noi cu luminată cartea măriei tale, am mers şi am strîns megieşii de prin pregiur care s=au întîmplat şi ne=au dus la capătul hotarului din sus despre Cordăreni şi am aflat că se împreună hotarul Vlădenilor lui Albotă, cu hotarul Cordărenilor, împotriva unei movile ce iaste supt rădiu la un drumuşor vechiu, ce merge pe la capul rădiului şi o au pus stîlp de piatră împotriva movilei, unde să despartă hotarul lui Albotă, despre cea giumătate de sat de Vlădeni, ce iaste a răzeşilor; şi de acolo purcede hotarul lui Albotă, alături cu hotarul Cordărenilor pe acest drumuşor vechiu la vale spre apus şi tot drumuşorul la vale tot alături cu hotarul Cordărenilor, pînă la coada heleşteului lui Albotă, ce este în ţarină, în capul hotarului de sus şi s=au pus stîlp de piatră în coada heleşteului, unde se întîmpină cu hotarul *Corlătenilor* şi de acolo în gios pe lîngă heleşteul lui Albotă, pe despre apus, tot alăturea *cu hotarul Corlătenilor şi pe la gura unei văi, unde au dat seamă Vasile Branco din Corlăteni, om bătrîn, că au fost o prisacă a lui Dumitraşcu paharnicu;* şi pe pisc la deal s=au pus stîlp de piatră la capul piscului şi tot aci culme de deal, tot alături cu hotarul Corlătenilor şi pe podiş în zarea dealului despre Jijia, lîngă un drum părăsit, s=au pus stîlp de piatră, împotriva şanţului din gios: şi de acolo la vale tot alăturea cu hotarul Corlătenilor, pînă la apa Jijiei şi au pus stîlp de piatră în ţărmurile Jijiei: pînă aici merge hotarul Vlădenilor, alăturea cu hotarul Corlătenilor...» [23]).

Peste un alt veac constatăm că moşia Corlăteni dimpreună cu ocinile răzeşilor aparţin de la 1827 şi 1828, împreună cu Fărcenii, vornicului N. Dimache şi vornicesei Profira N. Dimache [24]).

Astfel, cu ocazia unor procese de hotărnicie din 1826 şi 1827 cu proprietarii Vlădenilor şi Miclăuşenilor, – fostă moşia Vornicului Ilie Moţoc, cel crestat la nas de Alexandru Lăpuşneanu în septembrie 1552, – Dimache produce o serie de documente de mare însemnătate, care n=au fost găsite încă şi publicate, aflîndu=se poate între actele rămase de la Elena Docan, fiica lui Dimache. Aceste do=

---

23) Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXV, pag. 307.

24) Paharnicul Constantin Sion în *Arhondologia Moldovei*, pg. 90 spune de tatăl lui Dimache că era: „grec de origină, de vreo 70 de ani venit în Moldova, doi din acest neam au fost vornici mari, Manolache şi fiul său Neculai, din care au rămas trei fete, din care una au luat-o de al doilea vornicul Todiriţă Balş, pe una Lascarache fiul vornicului Lascăr Bogdan şi pe una Docan, fiul căminarului Panainte Docan".

cumente sînt notate de Th. Codrescu după nişte condici aflate de el la Iaşi, în *Uricariul*, vol. VI, pag. 231 [25]).

«In Condica nr. 10 din anii 1826 şi 1827 la nr. 10, Cartea de judecată de la 178=186 din 1827 iulie 6, de la L. S. Sturza Vodă, dată de Vornicul Neculai Dimachi şi Stăpînitorilor moşiei Miclăuşenii, pentru împresurarea moşiilor *Corlătenii* şi *Fărcenii* a vornicului Dimachi... 1) Două ispisoace din 7134 (1626) apr. 30 de la Miron Barnovschi Vodă. 2) ispisoc din 7139 sept. 2 de la Moisă Movilă Vodă. 3) Ispisoc din 7176 de la Iliescu Alexandru Vodă. 4) Cartea din 7238 iunie 11 de la Gr. Ghica Vodă.

Condica Nr. 22. A divanului din 1827=1828, 1829, la nr. 8 Anaf. la Nr. 115=144 din 1828 martie 19 întărită de Sturza Vodă la 1828 apr. 16 în pricina Vornicului Neculai Dimache pentru împresurarea moşiei sale Corlătenii de la ţinutul Botoşanilor despre Vlădeni.

1) Ispisoc sîrbesc din 7080 ian. 20, de la Bogdan Vodă. 2) Ispisoc sîrbesc din 7089 fevr. 6, de la Iancu Vodă. 3) Ispisoc din 7096 iunie 5, de la Petru Vodă. 4) Ispisoc din 7132, aug. 12, de la Radu Vodă. 5) Ispisoc sîrbesc din 7134 aprilie 21, de la Miron Barnovschi Vodă. 6) Ispisoc sîrbesc din 7134 iulie 15, de la Miron Barnovschi Vodă. 7) Cartea din 7149 apr. 5, de la Vasile Vodă. 8) Hrisov din 7236 martie 26, de la Grig. Ghica Vodă. 9) Două cărţi din 1776 de la Grig. Alis. Ghica Vodă».

In 1838, cînd probabil că vornicul Dimache murise, vorniceasa Profira produce documentele de mai sus comisiunii instituite pentru cercetarea moşiilor.

Lista documentelor produse de N. Dimache în faţa divanului, între 1826=1829, ar fi deci următoarea:

1. – Documentul din 1572 de la Bogdan Vodă (Bogdan IV 1568=1572).

2. – Documentul din 1581 de la Iancu Vodă (Iancu Sasu 1578=1582).

3. – Documentul din 1588 de la Petru Şchiopul, a doua oară (1582=1591).

4. – Documentul din 1624 de la Radu Mihnea a doua oară (1623=1629).

5. – Documentul din 1626 de la Miron Barnovschi (1628=1629).

6. – Documentul din 1631 de la Moise Moghilă (1623=1631).

7. – Documentul din 1641 de la Vasile Lupu (1634=1653),

8. – Documentul din 1668 de la Iliaş III Alexandru (1666=1668).

9. – Documentul din 1776 de la Grigore Matei Ghica, (1726=1777).

10. – Documentul din 1730 de la Gr. Matei Ghica (1726=1733).

---

25) Această moşie şi satul astăzi Dimăcheni, după pedeapsa capitală aplicată lui Isac Balica de Ştefan Tomşa, a devenit domnească, pînă ce Miron Barnovschi o dărui vistiernicului Ilie Cantacuzino. In 1641 însă, Ileana, fiica lui Ivan Movilă revendică şi obţine de la Vasile Lupu moşiile lui Balica. Ileana Movilă se căsători apoi cu cronicarul Miron Costin. Dimăchenii, trecură astfel în patrimoniul logofătului Miron, apoi al lui Neculai Costin şi în 1716 fu cedat lui Pandele Frangulea, pentru o datorie a lui Miron Costin.

11. – Documentul din 1776 de la Grigore Alexandru Ghica, a doua oară (1774=1777).

De ce în 1833 satul a fost reconstruit cu 100 de familii este mai greu de explicat, deoarece în 1846 populaţia Dimăchenilor era de 123 familii. Codrescu în vol. XV, al «Uricariului», pag. 369 dă, după un manuscris din 1846, populaţia întregei Moldove, la 136.981 familii, judeţul Dorohoi figurînd cu 11.930 de locuitori, Ocolul Coşulei număra:

Matienii Cogălniceanului	17
Vlădenii	69
Căcăcenii (Dimăchenii)	123
Carasa	22
Miclăuşenii	41
Trestiana	84
Broscăuţi	175
Livenii sau Hilişăul	72
Total	603

Această situaţie reprezintă totuşi un progres, căci după Ghibănescu, cislătorii din 1591, arată lui Petru Vodă Şchiopul, că Moldova avea în total 300.000 de suflete, judeţul şi oraşul Dorohoi, dînd 10.000 de suflete.

Rămîne deschisă problema compoziţiei elementului uman la 1853 data reclădirii satului. Cum am văzut, satul vechi fusese părăsit în timpul unei epidemii de ciumă (în 1848) şi locuitorii se strămutară la Larga şi Hoiseşti din jud. Iaşi. Dacă dispersarea s=a făcut după 1826, cînd satul era al lui Dimache, desigur că cei mai mulţi dintre clăcaşi au trecut în satul Dimăcheni, unde era reşedinţa proprietarului, ne plecînd în pribegie decît răzăşii, cu o parte din clăcaşi, care s=au înapoiat şi ei, în 1853, la vetrele părăsite temporar. Aşa s=ar explica deci că la această dată satul se reconstituie cu 100 de familii, în statistica din 1846 locuitorii Dimăchenilor numărînd abia 123 de familii, cu totul.

AL. ADRIAN BOTEZ

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

A. Soirin: **La peinture de l'ancienne Russie.** Collection de la Galerie Nationale Tretiakov, Moscou 1958.

Acest album cuprinzînd 65 reproduceri, dintre care 13 în culori, prezintă cele mai cunoscute piese de artă religioasă picturală din vestita galerie Tretiacov din Moscova. Tipărită în excelente condiţii tehnice, cartea, cu formatul ei mare (30 × 23 cm.), e o bună întroducere în cunoaşterea celor mai vechi icoane păstrate pe teritoriul statului rus şi concentrate de către conducerea statului sovietic în acest muzeu unde s-a făcut restaurarea lor după cele mai ştiinţifice criterii şi clasarea lor în repertorii vrednice de valoarea pe care o reprezintă. Volumaşul cuprinde 80 pagini, din care studiul introductiv abia 10 pagini iar comentariile de la sfîrşit 5 pagini, restul sînt reproduceri.

„Vechea artă rusească datează din evul mediu, spune autorul. Era epoca dominaţiei absolute a religiei, cînd aproape orice gînd şi orice creaţie umană luau forme religioase. Dar trebuie apreciată la justa valoare această cultură veche. Deşi îngrădită de canoanele dogmatice şi rituale ale bisericii, totuşi această artă reflecta în chip viu cele mai nobile aspiraţii umane de altă dată, ca şi ideile despre lume, despre frumos, despre rostul vieţii, despre vrednicia omului în lume. De aceea, studiind bine aceste icoane, nu se poate să nu vezi în dosul învelişului religios, un profund umanism, un realism şi o perfecţie a mijloacelor de expresie rar întîlnite. Într-adevăr, ceea ce carecterizează în chip deosebit icona rusească veche, aşa cum se degajează şi numai din aceste cunoscute mostre de renume mondial, sînt „puritatea colorilor, sobrietatea austeră a formelor, puterea sugestivă a contururilor„ (p. 5).

Opera de valorificare a acestor icoane n-a fost uşoară. Ele erau de regulă nesemnate, vechimea lor însă n-a scăzut prin aceasta. Se picta de obicei pe planşete de lemn de tei, pe care se aplica mai întîi o pînză unsă cu ghips muiat în clei. Această pînză (λευκάς) = „albeaţă") se desena în tempera grasă cu ou, peste care apoi se da un lustru cu ulei („olifa") pentru a o feri de umezeală şi a-i înviora culorile. Ori cum ar fi fost, după 80 de ani icoana îşi pierdea culoarea primordială din cauza decolorării, a murdăriilor, a fumului, a prafului. Din timp în timp ele se restaurau ajungînd astfel cîte 5-10 straturi de culoare. Opera de restaurare trebuia să aducă la lumină stratul prim, original. De aceea, completînd lucrarea începută de Pavel Tretiakov şi de expoziţia „vechii arte ruseşti" din 1913, statul sovietic duce azi

o operă susţinută de achiziţionare şi restaurare temeinică a vechilor monumente de artă rusă, inclusiv icoanele.

La început, pictura rusească a suferit din plin influenţa artei bizantine, atît în tehnică (frescă, mozaic ori tempera), cît şi în felul de a reprezenta pe om. Trebuie subliniat, însă, că spiritul rus n-a imitat numai modelele bizantine, ci le-a şi adaptat şi remaniat după gustul şi trebuinţele locale. Icoanele duse din Herson (Crimeea) la Kiev în epoca creştinării poporului rus (sec. X), de care pomenesc cronicile, erau bizantine, greceşti, dar zidurile bisericii Sf. Dimitrie din Kiev (zidită în 1051 şi numită mai tîrziu „Sf. Mihai cu acoperiş de aur", fuseseră pictate de meşteri ruşi. Chipul în mozaic al Sf. Dimitrie din Tesalonic (smalţ, pietre colorate şi marmură prinse cu ghips) adus în 1938 din Kiev, impresionează prin ţinuta monumentală, prin expresia trăsăturilor şi coloritului (vezi fig. 1-2). Alte lucrări din sec. XI nu se cunosc.

De la începutul veacului XII se distinge vestita icoană „Maica Domnului din Vladimir" (dusă în 1155 de prinţul Andrei Bogoliubschi la Vladimir, iar în 1395 în biserica Uspenia din Kremlin, în 1930 dusă în galeria Tretiakov), care deşi lucrată în Bizanţ, are un aer slav în expresivitatea lirică a Maicii şi a copilului. Straturile succesive de culori au fost înlăturate şi azi se poate uşor sezisa gingăşia adînc melancolică, aproape dureroasă a Maicii în clipa cînd o îmbrăţişează Pruncul.

Din epoca artei vladimir-suzdaliene (sec. XII-XIII) se mai reproduc şi descriu cîteva icoane celebre: aşa e „Deisis" din fig. 7-8, apoi statura măreaţă a altui Sf. Dimitrie din Tesalonic cu destule note profane (fig. 8-10), în fine, un sf. Nicolae (sec. III) şi mai ales „Marea Panaghie" sau „Oranta" aflată în M-rea Schimbării la faţă din Iaroslav, restaurată în 1930. Aici Maica Domnului stă rugătoare, cu braţele întinse, avînd în piept, în medalion, pe Mîntuitorul în aceeaşi poziţie. Totul într-un ton de maiestate austeră, în haine bogate, în linii viguros conturate (fig. 13, 14, 15). Tot aşa de reuşită este „Bunavestire" din Ustiug (prima jumătate a sec. XII), aflată în M-rea Juriev (Sf. Gheorghe) din „Marele Novgord". Chipul arhanghelului aminteşte parcă o statuie grecească (fig. 5-6). De o rară frumuseţe este şi icoana Adormirii Maicii Domnului (înc-p. sec. XIII) şi „Înălţarea Sf. Cruci" (fig. 19, 20), care reprezintă cel mai vechi antimis cunoscut (înainte de anul 1200).

Din sec. XIV, Novgorodul a lăsat – ca cel mai mare centru cultural rus – multe icoane, care frapează şi azi, prin originalitatea compoziţiei, prin ritmul şi suavitatea culorilor. O vibraţie de uman, vioi şi emoţional în acelaşi timp se degajează îndeosebi din lucrările marelui Teofan Grecul, care a creat şcoala în Novgord şi Moscova. Vestita Maica Domnului de la Don (Donskaia Bogomateri), iar pe dosul ei pictarea „Adormirii", se disting printr-un realism şi printr-o supleţe a liniilor şi expresiilor, cum rar se pot întîlni. Tristeţea apostolilor, cu mişcări atît de vii pe figuri şi în gesturi fac scena într-adevăr greu de uitat (fig. 28-30). Din şcoala de la Pskov (tot sec. XIV) ni se prezintă icoana Sf. Vineri (Parascheva) cu cei 3 ierarhi precum şi Maica Domnului (fig. 22-23). Tot din şcoala de la Moscova au ieşit şi icoanele sfinţilor ruşi Boris şi Gleb (anul

1340) şi icoana „Schimbării la faţă", minunată prin compoziţie, prin armonia culorilor şi prin tăria expresivităţii personajelor redate în starea lor extatică.

După biruinţa asupra tătarilor în lupta din 1380 de la Kulikovo, se ridică figura impresionantă a cuviosului călugăr Andrei Rublev (1370-1430), cel mai mare maestru al vechii picturi ruseşti şi unul din cei mai talentaţi pictori bisericeşti cunoscuţi în istorie. Trăind în Mănăstirea Sf. Serghie din Zagorsk, apoi în Mănăstirea Andronicv, cuv. Andrei a deprins pictura la marele Teofan Grecul, lucrînd amîndoi la biserica „Bunavestire" din Kremlin, apoi la „Sf. Adormire" din Vladimir şi mai ales la Catedrala Lavrei Serghievskaia-Troiţkaia, astăzi Zagorsk.

Dintre icoanele reproduse aici se desting Sf. Arhanghel Mihail, fostă pe iconostasul bisericii din Zvenigord, dar mai ales neîntrecuta capadoperă de gingăşie, de armonie şi de ritm, care este „Sf. Treime", pictată între 1422-1427. Cei trei îngeri de sub stejarul Mamvri, în chipul cărora a prezentat artistul după tradiţia ortodoxă Sfînta Treime, oferă artistului o temă deosebit de concludentă pentru a reda un adevăr de o adîncime de nepătruns, cum este trinitatea persoanelor unită cu unitatea fiinţială a Dumnezeirii. Pe oricare faţă te uiţi vezi şi unitate şi personalitate. Capetele înclinate ale celor trei îngeri exprimînd bunătate şi gingăşie infinită, parc-ar forma un triptic şi totuşi un întreg, contururile fine ale figurilor ca şi ale stejarului, casei şi colinei abia sezisabile, redate toate printr-o neîntrecută şi măiastră îmbinare de culori, produc asupra spectatorului cea mai plăcută impresie şi de gingăşie şi de evlavie şi de pace suavă.

Şcoala lui Andrei Rublev a marcat culmea dezvoltării artistice a vechii picturi ruse. Novgordul începe de acum să cadă pe planul al II-lea. Arhaismul îmbinat cu elemente folclorice, dar folosind totuşi un desen plastic şi o compoziţie clară şi o coloratură intensă, iată ce va caracteriza pe mai departe, icoana novgorodeană. „Coborîrea de pe Cruce" şi „punerea în mormînt" (ambele din Kargopol, după 1450) impresionează printr-un umanism profund (fig. 41-42). La fel sînt clasice „femeile mironosiţe" din aceeaşi şcoală (1475) prin îmbinarea de culori şi prin ţinuta plină de optimism a întregului. Sprintene şi vioaie sînt „minunile sfinţilor Flor şi Laur", ca şi "Sf. Gheorghe pe cal" (fig. 46-47). Chipul „Sf. Chiril de Belozorsk", cu figura de călugăr bătrîn, cu barbă lungă, e o dovadă de bogată influenţă populară asupra artei novgorodiene. Parcă e o prezentare ţărănească, simplă, dar energică, cu o privire de schimnic hotărît (fig. 43).

Sfîrşitul secolului XV şi începutul secolului XVI se umple de personalitatea altui mare maestru: Dionisie Glušiţki şi a fiilor săi Teodosie şi Vladimir. Moscova retrăieşte ceva din gloria timpurilor lui Rublev. Desen fin, elegant, îmbinare vioaie de culori, – iată ce caracterizează această şcoală. Forţa interioară, artistică e departe însă de a lui Rublev. Figurile lungite, armonia căutată în desen şi colorit, trădează epoca de epigoni, manierism. Totuşi, măestria unor icoane-tablouri ieşite din această şcoală, cum sînt „convorbirea Sf. Alexei cu Sf. Serghie", „Legenda sf. Alexei" (cu cîteva de-

cenii înainte fusese pus în rîndul sfinţilor acest mitropolit al Moscovei, mort la 1378), „De Tine se bucură“ şi mai ales „Biserica militantă“ (de pe la 1550) impresionează îndeosebi prin compoziţia bogată, adevărată frescă monumentală, redînd evenimente din trecutul istoriei bisericii ori a statului rus (cum pare a fi cazul cu „Biserica militantă“, unde A. Svirin întrevede în chip camuflat o preamărire a domniei lui Ivan IV cel Groaznic, după ce acesta cucerise Cazanul şi Astrahanul). Tot pe această linie trebuie plasată „Înălţarea Crucii“ din satul Rakuli, reg. Arhanghelsk, care preamăreşte evenimentul istoric de sub împăratul Heraclis (fig. 57). Pelerinii ruşi spre Ierusalim atît de des întîlniţi în istorie, pomenesc de multe ori această icoană. Impresionantă şi expresivă este icoana „Sf. Ioan Teologul în tăcere“ (fig. 59), un cap de bătrîn cu barbă mare, în meditaţie adîncă, cu degetele la gură, într-un gest plin de farmec.

În veacul XVII se dezvoltă şcoală Stroganov, numită aşa după numele negustorilor bogaţi care comandau aceste icoane. „Caracteristica acestei şcoli e un miniaturism exagerat: înălţimea figurilor nu depăşeşte 1-2 cm. dar toate detaliile feţii şi ale vesmintelor sînt minuţios redate. Ceea ce mai distinge aceste icoane este abundenţa aurului şi densitatea culorilor, care amintesc emailurile. Ele erau destinate a fi admirate de aproape, ca nişte giuvaere“. Un exemplu de acest gen este icoana „Sf. Ioan Botezătorul în pustie“ (de Nichifor Savin, între 1600-1625). Într-un peisaj cu fiare şi animale, sfîntul denotă o mare iubire faţă de cei mici. Genul se va dezvolta şi mai mult după „smutnoe vremia“ (1598-1613), cînd au fost biruite influenţele polonă şi lituană şi cînd conştiinţa de sine a statului ţarist creşte. Mişcarea artistică îşi are sediul în „palatul armelor“. Reclădirea palatelor şi ridicarea noii burghezii ne dă o artă religioasă adecvată. În icoana „Sfintei Fecioare din Vladimir“ executată în 1668 Simion Usakov, „pictor al ţarului“, cum era numit, reprezintă Kremlinul (ca anexă) cu atîtea detalii ca un arhitect (fig. 53). De acum începe mişcarea realistă în pictură. Portretul îşi face apariţia, de pildă al lui Mihail Skopin-Suiski (fig. 62). În lucrările timpului apar compoziţii de arhitectură care seamănă cu un „decor teatral“, de ex. în icoana „Buneivestiri“ a lui Spiridon Timoşeev din 1625 (fig. 64). Tendinţa de a trata figurile sau compoziţiile prea concret, prea detailat, ca în fotografie strică avîntului artistic original. Clădirile arhitecturale ale epocii, precum şi iubirea portretului şi peisajului sînt semne ale epocii noi care începe cu sec. XVIII. Dar cu acestea, capitolul artei vechi ruse se încheie.

Formele proprii de exprimare ale vechii arte religioase ruseşti cuprindeau în acelaşi timp canon dogmatic-religios, dar şi inspiraţie populară autentică. Umanismul şi măreţia vechilor icoane rămîn neîntrecute, după cum şi simţul îndrăzneţ al coloritului rar au dat realizări mai expresive ca cele din Galeria Tretiakov. Euritmia figurilor şi contururilor din icoanele ruseşti, fie că avem a face cu teme de inspiraţie lirică ori dramatic-ascetică, e o dovadă în plus a dragostei faţă de om şi faţă de viaţă, pe care au realizat-o iconarii ruşi.

Cam acesta e conţinutul cărţii,

condiţiile de tipar şi de prezentare (legată în pînză), la preţ modest (20 lei) sînt un motiv în plus, care ajută la popularizarea acestor neîntrecute lucrări de artă bizantină.

Preot T. BODOGAE

Documente privind Unirea Principatelor. Redactor responsabil Acad. A. Oţetea. Vol. II. *Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi (1856-1859).* Culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele şi notele de *Dan Berendei.* Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1959, LIX+553 p. 8⁰.

În prefaţă, acad. Andrei Oţetea face o succintă prezentare a perioadei de timp dintre anii 1856-1859 şi scoate în evidenţă valoarea materialului documentar din arhiva consulatului austriac din Iaşi.

Volumul cuprinde numai rapoartele consulului austriac din Iaşi Gödel Lannoy dintre anii 1856-1859, perioadă de timp cînd mişcarea unionistă din Moldova a luat o amploare de masă. În general, toate rapoartele trimise la Viena de acest consul conţin informaţiuni răuvoitoare, duşmănoase. Nu cuprind adevărata situaţie din Moldova şi nici nu relatează felul în care era privită de mase activitatea unioniştilor.

Consulul Gödel Lannoy, după instrucţiunile guvernului său, a urmărit să saboteze Unirea şi să asigure interesele economice ale ţării sale. Şi între anii 1856-1859 Austria a voit să acapareze toate izvoarele de bogăţii ale Moldovei şi Ţării Romîneşti. Guvernanţii Austriei au dus o politică de expansiune economică, mai ales în Moldova. Astfel, consulul austriac din Iaşi a reuşit, cu sprijinul caimacamului Toderiţă Balş, ca să anuleze toate concesiunile care fuseseră acordate de către domnitorul Grigorie Ghica capitaliştilor prusieni şi francezi (doc. nr. 32, 35, 38, 42, 44 etc.).

Rapoartele consulului austriac din Iaşi, scot în evidenţă poziţia lui reacţionară, ostilă principiilor partidului unionist, dar şi teama de a nu se pune problema unirii dintre romînii din Moldova, Muntenia şi Transilvania. El se temea ca nu cumva să se difuzeze broşuri unioniste în Transilvania şi Banat (doc. nr. 15). Totodată, aceleaşi rapoarte scot în evidenţă şi legăturile cercurilor reacţionare moldoveneşti cu autorităţile de la Viena.

Guvernul austriac era ţinut la curent de consulul său din Iaşi despre refuzul unor ţărani moldoveni de a lucra pe moşiile boiereşti, despre teama boierimii de o răscoală a ţăranilor (doc. nr. 316); despre activitatea miniştrilor şi funcţionarilor moldoveni, care ar fi urmărit să provoace prăbuşirea ordinii sociale existente (doc. nr. 479).

Din rapoartele trimise la Viena de Gödel Lannoy se observă îngrijorarea lui despre „complicaţiile" revoluţionare, neliniştea boierilor pentru că se acordase ţăranilor „drepturi" electorale, (doc. nr. 87) care, se prea putea să nu mai fie ţinută mult timp „în hăţuri" (doc. nr. 192). Într-un raport din 5 noiembrie 1857 consulul se arată foarte neliniştit de propaganda republicană, care se făcea în Moldova, despre promisiunile de împărţire a moşiilor la ţărani şi despre propaganda unionistă făcută de mitropolitul Sofronie Miclescu, printre membrii clerului. Consiliul s-a ridicat împotriva aşa zisei imixtiuni a mitropolitului de a se alege ca deputaţi în Divanul ad-hoc fraţii

Scriban, fervenţi unionişti (doc. nr. 264).

Documentele din arhiva consulatului austriac din Iaşi demască politica trădătoare şi reacţionară a boierimii separatiste, dar şi a statului austriac, care a urmărit să împiedice unirea dintre Moldova şi Ţara Romînească.

Astfel consulul din Iaşi, în timpul căimăcămiilor lui Todiriţă Balş şi Nicolae Conachi-Vogoride, s-a opus categoric oricăror numiri de unionişti în funcţiile publice (doc. nr. 33). De asemenea consulul austriac a cerut caimacamului Todiriţă Balş să anuleze legea presei, pe baza căreia puteau apare ziare unioniste (doc. nr. 67). Gödel Lannoy a fost mai ales în timpul căimăcămiei lui T. Balş, conducătorul de fapt al trebilor publice din Moldova (doc. nr. 107, 114, 117, 119 etc.).

După rapoartele lui Gödel se constată că marea boierime reacţionară a urmărit eliminarea din viaţa publică a tuturor unioniştilor. Atitudinea şi activitatea unionistă a mitropolitului Sofronie Miclescu a provocat nu numai contrarietate, ci şi nelinişte în rîndurile partidului separatiştilor. Consulul austriac din Iaşi a făcut cunoscut, la 5 aprilie 1857, guvernului său activitatea mitropolitului. La 4 mai, acelaşi an, cerea ca să se ia măsuri urgente împotriva mitropolitului, care agita întregul cler pentru unire (doc. nr. 141). El propunea guvernului măsurile ce urmau să fie luate împotriva mitropolitului, care trebuia acuzat de venalitate, de viaţă desfrînată şi abuzuri grave în administraţia eparhiei (doc. nr. 143). Totodată, sub influenţa aceluiaşi consul, s-a propus Porţii un model de scrisoare de dojană, pe care urma s-o trimită patriarhul din Constantinopol mitropolitului. Proiectul de scrisoare cuprinde critica aspră ce urma să fie făcută mitropolitului, pentru amestecul său în chestiunile politice şi pentru încurajarea clerului de a participa la o asemenea acţiune. Dacă ar mai fi continuat să-şi menţină atitudinea, şi împreună cu clerul său ar fi continuat să sprijine cererea ca să fie adus un principe de rit latin în fruntea statului, mitropolitul era ameninţat de patriarh cu aplicarea unor măsuri de pedepsire, pe baza art. 413 din Regulamentul Organic (doc. nr. 144).

Intervenţia patriarhului, care s-a produs, n-a avut însă efect şi nici arhimandritul Scriban n-a fost înlăturat din fruntea seminarului de la Socola. Mitropolitul Sofronie Miclescu a rămas pe poziţia lui de sprijinitor al Unirii. Gödel Lannoy raporta că mitropolitul este încurajat în atitudinea sa unionistă de către Rusia şi Franţa, şi că se străduia chiar să amîne alegerile, în nădejdea aplicării în Moldova a explicaţiilor firmanului de convocare a Divanului din Bucureşti (doc. nr. 149).

Consulul austriac, datorită poziţiei trădătoare a celor doi caimacami, a putut dicta în ceea ce priveşte pregătirea alegerilor pentru divanul ad-hoc. Din raportul cu data de 20 mai 1857 se constată rolul avut de consul în falsificarea listelor electorale (doc. nr. 148). El nu s-a lăsat intimidat de protestele opoziţiei şi nici de ale reprezentanţilor puterilor care susţinea unirea (doc. nr. 158).

Deşi el n-a reuşit să măsluiască voinţa poporului, totuşi şi-a continuat activitatea în acest senz (doc. nr. 209, 212, 219, 222 etc.). La 22 septembrie 1857 Gödel a fost nevoit să recunoască victoria în alegeri a unioniştilor şi a trebuit să trimită guvernului său

lista deputaţilor (doc. nr. 234). El a raportat şi despre rolul jucat de mitropolit pentru a fi desemnaţi ca deputaţi fraţii Scriban şi nepotul său Calinic Miclescu (doc. nr. 234).

Aprecierile făcute de Gödel Lannoy asupra unioniştilor şi a activităţii lor sînt false şi tendenţioase.

Pînă la înlăturarea lui Vogoride din postul de caimacam, Gödel a fost şeful partidei reacţionare şi separatiste din Moldova. Deşi politica austriacă, de imixtiune în afacerile interne ale Moldovei, s-au desfăşurat nestingherită şi după dizolvarea Divanului ad-hoc, totuşi a fost din ce în ce mai puţin eficientă. Consulul austriac n-a reuşit să-i împiedice pe unionişti de a obţine maioritatea în adunarea electivă.

După înlocuirea lui Nicolae Vogoride din postul de caimacam consulul austriac, ne mai avînd nici o putere asupra majorităţii căimăcămiei, şi-a desfăşurat activitatea influenţînd doar, pe caimacamul reacţionar Ştefan Catargi. Însă a fost foarte dezamăgit de slăbiciunea protejatului său şi neliniştit de activitatea lui Anastasie Panu şi Vasile Sturza (doc. nr. 351, 355, 357).

Rapoartele consulului austriac, de acum înainte, cuprind informaţii neplăcute pentru guvernul său, ca restabilirea libertăţii presei în Moldova, numiri de unionişti la conducerea departamentelor, destituirea austriacului Striegel de la direcţia telegrafului ş.a.m.d. (doc. nr. 353, 354, 356, 359).

Îngrijorat, la 27 noiembrie, Gödel Lannoy făcea observaţii critice asupra instrucţiunilor electorale adoptate de majoritatea căimăcămiei (doc. nr. 379), deoarece era înspăimîntat de orice lărgire a bazei electorale. El pretindea că sprijinul Rusiei şi al Franţei îngăduie lui Panu şi Sturza ca să săvîrşească aşa zisele ilegalităţi electorale (doc. nr. 400). Consulul austriac a fost neliniştit de tratativele duse între fruntaşul unionist muntean A. G. Golescu şi Anastasie Panu şi Vasile Sturza (doc. nr.392).

Incercarea lui Ştefan Catargi, îndemnat de Gödel Lannoy de a folosi pe mitropolit în lupta cu ceilalţi doi caimacami nu reuşeşte. Astfel consulul a fost nevoit să anunţe la Viena victoria în alegeri a unioniştilor, cu toate explicaţiile lui neadevărate (doc. nr. 408, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419).

Prin telegrama din 17 ianuarie 1859 Gödel Lannoy a fost nevoit să anunţe alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor (doc. nr. 425), care a constituit cea mai grea lovitură pentru Austria. De aceea el a fost singurul consul care nu l-a felicitat pe noul domnitor şi a respins chiar notificarea prin care i se făcea cunoscută alegerea lui Alexandru Ioan Cuza (doc. nr. 427).

Gödel Lannoy a trimis la Viena un mare număr de rapoarte tendenţioase şi duşmănoase faţă de noul domnitor. El se referea şi la primejdia de care erau ameninţate de acum înainte interesele economice ale Austriei în Moldova (doc. nr. 435). Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza şi ca domnitor al Ţării Romîneşti a sporit panica Austriei (doc. nr. 437, 438) şi de aceea consulul Gödel a cerut intervenţia armată, singura care ar fi putut stăvili mişcarea unionistă şi revoluţia socială (doc. nr. 440).

Din ultimile rapoarte trimise la Viena, se observă că Gödel îşi dă seama că politica statului său suferise un eşec grav. Această politică a dus doar la înrăutăţi-

rea relaţiilor cu Moldova, şi de aceea a trebuit schimbată. Austria a fost nevoită să-şi schimbe atitudinea şi chiar să cedeze.

Documnentele arhivei consulatului austriac din Iaşi sînt revelatoare, în sensul că, demonstrează evident cum un popor mic, luptînd unit şi perseverent, a înfrînt politica duşmănoasă a puternicului imperiu habsburgic. În plus, materialul documentar publicat în acest volum dă numeroase amănunte asupra unor probleme şi evenimente foarte diverse dintre anii 1856-1859.

Publicarea documentelor s-a făcut în ordinea cronologică, în limba originală.

Volumul are şi un indice, foarte necesar folosirii materialului documentar pe care îl cuprinde.

G. N.

D. Macrea: **Lingvişti şi Filologi romîni.** Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 233, lei 5,20.

Pentru toţi cei care doresc să cunoască cîte ceva din istoria culturii noastre, apariţia volumului „Lingvişti şi filologi romîni" a lui D. Macrea a fost o meritată răsplată a aşteptărilor lor. Şi aceasta deoarece în dezvoltarea culturii noastre moderne lingvistica şi filologia au avut un rol important. Întocmită ca o contribuţie la o viitoare istorie a lingvisticii şi a filologiei romîneşti, cartea este închegată ca un tot unitar din 12 studii. De la început este indicată sfera noţiunilor şi stabilită deosebirea între cei doi termeni din titlu: lingvistul este cercetătorul care se ocupă cu studii de limbă, iar filologul-învăţatul care sudiază monumentele vechi de limbă, stabilind împrejurările în care au fost scrise, legătura pe care o au cu alte scrieri similare, relevînd şi explicînd particularităţile lor, şi care, făcînd toate aceste operaţii, este cel mai în măsură să precizeze valoarea istorică, culturală şi estetică a scrierilor vechi. Pe baza acestor premize sînt prezentaţi apoi, cu un aspect pronunţat monografic, o parte din savanţii care au activat în acest domeniu.

Pentru a asigura unitatea lucrării, studiile au fost grupate în capitole: „Precursorii", „Modernii" şi „Contemporanii". În total a fost analizată viaţa şi activitatea, nu numai din punct de vedere al specialităţii ci şi al contribuţiei lor culturale şi obşteşti, a 11 învăţaţi de seamă, care au meritat de a fi dus înainte ştiinţa romînească.

Studiul introductiv „Necesitatea unei istorii a lingvisticii şi a filologiei" dezbate problema în aspectele ei principale. Nevoia întocmirii acestei istorii este reclamată, în primul rînd, de cerinţele învăţămîntului superior. Dar mai ales „cunoaşterea istoriei lingvisticii şi al filologiei europene şi universale ne permite să apreciem ceea ce este original şi specific în lingvistica şi filologia noastră... şi rolul pe care lingvistica şi filologia l-a avut în ansamblul manifestărilor culturale" (p. 9). Pentru a se ajunge la această operă de proporţii, prof. D. Macrea arată că e necesar mai întîi, să se alcătuiască o antologie critică a gîndirii lingvisticii romîneşti de la cronicari pînă astăzi, monografii critice asupra operei lingviştilor şi filologilor noştri de seamă, întocmirea unei bibliografii asupra lucrărilor romîneşti de lingvistică şi de filologie şi a lucrărilor lingviştilor străini asupra limbii romîne. Contribuţia sa se dovedeşte deci, un prim pas pe calea înfăptuirii acestui deziderat.

În capitolul „Precursorii" la loc

de cinste se află reprezentanţii Şcolii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, vrednici cercetători ai istoriei poporului nostru. S. Micu s-a născut în 1745 în comuna Sadu de lîngă Sibiu dintr-o familie de preoţi. Studiază la Blaj şi la Viena teologia şi filozofia, după care ocupă o modestă slujbă la Colegiul Sf. Barbara.

Un merit deosebit îl are Micu prin traducerea şi tipărirea în 1795, a „Bibliei", cunoscută sub numele de „Biblia de la Blaj". Traducerea sa se ridică şi uneori chiar întrece frumuseţea literară a celei de la Bucureşti[1]), care apăruse cam cu 100 de ani înainte (1688) şi devenise deja o raritate. Trebuie să menţionăm că această traducere a lui Micu a fost retipărită în 1819 la Petersburg (Leningrad), pentru credincioşii romîni din Rusia. Alte cărţi bisericeşti traduse şi tipărite de Micu: prima carte romînească cu litere latine „Carte de rogaciuni" (1779); „Propovedania sau Invăţături la îngropăciunea oamenilor morţi" (1784); „Teologia moralicească", 2 vol. (1796), „Tainele bisericii" (1801) şi în acelaşi an un „Acatist".

După cum menţionează prof. D. Macrea, cele mai multe din lucrările religioase ale lui Micu au rămas în manuscris, printre acestea „Istoria bisericească" după Fleury, 2 volume, „Cuvîntările lui Ioan Gură de Aur", 3 vol., „Cuvîntările lui Efrem Sirul" etc.

În general însă, ceea ce-i caracteristic reprezentanţilor Şcolii ardelene este tocmai depăşirea preocupărilor religioase şi confesionale, ale mediului în care au trăit şi însuşirea ideilor înaintate ale timpului.

Micu este mare prin opera sa istorică „Istoria, lucrurile şi întîmplările romînilor" cît şi prin gramatica întocmită în colaborare cu Şincai „Elementa Linguae daco-romanae sive valachieae" apărută în 1780, cea dintîi gramatică tipărită a limbii romîne. De asemenea cunoscutul „Lexicon" de la Buda (1825) a fost început şi este în bună parte opera lui Micu.

Gheorghe Şincai, născut în 1754 în comuna Samşud-Mureş, studiază cu P. Maior cinci ani la Colegiul „De propaganda fide" la Roma. Marea sa prietenie cu S. Micu a fost rodnică. În afară de lucrările în colaborare, Şincai a mai alcătuit importanta „Hronica romînilor şi a mai multor neamuri".

Petru Maior, al treilea reprezentant al Şcolii ardelene născut la 1760 la Căpuşul de Cîmpie-Tg. Mureş, şi-a desfăşurat activitatea în aceleaşi condiţiuni ca şi marii săi contemporani, S. Micu şi G. Şincai. Trebuie subliniat faptul că toţi trei, deşi educaţi în colegiile catolice din Roma şi Viena n-au privit bine iezuitismul bisericii catolice, iar Şincai şi Maior au părăsit rasa de călugăr.

Cu scopul de a face „poporului învăţătură pentru ferirea de păcate şi sporirea în fapte bune şi a-l deprinde cu măiestrie de a se cunoaşte pe sine", Maior a scris şi lucrări religioase „Didahii, adică învăţături pentru creşterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morţi", „Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi" şi „Predice sau învăţături la toate duminicile de peste an". D. Macrea atrage atenţia asupra faptului că despre Petru Maior, ca scriitor bisericesc, s-a vorbit puţin în istoria literară „deşi el a fost unul dintre marii noştri oratori bisericeşti, iar predicile lui au o remarcabilă valoare literară".

Opera sa capitală rămîne însă

1) D. Macrea face trimitire la Perpessicius „Menţiuni de istoriografie literară şi folclor", ESPLA, Bucureşti, 1957, p. 515-516.

„Istoria pentru începutul romînilor în Dacia" ca şi „Dialog pentru începutul limbii Romîne".

Tot teolog a fost şi Timotei Cipariu, erudit om de ştiinţă romîn, unul din întemeietorii şi primii vice-preşedinţi ai „Societăţii academice romîne", viitoarea Academie romînă. Prin lucrările sale, „Elemente de limba romînă după dialecte şi monumente vechi" (1854) „Crestomatie sau Analecte literare" (1858) şi „Principii de limbă şi structură" (1866), el a pus bazele filologiei romîneşti.

D. Macrea a reuşit, să prezinte activitatea lingviştilor şi filologilor romîni, fără a elogia neargumentat sau a scoate în relief numai părţile negative. Rolul înaintaşilor a fost preţuit la valoarea lui intrinsecă.

Dintre „Moderni" au fost închinate studii în această culegere învăţaţilor B. P. Haşdeu, Ioan Bogdan, Ioan Bianu, Mozes Gaster, Al. Philippide, Ovid Densuşianu, Sextil Puşcariu.

B. P. Haşdeu a fost savantul multilateral, a cărui putere creatoare s-a manifestat cu strălucire în diferite domenii. El a fost poet, dramaturg, folclorist, istoric, economist, ziarist, militant politic şi lingvist. Cu personalitatea sa el a dominat dezvoltarea lingvisticii romîneşti în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi prin concepţia şi metoda sa de lucru el a deschis perspective noi de cercetare. Opera sa e vastă şi a putut fi concepută numai datorită unei forţe şi capacităţi de muncă neobişnuite.

Ioan Bogdan a fost unul din slaviştii de seamă a ţării noastre. După B. P. Haşdeu, care inaugurează la noi studiul ştiinţific al influenţei slave publicînd numeroase documente slave privind trecutul nostru, a mai publicat asemenea documente episcopul Melchisedec, care studiase teologia la Kiev, în „Cronica Huşilor" (1869) şi în „Cronica Romanului" (1874-1875). Ioan Bogdan a fost însă cel care a fundamentat şcoala romînească de slavistică. Colecţiile sale de documente publicate, precum şi „Albumul paleografic" sînt de o valoare ştiinţifică şi practică necontestată pînă azi. Şi dacă Ioan Bogdan n-a putut elabora studii de sinteză datorită faptului că a fost absorbit în munca de culegere, descifrare, traducere, comentare şi publicare a documentelor noastre slavone, mărturiile trecutului pe care el le-a dat la lumină îi conferă locul de cinste între slaviştii ţării noastre.

Numele lui Ioan Bianu este strîns legat de cel al bibliotecii Academiei R.P.R. După o muncă de 56 ani, el a reuşit să înzestreze această bibliotecă cu aproximativ 500.000 volume; el a stăruit pentru construirea localului modern de care dispune biblioteca în prezent. Ioan Bianu este creatorul şcolii naţionale de biblioteconomie şi bibliografie şi lui i se datoresc marile realizări în acest domeniu: „Bibliografia romînească veche", „Publicaţiile periodice romîneşti", „Catalogul manuscriptelor romîneşti". Un alt merit de seamă a lui Ioan Bianu în cultura noastră, consemnează D. Macrea, este contribuţia lui la stabilirea ortografiei limbii romîne pe baze fonetice, tinzînd s-o aducă pînă la situaţia în care se găseşte astăzi după reforma din 1953.

Mozes Gaster este prin excelenţă filologul care şi-a extins cercetările pe baza textelor pe care le-a publicat. „Crestomaţia romînă" este şi astăzi de nepreţuit ajutor tuturor celor ce doresc să cunoască aspecte mai vechi din istoria limbii noastre.

Iniţiator şi şef al Şcolii ieşene de lingvistică, Al. Philippide este legat îndeosebi de promovarea în ştiinţa romînească a erudiţiei. Opera sa principală „Originea romînilor", 2 volume, este ilustrativă din acest punct de vedere. Ea conţine un material faptic enorm, care o face utilă şi în studiile de azi asupra faptelor de limbă. Activitatea lui Al. Philippide s-a desfăşurat în Iaşul care „a avut un rol însemnat atît în domeniul literaturii cît şi al dezvoltării spiritului ştiinţific". Caracteristica lingviştilor ieşeni este că „nu au alunecat niciodată în exagerările latiniste, reuşind să se menţină pe linia dezvoltării istorice a limbii şi a literaturii noastre".

Dintre lingviştii din prima jumătate a secolului al XX-lea Ovid Densuşianu a fost personalitatea cea mai complexă. S-ar putea încerca o comparaţie cu B. P. Haşdeu, Ovid Densuşianu şi-a impus prezenţa în cele mai variate domenii ale vieţii intelectuale romîneşti: lingvistică, literatură, critică şi istorie literară, mişcarea de idei a timpului, acţiunile culturale şi sociale legate de evenimentele contemporane lui. „Activitatea sa multilaterală l-a fixat în viaţa noastră culturală, într-un relief mai puternic decît al celorlalţi lingvişti romîni ai vremii", notează D. Macrea.

Moştenirea lingvistică a lui Ovid Densuşianu o formează vastele orizonturi deschise de el cercetătorilor în direcţii care se continuă şi astăzi lucrările sale pot fi citate cu acelaşi folos ca şi atunci cînd au apărut.

Cu Sextil Puşcariu se încheie prezentarea unora din învăţaţii romîni. Contemporan cu Philippide şi Densuşianu, el a adus, ca şi aceştia, contribuţii în studiul ştiinţific al limbii romîne. In „Muzeul limbii romîne" înfiinţat de el la Cluj s-au lucrat: „Dicţionarul limbii romîne", „Atlasul lingvistic romîn" şi au fost tipărite cele 13 volume a cîte 1000 pagini fiecare ale revistei „Daco-romania".

Articolul „Realizări ale lingivsticii romîneşti actuale" încununează acest volum. El urmăreşte avîntul care a caracterizat lingvistica ca şi celelalte ramuri ale ştiinţei după 23 august 1944. Astăzi institutele de specialitate de la Bucureşti, Cluj şi Iaşi au publicat mult aşteptatul „Dicţionar al limbii romîne literare contemporane" în patru volume şi „Dicţionarul limbii romîne moderne". Sînt în curs lucrările pentru „Dicţionarul general al limbii romîne". De asemenea au apărut „Micul dicţionar ortografic" (1953), „Dicţionar ortoepic" (1956) şi „Indreptar de punctuaţie". O altă lucrare de bază, elaborată de Institutul de lingistică din Bucureşti este „Gramatica limbii romîne", două volume (1954-1955). Opera monumentală în curs de apariţie este „Atlasul lingvistic romîn" realizat de Institutul de lingvistică din Cluj. Publicaţiile periodice în număr mare stimulează colaborarea intensă din partea unui mare număr de cercetători. Tematica preocupărilor este în contină creştere.

Sprijinul acordat de conducerea patriei noastre face ca lingvistica să se dezvolte şi să cuprindă masele de oameni ai muncii dornici să-şi lărgească orizontul cultural.

Lectura acestei cărţi deschide largi perspective de orientare în cunoaşterea şi aprecierea activităţii înaintaşilor la ridicarea culturii romîneşti.

ZAM. PAUL

Două mănăstiri moldovenești din secolul al XV-lea de pe valea Dobrovățului dispărute.

Printre mănăstirile din secolul al XV-lea, dispărute astăzi și nesemnalate [1]), trebuiesc trecute și mănăstirile de pe valea Dobrovățului „unde a fost Giurgiu Călugărul" din satul Călugăreni cu hramul „Schimbarea la față" a Domnului Dumnezeu și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, și cea de la obîrșia Dobrovățului a lui Ivan Damianovici cu hramul „Pogorîrea Sf. Duh". Despre cea dintîi avem știri dintr-un document, original, slav, din 26 noiembrie 1499 ce se află în arhiva mănăstirii Zogravu din muntele Athos, publicat de Ioan Bogdan [2]), după o fotografie adusă de St. Nicolaescu în textul slav, și recent în traducere numai [3]). Despre cea de a doua dintr-un document din 6 octombrie 1503, publicat de I. Bogdan [4]) după o copie slavă din Condica Asachi I, de Mihai Costăchescu [5]) după o fotografie de pe original comunicată lui de St. Miclescu care se află la Biblioteca Academiei R.P.R. și apoi numai în traducere [6]).

I. – *Mănăstirea „Schimbarea la Față"*. Mănăstirea de pe Dobrovăț, cu hramul „Schimbarea la Față" a fost întemeiată de Giurgiu Călugărul, în jurul anului 1360 după cum și numele ei îl arată: „unde a fost Giurgiu Călugărul" [7]). In jurul acestui calugăr, întemeietor de schit s-au adunat oameni din împrejurimi și au alcătuit curînd satul cunoscut în secolul al XV-lea sub numele de Călugăreni, sau Călugărești, după profesiunea lui Giurgiu Călugărul, întemeietorul mănăstirii. Așezat pe o vale atît de frumoasă și mai ales productivă ca cea a Dobrovățului, satul a ajuns în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, în stăpînirea lui Ivan Damianovici, care acaparase toate satele de pe va-

---

1) N, Grigoraș, *Primele mănăstiri și biserici moldovenești*, pp. 114-130 (în revista *Studii și Cercetări Istorice, vol. XX*, Iași, 1947).

2) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II p. 161-166.

3) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XV*, A. Moldova vol. II. (1476-1500) p. 300-302. Edit. Acad. R. P. R., 1954, publicat în traducere numai.

4) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II pp. 238-244.

5) M. Costăchescu, *Documente Moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași 1933, pp. 259-264.

6) *Documentele privind Istoria Romîniei veacul* XVI, A. Moldova vol. I. (1501-1550) pp. 40-42.

7) I. Bogdan, *Despre cnezii Romîni*, (Extras din *An. Ac. Rom. S. II. tom. XXVI, Mem. Sect. Ist.*, (București, 1903, pp. 9-21). Expresia „unde a fost... este egală cu întemeitorii de sate ori de țărani liberi, înainte ca satul să aparțină unui feudal cum erau stăpînii laici și mănăstirile după întemeierea statului.

lea Cuţitnei, Dobrovăţului şi Vasluiului, de la obîrşiile lor pînă în locul unde astăzi se află Codăeştii.

După moartea lui Ivan Damianovici, stăpînă pe aceste sate a devenit Voislava, singura lui fiică. Aceasta a avut două fete şi un băiat: Cîrstina, Anuşca şi Mihul. Toţi trei au fost contemporani cu Ştefan cel Mare şi au stăpînit această regiune bogată nestingheriţi de nimeni, pînă la 26 noiembrie 1499, cînd bătrînul voievod se coborî de la Suceava la Hîrlău. Aici, la curtea de pe malul Bahluiului au fost chemaţi doi din stăpînii acestor văi, Cîrstina fiica Voislavei şi nepoata ei de soră Nastasia, fiica Anuşcăi. Ele au trebuit să dea domnului ţării trei sate de pe valea Dobrovăţului: Ruşii, unde a fost curtea lui Stan Popovici, Călugărenii, unde a fost Giurgiu călugărul şi Dumeştii, unde a fost Dadul [8]), „care căzuseră în partea lor din satele bunicului lor, Ivan Damianovici". În schimb ele au primit satele, Dumbrăveni şi Radoteşti de pe valea Bujorului cu privilegiul de la Alexandru cel Bun, Davideştii de pe Berheci, cumpăraţi de domn de la Gheorghe fiul lui Negrilă Ploscanu, cu 240 zloţi tătărăşti şi satul Negomireşti, mai jos de Orgoeşti pe Hovărliata, cumpărat de la Filip, Tudiran şi sora lor..., fiii lui Mircea, nepoţii lui Micul Orgoae, cu 150 zloţi tătărăşti.

În aceeaşi zi, Ştefan cel Mare dăruieşte aceste trei sate mănăstirii „Schimbarea la Faţă" unde era egumen chir popa Ioanichie, cu condiţia ca să fie trecuţi la pomelnic înaintaşii, bunicii, părinţii şi întreaga familie domnească, aşa cum obişnuia să facă la toate mănăstirile pe care le înzestra cu sate, indiferent că erau ctitorii proprii ori nu, dar pe care domnul le socotea, prin însuşi faptul înzestrării, ca domneşti de la acea dată, după cum se poate observa din documentul de danie:

„Şi după ce am întocmit şi am plătit domnia mea toate cele mai sus scrise, a binevoit domnia mea cu a noastră bunăvoinţă şi cu curată şi luminată inimă şi cu toată bună voia noastră şi cu ajutor de la Dumnezeu şi ám făcut pentru pomenirea sfînt răposaţilor noştri înaintaşi, bunici şi părinţi ai noştri şi pentru sănătatea şi mîntuirea noastră şi pentru sănătatea şi mîntuirea doamnei noastre, Maria şi pentru sănătatea şi mîntuirea copiilor noştri, ca să întărim şi să împuternicim sfînta noastră mănăstire care e pe Dobrovăţ, unde este hramul „Schimbarea la Faţă" a Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos şi unde este egumen rugătorul nostru, chir popa Ioanichie şi am dat acestei sfinte mănăstiri a noastre aceste trei sate mai sus scrise, care sînt pe Dobrovăţ: unul anume Ruşii, unde a fost curtea lui Stan Popovici, al doilea sat, Călugăreni, unde a fost Giurgiu Călugăr, al treilea sat Dumeşti, unde a fost Dadul (Radul) *ca să fie acestei sfinte mănăstiri a noastre* de la noi uric şi cu tot venitul neclintit niciodată în veci" [9]).

Firește că, hotarul mănăstirii coincide perfect cu hotarul acestor trei sate. Ceea ce este însă greu de stabilit, este locul unde a fost mănăstirea „Schimbarea la Faţă". În care din aceste trei sate şi-a avut aşezarea? Din docu-

8) *Documentele privind istoria Romîniei, veacul XVI. A. Moldova* vol. II. (1551-1570) Ed. Ac. R. P. R. 1951, p. 147 „*Radul*" în loc de „*Dadul*".

9) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XV*, II, p. 301.

ment nu reiese. Bănuim că se afla la hotarul satului Călugăreni, sat care şi-a luat numele după acela al întemeietorului mănăstirii. Acesta se afla după descrierea făcută de document pe valea Dobrovăţului, pe partea dreaptă între satele Ruşi, – Dobrovăţ – Ruşi, de astăzi, Dumeşti, – Dumasca de astăzi –, şi Tăcuteşti – Tăcuta de azi.

Mănăstirea „Schimbarea la faţă" dispărută astăzi a fost înfiinţată de Giurgiu Călugărul. Sub domnia lui Alexandru cel Bun, a căzut în raza satelor lui Ivan Damianovici. Ca instituţie, ea s-a bucurat de mila lui Ştefan cel Mare, independent de altă stăpînire, devenind domnească „*a noastră*" după cum o numeşte documentul din 26 noiembrie 1499 sub conducerea egumenului Ioanichie, care trebuia să treacă la pomelnic pe înaintaşii voievodului, pe străbuni şi bunici, pe domn şi doamna sa, ca şi pe copiii lor. Ea nu are nimic comun cu mănăstirea „Pogorîrea Sf. Duh" de la obîrşia Dobrovăţului zidită sub Alexandru cel Bun cu cheltuiala lui Ivan Damianovici. Ea nu trebuie confundată nici cu mănăstirea „Pogorîrea Sf. Duh" zidită pe hotarul satului Dobrovăţ-Ruşi deci în raza hotarului ei – de binefăcătorul voievod, care astăzi este cunoscută sub numele de mănăstirea de la Dobrovăţ a lui Ştefan cel Mare.

Hotarul mănăstirii „Schimbarea la faţă" nu se confundă deloc cu hotarul mănăstirii „Pogorîrea Sf. Duh" de la obîrşia Dobrovăţului a lui Ivan Damianovici, cum s-ar părea că afirmă M. Costăchescu [10]). Abia după dispariţia acestor două mici mănăstiri, hotarul satelor de la ambele mănăstiri se va unifica după ce mănăstirile vor intra sub stăpînirea lui Ştefan cel Mare, care le va dărui mănăstirii sale de la Dobrovăţ-Ruşi, aşa cum le vom găsi la 11 iunie 1560 în stăpînirea ctitoriei lui Ştefan cel Mare [11]) zidită în anii 1503-1504 [12]).

Mănăstirea „Pogorîrea Sf. Duh" de la obîrşia Dobrovăţului.

Cealaltă mănăstire dispărută astăzi, este „Pogorîrea Sf. Duh" de la obîrşia Dobrovăţului „На Връхъ Добровца". Nu se ştie cine a fost călugărul care a înfiinţat-o, dar din moment ce ea apare ca proprietate a lui Ivan Damianovici se prea poate să fi fost ridicată cu cheltuiala acestuia.

Sub domnia lui Alexandru cel Bun, Ivan Damianovici ajunsese proprietarul satelor cuprinse de cele două triunghiuri cu baza în sus, unul format de valea Cuţitnei cu a Dobrovăţului, care a devenit proprietatea mănăstirii „Schimbarea la faţă" a lui Giurgiu Călugărul la 26 noiembrie 1499 şi cel de al doilea între valea Dobrovăţului şi a Vasluiului ajuns în stăpînirea lui Ştefan cel Mare la 6 octombrie 1503 şi dăruit apoi mănăstirii „Pogorîrea Sf. Duh."

În timpul domniei lui Ştefan cel Mare, această mănăstire ca şi satele din jurul ei erau în stăpînirea a trei nepoate de ale lui Ivan Damianovici dintre care două le-am văzut mai sus: Cîrstina şi Nastasia, iar cea de a treia era, Vasutca, fiica lui Mihul. La

10) M. Costăchescu, *op. cit.* p. 268.
11) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XVI, A. Moldova II*, p. 147.
12) N. Iorga. *Istoria Bisericii Romînești*, I. p. ~~96.~~ 102

6 octombrie 1503 Ştefan cel Mare le cheamă, pe tustrele, la curtea domnească din Suceava şi le cere să-i vîndă lui această mănăstire, de la obîrşia Dobrovăţului, unde este egumen Pahomie, împreună cu alte cinci sate anume: un sat Feteşti, altul Alexeşti, unde a fost Radul, al treilea sat Munteni, al patrulea sat Costiceani unde a fost Andrieaş şi al cincilea sat Ostroveani, pentru suma de 1500 zloţi. Cele trei moştenitoare au luat banii număraţi de domn şi au părăsit pentru totdeauna valea Dobrovăţului ca să se stabilească probabil în satele Dumbrăveni sau Radoteşti de pe valea Bujorului ori în Davideşti de pe Berheciu, unde se aflau satele primite schimb la 26 noiembrie 1499.

După cumpărare Ştefan cel Mare, dăruieşte aceste cinci sate mănăstirii „Pogorîrea Sf. Duh", ca să fie trecuţi la pomelnic înaintaşii săi, părinţii şi familia domnitoare întreagă, aşa cum făcuse şi la 26 noiembrie 1499. „Şi plătind totul deplin domnia mea, am binevoit cu a noastră bunăvoinţă şi curată şi luminată inimă şi cu întreagă a noastră bună voie şi cu ajutor de la Dumnezeu şi am făcut şi pentru sufletul sfînt răposaţilor înaintaşi şi părinţi ai noştri şi pentru sănătatea noastră şi mîntuire şi pentru sănătatea şi mîntuirea doamnei noastre, Maria, şi pentru sănătatatea şi mîntuirea copiilor noştri, ca să întărim şi să împuternicim această sfîntă mai sus scrisă mănăstire *a noastră*, care-i la obîrşia Dobrovăţului, unde este hramul Pogorîrea Sf. Duh şi unde este egumen rugătorul nostru, chir popa Pahomie, şi am dat mai sus scrisei mănăstiri, aceste mai sus scrise cinci sate, care-s pe Dobrovăţ, un sat Feteşti, alt sat Alexeşti, unde a fost Radul, al treilea sat Munteni, al patrulea sat Costiceani, unde a fost Andrieaş, al cincilea sat Ostroveani ca să fie mai sus scrisei mănăstiri ce-i la obîrşia Dobrovăţului, de la noi uric şi cu tot venitul, nestricat, niciodată, în veci" [13]).

Privit pe hartă, hotarul acestor cinci sate şi al mănăstirii este deosebit de cel al satelor şi mănăstirii „Schimbarea la faţă". El începe din partea de nord a satului Tăcuteşti, – Tăcuta de astăzi, în sus pe valea Cuţitnei pînă la hotarul Mogoşeştilor într-un loc unde se află Poiana lui Mogoş, traversînd Poiana Cetăţii şi de aici spre răsărit pe sub poalele dealului Bîrnova la obîrşiile Dobrovăţului şi apoi la cele ale Petroasei şi Vasluiului. De la obîrşiile Vasluiului hotarul se cobora spre sud, pe valea lui? traversînd valea satului Pribeşti pînă la căderea Dobrovăţului în Vaslui. De la gura Dobrovăţului mergea apoi în sus pe valea acestui pîrău pînă sus în partea de nord a satului Ruşi, unde se închidea hotarul mănăstirii „Schimbarea la faţă".

Mănăstirea „Pogorîrea Duhului Sfînt" era situată la obîrşiile Dobrovăţului pe drumul cel mare ce vine de la Bucium, – satul din jos de Iaşi, într-o vale şi merge la Vaslui. Astăzi nu i se ştie precis locul aşa cum nu se cunoaşte nici locul unde au fost cele cinci sate din hotarul ei. În schimb ni s-au păstrat mare parte din satele şi topicele de hotar din jurul acestor sate, aşa cum ne indică de altfel o hotarnică a mănăstirii [14]).

---

13) I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare, II. p. 239 şi 242,* M. Costăchescu, *op. cit.* p. 262.

14) I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare,* II pp. 239-240 şi 242-243. M. Costăchescu, *op. cit.* pp. 262-263.

Din hotarnică, se poate uşor observa că, hotarul care ocolea locul, pe care erau aşezate cele cinci sate şi mănăstirea „Pogorîrea Sf. Duh", nu cuprinde în el, satele Dumeşti şi Călugăreni, unde se află Mănăstirea lui Giurgiu Călugărul cu hramul „Schimbarea la Faţă" şi celălalt sat Ruşi –, astăzi Dobrovăţ-Ruşi, pe hotarul căruia a zidit Ştefan cel Mare între 1503-1504 mănăstirea, pe care o avem şi astăzi „Pogorîrea Sf. Duh".

Mănăstirea „Pogorîrea Sf. Duh", ctitorie a lui Ivan Damianovici, cumpărată impreună cu cele cinci sate din jurul ei de la Cîrstina, fiica Voislavei, Nastasia, fiica Anuşcăi şi vara acesteia din urmă, Vasutca, fata lui Mihu, cu 1500 zloţi tătăreşti, avea la 6 octombrie 1503 egumenul ei, pe Pahomie, şi hotar deosebit de hotarul mănăstirii lui Giurgiu Călugărul, unde la 26 noiembrie 1499 era egumen Ioanichie. Locul de aşezare al mănăstirii lui Ioan Damianovici era la obîrşia Dobrăvăţului pe drumul ce vine din satul Bucium, pe la poalele dealului Bîrnova, în partea de răsărit a lui, pe cînd mănăstirea lui Giurgiu Călugărul era după cum reiese din hotarnicele celor două documente analizate, undeva pe valea Dobrovăţului, între satele Ruşi-Dumeşti şi Tăcuta, deci cu mult mai la vale de cea a lui Ivan Damianovici. Satele dăruite de Ştefan cel Mare mănăstirii Pogorîrea Sf. Duh sînt Feteşti, Alexeşti, unde a fost Radul, Munteni, Costiceani, unde a fost Andrieaş şi Ostroveni ; toate aşezate în jurul mănăstirii la obîrşiile Dobrovăţului deasupra hotarului mănăstirii „Schimbarea la Faţă" şi între Dobrovăţ şi Vasluet pe cînd cele dăruite mănăstirii lui Giurgiu Călugărul erau între Dobrovăţ şi Cuţitna. Nici una din aceste mănăstiri nu au nimic comun cu mănăstirea, pe care începuse a o zidi Ştefan cel Mare, la 1503 pe hotarul mănăstirii „Schimbarea la Faţă" a lui Giurgiu Călugărul, în partea de nord a satului Ruşi unde se află şi astăzi [15]). Ctitoria lui Ştefan cel Mare, este zidită – după cum ne arată inscripţia ei între 27 aprilie 1503 şi 1504, „dar a domniei lui anul patruzeci şi o lună din al optulea curgător" [16]).

„Avînd hramul Pogorîrea Sf. Duh, ca şi mănăstirea de care e vorba în documentul din 1503, aceea a lui Ştefan – spune M. Costăchescu – nu corespunde ca loc cu aceea care era la obîrşia Dobrovăţului, care izvorăşte de sub dealul Bîrnova din judeţul Iaşi" [17]). Mănăstirea lui Ştefan cel mare este deci a treia mănăstire de pe valea Dobrovăţului cunoscută nouă din documente dar singura care mai există în prezent, celelalte două fiind dispărute. Mănăstirea lui Ivan Damianovici avea în jurul ei un număr de cinci sate, Mănăstirea lui Giurgiu avea trei sate. Îndată după zidirea din piatră a mănăstirii Pogorîrea Sf. Duh din satul Ruşi, celelalte două mănăstiri au fost probabil pără-

---

15) N. Iorga, *Studii şi Documente cu privire la Istoria Romînilor*, Buc. 1908. XV, p. 206 ; Gh. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1926, p. 118 ; Melchisedek, *Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti, 1926, 1885, p. 136; D. Chiriac, *Ctitoriile lui Ştefan cel Mare*, Cîmpulung-Muscel, 1924 p. 46 ; M. Costăchescu, *op. cit.* p. 265; *Anuarul Eparhiei Huşilor*, Huşi, 1936, p. 166; *Anuarul Eparhiei Huşilor*, Huşi, 1938, p. 257.

16) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XVI, A. Moldova*, vol. II (1551-1571) p. 147.

17) *Dicţionarul geografic al judeţului Vaslui*, p. 71, *Harta Stat Major* plasa Iaşi I — 100.000 cf. M. Costăchescu, op. cit. p. 265 nota I.

site de călugări care s-au tras la noua ctitorie[18]). Numai aşa se explică faptul că, la 11 aprilie 1560, sub Alexandru Lăpuşneanu, atît satele mănăstirii lui Giurgiu Călugărul, cît şi satele Mănăstirii lui Ivan Damianovici sînt întărite toate la un loc mănăstirii „Pogorîrea Sf. Duh" a lui Ştefan cel Mare, aşa cum de altfel procedaseră şi Bogdan voievod, Ştefăniţă voievod şi Petru voievod înaintea lui. Abia din documentul emis de cancelaria lui Alexandru Lăpuşneanu se poate vedea că mănăstirea lui Ştefan cel Mare era stăpînă pe tot hotarul celor două mănăstiri, dintre valea Vasluiului, de la obîrşiile lui pînă la confluenţa lui cu Dobrovăţul, de aici în sus pe matca Dobrovăţului pînă la căderea Cuţitnei în Dobrovăţ, şi apoi pe Cuţitna pînă sus de vechiul hotar din nord al mănăstirii Pogorîrea Sf. Duh, închizînd în el cele opt sate cumpărate de Ştefan cel Mare de la nepoatele lui Ivan Damianovici la 26 noiembrie 1499 şi 6 octombrie 1503.

Concluzii

Aruncînd o privire retrospectivă asupra materialului documentar cercetat, rămîne stabilit deci că, pe valea Dobrovăţului din ţinutul Vasluiului au fost întemeiate trei mănăstiri.

1. – Mănăstirea „unde a fost Giurgiu Călugărul" cu hramul „Schimbarea la Faţă", a Domnului Iisus Hristos, din satul Călugăreni, condusă de egumenul Ioanichie, care a avut în stăpînirea ei satele: Ruşii, „unde a fost curtea lui Stan Popovici", Călugărenii, „unde a fost Giurgiu Călugărul" şi Dumeştii „unde a fost Dadul sau Radul";

2. – Mănăstirea lui Ivan Damianovici, de la obîrşia Dobrovăţului cu hramul „Pogorîrea Sfîntului Duh", condusă de egumenul Pahomie, care a avut în stăpînirea ei satele: Feteşti, Alexeşti, unde a fost Radul, Muntenii, Costicenii, unde a fost Andrieaş şi Ostrovenii, şi

3. – Mănăstirea lui Ştefan cel Mare, zidită în anii 1503-1504 în satul Ruşi, proprietatea mănăstirii lui Giurgiu Călugărul, cunoscută astăzi sub denumirea de Mănăstirea de la Dobrovăţ cu hramul „Pogorîrea Sf. Duh". Aceasta a fost înzestrată probabil de Ştefan cel Mare cu toate cele opt sate ale celor două mănăstiri de mai sus, adică satele Ruşii, pe hotarul căreia a şi fost zidită, Călugărenii şi Dumeştii, foste ale mănăstirii „Schimbarea la Faţă" şi Feteşti, Alexeni, Munteni, Costiceni şi Ostroveni foste ale mănăstirii „Pogorîrea Sfîntului Duh" de la obîrşia Dobrovăţului.

Dintre aceste trei mănăstiri, astăzi există numai mănăstirea lui Ştefan cel Mare, numită de la Dobrovăţ-Ruşi. Celelalte două au dispărut.

ALEXANDRU I. GONŢA

Pravoslavna Mysl, revista Mitropoliei ortodoxe cehoslovace, nr. 3-4, Praga 1959.

Mitropolia ortodoxă din Cehoslovacia publică trei reviste, şi anume: Pravoslavna mysl (în 1.

---

18) La data de 6 octombrie 1503, ctitoria lui Ştefan cel Mare nu avea încă călugări, ea nefiind terminată de zugrăvit şi înzestrat decît de nepotul ctitorului, Ştefăniţă voievod, vezi:

N. Iorga, *Inscripţii din Bisericile Romîniei*, Bucureşti, 1908, II. p. 206 (sau vol. XV din St. şi Doc. p. 206) şi N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîneşti*, I. p. 96.

rusă), Hlas Pravoslavi (în l. cehă) şi Odkaz sv. Cyrila e Metodeje (în l. slovacă). Pentru cunoaşterea ortodoxiei la cehoslovaci şi din partea cititorilor de altă limbă, articolele din Pravoslavna mysl se încheie cu rezumate în limbile franceză, germană şi engleză.

Ultimul număr pe 1959, 3-4, cuprinde un bogat material teologic şi istoric (p. 129-248), care merită să fie cunoscut. Astfel numărul începe cu articolul Păr. Prof. A. J. Novak, despre „Datoria actuală a predicatorilor" (p. 129-137), subliniind faptul, că predica trebuie să fie adecvată sufletului creştinesc spre a-l îndruma în nevoile lui zilnice pe calea sf. Evanghelii, şi spre un real umanism creştin.

Prof. L. Berezovski se ocupă cu problema „Învăţătura Sf. Ap. Pavel despre căsătorie şi celibat" (p. 148), lămurind atitudinea acestui Apostol faţă de sfatul fecioriei; se ocupă apoi de criticile pe care apostolul le face corintenilor, ca şi respectul datorat căsătoriei (Efeseni).

Ierom. Serghie Umaneţ tratează despre „Icoana în vechea artă creştină" (p. 167), ocupîndu-se îndeosebi cu creaţiile artistice creştine din catacombe; chipuri de heruvimi, unele simboale bisericeşti, primul chip al Mîntuitorului, figuri din Vechiul Testament şi icoana Maicii Domnului. Mai tîrziu se adaugă şi primele chipuri de sfinţi martiri.

F. Jakubicek face o scurtă expunere „Despre Noul Testament" (p. 174), în care se ocupă de apariţia sfintelor cărţi şi de cuprinsul lor.

Ierom. Serghie Iazadjiev analizează în mod amănunţit problema „Creştinismul şi Ortodoxia" (p. 181), făcînd totodată şi istoricul noţiunii de ortodoxie, de la prima ei apariţie şi pînă în veacul al IX-lea.

Prot. Duşan Surma se ocupă cu teza: „Coranul despre Hristos şi creştini" (p. 189), indicînd citatele corespunzătoare, precum şi faptul că Mohamed recunoştea legămîntul lui Moise cu Dumnezeu, profeţii Vechiului Testament, precum şi inspiraţia divină a Noului Testament, respectînd persoana Mîntuitorului Iisus ca profet născut în condiţiuni supranaturale din Fecioară. Totuşi în capitolul 5, verset 56, Mohamed interzice stabilirea de relaţii prieteneşti cu iudeii şi creştinii.

Pr. R. Iakovlevici prezintă teza „Concepţia ortodoxă despre fericire în opera patriarhului Serghei" (p. 198), arătînd că harul dumnezeesc, revărsat peste oameni de Dumnezeu Tatăl şi apoi de Mîntuitorul Hristos şi Sf. Duh sprijină manifestarea adevăratei dragoste creştine, care generează condiţiile pentru fericirea pămîntească, în vederea celei veşnice. În revistele noastre bisericeşti problema a fost tratată de mai mulţi autori.

Pr. J. Leixner completează cercetările sale cu privire la "Ieronim de Praga" (p. 205), subliniind că acest prieten al lui Ioan Hus, ars şi el pe rug la Constanţa, în anul 1416, era un ortodox convins şi din cauza aceasta a murit tocmai ca urmare a răzbunării catolice. De aceea articolul englezului R. Bettsdent, publicat în revista cehoslovacă 2, 1958, în care autorul ţine partea acuzatorilor, suferă de mult subiectivism şi denaturare a faptelor.

Ierom. Ciril Pospişil expune „Istoria ortodoxiei în Cehoslovacia din veacul al IX-lea pînă în al XX-lea" (p. 235). Începînd cu introducerea creştinismului ortodox la moravi, în veacul al IX-

lea prin fraţii apostoli Constantin şi Metodie, autorul indică menţinerea acestor tradiţii ortodoxe timp de mai multe veacuri, în Cehia sf. Venceslau şi la mănăstirea Sazava a sf. Procopie, trecînd apoi la combaterea lor din partea oficialităţii catolice, pînă a apărut Ioan Hus şi Ieronim de Praga, care dau atenţie ortodoxiei. Urmează însă persecuţiile anticehe şi antislavone ale Habsburgilor, pînă ce în veacul al XIX-lea legăturile noi ale cehilor cu ruşii pun bazele pentru renaşterea acestor vechi tradiţii ortodoxe. Un rol deosebit întru promovarea Ortodoxiei în Cehoslovacia modernă l-a deţinut episcopul-mucenic Gorazd, care a redeşteptat multe conştiinţe să revină la aceste tradiţii ortodoxe, avînd însă de suportat pentru această îndrăzneală multe atacuri din partea catolicilor şi murind pentru patrie în 1942, pe vremea ocupaţiei hitleriste. După eliberarea ţării, Biserica ortodoxă a început să se reorganizeze, primind ca arhiereu pe Arhiep. Elefterie, care i-a dat organizarea temeinică; Patriarhia rusă i-a recunoscut în 1951 autocefalia.

Preot. L. Dosedel se ocupă cu „Măreţul drum al dragostei" după Sf. Ap. Pavel, la I Corinteni 13 (p. 244).

Numărul se încheie cu vizita P. F. Patriarh Teodosie VI la Mitropolia Ortodoxă din Praga şi cu chipuri de biserici tipice ortodoxe cehoslovace.

Pr. Prof. M. ŞESAN

Tratatul de Istoria Romîniei şi Tratatul de Istoria Literaturii Romîne.

În epoca de înflorire a patriei noastre pe tărîm cultural se elaborează şi o serie întreagă de tratate. Sub auspiciile Academiei Republicii Populare Romîne, tiparniţele noastre vor da la lumină *Tratatul de istoria Romîniei*, *Tratatul de istoria literaturii romîne*, *Istoria filozofiei romîneşti*, *Istoria artelor plastice*, *Istoria teatrului şi a muzicii din Romînia*, *Dicţionarul general al limbii romîne*, şi alte lucrări de aceeaşi însemnătate.

Realizările nemaiîntîlnite pînă acum în istoria ţării noastre cereau şi un nou *Tratat de istoria Romîniei*. Un colectiv de academicieni cercetează de zor ultimele descoperiri arheologice, vasta culegere a izvoarelor diplomatice interne publicată pînă acum în 27 de volume sub titlul: „Documente privind istoria Romîniei", rezultatele investigaţiilor în arhivele din străinătate, inventarele ştiinţifice ale fondurilor de documente ce se păstrează în arhivele noastre, izvoarele narative romîne şi străine după care se alcătuieşte tratatul ştiinţific de istorie a Romîniei atît de mult aşteptată.

La fel se pregăteşte şi un *Tratat de istoria literaturii romîne*. Acest tratat se elaborează acum în cinci volume. Un mare colectiv de specialişti lucrează în frunte cu Al. Rosetti, Iosif Pervain şi N. Pop la volumul I; D. Panaitescu-Perpessicius, Al. Dima, P. Cornea şi M. Novicov la volumul II; G. Călinescu şi G. Ivaşcu la volumul III; T. Vianu şi O. Crohmălniceanu la volumul IV; M. Beniuc, Paul Georgescu şi M. Gafiţa la volumul V.

N. V.

Însemnări pe cărţile de cult de la biserica Sf. Spiridon din Iaşi.

Întrucît cărţile cele mai vechi cu importante însemnări, care au

aparţinut acestei biserici au fost predate Arhivelor Statului, însemnările pe cele existente, nu prezintă vreun interes documentar deosebit, în legătură cu istoria bisericii, cele mai multe indicînd doar apartenenţa lor „Monastirii Sf. Spiridon din Eş".

Voi cita mai jos, din cele mai importante, cîteva din aceste însemnări.

1.–*Evanghelia* de Neamţ 1834, legată cu altă evanghelie grecească, Veneţia 1833, îmbrăcată în argint cu icoane email are pe muchea care ţine scoarţele, în partea de sus, cu litere cirilice însemnarea: „Spatar Gr. Carp", la mijloc, probabil emblema familiei, cu inscripţia Vel Vornic Gr. Carp 1855, iar în partea de jos, anul 1839 ceea ce indică că gravarea inscripţiilor s-a făcut odată în 1839 cînd Gr. Carp era spatar şi în 1859, cînd era Velvornic.

2. – *Pidalionul*, tipărit la Neamţ 1844, la sfîrşit, pe o foaie albă, ce s-a anexat odată cu legătura cărţii, are următoarea însemnare, cu litere chirilice:

„*Kopil*"

Grigorie s-au născut la 1797, septembrie 11 şi s-au botezat de Dlui Grigorie Scorţescu.

Gheorghe s-au născut la 1799, ianuarie 9 şi s-au botezat de Părintele Arhimandrit Iacov ce au fost igumen la Berzunţi.

Dimitrie, s-au născut la 1805, iulie 15 şi s-au botezat de Prea Sfinţia Sa Părintele Gherasim Episcopul Romanului.

Ecaterina, s-au născut la 1807, octombrie 29 şi s-au botezat de Dumneaei Mama soacră.

Elenco s-au născut la 1812 la 12 iulie şi s-au botezat de Prea Sfinţia Sa Părintele *Ieropoleosu Grigorie.*

Teodor, s-au născut la 1814 luni 30 noiembrie la unu ceasu şi $^1/_4$ de noapte şi s-au botezat de Părintele Dionisie, care au fost Dascăl la Rosnovanu şi mi-au fost şi mie dascal".

Cine a făcut aceste însemnări nu a putut fi identificat. Poate fi însă cu siguranţă vreunul din foştii slujitori de la Sf. Spiridon.

3. – *Noul Testament*, tipărit la Bucureşti la Tipografia Naţională a lui Iosif Romanov şi comp. 1857 (cu litere chirilice de tranziţie), pe ultima foaie albă se găseşte următoarea însemnare:

„În anul 1868, noiembrie întîi s-au cutremurat pămîntul puţin pe la 9 ceasuri şi jumătate dimineaţa, spre ştiinţă am însemnat".

4. – *Cum să se urmeze slujba întru Prea Sfînta Duminică a Paştelor şi întru toată săptămîna cea luminată*, Neamţ 1833, pe a treia foaie nenumerotată, de la început, pe prima faţă are următoarea însemnare: „Din tra lui Sevastias". Este vorba, desigur de Iosif Bobulescu Sevastias, fost Egumen arhiereu la 1867 (hirotonit arhiereu conf. obiceiului cu titlu Sevastia, conf. Condica Sfîntă a Mitropoliei Moldovei, pg. 40).

5. – *Panihidă, împreună cu Litia Mică,* tipărită la Neamţ 1848, pe prima faţă se găsesc următoarele însemnări:

1) „Vlădica Dositei au ieşit de la această biserică la 17 decembrie 1894" (Este vorba de fostul Egumen, arhiereul Dositei Perieţeanu).

b) „Această panihidă este a D. sale K. K. Anastasie Ciulei 1854 oct. 22 şi iscălite: Isaia Protosinghel.

c) Altă mînă scrie: „S-au dat bisericii Sf. Spiridon", iar pe prima faţă a celei dintîi foi numerotate este următoarea însemnare: „S-au dat bisericii Sf. Spiridon de Eli-

siarhu Petrachi Busuioc fiindcă la moartea lui Karp au pierdut D. Busuioc, Panahida Bisericii şi în locul ei au adus pe asta, august 16. 1871".

6. – *Acatistul Sf. Spiridon*, acum întîiaş dată la lumină dat cu blagoslovenia şi toată cheltuiala Prea Sfinţiei Sale V[eniamin] K[ostachi] M[itropolitul] M[oldovei], Tipografia Sf. Mitropolii Iaşi 1840, îndreptat de D. Ghermano V[ida] arhim[andrit] I[n]spectorul Tipografiei [1]), pe prima pagină are însemnarea: „Această carte este a Sf. Spiridon din Eşu şi spre ştiinţă iscăleşte Ioan Manolescu", iar pe a doua pagină: „Această carte este Acatistul Sf. Spiridon şi cine o va citi va avea mare folos trupului şi sufletului pe care şi eu nevrednicul slujător fiind (?) a acestei Sf. Măn[ăstiri] a Svăn[tului] Spiridon am citit-o. Şi am scris ca pentru aducerea aminte că am slujit acestui sf. lăcaş... şi toţi acei care vor mai fi în locul meu îi rog să mă pomenească", semnează Vasile Procopiu (Stolnic (?) anul 1850 august 27.

7. – *Doxastarion* (grecesc) de Hurmuzin Hartofilax, tom. I, Galata, în Tipografia lui Isac de Castru 1836, pe pagina a doua are însemnarea: „Această carte numită Doxastarion, tomul întîi, o am cumpărat pentru învăţătura şi îndeletnicirea mea şi pentru ca să nu se înstrăineze s-au însemnat 840 Ghenarie 30, Ghenadie Ieromonah, iar mai jos: „S-au afierosit bis[ericii] cu hramul Sfîn[tului] Spiridon din Iaşi". Ghenadie Ieromonah, iar mai jos cu altă scriere, este însemnarea:

Acest Doxastarion este hărăzit de Sfinţia (Sa) Ieromonahul Ghenadie din oraşul Botoşani Mîn[ăstirii] Sf[întului] Spiridon, la anul 1851, noiembrie 14, potrivit adresului dăruitorului împreună cu alte şase cărţi de musichie". Urmează semnătură întortochiată indescifrabilă.

Însemnări identice, ca cele de mai sus sînt şi pe cartea grecească „Tameion Antologhios" de Gr. Protopsaltul, Tom. I., Constantinopole, în Tipografia lui Castru din Galata 1837.

8. – *Rînduiala dumnezeeştii şi Sfintei Liturghii*, împreună a marelui Post etc. (Antologhion, Herovicar), închinată Mitropolitului Veniamin, tipărită la Neamţ 1840, are următoarele însemnări:

Pe pagina a doua: „Această carte a mea mai gios iscălit şi cine a fura-o să fie afurisăt şi de mine neiertat, Amin. 1838. Vasile, Iconom ot Vovidenia".

Începînd de la pag. 7: „Această carti s-au dăruit Sfin. Sale Iconomului Iorgu, de la biserica Albă de către mine Ierodiaconul Ionichie, spre săvîrşirea dum[ne]zeieştilor liturghii să mă po[mi]nească", iar începînd de la pag. 328: „Această carte este a mea mai gios iscălit că eu o am cumpărat de la Sfinţăia Sa Iconomul Gheorghie ot biserica Albă (în însemnarea de la început i se spune „Iorgu") nelegată fiind şi eu o am legatu cu a mea cheltuială dreaptă a mea de lei (suma nu se poate citi) şi cine (probabil „ar înstrăina-o") sau oricare s-ar ispiti s-o fure să fie blestămat de cele şapte soboară a sfinţilor părinţi şi afurisit şi neiertat de Maica Domnului nostru Iisus Hristos.

Pentru această dreaptă a mea mai înainte iscălit Vasile Iconom ot Vovidenie 1841".

---

1) Acest Ghermano Vida venit din Ardeal cu numele Gh. Vida, s-a călugărit cu numele Ghermano, şi a fost profesor la Seminarul din Socola, apoi la Bucureşti. La moartea sa a lăsat prin testament o frumoasă sumă de bani pentru tipărirea de manuale şcolare.

9. – *Psaltirea*, ediția Mitropoliei Iași, 1835, la sfîrșitul prefeței, semnată de Gh. Săulescu, se scrie: „Această psaltire sau dăruit bisericii Sfîntului Spiridon din Iașii, unde este și spital pentru bolnavi de d-lui Constantin Pralea și soția sa Elena, eclesiarhu numitei biserici spre a sa pomenire la anul 1880, aprilie 28". Egumen Iosif Sevastias Bobulescu.

10. – *Carte ce se numește Împărțirea de grîu*, Buzău 1833, pe prima față are însemnarea: „Această carte o am luat și am cetit cu deamănuntul și toate cu băgare de seamă și le-am osărvat și am văzut și toati cu adivarat sînt".

Pe pagina a doua: „Această carte s-au afierosit Sfîn[tului] Ierarh Spiridon din Eș de Prea o Sf[ința] Sa Mitr[opolit] al Moldovei Kirio Kirio Veniamin. 1834, mart 12". Visarion Ieromonah.

În continuare: „Această carte este a M[rii] Sf. Erarh Spiridon din Eș, afierosită de prea Sfințitul Mitropolit al Moldovei Kirio Veniamin la această mănăstire și cine se va ispiti să o fure să fie subt *neblagoslovenia* preo Sfinției Sale"; iar la sfirșit: „Această carte ce se numește Măsurarea de grîu adecă de cuvînt este a Monastirii Sf. Erarh Spiridon din Eș și cine se va ispiti să o fure să fie răsplătitoriu sfîntului acela carele măsoară aceste cuvinte de învățătură".

11. – *Puțul Sf. Ioan Gură de Aur*, Buzău 1833, pe prima pagină are însemnarea: „Această carte s-au afierosit bisericii Sf. Spiridon din Eș de Prea o Sfințit[ul] Mitr[opolit] Veniamin 1834, mart 12", Visarion Ieromonah.

Începînd de pe pagina 3, jos: „Această carti este a M[rii] Sf. Ierarh Spiridon din Eș afierosită de Prio Sfințitul Mitropolit al Moldovei Kirio Kirio Veniamin și cine se va ispiti să o înstrăineze dila acest sf. lăcaș să fie subt *neblagoslovenia*[1]) preosfinției Sale".

Pe penultima pagină: „Această carte este a Mon[astirii] Sf. Spiridon din Eși ci si numește Puțul Sfîn[tului] Ioan Gură de Aur și cine se va ispiti să o înstrăineze să-i fie răsplătitori acela sfînt pre care se numește întru această carte „iscălește Vasile Paraclesiarh Metropolitan, 1838, dec. 15".

Pe ultima pagină: „În urmarea rînduelii preo Sfințitului Mitropolit al Moldovei Kirio Kirio Veniamin s-au hirotonit pe „Căliidatul" [!!] Vasile citeț, ipodiacon și diacon desăvîrșit în biserica paraclisului de sus a monastirii Sf. Erarh Spiridon din Eși și spre încredințare urmează și a noastră. 1836 aprilie 15. K. Pantelimon... Ioan Cernat și K" [??].

12. – Ca încheiere a celor însemnate pînă aici, mai menționăm un „Arhieraticon" grecesc, tipărit la Veneția, în anul 1778, cu dedicația: „Prea Strălucitului și Prea Luminatului Kirio Kirio Ioan Constantin Basarab voevod", la finile căruia se află legat, scris de mînă, în romînește, textul ecfoniselor de la liturghia „moldavă", toate zicerile preotului, sau ale arhiereului slujitor, textul evangheliei la morți, cîntarea „Lumină lină", precum și rugăciunea de consacrare pe care o cetește arhiereul la hirotonii: Dumnezeiescul har etc.

Ceea ce este interesant la acest text, este scrisul cu litere gre-

---

1) Merită a fi subliniat faptul că Marele Mitropolit Veniamin nu se folosea pentru luarea aminte asupra păstrării și neînstrăinării cărților, care pe atunci încă reprezentau o avere - de blestemele celor șapte soboare... ci doar de *„neblagoslovenie"*.

ceşti a textului în limba romînă şi influenţa limbii greceşti asupra pronunţării cuvintelor romîneşti.

Amintim cîteva cazuri: „Mplagoslovita inparaţia...“ etc., în loc de „Blagoslovită este împărăţia...; Ka mpun şi iumpitor, etc. în loc de: Că bun şi iubitor, etc.

Explicaţia existenţei acestui text în biserica Sf. Spiridon vine de la faptul că aici s-a slujit ca într-o biserică stavropighială a Patriarhiei de Constantinopole — cu slujitori greci, în limba greacă, pronunţîndu-se în limba romînă doar ecfonisele şi rugăciunile mai importante.

Caligrafia impecabilă şi toată prezentarea grafică a acestui text merită a fi cunoscută de specialişti.

* * *

Afară de însemnările prezentate, mai sînt, desigur, altele, pe alte cărţi, precum am arătat mai înainte, ele nu atestă altceva decît faptul, că au aparţinut „Monastirii“ Sf. Spiridon, de aici din Eş“.

Preot VALERIAN BRÎNZEI

CRONICA BISERICEASCĂ

A. *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

PATRIARHIA SERBIEI

In ţinuturile Jugoslaviei de astăzi s=a predicat Evanghelia Dom=nului nostru Iisus Hristos chiar din primele zile ale creştinismului. Paşii Sfîntului Apostol Pavel au trecut şi prin partea de sud a ve=chiului Iliric. Marele apostol al neamurilor scria romanilor în anul 57: «Eu din Ierusalim şi împrejur *pînă în Iliric am împlinit evan=ghelia lui Hristos*" (Rom. 15, 19). După relatările din Faptele Apos=tolilor se crede că sfîntul Apostol Pavel în a treia călătorie misio=nară a sa, în vara şi toamna anului 57, înainte de a veni la Corint, a trecut din Macedonia în ţara Iliricului şi a predicat pe Domnul în unele centre mai importante. «Am împlinit evanghelia lui Hris=tos», adică a terminat în aceste regiuni predicarea evangheliei Dom=nului Iisus Hristos, aşezînd temeliile pe care avea să fiinţeze în păr=ţile acestea Biserica creştină.

Sămînţa evangheliei aruncată de Sfîntul Apostol Pavel în păr=ţile acestea începe să dea roade de timpuriu.

Avem mărturii din primele veacuri creştine despre existenţa unor centre bisericeşti bine organizate, despre unii martiri din părţile acestea, despre buna păstrare a ortodoxiei şi mai tîrziu despre inte=resul faţă de creştinii din Iliric atît din partea Romei cît şi a Bi=zanţului.

Astfel pe la sfîrşitul secolului al II=lea şi începutul secolului al III=lea se găsesc Biserici la Dyrrachium, la Scupi, la Singidunum. Din aceste ţinuturi cunoaştem mulţi martiri mai ales la începutul secolu=lui al IV=lea. In anul 307 la Singidunum (Belgradul de azi) diaco=nul Ermil fiind întemniţat converteşte pe paznicul Stratonic şi după multe chinuri sînt amîndoi înecaţi în Dunăre din porunca împăra=tului Liciniu. Creştinii găsind trupurile lor le=au îngropat în apro=pierea oraşului, unde mai tîrziu împăratul Justinian a zidit fortă=reaţa Octavon.

La fel preotul Montanus şi soţia sa Maxima din Singidunum au suferit chinuri în Sirmium (Mitroviţa de azi) şi au fost înecaţi în rîul Sava împreună cu alţi 40 de creştini. Tot la Sirmium a pă=timit episcopul Irineu. In acest timp a fost ucis şi diaconul Dimitrie. Moaştele lui s=au arătat mai tîrziu izvorîtoare de mir şi prefectul bizantin al Iliricului, Leonţiu, a zidit în anul 413 o măreaţă biserică la Sirmium în cinstea sfîntului Dimitrie. Această biserică închinată sfîntului Dimitrie a făcut ca după anul 582 oraşul Sirmium să se nu=mească Mitroviţa. Această numire a oraşului se păstrează pînă azi.

Din Sirmium era şi grădinarul creştin Sineros care a fost mar=tirizat prin tăierea capului. Fiind înmormîntat în biserică, creştinii

mai tîrziu voiau să fie îngropaţi lîngă «domnul Sinerotem martyrem». La Fruşcragoro lîngă Sirmium se găseau creştini şi martiri printre pietrari. Aici era exilat şi episcopul Antiohiei, Chiril care catehiza şi boteza.

In anul 337 Sfîntul Atanasie cel Mare întorcîndu=se din exil prin Iliric, îi întărea pe creştinii din aceste locuri în ortodoxie, iar mai tîrziu stă la Niş cam un an şi predică prin împrejurimi.

Pe la mijlocul secolului al IV=lea cunoaştem ca episcop al Ni=şului pe Gaudenţiu. El păstra ortodoxia propovăduită de sfîntul Ata=nasie cel Mare, împreună cu episcopul Silvestru din Raţiania, Pare=gorie din Scupi şi cu alţii. Aici se ţineau mici soboare în acest timp.

La Remesiana (azi Bela=Palanca) era un centru bisericesc atît de bine organizat la sfîrşitul secolului al IV=lea şi începutul secolului al V=lea, încît episcopul de aici, Niceta (367=414) şi=a întins activi=tatea sa pastorală şi misionară pînă în părţile noastre.

Niceta este un mare episcop al Remesianei. Spre deosebire de episcopii de pînă acum din Iliric, el alcătuieşte scrieri instructive pen=tru păstoriţii săi, are legături de prietenie cu alţi episcopi mari din acea vreme şi urmează în îndrumarea credincioşilor, pilda marilor părinţi bisericeşti: sf. Chiril al Ierusalimului, sf. Ioan Gură de Aur, sf. Ambrosie al Mediolanului şi fer. Augustin al Hipponei.

In vremea sfîntului Niceta idolatria mai dăinuia încă printre săteni (păgîni) şi el nu=i trece cu vederea. A scris printre alte opere un catehism (Instructionis) în şaşe cărţi. In această lucrare arată con=diţiile pe care trebuie să le îndeplinească catehumenii, erorile păgî=nismului, deofiinţimea Fiului cu Tatăl, dumnezeirea sfîntului Duh; combătea horoscopul, explica simbolul credinţei şi trata despre jertfa Mielului pascal. Tot pentru lămurirea credincioşilor, a alcătuit o lucrare despre diferitele nume date lui Hristos, alta despre priveghere (de vigiliis servorum), despre foloasele cîntării la biserică (De utilitate hymnorum sau De psalmodie bono). Tot acest mare episcop al Reme=sianei a scris vestitul imn: Te Deum laudamus.

El a călătorit de două ori în Italia spre a se închina moaşte=lor sfîntului Felix şi pentru a se întîlni cu bunul său prieten, sfîntul Paulin de Nola. Din poemele acestui sfînt ştim că Niceta a propo=văduit la popoarele din jurul Dunării şi a creştinat pe bessi, pe daci şi pe scito=geţii din Dacia Ripensis şi Mediteranea.

După epoca atît de înfloritoare a Bisericii din Remesiana inter=vin în Iliric unele schimbări care nu sînt prea favorabile intereselor bisericeşti locale.

Supremaţia bisericească asupra Iliricului începe să fie discutată şi rîvnită mai multe secole, atît de către Roma cît şi de Constanti=nopol. In acelaşi timp sînt şi tendinţe de autocefalie bisericească în Iliric. Toate frămîntările acestea au fost favorizate şi de către îm=prejurările istorice.

La 7 ianuarie 415, Niceta de Remesiana nu mai era în viaţă. El a fost cinstit ca sfînt şi de către sîrbii care s=au aşezat mai tîrziu în fosta sa eparhie. O mănăstire cu hramul sfîntului Niceta era înzes=trată în anul 1308 de către regele sîrb Uroş Milutin.

Biserica Romei a vrut să arate mai tîrziu că sfîntul Niceta a fost un «reprezentant al creştinismului latin, nu numai ca limbă, ci latin şi în rit şi organizare bisericească» din cauză că a folosit limba

latină în predică, la slujbă şi în scris. Adevărul este că numai limba lui era latină însă ritul – cîntările bisericeşti şi ordinea lor în slujbă, – era greco=răsăritean. In scrieri se întemeia mai mult pe Părinţii Răsăriteni.

Faptul că ierarhii din Iliric nu erau supuşi Romei o dovedeşte şi sinodul din Capua (localitate situată în apropiere de Nola). Iar dacă exarhul din Tesalonic ar fi făcut unele concesii papii, episcopii din Iliric ar fi respins chiar şi exarhia.

Urmaşul sfîntului Ioan Gură de Aur, Atic (405=426) avînd ajutorul curţii imperiale a sporit şi şi=a întărit jurisdicţia mai ales în Iliric. Papa Inocenţiu urmărea acelaşi scop. Dar exarhul Ruf (408=434) căuta să=şi menţină Biserica independentă. Episcopii din Iliric ascultau de sinodul Bisericii locale. Numai întîmplător aveau relaţii cu Constantinopolul şi cu Roma.

Impăratul Teodosie al II=lea supune Biserica din întreaga prefectură a Iliricului, patriarhiei din Constantinopol la 15 iulie 421. Intr=o dispoziţie adresată prefectului din Iliric se spune: «Poruncim să se respecte şi în provinciile Iliricului, în toate, vechiul obicei şi canoanele de mai înainte, respectate pînă acum, încît dacă s=ar ivi ceva de îndoială, aceea trebuie să se rezerve sinodului bisericesc şi judecăţii sfinte cu ştirea precucernicului Domn, şeful preasfintei legi din Constantinopol, care se bucură de prerogativa Romei vechi».

In anul 424 se vor îngloba în imperiul de răsărit şi provinciile ilirice pînă atunci occidentale: Dalmaţia şi Panoniile. De acum înainte puterea legii lui Teodosie al II=lea creşte şi mai mult. Această jurisdicţie o prevăd şi canoanele IX şi XVIII, ale sinodului al IV=lea ecumenic.

In veacul al VI=lea intervin orînduiri noi în viaţa bisericească din Iliric. Incă din anul 442 capitala Iliricului era mutată de la Sirmium la Tesalonic de către Attila. In anul 535 împăratul Justinian ridică noul oraş, Justiniana Prima (clădit pe locul satului său de naştere, Tauresium), la rangul de capitală al Iliricului. Prin novela XI, din 14 aprilie 535 se înfiinţează Arhiepiscopia Justiniana Prima. Noul arhiepiscop, Catelian şi urmaşii săi vor avea suprema jurisdicţie bisericească în provinciile: Dacia Mediteranea şi Ripensis, Moesia Secunda, Dardania, Praevalitania, Macedonia superioară şi o parte din Panonia Secunda, partea în care se găseşte cetatea Baciana. Tot Justiniana Prima va avea suprema jurisdicţie în cetăţile bizantine din nordul Dunării fără nici un amestec din partea arhiepiscopului Tesalonicului. Arhiepiscopul Justinianei Prime se alege de sinodul mitropoliţilor locali, fără amestecul arhiepiscopului din Tesalonic. In august, anul 567 s=a hotărît ca titularii Justinianei Prime să fie confirmaţi de împărat şi în caz de abateri de la dogme sau canoane să fie judecaţi de Patriarhul din Bizanţ. Noua ordine bisericească aşezată de Justinian la Arhiepiscopia Justiniana Prima nu scoate din vigoare, după cum vedem legea lui Teodosie al II=lea din anul 421 şi nici prevederile canonului IX a sinodului din Calcedon ci s=a restrîns numai drepturile jurisdicţionale a exarhului din Tesalonic.

Această ordine bisericească s=a menţinut în Iliric pînă în anul 602 cînd Arhiepiscopia Justiniana Prima se desfiinţează. Acum încep să se aşeze în aceste părţi tot mai multe grupuri slave şi cu timpul, odată cu încreştinarea lor treptată vor apărea noi centre bisericeşti.

Ramura bogată a slavilor, numită *Sîrbi* sau servi, se statornicește difinitiv în secolul al VII=lea prin locurile pe care le ocupă și astăzi. Sîrbii au reușit să asimileze și alte triburi slave care veniseră în aceste ținuturi mai înainte. Creștinismul s=a răspîndit printre aceste triburi slave din centrele bisericești ale vechiului Iliric:: Justiniana Prima (ca episcopie), Split, Diocletia, Durazzo, Dulcina, Scodra și altele.

Sîrbii nu s=au creștinat de prima dată deși veneau la ei misionari greci și latini. La început au dus chiar luptă împotriva creștinismului. Au distrus multe biserici și centre episcopale. Totuși misionarii au persistat. Latinii nu înregistrau succese prea mari deoarece limba lor era greu înțeleasă. Misionarii greci își sporesc activitatea mai ales după anul 731 cînd împăratul Leon al III=lea Isaurul smulge papei Iliricul răsăritean. Adevărata supunere a sîrbilor față de Bizanț s=a făcut în a doua jumătate a secolului al IX=lea, prin împăratul Vasile I Macedoneanul. Acum jupanii sîrbi în frunte cu Mutimir, cer Bizanțului preoți creștini care să=i boteze pe sîrbi. Așa se statornicește creștinismul definitiv în Serbia.

La sfîrșitul secolului al IX=lea și începutul secolului al X=lea, frații Chiril și Metodiu desfășoară o bogată activitate misionară printre sîrbi. Lucrarea lor a avut rezultate bogate din cauză că ei au folosit în predici limba slavonă, au înființat un alfabet și au tradus cărțile sfinte și bisericești în limba slavonă. «Cărțile bisericești traduse în limba slavonă, slujbele religioase săvîrșite în această limbă, cît și misionarii de origină slavă au contribuit la grăbirea formării Bisericii naționale sîrbe».

Cea dintîi episcopie sîrbă a luat ființă în orașul *Raska* în secolul al X=lea. La anul 1020 în hrisovul al doilea al împăratului Vasile II bulgaractonul, Raska e trecută printre episcopiile ce depindeau de Ohrida, care la rîndul ei se afla sub jurisdicția patriarhului din Constantinopol. Mai erau acum încă două eparhii ortodoxe sîrbe: la Prizren și Ston.

Jupanul Vucan de la Raska a dat Serbiei prin urmașii săi, familia domnitoare a Nemanilor și unul dintre cei mai mari ierarhi ai Biserici din Serbia. Ștefan I Neman (1165=1196) a avut trei fii: Ștefan, Vucan și Rastco. Rastco este viitorul ierarh Sava, primul arhiepiscop al Sîrbilor, declarat mai tîrziu sfînt. Tatăl său, Ștefan I Neman a lucrat mult pentru promovarea ortodoxiei în Serbia. El a convocat un sinod la Raska pentru condamnarea bogomilismului. La acest sinod a luat parte Evtimie episcopul locului, mulți arhimandriți, stareți de mănăstiri, preoți, călugări și boieri. Ștefan I Neman a construit multe biserici și le=a înzestrat cu pămînturi și odoare. In anul 1196 se călugărește la ctitoria sa, Studenița, cu numele de Simeon. Fiul său, Rastco s=a dus la vîrsta de 17 ani în sfîntul Munte, la mănăstirea Rusicon. Mai tîrziu se călugărește la Vatoped primind numele de Sava. La îndemnul lui, tatăl său zidește după anul 1197 mănăstirea Hilandar, care deveni cu timpul un mare centru cultural și religios pentru sîrbi. Primul sfînt al sîrbilor pe care-l canonizează un sinod în anul 1200, este însuși ctitorul care murise aici în anul 1199. Sava, după ce alcătuiește slujba și sinaxarul sfîntului Simeon, îi aduce osemintele la Studenița unde și rămîne stareț. Prin toate faptele acestea, viața bisericească a Serbiei se îmbunătățește tot mai mult. Acum era jupan Ștefan II Neman, fratele starețului Sava. Noul

stareţ povăţuieşte poporul pe căile dreptei credinţe, face îndemnuri ca să se zideascâ locaşuri bisericeşti, învaţă pe toţi să se ferească de propaganda catolică şi eretică, instrueşte pe preoţi. El are conştiinţa că statul sîrb trebuie să aibă şi Biserica sa. Dacă tatăl lor, jupanul Ştefan I Neman a unificat şi consolidat statul sîrb, fiii săi vor înfiinţa la rîndul lor o arhiepiscopie sîrbă autocefală, instituţie folositoare sîrbilor în acea epocă. Sîrbii, ca şi romîno=bulgarii s=au folosit de slăbirea imperiului bizantin şi au cîştigat independenţa politică şi autocefalia bisericească. In anul 1219, Ştefan al II=lea trimite pe fratele său, arhim. Sava la Nicea unde este hirotonit arhiereu şi confirmat de împăratul Teodor Lascaris şi de patriarhul Manuil ca cel dintîi arhiepiscop al sîrbilor. Inapoiat în Serbia, arhiepiscopul Sava înlocuieşte episcopii de origină greacă cu episcopi sîrbi. Infiinţează şi cîteva eparhii noi unde pune tot episcopi sîrbi. Episcopii sîrbi erau hirotoniţi de arhiepiscopul Sava şi de episcopul de Raska. Reşedinţa arhiepiscopiei a fost pentru prima dată la mănăstirea Jicea. Din vremea aceasta se cunosc nouă eparhii supuse arhiepiscopului din Jicea: Rasca, Ipec sau Peci, Topliţa, Morava, Dabar, Zeta, Hum, Budim şi Prizren. La vîrsta de 70 de ani arhiepiscopul Sava s=a încumetat să facă o călătorie la Ierusalim, Niceia şi Constantinopol. La înapoiere îşi dă obştescul sfîrşit în Tîrnova la 14 septembrie 1236. Peste un an, rămăşiţile pămînteşti au fost aduse la mănăstirea Mileşevo din Bosna. A fost canonizat şi pomenirea lui se face în fiecare an la 6 mai.

Sfîntul Sava înainte de a pleca în ultima sa călătorie a hirotonit arhiereu pe ucenicul său Arsenie, şi l=a aşezat în scaunul de arhiepiscop al Serbiei.

Arsenie I a depus o activitate bogată ca să menţină Biserica sîrbă la înălţimea pe care o ridicase înaintaşul său. In vremea sa, reşedinţa Arhiepiscopiei s=a mutat, din cauza multor invazii, de la Jicea la *Peci*, în mănăstirea Inălţării Domnului. După Arsenie I a urmat la scaunul arhiepiscopal din Peci, Sava al II=lea, Daniil şi alţii pînă la anul 1346, cînd scaunul arhiepiscopal din Peci este ridicat la rangul de patriarhie.

Ştefan Duşan al Serbiei (1336=1356) a cucerit Albania, Macedonia şi Epirul. Se gîndea şi la cucerirea imperiului grec şi a celui romîno=bulgar. Această ascensiune a statului sîrb a adus foloase şi Bisericii sîrbeşti. In anul 1346, la 16 aprilie, în ziua de Sf. Paşti, s=a convocat la Scopie un sinod naţional la care a participat şi patriarhul bulgar, arhiepiscopul Ohridei, episcopi greci, mulţi stareţi şi călugări din sfîntul Munte. Acest sinod ridică arhiepiscopia din Peci la rangul de patriarhat iar arhiepiscopul Ioanichie al II=lea este proclamat patriarh. După acest act, noul patriarh, împreună cu patriarhul bulgar şi cu arhiepiscopul Ohridei încoronează ca împărat pe Ştefan Duşan.

Peste puţin timp reşedinţa patriarhului a fost mutată de la Peci la *Scopie* unde era şi noua capitală a statului sîrb. Ştefan Duşan a statornicit în statul pe care=l conducea o culegere de legi bizantine, şi de legi nescrise (obiceiul pămîntului) cunoscute sub numele de «Pravila» ca să întărească ortodoxia, să ridice prestigiul clerului şi să asigure întreţinerea materială a Bisericii sîrbe. Hotărîrile Bisericii aveau putere de lege civilă. Biserica judeca şi procese civile. Cele mai de seamă gramate împărăteşti trebuiau semnate şi de patriarh.

Bizanţul era nemulţumit de cele petrecute în Serbia, şi în anul

1352 împăratul Ioan Cantacuzen a îndemnat pe patriarhul ecumenic Calist I, să dea anatema asupra ţarului sîrb, asupra patriarhului şi asupra sinodului naţional bisericesc din anul 1346. Această anatemă s=a ridicat mai tîrziu, şi în anul 1375 patriarhia ecumenică recunoaşte patriarhatul sîrb. Pentru dobîndirea acestei recunoaşteri s=a străduit şi monahul Nicodim care mai tîrziu va reorganiza monahismul în Tara Romînească.

După moartea ţarului Ştefan Duşan (1355) a început dezmembrarea statului sîrb care a avut urmări şi asupra vieţii bisericeşti.

In anul 1389 turcii au bătut pe sîrbi la Cosova (Cîmpia Mierlei) şi Serbia devine supusă Turciei. Creştinii sîrbi, bulgari, romîni se găseau acum într=o nouă situaţie. Birurile faţă de turci erau foarte mari. După multe strădanii, soţia văduvă a cneazului Lazăr căzut la Cosova, reuşi să zidească mănăstirea Liubostinia de lîngă Cruşevaţ. Aici se călugări cu numele de Eugenia şi obţinu de la Baiazid în anul 1398 moaştele cuvioasei Parascheva. Liubostinia devine cu timpul un centru duhovnicesc al Serbiei.

După moartea patriarhului Ioanichie (1354) a urmat în scaun Sava al IV=lea, Efrem, Spiridon, Daniil, Sava al V=lea, Chiril, Nicon, Nicodim care a hirotonit pe Mitropolitul Teoctist al Moldovei (în 1432 sau 1454) şi Arsenie al II=lea. In timpul păstorirei lui Arsenie al II=lea turcii au cucerit şi au desfiinţat statul sîrb (1459). După Arsenie al II=lea turcii n=au mai admis patriarh sîrb. Se crede că eparhiile acestei patriarhii au trecut pe rînd sub jurisdicţia canonică a Ohridei. Turcii nu puteau suferi existenţa organizată a Bisericii naţionale din Serbia cum nu suferiseră din anul 1393 nici pe cea din Bulgaria.

După 1459 turcii încep multe prigoane împotriva sîrbilor. Din această cauză unii clerici vin în Ţara Romînească, cum e mitropolitul Maxim al Ungrovlahiei sau Macarie tipograful.

Cu toate persecuţiile, ierarhii sîrbi au luptat pentru independenţa Bisericii lor. In anul 1530 mitropolitul Pavel al Smederevei uneşte laolaltă cîteva eparhii sîrbe. Pentru aceasta este caterisit de arhiepiscopia Ohridei. In anul 1551, arhiepiscopul Zaharia din Smederevo încearcă să restabilească patriarhia Ipeculuí, dar nu reuşeşte. Mai tîrziu, în anul 1557, marele vizir Mehmet Socolovici îi ajută pe sîrbi să=şi restabilească patriarhatul la Ipec. Sultanul Soliman Magnificul a dat un firman prin care se acordă şi se restabileşte autocefalia Arhiepiscopiei de Ipec. Sub jurisdicţia ei intră acum şi eparhiile din Muntenegru, Bosnia, Herţegovina, Dalmaţia, Slovenia, Bacico, Banat şi unele eparhii bulgare.

Primul patriarh după restabilire a fost Macarie, o rudă apropiată a vizirului Mehmet Socoloviti care era de origină sîrb.

Macarie moare în anul 1574. Dintre urmaşii lui la scaunul patriarhal, unul, Gherasim se intitula «patriarhul sîrbilor şi al bulgarilor». Patriarhul Paisie (1614=1646) a scris şi a tipărit viaţa ţarului Ştefan Duşan şi al fiului său Uroş al IV=lea, pentru a ţinea mereu trează conştiinţa naţională a sîrbilor. Urmaşul său Gavrilo I (1646=1659) a depus o bogată activitate bisericească şi patriotică pentru care a fost nevoit în cele din urmă să se refugieze în Rusia.

Patriarhii următori lui Gavrilo I au mult de suferit din partea turcilor mai ales că ei se apropiau oarecum de austrieci. Unul dintre

ei, Arsenie al III=lea Cernoievici († 1706) a fost nevoit să fugă în Austria împreună cu circa 30.000 de sîrbi, mulţi arhierei, preoţi şi călugări.

Frămîntările politice din veacul al XVIII=lea au dus din nou la desfiinţarea patriarhiei din Peci. In anul 1725 se urcă în scaunul patriarhal Arsenie al IV=lea Ivanovici Sacabent. In timpul său se întîmplă un război între Turcia şi Austria (1737=1739). El îndeamnă poporul împotriva turcilor. După ce turcii au cîştigat războiul, Ar=senie al IV–lea fuge în Austria cu mult norod sîrb. Ascultînd de glasurile fanarioţilor, turcii nu mai îngăduie arhierei de origină sîrbă la Ipec şi nici în celelalte eparhii sîrbeşti. Aceste scaune le ocupă nu=mai grecii. La slujbele bisericeşti se introduce limba greacă. Patriarhul Samuil I al Constantinopolului a numit la Ipec pe grecul Calinic al II=lea. Acesta se prezintă la Constantinopol în luna august 1766 şi cere patriarhului ecumenic, alipirea Bisericii sîrbe. In realitate era îm=plinirea planului patriarhului ecumenic de a supune Ipecul şi Ohrida. La 4 septembrie acelaşi an, sultanul provocat de cererea pntriarhului ecumenic, dă un firman pentru desfiinţarea vechii patriarhii sîrbeşti. Eparhiile ei sînt supuse patriarhiei din Constantinopole. Aşa de trist se încheie o epocă atît de glorioasă din viaţa bisericească a credin=cioşilor şi a ierarhilor sîrbi.

Dar năzuinţele de libertate ale sîrbilor din secolul al XIX=lea vor aduce zile mai bune şi pentru Biserica lor ortodoxă.

Sîrbii s=au luptat mai întîi ca să aibă din nou episcopi din neamul lor. Acţiunea de eliberare a poporului sîrb începută în anul 1804 se bucură de succes în anul 1815. In acest an şi în 1822, prin=cipele Miloş I Obrenovici cere patriarhiei ecumenice să înlocuiască pe mitropolitul grec din Belgrad, Leonte Lambros cu sîrbul Melentie Nic=şici. Cererea n=a fost ascultată şi ierarhii greci conduc mai departe eparhiile din Serbia pînă în anul 1830 cînd sultanul aprobă alegerea arhiereilor sîrbi pentru Biserica Serbiei. Patriarhia ecumenică urma nu=mai să=i învestească şi să=i instaleze.

In anul 1832 Patriarhia ecumenică recunoaşte autonomia Bisericii ortodoxe sîrbe. Mitropolitul Belgradului este de acum înainte conducă=torul bicericesc al sîrbilor. El se intitulează «mitropolit al Sîrbilor». Biserica autonomă a Serbiei cuprinde pe lîngă scanul din Belgrad pe cel din Ujiţe, din Sabaţ, din Timoc, iar după anul 1878 şi pe cel din Niş.

Primul mitropolit al Serbiei, la anul 1830, a fost Melentie Pav=lovici, care a murit peste trei ani. După el a urmat Petre=Pavel Iovanovici care a păstorit 25 de ani. Pavel a fost un mitropolit foarte vrednic. El face primele reforme în Biserica Serbiei: înfiinţarea con=sistoriului bisericesc, revizuirea legislaţiei bisericeşti, întemeierea semi=narului din Belgrad şi zidirea Catedralei din acest oraş, trimiterea multor tineri la şcolile teologice din Rusia, recrutarea unui număr mare de clerici bine pregătiţi din cuprinsul mitropoliei Carlovitului. După Pavel Iovanovici, Biserica Serbiei a fost condusă de mitropoli=tul Mihail Iovanovici timp de 40 de ani. El studiase teologia în Rusia şi era hirotonit ieromonah de Filaret al Kievului. El a fost cel mai învăţat ierarh sîrb. A alcătuit multe lucrări cu conţinut dog=matic şi apologetic.

Serbia dobîndeşte independenţa în anul 1878. Peste un an – în

1879 – mitropolitul Mihail cere şi obţine de la Patriarhia ecumenică autocefalia Bisericii ortodoxe sîrbe. El cere Constantinopolului ca la scaunele din sudul Serbiei rămase sub turci (Prizren şi Scoplie) să se aleagă numai ierarhi sîrbi.

La începutul secolului nostru s=au restabilit în Serbia încă trei eparhii : Raska=Prizren, Scoplie şi Veles=Debar.

Odată cu formarea statului jugoslav s=a mărit simţitor şi numă=rul eparhiilor sîrbe şi Biserica a luat o formă nouă de organizare.

In anul 1920 prin înţelegerea ierarhilor sîrbi şi a organelor de stat jugoslave, cu aprobarea Patriarhiei ecumenice, Biserica ortodoxă din Jugoslavia «se constituie în patriarhie în frunte cu mitropolitul Belgradului». Acum, pentru a treia oară în Istoria Bisericii din Serbia, se statorniceşte patriarhatul sîrb. Intronizarea noului patriarh, Dimi=trie s=a făcut în anul 1924. Noua sa titulatură este: «Arhiepiscop al Ipecului, Mitropolit al Belgradului şi Carlovitului şi Patriarh al Serbiei».

Din Patriarhia Serbiei fac acum parte şi eparhiile din Croaţia, Bosnia, Herţegovina, Muntenegrul, Macedonia, Dalmaţia şi din Ba=natul sîrbesc. La acestea se adaugă vicariatele de la Timişoara, Bu=dapesta, Viena şi din America.

După patriarhul Dimitre au urmat în scaunul de la Belgrad Varnava, Gavriil şi Vichentie.

Astăzi această Biserică ortodoxă soră este condusă din anul 1958 de Prea Fericitul Patriarh Gherman. El s=a născut la 7 august 1899 la Iosanicika Bania. A studiat teologia la Belgrad şi dreptul la Paris. A predat religia într=un liceu din Belgrad şi a fost membru în consistoriile Patriarhiei. Din anul 1951 a condus episcopia Jicei pînă la alegerea sa ca patriarh, 13 septembrie anul 1958.

STAREA ACTUALĂ A PATRIARHIEI SERBIEI:

A. – Patriarh al Serbiei, Arhiepiscop al Peciului şi Mitropolit al Belgradului şi Carlovitului, Prea Fericitul Gherman.

B. – *Mitropolii şi Episcopii.*

I – *Mitropolii.*

1. – Arhiepiscopia Belgradului şi Carlovitului, condusă de Prea Fericitul Gherman cu reşedinţa în Belgrad. Are 250.000 credincioşi, 92 de parohii cu 85 preoţi, 3 mănăstiri cu 25 monahi.

2. – Mitropolia Skopiei. Are 176.167 credincioşi, 50 parohii cu 41 preoţi, 3 mănăstiri cu 7 monahi.

3. – Mitropolia Dobrobosniei, mitropolit I. P. S. Nectarie, (Sa=rajevo). Are 214.139 credincioşi, 67 de parohii cu 34 preoţi, 3 mă=năstiri cu 6 monahi.

4. – Mitropolia Muntenegrului, mitropolit I. P. S. Arsenie, (Ce=tinge). Are 113.145 credincioşi, 184 de parohii cu 40 preoţi, 21 mă=năstiri cu 4 monahi.

5. – Mitropolia Zagrebului, mitropolit I. P. S. Damaschin, (Za=greb). Are 50.720 credincioşi, 44 de parohii cu 21 preoţi şi 2 monahi.

II. – *Episcopii:*

1. – Episcopia Timocului, episcop P. S. Emilian, (Zajekar); 293.696 credincioşi, 90 parohii, 48 preoţi, 7 mănăstiri, 22 monahi.

2. – Episcopia de Raska, episcop P. S. Pavel, (Prizren); 241.874 credincioşi, 75 parohii, 39 preoţi, 11 mănăstiri, 58 monahi.

3. – Episcopia Nişului, episcop P. S. Ioan, (Niş); 713.324 credincioşi, 276 parohii, 190 preoţi, 10 mănăstiri, 95 monahi.

4. – Episcopia de Sabaţ şi Valiev, episcop P. S. Simeon, (Sabaţ); 489.638 credincioşi, 149 parohii, 109 preoţi, 9 mănăstiri, 65 monahi.

5. – O episcopie în Canada, episcop P. S. Dionisie, (Mănăstirea sîrbească «Sf. Sava», S. U. A.); 100.000 credincioşi, 50 parohii, 50 preoţi.

6. – Episcopia Şumadiei, episcop P. S. Valerian, (Craguievaţ); 500.000 credincioşi, 157 parohii, 134 preoţi, 9 mănăstiri, 66 monahi.

7. – Episcopia Sremului, episcop P. S. Macarie, (Sremski-Karloviţ); 212.986 credincioşi, 114 parohii, 56 preoţi, 60 mănăstiri, 40 monahi.

8. – Episcopia de Baţka, episcop P. S. Nicanor, (Novisad); 374.701 credincioşi, 101 parohii, 71 preoţi, 2 mănăstiri, 21 monahi.

9. Episcopia de Banialuca, episcop P. S. Vasile, (Banialuca); 376.822 credincioşi, 125 parohii, 44 preoţi, 2 mănăstiri, 21 monahi.

10. – Episcopia Branicev, episcop P. S. Hrisostom, (Pozarevac); 489.866 credincioşi, 135 parohii, 110 preoţi, 10 mănăstiri, 135 monahi.

11. – Episcopia Banatului sîrbesc, episcop P. S. Visarion, (Vîrşet); 321.000 credincioşi, 129 parohii, 90 preoţi, 4 mănăstiri, 14 monahi.

12. – Episcopia Pacraţului, episcop P. S. Emilian, (Pacraţ); 129.691 credincioşi, 79 parohii, 41 preoţi, 2 mănăstiri, 7 monahi.

13. – Episcopia Sbornik şi Tuzla, episcop P. S. Longhin, (Tuzla); 400.000 credincioşi, 93 parohii, 40 preoţi, 3 mănăstiri, 21 monahi.

14. – Episcopia Jicei, 630.000 credincioşi, 183 parohii, 146 preoţi, 18 mănăstiri, 238 monahi.

15. – Episcopia din Gorniocarlovit, episcop P. S. Simeon, (Carlovit); 146 parohii, 14 preoţi şi o mănăstire.

16. – Episcopia de Zahum şi Herţegovina, episcop P. S. Vladislav, (Moster) 90.121 credincioşi, 48 parohii, 9 preoţi, 5 mănăstiri, 12 monahi.

17. – Episcopia Dalmaţiei; 189.956 credincioşi, 81 parohii, 8 preoţi, 3 mănăstiri, 6 monahi.

18. – Episcopia Bitoliei şi Ohridei.

19. – Episcopia de Zletovska şi Strumiţa.

20. – Episcopia Vudim.

C. – *Scoli teologice:*

1. – Facultatea de teologie a Bisericii Ortodoxe Sîrbe, (Belgrad), Decan: Dr. T. Draşkovici, 12 profesori, 117 studenţi.

2. – Seminarul «Sf. Sava» din mănăstirea cu acelaşi nume de lîngă Belgrad (de la Racoviţa), Director: Arhim. Velimirovici, 11 profesori 160 elevi.

3. – Seminarul Presreni, Director: Arhim. Metodie Mutteka, 9 profesori, 163 elevi.

D. – *Publicaţii bisericeşti:*

1. – «Glasnic», organul oficial al Bisericii Ortodoxe Sîrbe, (Belgrad).
2. – «Vesnic», organul Uniunii preoţilor ortodocşi din Jugoslavia.
3. – «Bogoslovlje», publicaţia Facultăţii de Teologie din Belgrad.

Ierom. NESTOR VORNICESCU

ŞEDINŢA ADUNĂRII EPARHIALE

Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Iaşilor s=a întrunit în şedinţă ordinară de lucru la centrul eparhial, duminică 10 ianuarie 1960.

La orele 9,30, în catedrala mitropolitană, P. C. Vicar C. Nonea înconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi a oficiat un serviciu religios urmat de un polihroniu, în prezenţa Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin şi a membrilor Adunării eparhiale.

Trecînd apoi cu toţii în sala de şedinţe a Mitropoliei, s=au deschis lucrările Adunării eparhiale. In cuvîntul său Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin aminteşte că Adunarea Naţională Bisericească întrunită la Bucureşti în ziua de 29 octombrie 1959 a hotărît ca adunările eparhiale ale Arhiepiscopiilor şi Episcopiilor din cuprinsul Patriarhiei romîne să ţină şedinţele anuale în ziua de 10 ianuarie 1960, ca la 17 ianuarie 1960 să aibă loc la Bucureşti şedinţa Adunării Naţionale Bisericeşti.

Astfel, potrivit hotărîrii Adunării Naţionale Bisericeşti a fost convocată în şedinţă ordinară pentru astăzi 10 ianuarie 1960 Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Iaşilor pentru a analiza munca desfăşurată în cursul anului 1959, pentru a se lua act de Bilanţul încheiat la 31 decembrie 1959, de executarea planului financiar pe anul încheiat şi pentru a întocmi Planul financiar pe anul 1960.

In continuare Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin informează Adunarea că activitatea culturală, social=patriotică, economică=gospodărească şi administrativ=bisericească din cursul anului 1959, s=a desfăşurat potrivit orînduielilor tradiţionale ale Bisericii şi legilor Patriei noastre scumpe. Slujitorii Bisericii, în toate acţiunile lor, s=au silit să păstreze neştirbite dogmele, canoanele şi rînduielile liturgice, iar ca cetăţeni ai Patriei s=au străduit să=şi împlinească toate îndatoririle lor obşteşti.

Vasta acţiune a Statului de a ridica omul sub toate aspectele a găsit sprijin în Biserică. Slujitorii altarelor au fost mereu prezenţi în lucrarea de transformare socialistă a agriculturii, de înfrumuseţare a satelor, de culturalizare a tuturor fiilor Patriei. Ei au sprijinit activ măsurile organelor sanitare, hotărîrile şi îndrumările tehnicienilor şi ale autorităţilor de stat. Credincioşii Bisericii ortodoxe îndrumaţi de preoţi au răspuns la chemările organelor locale pentru sprijinirea unor acţiuni de interes obştesc.

Prin sectorul administrativ bisericesc s=a urmărit încadrarea slu=

jitorilor de altare în spiritul cel nou din Patria noastră, desfăşurarea activităţii pastorale a preoţilor cu respectarea aşezămintelor şi tradiţiunilor Bisericii şi a legilor statului.

Buna gospodărire a bunurilor eparhiale s=a făcut prin sectorul economic. Ca şi în cursul anilor trecuţi şi în cursul anului 1959 s=a dat o aleasă atenţie monumentelor istorice bisericeşti. Statul prin Departamentul Cultelor a dat mari sume de bani şi materiale necesare pentru restaurarea şi buna conservare a bisericilor şi mănăstirilor monumente istorice.

Arhiepiscopia Iaşilor a avut şi o problemă specială pe care a rezolvat=o la timp şi în bune condiţiuni: strămutarea bunurilor bisericeşti (biserici, case parohiale, cimitire etc.) din zona lacului de acumulare a marei Hidrocentrale V. I. Lenin de la Bicaz.

Ceea ce n=a scăpat o clipă din vedere tuturor preoţilor şi credincioşilor ortodocşi, a spus în continuare Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit, a fost acţiunea petru statornicirea păcii.

In istoria luptei pentru pace anul 1959 este un an de mari realizări.

Propunerile Uniunii Sovietice pentru o dezarmare generală şi totală au fost întîmpinate cu însufleţire şi cu mari nădejdi în toată lumea.

Marea adunare Naţională a R. P. R. prin Declaraţia din 29 decembrie 1959 a arătat ideile şi sentimentele de care este însufleţit întregul popor romîn în acţiunea de aşezare a păcii în lume. Poporul nostru, spune Declaraţia, consideră dezarmarea generală şi totală ca o necesitate imperioasă de aceea sprijină cu toată puterea propunerile Uniunii Sovietice.

Biserica Ortodoxă în general, adaugă Inalt Prea Sfinţitul, n=a încetat o clipă de a fi prin credincioşii şi slujitorii ei alături de luptătorii pentru pace, pentru dezarmare, pentru binele tuturor.

Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a adresat celorlalte Biserici un Apel, chemîndu=le să sprijine propunerea pentru dezarmarea generală şi totală, propunere care este cel mai însemnat eveniment din zilele noastre.

Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Romîne, considerînd acest Apel ca o chemare la viaţă, la dragoste şi înfrăţire între oameni şi popoare, l=a adus la cunoştinţa tuturor preoţilor şi credincioşilor ortodocşi prin centrele eparhiale, cu îndemnul de a stărui fiecare cu toate forţele pentru pacea a toată lumea.

Citind Apelul Sf. Sinod al Biscericii Ruse, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a încheiat cuvîntul său cu convingerea nestrămutată că se va munci cu zel şi în viitor pentru propăşirea duhovnicească a credincioşilor, pentru buna lor stare, pentru fericirea tuturor.

Membrii Adunării au lucrat apoi în comisiuni: Comisiunea bisericească a ascultat şi a analizat raportul Secţiei administrative bisericeşti întocmit de P. C. Consilier Ioan Sandu, Comisiunea culturală a ascultat raportul întocmit de P. C. Consilier Scarlat Porcescu, Comisiunea economică a ascultat raportul întocmit de P. C. Consilier D. Hadîrcă.

Redeschizîndu=se şedinţa plenară raportorii celor trei comisiuni au citit rapoartele întocmite asupra modului în care s=a desfăşurat activitatea secţiilor în cursul anului 1959: P. C. Gh. Titu a citit ra=

portul comisiunii bisericeşti; P. C. Th. Bodnar raportul comisiunii culturale şi P. C. M. Gheorghiu raportul comisiunii economice.

In unanimitate adunarea a luat act cu aprobare de înfăptuirile bisericeşti, culturale, misionare, social=patriotice şi economice=gospodăreşti din cursul anului 1959.

P. C. Consilier D. Hadîrcă a dat apoi citire proiectului de plan financiar al Arhiepiscopiei Iaşi pe anul 1960.

Incheind, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit subliniază că înfăptuirile din cursul anului 1959, se datoresc efortului ostenitorilor din administraţia eparhială.

«Din partea ocîrmuirii de stat am avut cele mai bune condiţiuni în împlinirea planurilor şi acţiunilor noastre: libertate, sprijin moral şi material. Se cuvine, acum cînd se ia cunoştinţă de înfăptuirile din cursul anului încheiat şi de planurile de viitor să ne îndreptăm cu recunoştinţă şi mulţumire către onoratul guvern al scumpei noastre Patrii, către Departamentul Cultelor, asigurînd că vom munci stăruitor pentru înflorirea ţării noaste, pentru binele tuturor, pentru pace în lume».

Inainte de închiderea şedinţei, s=au expediat telegrame din partea adunării Dlui Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri, Prea Fericitului Iustinian Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, Dlui Dumitru Dogaru Secretar General al Departamentului Cultelor precum şi Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii.

S. P.

SALARIAŢII CENTRULUI EPARHIAL ŞI PREOŢII DIN ORAŞUL IAŞI LA I. P. S. MITROPOLIT IUSTIN, CU PRILEJUL ANULUI NOU

Potrivit unei vechi tradiţii, salariaţii de la Centrul Eparhial Iaşi împreună cu preoţii din oraşul Iaşi s=au prezentat în ziua de 2 ianuarie 1960, înaintea I. P. S. Mitropolit Iustin. Cu acest prilej au vorbit: P. C. Cons. Scarlat Porcescu, în numele salariaţilor de la Centrul Eparhial şi P. C. Protoiereu Constantin Andone în numele preoţilor din oraşul Iaşi. In cuvîntările lor, ei au tălmăcit simţămintele de dragoste, respect şi ascultare fiiască pe care clerul şi credincioşii le au faţă de Chiriarhul lor. Pe lîngă acestea, vorbitorii au scos în evidenţă momentele şi realizările mai însemnate din Arhiepiscopia Iaşilor în cursul anului 1959, mărturisind dorinţa şi hotărîrea de a continua munca şi în anul 1960 spre binele Patriei şi al Bisericii, sub călăuza şi veghea continuă a Ierarhului lor. Vorbitorii au asigurat pe I. P. S. Mitropolit că salariaţii şi preoţii vor munci stăruitor şi vor ruga pe Dumnezeu să=i dăruiască ani mulţi cu sănătate şi putere de muncă, pentru a continua lucrările începute, spre binele credincioşilor, spre progresul duhovnicesc şi gospodăresc al Mitropoliei Moldovei şi Sucevei.

Mulţumind pentru urări, I. P. S. Mitropolit a spus printre altele: «Azi în ţara noastră, pe măsură ce se creează o societate nouă care

urmăreşte binele omului, dreptatea şi egalitatea, slujitorii şi credincioşii Bisericii noastre trăiesc din ce în ce mai adînc adevărurile eterne ale învăţăturii Domnului nostru Iisus Hristos. Paralel cu lucrările de înnoire a locaşurilor de cult se zideşte o nouă conştiinţă, şi aceasta constituie un lucru foarte important. Incetul cu încetul slujitorii şi credincioşii se lasă pătrunşi de cuvintele Mîntuitorului: lumea viaţă să aibă şi mai multă să aibă, adică o viaţă fericită. Această viaţă cuprinde întregul fir al existenţii omului de la naştere pînă la veşnicie. Felul cum trebuie înţeleasă această viaţă fericită ne-a fost lămurit de Mîntuitorul în cuvîntarea plină de adevăr ceresc, care este predica de pe munte.

Izvorul acestei trăiri rămîne dragostea. Din această poruncă izvorăşte întreaga activitate şi slujire a Bisericii. Din ea pornesc rădăcinile binelui şi fericirii pentru viaţa oamenilor în familie, în patrie şi în lumea întreagă.

Pentru a realiza acest bine nu e suficient ca fiecare să-şi facă în mod individual datoria, ci este nevoie de eforturi comune. Lucrarea Bisericii trebuie să se unească cu lucrarea tuturor oamenilor pentru ca în felul acesta să putem realiza binele şi fericirea pe care le dorim cu toţii şi pentru care am fost creaţi.

Am luat cu toţii cunoştinţă de pasul hotărîtor în viaţa internaţională prin vizita istorică pe care marele bărbat de stat N. S. Hruşciov a făcut-o în Statele Unite ale Americii, ea fiind un început pentru noi tratative şi vizite între marile puteri. Propunerea concretă de dezarmare generală şi totală făcută de premierul sovietic la O. N. U., în numele Uniunii Sovietice, a fost primită cu căldură şi bucurie de toate popoarele lumii. Dar, aşa cum a declarat N. S. Hruşciov, azi pacea nu trebuie socotită numai ca o acţiune între două state; ea trebuie înfăptuită de toate popoarele, de toţi oamenii. Trebuie să se facă tot ceea ce este posibil pentru înlăturarea pericolului unui nou război, pentru ca între toate statele lumii să se statornicească relaţii de pace, bunăînţelegere şi colaborare rodnică.

La opera de creare a unui climat de pace, sîntem chemaţi să ne dăm din plin obolul nostru. Vă îndemn, a spus I. P. S. Mitropolit Iustin, să vă întăriţi eforturile şi să sprijiniţi orice acţiune de statornicire a păcii, convinşi fiind că aceasta este voia lui Dumnezeu, aceasta este calea ce asigură fericirea.

In al doilea rînd vă îndemn, a spus I. P. S. Mitropolit Iustin, să sprijiniţi cu toată căldura opera de înnoire şi înflorire a scumpei noastre Patrii. S-au făcut paşi mari în mersul spre cultură şi civilizaţie atît în Moldova cît şi pe tot cuprinsul Patriei. Pe zi ce trece, apar tot mai multe uzine, şosele, case de locuit, şcoli, spitale etc. La această operă de înflorire a Patrici trebuie să fie prezentă şi Biserica, pentru a contribui la sporirea binelui obştesc.

Vă îndemn să meditaţi asupra prefacerilor adînci prin care trece Patria noastră pentru ca în acest fel să puteţi ţine pas cu vremea.

Cu acest prilej ţin să mulţumesc conducătorilor Patriei noastre şi Departamentului Cultelor, care au arătat şi arată o largă înţelegere faţă de Biserică şi problemele ei».

In încheiere, I. P. S. Mitropolit Iustin a mulţumit celor prezenţi şi prin ei tuturor slujitorilor şi credincioşilor din Eparhie, pentru urările făcute şi pentru înţelegerea şi lucrarea ce o desfăşoară spre binele Patriei şi al Bisericii, împărtăşind tuturor arhierească binecuvîntare.

ASISTENT

C. *EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR*

SESIUNEA ANUALĂ A ADUNĂRII EPARHIALE

Duminică 10 ianuarie 1960, la Centrul Eparhial s=au desfă=şurat lucrările Adunării Eparhiale a Episcopiei Romanului şi Hu=şilor. După săvîrşirea Sf. Liturghii în Catedrala episcopală, la ora 11,30 s=a oficiat un Te=Deum de către un sobor de preoţi, în frunte cu P. C. Arhim. Emilian Birdaş, vicar eparhial, în prezenţa membri=lor Adunării Eparhiale.

In sala de şedinţe, P. C. Vicar în cuvîntul de deschidere a salutat pe membrii Adunării Eparhiale, informîndu=i că potrivit pre=vederilor regulamentelor noastre bisericeşti, în cadrul acestei sesiuni, vor lua cunoştinţă de munca desfăşurată în Eparhie în cursul anu=lui 1959, în cele trei sectoare de activitate: administrativ=bisericească, cultural=socială şi economic=gospodărească. In continuare, a stăruit asupra noilor condiţii scciale şi politice din ţara noastră în care îşi desfăşoară Biserica activitatea ei precum şi asupra spiritului de care sînt însufleţiţi preoţii şi centrul eparhial în activitatea lor de fiecare zi. In încheierea cuvîntului său, P. C. Vicar a adus mulţumiri De=partamentului Cultelor şi întregului Guvern pentru sprijinul pe carc=l acordă Bisericii, precum şi I. P. S. Mitropolit Iustin pentru dragostea şi înţelegerea pe care a avut=o faţă de clerul şi credincioşii din cu=prinsul Eparhiei Romanului şi Huşilor.

După cuvîntul introductiv, P. C. Sa a declarat Adunarea legal constituită, putînd să ia hotărîri valabile, întrucît majoritatea mem=brilor ei erau prezenţi. Se păstrează apoi un moment de reculegere în memoria deputatului eparhial Petru Hristache=Tg. Ocna, decedat în august 1959.

Dările de seamă asupra activităţii desfăşurate în cursul anului 1959 au fost prezentate biroului Adunării de către P. C. Pr. Cons=tantin Popa, consilier administrativ pentru sectorul administrativ=bi=sericesc, P. C. Arhim. Emilian Birdaş, vicar eparhial, pentru sectorul cultural=social şi P. C. Pr. Constantin Platon, consilier administrativ, pentru sectorul economic=gospodăresc.

Comisiile de verificare au trecut apoi în birouri separate pen=tru a cerceta şi analiza dările de seamă respective.

Şedinţa s=a redeschis la ora 16 sub preşedenţia I. P. S. Mitro=polit Iustin; erau de faţă reprezentanţii Departamentului Cultelor şi ai autorităţilor locale.

In cuvîntarea rostită cu acest prilej, I. P. S. Mitropolit Iustin, a spus că Sfîntul Sinod în şedinţa sa din 29 octombrie 1959 a hotărît

ca Adunările Eparhiale din toată ţara să=şi ţină şedinţele lor astăzi, pentru ca la 17 ianuarie să poată avea loc şedinţa Adunării Naţionale Bisericeşti.

Din rapoartele prezentate şi împărţite comisiilor, s=a arătat activitatea centrului eparhial, a protopopiatelor şi în general a slujitorilor bisericeşti din Eparhia Romanului şi Huşilor în cursul anului 1959. Potrivit organizării noastre bisericeşti, activitatea s=a desfăşurat în ramurile cunoscute: bisericească administrativă, cultural=socială şi economic=gospodărească. Această diviziune rezultă din însăşi lucrarea Bisericii Ortodoxe în lume. Păstrîndu=şi vechile aşezăminte Biserica şi=a reîmprospătat de fiecare dată metodele ei de activitate. Este ceea ce se constată şi în activitatea noastră bisericească actuală. Lucrarea Bisericii are mereu în vedere binele credincioşilor, înflorirea ţării, binele întregii omeniri. Un duh nou, duhul creştinismului autentic, pătrunde întreaga noastră activitate bisericească. Activitatea administrativă urmăreşte îndrumarea preoţilor pentru a corespunde chemării lor de păstori ai credincioşilor, iar activitatea gospodărească urmăreştc crearea mijloacelor pentru atingerea aceluiaşi scop.

Dacă am înregistrat un an de succese, aceasta se datoreşte climatului nou, favorabil acţiunii noastre, se datoreşte largii înţelegeri a cîrmuitorilor Statului faţă de problemele noastre bisericeşti şi care se concretizează prin sprijinul efectiv pe care ni=l dă Departamentul Cultelor. E vorba nu numai de asigurarea libertăţii religioase dar şi de crearea condiţiilor pentru desfăşurarea activităţii noastre. Avem în protopopiate şi parohii slujitori devotaţi care înţeleg rostul Bisericii în viaţa noastră de azi şi ostenesc pe acest ogor al vieţii bisericeşti. Avem ceva şi mai mult: devotamentul credincioşilor care ascultă cuvîntul dumnezeiesc şi=l trec în faptă.

Urmărind binele obştesc, binele tuturor credincioşilor, lucrarea bisericească îmbrăţişează toate aspectele vieţii omului pe pămînt. Biserica prin slujitorii ei, sub influenţa ideilor sociale noi, care se ocupă de om sub toate aspectele, îndrumează credincioşii să se ocupe de întreaga lor fiinţă, ca adevăraţi creştini. Biserica se îngrijeşte de latura spirituală, fără a neglija pe cea pămînteasică, fiindcă a înţeles că omul nu e numai suflet, ci şi trup. De aceea, ţinînd seama de cuvintele Mîntuitorului care mereu îndruma pe cei ce=l ascultau învăţăturile nu numai să se roage lui Dumnezeu, ci să=l şi facă voia, azi îndeamnă pe credincioşi nu numai să=şi îndrepte gîndul la Dumnezeu, ci să şi trăiască după învăţătura Lui. Activitatea Bisericii se desfăşoară în toate laturile vieţii noastre creştine. Aşa se explică prezenţa preoţilor, nu numai în altare, ci şi în vîltoarea acţiunilor obşteşti. Aşa se explică prezenţa lor alături de autorităţile Statului, îndemnînd pe credincioşi să=şi îndeplinească îndatoririle lor cetăţeneşti.

Pentru ca să putem spori rezultatele obţinute de întregul nostru popor în societatea cea nouă, continuă I. P. S. Mitropolit, avem nevoie de pace. De aceea printre luptătorii pentru pace, slujitorii Bisericii noastre s=au înrolat cei dintîi. Ei nu contenesc şi nu trebuie să contenească lupta aceasta frumoasă, omenească şi profund creştină, pînă la biruinţa deplină a păcii. Anul 1959 a adus mai mult ca

oricînd speranţe puternice pentru asigurarea păcii în lume. In vreme ce se serbau 10 ani de luptă organizată pentru apărarea păcii şi 15 ani de viaţă nouă la noi în ţară, Conducătorul Guvernului sovietic, în cursul vizitei sale în S. U. A., prezenta Organizaţiei Naţiunilor Unite propunerile pentru dezarmarea generală şi totală. Vă este cunoscut ecoul pe care l=a avut această acţiune istorică a poporului vecin şi prieten, poporul sovietic. Sovietul suprem al Uniunii Sovietice a adresat tuturor guvernelor din lume un Apel pentru dezarmarea generală şi totală, la care a răspuns şi Marea Adunare Naţională a Republicii Populare Romîne.

La rîndul nostru, pe tărîm bisericesc, ne=am asociat propunerii sovietice pentru dezarmarea generală şi totală. Cei dintîi care au aderat la acest Apel au fost ierarhii Bisericii Ortodoxe Ruse. Conducerea Bisericii Ruse a adresat tuturor Bisericilor un Apel pentru sprijinirea propunerilor privind dezarmarea generală şi totală. Luînd cunoştinţă de acest Apel, Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Romîne, în şedinţa din 21 decembrie 1959 şi=a însuşit textul chemării, hotărînd să fie trimis eparhiilor şi apoi protoieriilor spre a fi adus la cunoştinţa preoţilor în prima conferinţă protopopească. Insuşindu=ne această chemare, de a ne da concursul la dezarmarea generală şi totală, slujitorii şi credincioşii trebuie să fim alături de Biserică, sprijinind această acţiune frumoasă pentru statornicirea păcii în lume.

In atmosfera aceasta de mari nădejdi de asigurarea păcii în lume, ţinem şedinţa Adunării noastre Eparhiale din acest an. Vom impregna întregii noastre activităţi bisericeşti duhul acesta înalt al bunei înţelegeri între oameni şi al păcii în lumea întreagă. Făcînd aşa, vom împlini voia lui Dumnezeu şi prin munca noastră ne vom aduce aportul pentru propăşirea Patriei şi pentru pacea în lumea întreagă.

După cuvîntarea I. P. S. Mitropolit a urmat citirea rapoartelor celor trei comisiuni, prin care se ia act de activitatea desfăşurată de centrul eparhial în decursul anului 1959. P. C. Preot Constantin Ciopraga a citit raportul secţiei administrativ=bisericeşti, P. C. Preot. Ioan Negrea al celei cultural=sociale iar P. C. Preot. Vasile Nica al celei economice. Adunarea, în unanimitate, a luat act cu aprobare de munca şi înfăptuirile bisericeşti misionare, sociale şi economice=gospodăreşti din cursul anului 1959. In continuare, P. C. Preot. Vasile Nica a prezentat proiectul de plan financiar pe anul 1960, care de asemenea a fost aprobat.

Pentru a concretiza simţămintele de dragoste şi devotament, membrii Adunării au expediat telegrame omagiale: Dlui Ioan Gheorghe Maurer, Preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale a R. P. R., Dlui Chivu Stoica Preşedintele Consiliului de Miniştri al R. P. R., Prea Fericitului Iustinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, Dlui Dumitru Dogaru Secretar General al Departamentului Cultelor precum şi Comitetului Naţional de Luptă pentru Apărarea Păcii.

In încheierea lucrărilor adunării, I. P. S. Mitropolit Iustin a adus mulţumiri Onoratului Guvern, Departamentului Cultelor şi organelor de stat locale, care au dat sprijinul cuvenit pentru ca toate

inițiativele și acțiunile Bisericii să fie încununate de roade bogate.

Cu aceasta, a declarat închisă ședința sesiunii ordinare a Adunării Eparhiale a Episcopiei Romanului și Hușilor din anul 1960.

M. P.

RECENZII 110

A. Sivrin : *La peinture de l'ancienne Russie*, Moscova 1958. (Pr. Th. Bodogae) ; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II. *Rapoartele consulatului Austriei din Iași* (1856-1859), București 1959 (N. Grigoraș) ; D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, București 1959 (Zam. Paul).

INSEMNĂRI 121

Două mănăstiri moldovenești din sec. al XV-lea de pe valea Dobrovățului, dispărute (Alexandru I. Gonța) ; Pravoslavna mysl, rev. Mitropoliei ort. cehoslovace, Nr. 3-4, Praga 1959 (Pr. Prof. M. Șesan) ; Tratatul de istoria Romîniei și Tratatul de istoria literaturii romîne (N. V.) ; Însemnări pe cărțile de cult de la Biserica Sf. Spiridon din Iași (Pr. Val. Brînzei).

CRONICA BISERICEASCĂ . . . 133

A. — *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

Patriarhia Serbiei (Ierom. Nestor Vornicescu)

B. — ARHIEPISCOPIA IAȘILOR . . 143

Ședința Adunării Eparhiale (S. P.) ; Salariații de la Centrul Eparhial și preoții din Iași la I. P. S. Mitropolit Iustin, cu prilejul Anului Nou (Asistent).

C. — EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR . . 148

Sesiunea anuală a Adunării Eparhiale (M. P.).

P. 12

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

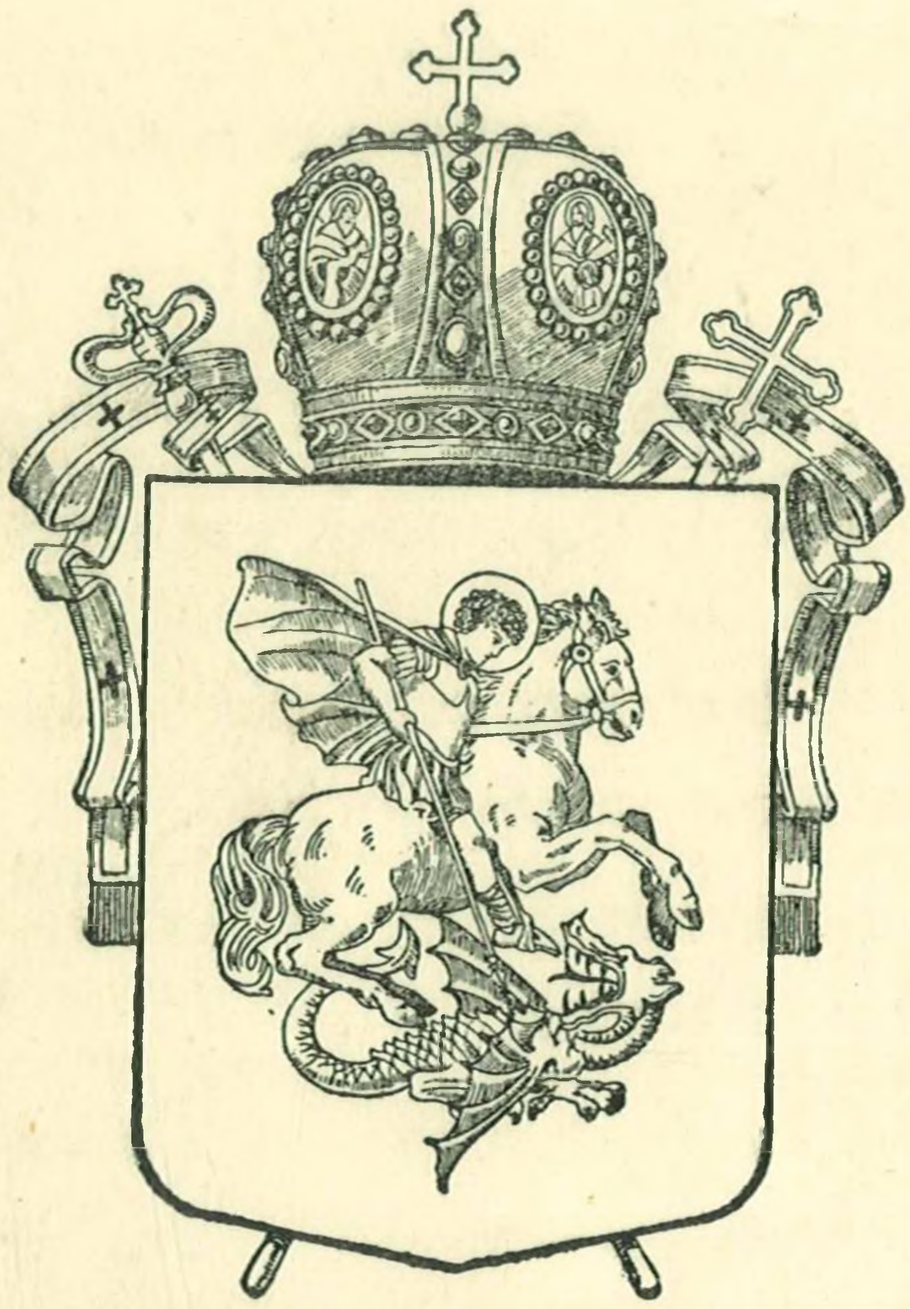

ANUL XXXVI, Nr. 3-4 MARTIE-APRILIE 1960

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

† IUSTIN, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei — PASTORALĂ DE SFINTELE PAŞTI 1960 155

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ŞASEZECI DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI F. JOLIOT-CURIE
Pr. C. Sinescu 164

STUDII

Pr. Prof. LIVIU STAN: Pravila lui Alexandru cel Bun şi vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei 170
DINU C. GIURESCU: Contribuţii la studiul broderiilor de la Trei Ierarhi 215

MATERIAL OMILETIC

Diacon GH. PAPUC: „Lucraţi mîntuirea voastră" 239

MONUMENTE ISTORICE BISERICEŞTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

N. GRĂMADĂ: Biserica din Pătrăuţi 244

FIGURI DIN VIAŢA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

Pr. MANOLE PETRU: Constantin Erbiceanu 248

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . . 255

Acad. Em. Condurachi, *Histria.* Bucureşti 1959 (Pr. Sc. Porcescu); G. Strempel, *Copişti de manuscrise romîneşti pînă la 1800*, vol. I, Bucureşti 1959 (G. N.)

INSEMNĂRI 261

În legătură cu unele cărţi vechi bisericeşti (Ierom. N. Vornicescu; Erasmus, *Despre război şi pace* (S. P.); *O expoziţie de artă bizantină; Arta bizantină* (C. Bărbulescu); *Icoanele ruseşti* (I. C.); *Dvera „Adormirii" de la Dragomirna* (Jacotă Dorin).

(continuare în pagina 3-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

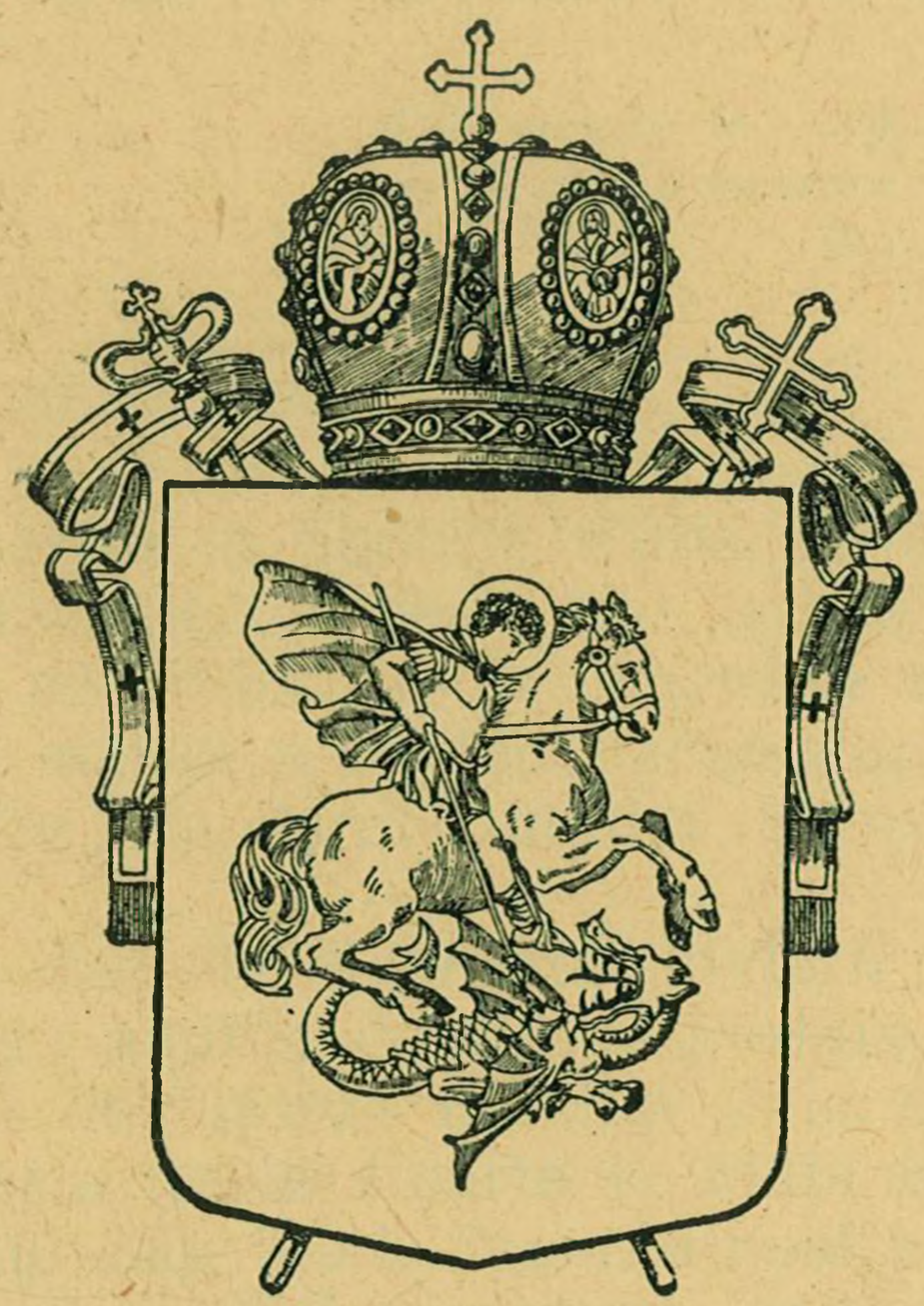

ANUL XXXVI, Nr. 3-4 MARTIE-APRILIE 1960

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:
ARHIEPISCOPIA IAŞILOR, STR. ŞTEFAN CEL MARE, Nr. 46
I A Ş I

† IUSTIN

DIN MILA LUI DUMNEZEU ARHIEPISCOP AL IAȘILOR ȘI MITROPOLIT AL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

IUBITULUI NOSTRU CLER, CINULUI MONAHAL ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI, HAR, MILĂ ȘI PACE DE LA DUMNEZEU, IAR DE LA NOI ARHIEREASCĂ BINECUVÎNTARE

«Din moarte la viață și de pe pămînt la cer Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi».
(Din cîntările Invierii)

IUBIȚI FII SUFLETEȘTI,

Inimile noastre în bucurie sfîntă se scaldă, astăzi; dragostea lui Dumnezeu peste noi s-a revărsat. De lumină cerească se străbat, astăzi, cugetele noastre; Hristos Iisus întru mărire a înviat. Pacea stăpînește, astăzi, sufletele noastre; cu darul Duhului Sfînt viață fericită am cîștigat.

Praznic al bucuriei este ziua învierii Domnului. Ea ne aduce mereu aminte de marea purtare de grijă a lui Dumnezeu față de făptura mîinilor Sale, pe care a ridicat-o cu dragoste de la moarte la viață și de pe pămînt la cer, prin Fiul Său iubit, Domnul nostru Iisus Hristos. «Că atît de mult a iubit Dumnezeu lumea, încît pe Fiul Său Unul-Născut L-a dat, pentru ca oricine crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 16).

Praznic luminat este ziua învierii Domnului. Ea risipește întunericul din cugete, lăsînd să pătrundă în ele adevărul dumnezeiesc. Prin slăvirea Sa, la ridicarea cu trupul din mormînt, Domnul nostru Iisus Hristos s-a arătat lumii ca Dumnezeu, punînd în acest fel temelie veșnică tuturor cuvintelor Sale. Deplina încredințare a priceperii tainelor lui Dumnezeu ne-a venit prin învierea

Mîntuitorului, «întru care sînt ascunse toate vistieriile înţelepciunii şi ale cunoştinţei» (Col. II, 2-3).

Praznic al păcii este ziua învierii Domnului. Dăruindu-ne mîntuirea, prin jertfa de ispăşire şi scularea din morţi a Fiului Său iubit, Dumnezeu ne-a împăcat pe toţi cu Sine spre înfiere şi viaţă fericită. După preamărirea Mîntuitorului ca împărat al păcii, darul dumnezeiesc al dragostei se revarsă neîncetat în lume, călăuzind pe oameni să trăiască în înţelegere şi bunăvoire, iar popoarele în prietenie şi pace.

Sărbătoare a bucuriei, a luminii şi a păcii, ziua Învierii Domnului încălzeşte inimile noastre cu văpaia dragostei nepieritoare, îndreptează cugetele noastre către adîncurile adevărului despre Dumnezeu şi înseninează sufletele noastre, dîndu-le încredinţarea că «de la moarte la viaţă şi de pe pămînt la cer Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi».

IUBIŢII MEI FII DUHOVNICEŞTI,

Lucrarea Domnului nostru Iisus Hristos de mîntuire a neamului omenesc rămîne strîns legată de moartea şi învierea Sa. Prin jertfa de pe cruce, El ne-a răscumpărat din robia morţii, iar prin înviere ne-a dăruit viaţă veşnică. De aceea, propovăduind Evanghelia, Sfinţii Apostoli stăruiau în chip cu totul deosebit asupra morţii şi învierii Domnului. Aceste adevăruri erau repetate apoi de credincioşi fără încetare, înfăţişîndu-le ca o scurtă mărturisire de credinţă, cum reiese din cuvintele Sfîntului Apostol Pavel în întîia sa Epistolă către Corinteni (XV, 1-5): «Vă aduc aminte, fraţilor, zice el, de Evanghelia pe care v-am binevestit-o, pe care aţi şi primit-o, întru care şi staţi, prin care şi sînteţi mîntuiţi, cu ce cuvinte v-am propovăduit-o... Căci v-am dat întîi de toate ce am primit şi eu:

că Hristos a murit pentru păcatele noastre, potrivit Scripturilor

şi că s-a îngropat

şi că a înviat a treia zi, potrivit Scripturilor

şi că s-a arătat lui Chefa, apoi celor doisprezece».

Astfel, în cea mai veche mărturisire de credinţă a Sfintei noastre Biserici sînt cuprinse adevărurile: întîi, despre moartea Mîntuitorului pentru păcatele noastre,

vestită mai dinainte de prooroci în scrierile lor și adeverită prin îngropare; apoi despre învierea cea de a treia zi, vestită deopotrivă de prooroci în scrierile lor și adeverită prin arătările Mîntuitorului în fața Apostolilor Săi.

Precum se știe, în cărțile sfinte ale Noului Testament se spune, că, după înviere, Domnul nostru Iisus Hristos s-a arătat nu numai Apostolilor, dar și lui Iacob, lui Pavel, la peste cinci sute de credincioși deodată și altora. Dacă, însă, în mărturisirea de credință a celor dintîi creștini se pomenesc numai arătările în fața Apostolilor, aceasta se datorește faptului că, fiind trimiși să binevestească mîntuirea, Apostolii trebuiau să se înfățișeze îndeosebi ca martori ai morții și învierii Domnului, potrivit poruncii Sale (Luca XXIV, 48; Fapt. Apost. I, 22).

Într-adevăr, la Ierusalim, în ziua Cincizecimii, în întîia sa cuvîntare de propovăduire a Evangheliei, Sfîntul Apostol Petru, după ce dă adeverire despre pogorîrea Sfîntului Duh, vorbește mai pe larg despre moartea și învierea Mîntuitorului, potrivit cu vechile proorocii. Pentru întărirea spuselor sale el adaugă apoi mărturia Apostolilor despre înviere, zicînd: «Pe acest Iisus L-a înviat Dumnezeu, pentru care noi toți sîntem martori» (Fapt. Apost. II, 32). Iar Sfîntul Pavel, în una din cuvîntările sale, la Antiohia Pisidiei, în întîia sa călătorie apostolică, vorbește deopotrivă despre moartea și îngroparea Mîntuitorului, precum și despre învierea și arătarea Lui «în fața celor care împreună cu El veniseră din Galileia sus la Ierusalim și care sînt acum martorii Lui către norod» (Fapt. Apost. XIII, 31).

IUBIȚII MEI FII,

În vremea viețuirii Sale pe pămînt, Mîntuitorul putea fi văzut ca oricare dintre oameni. După înviere însă, El n-a mai fost văzut decît de cei cărora însuși a voit să se arate (Fapt. Apost. X, 41). Ochii omenești singuri nu sînt în stare să vadă pe Mîntuitorul în trupul Său slăvit după învierea din morți.

Domnul nostru Iisus Hristos a înviat, într-adevăr, cu trupul Său; dar la înviere, trupul Domnului a trecut nu numai de la moarte la viață, ci și de la viața de

mai înainte la o viaţă nouă. Astfel, chiar în clipa învierii, Iisus străbate cu trupul prin piatra mormîntului, lăsînd neatinse peceţile puse deasupra ei; El a intrat la ucenici, cu toate că uşile erau încuiate; se arăta sau se făcea nevăzut, într-un loc sau altul, după singură voia Sa.

Cugetînd la toate acestea, Sfinţii Apostoli, chiar după ce dobîndiseră încredinţarea că Iisus a înviat, cînd îl priveau cu ochii lor uneori încă nu erau cu totul siguri că-L văd, cu toate că ştiau că El este. Astfel, cînd L-au văzut întîia oară, după înviere, deşi Sfîntul Petru le spusese că Mîntuitorul a înviat şi i s-a arătat lui, totuşi «ei au rămas încremenţi şi înfricoşaţi, gîndind că văd un duh» (Luca XXIV, 37). Apostolii se bucurau, într-adevăr, văzînd pe Iisus; dar, totodată, erau cuprinşi de uimire, privindu-L. «Mirîndu-se ei — zice Sf. Evanghelist Luca —, de bucurie încă nu credeau» că Iisus se află în faţa lor. De aceea, la Marea Tiberiadei, Iisus vorbea cu ucenicii Săi, fără ca ei să-L cunoască. Apoi, chiar după ce şi-au dat seama că este El, totuşi îl priveau oarecum stingheriţi. Deopotrivă, Maria Magdalena a văzut pe Mîntuitorul şi a grăit cu El, dar nu L-a recunoscut decît după ce L-a auzit rostindu-i numele ei. Iar cei doi ucenici, în drum spre Emaus, au călătorit cu Iisus şi au vorbit mult împreună chiar despre Patimile Lui, dar nu şi-au dat seama că este El. Abia seara, la cină, după ce L-au văzut că a luat pîinea şi binecuvîntînd-o a frînt-o şi le-a dat-o lor, atunci «s-au deschis ochii lor şi L-au cunoscut pe El; dar El s-a făcut nevăzut de la ei. Iar ei şi-au spus unul altuia: Oare nu ardea în noi inima noastră, cînd ne vorbea pe cale, cînd ne tîlcuia Scripturile?» (Luca XXIV, 31-32).

Istorisind acest fapt, Sfîntul Evanghelist Luca — unul din cei doi ucenici, celălalt fiind Cleopa —, ne spune că ei nu şi-au dat seama că merg alături de Iisus pe cale, fiindcă «ochii lor erau ţinuţi ca să nu-L cunoască» (XXIV, 16), sau, cum zice Sfîntul Evanghelist Marcu, fiindcă Iisus s-a arătat atunci «în altă înfăţişare» (XVI, 12).

Pe scurt, toţi cei cărora li s-a arătat Iisus, după înviere,au dobîndit încredinţarea neclintită că El s-a sculat cu trupul din mormînt, trecînd de la moarte la viaţă. De acest adevăr nimeni nu se îndoia. Văzîndu-L, însă, ei îşi dădeau seama că Iisus era acelaşi pe care-L cunoscu-

seră mai înainte, şi totuşi se făcuse altul. S-ar putea chiar spune că, pentru ei, după înviere Iisus era acelaşi altul!

De aceea, propovăduind mîntuirea, Sfinţii Apostoli au dat mărturie nu numai despre învierea Domnului, dar şi despre strămutarea Lui cu trupul întru mărirea Tatălui ceresc, la care sîntem chemaţi şi noi toţi cei care credem în înviere.

IUBIŢI FII SUFLETEŞTI,

«Hristos a înviat din morţi, fiind pîrga învierii celor adormiţi», ne învaţă Sfîntul Apostol Pavel. Că «de vreme ce printr-un om a venit moartea, tot printr-un om şi învierea morţilor. Şi precum întru Adam toţi mor, aşa şi întru Hristos toţi vor învia... la arătarea Lui» (I Cor. XV, 20-23).

Dar, se poate întreba cineva: Cum înviază morţii? În ce trupuri vin ei la viaţă? La aceste întrebări ne răspunde Sfîntul Pavel, cînd scrie către Corinteni: «Lipsit de minte ce eşti! Ceea ce tu semeni nu dă viaţă, dacă nu va fi murit. Şi ce semeni? Nu trupul ce va să fie îl semeni, ci numai grăuntele gol, dacă se întîmplă să fie de grîu sau de altceva din celelalte, iar Dumnezeu îi dă trup după a Sa voinţă, fiecărei seminţe un trup al ei!» (I Cor. XV, 35-38).

Aşa se întîmplă şi cu învierea morţilor. După cum în sămînţa bobului de grîu se găseşte izvorul vieţii lui, potrivit cu rostul lui pe pămînt, tot aşa şi în fiinţa omenească se află izvorul ei de viaţă. Dar acest izvor a fost înnoit, prin mîntuire, spre fericire veşnică, potrivit chemării omului de către Dumnezeu, pentru a moşteni împărăţia cerurilor împreună cu Fiul Său. De aceea, învierea morţilor se face în acelaşi fel cu învierea Mîntuitorului. «Dacă Duhul Celui ce a înviat pe Iisus din morţi, zice Apostolul Pavel, locuieşte în voi, El, cel ce a înviat pe Iisus din morţi va face vii şi trupurile voastre muritoare, prin Duhul care sălăşluieşte în voi» (Rom. VIII, 11).

Dar, precum Mîntuitorul, după înviere, n-a venit la viaţa dinainte de moarte, ci s-a ridicat la viaţa cerească cu trupul slăvit, tot aşa şi omul, după înviere, trece la o viaţă nouă cu trupul îmbunătăţit. La a doua arătare a Sa, Domnul nostru Iisus Hristos «va schimba la înfă-

ţișare trupul smereniei noastre întru asemănarea trupului măririi Sale» (Filip. III, 21).

Astfel, la înviere, omul se ridică din moarte la viaţă cu trupul înnoit. «Se seamănă întru stricăciune, înviază întru nestricăciune; se seamănă întru necinste, înviază întru mărire; se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere; se seamănă corp sufletesc, înviază corp duhovnicesc» (I Cor. XV, 42-44). După înviere, cum zice Mîntuitorul, noi vom fi ca îngerii din ceruri (Luca XX, 35). Schimbîndu-se, trupurile noastre pămînteşti se vor face nestricăcioase, pline de mărire, nemuritoare; vor fi asemenea trupului ceresc al Mîntuitorului. Căci «după cum am purtat chipul trupului pămîntesc (al lui Adam), purta-vom şi chipul trupului ceresc (al Domnului nostru Iisus Hristos)» (I Cor. XV, 49).

Firește, iubiţii mei, învierea noastră cu trupurile se va face la judecata de obște, cînd Domnul nostru Iisus Hristos se va arăta cu putere ca stăpîn al împărăţiei Sale; aceasta va fi ziua de răsplată pentru fiecare, după credinţa şi faptele sale. Împărăţia Fiului lui Dumnezeu, din care fac parte toţi credincioşii, a început însă în clipa în care Domnul nostru Iisus Hristos s-a arătat lumii ca trimis al lui Dumnezeu. «Legea şi proorocii au ţinut pînă la Ioan, spune Mîntuitorul; de atunci, împărăţia lui Dumnezu se binevesteşte şi fiecare dă năvală în ea» (Luca XVI, 16). Sub această înfăţişare de timp al propovăduirii adevărului Evangheliei, împărăţia lui Dumnezeu poate fi numită împărăţia Evangheliei sau împărăţia adevărului. Dar, prin jertfa şi învierea Mîntuitorului, a ieşit la iveală o altă latură a lucrării Sale în lume: împăcarea tuturor oamenilor cu Dumnezeu. De aceea, sub această înfăţişare, împărăţia lui Dumnezeu a fost numită împărăţia păcii, aşa cum împărăţia lui Dumnezeu de după judecata viitoare este numită, în înţeles restrîns, împărăţia cerurilor.

«Avînd făgăduinţa vieţii de acum şi a celei viitoare» (I Tim. IV, 8), omul intră în împărăţia Fiului lui Dumnezeu, adică în Biserică, în clipa în care, după ce a mărturisit credinţa cea adevărată, primeşte darul Sfîntului Duh, prin botez (Ioan III, 5; Mat. XII, 28; Luca XI, 20). Acesta îl face părtaş morţii şi învierii Domnului, întărindu-l totodată pentru a vieţui potrivit învăţăturii Evangheliei.

Dovada trecerii noastre de la moarte la viață, prin învierea Mîntuitorului, este vieţuirea noastră în dragoste. «Noi ştim că ne-am strămutat de la moarte la viaţă, scrie Sfîntul Evanghelist Ioan, fiindcă iubim pe fraţi; cine nu iubeşte pe fratele său, rămîne întru moarte» (Ep. I-a, cap. III, 14).

Astfel, lepădînd pe omul cel vechi al păcatului şi îmbrăcînd pe omul cel nou, «care este făcut după chipul lui Dumnezeu», credinciosul «se înnoieşte cu duhul cugetului său» (Efes. IV, 23-24), prin credinţa în moartea şi învierea Domnului şi prin darul Sfîntului Duh, pentru a păstra curăţia şi sfinţenia în fiinţa sa şi pentru a vieţui în dragoste şi pace cu semenii săi.

IUBIŢII MEI FII DUHOVNICEŞTI,

Proorocii Vechiului Testament, cu veacuri înainte de venirea în trup a Domnului nostru Iisus Hristos pe pămînt, odată cu vestirea Patimilor, a morţii şi învierii Sale, au vorbit despre împărăţia lui Mesia, adică despre Biserica lui Hristos, ca despre împărăţia păcii, iar pe Mîntuitorul însuşi Îl numeau Împăratul şi Domnul Păcii. Ei erau încredinţaţi că, după împăcarea omului cu Dumnezeu, prin jertfa şi învierea Mîntuitorului, în lume «va înflori dreptatea şi va fi belşug de pace cît va sta luna pe cer» (Ps. LXXI, 7).

Într-adevăr, propovăduind «Evanghelia păcii», Sfinţii Apostoli au vestit cuvîntul mîntuirii pretutindeni. Împreună cu slujitorii Bisericii, pe care-i rînduiau în oraşe şi sate, ei sădeau în sufletele oamenilor dreapta învăţătură despre Dumnezeu, făceau pe credincioşi părtaşi ai darurilor Sfîntului Duh, şi-i îndrumau pe calea faptei celei bune. La faţa oamenilor ei nu căutau; tuturor le vesteau împăcarea cu Dumnezeu, prin Iisus Hristos; pe toţi îi îndemnau să trăiască în dragoste, ca fraţi între ei şi fii ai aceluiaşi Părinte ceresc.

Sfinţii Apostoli nu mărgineau, desigur, vieţuirea în dragoste la hotarele obştei dreptcredincioase. Ei propovăduiau bună înţelegerea între oameni, fără să ţină seamă de credinţele lor deosebite. De aceea, Sfîntul Apostol Pavel îndeamnă pe Tit, episcopul Cretei, să aducă aminte credincioşilor «să se supună stăpînirilor şi dregătoriilor, să asculte, să fie gata spre tot lucrul

bun, să nu defaime pe nimeni, să nu se gîlcevească, să fie îngăduitori, să arate deplină blîndeţe către toţi oamenii» (III, 1-2). Pe evrei Apostolul îi îndeamnă să caute «pacea cu toţi» (XII, 14), iar romanilor le scrie astfel: «Să nu întoarceţi nimănui răul cu rău. Purtaţi grijă de cele bune faţă cu toţi oamenii. Dacă se poate, pe cît stă în puterea voastră, să fiţi în pace cu toţi oamenii» (XII, 17-18).

Cu alt prilej, Sfîntul Apostol Pavel, întorcîndu-şi cugetul de la legăturile care trebuie să fie între oameni la legăturile dintre neamuri sau dintre popoare, spune Galatenilor (III, 28) că atît iudeii cît şi elinii sînt împreună moştenitori ai făgăduinţelor făcute de Dumnezeu lui Avraam pentru mîntuirea tuturor oamenilor. De aceea, şi unii şi alţii sînt ai lui Hristos. «Noi toţi într-un singur Duh ne-am botezat ca să fim un singur trup, fie iudei, fie elini...», scrie Apostolul în Epistola I-a către Corinteni (XII, 13). Iar, în Epistola către Coloseni (III, 10-15), după ce îndeamnă pe credincioşi să umble întru vieţuirea cea nouă «după chipul Celui ce i-a zidit», adaugă: «Aici nu mai este elin şi iudeu..., barbar, scit..., ci toate şi întru toate este Hristos». Mai departe, Sfîntul Pavel arată că legăturile dintre oameni şi popoare trebuie să se întemeieze pe îngăduinţă, pe dragoste, pe pace.

Această învăţătură, pe care o găsim şi în alte scrieri ale Noului Testament, este temelia lucrării Sfintei noastre Biserici de propovăduire a îngăduinţei unuia faţă de altul, a dragostei unuia către altul şi a păcii unuia cu altul.

IUBIŢII MEI FII SUFLETEŞTI,

În această sfîntă zi de luminată prăznuire a învierii Domnului, văzînd cu toţii «unirea duhului în legătura păcii» (Efes. IV, 3), cu inimă curată să ridicăm cugetul nostru către Bunul Dumnezeu, rugîndu-L fierbinte să ne păzească pe noi întru pacea pe care a dăruit-o El lumii, prin Fiul Său iubit, Domnul nostru Iisus Hristos; sufletelor noastre să le dăruiască înseninare, linişte şi bunăvoire faţă de semenii noştri; în lume să domnească bună înţelegerea, prietenia şi pacea.

Cu încredinţarea că săvîrşim dumnezeiască lucrare, să sprijinim pe toate căile înfăptuirea năzuinţei de

veacuri a popoarelor de a trăi în pace unele cu altele, respectîndu-se și ajutîndu-se între ele pentru propășirea întregii omeniri și bunăstarea tuturor oamenilor.

Să însoțim, cu dorință de izbîndă, la apropiata întîlnire a cîrmuitorilor marilor popoare, propunerea Guvernului Sovietic de dezarmare generală și totală. Răul trebuie tăiat din rădăcină. Pentru a împiedica izbucnirea unui nou război, care ar putea nimici întreaga omenire, prin folosirea armelor atomice, nu există decît o singură cale: distrugerea cu desăvîrșire a tuturor armelor și mijloacelor de război. De aceea, ne însușim cu multă bucurie această nouă strădanie a Uniunii Sovietice pentru statornicirea păcii veșnice în lume și cerem cu tărie înfăptuirea ei de către toate popoarele.

Strînși uniți în jurul cîrmuitorilor scumpei noastre patrii, să sprijinim voința întregului nostru popor de a trăi în pace cu toate popoarele lumii și hotărîrea lui de a-și făuri o viață nouă, îmbelșugată și fericită.

Binecuvîntînd strădaniile tuturor celor care caută pacea și urmăresc înfăptuirea ei, în această zi de sfîntă bucurie rog pe Tatăl cel ceresc să păstreze nepotolită, în inimile voastre, văpaia dragostei de Dumnezeu și de semenii voștri; Duhul adevărului să vieze în cugetele voastre; iar sufletele voastre să se facă sălaș sfînt păcii, întru agonisirea vieții fericite.

«Darul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi toți».

«HRISTOS A INVIAT!»

Al vostru de tot binele voitor și pururea către Domnul fierbinte rugător,

† *IUSTIN*
ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT

Dată în reședința Noastră mitropolitană din Iași, cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Învierii Domnului, anul mîntuirii 1960.

ŞASEZECI DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI FREDERIC JOLIOT-CURIE

(19. III. 1900—19. III. 1960)

Luptătorii pentru pace din lumea întreagă au cinstit prin numeroase şi variate manifestări pe marele savant şi luptător pentru pace Fr. Joliot-Curie cu prilejul împlinirii a şasezeci de ani de la naşterea sa.

Fr. Jolit-Curie s-a născut în Paris la 19 martie 1900. În timpul primului război mondial şi-a întrerupt studiile ; după armistiţiul din 1918 s-a înscris la Şcoala de fizică şi chimie industrială din Paris, pe care o absolveşte cu titlul de inginer în anul 1923.

Cu recomandarea fostului său profesor, marele fizican Paul Langevin, intră în 1925 ca preparator particular al Mariei Sklodowska Curie la Institutul de Radiu.

După un an se căsătoreşte cu colega sa de laborator, Irène Curie, fiica soţilor Pierre şi Maria Curie. Prin căsătorie ambii soţi vor purta numele de Joliot Curie şi îşi iau «sarcina de onoare de a continua gloria ştiinţifică» a părinţilor.

În anul 1930 obţine titlul de doctor în ştiinţe. Teza sa de doctorat asupra poloniului este primită cu unanime şi elogioase aprecieri în lumea ştiinţifică.

Numeroşi oameni de ştiinţă au recunoscut că Fr. Joliot Curie a fost un deschizător de drumuri noi pentru progresul omenirii. Contribuţia sa fundamentală în studiile privind energia atomică îl aşează printre cei mai mari savanţi ai secolului nostru.

Împreună cu soţia sa studiază şi cercetează în laborator proprietăţile şi caracteristicile nucleului atomic obţinînd rezultate strălucite. Ei contribuie, într-o foarte mare măsură, la descoperirea neutronului, alături de proton, în nucleul atomic, şi precizează rolul ce-l va juca această particulă în eliberarea forţei nucleare.

În anul 1934, soţii Joliot Curie obţin elemente noi radioactive, prin bombardarea aluminiului cu particule emise de poloniul radioactiv natural descoperind radioactivitatea artificială. Această nouă descoperire, după cum afirmă Acad. Prof. D. Scobelţin din Moscova, «este poate cea mai importantă prin extinderea influenţei pe care o va exercita asupra descoperirilor ulterioare ale ştiinţei».

Fr. Joliot Curie, împreună cu colaboratorii săi apropiaţi, îşi îndreaptă cercetările asupra fenomenului fusiunii nucleului de uraniu şi demonstrează că în timpul fuziunii, apar neutroni eliberaţi capabili să provoace noi fusiuni nucleare. În felul acesta, drumul spre eliberarea energiei atomice era deschis «prin accelerarea artificială a dezintegrării uraniului».

În 1939, după cum observă acad. Prof. Scobelţin din Moscova, Fr. Joliot Curie «obţine toate datele necesare pentru a realiza reacţia în lanţ continuu, controlată, pe care o prevăzuse încă în 1934».

Aplicînd principiul stabilit de el, al reacţiei în lanţ controlate, Fr. Joliot Curie construieşte în 1939 «prima baterie atomică din lume».

Prin munca lor ştiinţifică, încununată de succes, soţii Joliot-Curie îşi cuceresc locul de frunte în viaţa ştiinţifică a Franţei şi primesc — şi unul şi altul — însărcinări de prestigiu.

În anul 1935, ei primesc consacrarea mondială de savanţi cu renume prin Premiul Nobel pentru chimie ce li se acordă atunci pentru descoperirea radioactivităţii artificiale.

Ca urmare firească a gloriei dobîndite, Frédéric Joliot-Curie ajunge profesor la Collège de France, la catedra de chimie nucleară, special creată pentru el.

* * *

Fr. Joliot-Curie opera, în problemele ştiinţifice, cu ingeniozitatea savantului, iar în cele social-politice, de care era preocupat în aceeaşi măsură, opera cu responsabilitatea savantului.

Cu o înaltă preţuire faţă de om activează în «Liga Drepturilor Omului» iar în 1937 se declară partizan al păcii cînd participă şi ia cuvîntul la Congresul internaţional pentru pace, ţinut atunci la Londra.

Cînd Franţa e cotropită, în iunie 1941, împreună cu alţi intelectuali patrioţi Fr. Joliot-Curie constituie Frontul Național Universitar din Paris.

După eliberarea patriei sale, în 1944, i se încredinţează Direcţia Centrului de Cercetări ştiinţifice. El reorganizează acest Centru spre a corespunde rolului ce trebuia să-l împlinească în serviciul ştiinţei.

După ce în 6 august 1945 americanii aruncă asupra oraşului Hiroşima prima bombă atomică, Fr. Joliot-Curie se cutremura la gîndul că extraordinara forţă eliberată a energiei atomice a luat drumul condamnabil al nimicirii vieţii.

Evenimentul tragic de la Hiroşima, răscoleşte cu putere sentimentul răspunderii ce o are savantul faţă de semenii săi şi îl determină pe Fr. Joliot-Curie să ia atitudine hotărîtă împotriva acelora care vor să întrebuinţeze descoperirile ştiinţifice în scopuri distructive.

Ştiinţa, după concepţia sa, îşi merită preţuirea numai în măsura în care aduce servicii omenirii, iar valoarea ei umană se realizează în funcţie de promovarea progresului social.

Savanţii au meritul descoperirilor lor, dar au şi răspunde-

rea folosirii acestora ; de aceea ei au datoria să se opună cu dîrzenie celor ce vor să schimbe destinaţia paşnică şi constructivă a descoperirilor ştiinţifice.

Fr. Joliot-Curie îşi dădea seama de responsabilitatea sa socială şi acţionează în consecinţă. El «refuză să considere războiul inevitabil», califică bomba atomică «o armă oribilă şi inadmisibilă» şi se numără printre cei dintîi savanţi care au lansat strigătul de ajutor în numele omenirii, contra războiului atomic.

Atitudinea lui Joliot-Curie a constituit o pildă impunătoare în lumea oamenilor de ştiinţă.

La începutul anului 1946, i se încredinţează postul de Înalt comisar al Energiei Atomice pentru Franţa. El primeşte noua însărcinare cu condiţia ca cercetările sale să fie orientate numai în scopuri paşnice. I se admite condiţia şi în curînd Laboratoarele Comisariatului vor da înalt randament în problema nucleară.

Lucrările sînt încununate de succes prin construirea, în decembrie 1948, a primului reactor atomic francez. Prin realizarea reactorului atomic, drumul spre înzestrarea Franţei cu centrale atomo-electrice era deschis, dar cercurile conducătoare îl atacă, cerînd îndepărtarea lui de la Comisariat. Este revocat din înaltul post în anul 1950. Pleacă adînc mîhnit cînd i se închid porţile unei instituţii create de el, dar hotărît să lupte pentru triumful păcii tulburate de coaliţiile războinice.

«El era pătruns de ideia că pentru a bara războiul este nevoie ca orice om cinstit să ia poziţia activă în favoarea păcii».

Calmul şi hotărîrea cu care duce lupta sporesc şansele acţiunii sale.

În anul 1949, lupta pentru pace ia forme concrete de organizare. Fr. Joliot Curie face parte dintre iniţiatorii şi organizatorii primului Congres al Păcii, ţinut în aprilie 1949, la Paris şi, concomitent, cu o parte dintre delegaţi, la Praga. Cu acel prilej, Fr. Joliot Curie este ales Preşedinte al Mişcării mondiale a Partizanilor Păcii.

Aportul său ca preşedinte este deosebit de important prin faptul că el acordă acestei nobile mişcări nu numai rezonanţa numelui său, ci şi o intensă activitate. În concepţia savantului, munca depusă în serviciul păcii, are absolut aceeaşi valoare ca şi munca ştiinţifică, de la care, sigur, va fi sustras de multe ori, dar fără regret pentru el,

Prin prezenţa, competenţa, autoritatea de savant atomist şi prin activitatea sa în fruntea mişcării mondiale pentru apărarea păcii — pe care, de altfel Fr. Joliot-Curie n-o va părăsi pînă la moarte — dă acestei acţiuni prestigiu şi forţă.

În anul 1950, îl preocupă, îndeosebi, interzicerea folosirii armelor atomice.

După propunerea sa, în martie 1950, a fost lansat istoricul Apel de la Stockholm pentru «interzicerea totală şi necondiţionată a armelor atomice» pe care l-a semnat primul din întreaga lume, tocmai în ziua de 19 martie 1950, cînd îşi sărbătorea cea de-a 50-a aniversare,

Apelul, cu o extraordinară rezonanţă mondială, a sporit numărul luptătorilor pentru pace. La Congresul din 1950, de la

Varşovia, s-a constatat amploarea mişcării partizanilor păcii. Aici, ca şi la Viena, în 1951, glasul lui Fr. Joliot-Curie răsună răspicat pentru trezirea conştiinţei umane în favoarea păcii.

Toate problemele internaţionale afirmă şi demonstrează Fr. Joliot-Curie, pot fi soluţionate pe cale paşnică.

Activitatea desfăşurată de Fr. Joliot-Curie, cu atît zel şi competenţă în slujba păcii a fost recunoscută — pe plan mondial — şi răsplătită în 1951, cînd i s-a acordat Premiul Internaţional Lenin «Pentru întărirea păcii între popoare».

E de remarcat faptul că el este primul titular al acestei înalte distincţiuni.

La Congresul popoarelor pentru pace, ţinut la Viena în decembrie 1952, Fr. Joliot-Curie a prezentat raportul în legătură cu posibilităţile de realizare a destinderii internaţionale pe calea tratativelor.

La sesiunea, din noiembrie 1953 de la Viena, a Consiliului Mondial al Păcii, Fr. Joliot-Curie, prin raportul său, cere din nou interzicerea armelor de exterminare în masă şi propune să fie analizată şi luată în considerare problema dezarmării.

În anul 1954 şi în anul 1955, în numele Consiliului Mondial al Păcii cere încetarea experienţelor cu arme atomice sau cu hidrogen şi dă alarma asupra lucrărilor de pregătire a războiului atomic. Atunci a fost lansasat Apelul adresat întregii lumi spre a fi oprit războiul atomic.

La Helsinki, în iulie 1955, Fr. Joliot-Curie, în cuvîntul de deschidere a Adunării Mondiale pentru Pace, a vorbit despre rolul important ce-l are opinia publică în cristalizarea hotărîrilor adoptate de Consiliul Mondial al Păcii. Cu acest prilej, constată că mişcarea mondială pentru pace a crescut în măsura în care oamenii cinstiţi şi dornici de pace, de pretutindeni, au fost bine informaţi asupra problemelor păcii.

În iunie 1957, Consiliul Mondial al Păcii şi-a ţinut sesiunea pentru prima dată, în capitala unei ţări asiatice, la Colombo (Ceylon). Fr. Joliot-Curie n-a luat parte, dar a adresat participanţilor un mesaj documentat în care se ocupa de gravul pericol al exploziilor nucleare.

În luna iulie 1958, la Congresul pentru dezarmare şi colaborare internaţională ce şi-a desfăşurat lucrările la Stockholm, Fr. Joliot-Curie fiind grav bolnav n-a luat parte. Raportul său despre ţelurile Congresului a fost citit în şedinţă de prietenul său Pierre Biquard. Acest discurs constituie ultimul mesaj al lui Fr. Joliot-Curie adresat omenirii doritoare de pace. E socotit drept testamentul politic al marelui savant, prin faptul că exprimă ultimele sale dorinţe privind pacea.

Reglementarea paşnică a conflictelor — pe calea tratativelor —, colaborarea internaţională pe baza principiilor coexistenţei paşnice între ţări cu sisteme social-economice diferite, oprirea, cu desăvîrşire, a experienţelor nucleare şi interzicerea fabricării bombelor atomice sînt probleme prezentate şi analizate în raportul adresat Congresului de Fr. Joliot-Curie.

Miezul raportului îl constituie însă problema dezarmării, care se impune cu precădere în faţa tuturor factorilor de răs-

pundere în problemele mondiale şi figurează pe ordinea de zi a marilor consfătuiri internaţionale.

Fr. Joliot-Curie a prezentat această problemă în toată complexitatea ei. El a combătut argumentele celor ce se opun dezarmării din motive politice sau din consideraţiuni economice, demonstrînd că dezarmarea este necesară, posibilă şi avantajoasă în condiţiile actuale ale coexistenţei celor două sisteme social economice.

* * *

Ştim că Fr. Joliot-Curie n-a luat parte la Congres pentru că era bolnav. Mai fusese bolnav prin anul 1955, dar atunci a învins el.

Prin martie 1956, savanta Irène Jolit-Curie, soţia şi colaboratoarea sa a fost răpusă de nemiloasa boală, care nu-l va cruţa nici pe el. De altfel, Fr. Joliot-Curie ştia, cu certitudine, că boala ce-l va răpune se datora acţiunilor dăunătoare ale radiaţiunilor sub care şi-a împlinit munca ştiinţifică de laborator.

În anul 1958, cînd se îmbolnăveşte din nou, boala şi-a rostit sentinţa definitivă. L-a răpus în ziua de 14 august.

* * *

Fr. Joliot-Curie, prin activitatea sa ştiinţifică şi socială s-a făcut cunoscut întregii lumi. Oamenii de ştiinţă pe de o parte, şi sutele de milioane de oameni cinstiţi din lumea întreagă pe de altă parte, recunosc, că Frédéric Joliot-Curie «prin opera sa în fizica nucleară s-a înscris printre cei mai mari savanţi ai lumii, iar prin munca sa ca om a dobîndit un loc în istoria lumii».

Era membru al mai multor Academii de ştiinţe din diferite ţări, iar 8 universităţi din lume i-au acordat înaltul titlu de «doctor honoris causa».

Pe lîngă aceste mari merite ştiinţifice, Fr. Joliot-Curie întrunea — în aceeaşi măsură — mari merite în domeniul vieţii sociale, căci el «a reuşit să îmbine într-o unitate superioară aptitudinea neîntrecută pentru creaţia ştiinţifică cu capacitatea deosebită de luptă social politică pentru progresul omenirii, pentru libertate, pentru pace».

În multe ţări, printre care se numără Franţa, U. R. S. S., R. D. G., Romînia, Cehoslovacia, Ungaria şi altele, cinstirea memoriei marelui om se face în chip variat şi mişcător.

În U. R. S. S. numele lui Frédéric Joliot-Curie va figura alături de nume cu prestigiu mondial, pe harta geografiei interplanetare denumind un crater descoperit de ştiinţa sovietică pe faţa invizibilă a Lunii.

Institute de cercetări, aşezăminte culturale, organizaţii cooperatiste, străzi, pieţe publice şi timbre, în diferite ţări îi vor eterniza numele.

În ţara noastră, un timbru cu chipul marelui dispărut, un bust de bronz aşezat în aula Facultăţii de matematică şi fizică a universităţii din Bucureşti vor ţine trează amintirea savantu-

lui. De asemeni din grija Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii a apărut lucrarea : F. Joliot-Curie — *Culegere de cuvîntări, declaraţii şi mesaje* — Bucureşti, 1959; În Editura Academiei R. P. R. va apărea în curînd «Opere alese» de Fr. Joliot-Curie. Diverse publicaţii, cu apariţie cotidiană, săptămînală sau lunară, l-au omagiat pe Fr. Joliot-Curie, în diferite împrejurări; printre acestea şi-a arătat preţuirea faţă de marele luptător pentru pace şi revista Sf. Sinod, B. O. R., Nr. 7-10/1959.

Toate Comitetele pentru Apărarea Păcii din Patria noastră îl omagiază în şedinţe festive.

Manifestările de pretutindeni închinate memoriei sale arată valoarea sa necontestată între sutele de milioane de oameni care luptă pentru pacea lumii.

Cu acest prilej cînd ne-am reamintit de ceea ce a făcut el pentru pace, se impune întrebarea : ce trebuie să facem noi spre a cinsti cum se cuvine memoria acestui luptător dîrz ?

Să răspundem împreună cu savantul John Bernal, actualul Preşedinte al Consiliului Mondial al Păcii : «Îi vom cinsti mai bine memoria urmîndu-i inspiraţia şi lucrînd pentru pace, pentru libertate, căci numai aşa vom asigura deplina înflorire a spiritului omenesc».

Şi împreună cu Pierre Cot, — vom făgădui : «Singurul fel în care putem să-i înapoiem puţin din ceea ce ne-a dat, este să rămînem credincioşi gîndirii sale, să punem deasupra intereselor şi a preferinţelor noastre (ca şi el) pasiunea pentru adevăr, simţul dreptăţii şi lupta pentru pace».

Preot CONSTANTIN SINESCU

STUDII

PRAVILA LUI ALEXANDRU CEL BUN ŞI VECHEA AUTOCEFALIE A MITROPOLIEI MOLDOVEI

PRELIMINARII

Din paginile istoriei noastre naţionale şi bisericeşti, epoca lui Alexandru cel Bun se desprinde ca o oază de pace şi de trainice înfăptuiri.

Cercetările asupra acestei epoci, vor continua desigur să scoată la iveală lucruri noi şi să lămurească aspecte nedesluşite îndeajuns. Din categoria acestora fac parte şi problemele pe care încercăm să le abordăm : problema Pravilei lui Alexandru cel Bun şi problema autocefaliei de odinioară a Mitropoliei Moldovei. Ele au preocupat şi continuă să preocupe, ca două dintre cele mai controversate chestiuni. Ceea ce ni se pare însă de neînţeles în toată truda ce s-a pus pentru lămurirea lor, este faptul că au fost privite mereu izolat, ignorîndu-se legătura firească în care se găsesc.

Într-adevăr, era oare cu putinţă, ca în condiţiile sociale, culturale şi politice, ale Statului moldovean feudal de la începutul veacului XV, ele să se fi pus şi să se fi căutat soluţionarea lor altfel decît într-o strînsă legătură ?

Este învederat, că în Moldova de pe atunci nu era modru să se ivească astfel de treburi şi nici să fie rînduite cu ispravă, decît în măsura şi în forma în care le permiteau aceste condiţii, în cadrul cărora ele apar atestate documentar, ca punîndu-se în aceeaşi vreme şi cu rost comun, interesînd temeluirea unei vieţi de stat cît mai bine întocmite pe dinăuntru, şi cît mai bine pusă la adăpost de amestecul dinafară.

Ele nu constituiau nişte probleme oarecari. Nu erau preocupări minore şi nu înfăţişau ambiţiile vreunei căpetenii de stat sau bisericeşti, ci erau treburi majore, probleme de bază pentru Stat. Nu erau năluci cavalereşti, nu angajau goana după glorie, ci însăşi temeluirea şi închegarea vieţii de stat, impuse de condiţiile istorice obiective ale epocii.

Împrejurări complexe de stări interne, structurale şi de legături externe, au pus pe umerii cîrmuitorilor de atunci sarcini şi răspunderi grele, pentru întărirea Statului prin buna rînduire a treburilor sale de tot felul.

Ţara Moldovei se găsea, — sub cîrmuirea destoinicului gospodar care a fost Alexandru cel Bun, — nu numai la început de

veac, ci şi la început de viaţă nouă, după frămîntările şi vînzolirile prin care trecuse.

Se croia o nouă soartă pentru Ţară. Poporul îşi căuta o nouă şi mai bună aşezare, şi nu-şi găsise reazim de nădejde decît în sine însuşi, «stăpînindu-şi ţara cu sabia despre toţi megiaşii şi despre toţi nepriatenii»[1]). Dar însuşi acest reazim trebuia întărit mai întîiu pe dinăuntru, spre a putea fi apărat apoi de bîntuieli din partea celor dinafară. Polonia, Turcia şi Bizanţul patriarhal, erau puteri ce rîvneau fiecare în felul său la Ţara Moldovei şi ele trebuiau să fie împăcate fie prin fapte de lege, fie prin fapte de arme.

Şi prin buna chivernisire a treburilor dinăuntru şi a celor dinafară, s-a isbutit ca timp de 30 de ani, Moldova să fie trasă din calea răutăţilor şi să cunoască o stare de prosperitate şi belşug, care-i ispitea deopotrivă şi pe catolicii polonezi şi pe islamicii turci şi pe ortodocşii greci din Bizanţ.

Ţară bine întocmită, bine gospodărită şi care se întărea mereu, Moldova a făcut faţă tuturor nevoilor. Cu polonezii s-a înţeles după lege şi le-a dat pînă şi bani grei, prin cunoscutul împrumut chezăşuit de Pocuţia, care trecea sub stăpînirea moldovenilor. Turcilor le-a ieşit înainte cu paloşul, iar pe bizantinii — înfăţişaţi de Patriarhia din Constantinopol — i-a încărcat de daruri şi de toată cinstea, însă nu mai mult decît li se cuvenea după pravilă. Celui cu pacea, pace ; celui cu sabia, sabie; celui cu cinstea, cinste; celui cu dajdia, dajdie; iar dacă n-au ajuns acestea toate, a mai rodit pămîntul Moldovei şi alte meşteşuguri.

Simţindu-se sigură de sine şi stăpînă, potrivindu-şi bine cele ce ţin de viaţa lumească, Ţara nu-şi putea lăsa nerînduite treburile bisericeşti, în care patriarhia din Constantinopol se amesteca nu numai tutelînd bisericeşte Moldova, ci şi bîntuindu-o din alte interese pămînteşti. Încă la începutul domniei sale, Alexandru cel Bun a pus cu fermitate, bună rînduială şi în această latură deosebit de importantă a vieţii de stat pe atunci. A frînat amestecul prisositor al patriarhiei bizantine, asigurînd apoi Mitropoliei Moldovei, o neatîrnare sau independenţă, căreia, in limba bisericească i se zice autocefalie sau şi numai autonomie, cîteodată.

Dar toată rostuirea treburilor obşteşti ale Moldovei de atunci, presupune nu numai o bună organizare economică şi politică, ci şi una culturală, care să-i fi putut permite o afirmare atît de masivă a puterii de stat, mai ales în relaţiile sale dinafară.

Fără armele culturii, cum ar fi fost oare cu putinţă, ca Moldova, deşi ţară mică, să-şi măsoare puterile cu Polonia, ţară mare, puternică şi înaintată pe atunci, avînd universitate şi alte şcoli înalte? Cum ar fi putut înfrunta Turcia, aflată în virulentă expansiune, urcînd spre culmea puterii sale, uriaşe pentru vremurile acelea? Cum ar fi îndrăznit să intre în răfuieli, cu cel

---

1) *Istorie.* Pentru prea Sfînta Icoană... Scrisă de mitropolitul Gheorghe al Moldovei, la an. 1723 publicată în: Cartea prea frumoasă, numită Minunile Maicii Domnului. M-tirea Neamţul. 1847. fila 149. p. 2.

mai luminat centru cultural din întreg răsăritul, care era Patriarhia din Constantinopol?

O ţară mică, nu putea nici atunci şi nici mai tîrziu, să-şi apere şi să-şi afirme libertatea şi tăria în luptă cu asemenea forţe copleşitoare faţă de ea, decît folosind şi armele culturii, alături de celelalte. Dar nu-i de prisos să spunem, că nici bogăţia nici forţa politică şi militară, nu pot fi concepute fără o cultură corespunzătoare.

Pe atunci însă în răsăritul Europei, alături de cultura materială technică, o deosebită greutate se punea pe cultura religioasă, plămădită în imperiul bizantin, dar sprijinită şi încurajată de toate curţile domneşti din ţările care adoptaseră credinţa creştină ortodoxă. Iar pîrghiile cele mai de nădejde ale acestei culturi, le formau scrierile de cuprins religios şi juridic, numite greceşte nomocanoane şi în limba noastră, pravile. În aceste scrieri se îmbina doctrina ortodoxă cu legile bisericeşti numite canoane, cu legile de stat în materie bisericească şi cu alte feluri de legi seculare — civile şi penale — precum şi cu o seamă de felurite cunoştinţe auxiliare, necesare mai ales pentru înţelegerea legilor bisericeşti şi a celor de stat. Uneori, volumul materialului auxiliar era atît de vast, şi de variat, încît îi dădea caracter enciclopedic pravilei în care era inclus. De aceea, o seamă de pravile de acest fel, au fost folosite ca manuale de bază în toate şcolile vremii din lumea bizantino-slavă.

Datorită strînsei legături dintre cultura profană şi cea religioasă — legături căreia i se dă expresie clasică prin nomocanoane sau pravile, — era firesc în vremea de atunci, ca învăţătura religioasă ortodoxă să implice — chiar prin folosirea pravilelor — şi o învăţătură juridică şi invers. De aceea nu trebuie să surprindă faptul că se pomeneşte în vremea lui Alexandru cel Bun, o şcoală teologică la Suceava[2]). Mai mult, chiar şi dacă

---

2) Asupra şcolii din Suceava: Alexandru Hajdău: Iaşi 1855 —, la S. G. Loginescu: Istoria Dreptului Romînesc, Bucureşti 1908. p. 16; Alexandru Hajdău. Cuvîntul ţinut în limba rusească de către Al. Hajdău, eforul şcoalei din Hotin, către învăţăceii aceleia, cu ocaziunea examenului de vară din anul 1837, tradus apoi rumîneşte de Constantin Stamate, — publicat de Aron Pumnul, în colecţia sa Lepturariu Rumînesc. Tom. IV. Partea I. Viena 1864, (pag. 122-130) p. 123-124; M. Kogălniceanu: Dacia Literară ed. II. Iaşi, 1859. p. 73, — cf. D. Alexandrescu: Dreptul Civil Romîn. tom. I. Iaşi 1886. p. XV; Id. Droit ancien et moderne de la Roumanie. Paris. 1898. p. 467; St. Basgan: Studiu canonico-literar asupra părţii întîia din Îndreptarea Legii. Bucureşti 1900. p. 15; A. T. Laurian: Elemente de Istoria Romînilor. ed. II. Bucureşti — 1860. p. 48; G. Missail: Originile legislaţiunii romîne. Bucureşti 1865. p. 25, 28; Episcopul Melchisedec Ştefănescu: Cuvînt pentru Şcoala şi Biserica Romînă. — rostit în catedrala din Iaşi, la 26 iunie 1885. — în Revista Teologică. Iaşi 1883, an. III. nr. 17. p. 129; Id: Mitropolitul Grigoriu Ţamblac — în Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie. (Gr. Tocilescu) — Bucureşti. an. II, vol. III. p. 4-5: I. G. Sbiera: Contribuiri pentru o istorie... a Romînilor... 1906. vol. I p. 663, 753-755 — citează şi bibliografie; D. Onciul: Din Istoria Romîniei. Bucureşti 1908. p. 58; A. D. Xenopol: Istoria Romînilor din Dacia Traiană. ed. III. Bucureşti 1925. vol. III. p. 134; I. Nistor: Alexandru cel Bun. 1932. p. 25 seq.; Id.: Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat — Bucureşti 1943. p. 39.

În această şcoală se va fi format şi cărturarul Gavriil Monahul, care

numai legendele ar fi păstrat amintirea vreunei şcoli de acest fel, ea trebueşte socotită ca reală, ca adevărată, pentru o domnie şi pentru o vreme de înfăptuiri ca acelea ale lui Alexandru cel Bun.

Fără de iscusite mijloace ca acestea, ar fi să-l socotim pe Voievodul «cel bun şi bătrîn» [3]), drept un făcător de minuni. Dar într-un asemenea caz, Biserica n-ar fi întîrziat să-i pomenească numele cu sfinţii. Vedem însă, că — nici istoria, nici legenda nu i-au ridicat între sfinţi, nici pe Alexandru cel Bun, nici pe sfetnicii săi; dovadă că ei n-au fost dăruiţi cu puteri suprafireşti, ci doar cu puterile lor omeneşti, pe care le-au însutit prin meşteşugurile făurite de cultura vremii, şi astfel au izbutit să înfrunte primejdiile şi să dureze temelie neistovită, pentru dezvoltarea de mai tîrziu a ţării lor.

Făcînd abstracţie de toate aceste condiţii istorice în cadrul cărora s-a desfăşurat viaţa Moldovei la începutul veacului XV—, problema existenţii unei pravile a lui Alexandru cel Bun, ca şi aceea a afirmării autocefaliei Mitropoliei Moldovei în aceeaşi vreme, au fost privite mai mult ca nişte probleme pentru sine, şi cercetate ca atare, într-un pretins spirit ştiinţific de laborator situat deasupra realităţilor obiective.

Privite printr-o astfel de optică, explicabilă la unii cercetători de pînă mai dăunăzi, s-au pus la îndoială documentele şi mărturiile care atestă atît existenţa Pravilei lui Alexandru cel Bun, cît şi existenţa vreunei autocefalii a Bisericii moldovene.

Fără îndoială că documentul care ar pune capăt discuţiilor asupra existenţii sau inexistenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun, ar fi însuşi textul acestei pravile. Nefiind încă descoperit şi neidentificîndu-se nici măcar fragmente din el, s-a pretins că nu a existat o astfel de pravilă [4]). Aceeaşi atitudine s-a adoptat şi faţă de autocefalia de odinioară a Mitropoliei Moldovei [5]).

---

a scris la mînăstirea Neamţul, în anul 1429, — pentru Doamna Marina a lui Alexandru cel Bun — o evanghelie slavonească, de o mare valoare artistică. cf. G. Pascu: Istoria literaturii şi limbii romîne din secolul XVI. Bucureşti 1921. p. 20 —; Şt. Berechet: Biserica şi Domnia în trecutul romînesc. — în rev. Biserica Ortodoxă Romînă. Bucureşti 1945. nr. 9, p. 431. după Emil Turdeanu: Miniatura bulgară şi începuturile miniaturii romîneşti — în Buletinul Institutului Romîn din Sofia. I nr. 2. Bucureşti 1941. p. 437-9.

3) Th. Codrescu: Uricarul. vol. II ed. II Iaşi 1889. p. 242. — act din 1762: Gr. Musceleanu; Sfîntul Sinod şi Indepedenţa Bisericii Romîne. Bucureşti 1865. p. 21; S. G. Longinescu o. c. p. 289.

4) I. Pereţ: Curs de Istoria Dreptului Romîn. Bucureşti 1926. vol. I ed. II. p. 305-307, 339, şi Bucureşti 1928. vol. II, partea I. ed. II. p. 343-346; Id.: Precis de Istoria Dreptului Romîn. Bucureşti 1931, p. 333-335; St. Berechet: Schiţă de istorie a legilor vechi romîneşti. 1928. p. 26-28; Id.: Istoria vechiului drept romînesc. Iaşi 1933. vol. I. p. 169-170; Id.: Legătura dintre dreptul bizantin şi romînesc. Vaslui 1937, vol. I p. 114-115; C. D. Spulber: Le Code d'Alexandre le Bon et les Basiliques dans les Principautés Roumaines — in — Academie Roumaine; Bulletin de la section historique. Bucarest 1943. p. 164, 211, 214; — şi alţii.

5) Episcopul Melchisedec: Cronica Romanului şi a Episcopiei de Roman. Partea I. Bucureşti 1874. p. 86-100; A. I. Iaţimirski: Moldovskie otgoloski Moscovskih legend. — în Jurnal Ministertsva Narodnagho Prosvişcenia — S. Peterburg 1903. Oct. p. 347-391; N. Dobrescu: Din istoria Bisericii Romîne. Secolul al XV-lea. Bucureşti 1910. p. 87; N. Iorga: Istoria Bisericii Romîneşti. Bucureşti 1930 ed. II. vol. II. p. 83; Id. În jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun. Bucureşti 1932. p. 6-8; M. Laskaris: Joachim, métropo-

De fapt, în cercetările de pînă acum asupra acestor două probleme, nu s-a ţinut seama nici de toate dovezile istorice principale scoase la iveală, nici de legătura în care se găsesc ambele probleme şi nici de dovezile de natură logică, ce se impun din considerarea şi cîntărirea lucrurilor în cadrul dezvoltării istorice generale a Moldovei, precum şi din luarea în seamă a unor împrejurări aparte.

Încercînd a lărgi orizontul cercetărilor asupra acestor două probleme, abordăm în mod principal problema Pravilei lui Alexandru cel Bun, şi în legătura firească cu ea, şi pe aceea a vechii autocefalii a Mitropoliei Moldovei, folosind în primul rînd, dovezile şi mărturiile istorice şi apoi pe acelea care rezultă din logica lucrurilor.

Să le ispitim pe cele care ni se par mai grăitoare.

I. — DOVEZI ISTORICE

1. — Cea dintîi dovadă istorică a existenţei Pravilei lui Alexandru cel Bun, iar nu o simplă mărturie, o constitue un text cît se poate de clar şi de grăitor, din opera lui Dimitrie Cantemir: Descrierea Moldovei[6]).

Dăm acest text atît în limba latină cît şi în traducerea romînă, fiindcă este cel mai discutat.

Pars Secunda — Politica.

CAPUT. XI.

De legibus Moldaviae provincialibus.

«Quae antiquitus Daciae leges fuerint, scire prohibet historicorum iis de rebus silentium: voluntatem tamen principum, naturaeque jura legis scriptae vim et autoritatem habuisse conjicere licet, e simile reliquarum gentium barbararum consuetudine.

---

lite de Moldavie et les relations de l'Eglise Moldave avec le Patriarcat de Pécet l'Archeveché d'Achris au XV-e siècle. — in Academie Roumaine: Bulletin de la section historique Bucarest. 1927 t. XIII. p. 144, — seq.

6) Descrierea Moldovei a avut două ediţii germane, în traducerea din limba latină de I. Jud. Redslob, revăzută de A. Fr. Büsching. Prima ediţie a apărut sub titlul: Beschreibung der Moldau, în publicaţia „A. F. Büsching's Magazin für die neue *Histoire et Geographie*", III-IV. Hamburg 1769 şi 1770, iar a doua la Frankfurt şi Leipzig — în volum la anul 1771, sub titlul: Demetrii Kantemirs... Beschreibung der Moldau... Amîndouă ediţiile sînt publicate de Büsching. Curînd apoi la 1798 a apărut la Moscova o ediţie rusă, în traducerea lui Vasilii Levşin după textul german, sub titlul: Vîpiska iz knighi Dimitria Kantemira... istoricevskoe, gheograficescoe i politiceskoe opisanie Moldavii". — Cf. P. P. Panaitescu: Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera Bucureşti 1958. p. 259; I. Bianu şi Dan Simonescu: Bibliografia romînescă. veche. tom. IV. Bucureşti 1944. p. 105 — pt. ediţia rusă.

Prima ediţie romînească după textul german, apare la Mînăstirea Neamţ, în anul 1825 sub titlul: Scrisoarea Moldovei. Alte nouă ediţii româneşti urmează în anii 1851, 1865, 1875, apoi în 1909 două, în 1923, 1938, 1942 şi 1956 — indicate la P. P. Panaitescu o. c. p. 260; Textul în limba latină a fost

Posteaquam vero, ab Ulpio Traiano imperatore victo Decebalo et extirpata Dacorum gente, in Romanae provinciae formam redacta Romanoque semine consita fuit Dacia, Romanos quoque legis a novis recepit colonis. Viguerunt eae im illa provincia, quamdiu ea Romanorum et Constantinopolitanorum imperatorum jussis paruit; at posteaquam barbararum gentium irruptiones eam incolis privaverant, et Constantinopoleos dominos coëgerant deserere provinciam et de suis cogitare parietibus, Romana quoque jura inter Daciae incolas adeo depravari mutarique coeperunt, ut cum felici *Dragoszi* ausu instaurata fuisset Moldavia judices quid pronunciare deberent, vix discernere possent.

Commotus his incommodis, *Alexander primus*, Moldaviae Despota, quem insignes propter virtutes *Bonum* nostri dixerunt, cum regium diadema a Constantinopolitano imperatore acciperet, leges quoque Graecorm, quae τῶν Βασιλικῶν libris comprehendebantur, suscepit, atque e vastis illis voluminibus, excerptum id, quo nunc Moldavia utitur, jus proposuit.

Neque tamen in ea gente aboliri potuerunt diversae, quas in suis erroribus et exilio susceperant, vicinarum gentium consuetudines, quales in successione, testamentis haereditatis distributione, fundorum limitibus et servitutibus, cunctae fere per orbem nationes habent singulares. Itaque inde duplex inter Moldavos jus ortum fuit, scriptum unum, quod Romanorum Graecorumque imperatorum edictis et conciliorum decretis niteretur: non scriptum alterum, quod consuetudinem gentis recte diceres, si quidem vernaculo etiam sermone, sclavonica voce *Obyczai*, quod morem aut consuetudinem designat, inter Moldavos appelatur.

At cum illae consuetudines, quod nulla scriptura niterentur, per corruptos judices saepius a vero sensu suo detorquerentur, et ad injustitiam traherentur, *Basilius Albanus*, Moldaviae princeps, antecedenti saeculo, per bonos legumque patriarum peritos viros, cunctos et scriptos et non scriptos canones in unum colligi jussit, eteriis singularem Codicem confecit, qui hodienum judicibus Moldaviae recte pronunciandi norma est»[7]).

(Descrierea Moldovei) — Partea II — Politică. Capitolul XI.

Despre legile provinciale (locale) ale Moldovei.

«Cari or fi fost din vechime legile Daciei, ne opreşte a şti tăcerea istoricilor despre acele lucruri; totuşi, (din rînduiala asemănătoare), din obiceiul asemănător al celorlalte neamuri barbare, este îngăduit să presupunem, că voia Domnitorilor şi drepturile naturii, avuseseră puterea şi autoritatea legii scrise.

---

publicat de Academia Romînă, în colecţia: Operile principelui D. Cantemir. Tom. I. Descriptio Moldaviae. — Bucureşti. 1872. De pe acest text s-a făcut prima traducere în limba romînă de către Al. Papiu Ilarian, care îngrijise şi ediţia latină de la 1872, şi de Iosif Hodoş, şi a apărut ca tom. II, în aceeaşi colecţie, la Bucureşti. 1875.

7) Descriptio Moldaviae. Ediţia Academiei Romîne din 1872. p. 100-101.

Dar după aceea, cînd Decebal a fost învins de către împăratul Ulpiu Traian şi neamul Dacilor a fost stîrpit, iar Dacia a fost prefăcută în chipul unei provincii romane şi săditä cu sămînţă romană, ea a primit de asemenea şi legile romane de la colonii cei noi. Astea au fost în vigoare în acea provincie pînă cînd ea a ascultat de poruncile împăraţilor romani (de la Roma) şi constantinopolitani (de la Constantinopol). Însă, după aceea, cînd năvălirile neamurilor barbare au despoiat-o de locuitori şi i-au constrîns pe stăpînii Constantinopolei să părăsească provincia şi să se gîndească la casele lor, (la ţara lor), deopotrivă şi dreptурile romane (legile romane) au început într-atîta să se strice şi să se schimbe între locuitorii Daciei, încît, atunci cînd, prin norocoasa (fericita) îndrăzneală a lui Dragoş, Moldova a fost trainic aşezată, judecătorii abia puteau osebi (lămuri) ce sentinţe trebuiau să pronunţe.

Stîrnit (îndemnat) de aceste neajunsuri, *Alexandru întîiul*, domnul Moldovei, pe care, pentru strălucitele (însemnatele) lui vîrtuţi ai noştri l-au numit «*cel bun*», cînd a primit coroana regească de la împăratul din Constantinopol, a luat totodată şi legile Grecilor care se cuprindeau în cărţile Vasilicalelor ; apoi a aşezat ca pravilă acel extras din volumele acelea vaste (ale Vasilicalelor), de care se foloseşte Moldova acum.

Cu toate acestea, nu s-au putut aboli la neamul acela feluritele obiceiuri ale neamurilor vecine, pe cari (Moldovenii) şi le-au însuşit în peregrinările şi în răpezirea lor încoace şi încolo, cari obiceiuri, cum sînt cele privitoare la succesiune, la testamente, la împărţirea moştenirii, la hotarele pămînturilor (moşiilor) şi la servituţi, aproape toate naţiunile din lume le au deosebite. Şi astfel, de aci a luat naştere (început) la Moldoveni, un îndoit drept : unul scris, care se rezema pe edictele împăraţilor romani şi greci şi pe hotărîrile sinoadelor, — altul nescris, căruia îi poţi zice cu dreptate, datina neamului, întrucît chiar în graiul nostru propriu acest drept se numeşte printre Moldoveni, cu un cuvînt slav, obîceai, care însemnează (exprimă) datina sau obiceiul (mos aut consuetudo).

Dar pentru că acele obiceiuri care nu se sprijineau pe nici o scriere, se răstălmăceau adeseori de la înţelesul lor adevărat de către judecătorii stricaţi (corupţi) şi erau trase întru nedreptate, Vasile Albanezul, domnul Moldovei, a poruncit în veacul trecut, ca toate rînduielile (pravilele) — şi cele scrise şi cele nescrise — să fie adunate la un loc (laolaltă) de către bărbaţi vrednici şi cunoscători ai legilor patriei şi din ele a alcătuit un cod unic (un singur cod), care este încă şi astăzi dreptarul judecătorilor Moldovei pentru a rosti cu dreptate hotărîrile».

În aceeaşi operă, Cantemir spune încă de două ori, că Alexandru cel Bun a primit de la împăratul din Constantinopol şi titlul de despot şi coroana regească [8]), specificînd că acest împărat era Ioan Paleologul [9]).

---

8) Partea II cp. I. ed. cit. p. 36.
9) Partea II cp. I şi II ed. cit. p. 36 şi 41.

Cît privește autocefalia Bisericii Moldovei, Cantemir se exprimă tot atît de precis, după cum urmează:

Pars Tertia — De statu ecclesiastico et literario Moldaviae, Caput. II — De hierarchia ecclesiastica.

. . . . . .

«Ceterum metropolita Moldaviae in ecclesia orientali singularem quandam aliisque negatam dignitatem gerit. Neque enim nomine patriarchae gaudet, nec ulli patriarcharum subjacet. Namque licet benedictionem a Constantinopolitano patriarcha accipiat, tamen ab eo nec eligi, nec deponi potest, neque magnae ecclesiae constantinopolitanae quod vocatur ψῆφον, ut reliqui metropolitae omnes, expectare tenetur.

Electo, cum principi probatus fuerit, tres Moldaviae episcopi manus imponunt, datisque ad patriarcham literis notificant, talem vel talem hominem pium, probum et eruditum... electum esse. Idem facit et princeps peculiari ad patriarcham epistola, rogatque ut neoconsecratum sua benedictione in munere illo confirmet, quod negare patriarcha nullo modo potest, sed omnino principis voluntatem debet exequi.

Porro et a tributo, quod κοινότυτος και βοηθείας nomine a cunctis metropolitis patriarchae solvitur, prorsus est=immunis, nec ulla lege tenetur patriarcham de rebus in ecclesia moldava gerendis aut gestis interrogare: sed eandem libertatem, quam ochridensis patriarcha in sua dioecesi habet, ipse etiam in Moldavia utitur...» [10]).

Partea III-a. Despre starea bisericească și literară a Moldovei.

Capitolul II. *Despre ierarhia bisericească.*

«De altfel, Mitropolitul Moldovei poartă în Biserica răsăriteană o vrednicie cu totul deosebită și care este refuzată altor (mitropoliți). Căci, cu toate că nu se bucură de numele de patriarh, totuși nici nu este supus vreunuia dintre patriarhi. Și măcar că primește binecuvîntarea de la patriarhul constantinopolitan, totuși nu poate fi nici ales, nici depus de acela, și nici nu este îndatorat să aștepte, ceea ce se cheamă (ψῆφον-votare) — întărirea marii Biserici constantinopolitane, ca toți ceilalți mitropoliți.

Celui ales, după ce a fost aprobat de domn, îi pun mîinile (îi conferă harul) cei trei episcopi ai Moldovei, și printr-o scrisoare trimisă patriarhului, fac cunoscut, că a fost ales cutare sau cutare om cuvios, cu bun chip și învățat.... Același lucru îl face și Domnul printr-o osebită scrisoare către patriarh și roagă să-l întărească prin binecuvîntarea sa în vrednicia (slujba) aceea, pe nou sfințitul (mitropolit), ceea ce patriarhul nu poate refuza în nici un chip, ci trebue să împlinească întru totul voia Domnului (principelui).

---

10) Ed. cit. p. 145-146.

Mai departe, el este de asemenea scutit şi de tributul care se plăteşte patriarhului de către toţi mitropoliţii sub numele de «dajdie obştească şi ajutor», şi nici nu este îndatorat prin nici o lege să-l întrebe pe patriarh despre treburile cari au a se face sau cari s-au făcut în biserica moldavă, ba el chiar se foloseşte în Moldova de aceeaşi libertate pe care o are patriarhul de Ohrida în dieceza sa».

2) O dovadă şi mai veche a faptului că Mitropolia Moldovei era autocefală, găsim în următorul text din Pravila cea Mare (an. 1652) glava 391 :

«Aflăse scris în Pravila a lui Matheiu Vlastari, cum şi Moldovlachia au fost supusă Ohrideanilor, iară acum nici Ohrideanilor se pleacă, nici Ţarigrădeanului, şi nu ştim de unde au luat această putere».

3) În ordinea vechimei, a doua dovadă istorică a existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun şi în acelaşi timp, a treia dovadă a vechii autocefalii a bisericii moldovene, o constituie o însemnare din 1723, a mitropolitului de atunci Gheorghe II(I) al Moldovei.

Iată textul acestei însemnări :

A. — «*Istorie.* Pentru prea Sfînta Icoană a prea Sfintei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu, şi pururea fecioarei Mariei. Ce s-au aflat în scrisorile Sfintei Mitropolii a Moldaviei. Scrisă de Prea o Sfinţitul Gheorghie Mitropolitul Moldaviei. La anul 1723 [11]).

Înştiinţare facem pentru obiceiul pămîntului Moldaviei, că

---

11) Acest text este publicat într-un Sbornic, tipărit la Mînăstirea Neamţul la anul 1830, cuprinzînd doar 5 foi nenumerotate, dar avînd două titluri din care se vede că este vorba de două lucruri deosebite. Întîi se vorbeşte pe filele 1-2, sub un titlu corespunzător, despre sfinţirea Mînăstirii Neamţul, la 14 nov. 1497, apoi se vorbeşte despre icoana de la Neamţ etc. pe filele 2-4 sub titlul : Istorie. Pentru prea Sfînta Icoană a prea Sfintei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu şi pururea Fecioarei Mariei. Ce s-au aflat în scrisorile sfintei Mitropolii al Moldaviei. Scrisă de prea o sfinţitul Gheorghi Mitropolitul Moldaviei. La veleat 1723, — cf. Bianu — Simonescu o. c. (Bibliografia romînească veche t. IV) p. 158-159 ; „Istoria" scrisă de mitropolitul Gheorghe la 1723, a fost publicată în forma reprodusă în studiul prezent, în : Cartea prea frumoasă, numită Minunile Maicii Domnului. M-tirea Neamţul 1847. filele 147 pag. 2-151 pag. 1. Textul ei mai este reprodus în Aron Pumnul : Lepturariu rumînesc. Viena 1862. tom. III. p. 64-67 ; Th. Codrescu : Uricarul. Iaşi 1871, ed. II. vol. I. pag. 399-402 ; Episcopul Melchisedec : Cronica Romanului. Partea I Bucureşti. 1874 p. 86-90. Acesta îi tăgăduieşte orice valoare. De asemenea Iorga, în Istoria Bisericii Romîneşti. ed. II p. 83, iar după el şi M. Laskaris o. c. p. 142, 144 ; Tot în sens negativ : A. I. Iaţimirski o. c. p. 341-391 ; Arsenii Episcop Pskovskii : Izsliedovania i monografii po istorii Moldavskoi Ţerkvi. S. Peterburg 1904. p. 26, 57 ; — În mod critic se ocupă de ea N. Dobrescu o. c. p. 87 ; N. Iorga o mai menţionează şi în Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea. Bucureşti 1901. vol. I. p. 437. În — Histoire de la vie byzantine. Bucureşti 1934, vol. III, p. 245 în Sinteza : În jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun, Bucureşti 1932 p. 7-8, — şi în Istoria Romînilor. Bucureşti 1937. vol. IV. 16-17 — el admite, — după cronicarul bizantin G. Phrontzes. ed. Bonn. p. 118-119, — că Ioan Paleologul a trecut prin Moldova, şi că deci Istoria Mitropolitului Gheorghe de la 1723, ar putea cuprinde şi altceva decît născociri. În sens pozitiv se ocupă de ea : Dionisie Fotino : Istoria generală a Daciei. trad. din grecește după ediţia din Viena 1818 — de G. Sion. Bucureşti 1859. tom. III. p. 14 ;. C. Erbiceanu : Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei. Bucureşti 1888. p. LVI, LVIII.

întîmplîndu-se aicea Domn, Măria sa Alexandru Voevod şi Mitropolit Prea o Sfinţitul Kir Iosif, carele au fost şi la Soborul al optulea (scil. Florenţa) şi cu părintele ieromonahul Gheorghie Ţamblac, fiind mare Bogoslov (carele s-au şi săvîrşit la Moscova).

Înaintea acelui Sobor, fiind la Constantinopol împărat creştinesc Manuil Paleologul, iară fiul său Ioan Paleologul era la Beciu (sau Viena) fiindcă era ginere Kesariului de Beciu. Iară la vremea bătrîneţelor lui Manuil Paleologul, au trimis la Beciu la fiul său Ioan chemîndu-l să meargă la Constantinopol, să fie împărat în locul lui Manuil tatălui său. Deci mergînd să treacă la Constantinopol, au venit pe la ţara Moldaviei, şi au ieşit întru întîmpinarea lui fericitul Alexandru Voevod, cu tot sinatul. Asemenea şi Prea o Sfinţitul Mitropolit Kir Iosif, cu tot clirosul bisericesc, după cum să cuvine unui împărat creştinesc, şi l-a petrecut la cetatea Kilia la Dunăre.

Iară împăratul Ioan Paleologul văzînd ţară ca aceasta, şi norod înţelept, şi pravoslavnic, şi arhiereu şi cliros învăţat şi împodobit cu toate obiceiurile creştineşti ale Bisericii Constantinopolei, s-au prea minunat şi au dat laudă lui Dumnezeu (zicînd) cum că ţară ca aceasta cu toate darurile şi rodurile pămîntului, şi obiceiurile, şi înţelepciunea, şi iubirea de străini, aiurea nu au văzut, nici au auzit să fie.

Şi întrebînd pe Alexandru Voevod, la care împărăţie sau crăie este închinat, Măria sa au răspuns : că îşi stăpîneşte ţara cu sabia despre toţi megiaşii şi despre toţi nepriatenii.

Şi întrebînd şi pe Prea o Sfinţitul Mitropolit Kir Iosif la care Patriarhie este închinat, Prea Sfinţia sa a răspuns : cum că este închinat la Ohrid. Şi s-au făgăduit luminatul împărat, cum că dacă va merge la Constantinopol, va face Moldavia ca Ohridul şi ca Kiprul, să fie nesupusă şi neplecată nici unei Eparhii. (scil. stăpîniri). Şi mergînd la Constantinopol au luat împărăţia, iară Manuil împăratul tatăl lui Ioan s-au călugărit. Şi strîngînd sobor cu patru patriarhi şi cu toţi mitropoliţii, au ridicat Mitropolia Moldovei de sub ascultarea Ohridului, şi au aşezat-o să fie ca un Patriarh, precum este Ohridul şi Kiprul, aşa şi Moldavia. Şi acele sobornicesti cărţi le-au trimis dela Constantinopol lui Alexandru Voevod şi la Prea o Sfinţitul Mitropolit Kir Iosif. Şi au fost la Monastirea Neamţului, care eu smeritul Gheorghie, cu mila lui Dumnezeu Mitropolit Moldaviei, mărturisesc cu jurămînt, că le-am văzut cu ochii mei, şi au fost la Monastirea Neamţului acele împărăteşti scrisori, pînă la stricarea şi risipirea ţării, ce s-au întîmplat în domnia lui Dumitraşc Voevod.

Iară acele sobornicesti cărţi erau scrise pe pergament, cu pecete pajoră Împărătească în argint, şi cu iscăliturile Patriarhilor şi a cîţiva Arhierei.

Şi împreună cu aceste mai sus pomenite, au trimis împăratul Ioan Paleologul, fericitului Alexandru Voevod coroană împărătească, şi alurghidă, care acel port l-au ţinut toţi Domnii, pînă la Domnia lui Alexandru Voevod Lăpuşneanul.

Şi au mai trimis împăratul Ioan Paleologul daru Prea o Sfinţitului Părinte Kir Iosif Mitropolitului, o Sfîntă Icoană făcătoare de minuni, cu două feţe, de o parte Prea Sfînta Curata

Născătoare de Dumnezeu, şi de altă parte sfîntul marele Mucenic Gheorghie, care pînă astăzi se află în Monastirea Neamţului. Şi dimpreună au trimis şi Mitră şi Sacos, căci mainainte mitropoliţii Moldaviei slujea Sfînta Liturghie numai cu felon. Iară maica împăratului Ioan Paleologul, căriia îi era numele Ana, împărăteasa lui Manuil, şi măria sa au trimis dar al Anei Doamnei fericitului Alexandru Voevod, o Sfîntă Icoană, Sfînta Ana Maica Prea Curatei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu, iară făcătoare de minuni, ferecată şi împodobită cu cheltuială împărătească. Iară măria sa Doamna au trimis-o daru Monastirii Bistriţii, fiind făcută această Monastire de fericitul Alexandru Voevod şi de Doamna sa Ana. Iară această Sfîntă Icoană Sfînta Ana, la vreme de neploare scoţîndu-să cu Litie afară din Monastire, îndată ploaă, de nu preste tot, iar cît ţine hotarul Monastirii negreşit ploaă.

Iară în zilele lui Ştefan Gheorghie Voevod, s-au întîmplat de au mers la Monastirea Neamţului şi Nicolae Gramaticul (scil. Milescu) fratele lui Postolache Milcul, căruia i-au tăiat nasul Ştefan Voevod, fiul lui Vasile Voevod, — carele au tălmăcit şi Biblia din limba elinească pre limba romînească, cînd a fost la Constantinopol Kapichihaia lui Grigorie Voevod Domnul Ţării Romîneşti. Pre care izvod l-au dat şi în tipariu Şerban Voevod Cantacuzino Domnul Ţării Romîneşti. Şi acel Nicolae Gramaticul au citit acele hrisoave împărăteşti şi Patriarhiceşti, care scria pentru Sfînta Icoană dela Monastirea Neamţului, că este făcătoare de Minuni. Asemenea şi pentru Sfînta Ana dela Monastirea Bistriţei.

Iară Mitropolia Moldaviei nu este plecată nici unui Patriarh pre cum arată sfînta Pravilă cea mare, la fila 402 şi 403. Iară de zic Romînii din Ţara Romînească cum că ei nu ştiu de unde au luat Moldovenii această putere, de nu se pleacă nici Ohridului nici Constantinopolei, iară noi ştim. Şi această Istorie o am scris eu Gheorghie smeritul mitropolit al Moldovei cu mîna mea.

Iară cînd a fost Nicolae Gramaticul la Monastirea Neamţului, de au tălmăcit Istoria aceasta de pre acelea Hrisoave împărăteşti şi Patriarhiceşti, în zilele lui Ştefan Gheorghie Voevod, era anii dela Hristos 1655, fevruarie 17. Iară de la Bătrînul Alexandru Voevod era anii 1401» [12]).

4) Autenticitatea «Istoriei» mitropolitului Gheorghe de la 1723, reprodusă mai sus, este întărită într-un mod cît se poate de clar, printr-un text cuprins în cronica logofătului Ştefan [13]). Acesta, la puţină vreme după ce a făcut mitropolitul Gheorghe însemnarea sa, arată că a văzut-o chiar în original.

Iată ce spune el:

«Aflat-am şi noi scris de părintele Georgie mitropolitul Moldovei, cu mîna sa, cum la vremea domniei lui Alexandru Vodă au fost mitropolit Iosif, carele au fost şi la soborul al 8-lea cu

---

12) Textul e redat după ediţia de la Neamţ, 1847 — filele 148 p. 2 — 151 pag. 1. Manuscrisul original se păstrează în biblioteca Academiei Teologice din Moscova — cf. Arsenii Ep. Pskovskii o. c. p. 57 în notă.

13) Episcopul Melchisedec: Cronica Romanului. Partea I, p. 42-92. La pag. 43 a aceleiaşi cărţi, se arată că numai o parte din cronica inedită a logofătului Ştefan, a fost publicată în Trompeta Carpaţilor. 1871 nr. 899 seq.

Grigorie Ţamblacu ieromonahul, iară mai înaintea acelui sobor, cînd au fost împărăţia la Manoil Paleologul, carele au avut fiu pe Andronic (Ioan) Paleologul [14]) şi Andronic Paleologul aflîndu-se la Beciu (Viena), fiind ginere Kesariului de Beciu, trimis-au Manuil poruncă ca să vină la Ţarigrad, să fie împărat în locul său. Ci dară viind Andronic de la Beci la Ţarigrad, întîmplatu-i-s-au venirea lui prin ţara Moldovei, şi i-au ieşit înainte întru întîmpinare Alexandru Vodă cu tot sinatul, aşişderea şi mitropolitul Kir Iosif cu tot clirosul, cu mare cinste, cum se cade unui împărat creştinesc, şi l-au petrecut pînă la Kilia la Dunăre. Iară împăratul Andronic, văzînd ţară ca aceasta pravoslavnică şi arhierei şi cliros învăţat cu toate obiceele Bisericii Ţarigradului, au dat laudă lui Dumnezeu. Întrebat-au Andronic Paleologul împăratul pre Alexandru Vodă: la ce împărăţie sau crăiie este închinat? Şi Domnul au răspuns, că-şi stăpîneşte ţara cu sabia despre toţi megieşii şi-i sunt toţi neprieteni. Întrebat-au şi pe mitropolitul Iosif: la care patriarhie este închinat? Şi el a răspuns că este închinat la Ohrid. Făgăduit-au Andronic Paleologul, cum, dupăce se va duce la Ţarigrad, va face Mitropolia Moldovei cum este Ohridul şi Ipecul şi Kiprul, să fie nesupusă şi neplecată nici unei eparhii (scil. stăpîniri). Şi mergînd la Ţarigrad şi făcîndu-se împărat au strîns sobor patru patriarhi, şi mitropoliţi şi cu sobor au ridicat Mitropolia Moldovei de sub ascultarea Ohridului, aşezînd să fie Mitropolia Moldovei cum este Ohridul, care acele sobornicesti cărţi trimise de Andronic Paleologul dela Ţarigrad la Alexandru Vodă şi la Iosif Mitropolitul, au fost la Monastirea Neamţului, pre care mărturiseşte Georgie Mitropolitul cu jurămînt că le-au văzut cu ochii săi, cu pecete împărătească şi cu iscăliturile patriarhilor şi a cîţiva arhierei şi au stătut acele cărţi la Monastirea Neamţului, pînă la risipa ţării ce au fost la domnia lui Dumitraşcu Vodă Cantacuzino, şi împreună cu acele cărţi mai trimis-au împăratul Andronic lui Alexandru Vodă coroană împărătească şi alurgidă; care acel port la toţi Domnii s-au ţinut pînă la domnia lui Alexandru Vodă Lăpuşneanul» [15]). Se continuă apoi cu cele despre icoana de la Monastirea Neamţului şi despre cea de la Bistriţa, încheind astfel: «Şi această istorie s-au adeverit din sobornicestile cărţi dela Ţarigrad, trimise aici la Moldova, după cum mai sus am pomenit că au fost la Monastirea Neamţului şi s-au prăpădit în vreme de nepace» [16]).

5) A treia dovadă istorică pentru Pravila lui Alexandru cel Bun şi a cincia pentru autocefalia Bisericii Moldovene, ne-o oferă o hotărîre a Sinodului Mitropoliei Moldovei, întrunit sub mitropolitul Iacob I Putneanul la Iaşi în anul 1752. În această hotă-

---

14) Este vorba de Ioan Paleologul, iar nu de Andronic Paleologul, aşa încît oriunde se va întîlni numele de Andronic, se va înţelege Ioan Paleologul. Pe această deosebire dintre texte, nu se poate întemeia concluzia că ele ar fi nişte plăsmuiri ale unor ignoranţi, ci din contră, tocmai aceea, că nu e vorba de plăsmuiri ci de simple greşeli explicabile prin ignoranţa celor ce le-au transcris. Căci într-adevăr numai prea marea potrivire a lor, ar putea constitui un indiciu că ar fi plăsmuiri, însă doar în cazul că o astfel de socotinţă ar mai avea şi alte temeiuri reale.

15) Textul este reprodus după Melchisedec o. c. p. 87-88.

16) Id. p. 88.

rîre, prin care se opreşte ocuparea scaunelor vlădiceşti din Moldova prin arhierei străini, se găsesc şi următoarele precizări mai mult decît grăitoare :

«(Drept aceea) ce noi, care Dumnezeu ne au adunat cu darul său, la vremea aceasta, am cercetat de cele ce ni s-au căzut de folosul sfintei Mitropolii, făcînd datoria noastră ce ni se cade a păzi hotarele obiceiului ţării şi a dreptăţii, şi cu judeţul sfintei pravili, şi cu puterea darului ce ni s-au dat de la Sfinţia Sa cu sobor . . . . . .

«Hotărîm şi legăm . . . . . .

«Dator să fie atît soborul bisericesc, cît şi cel politicesc, de la mare şi pînă la mic, ca să stea cu toţii ajutor dreptăţii, şi obiceiului ţării, şi sfînta pravilă a se călca nice de cum să nu îngăduiască . . . . . .

«Încă şi aceasta să fie în ştiinţa tuturor, că această sfîntă Mitropolie a Moldovei din început au fost închinată la Ohrida. Şi la zilele răposatului, luminatului Domn, fericitului întru pomenire Alexandru Voevod cel bun şi bătrîn, Andronic Paleologul fiul lui Manuil Paleologul împăratul grecesc, viind cu întîmplare prin ţara aceasta, mergînd de la Beciu la Ţarigrad, şi plăcîndu-i ţara, şi acest norod creştinesc, şi mulţămindu-se şi de cinstea ce i-au făcut Domnul cu Senatul şi cu tot Soborul bisericesc, petrecîndu-l din munte şi pînă la Dunăre şi acel împărat aşezînd şi altă orînduială a politiei boierilor şi înţelegîndu şi de Mitropolia Moldovei, că este închinată la Ohrida, după ce au mers la Ţarigrad au spus părintelui său Manuil Paleologul, şi au isprăvit cu sobor după făgăduinţa ce dedese, ridicînd Mitropolia Moldovei de sub ascultarea Ohridului, au făcut-o ca să fie ca şi Ohridul, nesupusă nicăirea, trimiţind Mitropolitului şi coroană şi Sacos, şi au întărit acest aşezămînt şi cu hrisoave Împărăteşti. După cum preaosfinţitul şi răposatul Gheorghie Mitropolitul, mărturiseşte cu jurămînt şi cu sufletul său, că el a văzut acele hrisoave în monastirea Neamţului, într-acesta chip scriind, şi prăpădindu-să hrisoavele la vremea nepăcii cînd cuprinsese Leşii partea muntelui, şi ca să nu se întunece ştiinţa acestui lucru, au scris singur Gheorghie Mitropolitul Moldovei cu condeiul său, adeverind povestea cu sufletul său, şi cu jurămînt să fie în ştiinţa urmaşilor săi, şi de vreme ce şi cu ochii noştri am văzut scrisoarea lui Gheorghie Mitropolitul, într-acestaşi chip scriind, şi ca să nu se piardă această aşezare Impărătească, noi încă cu sobor o adeverim şi o încredinţăm urmaşilor noştri . . . . . .

. . . . . .

Anul 7260 (1752) Ghenarie ziua 1 [17]).

---

17) Textul este reprodus după Th. Codrescu : Uricarul. Iaşi 1889. vol. II. ed. II. p. 241-243 ; În nota de la pag. 9. o. c. Codrescu spune : „S-au făcut patru de asemenea cărţi autentice ce s-au depus una în arhiva Mitropoliei, şi celelalte trei în arhivele Episcopiilor de Roman, de Rădăuţi şi de Huşi". — Iar în nota de la pag. 244-245 o. c. Codrescu arată că a tipări

6) O altă dovadă istorică pentru pravila lui Alexandru cel Bun, o găsim în predoslovia Codului Civil al Moldovei publicat în limba greacă la Iaşi în anul 1816 (partea I) de Voevodul Moldovei Scarlat Calimah [18]).

Iată ce se spune în această predoslovie :

«Şi mai întîi, Alexandru I cel de fericită pomenire întru Domnie, care a avut denumirea de bun pentru multele sale vrednicii şi marile sale binefaceri, îndată după ce au ajuns stăpînul Domniei, (în anul mîntuirii 1401), conştient de trebuinţa acestui lucru, a luat Vasilicalele cerîndu-le de la împăraţii Paleologi, care arătîndu-se generoşi, l-au învrednicit pe el şi de coroana regească, şi cu demnitatea de Despot (Domn, Principe) totodată. Şi culegînd din acelea cîte i s-au părut că ar fi trebuitoare în vremea de atunci, şi tălmăcindu-le în graiul ţării, a întocmit o carte de legi, precum istoriseşte Dimitrie Cantemir.

Dar după trecerea a două veacuri, cel de vecinică pomenire între Domni, Vasile, cel numit Albanezul, scoţînd din aceleaşi Vasilicale — ceiace este vădit din titlu — ca din nişte izvoare, şi adăugîndu-le la cele ale lui Alexandru, a dat la iveală prin tipar, (în anul mîntuirii 1646), Cartea sa de legi, printr-un oarecare Eustratie ce era pe atunci mare logofăt . . . . . Dar de atunci a dispărut cu desăvîrşire pravila lui Alexandru cel Bun, ca una care nu a ajuns să fie dată la iveală prin tipar» [19]).

7) În anul următor 1817, mai de vreme (Ianuarie) chiar decît apariţia părţii a II-a, a Codului lui Calimah (Iulie), într-o Anafora a Obşteştii Adunări a Moldovei, se spun despre Pravila lui Alexandru cel Bun următoarele :

. . . . . , ...

«şi din pravilele întrebuinţate în pămîntul acesta şi de obi-

---

„cartea aceasta sobornicească" — după originalul autentic aflat în arhiva Sf. Mitropolii din Iaşi.

Textul ei mai este reprodus cu oarecari variante şi note, la M. Kogălniceanu : Arhiva Romînească. Iaşi 1862. ed. II. tom. II. p. 279-284 sub titlul „Blăstăm sobornicesc...". La pag. 284 Kogălniceanu notează : „Originalul se află la părintele Arhimandrit Filaret Bendevscki din Bucovina" ; — la Aron Pumnul: Lepturariu rumînesc, Viena 1864, tom. IV partea 1. p. 2-8 ; — la Gr. Musceleanu o. c. p. 18-24 — avînd la pag. 24 nota : „Tipărit de pe originalul aflat în sfînta Mitropolie" ; — Melchisedec o. c. p. 88-89 ; la A. Holban : Scandalu în Biserică. Iaşi 1873. p. 45-49 ; — la C. Erbiceanu o. c. p. 24-26. La sfîrşitul textului, după dată, urmează semnătura mitropolitului, a episcopilor, — 4 — şi a 24 egumeni.

Autenticitatea „cărţii sobornicești" de la 1752, a fost pusă la îndoială, ca şi aceea a însemnării mitropolitului Gheorghe din 1723 — de către Melchisedec, o. c. p. 91 seq : — de A. I. Iaţimirski o. c. p. 347-391 ; Arsenii Episcop Pskovskii o. c. p. 57, şi M. Laskaris o. c. p. — 144.

18) Codul Calimach. Ediţie critică. Bucureşti 1958. p. 18. — În anul următor, 1817, a apărut Codul lui Calimach în text complet, la Iaşi, însă tot în limba greacă.

19) Aceeaşi ediţie p. 46-47 ; I. şi P. Zepos : Jus Graecoromanum. Atena 1931. vol. VIII. p. 5-6 ; Th. Codrescu : Uricarul. Iaşi 1857. vol. IV. p. 302-303 ; S. G. Longinescu o. c. p. 283 : Id : Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu. Bucureşti 1912. p. 7. ; Berechet : Schiţă... partea II. pag. 87. Id. : Istoria vechiului drept rom. p. 487 : Id. : Legătura. p. LXXXVI-VII ; I. Pereţ. Curs de istoria Dreptului Romîn. vol. II Partea II. Bucureşti. f. a. p. 490-91. 496 : K. E. Zacharia von Lingenthal : Geschichte des griechisch-römischen Rechts-Berlin 1892. ed. III p. — XVII.

ceiurile păzite din vechiu, pentru care iarăşi nu lipsim a arăta, precum domnul Dimitrie Cantemir Voevod istoriseşte cumcă Alexandru Voevod cel bun, a adus împărăteştile pravile în pămîntul Moldaviei, care s-au şi păzit şi se păzesc, întocma precum şi obiceiurile vechi ale pămîntului pe care însăşi aceste împărăteşti pravile le întăresc . . .» [20]).

8) Cu doi ani mai tîrziu, în noiembrie 1819, aceeaşi Obştească Adunare a Moldovei, printr-o «Anafora arătătoare de pravilele ce ocîrmuiau pămîntul Moldovei în vechime» folosind aceiaşi termeni ca şi predoslovia lui Scarlat Calimah, se pronunţă astfel: ...«urmînd povăţuirei istoriei pămînteşti, ne lămurim că Alexandru Voevod ce au cîştigat numele de bun prin ale sale îmbunătăţite fapte şi multe faceri de bine obşteşti, domnind la anii 1401 şi înţelegînd nevoia întrebuinţării pravilelor, au cerut pravilele împărăteşti de la Aftocratorii Paleologi, care i-au trimis Vasilicalele şi dintre aceste alegînd cîte au socotit trebuincioase şi potrivite vremurilor de atunci, şi în limba pămînteaşcă tălmăcindu-le au alcătuit o carte pravilicească, precum istoriseşte Dimitrie Cantemir Voevod; iară în urmă după trecerea de două veacuri, fericitul întru pomenire Vasile Voevod ce s-au numit Albanezul, dintre Vasilicale alegînd, precum se vede prin titlul cărţii, şi adăugînd acele ale lui Alexandru Voevod, le-au tipărit la anul 1646... Pravila lui Alexandru Voevod nu se află, nefiind tipărită...» [21]).

9) În anul 1830, pravilistul, adică jurisconsultul oficial al Moldovei, Christian Flechtenmacher, care lucrase şi la alcătuirea Codului lui Calimah, întocmeşte un studiu de istoria dreptului romîn, menit să servească pentru ediţia romînească a Codului. În acest studiu al unui om cu pregătire de specialitate şi care avea şi calitate oficială, se spune:

«....fiind Domn Alexandru Voevod, sub slăvită stăpînirea sa (de la anul 1401-1433) au adus dela Constantinopol, împreună cu stema crăiască, ce i-au dăruit pentru vredniciile sale şi faptele sale cele prea lăudate, împăraţii Vizantii, şi Vasilicalele, din care alcătuind o carte de pravili potrivită după principatul Moldaviei, şi tălmăcind-o în limba Patriei, au aşezat pravilele; iar vrednic de tînguit iaste, că în curgerea turburărilor, se vede că s-au perdut pomenita carte» [22]).

10) Codul lui Calimah se publică în traducere romînească de către logofătul dreptăţii (ministrul justiţiei) din Moldova, abia în 1833 la Iaşi. În prefaţa acestei ediţii oficiale, C. Sturza, pe atunci logofăt al dreptăţii, spune următoarele :...

«Domnul Alexandru cel bun au fost întîiul legiuitor al Moldovei; acesta au adunat din Vasilicale legiuirile ţivile care apoi

---

20) „Anafora a Obşteştii Adunări a Moldaviei din 1817 pentru feliul proprietăţii în ţară din învechime“ — Th. Codrescu: Uricarul vol. IV. p. 325, 331; S. G. Longinescu: Istoria Dreptului. p. 290.

21) Th. Codrescu: Uricarul vol. IV, p. 207-208; S. G. Longinescu. Istoria Dreptului p. 297; Id.: Pravila Moldovei... p. I.; Berechet: Schiţă... partea II. p. 94-95; Id.; Istoria vechiului Drept... p. 495-96; Id.,: Legătura... p. XCI-XCII.

22) Th. Codrescu: Uricarul vol XIX. Iaşi 1891. p. 487-488,

în cursul timpurilor s-au adăugit cu multe alte, pe care Modovenii, parte în deosebite împrejurări au urzit, iar parte de la învecinatele naţii au împrumutat şi care apoi împământenindu-se, subt numire de obiceiu a pământului, au luat putere legislativă şi lucrătoare. Pregătit Domnul Vasile v. v. din aceste mijloace, au urzit o condică de legi, care la anul 1646 s-au publicat în limba naţională» [23]).

11) În fine, ca o ultimă rostire oficială asupra existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun, citäm cuvintele lui Al. Papiu Ilarian, care, în calitate de jurisconsult (pravilist) al Moldovei, într-o «deslegare» adresată Curţii apelative din Iaşi [24]) la 1861, precizează următoarele :

«De pe timpurile lui Alexandru cel Bun s-a întrebuinţat şi în parte pînă astăzi se întrebuinţează, legile Imperiului romano-oriental, sub titlu de legi împărăteşti» [25]).

*

12) Deşi fără caracterul oficial al dovezilor arătate pînă aici, putem cita din veacul al XIX, numeroase mărturii asupra existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun şi a vechii autocefalii a Bisericii Moldovei, din rostirile cărturarilor noştri, printre care, unii dintre cei mai de seamă. Astfel : Veniamin Costache, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Hajdău, C. Negruzi, Gheorghe Asachi, S. Bărnuţiu, G. Missail, N. Scriban, Filaret Scriban, A. Holban, G. Sion, I. Brezoianu, N. Blaramberg, Const. Popovici, Dimitrie Alexandrescu, C. Erbiceanu, A. Filipide, D. Boroianu, şi alţii [26]).

---

23) Berechet : Schiţă... partea II, p. 100 ; Id.; Istoria vechiului drept... p. 498-499 ; Codul Calimach — ed. 1958, p. 55.

24) G. Missail, o. c. p. 32-33 ; la p. 32 şi 37 autorul arată, că textul acestei deslegări este publicat în „Tribuna Romînă“ nr. 149 din 21 dec. 1861 ; C. A. Spulber, o. c. p. 221 — spune că A. Papiu Ilarian în răspunsul său deslegarea sa, răspunde la o cerere a Curţii de Apel din Iaşi, arătînd cari „legi erau în vigoare în ţară, înainte de Codul civil actual şi mai precis în 1805“.

25) G. Missail, o. c. p. 32-33. — Prin legile împărăteşti, A. Papiu Ilarian înţelege Vasilicalele — Missail, o. c. p. 48-49, 102.

26) *Veniamin Costache* — la Neofit Scriban : Scurtă istorisire şi hronologie despre Mitropolia Moldaviei. Paris 1857. p. 8, unde referindu-se la „Istoria“ mitropolitului Gheorghe al Moldovei, despre autocefalie, notează „şi despre acest înscris, spune şi chiar mitropolitul Veniamin Costache şi alţi părinţi bătrîni din monastirea Neamţului“.

Mihail Kogălniceanu : Moldau und Wallachei. Romänische Sprache oder Walachische Sprache und Literatur — în : Lehmanns Magazin — şi în broşură, Berlin 1837. — Kogălniceanu se exprimă astfel : „Im Jahre 1401 veranstaltete Alexander der Gute, Fürst der Moldau, enis Sammlung von Gesetzen nach den Basilihen und bestimmte sie für sein Fürstentum. Dieser Kodex wurde auf Befehl Basilius des Albaners in romänischer Sprache bearbeitet und zu Suczawa 1646 gedruckt“. — Textul este reprodus după noua ediţie germană din : Kogălniceanu : Opere vol. I Bucureşti 1946 p. 541. Kogălniceanu îşi susţine părerea şi în „Dacia literară“ ed. II din 1859. p. 73 — cf. St. Basgan o. c. p. 15.

Alexandru Hajdău : Cuvînt... la 25 iulie 1837 (vezi nota 2) se exprimă astfel : „Domnitorul Moldovei, Alexandru cel Bun (1401-1433) primind diadema împărătească de la împăratul Ţarigradului, Andronic Paleologul, a întemeiat în Suceava o şcoală înaltă... în care se explicau legile numite Vasilicalele şi altele“. — Aron Pumnul : Lepturariu rumînesc. T. IV. part. 1, p. 123.

Nu lipsesc nici dintre cărturarii străini unii cunoscători ai lucrurilor, care s-au pronunţat în acelaşi fel pozitiv, direct sau indirect asupra uneia sau alteia din cele două chestiuni. Astfel,

---

— A. Pumnul avusese legături cu Al. Hajdău şi se ocupa de scrierea unei monografii asupra familiei Hajdăilor, cum arată Lucian Predescu în studiul: Familia Hajdăilor — revista Arhiva. Iaşi 1929, nr. 2. p. 124.

Înainte de A. Pumnul, „Cuvîntul" lui Al. Hajdău a fost publicat în scrierea: Felix Colson: De l'état present et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie. Paris 1839. p. 7 seq. — cf. Leonida Casso: Dreptul bizantin., Moscova 1907 trad. de Alex. Varzar, 1923. p. 31: L. Predescu o. c. Arhiva 1929 nr. 1. p. 38 arată şi alte ediţii.

Costache Negruzi: Colecţia prescurtătoare din Legile împărăteşti... Extrase de Andronache Donici. Ediţia a doua. Codul criminal. Ediţia a patra Iaşi 1858. p. IV — în prefaţă, spune următoarele:... „Alexandru I, primind insigniile împăraţilor Paleologi, adoptă şi Legile împărăteşti (Vasilicale), din care luînd cele ce au socotit a fi potrivite cu a vremurilor împregiurări, statornici un cod în limba ţerii, precum de aceasta ne spune istoricul Cantemir. Apoi, după trecere de două veacuri, Vasile Vodă, culegînd iarăşi din Vasilicale şi din ale lui Alexandru, alcătui un nou cod... În urmare, legile lui Alexandru, se părăsiră şi se uitară ca unele ce nici fuseseră tipărite..."; S. G. Longinescu: Istoria Dreptului p. 316; Berechet: Schiţă... partea II p. 80-81; Id.; Istoria vechiului drept... p. 482; Id.; Legătura... p. CIX.—C. Negruzi îşi arată într-o scrisoare din oct. 1845, convingerea că Mitropolia Moldovei este autocefală din vremea lui Alexandru cel Bun, relevînd călătoria lui Ioan Paleologul prin Moldova şi hotărîrea sinodului de la Iaşi din anul 1752 — cf. A. D. Holban: Scandalu în Biserică. Iaşi 1872 p, 106-108.

Gheorghe Asachi: Tablou hronologic din Istoria veche şi nouă a Moldovei. — (alcătuit între 1842 şi 1861 — pentru uzul şcolilor din Moldova). În acest tablou Asachi spune despre Alexandru cel Bun, la an. 1403: „Legile ţerei le îndreaptă dupre codica Vasilicalelor", la an. 1425 — istoriseşte cele despre trecerea lui Ioan Paleologul prin Moldova, iar la an. 1429, zice: „Împăratul Ioan, făcîndu-se singur Domnitor, trimite lui Alexandru, prin o solie, titlu de despot cu hlamida şi coroana regală, şi face Mitropolia Moldovei neatîrnată de cea a Ohridei" — la Th. Codrescu: Uricarul. vol. IX, Iaşi 1887 p. 217, 218, 219.

Simion Bărnuţiu: Dreptul Public al Romînilor. Iaşi 1867, p. 42, se exprimă astfel: „Mai tîrziu, după ce au mai scăpat de barbari, au început şi ei (Romînii) a-şi scrie legile; aşa a făcut Alexandru cel Bun la începutul secolului XV, al cărui codice pînă acum nu s-au aflat".

G. Missail: Originile Legislaţiunei Romîne. Bucureşti 1865 — p. 24, 29-30, 32, 34, 36, 37, sq. el se ocupă de pravila lui Alexandru cel Bun.

Neofit Scriban: Scurtă istorisire şi hronologie despre Mitropolia Moldaviei. Paris 1857. p. 7. 8, 25-26 — susţine autocefalia, pe temeiul celor ce s-au rînduit cu prilejul trecerii lui Ioan Paleologul, prin Moldova, apoi pe baza dovezii din glava 391 a Pravilei Mari etc. Aceeaşi convingere şi-o exprimă şi în scrierea: Apologia Prea Sfinţitului Arhiereu Neofit Scriban. Bucureşti 1867 p. 34.

Filaret Scriban: Istoria bisericească a Romînilor, publicată de Iosif Bobulescu Iaşi 1871. p. 91-92, 104 — Se ocupă de autocefalie punînd dobîndirea ei în legătură cu Ioan Paleologul şi menţionînd „Istoria" mitropolitului Gheorghe de la 1723.

A. D. Holbanu: Scandalu în Biserică. Iaşi 1873, p. 45-49 seq. 106-108 — arată temeiurile autocefaliei de la Alexandru cel Bun pînă în veacul XVIII.

Gheorghe A. Sion: Carte romînească de învăţătură de la Pravilele împărăteşti... Botoşani 1875 — G. Sion ajungînd în posesia unui exemplar al Pravilei lui Vasile Lupu tipărit la Iaşi în anul 1646, l-a retipărit cu litere latine în anul 1875 şi i-a pus în frunte un scurt cuvînt „Din partea editorului", în care spune:

„Văzînd că pînă astăzi, nimeni nu a editat legile lui Vasile Lupu... îmi luai saricina de a le retipări ca să nu zacă în întunerec şi perzîndu-se să nu ştim nimica de existenţa lor precum s-au întîmplat cu Pravila lui Alexandru Vodă". la St. Basgan o. c. p. 28. Berechet: Legătura... pag. CXXII.

în veacul XVIII: Sulzer şi Contele D'Hauterive[27]), iar în veacul XIX Svinin, D. Fotinos, Colson, Linovski, Heimbach, Neigebaur, Azarevici, Milaş, Zachariä von Lingenthal, Vehring şi alţii[28]).

Luate în ansamblu, aceste dovezi istorice arată mai întîi, că oamenii de cultură ai veacurilor trecute au fost convinşi, pe temeiurile care le-au avut la îndemînă, că a existat o pravilă alcătuită în vremea lui Alexandru cel Bun şi că aceasta s-a păs-

---

Ioan Brezoianu: Vechile instituţiuni ale Romîniei. Bucureşti 1882. p. 36.: *Nicolae Blaramberg:* Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie depuis les temps les plus recules jusqu'a nos jours. Bucarest 1885 p. 753, 761, 780; *Constantin Popovici:* Das Kirchenrecht der orthodoxen Kirche. Vorlesungen. Czernowitz. 1884. (curs litografiat) p. 42; Id.: Prelegeri de Dreptul Bisericesc Ortodox. 1911 (curs litrografiat) p. 85. Id.: Fontînele şi Codicii Dreptului Bisericesc Ortodox. 1886. în volum aparte şi în revista „Candela", 1886. nr. 10. p. 594-595; *Dimitrie Alexandrescu:* Explicaţiune teoretică şi practică a Dreptului Civil Romîn, în comparaţiune cu legile vechi. t. I Iaşi 1886. p. XIV-XV, XX; ed. II. Buc. 1906. t. I. p. 3-4; Id: Droit ancien et moderne de la Roumanie. Paris 1898. p. 467-468; *Constantin Erbiceanu:* Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei. Bucureşti 1888 — p. LVI, LVIII, 24-26. Convingerea lui C. Erbiceanu asupra existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun şi a autocefaliei, este consemnată de doi foşti studenţi ai săi, cari în lucrările lor reproduc părţi însemnate din cursul lui de Drept Bisericesc. Astfel, George Chirică, în lucrarea sa: Cercetări istorice asupra legislaţiei Bisericei Romîne din secolul al XVII şi XVIII. Bucureşti 1895. p 41-43, 47; apoi Ştefan Basgan; Studiu Canonico literar asupra părţii întîia din Îndreptarea Legii. Bucureşti 1900. p. 11, 13-15; *A. I. Philippide:* Încercări asupra stării sociale a poporului romîn în trecut. Iaşi 1881, ed. II Iaşi 1896. — Cf. Valeriu Şotropa: Întroducere şi Bibliografie la Istoria Dreptului Romîn. Cluj 1937. p. 166 şi C. A. Spulber o. c. p. 202-203, care îi reproduce părerea după ediţia din 1896 fără a indica pagina; *George Chirică* — în scrierea citată aci mai sus — Bucureşti. 1895. p. 41-43, 47; *Vasile* (Veniamin) *Pocitan:* Compendiu de Drept Bisericesc. Bucureşti 1898. p. 49; *Dimitrie G. Boroianu:* Dreptul Bisericesc. vol. II Iaşi 1899. p. 161.

Autorii arătaţi de la G. Sion înainte, cu excepţia lui C. Erbiceanu nu s-au ocupat de autocefalie, ci numai de Pravila lui Alexandru cel Bun.

27) *Fr. J. Sulzer:* Geschichte des transalpinischen Daciens: Wien 1782. t. III. p. 67-83, 176-238.

Comitele D'Hauterive: Memoriu asupra vechei şi actualei stări a Moldovei (1787). Text francez şi romîn. Bucureşti 1902. p. 59, 61.

28) *P. P. Svinin:* Opisanie Bessarabskoi oblasti, sostavlennoev, 1816 godu. Odesa 1867, in Zapiski Odeskagho Obscestva istorii i drevnostei, vol. VI. p. 175-321 — El se exprimă astfel: „Legile lui Justinian, sub denumirea Basilica au fost introduse în Moldova de Domnitorul Alexandru cel Bun, care a domnit de la 1401 pînă la 1433. Pînă la această vreme, ţara aceasta probabil a fost cîrmuită de obiceiurile pămîntului... În 1646 voievodul Vasile a adunat toate aceste legi şi obiceiuri, alcătuind din ele o condică de legi tipărită..." textul la Casso o. c. p. 60-61.

Dionisies Fotinos: Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας. Viena 1818. tom. II. pag. 66; Dionisie Fotino: Istoria generală a Daciei, trad. de Gheorghe Sion. tom. III, Bucureşti 1859. p. 14.

Felix Colson: De l'état present et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie. Paris 1839. p, 7, 26.

V. Linovski: O mestnich bessarabskih zakonah. Odesa 1842 — cf. L. Casso o. c. p. 33.

G. E. Heimbach: Griechisch — Römisches Recht — in Ersch und Grubers Encyklopädie der Wissenschaften und Kűnste. I. Sect. tom. 86. Leipzig 1869 p. 191-471.

I. F. Neigebaur: Die Rechtsverwaltung in der Moldau und Walachei — in periodicul: Kritische Zeitsckrift fűr Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes. Heidelberg XX (1848) II Heft p. 39-52; III Heft. p. 71-88. Despre Pravila lui Alexandru cel Bun scrie Neigebaur în prima parte a stu-

trat pînă în vremea lui Vasile Lupu, care a şi folosit-o la alcătuirea pravilei sale.

În al doilea rînd, măcar o parte din dovezile citate (1, 2, 3, 4, 5) confirmă faptul că Mitropolia Moldovei s-a bucurat de independenţa administrativă, numită în limbajul dreptului bisericesc, autocefalie.

Din aceleaşi dovezi mai rezultă, că Pravila lui Alexandru cel Bun s-a pierdut şi că Mitropolia Moldovei a fost o vreme sub jurisdicţia Arhiepiscopiei autocefale din Ohrida[29]). Se mai constată apoi şi alte lucruri şi se pun şi alte probleme, ca acelea privind cuprinsul Pravilei lui Alexandru cel Bun, limba în care a fost alcătuită şi timpul în care a încetat Mitropolia Moldovei de a fi autocefală.

13) Pentru întărirea celor arătate de unele dovezi istorice, care atestă existenţa Pravilei lui Alexandru cel Bun, marele nostru romanist Ştefan G. Longinescu s-a străduit să mai pue la contribuţie şi alte asemenea dovezi, dintre care trebuie să fie reţinute doar acelea pe care el le relevă din «cuvîntul» către «toţi ceiace sînt creştini pravoslavnici», pus în fruntea Pravilei lui Vasile Lupu[30]).

---

diului său II. Heft. p. 44. Acest studiu a fost tradus în parte şi publicat de Louis J. Koenigswarter în periodicul francez: Revue de legislation et de jurisprudence — Paris 1851. tom. I p. 81-95. Un extras din traducerea franceză, a publicat N. Blaramberg. o. c. p. 750-759. Cele scrise de Neigebaur despre Pravila lui Alexandru cel Bun, se află în versiunea franceză la Blaramberg o. c. p. 752-753. Ele sînt reproduse în parte după paginile 85-87 din versiunea franceză şi la G. Missail o. c. p. 29-30, 36.

Dmitri Azarevici: Istoria Vizantiiskagho Prava. vol. II. Iaroslavl. p. 113, se exprimă astfel: „Principele moldovean Alexandru cel Bun (1401-1433) a dispus să se întocmească un cod de legi în limba moldovenească, la baza căruia au fost aşezate Vasilicalele primite de la împăratul Paleolog. Tot de la acest împărat a primit Alexandru şi titlul de despot (locţiitor) al Moldovei. Codul acesta niciodată n-a fost dat la iveală prin tipar şi acum este socotit definitiv pierdut".

Nicodim Milaş: Zbornik Pravila svetih Apostola, vasionskihi pomiesnih Sabora i svetih Otaţa, koia su primlena pravoslavnom ţrkvom. Zadar 1884. p. LXXXIII, Id.: Canoanele Bisericii Ortodoxe însoţite de comentarii. trad. rom. de Uroş Kovincici şi Nicolae Popovici vol. II partea I. Arad 1930 p. 127.

Ladislas Pic: Die rumänische Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht. Prag. 1886. Id.: Les lois roumaines et leur connexité avec le droit byzantin et slave. (traducerea ediţiei germane) Bucarest 1887. p. 5.

K. E. Zachariä von Lingenthal: Geschichte des grichisch römische Rechts. ed. III Berlin 1892. p. XVII, XIX.

Fr. H. Vering: Lehrbuch des katolischen, orientalischen und protestantischen Kirchenrechts. ed. III. Freiburg im Breisgau 1893 p. 62.

R. Fr. Kaindl: Geschichte der Bukowina. Czernowitz 1903, ed. II. p. 18.

Iosif Pergament: O primienenii zakonov: Armenopula i Donicea. Odesa 1905. p. 13. (trad. de Al. Varzar şi P. Davidescu: Despre aplicarea legilor Armenopol şi Donici — 1925).

29) Problema legăturilor Mitropoliei Moldovei cu Ohrida a preocupat timp îndelungat fără ca ea să fie pînă acum lămurită îndejuns. De altfel, nu este de conceput să nu fi existat în anume timpuri astfel de legături, de vreme ce ele sînt pomenite mereu într-un chip vrednic de a fi luat în considerare, cu toată desconsiderarea şi minimalizarea ştirilor relative la acestea, încercată de M. Laskaris. o. p. passim.

30) S. G. Longinescu: Istoria Dreptului... p. 137 ; Id.: Pravila lui Vasile Lupu şi Prosper Farinaccius romanistul italian. Bucureşti 1909. p. 5.

Ce se spune în acest cuvînt ?

Se spune, că «Vasile Voevoda Domnul şi biruitorul ţărei Moldovei, *urmînd* urma *celor buni şi înţelepţi Domni, socotind* neputinţa şi slăbăciunea acestui loc şi *împuţinarea izvoarelor sfintelor scripturi şi altor învăţături....*» a hotărît să dea «rodului romînesc» o pravilă.

Pare cu totul întemeiat, că în lumina textelor pe care le-am văzut pînă aici, să presupunem că prin cuvintele: «*urmînd urma celor buni şi înţelepţi Domni*», Vasile Lupu este arătat ca orientîndu-se după pilda acelor Domni care s-au învrednicit de a fi numiţi *buni* şi *înţelepţi*, între cari nimic nu ne împiedică să socotim ca protos chiar pe Alexandru cel Bun.

De bună seamă, că luate în mod izolat, fără legătură cu alte dovezi despre Pravila lui Alexandru cel Bun, acestor cuvinte nu li se poate da decît o tîlcuire generală, în înţelesul că Vasile Lupu nu este cel dintîi care s-a gîndit să-şi înzestreze ţara cu o pravilă, ci că această treabă au mai făcut-o şi alţi domni dinaintea lui.

Care vor fi fost aceştia ? Presupuneri întemeiate ne-ar putea face să ne oprim asupra mai multora, căci există dovezi, că şi în vremea lui Alexandru cel Bun [31]) şi în vremea lui Ştefan cel Mare [32]) şi în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu [33]) şi a altor

---

31) Un manuscris grecesc al Vasilicalelor în text prescurtat, deci o sinopsă a Vasilicalelor, întrebuinţat pe la anul 1400 în Moldova şi în Ţara Romînească, a fost găsit în 1868, de P. P. Hajdău în Biblioteca Naţională din Paris. cf. N. Blaramberg şi G Missail : Îndreptarea Legii. Bucureşti 1871. p. 1 — în cuvîntul „Din partea editorului“ ; C. Popovici : Fontînele. în rev. Candela, — 1886 nr. 10. p. 596.

Un alt manuscris grecesc al Sintagmei sau Pravilei lui Matei Vlastare, folosit în Moldova „în jumătatea întîia a secolului al XV ori între 1400-1450“ — a descoperit la Iaşi C. Erbiceanu şi l-a semnalat în anul 1885. — C. Erbiceanu : Manuscrise vechi aflate în biblioteca Sf. Mitropolii a Moldovei. — în „Revista Teologică“ Iaşi 1885 an. III nr. 2. p. 15-16.

32) P. P. Hajdău a descoperit în biblioteca mînăstirii Opovo — din Serbia în anul 1868 — urmele unui manuscris slavon al Sintagmei lui Matei Vlastare, scris la Iaşi în anul 1495 şi care fusese întrebuinţat în vremea lui Ştefan cel Mare. — B. P. Hajdău : Opovo — în ziarul „Traianu“, Bucureşti 1869. nr. 14. p. 56. cf. C. Popovici o. c. p. 596. Este vorba de aceeaşi Pravilă a lui Matei Vlastare, în l. slavă, copiată la Iaşi în anul 1495 de către gramaticul Damian din porunca lui Ştefan cel Mare, — Nicolai Ilinski : Sintagma Matfeia Vlastaria. Moskva 1892 p. 205, pravilă semnalată şi de — Al. Grecu (P. P. Panaitescu) : Începuturile dreptului scris în limba romînă — în „Studii“ — Revistă de istorie şi filozofie — Bucureşti 1954 oct.-dec. p. 216.

Un exemplar slavon şi mai vechi, din anul 1472 al Pravilei lui Matei Vlastare, copiat de ieromonahul Ghervasie de la Neamţ, se păstrează în Biblioteca Academiei R. P. R. fondul de msse. slave nr. 131 — descris la P. P. Panaitescu : Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. P. R. vol. I Bucureşti 1959. p. 158-159.

33) Astfel este Pravila lui Matei Vlastare în l. greacă şi în l. slavă, în care limbă a făcut o traducere nouă şi episcopul de Roman Macarie II (1531-1558), chiar din ordinul lui Al. Lăpuşneanu, căruia i se adresase la 1556 cerîndu-i o pravilă, ţarul Ivan IV Vasilievici, (Ivan cel Groaznic = 1533-1584). (C. Popovici o. c. p. 596-597, şi N. Ilinski o. c. p. 210-211 ; Id. : Sobranie po alfavitkomu poriadku... ili Alfavitnaia Sintagma M. Vlastaria. Perevod s greceskagho. ed. II Simferopol 1901. p VI, — ambii după E. Kalujniaţki : Obzor slaviano — russkih pamiatnikov iazîka i pisma, nahodiaşcihsia v bibliotekahi arhivah Lvovskik. Kiev 1877. p. 28-50, 96-97). Aceasta este totodată şi prima

Domni ai Moldovei dinaintea lui Vasile Lupu, au fost în uz sau măcar au fost cunoscute unele pravile [34]).

Dar fiindcă dintre aceştia, cu greu s-ar putea să socotim pe altul ca purtător al numelui de «bun» înafară de Alexandru cel Bun, căruia i s-a zis astfel prin consens obştesc, este firesc şi logic să admitem că prin cuvintele citate, întocmitorul lor s-a referit în primul rînd la Alexandru cel Bun ca urzitor de pravilă [35]).

Cît priveşte constatarea, că pe vremea lui Vasile Lupu s-a ajuns la «*împuţinarea isvoarelor sfintelor scripturi şi altor învăţături*», — ea nu se poate referi decît la împuţinarea pravilelor, a sfintelor pravile, iar nu a altor «sfinte scripturi» de uz strict bisericesc, de a căror sporire şi chiar tipărire s-au îngrijit mereu feţele bisericeşti. Şi care erau acele pravile? Care puteau fi?

Fără îndoială, că acele «sfinte scripturi şi alte învăţături» puteau fi şi au fost desigur numeroase pravile care circulau pe atunci în text grec ca şi în text slavon, fie sub chipul nomocanoanelor fie sub acela al sinopselor sau manualelor de legi bizantine [36]).

Dar întrucît este mai mult decît întemeiată supoziţia, că prin cuvintele anterior citate, se face referire în primul rînd la Alexandru cel Bun ca dătător de pravilă, este firesc să admitem, că şi prin cuvintele «împuţinarea sfintelor scripturi etc.», întocmitorul lor se referă în primul rînd tot la pravila din vremea lui Alexandru cel Bun şi apoi la alte pravile mai tîrzii. Şi aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît pînă acum nu este dovedit faptul, că în cuprinsul Pravilei lui Vasile Lupu, nu ar fi intrat, sau nu ar fi fost «întrupate» — după expresia lui S. G. Longinescu — măcar unele părţi din Pravila lui Alexandru cel Bun. Este adevărat că nu s-a putut face nici proba că o astfel de «întrupare» s-ar fi produs în mod cert, însă pentru ea pot fi invocate mărturii vrednice de toată încrederea.

Cea dintîi este cuprinsă în pasajul ultim, citat mai sus, din partea II, cap. XI a Descrierii Moldovei, în care se spune că Vasile Lupu «a poruncit ca toate pravilele, şi cele scrise şi cele nescrise, să fie adunate la un loc . . . . . şi din ele a alcătuit un cod unic». — De asemenea, mai poate fi invocat şi cel puţin textul citat din predoslovia Codului Calimah, în care se spune că

---

traducere slavă a Pravilei sau Sintagmei alfabetice a lui Matei Vlastare în care materia a fost aşezată după alfabetul slav, căci traducerile slave complete făcute în Rusia mai înainte, una la începutul veacului XVI şi alta la 1542, urmează tot alfabetul grec în rînduirea materiei — N. Ilinski: Sintagma p. 209-210; id. Sobranie p. V-VII.

34) P. P. Panaitescu: Începuturile Dreptului scris... p. 216, 221, 225; Id.: Manuscrisele slave... p. XV; I. Pereţ: Precis... p. 310, 312, 314; Berechet: Istoria vechiului drept... p. 150-151.

35) Cf. şi Sbiera o. c. p. 812-813.

36) C. Erbiceanu o. c. Revista Teologică. Iaşi 1884-1885. an. II-III. passim; C. Popovici o. c rev. Candela 1886 nr. 8 p. 466 seq.; nr. 10, p. 596 seq; S. G. Longinescu: Pravila lui Alexandru cel Bun. Bucureşti 1923. p. 20-24; Pereţ: Curs de Istoria Dreptului Romîn vol. II partea II. Bucureşti. f. a. p. 7, 30-255, 285 seq; C. A. Spulber. o. c. p. 256; P. P. Panaitescu: Începuturile dreptului scris... p. 216 seq.

Vasile Lupu, alcătuindu-şi pravila din legi împărăteşti, a adăugat la acestea şi «cele ale lui Alexandru» — şi aşa a tipărit cartea sa de legi [37]).

De altfel, nimic nu exclude posibilitatea, ca cel puţin în parte dacă nu în întregime, corpul legilor agrare bizantine din veacul VIII (Νόμος Γεωργικος) care formează partea I din Pravila lui Vasile Lupu, să provină tocmai din Pravila lui Alexandru cel Bun, în al cărei cuprins putea ajunge din acelaş izvor din care s-a încercat a se susţine, în mod arbitrar, că ar fi putut ajunge numai în Pravila lui Vasile Lupu [38]).

14) Dar, o mărturie istorică din cele mai preţioase pentru întărirea convingerii că Pravila lui Alexandru cel Bun a existat într-adevăr, — ne-o oferă o însemnare a mitropolitului Dosoftei, în care acesta, pomenindu-l pe Alexandru cel Bun, zice: «*Alexandru Vodă ce-au adus Svîntulu Ioan în Moldova ş-au adus pravila Credinţii dela Ţarigrad*» [39]).

Această însemnare, făcută de Dosoftei pe o carte grecească de la 1650, în jurul anului 1688 în timpul pribegiei sale prin Polonia, nu lasă nici un fel de îndoială că se referă direct la Pravila lui Alexandru cel Bun, pe care o numeşte «pravila Credinţii». Învăţatul mitropolit, care s-a îndeletnicit cu cărturăria mai mult decît toţi vechii noştri ierarhi, atestă deci înaintea lui Dimitrie Cantemir, faptul că Alexandru cel Bun a luat de la Bizanţ o pravilă — un corp de legi — din care s-a tors apoi firul pravilei sale.

Dosoftei îi zice acestui corp adus din Ţarigrad, «*pravila Credinţii*», — numire ce poate stîrni îndoieli şi-i poate contraria pe juriştii nefamiliarizaţi cu terminologia vechii noastre culturi, a culturii slave şi a celei bizantine. Pentru a risipi astfel de îndoeli ca şi altele în legătură cu expresia «sfinte scripturi» menţionată mai sus, notăm, că pravilele au constituit în trecut al doilea temei al credinţii, alături de dogme, şi că din această pricină ele sînt numite mereu «sfinte» folosindu-se expresii ca «sfînta pravilă», «sfintele pravile», sau şi «sfinte scripturi» ori «pravile ale credinţii», lucru de care se poate convinge oricine din citirea documentelor şi a vechilor noastre pravile, ca şi din pravilele slave şi din Colecţiile Dreptului Bizantin.

Importanţa mărturiei lui Dosoftei, constă nu numai în aceea că ea atestă existenţa pravilei lui Alexandru cel Bun, ci şi în

---

37) A se vedea notele 8 şi 19.

38) C. A. Spulber: La zece ani de la moartea lui St. Longinescu — în Revista Clasică. Secţia de Drept Roman. t. III-V. 1941-1943 Bucureşti 1943. p. 164; Id.: Le Code d'Alexandre le Bon. p. 207. Această legiuire putea ajunge în Pravila lui Alexandru cel Bun şi dintr-o versiune slavă a ei, care există din vremuri mai vechi şi în mod sigur din vremea alcătuirii codului nomocanonic „Kormciaia Kniga" — sec. XII. — cf. Fr. A. Biener: De collectionibus canonum ecclesiae graecae. Berlin 1827. p. 68; A. S. Pavlov: Pervonacialnîi slaviano — russkii nomocanon. Kazan 1869. p. 96-97; F. F. Zigel: Istoria Slavianskagho Prava — vol. II. Varşava 1914. p. 104-105 — după B. A. Pancenko: Krestianskaia sobstvennost b Vizantii. Zemledielceskii zakon i monastîrskie dokumentî, în publicaţia: Izvestiia russkagho arheologhiceskagho instituta v Konstantinopole. IX. nr. 1-2. Sofia 1904. p. 11, 14, 18 sq; Berechet: Istoria vechiului drept... p. 63-64.

39) N. Iorga: Istoria literaturii religioase a Romînilor pînă la 1688 — Bucureşti 1904, p. 198.

faptul că, pe de o parte, prin ea se dă o replică fără apel, celor ce spuneau că pravila lui Alexandru cel Bun este o născocire a lui Dimitrie Cantemir şi încercau să prezinte ca lipsite de valoare şi celelalte dovezi istorice relevate, ca unele ce s-ar întemeia doar pe Cantemir, iar pe de altă parte, dă o replică de aceeaşi valoare şi celor care negau vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei, trăgînd la îndoială, nu numai spusele lui Cantemir ci şi ale documentelor posterioare lui precum şi ale Pravilei celei Mari de la 1652 [40]).

Cum raţionau aceştia?

Ei pretindeau, fie că este o născocire istorisirea despre călătoria lui Ioan Paleologul prin Moldova spre Constantinopol, fie că — admiţînd această călătorie — ea ar fi fost folosită doar ca prilej de a se broda în jurul ei, de către oameni dubioşi, poveşti, atît despre Pravila lui Alexandru cel Bun, cît şi despre vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei [41]).

Ce interes ar fi avut oare, toţi marii noştri oameni de cultură care s-au pronunţat pozitiv în aceste probleme, să născocească asemenea poveşti? Se pare că poveştile trebuiesc căutate la alţii.

În privinţa călătoriei lui Ioan Paleologul prin Moldova, în vremea lui Alexandru cel Bun, şi a legăturii acestei călătorii atît cu Pravila lui Alexandru cel Bun, cît şi cu vechea autocefalie a Bisericii Moldovei, mai trebuie să relevăm, că documentele pe care le avem la îndemînă, leagă strîns cele două fapte — fie direct, fie indirect — de această călătorie. Astfel fiind, devine şi mai limpede, că orice document de-al nostru care vorbeşte de călătoria lui Ioan Paleologul prin Moldova, vorbeşte implicit şi de Pravila lui Alexandru cel Bun şi de vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei; încît putem spune cu drept cuvînt, că cele două documente citate la dovezile istorice, unul din 1723 şi altul din 1752, deşi nu vorbesc expres de Pravila lui Alexandru cel Bun, constituie totuşi dovezi ale existenţei acesteia, tocmai prin ceea ce spun despre călătoria lui Ioan Paleologul în vremea lui Alexandru cel Bun şi despre autocefalia Mitropoliei Moldovei.

Într-un sens identic trebuie înţeleasă şi mărturia lui Dosoftei despre Pravila lui Alexandru cel Bun, ca atestînd autocefalia Mitropoliei Moldovei, prin faptul, că după cum s-a văzut, dobîndirea ei s-a urzit tocmai în legătură cu călătoria lui Ioan Paleologul prin Moldova, călătorie, care a prilejuit totodată şi «aducerea din Ţarigrad» a «pravilei credinţii».

Desigur că pentru autocefalia de odinioară a Mitropoliei

---

40) Melchisedec: Cronica Romanului p. 88 sq. 91-93, 99-100; N. Iorga: Istoria Bisericii Romîneşti vol. II. p. 83; Id.: În jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun. p. 7-8; M. Laskaris o. c. p. 142-147; Berechet: Schiţă... p. 26-28; Id.: Istoria vechiului drept — p. 169 seq.; C. A. Spulber: Zece ani de la moartea lui St. Longinescu p. 161; Id.: Le Code d'Alexandre le Bon. p. 201, 213-214; Casso o. c. p. 26-27, 51.

41) Melchisedec: o. c. p. 91-93, 98; Pereţ: Curs de Istoria Dreptului vol. I p. 306-308, 339; vol. II. partea I p. 344; Berechet: Schiţă... p. 26; M. Laskaris o. c. p. 142 seq. 158.

Moldovei, pot fi aduse şi alte dovezi[42]). Problema aceasta însă nu ne preocupă decît în măsura în care are legătură cu aceea a Pravilei lui Alexandru cel Bun.

II. — DOVEZI DIN LOGICA LUCRURILOR

În afară de logica strictă a documentelor, în cercetarea oricărei probleme legate de viaţa obştească, mai trebueşte folosită şi cuprinzătoarea logică a principalelor condiţii obiective în care se situează problema de lămurit.

O astfel de considerare a lucrurilor în ansamblul lor şi-n înlănţuirea firească în care se produc şi se menţin continuu, ne ajută fie să completăm, fie să retuşăm ceea ce ni se înfăţişează prin textele documentelor, şi prin aceasta, să punem într-o lumină mai reală faptele de care ne ocupăm.

Aşa găsim necesar să procedăm şi cu cele două fapte socotite problematice: faptul existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun şi faptul existenţii autocefaliei de odinioară a Mitropoliei Moldovei.

Să vedem deci în ce măsură logica lucrurilor confirmă sau infirmă, completează sau retuşează relatările documentelor asupra acestora.

1. — Cel dintîi element, cea dintîi realitate de care trebuie să ţinem seama în aprecierea veracităţii relatărilor documentare asupra celor două fapte care ne interesează, este Statul moldovean de atunci, caracterul şi structura lui.

Ce ştim despre acest Stat ?

Ştim că exista fără îndoială şi că nu era format din rudimentele unei organizaţii statale, ci că era bine închegat după rînduielile unui Stat tipic feudal.

El avea pe timpul lui Alexandru cel Bun o structură şi o ierarhie socială feudală bine împlinită, în frunte cu un principe ereditar şi cu un aparat central de stat, întocmit după modelul bizantin. Acest aparat moştenit, deci existînd mai dinainte, a fost completat de Alexandru cel Bun pînă în amănunte[43]), cuprinzînd cîteva zeci de boeri — demnitari de stat. De la Bizanţ se împrumutase nu numai schema boeriilor, adică a demnitarilor de stat sau arhonţilor, ci în bună parte chiar şi numele acestora[44]).

Domnul cîrmuia ţara împreună cu boierii de sfat. El era judecătorul suprem, dar în această funcţie era ajutat de sfatul domnesc, din care făcea parte şi mitropolitul ţării, ceilalţi vlădici şi alte feţe bisericeşti uneori. Alţi judecători mari şi mici, împărţeau dreptatea în ţara de sus şi în ţara de jos, apoi prin ţinu-

---

42). Neofit Scriban : Scurtă istorisire... p. 24-28 ; Gr. Musceleanu o. c. p. 14-34 ; Ivan Snégarov : Romînskata Pravoslavna Ţîrkva. Sofia 1946. p. 27, 31.

43) Grigorie Ureche : Letopiseţul Ţării Moldovei, ediţia P. P. Panaitescu. Bucureşti 1955. p. 70-71 ; P. P. Panaitescu : Dimitrie Cantemir. Viaţa şi Opera. Bucureşti 1958. p. 155.

44) I. Nistor : Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat. Bucureşti 1943. p. 29-33.

turi, în fruntea cărora se găseau şi ca organe administrative. Nu-i lipsea Moldovei nici o oaste bine întocmită.

O astfel de organizare statală nu se putea închega nici dirigui decît prin legi de drept, prin legi scrise. Singur obiceiul pămîntului nu era de ajuns, şi oricît şi-ar da cineva osteneala să demonstreze contrariul, este cu neputinţă. De altfel, legea scrisă ţine de natura oricărui Stat care a depăşit starea embrionară, şi ea nu lipseşte nici din statele sclavagiste, necum să lipsească din vreun Stat feudal.

Romantismul stîrnit de idolatrizarea obiceiului pămîntului şi de autohtonism, nu poate fi opus constatărilor certe ale ştiinţei istorice şi juridice, care infirmă orice încercare de a reduce dreptul vreunei ţări est-europene din epoca feudală, numai la legislaţia cutumiară.

Statul moldovean nu poate fi în nici un chip socotit, ca aflîndu-se pe vremea lui Alexandru cel Bun, într-o fază tribală. Structura de clasă a societăţii moldovene depăşise demult şi etapa sclavagistă. Statul luase formele definite din societatea cu orînduirea feudală.

Dar statul feudal moldovean, nu numai că ajunsese într-o stare de bună organizare, ci el izbutise să-şi organizeze tot atît de bine şi relaţiile sale politice şi economice dinafară, cu alte state. Încheiase şi înnoia mereu prin tratate, legăturile sale cu Polonia vecină şi puternică. De asemenea ţinea bune legături cu Ţara Romînească şi cu alţi vecini, precum şi cu Bizanţul.

Pentru păstrarea unor astfel de legături, care se încheiau după rînduieli ale dreptului ginţilor, ţara trebuia să aibă o bună întocmire lăuntrică prin care să facă faţă împrejurărilor.

Şi în timp ce înţelegerile cu vecinii luau înfăţişarea unor acte normative scrise, avînd putere de lege, nu se poate presupune că în epoca aceasta Statul moldovean, care le încheia cu unele puteri care aveau o veche tradiţie în materie de organizare politică, ar fi fost lipsit de legi interne aşternute în pravile scrise.

2. — Al doilea element sau a doua realitate istorică a vieţii publice din Moldova de la începutul veacului XV, de care trebue să se ţie seama în aprecierea relatărilor documentare asupra faptelor care ne preocupă, este Biserica şi organizarea ei.

Existenţa unei Biserici organizate şi lucrarea acesteia presupune existenţa certă a unor legi şi rînduieli bisericeşti scrise, legi şi rînduieli comune cu celelalte Biserici ortodoxe şi care reprezintă alături de dogme, şi de cult, a doua trăsătură comună a tuturor Bisericilor ortodoxe, al doilea semn de recunoaştere a ortodoxiei oricărei Biserici, chiag al unităţii ortodoxiei ecumenice.

Pe cîtă vreme Statul în structura sa socială şi organizatorică, era determinat doar de condiţiile dezvoltării istorice din etapa orînduirii feudale, putîndu-şi creia legi şi alte rînduieli de organizare proprii sau putîndu-le împrumuta după libera sa alegere, Biserica mai era obligată ca şi astăzi, să primească şi să ţie pravilele sau canoanele comune întregii ortodoxii. Fără îndoială că şi Biserica îşi putea permite însă, în cadrul acestora, adaptări şi rînduieli specifice, dar ea nici nu putea lua fiinţă, nu putea să se organizeze şi să-şi afirme prezenţa în concertul celorlalte Bi-

serici ortodoxe, decît pe temelia sfintelor pravile sau canoane. Ea trebuia, era prin urmare obligată să aibă, să cunoască şi să pue în aplicare norme juridice comune cu întreaga ortodoxie. Ea nu putea fi lipsită de pravile scrise.

De la această rînduială nu a făcut excepţie nici o altă Biserică, creată în aria spirituală a Bizanţului. Obligaţiei impusă de ea nu i se putea sustrage nici Biserica moldoveană.

Se ştie că aşa s-au petrecut lucrurile şi cu Biserica Sîrbă şi cu cea Bulgară şi cu cea Rusă[45]). Toate au primit de la Bizanţ, pe lîngă credinţa ortodoxă şi pe lîngă ceremonialul cultic aferent, încă şi canoanele sau sfintele pravile, socotite ca al doilea temei al ortodoxiei, ca al doilea criteriu al ei alături de dogme, şi numite cu bună dreptate, pravile ale credinţii, aşa cum le zice şi mitropolitul Dosoftei[46]).

Biserica Moldovei nu se găsea mai departe de Bizanţ decît Biserica Rusă şi decît Mitropolia de Halici, şi nu dăinuia fără legături cu aceste Biserici vecine. Şi, dacă aceste Biserici aveau pravile scrise cu veacuri mai înainte de vremea lui Alexandru cel Bun[47]), cum putea oare Biserica Moldovei să nu aibă nici în veacul XV?.

De fapt există mărturii că şi la începutul veacului XV, în Moldova erau cunoscute, circulau şi erau desigur folosite în zilele lui Alexandru cel Bun, pravilele bisericeşti scrise, care formau colecţia numită Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastare[48]). Aceasta era numită şi Pravila Mare[49]). În cuprinsul ei nu intrau însă numai canoanele, ci şi legile emise de împăraţii romano-bi-

---

45) Fr. A. Biener, o. c. p. 47-55 seq. 68 ; A. S. Pavlov : Pervonacialnîi slaviano-ruskii nomokanon — Kazan 1869 p. 25 sq ; Id. : Kurs Ţerkovnagho Prava. Sviato — Troiţkaia Serghieva Lavra 1902. p. 109-111 sq. N. Suvorov : Ucebnik Ţerkovnagho Prava. ed. IV. Moskva 1912. 170-172 sq. N. Milaş : Zbornik Pravila.. p. LX seq ; Id. ; Das Kirchenrecht der morgenländische Kirche. Mostar 1905 — ed II. p. 191-192 sq ; Cedomir Mitrovici : Ţîrkveno Pravo — ed. II — Beograd 1921. p. 53-54 ; S. Bobcev : Ţerkovno Pravo — Sofia 1927. p. 73-74 seq ; D. Ia. Samokvasov : Kurs Istorii Russkagho Prava. ed. III Moskva 1908. p. 201-204 ; A. F. Vladimirski-Budanov : Obsor Istorii Russkagho Prava. ed. VII. Petrograd-Kiev. 1915. p. 92-93 ; V. I. Sergheevici : Lekţii i izsliedovaniia po drevnei istorii russkagho prava. ed. IV. S. Peterburg. 1910. p. 39-44 ; F. F. Zigel o. c. p. 101-102, 104-108 ; R. Laşcenko : Lekţii po istorii ukrainskogho prava. vol. I. Praga 1923, p. 33-38 ; G. A. Petropulos : Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου μέχριτοῦ 1821. Atena. 1934. p. 123-126 ; C. A. Spulber : L'Eclogue des Isauriens. 1929. p. 102-123 ; R. Souarn : Bulgari-studiu canonic în Codificazione canonica orientale. Fonti. vol. VIII. Roma — Vatican 1932. p. 192-195 ; Cirillo Kololevskii : Jugoslavi-studiu canonic în Fonti vol. VIII. p. 267-270 ; Dionysius Holoveţkii : Ruteni-studiu canonic în Fonti vol. VIII. p. 588-591 seq.

46) N. Iorga : Istoria literaturii religioase a Romînilor p. 198.

47) Unele chiar din vec. X-XI, iar Kormciaia Kniga din veacul XII-XIII — A. S. Pavlov : Pervonacialnîi slaviano — russcii nomokanon. p. 25 seq ; Id. : Kurs Ţerhovnagho Prava. p. 109-110 sq. D. Koloveţkii o. c. p. 590-591 sq.

48) A se vedea nota 31. Vespasian Erbiceanu : Studii asupra vechilor pravile din Moldova — studiu fără titlul dat în notă la o Decizie a unei Curţi de Apel din 1922 în materie de expropriere a unor averi ale mănăstirii Neamţul — în rev. Pandectele Romîne, Bucureşti 1923 partea II nr. 1. (p. 1-14). la p. 6-8.

49) S. G. Longinescu : Pravila lui Alexandru cel Bun — Bucureşti 1923. p. 20-21 seq ; P. P. Panaitescu : Manuscrisele slave. p. 158 ; V. Erbiceanu o. c. p. 8.

zantini în chestiuni bisericeşti. Ea era prin urmare, un cod de legi bisericeşti şi de stat. Un astfel de cod se numeşte nomocanon, şi, în condiţiile relaţiilor de tip feudal dintre Biserică şi Stat, nomocanoanele n-aveau numai caracter de coduri sau pravile pentru uzul exclusiv al Bisericii, ci şi pentru uzul statului, cu aceeaşi putere obligatorie.

Mai trebuie să relevăm apoi şi faptul, că nici Sintagma lui Matei Vlastare şi nici alte nomocanoane, nu cuprindeau alături de canoane, numai legi de stat cu caracter strict bisericesc, ci şi legi de stat pe care era chemată să le respecte şi să le aplice Biserica.

În viaţa de stat a Moldovei, ca şi în viaţa altor state feudale vecine, atît cuvîntul pravilă, cît şi însăşi codurile de legi cărora li s-a zis în acest chip sau altfel, s-au impus şi au fost împrumutate iniţial din viaţa bisericească, aşa cum se atestă acest lucru inclusiv la Ruşi [50]).

Faptul că în Moldova este atestată şi folosirea Vasilicalelor în vremea lui Alexandru cel Bun [51]), ca pravile împărăteşti alături de cele bisericeşti, reprezentate de Sintagma lui Matei Vlastare, nu infirmă cele arătate mai sus. Într-adevăr, Vasilicalele deşi sînt o colecţie de legi de stat, un cod politic, cuprind şi legile principale emise de împăraţii romano-bizantini pînă la începutul veacului X, în chestiuni bisericeşti. Datorită acestui cuprins al lor şi raporturilor dintre Biserică şi Stat în Bizanţ, Vasilicalele constituiau şi pentru Biserică un cod tot atît de obligatoriu, cum erau şi nomocanoanele pentru Stat.

De altfel, Vasilicalele reprezentau sinteza legislaţiei romane şi bizantine. Ele se ocupau şi de canoane [52]) şi de raportul acestora cu legile de stat [53]) şi de atribuţiile Vasileului în Biserică [54]), aşa cum erau rînduite acestea prin legiuirile mai vechi.

Deşi obligativitatea Vasilicalelor ca un cod de legi în sens propriu, a fost pusă la îndoială în mod neîntemeiat [55]) nu încape nici o îndoială că ele au rămas în vigoare dealungul întregii epoci bizantine, din veacul X pînă la cotropirea completă a Bizanţului de către turci — 1453 —, prelungindu-i-se pe tăcute şi

---

50) A. S. Pavlov :Kurs Ţerk. Prava. p. 109-110 seq ; Id.: Pamiatniki drevne — russkagho kanoniceskagho prava — trad. în germ. de L. K. Goetz sub titlul: Kirchenrechtliche und Kulturgeschichtliche Denkmäler Altrusslands, nebst Geschichte des russischen Kirchenrechts. Stuttgart 1905 — p. 8-10 seq : Samokvasov o. c. p. 202-204 ; Sergheevici o. c. p. 39-44 : Vladimirski-Budanov. o. c. p. 92-93 ; Zigel o. c p. 101-113.

51) A se vedea nota 31.

52) O lege (constitutio) a lui Justinian din anul 529. — Codex I, 3, 45 (44) ; Novela 131 cp. I a lui Justinian din an. 545 ; Fotie în nomocanonul în XIV titluri. an. 883. — titl. I, 2 şi IX, 29, — în G. A. Rallis şi M. Potlis: Σύνταγμα τῶν Θείων και ἱερῶν κανόνων — Atena 1852 — vol. I. p. 36 şi 210 ; apoi Vasilicalele V, 3, 2.

53) Legea lui Marcian din an. 451. Codex. I, 2, 12 ; Fotie — Nomocanon I, 2. o. c. p. 36.

54) Epanagoga. an. 884-886 II, 4.

55) L. Casso o. c. p. 29-31 ; Berechet : Istoria vechiului drept.. p. 89, 170 ; Id. : Legătura... p. 114 ; George Fotino : Istoria vechiului drept romînesc vol. II Dreptul scris — (curs litografiat) Bucureşti 1946 p. 3 ; Stelian Marinescu : Problema existenţei Pravilei lui Alexandru cel Bun. în rev. Transilvania. Sibiu. 1942. nr. 7-8. p. 584-585 — şi alţii.

în mod practic, deşi numai parţial, această obligativitate pînă în zilele noastre în cuprinsul patriarhiei de Constantinopol şi al altor Biserici greceşti [56]).

Există destule dovezi care arată că Vasilicalele se aplicau şi în viaţa de stat şi în cea bisericească [57]). Dintre acestea, deosebit de grăitoare este mărturia şi opera juristului şi canonistului Teodor Balsamon din veacul XII († 1203) [58]), care a întreprins verificarea nomocanonului oficial al Bisericii bizantine raportînd şi îndreptînd textele din legile de stat aflate în cuprinsul acestuia, după textul Vasilicalelor, socotit atunci — deci şi în veacul XII — ca singur autentic şi în vigoare [59]). O altă dovadă contemporană cu a lui, este a patriarhului Marcu al Alexandriei [60]). În fine, textele Vasilicalelor au fost incluse fie după ediţii prescurtate sau sinopse ale acestui cod, fie după textul lor original, în diferite colecţii ale Dreptului Bizantin, cum este manualul lui Harmenopulos din 1345 — Hexavivlos —; în Sintagma lui Matei Vlastare din 1335, în uz şi la alte popoare ortodoxe nu numai la noi [61]), precum şi în alte nomocanoane, ajungînd pînă şi în pravilele romîneşti tipărite [62]).

Dacă aşadar, într-un Stat feudal ca cel moldovean, existau în mod cert pravile bisericeşti, sau pravile cu dublă sancţiune şi obligativitate, bisericească şi de stat, pe ce temei s-ar mai putea susţine, că în vremea lui Alexandru cel Bun, Moldova n-a cunos-

---

56). C. D. Triantafilopulos: în Βυζαντινον δίκαιον în Μεγάλη Ἑλληνικη Ἐγκυκλοπαιδεία. Atena 1929 vol. VII p. 918, şi G. A. Petropulos o. c. p. 99 — relevă că în Grecia, extrasul din Prohiron, din alte izvoare şi din Sinopsa Vasilicalelor, numit „Hexavivlos" al lui C. Armenopulos, (1345), „este şi astăzi în vigoare". — Acelaşi autor indică şi altă bibliografie şi arată că în afară de Hexavivlos, s-au aplicat legile bizantine în genere, fie că se află în nomocanoane, fie în sinopse ale Vasilicalelor. — o. c. p. 110, 149 seq; D. Azarevici o. c. p. 112-115, 259 şi 263.

57) D. Azarevici o. c. p. 112-115, 263 ş. a.; C. A. Spulber: Le Code d'Alexandre le Bon... p. 215-258.

58) C. Popovici o. c. rev. Candela. 1886. nr. 7 p. 399-400.

59). Id. ibid.

60) Acesta s-a adresat lui Valsamon rugîndu-l să-i dea lămuriri în legătură cu 66 probleme canonice şi teologice. Întrebarea a 4-a se referă la Vasilicale, Marcu arătînd că acestea nu s-au promulgat în ţara lui, adică în Egipt. Valsamon îi răspunde că toţi grecii din Orient, deci şi cei din Alexandria, trebuie să cunoască legile de care întreabă Marcu, adică Vasilicalele, şi să se conducă după ele — Rallis şi Potlis: Σύνταγμα vol. IV. Atena 1854. p. 451 — Mînecînd de la felul de a se exprima al patriarhului Marcu din Alexandria, unii au tras concluzia că Vasilicalele nu ar mai fi fost în vigoare prin veacul XII nici în imperiul bizantin, şi că urmare, nu putea fi vorba ca ele să fi fost trimise în veacul XV lui Alexandru cel Bun — Stelian Marinescu o. c. p. 584. — S-a ignorat însă un lucru elementar, şi anume faptul că de la anul 640 Egiptul nu mai făcea parte din imperiul bizantin, fiind cotropit de Arabi, aşa că Vasilicalele apărute la începutul veacului X, nu mai puteau fi promulgate în cuprinsul patriarhiei din Alexandria şi astfel, patriarhul Marcu al Alexandriei era îndreptăţit să spue că Vasilicalele n-au fost promulgate în Egipt, confirmînd prin aceasta tocmai faptul că ele erau oficial în vigoare în imperiul bizantin.

61) A se vedea nota 56; N. Ilinski: Sintagma Matfeia Vlastaria. p. 186-230; D. Azarevici o. c. p. 259-264. 307-309; L. Casso. o. c. p. 62, 66 seq; Berechet: Istoria vechiului drept... p. 100, 124-127, 141-142.

62) Pravila lui Vasile Lupu. Iaşi 1646 passim şi Îndreptarea Legii — (Pravila cea Mare) Tîrgovește 1652 — passim: C. A. Spulber o. c. p. 214-256.

cut pravile, că n-a existat o pravilă, pe care o atestă documentele şi pe care pe bună dreptate au numit-o cunoscătorii: Pravila lui Alexandru cel Bun?

Dar şi în vremea lui Alexandru cel Bun, chiar din primele zile ale domniei lui, s-a pus ca o problemă de stat şi problema unei independenţe a Bisericii Moldovene de alte chiriarhii străine. Aşa s-a procedat sau măcar s-a încercat a se proceda şi în alte ţări ortodoxe [63]).

Rezolvarea acestei probleme a dus la cunoscutele tratative ale lui Alexandru cel Bun cu Patriarhia din Constantinopol, pentru recunoaşterea mitropolitului Iosif Muşat şi a autonomiei interne a Bisericii Moldovei [64]). În scopul de a se evita aservirea Mitropoliei Moldovei Patriarhiei din Constantinopol, este mai mult decît probabil, că iscusitul voievod iubitor de ţară şi de libertate, a stabilit unele legături bisericeşti cu Arhiepiscopia autocefală din Ohrida [65]). Aceasta fiind mai puţin influentă şi mai lipsită de posibilitatea unei încălcări a drepturilor autonome asigurate Mitropoliei Moldovei, era mai indicată să patroneze Biserica moldavă, într-o formă oarecum mai mult nominală şi cu înţelegere mai mare faţă de drepturile ei, venindu-i în ajutor cu cele de trebuinţă, cînd ar fi fost cazul, ca o Biserică bine întocmită şi cu vechi tradiţii ierarhice şi cărturăreşti [66]).

Dependenţa aceasta mai mult nominală de Ohrida şi practicată în spiritul unei înţelegeri frăţeşti, va fi fost socotită oportună pentru o Biserică mai nouă, ca aceea a Moldovei. Doar era şi firesc ca o astfel de legătură, să fie preţuită ca o garanţie a bunului chip pravoslavnic de organizare şi de cîrmuire a Mitropoliei Moldovei.

Cum între timp, chiar în domnia lui Alexandru cel Bun, Mitropolia Moldovei îşi consolidase organizarea şi buna ei aşezare [67]) era de înţeles, că atunci cînd i s-a oferit posibilitatea să-şi afirme şi pe plan bisericesc o independenţă mai mare, să nu fi ezitat a o face.

Cît priveşte faptul că însuşi Ioan Paleologul nu numai că

---

63) În Bulgaria şi Serbia — Ivan Snégarov: Istoria na Ohridskata arhiepiscopia. vol. I. Sofia 1924 p. 8, 9, 15, 17 seq. 316-322. De asemenea şi în Rusia.

64) N. Dobrescu: Din Istoria Bisericii Romîne. Secolul al XV-lea. Bucureşti 1910. p. 69-70; C. Marinescu: Înfiinţarea Mitropoliilor în Ţara Romînească şi în Moldova. Bucureşti 1924. p. 16-21; I. Snégarov: Romînskata pravoslavna ţîrkva. Sofia 1946. p. 20-23;

65) V. Erbiceanu o. c. p. 5: I. Snégarov o. c. p. 20-21 — după A Lotoţki: Autokefalja. vol. II. Narys historij autokefalnych cerkov. Warszawa 1938. p. 192-193. Lotoţki îşi întemeiază părerea sa că Mitropolia Moldovei a fost sub jurisdicţia Ohridei, între altele şi pe faptul că vechiul pomelnic de la mănăstirea Bistriţa Neamţ, nu cuprinde numele niciunei alte căpetenii bisericeşti autocefale, decît pe acela al unui arhiepiscop de Ohrida — Lotoţki o. c. p. 191-192; Damian P. Bogdan: Pomelnicul Mînăstirii Bistriţa. Bucureşti 1941. p. 34 — arată că e vorba de arhiepiscopul Prohor din veacul XVI. Manolachi Drăghici, în: Istoria Moldovei pe timp de 500 ani, pînă în zilele noastre. Tom. I Iaşi 1857 — p. 117-118, presupune un răstimp de autocefalie a Bisericii Moldovei pe vremea lui Alexandru cel Bun.

66) I. Snégarov: Istoria na Ohridskata arhiepiscopia I p. 262-315.

67) Cu 4 scaune vlădiceşti, şcoală în Suceava, aducerea moaştelor Sf. Ioan cel Nou etc.

a fost de acord, ci chiar ar fi avut şi iniţiativa în chestiunea autocefaliei Mitropoliei Moldovei [67 bis]), pare un lucru mai mult decît de înţeles, întrucît la aceasta îl putea determina prea lesne interesul major de atunci al Bizanţului.

Care era acesta ? Unirea cu Roma, cu Biserica apuseană catolică, spre a se putea salva cu ajutorul puterilor catolice din apus din primejdia de a fi complet înghiţit de turci. Nu era însă uşor să fie determinate şi alte Biserici ortodoxe decît Patriarhia din Constantinopol, ca să accepte unirea cu catolicii. Pentru convingerea lor, Bizanţul desfăşura o acţiune susţinută. Şi tocmai Ohrida se opunea mai cu înverşunare [68]).

Se ştie că la 1415, se mai încercase o unire între ortodoxie şi catolicism, între Bizanţ şi Roma, la sinodul de la Constanţa (Germania 1414-1418), la care participase şi o impunătoare delegaţie moldoveană, ortodoxă şi catolică, în frunte cu Grigore Ţamblac. Se pregătea acum un nou sinod în acelaşi scop [69]). Biserica Moldovei care pe atunci nu se ferea de catolici din pricina politicii lui Alexandru cel Bun de îngăduinţă faţă de catolicism în interesul legăturilor sale cu Polonia, putea fi atrasă în jocul politicii de interese majore ale Bizanţului, prin satisfacţii şi cinstiri măgulitoare, care pe deasupra, o mai puteau imuniza şi faţă de influenţa Ohridei, ostilă dîrză politicii Paleologilor.

Bizanţul ştia foarte bine, din fapte recente, că Biserica Moldovei este dornică de libertate deplină, sau de autocefalie, şi acest Bizanţ, care în nici o vreme n-a fost lipsit de dibăcia celei mai subţiri diplomaţii, mai ştia că oferind Mitropoliei Moldovei autocefalia, i-o oferă şi fără nici o pagubă, căci i-o oferea de la altul, de la Arhiepiscopia Ohridei.

Erau date prin urmare toate condiţiile şi interne şi externe ca Ioan Paleologul care se întorcea din Apus şi trecea prin Moldova în anul 1424, să fie nu numai de acord, ci chiar bucuros ca să-i ofere Mitropoliei Moldovei, autocefalia [69 bis]) pentru care aceasta se zbătuse pînă aici.

El nu făcuse desigur o plimbare de agrement prin Europa, ci tot în interesul organizării posibile a apărării Bizanţului [70]), şi nu era necunoscător al aspiraţiilor moldovenilor, după cum nici Alexandru cel Bun şi cîrmuitorii Bisericii din Moldova, nu erau străini de grijile şi de năzuinţele bizantinilor.

Nu trebue să constituie pentru nimeni o piatră de poticnire, faptul că se vorbeşte de autocefalia Mitropoliei Moldovei în prima jumătate a veacului XV. Din cunoaşterea instituţiei canonice a autocefaliei, rezultă limpede, că nu se pune pentru vremea aceea

---

67) bis. P. P. Panaitescu : Biserica — în scrierea colectivă : Viaţa Feudală în Ţara Romînească şi în Moldova. Bucureşti, 1957 p. 449 — după manuscrisul 2541 p. 46-48 de la Academia R. P. R.

68) I. Snégarov : o. c. p. 342 ; Id. : Romînskata prav. ţîrkva. p. 27-28 ; A. P. Péchayre : L'archeveché d'Ohrida de 1394 à 1767. în rev. Echos d'Orient. Istanbul 1936. nr. 182. p. 188.

69) N. Dobrescu o. c. p. 24, 26, 83, 85. Sinodul care se pregătea s-a ţinut în anul 1439 la Florenţa ; C. I. Karadja : Delegaţii din ţara noastră la Conciliul din Constanţa în anul 1415. Bucureşti p. 11.

69) bis) Panaitescu o. c. p. 449.

70) N. Dobrescu o. c. p. 86-87.

problema unei autocefalii în sensul strict în care ea se înţelege astăzi şi cu îndeplinirea tuturor formelor a căror păzire s-a cristalizat printr-o practică îndelungată[71]). Ea putea fi foarte bine conferită Mitropoliei Moldovei, de sinodul patriarhal de la Constantinopol şi cu atît mai vîrtos de sinodul celor patru patriarhi orientali, întrucît Biserica Ohridei, de sub a cărei jurisdicţie nominală se scotea Biserica Moldovei, nu era Patriarhie recunoscută cu toate drepturile vechilor patriarhi, ci doar ca Arhiepiscopie autocefală[72]). În plus, Patriarhia din Constantinopol, condusă şi de împărat, nu numai de partiarh şi de sinod, avea tot interesul să slăbească poziţia unui adversar cum era Ohrida şi să treacă peste drepturile acelei Arhiepiscopii ostile unirii cu Roma.

În lumina consideraţiilor de mai sus, se pare că nimic din «Istoria» mitropolitului Gheorghie al Moldovei de la 1723, şi nici din celelalte relatări documentare asupra autocefaliei Mitropoliei Moldovei, nu este desminţit ci confirmat.

Iată cum logica lucrurilor, fundamentează şi explică în orizont mai larg şi mai real, faptul că Biserica Moldovei şi-a cîştigat autocefalia în vremea lui Alexandru cel Bun.

Cu o asemenea Biserică, nu se poate presupune nici pe de parte, că Ţara Moldovei era în starea de sălbătăcie şi de înapoiere, în care s-a zis, fără temei, că s-ar fi putut găsi în prima jumătate a veacului XV.

3. — Un al treilea element de bază al vieţii moldovene de la începutul veacului XV, de care trebuie să se ţie seama la aprecierea celor ce ni se spun în documente despre existenţa unei Pravile a lui Alexandru cel Bun şi despre dobîndirea autocefaliei Bisericii Moldave, îl constituie starea culturală a ţării.

Desigur nu se poate vorbi în sens propriu decît de o cultură a clasei conducătoare.

După cum se ştie, primele semne de cultură în acest înţeles,

---

71) L. Stan : Despre autocefalie — în rev. Ortodoxia — Bucureşti 1956 nr. 3 p. 374 sq. 381, 389-394. Autocefalia consta pe atunci în mod esenţial, din independenţa relativă a unei Biserici exprimată prin dreptul ei de a-şi alege şi hirotoni singură, fără amestec dinafară, prin arhiereii săi, pe toţi ierarhii din cuprinsul ei, inclusiv pe primul ierarh, fie că acesta avea titlul de mitropolit sau pe cel de arhiepiscop. Astfel prezintă autocefalia Matei Vlastare în Pravila sau Sintagma sa alfabetică, litera E. cp. 1156, — la G. A. Rallis : şi M. Potlis : Σύνταγμα vol. V1, Atena 1859. p. 258. De asemenea şi mai tîrziu, cel puţin în unele cazuri, autocefalia este arătată la fel de Zaharia Kopîstenski (1621), în scrierea sa Palinodiia = publicată în ediţie nouă, în colecţia Russkaia Istoriceskaia Biblioteka, izdavaiemaia Arheograficeskoiu Komissieiu. Tom. IV. S. Peterburg, 1878 col. 11 59-1160. În acelaşi sens D. Cantemir : Descrierea Moldovei Partea III cp. II, şi Arsenii Episkop Pskovskii o. c. p. 36-37.

72) Matei Vlastare : Sintagma alfabetică litera E. cp. 11, 96 la Rallis şi Potlis : Σύνταγμα vol. VI — Atena 1859 p. 258 ; I. Snégarov : Istoria na Ohridskata arhiepiscopia. p. 8, 14, 15, 80 sq ; M. Laskaris o. c. p. 141-142 seq. minimalizează importanţa arhiepiscopiei de Ohrida, arătîndu-i o vădită desconsiderare, deşi aceasta a fost un stîlp vajnic al ortodoxiei în timp ce Patriarhia Ecumenică se pleca în faţa Romei. Acest lucru îl face Laskaris, ignorînd în mod intenţionat comunitatea de viaţă bisericească şi culturală a Romînilor cu slavii din sudul Dunării, spre a conchide neîntemeiat că Biserica romînească n-a putut avea legături cu arhiepiscopia Ohridei sau cu vreun alt centru bisericesc slav.

au apărut şi s-au dezvoltat prin lucrarea şi sub îndrumarea Bisericii. Deci ele au, firește, caracter religios şi se pare că urmele lor cunoscute, chiar în limba romînă, urcă pînă în veacul XIV [73]).

În veacul XV, organizarea Bisericii Moldave cu toată rînduiala după modelul luat din Bizanţ, şi cel puţin la pas cu Bisericile vecine, deşi în privinţa autocefaliei înaintea lor, precum şi reprezentarea ei la sinodul de la Constanţa (1415) şi apoi la cel de la Florenţa (1438-1439), presupun în mod necesar folosirea unor instrumente de pregătire a clerului, de instruire a lui deopotrivă în dreapta credinţă, ca şi în buna rînduială a pravilelor. Această pregătire nu se putea asigura la nivelul cerut de trebuinţele unei astfel de Biserici, numai în tinda bisericilor, prin practica liturgică sau în umbra mănăstirilor. Menţiunile despre o şcoală mai înaltă la Suceava, pe lîngă mitropolie, chiar în vremea lui Alexandru cel Bun, par a fi cu totul întemeiate atît în trebuinţele bisericeşti cît şi în cele ale vieţii de stat propriu zise. Ele se leagă de personalitatea bisericească şi culturală a lui Grigorie Ţamblac, cărturar şi dascăl cu rosturi însemnate atît în Biserica Moldovei cît şi a Rusiei [74]). Este greu de admis că ar fi existat două şcoli mai înalte în vremea aceea, una bisericească şi una juridică [75]) întrucît, în şcoala bisericească se preda toată învăţătura de către dascăli cu pregătire teologică, după scrieri alcătuite de cărturari de ai Bisericii şi în mod principal, după nomocanoane şi alte colecţii de legi, trebuitoare deopotrivă şi vieţii bisericeşti şi celei de stat.

Însuşi Grigorie Ţamblac de la care ne-au rămas mai multe cuvîntări şi care a scris şi viaţa Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, ale cărui moaşte au fost aduse de la Cetatea Albă de către Alexandru cel Bun, se pare că a ostenit ca dascăl la şcoala bisericească din Suceava, sau poate că este chiar el organizatorul ei [76]).

Oricum, pe lîngă oamenii Bisericii, la această şcoală vor fi fost pregătiţi şi grămăticii cancelariei domneşti care trebuiau să fie cunoscători ai limbii slave şi ai celei greceşti şi ai celei latine pentru a putea întocmi corespondenţa diplomatică, pentru a servi ca tălmaci, ca soli etc.

Că în vremea aceea se puteau găsi şi oameni pregătiţi spre a servi ca dascăli ai şcolii din Suceava, ca şi pentru alte trebuinţe bisericeşti şi de stat, mai rezultă şi din faptul că în epoca lui Alexandru cel Bun, dacă nu şi mai de vreme, chiar în veacul XIV, se atestă existenţa unor studenţi moldoveni la Universitatea din Viena [77]) precum şi la universitatea din Cracovia, veche

---

73) G. Pascu o. c. p. 10-12; Ilie Bărbulescu: Curentele literare la Romîni în perioada slavonismului cultural. Bucureşti 1928. p. 16; Ştefan Ciobanu: Istoria literaturii romîne vechi. vol. I. Bucureşti 1947, p. 141-145.

74) Ep. Melchisedec: Viaţa şi scrierile lui Grigorie Ţamblac. Bucureşti 1884. (— în Analele Academiei Romîne. Seria II. T. VI. Secţia II), p. 1-109. Cf. N. Dobrescu o. c. p. 83-85; A. I. Iaţimirski: Grigorii Ţamblak. S. Petersburg 1904; I. G. Sbiera: Contribuiri... p. 663, 753-755.

75) Cum socoteşte Al. Hajdău o. c. la nota 2, şi alţii.

76) Sbiera o. c. p. 753, 755; Ep. Melchisedec: Cuvînt pentru Şcoala şi Biserica romînă — în „Revista Teologică" Iaşi 1885 an. III nr. 17. p. 129; Panaitescu: Manuscrisele slave p. 247.

77) N. Drăganu: Cei dintîi studenţi romîni ardeleni la universităţile

din veacul XIV [78]), chiar de la începutul domniei lui Alexandru cel Bun [79]).

În contact cu asemenea focare de cultură latină apoi cu deosebire în contact cu centrele de cultură bisericească slavă, — care au creat încă la finea veacului XII, Pravila Mare a Bisericilor slave numită Cormciaia Cniga, adoptată şi de Biserica Rusă la 1274 [80]) şi în fine cu centrul culturii bizantine, se putea oare ca apariţia unei pravile în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, să pară un miracol, un fapt de necrezut?

Starea culturală a Moldovei din acea vreme, arată că era deplin posibilă existenţa unei Pravile a lui Alexandru cel Bun.

*

Logica lucrurilor, care se desprinde cu prisositoare putere doveditoare, atît din consideraţiile asupra vieţii de stat, cît şi din acelea asupra stării bisericeşti şi asupra legăturii dintre Biserică şi Stat, precum şi din cele asupra stării culturale a Moldovei în epoca lui Alexandru cel Bun, confirmă şi împlineşte dovezile istorice despre existenţa Pravilei lui Alexandru cel Bun, ca şi cele despre vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei.

Ea ne arată, că în vremea aceea, Moldova nu constituia o oază sui-generis, în mijlocul unei lumi înconjurătoare din care n-ar fi putut străbate pînă la ea nimic din ceea ce ar fi putut-o ridica din presupusa ei stare de sălbătăcie endemică, ci că era o ţară care se ţinea la pas cu vremea şi cu lumea în toate privinţele.

III. — ATITUDINI

Încrezători în onestitatea vechilor noştri cărturari, o seamă de istorici şi jurişti romîni au acceptat, cu sau fără obiecţii, sau măcar au intuit adevărul în chestiunea Pravilei lui Alexandru cel Bun [81]), ca şi în aceea a vechei autocefalii a Bisericii din Moldova [82]).

---

apusene — în Anuarul Institutului de Istorie Naţională, al Universităţii din Cluj IV. 1926-1927, — Bucureşti 1929. p. 421.

78) Id. o. c. p. 420. Universitatea din Cracovia a luat fiinţă la 1364.

79) Id. ibid. Cf. E. Barwinski: „Album studiosorum Universitatis Cracoviensis" pe anii 1405-1503 — în „Mironi Costini Chronicon Terrae Moldaviae ab Arone principe" — publicată de acelaşi autor — Bucureşti 1912, p. VIII — unde se înşiră numele unor studenţi moldoveni din anii 1405-1409 etc.

80) A. S. Pavlov: Kurs Ţerkovnagho Prava p. 114.

81) Dintre cei mai vechi, aceştia sînt: Mihail Kogălniceanu, Alexandru Hajdău, Costache Negruzi, Gheorghe Asachi, Simion Bărnuţiu, G. Missail, Neofit Scriban, Gheorghe Sion, Ioan Brezoianu, N. Blaramberg, Dimitrie Alexandrescu, Constantin Erbiceanu, A. I. Philippide, Vasile (Veniamin) Pocitan, Dimitrie G. Boroianu — Pentru scrierile lor a se vedea nota 26.

Dintre cei mai noi:

Ştefan Basgan — în scrierea citată la nota 26 — Bucureşti 1900. p. 11, 13-15; Paul Negulescu: Studii de istoria dreptului romîn. Bucureşti 1900. p. 16, 17; Anibal Teodorescu: Les lois roumaines et les étrangers. Paris 1905 p. 52; Grigorie I. Alexandrescu: Studii asupra istoriei generale a dreptului. Focşani 1905. p. 142 seq; I. G. Sbiera: Contribuiri pentru o istorie soţială cetăţenească, religionară bisericească şi culturală literară, a Romînilor de la

Un număr mai mic şi destul de eterogen, a încercat, fie să tragă totul la îndoială,[83]) fie să croiască teorii personale pornind de la supoziţii eronate[84]), fie să nege cu multă uşurinţă existenţa Pravilei lui Alexandru cel Bun[85]).

Alţii au menţionat doar problemele fără a intra în cerce-

---

originea lor încoace pînă în Iuliu 1504, 1906. vol. I. p. 753, 812-813 ; Nico (Nectarie) Cotlarciuc : Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fűrstentum Moldau und in der Bukowina. Stuttgart 1907 p. 8 — în publicaţia Kirchenrechtliche Abhandlungen — 47 Heft — editate de Ulrich Stutz ; Ştefan G. Longinescu, în scrierile : Istoria Dreptului Romînesc. Bucureşti 1908. p. 12, 15-29, 133-141, 158-159 seq ; Pravila lui Vasile Lupu şi Prosper Farinaccius romanistul italian. Bucureşti 1909. p. 5-6, 14-20 ; Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu. Bucureşti 1912 — (cu traducerea paralelă în l. franceză de A. Patrognet). — p. F. H. sq. ; Părerile d-lor N. Iorga şi I. Peretz despre Pravila lui Vasile Lupu. Bucureşti 1915 — (cu traducere paralelă în limba franceză) p. 20 ; Pravila lui Alexandru cel Bun. Bucureşti 1923 p. 5-6, 17-18, 30-33, 39-40 ; (lucrarea publicată şi extrasă din rev. Curierul judiciar — Bucureşti 1923. nr. 14, 15 şi 37 ; părerea lui este exprimată în aceeaşi revistă nr. 30 din 1927 p. 470, în studiul Fragmente din Istoria Dreptului Romîn ; Ioan Nădejde : Dreptul de ctitorie al femeilor coborîtoare din ctitori şi al coborîtorilor prin femei. Bucureşti 1910. p. 6 ; Vespasian Erbiceanu : Contribuţii la Istoria dreptului romîn. în rev. Cuvîntul Dreptăţii. 1921, nr. 9 ; 1922 nr. 8, 9 ; 1923 nr. 3 ; Id.: în studiul citat la nota 48, publicat în rev. Pandectele Romîne. Bucureşti 1923. nr. 1 partea II p. 1-14 ; Victor Onişor : Istoria Dreptului Romîn. ed. I. Orăştie 1921, p. 170 sq. ed. II Cluj 1925. p. 200-206 ; Traian Pop : Drept Penal comparat. Partea generală. vol. II. Cluj 1923. p. 19-20 ; C. Rădulescu : Curs de Drept Penal (litografiat.) f. a. şi în rev. Bucovina. 1927. p. 3 ; Nicolae Popovici : Manual de Drept Bisericesc ortodox oriental. vol. I partea I şi II. Arad 1926 — p. 69 ; Petre Ionescu — Muscel : Istoria Dreptului Penal romîn. Bucureşti 1931. p. 67-69, 77-78; Ilie Popescu-Spineni : Influenţa bizantină asupra vechiului drept romînesc. — în Revista Clasică. Secţiunea de Drept Roman. t. I-II. 1939-1940 Bucureşti 1941. p. 28-29 ; Id. : în scrierea L. Casso : Dreptul Bizantin trad. de St. Berechet. Comentarii de I. Popescu-Spineni. Iaşi 1940. p. XXXVI — XXXVII ; Iorgu D. Ivan : Pravila Mare dealungul vremii. în rev. Studii Teologice — Bucureşti 1952. nr. 9-10. p. 588 — şi alţii.

82) Veniamin Costache, Neofit Scriban, Filaret Scriban, A. D. Holban. Constantin Erbiceanu, — în scrierile citate la nota 26 ; apoi Manolache Drăghici în scrierea citată la nota 65 ; N. Cotlarciuc o. c. p. 7-8 şi alţii.

83) Petru Suciu: Discurs introductiv, citit în aula Universităţii din Iaşi la 26 oct. 1876. p. 5-7 ; A. D. Xenopol ; Istoria Romînilor. vol. IV. Iaşi 1891 p. 89 ; ed. III Bucureşti 1925. vol. III. p. 134 ; Gr. C. Conduratu : Codul de legi al lui Alexandru cel Bun — în rev. Dreptul — Bucureşti 1904. nr. 19 p. 147 ; nr. 20 p. 154 sq ; Ion Peretz (Pereţ) : Manualul Legilor... lui Constantin Harmenopulos — Bucureşii 1921 p. I-II ; Curs de Istoria Dreptului Romîn. vol. I ed. II Bucureşti 1926 p. 305-308 ; vol. II partea I ed. II Bucureşti 1928. p. 343-349 ; Id. : Precis de Istoria Dreptului Romîn. Bucureşti 1931. p. 332-337.

De autocefalia Mitropoliei Moldovei s-a ocupat îndeaproape şi în sens negativ, Episcopul Melchisedec : Cronica Romanului — Bucureşti 1874. Partea I. p. 86-100.

84) Ştefan Gr. Berechet, în scrierile : Schiţă de istorie a legilor vechi romîneşti. 1928. p. 26-28 ; Istoria vechiului drept romînesc. Iaşi 1933. vol. I p. 88-89, 169-171 ; Legătura dintre Dreptul Bizantin şi Romînesc. vol. I partea I. Vaslui 1937. p. 114-120, XCVIII ş. a. ; George Fotino : Istoria vechiului drept romînesc. vol. II. Dreptul scris. (curs litografiat) Bucureşti 1946, p. 1-5 ; Ambii născocesc o călătorle a lui Alexandru cel Bun la Constantinopol — (Berechet : Istoria... p. 88 ; Legătura... p. 114 ; Fotino o. c. p. 2) — apoi o trag la îndoială şi din aceasta fac argument împotriva existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun. De altfel, s-au mai luat şi alţii după ei. Tot de la supoziţii eronate au plecat : Stelian Marinescu : Problema existenţii Pravilei lui Alexandru cel Bun — în rev. Transilvania. Sibiu 1942. nr. 7-8. p. 583-586, 590

tarea lor [86]) şi în fine, asupra lor s-au pronunţat şi cîţiva cercetători dinafară, luînd atitudine fie pro [87]), fie contra [88]), după materialul pe care l-au putut utiliza şi după tangenţa mai directă sau mai periferică pe care au avut-o cu elementele de bază ale culturii noastre.

*

Cei ce au luat atitudine negativă în problemele discutate, au formulat diferite obiecţii şi au relevat unele greutăţi pe care le-au socotit de neînlăturat pentru lămurirea lucrurilor.

1. — Astfel s-a zis, că întrucît *Pravila lui Alexandru cel Bun* nu este pomenită de cronicari, relatările despre ea constitue doar plăzmuiri [89]).

Nu este însă greu să se convingă oricine, că nici Pravila lui

---

594, 595 ; — precum şi C. A. Spulber în scrierile ; La zece ani de la moartea lui St. Longinescu — în Revista Clasică — Secţia de Drept Roman — vol. III-V. 1941-1943 — Bucureşti 1943. p. 161-165 ; Le code D'Alexandre la Bon et les Basiliques dans les Principautés Roumaines. — în Academie Roumaine: Bulletin de la section historique. Bucarest 1943, p. 194-214, 239-258 ; Curs de Istoria Dreptului Romînesc. (litografiat) ediţii : 1926-1927, 1938 apoi Bucureşti 1941 — Note la Cursul de Istoria Dreptului — 1937 ;

85) P. P. Panaitescu : Dimitrie Cantemir. Viaţa şi Opera. Bucureşti 1958. p. 156.

86) Aron Densuşianu : Istoria limbei şi literaturei romîne. Iaşi 1885. p. 217 ; ed. II Iaşi 1894. p. 268 ; C. G. Dissescu : Originile Dreptului Romîn. Bucureşti 1899 p. 61 ; Id. : Les origines du droit roumain. Paris 1899. p. 64. (trad. de J. Last) ; Id. : Dreptul Constituţional. ed. III. Bucureşti 1915 p. 390 ; N. Iorga — cf. Berechet ; Schiţă... p. 28 ; N. Iorga : Istoria Bisericii Romîneşti. Bucureşti 1932, ed. II. vol. II p. 83 şi în sinteză : În jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun, Bucureşti 1932 p. 8 menţionează doar şi pune la îndoială autocefalia Mitropoliei Moldovei, cum face şi N. Dobrescu : Din istoria Bisericii Romîne. Secolul al XV-lea. Bucureşti 1910. p. 87. De altfel în afară de Iorga şi Dobrescu, autorii citaţi în nota prezentă nu se ocupă şi de autocefalia Mitropoliei Moldovei, ci numai de Pravila lui Alexandru cel Bun. Dintre aceştia mai citäm în continuare, pe Ion D. Condurachi : Formarea vechiului drept romînesc nescris (obiceiul pămîntului). Braşov 1935. p. 24 ; Andrei Rădulescu în scrierile : Curs de Drept Civil. — (litografiat) Bucureşti. vol. I — 1938, p. 51-52 ; Şaizeci de ani de Cod Civil. Bucureşti 1926. p. 21 ; La romanité du droit roumain. Bucarest 1942. p. 15 ; L'influence italienne sur le droit roumain. Bucarest. 1943. p. 5 ; Le droit roumain en Bessarabie. Bucarest 1943. p. 3, 13 ; şi altele, precum şi în mai vechiul : Curs de Istoria Dreptului Romînesc. (litografiat) Bucureşti 1919 ; Ioan C. Filitti : Vechiul drept penal romîn — Bucureşti 1934 — p. 4-5, 71 ; Vladimir Hanga : Istoria Statului şi Dreptului R. P. R., vol. I ed. III (litografiat) Bucureşti 1957. p. 368, 389-390 ; Gheorghe Cronţ : Dreptul Bizantin în Ţările Romîne. Pravila Moldovei din 1646 — în rev. Studii — Bucureşti. 1958 nr. 5. p. 42-45, — şi alţii.

87) Fr. J. Sulzer, D'Hauterive, P. P. Svinin, Dionisie Fotino, Felix Colson, V. Linovski, G. E. Heimbach, I. G. Neigebaur, D. Azarevici, N. Milaş, L. Pic, K. E. Zachariä von Lingenthal, Fr. H. Vering, R. Fr. Kaindl. I. Pergament — în scrierile arătate la notele 27 şi 28. — apoi C. D. Triantafilopulos : Βυζαντινον δίκαιον ; p. 918, Id. : Συμείωμα περί τῶν ἑλληνικῶν Ρουμανία κωδικοποιήσεων —publicată în Jus Graecoromanum—editat de I. Zepos şi P. Zepos, vol. VIII Atena 1931. p. IX-X, — şi alţii.

88) Leonida Kasso (Casso) : Vizantiskoe Pravo Moskva 1907, în trad. rom. (de Al. Varzar şi P. Davidescu). Dreptul Bizantin 1923, p. 26-33, 51, 60 ; traducerea a doua sub acelaşi titlu de St. Berechet. Iaşi 1940 — însoţită de comentarii ale prof. I. Popescu — Spineni.

De autocefalia Mitropoliei Moldovei s-a ocupat în sens negativ într-un studiu special, M. Laskaris — o. c. la nota 5.

89) A. Densuşianu o. c. p. 217 ; Gr. Conduratu — în rev. Dreptul 1904

Vasile Lupu, care a fost tipărită și încă în romînește, nu este menționată de cronicari, ci doar de același voievod cărturar Dimitrie Cantemir [90]).

Cronicarii, animați de dragostea de patrie, nu s-au gîndit după vreo altă tematică istorică complexă, și n-au oglindit în scrisul lor decît ceea ce-i obliga mentalitatea vremii. Dovadă că nici unul dintre ei n-au ținut nici măcar evidența operii culturale destinată clasei conducătoare de atunci. Unde scrie Ureche despre Cazania lui Varlaam (1643) sau despre Pravila bisericească de la 1644? Nu erau oare acestea mari evenimente culturale, demne de a fi luate în seamă?

E limpede că nu poate avea nimeni pretenția, ca vechile cronici să fi înregistrat tot ceea ce ne-ar putea interesa pe noi despre trecutul poporului romîn.

Cronicile au fost scrise după gustul și preccupările unor cărturari de atunci și ele nu constituie singurul izvor de informație istorică. Cîte evenimente care nouă ni se par astăzi de o importanță deosebită n-au fost luate în seamă de cronicari?

S-a mai spus, că întrucît Grigorie Ureche în cronica sa, deplînge fărădelegile care se săvîrșeau în vremea lui († 1647), pentru că «*unde nu-s pravile, din voia domnilor multe strîmbătăți se fac*» [91]) ar urma că n-ar fi existat Pravila lui Alexandru cel Bun [92]). Concluzia este cu totul neîntemeiată, căci dacă ar fi să luăm în sens propriu ceea ce spune Ureche, ar trebui să conchidem că n-a existat nici o pravilă în Moldova pe vremea aceea. Ori, chiar dacă n-ar fi existat Pravila lui Alexandru cel Bun, e pueril să se creadă că n-au existat atîtea altele care ni s-au păstrat [93]). În plus, chiar în zilele lui Ureche a apărut Pravila lui Vasile Lupu, dar el nici măcar pe aceasta n-o pomenește, și n-o pomenește oare, fiind convins că nu exista, sau neluînd el cunoștință de ea, deși era mare vornic al Țării de Jos (1642-1647) și deci obligat s-o cunoască și s-o aplice?

Altul e tîlcul celor spuse de Ureche. El nu neagă și nu putea nega existența pravilelor, ci constată cu amărăciune că ele nu se aplică după dreptate, pentru că tot el zice în altă parte: «Și pentru aceasta să cunoaște, că cum nu-i discălicată țara de oameni așăzați, așa *nici legile*, nici tocmeala țării pre obiceie bune și legate, ci toată direptatea au lăsat pre acel mai mare... Deci cumu-i voia Domnului....» [94]).

---

nr. 19. p 147; L. Casso o. c. p. 30; I. Pereț: Curs vol. I. ed. II p. 305; A. Rădulescu: Curs de Drept Civil. vol. I p. 52; G. Fotino o. c. p. 3; C. A. Spulber: Le code d'Alexandre le Bon. p. 211-214; Stel. Marinescu o. c. p. 585.

90) S. Longinescu: Pravila lui Alexandru cel Bun. p. 6-7; D. Cantemir: Descrierea Moldovei. Partea II. cp. XI.

91) Grigore Ureche: Letopisețul Țării Moldovei, ediția P. P. Panaitescu — București 1955. p. 133.

92) Spulber o. c. p. 213; Stel. Marinescu o. c. p. 594.

93) Felurite pravile în text grec, slavon și chiar în limba romînă, din veacurile XV, XVI și XVII — atestate în Moldova — P. P. Panaitescu (Al. Grecu): Începuturile dreptului scris în limba romînă — în rev. Studii — București 1954. nr. 7. p. 216, 218-219, 221, 225; Id.: Manuscrisele slave p. 158; I. Pereț: Precis. p. 306 sq.; Id.: Curs — vol. II partea II. p. 30 seq; Berechet: Istoria vechiului drept. p. 141, 149 sq.

94) Ed. cit. p. 61.

Este surprinzător că un fel atît de obişnuit de a se vorbi romîneşte, a fost înţeles pe dos [95]), cînd se vede limpede, că Ureche atestă, existenţa legilor, deci a pravilelor, dar îşi varsă focul pe felul nedrept în care le aplică Domnii, lucru de care se va fi lovit adeseori în purtarea dregătoriei sale. De altfel cele două texte ale lui se mişcă pe aceeaşi linie de gîndire şi de limbaj, exprimînd aceeaşi idee.

S-a mai spus, că tăcerea cronicarilor ar fi confirmată de tăcerea altor documente şi mai ales de faptul că nu s-a găsit nici o urmă din textul Pravilei lui Alexandru cel Bun [96]). Dar documentele propriu zise, nu fac pomenire obişnuită, ci de tot rară, chiar şi de textele pravilelor tipărite, şi tăcerea lor, ca şi tăcerea cronicilor nu este un argument de luat în seamă, decît de cei nefamiliarizaţi cu problemele de cultură. Căci, dacă avem doar alte dovezi clare despre existenţa unui lucru, pe ce temei putem pretinde, că lucrul respectiv n-ar exista fiindcă nu ne este atestată existenţa lui şi într-un anumit fel în care am dori noi ? Şi-apoi, s-au istovit oare toate documentele Ţării Moldovei ?

Cît despre greutatea care ar reprezenta-o faptul că nu s-a găsit textul Pravilei lui Alexandru cel Bun, sau măcar vreun fragment din el, ni se pare că relevarea ei nici n-ar merita onoarea unei discuţii. Căci într-adevăr, lipsa acestui text nu însemnează că Pravila n-a existat şi nici că textul ei n-ar putea să existe, fie întreg, fie fragmentar, ci însemnează doar, că el ori s-a pierdut, ori n-a fost găsit, ori încă n-a fost identificat.

Nu s-a spus oare timp îndelungat, că cea mai veche pravilă romînească este Pravila de la Govora, tipărită în anii 1640-1641, deşi T. Cipariu dăduse de urmele unei Pravile mai vechi ? [97]) Şi cu toate că C. Popovici încă la 1886 a susţinut în mod întemeiat, că există o pravilă romînească tipărită în veacul XVI [98]), cine i-a dat crezare? Nu s-a continuat a se spune şi a se învăţa pînă tîrziu după întîiul război mondial, că tot Pravila de la Govora este cea mai veche pravilă romînească tipărită, deşi se descoperise Pravila lui Coresi încă din 1921 ? [99]) După ce s-a aflat despre existenţa Pravilei acesteia, unii s-au şi grăbit să-i zică : «cea mai veche pravilă romînească», fără a preciza însă că e cea mai veche doar dintre pravilile tipărite, descoperite pînă acum [100]).

Părea cu totul de necrezut să existe vreo pravilă romînească tipărită, mai veche decît cea de la Govora, dar şi mai de necrezut era ca o astfel de pravilă să fie tipărită tocmai cu vre o 100 de ani înaintea celei de la Govora. Şi totuşi ea a existat fără să fie atestată documentar, şi fără să fie menţionată în cronici sau în alte bătrîne scripturi. A existat ea, a existat ca atare, fără

---

95) Spulber o. c. p. 212.

96) Xenopol o. c. vol. III p. 134 ; Gr. Conduratu — cf. Longinescu : Istoria Dreptului... p. 13 ; Spulber : La zece ani de la moartea lui St. Longinescu... p. 164.

97) Timotei Cipariu ; Crestomaţia sau Analecte literarie. Blaj 1858. p. XIX, 29.

98) C. Popovici : Fontînele... în rev. Candela. 1886. nov 10, p. 602-603.

99) Berechet : Istoria vechiului drept... p. 143.

100) C. A. Spulber : Cea mai veche pravilă romînească. 1930.

documente şi fără multele certificate istorice reclamate de cei puşi pe spulberarea evidenţelor. Şi ceea ce este mai surprinzător, această pravilă provine dintr-o epocă mai apropiată de noi, iar pe deasupra, mai fusese difuzată prin tipar, deci în alte condiţii decît acelea în cari puteau să fie difuzate pravilele apărute înainte de a se cunoaşte tiparul, între care şi aceea a lui Alexandru cel Bun.

Nu este deci exclusă posibilitatea scoaterii la iveală, din cine ştie ce ungher ascuns, a Pravilei lui Alexandru cel Bun. Şi sîntem siguri, că într-o bună zi, ea va fi ori descoperită măcar fragmentar, ori identificată în acelaşi chip, prin textele existente dar necercetate îndeajuns.

Menţionăm, că încercarea întreprinsă de S. G. Longinescu, de a identifica măcar în prima parte a Pravilei lui Vasile Lupu, un fragment din Pravila lui Alexandru cel Bun, nu a fost dusă pînă la capăt. Ea ar putea confirma intuiţia lui Longinescu, mai ales că există adaptări şi particularităţi ale textului, care pot indica noi căi pentru cercetări [101]).

Cu multă uşurinţă se trage apoi la îndoilă onestitatea lui Dimitre Cantemir, ca şi temeinicia informaţiilor sale [102]), pretinzîndu-se fie că a născocit unele lucruri [103]), fie că n-ar fi ştiut că Vasilicalele nu mai erau în uz pe vremea lui Alexandru cel Bun nici în Bizanţ, deci nu puteau constitui un izvor al Pravilei lui Alexandru cel Bun [104]) fie, că n-are temei să spue că în Pravila lui Vasile Lupu s-ar cuprinde şi obiceiul pămîntului [105]), fie în fine, că n-ar fi ştiut sau că ar fi uitat ce legi se aplicau în Moldova chiar pe vremea sa [106]).

Privite global, aceste reproşuri pot impresiona şi determina opinii, însă numai în rîndurile celor ce n-au noimă la vechiul nostru drept.

Într-adevăr D. Cantemir putea greşi ca orice muritor oricît de învăţat.

Cît despre eventualele lui lipsuri în materie de informaţie, acelea, oricît de adevărate ar fi în privinţa altor chestiuni, n-au fost confirmate prin nimic în privinţa Pravilei lui Alexandru cel Bun, a vechii autocefalii a Bisericii Moldovei, a Vasilicalelor şi a obiceiului pămîntului. Din contră, după cum s-a putut vedea la locul său [107]), informaţiile lui sînt confirmate întru totul în

---

101) De fapt textul romîn nu corespunde întru totul celui grecesc al legiuirii Νόμος Γεωργικος — şi cum exista de mult în lumea slavă o versiune slavonă a acestei legiuiri, (a se vedea nota 38), nu este exclus, ca tocmai comparaţia părţii I din Pravila lui Vasile Lupu, cu acea versiune slavonă, să pue cercetările pe un nou făgaş, poate mai rodnic.

102) I. Pereţ: Curs... vol. I. ed. II p. 305-306; Spulber: Le Code D'Alexandre le Bon. p. 205, 213; I. C. Filitti o. c. p. 4; P. P. Panaitescu: Dimitrie Cantemir p. 162; Gr. Fotino o. c. p. 2.

103) I. Pereţ: Curs de Istoria Dreptului Romîn. vol. I. ed. II. p. 339; Berechet: Schiţă... p. 26; Panaitescu o. c. p. 161, 162,

104) Casso o. c. p. 29-31; Pereţ: Curs... vol. I ed. II. p 300; Berechet: Istoria... p. 89, 170; Id.: Legătura... p. 114-115;

105) Pereţ: Curs vol. II. partea I. p. 343; id.: Precis... p. 333; Berechet: Schiţă... p. 26; Spulber: La zece ani... p. 162;

106) Pereţ; Curs... vol. II partea I. p. 343-344; Berechet: Schiţă p. 26.

107) Cap. I şi II ale studiului de faţă. În privinţa folosirii Vasilicalelor

privinţa primelor trei chestiuni. În ce priveşte cea din urmă, stă dovadă la îndemîna oricui, însuşi textul Pravilei lui Vasile Lupu, despre care pot spune că nu cuprinde nimic din obiceiul pămîntului, numai cei ce nu şi-au luat osteneala s-o citească, oricît ar fi scris despre ea [108]).

Restul scorniturilor pe seama lui D. Cantemir constitue defăimări gratuite, cum sînt şi acelea care pretind că pravilele tipărite n-ar fi fost aplicate [109]).

2. — În legătură cu dovezile *autocefaliei* de odinioară a Mitropoliei Moldovei, se ridică iarăşi cîteva obiecţii, contestîndu-se în mod principial cele relatate de mitropolitul Gheorghe al Moldovei la 1723 şi cele cuprinse în hotărîrea sinodului de la Iaşi din 1752 [110]).

A pune însă la îndoială fără niciun temei, cele consemnate şi întărite cu jurămînt de doi mitropoliţi şi un sinod, şi pe dea-

---

în Bizanţ şi a aplicării lor în Moldova a se vedea Azarevici o. c. p. 112-115, 259-263 ; Spulber : Le Code d'Alexandre le Bon. p. 215-258, în special p. 237-244 ; A se vedea şi notele 56-62. De altfel, negînd aplicarea Vasilicalelor în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun şi a lui Vasile Lupu, — Casso o. c. p 29-31 ; Pereţ şi Berechet — în operele citate la nota 104 — făceau acest lucru ignorînd atît cuprinsul Vasilicalelor cît şi al normelor juridice aplicate în Moldova, pe vremea acela. Şi dacă la Casso, lucrul poate fi explicabil, nu mai este de înţeles la ceilalţi doi, cari cel puţin pentru vremea lui Vasile Lupu, nu puteau ignora prezenţa Vasilicalelor în Moldova, chiar prin sursa lor indirectă pe care o reprezenta opera lui Farinaccius, izvor principal al Pravilei lui Vasile Lupu.

108) Pentru prezenţa obiceiului în Pravile, a se vedea : I. Condurachi o. c. p. 47-49 capitolul „Obiceiul pămîntului şi Pravilele", apoi însăşi Pravila lui Vasile Lupu. Partea I pricina 5 cp. 57 ; pricina 14 cp. 163-164, 166 ; Partea II glava 6 § 18 ; glava 8 § 28 etc.

109) Pereţ : Curs,... vol. II partea I. p. 350, 435 — şi alţii, neagă aplicarea curentă a Pravilelor, reducîndu-le importanţa la rolul unor colecţii subsidiare ale vechiului nostru drept. Cu toate acestea, numărul dovezilor de aplicare pe scară largă a pravilelor tipărite, ca şi a celor netipărite, creşte mereu. A se vedea S. Longinescu : Pravila lui Alexandru cel Bun. p. 9-17 ; I. D. Condurachi o. c. p. 17 ; P. P. Panaitescu : Începuturile dreptului scris în l. romînă. p. 225-226 ; Iorgu D. Ivan o. c. p. 587-606 unde se citează numeroase cazuri de aplicare a Pravilelor.

În privinţa aplicării vechilor pravile, sînt de observat următoarele : ele se aplicau simultan, erau în vigoare mai multe în acelaşi timp, pentrucă după rînduiala Dreptului Bizantin, un corp nou de legi nu abrogă corpurile anterioare şi nici nu se promulga cu clauza abrogării lor ; motivarea hotărîrilor judecătoreşti în vechime, nu se făcea după normele de mai tîrziu, cu citarea sau indicarea obligatorie a numelui Pravilei şi al locurilor din glave, zaceale etc. ; în multe hotărîri judecătoreşti se citează fie texte, fie principii din Pravile fără alte indicaţii, sau menţionîndu-se doar, „cum zice pravila" „după lege" etc. Numai ignorarea acestor lucruri, precum şi necunoaşterea cuprinsului Pravilelor, i-au făcut pe unii să declare că ele nu se aplicau în mod curent, neputînd identifica textele sau principiile Pravilelor în documentele juridice, sau arătîndu-se consternaţi de faptul că se aplicau mai multe Pravile simultan, ca de ex.: Pereţ o. c. p. 350, 435 ; Stel. Marinescu o. c. p. 590 ; Spulber : Le Code d'Alexandre le Bon. ű. 253, cari şi pe nişte astfel de „temeiuri", au găsit că pot nega existenţa Pravilei lui Alexandru cel Bun.

110) Ep. Melchisedec : Cronica Romanului. Partea I. p. 86-98 ; Arsenii Episkop Pskovskii o. c. p. 26, 57 ; Iaţimirski o. c. p. 347-391 ; Iorga : Istoria Bisericii Romîneşti vol. II. ed. II. p. 83, 88-90 ; M. Laskaris o. c. p. 144.

supra confirmate şi de alte dovezi [111]), însemnează nesocotirea voită a adevărului. Lăsînd la o parte aspectul religios de impietate a unei asemenea atitudini, ea apare ca o alunecare dincolo de limitele rînduelilor muncii cărturăreşti.

Pentru surparea adevărului asupra vechei autocefalii a Mitropoliei Moldovei, se pune la îndoială existenţa vreunei legături a Bisericii Moldovei cu Arhiepiscopia de Ohrida, în vremea lui Alexandru cel Bun [112]), şi se încearcă minimalizarea dovezii din glava 391 a Pravilei celei Mari, sau chiar declararea ei ca însemnare eronată [113]). Cu privire la prima chestiune se poate spune doar atîta, că ea nu a fost cercetată şi lămurită îndeajuns, cu toată înclinarea de a o considera oarecum lămurită printr-un studiu ce constitue o încercare neconcludentă [114]). Nu se poate spune în nici un caz, doar pe temeiul studiilor de pînă acum asupra ei, că n-ar fi existat sau că n-ar fi fost posibilă o legătură de dependenţă a Mitropoliei Moldovei faţă de Ohrida, în vremea lui Alexandru cel Bun. Din contră, această legătură apare ca sigură pe temeiurile arătate la locul său [115]).

Cît priveşte cele cuprinse în glava 391 din Pravila cea Mare, observăm, că adevărul lor nu poate fi pus la îndoială, atît pentru motivul că se află într-o pravilă din Muntenia deci glava respectivă nu este «facerea» vreunui moldovean, care ar putea fi bănuit că-şi laudă excesiv patria, cît şi pentru motivul, că cel care-l relatează se referă precis la izvorul din care-l ia, la o însemnare din Pravila lui Matei Vlastare. În plus, prin textul respectiv, nici nu se trage la îndoială faptul că Mitropolia Moldovei fusese supusă Ohridei şi Constantinopolului, şi că ea ar fi

---

111) Glava 391 din Pravila cea Mare şi altele la Neofit Scriban : Scurtă istorisire... p. 24-28 ; Gr. Musceleanu o. c. p. 14-34 ; Melchisedec o. c. p. 86-88. A se vedea şi nota 42.

112) M. Laskaris o. c. p. 139 sq.

113) Id. o. c. p. 144-150.

114) Studiul citat al lui M. Laskaris. p. 139-153, 158 care născoceşte chiar „la legende sur les relatinos de l'église moldave avec Achris" — (Ohrida) — p. 139 — situîndu-se vădit pe o poziţie slavofobă, — manifestînd o bulgarofobie cronică, — reflex tîrziu al opticii bizantine — devenită maladie incurabilă. Lascaris se leagă de un singur caz ce ar părea că pledează împotriva relaţiilor dintre Biserica Moldovei şi Ohrida, şi dintr-acest singur caz, ce constitue mai degrabă o exceptie, el trage o concluzie generală, pe care ar vrea-o singură valabilă. În loc să-i dea cazului respectiv însemnătatea reală, de act prin care împăratul bizantin Ioan VIII Paleologul face o încercare disperată (an. 1447) de a forţa menţinerea „unirii" lui cu Roma, prin tentativa de a impune Moldovei un mitropolit grec fidel „unirii" şi supus „Patriarhiei unite" de la Constantinopol, Laskaris trece cu vederea ansamblul situaţiei tragice a Bizanţului, care explica şi justifica gestul împăratului calificîndu-l real în lumina situaţiei, (Turcii presau puternic şi la 7-8 ani după aceea cucereau Constantinopolul), şi îl socoteşte un act obişnuit de autoritate imperială de vremuri normale. Recurgînd apoi la o serie de alegaţii, nu numai şubrede ci deadreptul de natură a induce în eroare, cu meşteşugiri şi potriviri cari amintesc expedientele lui Ioan VIII Paleologul, strecoară prin tangentă o concluzie... de căutare a norocului, cum fusese şi concluzia în temeiul căreia, numitul împărat îl designase pe grecul Ioachim pentru scaunul de la Suceava, pe lîngă care a trecut doar, cum a trecut şi visul Paleologului.

115) A se vedea cap. II al studiului de faţă şi notele 64-66.

De altfel mai este cazul să relevăm, că în prima jumătate a veacului

atunci (1652) autocefală, ci acestea sînt date ca fapte sigure, a căror constatare nu-l contrariază pe referentul lor, ci el se miră doar şi declară numai, că nu ştie «de unde au luat această putere» Mitropolia Moldovei.

Să ne mai mirăm oare că sînt unii care nu ştiu nici astăzi aceste lucruri ?

Constatarea că în textul autentic al Sintagmei sau Pravilei lui Matei Vlastare, nu se găseşte însemnarea de care este vorba, nu constituie un temei ca să tragem la îndoială adevărul pe care-l exprimă [116]). Aceasta pentru că atît în Moldova, cît şi în Ţara Romînească, au circulat în numeroase ediţii slave şi greceşti, textele manuscrise ale Pravilei lui Matei Vlastare [117]), aşa că se putea prea bine, ca cei care au lucrat la Pravila cea Mare, să fi avut la îndemînă vreun exemplar din Pravila lui Matei Vlastare, în care se găsea însemnarea în cauză. Sau poate, ceea ce pare şi mai probabil, vor fi găsit această însemnare chiar în romîneşte pe vreun text al pravilei lui Vlastare de proveniență moldovenească, la locul în care Vlastare vorbeşte de Biserica Ohridei (Bulgariei), de a Ciprului şi de a Iviriei, ca Biserici autocefale [118]).

În fine, autocefalia Mitropoliei Moldovei trebuie considerată cu atît mai vîrtos un fapt real, ca o stare care a durat timp îndelungat, cu cît nu se atestă decît sporadic pînă în veacul XVII, amestecul Patriarhiei din Constantinopol în treburile ei. De altfel, nu în toată vremea au existat împrejurări favorabile pentru menţinerea şi apărarea acestei autocefalii, şi aşa precum am mai spus, nu trebuie să măsurăm instituţia canonică a autocefaliei din orice vreme, cu rînduelile ei de azi. Pentru vremea de atunci, ea consta în mod esenţial, în ceea ce spune Pravila lui Matei Vlastare, nomocanonul principal al Ortodoxiei din veacul XIV încoace, şi anume, în dreptul de a-şi hirotoni fiecare Biserică autocefală, pe toţi arhiereii săi, fără amestec sau aprobări dina-

---

XVII (1621), învăţatul ucrainiean Zaharia Kopîstenski, notează în scrierea sa „Palinodiia", că Biserica Moldovei făcea parte din „dieceza" Arhiepiscopiei de Ohrida, adică din teritoriul de sub jurisdicţia acestei arhiepiscopii autocefale. De unde luase Kopîstenski această informaţie ? Fără îndoială, că din contactul cu Biserica vecină a Moldovei, despre care el a mai scris şi alte lucruri în cunoştinţă de cauză. — Zaharia Kopîstenski : Palinodiia — ed. cit. S. Peterburg 1878 — col. 1159-1160, iar despre alte lucrări — col. 843.

116) A. D. Xenopol : Istoria Romînilor vol. I ed. I Iaşi 1888. p. 458 şi vol. II, ed. II Bucureşti 1913, p. 162. cf. Laskaris o. c. p. 147.

117) Pereţ : Curs... vol. I. p. 308-309 ; vol. II partea I p. 186 sq.; vol. II p. 30 seq ; Berechet : Istoria. p. 141 sq ; Panaitescu : Manuscrisele slave p. XV. 158 seq.

118) Rallis şi Potlis : Σύνταγμα vol. VI. Atena 1959. p. 258 — litera E cp. 11§6 din Sintagma Alfabetică a lui Matei Vlastare ; N. Ilinski : Alfavitnaia Sintagma M. Vlastaria. ed. II Simferopol 1901 — p. 194 — M. Laskaris o. c. p. 142-151, se trudeşte să arate că glava 391 din Pravila cea Mare, ar fi rezultatul unei greşite înţelegeri de către alcătuitorii Pravilei, a versiunii slave a textului lui Matei Vlastare din Sintagma sa alfabetică, litera E. cp. 11 § 6. De fapt însă, el nu izbuteşte decît să arate puţina sa înţelegere de slavonie şi să emită ca singură posibilă ! ipoteza, că alcătuitorii Pravilei celei Mari, nu s-ar fi putut servi la întocmirea pasagiului din glava 391 — în care se spune că Biserica Moldovei fusese „supusă Ohridianilor", dar devenise

fară [119]). Şi acest drept şi l-a asigurat Biserica Moldovei. Ea şi l-a apărat mereu şi a avut conştiinţa lui pînă şi în epoca fanariotă, lucru cu totul remarcabil şi vrednic de cinstire fără preget.

*

3. — Desigur se mai ridică şi alte obiecţii şi se pun şi alte probleme în legătură cu cele discutate. Astfel se obiectează că se găsesc diferite greşeli şi nepotriviri în textele care vorbesc de Pravila lui Alexandru cel Bun şi de autocefalia Bisericii Moldovene. Acest lucru este adevărat. Însă greşelile şi nepotrivirile nu sînt în atestarea faptelor, ci în lucrurile mărunte [120]), aşa că ele nu afectează fondul problemei. Iar în genere, aceste greşeli şi nepotriviri, nu este cazul să surprindă pe nimeni, de oarece ele sînt firești pentru condiţiile de muncă a cărturarilor din vremile acelea. Ei nu aveau la îndemînă biblioteci utilate modern şi nu lucrau cu aparat critic după rînduielile de azi, dar lucrau în orice caz cu bună credinţă şi ţineau să nu greşească în relatarea lucrurilor esenţiale, cîntărindu-le în cumpăna cugetului şi torcîndu-le pe firul unui gînd curat [121]).

Se pun apoi şi alte întrebări firești ca de exemplu: în ce limbă a fost scrisă Pravila lui Alexandru cel Bun? Care era cuprinsul ei? Se reducea el oare numai la un extras din Vasilicale? Era o sinopsă a Vasilicalelor, la care se mai adăugau şi legile agrare din Νόμος Γεωργικος, sau se mai adaugă pe deasupra şi Sintagma lui Matei Vlastare?

Desigur că pentru acea vreme, nu este de conceput decît o pravilă pentru uzul comun al Statului şi al Bisericii, dat fiind caracterul legăturilor dintre acestea. Cum însă şi în Stat şi în Biserică, limba oficială era cea slavonă, este de la sine înţeles că şi Pravila lui Alexandru cel Bun trebuia să fie scrisă în această

---

autocefală, — decît de textul de la litera E cp. 11 § 6 — din Sintagma lui Vlastare, în care nu se spune acest lucru şi pe care ei l-ar fi înţeles greşit. Dar este cu totul greşit, ba chiar pueril, a şi presupune, necum a mai şi afirma ca lucru sigur, atît că doar textul slavon citat de el putea fi folosit de alcătuitorii pravilei, cît şi că aceştia n-ar fi avut "altă posibilitate" de a lua pasajul din glava 391 care-l încurcă pe Laskaris, decît dintr-un text care nu cuprinde ceea ce spune glava 391 despre relaţiile Bisericii Moldovei cu Ohrida şi despre autocefalia ei. Aserţiunile lui Laskaris se dovedesc şi în chestiunea aceasta, a fi cu totul neîntemeiate, iar meşteşugirea cu care le prezintă, vădeşte odată mai mult lipsa de bună credinţă cu care încearcă să voaleze lucrurile în aşa fel, ca să tragă concluzii „sigure" împotriva autocefaliei Bisericii Moldovei şi împotriva legăturilor ei cu Ohrida, din nişte ipoteze, cari, aşa cum le prezintă el, apar fără de nici o noimă.

119) Sintagma lui M. Vlastare litera E. cp. XI, § 6. — ediţiile citate p. 258 şi 194 —. În acelaşi fel prezintă cuprinsul autocefaliei şi Zaharia Kopîstenski o. c. p. 1159-1160

120) Ca de ex. în confundarea lui Ioan VIII Paleologul, cu Andronic Paleologul, a Vienei cu Germania sau cu Ungaria, a Vasilicalelor (τῶν Βασιλικῶν) cu Valsamon în unele ediţii romîneşti mai vechi ale Descrierii Moldovei, apoi în declararea lui Alexandru cel Bun ca autor al Pravilei alcătuite în vremea sa în spusele unora că această pravilă ar fi fost scrisă în l. romînă etc.

121) Aşa cum mărturiseşte, ca toţi cei vechi, chiar şi atît de hulitul D. Cantemir. El arată greutăţile de care se lovea o muncă ştiinţifică pe vre-

limbă, în care erau redactate toate actele administrației de stat și ale celei bisericești. Ea nu era doar destinată decît pentru uzul clasei feudale conducătoare, nu și pentru popor. În faza de atunci a orînduirii feudale din Moldova nu se punea problema ca o legiuire să fie promulgată în înțelesul de mai tîrziu și de azi, în scopul de a fi adusă la cunoștința poporului.

Dar faptul că Pravila lui Alexandru cel Bun, nu putea fi scrisă decît în limba veche slavă, nu exclude posibilitatea, ca, ținîndu-se seama în mod tot atît de firesc și de alte nevoi ale conducerii de stat și ale celei bisericești, ca să fi fost dată și pe limba poporului, spre a putea fi utilizată mai ușor de scara de jos a administrației, la ținuturi și chiar la episcopii.

Cît despre existența și folosirea textelor grecești din care a fost extrasă Pravila lui Alexandru cel Bun, ea trebuie să fie presupusă numai în legătură cu cercurile cărturărești de la școala din Suceava și din jurul curții domnești.

În ce privește cuprinsul Pravilei lui Alexandru cel Bun, este cu totul neîntemeiată părerea, că acesta s-ar fi redus la chestiuni civile și penale, pravila însăși avînd doar caracterul unei pravile de stat [122]). Logica lucrurilor ne obligă să admitem că ea a avut un cuprins nomocanonic, adică mixt, și bisericesc și de stat.

Se poate presupune în mod întemeiat, că relațiile agrare din vremea lui Alexandru cel Bun corespondeau normelor din codul agrar cunoscut sub numele de Νόμος Γεωργικος și că textul destul de scurt al ei putînd satisface nevoile din acest sector va fi intrat în cuprinsul Pravilei lui Alexandru cel Bun, constituind o parte a ei. Dar, în mod necesar, în cuprinsul acestei pravile, au intrat în primul rînd, norme bisericești, apoi norme civile și penale, extrase din Vasilicale și din Sintagma sau Pravila lui Matei Vlastare.

Pe temeiul datelor pe care le avem și ținînd seama de logica lucrurilor, numai astfel se poate concepe cuprinsul Pravilei lui Alexandru cel Bun.

S-ar putea părea, că un astfel de cuprins bogat al unei pravile, ar fi depășit atît nevoile cît și stările existente pe atunci în Moldova. Însă, dacă ținem seama de faptul că lumea slavă cu care Moldova era în legături directe și de care nu se deosebea sub raportul orînduirii bisericești și de stat, avea încă din veacul XIII o pravilă nu numai voluminoasă, ci de-a dreptul monumentală, cum era Cormciaia Cniga, se poate admite ca un lucru firesc prezența în Moldova a unei pravile de proporții, în orice caz, mult mai reduse.

* * *

---

mea sa, și, conștient de greșelile ce le putea face, se adresează cititorului astfel: „Omenite cetitorule, de al patrulea rînd este acum cu acest de pe urmă, de am cercat greșelile aceștii trude a noastre, unele ale noastre, iară altele și mai multe ale diacului, carile au scris-o de pe izvodu nostru". Hronicul vechimii Romano-Moldo Vlahilor. București 1901. p. XIX, cf. Longinescu: Istoria Dreptului. p. 22, 24-26.

122) Spulber: Le Code d'Alexandre le Bon... p. 257-258.

IV. — EPILOG

Pe temeiul dovezilor istorice privite în perspectivă amplă a condiţiilor complexe, caracteristice pentru viaţa Moldovei din vremea lui Alexandru cel Bun, şi desprinzînd din graiul acestora, dovezile pe care le făureşte cu putere implacabilă logica lucrurilor, se impune concluzia certă că, atît Pravila lui Alexandru cel Bun, cît şi vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei, au fost lucruri reale, iar nu poveşti, nu născociri.

Departe de a le privi ca pe nişte blazoane menite să împodobească îngîmfarea de orice fel, ele trebuiesc totuşi reţinute, ca pîrgă a istoriei şi culturii Moldovei de odinioară, a acelei Moldove, care a strălucit întotdeauna prin fapte, prin valori şi creaţii rămase enigme pentru mulţi.

Ele se desprind din tumultul vremii care poartă în făptura sa tot ce spun şi tot ce nu spun documentele, ca două înfăptuiri, ca două biruinţi, care mărturisesc vrednicia făuritorilor lor.

Şi este legitimă mîndria unui popor, să constate, că istoria şi cultura lui, nu sînt ţesute numai din fărădelegile unor« domnişori» şi din uneltirile unor aventurieri mînaţi de demonul deşertăciunii, ci mai ales din faptele mari, ziditoare de ţară şi apărătoare de moşie, ale străbunilor care au biruit vremea şi răutăţile ei.

Din rîndurile acestora se ridică luminos şi încărcat de vrednicii, chipul lui Alexandru cel Bun, evocat cu bună cuviinţă de către istoricii noştri, la împlinirea a 500 de ani de la trecerea lui la cele veşnice [123]).

Amintirea lui a rămas nimbată de un arhaism aproape preistoric. E o amintire vie, deşi fără de legende.

Cu puţine fapte de arme, el şi-a chivernisit cu multă chibzuinţă moşia. A pus rînduială bună şi trainică în alcătuirea şi cîrmuirea cea dinăuntru şi cea dinafară a pămîntului Moldovei. Şi i s-a zis «cel Bun», tocmai pentru tot binele pe care l-a vrut şi pe care l-a agonisit ţării, hărăzindu-i zilele de pace şi de belşug. Un adevărat «Domn al păcii».

Iar în zilele lui, s-a îngrijit ca un iscusit cîrmaciu, şi de chiagul oricărei alcătuiri de stat din această parte a lumii, de legi, sau de pravile, ca şi de buna întocmire a vieţii bisericeşti, punînd-o la adăpost de bîntuielile dinafară.

Un mare gospodar, iubitor de pace, temeluitor de ţară, dătător de legi şi întocmitor de trainice aşezăminte. Aşa se profilează chipul său deasupra talazurilor istoriei noastre.

Ridicînd colbul de pe pravili, am încercat să situăm într-un chenar nou, aşezat în pervazul vremii de atunci, două fapte de seamă, alături de chipul ctitorului lor.

Prin ele, voievodul cel bun al păcii, care-şi doarme somnul

---

123) N. Iorga: În jurul pomenirti lui Alexandru cel Bun. Bucureşti 1932.; Ion. I. Nistor: Alexandru cel Bun. 1932; P. P. Panaitescu: Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui. Bucureşti 1932; C. Bobulescu: Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun. Bucureşti 1934.

de veci la sfînta mănăstire Bistriţa din ţinutul Neamţului, a dat grai cerinţelor vremii şi năzuinţelor legitime ale ţării, doritoare de pace, de bună rînduială şi de libertate. Iar ţara sau poporul, făuritorul tuturor lucrurilor care mînă înainte crugul vremii, crugul istoriei, l-a răsplătit pentru toate, cu un nume pe care nu i l-a mai dat nici unei alte căpetenii ale sale.

Ceterum... — servatis servandis — censo, «tanto nomini nullum par elogium».

Pr. Prof. LIVIU STAN

CONTRIBUŢII LA STUDIUL BRODERIILOR DE LA TREI IERARHI

Tezaurul istoric şi artistic restituit de guvernul sovietic în 1956, cuprinzînd atîtea creaţii de preţ din trecutul Ţărilor Romîneşti, ne-a adús şi operele de artă provenind de la cunoscuta ctitorie ieşeană a Trei Ierarhilor. Un tetraevanghel ferecat în argint aurit, scris şi miniat la 1640 de popa Sidor din Bădăuţi, o candelă din acelaşi an, impresionantă prin dimensiunile şi lucrul ei meşteşugit, în stil baroc, alte trei cu medalioane traforate în motive orientale, un taler şi un discos, din 1635, cu inscripţii de danie, o cădelniţă, o căţuie, un vas de mir, două ibrice, un orar, un epitrahil, un sacos, un epitaf şi opt văluri, ne îngăduie, astăzi, cunoaşterea principalelor manifestări de artă decorativă din timpul lui Vasile Lupu. Mărturii cu atît mai preţuite cu cît, pînă în vara anului 1956, broderia, argintăria şi miniatura acestei epoci erau cunoscute numai prin cîteva lucrări, de o certă valoarea artistică, dar care nu îngăduiau reconstituirea unui ansamblu [1]). Prezentarea şi cercetarea pieselor din tezaur, înseamnă împlinirea acestui gol, îngăduind, totodată, o mai bună înţelegere a condiţiunilor în care s-au făurit aceste reale opere de artă. În cele ce urmează, vom încerca prezentarea unui grup de opt broderii, aparţinînd susmenţionatului patrimoniu.

Cîrmuirea de aproape două decenii, a lui Vasile Lupu, a însemnat o adîncire şi o extindere a legăturilor economice, culturale şi politice cu «împărăţia Moscului». Numeroşi negustori şi trimişii moldoveni cumpărau din capitala ţarului blănuri scumpe de samur şi sobol precum şi numeroase produse meşteşugăreşti [2]). În oraşul de graniţă Putivl, exista un întreg cartier

---

1) Erau cunoscute cele două broderii cu portretul doamnei Tudosca, soţia voievodului şi al fiului lor Ioan (publicate de N. Iorga, *Tapiţeriile doamnei Tudosca*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice. VIII, 1915, p. 145-153) ; manuscrisul slav scris şi împodobit de Ivanco de la episcopia Rădăuţilor, în 1643 (terminat la 25 mai) (P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din biblioteca Academiei R. P. R.* nr. 170, p. 254-256). Despre celelalte odoare ale ctitoriei se găsesc menţiuni în N. Iorga, *Istoria Romînilor*, VI, Bucureşti, 1938, p. 79-82 ; C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, III, 1, Bucureşti 1942, p. 94 ; *Studii asupra tezaurului restituit de U. R. S. S.*, Bucureşti 1958, în articolul M. A. Musicescu *Broderia din Moldova în veacurile XV-XVIII*, p. 149-171.

2) Printre trimişi amintim, de exemplu, pe Lupu Grigore nepotul mitropolitului Varlaam, sosit la Moscova, după cumpărături, la 5 decembrie 1644 ; Toma, fiul comisului Gheorghe, venit la 2 ianuarie 1645 ; Gheorghe

«voloh», adică romînesc, unde erau găzduiţi toţi moldovenii şi muntenii în aşteptarea permiselor de liberă trecere spre Moscova [3]). Dar, cu acelaşi prilej, se transmiteau şi numeroase ştiri îndeosebi asupra evenimentelor din imperiul otoman, în timp ce lăcaşurile moldovene noi înălţate erau înzestrate cu icoane ruseşti lucrate de cunoscuţii şi preţuiţii zugravi împărăteşti [4]).

Vrînd să lase o mărturie trainică a puterii şi bogăţiei sale «Vasile Vodă» porunci, în 1638, ridicarea în Iaşi a unei noi mănăstiri : locaşul purtînd, cum îi arată numele, hramul celor trei ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Bogoslov şi Ioan Gură de Aur (Zlataust), a fost sfinţit la 16 mai 1639 [5]). Îmbrăcată de la turle şi pînă la soclu cu 30 benzi de sculptură în piatră, formînd o dantelă fin brodată, poleită în aur, ctitoria a rămas pînă astăzi una din cele mai împodobite construcţii ale vechii noastre arhitecturi. Interiorul a fost lucrat şi înzestrat după aceeaşi măsură : de aceea, voievodul scrise încă de la 13 septembrie 1638 la Moscova, secretarului biroului ambasadorilor, Feodor Feodorovici Lihacev, cerîndu-i cărţi, icoane şi pictori pentru noul aşezămînt. Două noi solii, la 23 ianuarie şi la 17 noiembrie 1641, aduc în Moldova pe Sidor Pospeev, unul din cunoscuţii zugravi ai vremii, autorul picturilor catedralei Uspeniei din Moscova, însoţit de Iacov Gavrilov, Deico Iacovlev şi Pronca Nichitin. Ei îşi termină lucrul în anul următor, întorcîndu-se în patrie, în august 1642 [6]).

În plus, unele din obiectele necesare cultului au fost făcute tot în împărăţia vecină. Încă din 1638, mai mulţi meşteri moldoveni lucrau la Moscova la o catapeteasmă şi o «Răstignire» pentru mănăstirea Trei Ierarhi în curs de construcţie; scriind secretarului Lihacev, Vasile Lupu îl ruga să le dea tot sprijinul. Un an mai tîrziu, la 12 iulie 1639, voievodul cerea ţarului prin-

---

Eustate şi Ştefan Nestor, la 14 decembrie 1645 ; Zosima Gheorghe şi Atanase la 16 noiembrie 1645 ; solille din 20 februarie, 18 martie, 24 octombrie şi 27 decembrie 1647 şi din ianuarie 1648. Vezi şi alte exemple în G. Bezviconi, *Manuscrise ruseşti ale Academiei R. P. R.* „Cartea Rusă", f. dată, 61 p. în 8⁰.

3) G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor romîno-ruse*, Bucureşti 1958, p. 80.

4) Astfel încă din timpul lui Miron Barnovschi, în 1629, o delegaţie moldoveană cuprinzînd, printre alţii şi pe arhimandritul Varlaam, viitorul mitropolit, soseşte la Moscova unde comandă şi plăteşte cîteva icoane — vezi S. Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile romîneşti cu Rusia în veacul XVII*, în „Analele Academiei Romîne, Memoriile secţiei istorice, seria II, tomul XXXIV, Bucureşti, 1912, p. 1081-1084. Pentru numeroasele delegaţii sub Vasile Lupu, a se consulta G. Bezviconi, *Contribuţii...* şi *Manuscrise ruseşti.*, citate anterior.

5) Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, Bucureşti, 1944, p. 109. Pisania bisericii în G. Balş, *Bisericile moldovene din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1933, p. 134-135.

6) S. Dragomir, *op. cit.*, p. 1089-1091 ; Ştefan Meteş, *Din istoria artei religioase romîne. I. Zugravii bisericilor romine*, Cluj, 1929, p. 57-60 ; G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor romîno-ruse*, p. 79-80. La 17 august 1642 solul moldovean Mihail Ioan sosea la Putvil cu pictorii ruşi ce se întorceau de la Iaşi (vezi G. Bezviconi, *Manuscrise ruseşti...* p. 14). Din pictura originală a Trei Ierarhilor nu se mai păstrează astăzi decît fragmente la Muzeul de Artă al R. P. R. şi la Iaşi restul pierzîndu-se odată cu restaurarea efeatuată de Lecomte de Nouy la începutul secolului nostru.

tr-o nouă solie «să-i sloboadă acasă oamenii... dacă săvîrşesc acel lucru bisericesc», deoarece «biserica-i gata, aşteaptă numai să o împodobească cu podoabe ce se lucrează în Rusia». După cîteva luni, la 29 decembrie, domnul mulţumea pentru icoanele trimise»[7]). Mai tîrziu, în 1653-1654, călătorul Paul de Alep ohserva în naosul bisericii, patru icoane împărăteşti reprezentînd pe Iisus, Maria, Trei Ierarhi şi Sfîntul Nicolae. «Ele au fost făcute la Moscova, în aur şi argint», adăuga el în jurnalul său de călătorie[8]). Tot el atrăgea atenţia asupra celorlalte odoare scumpe din interior: jilţurile bogat sculptate în chiparos cu incrustaţii de fildeş, cel domnesc, poleit şi îmbrăcat în catifea, numeroase candele de argint cizelat, potirile, sacosurile, vălurile de mormînt din mătase şi din brocart aurit precum şi perdele brodate cu aur şi pietre scumpe, socotindu-le, pe toate «de nepreţuit»[9]). Printre acestea se numărau, desigur şi cele opt broderii formînd obiectul rîndurilor de faţă[10]).

1. — *Dveră — Apostolul Pavel*[11]) cu inscripţie brodată sub chenarul superior: «† Иѡ ВАСИЛІЕ ВОЕВОД Г[ОС]П[О]Д[А]РЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ И Г[ОС]П[О]Ж[Д]А ЕГО ѲЕОДОСІА ВЛ[Ѣ]ТО ЗРМЗ» = «Io Vasilie voevod, domn al Ţării Moldovei şi doamna lui Theodosia, în anul 7147 (1638-1639)[12]). Dedesubt, cu litere mai mari de fir, auriu şi argintiu: «С[ВЯТЪ]. АП[ОСТО]ЛЪ. ПАВЕЛЪ» este reprezentat în picioare, cu aureolă, în costum antic, fără încălţăminte; mîna stîngă, lăsată în jos, ţine de mîner o sabie dreaptă în formă de cruce. Apostolul poartă barbă şi mustăţi; fruntea mare, aproape chel; priveşte spre dreapta, citind într-o carte pe care o ţine în palma larg desfăcută. În jur, stele, elemente florale, iar deasupra sub inscripţie, soarele şi luna. Reprezentarea urmează tipicul bizantino-slav[13]).

---

7) S. Dragomir, *o. c.*, p. 1088-1089 şi anexa X, p. 1156-1158; G. Bezviconi, *Contribuţii...*, p. 78.

8) Paul de Alep, *Voyage du patriarche Macaire d'Antiochie*, texte arabe et traduction française par Basil Radu, Paris, 1930, în „Patrologia orientalis" tome XXII, fascicule 1, p. 189.

9) Paul de Alep, *o. c.*, p. 190-191

10) Piesele sînt menţionate de M. A. Musicescu şi E. Lăzărescu, *Colecţia de artă veche românească*, în „Arta Plastică" 5/1956, p. 3-11; P. S. Năsturel, *Străvechile odoare înapoiate din U. R. S. S.*, în „Mitropolia Banatului", 1957, nr. 10-12, p. 213; M. A. Musicescu, *Broderia în Moldova din veacurile XV-XVIII*, în „Studii asupra tezaurului restituit de U. R. S. S.", p. 168-170.

11) Nr. inventar 1024/6979. Dimensiuni 2,052/0,983 m. Toate piesele descrise se află la Muzeul de Artă al R. P. R. secţia de artă feudală.

12) Completările de litere lipsind în inscripţie sînt trecute între paranteze unghiulare [ ]; literile aşezate deasupra cuvintelor au fost coborîte în rînd; semnul // arată începutul unui rînd nou. Punctele dintre unele cuvinte sînt cele marcate în broderie.

13) În pictura moldovenească apostolii, în general, sînt înfăţişaţi drapaţi în costum antic cu o carte sau un rotulus în mînă; I. D. Ştefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie... Nouvelles recherches*, Paris 1929, p. 73 şi p. 48 nota 2 (pictura de la Voroneţ, de ex.). În pictura munteană ei sînt arătaţi citind (cazul nostru) sau binecuvîntînd: I. D. Ştefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie...*, Paris 1930-1932, p. 213. În epitrahilul „Putna 99", Pavel poartă costum antic, privind spre dreapta, cu mîinile aduse spre piept ţinînd un codex: G. Millet, *Bro-*

Totoşi sabia, simbolul apostolului este mai puţin obişnuită artei răsăritene [14]). (Fig. 1).

2. — *Dveră* — *Apostolul Petru* cu inscripţia : «† Йω ВАСИЛІЕ ВОЕВОДА. Г[ОС]ПОД[А]РЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ // И Г[ОС]П[О]Ж[Д]А ЕГО. ӨЕОДОСІА. ВЛ[ЯТ]О ЗРМЗ». (1638-1639) iar mai jos С[ВЯТЪ] АП[ОСТО]ЛЪ ПЕТРЪ» [15]) : cu aureolă purtînd pînă la glezne o pelerină cu numeroase falduri şi mînecile largi ; părul bogat, barbă, mustăţi ; priveşte spre stînga ; mîna stîngă ridicată pe jumătate ; dreapta ţine un rotulus înfăşurat şi un şnur cu două chei ; împrejur, brodate stele, flori, iar deasupra, soarele, luna şi nori, la fel ca la dvera precedentă. Redarea figurii, costumul, privirea spre dreapta, rotulus-ul şi cheile sînt elementele obişnuite ale iconografiei răsăritene [16]).

Cele două broderii, donate chiar în anul ridicării Trei Ie-

---

déries religieuses de style byzantin, Paris, 1947, planşa LVI/1. O imagine asemănătoare la Bălineşti : codexul se sprijină însă pe antebraţul stîng iar dreapta ţine numai un colţ. În epitrahilul de la Dobrovăţ — finele secolului XV — apostolul este redat numai pînă la brîu, cu dreapta binecuvintează, în stînga ţine codexul. În epitrahilul dăruit de Radu cel Mare (1495-1508) mănăstirii Govora, Pavel poartă un himation (umărul drept este liber), cu un codex în stînga şi cu mîna dreaptă binecuvîntînd. Reţinem din exemplele date elementele comune diferitelor reprezentări : costumul antic, privirea spre dreapta, fruntea lată, cu chelie, codexul în mînă. Aceleaşi trăsături se regăsesc şi în arta creştină veche sau în aceea a ţărilor Europei răsăritene ; vezi : O. M. Dalton, *Christian Art and Archaeology*, p. 676 ; imaginea apostolului de pe crucea din secolul XIII, în articolul scris de Charles Chystil şi Antoine Friedl, *Les émaux byzantins de la croix dite de Zavis du couvent de Vyssi Brod*, în „L'Art byzantin chez les slaves", vol. II, partea 2-a, p. 398, fig. 155 ; în pictura bisericii de la Tîrnovo cu hramul Petru şi Pavel, A. Protic, *Le style de l'école de la peinture murale de Tîrnovo*, ibidem, vol. I, partea I-a, p. 94, fig. 14 : pe o broderie rusă din secolul XV, M. A. N. Svirin, *Une broderie du XV-e siècle, de style pittoresque, représentant le „cin" au musée Sergiev (Ancienne Laure de la Trinité)*, ibidem, volumul II, partea 2-a, p, 284-285 şi planşa XLII ; de asemenea, costumul apostolilor (purtînd himation) în frescele de la mănăstirea Terapion, datînd din secolul XV, E. Georgievskij-Druzinin, *Les fresques du monastère de Thérapion, étude de deux thèmes iconographiques*, ibidem vol. II, partea I-a, p. 124.

14) I. D. Ştefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie*, p. 212-213. Apostolul reprezentat cu sabie se regăseşte doar pe biserica de la Streiu, ctitorie probabil de la începutul veacului al XV-lea.

15) Nr. inv. 1023/6975. Dimensiuni : 2,10/0,983.

16) Vezi la pag. 217 nota 13, prima trimitere. În epitrahilul „Putna 99", apostolul poartă costum antic, priveşte spre stînga, în mîna stîngă un rotulus, dreapta adusă spre jumătatea corpului, cu palma înainte : G. Millet *o. c.*, planşa LVI/1. În epitrahilul de la Dobrovăţ, este reprezentat numai pînă la mijloc, cu mantie, privind tot spre stînga ; în acela donat de Radu cel Mare mănăstirii Govora, poartă himation şi binecuvîntează ţinînd în mîna dreaptă un rotulus. La Vatra Moldoviţei, pictată în 1537, Petru poartă cheile paradisului. La bolţile de la Cozia, ridicată de Radu Paisie în 1542, este reprezentat în naos, cu un rotulus şi două chei ; I. D. Ştefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie...*, Paris, p. 123 şi planşa 56. Despre înfăţişarea apostolilor Petru şi Pavel în vechea artă creştină, O. M. Dalton, *o. c.*, p. 676 scrie : „Sf. Pavel este chel pînă în creştetul capului şi poartă mai curînd o barbă lungă şi ascuţită ; Sf. Petru are un păr des crescut deasupra frunţii şi o barbă scurtă şi rotundă". (Deci caracteristicile observate şi la piesele de la Trei Ierarhi). Petru cu cheile apare pentru prima dată în arta monumentală pe mausoleul Galiei Placidia, ridicat către 440 al. e. n. : O. M. Dalton, *o. c.*, p. 347. Aceleaşi elemente de reprezentare, mai pu-

Fig. 1. Dveră. Apostolul Pavel

rarhilor, au putut sluji, date fiind dimensiunile lor, ca perdele (văluri) de tîmplă, aşezate în dreptul uşilor diaconeşti [17]). (Fig. 2).

3. — *Dveră cu flori*[18]). Inscripţie mai dezvoltată aproape de chenarul inferior : «† Иω ВАСИЛІЕ ВОЕВОД Б[О]ЖІЮ М[И]-Л[О]СТІЮ Г[ОС]П[О]Д[А]РЪ ЗЕМЛИ // МОЛДАВСКОИ. И ГОСП[О]ЖДА ЕГО ΘЕОДОСІА ВЛЕАТО ЗРМЗ». «Io Vasile voevod din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei şi doamna sa Teodosia, în anul 7174 (1638-1639)». Întreaga suprafaţă este acoperită cu un bogat ornament floral. Nu putem preciza funcţiunea broderiei ; ea a putut fi o perdea (văl) de tîmplă la uşile împărăteşti sau, poate, o simplă piesă decorativă pe un perete al ctitoriei. (Fig. 3).

4. — *Broderie decorativă (poală de icoană): Buna Vestire*, fără inscripţie sau dată [19]). În dreapta, Maica Domnului, purtînd o haină lungă şi un maforion deasupra ; în picioare sandale. Mîna dreaptă pe jumătate ridicată, cu palma îndreptată spre înger, ţine un fir şi fusul pentru tors. În spate, un jilţ cu o pernă. În stînga scenei, îngerul vestitor cu aripi, înaintînd cu mîna dreaptă aproape orizontală îndreptată spre Maria ; stînga, lăsată, are palma îndoită spre trup. Deasupra, un şir de nori din care ies trei raze : la capătul celei mediane, în mijlocul unei stele în opt colţuri, porumbelul simbolizînd Duhul Sfînt. De o parte şi de alta a norilor, soarele şi luna. Fundalul cuprinde elemente arhitectonice : o galerie cu arcade şi ferestre dreptunghiulare, terminată la ambele extremităţi, printr-un turn cu fereastră şi acoperiş triunghiular ; îndărătul turnului din dreapta, un al doilea, mai mic şi crenelat. Între Maria şi înger, un vas cu flori, cu două toarte. Restul suprafeţei centrale cuprinde stele.

Întreaga reprezentare urmează tradiţia bizantină, fiind însă o combinare a tipurilor iconografice mai vechi ; pe de o parte Maria ţine fusul şi toarce, pe de alta, ea nu mai este înfăţişată stînd, ci dimpotrivă, în picioare, privind la vestitorul dinaintea ei [20]). Îngerul are poziţia obişnuită, înaintînd cu piciorul stîng [21]). Arhitectura fundalului, figurînd, la origine, biserica ridicată la

---

ţin cheile, pe o cruce din secolul XIII de la mănăstirea Vyssi Brod : Charles Chystil şi Antoine Friedl, *o. c.*, p. 398, fig. 155. Purtînd şi chei într-o pictură datînd probabil din secolul XIII la biserica Chepin din Bulgaria : O. M. Dalton, *o. c.*, p. 163 şi nota 1. In costum antic, în pictura bisericii din Tîrnovo, sec. XIV : A. Protic, *o. c.*, p. 94, fig. 14. Idem, cu rotulus în broderia rusească din sec. XV analizată de M. A. N. Svirin, *o. c.*, p. 282—285 şi planşa XLI.

17) Spre comparaţie menţionăm că dimensiunile vălurilor de tîmplă brîncoveneşti sînt de circa 2,00/0,90-1,00 m. Nu credem că dverele cu Petru şi Pavel analizate să fi servit ca simple piese decorative.

18) Nr. inventar 1022/7036. Dimensiuni : 1,775/1,09 m.

19) Nr. inventar 1034/6983. Dimensiuni : 1,185/1,14 m.

20) Secolul XIV distinge de obicei două atitudini : a) şezînd şi torcînd, întoarsă spre înger, cu mîinile în diferite gesturi ; b) în picioare (mult mai rar şezînd) privind spre arhanghel, scoate mîna din maforion apropiind-o de faţă. Tipurile sînt tratate pe larg de G. Millet în *L'iconographie de l'évangile*, p. 73—81 şi rezumatul la pag. XL.

21) Ibidem. p. 86—88.

Fig. 2. Dveră. Apostolul Petru

Fig. 3. Dvera cu flori

Nazaret pe locul unde fusese casa Mariei, este, în cazul nostru, pur decorativă [22]). În sfîrşit, obişnuitul vas cu flori se datoreşte influenţei picturii occidentale [23]).

5. — *Broderie decorativă (poală de icoană): Iisus în potir* cu inscripţia aşezată sub chenarul superior: «† Иω ВАСИЛІЕ ВОЕВОД Г[ОС]П[О]Д[А]РЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ // И Г[ОС]П[О]ЖДА ЕГО ӨЕОДОСІА. ВЛ[Я]ТО ЗРМЗ» (1638-1639) [24]) iar mai jos iniţialele IC XC. Tînăr, imberb, cu braţele întinse lateral, Iisus este aşezat într-un potir în care intră pînă la jumătatea trupului; poartă o cămaşă lungă; legată cu un brîu; deasupra braţului şi a umărului stîng, se observă faldurile unei pelerini. În jurul capului, nimbul cruciger cu iniţialele «ω. O. N.». De o parte şi de alta, soarele şi luna. Sub potir, un grup de nori. În dreapta şi stînga, plutind tot pe nori, cîte un înger îngenunchiat, cu aripi, aureolă, privind spre Iisus, cu mîinile împreunate pentru rugăciune; poartă mantie strînsă la mijloc. Restul suprafeţei cuprinde numeroase stele. (Fig. 4).

6. — *Broderie decorativă (poală de icoană): Învierea*, sub forma «Coborîrea la Limb» [25]). Fără inscripţie. La mijloc Iisus, văzut aproape din faţă, întinde mîna lui Adam îngenunchiat; în stînga, ţine crucea cu două braţe a învierii şi păşeşte pe o dală funerară dreptunghiulară. Este îmbrăcat cu o cămaşă lungă şi o pelerină deasupra: nimbul cruciger poartă iniţialele «ω. O. N.». Împrejurul corpului, o mandorlă cu raze subţiri ce converg către persoana Domnului; deasupra brodate iniţialele «IC. XC».

Stînga scenei reprezintă în prim plan pe Adam cu un genunchi la pămînt, ţinînd mîna Mîntuitorului; poartă o barbă lungă şi părul terminat printr-o coadă împletită; are cămaşă şi o pelerină, iar picioarele goale. În al doilea plan, David şi Solomon cu coroana pe cap: ambii au cămaşă cu manşete strînse la încheieturile mîinilor, deasupra o haină cu mîneci largi, închisă de sus pînă jos cu bumbi mari, iar la mijloc cu un cordon; peste haină o pelerină prinsă la gît cu o broşă. Solomon întinde dreapta arătînd spre Iisus. Într-un alt plan mai spre fund, nouă personaje: Ioan Botezătorul se recunoaşte după înfăţişarea sa şi după inscripţia brodată în dreptul său: «IωAN». La ceilalţi opt, se văd, total sau parţial, numai capetele; unul poartă un fel de căciulă bonetă.

În dreapta broderiei, un grup de şase femei îngenunchiate. Prima, Eva, are mîinile împreunate pentru rugăciune. Cinci dintre ele poartă broboade. Costumul lor se compune dintr-o cămaşă coborînd pînă la călcîie, cu mînicile prinse într-o triplă manşetă; deasupra o mantie, în picioare, ciorapi lucraţi în fir auriu cu mătase roşie. Urmează apoi un grup de unsprezece băr-

---

22) O asemenea transformare este anterioară sec. XVII, ea se constată în picturile de la Mistra „unde artistul dispunînd de un panou larg, aceste fundaluri se desfăşoară cu o strălucire remarcabilă". G. Millet, c. c., p. 89.

23) G. Millet, o. c., p. 91—92.

24) Nr. inventar 1035/6978. Dimensiuni: 1,44/1,05 m.

25) Nr. inventar 1031/6982. Dimensiuni: 1,183/1,16 m.

baţi, trei mai în faţă (doi avînd cîte o căciulă bonetă) şi opt îndărătul lor. Fundalul redă, convenţional, un lanţ muntos cu cinci vîrfuri mai înalte; pe cer, stele aurii.

Faţă de tratarea obişnuită a scenei în compoziţiile moldo-

Fig. 4. Broderie decorativă (poală de icoană): Iisus în potir

veneşti broderia cuprinde unele amănunte deosebitoare. Astfel Iisus păşeşte pe o dală frumoasă, nu pe cele două porţi fărîmate ale iadului [26]), iar mormintele din care ies Adam şi Eva nu mai figurează. În schimb, toate celelalte elemente urmează tipicul

statornicit în biserica ortodoxă, scena însăşi fiind caracteristică cultului bizantino-slav [27]).

7. — *Broderie decorativă (poală de icoană) : Trei Ierarhi* [28]). Reprezintă hramul ctitoriei lui Vasile Lupu, cu numele brodate în următoarea ordine : «ВАСИЛИИ // ВЕЛИКА ГРИГ[О]РІЕ // БОГОСЛОВ [29]) : IωАН ЗЛАТА8СТ». Toţi poartă costumul episcopal cu sacos, omofor lat împodobit cu cruci şi terminat cu ciucuri mari şi bederniţă. Primii doi părinţi ţin mîna dreaptă pe jumătate ridicată iar în stînga un codex ; al treilea, strînge codex-ul cu ambele mîini, aduse spre piept. Feţele au toate, bărbi şi mustăţi, Vasile şi Ioan cu părul tuns scurt, Grigore Bogoslov chel ; tus-trei au aureole. Între ei, discul solar fără raze şi luna.

O reprezentare asemănătoare a celor trei ierarhi, în costume episcopale şi cu un codex în stînga, o găsim în manuscrisul slav contemporan scris şi împodobit de Ivanco de la episcopia Rădăuţilor, în anul 1643 [30]). La fel îi înfăţişează şi o broderie decorativă rusească din secolul XVI [31]). În pictura Ţărilor Romînești ierarhii, în acelaşi costum, ţin, în locul codexului, un rotulus desfăşurat, cu sau fără inscripţie [32]).

8. — *Broderie decorativă (poală de icoană) : Sfîntul Nicolae* cu numele brodat în partea superioară : «С[ВЯТЪ] ω[ТЕ]ЦЪ НИКОЛАЕ :» [33]). Înfăţişat tot ca episcop cu sacos, omofor ornat cu mai multe cruci şi bederniţă avînd în mijloc brodat un serafim. Stînga ţine un codex, dreapta binecuvintează. Într-un medalion, Iisus, cu nimb cruciger, în costum antic şi iniţialele «IC. XC». De cealaltă parte, un al doilea medalion cu Maica Domnului şi

---

26) Aceeaşi dală se regăseşte în pictura bisericii Peribletos de la Mistra : I. D. Ştefănescu, *L'èvolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie...* Nouvelles recherches, Paris 1929, p. 94.

27) Intreaga scenă cu toate amănuntele menţionate, este analizată în pictură şi pe mai multe obiecte de artă decorativă de I. D. Ştefănescu, *o. c.*, p. 93—96 şi în *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris 1928, p. 196—197 şi planşele I, II, V/1 şi 2 VI/1 şi 2 XVI/2. Pentru aceeaşi temă : L. Réau, *Iconographie de l'art chrétien, Nouveau Testament*, II, 2, p. 531-534, Cf. T. Rice, *The beginings of christian art*, p. 195.

28) Nr. inventar 1032/6980. Dimensiuni : 1,185/1,15 m.

29) În loc de „Богослов".

30) P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din biblioteca Academiei R.P.R.* nr. 170, folio 13, 96 şi 26 verso. Faţă de broderie prezintă doar diferenţe de detaliu : astfel Ioan Chrisostomul ţine codexul numai în stînga, în timp ce dreapta este puţin ridicată ; Grigore Teologul poartă coroană. De asemenea, unele deosebiri în ornamentica vesmintelor. În rest, aceeaşi concepţie în redarea personajelor.

31) A. Frolov, *La „podea", un tissu décoratif de l'église byzantine,* în Byzantion XIII (1938), fascicola 2, p. 461-504. Ierarhii sînt înfăţişaţi însă numai pînă la brîu.

32) De exemplu la biserica mănăstirii Voroneţ pictată către mijlocul secolului al XVI-lea : I. D. Ştefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie...*, Paris, 1928, p. 131. În Ţara Romînească, în picturile de la biserica principală a Coziei, la Tîrşor, Stăneşti, Brădeştii Bătrîni, Arnota etc... : I. D. Ştefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie...*, p. 73, 84 şi planşele 24-25 ; p. 102, p. 155 nota 2, 165 şi 186.

33) Nr. inventar 1033/6996. Dimensiuni 1,185/1,19.

literele «MR. Θ8». Ambii au privirea îndreptată spre Nicolae. Piesa cuprinde elementele obişnuite iconografiei răsăritene[34]).

Mărturii vechi şi noi par a ne indica funcţiunea îndeplinită de ultimele cinci broderii descrise. Paul de Alep vizitînd biserica a admirat patru mari icoane împărăteşti reprezentînd pe *Iisus*, *Maria*, cei *Trei Ierarhi* şi *Sfîntul Nicolae*, lucrate la Moscova sau la Iaşi, în argint şi aur[35]). În biserica Sf. Gheorghe «Catedrala veche» din Iaşi se păstrează o icoană pictată pe fond auriu mai ales cu verde şi roşu, reprezentînd hramul ctitoriei lui Vasile Lupu şi fiind probabil tot una cu aceea văzută de călătorul sirian în 1653-1654. Dimensiunile apropiate ale icoanei (90×70 cm.) şi ale broderiei corespunzătoare (1,185×1,19 m.), precum şi identitatea subiectelor, ne îngăduie a considera ultimele două broderii (nr. 7 şi 8) ca poale de icoane, piese decorative, de tradiţie bizantină, atîrnate în josul icoanelor, îndeosebi a celor împărăteşti, sau servind ca simple podoabe în interiorul bisericilor. Ele sînt cunoscute şi sub numele grecesc de «podea»[36]). Celelalte trei lucrări (nr. 4, 5 şi 6) au avut probabil o destinaţie similară de aceea şi denumirea generică pe care au dat-o întregului grup în rîndurile de faţă[37]). Ele se datează 1638-1639, după anul trecut pe broderia nr. 5, fiind deci lucrate paralel cu ridicarea bisericii şi dăruite cu prilejul sfinţirei ei.

ORNAMENTICA. Dacă iconografia reproduce numai — cu unele mici variaţiuni — temele vechi, statornicite prin tradiţia bizantino-slavă, în schimb ornamentica, tehnica execuţiei şi cromatica caracterizează broderiile vremei lui Vasile Lupu, le grupează în parte, legîndu-le, dar mai ales diferenţiindu-le de operele anterioare. Privirea este, de la început, atrasă de bogăţia ornamentaţiei şi a culorii : flori, vrejuri şi frunze, unele stilizate mult, altele realist tratate, conturate prin linii precise, se rînduiesc de-a lungul chenarelor şi în mijlocul suprafeţelor. Ele îmbracă ca o dantelă de aur şi argint, catifeaua închisă vişinie sau de culoare verde-măslinie; ele învăluie scenele reprezentate subliniind viziunea accentuat decorativă a broderiei moldoveneşti de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Un chenar lat, de 14-18 cm. mărgineşte lucrările descrise[38]), fiind delimitat de un fir de aur răsucit sau de benzi de 5-6 mm.;

---

34) Astfel la Bălineşti, în pronaos, Nicolae este pictat în costum episcopal, încadrat de Iisus şi Maria ; la fel cu un codex pe faţa exterioară a Bălineştiului. I. D. Ştefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie...*, Paris, 1928, p. 99 şi planşele XXXIV$_1$ şi XXXVII$_2$. La fel şi pe două căţui ale mănăstirii Secu, din jurul anului 1602 : ibidem, p. 44, pl. IX/1 şi 2. Tot astfel şi pe epitrahilul dăruit la Govora de Radu cel Mare.

35) Paul de Alep, *o. c.*, p. 189 (Sublinierea mea D. C. G.).

36) A. D. Frolov, *o. c.*, p. 467, unde precizează : „...majoritatea acestor ţesături serveau pentru a împodobi interiorul bisericilor. Unele erau agăţate sub icoanele înşirate de-a lungul pereţilor, altele — şi acesta pare a fi cazul mai mult întîlnit — sub primul rînd (de icoane) al catapetesmei (Μεγάλαι εἰχόνες).

37) Adică de „Broderie decorativă (poală de icoană)".

38) 17-18 cm. la nr. 1 şi 2 (1024 şi 1023); 15, 5-16 cm. la nr. 3 (1022); 16, 3-17, 5 cm. la nr. 4 (1034); 17, 8-18, 3 cm. la nr. 5 (1035); 16, 2-18 cm. la nr. 6 (1031); 13, 8-15 cm. la nr. 7 (1032) şi 14, 8-15 cm. la nr. 8 (1033).

spre interiorul broderiei, în numeroase cazuri, apare un rînd de flori de crin[39]). La colţuri, înscrise într-un patrat, se reliefează un contur alcătuit din linii curbe, frînturi de arc de cerc şi unghiuri, terminat la două capete cu un motiv derivat tot din floarea de crin. Aproape în mijlocul conturului o garoafă ; împrejurul ei, capete de vrejuri frumos arcuite şi două flori cu trei petale (vezi fig. 1, 2 şi 4). În restul chenarului, apare o succesiune de rozete în cinci petale, cu mici frunze ascuţite, alternînd cu o scoică în şapte lobi, de mărime inegală, îndreptaţi cînd înlăuntrul, cînd în afara broderiei. De fiecare rozetă, formînd împreună cu ea un S. sînt ataşate două frunze cu marginile decupate şi uşor pornite în afară. Uneori vîrfurile se lungesc, îndoindu-se mult ; în toate cazurile, ele se termină prin vrejuri subţiri de care se leagă cîte o frunză răzleaţă. În unele cazuri, spaţiul dintre scoică şi marginea chenarului este ocupat de un alt motiv în trei lobi mari derivînd, în parte din palmetă. Privite în ansamblu, toate aceste elemente se înscriu într-o amplă linie sinuoasă cuprinzînd înlăuntrul ei rozetele, arcuindu-se în jurul scoicilor şi atingînd succesiv, marginile exterioare şi interioare ale chenarului (vezi fig. 1, 2 şi 4).

Descrierea de mai sus este detailată după dverele cu Petru şi Pavel şi piesa decorativă «Iisus în potir» (nr. 1, 2 şi 5). Ansamblul acesta alcătuieşte un tipar pe care îl regăsim şi în execuţia celorlalte broderii cu mici modificări. Astfel la nr. 6 («Coborîrea la limb») garoafa de la colţuri îşi îndreaptă petalele în afara broderiei, nu înlăuntrul ei, ca în exemplele analizate ; rozetele şi scoicile nu mai au petale sau loburile lucrate pe toată suprafaţa lor în aur ci sînt numai conturate, mijlocul rămînînd din fondul de catifea verde măsliniu-închis. Tot aici, remarcăm că vrejurile prelungitoare ale frunzelor devin mult mai late. La «dvera cu flori» (nr. 3) şi la «sfîntul Nicolae» (nr. 8) modelul colţurilor se simplifică prin dispariţia unor linii ale conturului ; petalele garoafei sînt decupate mai ascuţit, iar crinul este înlocuit cu palmeta ; rozetele rămîn în patru petale pline, dar scoicile alternează numărul lobilor între cinci şi nouă. Poala de icoană «Buna Vestire» (nr. 4) urmează, la benzile laterale ale chenarului, modificările celor două exemple precedente ; rozetele revin însă la conturul auriu cu mijlocul de catifea (ca la nr. 6), în timp ce scoicile se leagă prin tulpine subţiri de frunze aşezate sub ele. Pretutindeni deci, variaţiuni de detaliu care nu schimbă însă elementele esenţiale ale tiparului luat ca model. O deosebire mai accentuată la nr. 4 la colţuri : dintr-o floare centrală pornesc patru tulpini drepte, subţiri, purtînd în vîrf cîte o garoafă ; între ele, pe liniile diagonale ale patratului, o întretăiere de trei lugere, cel median cu un crin în vîrf, celelalte două arcuite ; patru semipalmete şi două frunzuliţe, completează spaţiul rămas liber. În sfîrşit la «Cei Trei Ierarhi» (nr. 7)

---

39) Delimitarea prin fir auriu cu flori de crin spre interior la nr. 1, 2 şi 5 ; prin benzi de fir late de 5-6 mm. cu aceleaşi flori la nr. 3, prin benzi fără flori la nr. 4, 6, 7 şi 8.

artistul a urmat modelul «dverei cu flori» (nr. 3) îndreptînd numai garoafa din colțuri în afara broderiei.

Strălucirea ornamentației chenarelor lucrate în fir de aur și de argint este subliniată de fondul verde închis-măsliniu al catifelei. Preocuparea meșterilor de a îmbrăca cît mai mult spațiul existent, este evidentă: de aceea, ei presară pe catifea frunze mici și cercuri sau prelungesc vîrfurile frunzelor mari cu fire în spirală, legîndu-le uneori între ele cu ovale sau dreptunghiuri. În felul acesta, o rețea de motive, desenate după țesăturile epocii sau create de fantezia artiștilor, formează ca o ramă bogat brodată, trasată în jurul scenelor. Această ramă însă, prin proporțiile și efectul de culoare este astfel realizată încît se realizează, de la început în ansamblul broderiei, oprind atenția asupra ei.

Dar și în mijlocul pieselor, există numeroase elemente de decor. Solul nu mai este redat convențional, ci real: pămîntul este acoperit cu flori și frunze. Se întîlnesc frunze ovale cu vîrful ascuțit; altele au o buclă și un vîrf ușor îndoit; în apropierea lor se vede o tulpină subțire cu ramificații terminate în flori cu trei sau cinci petale. Stilizările se apropie tot mai mult de realitate: floarea pare vie, în mijlocul pajiștei; tijele și frunzele se apleacă parcă sub adierea vîntului. Aceeași impresie o face un mănunchi de trei garoafe, două văzute de sus, ultima dintr-o parte: sînt desenate chiar și unele fire de rădăcină. Alături de florile grădinilor, pe același cîmp, se reproduce unul din motivele folosite la chenar precum și o cupă înconjurată de o coroană de frunze, datorită fanteziei artistului[40]). Pe o altă dveră, cîmpul se completează cu un fel de păstăi și cu tufe cu firul alungit[41]) la rădăcina cărora se adaugă uneori și frunze mari, late[42]). Alte două broderii mari cuprind și mănunchiuri de frunză de ferigă avînd la bază foi late[43]).

Astfel, motivele florale ale chenarului sînt continuate de cele din mijlocul lucrărilor: imaginea se întregește, caracterul decorativ al broderiilor devenind treptat precumpănitor. El se accentuează și mai mult dacă privim «cerul» diferitelor scene: zeci de stele, cu 6-8 raze, puternic reliefate, lucrate în aur și argint sînt presărate pe catifeaua de un roșu vișiniu-închis[44]). Golurile rămase se mai împlinesc uneori cu un soare și cu luna ce se rînduiesc printre stele[45]). Decorul devine complex, ajungînd să domine temele iconografice. Predominanța decorativului asupra figurativului constituie o caracteristică principală a broderiei moldovenești din epoca lui Vasile Lupu[46]). Această trăsă-

---

40) Descrierea florilor și frunzelor s-a făcut după dvera „apostolul Pavel“ (nr. 1). Multe din ele se regăsesc și la piesele nr. 2, 7 și 8 (1023, 1032 și 1033).

41) Dvera „apostolul Petru“ (nr. 2).

42) La poala de icoană „sf. Nicolae“ (nr. 8).

43) La piesele „Trei Ierarhi“ și „sf. Nicolae“ (nr. 7 și 8).

44) La nr. 1 (1024) -39 stele; la nr. 2 (1023) -42; la nr. 4 (1034) -29; la nr 5 (1035) -37; la nr. 6 (1031)-22; la nr. 7 (1032)-50; la nr. 8 (1033)-50.

45) Soarele și luna sînt elemente de iconografie avînd și un rol decorativ în același timp.

46) Vezi caracterizarea făcută de M. A. Musicescu și E. Lăzărescu, *Colecția de artă veche romînească*, în „Arta Plastică“ nr. 5/1956, p. 3-11 și îndeo-

tură devine cu totul grăitoare în dvera «cu flori» (nr. 3) care înmănunchează întreaga gamă a elementelor florale întîlnite, îmbinîndu-le în noi şi meşteşugite forme. Ansamblul se compune dintr-un medalion central cu fiecare margine în cinci arcuri de cerc; cele două laturi se leagă sus şi jos în acoladă avînd în vîrful lor un mugur cu două semipalmete; la rîndu-i, mugurul are in prelungire un trifoi cu patru foi. În interiorul medalionului, la unirea arcurilor marginale, este o floare mică de crin; apoi, pe toată suprafaţa, un buchet cu o tulpină, o amplă coroană în vîrf şi numeroase frunze similare celor de pe benzile laterale ale chenarelor. Lipite de jur împrejurul ovalului, în afara lui, sînt frunze decupate în vîrfuri dese, formînd ca o cunună de flăcări argintii. În dreapta şi stînga acestui medalion central se arcuieşte o tijă subţire purtînd o rozetă cu centrul în cruce, o floare cu multe petale şi o cupă în trei lobi adînc conturaţi, apoi o garoafă şi un buchet; pe intervalele libere se aşează, de îndată, frunze de diferite forme. Cu ansamblul ornamental astfel descris (vezi fig. nr. 3) meşterul a îmbrăcat întreaga suprafaţă de catifea roşie-vişinie; desenul este trasat de o mînă înzestrată; execuţia tehnică răspunde fineţei conturelor; aurul şi argintul se reliefează continuu în raport cu fondul. Sentimentul produs este acela de bogăţie, fast, somptuositate. Creaţia originară a epocilor precedente este înlocuită prin forme noi în care elementul ornamental capătă principalul rol. Este consecinţa dezvoltării societăţii moldoveneşti, a legăturilor ei cu lumea orientului şi cu cea a renaşterii şi a barocului european. Iar aceste forme noi ilustrează într-o formă grăitoare şi năzuinţa clasei dominante a epocii, a domnitorului îndeosebi, de a impresiona pe contemporani şi pe urmaşi prin bogăţia şi puterea ei. Tendinţa spre decorativ se manifestă şi în tratarea detaliilor iconografice. Astfel, vasul aşezat între Maria şi arhanghel are o floare centrală ca o cupă de lalea cu numeroase petale, iar în dreapta şi stînga ei o margaretă cu multe frunze asemănătoare celor de pe chenare şi de pe dvera «cu flori». Este accentuarea prin detalii a aceleiaşi viziuni ornamentale.

De unde vin motivele înfăţişate? Ne mărginim a pune întrebarea făcînd unele apropieri, un studiu comparativ şi evolutiv al ornamenticei depăşind ţelul prezentării de faţă. Garoafa este bine cunoscută ţesăturilor orientului musulman ca pătrunzînd mai de mult în arta decorativă şi pictura Ţărilor Romîneşti [48]). Frunza cu mai multe vîrfuri uşor îndoite, folosită atît de des pe chenarele analizate, se întîlneşte într-o formă apropiată, pe piatra de mormînt a lui Ştefan cel Mare [49]). Palmeta şi floarea de

---

sebi p. 8 şi M. A, Musicescu, *Broderia în Moldova în veacurile XV-XVIII*, în „Studii asupra tezaurului restituit de U. R. S. S.“, Bucureşti 1958, p. 167-170.

47) Broderia decorativă „Buna Vestire“ (nr. 5).

48) Garoafe stilizate se întîlnesc în pictura de la Sucevița M. A. Musicescu şi M. Berza, *Sucevița* planşa I şi pag. 155. Stilizări frumoase se întîlnesc pe vălul de mormînt al lui Ieremia Movilă ca şi în manuscrisele miniate de la Dragomirna (şcoala lui Anastasie Crimca), cum e tetraevanghelul scris şi miniat în 1609.

49) *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan*

crin sînt folosite pe numeroase pietre sculptate ca şi pe broderiile epocii lui Ştefan cel Mare [50]) după cum între motivul unui frontispiciu al manuscrisului slav caligrafiat de Dimitrie Belinscki în 1609, la porunca lui Anastasie Crimca şi un anume desen de pe broderiile Trei Ierarhilor, apropierea este sensibilă [51]). Sînt cîteva exemple care arată că o parte a ornamenticii analizate se regăseşte în manifestările mai vechi de artă decorativă şi ca atare au putut fi împrumutate de la acestea.

Dar indiferent de răspunsul complet la întrebarea de mai sus, socotim că accentul trebuie pus asupra locului pe care-l ocupă ornamentica în concepţia artistică a vremii. Ori locul acesta este, aşa cum s-a văzut în rîndurile precedente, predominant. De altfel, broderia moldoveană din prima jumătate a secolului al XVII-lea, reflectă, în parte, tendinţele noi apărute în arta decorativă europeană. Într-adevăr, renaşterea dezvăluie frumuseţea florilor în ornamentaţie : unele erau împrumutate de la ţesăturile orientului musulman; cele mai multe însă se desenau direct după natură. Se cultivară flori în grădini anume pentru a servi drept model pictorilor şi meşterilor ţesători; apărură curînd şi numeroase cărţi oferind aceloraşi artişti desenele gata făcute după cele mai frumoase plante cunoscute [52]). Motivele acestea au fost asimilate şi de meşterii transilvăneni, încă de la mijlocol secolului al XVI-lea [53]). Pe de altă parte, broderia rusească din a doua jumătate a veacului al XVI-lea şi începutul celui următor, foloseşte aproape exclusiv elementele florale [54]). În sfîrşit se accentuiază legăturile Moldovei cu lumea musulmană, se folosesc tot mai mult ţesăturile orientale în care cele mai mici şi delicate flori de cîmp îşi dau întîlnire cu elegantele garoafe şi lalele. Din Transilvania, răsăritul rusesc sau din imperiul otoman, schimbul de mărfuri şi de obiecte de artă decorativă a avut drept consecinţă făurirea treptată a unei alte concepţii artistice. Motivele sînt preluate şi folosite potrivit spiritului nostru propriu de sinteză şi de creaţie. De aceea, în broderiile analizate nu vom găsi, probabil, vreo reproducere directă a anumitor piese străine stilizările sînt diferite, îmbinarea florilor şi a frunzelor este alta. Unele motive sînt luate din reperto-

---

cel Mare, Bucureşti, 1959, p. 268, fig. 193 b, desenul executat de Fl. Dumitrescu.

50) Vezi acelaşi repertoriu citat anterior.

51) P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, nr. 22, p. 35-36. A se vedea folio 110 recto şi 281 recto al manuscrisului.

52) Louis de Farcy, *La brodérie du XI-e siècle jusqu'à nos jours*, Angers 1890, p. 101.

53) I. Belz, *Arta aurarilor saşi din Transilvania*, Buc. 1957. p. 18 şi V. Roth, *Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens*, p. 211 şi 225.

54) St. V. Lukomski, *L'art décóratif russe*, Paris 1928, 38 p. + CXCII planşe. Vezi îndeosebi sacosurile provenind de la catedrala din Rostov (pl. CXXVIII), biserica din Iaroslav (pl. CXXIX), mănăstirea din Tişvin (pl. CXXXI), mănăstirea sf. Sava din Zvenigorod (pl. CXXXIII), mănăstirea de maici din Kostroma (sec. XVI-pl. CXXXIV), mănăstirea din Lujetsk la Mojaisk (pl. CXXXV) precum şi exemple de broderii de pe planşele CXXXVII-VIII, CXLVIII, CLXVIII-XXII etc. Toate exemplele prezintă ample ornamente de frunze şi flori.

riul mai vechi sau mai nou al artei noastre decorative; altele sînt o creație a imaginației meșterului; un al treilea grup s-a lucrat direct după realitate [55]): ele toate se unesc însă într-un mod nou, specific artei noastre decorative. Trăsătura comună cu manifestările similare din alte țări o constituie tocmai importanța și locul preponderent al ornamenticii: figurativul sau narativul trec pe un plan secundar sau, în unele cazuri, sînt pur și simplu eliminate [56]).

DESENUL. Pe chenare, ca și în mijlocul broderiilor, desenul florilor și al frunzelor este bine realizat; conturele sînt trasate cu siguranță, reproducerile succesive ale unui element decorativ pe diferite piese urmează în totul un același model; distanțele și proporțiile armonic realizate; stilizarea elegantă. Buna calitate a desenului însă, a fost înlesnită pe de o parte prin modelele existente, pe de altă parte prin repetarea — așa cum am văzut de altfel — a unui singur tip de chenar la majoritatea lucrărilor. Așa încît, odată stabilit un ornament inițial, el a fost aplicat de mai multe ori, cel puțin în liniile sale esențiale, cu ajutorul unui tipar, amănuntele deosebitoare datorîndu-se unuia sau altuia dintre executanți.

În schimb, în scenele de iconografie, desenul prezintă o serie de scăderi. Personajele sînt redate rigid, mișcarea, acolo unde este cerută de narațiunea respectivă, nu rezultă din ansamblul liniilor corpului aflat într-o anumită stare, ci numai din simpla poziție a mîinii sau a piciorului, ca la broderiile «Învierea» și «Buna Vestire». Cei Trei Ierarhi sau sf. Nicolae nu au gestul firesc al unor înalți părinți spirituali, binecuvîntînd pe credincioși: ei sînt ca niște personaje înțepenite cărora li s-a imprimat o anumită atitudine, una din mîini ridicată, cealaltă ținînd o carte. Corpurile sînt destul de sumar conturate iar simplificarea aceasta este însoțită de greșeli. Astfel, mîna lui Pavel ținînd o carte deschisă, este aproape caricaturală avînd spre încheietura ei, o serie de linii scurte care nu-și au în nici un fel rostul; stînga nu cuprinde mînerul sabiei ci este așezată aproape inertă deasupra. La Petru, dreapta strîngînd un rotulus se prezintă cu unghiul format de palmă și falange, desenat în partea inferioară în loc de aceea superioară, cum se formează în realitate. La «Buna Vestire», picioarele îngerului apar ca într-un desen de copii, în timp ce palma adusă spre haină are degetele prea mult alungite, îndoite nefiresc. In «Învierea» mîna lui Adam pare lipsită de viață; cele ale Botezătorului prea lungi față de proporțiile corpului. Dar nici expresiile nu sînt mai izbutite: se redau detaliile feței — ochii simple ovale cu pupile de culcare închisă, buzele, o dungă de mătase roșie, nasul, o linie verticală, toate înscrise într-un oval. Fețele se aseamănă între ele, fiind departe de a exprima o stare sufletească. Figura Mîntuitorului din «Învierea»

---

55) Încă de la finele secolului XVI, se observă introducerea peisajului real, cu pomi, flori și iarbă, în pictură. Vezi M. A. Musicescu și M. Berza, *Mănăstirea Sucevița*, Buc. 1958, p. 155-156 și încheierea, p. 189.

56) Ca, de exemplu, la dvera „cu flori" (nr. 3).

nu are nimic din puterea şi strălucirea învingătorului venit să răscumpere păcatul strămoşesc al omenirii ; ea este, dimpotrivă, plată, deosebindu-se de a celorlalţi numai prin cîteva detalii. În aceeaşi broderie, femeile arată la fel, iar bărbaţii aidoma. Faţa lui «Iisus în potir» nu este nici ea izbutită : seninătatea unei copilării pline de har este înlocuită printr-o nefirească expresie bătrînicioasă. La cei «Trei Ierarhi» Vasile cel Mare este asemănător lui Ioan Zlataust, în timp ce Grigore Bogoslov se diferenţiază de ei printr-un simplu detaliu, lipsa de păr din creştetul capului. Dar pe lîngă uniformizare, figurile sînt lipsite de viaţă; iscusita cunoaştere şi aplicare a diferitelor puncte de broderie nu reuşeşte a imprima personajelor acel suflu vital atît de vizibil în broderiile din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi nici expresiile vii de pe epitafe, începînd cu acela al lui Silvan şi sfîrşind cu daniile lui Lăpuşneanu. Această trăsătură arată că meşterii de la mijlocul secolului al XVII-lea, inovatori şi creatori ai unei noi viziuni decorative, nu mai stăpînesc şi nu mai cunosc arta din epoca «clasică», domnia lui Ştefan cel Mare şi nici chiar pe aceea din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu. Individualizarea şi expresivitatea figurilor, supleţea mişcărilor şi a gesturilor, monumentalul şi, într-o epocă mai recentă, picturalul scenelor se pierd sau trec pe un plan secundar ; ele sînt înlocuite printr-o schenă ce tinde tot mai mult spre o alcătuire convenţională, în timp ce ingeniozitatea artistului se concentrează în făurirea şi îmbinarea cît mai diversă şi armonioasă a ornamenticii.

COLORITUL. O altă trăsătură caracteristică o constituie coloritul. Broderiile se impun, de la început, prin efectele şi contrastele lor cromatice rezultînd din următoarele procedee.

a) Diferenţierea netă între materialele fondului : chenarele sînt toate lucrate pe catifea verde măsliniu închis, iar mijlocul pe vişiniu. Iniţial contrastul a fost mai viu, vişiniul bătînd spre roşu aprins, în timp ce verdele era mai limpede.

b) Îmbinarea coloritului catifelei cu firul de aur şi argint al broderiei ; strălucirea metalului se valorifică şi mai mult prin contrastul fondurilor ; motivele ornamentale se reliefează astfel cu cea mai mare intensitate.

c)Folosirea, în acelaşi ornament, concomitent a aurului şi argintului, evidenţiindu-se diferenţa calitativă a culorii lor respective. Astfel, florile de crin ale chenarelor, au marginea în fir de aur răsucit iar mijlocul din argint ; acelaşi procedeu şi la dvera «Apostolul Pavel», la scrierea numelui.

d) Deosebiri de culoare, mai puţin vizibile la prima vedere dar mult mai nuanţate, obţinute prin utilizarea mătăsii colorate şi anume :

— punctele ce prind firele broderiei sînt din matasă albastră presărînd pe suprafaţa aurită sau argintată mici pete de culoare, delicat sugerate privitorului. În cele mai multe cazuri se foloseşte mătasea albă sau crem, mult mai puţin aparentă dar subliniind suficient tehnica folosită ;

— conture trasate direct în diferite culori : cartea ţinută de

sf. Pavel are chenarele în albastru, iar mijlocul argintiu, cele două nuanţe completîndu-se şi subliniindu-se reciproc ;

— aurul sau argintul se răsucesc cu albastru, roşul şi alte tonalităţi, utilizîndu-se la brodat. Astfel, la unii nori conturul e din argint cu albastru, mijlocul aur cu roşu ; la alţii, apar simultan două zone : una de aur, a doua roşie-aurie, despărţite prin linii albastre-argintii. La razele soarelui, intervine mătasea verzuie şi bej, pe lîngă tonurile mai înainte amintite. Razele alternează în aur, albastru gris, bej, verzui deschis, în jurul discului conturat vizibil cu negru şi avînd centrul în argint cu reflexe roşcate. La broderia «Învierea» nimbul oval al lui Iisus este executat în argint răsucit şi punctat cu albastru : efectul este mai vizibil de la distanţă, mandorla apare de culoarea cerului deschis presărat mărunt cu argint. Acelaşi procedeu, dar în aur şi cafeniu, la dalele pe care stau personajele în jurul Domnului. Exemple similare se întîlnesc şi la celelalte broderii analizate [57]).

Meşterii au folosit deci două procedee cromatice principale. Primul al efectelor puternice prin utilizarea de tonalităţi complimentare sau contrastante : verdele măsliniu stă alături de roşul-vişiniu, peste ele se suprapune, utilizat pe suprafeţe considerabile, aurul şi argintul, uneori vizibil îmbinat cu anumite mătăsuri, îndeosebi aceea albastră. Suprafeţele cu fir lucesc puternic la lumină ; catifeaua le delimitează şi mai net, mărindu-le strălucirea, în timp ce ele însile accentuează culorile închise ale fondurilor respective. Acest procedeu subliniază caracterul decorativ al broderiilor, relevat mai înainte : prin contraste cromatice imediate motivele ornamentale au fost puse de îndată în primul plan, fixînd privirile chiar fără o detaliere a lor. Al doilea procedeu constă în utilizarea unui joc de nuanţe fine, vizibil numai la o cercetare mai atentă. Folosirea mătăsurilor nu constituie un procedeu nou : introducînd în realizarea anumitor detalii tonalităţi de culoare pastelată, superioare contrastelor nete, meşterii vremii au continuat o tradiţie ce-şi găsise forme superioare de expresie în epoca lui Alexandru Lăpuşneanu. Cele două perdele ale Slatinei din 1561, uimesc şi încîntă prin finetea culorilor, nuanţarea lor extrem de bogată şi prin îmbinarea lor deosebit de meşteşugită : un mozaic luminat parcă de razele liniştite şi calde ale unui soare apune, îmbracă întreaga suprafaţă. La broderiile de la Trei Ierarhi, procedeul apare numai în secundar şi este departe de a egala exemplele amintite ; totuşi el este folosit cu succes, aducînd o nuanţare care rupe, din cînd în cînd, contrastele cromatice atît de des utilizate.

TEHNICA. În execuţia lor, broderiile au străbătut cîteva etape cunoscute :

---

57) Alte detalii : la hainele sf. Vasile cel Mare şi Ioan Zlataust (piesa nr. 7) aurul este prins în mătase roşie în timp ce mînicile sînt din argint cu albastru (la Vasile cel Mare numai) ; pantofii-argint roşcat sau verde auriu. La „Iisus în potir" (nr. 5) braţele nimbului cruciger sînt trasate cu roşu iar haina îngerului din dreapta are o linie în zig-zag punctată cu verde deschis. În sfîrşit, la „sf. Nicolae" (nr. 8) cămaşa este lucrată în acelaşi argint albăstrui (fir răsucit şi punctat cu albastru).

a) Marcarea conturelor pe catifea, cu fir metalic răsucit (cele mai multe cazuri).

b) Acoperirea spaţiului astfel delimitat, din margine în margine, cu fire subţiri de bumbac (urzeală), aplicate direct pe fond şi dispuse vertical (uneori oblic, mai rar orizontal).

c) Executarea broderiei propriu-zise: firele de metal sau mătase nu sînt trecute, din motive de economie, şi în spatele catifelei; ele sînt prinse la fiecare capăt cu puncte de matasă [58]). În schimb urzeala trece şi pe dosul catifelei unde este întărită cu o reţea de aţă subţire, cusută în toate sensurile, avînd rolul de a forma ca un al doilea suport al întregii suprafeţe brodate.

Meşterii vremii lui Vasile Lupu nu inovează în această direcţie: ei urmează un drum deschis şi statornicit de aproape două secole [59]).

Punctele utilizate sînt următoarele (vezi planşa):

1. — Firele de aur sau de argint se aşează din contur în contur, orizontal, oblic sau vertical (a).

2. — Ele se prind, în mănunchiuri, cîte 2-3-4, cu puncte de matase colorată, aşezate la intervale destul de mari şi niciodată unul în dreptul celuilalt. De obicei, firele dintr-un rînd se lasă peste cele din rîndul inferior, iar acestea din urmă peste cele următoare, astfel încît punctele de mătase sînt complet acoperite iar prima impresie este aceea că firele de aur sau de argint sînt împletite. Acest punct de broderie a fost des utilizat la chenar (b); din el s-au format mai multe variante:

— mătasea de fixare rămîne aparentă, fiind dispusă vertical faţă de direcţia firului (de exemplu în execuţia soarelui şi în parte a lunii) (b_1);

— punctele de mătase se grupează cîte trei, fiecare legînd mai multe fire metalice laolaltă (dvera cu ap. Petru) (b_2);

— ele sînt aşezate două cîte două (dvera cu flori — nr. 3) (b_3). Privite de la distanţă, la ultimele două cazuri, grupele de trei şi de două puncte se contopesc într-o singură adîncitură, astfel că broderia apare ca o masă compactă aurie sau argintie cu adînciturі mai mari formate din mătase colorată;

— cînd firele sînt dispuse vertical, mătasea ce le prinde se grupează tot în trei puncte dar aşezate orizontal (la «Iisus în potir» — nr. 5) (b_4).

3. — Firele broderiei merg tot din contur în contur; mătasea ce le strînge în şuviţe formează un zig-zag dispus vertical (c), uneori orizontal (ca la chenarul mandorlei în «Învierea») (c_1).

4—7. — Punctele de fixare desenează romburi mici (d), romburi înscrise unele în altele (în două variante e şi e_1) sau romburi împărţite prin diagonale formate tot de mătase, în adîncime

---

58) Denumit şi „punct culcat" — capetele firului fiind fixate de fond cu mătase sau uneori chiar cu alt fir. Este tehnica broderiei din vremea lui Ştefan cel Mare — vezi *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din vremea lui Ştefan cel Mare*, capitolul „Broderia" p. 282.

59) M. A. Musicescu, *Date noi în legătură cu epitrahilul lui Alexandru cel Bun*, în „Studii şi Cercetări de Istoria Artei" nr. 1/1958 p. 106-108 unde se descriu etapele realizării broderiei epitrahilului. Aceeaşi tehnică la broderiile epocii lui Ştefan cel Mare, *Repertoriul..., p. 282-283.*

— reflexul luminii pe suprafața aurie sau argintie fiind astfel sporit (f).

8. — Uneori se întîlnește o linie în zig-zag întreruptă și orientată oarecum neregulat (g).

9. — Un ultim sistem este acela de a așeza fire împletite

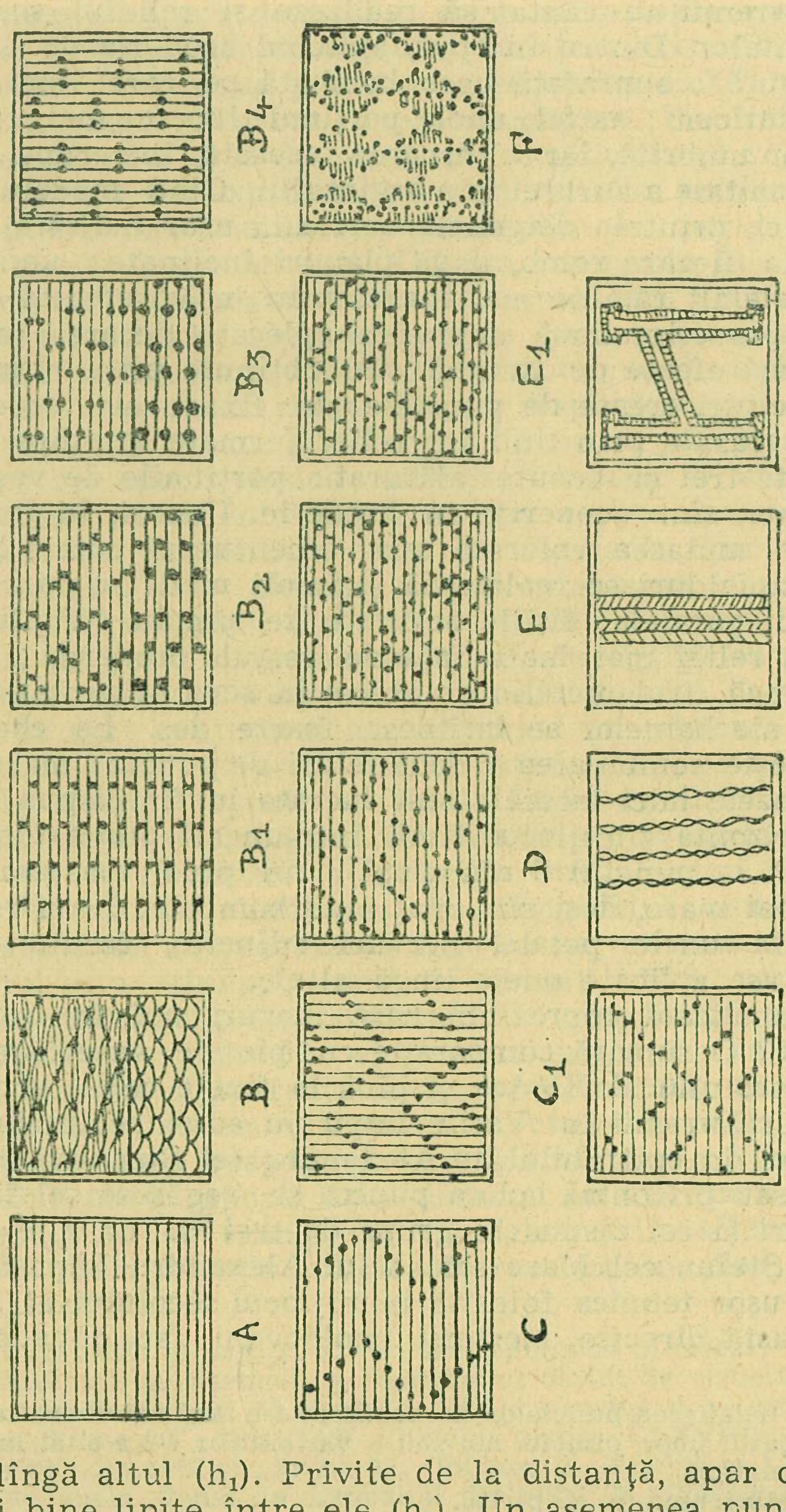

Fig. 5. Punctele folosite la execuția broderiilor. La B, B_2 și B_3 partea inferioară a modelului arată punctul respectiv văzut de la distanță

unul lîngă altul (h_1). Privite de la distanță, apar ca strîns răsucite și bine lipite între ele (h_2). Un asemenea punct este utilizat la sabia apostolului Pavel ; în plus, jumătate din lamă, pe verticală, este lucrată în argint, cealaltă în aur, obținîndu-se și o diferențiere de colorit [60]).

10. — Feţele personajelor sînt din mătase crem deschis ; părul, barba, mustăţile, într-un cafeniu mai închis, contururile în negru. Punctul folosit este cel denumit «înapoia acului» [61]).

11. — Literele din inscripţii au marginile din fir răsucit gros, şi cusut pe fond (i). (Fig. 5).

Meşterii vremii au căutat să realizeze şi relieful scenelor sau a ornamentelor. Dintru început, aplicînd broderia pe un suport, ei îi asigură o suprafaţă uşor bombată pe care lumina nu cade în mod uniform ; astfel, unele porţiuni lucesc mai intens, altele sînt uşor umbrite, iar alternanţa aceasta întrerupe somptuoasa uniformitate a aurului şi a argintului. Cînd modelul este în romburi mici, printr-o diagonală verticală uşor înălţată, meşterul crează, la fiecare romb, două planuri înclinate : unul iese în evidenţă, celălalt rămîne mai închis prin însăşi efectul căderii razelor asupra celor două suprafeţe aplecate fiecare, în sens contrar. Aceleaşi efecte de lumină sînt obţinute prin numeroasele mici adîncituri create de punctele de fixare ale broderiei. Faldurile sînt trasate prin linii în relief formate din fire răsucite strînse cîte trei şi cusute alăturat : porţiunile de veşmînt, astfel delimitate, sînt acoperite în broderie. Uneori, în împletitură, intervine mătasea colorată care accentuează cutele hainelor [62]). Aceleaşi falduri se realizează şi în alt mod : se punctează, cu mătase, linii paralele ; fîşiile obţinute se umplu longitudinal cu bumbac, în relief mai înalt faţă de restul broderiei ; peste bumbac se aşează firul metalic de obicei în sens orizontal. Asemenea «cute» ale hainelor se întîlnesc foarte des. La chenarul floral, se foloseşte combinarea a două feluri de puncte : marginile, centrul şi frunzele mici laterale sînt lucrate în fir dispus oblic, vertical sau orizontal ; mijlocul florii într-un alt punct (de obicei acela arătat la punctul d din plaşă) ; în plus, marginile au şi o urzeală mai mare, deşi sînt mai mult bombate. În sfîrşit, se mai observă, la unele petale, nervuri adîncite, rezultate din puncte de mătase aplicate unele lîngă altele.

Tehnica analizată reprezintă oare lucruri noi în broderia moldovenească ? O sumară comparaţie cu piesele anterioare, de la începutul secolului al XV-lea şi pînă la finele celui următor, arată că meşterii vremii lui Vasile Lupu nu aduc schimbări importante. Astfel, la epitrahilul lui Alexandru cel Bun urzeala este dispusă oblic sau orizontal iar ca puncte se regăsesc cel în zigzag, în romburi şi cel dispus în grupe de trei [63]). La alte opere din epoca lui Ştefan cel Mare sau a lui Alexandru Lăpuşneanu, se recunoaşte uşor tehnica folosită la mijlocul secolului al XVII-lea [64]). În această direcţie, meşterii moldoveni fac dovadă unei

---

60) Pentru detalierea punctelor de broderie s-a analizat dvera cu apostolul Pavel ; în cazul unor puncte noi sau a variantelor s-au citat lucrările respective în paranteză.

61) M. A. Musicescu, *o. c.*, p. 108.

62) La dvera „apostolul Petru“ (nr. 2).

63) Vezi planşa cu cu fig., e, c, b_2 şi d şi compară cu M. A. Musicescu, *Date noi cu privire la epitrahilul lui Alexandru cel Bun*, planşa II, fig. F. D. şi G.

64) Astfel punctele b_2 sau b_3 se văd pe epitrahilul „Putna 103“ „Putna 97“ (G. Millet, *Brodéries religieuses de style byzantin*, album, pl. LIX/2, LXI

bune stăpîniri şi cunoaşteri a meşteşugului ; păstrînd procedeele tehnice devenite tradiţionale, ei găsesc şi variante noi ale modelelor anterioare.

În perioada clasică a artei moldoveneşti — epoca lui Ştefan cel Mare — broderia, urmînd pictura, are un caracter figurativ şi monumental. Linia desenului, sobra şi rafinata armonizare a culorilor, discreţia ornamentului şi fineţea execuţiei tehnice, dau lucrărilor din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi începutul celui următor, valoarea unor capodopere. Ele reflectă totodată conţinutul unei arte dominate de dogmatismul religios ; asemenea tendinţă s-a exprimat, pe plan artistic, prin caracterul monumental şi hieratic al reprezentărilor. În perioada următoare, către mijlocul secolului al XVI-lea, domniile lui Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu îndeosebi — coloritul adoptă o gamă mai amplă, tonalităţile sînt acelea ale pastelurilor, mult atenuate, fondurile aurite împrumută diferitelor nuanţe strălucirea metalului, iar acestea, la rîndul lor, se răspîndesc, irizîndu-se parcă, pe suprafeţele de aur şi de argint. Desenul păstrează principalele însuşiri ale epocii clasice ; tehnica, întreaga ei măestrie, amplificată chiar ornamental însă, începe a-şi croi un drum de sine stătător, mai aparent, în timp ce dogma se apropie, ca mod de reprezentare, de o viziune mai pămîntească, mai umană, ca în frescele Voroneţului, Moldoviţei sau ale Suceviţei. Ca atare, dacă operele îşi pierd monumentalitatea, ele cîştigă, în schimb, ca posibilitate de a se adresa direct credinciosului de ieri, cercetătorului de azi : conţinutul lor, exprimat cu mijloace mai libere în raport cu vechile tipare, devine astfel nemijlocit inteligibil.

În broderia epocii lui Vasile Lupu, tradiţia iconografică bizantino-slavă se menţine. Modificările de amănunt constatate arată totuşi că fixitatea tipurilor iniţiale s-a atenuat, avînd drept urmare fie eliminarea, fie, dimpotrivă, acumularea anumitor detalii. În reprezentarea temelor se constată însă un regres. Desenul este stîngaci, naiv, cu greşeli, fără posibilitatea de a reda mişcarea, supleţea şi atitudinile ; feţele sînt reduse la cîteva linii lipsite de expresie ; ele nu mai pot arăta calmul şi seninătatea, bucuria şi speranţa, autoritatea morală. Scenele se reduc la elementele schematice necesare, convenţionale, menite a ilustra numai tema respectivă fără a tinde spre o realizare artistică. Sub acest raport, arta decade, nu atît prin necunoaşterea meşteşugului ei tehnic, cît mai ales prin schimbarea viziunii plastice; semnificaţia religioasă trece pe un plan secundar, pro-

---

şi LXVIII-LXXI şi pag. 31-32 din text; punctul b_4 (aşezat însă pe fire dispuse orizontal, nu vertical), pe epitrahilul dăruit de vistiernicul Dan, la 1553, la Dionisiu (ibidem, p. 52 şi planşa CIX), punctul *d* se regăseşte pe vălul liturgic „Putna 70", datat 1485 (ibidem, planşa CLXVIII) ; *c* la epitrahilele „Putna 98" din 1469 şi „Putna 99„ (ibidem, pl. XLIV/2 şi LVI/1 şi pag. 30-31) ca şi pe acela donat de hatmanul Dumitru la Dionisiu, pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu (ibidem, p. 48-49 şi pl. CI); b_4 şi c_1 la vălul liturgic dăruit în 1493 bisericii episcopale din Rădăuţi ca şi la epitrahilul de la Dobrovăţ cu chipurile lui Ştefan cel Mare şi al Mariei Voichiţa ; punctele *b*, b_3, c_1, *d* şi *e* pe epitaful de la Dobrovăţ (1506) ; pe dvera mare de la Slatina (1561) se văd punctele b, b_4, şi c, iar pe aceea mai mică *b*, b_4, *c*, *d* şi h_2.

iectîndu-se în plină lumină o concepţie nouă, cerută de o societate care cunoaşte ornamentica renaşterii şi parţial a barocului ca şi dantela florală de o eleganţă miniaturală a ţesăturilor musulmane. Podoaba, ornamentul, decorul iau locul figurativului, călăuzind diferitele manifestări de artă spre o concepţie, în formă încă religioasă, în fond şi tratare tot mai aproape de lumea laică. Broderia de la mijlocul secolului al XVII-lea are un precumpănitor caracter decorativ dobîndit în primul rînd prin larga folosire a ornamentului vegetal. Motivele sînt luate din repertoriul tradiţional, din influenţele venite dinafară sau sînt creaţii noi. Meşterii moldoveni au efectuat alegerea şi reunirea acestor motive în ansambluri armonios închegate. Dacă prezenţa florilor şi a ornamentului în genere, marchează evoluţia comună întregii arte europene în secolele XVI-XVII, în schimb, realizarea lor practică, opera de selecţie şi de sinteză, se leagă de un mod aparte, propriu artei decorative moldoveneşti. El se caracterizează printr-un număr relativ redus de modele dispuse la chenare, pe vrejuri arcuite, iar în centrul pieselor stilizate, astfel, încît nu răpesc nimic din eleganţa şi graţia florilor vii. Suprafeţele ocupate de această ornamentică şi realizarea lor tehnică imprimă broderiilor de la Trei Ierarhi caracterul net decorativ amintit: firul de aur şi de argint este aşezat pe fonduri închise, verzi măslinii sau vişinii şi simpla lor alăturare scoate pe primul plan chenarele tăiate parcă într-o foiţă subţire de argint şi aplicate direct pe o perdea bogată de catifea. Contrastul puternic de culoare este completat prin tonalităţile de o nuanţare mai fină a mătăsurilor, care, pe de o parte întregesc cromatica dominantă a contrastelor, pe de altă parte, atenuează şi «colorează» strălucirea rece a firelor argintii şi aurii. Tehnica broderiilor, utilizînd numeroase şi variate puncte, nu face decît să preia procedele secolelor XV-lea şi XVI-lea ; ea nu inovează decît în amănunt. Fără a mai ajuta la redarea într-o formă artistică a elementelor de iconografie, deci a figurativului, tehnica ajută simţitor la punerea în valoare a ornamentului. O lume a decorului somptuos, a luxului şi bogăţiei clasei stăpînitoare marchează domnia ambiţiosului voievod Vasile Lupu; cu această trăsătură dominantă, broderia moldovenească, ca realizare artistică originală şi de sine stătătoare, ajunge la capătul evoluţiei sale[65]).

DINU C. GIURESCU

---

65) Pentru caracterizarea broderiei din epocile Ştefan cel Mare, Alexandru Lăpuşneanu şi Vasile Lupu a se consulta : M. A. Musicescu şi E. Lăzărescu, *Colecţia de artă veche romînească*, în „Arta Plastică“ nr. 5/1956, p. 8 ; P. S. Năsturel, *Străvechile odoare înapoiate din U.R.S.S.*, în „Mitropolia Banatului“ nr. 10-12/1957, p. 213. M. A. Musicescu, *Broderia din Moldova în veacurile XV-XVIII*, în „Studii asupra tezaurului restituit de U. R. S. S.“ p. 164-170. *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, capitolul „Broderia“.

„LUCRAŢI MÎNTUIREA VOASTRĂ"

(Filipeni 2, 12).

Cuvîntul «mîntuire», pe care îl întîlnim atît de des în graiul nostru bisericesc, în Noul Testament de pildă, are adesea înţelesul de *scăpare* de o povară oarecare care apasă greu asupra noastră, de *vindecare* de o boală oarecare. Aşa spre exemplu, vorbind despre vindecarea ologului de la uşa templului din Ierusalim ce se chiamă «Frumoasă», Sf. Apostol Petru arată că prin Iisus Hristos bolnavul acesta «s=a mîntuit», adică «stă sănătos înaintea voastră» (F. Ap. 4, 9=10). «Ci el gîndea că fraţii săi pricep că Dumnezeu prin mîna lui le dă lor *mîntuire*", adică scăpare din robie, vorbeşte sf. Ştefan despre lupta lui Moise pentru a scăpa pe cei de un neam cu el din robia egipteană.

Privită şi prin prisma acestor texte, mîntuirea ne apare deci ca eliberare din robia stricăciunii şi a fricii de moarte – cum spune sf. Apostol Pavel (Rom. 8, 21; Evrei 2, 15). Ea este vindecare, ridicare deasupra sau scăpare de sub puterea păcatului şi a răului de tot felul, fie el sufletesc fie el trupesc, este însănătoşire şi îndreptare (Ps. 7, 11). De aceea, mîntuirea este o lucrare cu totul măreaţă, mai întîi a lui Dumnezeu prin învăţătura şi harul dat nouă prin Iisus Hristos – Fiul Său, cît şi prin învăţătura tuturor de Dumnezeu insuflaţi sfinţi autori; ai Vechiului şi Noului Testament dar în acelaşi timp, mîntuirea este şi o *lucrare a noastră* a creştinilor, care ne cere multă trudă şi multă stăruinţă, lucru asupra căruia zăbovim puţin în cele ce urmează.

Vrînd să sublinieze *efortul* nostru personal la lucrarea de mîntuire, pentru a se face mai bine înţeles de ascultătorii săi, Sf. Apostol Pavel aseamănă nu odată viaţa creştinului adevărat cu viaţa atleţilor sau a alergătorilor din stadioane, care, pentru a cîştiga cupa sau cununa, duc o viaţă controlată şi sănătoasă, făcînd antrenamente zilnice şi destul de obositoare. «Au nu ştiţi că cei ce aleargă în locurile de întreceri aleargă toţi dar numai unul ia darul? Deci, alergaţi aşa ca să luaţi darul – se adresează marele Apostol creştinilor. Insă tot cel ce se luptă de toate se înfrîneazâ. Şi ei (atleţii) o fac ca să ia o cunună stricăcioasă iar noi una nestricăcioasă» (I Cor. 9, 24=25). Folosind această imagine sau asemănare, din viaţa sportivilor sau a alergătorilor din arenă, Sf. Apostol Pavel adaugă în altă parte: «Nu că aş fi luat (răsplata) sau că aş fi desăvîrşit. Ci gonesc (alerg) că doar voi ajunge să prind, pentru că şi eu am fost prins de Hristos Iisus. Fraţilor, eu încă nu mă socotesc

să fi ajuns ci numai una fac: *„cele dinapoi uitîndu-le, spre cele dinainte mă întind. Alerg la semn, la chemarea de sus a lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus"* (Filip. 3, 12-14). Această ideie însă o găsim mai limpede în epistola către Evrei unde Apostolul ne învaţă: «Să lepădăm de pe noi toată povara şi păcatul care ne împresoară atît de lesne şi *cu stăruinţă să alergăm în lupta de întrecere care ne stă înainte, căutînd la Iisus,* începătorul şi plinitorul credinţei» (Evrei 12, 1-2).

Viaţa creştină este aşa dar, un continuu antrenament, o continuă încordare şi alergare spre Iisus Hristos, ţelul nostru, ea este mereu trează, mereu lucrătoare, mereu *cugetînd* şi *făcînd* cele ce sînt spre bunăplăcerea lui Dumnezeu şi desăvîrşirea noastră, cum frumos spune o rugăciune de la Utrenie. Din astfel de motive Sf. Ioan Gură de Aur numeşte creştinismul «filozofia faptelor», căci el s-a dovedit a fi de la început o religie a faptei. Viaţa frumoasă şi mult bogată în activitate spre folosul semenilor a creştinilor adevăraţi de totdeauna ne stă ca mărturie în această privinţă. «Să fim neosteniţi întru săvîrşirea binelui, căci nelenevindu-ne la vreme potrivită vom şi secera» ne îndeamnă Sf. Apostol Pavel. Şi tot el, pătruns fiind de importanţa pe care truda şi rîvna noastră personală o au în procesul mîntuirii, ne porunceşte cu apostolică autoritate şi răspundere: *„lucraţi mîntuirea voastră"* (Fil. 2, 12).

Deşi se întrepătrund, căci cele dinlăuntru şi cele din afară ale omului sînt sub reciprocă influenţă, putem spune totuşi că creştinul lucrează la mîntuirea sa mai ales în două direcţii: în interiorul sau înlăuntrul său şi înafara sa, în relaţiile cu semenii săi şi cu tot ceea ce îl înconjoară.

Implinind porunca: *„Fiţi* desăvîrşiţi precum şi Tatăl vostru desăvîrşit este», creştinul lucrează continuu în fiinţa sa lăuntrică la modelarea sufletului şi a întregii sale persoane, avînd mereu în faţă, ca ţintă – cum zice Sf. Pavel – pe Iisus Hristos, Domnul nostru, modelul de viaţă pe care îl au de urmat toţi creştinii. Intocmai ca un sculptor care, cioplind sau dăltuind cu migală, scoate o statuie frumoasă dintr-un bloc de piatră în care chipul statuiei abia se întrezărea la început, la fel şi creştinul, întărit şi călăuzit fiind de luminile harului divin, şlefuieşte clipă de clipă fiinţa sa pentru a ajunge pînă «la statura bărbatului desăvîrşit» (Efes. 4, 13) în care se oglindesc limpede chipul şi asemănarea ziditorului.

«Să ne curăţim pe noi de toată stricăciunea trupului şi a duhului, desăvîrşind sfinţenia noastră întru frica lui Dumnezeu» ne îndeamnă apostolul neamurilor (II Cor. 7, 3). Creştinul deci îşi controlează cu grijă «toate intrările şi ieşirile», cum spune o rugăciune, toate gîndurile, vorbele şi faptele sale, bineştiind că toate acestea au urmări în bine sau în rău – după cum este gîndul, vorba sau fapta – nu numai asupra sa ci şi asupra semenilor. El duce o continuă luptă – «lupta cea bună», după cuvîntul Sf. Apostol Pavel – de a lepăda ce este rău în fiinţa sa, omul cel vechi adică, şi de a-şi însuşi cele bune, pentru a se îmbrăca în omul cel nou. «Eu întru aceasta mă nevoiesc pururea, ca să am faţă de Dumnezeu şi faţă de oameni un cuget fără prihană» (F. Ap. 24, 16), grăieşte Sf. Pavel despre rîvna şi lucrarea sa, de a se îmbunătăţi tot mai mult, căci «cel ce

umblă fără prihană va fi mîntuit, iar cine apucă pe căi strîmbe, va cădea într=o groapă» (Pilde 28, 18).

Creştinul însă este obligat cu deosebire să se îngrijească şi să lucreze şi pentru binele semenilor săi, a fraţilor săi mai mici. «Ingri=jiţi=vă de binele tuturor oamenilor», ne învaţă Sf. Apostol Pavel (Rom. 12, 17), căci nimeni nu trăieşte numai pentru sine (Rom. 14, 7). Şi tot acest mare Apostol îndeamnă de multe ori la muncă pentru folosul semenilor noştri prin cuvinte ca acestea: «Voi, fraţilor, nu slăbiţi în a face binele» (II Tes. 3, 13); «Pînă cînd avem vreme să facem bine tuturor» (Gal. 6, 10); «Cei ce au crezut în Dumnezeu să aibă grijă să se *silească spre fapte bune,* căci acestea sînt bune şi de folos oamenilor» (Tit 3, 8), fapta bună fiind orice lucrare por=nită din dragoste curată faţă de semenul nostru şi de adevărat şi real folos sufletesc sau trupesc pentru el. Creştinul trebuie să fie «rîv=nitor de fapte bune» (Tit 2, 14), prin dragoste slujind «unul altuia» (Gal. 5, 13). Sf. Ioan Gură de Aur ne învaţă că Dumnezeu nu vine în ajutorul celor ce dorm, în al celor ce trîndăvesc adică, ci în aju=torul celor care se obosesc şi muncesc pentru binele lor şi al altora, căci pentru mîntuire nu este deajuns numai propria noastră virtute, ci trebuie să facem virtuoşi şi pe alţii.

Această străduinţă a creştinului nu încetineşte nici o clipă căci el ştie «că nu se poate ajunge la măsura nici unei virtuţi, dacă nu se sîrguieşte cineva toată viaţa, cu toată puterea, spre dobîndirea ei prin osteneală încordată şi prin grija de făptuire, de pildă, de milostenie, de înfrînare, de rugăciune, de dragoste, sau de vreuna din virtuţile generale» (Sf. Ioan Damaschin) şi că «numai atunci cineva se poate numi desăvîrşit, cînd crescînd către ceva mai bun nu se opreşte din drumul său nici odată şi nici nu=şi mărgineşte de=săvîrşirea punîndu=şi vreo limită oarecare (Sf. Grigore de Nisa).

Astfel stînd lucrurile este clar deci că viaţa creştină adevărată nu este *lîncezeală,* iar pietatea sau evlavia adevărată nu este aceea care se reduce la împlinirea automată a cîtorva forme religioase bi=sericeşti atît şi nimic mai mult. *Formele bisericeşti trebuie împreu=nate cu fapta cea bună.* Iată ce ne spune şi sf. Ioan Gură de Aur în această privinţă, într=una din cuvîntările sale rostite la Invierea Domnului: «A trecut oboseala nevoinţelor, dar să nu treacă rîvna faptelor bune. S=a dus postul, dar să rămînă evlavia. Mai bine spus însă, nici postul nu s=a dus. Nu vă speriaţi! Nu v=am spus aceasta ca să vă propovăduiesc un alt post de 40 zile, ci ca să vă vestesc aceeaşi virtute: A trecut postul cel trupesc, dar n=a trecut postul cel duhovnicesc. *Acesta este mai bun decît acela, iar acela pentru aceasta s=a făcut.* După cum cînd posteaţi, vă spuneam că se poate să nu posteşti, deşi posteşti, tot astfel şi acum vă spun că se poate să posteşti, deşi nu posteşti. Este posibil ca ceea ce vă spun să vi se pară o enigmă, dar vă dau deslegarea ei. *Cum poate să nu postească cel care posteşte? Iată! Cînd cineva se opreşte de la mîncări, dar nu se opreşte de la păcate. Cum poate să postească cel care nu posteşte? Iată! Cînd se bucură de mîncare dar nu gustă din păcat. Acest fapt este mai bun decît acela".* Edificatoare în acea=stă privinţă sînt şi cuvintele proorocului Isaia, care grăieşte astfel despre postul formal al iudeilor, din timpul său: «Nu ştiţi voi postul care îmi place mie? – zice Domnul. Rupeţi lanţurile fărădelegii, dez=

legaţi legăturile jugului, daţi drumul celor asupriţi şi dezlegaţi jugul lor. Imparte pîinea ta cu cel flămînd, adăposteşte în casă pe cel sărman, pe cel gol îmbracă=l», arătînd totodată că este zadarnic postul celor care postesc dar care, în acelaşi timp, asupresc «pe sala=horii» lor (Isaia 58, 3, 6=7).

Tendinţa de alunecare spre forme goale, care=s mai uşor de îndeplinit, s=a vădit şi pe vremea Mîntuitorului şi s=a resimţit apoi şi mai tîrziu, de aceea, atît Mîntuitorul cît şi Sfinţii Apostoli şi Sfinţii Părinţi atrag mereu atenţia asupra acestei primejdii, care lip=seşte viaţa creştină de conţinutul ei adevărat. «Voi prietenii mei sînteţi dacă faceţi ceea ce vă poruncesc vouă», zice Mîntuitorul Iisus Hristos (Ioan 15, 14) şi «Nu tot cel ce=mi zice Doamne, Doamne va intra întru împărăţia cerurilor, ci cel ce face voia Tatălui Meu» (Matei 7, 21), căci «împărăţia lui Dumnezeu nu stă în vorbe ci în fapte» (I Cor. 4, 20). «Vai vouă cărturarilor şi fariseilor făţarnici, că daţi zăciuială din izmă, din mărar şi din chimen şi nesocotiţi cele mai grele ale legii: dreptatea şi mila şi credinţa», ceartă Mîn=tuitorul pe fariseii şi cărturarii din timpul petrecerii sale pe pămînt, care respectau cu stricteţe cele mai uşoare şi mai de puţină impor=tanţă ale Legii lui Moise, iar pe cele mai importante le treceau cu vederea, strecurînd astfel ţînţarul şi înghiţind cămila, după cum tot Domnul zice (Matei 23, 23=24).

Pe unii dintre creştinii care proveneau dintre iudei şi care cre=deau că fără tăierea împrejur nu pot fi bineplăcuţi lui Dumnezeu, şi că deci nu se pot mîntui, Sf. Apostol Pavel îi învaţă că «tăierea împrejur nu este nimic şi netăierea împrejur (tot) nimic nu este, *ci paza poruncilor lui Dumnezeu (este totul)*" (I Cor. 7, 19). «Să fiţi făcătorii cuvîntului iar nu numai ascultătorii lui, amăgindu=vă unii pe alţii», învaţă sf. Iacob (1, 22). Şi tot acest sfînt autor ne arată care este adevărata pietate cînd zice: «Cucernicia curată şi neprihănită înaintea lui Dumnezeu aceasta este: Să cercetăm pe cei orfani şi pe văduve întru necazurile lor, să ne păzim pe noi înşine de rele» (Iacob 1, 27), cu alte cuvinte, evlavia adevărată este muncă pentru binele fraţilor noştri, pentru îmbunătăţirea vieţii omeneşti şi îmbunătăţirea proprie.

Scrierile Sfinţilor Părinţi sînt pline şi ele de porunci şi de îndem=nuri la efort personal la lucrarea de mîntuire. *„Evlavia nu este altceva, decît împlinirea voii lui Dumnezeu"*, zice sf. Antonie cel Mare; căci la nimic nu foloseşte a şti bine învăţătura despre Dum=nezeu şi a petrece fără de ruşine întru fărădelegi, învaţă sf. Chiril al Ierusalimului. Nu este cu putinţă a dobîndi ceva de la Dumne=zeu, dacă nu vom conlucra şi noi să ne îndeletnicim cu fapte bune căci numai aşa ne vom învrednici de bunătăţile viitoare, zice sf. Ioan Gură de Aur. Şi tot el adaugă în altă parte: «Fiindcă am primit acest dar (credinţa) prin care ne=am mîntuit este nevoie şi de viaţă curată. De aceea trebuie să arătăm o rîvnă vrednică de asemenea dar, şi vom arăta cu adevărat dacă vom stărui în mama tuturor bunurilor, adică dragostea, dar nu dragostea în cuvinte seci sau numai în simple «salutări», ci în sprijin văzut şi dovedit în fapte, ca de pildă: a stîmpăra foamea săracului, a veni în ajutorul celor bolnavi, a scăpa pe cineva de primejdie ş. a. «Cuvintele dum=nezeeştii Scripturi – zice un scriitor bisericesc – citeşte=le prin fapte şi

nu le întinde în vorbe multe, îngîmfîndu=te în deşert cu simpla lor înţelegere», căci nu vorbele mari fac pe sfînt şi pe drept, ci viaţa cea plină de fapte bune place lui Dumnezeu, după cum citim într=o carte mai veche. «Noi putem osteni cu generozitate în lupta virtuţii, spune un alt scriitor, să postim şi să priveghem totul este în zadar dacă nu luptăm să ne facem o inimă fără răutate, simplă, dreaptă, smerită, dulce şi plină de dragoste faţă de semeni».

* * *

Acestea şi încă alte multe temeiuri vin şi ne arată că învă=ţătura creştină despre mîntuire nu înseamnă nici de cum fuga de muncă, inactivitate, lenevie, şedere cu mîinile în sîn şi a aştepta să vină totul de=a gata, ceea ce de altfel constituie pentru ea păcate de moarte, ci învăţătura creştină, cere credinciosului o participare activă la realizarea mîntuirii sale, un efort continuu, sufletesc şi tru=pesc. Iar evlavia sau pietatea adevărată nu este o viaţă religioasă seacă şi rece, ci ea este, pe scurt spus, cunoaşterea lui Dumnezeu şi împlinirea voii Lui. Căci Dumnezeu îşi revarsă harul Său peste cei ce se luptă să devină tot mai buni, tot mai drepţi, tot mai paşnici şi mai lucrători ai păcii, tot mai cinstiţi, mai plini de dragoste, mai harnici pentru binele lor şi al semenilor lor.

Cunoscînd deci acest adevăr, să lucrăm şi noi din răsputeri la zidirea sau mîntuirea noastră şi a altora, bineştiind că «împărăţia lui Dumnezeu se ia cu năvala» (Matei 11, 12) sau cu sila, adică cu trudă grea şi continuă.

Diacon GH. PAPUC

MONUMENTE ISTORICE BISERICEȘTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

BISERICA DIN PĂTRĂUȚI

La o depărtare de 10 km. spre nord vest de orașul Suceava se află situat, într=o regiune de dealuri și păduri, vechiul sat *Pătrăuții pe Suceava.* In partea nordică a satului, la poalele pădurii, se ridică vechea biserică, cu streșină mare, pereții galbeni și turnulețul țuguiat, ctitorie din 1487 a lui Ștefan cel Mare, după cum ne arată pisania de deasupra ușei de intrare, săpată în frumoase caractere cirilice:

„† Io Ștefan Voevod, domnul Țării Moldovenești, fiul lui Bogdan Voevod, a început să clădească acest hram în numele Sfintei Cruci, în anul 6995, luna iunie 13" [1]).

In același an a fost zidită și biserica din Bădeuți.

Deși de înfățișare simplă, modestă, biserica de zid din Pătrăuți cuprinde unele detalii arhitectonice, care o impun interesului și cercetării specialiștilor [2]).

Ca dimensiuni e cea mai mică dintre bisericile lui Ștefan cel Mare.

Evoluția arhitecturii moldovene merge de la biserica aceasta simplă, scundă, pînă la mărețele biserici din Neamțu și Suceava (biserica sf. Gheorghe), «în care apar formate stilul și principiile arhitecturii moldovenești din epoca aceea» [3]). Ca tip biserica din Pătrăuți face parte din grupul de biserici: Pătrăuți, Milișăuți (Bădeuți), Sf. Ilie, Voroneț, cărora le sînt specifice aceste caractere generale; turlă, sînuri laterale exterioare, pronaos pătrat, sau aproape pătrat [4]). Spre deosebire însă de celelalte biserici din acest grup, biserica din Pătrăuți e lipsită de contraforturi. Grosimea zidurilor e de un metru, lățimea de 4,50 m. înălțimea de 4 m. Naosul are boltituri obișnuite. La nișele altarului și la diaconic lipsesc ferestruicile. Bolta pronaosului este în formă de calotă sferică, așezată pe patru arcuri de lărgime egală, care cad pe patru console. Ferestrele sînt mici, înguste, dreptunghiulare. Prin ele pătrunde de afară o lumină slabă, din cauza aceasta naosul și pronaosul sînt aproape întunecate. Sînurile și turla au un

---

1) Dr. Eugen, A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bucovina,* I, Viena 1903, pg. 58-59.

2) Relații despre caracterele arhitectonice ale bisericii la: G. Balș București, 1926, pg. 21-23.

3) Același, *Bisericile Moldovenești din veacul al XVI-lea,* București 1928, pg. 324 și 381.

4) Același, *Bisericile lui Ștefan cel Mare,*pg. 201.

brîu de plăci pătrate de pămînt smălțuit verde, fără desene. In interior, turla este circulară iar absidele semicirculare. In exterior absida cea mare are șapte laturi, iar absidele laterale au cîte cinci laturi. Turla are 12 firide, la fel ca cea de la Voroneț și un rînd de ocnițe. In axele turlei sînt patru ferestre, cu chenare dreptunghiulare. Ușa de la intrare are un chenar, format de mulure (ciubuce), terminate în arc frînt. Acoperișul lat, ascuțit, este de șindrilă. Acoperișul a fost restaurat în anul 1958.

Pereții în interior sînt împodobiți cu fresce de frumoasă factură, reprezentînd obișnuitele scene biblice. Pictura a fost executată, probabil, în jumătatea a doua a sec. XVII, și pe pereții din afară se mai văd urme de pictură, care înfățișează judecata din urmă. Spre deosebire de bisericile ridicate în acest timp, în biserica din Pătrăuți inscripțiile de sub diferitele imagini ale picturii murale sînt redactate în limba greacă cu caractere grafice grecești. Remarcabilă este execuția tabloului votiv, pictat pe un al doilea strat de pictură: pe un tron magnific stă Mîntuitorul, cu mîna stîngă sprijinită pe o evanghelie închisă, cu dreapta ridicată în semn de binecuvîntare. Alături, în picioare, un sfînt încoronat, probabil Sf. Petru, prezintă lui Hristos pe ctitor, Ștefan cel Mare, cu fața plină, rotundă, ochi mari, pătrunzători, păr blond, musteață subțire, roșcovană, fără barbă, pe cap cu o coroană în cinci colțuri, îmbrăcat cu o manta roșiatică din stofă de mătase, cusută cu fire de aur și împodobită cu perle, ține în mîna stîngă biserica, iar dreapta e ridicată pentru a indica prezentarea bisericii. La spatele ctitorului este fiul lui Ștefan, Alexandru, înalt, frumos, în vesminte ca și ale tatălui său, cu mîinile ridicate pentru prezentarea locașului dumnezeesc. Doamna Maria, fiica lui Radu cel Frumos, în vesminte de aur, pe cap cu o coroană împodobită în frunte cu o piatră scumpă, sub coroană cu o broboadă, ce-i cade pe spate, ține mîna stîngă pe capul fiicei, care stă înaintea ei. Altă fiică se află în urma doamnei. Ambele domnițe poartă cosițe strînse de cercuri aurite, bătute cu boabe de mărgăritar [5]).

Biserica reprezentată în tabloul votiv se deosebește întrucîtva de cea reală. Un brîu de imitații de plăci de marmoră și de profir împodobesc partea inferioară a pereților interiori ai bisericii.

Pe pereți se află grafiți, proveniți de la soldații regelui polon Sobieschi. Un grafit e din 1691.

La 1867 biserica a fost înzestrată cu un nou iconostas.

Biserica din Pătrăuți a fost zidită de Ștefan cel Mare ca biserică a mănăstirii de maici din acel sat. Ctitorul a înzestrat mănăstirea cu tot inventarul bisericesc necesar. Aron Pumnul crede, că mănăstirea a fost întemeiată de Ștefan cel Mare «pentru călugărițe, cu scop ca să fie un fel de spital pentru ostașii cei răniți în multele războaie, ce le purta» [6]).

Preotul Erast Hostiuc (Costea), care a scris un istoric al acestei mănăstiri [7]), este de părere, că Ștefan Vodă a pus să se ridice

---

5) Fr. Adolf Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, Sect. Onufri, Horodnik und Petrauz*, 1881, pg. 80.

6) Ar. Pumnul, *Privire repede peste moșiile mănăstirești*, 1865, pg. 82.

7) Erast Hostiuc, *Istoricul fostei mănăstiri de maici din Pătrăuți pe Suceava*, extras din revista *Candela*, XL, 1929.

această mănăstire drept mulţumită adusă lui Dumnezeu pentru biruinţa cîştigată asupra lui Hroet, ungurul, la Şchea, în 1486[8]). Aceste două teze se pot concilia, admiţînd că mănăstirea din Pătrăuţi a fost zidită ca mulţumită adusă lui Dumnezeu după înfrîngerea ungurului Hroet şi cu scopul de a servi drept spital pentru soldaţii moldoveni răniţi în războaie.

In secolele XVI şi XVII mănăstirea a avut o soartă tragică. A fost o epocă de suferinţă şi devastări. Vijeliile şi furtunile, care s=au abătut asupra oraşului Suceava, au atins şi mănăstirea Pătrăuţi. Cea dintîi nenorocire i=a venit de la ostaşii regelui polon Ioan Albert, la 1497. La 1538 turcii, care au năvălit în ţară în frunte cu sultanul Soliman, ca să aşeze pe tron pe Ştefan Lăcustă, în locul lui Petru Rareş, ar fi devastat, după spusele tradiţiei, şi mănăstirea Pătrăuţi. Invazia tătarilor din 1646 i=a dat lovituri distrugătoare.

La jumătatea secolului XVII biserica era într=o astfel de stare încît şi uşorii de piatră de la uşi erau smulşi de la locul lor. Călugăriţele au plecat din jurul acestei biserici.

Mănăstirea a stat pustie pînă la anul 1711, cînd a fost reînfiinţată de episcopul de Rădăuţi, Calistru, şi de banul Dimitrie Macri. Aceştia «au acoperit la 12 martie 1711 pustiita mănăstire Pătrăuţi, care de mult sta descoperită, au împopulat=o din nou cu călugăriţe şi i=au înapoiat satele ei, Pătrăuţi şi Mihoveni»[9]). E exagerată declaraţia din 1781 a preotului Grigori, delegatul mănăstirii în faţa comisiei austriace de delimitare, că mănăstirea a stat pustie cam 160 ani.

Din vremea marelui domnitor Ştefan, ctitorul bisericii Pătrăuţi, s=au păstrat numai cîteva epitrahile uzate, de execuţie bizantină, brodate în icoane şi presărate peste tot cu litere. Un epitrahil ne înfăţişează chipul lui Ştefan cel Mare şi al doamnei Maria, cu inscripţia: Io Ştefanos Voevoda, Kyra Maria. Broderia mantalelor e de aur şi argint, iar faţa din mătase. Ambele figuri poartă coroana. Marele voievod e blond fără barbă, cu o cruce în mîna stîngă.

Preotul Constantin Morariu a aflat în biserică un vechi manuscris pe care l=a numit «Codicele Pătrăuţean», scris în 1787, martie 4, de dascălul Manolache. Pe lîngă Psalmi de=ai mitropolitului Dosoftei şi unele chestiuni de catehism, manuscrisul cuprinde amănunte importante referitoare la data şi la felul în care a fost ucis Grigore Alex. Ghica[10]).

Pietre funerare. Afară, sub peretele dinspre apus al bisericii, se află, în stînga uşii de intrare, una, iar în dreapta două pietre funerare, scoase din pronaos şi aşezate aici. Aceste pietre acoperiseră mormintele unor călugăriţe. Piatra funerară din stînga, cu un frumos ornament floral în cîmpul din mijloc, de dimensiunile: 1,88 x 0,43 m. are următoarea inscripţie, cu unele litere şi chiar cuvinte întregi şterse în urma uzării continue sub paşii credincioşilor:

«...tvg... prhdoscky prea iubitei ei mame, cneaghina Cristina Crişoaia din Suceava, care a repausat în anul 7103, luna octombrie 14,

---

8) Ibidem, pg. 14.
9) D. Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuţi*, Viena 1912, pg. 100.
10) Vezi Leca Morariu, *Codicele Pătrăuţean şi asasinarea lui Grigore Ghica*, extras din revista Moldova, I. 1921-22, Botoşani 1922.

și a fost înmormîntată aici... (în zilele) lui Io Aron Voevod...» [11]).

Una din pietrele funerare din dreapta ușii de intrare, cu ornament simplu în cîmpul din mijloc, de dimensiunile: 0,83 X 0,42 resp. 0,35 m. cuprinde această inscripție, cu litere destul de șterse, dar care totuși au putut fi descifrate:

«Acest mormînt de piatră l=a făcut și împodobit cneaghina Marghita mamei ei, monahiei Protasia, care a repausat în anul 1708, septembrie 12» [12]).

Inscripția celeilalte pietre funerare din dreapta e așa de ștearsă încît nu s=au putut descifra decît cuvintele:

«..... a făcut și împodobit.....
....." [13].

N. GRAMADĂ

---

11) Dr. Eugen Kozak, *op. cit.* pg. 59.

12) Ibidem, pg. 60 Simion Reli, crede, că doamna Marghita e, probabil, soția lui Simion Movilă Voievod.

13) Ibidem.

FIGURI DIN VIAȚA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

CONSTANTIN ERBICEANU

1838–1913

Între figurile distinse pe care Iaşul le=a dat trecutului cultural bisericesc este şi Constantin Erbiceanu.

El s=a născut în satul Erbiceni raionul Iaşi ca fiu al preotului Ioan Ionescu şi al soţiei sale Zoiţa, la 5 august 1838. Şcoala primară a urmat=o în satul Sîrca, apoi ajutat de episcopul Melchisedec a urmat cursurile seminarului de la Socola şi apoi cursurile facultăţilor de Teologie şi Litere de pe lîngă Universitatea ieşană de curînd în=fiinţată. Avînd înclinaţii la învăţătură este trimis ca bursier la Uni=versitatea din Atena unde de asemenea a urmat cursurile Facultă=ţilor de Teologie şi Litere. Intors în ţară a concurat la ocuparea ca=tedrei de filozofie de la Liceul Sf. Sava din Bucureşti – la care însă a renunţat fiind rugat de A. T. Laurian în favoarea fiului acestuia. El a venit apoi la Iaşi la şcoala lui Veniamin ca profesor de istorie bisericească şi universală, discipline pe care le=a predat pînă la 1871 cînd a trecut la Dogmatică=Morală=Pastorală şi Drept canonic tot la aceeaşi şcoală. Impreună cu Dragomir Demetrescu a scos «Revista Teologică». In anul 1887 a plecat la Bucureşti ca profesor la Semi=narul Central cum şi ca profesor suplinitor al catedrei de Teologie Dogmatică, Istoria Dogmelor şi Apologetică de la Facultatea de Teologie.

A condus multă vreme ca director Tipografia Cărţilor bisericeşti fiind şi membru în Comitetul de redacţie al revistei «Biserica Orto=doxă Romînă».

A fost în două rînduri şi decan al Facultăţii de Teologie. In martie 1890 este ales membru corespondent al Academiei romîne, iar în aprilie 1899 este ales membru activ al acestui înalt for de cultură pentru secţia de istorie. A murit în anul 1913.

* * *

Privit în perspectiva timpului în care trăieşte, Constantin Erbi=ceanu apare ca o figură distinsă. Aproape o jumătate de veac el a activat la catedră şi în publicistică. De la început el se dedică teo=logiei şi în special istoriei, domeniu vast şi încă nu îndeajuns de cer=cetat pe vremea aceea.

Constantin Erbiceanu era un admirator a lui Kogălniceanu [1]). Pe amîndoi îi preocupă vechimea poporului romîn, vechimea culturii romîne şi originea creştinismului său. Apoi, o neţărmurită iubire de ţară şi de ţărani în special.

Dacă pentru Kogălniceanu «ţăranii sînt însăşi ţara»... Erbiceanu va scrie că pe timpul domniilor fanariote din «fructul culturii şi al ştiinţei de carte ţăranii nu s=au împărtăşit».

Cunoscător al limbilor elină şi neogreacă Erbiceanu studiază cu migală unele documente care arătau strădaniile şi faima trecutu=lui nostru. El n=a moştenit nici metoda şi nici tradiţiunea ştiinţifică a unor înaintaşi în materie.

«A trebuit — cum spunea Prof. N. Iorga în panegiricul pe care l=a scris asupra lui Erbiceanu, — să=şi găsească singur un drum şi el a fost natural mai îngreuiat decît al celor care merg pe drumul mare, cu credinţa că ei l=au făcut, pentru că sub paşii lor s=au mişcat cîteva pietre ceva mai depart».

Harnic în munca sa de cercetător şi modest în ţinuta sa, Cons=tantin Erbiceanu «a ghicit prea mult greutăţile ca să fie un diletant pretenţios şi nu le=a biruit destul ca să ajungă un erudit arogant... el rămîne aşa cum îl caracterizează mai departe admiratorul său, scotocitorul pasionat ce=şi ţine pînă la adînci bătrîneţe sufletul viu prin hrana zilnică a unor succese ştiinţifice» [2]).

Revista «Biserica Ortodoxă Romînă», «Revista Teologică» cum şi «Analele Academiei Romîne» sînt acelea care, mai ales, dau găz=duire operei lui Constantin Erbiceanu. Impreună cu prietenul său Prof. Dragomir Demetrescu a mai publicat şi alte diferite studii.

Intre lucrările mai de seamă publicate de Constantin Erbiceanu sînt: «Istoria Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola, cel mai vechi aşezămînt şcolar din Romînia», «Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei», «Ulfila», «Viaţa lui Naum Rîmniceanu» etc....

In Istoria Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola, Erbi=ceanu îşi propune să se ocupe de evoluţia vieţii culturale în Moldo=va începînd de la Vasile Lupu. El arată că în decursul timpului, Biserica a contribuit la dezvoltarea şi formarea limbii literare romîne.

C. Erbiceanu a popularizat figura marelui mitropolit al Mol=dovei Veniamin Costachi prin una din cele mai reuşite conferinţe ale sale ţinută cu ocazia patronului Seminarului din Bucureşti la 30 ia=nuarie 1888 [3]). La acest eveniment iau parte mai mulţi ierarhi şi însuşi ministrul cultelor şi instrucţiunii publice D. A. Sturza cum şi alte personalităţi din Bucureşti. Conferinţa a emoţionat pînă la la=crămi întreaga asistenţă.

In anul 1885 Constantin Erbiceanu a primit sarcina de a face o expunere asupra învăţămîntului la romîni începînd din timpul lui Vasile Lupu şi Matei Basarab pînă la epoca învăţămîntului naţio=

---

1) C. Erbiceanu, *Scurte note asupra vieţii şi activităţii marelui patriot şi distins cetăţean M. Cogălniceanu,* Buc. Tip. Cărţilor Bisericeşti — 1891.

2) Prof. N. Iorga, Revista „Biserica Ortodoxă Romînă" anul 1913, pag. 77.

3) Const. Erbiceanu. *„Despre viaţa şi activitatea lui Veniamin Costachi ca Mitropolit al Moldovei* — Bucureşti, Monit. Oficial, 1888, pag. 35.

nal [4]). Este un studiu ştiinţific şi temeinic documentat. In acest studiu el arată că epoca lui Vasile Lupu şi Matei Basarab este un important pas în viaţa culturală a poporului romîn faţă de timpurile precedente [5].) Arată cum slavonismul dispare încet în faţa elenismului şi cum din lupta acestor două curente cîştigă limba naţională [6]).

In expunerea asupra învăţămîntului îl citează şi pe Gheorghe Asachi întîiul referandar al şcoalelor naţionale şi întîiul profesor ce a predat la Academia greacă, Geometria aplicată în limba patriei; în scrisoarea sa «Chestiunea învăţămîntului public» Asachi spunea: «ist Domn (V. Lupu) a fundat la Iaşi la 1644 o academie pe care a îndăruit=o cu mari averi nemişcătoare şi a aşezat=o sub epitropia mănăstirii Trei Ierarhi. La fel şi Şerban Cantacuzino la 1680 în Muntenia la Mănăstirea Sf. Sava în Bucureşti unde se preda în afară de limba greacă şi slavonă şi limba romînă. Aceste academii devin vestite şi desfăşoară o intensă activitate culturală».

Intre Grecia şi Ţările romîne, arată C. Erbiceanu, roiau tot felul de cărturari, ierarhi, călugări sau numai simpli civili, culţi, unii din ei doctori în studiile pozitive, filozofie sau medicină — ca de ex. Ieremia Cacavela profesorul domnitorului şi istoricului Dimitrie Cantemir, care şi=a făcut studiile la Lipsca. Unii din ei erau romîni. Arată cum o seamă de învăţaţi greci şi=au făcut studiile lor la Iaşi. Constantin I patriarhul Constantinopolei a învăţat la Iaşi, Gheorghe Tracul vine special să înveţe la Iaşi pe la 1773. Inşiră şi mai mulţi elevi romîni ce au trecut prin aceste şcoli însă face remarca următoare: *„Este trist dar adevărat că din academiile acestea n=au gustat fructul delicios al ştiinţei ţăranul nostru, masa poporului — dar să fim drepţi şi să recunoaştem că ceea ce s=a petrecut la noi tot aşa şi în alte state mult mai înaintate în cultură şi civilizaţe. Pe atunci prerogativele claselor boiereşti erau foarte mari şi numai lor le era cu putinţă a se instrui şi a=şi primi educaţia prin şcoli pentru că numai ei aveau mijloace”* [7]). Pe lîngă aceste academii ia fiinţă o întinsă reţea de tipografii în care s=au tipărit numeroase cărţi. Această activitate culturală se stinge odată cu eteria la 1821 cînd apare învăţămîntul naţional.

Autorul arată că pe cît a fost cu putinţă în aceste academii era obligator a se preda şi limba romînească. El aduce în sprijin un hrisov din anul 1726 în care se spune că Gr. Ghica a făcut şcoală la Iaşi cu cheltuiala sa, «şcoala elinească, grecească şi moldovenească», iar din alt hrisov de la 1748 rezultă că «s=a hotărît că preoţii să înveţe carte romînească — pentru a se putea hirotoni» [8]).

Pe Erbiceanu l=a preocupat epoca cea mai întunecată din istoria ţării, cea a domniilor fanariate. Una din lucrările sale se ocupă special de ea [9]).

Lucrarea constă din comentarea cîtorva documente care se referă

---

4) Const. Erbiceanu şi D. A. Xenopol *„Discurs la serbarea şcolară din Iaşi cu ocazia împlinirii a 50 ani de învăţămînt superior“* — Buc. 1885.
5) Idem.
6) Idem.
7) A. Xenopol şi C. Erbiceanu *„Serbarea de la Iaşi“*... pag. 63.
8) „ „ „ „ pag. 70.
9) C. Erbiceanu, *„Priviri istorice şi literare asupra epocii fanariotice“*, extras din Analele Acad. Rom. Bucureştl 1901.

la darurile făcute de romîni mănăstirilor din muntele Athos, la raporturile Patriarhului cu Ţările Romîne şi la ajutoarele date de romîni patriarhiei din Constantinopole. Grecii jefuiţi şi umiliţi de către turci şi=au pus nădejdea eliberării lor în Biserică şi găseau adăpost în Ţările romîne «unde se dădeau cu ardoare cultivării credinţei în Dumnezeu şi iubirei de patrie. Aceste preocupări ale cărturarilor greci se răsfrîngeau cu voia sau fără voia lor şi asupra autohtonilor, a romînilor care=şi cultivau spiritul şi limba după tipul celei greceşti» [10]).

In Istoria Mitropoliei Moldovei [11]), Erbiceanu încearcă chiar «să facă începutul unei istorii generale a Bisericii Patriei» după cum remarcă Prof. V. Pîrvan [12]). «Socotind însă insuficient materialul cunoscut pînă la dînsul, el a renunţat fără greutate la acest gînd. Evident, adaugă Pîrvan, pentru Erbiceanu ca erudit, materialul era cu totul fragmentar, diferitele amănunte din Istoria Bisericii noastre erau cu neputinţă de clarificat» [13]).

Totuşi, el dă la iveală, în legătură cu Mitropolia din Iaşi, o serie de importante documente prin care încearcă să dovedească vechimea poporului romîn şi a creştinismului său, care i=a venit pe cale romană odată cu primii colonişti aşezaţi de Traian şi Aurelian în cele două Dacii. Apoi o seamă de documente în legătură cu Mitropolia. Pe Erbiceanu se pare că l=a preocupat mai mult gîndul acesta şi documentîndu=se mai bine, se hotărăşte să scrie o lucrare mai amplă intitulată «Ulfila» [14]).

Ulfila este considerat ca apostol al goţilor, cel care a creştinat pe goţi şi a tradus şi Biblia în limba gotică. Din timpul său se cunosc o seamă de martiri cu nume romane. Goţii trăind împreună cu autohtonii daco=romani au primit şi împărtăşit credinţa creştină în comun.

Cartea ne aduce diferite dovezi şi mărturii ale istoricilor greci ca: Fotie, Socrates, Sozomen, Teodorit, Epifanie şi ale Părinţilor Bisericii: Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Vasile cel Mare etc., privind vechimea creştinismului în teritoriile locuite astăzi de romîni. Ulfila a fost hirotonit ca episcop al goţilor de Sf. Ioan Hrisostom. In epoca aceea roiau în părţile dunărene o serie de episcopi arieni şi semiarieni. Mai important este Auxenţiu semiarian, care ca şi mulţi din colegii săi scrie în limba latină, populară, limba localnicilor.

Celelalte amănunte în legătură cu originea, activitatea, doctrina şi evoluţia credinţei lui Ulfila, le expune în cele peste 200 pagini ale cărţii cu mai puţină importanţă pentru problemele privind vechimea creştinismului nostru.

Răscolitor al trecutului el se ocupă de informaţiile istorice privitoare la romîni. Astfel, el consemnează două documente [15]) care da=

---

10) C. Erbiceanu, *idem*, pag. 6.

11) C. Erbiceanu, *„Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a Catedralei Mitropolitane“*, Buc. 1888.

12) V. Pîrvan. *„In Memoriam C. Erbiceanu“* — Buc. 1914.

13) V. Pîrvan, „ „ „ pag. 20.

14) C. Erbiceanu. *„Ulfila“ viaţa şi doctrina lui — sau creştinismul în cele două Dacii — Traiană şi Aureliană — în sec. IV*, Buc. 1898.

15) C. Erbiceanu. *Două acte oficiale necunoscute de pe timpul împăratului bizantin Isac II Anghel, privitoare la Romînii din peninsula Balcanică*, extr. din Analele Acad. Rom. Bucureşti 1901.

teazã din timpul lui Isac II Anghel împăratul Bizanţului de care se ocupase Niceta Coniatul. Isac II Anghel conduce imperiul bizantin între anii 1185 şi 1195. Aceste acte amintesc de neîncetatele lupte pe care acest împărat le=a avut cu vlaho=bulgarii constituiţi în impe=riul romîno=bulgar. Este vorba în aceste acte despre caracterul, îm=brăcămintea şi vitejia vechilor vlahi.

Erbiceanu este apoi şi autorul unor interesante şi substanţiale monografii istorice. El se ocupă de diferite figuri care au adus ser=vicii cauzei ridicării poporului nostru. A scris o monografie asupra vieţii şi activităţii lui M. Kogălniceanu [16]). S=a ocupat şi de viaţa lui Neofit Scriban [17]), de viaţa lui Atanasie Comnen Ipsilante care de şi grec de origină în scrisorile sale deplînge soarta tristă pe care domniile fanariote au adus=o poporului romîn. Cu ocazia primirii sale ca membru al Academiei Romîne, în anul 1900, în discursul rostit s=a ocupat de protosinghelul Naum Rîmniceanu [18]). Cine este Protosinghe=lul Naum Rîmniceenu? Este un romîn ardelean, născut prin părţile Sibiului. Trece la Rîmnic în Oltenia unde se călugăreşte. Peregrinează prin Oltenia şi Ţara Romînească, dînd lecţii prin familiile boiereşti, amestecîndu=se în acelaşi timp şi în treburile politice şi sociale de pe atunci. La 1807 a scris o carte numită Epifomenatele în care mani=festă idei politice şi naţionale. Intrucît ţara se găsea sub regimul dom=niilor fanariote, el îndeamnă pe romîni ca să=şi aducă aminte că au o patrie pe care trebuie s=o apere. Această scrisoare este inspirată de un apel pe care=l făcuseră conducătorii mişcării greceşti ce urmă=reau declanşarea unei răscoale împotriva turcilor pentru eliberarea ţării lor Elada. Naum aplică ideea de redeşteptare naţională a gre=cilor la poporul romîn. El presimte din timp scopul ascuns urmărit de eterişti, care urmăreau nu numai eliberarea patriei lor, ci şi completa supunere a ţărilor romîne, din care doreau să facă aşa zisa «Grecie nouă».

Naum, într=o lucrare de istorie asupra domniilor fanariote pe bază de documente, descrie toată tragedia poporului romîn, din acele timpuri, şi demască moravurile grecilor, determinînd în acelaşi timp şi o nouă orientare a lui Tudor Vladimirescu. Naum avea simţ şi gust istoric şi face în Ţările romîne ceea ce făcuseră mai înainte compatrioţii săi ardeleni: colecţionează documente de mare însemnă=tate grupîndu=le în trei mari volume. Ca cel se ge ocupa şi cu învă=ţămîntul a scris sau a tradus şi o serie de cărţi didactice.

Ultima lucrare a lui Naum este traducerea istoriei Bisericii Uni=versale a lui Meletie al Atenei în trei volume mari.

Profesorul Vasile Pîrvan, în discursul său de recepţie la Aca=demie, făcînd elogiul lui Constantim Erbiceanu spunea că întrucît era nemulţumit de oamenii din timpul său, căuta să actualizeze figuri din trecut, care au strălucit prin fapte mari.

Constantin Erbiceanu are apoi o rodnică activitate ca redactor

---

16) C. Erbiceanu. *„Scurte notiţe biografice asupra vieţii şi activităţii marelui patriot şi distins cetăţean M. Cogălniceanu“*... Tip. Cărţilor Bisericeşti, Buc. 1891.

17) C. Erbiceanu, *„Viaţa şi activitatea P. S. Neofit Scriban episcop de Edesa“*, Tip. Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti 1888.

18) C. Erbiceanu. *„Viaţa şi activitatea literară a Protosinghelului Naum Rîmniceanu“*, cu răspuns de D. A. Sturza, Buc. 1900, pag. 17.

la «Revista Teologică», care apare la Iaşi în anul 1883 şi pe care o conduce împreună cu Dragomir Demetrescu şi la care mai colaborează Gheorghe Erbiceanu, Teoctist Scriban şi alţii. Această revistă apare din îndemnul Mitropolitului Iosif Naniescu după cum recunosc redactorii în cuvîntul introductiv: *„De această sacră datorie convine şi Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit al Moldovei şi Sucevei D. D. Iosif, a luat iniţiativa înfiinţării unui ziar ecleziastic"... „ziar care va fi organ de publicitate cu caracter eminamente religios având de deviză şi scop de a apăra, propaga şi face cunoscut în Biserica şi Statul romîn, ideile adevărat religioase, având de bază în cercetarea, examinarea şi expunerea lor, Sfînta Scriptură şi tradiţia Bisericii aşezămintele şi instituţiile sale canonice, tratîndu-le prin urmare după adevăratul lor caracter creştin ortodox, tinzînd prin răspîndirea şi cunoaşterea lor a consolida Biserica romînă pe baza aşezămintelor strămoşeşti şi în vedere cu actualitatea şi cu cerinţele timpului, a contribui prin luminile sale, pe de o parte la edificarea adevăratelor principii sănătoase, iar pe de alta la consolidarea, organizarea şi înflorirea ei, ca să reprezinte adevărata Biserică creştină ortodoxă în statul romîn, ca ea astfel să contribuie ca unul din cei mai puternici factori la mărirea, prosperitatea şi înălţarea naţiei şi statului romîn"* [19]). Revista pare a-şi fi ţinut angajamentul şi programul pe care şi l-a impus în cei cîţiva ani de apariţie. Contribuţia lui Constantin Erbiceanu la apariţia acestei reviste a fost foarte importantă. El a scris şi publicat zeci de articole cu caracter teologic şi documentar. Mai toate articolele sale sînt adevărate studii, unele din ele pot forma adevărate cărţi de zeci şi chiar sute de pagini cum ar fi de exemplu cele privitoare la sinodalitate în Biserica ortodoxă în genere şi a celei romîne în special.

Dăm mai jos unele din titlurile articolelor sale din care se va putea constata care erau preocupările sale de atunci:

«Papismul şi starea actuală a Bisericii ortodoxe în Regatul Romîniei» [20]). Acest articol este mai mult o recenzie a cărţii cu acelaşi titlu a episcopului Melchisedec al Romanului.

«Numirile lui Dumnezeu în Sfînta Scriptură» [21]).

«Despre Sinoade» [22]).

«Care este şi trebuie să fie autoritatea sinoadelor şi ce valoare trebuie să aibă deciziunile sinoadelor» [23]).

«Cine este în drept a convoca şi confirma sinoadele?» [24]).

«Ce persoane au dreptul de a participa la sinod?» [25]).

«Dovezi ortodoxe asupra chestiunii ce persoane sînt în drept membrii ai sinodului eparhial ce se zice şi naţional» [26]).

E cazul aici să arătăm şi motivele care au determinat apariţia acestor documentate studii asupra sinodalităţii în Biserica Ortodoxă.

---

19) Revista Teologică, an. I, nr. 1, pag. 5.
20) „ „ „ nr. 13 pag. 97.
21) „ „ „ nr. 25 „ 193.
22) „ „ „ nr. 26 „ 201.
23) „ „ „ nr. 31 „ 242.
24) „ „ „ nr. 32 „ 250.
25) „ „ „ nr. 33 „ 254.
26) „ „ „ nr. 34 „ 290.

Discuţia aceasta a fost provocată de revista bisericească «Ortodoxul» din Bucureşti care agita pe preoţii de atunci cu iluzia că şi ei ar fi îndreptăţiţi să fie reprezentaţi în sinod. Constantin Erbiceanu prin studiile ce le publică în «Revista Teologică» din Iaşi, pune lucrurile la punct cu toată competinţa.

«Samaritenii în timpul Domnului nostru Iisus Hristos»[27]).

«Cugetări antropologice asupra faptelor religioase»[28]).

«Manuscrise vechi aflate în biblioteca sf. Mitropolii a Moldovei»[29]) etc.

Numărul acestor manuscrise este de peste 60. «Din acestea unele sînt de mare preţ pentru vechimea lor, altele pentru conţinutul lor şi în fine majoritatea pentru că au servit de cărţi didactice în şcoala greacă din Academia Domnească din Iaşi», ne spune autorul.

«Revista Teologică» ne mai dă prin pana acestui «modest» cercetător care a fost Constantin Erbiceanu şi alte multe studii şi articole foarte interesante la timpul apariţiei lor şi unele din ele, nu lipsite de interes şi actualitate chiar pentru timpul nostru. Toate acestea arată că Profesorul Constantin Erbiceanu a fost o personalitate de prim rang, care, la timpul său, a cinstit cum se cuvine şcoala şi publicistica bisericească cum şi cultura poporului în genere.

Preot MANOLE PETRE

---

27) Revista Teologică an. II. nr. 12, 13, 14, pag. 90, 98, 110.
28) „ „ „ nr. 46 pag. 362.
29) „ „ „ nr. 2, 3, 4, 6, 7, 8, pag. 15, 19, 27, 41 49, 56 etc. etc.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Acad. Em. Condurachi, **Histria**, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 30 pagini, 33 ilustraţii şi 2 hărţi, Bucureşti 1959. Broşura a apărut în cadrul colecţiei *Monumentele Patriei noastre.* Colecţia urmăreşte, întîi, cunoaşterea vestigiilor „trecutului de pe aceste meleaguri din vremi străvechi"; în al doilea rînd, orice broşură este o „călăuză pentru vizitatorii monumentului respectiv".

Histria, potrivit „istoricului" din prima parte a broşurei era situată pe malul lacului Linol la 50 km. nord de Constanţa. Oraşul a fost „întemeiat pe la mijlocul secolului al VII-lea î. e. n. de coloniştii veniţi din Asia Mică, de la Milet" şi „a avut o dezvoltare neîntreruptă atît în perioada greacă cît şi în cea romană".

După cîteva informaţii asupra modului în care s-au desfăşurat săpăturile arheologice pe locul unde a fost situat oraşul Histria, scoţîndu-se în evidenţă sprijinul acordat în ultimii ani de stat pentru scoaterea la iveală a zidurilor şi aşezămintelor de odinioară, găsim „istoricul cetăţii". Factorul care a dus la întemeierea şi dezvoltarea oraşului Histria a fost cel economic. În schimbul unor produse din sud – vin şi untdelemn grecesc, vase frumos pictate, arme şi mobile – localnicii geto-daci ofereau grîne, miere, ceară, peşte şi sclavi. „Prin poziţia sa pe ţărmul Mării Negre, Histria a devenit unul din cele mai importante centre ale schimburilor comerciale din regiunea dunăreană". Pe la jumătatea secolului al V-lea î. e. n. în locul conducerii aristocratice oraşul „a obţinut în urma victoriei păturilor mijlocii o constituţie democratică sclavagistă".

În epoca elenistică din istoria oraşului (secolul al VII-lea secolul I î. e. n.) s-au dezvoltat unele ateliere, s-au construit monumente sacre dintre care cel mai important este templul „dedicat probabil Afroditei", s-a ridicat „un important zid de apărare" şi s-au clădit numeroase locuinţe de piatră sau de pămînt".

După ce regele Mitridate al VI-lea din Pont, ocrotitor al oraşelor pontice între care şi Histria este înfrînt de romani, pe la anii 72-71 î. e. n. vestitul centru comercial trece sub stăpînirea învingătorilor. „Noile condiţii au înlesnit dezvoltarea producţiei de mărfuri şi intensificarea schimburilor comerciale prin oraşul Histria".

În epoca romană din istoria oraşului s-au construit ateliere, locuinţe, temple, ferme, instalaţii de adus apă care erau folosite, însă, de pătura aristocratică.

În epoca romană oraşul Histria a fost atacat şi distrus de goţi în anul 248 e. n. apoi refăcut după retragerea acestora. După atacurile avarilor de pe la sfîrşi-

tul secolului al VI-lea e. n. oraşul Histria apune. Populaţia, după ce edificiile omului sînt distruse, se împrăştie prin satele învecinate unde se amestecă cu populaţia slavă care era răspîndită în Dobrogea şi în toată Peninsula Balcanică.

Autorul descrie în ordinea topografică cartierele oraşului Histria cu mormintele cele mai importante dintre care unele mai vechi iar altele mai noi. Între monumente sînt amintite: zidurile de apărare solid construite mai cu seamă spre apus, locuinţele modeste şi cele ale aristocraţilor, băile romane, bazilicile, templele etc.

Între monumentele histriene sînt şi trei bazilici creştine: „În partea de est drept în faţa porţii de intrare se văd temeliile bine conservate ale unei biserici creştine"; alta mai mare situată în partea de sud-est a cetăţil şi o bisericuţă mai mică la circa 100 m. spre vest de zidul incintei.

Lucrarea publicată de acad. Em. Condurachi este un preţios auxiliar în acţiunea de cunoaştere a celui mai vechi oraş pe teritoriul patriei noastre.

P. S.

G. Strempel, **Copişti de manuscrise romîneşti pînă la 1800,** vol. I. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1959, XLIII + 353 p. în 8^0.

Este justă afirmaţia că numărul manuscriselor romîneşti, copiate în sec. al XVI-lea, a fost cu mult mai mare decît acela care ni s-a păstrat (circa 22 în toate depozitele din ţară, dintre care 11 în Biblioteca Academiei R. P. R), deoarece din ce în ce mai multă lume dorea să citească romîneşte.

Numărul manuscriselor romîneşti, copiate, creşte, mai ales în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Tot din această perioadă de timp, se dau indicaţii mai numeroase asupra împrejurărilor în care s-au copiat.

Este interesantă informaţia că după „anul 1700 copierea manuscriselor capătă o extensiune şi mai mare, cu toată dezvoltarea vertiginoasă a activităţii tipografice, din vremea mitropolitului Antim Ivireanu pentru Ţara Romînească şi a lui Mihail Strilbiţchi pentru Moldova, de la finele secolului". Aici însă trebuie menţionat că înainte de Mihaii Strilbiţchi, în Moldova s-a tipărit un mare număr de cărţi, în limba romînească de către Duca Sotiriovici, dar mai ales în tipografia Mitropoliei, din îndemnul şi cu cheltuiala mitropolitului Iacov Putneanul (1750-1760). De la aceasta a rămas şi un număr apreciabil de manuscrise pe care n-a putut să le tipărească cît timp a deţinut scaunul de mitropolit.

Este sigur – după cum susţine autorul – că s-a pierdut un mare număr de manuscrise romîneşti din cauza jafurilor şi distrugerilor provocate de armatele turco-tătare, din alte cauze, precum şi datorită neglijenţei conservatorilor. În special incendiile din mănăstiri au prefăcut în cenuşă multe manuscrise şi tipărituri. G. Strempel dă, ca exemplu, incendiul din 1862, izbucnit la mănăstirea Neamţului, cînd a fost distrus de foc, mare parte din fondul de manuscrise pe care îl poseda mănăstirea.

Se remarcă şi faptul că un număr mare de manuscrise au fost duse peste graniţă, astfel că aproape că nu există bibliotecă de seamă din Europa, în care să nu se afle manuscrise romîneşti din sec. XVI-XVIII.

Este interesantă observaţia, că, în ceea ce priveşte grafia manuscriselor din Ţara Romînească şi Moldova, semnate de copişti „sînt scrise într-o cursivă uşor de recunoscut, pentru sfîrşitul sec. al XVII-lea şi pentru sec. al XVIII-lea", şi că „mănăstirile cu o recunoscută activitate cărturărească, ca Hurez, Neamţ ş. a. au dat copişti ale căror scrieri seamănă atît de bine între ele, încît, pentru un ochi mai puţin experimentat apar ca fiind copiate de aceeaşi mînă".

Autorul a acordat atenţia cuvenită şi scrisului care imită tiparul, practicat foarte frecvent, în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea în Transilvania. Această tendinţă a mers pînă acolo încît copiştii au imitat nu numai forma literelor, ci şi aranjarea textului în pagină, numerotarea filelor şi gravurilor.

Aceasta s-a datorat în special faptului că în puţinele mănăstiri din Transilvania nu s-au format şcoli de copişti. În felul acesta s-a căutat să se suplinească marea lipsă a cărţilor de cult, fiindcă în Transilvania, în sec. al XVII-lea şi în prima jumătate a sec. al XVIII-lea nu s-au tipărit asemenea cărţi, decît cu rari excepţii. Cu toate că tipografiile din Moldova şi Ţara Romînească trimiteau peste munţi un mare număr de cărţi, totuşi nu puteau satisface toate cerinţele. De altfel cel mai mare număr de asemenea manuscrise s-au găsit în vestul Transilvaniei, deci în regiunile cele mai îndepărtate de centrele tipografice din Moldova şi Ţara Romînească.

Este demn de reţinut şi faptul, semnalat de autor, că din marele număr de manuscrise păstrate în Biblioteca Acad. R. P. R. (peste 3800) de pînă la 1800, cu conţinut ecleziastic şi profan, nu se ştie de către cine au fost copiate, nici în ce împrejurări. Motivul principal ar fi fost modestia copiştilor, dar şi pentru că multe manuscrise şi-au pierdut foile de început sau sfîrşit, unde se făceau de obicei asemenea însemnări. De asemenea sînt foarte rare şi însemnările care dau date biografice asupra copiştilor.

În ceea ce priveşte însemnările copiştilor, care reprezintă partea originală a muncii lor, variază de la om la om şi de la secol la secol. Totuşi şi o bună parte a acestora sînt inspirate după alte modele traduse din limba slavă sau greacă, sau copiate aidoma. Au fost însă şi copişti, care au lăsat însemnări originale, informaţii cu caracter istoric sau pline de imagini poetice, scrise într-o limbă frumoasă.

Caracteristice sînt unele blesteme pentru cei care ar fi înstrăinat manuscrisul. Iată un astfel de blestem, scris de un preot dintr-un sat de lîngă Sighişoara, în 1781, pe un manuscris de teologie polemică: „Dacă cineva ar înstrăina în chip de furtişag, de la mine sau din ogrăzile mele, acela alt blăstăm să nu aibă, fără numai să nu-l rabde Dumnezeu, în toată viaţa lui, nici să nu vază moartea pînă nu va umbla tot pedestru pe la toate locurile acelea pe unde s-au făcut soboarele acele scrise înlăuntru cărţii acesteia; apoi să fie ertat şi de mine şi de Dumnezeu".

Pe aproape toate manuscrisele din sec. al XVIII-lea sînt însemnări în care copiştii îşi cer scuze pentru greşelile de copiere. Însă şi parte din acestea au fost traduse din limbile slavă sau greacă şi apoi însuşite cu mici modificări, de majoritatea copiştilor.

Autorul lucrării se ocupă, apoi, cu tehnica copierii manuscriselor şi cu datarea lor, care s-a făcut,

în cea mai mare parte, după cronologia bizantină, chiar şi pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea. De obicei anul de la facerea lumii este urmat şi de al erei noastre. Unele manuscrise au şi vechile elemente cronologice: indictionul, crugul soarelui, al lunii, numărul de aur, temelia lunii.

Cercetarea manuscriselor din depozitul Bibliotecii Academiei Republicii Populare Romîne duce la constatarea că chiar pentru secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, pe lîngă o majoritate covîrşitoare a textelor religioase, sînt şi un număr de manuscrise cu caracter laic, care s-au bucurat de o largă răspîndire. Dintre acestea un mare număr de manuscrise cuprind *Alexandria*, *Esopia*, romanul oriental *Archirie şi Anadan*, romanul hagiografic *Varlaam şi Ioasaf*, (copiat în numeroase exemplare după traducerea lui Udrişte Năsturel), romanul erotic *Etiopica*, sau *Istoria etiopicească a lui Iliodor*, romanul grecesc, *Istoria lui Erotocrit*, romanul oriental *Sindipa*, (cuprinde o colecţie de poveşti hazlii şi snoave). Se observă că circulaţia acestor lucrări, după numărul de manuscrise păstrate, a crescut în a doua jumătate a sec. al XVII-lea şi mai ales în sec. al XVIII-lea.

În lucrările de mai sus s-au adăugat *Zăbava fantasiei* a lui Francesco Loredano, tradusă din limba greacă de cămăraşul Constantin Vîrnav şi copiată în Iaşi de Gheorghe Hudici, în 1788, cu cheltuiala mitropolitului Veniamin Costachi, pe atunci eclesiarh al Mitropoliei Moldovei.

De asemenea au mai circulat, în copii, manuscrise, romanul *Bertoldo*, al italianului Giulio Cesare Croce, *Ahileu la ostrovul Sirului* de Vincent Voiture, *Întîmplările lui Telemac* etc.

Copiştii noştri de manuscrise au lăsat posterităţii şi literatură astrologică de prevestire, ca *Rojdanicul*, *Gromovnicul* şi *Trepetnicul*, precum şi numeroase calendare. Dintre ecestea se pare cea mai mare circulaţie a avut-o *Gromovnicul*.

La cererea autorităţilor s-a copiat, de către numeroşi copişti, şi literatură juridică. Dintre acestea ni s-au păstrat copii după Codicele lui Justinian. Una executată de către ieromonahul Sava, de la Mitropolia Moldovei, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea. S-au mai copiat apoi fragmente din *Îndreptarea Legii*, *Pravila lui Vasile Lupu* etc.

În preocupările copiştilor romîni de manuscrise au intrat, mai ales din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, manualele de geografie, matematică, apoi reţete medicale şi de artă culinară.

G. Strempel semnalează, pe baza studiului copiilor manuscrise, că dintre toate operele religioase sau laice s-au bucurat de cea mai largă circulaţie, lucrările cu caracter istoric, adică cronicile străine şi romîneşti. Marea majoritate a acestor manuscrise datează din sec. al XVIII-lea şi sînt opera unui mare număr de copişti, logofeţi, membri ai clerului, şi chiar meseriaşi. Dintre cei dintîi merită subliniată activitatea lui Axinte Uricarul, a lui Grigoraş sin Vasile Uricarul, a grămăticului Ioan Pavel şi a ieromonahului Iosafat Luca, toţi moldoveni.

Este de asemenea de reţinut faptul – remarcat de autorul studiului – că în sec. al XVIII-lea au circulat numeroase copii şi după lucrările tipărite în sec. al XVII-lea, probabil pentru faptul

că nu se mai găseau, fiind epuizate; precum şi a circulaţiei unei gramatici ruse şi a unui Vocabular ruso-romîn. Aceste din urmă copii arată că existau mulţi romîni, încă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, care doreau să înveţe limba rusă.

În general, însemnările cu caracter istoric de pe copiile manuscrise, semnalate, sînt de minimă importanţă. Mai importante sînt cele despre calamităţile naturale abătute asupra populaţiei, ca foamete, epidemii etc.

Dragostea pentru limba romînească, de altfel unul din motivele principale, care i-a îndemnat pe copişti să lucreze, se vede şi din următoarea însemnare a dascălului Ioan Duma: „Numai puţintel am a zice pentru oarecarii ce defaimă şi hulesc limba noastră cea romînească, zicînd că iaste grozavă şi necuviosă... Unii ca aceia bine să ştie *că fieştecare om limba lui, întru care s-a născut i se pare a fi mai frumoasă...*“.

Este just, că, în general, copiştii de manuscrise n-au făcut parte din rîndul clasei exploatatoare şi că de cele mai multe ori au lucrat în condiţii extrem de grele. Pentru documentarea acestei afirmaţii este concludentă însemnarea lui Ştefan Stîrcea, de pe manuscrisul intitulat Povestirea lui Tarlo: „La zi întîiu a lunii lui dechemvrie am făcut începire la scris şi iar într-această lună i-am făcut şi sfîrşitul.

Însă n-am stătut numai pe scrisoare ce am împărţit în trei părţi, *adecă o parte făceam întăi slujba stăpînului, al doilea printre slujba stăpînească m-am apucat de scrisoare pentru ca să nu mă abat la lucruri necuvioase; iar al triile, prea puţină vreme îmi rămînea de odihnă*“ (p. 229).

După cum se observă din însemnările de pe manuscrise, mai mulţi copişti au fost călugări şi preoţi, care aparţineau clasei exploatate, recrutaţi, în general, din rîndurile ţăranilor. Foarte mulţi dintre ei nu şi-au lăsat din modestie, nici semnătura pe manuscrisele copiate cu atîta trudă. Între copişti au fost şi dascăli de biserică, puţini meseriaşi şi un număr de scriitori de profesie, adică slujbaşi din cancelariile instituţiilor de stat.

În concluzie lucrarea prezentată era necesară pentru cunoaşterea depozitului de manuscrise romîneşti dîn Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne. Chiar numai pe baza acestui fond de manuscrise se poate vedea „repartiţia culturii feudale“, în cele trei ţări romîneşti, iar, din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, orientarea spre cultura laică.

De asemenea autorul, prin munca sa, susţinută şi meritorie, a îndreptat numeroase erori vechi de identificare a manuscriselor nesemnate, prin stabilirea autografelor unor copişti cu o bogată activitate. Totodată prin această lucrare s-a pus la îndemîna cercetătorilor noştri un material foarte bogat privind evoluţia scrisului şi a şcolilor de copişti, a activităţii acestora.

Nu putem încheia, însă, fără a observa că în întreaga lucrare nu s-a dat nici o biografie de copist, deşi e intitulată “Copişti de manuscrise...“ şi că s-au tipărit un număr mare de însemnări fără nici o valoare. Totodată nu sîntem de acord cu înşirarea alfabetică a tuturor copiştilor, fără a ţine seama de vechime, provincie şi nici cu amintirea însemnărilor care nu cuprind ştiri în legătură cu persoanele copiştilor.

În ceea ce priveşte clasificarea

copiştilor şi a manuscriselor, credem că era mai bine dacă se adapta sistemul cronologic al regiunilor şi al caracterelor operelor, adică, religioase, laice etc. În felul acesta lucrarea este greu de folosit. Ca să vină în ajutorul cercetătorilor autorul a fost nevoit să dea la urmă o listă a manuscriselor Bibliotecii Academiei R. P. R. cu numele copiştilor, o listă a copiştilor orînduiţi pe secole, o listă a copiştilor pe provincii romîneşti şi o listă de copişti din alte ţări. Dacă se adapta acest criteriu de clasificare nu ar mai fi fost nevoie de toate aceste liste, ci doar de indicele general, cu care de altfel se încheie lucrarea.

G. N.

ÎNSEMNĂRI

Erasmus, **Despre război și pace.**

In editura științifică a apărut de curînd o carte în care se găsesc diferite păreri privind războiul și pacea, culese din operele gînditorului umanist Erasmus din Rotterdam (1466-1536). Reproducem unele din părerile acestuia întrucît considerăm că este absolut necesară cunoașterea și folosirea lor în lupta pentru pace a slujitorilor Bisericii.

„În timp de pace se cultivă ogoarele, grădinile reînverzesc, pasc turme zburdalnice, se clădesc ferme, înflorește arta guvernării, dreptatea este respectată, omenia este prețuită, măestria meșteșugarilor se perfecționează — înflorește pasiunea pentru arte, tinerimea se cultivă, bătrînii se bucură de odihnă liniștită“ (pag. 23).

„Dacă printre lucrurile omenești există vreunul de care trebuie să ne apropiem cu șovăială, mai mult, de care trebuie să fugim cu orice chip, blestemîndu-l și respingîndu-l cu oroare, acela este, fără îndoială, războiul decît care nu există nimic mai nelegiuit, mai dezastruos, mai plin de primejdii și cu urmări mai durabile, mai monstruos și mai nedemn de om, ca să nu mai spunem creștin“ (pag. 42).

Războiul are urmări ca acestea: „semănături călcate pretutindeni în picioare, ferme arse, sate incendiate, turme răpite, fete necinstite, bătrîni duși în captivitate, sanctuare jefuite, peste tot, numai banditisme, prădăciuni, violențe... poporul sărăcit, fruntași împovărați, atîția bătrîni rămași singuri și mult mai distruși de măcelărirea copiilor lor decît dacă, odată cu viața, dușmanul le-ar fi luat conștiința nenorocirii, atîtea bătrîne jefuite și suprimate, astfel, mai crud decît prin sabie, atîtea soții văduve, atîția copii orfani, atîtea case îndoliate“... (pag. 46).

„Războiul este o omucidere colectivă a multora și un banditism, cu atît mai criminal, cu cît se întinde mai mult“ (pag. 54).

„Mai întîi, ce este, în univers, mai plăcut sau mai bun decît prietenia? Nimic, firește. Dar ce altceva este pacea, dacă nu o prietenie reciprocă, între mai mulți? După cum, dimpotrivă, războiul nu este nimic altceva, decît o dușmănie între mai mulți“ (pag. 56).

„Dacă este o crimă ca un om să se năpustească cu sabia asupra altui om, cu cît mai dezastruos, cu cît mai criminal este ca același lucru să se facă de atîtea mii de oameni.

În înțelegere, lucrurile mici cresc, în neînțelegere, se năruie chiar și acele mari. Pacea este și mama și doica tnturor lucrurilor bune. Războiul, dimpotrivă, pe neașteptate și deodată, năruie,

distruge, nimiceşte tot ce este plin de viaţă, tot ce este frumos şi revarsă asupra vieţii oamenilor toate nenorocirile" (pag. 51).

S. P.

În legătură cu unele cărţi vechi bisericeşti.

1. *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului evangheliilor" şi a „Molitvelnicului rumînesc" din anul 1564.*

Tipăritura coresiană *Tîlcul evangheliilor* şi *Molitvelnicul rumînesc* se cunoaşte astăzi numai în două exemplare foarte deteriorate şi cu multe lipsuri. Pentru aceasta, o copie mai veche de pe un exemplar complet, sau aproape complet, este foarte bine venită. Cu ajutorul acestei copii se poate restabili textul tipăriturii de care vorbim. Despre existenţa unei asemenea copii vechi nu se ştia nimic pînă în anul 1919, cînd pr. dr. Gh. Ciuhandu menţionează printre altele că a găsit în biserica comunei Şumugi din apropierea Beiuşului un manuscris din veacul al XVII-lea care cuprinde *Tîlcul evangheliilor* şi *Molitvelnicul rumînesc,* tipăritură coresiană din 1564, (cf. art. „Dieci şi manuscrise vechi din Bihor" în revista *Tribuna* (Oradea) 1919, nr. 46, p. 2).

Această copie se păstrează în biblioteca particulară a lui Gh. Ciuhandu, şi a fost pusă la dispoziţia cercetătorului Vladimir Drîmba care după ce a studiat-o cu multa competenţă a făcut o comunicare la Academia Republicii Populare Romîne, în cadrul Sesiunii ştiinţifice din iunie 1955 a Secţiei a VIII-a, comunicare care s-a şi publicat în „Studii şi cercetări de Istorie literară şi folclor" anul IV (1955), pp. 535-571.

Împrejurările istorice care au dat naştere tipăriturii: *Tîlcul evangheliilor* şi *Molitvelnicul rumînesc* în anul 1564 s-au repetat şi pe la mijlocul secolului al XVII-lea cînd apare această copie-manuscris: *ungurii calvini încercau să cîştige la noua lor credinţă şi pe romînii ortodocşi din Ardeal.*

Atît în *Tîlcul evangheliilor* cît şi în *Molitvelnicul rumînesc* sînt multe idei, formulări şi practici calvine care sînt menite să se încetăţenească în viaţa religioasă a romînilor ardeleni din acea epocă.

În anul 1564 au trecut la calvinism foarte mulţi maghiari. Se urmărea în acelaşi timp şi atragerea romînilor la calvinism de către principele Ioan Sigismund Zápola şi sfetnicii săi - romîni de origină - Mihail Csáki şi Gaşpar Békés. În acest sens se dădeau anumite legi, se foloseau puţinii preoţi trecuţi mai înainte la luteranism şi se tipăreau cărţi în limba romînă. Viitorul episcop calvin, Gheorghie de Sîngeorz, traduce din limba ungurească şi prelucrează după aceste izvoare calvine lucrarea: *Tîlcul evangheliilor* şi *Molitvelnicul rumînesc.* Prin dispoziţia celor ce iniţiau calvinizarea romînilor şi prin cheltuiala lui Forrá Mikloş, Diaconul Coresi tipăreşte această carte bisericească la Braşov în anul 1564. Ea trebuia să fie folosită de preoţii romîni la slujbele bisericeşti. În Dieta ţinută la Sibiu la 30 decembrie 1568 se hotărăşte printre altele ca „eresul (adică ortodoxia) să se lepede de către romîni" şi preoţii care nu vor primi calvinismul „să fie scoşi din ţară". Dar preoţii romîni păstrau mai departe ortodoxia, făcînd slujba în limba slavonă. Dacă ei în grija de a nu pătrunde ideile Reformei în Ortodoxie - care avea între principiile sale şi folosirea

limbii naţionale – scriau pe o lucrare tradusă în romîneşte, deşi fără idei străine ortodoxiei, că „nu e bună de nimic" cu atît mai mult nu puteau primi şi folosi această tipăritură cu multe învăţături calvine. Odată cu moartea lui Ioan Sigismund Zápola – 1571, încetează orice presiune asupra preoţilor romîni „de a propovădui şi de a face slujbele" după această carte calvină. După 1571 vine la conducerea Transilvaniei familia catolică Bátory.

Acţiunea calvină reîncepe în secolul al XVII-lea sub principii Gavriil Bethlen, Gheorghie Rákóczy I şi Gheorghie Rákóczy II. Acum se pun „condiţii" pentru ocuparea scaunului de mitropolit ortodox al Ardealului. Una dintre condiţiile puse mitropolitului Ghenadie în anul 1640 era înlăturarea cărţilor slavone din Biserică. Numai în această epocă de reînviere a calvinismului în Ardeal s-a simţit nevoia copierii tipăriturii calvine din 1564, cunoscută sub numele: *Tîlcul evangheliilor* şi *Molitvelnicul rumînesc*. Gh. Rákóczy I în 30 septembrie 1641 numind episcop calvin pe un preot, Avram, pentru comitatul Bihorului cu reşedinţa în comuna Burda – la 30 km. de com. Pociovelişte unde s-a scris copia – îi preciza: „va predica în limba poporului şi va avea grijă ca şi preoţii supuşi jurisdicţiei sale să facă la fel".

După această dată – 1641 şi cel mai tîrziu pînă la 1660 – cînd turcii ocupă Oradia şi Bihorul – a putut să se facă această copie. Pentru această dată mărturisesc şi cele două filigrane – din seria mărcilor cu trifoi – ale hîrtiei manuscrisului.

Autorul şi localitatea unde s-a executat manuscrisul se vede dintr-o notă marginală: „Din mila lui Dumnezeu şi din agiutoriul lui Is Hs scris-am eu, diac Ioan din Pocovelește (azi com. Pociovelişte, raionul Beiuş, regiunea Oradea) această evghlie cu tălc să fie de învăţătură popilor rumînești...".

Copia aceasta s-a păstrat mereu în acele locuri, la Pociovelişte, la Curăţele sau la Şumugi, în apropiere de oraşul Beiuş, după cum se vede din însemnările posesorilor succesivi „Mihaiu, diac ot Curăţele" sau „Sînatate de la Hs sfnţ tale, popa Ioan din Şumugi". În biserica din comuna Şumugi a găsit Gh. Ciuhandu manuscrisul.

Acest manuscris din secolul al XVII-lea a *Tîlcului evangheliilor* şi *Molitvelnicului rumînesc* este legat în table de lemn îmbrăcate în piele, bine conservat, cu excepţia primului caet desfăcut din cotor, cu foile murdare şi colţurile roase. La fel şi ultimele 15 foi sînt desprinse din cotor.

Manuscrisul cuprinde în total 241 foi de 30,5 cm X20,5 cm. Posesorul actual a paginat manuscrisul, de la pagina 453 unde începe *Molitvelnicul*, pînă la capăt paginaţia e redată prin fracţii, ultima pagină a manuscrisului poartă indicaţi 482/30. Textul e scris citeţi de aceeaşi mînă cu cerneală neagră. Iniţialele manuscrisului sînt imitaţii după tipăritura lui Coresi.

Această copie păstrează pagina din originalul coresian pe care nu le mai găsim în altă parte.

Spre deosebire de cele două exemplare cu lipsuri pe care le avem azi din tipăritura coresiană, copia păstrează în plus: prima cazanie şi începutul celei de a doua din *Tîlcul evangheliilor*, Rugăciuni de păcate, de pace, de răsplătirea păgînilor, de binecuvîntarea mesei, după propovedanie, Rugăciunea cum trebuieşte

a spovedi pe cei bolnavi, Liturghia lui Iisus Hristos, Vecernia, Utrenia, Cîntece creştineşti întocmite după Sfînta Scriptură. Nu cuprinde din original rînduiala Botezului, a Cununiei şi Petrecătura morţilor, – poate exemplarul după care s-a făcut copia era defectuos şi el.

Fidelitatea textelor care se păstrează şi în exemplarele ce le avem astăzi, garantează autenticitatea celor inedite.

Această copie va fi de mare folos la editarea critică a *Tîlcului evangheliilor* şi a *Molitvelnicului rumînesc* care va apărea în curînd sub grija Academiei Republicii Populare Romîne.

Ediţia critică a tipăriturii coresiene de la anul 1564 va aduce multă lumină în unele probleme ale Istoriei Bisericii Ortodoxe Romîne şi ale Istoriei literaturii romîne vechi.

*

2. – *Versiunea slavă a omiliilor patriarhului Ioan Caleca şi „Evanghelia cu învăţătură" a Diaconului Coresi.*

În anul 1581, Diaconul Coresi tipăreşte la Braşov „cea mai importantă din toate cărţile apărute în Transilvania în a doua jumătate a veacului XVI, *cartea ce se cheamă Evanghelia cu învăţătură din tuspatru evanghelişti aleasă şi den multe dumnezeeşti scripturi, şi dată bisericei lui Dumnezeu, în toate Dumineci a se ceti, aşijdere şi la dumnezeeştile praznice şi la ale altoru sfinţi, spre învăţătură creştinilor oameni către dereptatea sufletului şi trupului.*

Spre deosebire de *Tîlcul evangheliilor*, tipărită la anul 1564, care era o traducere cu adaosuri a textului calvin din limba ungurească: *Valogatot predikacioc a prophetac es apostoloc irasssaból* a lui Petru Melius Juhász, *Evanghelia cu învăţătură* de la 1581 este traducerea unui text ortodox din limba slavă, tipărită din ordinul şi cu toată cheltuiala sasului luteran Lukas Hirscher, „judeţul Braşovului şi a tot ţinutul Bîrsei".

Întrucît prima Cazanie romînească de la 1564, din cauza ideilor calvine, n-a avut primirea aşteptată în mijlocul romînilor ortodocşi, acum la 1581 se aduce pentru traducere un text ortodox de la mitropolitul Serafim din Tîrgovişte şi se tipăreşte cu ştirea mitropolitului Ghenadie din Ardeal, ca să aibă o primire mai bună chiar şi în Ţara Romînească şi în Moldova, după cum au dovedit documentele de mai tîrziu.

Despre aceste lucruri ne mărturiseşte însuşi editorul în prefaţă „...derept aceia eu, jupînul Hîrjilă Lucaci, judeţul den cetatea Braşovului şi a tot ţinutul Bîrsei, foarte cu inimă fierbinte şi cu jale aprinsă, de mult jeluia la această luminată carte. Derept aceia în multe părţi am întrebat ş-am căutat pînă am aflat în Ţara Rumînească, la arhimitropolitul Serafim, în cetate în Tîrgovişte. Iară după ce am oblicit, iară eu foarte m-am bucurat. Şi cu multă rugăciune cerşutu-am de la sfinţia lui, şi mi-a au trimis. Iară eu deaca o văzui ce învăţătură dumnezeiască şi cu folosu sufletului şi trupului iaste întru ea, iară inima mea se îndulci. Şi foarte mă sfătuii cu luminatul mitropolit, marele Ghenadie, den tot ţinutul Ardealului şi al Orăziei, şi cu mult cliros de preuţi ce le trebuia această carte, încă şi cu toţi sfeotnicii miei. Şi cu voia tuturor acestora, şi cu voia mitropolitului, marelui Serafim, noi o deadamu lui Coresi, diaconul, ce era meşter învăţat într-acest lu-

cru, de o *scoase den cartea sîrbească (= slavă) pre limba rumînească* (s. n.), împreună cu preuţii de la beseareca Şcheailor, de lîngă cetatea Braşovului, anume Pop Iane şi Popa Mihai".

Pînă în anul trecut – 1959 – nu se ştia nimic de versiunea slavă a acestor omilii.

În anul 1939, Vasile Grecu publica în în Editura Academiei Romîne lucrarea: *Izvorul principal bizantin pentru Cartea cu învăţătură a Diaconului Coresi din 1581* – *Omiliile patriarhului Ioan Calecă (1334-1347)* şi *Îndreptări şi precizări la textul bizantin al învăţăturilor lui Coresi*, în „Codrul Cosminului" (1936-1939) p. 612, arătînd că în Cod. Graec. 500 de la Academia Romînă se cuprind 52 de omilii din colecţia patriarhului Ioan Caleca, care se găsesc şi în *Evanghelia cu învăţătură* a Diaconului Coresi.

Această colecţie de omilii a circulat deci mai întîi în lumea ortodoxă în limba greacă. V. Grecu a identificat izvorul principal al cărţii lui Coresi, dar întrucît în prefaţa mai sus amintită a *Evangheliei cu învăţătură* se vorbeşte de intermediarul slav, el spune că „va fi ceva ideal, cînd se va descoperi şi textul slavon intermediar după care s-a făcut traducerile din cartea lui Coresi... Realizîndu-se această descoperire, am avea, pare-mi-se, un caz unic în istoria literaturii noastre vechi, cînd de la o carte s-ar cunoaşte în mod sigur şi originalul grecesc bizantin şi traducerea intermediară slavonă prin care a intrat în literatura romînească". Peste douăzeci de ani, în 1959, se împlineşte această nobilă nădejde cărturărească a lui V. Grecu, cînd Maria Rădulescu publicînd în Editura Academiei Republicii Populare Romîne lucrarea: *Originalul slav al „Evangheliei cu învăţătură" a Diaconului Coresi – Versiuni şi redacţii ale Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca*, arată că a descoperit în Biblioteca Naţională „Vasil Kolarov" din Sofia un manuscrls cu nr. 304 care conţine versiunea slavă a predicilor din *Evanghelia cu învăţătură* a Diaconului Coresi, o copie a unui original în limba slavă care a servit la traducerea romînească din anul 1581. „Ms. 304 n-a fost publicat nicăieri şi nu a constituit pînă acum obiectul unui studiu aparte".

La cererea M. Rădulescu, Biblioteca Naţională din Sofia a trimis acest manuscris, în fotocopie, Bibliotecii Academiei Republicii Populare Romîne.

După o însemnare de la sfîrşit se constată că manuscrisul a fost copiat în anul 1626 de ieromonahul Daniil, la centrul bisericesc din Tîrnova. Originalul grec după care s-a făcut traducerea slavonă se crede că a fost adus cu mulţi ani în urmă de la Sfîntul Munte. „Ms. 304 reprezintă o copie mai tîrzie (1626) a versiunii slave a acestei colecţii de predici (cunoscută în literatura greacă sub numele patriarhului Ioan Caleca), care a servit ca model traducătorului colecţiei de predici coresiene".

În studiul mai sus amintit, M. Rădulescu arată că ms. 304 are 352 foi cu dimensiunile 30×21. cm. Multe foi sînt deteriorate. Pe timpuri a fost cusut cu sfoară la cotor. Scrierea este semiuncială, frumoasă. Literile, ca de tipar, sînt scrise cu cerneală roşie în titluri şi în anumite cuvinte, iar în cea mai mare parte a textului cu cerneală rădăcinie. Hîrtia este gălbue cu diferite filigrane.

Manuscrisul 304 cuprinde 79 de predici pentru duminicile şi sărbătorile de peste an. Începe cu Duminica Vameşului şi Fariseului şi termină cu 29 august, ca şi versiunea romînească din *Evanghelia cu învăţătură* a lui Coresi.

Versiunea slavă din manuscrisul 304 cuprinde mai multe predici decît versiunea romînească. Predicile în plus sînt: 1) La Duminica Ortodoxiei (I-a din Postul Mare), 2-3) predica I şi II de la 1 septembrie, 4) la Înălţarea Sfintei Cruci (14 septembrie), 5) la Duminica Sfinţilor Părinţi, 6) la Duminica dinainte de Naşterea Domnului, 7) la Duminica de după Naşterea Domnului, 8) la Sfîntul Vasile (1 ianuarie), 9-10) înainte şi după Bobotează, 11) la Bunavestire (25 martie), 12) la Sfîntul Gheorghe (23 aprilie), 13) la Sf. Constantin şi Elena (21 mai), 14) la 1 august şi 15) la Adormirea Maicii Domnului (15 august); *Evanghelia cu învăţătură* pe lîngă aceste omiteri are în plus Predica despre cuminecătură din sfînta şi marea Joi, şi la sfîrşit, din *Catehismul luteran*, *Tatăl nostru*, *Crezul*, şi *Cele 10 porunci*. *Evanghelia cu învăţătură* de la 1581 mai are în plus faţă de manuscrisul 304 textul evanghelic la fiecare predică, reprodus după *Evangheliarul din 1561*.

Din cele 66 de predici din *Evanghelia cu învăţătură*, 65 îşi găsesc corespondentul identic în ms. 304 descoperit la Sofia. Felul cum e făcută numerotarea în tabla de materii a *Evangheliei cu învăţătură* presupune că originalul slav, după care s-a făcut traducerea, avea un număr mai mare de omilii. Maria Rădulescu explică la p. 25 omiterea unor omilii din originalul slav la tipărirea *Evangheliei cu învăţătură* în anul 1581, în felul următor: „La întocmirea colecţiei coresiene, s-a considerat că e deajuns o singură predică pentru ziua de 1 septembrie, Anul Nou, renunţîndu-se la celelalte două. De asemenea s-a renunţat la predicile pentru 25 martie, Bunavestire, şi 15 august, Adormirea Maicii Domnului, la care putea fi folosită predica de la 21 noiembrie, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, unde se află *indicaţia: şi la toate sărbătorile Născătoarei de Dumnezeu – absentă în versiunea slavă* (s. n.), care are predici şi pentru fiecare din aceste zile".

Dacă se consideră că la 1 septembrie e deajuns una din cele trei predici şi dacă se admite că predica de la intrarea în biserică a Maicii Domnului se poate citi şi la Bunavestire sau la Adormire – deşi sînt sărbători în mare parte deosebite, după cum se vede şi din numirea lor – cum se explică renunţarea totală şi fără nici o indicaţie la unele predici din duminici şi sărbători de mare însemnătate în Biserica Ortodoxă? De exemplu: la cele două praznice amintite ale Maicii Domnului, la sărbătorile unor sfinţi mari ca sfîntul Vasile sau sfîntul Gheorghe, la predica din Duminica Ortodoxiei sau la cea din 14 septembrie?

Aceste renunţări nu sînt cu totul întîmplătoare ci au raţiuni de natură confesională. Editorul Luca Hirscher care era şi conducătorul local al Braşovului şi a tot ţinutul Bîrsei împreună „cu toţi sfetnicii lui" sînt de acord să tipărească un număr de omilii exegetice ortodoxe a căror doctrină era comună şi confesiunii lor dar nu sînt de acord cu doctrina despre cultul Maicii Domnului, despre cultul sfinţilor, a sfintelor icoane sau a sfintei cruci

şi pentru aceasta s-au lăsat la o parte predicile amintite mai înainte. Predicile tipărite la unele sărbători nu vorbesc deloc despre cultul Maicii Domnului sau despre cultul sfinţilor (cum ar fi la 21 noiembrie, la 26 octombrie, la 1 noiembrie, la 13 noiembrie etc.), ci tîlcuesc evanghelia din ziua respectivă ca în fiecare Duminică.

După experienţa făcută cu *Tîlcul evangheliilor* de la 1564, care conţinea atacuri directe împotriva doctriei ortodoxe, în anul 1581 prin publicarea *Evangheliei cu învăţătură* se schimbă metoda, dar nu se renunţă la tendinţele confesionale, de a nu se răspîndi nimic din ceea ce este specific ortodox împotriva noilor confesiuni. Aceste motive au făcut ca această *Evanghelie cu învăţături*, să se retipărească şi în 1641 la Bălgrad. Dar această carte va fi umbrită din ce în ce mai mult după apariţia Cazaniei lui Varlaam (1643) care avea paragrafe întregi, împotriva răstălmăcirilor şi inovaţiilor calvine şi luterane. In a doua jumătate a veacului al XVII-lea se răspîndesc multe exemplare din Cazania lui Varlaam în Ardeal, manuscrise, iar în 1699 se retipăreşte în întregime la Bălgrad sub numele de *Chiriacodromion*, cu cîteva adaosuri din Ioanichie Goleatovschi. La 1793 se tipăreşte la Viena o lucrare tot aşa de importantă: *Adunarea Cazaniilor*, iar la 1855 mitropolitul Andrei Şaguna retipăreşte o mare parte din Chiriacodromionul lui Nichifor Teotochi şi un număr bogat de predici în cinstea Maicii Domnului şi a sfinţilor.

Astfel s-a restabilit doctrina ortodoxă în cazaniile pentru Ardeal, în toată bogăţia ei. Descoperirea manuscrisului 304 făcută de M. Rădulescu dă la o parte un văl care pînă acum acoperea unele lucruri în legătură cu principala tipăritură coresiană de la 1581.

*

3. — *Ediţii critice a unor texte vechi-monumente ale Limbii romîne din secolele XVI, XVII, şi XVIII.*

Editura Academiei Republicii Populare Romîne şi Editura de Stat pentru Literatură şi Artă au publicat de curînd în condiţii necunoscute pînă acum *Cronica lui Grigorie Ureche*, *Operele complete ale lui Miron Costin*, *Letopiseţul lui Ioan Neculce*, *Istoria Tării Romîneşti de la 1688 la 1717*, *Cronicile slavo-romîne din secolul XV-XVI etc.*

În aceleaşi optime condiţii vor apărea în anul acesta şi în anii viitori lucrări de mare însemnătate pentru istoria literaturii romîne vechi şi pentru Istoria Bisericii Romîne.

Astfel vom avea la îndemînă în ediţie critică:

Psaltirea Hurmuzache care n-a fost tipărită niciodată pînă acum.

Tetraevanghelul romînesc tipărit de Diaconul Coresi la Braşov în anul 1561.

Apostolul sau Praxiul tipărit de Diaconul Coresi la Braşov în anul 1561.

Tîlcul evangheliilor şi Molitvelnicul rumînesc tipărite împreună de Diaconul Coresi la Braşov în anul 1564.

Pravila mică sau Pravila de la Govora tipărită la mănăstirea cu acelaşi nume în anul 1640 din îndemnul Voievodului Matei Basarab şi cu blagoslovenia Mitropolitului Teofil pentru exemplarele rînduite Ţării Romîneşti şi a Mi-

tropolitului Ghenadie pentru cele rînduite Ardealului.

Cartea romînească de învăţătură de la Pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe tipărită din porunca Voievodului Vasile Lupu în tipografia de la „Trei Ierarhi" la anul 1646.

Noul Testament de la Bălgrad tipărit prin grija şi osîrdia Mitropolitului Simion-Ştefan în anul 1648.

Didahiile Mitropolitului Antim Ivireanul. Marele mitropolit şi tipograf, Antim Ivireanul care a dat la lumină atîtea cărţi nu şi-a tipărit şi propriile sale cuvîntări.

Didahiile Mitropolitului Antim Ivireanul au rămas în manuscris şi s-au tipărit mult mai tîrziu – în anul 1886 de profesorul Ioan Bianu după o copie din 27 iulie 1871; în anul 1888 de profesorul Constantin Erbiceanu după manuscrisul original al Didahiilor care se păstrează şi astăzi la Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne sub nr. 549; a treia oară în anul 1889 de episcopul Melchisedec al Romanului după un manuscris care conţine foarte multe didahii (116) şi se credea a fi tot original; după aceste prime ediţii s-au mai făcut retipăriri în anul 1895 şi în anii 1908 de dr. I. Cornoiu, în anul 1911 de N. Iorga şi cea din urmă în anul 1915 de Petre V. Haneş – dar cu multe lipsuri şi inexactităţi.

Ierom. NESTOR VORNICESCU

O expoziţie de artă bizantină în Anglia.

Doctor *Alice Bank*, conservatoarea sectorului bizantin şi al Orientului Apropiat, din Muzeul Ermitaj, Leningrad, scrie în „Studio" nov. 1958, Londra: „Expoziţia de artă bizantină care s-a deschis la Edinburg în cadrul Festivalului Internaţional al acestui oraş, cuprinde lucrări provenind de la diferite muzee britanice şi din colecţii particulare. Organizatorii expoziţiei au adus de asemenea de pe continent, din U.R.S.S., Germania, Franţa, Italia, Jugoslavia, Belgia, Olanda, Cipru, Elveţia, Spania, importante exemplare... Fiecare din cele 250 exemplare e de o înaltă calitate. În mileniul istoriei sale, adică din veacul al cincilea pînă în al XV-lea, arta bizantină a asimilat şi a transformat elementele moştenite de la vechiul Orient, pînă ce noua concepţie a ajuns să exprime idealul artistic al multor popoare din lumea medievală, să servească drept bază şi să influenţeze asupra formării culturii lumii occidentale. Perioada de aur a Bizanţului e aceea dintre veacurile IX şi XI. Arta din această epocă e uimitoare. Icoana ce reprezintă pe Apostolul Filip cît şi icoana celor trei sfinţi soldaţi, stînd sub o arcadă rezemată pe coloane, aparţinînd muzeului Ermitaj, Leningrad, sînt pictate într-un stil asemănător picturilor murale monumentale din veacurile XI-XII. Figurează de asemenea în expoziţie, icoana Bunei Vestiri de la biserica Sf. Clement din Ohrida (veacul XIV), icoana reprezentînd pe cei 12 Apostoli (veacul XIV) de la Muzeul de Arte frumoase din Moscova. Trăsătura dominantă în secolele IX şi X, e spiritualitatea crescîndă. În acea epocă a evoluat definitiv planul decorării bisericeşti, care avea să devină în curînd tradiţional în biserica ortodoxă. Formele monumentale care au fost realizate ca parte din acest plan decorativ au influenţat dezvoltarea ulterioară a picturii icoanelor şi a artelor aplicate. Figurile pri-

vesc pe spectator cu o adîncă şi convingătoare spiritualitate cînd stau în jurul personajului central, fie că e Hristos sau Maica Domnului... Cruciadele au oprit pentru cîtva timp dezvoltarea artei bizantine dar la sfîrşitul veacului al XIII-lea o nouă artă se dezvoltă sub patronajul împăraţilor Paleologi. Ea este exprimată tot atît de puternic în mozaicuri, în fresci, ca şi în pictura icoanelor. Delicatele, micile mozaicuri, sînt una din gloriile acestei epoci. Pictorii şcolii constantinopolitane, favorizează proporţiile alungite, culorile delicate, lumina vie, draperiile bogate. Aceste trăsături se pot vedea într-o atrăgătoare icoană a celor 12 Apostoli, aparţinînd muzeului de Artă Aplicată din Moscova".

Arta bizantină. *Cornelia Pilat, Pictura din pridvorul Bisericii Kreţulescu din Bucureşti,* p. 135-163, în *Studii şi cercetări de istoria artei* 3/4, 1957, Bucureşti. Biserica e zidită în anul 1722 de către vornicul Iordache Kreţulescu, ginerele lui Constantin Brîncoveanu. În pridvorul spaţios sînt pictate scene cu teme din Apocalips, avînd ca model pictura Atosului.

Vasile V. Niculescu, Contribuţii la cunoaşterea icoanelor pe sticlă şi a xilogravurilor ţăranilor romîni din Transilvania, p. 297-315 în *Studii şi Cercetări de isloria artei,* 3/4, 1957, Bucureşti. Dezvoltarea picturii pe sticlă îşi are începutul pe la jumătatea veacului al XVII-lea, îndeosebi în centrele, Nicula lîngă Cluj, în jurul Făgăraşului la Bihor, Sebeş-Alba, Ciuc şi chiar Banat. Ea dezvoltă tematic „variata lume a sfinţilor bisericii ortodoxe".

Nicolae Stoicescu, Bibliografie privind monumentele istorice din R. P. R., p. 155-199, în *Studii şi Cercetări din Istoria Artei,* 1/2, 1957, Bucureşti. Bibliografia priveşte mănăstirile şi schiturile din Ţara Romînească. Sînt amintite 269 de locaşuri, cu indicaţii asupra studiilor referitoare la ele.

Nicolae Stoicescu, Bibliografia privind bisericile din Bucureşti, p. 287-296, în *Studii şi cercetări de istoria artei,* 3/4, 1957, Bucureşti. Bibliografia priveşte 107 biserici şi mănăstiri.

Emil Lăzărescu, Note despre „Aerul Doamnei Malina", p. 227-232, în *Studii şi cercetări de istoria artei,* I, 1958, Bucureşti. Descifrînd textul slavon de pe aer, respinge ipoteza că ar fi fost lucrat în timpul lui Alexandru cel Bun. El traduce: „A preînoit acest aer kneaghina Malina". Pînă acum se credea că e vorba de Malina, doamna lui Alexandru cel Bun. Kneaghina Malina trebuie să fi fost soţia unui boier. Din inscripţiile dedicatorii de pe obiectele de cult, se constată că după domnia lui Ştefan cel Mare, termenul „kneaghina" e folosit din ce în ce mai mult şi pentru soţiile de boier. Malina, amintită în inscripţia de pe acest aer păstrat la Bistriţa, e una din soţiile de boier de la sfîrşitul secolului XVI sau începutul veacului al XVII-lea. „Înnoirea" pare să fi fost destul de însemnată, de vreme ce nu s-a mărginit numai la schimbarea căptuşelii şi fixarea pe o bucată de mătase de dimensiuni mai mari, ci a modificat şi chenarul prin adăugiri şi prin schimbarea inscripţiei. „Din numărul broderiilor ce ne-au rămas de la

Alexandru cel Bun, trebuie să scădem aerul Doamnei Malina".

D. V. Sarab'janov (Moscova), *De la rélation entre l'art byzantin et l'art ancien russe*, p. 96-106, în „*Byzantinoslavica*, 1, 1958, Praga. Arta bizantină asimilată organic de cultura rusă veche se dezvoltă ca parte integrantă a noii culturi. Arhitectura monumentală a Sfintei Sofii din Kiev şi a Sfintei Sofii din Novgorod, măreţia mozaicurilor de la prima biserică, poartă numele importantelor victorii politice ale vechii Rusii, a tînărului ei stat. Minunate cicluri de frescă au fost create în veacul XIV la Novgorod şi Pskov. Frescile bisericii din Volotovo arată incomparabila originalitate a vieţii interioare a omului. Deseori opera lui Rubliov e ataşată şcolii din Constantinopol. Adevăratele izvoare ale artei lui Rubliov trebuiesc căutate în Rusia pe la sfîrşitul veacului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea. După bătălia din anul 1380, la Kulikovo, Moscova, devine centrul care duce la constituirea unui stat naţional rus. Perioada aceasta se distinge printr-un elan politic. Armonia chipurilor zugrăvite de Rubliov exprimă un ideal profund uman. Chipul pasionat din frescele de la Novgorod e înlocuit de aureola chipurilor zugrăvite de Rubliov, aureolă a perfecţiunii umane, a purităţii morale. E interesant de subliniat că în epoca lui Rubliov şi după el, — icoana şi nu fresca devine forma esenţială a artei picturale. „Troiţa" lui Rubliov e o culme a artei vechi ruseşti. În cursul veacurilor al XV-lea şi al XVI-lea se nasc noi forme arhitecturale, care îşi au originea în arhitectura în lemn, foarte răspîndită în Rusia de odinioară. În veacul al XVII-lea, arta se îndepărtează în mod simţitor de tradiţille lui Rubliov.

Raymond Charmet, L'Histoire et l'évolution de l'art chrétien en Méditeranée et en Orient, de l'Antiquité au XVII-ème, în *Arts, Lettres, Spectacles*, nr. 663, 1958, Paris, elogiază *Pictura ortodoxă*, cu ocazia deschiderii expoziţiei de Antichităţi creştine din Muzeul Luvru. Mozaicul e considerat triumful Bizanţului. Pentru prima dată icoanele ruse intră acum în colecţiile naţionale franceze. Biserica rusă, moştenitoarea artei creştine vechi, orientale şi bizantine, devine cea dintîi între Bisericile ortodoxe. „Maica Domnului", icoană de lemn din Georgia (veacul XVI), prin expresia sa are o amploare impresionantă. „Judecata de apoi" din veacul al XVII-lea este un fel de enciclopedie teologică şi ar merita un lung studiu.

CONSTANTIN BĂRBULESCU

Icoanele ruseşti.

Icoanele ruseşti constituie un capitol însemnat nu numai în vechea artă rusă ci şi în cadrul artei mondiale. Revista păcii „Orizonturi" Nr. 97-iunie, anul VIII-1959, publică un articol: „Descoperirea icoanelor ruseşti" de Georges Arout (p. 85-89), în care se arată momentele mai însemnate ale dezvoltării acestei arte în Rusia.

Arta picturii icoanelor şi a frescelor a fost introdusă în Rusia din Bizanţ după creştinarea ruşilor la sfîrşitul veacului al X-lea. Cele mai vechi icoane ruseşti ce au rămas pînă în prezent datează de la sfîrşitul veacului al XI-lea şi al XII-lea, fiind lucrate de pictori bizantini. Mult timp s-a crezut că cea mai veche dintre ele

este Fecioara din Vladimir, executată de un pictor bizantin, către sfîrşitul veacului al XII-lea. Cercetările lui W. Weidle au stabilit însă că icoanele: Buna Vestire din Ustiug şi Îngerul cu părul de aur, ambele păstrate în catedrala Adormirea Maicii Domnului din Moscova, sînt anterioare, datînd de la sfîrşitul veacului al XI-lea. În ele se afirmă puternic stilul bizantin.

Pictura icoanelor, tot sub influenţa bizantină, a luat un avînt puternic în veacul al XII-lea în în părţile de nord ale Rusiei, la Novgorod, Pskov, Suzdal, unde s-au dezvoltat marile şcoli de artă religioasă rusă. Artiştii lucrau mai întîi icoane mici atît pentru credincioşii particulari cît şi pentru diferite biserici. La Novgorod apar primele icoane de dimensiuni mari, lucrate în special pentru iconostasele bisericilor.

În veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea pictura de icoane s-a dezvoltat din plin îndeosebi la Novgorod, oraş comercial bogat şi asupra căruia n-a ajuns stăpînirea mongolă, ca în regiunile de sud.

Fără a se îndepărta de canonul tradiţional bizantin, stilul icoanelor ruseşti primeşte şi un element specific rusesc. „Formele se rafinează, desenul e mai elegant, uneori evocă chiar arabescul, culorile sînt mai vii şi bogate în nuanţe. Suveranitatea bizantină pare străbătută de o sevă naţională, poate datorită unei tradiţii populare anterioare“ (p. 87-88). Spre deosebire de artiştiî italieni, care lucrează în acelaşi timp şi care ţin seamă mai mult de model, de „valorile tactile“, de partea sculpturală a figurilor, artiştii ruşi compun scene în linii şi curbe inspirate de un suflu de abstracţie transcedentală (p. 88).

Odată cu începutul veacului al XV-lea centrul artelor religioase, trece la Moscova, devenită capitala imperiului eliberat de stăpînirea mongolă (p. 88). Pictura din şcoala de la Moscova este reprezentată îndeosebi prin lucrările monahului Andrei Rubliov, socotit ca „cel mai mare pictor rus din toate timpurile“ (p. 88) de la naşterea căruia se împlinesc în anul 1960, 600 de ani, El a fost elevul lui Teofan Grecul, celebrul pictor de fresce şi icoane. Dintre lucrările cele mai însemnate a lui A. Rubliov este celebra icoană Sfînta Treime „o capodoperă neasemuită“, pictată în 1423 pentru mănăstirea Sf. Serghie de lîngă Moscova. Ea poate sta alături de cele mai valoroase capodopere ale artiştilor italieni din aceeaşi epocă. „Cei trei îngeri – simbolizînd iconografia bizantină – par, în timp ce vorbesc, că se învîrtesc în jurul mesei albe, într-un cerc molatic şi încărcat de mister, susţinut de aripele lor aurite şi fremătînde“ (p. 88). Pe lîngă marele A. Rubliov, al cărui nume a devenit popular în istoria artei, şcoala moscovită este reprezentată şi prin alţi meşteri de o înaltă valoare, ale căror nume însă sînt necunoscute încă. Lucrări de seamă, ca: Intrarea în Ierusalim, Coborîrea de pe cruce, Tăierea Capului sf. Ioan Botezătorul şi Cina cea de Taină sînt capodopere autentice care se datoresc acestor maeştri, încă necunoscuţi. Şcoala de la Moscova, din veacul al XV-lea, reprezintă veacul de aur al picturii religioase ruseşti (p. 88).

Începînd cu veacul al XVI-lea, sub influenţa artei apusene, pictura religioasă rusă începe să decadă. Artiştii nu mai ţin seama de cerinţele artei, ci mai ales de gusturile clientelei bogate, prin virtuozităţi gratuite şi decorative,

ei orientează arta spre decădere. Caracteristică în acest sens este şcoala lui Stroganoff de la sfîrşitul veacului al XVI-lea, care atrage mai mult prin elementul strălucitor şi de înflorítură, decît prin austeritatea şi măreţia spirituală (p. 88). Influenţa artei occidentale din ce în ce mai puternică, face ca pictura religioasă de icoane din Rusia să piardă continuitatea cu tradiţia şi spiritul picturii ruse „în care abstracţia liniară şi jocul viu al culorilor incîntă privirea şi înalţă arta" (p. 88-89).

În veacul al XVII-lea, cîţiva artişti, remarcabili prin tehnica lor, ca Pricop Cirin, Nichifor Savin şi mai ales Simion Uşacov continuă să alunece şi mai mult pe panta decadenţei. „La începutul veacului al XVII-lea, magistrala artă picturală din Rusia apune cu totul".

În veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea se poate vorbi de o totală necunoaştere a vechii picturi ruseşti. Ea începe să fie din nou cunoscută şi apreciată după 1913, cînd s-o organizat la Moscova o mare expoziţie cu peste 500 de icoane vechi ruseşti. După cele două veacuri de uitare şi necunoştinţă, expoziţia din 1913 a venit ca o adevărată surprindere şi descoperire miraculoasă. P. Muratoff, cel mai bun cunoscător în această materie, acum peste 50 de ani, spunea printre altele, despre icoanele din expoziţie: „Cea mai de seamă semnificaţie a expoziţiei de artă rusă veche rezidă în extraordinara putere de expresivitate a icoanelor care sînt adunate aici. Pentru cei mai mulţi dintre vizitatori aceasta constituie o adevărată surpriză. Pe neaşteptate în faţa ochilor noştri se dezvăluie un domeniu al artei cu totul necunoscut pînă acum: într-adevăr, am putea spune că e o artă care se dezvăluie. Rusia a devenit astfel deodată deţinătoarea unei moşteniri miraculoase" (p. 86).

Acţiunea de cercetare şi restaurare a vechilor icoane ruseşti, începută odată cu veacul al XX-lea, a crescut mereu, aşa încît în prezent se poate spune că vechea pictură rusă de icoane este cunoscută şi apreciată la justa ei valoare. (Vezi *Acţiunea de restaurare a vechilor icoane ruseşti*. în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 9-10/1958, p. 829-831).

Ierom. I. CRĂCIUNAŞ.

Dvera „Adormirii" de la Dragomirna.

Printre piesele de mare valoare artistică şi istorică aflate în muzeul ctitoriei mitropolitului Anastasie Crimca, se numără şi broderia care face obiectul comunicării de faţă.

Este vorba de exprimarea grafică sau mai bine zis - în broderie, a svetilnei praznicului Adormirii Născătoarei de Dumnezeu. „Apostoli de la margini, adunaţi-vă în satul Ghetsimani şi îngropaţi trupul meu ..". In general se poate spune că piesa în discuţie este o copie simplificată şi de mai mici dimensiuni a dverei similare din muzeul mănăstirii Putna din anul 1510 (de la Bogdan cel Orb), cunoscută sub numele: „Dvera cea mare a Adormirii".

Dvera de la Dragomirna este o broderie cu fir de aur, argint şi matase, pe catifea de culoare roşie, avînd dimensiunile de 1,17/1,13 m.

In centru este reprezentată icoana obişnuită a „Adormirii": Fecioara culcată pe un pat sau catafalc şi prohodită de apostoli şi

ucenici. Nu lipseşte scena de amănunt a pedepsirii necredincios-sului Antonie, de către arhanghe-lul şi mai marele oştilor cereşti, Mihail, amănunt care se întîlneşte pentru prima dată în broderia romînească pe o dveră de la Putna, din anul 1485. Deasupra ansamblului se află Mîntuitorul ce ţine în braţe un prunc înfăşat reprezentînd sufletul Fecioarei – influenţă probabil egipteană asu-pra iconografiei pur bizantine – iar mai sus, însăşi Fecioara aşe-zată pe un *scaun şi înconjurată* de patru rînduri de nimburi. Nim-burile sînt susţinute de 2 îngeri în zbor. In fine, ocupînd partea cea mai de sus, Sf. Treime înca-drată de serafimi şi îngeri, cu cărţi mari în mîini.

Ca şi la amintita lucrare de la Putna, pe margini se află apos-toli care sînt conduşi de cîte un înger, în bărci sau mai degrabă pe nori, la locul adormirii Sf. Fe-cioare. Lipsesc cetăţile sau nu-mirea lor cel puţin, în care fie-care apostol şi-a desfăşurat mun-ca de propovăduire.

Restul cîmpului este presărat cu steluţe lucrate cu fir de aur.

Feţele personajelor sînt pline de viaţă.

Ne întrebăm dacă se poate face o apropiere între maniera de lu-cru a dverei şi şcoala lui Pan-selin şi Teofan din Creta, de la Muntele Athos (sec. XVI).

In jumătatea de sus a dverei se află scris în slavonă:

„Adormirea Născătoarei de Dumnezeu", iar în partea de jos:

„In anul 7120 (1612) iunie 8".

De jur împrejur, începînd din partea stîngă în sus, se poate citi inscripţia în slavonă, de danie, lucrată cu fir de argint:

† „In zilele temătorului de Dum-nezeu Io Ştefan Tomşa voevod. Acest văl l-a făcut smeritul ar-hiepiscop Anastasie Crimcovici şi mitropolit al Sucevei, spre po-menirea sa şi a părinţilor săi Ioan Crimca şi Cristina; şi l-a dat în nou clădita sa mănăstire Drago-mirna, hramul ei (fiind) Pogorî-rea Sfîntului Duh" *).

Broderia este aşezată pe o ma-tasă grea, de culoare galbenă.

Pe căptuşală, pe patru rînduri cu litere frumoase, altă inscripţie.

* * *

Nu se cunoaşte nimic despre autorul piesei. Se poate presupu-ne că a fost lucrată la o mănăs-tire de maici din acea vreme sau chiar la Dragomirna. A doua ipoteză e ceva mai greu de ad-mis, ştiind că mănăstirea mare a fost terminată abia în 1609, iar preocuparea de bază a vieţuito-rilor ei era scrierea şi împodo-birea cărţilor.

Din punct de vedere artistic, dvera în cauză este expresia sti-lului şi concepţiei bizantine, tre-cute prin filiera specificului mol-dovenesc care începuse să se im-pună.

JACOTĂ DORIN

---

*) Prima ctitorie a mitropolitului Anastasie Crimca este bisericuţa care se află în cimitirul monahilor. A fost zidită în anul 1602, în vremea aceea, Anastasie fiind episcop al Rădăuţilor.

CRONICA BISERICEASCĂ

A. *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

PATRIARHIA BULGARĂ

La Sudul Dunării, pe teritoriul Bulgariei de astăzi, creştinismul s=a răspîndit şi a cunoscut o înflorire deosebită chiar de la începu=turile sale, deci cu mult înainte de venirea bulgarilor în aceste locuri. In anul 58, sf. ap. Pavel scria Romanilor, că a predicat Evanghelia pînă în Iliric, la graniţa Dalmaţiei (Rom. 15, 19). In cursul anilor 63=64 el călătoreşte din nou prin Peninsula Balcanică, stînd o iarnă întreagă la Nicopolea Epirului, unde l=a chemat pe ucenicul său Tit (Tit 3, 12). In toamna anului 66 Tit predica în Dalmaţia (II Tim. 4, 10). După o veche tradiţie, consemnată de Eusebie al Cezareei şi de alţi istorici, Sf. apostol Andrei a propovăduit creştinismul în Sciţia Maior (Sudul Rusiei) şi apoi în Sciţia Minor (Dobrogea), prin oraşele de la mare, de unde a trecut în Tracia şi apoi în Grecia.

Creştinismul la Sudul Dunării datează deci din epoca apostolică şi postapostolică. In continuare, în veacurile al II=lea şi al III=lea creştinismul a fost răspîndit în aceste locuri de misionari trimişi din răsărit şi de creştini dintre coloniştii romani aduşi îndeosebi din Asia Mică.

Incă din veacul al III=lea se impun ca centre mai însemnate ale vieţii bisericeşti: Sardica (Sofia de astăzi), Filipopoli (Plovdiv), Durostor, Vidin etc. Impăratul Constantin cel Mare trimitea, la 8 iunie 323, mitropolitului Protogen al Sardicei legea menită să uşureze răspîndirea creştinismului, hotărînd totodată ca eliberarea sclavilor să fie valabilă prin pronunţarea ei în bisericile creştine. Alături de alţi episcopi din părţile Dunării, la sinodul I ecumenic a participat şi Protogen al Sardicei. Fiind episcop în capitala Daciei, el avea rang de mitropolit, de aceea sinodul I=a împuternicit să vestească hotărî=rile sale în Dacia, Dardania, Calabria şi în jur. Mitropolitul Sar=dicei era supus canoniceşte mitropolitului din Tesalonic, care avea rang de exarh şi a cărui jurisdicţie se întindea pînă în sudul Rusiei.

După sinodul I ecumenic în Peninsula Balcanică au avut loc frămîntări din cauza arienilor sprijiniţi îndeosebi de episcopul Eusebie al Nicomidiei. Insuşi Arie fusese exilat în aceste părţi, în Iliric, la cotul Dunării unde şi=a cîştigat doi ucenici zeloşi care ulterior ajung episcopi: Valens şi Ursacius. Ca o continuare a sinodului de la Ni=ceea, pentru împăcare în problema ariană, a fost convocat un nou sinod la Sardica, deschis la 19 august 343, la care au participat episcopi atît din Răsărit cît şi din Apus. Sinodul, sub preşedinţia ve=

nerabilului Osie de Cordoba, confirmă şi întăreşte hotărîrile sinodu=lui de la Niceea, condamnă erezia ariană şi dă o nouă hotărîre de credinţă ortodoxă. Sinodul anulează depunerea Sf. Atanasie cel Mare şi a lui Marcel al Ancirei, lăudîndu=i ca pe nişte stîlpi ai ortodoxiei. Hotărîrea ortodoxă a fost semnată de aproape 90 epis=copi participanţi la sinod şi întărită ulterior prin semnăturile a încă 2c6 episcopi.

Sf. Atanasie cel Mare, întorcîndu=se din exil, a zăbovit mai mult timp în aceste părţi, împreună cu Marcel al Ancirei, lucrînd pentru întărirea Ortodoxiei. La 337 el are o întrevedere la Vimina=cium cu împăratul Constanţiu; la 343 participă la sinodul de la Sar=dica, iar după sinod a mai stat aproape un an în părţile Nişului, lucrînd pentru întărirea ortodoxiei.

Episcopii arieni, majortatea din Orient, s=au retras de la sino=dul de la Sardica şi au ţinut un sinod separat la Filipopoli în Tra=cia. La Sirmium s=au ţinut de asemenea mai multe sinoade ariene. Puterea arienilor în aceste părţi s=a întărit şi prin convertirea goţilor. Episcopul lor Ulfila, educat de arieni şi hirotonit de episcopul Euse=bie la Antiohia, cu ocazia sinodului ţinut în anul 341, a tradus Biblia în limba gotică. Un timp goţii au stat în nordul Dunării. In=cepînd cu anul 348 şi îndeosebi 372 ei trec cu toţii în sudul Duna=rii. Indată după goţi vin vizigoţii, care la 382 trec în sudul Du=nării, supunîndu=se împăratului Teodosie cel Mare.

Odată cu moartea împăratului Constanţiu, la 361, arianismul slăbeşte din ce în ce mai mult, pînă ce dispare. La 378 se ţine, la Sirmium un sinod la care se restabileşte ortodoxia în aceste părţi.

In această situaţie, episcopul arian Auxentiu de Durostor, uceni=cul lui Ulfila, fuge la Milan, unde pentru a nu fi recunoscut îşi luă acest nume în loc de Mercuriu, cum se numea.

In perioada următoare stingerii arianismului (383=428), s=a con=tinuat răspîndirea creştinismului în aceste părţi şi s=a desăvîrşit or=ganizarea bisericească. In veacul al V=lea creştinismul era răspîndit în tot sudul Dunării. Episcopul Niceta de Remesiana a dezvoltat în acest timp o intensă activitate misionară. El nu şi=a desfăşurat acti=vitatea numai în cadrul propriei sale eparhii, care era Dacia Medi=teraneea (Bela Palanca – azi Iugoslavia), ci şi în afară, mai ales în munţii Balcani printre beşi, neam tracic, unde păgînismul mai dăi=nuia, şi, după unii istorici, a activat chiar în nordul Dunării. Acti=vitatea lui a lăsat urme adînci în amintirea populaţiei balcano=du=nărene, în cursul deceniilor celor mai hotărîtoare pentru creştinarea acestora şi pentru formarea poporului romîn. Măsuri însemnate pri=vind viaţa bisericească în aceste locuri a luat şi sf. Ioan Gură de Aur, Arhiepiscopul Constantinopolului.

Către jumătatea veacului al V=lea în viaţa bisericească au fost frămîntări din cauza ereziei nestoriene, care a găsit oarecare sprijin la unii din episcopii sud=dunăreni, ca Iulian al Sardicei, Doro=tei al Marcianopolei, Iacob al Durostorului etc. Mari greutăţi a pro=dus apoi şi invazia hunilor care la 441 ajung la Sardica, iar la 442 la Sirmium. In schimb, în veacul al VI=lea, viaţa bisericească cunoaşte o nouă epocă de înflorire mai ales în timpul împăratului Iustinian. El a înfiinţat la 535 Arhiepiscopia Iustiniana Prima a cărei jurisdic=ţie se întindea asupra creştinilor din sudul Dunării şi asupra unor

teritorii din nordul Dunării. Arhiespiscopul Iustinianei Prima, noua capitală a Iliricului, în locul Tesalonicului (unde fusese mutată capitala de la Sirmium la 442), lua locul celei din Tesalonic.

Spre sfîrşitul veacului al V=lea, slavii încep să treacă în sudul Dunării. În anul 602, cînd s=a retras cordonul militar de la Dunăre, în timpul împăratului Foca, mase mari de slavi trec în sudul Dunării şi ocupă aproape în întregime Peninsula Balcanică, pînă la Marea Adriatică şi Peloponez. Odată cu aceasta s=a desfiinţat şi Arhiepiscopia Iustiniana Prima, iar ştirile privitoare la viaţa creştină din sudul Dunării se împuţinează simţitor. Aceasta însă nu înseamnă că viaţa bisericească din aceste locuri a dispărut complet; chiar şi slavii, venind în contact cu vechea populaţie creştină a imperiului roman, din care o parte a rămas pe loc, au început să se creştineze. Astfel, multe din episcopiile vechi îşi continuă existenţa şi după venirea slavilor. Dovadă că la sinodul al VI=lea ecumenic (680) de la Constantinopol participă şi episcopul Martin al Sardicei. O listă a episcopiilor supuse Constantinopolului înainte de 726 cuprinde şi Durostorul, Turtucaia, Sucidava etc. La sinodul al VIII=lea ecumenic participă un singur episcop din aceste părţi, Teodor.

Acestea sînt momentele mai însemnate, arătate cu totul sumar, ale vieţii creştine de la sudul Dunării pînă în a doua jumătate a veacului al VII=lea.

Din cele arătate se vede că viaţa bisericească, din aceste părţi, s=a desfăşurat sub influenţa şi ascultarea canonică a Patriarhiei de Constantinopol. Ceea ce a favorizat aceasta a fost şi faptul că teritoriul Bulgariei de astăzi făcea parte din imperiul roman de răsărit şi deci asupra lui se extindea jurisdicţia Patriarhului de Constantinopol.

In primele decenii ale secolului al VI=lea, triburile slave aşezate în Peninsula Balcanică au inceput să se unească, dînd naştere unor cnezate destul de puternice. O uniune de triburi slave din Macedonia, înfiinţată la anul 620 a produs destule neplăceri imperiului bizantin, dar a fost nimicită definitiv în anul 658. O a doua uniune s=a format de către cele şapte triburi de slavi statornicite între Dunăre şi munţii Haemus. Ameninţaţi de armatele împăratului Constantin IV Pogonat, conducătorii acestei uniuni cheamă în ajutor pe bulgari, un trib turanic locuind teritorial la nord de gurile Dunării, cărora, ca preţ al înţelegerii, le cedează un mic teritoriu în jurul localităţii Plisca. In felul acesta a luat fiinţă, în anul 679, statul bulgar, care şi=a consolidat poziţiile din primii ani ai existenţei sale, prin cîteva victorii asupra armatelor bizantine.

La început bulgarii s=au arătat protivnici creştinismului pe care l=au şi prigonit. Cucerind Sardica însă ei n=au distrus vechea catedrală Sf. Sofia, ci au restaurat=o. Creştinismul s=a răspîndit printre bulgari prin populaţia veche a imperiului, care era creştină, grupată în jurul a numeroase scaune episcopale, prin prizonierii creştini luaţi în luptele cu bizantinii, prin creştinii proveniţi din populaţia slavă, creştinată în parte.

Timp de aproape 100 de ani, statul slavo=bulgar şi=a lărgit neîncetat frontierele, prin alipirea de teritorii aparţinînd imperiului bizantin. La jumătatea secolului al IX=lea, Bulgaria se întindea de

la Marea Adriatică pînă la Marea Neagră şi de la Dunăre pînă în munţii Rodope.

Totuşi, nefăcînd parte din familia popoarelor creştine, bulgarii erau trataţi drept barbari, fapt ce le creia destule neajunsuri politice şi economice.

Pentru a îmbunătăţi situaţia internaţională a ţării sale, în anul 865, cneazul Boris decretează creştinismul ca religie oficială a statului bulgar. La botez cneazul Boris primeşte numele de Mihail, după numele naşului său, împăratul bizantin Mihail al III-lea.

Astfel, creştinismul a înlăturat divergenţele etnice dintre slavi şi bulgari creind condiţii pentru formarea naţiunii bulgare. Acest proces a fost realizat mai ales după introducerea limbii slave ca limbă oficială a statului şi Bisericii bulgare.

Creştinismul a contribuit la întărirea situaţiei internaţionale a statului bulgar, prin intrarea acestuia, în condiţii de egalitate, în familia celorlalte state creştine.

Primind creştinismul de la bizantini, Boris-Mihail a trebuit să primească şi clerici greci, care oficiau serviciile religioase în limba greacă. El începu să lucreze imediat pentru creiarea unei biserici bulgare naţionale. Pentru înfăptuirea planului său, cneazul Boris s-a adresat la început patriarhului Fotie al Constantinopolei, rugîndu-l să-i răspundă la cîteva întrebări cu privire la temeiurile credinţei şi moralei creştine etc. incluzînd între acestea şi problema viitoarei conduceri a Bisericii Bulgare.

Neprimind răspuns la întrebarea despre organizarea Bisericii Bulgare, Boris-Mihail a solicitat ajutorul Papei Nicolae I. Dar şi acesta s-a ferit să-i dea un răspuns direct în legătură cu problema acordării autonomiei Bisericii Bulgare. In schimb însă, Papa Nicolae I s-a grăbit să trimită în Bulgaria preoţi şi episcopi latini, care în timp, de trei ani au înlocuit pe preoţii greci din bisericile bulgare.

Văzînd că şi Roma urmăreşte aceleaşi scopuri politice faţă de Bulgaria ca şi Bizanţul, fără să acorde autonomie Bisericii Bulgare şi nefiindu-i cu putinţă să mai alunge pe clericii latini instalaţi în bisericile bulgare, Boris-Mihail foloseşte Sinodul de la Constantinopol din anul 869, la care participau şi delegaţii papei. La sfîrşitul sinodului, în primăvara anului 870, delegaţii cneazului bulgar se prezintă în şedinţa sinodului şi reuşesc să cîştige o autonomie relativă a Bisericii Bulgare şi plecarea clerului latin din Bulgaria. Cu toată împotrivirea delegaţilor papali, sinodul aprobă crearea unei arhiepiscopii a toată Bulgaria, avînd în frunte un arhiepiscop supus canoniceşte patriarhului din Constantinopol.

Conducerea statului şi a bisericii bizantine a înlesnit implinirea în parte a dorinţei cneazului Boris-Mihail, întrucît prezenţa misionarilor Bisericii Romei în Bulgaria constituia pentru Bizanţ un pericol de imixtiune bisericească şi politică a papei la frontiera nordică a imperiului bizantin.

Primul arhiepiscop a toată Bulgaria a fost grecul Iosif, care a venit în Bulgaria însoţit de clerici greci, episcopi şi preoţi. El a început imediat organizarea Bisericii Bulgare. La început au fost creiate opt eparhii, mitropolii şi episcopii, iar pînă la sfîrşitul domniei lui Boris, Biserica Bulgară avea 15 eparhii. Slujbele religioase se săvîrşeau în limba greacă şi tot grecesti erau şi cărţile de cult.

Deşi cneazul Boris=Mihail nu şi=a putut împlini planul de cre=iare a unei Biserici Bulgare autocefale, cu demnitatea de Patriarhat, după principiul răspîndit în acea vreme că «Rex sine patriarcha non staret», totuşi el are meritul de a fi pus bazele Bisericii Bulgare. Cel mai mare succes realizat de cneazul Boris şi pe care el şi urmaşii lui aveau să=l folosească la timpul potrivit, consta în faptul că au=tonomia internă a Bisericii Bulgare a fost aprobată nu de Patriarhia din Constantinopol, ci de sinodul pan=creştin din anul 870.

Un pas important pentru crearea unei Biserici Bulgare s=a făcut prin introducerea limbii slave în serviciul liturgic.

Se ştie că în anul 862, la cererea cneazului Rostislav, fraţii Chiril şi Metodiu sînt trimişi de Patriarhia din Constantinopol în misiune oficială în Moravia pentru transpunerea în limba slavă a serviciului liturgic şi pentru înlocuirea limbii latine din cult, care ameninţa existenţa limbii slave din acest stat slav. Pentru înfăptui=rea misiunii sale, Constantin (Kiril) creează un alfabet special, cu ajutorul căruia au început să fie traduse cărţile de cult din limba greacă în limba slavă. Kiril moare în anul 869, la Roma, iar Me=todiu, în anul 885 în Velehrad, capitala Moraviei, ca arhiepiscop al moravilor.

După moartea lui Metodiu, clerul german reuşeşte să convingă pe papa Ştefan VI, să înlăture pe Gorazd, succesorul lui Metodiu, numind ca arhiepiscop pe Wiking, adversarul arhiepiscopului Meto=diu. Delegaţii papali încep o prigoană cruntă împotriva clerului slav, iar cărţile slavoneşti au fost supuse distrugerii.

Trei din cei mai apropiaţi ucenici ai fraţilor Kiril şi Metodiu: Clement, Naum şi Anghelarie, sînt izgoniţi din Moravia. Ei sînt primiţi însă cu mare cinste de cneazul bulgar Boris=Mihail care ve=dea în ei pe singurii oameni în stare să înlocuiască limba greacă cu limba slavă.

Ajutat de Climent şi de Naum, Boris=Mihail întocmeşte un plan pentru răspîndirea scrierii slave în toată Bulgaria. Climent este trimis în Macedonia unde, timp de zece ani, reuşeşte să pregătească 3500 de cadre didactice, capabile să răspîndească scrierea slavă în Bulgaria sud=vestică. Naum este reţinut la Preslav, noua capi=tală a Bulgariei, unde ajutat şi de alţi ucenici ai fraţilor Kiril şi Metodiu, veniţi şi ei, între timp, în Bulgaria, ca şi de cărturarii bul=gari episcopul Constantin şi Ioan Exarhul, împlineşte aceaşi misiune de culturalizare în nord=estul Bulgariei. La Preslav şi Ohrida a în=ceput astfel o nouă etapă de traduceri din greceşte în slavoneşte. In cele două centre se vor creia sub ţarul Simion (893=927) două şcoli: una la Preslav, unde traducerile se vor face după sens, iar a doua, la Ohrida, literar.

Boris se retrage la mănăstirea zidită de el Sf. Pantelimon cen=tru de cultură slavon, unde este tuns în monahism, lucrînd pînă la sfîrşitul vieţii sale la culturalizarea poporului bulgar.

Opera primului cneaz bulgar creştin este continuată cu aceeaşi rîvnă de fiul său, ţarul Simion (893=927). Inconjurat de oameni bine pregătiţi ca Climent, Naum, Ioan Exarhul, Episcopul Constantin, monahul Hrabar, Simion reuşeşte să pună bazele literaturii slavo=bulgare. Astfel, Ioan exarhul scrie «Hexaimeron» şi «Despre dreapta credinţă», două compilaţii, traduceri din limba greacă, pe care le

însoţeşte de cîte un prolog, bogate în amănunte cu privire la viaţa poporului bulgar din acea vreme. Tot atunci se alcătuieşte un sbornic, cunoscut sub numele de «Zlatostrui», cuprinzînd numai lucrări ale Sf. Ioan Gură de Aur, un alt sbornic cu 383 de bucăţi religioase, «Nomocanonul», «Despre litere» de călugărul Hrabar, o lucrare originală în care se dau amănunte asupra alfabetului slav, «Rugăciunea alfabetică» a Episcopului Constantin, în care se preamăreşte neamul slavilor etc. Pe drept cuvînt activitatea cărturărească din timpul ţarului Simion este supranumită «epoca de aur» a literaturii bulgare vechi.

Biserica bulgară a cunoscut în acest timp şi o mare dezvoltare administrativă. In teritoriile cucerite de Simion s=au creat noi eparhii, numărul lor ajungînd acum la 45.

Urmaşul lui Simion a fost fiul său Petru (927=969). Preocupat mai mult de problemele religioase, decît de cele de stat, tînărul ţar încredinţează treburile statului, unchiului său Gheorghe Sursuvul, care încă din anul 927 incheie o pace lungă cu imperiul bizantin, de aproape 40 de ani. Ţarul Petru ia în căsătorie pe nepoata împăratului Roman Lacapinul. Sinclitul bizantin îi recunoaşte titlul de ţar şi autocefalia Bisericii Bulgare. Arhiepiscopul Damian al Preslavului se intitulează acum «Patriarh al Bulgarilor».

Ţarul Petru voia să facă din ţara sa o împărăţie a monahismului, aşa cum urmăreau în acea vreme şi împăraţii bizantini să transforme Bizanţul după turburările cu iconoclaştii din secolul IX şi X.

Spre sfîrşitul domniei ţarului Petru, în anul 967, cneazul Svetoslav al Kievului atacă ţaratul bulgar cu o armată de 60.000 oameni reuşind să cucerească în scurt timp 60 de cetăţi bulgare. In anul următor, Kievul fiind atacat de pecenegi, Svetoslav părăseşte Bulgaria, dar revine în anul 969 cînd încheie o alianţă de luptă ruso=bulgară (969=972), despre care vorbeşte scriitorul bizantin Diaconul Leon. Aflînd de această alianţă, împăratul bizantin Ioan Tzimisches întreprinde un război în anul 972 şi cucereşte nord=estul Bulgariei. Pentru mai multă siguranţă patriarhul Damian îşi mutase înainte de război, reşedinţa la Durostor. Tînărul ţar Petru II este luat prizonier de bizantini şi dus la Constantinopol, iar cneazul Svetoslav este ucis, la înapoiere spre patrie, de pecenegi.

Faţă de evenimentele care au avut loc, patriarhul Damian se vede nevoit să=şi mute reşedinţa, mai întîi la Sardica (Sofia). Apoi, urmînd pe noii stăpînitori ai statului bulgar, familia domnitoare a comisului bulgar Nicolae, el poposeşte pe rînd la Prespa, Vodena şi Ohrida.

Evenimentele politice care au urmat, au fost defavorabile noului stat bulgar de apus. Cu toată rezistenţa opusă de ţarul Samuil şi urmaşii lui, în anul 1018, Bulgaria cade în întregime sub bizantini, în timpul împăratului Vasile II Bulgaroctonul.

Supunînd politiceşte Bulgaria, Vasile, Bulgaroctonul a căutat să lase impresia că nu se va atinge de autonomia Bisericii Bulgare. El înfiinţează arhiepiscopia a toată Bulgaria, căreia prin trei hrisoave (1018=1020) îi supune juridiceşte şi canonic 31 de eparhii din fosta patriarhie a Bulgariei, fixînd Ohrida ca reşedinţă a Intîistătătorului ei şi numind ca prim arhiepiscop pe bulgarul Ioan de la Debar.

Incepînd cu Leon, urmaşul lui Ioan din Debar, arhiepiscopii Ohridei sînt greci, numiţi de Patriarhia din Constantinopol, sub a cărei dependenţă se va afla arhiepiscopia a toată Bulgaria vreme îndelungată. Intre aceşti ierarhi greci a fost şi Teofilact (sfîrşitul sec. XI şi primul pătrar al sec. al XII=lea), cunoscut prin scrierile sale şi mai ales prin tîlcuirea Evangheliilor.

In intervalul de la creştinarea bulgarilor (865) şi pînă la des=fiinţarea statului bulgar de către bizantini (1018), Biserica Bulgară a cunoscut o dezvoltare mare.

Cneazul Boris=Mihail a înfiinţat Biserica Bulgară, i=a dat prima organizare administrativă şi a introdus limba slavă în servi=ciul liturgic bulgar, înfiinţînd primele şcoli de slavonie.

Ţarul Simion a desăvîrşit opera culturală întreprinsă de tatăl său; a pus să se traducă din greceşte şi să se multiplice cărţile de cult şi alte cărţi cu conţinut religios, moral şi de drept bisericesc. La îndemnul lui, scriitorii bulgari au alcătuit diferite sbornice volumi=noase, un fel de enciclopedii în care se tratau diferite concepţii creş=tine şi păgîne despre lume etc. Tot Simion lărgeşte dioceza Bisericii Bulgare sporind cu aproape de trei ori mai mult numărul eparhiilor înfiinţate de Boris=Mihail.

Ţarul Petru este obsedat în permanenţă de dezvoltarea mona=hismului bulgar. In timpul domniei sale el înfiinţează peste 50 de mă=năstiri pe care le înzestrează cu odoare, cu venituri anuale şi cu multe pămînturi şi sate. Mănăstirile din timpul lui se împart în: a) împărăteşti, b) patriarhiceşti sau stavropighiale, c) eparhiale şi d) ctitoriceşti. Regulamente speciale aduse de la Sfîntul Munte şi tra=duse în limba slavă prevăd organizarea interioară a mănăstirilor.

In timpul Ţarului Petru se pun bazele monahismului bulgar de către Sfîntul Ioan, prin înfiinţarea mănăstirii Rila în anul 947.

Monahi cu viaţă îmbunătăţită ca Prohor din Pcinia, Ioachim din Osogovo şi Gavriil de la Lesnovo sînt trecuţi imediat după moartea lor în rîndul sfinţilor bulgari, alături de Sfîntul Ioan de la Rila. Insuşi ţarul Petru este trecut după moarte în rîndul sfinţilor bulgari.

Mănăstirea Zografu ca şi mănăstirea Rila devin cele două centre ale vieţii culturale şi religioase a poporului bulgar.

Dar alături de această activitate religioasă, în Bulgaria seco=lului al X=lea, ia o mare amploare mişcarea bogomilică, adversară a Bisericii oficiale a statului bulgar. Plămădit din învăţăturile mani=heice şi pauliciene, bogomilismul introduce şi popularizează în Bulgaria literatura apocrifă existentă în Bizanţ, creind la rîndul ei o litera=tură proprie, de asemeni apocrifă, dar primită cu multă simpatie de popor, pentru că în ea se explicau în chip fantastic anumite pasaje din Sfînta Scriptură şi mai ales din viaţa lui Iisus Hristos şi a Fe=cioarei Maria.

Paralel cu dezvoltarea şi înflorirea monahismului, în timpul ţa=rului Petru se observă şi o decadenţă a vieţii monahale, ceea ce face pe presbiterul Cosma, cunoscut scriitor bulgar antibogomilic, să scrie în «Cuvîntul» său împotriva ereticilor, care constituie în acelaşi timp şi trei rechizitorii aspre împotriva vieţii necreştineşti a călugărilor bulgari.

Deşi elinizate prin limbă, şi conducere superioară, totuşi mă=năstirile şi bisericile bulgare au jucat un rol important în menţinerea duhului naţional al bulgarilor, fapt scos în evidenţă de marele om de stat bulgar Gheorghi Dimitrov, în cuvîntarea cu prilejul sărbăto=ririi a 1000 de ani de la înfiinţarea mănăstirii Rila (1947).

In anul 1185, prin răscoala fraţilor valahi Petru şi Asan, ia fiinţă cel de al doilea ţarat bulgar, al Tîrnovei (1187=1393).

Incă de la începutul răscoalei fraţii Petru şi Asan au urmărit ca odată cu eliberarea Bulgariei de sub jugul politic să elibereze şi Biserica Bulgară de dependenţa ei juridică şi canonică faţă de Bise=rica Bizantină.

Pentru atingerea celui de al doilea scop, ei au reuşit să atragă de partea lor pe episcopul grec de la Vidin, care împreună cu alţi doi ierarhi greci au hiroronit pe preotul Vasile ca episcop al Tîrnovei. Imediat după aceasta, episcopul Vasile a fost numit de Asan arhie=piscop a toată Bulgaria, intitulîndu=se Arhiepiscopul Bulgarilor şi Valahilor.

Unele eparhii din cuprinsul noului ţarat bulgar aparţinuseră în timpul dominaţiei bizantine de Arhiepiscopia Ohridei, iar altele, ca Mitropolia Durostorului, de Patriarhia de Constantinopol. Nici una din cele două Biserici nu au vrut să recunoască noua Biserică Bul=gară, aşa cum de altfel a procedat şi Bizanţul faţă de statul bulgar nou înfiinţat. Această situaţie a durat pînă în anul 1204, cînd Io=niţă cel Frumos (1197=1207) reuşeşte să obţină de la Roma recunoaş=terea statului şi Bisericii bulgare în schimbul uniaţiei cu Biserica de Apus. Dobîndind titlurile cerute pentru el şi pentru capul Bisericii bulgare, Ioniţă cel Frumos n=a mai întreţinut legăturile cu Papa. Dimpotrivă, chiar în anul următor, 1205, el n=a dat ascultare unei cereri a papei de a=l elibera pe Balduin de Flandra luat prizonier de ţarul bulgar. Episcopii Romei au reuşit de cîteva ori să intre în tratative cu ţarii bulgari, dar pînă la urmă nu şi=au putut realiza planul de supunere a statului şi Bisericii Bulgare.

Situaţia canonică a Bisericii bulgare s=a clarificat de abia prin sinodul de la Lampsac, din Asia Mică, în anul 1235, cînd patriar=hul Gherman al Constantinopolului şi celelalte Biserici ortodoxe de răsărit au acordat capului Bisericii Bulgare Ioachim al II=lea, rangul de patriarh şi cinstire egală cu a celorlalte patriarhii de răsărit.

Patriarhia bulgară a ajuns la cea mai mare extindere terito=rială, pe timpul ţarului Ioan Asan al II=lea (1218=1241). Din dio=ceza Bisericii Bulgare, în timpul acestui ţar, făceau parte: 1. Arhie=piscopia Ohridei, cu toate eparhiile supuse ei; 2. Mitropolia Saloni=cului, cu toate eparhiile de sub jurisdicţia sa; 3. Toate eparhiile din Tracia, începînd cu Mitropolia din Xeres şi pînă la Mitropolia Adrianopolei; 4. Cele 14 eparhii pendinte de Biserica Tîrnovei.

La începutul celui de al doilea ţarat, toate eparhiile erau egale între ele ca cinstire, purtînd titlul de episcopii. După recunoaşterea Patriarhiei Bulgare, în anul 1235, unii arhierei au primit titlul de mitropoliţi. In secolul al XIV=lea, acest titlu a fost acordat tuturor arhiereilor eparhioţi bulgari.

Pe timpul dinastiei Asăneştilor, Tîrnova a cunoscut o mare dezvoltare economică, culturală şi religioasă. Cetatea de scaun a

domnilor bulgari a ajuns la mare înflorire, fiind supranumită pentru frumuseţea palatelor, a bisericilor şi a altor edificii de stat, «a doua împărătească a cetăţilor», «noua împărătească a cetăţilor», «cetatea cea mare» etc.

Asan I, Ioniţă cel Frumos şi Ioan Asan II, aduc la Tîrnova moaştele sfinţilor Ioan de la Rila, cuvioasa Parascheva, muceniţa Filofteia, Episcopul Ilarion al Megleniei, Episcopul Ioan al Polibotului şi Mihail din Potuka sau Mihail Ostaşul, pe care le aşează cu mare cinste în biserici nou zidite.

Procesiunile religioase prilejuite de zilele de prăznuire a acestor sfinţi atrăgeau de mai multe ori pe an numeroşi pelerini.

O intensă activitate de cultură religioasă are loc în timpul ţarului Ioan Alexandru (1331-1371) şi a fiului său Ioan Şişman (1371-1393). Cu sprijinul moral şi material dat de primul ţar, monahul Teodosie Tîrnoveanul, ucenicul lui Grigore Sinaitul, întemeietorul isihasmului, ia fiinţă la Mănăstirea Kelifarevo o şcoală de cultură cărturărească, la care se crede că au studiat şi călugări veniţi din Ţările Romîne. Eftimie, unul din ucenicii lui Teodosie, ajuns mai tîrziu patriarh al Tîrnovei (1375-1393), înfiinţează şi el o şcoală la Mănăstirea Sf. Treime din Tîrnova, cu ajutorul ţarului Ioan Şişman.

Patriarhul Eftimie este cel mai mare cărturar slav din secolul al XIV-lea. Lucrările lui agiografice s-au răspîndit în toate ţările ortodoxe slave. Ele au circulat şi în Ţările Romîne, chiar de la începutul secolului al XV-lea. Copiile acestor lucrări din ţara noastră, păstrate în redacţie medio-bulgară şi sîrbă sînt socotite de slavişti ca cele mai apropiate de originalele marelui scritor bisericesc bulgar. Patriarhul Eftimie este cunoscut şi prin corespondenţa pe care a purtat-o cu Mitropolitul Antim al Ungro-Vlahiei şi cu Nicodim de la Tismana.

Odată cu distrugerea celui de al doilea ţarat bulgar (1393) de către armatele turceşti, a fost desfiinţată şi Biserica Ortodoxă Bulgară. Patriarhul Eftimie este surghiunit în sudul Bulgariei, iar în locul lui, Patriarhia de Constantionpol, care obţinuse privilegii speciale din partea cuceritorilor asupra tuturor creştinilor ortodocşi din imperiul turc, trimite ierarhi greci la Tîrnova şi în celelalte eparhii bulgare.

Biserica din ţaratul de apus al Vidinului, condus de Ioan Stratimir, fratele lui Ioan Şişman, trecută sub jurisdicţia Patriarhiei din Constantinopol, în jurul anului 1360, din cauza neînţelegerilor din familia domnitoare bulgară, a dăinuit pînă la 1396, cînd statul bulgar de la Vidin cade şi el sub turci.

In timpul robiei turceşti, Biserica bulgară a fost supusă la încercări grele. Astfel, imediat după cucerirea Tîrnovei, sultanul Baiazid a transformat catedrala patriarhului Eftimie şi alte biserici mai mari de la Tîrnova şi din celelalte oraşe, în geamii, iar bisericile mici au fost distruse în întregime. Transformarea bisericilor în geamii a continuat şi în secolul al XV-lea, dar a fost pusă în aplicare mai cu seamă în timpul sultanilor Selim I şi Soliman I (1512-1566).

Sultanul Selim I a trecut la asimilarea în masă a creştinilor din imperiul turc. Turcizarea a început mai întîi în regiunile cu o importanţă strategică mai mare. In secolul al XVI-XVII-lea au

fost turcizate mase de bulgari din regiunile de nord, în special paulicienii din Loveci, Svištov, Nicopole şi Tîrnova.

Ultimul val de turcizare a avut loc în munţii Rodope, în anul 1656. Bulgarii care n=au primit mahomedanismul au fost ucişi în masă. Un număr de 218 biserici şi 33 de mănăstiri dintre centrele Kostenеţ şi Stanimaka, pe valea rîului Cepino, din munţii Rodope, au fost distruse în întregime.

Mulţi bulgari au murit pentru nelepădarea credinţei lor strămoşeşti. Dintre ei, Biserica bulgară cinsteşte mucenicia sfinţilor Gheorghe cel Nou de la Sofia († 1514), Gheorghe cel Nou de la Kratovo († 1515), Sf. Nicolae cel Nou († 1755), muceniţa Zlata († 1795), Ignatie († 1814), Onufrie de Gabrovo († 1818).

Incepînd cu anul 1393 eparhiile aparţinînd Bisericii din cel de al doilea ţarat bulgar, trec din nou sub jurisdicţia canonică a Arhiepiscopiei de Ohrida. In fruntea acestei Arhiepiscopii au stat cîţiva arhierei aromîni. Unul din ei, Ioasaf II (1719=1745) din Moscopole, rămîne ca cel mai de seamă arhipăstor pe care l=a avut Biserica Ohridei.

In anul 1767, la cererea arhiepiscopului grec Arsenie II, arhiepiscopia a toată Bulgaria sau a Ohridei trece sub jurisdicţia canonică a Patriarhiei din Constantinopol.

Anul 1762 este socotit anul redeşteptării naţionale a poporului bulgar. Acest moment istoric este determinat de apariţia cărţii «Scurtă istorie a poporului bulgar» scrisă de ieromonahul Paisie de la Hilandar.

Forme concrete ale acestei lupte ies în relief de la începutul celei de a doua jumătăţi a sec. al XIX=lea, prin intervenţiile pe care reprezentanţii poporului bulgar, clerici şi mireni, le fac la Inalta Poartă pentru obţinerea autonomiei Bisericii Bulgare.

Această luptă aprigă şi încordată se încununează cu succes în anul 1870, cînd bulgarii obţin un firman din partea sultanului, prin care se acordă independenţa Bisericii Bulgare şi rangul de Exarhat, fiind recunoscut în acelaşi timp şi primul exarh bulgar în persoana Mitropolitului Antim al Vidinului care=şi avea sediul la Constantinopol. Dar numai la doi ani după succesul obţinut, Patriarhia din Constantinopole declară Biserica bulgară chismatică, fără nici un fel de temei canonic.

Biserica Romînă a fost una din puţinele Biserici Ortodoxe, care nu a recunoscut această schismă şi a intervenit întotdeauna cînd s=a ivit prilejul, pentru ridicarea ei. Ca un semn vădit al acestei atitudini a Bisericii Romîne este faptul că ea a acordat ani de=a=rîndul Sf. Mir Bisericii Bulgare.

In această situaţie, viaţa Exarhatului Bulgar s=a desfăşurat în condiţii destul de grele. Situaţia Bisericii Bulgare s=a îmbunătăţit după cotitura istorică din 9 sept. 1944. In ianuarie 1945, după o vacanţă de 30 de ani, mitropolitul Ştefan al Sofiei a fost ales al treilea Exarh al Bisericii Bulgare.

La 22 februarie 1945, Patriarhia Ecumenică ridică schisma şi recunoaşte autocefalia Bisericii Ortodoxe Bulgare şi egala ei cinstire alături de celelalte biserici ortodoxe. In urmă, Biserică Ortodoxă Bulgară şi=a întocmit un nou statut, aprobat de conducerea statului bulgar la 31 decembrie 1950, care prevede ridicarea ei la rangul de

patriarhie. La 8=10 mai 1953, s=au desfăşurat lucrările celui de al III=lea Congres Naţional al Bisericii Bulgare. Cu această ocazie a fost ales şi instalat ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Chiril al Plovdivului, care încă din 3 ia= nuarie 1951 fusese desemnat de ierarhii bulgari ca Locţiitor de Pre= şedinte al Sfîntului Sinod. Ierarh cu o temeinică pregătire teologică, cu o bogată activitate pastorală şi administrativ=bisericească, Prea Fericitul Patriarh Chiril este una din cele mai de seamă personalităţi ale Bisericii Bulgare din ultimul timp.

Astfel, Biserica Bulgară după un timp de 560 de ani, de la alungarea ultimului patriarh al Tîrnovei, Sf. Eftimie (1393) a fost restabilită la rangul de patriarhie. Cu această ocazie au avut loc la Sofia festivităţi deosebite la care au participat şi delegaţi ai ce= lorlalte Biserici ortodoxe surori.

* * *

In prezent, Patriarhia Bulgară este alcătuită din unsprezece eparhii:

1. – Mitropolia Sofiei, cu sediul la Sofia. Titularul acestei mi= tropolii, Prea Fericitul Chiril, este şi Patriarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

2. – Mitropolia Vidinului, cu reşedinţa la Vidin, este condusă din 1914, de I. P. S. Mitropolit Neofit.

3. – Mitropolia Durostorului şi Cerveniei, cu reşedinţa în Rűsse, este condusă din 1927 de I. P. S. Mitropolit Mihail.

4. – Mitropolia Vraţei cu reşedinţa la Vraţa, este condusă din 1930, de I. P. S. Mitropolit Paisie.

5. – Mitropolia Tîrnovei, cu reşedinţa în Tîrnova, este condusă din 1935, de I. P. S. Mitropolit Sofronie.

6. – Mitropolia Varnei şi Preslavului, cu reşedinţa la Varna, este condusă din 1938 de I. P. S. Mitropolit Iosif.

7. – Mitropolia Plovdivului, cu reşedinţa în oraşul Plovdiv, este condusă din anul 1937 pînă astăzi, de Prea Fericitul Patriarh Chiril.

8. – Mitropolia Loveciului, cu reşedinţa la Loveci, este condusă din 1939 de I. P. S. Mitropolit Filaret.

9. – Mitropolia Stara Zagora, cu reşedinţa în Stara=Zagora, este condusă din 1941 de I. P. S. Mitropolit Kliment.

10. – Mitropolia Silvenului, cu reşedinţa la Silven, este condusă din 1947 de I. P. S. Mitropolit Nicodim.

11. – Mitropolia Nevrocopolei, cu reşedinţa în Blagoevgrad, este condusă din 1953 de I. P. S. Mitropolit Pimen.

Pentru trebuinţele cultului şi satisfacerea trebuinţelor religioase ale credincioşilor, Biserica Ortodoxă Bulgară are în total: a) 2855 de biserici şi 609 paraclise; b) 2263 preoţi slujitori şi 350 preoţi aju= tători; c) 117 mănăstiri; d) 232 călugări şi e) 289 călugăriţe.

Pentru pregătirea slujitorilor bisericeşti funcţionează două şcoli: 1) Academia Teologică «Sf. Climent din Ohrida» din Sofia şi 2) Se= minarul Teologic «Sf. Ioan de la Rila» la Mănăstirea Cerepiş.

Activitatea teologică se desfăşoară în cadrul celor două şcoli menţionate, precum şi a celor trei reviste bisericeşti:

1. – «Tîrkoven=Vestnik» (Jurnalul Bisericesc) organ oficial al Bisericii Ortodoxe Bulgare, foaie bilunară.

2. – «Duhovna Kultura» (Cultura Teologică), revista lunară pentru religie, filozofie, ştiinţă şi artă, editată de Patriarhia Bulgară.

3. – «Anuarul Academiei Teologice», care apare odată pe an.

* * *

Biserica Ortodoxă Romînă în tot decursul istoriei ei a avut le=gături strînse cu Biserica Ortodoxă Bulgară.

In primele două secole, Biserica Bulgară a exercitat o influenţă binefăcătoare asupra vieţii bisericeşti a romînilor din nordul Dunării. După căderea Tîrnovei, parte din monahii bulgari au venit în Ţă=rile Romîne unde au fost bine primiţi, avînd posibilitatea să-şi con=tinue activitatea culturală, în mănăstirile romîneşti.

Incepînd cu secolul al XV=lea, în timpul stăpînirii turceşti, Bi=serica Bulgară a primit un ajutor continu şi de la romîni. «Din vre=murile străvechi, toate binefacerile şi veniturile vin din Valahia, de la adormiţii întru Domnul voevozi romîni», se spune în cererea de ajutor pe care vieţuitorii Mănăstirii Sf. Treime de lîngă Tîrnova au adresat=o în anul 1859 domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

In veacul al XIX=lea, veacul redeşteptării naţionale a popoa=relor balcanice, găsim în ţara noastră, călugări şi ierarhi bulgari refugiaţi din patria lor, lucrînd la noi pentru eliberarea poporul bul=gar. La Rîmnicul Vîlcea, episcopul Sofronie de Vraţa a tipărit în anul 1806 prima carte bulgară.

Relaţiile bisericeşti romîno=bulgare, cu tradiţii atît de vechi au continuat şi în perioada exarhatului bulgar (1870=1945). Ele s=au întărit îndeosebi după ridicarea Bisericii Bulgare la rangul de Pa=triarhie. Cu ocazia festivităţilor de alegere şi instalare a primului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare, pe lîngă delegaţiile altor bise=rici ortodoxe, a participat şi o delegaţie a Bisericii noastre, condusă de însuşi Prea Fericitul Patriarh Iustinian (9=21 mai 1953). In iulie 1953, o delegaţie condusă de adormitul întru Domnul Mitropolitul Sebastian al Moldovei şi Sucevei, fiind în drum spre Damasc, a făcut o scurtă vizită la unele centre bisericeşti bulgare. De aseme=nea, Prea Fericitul Chiril, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare, în fruntea unor delegaţii de ierarhi şi clerici, a fost oaspetele Bisericii noastre în două rînduri: prima dată în octombrie 1954 (11. X.–29. X. 1954) ca răspuns la vizita delegaţiei Bisericii noastre în Bulgaria din mai 1953 şi a doua oară în octombrie 1955 (8. X – 29. X. 1955) cu ocazia aniversării a 70 de ani de autocefalie, a canonizării unor sfinţi romîni şi generalizării cultului unor sfinţi cu moaşte la noi în ţară.

Relaţiile de prietenie şi colaborare rodnică dintre cele două Bi=serici surori şi vecine s=au întărit apoi şi prin schimbul de vizite, prin delegaţii de profesori, între Institutele Teologice din Bucureşti şi Sibiu (23. V – 12. VI. 1957) şi Academia Teologică Sf. Climent de Oh=rida de la Sofia (4. XI – 28. XI. 1957). Ca urmare a acestei cola=borări dintre şcolile teologice a urmat apoi un schimb de studenţi

teologi. Astfel la Academia Teologică din Sofia urmează în prezent cursurile doi studenţi teologi romîni. De asemenea, la Institutul Teo=logic din Bucureşti, în ultimii ani, pe lîngă alţi studenţi străini, au urmat cursurile la licenţă sau magisteriu şi teologi bulgari.

Legăturile frăţeşti se arată apoi şi prin faptul că, la Sofia, co=munitatea romînească formată din aproape 400 de familii, are încă din 1923 o biserică romînească, deservită în prezent de Preotul Ioan Cristea. De asemenea comunitatea bulgară din Bucureşti are o biserică proprie. – Sf. Ilie=Hanul Colţii – dată în folosinţă comuni=tăţii bulgare de Patriarhia Romînă şi resfinţită la 26. X. 1954 de însuşi Prea Fericitul Patriarh Chiril. Este deservită de Pr. Dr. Teodor Tecov.

Toate acestea au contribuit la consolidarea prieteniei de veacuri dintre Patriarhia Romînă şi Patriarhia Bulgară şi la întărirea uni=tăţii şi puterii Ortodoxiei Ecumenice.

Ierom. IRINEU CRĂCIUNAŞ

CONFERINŢELE DE ORIENTARE DIN LUNA MARTIE

Potrivit hotărîrilor luate de Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Romîne în şedinţa din 21 decembrie 1959, conferinţele protopopeşti de orientare pe anul 1960 sînt programate pentru lunile martie, mai, septembrie şi octombrie.

In cuprinsul Arhiepiscopiei Iaşilor conferinţele protopopeşti de orientare s=au ţinut după următorul itinerariu întocmit la centrul eparhial: luni 7 martie Protopopiatele: Iaşi, Paşcani, Truşeşti; marţi 8 martie Protopopiatele: Hîrlău, Tg. Neamţ, Suceava, Fălticeni; joi 10 martie Protopopiatele: Piatra Neamţ, Dorohoi, Rădăuţi, Cîmpulung; vineri 11 martie Protopopiatele: Darabani, Siret, Vatra Dornei; luni 15 martie Protopopiatele: Tg. Frumos, Săveni, Botoşani, Gurahomorului.

Conferinţele au fost prezidate de următorii delegaţi ai Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin: P. C. Vicar C. Nonea: Paşcani, Tg. Neamţ, Piatra Neamţ; P. C Consilier D. Hadîrcă: Truşeşti, Hîrlău, Dorohoi, Darabani; P. C. Consilier I. Sandu: Iaşi, Suceava, Botoşani; P. C. Consilier Scarlat Porcescu: Fălticeni, Săveni, Rădăuţi; P. C. Inspector Teodor Bodnar: Cîmpulung, Vatra Dornei, Gura Homorului; P. C. Protopop C. Andoni: Tg. Frumos, Siret.

La aceste conferinţe au luat parte delegaţi ai Departamentului Cultelor, reprezentanţi ai autorităţilor locale şi reprezentanţi ai organizaţiilor de masă.

Subiectul formulat de Sf. Sinod pentru conferinţa din martie: *„Biserica Ortodoxă şi problema dezarmării totale şi generale"* a fost tratat de:

1. – Pr. Gh. Mihoci, la Iaşi
2. – Pr. Pavel Denisiuc, la Tg. Frumos
3. – Pr. Ioan Axinte, la Hîrlău,
4. – Pr. Vasile Sburlea, la Paşcani,
5. – Pr. Severin Brăteanu, la Suceava,
6. – Pr. Ilie Anisescu, la Fălticeni,
7. – Pr. V. Cristureanu, la Rădăuţi,
8. – Pr. V. Ciubotaru, la Dorohoi,
9. – Pr. Emil Albotă, la Siret,
10. – Pr. M. Apietroaie, la Săveni,
11. – Pr. Gh. Avasiloaie, la Botoşani,
12. – Pr. Valerian Ghenghea, la Cîmpulung,
13. – Pr. Dumitru Matei, la Vatra Dornei,
14. – Pr. Bilan Ilie, la Gura Homorului,

15. – Pr. Constantin Cojocariu, la Piatra Neamţ,
16. – Pr. Aurel Iordache, la Darabani,
17. – Pr. Dumitru Ghemeş, la Truşeşti,
18. – Pr. Savin Gh., la Tg. Neamţ,

In expunerile făcute, conferenţiarii s=au ocupat sumar de situaţia internaţională cu ultimele aspecte, de lupta partizanilor păcii pentru destindere, pentru înlăturarea armelor atomice şi pentru încetarea războiului rece, de propunerile U. R. S. S. pentru dezarmarea generală şi totală apoi, mai pe larg, de îndrumările Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, de Apelul Patriarhiei Moscovei în legătură cu problema dezarmării, şi în sfîrşit, de datoriile clerului şi credincioşilor de a sprijini dezarmarea. Discuţiile la care au luat parte unii preoţi au adus diferite completări.

La toate protopopiatele s=a citit şi discutat Declaraţia din 29 decembrie 1959 a Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Romîne privind propunerile U.R.S.S. de dezarmare generală şi totală arătîndu=se că această Declaraţie exprimă ideile şi sentimentele de care este însufleţit întregul popor romîn în acţiunea de statornicire a păcii în întreaga lume.

Totodată s=a citit şi discutat Apelul Bisericii Ortodoxe Ruse din care se desprinde poziţia hotărîtă a slujitorilor şi credincioşilor ortodocşi ruşi «faţă de propunerea Guvernului Sovietic cu privire la dezarmarea generală şi totală, cel mai însemnat eveniment din zilele noastre spre care s=a îndreptat atenţia tuturor popoarelor însetate şi dornice de a scăpa de primejdia şi frica războiului».

Prin Moţiuni adoptate în cadrul conferinţelor, preoţii din cuprinsul Arhiepiscopiei şi=au luat îndatorirea de a populariza şi sprijini cu însufleţire propunerea U.R.S.S. privind dezarmarea generală şi totală socotind=o cea mai înţeleaptă şi dreaptă cale care va duce la restabilirea bunelor relaţii internaţionale şi la statornicirea păcii în lume. Delegaţii centrului eparhial au dat la sfîrşitul conferinţei diferite îndrumări, au făcut recomandări şi au sugerat metode de lucru privind îndatoririle slujitorilor de altare de a sprijini, toate acţiunile obşteşti, îngrijirea şi buna conservare a bisericilor şi a caselor parohiale etc.

P. S.

MOARTEA PROTOPOPULUI IOAN BREABĂN

Joi 18 februarie a. c., după o scurtă şi grea suferinţă, a încetat din viaţă protopopul Ioan Breabăn al Rădăuţului. Inmormîntarea a avut loc, duminică 21 februarie a. c., în prezenţa delegaţilor Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin şi ai centrului eparhial, P. C. Vicar C. Nonea şi P. C. Consilier Ioan Sandu.

Protopopul Ioan Breabăn s=a născut la 2 ianuarie 1909 în co=muna Mănăstioara, Regiunea Suceava.

După ce în luna iunie anul 1931 şi=a luat licenţa în Teologie a fost numit preot ajutător la parohia Cozmin. Pe ziua de 1 augusr 1935 a fost numit preot paroh la parohia Mănăstioara iar pe ziua de 4 mai 1943 transferat la parohia III din oraşul Rădăuţi. Cu înce=pere de la 1 iulie 1943 a fost numit ca protopop al Rădăuţilor. Această misiune a îndeplinit=o cu cinste pînă la sfîrşitul vieţii.

Ca slujitor al Bisericii şi ca cetăţean devotat al Patriei proto=popul Ioan Breabăn a muncit fără odihnă pentru binele de obşte şi a luptat stăruitor pentru pace.

Prezidiul Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Ro=mîne l=a decorat cu Steaua Republicii Populare Romîne cl. V=a.

După slujba prohodului oficiată în biserica Bogdan Vodă din Rădăuţi, la care defunctul a funcţionat ca preot, au ţinut cuvîntări: P. C. O. Gherasim, P. C. inspector bisericesc Teodor Bodnar, P. C. O. Sabin şi P. C. Vicar Costică Nonea.

Dăm textul cuvîntării pe care a ţinut=o P. C. Vicar C. Nonea:

„Preoţii cei ce-şi ţin bine dregătoria să se învrednicească de îndoită cinste, mai ales cei ce se ostenesc în cuvînt şi învă-ţătură". (Tit. I, 5).

INDURERATĂ FAMILIE,
INTRISTATĂ ASISTENŢĂ,

Cu sufletele apăsate de durere şi tulburate de uimire, în faţa neaşteptatului desnodămînt al unei tinere vieţi omeneşti, ne=am strîns laolaltă cler şi credincioşi, în jurul rămăşiţelor pămînteşti ale vredni=cului preot şi protopop de Rădăuţi Ioan Breabăn. Ne=am adunat noi preoţii să=i cinstim vrednicia preoţească, să=i aducem cuvînt de recu=noştinţă pentru pilduitoarele înfăptuiri cetăţeneşti, să=i binecuvîntăm

cu cîntări duhovniceşti cea din urmă cale a petrecerii printre noi cei vii, calea lui cea fără întoarcere, ce pleacă de la altarul căruia i=a slujit şi merge pînă la groapa ce=l aşteaptă să pună zid despărţitor între ceea ce a fost şi ceea ce va fi în împărăţia veşnică a Drep=tului Judecător.

Incepînd de la leagăn, de sub vraja duioaselor cîntece ale ma=mei, viaţa omenească e o călătorie a cărei ţintă o făureşte şi o ur=măreşte singur călătorul. Toţi oamenii sînt muritori, dar nu toţi urmă=resc aceeaşi ţintă. Etapele firesti ale vîrstei sînt aceleaşi dar nu toţi le folosesc cu aceeaşi cumpătare şi chibzuinţă, nu toţi ţin de îndrep=tarul vieţii morale şi al vrednciei cetăţeneşti, singurele valori ce încu=nună pe om cu virtutea omeniei.

Roadele misiunii preoţeşti se gustă pe ambele tărîmuri ale împă=răţiei lui Dumnezeu ; aici pe pămînt misiunea preoţească cultivă pacea, iubirea către aproapele, dragostea fierbinte faţă de patrie, ascultarea faţă de acei care sînt aleşii poporului, care să=l conducă pe calea propăşirii, a dreptăţii sociale, a bunei orînduiri, a respectului faţă de familie, a muncii spornice, în sfîrşit, a însufleţirii tuturor virtuţilor ce fac din om conducător şi stăpînitor al legilor ce guver=nează întreaga fire. In acelaşi timp, misiunea preoţească urmăreşte ca şi sufletul credincioşilor să se bucure atunci cînd se desparte de trup, de priveliştea cea neasămuită cu trecătoarele plăceri fizice, de a gusta, în eternitate, apropierea de scaunul Dreptului Judecător înconjurat de sfinţii îngeri şi de aleşii întru ale credinţii şi ai fapte=lor bune.

Pentru ajungerea la această ţintă supremă, mîntuirea sufletului, preotul are la îndemîna lui Biserica, tezaurul în care se păstrează izvorul pururea viu al sfintelor Taine. Prin administrarea sfintelor Taine preotul împărtăşeşte izvoarele Sfîntului Duh, balsam vinde=cător tuturor celor poticniţi de viforul îngîmfării, a celor furaţi de patima nedreptăţii, a celor care se laudă întru fărădelege, a celor ce dispreţuesc omenia şi caută să facă din semenul lor un rob şi nu un frate în bucuria de a se înfrupta, nestingherit, din farmecul vie=ţii, care este dat de Dumnezeu în egală măsură tuturor fiilor Săi. In sfîrşit, preotul cheamă pe toţi credincioşii să se iubească întreo=laltă ca fraţi, ca fii ai aceluiaşi Părinte ceresc.

In această misiune sacerdotală de a îndruma pe credincioşi pe calea mîntuirii, preotul se găseşte permanent în luptă cu patimile ce izvorăsc din întunericul necontrolat al instinctelor firii ; ele trebuiesc potolite, îmblînzite, şi chiar zmulse din rădăcină, ca în locul lor să răsară, să se dezvolte şi să aducă rod numai virtuţile, calităţile bune, ce încununează cu cinste fruntea gînditoare şi înălţătoare a omului. Preotul, cu ale lui îndatoriri, deschide şi adînceşte perspectiva vieţii dincolo de hotarele preocupărilor zilnice ce se uită de cele mai multe ori odată cu apusul soarelui. Lucrarea preoţiei este sustrasă dimensiunilor de timp şi spaţiu, ea fiind veşnică, după cum spune sfîntul apostol Pavel despre Domnul Hristos, care a instituit taina preoţiei : *„Iar acesta are preoţie netrecătoare, pentru că El rămîne în veac“* (Evrei VII, 24).

INTRISTATĂ ASISTENȚĂ,
INDURERATĂ FAMILIE,

Moartea în sine reprezintă un fenomen natural, al despărțirii sufletului de trup. Elementele creației se despart, fiecare luîndu=și cu sine caracteristicile proprii: trupul se întoarce în țărîna din care a fost luat iar sufletul își ia zborul către Cel care l=a însuflat, ca mai tîrziu, la înviere, elementele creației să se unească iarăși în trup du=hovnicesc ce nu va avea trebuință de lucruri pămîntești. Credincioșii știind aceste lucruri nu se înspăimîntă de moarte, ci o privesc ca pe o ușurare, ca pe un mijloc de apropiere către Dumnezeu.

Dar cînd moartea vine ca un trăznet neașteptat și lovește în pomul vieții tînăr, plin de vigoare și roade, atunci uluirea devine tulburătoare de suflete. Durerile sufletești sînt copleșitoare pentru toți cei ce privesc la pomul vieții prăbușit înainte de sorocul așteptat. Așa cum sîntem cu toții uluiți și copleșiți de durere în fața tînărului pom al vieții purtat cu atîta vrednicie de către protopopul Rădău=ților, preotul Ioan Breabăn, care acum stă fără suflare și privește rece la durerea noastră. Din tălăzuirea acestor contraste, viața și moartea, se poate înțelege, nemijlocit, sensul adevăratei vieți spiri=tuale și sociale.

Cu o săptămînă înainte de a=și da obștescul sfîrșit, părintele Ioan Breabăn venise la Iași, să prezinte planul de finisare a lucră=rilor de la Catedrala din Rădăuți, în fața Chiriarhului Moldovei. Indrăgostit de acest monument de artă, ce face cinste întregii Buco=vine, Părintele Breabăn pleda pentru o cît mai grabnică terminare a acestui edificiu nou, ca odată redată cultului, el să se poată preocupa și de punerea în valoare artistică a vechii catedrale, biserica lui Bogdan Vodă.

Inalt Prea Sfințitul Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, as=culta pe vrednicul protopop de Rădăuți, cu multă luare aminte și=l asigura de tot sprijinul părintesc. In ochii scînteietori ai protopopului Breabăn strălucia bucuria, că sub neostoita lui străduință avea să se termine, în vara aceasta, o lucrare ce avea să=i aducă cununa recunoștinții binecuvîntate. Spunea dînsul, cu vocea lui puțintică și pripită de iuțeala gîndului: *„Cît se va afla o scîntie de viață în mine, eu nu voi precupeți=o s=o pun în slujba Bisericii și a pa=triei noastre!“* Și nu știa că după o săptămînă acea scînteie de viață va zbura și idealul lui va rămîne să=l desăvîrșească o altă mînă preoțească! Graba aceasta de a termina munca grea i=a sleit puterile și numai răposatul avea temei în conștiința lui să facă ulti=mele eforturi ca să se împlinească cuvintele Scripturii: *„Mie mi se cade să fac lucrurile Celui ce m=a trimis pînă este ziuă: vine noaptea cînd nimeni nu poate lucra“* (Matei IX, 4).

Protopopul Ioan Breabăn era conștient de marea lui misiune, de cinstea ce i=a fost hărăzită să fie unul din ctitorii catedralei rădă=uțene, de sprijinitor al unei opere de artă ce va contribui la frumu=sețea peisagistă a urbanisticii orașului ce adăpostește figura legen=dară a întemeietorului statului moldovean.

Oglinda vieții protopopului Breabăn nu reflectă numai partea cea sacerdotală, ci tot pe atît de strălucitoare este și latura activi=tății lui pe tărîm social.

Invrednic!t cu demnitatea de protopop, dînsul a fost, aproape două decenii, în slujba patriei ca cetăţean devotat şi pilduitor pen=tru colegii şi fraţii lui preoţi, îndrumîndu=i să contribuie toţi, alătu=turea de întregul popor, la ridicarea, trăinicia şi înfrumuseţarea edi=ficiului statului democrat popular, în care a dispărut nedreptatea iar razele binecuvîntate ale bucuriei vieţii pătrund nestingherite în inimile tuturor.

Orientat asupra tuturor problemelor ce priveau activitatea pas=torală a preoţilor, protopopul Ioan Breabăn era socotit şi preţuit ca unul din cei mai vrednici protopopi ai Mitropoliei Moldovei. Impre=una conlucrare cu reprezentanţii puterii de stat a dus la infăptuirea multor realizări locale. Ridicat din popor, fără blazon nobilitar, pro=topopul Ioan Breabăn şi=a făurit singur blazonul vredniciei, prin muncă, prin cinste, prin devotament pentru ocîrmuirea de stat, prin dragos=tea fierbinte către patrie, prin păstrarea neştirbită a învăţăturii Bi=sericii, prin ascultarea faţă de Chiriarh, prin dragostea faţă de colegii preoţi, prin slujirea credincioşilor pînă la jertfirea de sine. Privită prin cele două unghiuri de perspectivă, sacerdotal şi social, figura preotului şi protopopului Breabăn apare luminoasă, fără umbre, ca a unui preot şi protopop model, de cetăţean cu vederi noi într=o ţară nouă, în care se instaurează traiul îmbelşugat şi fericit.

ÎNDURERATĂ FAMILIE,
ÎNTRISTATĂ ASISTENŢĂ,

In căminul familiei protopopului Ioan Breban s=a prăbuşit stîlpul bărbătesc al soţului şi al tatălui. Oricîte mîngîieri, oricîte alinări s=ar aduce, durerea este prea mare ca să poată fi vindecată. Un soţ ideal, un tată duios nu poate fi înlocuit, căci legăturile tainice sufleteşti sînt cele ce încheagă şi dincolo de moarte trăinicia unei familii.

In credinţa noastră strămoşească comuniunea noastră cu cei morţi este reală şi, prin cultul morţilor, sprijinul tutelar al celor de o rudenie cu noi este prezent şi activ. Aceasta este singura mîngîiere care alină durerea celor rămaşi fără sprijin bărbătesc, care înfruntă valurile furtunoase ale vieţii.

Aţi avut un soţ ideal, doamnă Brebăn, pe care Dvs. l=aţi iu=bit, l=aţi îmbărbătat în necazuri, v=aţi împărtăşit bucuriile ca şi supărările, dar în toate aţi fost uniţi, ca frumuseţea căsniciei Dvs. să fie pilduitoare pentru enoriaşi.

Iar dumneta, fiul şi unicul fiu al protopopului Breabăn, ia aminte, acum cînd te desparţi de tatăl tău, de dragostea pe care ţi=a purtat=o pînă la sacrificiu, şi caută să=i păstrezi memoria slă=vită prin muncă, prin cinste, prin ascultare de mama ta, al căreia sprijin vei fi de=acum încolo.

Dvs. cucernici părinţi, care aţi fost oblăduiţi de îndrumarea părintească a întîistătătorului vostru, căutaţi să mergeţi pe căile trasate de protopopul Breabăn, ca şi de acum încolo protopopiatul Rădăuţi să fie pilduitor, în vrednicie preoţească şi cetăţenească, între toate protopopiatele Mitropoliei Moldovei.

Emoţionat de moartea vrednicului protopop Ioan Breabăn, Inalt

Prea Sfinţitul Mitropolit Iuştin prezintă, prin glasul delegaţilor săi, regrete sincere pentru pierderea unui vrednic colaborator şi trimite binecuvîntări arhiereşti de mîngîiere familiei îndurerate, cu asigurarea că memoria celui dispărut va rămîne adînc încrustată în istoria Catedralei din Rădăuţi al căreia neobosit ostenitor a fost.

Din partea Centrului Mitropolitan transmit îndureratei familii condoleanţe pentru cel ce a fost un om de omenie, un preot ales între aleşi şi un chivernisitor cinstit şi priceput al treburilor administrative protopopeşti, cum a fost protopopul Ioan Breabăn.

In mintea noastră vom păstra figura înţeleaptă şi activă a distinsului decedat, ca model de comportare, şi ne vom ruga pururea lui Dumnezeu ca sufletul său să se bucure de răsplata cuvenită celor aleşi ai Săi.

Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească în pace! Amin.

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DE ORIENTARE DIN LUNA MARTIE 1960

In zilele de 14, 15 şi 16 martie a. c., au avut loc conferinţele protopopeşti de orientare în cele 12 protoierii din cuprinsul Eparhiei Romanului şi Huşilor, potrivit îndrumărilor date de către Sf. Sinod şi Centrul eparhial. Lucrările tuturor conferinţelor au fost prezidate de către delegaţii Centrului Eparhial: *P. C. Arhim. Emilian Birdaş,* vicar eparhial (Bacău, Buhuşi, Moineşti), *P. C. Pr. Constantin Platon,* consilier eparhial (Roman, Huşi, Vaslui), *P. C. Pr. Constantin Popa,* consilier eparhial (Adjud, Tg. Ocna, Zeletin) şi *P. C. Pr. Nicolae Burlacu,* inspector eparhial (Bîrlad, Murgeni, Negreşti). Cele mai multe şedinţe s=au ţinut în prezenţa d=lor Imputerniciţi ai Departamentului Cultelor, a delegaţilor Sfaturilor Populare sau ai Comitetelor de Luptă pentru Pace locale.

In cadrul fiecărei conferinţe s=a citit referatul intitulat *„Biserica Ortodoxă şi problema dezarmării generale şi totale".*

Toţi cei 12 preoţi referenţi au arătat că problema dezarmării are astăzi o însemnătate excepţională, atenţia opiniei publice mondiale fiind concentrată în jurul ei. S=au arătat acţiunile Mişcării Mondiale a partizanilor Păcii în cei aproape 11 ani de activitate, măsurile concrete privind dezarmarea luate de Uniuniea Sovietică, precum şi neobosita activitate dusă în acelaşi scop de marele luptător pentru pace, Nichita Serghievici Hruşciov. S=a vorbit apoi şi despre adeziunea Bisericilor ortodoxe rusă şi romînă la lupta pentru dezarmare, prin glasul Intîistătătorilor şi slujitorilor lor.

La fiecare conferinţă s=a citit de către 2=4 preoţi rapoarte de activitate pe lunile ianuarie, februarie şi martie. Fiecare raport a arătat activitatea depusă de preotul respectiv pe tărîm misionar, administrativ şi social patriotic. A rezultat că preoţii din cuprinsul eparhiei noastre şi=au dat concursul în toate acţiunile de folos obştesc.

Conferinţele de orientare din luna martie a. c. au constituit pentru preoţii din cuprinsul Eparhiei Romanului şi Huşilor, nu numai un fericit prilej de analiză a muncii depuse în primele luni ale anului în curs, dar şi un prilej de a=şi arăta din nou ataşamentul faţă de toate acţiunile întreprinse de Statul nostru democrat popular şi faţă de lupta nobilă a tuturor oamenilor cinstiţi din întreaga lume pentru dezarmare, pentru pace.

M. P.

CRONICA BISERICEASCĂ . . . 274

A. — *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

Patriarhia Bulgară *(Ierom. Irineu Crăciunaş)*

B. — ARHIEPISCOPIA IAŞILOR . . 287

Conferinţele de orientare din luna martie *(Pr. Sc. P.)*; Moartea Protopopului Ioan Breabăn *(Pr. C. Nonea)*.

C. — EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR . . 294

Conferinţele de orientare din luna martie *(M. P.)*

P. I. 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

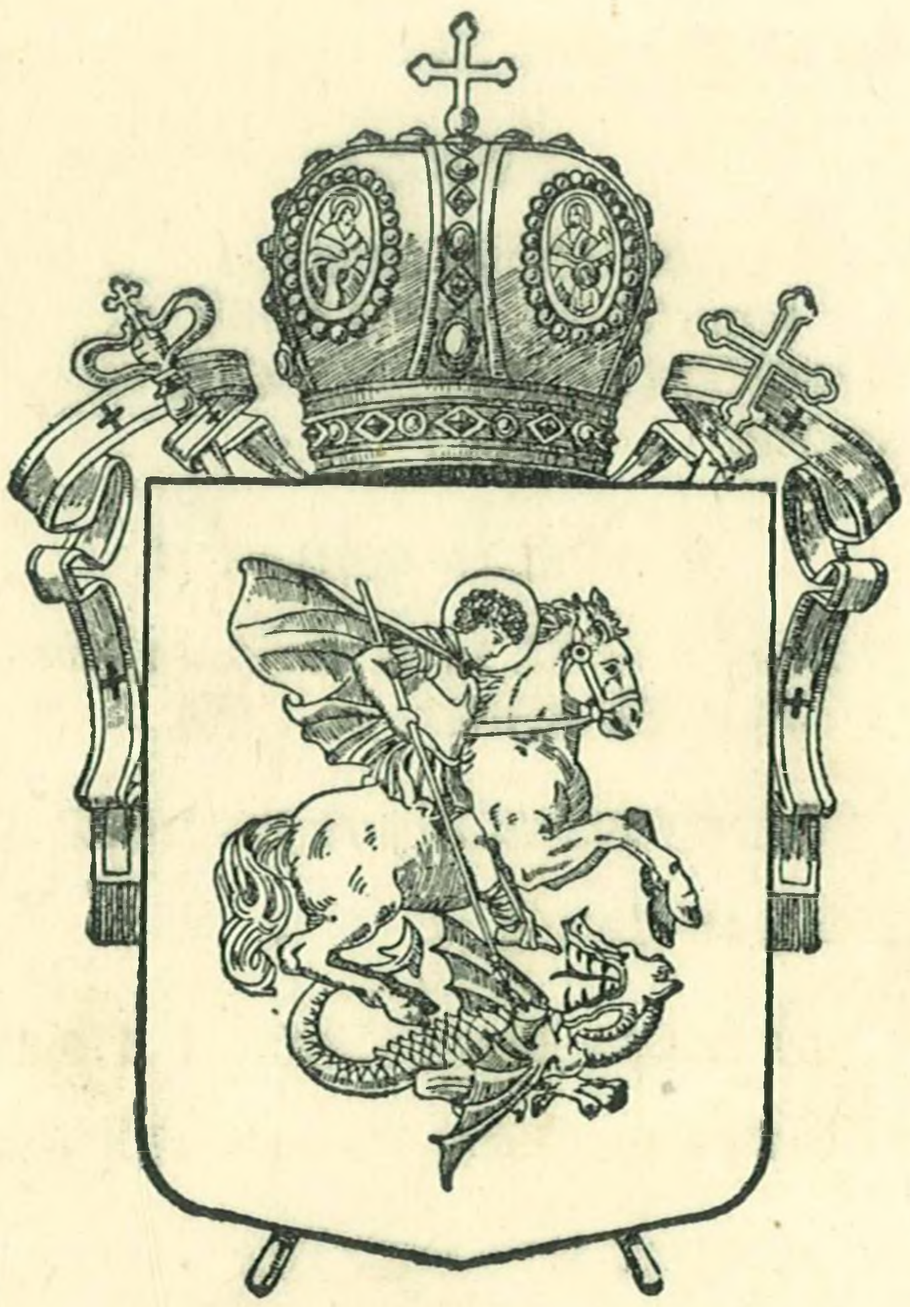

ANUL XXXVI, Nr. 5-6 MAI-IUNIE 1960

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

MOMENTE MARI ÎN LUPTA PENTRU PACE *(Redacţia)* . . 299

STUDII

Pr. Prof. NICOLAE MLADIN: Munca liberă şi creatoare . . 302
Prof. L. USPENSCHI: Simbolica Bisericii (Trad. de Pr. I. L. Ţurcanu) . 311
Pr. Prof. VASILE IGNĂTESCU: Penticostarul în viaţa duhovnicească a Bisericii Ortodoxe 326

MATERIAL OMILETIC

Despre prietenie: Din scrierile Sf. Ioan Gură de Aur şi a Sf. Ambrozie (Trad. de Prof. Şt. Alexe) 335

MONUMENTE ISTORICE BISERICEŞTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

N. GRIGORAŞ: Mănăstirea Galata 338

FIGURI DIN VIAŢA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

Pr. SCARLAT PORCESCU: Episcopul Macarie al Romanului . . 347

LOCALITĂŢI ISTORICE DIN MOLDOVA

GH. BĂILEANU: Iaşul în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi în secolul al XVI-lea 362

INSEMNĂRI 387

Un epitaf din biserica Bogdan Vodă din Rădăuţi; *Divanul sau Gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul al lui Dimitrie Cantemir,* exemplar de la M-rea Sf. Ilie de lîngă Suceava (Pr. I. Zugrav); *Sărbătorirea bimileniului lui Ovidiu în Italia*; *Bimileniul lui Cicero (106-43 în. e. n.)* (Diac. Prof. Emilian Vasilescu); *Procoveţele de la Dragomirna* (Dorin Jacotă).

(continuare în pagina 3-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

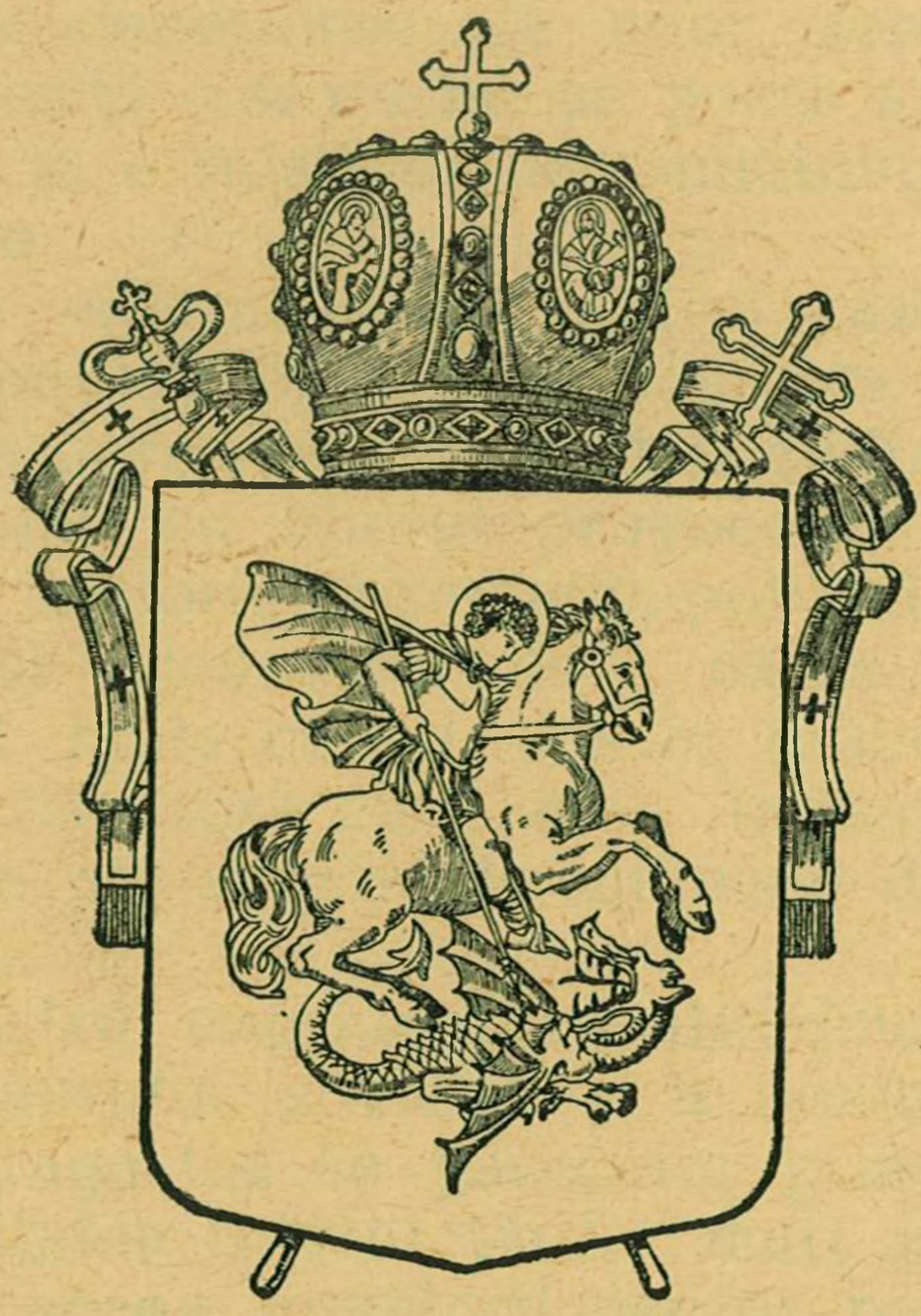

ANUL XXXVI, Nr. 5-6 MAI-IUNIE 1960

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:
ARHIEPISCOPIA IAŞILOR, STR. ŞTEFAN CEL MARE, Nr. 46
I A Ş I

MOMENTE MARI ÎN LUPTA PENTRU PACE

Reprezentînd ideile și simțămintele întregului popor romîn, guvernul patriei noastre, în urma evenimentelor petrecute la Paris în luna mai a. c., a publicat o *Declarație* în care sînt condamnate procedeele și metodele prea bine cunoscute ale unor cercuri agresive occidentale datorită cărora nu se poate ajunge la statornicirea păcii și a relațiilor de bunăînvoire între oameni și popoare.

Cuvîntările «pătrunse de spiritul războiului rece» ale unor personalități oficiale occidentale, arată Declarația, «acțiunile agresive ale aviației militare americane care au culminat cu zborul provocator al avionului «U 2» deasupra teritoriului sovietic, politica «cerului deschis» cu scopul provocator de a călca suveranitatea altor state, sînt fapte ce au dus la prăbușirea Conferinței de la Paris, spre care erau îndreptate privirile setoase de pace ale sutelor de milioane de oameni din lumea întreagă.

Poporul nostru consideră că atitudinea «demnă și hotărîtă» a poporului sovietic și a conducătorilor săi izvorăște din dragostea de pace, din principiul potrivit căruia suveranitatea tuturor țărilor mari și mici trebuie respectată. De aceea luptătorii pentru pace din patria noastră, condamnînd acțiunile agresive ale unor cercuri occidentale le apreciază «ca deosebit de primejdioase pentru cauza păcii». Ei au, cu toate acestea, nădejdea nestrămutată că în cele din urmă vor fi înlăturate toate piedicile care stau astăzi în calea păcii.

Cea mai importantă problemă în momentul de față care trebuie neapărat rezolvată spre a scăpa omenirea de coșmarul războiului, de neliniște și tulburare, spre a

se aşeza o temelie solidă păcii mult dorite, este *dezarmarea.*

În actualul secol al atomului şi al rachetelor cosmice, subliniază Preşedintele Consiliului de Miniştri al Uniunii Sovietice în *Mesajul* adresat la 2 iunie a. c., şefilor de guverne ale tuturor statelor, a devenit deosebit de actuală necesitatea de a se întreprinde acţiuni îndrăzneţe avînd ca scop găsirea unor soluţii pentru problema dezarmării. Judecata sănătoasă nu mai poate tolera vîltoarea măsurilor care duce spre o catostrofă nemaiîntîlnită şi are o influenţă cu adevărat nefastă asupra tuturor aspectelor vieţii omeneşti».

Pentru înfăptuirea dezarmării generale şi totale, Premierul Uniunii Sovietice călăuzit de principiul coexistenţii paşnice a statelor indiferent de orînduirea lor social-politică, a propus tuturor şefilor de guverne o serie de măsuri împărţite în trei etape. În aceste etape sînt prevăzute pe rînd lichidarea tuturor mijloacelor de transport ale armelor nucleare, a rachetelor cu orice rază de acţiune, a avioanelor militare, a navelor militare de suprafaţă, a submarinelor de toate categoriile şi tipurilor, a tuturor sistemelor de artilerie etc. Totodată trebuie lichidate toate bazele militare de pe teritorii străine şi trebuie retrase trupele care staţionează în diferite ţări.

Înfăptuirea dezarmării în etape cu aplicarea măsurilor de control prevăzute ar înlătura războiul «pentru totdeauna şi definitiv din viaţa societăţii umane şi s-ar pune capăt cursei înarmărilor».

Mesajul guvernului sovietic adresat şefilor de guverne constituie un important pas în acţiunea de înfăptuire a dezarmării şi a păcii în lume.

Cele două războaie mondiale care au adus în multe ţări distrugeri şi suferinţe apăsătoare au determinat puternice sentimente de potrivnicie faţă de un război care în condiţiile şi cu mijloacele moderne ar avea urmări catastrofale.

Convins că pacea este o necesitate pentru întreaga suflare omenească, poporul romîn, ca toate forţele iubitoare de pace din lume, doreşte ca problemele de importanţă covîrşitoare cum sînt dezarmarea şi înlăturarea rămăşiţelor celui de al doilea război mondial prin semnarea tratatului de pace cu Germania să fie rezolvate cît mai neîntîrziat pe calea tratativelor.

Dezarmarea și înlăturarea rămășițelor celui de al doilea război mondial prin tratative într-o atmosferă de sinceritate și de atenție pentru viitorul omenirii sînt dorite de mamele care vor să-și crească în liniște copiii, de tinerii cărora le surîde viața, de scriitorii și artiștii însuflețiți de ideia binelui și a frumosului, de savanții care zăbovesc în laboratoare, de țăranii care zmulg cîmpiilor roade tot mai bogate, de tehnicienii și muncitorii care zidesc locuințe, școli, spitale, care înfrumusețează satele și orașele, care asfaltează șoselele, care restaurează monumente istorice de artă, care construiesc cu elan nestăvilit fabrici și hidrocentrale. Toți cei care transformă în iureș nestăvilit fața patriei noastre scumpe se pronunță împotriva înarmărilor și a pregătirilor unui nou război mondial.

Fiii credincioși ai Bisericii ortodoxe Romîne, alături de slujitorii ei, potrivit învățăturilor și principiilor morale creștine consideră că dezarmarea și înlăturarea rămășițelor celui de al doilea război mondial sînt probleme a căror rezolvare pe calea tratativelor ar aduce fără întîrziere liniștea și pacea în lume. Ei au convingerea nestrămutată că atunci cînd vor fi îndepărtate din sufletele și din viața unor conducători de state, idei, sentimente și atitudini ca mîndria, lăcomia, invidia și răutatea cu diferitele ei aspecte, pacea va triumfa.

Cu nădejdea că în cele din urmă se va găsi calea care va duce la dezarmare și la pace, ca cetățeni buni ai patriei noastre scumpe, credincioșii și slujitorii Bisericii dau sprijin tuturor inițiativelor și acțiunilor care urmăresc binele obștesc.

REDACȚIA

STUDII

MUNCA LIBERĂ ŞI CREATOARE

1. — MUNCA ŞI VIAŢA CEA NOUĂ

Cînd rostim cuvîntul «muncă», este în el şi ecoul unei bucurii, al unei biruinţi, şi ecoul unei dureri, al unor poveri. E bucuria şi biruinţa atîtor eforturi creatoare prin care omenirea muncitoare a făurit cultura şi civilizaţia; e durerea şi povara atîtor generaţii de muncitori cu braţele şi cu mintea, apăsaţi de-a lungul veacurior sub jugul expoloatării. De fapt munca ne pune în faţă imaginea sutelor de milioane de oameni ai muncii, care — începînd din epoca paleolitică şi pînă astăzi — au dus, cu îndîrjire, cu entuziasm, cu perseverenţă, lupta de stăpînire asupra forţelor naturii şi au deschis veac de veac noi şi noi orizonturi vieţii omeneşti. Dar tot munca ne pune în faţă şi sutele de milioane de sclavi, de iobagi, de muncitori proletari, zdrobiţi sub poverile unei munci istovitoare, a cărei roadă nu o culegeau ei, ci stăpînii lor, feudali sau capitalişti.

Şi totuşi munca e un imn de bucurie al vieţii, cîntecul neistovit al progresului, cea mai de preţ comoară a omului. Dacă vrem să o cuprindem într-o definiţie, putem spune că munca este activitatea metodică, prin care omenirea, stăpînind şi transformînd natura, produce bunuri spirituale şi materiale pentru satisfacerea năzuinţelor şi nevoilor ei. Ea este forţă creatoare, efort constructiv, izvor al adevăratelor bucurii şi succese ale vieţii. Aşa a fost de-a-lungul istoriei, cu toate poverile ce o apăsau; aşa este şi astăzi în ţările socialiste, unde munca, eliberată de exploatare, stă la temelia vieţii şi zideşte fericirea popoarelor. Dacă în trecut munca era şi o povară, pentru că muncitorul muncea pentru altul, astăzi — cînd a fost dărîmată «rînduiala strîmbă şi nedreaptă» — şi poporul muncitor a ajuns stăpîn pe soarta sa, cînd el munceşte pentru sine şi prin muncă îşi făureşte o viaţă mai bună, mai luminoasă, munca este nu numai un drept sau o obligaţie socială, ci este «chestiunea de cinste, vitejie şi eroism», «chezăşia fericirii şi buneistări generale» (cf. Alexandrov). Munca stă la temelia vieţii celei noi; ea e criteriul valorii fiecărui om, valorii fiecărui popor; ea e izvorul bucuriei şi al progresului.

În primul rînd, munca e socotită ca act specific omului,

care îl deosebește de toate celelalte specii de animale. De ce? Pentru că, pe cînd animalele se adaptează mediului natural, munca omului «transformă natura» și «crează un mediu omenesc», făcînd «din întreaga natură trupul... anorganic» al omului. Munca e «cea mai înaltă afirmare a umanității ca specie activă și creatoare» (cf. R. Garaudy, p. 32, 35). Prin muncă omul a devenit om, a ajuns să trăiască o viață omenească; prin muncă omul se dezvoltă și societatea omenească este împinsă mereu înainte. Dacă albina spre exemplu construiește celule de ceară așa de perfect, încît depășește pe unii arhitecți, e totuși o distincție esențială între albină și arhitect. Pe cînd albina lucrează din instinct, arhitectul construiește casa în minte înainte de a o construi în cărămidă. «La sfîrșitul procesului de producție apare un rezultat, care încă la începutul acestui proces exista în mod ideal în închipuirea muncitorului» arhitect. El cunoaște dinainte scopul, și lucrează după planul dinainte stabilit, lucrare susținută mereu de cugetare și voință (cf. K. Marx p. 185-186). Munca este deci, expresia a ceea ce este specific uman: a rațiunii și voinții umane. Prin muncă rațiunea cunoaște natura și legile ei și ajunge s-o stăpînească, folosind forțele naturii pentru satisfacerea nevoilor lui materiale și năzuințelor lui sufletești. De aici rezultă că om cu adevărat este cel ce muncește: om și muncitor sînt noțiuni sinonime.

În al doilea rînd toate bunurile și toate roadele muncii sînt ale celor ce muncesc. E firesc ca cine muncește să se bucure de roada muncii sale. Cu toate acestea, abia după veacuri de rînduială nefirească în care unii munceau și alții benchetuiau, au ajuns oamenii muncii să fie stăpîni pe munca lor și pe roadele muncii lor. Conștiința că muncește pentru binele poporului, pentru bunăstarea și fericirea tuturor este un imbold de a munci mai bine, mai cu spor, cu entuziasm și bucurie. Munca devine o onoare, o slujire dusă pînă la eroism a binelui obștesc. Egoismul este depășit în avîntul comun al muncii pentru fericirea tuturor. «Eroul vremurilor noastre este omul, care săvîrșește o muncă creatoare». El nu muncește izolat, ci în colaborare cu toți ceilalți oameni ai muncii (cf. Alexandrof). Colaborarea aceasta, solidaritatea aceasta în realizări ale măreților țeluri ale poporului, ale omenirii, este forța uriașă care dă progresului-economic-cultural-social un ritm de creștere nemaiîntîlnit în istorie.

Munca liberă și creatoare realizează nu numai o din ce în ce mai deplină stăpînire a pămîntului, ci ajută omului să facă și primii pași în cosmos, deschide era atomului, era cosmică. Munca transformă în realități visurile cele mai îndrăznețe ale omenirii. Descătușarea muncii a dus la descătușarea omului de limitele terestre: nu e departe vremea cînd călătoriile în Lună, în Marte, Venus și alte planete vor deveni posibile. Vi se pare aceasta un simplu vis? Nicidecum. Munca oferă omenirii energii uriașe, care o fac stăpînă nu numai peste pămînt, ci din ce în ce mai mult «peste marginile lumii».

2. — CONCEPŢIA CREŞTINĂ DESPRE MUNCĂ

Noi slujitorii şi credincioşii Bisericii ortodoxe, sîntem fii ai popoarelor, care păşesc acum în fruntea culturii şi civilizaţiei umane prin muncă liberă, muncă eroică, muncă entuziastă şi creatoare. Am stat sau stăm oare la o parte de interesul acesta al muncii care înalţă pe om la cer? Că scris este: «munca, vastă cît pămîntul îşi are creştetul în cer» (Carlyle). Desigur că nu am stat şi nu stăm la o parte. Noi am participat şi participăm la munca poporului, am sprijinit şi sprijinim această muncă. Se cuvine însă să ne întrebăm: participarea noastră se bazează pe o convingere izvorîtă din credinţa creştină ortodoxă sau nu? Ne îndeamnă oare credinţa noastră să frămîntăm cu întreaga noastră fiinţă în uriaşa revărsare a muncii cretoare sau ea e o frînă a avîntului muncii în care sîntem angajaţi? Ne ajută credinţa noastră să ne încadrăm firesc şi cu însufleţire în munca ziditoare de veac nou sau e o piedică în calea acestei încadrări? Iată întrebări care trebuiesc elucidate, ca orice şovăială să fie înlăturată şi în marile cuceriri ale muncii să îmbrăţişăm cu drag măreţia omului şi măreţia lui Dumnezeu. Punem aceste întrebări pentru că s-au găsit şi glasuri care în numele lui Hristos încă din primele comunităţi creştine au îndemnat la inactivitate, răstălmăcind astfel cuvintele Mîntuitorului şi învăţătura Sfinţilor Apostoli. De aceea trebuie să înlăturăm aceste răstălmăciri din cale şi să scoatem la iveală, luminoasă, adevărata învăţătură creştină despre muncă.

Întîi răstălmăcirile. Unii creştini din Tesalonic susţineau că e aproape sfîrşitul lumii. În consecinţă n-are rost să mai munceşti ci să aştepţi sfîrşitul, să vorbeşti despre el, şi să te rogi, ca să fii pregătit. Aşa susţin şi azi unele secte, doar că prooroocesc sfîrşitul lumii prin război atomic. La sfîrşitul secolului trecut şi la începutul secolului prezent unii au şi fixat ziua venirii Domnului, s-au îmbrăcat în haine albe, aşteptînd noaptea pe acoperişurile caselor să vină Mîntuitorul şi să-i răpească în văzduh. Aceştia uită că ziua aceea — după cuvîntul Scripturii — nu e cunoscută nici îngerilor, necum oamenilor, şi că oamenii vor munci pînă în clipa cînd ea va veni fără de veste, căci mîntuirea fiecăruia atîrnă de munca sa din iubire de om pentru binele omului şi pentru preamărirea lui Dumnezeu.

Creştinilor de azi, ca şi celor din timpurile apostolice, sfîntul Apostol Pavel le porunceşte şi îi roagă «prin Domnul nostru Iisus Hristos, ca muncind în linişte să-şi mînînce pîinea lor», iar «cine nu vrea să muncească nici să nu mînînce» (II Tes. 3, 6-14). Mai mult: munca fiecăruia să fie cu roadă prisositoare spre a se folosi nu numai pe sine şi familia sa ci şi comunitatea şi pe fraţii în neputinţă (Ef. 4, 28). Numai acela e ucenic al Domnului cu adevărat care munceşte. Cine nu vrea să muncească nu se poate socoti creştin: creştinii trebuie să rupă legăturile cu el ca să se ruşineze, să-şi dea seama de greşeală şi să se îndrepte (II Tes. 3, 14). Deci a fi creştin înseamnă a fi muncitor, aşa cum a fi om înseamnă a munci. Căci «omul e făcut să muncească

precum pasărea să sboare», se spune încă în cartea lui Iov (5, 7).

Alţi răstălmăcitori susţin că Mîntuitorul însuşi a îndemnat pe credincioşi să nu se îngrijească de trebuinţele materiale ale vieţii, că are grijă Dumnezeu de toate acestea. Aşa cum El dă hrană păsărilor cerului şi îmbracă aşa de minunat crinii cîmpului, tot El va da hrană, îmbrăcăminte şi cele trebuitoare omului (Matei 6, 25-33). De aici conchid unii că creştinul nu trebuie să muncească, ci trebuie să aştepte să primească totul de-a-gata. Interpretarea este falsă. Aici nu-i vorba de muncă ci de grijă şi de ierarhizarea grijilor. Mîntuitorul pune în primul rînd grija pentru bunurile spirituale şi în al doilea rînd grija de bunurile materiale. El nu vrea ca omul să fie preocupat în mod exclusiv de: ce vom mînca, ce vom bea, cu ce ne vom îmbrăca, ci să se preocupe întîi de valorile spirituale. Se înţelege de la sine că spre a produce bunuri materiale şi spirituale el trebuie să muncească, însă munca lui să fie liberă de griji mărunte şi încrezătoare în ocrotirea Tatălui Ceresc, care pe cel ce munceşte nu-l va lăsa să piară. Munca cu grijă e munca de sclav, munca fără grijă e munca de om liber.

Însfîrşit o altă răstălmăcire susţine că creştinul avînd ca scop mîntuirea sau viaţa cea veşnică ar trebui să se dezintereseze de viaţa pămîntească vremelnică. Şi aceasta este fals. Veşnicia nu se cucereşte prin nelucrare, prin fugă de lume şi de sarcinile vieţii, ci prin munca pusă în slujba iubirii şi prin împlinirea sarcinilor vieţii în duhul iubirii. Aceia vor dobîndi fericirea veşnică despre care Mîntuitorul la Judecata din urmă va spune: «flămînd am fost şi Mi-aţi dat să mînînc, gol am fost şi M-aţi îmbrăcat» etc. E clar că numai prin muncă şi nu altfel poţi înlătura foamea, golătatea şi alte mizerii, care apasă o parte din omenire. Numai cel ce luptă pentru dreptate şi munceşte poate contribui la înlăturarea acestor flagele acolo unde ele mai există.

După ce am arătat răstălmăcirile prin care cei trîndavi vor să prezinte creştinismul ca un aliat al lenei şi nu al muncii, să vedem care este concepţia creştină despre muncă. Ea e o concepţie religios-morală pozitivă. Ea condamnă toate păcatele, care sînt împotriva muncii sau o înjosesc.

În primul rînd creştinismul pune munca în legătură cu Dumnezeu: în fiecare muncă este ceva divin. De ce? Pentru că Dumnezeu însuşi este activitatea necontenită: «Tatăl Meu lucrează şi Eu lucrez», ne spune Mîntuitorul. Activitatea creatoare, pronietoare şi mîntuitoare a lui Dumnezeu devine modelul activităţii umane: precum Dumnezeu a creat lumea în 6 zile şi a şaptea zi s-a odihnit, aşa şi omul să muncească şase zile şi a şaptea să se odihnească; precum Iisus Hristos a muncit şi s-a jertfit pentru omenire, aşa şi creştinul să muncească şi să se jertfească pentru binele tuturor. Deci prin muncă noi ne asemănăm cu Dumnezeu care este activitatea absolută, am putea zice chiar muncitorul desăvîrşit, absolut.

Munca creştinului este însă şi slujbă adusă lui Dumnezeu: creştinul munceşte ca pentru Dumnezeu. Munca e poruncită de Dumnezeu, e cerută de El. Cu ce scop? Ca prin muncă creştinul

să colaboreze cu Dumnezeu la păstrarea, stăpînirea şi desăvîrşirea creaturii întregi. Orice muncă este colaborarea cu Dumnezeu la propăşirea vieţii şi la realizarea scopului ei final.

Din punct de vedere creştin în orice muncă este ceva divin: prin muncă ne asemănăm cu Dumnezeu, prin muncă aducem slujbă lui Dumnezeu, prin muncă sîntem colaboratori ai lui Dumnezeu. Munca înaureolează fruntea omului cu strălucire demiurgică.

Creştinismul preţuieşte şi caracterul social al muncii. El pune munca în slujba iubirii. Cel ce iubeşte pe aproapele său, cel ce îşi iubeşte poporul, cel ce iubeşte omenirea, acela munceşte nu numai pentru sine ci şi pentru aceia pe care-i iubeşte. El munceşte cu dragă inimă, cu bucurie, cu entuziasm şi e în stare să meargă pînă la sacrificiu, dovedind eroism în muncă. Aşa a făcut Mîntuitorul: El a venit să slujească şi să-şi dea sufletul Său răscumpărare pentru mulţi. Aşa face fiecare creştin: el îşi pune sufletul său în munca sa pentru binele tuturor. Munca izvorîtă din iubire, însufleţită de iubire, slujitoare a iubirii, este muncă ziditoare de viaţă fericită pentru toţi cei ce vieţuiesc pe pămînt. Ea e o funcţie socială; ea stă în slujba poporului, în slujba patriei, în slujba omenirii. Fiecare muncitor e un fiu al marei familii muncitoare care făureşte cultura şi civilizaţia şi prin muncă stăpîneşte pămîntul şi răzbate sub zările necuprinse ale cosmosului. De aici şi simţămîntul de solidaritate între toţi oamenii muncii de pretutindeni şi ajutorarea reciprocă în munca şi lupta lor pentru o viaţă mai bună. Muncitorul nu e singur, nu e un izolat, ci e un mădular al omenirii muncitoare, al poporului muncitor, şi muncind umăr la umăr cu fraţii săi contribuie la mersul înainte al istoriei.

În sfîrşit, creştinismul preţuieşte şi caracterul personal al muncii. E un singur trup dar mai multe mădulare şi fiecare mădular îşi are funcţiunea şi specificul său. E un popor, e o omenire muncitoare, dar persoane variate şi fiecare persoană are funcţia sa şi specificul său în cadrele familiei umane. Fiecare deci îşi alege munca spre care are atracţie după capacitatea sa şi pune pecetea specificului său asupra muncii sale. Dar nu numai că pune pecetea sa asupra muncii sale, ci prin muncă fiecare îşi dezvoltă şi îşi desăvîrşeşte capacităţile devenind o personalitate. Nimeni nu se poate realiza pe sine şi scopul vieţii sale decît numai prin muncă. Fiecare are talantul lui. Fiecare e obligat ca prin muncă să-şi fructifice talantul, să-l înmulţească. Cine nu munceşte îşi pierde talantul şi-şi risipeşte viaţa în neant.

Munca este şi mijlocul de înlăturare a viciilor îndeosebi a trîndăviei şi de cultivare a virtuţilor. Proverbele (6, 6-14) numesc pe leneşi nebuni iar pe muncitori înţelepţi. Mîntuitorul spune despre cel ce a înmulţit talantul că este «slugă bună şi credincioasă» iar despre cel ce a îngropat talantul «slugă vicleană şi leneşă». Leneşul trăieşte din vicleşug (Mt. XXV, 23, 26). Munca zămisleşte înţelepciune, dreptate, frăţietate, cinste, stăpînire de sine, spirit de sacrificiu, dreaptă cugetare şi dreaptă făptuire. Ea împodobeşte pe omul muncitor cu toate virtuţile.

Munca este totodată mijlocul cinstit şi firesc de cîştig, de dobîndire a bunurilor materiale şi spirituale necesare existenţei proprii şi familiei. Cum bunurile acestea se produc prin muncă, cine nu vrea să muncească trăieşte pe spinarea altora, e un parazit social. Numai cel ce munceşte are dreptul să se bucure de roadele muncii sale căci scris este: «vrednic este muncitorul de plata sa». Sînt îndreptăţiţi să participe la bunurile respective şi cei ce vor să muncească dar nu pot din pricină că sînt bolnavi gravi sau bătrîni etc. Leneşul însă este un hoţ, care fură munca altora.

Din cele de mai sus rezultă că învăţătura creştină oferă muncii un rol superior în viaţa omenească: munca are în ea ceva divin, ea face din om un demiurg, un colaborator al lui Dumnezeu; munca e o funcţie socială, e forţa prin care se realizează orice progres material şi spiritual al omenirii; munca este expresia persoanei, mijlocul fructificării talanţilor, instrumentul dezvoltării personalităţii morale şi dobîndirii unei vieţi mai bune. Ea e ceva specific uman, e destinul firesc al omului, e izvorul tuturor biruinţelor omenirii.

Totuşi, va zice cineva, creştinismul admite că munca e o povară. În felul acesta el s-ar apropia de concepţia antică, în care munca manuală şi muncitorul erau dispreţuiţi. Ce răspuns dăm acestei obiecţii? Răspundem prin precizarea noţiunilor. După Sfînta Scriptură munca a fost dată omului din însăşi momentul apariţiei lui. Adam a desfăşurat în Paradis muncă manuală şi muncă intelectuală. De aici rezultă că munca nu e o povară sau un blestem, ci e ceva firesc, ea fiind mijlocul prin care omul ajunge să stăpînească natura şi să-i folosească energiile. Dacă după căderea în păcat se spune că «în sudoarea feţii tale vei mînca pîinea ta», că cu multă trudă îţi vei scoate hrana din pămîntul ce va da spini şi pălămidă, se arată numai că păcatul a adăugat muncii elementul de trudă, de osteneală, de povară. Dar în mod esenţial munca e tot destinul firesc al omului, bucuria vieţii lui, forţa prin care el stăpîneşte toate şi îşi realizează o viaţă din ce în ce mai bună. În Iisus Hristos blestemul s-a dezlegat, osînda s-a înlăturat, păcatul s-a iertat. Chiar dacă munca e legată cu sudoarea frunţii, cu osteneală, truda aceasta nu mai este un blestem ci un instrument de călire şi purificare, o jertfă pe care o aduci cu bucurie pentru binele tuturor. În Iisus Hristos este restabilit nu numai omul ci şi munca în demnitatea cea dintru început, cea dinainte de căderea în păcat. Muncitorul este un fiu al lui Dumnezeu după har, care se bucură de libertatea fiilor lui Dumnezeu, participînd prin munca lui la lucrarea lui Dumnezeu şi la zidirea împărăţiei iubirii pe pămînt. Mîntuitorul a muncit. Sfinţii Apostoli au muncit. Creştinii au în muncă unul din semnele creştinătăţii lor, mijlocul mîntuirii şi îmbunătăţirii vieţii omeneşti. Dacă munca a continuat să fie nu numai o bucurie ci şi o povară, aceasta nu se datoreşte concepţiei creştine despre muncă, ci păcatului strigător la cer al exploatării muncii săvîrşit de către pătura stăpînitoare. De aceea în calitate de creştini ne bucurăm că munca a fost eliberată de jugul exploatării şi a devenit o muncă liberă,

creatoare, o muncă demnă de om, aşa cum a dorit-o şi a preţuit-o creştinismul. Acum munca nu înjoseşte pe om ci este blazonul nobleţii lui. Totodată ne bucurăm că progresul tehnicii va desfiinţa diferenţa dintre munca manuală şi munca intelectuală şi munca va deveni uşoară; maşinile lucrează în locul omului care le inventează, le perfecţionează şi le supraveghează.

Avem aşa dar în însăşi concepţia creştină despre muncă temeiul participării noastre la marile biruinţe ale oamenilor muncii. Nu numai din motivul că sîntem fii ai poporului muncitor, cetăţeni ai patriei noastre scumpe, ci şi din faptul că sîntem creştini, rezultă imperativul de a munci cu elan, cu dragoste, pentru făurirea vieţii celei noi în ţara noastră.

3. — REALIZĂRILE DIN ŢARA NOASTRĂ

Au trecut aproape 16 ani de la marea cotitură istorică din 23 august 1944 cînd ţara noastră s-a eliberat de sub jugul fascist. Eliberarea ţării şi a poporului a adus cu sine şi eliberarea muncii de sub poverile exploatării. Înlăturînd orînduirea burghezo-moşierească oamenii muncii au desfiinţat exploatarea omului de către om; muncitorul a devenit liber şi stăpîn în ţara sa, iar munca lui liberă şi creatoare a devenit forţa prin care şi-a făurit o viaţă nouă, o patrie nouă. Trecerea aceasta de la vechea orînduire la regimul democrat popular ne aduce aminte de un gînd al sf. Ioan Gură de Aur: dacă s-ar aduna separat în două cetăţi, în una pătura stăpînitoare, care trăieşte din exploatarea muncii altora şi în alta muncitorii care produc bunurile materiale şi spirituale, prima cetate n-ar putea vieţui multă vreme, pe cînd cealaltă ar propăşi mereu. Gîndul acesta al sf. Ioan Gură de Aur s-a verificat în vremea noastră: muncitorii ştiu chivernisi ţara fără exploatatori şi mai bine decît ei şi o înalţă pe culmile înfloririi, pe cînd exploatatorii de altădată au devenit simple fantome ale unui trecut apus.

Ţara aceasta a fost şi în trecut ţară frumoasă, cu munţi semeţi, cu dealuri îmbrăcate în livezi, cu cîmpii mănoase, de la piscurile Carpaţilor pînă la marea cea mare. Ţara aceasta avea şi în trecut bogăţii multe, dar pe cînd o mînă de profitori trăiau în lux din munca altora, masele muncitoare duceau o viaţă de mizerie şi întuneric. Profitorii au pierit, poporul muncitor a rămas stăpîn peste bogăţiile şi frumuseţile ţării, a muncit şi munceşte ca patria lui să fie tot mai frumoasă, tot mai bogată. Ori unde îţi îndrepţi privirea, în orice colţ de ţară, vezi cu mîndrie, cu bucurie, realizări care te entuziasmează. Ţara întreagă este un şantier; în patria noastră răsună mereu imnul muncii creatoare care o înalţă pe schelele unui viitor fericit. Poporul muncitor e ca un uriaş trezit dintr-un somn secular, care transformă prin lumina minţii, prin dragostea inimii şi prin forţa braţelor toate regiunile ţării. În felul acesta dintr-o ţară agricolă înapoiată am devenit o ţară industrial-agrară înaintată în care predomină producţia industrială.

Ca din pămînt au răsărit şi răsar mereu alte şi alte cons-

trucţii : fabrici, uzine, termocentrale, hidrocentrale, cartiere şi oraşe întregi, cămine culturale, şcoli, vile în staţiuni climaterice şi balneare, locuinţe în oraşe şi sate etc. etc. Se simte că aici e mîna unui gospodar, care chiverniseşte cu pricepere şi cu dragoste : e poporul muncitor care munceşte pentru sine, ca viaţa lui să fie mai îmbelşugată şi mai frumoasă. Cu încîntare priveşti toate aceste realizări făurite nu numai cu simţ utilitar ci şi cu simţ estetic, împreunînd astfel utilul cu frumosul. Aşa se verifică şi la noi adevărul spus de N. S. Hruşciov că «motorul principal este conştiinţa omului, conştiinţa faptului că este liber şi că lucrează pentru sine, pentru aproapele lui, pentru societatea sa, că mijloacele de producţie aparţin societăţii şi nu unei anumite persoane care se înavuţeşte de pe urma muncii străine». Un popor care e stăpîn pe soarta sa, care munceşte pentru sine, face minuni. Astfel ritmul industrializării în ţara noastră depăşeşte cu mult ritmul din trecut : în zece ani s-a realizat ceea ce altă dată nu s-a realizat în o sută de ani.

Toate aceste realizări se datoresc orînduirii democrat-populare, ajutorului dezinteresat şi multilateral al Uniunii Sovietice şi colaborării frăţeşti cu ţările socialiste. Ele mărturisesc despre un avînt în muncă fără precedent în istoria poporului nostru. Muncitori, ţărani, intelectuali, romîni şi de diferite naţionalităţi se înfrăţesc în aceeaşi muncă creatoare şi entuziastă pentru construirea socialismului. Patria aceasta este a lor, a oamenilor muncii. De aceea o vor tot mai frumoasă şi mai înălţată pe culmile culturii şi civilizaţiei. Patriotismul lor fierbinte se arată în eroismul muncii de fiecare zi, în grija de trebile obşteşti, în lupta pentru pace. Munca liberă şi creatoare a poporului ctitoreşte o ţară nouă şi o viaţă nouă sub zările istoriei.

4. — SARCINILE PREOŢIMII

Preoţii şi credincioşii Bisericii noastre participă şi ei la bucuria acestor biruinţi şi la mîndria patriotică a celor ce le-au realizat. De ce ? Pentru că în aceşti ani de revoluţionare schimbări ei au fost alături de popor, s-au identificat cu vrerile lui şi au muncit pentru împlinirea năzuinţelor lui. Biserica ortodoxă a sprijinit şi sprijină munca poporului romîn pentru întărirea patriei şi o viaţă îmbelşugată şi luminoasă.

Munca liberă şi creatoare a poporului însă nu se limitează la realizările de pînă acum, ea se îndreaptă spre un viitor din ce în ce mai strălucit.

Care sînt sarcinile preoţimii în această perioadă ce deschide noi zări de lumină omenirii muncitoare ? În general : de a colabora la realizarea marilor visuri ce iau trup aevea. Aceasta se poate împlini prin o mulţime de mijloace, dintre care amintim următoarele :

1. — adîncirea în conştiinţa preoţilor şi credincioşilor a concepţiei creştine despre muncă, cu aplicarea concretă la munca de făurire a vieţii celei noi ;

2. — adîncirea în conştinţa preoţilor şi credincioşilor a iu-

birii de patrie, forţa generatoare de noi realizări epocale;

3. — cunoaşterea şi răspîndirea uriaşelor progrese şi măreţelor perspective de viitor, comparativ cu trecutul obidit şi întunecat;

4. — participarea la toate muncile de folos obştesc, antrenarea credincioşilor prin exemplul propriu, împlinirea tuturor datoriilor cetăţeneşti;

5. — munca de îndrumare a credincioşilor de a păşi cu încredere şi însufleţire pe calea progresului;

6. — combaterea slăbiciunilor şi ispitelor egoiste şi cultivarea spiritului colectiv de slujire a poporului şi de predominare a intereselor obşteşti faţă de interesele personale.

Astfel, prin cuvînt şi pildă, preoţimea va îndruma pe credincioşi să participe la zidirea viitorului fericit şi va contribui la propăşirea patriei. Credinţa însăşi devine izvor al muncii pentru popor şi pentru progres.

Protos. Prof. NICOLAE MLADIN

SIMBOLICA BISERICII

În Biserica lui Hristos toate lucrurile au natură dublă — şi spirituală şi materială. Partea materială a lucrurilor este accesibilă nemijlocit simţurilor noastre, iar ceea ce este de ordin spiritual ni se arată cu ajutorul simbolicii. De aceea simbolica are un rol foarte important în Biserică.

Simbolica bisericii nu poate fi studiată în mod independent, în afara cultului creştin, întrucît, ea s-a dezvoltat împreună cu cultul, împreună cu el a fost descoperită şi interpretată de către sfinţii părinţi. În afara cultului ea îşi pierde sensul, se transformă într-un şir de idei abstracte — care în cel mai fericit caz — sînt sterile. Studierea simbolicii este o necesitate pentru fiecare credincios deoarece fiecare credincios are o neapărată nevoie să cunoască acea lume aparte, pe care o reprezintă biserica şi tot ce se petrece în ea.

Denumirea grecească a Bisericii este «ἐκκλησία» şi înseamnă : chemare, adunare. «Biserica... se numeşte aşa, deoarece ea cheamă pe toţi şi-i uneşte unul cu altul», zice sf. Chiril al Ierusalimului. Aceeaşi idee o exprimă şi alţi sf. părinţi ai Bisericii (de pildă : sfinţii Atanasie cel Mare, Ioan Gură de Aur, fericitul Augustin).

Vrebul καλέω înseamnă a chema — a numi ; ἐκκαλέω = a chema — a invita. Cei chemaţi sînt apostolii şi urmaşii lui Hristos, noul Israil.

În Vechiul Testament, poporul israilitean a fost izolat de alte popoare şi a fost chemat, ca să arate lumii revelaţia viitoarei veniri a lui Dumnezeu, să pregătească lumea pentru venirea lui Mesia. Biserica Noului Testament, noul Israil, a fost chemată din lumea înglodată în păcate, pentru ca să arate acestei lumi revelaţia viitoarei împărăţii a lui Dumnezeu, să pregătească lumea pentru venirea acestei Impărăţii.

Este remarcabil faptul că, atît în limba rusă, cît şi-n alte multe limbi, cuvîntul «biserică» se aplică concomitent atît la Biserica ca Trup al lui Hristos, Împărăţia cea bogată, alcătuită din credincioşii săi, cît şi la biserica-locaş. De ce ?

Dacă luăm rugăciunile de la sfinţirea bisericii, vedem că acolo, biserica este numită *«casa cea asemenea cu cerul»*, *«icoana locaşului lui Dumnezeu»* şi ea este sfinţită *«ca icoană a prea Sfintei Biserici a lui Dumnezeu, adică a însuşi trupului nostru, fiindcă el este şi Biserica Ta* (şi *«mădulare ale Hristosului Tău»*), cum a binevoit să o numească prea lăudatul apostol Pavel», adică

ca o icoană a Bisericii — Trupul lui Hristos, după cuvîntul sf. ap. Pavel (Efes. I, 23 şi Colos. I, 18). Biserica locaş este înţeleasă aici ca imagine, ca icoană a bisericii — Trupul mistic al lui Hristos. Cu alte cuvinte, biserica este imaginea, care exprimă alegoric, simbolic, ceea ce nu se poate înfăţişa direct.

Şi într-adevăr, cu ce mijloace se poate înfăţişa Biserica, Una, Sfîntă, Sobornicească şi Apostolească, în care noi credem, dar pe care noi n-o vedem în toată plentitudinea Sa ?

Cunoaştem că, din primile veacuri ale Creştinismului şi pînă în zilele noastre, temeiul vieţii creştine este unul şi acelaşi. Acest temei constă în renaşterea omului la viaţa cea nouă, în cea mai strînsă legătură cu Dumnezeu, ce se desăvîrşeşte, mai cu deosebire, în taina Euharistiei.

Bisericile noastre, în virtutea tainei care se săvîrşeşte în ele, întrunind în ele pe oamenii chemaţi din lume, pe cei renăscuţi prin taina Euharistiei, se deosebesc de toate celelalte locaşuri ; ele poartă oarecum un sigiliu deosebit, adică sigiliul a ceea ce se săvîrşeşte în ele.

Printre multele denumiri ale bisericii, la primii creştini, ca de exemplu : biserică, casa Bisericii, cea mai răspîndită a fost denumirea de «Casa Domnului». Această denumire subliniază deosebirea bisericii de orice alte clădiri, îi determină sensul specific pentru creştini. Acest sens este legat de moştenirea Vechiului Testament. Cortul Sfînt din Vechiul Testament, prototipul bisericii noastre, a fost construit după modelul arătat lui Moisi pe muntele Sinai. Insuşi Dumnezeu îi dă nu numai planul general al Cortului, dar îi fixează şi toată aranjarea lui, pînă în cele mai mici amănunte.

* * *

Biserica Vechiului Testament, ca de altfel şi toate celelalte religii vechi, s-a folosit de simboale. Simbolica ei a preînchipuit venirea Mîntuitorului.

În prezent, cînd venirea Mîntuitorului este fapt împlinit, simbolica continuă, totuşi, să existe şi în Biserica Noului Testament, făcînd parte integrantă din cultul Bisericii. Întregul nostru cult este pătruns de simboale; ele sînt pretutindeni : în cuvinte, în icoane, în scaune, în îmbrăcăminte. Simbolica este limba tainică, care descoperă credincioşilor ce se săvîrşeşte în chip tainic şi nevăzut în biserică şi, care limbă, le deschide ochii ca să privească realitatea determinată şi pururea vie din Biserică, realitatea care nu se poate transmite, adică nu se poate arăta în mod nemijlocit. Această realitate cuprinde în ea elementele viitoarei Impărăţii a lui Dumnezeu, elementele ei autentice, care sînt reale nu numai în mod spiritual dar şi material, în taina Euharistiei, taina centrală a Bisericii. Tocmai spre a ne face participanţi mai conştienţi ai acestei taine, şi, prin urmare, participanţi ai Impărăţiei lui Dumnezeu, tocmai spre a ne atrage şi a ne face părtaşi, împreună cu Biserica întreagă, la pregătirea venirii acestei Impărăţii, scop al existenţii întregii lumi, Biserica pune în faţa ochilor noştrii icoana acestei Impărăţii. Ea se foloseşte

de icoane văzute, pentru ca să ne ridice la ceea ce este nevăzut, la ceeea ce este inaccesibil simţurilor noastre externe. Deoarece «noi nu sîntem în stare, să ne ridicăm la contemplarea lucrurilor spirituale — zice sf. Ioan Damaschin — fără un sprijin oarecare şi de aceea, pentru ca să ne ridicăm, avem nevoie de ceea ce ne este înrudit şi de aceeaşi natură» (Primul tratat pentru apărarea sfintelor icoane, cap. 11).

Cu alte cuvinte, cultul divin, cu tot ceea ce-i aparţine, este calea spre sfinţirea noastră, spre îndumnezeirea noastră.

În biserică totul este îndreptat spre acest scop. După căderea în păcat, Vechiul Testament a fost, aşa zicînd, prima etapă pe calea către acest scop, ca o pregătire a treptei următore — Noul Testament. Ceea ce pentru Vechiul Testament a fost de viitor, a devenit prezent, iar acest prezent, la rîndul său, ne pregăteşte şi ne conduce către ceea ce va să fie, către ceea ce sfinţii părinţi numesc Ierusalimul cel de sus.

Referindu-se la epistola către Evrei a sf. apostol Pavel, iată ce zice, despre aceasta, cuviosul părinte Ioan Damaschin :

«Bagă de seamă că atît legea cît şi toate cele făcute potrivit legii cît şi întregul nostru cult, sînt lucruri sfinte, făcute de mîini omeneşti, care ne duc, cu ajutorul materiei, la Dumnezeu cel nematerial. Legea şi toate cele făcute potrivit legii erau numai o umbră a icoanei viitoare, adică a cultului nostru, iar cultul nostru este icoana bunătăţilor viitoare, tocmai aceste bunătăţi (Evrei X, 1) sînt Ierusalimul cel de sus, nematerial şi nefăcut de mîini, după cum zice acelaşi dumnezeesc apostol : «că nu avem aici nici cetate stătătoare, ci pe ceea ce va să fie o căutăm» (Evrei XIII, 14), adică Ierusalimul cel de sus, al cărui meşter şi ziditor este Dumnezeu (Evrei XI, 10). Pentru că toate cele făcute potrivit legii, şi cele ce se fac potrivit cultului nostru, s-au săvîrşit pentru acelaşi (adică pentru Ierusalimul cel de sus)» [1]).

După interpretarea sf. părinţi, biserica noastră este într-adevăr icoana Ierusalimului de sus : ea este cer nou şi pămînt nou, este lumea transfiguratã a viitoarei împărăţii a lui Dumnezeu, în care toată făptura împăcată va fi adunată în jurul Ziditorului. Din această idee despre biserică rezultă şi principiile fundamentale pentru construirea şi pictarea ei. Sfinţii părinţi nu spun anumit care trebuie să fie înfăţişarea bisericii, nu arată unde trebuie să se plaseze unul sau altul din subiectele picturii bisericeşti sau cum trebuie să fie o icoană bisericească ş. a. m. d. Toate acestea rezultă din înţelesul general al bisericii şi de aceea atît construcţia bisericii cît şi pictura ei se supun unui anumit canon, unor anumite reguli, asemănătoare regulilor creaţiei liturgice. Cu alte cuvinte, nouă ni se dă o regulă generală, care îndrumează eforturile noastre şi care lasă deplină libertate de acţiune harului Sfîntului Duh, în noi. Această regulă generală este transmisă din generaţie în generaţie, prin Tradiţia vie a Bisericii, Tradiţie care-şi trage originea nu numai de la apostoli, ci încă din legea Vechiului Testament.

---

1) Tratatul al II-lea pentru apărarea sf. icoane, cap. 23

Prin urmare, semnificaţia simbolică a bisericii determină deosebirea ei de orice altă clădire sau locuinţă, îi determină particularitatea sa. Această particularitate corespunde naturii deosebite a Bisericii şi o exprimă pe aceasta. «Impărăţia mea», adică Biserica, zice Capul şi Întemeietorul ei, Domnul Iisus Hristos, «nu este din lumea aceasta».

Biserica trăieşte în lume şi pentru lume, pentru mîntuirea ei. Acesta este scopul existenţei ei. Ca împărăţie ce va să fie, care nu este în lumea aceasta, ea are natura ei deosebită de lume şi ea îşi poate realiza scopul ei, numai rămînînd credincioasă naturii sale mai presus de lume, adică rămînînd ceea ce este ea. Atît modul ei de viaţă, cît şi metodele ei de acţiune nu sînt ca cele din lume. De aceea, tot ce-i serveşte ei ca mijloc de exprimare şi de influenţă asupra oamenilor, se deosebeşte de metodele şi acţiunile lumeşti. În special arta ei este cu totul de alte ordine şi urmăreşte cu desăvîrşire alt scop. Dacă această artă se confundă cu arta lumească, ea încetează să corespundă cu ceea ce trebuie să exprime, încetează de a mai corespunde acelui scop, pe care ea îl serveşte, adică — în acest caz — nu-şi mai îndeplineşte destinul şi aduce vătămare lucrării şi misiunii mîntuitoare a Bisericii în lume.

De aceea este atît de important ca, întotdeauna şi în toate domeniile de activitate bisericească, să nu se evite caracterul deosebit al Bisericii, în special, în domeniul artei, care influenţează direct şi puternic asupra sufletului omenesc.

Din primele veacuri ale creştinismului, Biserica a dat bisericii şi cultului forme corespunzătoare cu natura sa şi cu destinul său. Ea a stabilit forma interioară a bisericii, caracterul icoanei bisericeşti, al cîntării, al vesmintelor clerului etc., etc. Toate acestea alcătuiesc în biserică şi în cult un ansamblu armonios, o subordonare organică a tuturor felurilor de artă unui anumit scop ; alcătuiesc unitatea liturgică, plenitudinea liturgică. Această unitate liturgică, această tendinţă generală a unor diverse părţi componente spre un singur scop, presupune mai înainte de toate subordonarea acestor părţi sensului general al bisericii şi, prin urmare o completă renunţare la rolul de independenţă, de act izolat, la ceea ce vrea să spună expresia personală «eu». Icoana, cîntarea etc., încetează să mai fie forme ale artei, ce-şi urmează, fiecare, drumul ei aparte, separat şi independent de altele şi cu mijloace deosebite, cu care se exprimă fiecare în felul său ; ele devin unul şi acelaşi lucru, exprimînd sensul general al Bisericii ca icoană a lumii transfigurate, împăcate. Toate poartă oarecum o pecete a acestei lumi restaurate, pecetea Împărăţiei lui Dumnezeu.

Această cale a subordonării este singura cale, pe care fiecare artă intrînd ca parte componentă într-un singur întreg armonios, îşi găseşte plenitudinea înţelesului său, deplina sa valoare.

Unite prin acest scop general, aceste elemente de natură diferită intrînd în cultul nostru, sînt o realizare, în domeniul liturgic, a acelei «unităţi în diversitate» şi a acelei «bogăţii şi diversităţi în unitate», care exprimă, în scop şi detalii, Biserica Sobornicească primară. Tocmai această realizare alcătuieşte

deosebita frumusețe bisericească, diferită cu desăvîrșire de frumusețea lumească; este acea frumusețe duhovnicească, pe care o numim «podoabă» și care într-adevăr este o reflectare, o oglindire a frumuseții lumii celei de sus. În acest sens, o frumoasă ilustrare poate fi istorisirea de cronică despre convertirea la creștinism a sfîntului întocmai cu apostolii Principe Vladimir. Cînd trimișii lui, delegați să studieze diferite religii, s-au întors de la Constantinopol, au comunicat, că asistînd la serviciul divin în biserica sf. Sofii, ei nu știau dacă se găsesc pe pămînt sau în cer.

Cu toate că această povestire este doar o legendă, totuși ea redă perfect sensul Bisericii ortodoxe și al cultului ei, ea ne arată acea deosebită frumusețe, pe care o numim «podoabă». Deosebit de caracteristic este faptul, că curtea imperială, care desigur nu era mai puțin măreață decît catedrala sfintei Sofii, nu i-a uimit de loc pe trimișii sf. Vladimir.

Cunoaștem, din istorie și din arheologie, că în primele vecuri creștinii au construit și biserici deasupra pămîntului, în afară de bisericile din catacombe și cele de prin case, despre care pomenesc Faptele Apostolilor și Epistolele. Aceste biserici erau distruse în timpul persecuțiilor, iar după trecerea valului de persecuții, ele erau din nou restaurate. Dar cu toate că aceste biserici au existat, părinții din primele veacuri și alți scriitori vorbesc foarte puțin despre cult și aproape că nu vorbesc nimic nici despre sensul bisericii, nici despre însemnătatea ei și nici despre simbolica ei. Cum se explică această tăcere?

Se presupune că au existat două cauze, care explică această tăcere:

1. — Prima este cuprinsă în întrebarea dacă ar mai fi fost necesar să se scrie despre acele locuri, care erau bine cunoscute de toți, cu care toți trăiau și a căror atmosferă toți o respirau?

2. — A doua: creștinii n-aveau nici un interes să inițieze în tainele lor lumea păgînă din jur, și să le facă cunoscute credințele lor tăinuite, simțămintele și speranțele lor. De aceea, ca și în cazul adevărurilor dogmatice ale învățăturii de credință, simbolica bisericii n-a primit o formă definitivă în conștiința creștinilor, cu acea diviziune teoretică, cu care a fost expusă mai tîrziu. Putem spune, că în cazul simbolicii s-a întîmplat la fel, cum s-a întîmplat, de exemplu, cu învățătura dogmatică despre Domnul Iisus Hristos-Dumnezeu și Om. Acest adevăr era de asemenea mărturisit de primii creștini, mai mult practic, cu însăși viața lor, dar nu era încă suficient formulat printr-o mărturisire teoretică definitivă. Mai tîrziu, însă, datorită unei necesități de ordin extern și anume din cauza ivirii ereziilor și a învățăturilor false, adevărul a fost dat la iveală și precis formulat teoretic.

La fel s-a întîmplat și cu simbolica bisericii.

Și cu toate acestea, din primele veacuri au ajuns pînă la noi unele indicații despre interpretarea figurativă generală a bisericii. Așa, de exemplu, sînt documente din secolele III și IV (care, la rîndul lor, folosesc izvoare cu mult mai vechi) care ne vorbesc despre faptul că biserica trebuie să amintească credincioșilor despre corabie și că biserica trebuie să aibă trei uși, ca o referire la Sfînta Treime. Pentru ce?

Foarte adesea părinţii Bisericii recurg la imaginea corăbiei şi în special la imaginea corăbiei lui Noe pentru indicarea Bisericii. Corabia lui Noe a fost prototipul Bisericii şi cum această arcă a fost o salvare de valurile potopului, aşa şi Biserica condusă de Sfîntul Duh pe valurile mării celei vii, este un adăpost mîntuitor pentru creştini. De aceea a fost firesc ca această imagine să fie aplicată şi la biserică. Şi pînă în prezent partea de mijloc a bisericii se numeşte «corabie». Pe unele monumente vechi găsim înfăţişarea simbolică a corăbiei lui Noe, în forma unei cutii patrate, cu porumbelul deasupra. Iar săpăturile arheologice ne arată, că multe biserici vechi au fost construite anume după acest plan patrulateral, adică după chipul corăbiei lui Noe. Astfel, arca lui Noe, viitorul prototip al Bisericii, serveşte şi ca model pentru biserică.

La prima vedere, pentru omul care vede lucrurile numai la exterior, această analogie cu arca lui Noe sau chiar şi referirea la Sfînta Treime, cu ajutorul celor trei uşi, poate să i se pară nişte imagini abstracte, inventate, care nu-şi au nici o semnificaţie reală. Realitatea, însă, este alta. Dacă ne imaginăm viaţa primilor creştini, micile lor comunităţi, înconjurate din toate părţile de păgîni, ostile, cu deosebire în perioadele persecuţiilor, vedem că pentru creştini biserica a fost realmente o adevărată corabie, în care ei şi-au găsit refugiul şi mîntuirea în sfintele taine.

Prin urmare, primele biserici, ca şi cele din timpurile noastre, aveau sens simbolic şi trebuiau să înalţe mintea şi spiritul uman la viaţa dumnezeiască. Cu alte cuvinte, cu ajutorul arhitecturii bisericii, făcută de mîini omeneşti, Biserica ne ridică la contemplarea lucrurilor, care sînt nu numai nevăzute, dar nici nu se pot exprima în vorbirea directă a graiului omenesc. Aşa dar, lucruri ce sînt văzute cu ochii trupeşti, ne servesc nouă ca semne externe, ca simboale, care ne pun în legătură cu lumea dumnezeească. Aici se explică ceea ce sfinţii Părinţi au exprimat cu această formulă scurtă şi concisă : lucrurile văzute ne ridică la contemplarea lucrurilor nevăzute.

Începînd cu secolul al IV-lea, simbolica bisericii începe să fie interpretată şi explicată mult mai amănunţit. Imprejurările care au provocat necesitatea unor interpretări mult mai largi, au fost următoarele : în primul rînd, în secolul al IV-lea, în timpul lui Constantin cel Mare, Biserica a primit drepturi civile. Acest eveniment istoric a dus la triumful Bisericii şi pentru arta sa, a avut urmări imense. A început o construire şi o împodobire de biserici, neîntîlnită pînă atunci. Despre această construire, cunoscutul istoric al Bisericii de la începutul veacului al IV-lea, Eusebiu, episcopul Cezareei, istoriseşte pe larg şi cu multă pasiune cele ce urmează : «O zi luminoasă şi senină, ce nu este umbrită de nici un nor, a luminat cu razele luminii cereşti ale Bisericii lui Hristos, în întregul univers... Bisericile capătă o înfăţişare cu mult mai bună decît precedentele, care au fost distruse. Prin oraşe au început sărbătorile restaurării bisericilor şi a sfinţirii celor zidite din nou... Serviciile divine săvîrşite de întîistătători,

ceremoniile religioase ale preoţilor au ajuns desăvîrşite şi procesiunile bisericeşti au devenit măreţe». Marea mulţime a noilor convertiţi a umplut aceste noi biserici. Se înţelege că majoritatea lor aveau nevoie de un îndreptar, de o explicaţie a credinţii creştine şi de o instrucţie spirituală; cu propria lor experienţă spirituală, ei nu puteau să se conducă, întrucît ei nici n-aveau această experienţă. Unul din mijloacele unei atari instrucţii şi ucenicii a fost simbolica bisericii şi a cultului. Firește, că această necesitate de a explica semnificaţia simbolică a bisericii nu putea să nu exercite o influenţă şi asupra formulării precise şi separate a simbolicii : ea a şi provocat în mod direct o aşa formulare.

Altă împrejurare, numită precizarea teoretică a simbolicii bisericii, a fost faptul că, în special, din secolul al IV-lea cultul creştin a început să ia o formă precisă. Liturghiile noastre, ale sf. Vasile cel Mare şi Ioan Gură de Aur, datează în fond din acest timp. În unele liturghii vechi, interpretările-simbolice pentru povăţuirea şi instrucţia credincioşilor făceau parte direct din corpul liturghiilor. Aceste interpretări se făceau de diacon, chiar în timpul serviciului divin. Se presupune că aceste interpretări au fost introduse în rînduiala liturghiei la sfîrşitul secolului al III-lea sau la începutul secolului al IV-lea adică tocmai în acel timp, cînd din cauza afluenţii în biserici a marelui număr de noi convertiţi, se simţea cu deosebire o mare nevoie de aşa interpretări. De aici putem conchide că în timpul nostru astfel de explicaţii n-ar fi de prisos, cel puţin după serviciul divin, în timpul predicii.

Ce a determinat simbolica bisericii ? Pe ce s-a întemeiat ea ?

La baza întregii vieţi creştine stau două adevăruri ale credinţii noastre. Una este jertfa răscumpărătoare a Mîntuitorului, de unde şi necesitatea absolută a participării noastre la această jertfă, a împărtăşirii cu ea, pentru a ne mîntui şi necesitatea într-un anumit sens de a repeta această jertfă în sufletul fiecărui om.

Un alt adevăr fundamental, fiind totodată şi scopul şi rezultatul şi însuşi sensul acestei jertfe, este : transfigurarea omului şi împreună cu el, şi a întregii lumi văzute, căzute din vina omului ; aceasta-i împăcarea lumii cu Dumnezeu. Ultimul adevăr alcătuieşte tema fundamentală a simbolicii bisericii. Aceasta se şi înţelege, pentru toată revelaţia divină făcută omului, toată jertfa cea fără de margini, adusă de Dumnezeu pentru om, pe de o parte, şi tot ceea ce omul aduce lui Dumnezeu, pe de altă parte, toate sînt îndreptate către un singur scop, către ceea ce sfinţii părinţi numeau Ierusalimul cel de sus, Impărăţia lui Dumnezeu. În afara acestei perspective care explică fiecare faptă a noastră, fiecare rugăciune a noastră, credinţa noastră şi-ar fi pierdut sensul. Tocmai această tendinţă către ceea ce va să fie, această zidire a viitorului deosebeşte cultul creştin de orice alt cult. Serviciul divin poate fi săvîrşit în diferite limbi. De aceea şi biserica poate avea diferite forme — forma de cruce, de bazilică, de rotondă sau alta ; ea poate fi construită după gustul şi concepţia uneia sau altei epoci, a cutărui sau cutărui popor,

dar sensul ei a fost, este şi va fi întotdeauna unul şi acelaşi. Fiecare popor aduce în construcţia bisericii trăsăturile sale caracteristice, dar varietatea formelor nu face decît să scoată şi mai tare în relief unitatea sensului, mărturisirea unuia şi a aceluiaşi adevăr.

În «Istoria Bisericii» lui Eusebiu, în cuvîntul său la sfinţirea bisericii din Tir, se face deja o prezentare destul de amănunţită a simbolicii bisericii (Cartea a 10-a, cap. 4, care aparţine primului pătrar al secolului al IV-lea). Ideea sa principală este că, în primul rînd, noi vedem în biserică ceea ce şi ascultăm. De aceea biserica trebuie să corespundă serviciului divin, care se săvîrşeşte în ea. In al doilea rînd, biserica văzută este construită după chipul bisericii nevăzute, adică a Bisericii şi în fond se aseamănă ei. Ea este casa lui Dumnezeu, deoarece în ea petrece Dumnezeu şi se găsesc credincioşii, care s-au pregătit, ca vase ale Duhului lui Dumnezeu. Biserica este cerul pămîntesc al veacului ce va să fie, unde Dumnezeu petrece «*toate în toţi*». Frumuseţea bisericii este ca şi cum i-ar ridica perdeaua de deasupra frumuseţii Ierusalimului ceresc, pe care Dumnezeu l-a pregătit celor ce-l iubesc pe El. Dar Eusebiu nu se limitează numai la o interpretare a bisericii cu privire la scopul ei. El explică şi însemnătatea părţilor separate ale bisericii, adică a altarului, a părţii de mijloc şi a pridvorului. Aceste mărturii au o însemnată valoare, prin faptul că autorul prezintă fapte istorice autentice, al căror martor a fost chiar el, pe de o parte, şi pe de altă parte, prin faptul că el oglindeşte în mod just ideile şi starea Bisericii din timpul său.

Simbolica bisericii primeşte cea mai deplină şi detailată dezvoltare în secolele VII şi VIII. Cea mai sistematică interpretare o găsim în scrierile sf. Maxim Mărturisitorul (Mistagogia secolului al VII-lea), care dă şi o minunată interpretare a liturghiei ; în scrierile sf. Sofronie, Patriarhul Ierusalimului (tot sec. VII) şi la sf. Gherman, Patriarhul Constantinopolului (marele mărturisitor al Ortodoxiei din timpul iconoclasmului, mort în anul 740).

Cei mai mulţi dintre părinţii liturghişti, tîlcuitori ai bisericii şi serviciului divin, au trăit în secolele VII şi VIII adică tocmai în epoca marii înfloriri a creaţiei liturgice. Aceasta este epoca alcătuirilor de canoane — sf. Andrei Criteanul, sf. Cosma al Maimului, sf. Ioan Damaschin.

Trebuie să avem în vedere că aceste tîlcuiri ale bisericii şi simbolicii ei, făcute de sfinţii părinţi, la fel ca şi ideile lui Eusebiu în această privinţă, nu pot fi considerate ca fiind expunerea numai a concepţiei lor personale. Părerile lor nu sînt nicidecum expresia concepţiei lor personale despre biserică. Simbolica bisericii are temeiul ei obiectiv în însăşi natura creştinismului şi ea este expresia unei realităţi determinate, expresia vieţii liturgice a Bisericii, adică a aspectului cel mai esenţial al Tradiţiei bisericeşti. In acest sens sînt caracteristice cuvintele sf. Simeon al Tesalonicului, cu care el îşi începe a sa «Carte despre biserică» : «Vă transmit vouă cu dragoste ceea ce eu am luat de la sfinţii părinţi. Pentru că noi n-avem nimic nou, ci am păstrat toate, ca pe un simbol de credinţă, în aceeaşi stare,

în care au ajuns pînă la noi din cele dintîi timpuri. Noi săvîrşim serviciul divin întru totul aşa, cum a poruncit însuşi Mîntuitorul şi cum au rînduit apostolii şi părinţii Bisericii». Aici vedem aceeaşi poziţie pe care au avut-o sf. părinţi în gîndirea teologică, în domeniul în care s-au străduit de asemenea să ferească exprimările lor de orice element personal şi subiectiv.

Dar să revenim la interpretarea bisericii. Sf. Maxim Mărturisitorul şi sf. Sofronie, Patriarhul Ierusalimului, văd în Biserică imaginea lumii spirituale şi a lumii sensibile, adică imaginea a ceea ce percepem cu simţurile noastre şi a ceea ce înţelegem cu mintea. Cum vedem, aici este subliniată semnificaţia cosmică a bisericii, ca icoană a întregii lumi create, desigur, purificată, transfigurată. Sf. Gherman, în tîlcuirea sa, se grăbeşte să folosească jocul de cuvinte al neamului său: el vorbeşte despre Biserica-Corpul lui Hristos şi despre biserică locaş în unele şi aceleaşi expresii, împreunîndu-le în una şi aceeaşi frază, pentru a sublinia în mod deosebit că biserica — locaş este icoana Bisericii. El zice: «Biserica este cerul pămîntesc, în care se află şi trăieşte Dumnezeu cel mai presus de ceruri»; «Ea serveşte ca aducere aminte a răstignirii, a îngropării şi a învierii lui Hristos şi este preaslăvită mai mult decît o mărturie a cortului» — această expresie este o evidentă referire la biserică. Şi mai departe, el continuă: «ea este preînchipuită de patriarhi, întemeiată de apostoli..., ea este prezisă de prooroci, împodobită de ierarhi, sfinţită de martiri şi-şi aşează prestolul pe moaştele lor sfinte». Aici avem exemplul unui vădit şi intenţionat amestec al noţiunilor de Biserică şi biserică, care este icoana celei dintîi. Subliniind suficient acest fapt, sf. Gherman trece apoi la Biserica propriu zisă: «Biserica — zice el — este casa dumnezeească, în care se săvîrşeşte jertfa cea tainică şi de viaţă dătătoare, în care este sanctuarul cel mai dinlăuntru şi tronul cel sfînt, mormîntul şi masa cea mîntuitoare de suflet şi de viaţă dătătoare, în care se găsesc mărgăritarele dumnezeeştilor dogme, cu care Domnul a învăţat pe ucenicii Săi».

Sf. Simeon al Tesalonicului subliniază şi el acest sens al bisericii şi zice, că: «însăşi rînduiala măreaţă a sfinţirii bisericii ne reprezintă cerul ei tainic şi Biserica celor dintru început». Desigur că sf. Simeon se referă aici nu numai la Biserica pămîntească, dar şi la Biserica cerească, indisolubil legată cu ea; cu alte cuvinte, se referă la acea Impărăţie a lui Dumnezeu, în care Dumnezeu va fi «toate în toţi» după cuvîntul sf. apostol Pavel (Efes. I, 23). Tocmai de aceea biserica şi este icoana «bunurilor viitoare», cum zice sf. Ioan Damaschin, pentru că ea întreţine nu arborele vieţii, ci însăşi viaţa, care lucrează în taine şi care se împărtăşeşte credincioşilor.

Cum vedem, sensul bisericii este extraordinar de complex şi de bogat în conţinutul său. Pe de o parte, biserica este un locaş sfinţit, în care membrii Bisericii se fac părtaşi ai tainelor vieţii dumnezeeşti. De aceea ea este un element al viitoarei Impărăţii a lui Dumnezeu, ca şi cum ar fi o părticică din această Împărăţie care există deja pe pămînt şi care anticipează slăvita sa venire. Pe de altă parte, biserica este şi icoana acestei Impărăţii a lui

Dumnezeu, către care Împărăţie lumea este condusă de Biserică. Această idee trece ca un fir roşu prin toate tîlcuirile sfinţilor părinţi.

Dînd interpretarea bisericii în raport cu scopul ei, părinţii Bisericii explică în acelaşi timp şi semnificaţia fiecărei părţi în parte a bisericii.

Biserica se împarte în trei părţi, după cum tot în trei părţi era împărţit şi cortul lui Moisi şi templul lui Solomon. Biserica a păstrat această schiţă principală de construire a cortului şi a templului. După cum poporul israilitean — Biserica Vechiului Testament — a fost prototipul Bisericii Noului Testament, așa și cortul lui Moisi şi templul lui Solomon au preînchipuit biserica Noului Testament. Sf. Simeon al Tesalonicului vede în această împărţire, în trei părţi a bisericii, o indicare simbolică referitoare la treptele începătoare ale puterilor cereşti, care se împart în trei ierarhii ; dar de asemenea el vede şi o referire la cel mai cucernic popor, care alcătuieşte cele trei trepte ale lui : a slujitorilor sfinţiţi, a credincioşilor şi, în sfîrşit, a penitenților şi celor chemaţi. Altarul este destinat pentru săvîrşitorii tainelor, pentru cler. Din cele trei părţi ale bisericii, el este partea cea mai importantă, în care nu toţi pot intra. El corespunde cu Sfînta Sfintelor a cortului din Vechiul Testament. Altarul este partea sfîntă de bază a întregii biserici, care sfinţește întreaga clădire. Altarul este acea parte a bisericii, care reprezintă în chip simbolic «locuinţa lui Dumnezeu», «bolta cerească», după expresia sf. Simeon al Tesalonicului, sau, cum zice sf. patriarh Gherman «locul, unde tronează Hristos, Impăratul tuturor, împreună cu apostolii». De obicei, altarul se află în partea de răsărit a bisericii şi astfel, întreaga biserică este îndreptată spre răsărit. Aceasta se explică, pe de o parte, prin aceea, că raiul pierdut de noi se află la răsărit. Pe de altă parte şi în special, aceasta se explică cu viitorul, către care este îndreptată întreaga viaţa creștină. Acest viitor este Impărăţia lui Dumnezeu, care adesea, şi mai ales în monumentele din primele secole se numeşte cea de a opta zi a creaţiei. Venirea acestei zile, pe care o aşteptăm şi pentru care ne pregătim, răsăritul ei, este simbolizat cu răsăritul soarelui, cu estul. De aceea sf. Vasile cel Mare şi porunceşte (canon 90) creştinilor să se îndrepte cu faţa spre răsărit în timpul rugăciunii.

Partea de mijloc a bisericii, aşa numita «corabie», corespunde cu acea parte din cortul Vechiului Testament, ce se numea «Sfînta» şi care era despărţită de curte printr-o perdea. Aici intrau zilnic preoţii pentru tămîiere. In Biserica Noului Testament, în biserici întră credincioşii mireni, «preoţia împărătească, poporul sfînt», după cuvîntul sf. ap. Petru (I Petru II, 9), şi aduc, lui Dumnezeu, drept tămîie, rugăciuni. Cu alte cuvinte, această parte a bisericii cuprinde în ea pe credincioşi, adică pe oamenii, care au fost cultivaţi în lumina credinţii lui Hristos şi care se pregătesc pentru primirea harului, care se revarsă prin taina Euharistiei. Primind acest har, ei capătă mîntuire, sînt consfinţiţi, devin Impărăţia lui Dumnezeu. Dacă altarul reprezintă ceea ce transcende lumea aceasta, fiind lăcaşul lui Dumnezeu, unde se află Insuşi Dumnezeu, partea de mijloc a bisericii reprezintă lumea

creeată, dar şi îndreptată, sfinţită şi îndumnezeită, Impărăţia lui Dumnezeu, cer nou şi pămînt nou în sensul propriu al cuvîntului. Aşa ne şi prezintă sensul simbolic al acestei părţi a Bisericii, Părinţii Bisericii în tîlcuirile lor. După interpretarea sf. Maxim Mărturisitorul, în biserică, altarul şi partea de mijloc a bisericii sînt într-o strînsă unire şi conlucrare; aşa cum în om se unesc principiul corporal şi principiul spiritual, însă ultimul nu-l absoarbe pe primul şi nici nu se dizolvă în el, dar exercită asupra lui o influenţă dătătoare de viaţă, în aşa fel că corpul devine expresia sufletului, tot astfel şi în biserică, altarul cultivă şi conduce pe a doua parte a bisericii în aşa fel, încît ultima parte (sînul bisericii) devine, în acest fel, o expresie sensibilă primei (altarului). Printr-un astfel de raport între părţi, în biserică, se restabileşte ordinea universală, stricată prin căderea în păcat, adică se restabileşte armonia care a fost în rai şi care va fi în Impărăţia lui Dumnezeu. Alţi părinţi, ca de exemplu : sf. Simeon al Tesalonicului, spune direct, că partea de mijloc a bisericii înseamnă «şi locaş ceresc şi rai».

În sfîrşit, pridvorul corespunde curţii cortului sfînt, adică a părţii lui externe, unde stătea poporul. Acum, cînd poporul este sfinţit şi intră în partea de mijloc a bisericii, în pridvor stau oglaşenicii şi penitenţii, adică acei oameni, care încă se pregătesc pentru a intra în Biserică, precum şi acele persoane, pe care Biserica le categoriseşte aparte şi care nu sînt admise la împărtăşirea cu sfintele Taine. De aceea, cînd se săvîrşeşte taina Euharistiei, din partea de mijloc a bisericii se retrag toţi, cei care nu pot participa la Taine: unii pentru că încă nu sînt membrii ai Bisericii, alţii pentru că s-au despărţit de ea sau sînt nevrednici. În felul acesta, chiar însuşi planul arhitectural al bisericii trage o linie distinctă de demarcaţie între cei care se împărtăşesc cu trupul lui Hristos şi cei care nu se pot împărtăşi cu el. Ultimii nu sînt izgoniţi din biserică şi ei pot să rămînă în biserică, pînă la un anumit moment, dar ei nu pot participa la viaţa internă, sacramentală, a Bisericii. Locul lor nu este pe de-a întregul în afara Bisericii, dar nici înăuntrul ei. Ei sînt la periferia, la graniţa dintre Biserică şi lume. După interpretarea sfinţilor părinţi, pridvorul simbolizează pămîntul nerestaurat, care se află în păcat, şi chiar iadul. Întotdeauna pridvorul se găseşte în partea bisericii, opusă altarului.

Împărţirea în trei părţi a bisericii, ca una care exprimă în modul cel mai deplin sensul bisericii, este cea mai răspîndită. Dar o astfel de împărţire nu este de absolută necesitate. Numai altarul şi partea de mijloc sînt absolut necesare; fără ele, biserica nu este biserică. Dar fără pridvor, biserica tot biserică rămîne. Cu toate acestea, întotdeauna este de dorit şi existenţa pridvorului.

Aşa dar, sensul general al tîlcuirilor sfinţilor părinţi a simbolicii bisericii se reduce la următoarea idee : biserica este icoana viitoarei Împărăţii a lui Dumnezeu. Pentru a determina această icoană şi pentru a atrage atenţia asupra acestei Impărăţii a lui Dumnezeu, Biserica recurge la reprezentări în imagini.

Subiectele iconografice trebuie să fie distribuite în biserică

în dependenţă de sensul şi semnificaţia fiecărei părţi în parte a bisericii şi în raport cu rolul părţii în cult. Dacă simbolica cultului a fost elucidată de sfinţii părinţi, pînă la perioada iconoclastă, apoi concordanţa între această simbolică şi pictura murală a bisericii a fost precizată şi formulată, în cel mai deplin mod, după perioada iconoclastă, cînd această pictură murală a primit în Biserica bizantină, forma unui adevărat şi precis sistem teologic. Aici va fi vorba numai despre acest tip clasic şi ideal de pictură murală a bisericii şi numai în cele mai generale linii (pentru a determina ideea generală despre biserică).

Din secolul al XI-lea, cînd după iconaclasm, a fost stabilit definitiv un sistem general de pictură murală bisericească şi pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea, distribuirea subiectelor iconografice în biserică nu s-a schimbat deloc, cel puţin în monumentele ajunse pînă la noi. Desigur că această stabilitate şi această uniformitate sînt exprimate în linii generale, dar nu şi în detalii de pictură.

Întrucît altarul reprezintă ceea ce transcende întreaga lume creată, fiind locaş al lui Dumnezeu însuşi, şi întrucît în altar se săvîrşeşte Taina Euharistiei, de aceea s-a zugrăvit în el ceea ce este cel mai direct legat cu această Taină. Începînd de jos, primul rînd al picturii reprezintă pe părinţii liturghisitori, şi împreună cu ei, pe alţi sfinţi ierarhi şi sfinţi diaconi, împreună slujitori în serviciul divin. Mai sus — însăşi Euharistia: împărtăşirea apostolilor sub ambele forme — cu pîine şi cu vin. Iar mai sus, deasupra Euharistiei, drept deasupra sfintei mese, icoana Maicii Domnului. Acest loc al icoanei Maicii Domnului, în apropierea directă la proaducerea tainei, corespunde locului Maicii Domnului în Canonul Euharistic, în care Biserica o pomeneşte pe Ea în fruntea întregii Biserici, imediat după taina proaducerii Sfintelor Daruri.

Totodată, fiindcă Maica Domnului întruchipează, mai precis reprezintă în persoana Sa însăşi Biserica, fiindcă Ea a putut cuprinde în Sine pe Dumnezeu cel necuprins, pe care lumea întreagă, creată de El, nu poate să-L cuprindă, de aceea Ea adesea a fost zugrăvită, în acest loc din altar, în chipul de «Orantă», adică ca înainteşezătoare în faţa lui Dumnezeu pentru păcatele lumii. Cum este Ea, aşa este şi Biserica. Şi zugrăvirea Ei, în chipul de «Orantă», anume acolo unde se săvîrşeşte Jertfa cea fără de sînge, a dobîndit un sens cu totul deosebit. De fapt, ridicarea mîinilor este un gest de rugăciune, care completează taina. Acest gest este ca o desăvîrşire a tainei, nedespărţită de ea şi care înalţă ofranda sus, la Dumnezeu. De aceea acest gest îl vedem şi la preoţii liturghisitori, de trei ori, în timpul săvîrşirii liturghiei (la proscomidie, în timpul cîntării heruvicului şi în momentul epiclezei). Această ridicare a mîinilor nu este prescrisă nicăiri, dar ea este înrădăcinată adînc în practica slujbei bisericeşti, ca fiind indisolubil legată de aducerea jertfei şi se poate zice, că ea întruchipează în sine rugăciunea.

Mai departe, întrucît altarul este locul aducerii jertfei celei fără de sînge, instituită de însuşi Iisus Hristos, de aceea, sus, deasupra icoanei Maicii Domnului, adesea s-a plasat icoana lui

Hristos. El este «şi cel ce aduce şi cel ce se aduce» şi chipul lui are aici o semnificaţie euharistică deosebită. În sfîrşit, în semicercul bolţii absidii, este aşezată icoana Cincizecimii. Această icoană înfăţişează pogorîrea Sfîntului Duh, cu al Cărui har se săvîrşeşte Taina Euharistiei.

Această scurtă trecere în revistă ne permite să ne imaginăm întreaga importanţă a altarului : acesta-i locul, care sfinţeşte întreaga biserică. De aceea pictura sa murală este foarte expresivă şi concisă. Cînd se deschid uşile împărăteşti, în timpul dumnezeeştilor slujbe, înseamnă că însuşi cerul ni se întredeschide şi noi avem posibilitatea să ne desfătăm privirea cu slava lui cea mai presus de lume.

Partea de mijloc a bisericii, cum s-a spus mai sus, simbolizează lumea creată, transfigurată — pămîntul nou şi cerul nou — şi, totodată, chiar însăşi Biserica. De aceea pe cupolă s-a zugrăvit Capul Bisericii — Hristos — Pantocratorul. Aşa precum Biserica a fost prezisă de prooroci şi zidită de apostoli, tot aşa ei au fost zugrăviţi direct sub chipul Mîntuitorului. Apoi, «pe pînza de corabie» au fost pictaţi cei patru evanghelişti, care au propovăduit Evanghelia în cele patru părţi ale lumii. Coloanele, care susţin întreaga clădire, s-au împodobit cu icoanele stîlpului Bisericii : ale mucenicilor, ale ierarhilor şi ale preacuvioşilor. Pe pereţi — sînt marile evenimente ale istoriei sfinte, în special acelea care sînt prăznuite ca izvoare de învăţătură creştină, ca «perle ale dogmelor dumnezeeşti», după expresia sf. Gherman al Constantinopolului. În sfîrşit peretele de apus s-a completat în întregime cu tabloul Infricoşatei Judecăţi — sfîrşitul istoriei Bisericii şi începutul veacului ce va să fie.

Aşa dar, temelia picturii murale, s-a repartizat în dependenţă de sensul bisericii în întregime şi de sensul fiecărei părţi în parte. Distribuirea subiectelor este înţeleasă de la sine de orice persoană, care trăieşte în Tradiţia bisericească.

În tot ceea ce s-a spus pînă aici, nu este nimic nou. Şi totuşi, cele spuse au rostul lor, căci, cînd începem să ne pierdem în stihiile lumii acesteia, şi să ne laicizăm, noi pierdem această cale mîntuitoare a Bisericii. Numai Biserica este singura, care niciodată n-o pierde şi în tot timpul, ne aduce aminte de ea prin cultul ei, prin glasul sinoadelor sale, ale ierarhilor săi sau chiar pur şi simplu prin mirenii credincioşi.

Nu de mult, în anul 1946, Prea Fericitul Alexei, Patriarhul Moscovei şi al întregii Rusii, adresîndu-se clerului din Moscova, l-a chemat pe calea păstrării Tradiţiei : «De aceea, pentru... a arăta în ce constă, nu după propriul meu gust, ci după însuşi duhul Bisericii, ceea ce înţelegem sub noţiunea de «podoabă» (frumuseţe) în biserică, în serviciul divin, în părţi din cîntarea bisericească, eu doresc să vă dau următoarele îndrumări obligatorii pentru toţi părinţii parohi şi pentru toate bisericile. Atragem luarea aminte asupra faptului, că, în biserica lui Dumnezeu, totul este deosebit de ceea ce vedem în tot timpul în jurul nostru, în locuinţele noastre : icoanele nu sînt de fel ca cele pe care le avem în casele noastre ; pereţii sînt pictaţi, cu imagini sfinte, totul este strălucitor, totul într-un anumit fel ne înalţă duhul şi ne

abate de la obişnuitele gînduri şi impresii de toate zilele. Şi cînd vedem în biserică ceva, ce nu corespunde cu măreţia şi cu însemnătatea ei, ni se umple sufletul de mîhnire. De către sfinţii părinţi, care au aşezat nu numai rînduiala serviciului divin în biserică, dar şi forma ei exterioară şi amenajarea ei în interior, totul a fost gîndit, totul a fost prevăzut şi aranjat pentru creiarea unei dispoziţii deosebite în sufletele celor ce se roagă, încît nimic în biserică să nu mîhnească nici auzul nici vederea şi încît nimic să nu abată de la năzuinţa spre cer, spre Dumnezeu, spre lumea cea de sus, a cărei imagine şi trebuie să fie biserica lui Dumnezeu.

Dacă în clinicile boalelor trupeşti, toate lucrurile sînt dispuse pentru a da bolnavului condiţiile necesare lui, după starea sănătăţii lui, apoi, fără îndoială că totul trebuie să fie prevăzut şi în clinica duhovnicească, în biserica lui Dumnezeu»... (Din pastorala Sf. Paşti din anul 1946 a Prea Fericitului Patriarh Alexei către parohii bisericilor din oraşul Moscova. Vezi Calendarul Patriarhiei din Moscova pe anul 1947).

În acest mesaj al său, Prea Fericitul Patriarh Alexei a acordat o atenţie deosebită cîntării bisericeşti. «Executarea cîntărilor bisericeşti în tonul ţipător al romanţelor laice sau al ariilor pasionante, nu numai că nu dă posibilitatea credincioşilor să se roage, dar nici nu-i lasă să poată prinde conţinutul şi sensul cîntărilor». Aceste romanţe şi arii pot fi foarte frumoase, prin caracterul lor, dar, în biserică, această frumuseţe nu mai este ziditoare de suflete, ci distrugătoare, deoarece împiedică prinderea conţinutului şi sensului imnelor bisericeşti. In cel mai fericit caz, întrucît ea nu-şi îndeplineşte acea destinaţie pe care ea trebuie s-o îndeplinească în biserică, această muzică, pur şi simplu, n-are rost.

Acelaşi lucru se poate spune şi în privinţa icoanei.

Desigur, că fiecare dintre noi îşi are obişnuinţele sale şi gustul său. Cu toate acestea, în biserică, noi trebuie să ştim a le învinge, trebuie să le sacrificăm. Căci şi destinaţia bisericii nici decum nu constă în faptul de a satisface obişnuinţele şi gusturile unor sau altor persoane, ci de a-i îndruma pe toţi pe calea cea mîntuitoare a Bisericii. Simbolica bisericii ne arată temeiul figuratului grai simbolic al cultului ortodox şi în special al icoanei, al graiului, pe care noi ne-am dezobişnuit să-l înţelegem. Icoana caracterizează Noul Testament, în ceea ce are specific. Icoana Noului Testament va dispare odată cu apariţia acelei realităţi, pe care ea o preînchipuie — Împărăţia lui Dumnezeu. Dar pînă cînd noi încă sîntem pe cale, pînă cînd Biserica zideşte această viitoare Impărăţie a lui Dumnezeu, noi ne aflăm încă în domeniul imaginei, al icoanei. Cu ajutorul ei Biserica ne arată calea, pentru a ne ajunge scopul nostru.

Participarea noastră la zidirea Impărăţiei lui Dumnezeu, pronunţarea conştientă: «Vie Impărăţia Ta», este posibilă pentru noi numai dacă ni se dă o anumită indicaţie, dacă avem o oarecare previziune a ceea ce este această viitoare Impărăţie. Simbolica bisericii ortodoxe, şi, în special, a icoanei ortodoxe, este o slabă, dar şi o autentică reflectare a slavei veacului ce va să

fie, după cum zice preacuviosul Simeon Noul Teolog: «Dumnezeu este cunoscut de noi atît cît poate cineva să vadă marea cea fără de margini, stînd pe malul ei noaptea, cu o lumînare mică aprinsă în mîini. Tu cugeţi: oare acesta vede mult din toată marea cea fără de margini? Desigur că, o nimica toată sau aproape nimic. Cu toate acestea, el vede bine acea apă şi ştie, că înaintea lui este marea, că marea aceea este nemărginită şi că el n-o poate îmbrăţişa toată cu privirea sa. Aşa este cazul şi în privinţa cunoaşterii lui Dumnezeu de către noi» *).

Prof. L. USPENSCHI

Traducere de Pr. I. L. ŢURCANU

---

*) Traducere din limba rusă, făcută de preotul Ioan Loghin Ţurcanu, după articolul publicat în Revista Patriarhiei Moscovei, nr. 1/1958 pag. 47-57; articolul face parte dintr-un ciclu de articole ale prof. L. Uspenschi publicate în Revista Patriarhiei Moscovei, în anul 1958, după cum urmează:

1. — „Primele icoane ale Mîntuitorului şi Maicii Domnului", R.P.M., nr. 2/1958, pag. 44-52.
2 — „Intrarea Domnului în Ierusalim", R.P.M. nr. 3/1958, pag. 19-21.
3. — „Originea icoanei creştine", R.P.M. nr. 5/1958, pag. 70-76.
4. — „Arta primară creştină", R.P.M. nr. 8/1958, pag. 52-60.
5. — „Arta bisericească în timpul sf. Constantin", R.P.M. nr. 10/1958, pag. 42-47.
6. — „Învăţătura despre caracterul şi conţinutul icoanei", R.P.M. nr. I1/1958, pag. 38-42.
7. „Sinodul al Şaptelea Ecumenic şi dogma despre cultul sf. icoane", R.P.M. nr. 12/1958, pag. 40-46.

PENTICOSTARUL ÎN VIAŢA DUHOVNICEASCĂ A BISERICII ORTODOXE

Slujbele şi cîntările bisericeşti ortodoxe, pot fi într-un fel asemuite cu «apa cea vie» veşnic purtătoare a credinţei creştine.

Ieşind parcă de sub piatra pecetluită a mormîntului Domnului, cîntările noastre bisericeşti poartă în miezul cuvintelor şi al cîntului lor sclipirile de bucurie şi laudă aduse minunatei Învieri a Fiului lui Dumnezeu.

Nu trece uneori nici măcar o singură zi din anul şi viaţa Bisericii, în care să nu fie slăvită «marea taină a creştinătăţii», cum o numeşte sf. apostol Pavel, Învierea Domnului.

Slujbele şi cîntările noastre ortodoxe, făcîndu-se cu fiecare clipă din curgerea vremii, purtătoarele credinţei în Înviere, au adăpat ţărmurile veacurilor şi sufletele credincioşilor cu prospeţimea acestui izvor nou de viaţă. Ascultînd cu oricît de puţin interes una din aceste cîntări, lesne poţi înţelege permanenta lor valoare pentru viaţa duhovnicească de atîtea veacuri a ortodoxiei. Pe cît de simplă, pe atît de cuprinzătoare este chemarea acestei cîntări din Penticostar: «Veniţi să bem băutură nouă, nu din piatra stearpă făcută prin minune, ci din izvorul nestricăciunii, din Hristos cel ce a izvorît din mormînt, întru care ne întărim» (Canonul Învierii de Paşti, irmosul pesnei III).

În Biserica Ortodoxă, slujbele şi cîntările bisericeşti, aşa cum au fost alcătuite în primele veacuri creştine, împlinesc cu aceeaşi întensitate şi preţuire, cerinţele duhovniceşti ale credincioşilor Bisericii. Aici trebuie să găsim explicaţia de ce cultul bisericesc ortodox prin extensiunea şi varietatea cîntărilor lui, prin conţinutul lor dogmatic şi de învăţătură, împlineşte în bună măsură funcţia catehetică a Bisericii. Trăitorii cei mari ai credinţei, sfinţii Părinţi şi Învăţători ai Bisericii, odată cu frămîntarea şi definirea adevărurilor dogmatice, şi-au luat şi sfînta osteneală să dăruiască Bisericii, prin slujbele şi cîntările religioase pe care le-au întocmit, un cadru de rugăciune cît mai potrivit sufletului şi totodată cît mai apropiat de exprimarea conţinutului, a bucuriilor şi bunătăţilor dumnezeieşti ale vieţii celei noi, dăruite de Hristos Domnul, Bisericii Sale.

Între toate slujbele şi cîntările Bisericii, cîntările Penticostarului primează prin neasemuita lor frumuseţe şi putere de exprimare a bucuriilor ce le cuprinde acest răstimp al anului bisericesc. În mare măsură, faptul este explicabil prin prezenţa în

răstimpul Penticostarului, a celor mai sublime sărbători ale Bisericii: Învierea Domnului, Înălţarea Sa la cer şi Pogorîrea Duhului Sfînt sau Cincizecimea, după care a şi luat denumirea de Penticostar sau Cincizecelnic. Învierea Domnului şi Pogorîrea Duhului Sfînt sînt cele două ţărmuri, cele două stînci diamantine ale credinţei Bisericii; între ele primim revărsarea apelor celor vii ale vieţii viitoare care «adapă toată făptura spre rodire de viaţă» (din treptele antifonice ale utreniei de duminică).

«Învierea Domnului şi Pogorîrea Duhului Sfînt, zice venerabilul părinte Gala Galaction, sînt minunile gemene care umplu văile inimilor noastre cu Iordanul mîntuirii»[1]).

Învăţatul mitropolit al Moldovei, Veniamin Costachi, tipărind în 1834, o nouă ediţie a Penticostarului, scrie un prea frumos imn de laudă închinat Penticostarului, pe care îl aşează în fruntea acestei cărţi de sfîntă cîntare:

«Penticostar, o carte înveselitoare! Şi de cît toate cărţile mai poftită. Cincizecelnic, care în sineţi cuprinzi numai pe cele cincizeci de zile mai vestitoare ale anului şi tăinuit arăţi pre începătura vieţii celei fără de moarte, pre veselia cea pururifiitoare a slavei celei veşnice, pre veacul cel fără de sfîrşit, pre Cel după învierea cea de obşte aşteptat şi deapururea cu Dumnezeu fiitor...

O, carte aurită! Tu ivindu-te risipeşti toată întristarea sufletelor şi Biserica lui Dumnezeu se umple de lumină şi de strălucire...

O, carte cu multe nume împodobită! Tu arătîndu-te îndată trîmbiţezi Învierea lui Hristos: Hristos a înviat!

Că zici: «Acum toate s-au umplut de lumină, şi cerul şi pămîntul şi cele de desupt»...

O, carte, nepreţuită carte! Cu cît de mari şi înalte noime eşti împodobită! Şi cît mai mult decît toate cărţile eşti sfintei Biserici mai folositoare! Tu eşti cea mai veselitoare, care pre tot sufletul întraripezi spre dorirea celor nemuritoare şi spre a rămînea totdeauna cu bune nădejdi, pentru cîştigarea răsplătirii nevoinţelor din viaţa aceasta, că pre toate acestea tu cu taină le închipuieşti şi cu trîmbiţa adevărului le strigi în inimile credincioşilor»[2]).

Pornind de la această sfîntă veneraţie pentru Penticostar, desprinsă din sufletul marelui mitropolit cărturar, o cît de neînsemnată privire asupra cuprinsului acestei cărţi imnologice ortodoxe, ne oferă putinţa să pătrundem în măiastra ei alcătuire duhovnicească.

Odată cu imnele închinate marilor praznice, cîntările Penticostarului poartă în cuprinsul lor şi geniul încîntător al scriitorului de stihuri şi melodii îngereşti, pe sfîntul Ioan Damaschi-

---

1) În volumul de culegeri: *Ziua Domnului*, pag. 46 editat de Institutul Biblic ortodox, Bucureşti, 1958.

2) Vezi: *Penticostarul*, care cuprinde în sine slujba ce se urmează din Sfînta şi luminata Duminică a Paştilor pînă la Duminica Tuturor Sfinţilor, Bucureşti, 1924.

nul, părintele muzicii şi stihurilor bisericeşti ortodoxe, care a alcătuit părţile esenţiale ale Penticostarului, aşa cum reiese din indicaţiile aflate înaintea stihirilor acesteî cărţi. Sfintele cîntări din «ziua învierii» alcătuiesc «imnul inaugural» al Penticostarului şi al vieţii cereşti. Noaptea de Paşti ascunde în sînul ei clipa naşterii vieţii celei noi pentru omul credincios, aşezîndu-l «în lumina cea neapropiată» a dumnezeirii prin Hristos cel înviat. Mormîntul se preschimbă în «purtător de viaţă, mai înfrumuseţat decît raiul», făcîndu-se «izvorul vieţii noastre» cum îl numeşte un text din Liturghierul nostru.

Minunat şi pătrunzător surprinde o cîntare a Penticostarului, izbucnirea neaşteptată a vieţii şi luminii de sub lespedea pecetluită a mormîntului: «Cît de sfinţită cu adevărat şi mult prăznuită este această noapte de mîntuire şi strălucită, fiind mai înainte vestitoare a zilei celei purtătoare de lumină, a Învierii, întru care lumina cea fără de ani, din mormînt trupeşte a strălucit». Precum toate astrele îşi pierd străluirea în faţa luminii soarelui, tot asfel celelalte bucurii ale vieţii sînt acoperite de marea bucurie din această zi.

În ziua Paştilor «mulţimea îngerilor şi toate puterile cereşti se bucură cu noi de bunătăţile noastre, deşi al nostru este harul învierii dat de Stăpînul Hristos» [3]). Despre întîlnirea îngerilor cu oamenii în marginile acestei bucurii, cîntă întreaga Biserică: «Cerurile după cuviinţă să se veselească şi pămîntul să se bucure, şi să prăznuiască toată lumea cea văzută şi cea nevăzută, că Hristos a înviat, veselia cea veşnică».

Asupra importanţei de primă valoare ce o deţine praznicul Învierii Domnului în iconomia divină a mîntuirii, sinaxarul Paştilor aduce preţioase însemnări ce par a avea originea în tradiţia primară a Bisericii. «În sfînta şi marea duminică a Paştilor, prăznuim Învierea cea aducătoare de viaţă a Domnului Dumnezeu Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, care o numim şi *Paşti*, care se tălmăceşte după limba evreiască = trecere». În continuarea acestei însemnări din Penticostar, sărbătoarea Paştilor implică semnificaţia a patru momente cruciale în viaţa omului, momente în care Dumnezeu intră cu Fiinţa sa tripersonală, în lucrarea de sfinţire a creaturii. «Paştile este ziua în care a adus Dumnezeu din început lumea din nefiinţă la lumină. Întru această zi scoţînd pre poporul israiltenesc din mîinile lui Faraon l-a trecut prin Marea Roşie. Tot întru această zi, s-a pogorît din cer şi s-a sălăşluit în Fecioara. Şi tot în această zi, din adîncurile morţii scoţînd firea omenească, a înălţat-o la cer şi a adus-o la cinstea cea dintîi a nestricăciunii» (Sinaxarul Paştilor).

Sărbătoarea Paştilor pentru Biserica creştină, în sensul celor spuse în sinaxar, dezvăluie actul final al desăvîrşirii creaţiei: «trecerea» — pascha — vieţii omeneşti reprezentate prin chipul omenesc al Mîntuitorului Hristos, în lărgimile infinite ale vieţii

---

3) Sf. Ioan Gură de Aur, *Cuvînt la Sfintele Paşti*, în vol.: *Cuvîntări la praznice împărăteşti*, traduse de Pr. D. Fecioru, pag. 126, Bucureşti 1942.

divine, fapt echivalent cu înzestrarea vieţii noastre cu atributul dumnezeiesc al nemuririi.

Despre acest fapt cîntă înălţător primul tropar din Canonul Paştilor: «Ziua Învierii, să ne luminăm popoare! Paştile Domnului, Paştile! Că din moarte la viaţă şi de pe pămînt la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pre noi, cei ce cîntăm cîntare de biruinţă». «Trecerea de la moarte la viaţă», ideea principală de care abundă cîntările Penticostarului, exprimă de fapt miezul credinţei Bisericii cît şi a fiecărui credincios în parte. «Trecerea de pe pămînt la cer» nu rămîne însă numai ca o simplă aducere aminte despre faptul învierii lui Hristos, ci este îndeosebi încredinţarea deplină a creştinului că a intrat cu toată fiinţa sa în adîncul acestei taine, după ce «s-a răstignit, a pătimit şi s-a îngropat» alături de Hristos Domnul în vremea Postului mare, ca «să învieze a treia zi împreună cu El», de Paşti. Această sfîntă încredinţare o mărturiseşte sufletul credincios prin cuvintele unei cîntări din Penticostar: «De acum nu mă voi teme stăpîne Hristoase de întoarcerea în pămînt. Că tu pentru marea Ta milostivire m-ai scos din pămînt, pe mine cel uitat, la înălţimea nestricăciunii m-ai ridicat cu Învierea Ta» (Canonul utreniei peasna V, duminica VII după Paşti).

Gustarea bucuriilor învierii spre care rîvnesc credincioşii în toată viaţa lor pămîntească, conţine rodul unor eforturi necurmate de a-şi potrivi lucrarea şi viaţa lor sufletească după asemănarea strădaniilor Mîntuitorului de a curăţi şi înnoi firea omenească cuprinsă în Sine, ferindu-o de amestecul cu păcatul. Această «înnoire» efectuată de Hristos în adîncurile firii omeneşti, se potriveşte deplin oricărui om «odată ce a fost făcută de un om care a fost într-adevăr şi om şi Dumnezeu, lipsit de orice stricăciune»[4]). Prin această lucrare de înnoire şi sfinţire a firii Sale omeneşti, Hristos Domnul a dobîndit învierea. Spre o asemenea lucrare de curăţire şi înnoire a vieţii duhovniceşti, ne îndeamnă o cîntare din Penticostar: «Vezi cu mintea schimbarea lumii, înnoeşte-ţi suflete toate simţurile tale şi-ţi împodobeşte cele dinlăuntru cu fapte bune şi te înfrumuseţează cu ele ca şi cu nişte frunze, că Hristos aşa voieşte să se săvîrşească înnoirile» (Stihiră din stihoavna utreniei de miercuri, săptămîna III-a după Paşti).

De fapt, omului credincios îi revine numai «lucrarea de întreţinere» a stării de înnoire ce a primit-o de la Hristos în taina Botezului, ca o arvună a puterii Lui şi a vieţii viitoare. Timpul lucrării de întreţinere, a curăţeniei sufleteşti, a «grijaniei» este pentru Biserică şi în cuprinsul ei pentru fiecare credincios, timpul Postului Mare, răstimpul Triodului. Acesta este timpul de umblare pe «cărările mîntuirii», cum se cîntă în vremea Triodului. În acest răstimp «se deschid uşile pocăinţii la Biserica cea sfîntă a Domnului» unde vin să se cureţe «bisericile spurcate ale sufletelor», înnoindu-se aici prin rugăciune şi post, prin mărturisirea, dezlegarea păcatelor şi gustarea din «izvorul cel nemu-

4) Nicolae Cabasila, *Despre viaţa în Hristos*, Sibiu, 1946. Tipografia Arhidecezană, pag. 45.

ritor», Trupul şi sîngele Domnului. Cîte iertări, cîte dezlegări de legăturile iadului şi osînda morţii nu dăruieşte Biserica Domnului în zilele cele din urmă ale Postului mare!

În ziua de Paşti, Biserica Domnului înmănunchiază în sînul ei vieţile credincioşilor vindecate de rănile căderilor în păcat, înfăţişîndu-se luminată ca şi Stăpînul şi capul ei, Hristos cel înviat, «sfîntă şi fără prihană, neavînd nici o pată, nici o zbîrcitură», cum o înfăţişase oarecînd Sfîntul Pavel, în chipul unei fecioare. «Ce frumoasă este Biserica într-o dimineaţă de Paşti! Toţi adevăraţii ei fii sînt iarăşi împăcaţi cu Tatăl lor, conştiinţa lor este curăţită, inima întinerită, voinţa lor liberă şi îndreptată spre bine. Ei sînt toţi vrednici de cer. Ce bine ar fi dacă ar putea să rămînă ceea ce sînt astăzi» [5]).

Îndemîndu-ne «să umblăm întru înnoirea vieţii» cum sfătuia sf. ap. Pavel pe creştini cînd le vorbea despre Învierea Domnului, o scurtă cîntare din Penticostar ne glăsuieşte: «Viaţă nouă şi curată de la Hristos învăţîndu-ne, să ne nevoim cu cuviinţă să o păzim pînă la sfîrşit» (peasna VI a utreniei de miercuri săpt. IV după Paşti).

* * *

Nota dominantă a celor mai multe cîntări ale Penticostarului, constă în tendinţa susţinută de a scoate în lumină, de a întări şi a preamări dumnezeirea Mîntuitorului Hristos, a cărei certitundine stă în faptul Învierii.

În sprijinul acestei preocupări, Biserica prin inspiraţii ei «făcători» de cîntări sfinte, a folosit în ambianţa textelor scrise, acele imagini, asemănări sau compoziţii care ar transpune mai adecvat realităţile spirituale dumnezeieşti, plasîndu-ne cu mintea şi cu simţirea în «veacul luminii celei pururi fiitoare» cum zice o cîntare din ziua Paştilor (Ipacoi al învierii). «Acum toate s-au umplut de lumină, şi cerul şi pămîntul şi cele dedesupt...» ori «luminează-te, luminează-te noule Ierusalime că slava Domnului peste tine a strălucit...» sau în sfîrşit... «să-l vedem pe Hristos strălucind cu neapropiată lumina Învierii şi luminat să-l auzim zicîndu-ne: bucuraţi-vă!» (Canonul învierii).

Învierea Domnului ca supremă manifestare a dumnezeirii Sale, a avut în acelaşi timp ca rezultat efectiv, ridicarea fiinţei Sale deasupra condiţiilor de existenţă pămîntească, timp şi spaţiu precis definit.

Totuşi Mîntuitorul după cele scrise în Faptele Apostolilor I, 3 a rămas încă 40 de zile în strînsă legătură cu viaţa pămîntească a ucenicilor săi «înfăţişîndu-se viu cu multe semne doveditoare ale învierii Lui, arătîndu-se în acest timp şi vorbind cele pentru Împărăţia lui Dumnezeu». Pe baza acestei atestări biblice, Biserica a «reconstituit» într-un cadru sărbătoresc acest răstimp al şederii, al rămînerii Mîntuitorului în Biserică pînă la Înălţarea Sa la cer. «Rămîi cu noi, că vremea este spre seară, îl rugau cei doi ucenici ce mergeau spre Emaus, şi Iisus a rămas cu dîn-

---

5) Gh. Cheviot, *La vie nouvelle de l'homme*, Paris 1939, pag. 176.

şii». Pentru a fi cît mai veridică şi mai vrednică de această cinste de a avea în sînul ei «ca oaspete pe Hristos înviat, prezent trupeşte, cu trup proslăvit», Biserica prin Sfinţii Părinţi, cînd au alcătuit Penticostarul-cincizecelnicul, au aşezat în cele 8 duminici cuprinse în el, prăznuirea numai a acelor momente din viaţa Mîntuitorului care scot în lumină mai ales mesianitatea şi dumnezeirea Sa, întărind totodată şi credinţa în adevărul Învierii Sale. Este explicabil, prin acest punct de vedere, faptul că duminica a II-a a Penticostarului este destinată încredinţării apostolului Toma de realitatea învierii prin arătarea în mijlocul ucenicilor a Mîntuitorului, chemîndu-l pe Toma «să pună degetul şi mîna» pe trupul Său.

Duminica a III-a a Penticostarului, Biserica a dăruit-o cinstirii femeilor mironosiţe şi celor doi «martori ai îngropării» Nicodim şi «Iosif cel cu Bun chip». Prin aceasta Biserica sprijină adevărul pe mai mulţi martori, dintre care fac parte mai întîi femeile, ca cele ce au avut darul să-L vadă cele dintîi pe Hristos viu şi să vestească ucenicilor minunea descoperită lor de înger. De fapt toate cîntările acestei duminici ca şi ale întregii săptămîni care urmează, sînt o repetare a cîntărilor din ziua de Paşti, cînd se redă prin ele împrejurările învierii.

Unele duminici ale Penticostarului cum sînt, duminica vindecării slăbănogului de la lacul Vitezda, praznicul Înjumătăţirii Cincizecimii, duminica Samarinencii, duminica vindecării orbului din naştere, au meritat de a fi aşezate în acest răstimp al Penticostarului, pentru că amintesc acele împrejurări din viaţa Mîntuitorului, fapte şi cuvîntări, pe care El le-a împlinit tocmai în acest răstimp al Cincizecimii, cu deosebirea că se prăznuiau în acea vreme sărbătorile Paştilor, a jumătăţii praznicului şi a Cincizecimii, după porunca Legii date de Dumnezeu evreilor prin Moisi.

Aceste cuvîntări şi fapte ale Mîntuitorului, petrecute în răstimpul iudaic al Penticostarului, primesc în Biserică după Învierea Domnului alte semnificaţii. Astfel, în persoana slăbănogului de la lacul Vitezda, Biserica preamăreşte vindecarea de durerile cele de veacuri. Despre caracterul universal al harului tămăduitor, astfel glăsuieşte una din stihirile zilei: «Ca un rîu al dumnezeieştii slave, înjumătăţindu-se praznicul, Domnul dăruind tuturor curgerile milostivirii şi noianul bunătăţii striga: «Cel însetat să vină la mine şi să bea! Căci El fiind izvorul milostivirii, izvorăşte lumii iertare, spală greşalele şi curăţeşte boalele, mîntuieşte pe cei ce prăznuiesc învierea Lui, acopere cu dragoste pe cei ce cinstesc cu dragoste slăvită Înălţarea Lui şi dă sufletelor noastre pace şi mare milă» (Stihiră la vecernie, duminica slăbănogului).

În inima Cincizecelnicului, miercuri a IV-a săptămînă, se găseşte sărbătoarea Înjumătăţirii Cincizecimii. Această zi este aşezată ca o luminoasă culme duhovnicească, de unde Biserica prinde într-o singură privire văile scăldate de luminile marilor praznice din Cincizecelnic. «Sosit-a înjumătăţirea zilelor (astfel cîntă Biserica) care se încep de la mîntuitoarea Înviere şi se pecetluiesc la dumnezeiasca cincizecime şi se luminează avînd stră-

lucirile de amîndouă părţile şi împreunîndu-le pe amîndouă, se laudă arătînd mai înainte că vine slava stăpîneştei Înălţări» (Stihiră la vecernia Înjumătăţirii).

Aşezarea duminicii Samarinencii în răstimpul cincizecelnicului, duminica V-a, scriitorul sinaxarului din această zi o motivează astfel: «Mi se pare că s-a pus prăznuirea Samarinencii în această duminică, pentru că în această zi Hristos s-a mărturisit ca Mesia». Ţinînd seama de faptul că Penticostarul are rîvna de a scoate în relief dumnezeirea lui Mesia, atunci găsim îndreptăţită părerea scriitorului de sinaxar. Una din cîntările săptămînii samarinencii, folosindu-se de textul Evangheliei arată că femeia samarineancă l-a binevestit pe Hristos ca Mesia, întregii cetăţi unde locuia, fapt asemănător binevestirii Invierii de către femeile mironosiţe. «Iată Mesia Hristos s-a arătat pe pămînt, zis-a celor din cetate, samarineanca, de unde s-a scris în lege de demult, că va să vină prooroc mare Dumnezeu şi om. Pentru aceasta, alergînd toată cetatea a găsit cuvintele ei adevărate şi de acest lucru s-a minunat şi cu vederea s-a încredinţat» (vecernia de miercuri săptămîna V-a după Paşti).

Duminica a VI-a după Paşti, numită a orbului din naştere, are în aria cîntărilor ei, o strălucitoare minune a Mîntuitorului săvîrşită în preajma şi cu ajutorul izvorului de apă. Vindecării orbului din naştere cu ajutorul apei, sinaxarul duminicii îi dă o tîlcuire potrivită cu rostul apei în săvîrşirea «tainei luminării», sf. Botez, instituită de Mîntuitorul după Învierea Sa. «Întru această duminică, a şasea după Paşti prăznuim minunea Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos ce a făcut-o cu orbul din naştere. Care şi aceasta prin apă s-a făcut ca şi cea cu samarineanca şi cu slăbănogul. Şi pentru că era să se dea botezul cel curăţitor de tot păcatul, a iconomisit Dumnezeu prin Legea veche ca prin apă să se facă minuni, că dacă va veni acela (botezul) mai lesne să se primească» (sinaxarul zilei).

Despre lumina spirituală pe care a revărsat-o dumnezeirea lui Hristos după Înviere, grăieşte una din cîntările duminicii. «Soarele dreptăţii cel înţelegător, Hristoase Dumnezeule, carele pe cel lipsit din pîntece de lumină l-ai luminat după amîndouă cu preacurată atingerea Ta, şi ochii noştri cei sufleteşti luminîndu-i, arată-ne fii ai zilei» (slava stihoavnei de la vecernia duminicii).

Împlinindu-se patruzeci de zile (joi în săptămîna a VI-a după Paşti) Mîntuitorul după ce şi-a încredinţat ucenicii de învierea şi dumnezeirea Sa, sfîrşeşte lucrarea Sa pămîntească, înălţîndu-Se în slăvile luminii cele veşnice ducînd cu sine dobîndirea ostenelilor sale pămînteşti chipul omului nou scos din stăpînirea morţii, înveşmîntat în nemurire. Înălţarea Domnului este momentul istoric al «trecerii» — pascha — de pe pămînt la cer, cum a cîntat Biserica mai înainte, în dimineaţa Învierii, a întregului vieţii noastre — trup proslăvit însufleţit pentru toţii vecii. «Firea lui Adam (zice o cîntare a zilei) care se coborîse în cele mai de jos ale pămîntului, Dumnezeule înnoindu-o întru tine însuţi, o ai arătat astăzi mai presus de toată stăpînia şi puterea; şi

pentru că ai iubit-o, ai pus-o să şadă împreună cu tine în slavă. Iar (îngerii) cei fără de trupuri au zis: Cine este acest bărbat frumos? Nu numai om este, ci şi Dumnezeu şi om, că amîndouă este, precum se vede» (Stihiră de la litia praznicului).

Într-o altă stihiră a praznicului, Biserica se roagă Mîntuitorului să nu se despartă de pămînteni prin Înălţare, după cum nu s-a despărţit nici de Fiinţa Tatălui cînd s-a întrupat, socotind că după cum este deofiinţă cu Tatăl în cer, tot aşa Hristos s-a făcut deofiinţă cu omul ce locuieşte pe pămînt: «Plinind rînduiala cea pentru noi, şi cele de pe pămînt unindu-le cu cele cereşti, Te-ai înălţat întru slavă Hristoase Dumnezeule la Părintele Tău cel fără început; Cela ce nu te-ai despărţit de sînurile Lui cele necuprinse cînd te-ai întrupat, aşa şi acum nedespărţindu-te de cei ce i-ai iubit, rămîi cu cei ce te iubesc şi le spune: Eu sînt cu voi şi nimeni împotriva voastră» (Condacul de la Praznicul Înălţării). Înălţarea la cer a Domnului este actul final al restaurării «frumuseţii celei dintîi» a omului, fiind aşezat acum nu în paradisul cel pierdut odinioară, ci lîngă sînul Părintelui ceresc, cum zice o altă cîntare, în care este vorba de cei dintîi oameni: «Saltă Adame, împreună te veseleşte şi tu Evo, că hainele cu care v-aţi îmbrăcat spre moarte în raiul cel de demult, nădăjduind nemurire, luîndu-le pe Sine Cel ce v-a zidit pe voi negrăit, le-a schimbat în nemurire şi împreună v-aţi înălţat astăzi şi prin şederea cea împreună cu Tatăl v-a cinstit» (Stihiră la stihoavnă, utrenia de miercuri săptămîna a V-a).

Prima duminică după Înălţarea Domnului, a fost închinată Soborului ecumenic de la Niceea, celor 318 sfinţi Părinţi care au pus temelia dogmatică a credinţii Bisericii în Învierea şi dumnezeirea Mîntuitorului. După frămîntări de 3 veacuri asupra adevărurilor privitoare la persoana Fiului lui Dumnezeu, Biserica Domnului întăreşte mărturisirea credinţii în dumnezeirea lui Hristos. Prăznuirea acestui sobor îndată după Înălţare, hotărîrile energice ale sf. Părinţi de a apăra ortodoxia împotriva marilor rătăciri iscate în vremea lor, aduce o imagine apropiată de soborul apostolic care aşteaptă în rugăciune şi cu credinţă în dumnezeirea Învăţătorului împlinirea făgăduinţii, că-i va îmbrăca cu «putere de sus» prin apropiata pogorîre a Duhului Sfînt. Tot astfel şi sfinţii Părinţi de la Niceea s-au întrunit în nădejdea că vor avea «putere de sus» în apărarea adevărului ortodox, folosind înţeleapta formulare a dogmelor cu ajutorul Duhului Sfînt întocmai ca apostolii la sinodul de la Ierusalim: «părutu-s-a Duhului Sfînt şi nouă». În consens cu acestea grăieşte înţelept o cîntare din duminica Sf. Părinţi: «Toată strălucirea Sfîntului Duh, cea cu mintea gîndită primind-o, învăţătura cea mai presus de fire, cu cuvînt scurt şi cu multă înţelegere v-au spus prin dumnezeiasca insuflare, ca nişte mărturisitori ai lui Hristos; părtinind fericiţii evangheliceştilor dogme şi aşezămintelor ortodoxe, de sus luînd descoperirea lor şi luminîndu-se, au alcătuit hotărîrea cea de Dumnezeu învăţată» (stihiră de la laude-utrenia duminicii sf. Părinţi).

Duminica pogorîrii Duhului Sfînt, praznicul ce încheie Penticostarul, are marele dar că deschide cartea vieţii pămînteşti a

Bisericii. Sfîrşindu-se şirul laudelor aduse Fiului lui Dumnezeu cel «îmbrăcat cu firea lui Adam» în slăvile luminii, pogorîrea Duhului Sfînt se înfăţişează ca praznic al «turnării peste tot trupul» cum zicea proorocul Ioil, din vistieria puterii lui Hristos, «din puterea de sus» a Lui, făcîndu-ni-se ca un «veşmînt luminat» al vieţii noastre pămînteşti, cu care vom porni pe cărările vieţii ce sfîrşesc la El. O cîntare a praznicului pogorîrii Duhului Sfînt tocmai despre acestea grăieşte: «Duhul Sfînt, izvorul a toată bunătatea, a venit în fiinţă să umple prin apostoli marginile pămîntului de cereasca putere şi de dumnezeiasca bunătate a lui Hristos... Vino, Duhule Sfinte, fă-ne părtaşi sfinţeniei Tale, luminii celei neînserate, vieţii celei dumnezeieşti şi împărtăşirii celei cu bun miros, că Tu eşti Duhul Adevărului care de la Tatăl purcezi» (Stihiri de la peasna VI-a, canonul praznicului).

Sfinţii Părinţii, pentru a ne da o imagine a lucrărilor Duhului Sfînt în Biserică, au mai adăugat încă o duminică Penticostarului, numindu-o «duminica tuturor sfinţilor». Duminica aceasta poartă «chipul Bisericii lui Hristos apropiindu-se de capătul drumului mîntuirii»; vieţile sfinţilor sînt modele dulci ale Duhului Sfînt, bunătăţile vieţii lui Hristos crescute în mulţimea sfinţilor.

Un mare teolog al Bisericii ruse surori, Al. Florenschi, zice că mulţimea tuturor sfinţilor oglindeşte chipul Duhului Sfînt, că Biserica prin Sfinţii ei este «o întrupare a Duhului Sfînt»[6]). Ceva asemenea celor spuse de marele teolog rus al veacului trecut zice şi sinaxarul acestui praznic al sfinţilor: «Au aşezat dumnezeieştii Părinţi să serbăm praznicul tuturor sfinţilor, adică a celor de mai înainte şi a celor mai de pe urmă, a celor arătaţi şi a celor nearătaţi, întru cîţi Duhul Sfînt sălăşluindu-se, i-a sfinţit cinstindu-i şi primindu-i».

Duminica tuturor sfinţilor, încheerea Penticostarului, însemnează de asemenea desăvîrşirea Bisericii lui Hristos în veacul ce vine, strălucirea ei cerească, iar în fiecare sfînt un chip al strălucirii feţei lui Hristos, înfrumuseţîndu-se mereu prin şederea lîngă El, cum prea minunat îşi încheie Penticostarul dumnezeieştile sale cîntări: «De strălucirea cea mai presus de gînd săturîndu-vă sfinţilor şi de dumnezeiasca veselie umplîndu-vă, dumnezei v-aţi făcut cu apropierea către Dumnezeu şi strălucirilor celor dumnezeieşti lucrări împărtăşindu-vă şi cu razele slavei celei negrăite fiind luminaţi, prea înălţaţi pe Hristos întru toţi vecii».

Pr. Prof. VASILE IGNĂTESCU

---

6) În lucrarea: *Biserica stîlpul şi temelia Adevărului,* (în rusește).

DESPRE PRIETENIE

DIN SCRIERILE SF. IOAN GURĂ DE AUR*)

Nimic nu este mai plăcut decît prietenia sinceră. Intr=adevăr, un prieten credincios este realmente doctorie pentru viaţă ; un prieten credincios este cu adevărat acoperemînt trainic. Căci ce nu face un prieten sincer ? Cîtă plăcere nu produce el ? Cît folos, cîtă siguranţă ? Chiar dacă ai vorbi despre comori nenumărate, nimic nu este mai de valoare decît un prieten adevărat.

Cîtă plăcere produce prietenia ! Prietenul se bucură şi se înmoaie văzîndu=l pe prieten ; se leagă de acesta cu acea legătură, nespusă, proprie sufletului, producînd bucurie. De îndată ce numai îşi amin= teşte de el (prieten) îl înalţă în gînd şi se înflăcărează. Vorbesc de prietenii sinceri, care au acelaşi suflet, care iubesc cu căldură, care sînt preferaţi chiar dacă au murit. Să nu=mi socotiţi că spusele mele ar necinsti pe cei ce gîndesc la rudele lor, la cei care participă la mese şi prietenii intime. Dacă cineva are un prieten în felul aceluia de care vorbesc, va recunoaşte că spun adevărul. Deşi îl vede pe acesta în fiecare zi, nu se satură de el. Cunosc eu pe cineva care, invocînd pe bărbaţii sfinţi în favoarea prietenului, cerea mulţumită mai întîi pentru acesta socotind că în acest fel îşi doreşte sieşi binele.

Prietenul bun este un lucru nepreţuit încît prin el iubeşti locurile şi vremurile. Căci după cum floarea îşi revarsă strălucirile tulpinii şi petalelor ei asupra lucrurilor aflate în vecinătate, tot aşa şi prie= tenii răspîndesc farmecul lor în locurile înconjurătoare.

Adesea stînd departe de prieteni în acele locuri am plîns şi ne=am tînguit amintindu=ne de zilele în care am fost împreună.

Nu este cu putinţă să exprimi prin cuvînt cîtă bucurie produce venirea prietenilor. Numai cei care au prieteni pot să ştie aceasta. Poţi să ceri şi să primeşti fără bănuială un dar de la prieten. Cînd (prietenii) sînt alături de noi, cunoaştem bucuria prin ei. Insă atunci cînd ezită, sîntem agitaţi. Nimic nu avem care să nu aparţină şi prietenilor. Prietenii sînt mai căutaţi decît lumina. Intr=adevăr, în chip real, prietenul este mai dorit decît lumina ; vorbesc de cel cre= dincios. Şi să nu te miri. Căci mai bine ar fi să se întunece soarele, decît să fii lipsit de prieteni. Vreau să spun că mulţi deşi văd soa= rele sînt în întuneric, cîştigînd însă prieteni nu ar fi în nici o strîm= torare.

---

*) *Sf. Ioan Chrysostomul*, (Bucăţi alese). Text grec publicat şi adnotat de Iuliu Valaori, Buc. 1922, pp. 31-33.

Vorbesc de prietenii duhovniceşti care nu cinstesc nimic mai mult decît prietenia. Pavel însuşi era cel care să=şi dea cu plăcere sufletul pentru prietenul lui şi dacă i s=ar fi cerut, să meargă chiar în gheena. Tot aşa trebuie să iubim şi noi, cu înfocare, (pe prieteni). Prietenii sînt mai presus decît părinţii şi fiii; prietenii cei care sînt după Hristos.

DIN SCRIERILE SF. AMBROSIE *)

Prietenul nu trebuie să facă nici pe placul celui vinovat, nici să întindă curse celui nevinovat. Fără îndoială, dacă este nevoie, vom aduce mărturie. Dacă va afla (cineva) vreun defect la prieten să=l îndrepte pe ascuns, însă dacă acela nu va asculta, să=l îndrepte pe faţă, căci îndreptările sînt bune şi cele mai multe sînt chiar mai bune decît o prietenie care nu se manifestă. Dacă prietenul socoteşte că este jignit, tu, cu toate acestea, îndreaptă=l, chiar dacă amărăciunea îndreptării ar răni sufletul lui. Să nu te temi să=l îndrepţi căci mai folositoare sînt rănile pricinuite de prieteni decît sărutările linguşitorilor. Aşa dar îndreaptă pe prietenul care greşeşte.

Să nu părăseşti pe prietenul cinstit, de oarece prietenia trebuie să fie statornică şi să persevereze în iubire; să nu schimbăm prietenii, copilăreşte, după vreo părere nechibzuită.

Deschide=ţi sufletul tău prietenului ca să=ţi fie credincios şi să capeţi de la el plăcerea vieţii tale, *căci prietenul credincios este doctorie a vieţii şi darul nemuririi.*

Dă prietenului ca unui frate nefiindu=ţi ruşine să=i faci un serviciu, pentru că prietenia nu cunoaşte mîndrie..., să nu=l părăseşti la necaz, nici să=l neglijezi, nici să=l ocoleşti pentru că prietenia este un real sprijin în viaţă. De aceea (se cuvine) să purtăm sarcinile noastre în prietenie după cum a învăţat Apostolul. Să=l ajutăm pe prieten cu sfatul, să=l apropiem cu grijă, să luăm parte cu afecţiune la suferinţa lui. Dacă este nevoie, să suportăm chiar greutăţi din pricina prietenului..., căci în nenorociri se încearcă prietenul, pe cînd în împrejurări fericite toţi par (că sînt) prieteni. Mai mult, după cum în nenorociri răbdarea prietenului şi stăruinţa în răbdare sînt necesare, tot aşa, în succese este potrivită voinţa de a combate şi respinge obrăznicia prietenului celui ce se laudă pe sine. Cît de frumos zice Iov ajuns în nenorociri: *Aveţi milă de mine prietenii mei!* Glasul lui nu e vrednic de dispreţuit, ci sună ca un glas de cenzor. Căci, în timp ce era acuzat pe nedrept de către prieteni, a răspuns: *Aveţi milă de mine, prieteni!*, adică, trebuie să faceţi milă, voi însă vă apăsaţi între voi şi loviţi pe omul cu care trebuia să compătimiţi – din pricina prieteniei – în nenorocirile lui.

Păstraţi aşa dar, fiilor, prietenia legată cu fraţii, pe care nimic din lucrurile omeneşti nu o întrece în frumuseţe.

Intr=adevăr, este o mîngîiere în viaţă să ai cui să=ţi deschizi sufletul tău, cui să te destăinuieşti, pe cine să faci confidentul inimii

---

*) Fragment din Sf. Ambrozie, *De officiis ministrorum*, Flores Sanctorum latinae ecclesiae patrum (Morceaux choisis des pères de l'Eglise latine) III-ème éd. Paris (fără data apariţiei) pp. 161-164.

tale, ca să=ţi asiguri un bărbat credincios care să se bucure cu tine de succes, să sufere în mîhniri, să te încurajeze (în necazuri). Ce prie=teni buni erau tinerii evrei pe care nici flacăra cuptorului încins nu i=a despărţit în prietenia lor...

Prietenia este paznicul evlaviei, învăţătoarea egalităţii; cel superior să se arate egal inferiorului, la fel, cel inferior superiorului. Căci nu poate să fie prietenie între oameni cu obiceiuri diferite, ast=fel încît mulţumirea sufletească să fie deopotrivă şi unuia şi celuilalt. Nici autoritatea să nu lipsească celui inferior dacă împrejurarea o cere, nici umilinţa celui superior. Să=l asculte ca pe tatăl, ca pe un egal, iar acela să=i dea sfaturi ca prieten, să=l mustre nu cu dorinţa trufiei, ci cu iubire sinceră.

Nici avertismentul să nu fie aspru, nici mustrarea insultătoare. Prietenia trebuie să fugă de linguşire şi să fie străină de obrăznicie. Ce este prietenul decît soţul iubirii de care să legi sufletul tău, să te alipeşti şi să te contopeşti astfel încît din doi să deveniţi unul singur căruia să te încredinţezi pe tine ca unui altui ţie, din partea căruia să nu te temi de nimic şi de la care să nu ceri nimic în interesul tău?

Prietenia nu este o povară, ci ea este plină de frumuseţe, plină de farmec. Prietenia se dobîndeşte prin efort nu prin cîştig, căci ea nu se procură cu bani, ci cu farmec, nu la licitaţie, ci după chibzu=inţa bunătăţii. Şi apoi, prieteniile mai trainice sînt cele mai mult ale săracilor, nu ale bogaţilor. Cel mai adesea bogaţii sînt fără prieteni de care săracii nu duc lipsă nicidecum, pentru că nu este advărata prietenie acolo unde este linguşire vicleană. Cei mai mulţi mulţumesc bogaţilor cu linguşire, în timp ce prietenia celui sărac este lipsită de orice invidie.

Ce este mai de preţ decît prietenia comună îngerilor şi oame=nilor? Insuşi Dumnezeu ne face pe noi din supuşi, prieteni, după cum a zis: *Voi sînteţi prietenii mei, dacă veţi face ce vă învăţ eu pe voi.* El dă chipul prieteniei pe care să o urmăm, să împlinim voia prietenului. Să împărtăşim prietenului tainele sufletului nostru şi să nu le ignorăm pe ale acestuia. Să dăm pe faţă aceluia sufletul nos=tru şi el să facă la fel. Prietenul adevărat nu ascunde nimic priete=nului său. Ce este comun (tuturor), însuşi prietenul este, căci unita=tea sufletelor se află numai în prieteni.

Nimic nu este mai vrednic de ură decît acela care va fi vă=tămat prietenia...

Traducere de ŞTEFAN C. ALEXE.

MONUMENTE ISTORICE BISERICEȘTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

MĂNĂSTIREA GALATA

1. – *Situația internă a Moldovei în timpul domniilor lui Petru Șchiopul.* Domniile lui Petru Șchiopul (1574=1579 și 1582=1591) s=au caracterizat printr=o lipsă totală de grijă față de masa populației, stoarsă și exploatată la maximum de către boierime și agenții fis=cului, el căutînd doar să=i mulțumească pe boieri și pe turci.

In primii ani ai stăpînirii sale, populația din Moldova a avut de îndurat o foamete cumplită, pe lîngă faptul că turcii și tătarii, ca să se răzbune pe fostul domnitor Ioan Vodă cel Cumplit și pe cei care luptaseră alături de el, au omorît un mare număr de locuitori, «tineri și bătrîni» și au dat foc la cea mai mare parte din satele și orașele țării [1]). O știre din 24 iulie 1574 denumea pe Petru Șchiopul «domnul pustiului», «vodă al cîmpurilor arse» [2]). Un călător polon, în trecere prin țările noastre, a scris că foametea era frecventă peste tot, că n=a văzut decît mizerie, scumpete, oameni care se omorau pentru o bucată de pîine și țărani care prindeau ciori ca să le mî=nînce [3]).

Foametea a făcut un mare număr de victime. In 1575 ambasa=dorul venețian Girolamo Lippomano arăta, în unul din rapoartele sale, că Moldova fusese complet ruinată din cauza ultimului război [4]).

Pentru a se putea menține, într=o țară atît de greu încercată, cu populația sărăcită la maximum și împuținată, Petru Șchiopul a căutat să=și atragă simpatia boierimii, care avusese mult de suferit în timpul domniei lui Ion Vodă cel Cumplit. El a reușit să=și facă din boieri aliați puternici, împotriva majorității populației, pe care a su=pus=o la plata unor impozite foarte grele. In jurul lui Petru Șchiopul s=au strîns, în primul rînd, boierii care trădaseră pe cîmpul de luptă, țara și domnitorul, în iunie 1574. Susținut de această boierime, Petru Șchiopul a inițiat o campanie de stoarcere și jăcmănire a nenorocitei țărănimi, nemaicunoscută anterior. Desigur că datorită acestui fapt, după cum raporta, la 11 iunie 1576, David Ugnad, în Moldova izbucnise o răscoală țărănească [5]). O informație din mai 1577 arată

---

1) Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, t. II, pp. 39-40.

2) *Ibidem*, pp. 40-41.

3) *Ibidem*, pp. 60-61.

4) *Hurmuzaki*, III$_2$, p. 375.

5) Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la Istoria romînilor*, București, 1944, p. 70.

că în părțile vecine cu Transilvania erau numeroși răsculați, care, prin numărul lor, nelinișteau, nu numai regiunile de graniță, ci și pe domnitor [6]).

Că domnitorul Petru Șchiopul nu se bucura de nici o simpatie sau sprijin popular, se observă și din faptul că a fost nevoit să se retragă, în noiembrie 1577, din fața lui Nicoară Potcoavă, care pă=trunsese în țară doar cu 330 de oameni [7]). Deși Nicoară Potcoavă a fost nevoit să se retragă din Moldova, a revenit însoțit doar de 600 de oameni. Bielski a scris că pe Nicoară Potcoavă «oamenii de jos, cei dintăi, l=au întîmpinat... ca pe un domn» [8]). Același cronicar a mai consemnat că «moldovenii s=au răsculat împotriva voievodului Petru, căci multe nedreptăți de nesuferit, îndurau de la dînsul și de la turci, pe care=i iubea și oploșea la curtea lui» [9]). Bailul Nicolae Barbarigo a comunicat la Veneția, la 12 decembrie 1577, că moldo=venii s=au răsculat împotriva lui Petru Șchiopul, l=au alungat din țară și au ales un alt domnitor [10]).

In lupta împotriva pretendenților veniți din lumea căzăcească, sprijiniți de masele de țărani moldoveni, Petru Șchiopul n=a fost sus=ținut decît de boieri și turci. Exploatoarea fiscală a țărănimii mol=dovenești s=a accentuat și în timpul celei de a doua domnie a lui Petru Șchiopul (1582=1591). Ca să poată acoperi cheltuielile făcute cu obținerea tronului el a sporit tributul cu 10.000 ducați, iar demnita=rilor turci, care l=au sprijinit împotriva celorlalți concurenți, le=a pro=mis colosala sumă de 100.000 de galbeni. Prin urmare, ca să poată scoate acești bani, după cum se relata la 29 august 1582, el trebuia să recurgă «la apăsări și la tiranie» [11]). Intr=un memoriu din anul 1588 se menționa că Petru Șchiopul trimitea la Poartă un tribut foarte mare, care, împreună cu sumele plătite diferiților demnitari turci, se urca la enorma sumă de 200.000 galbeni ungurești [12]).

Datorită sărăciei populației, exploatării otomane, răscoalelor țărănimii și intervenției pretendenților cazaci, sprijiniți de masele ex=ploatate, se explică de ce Petru Șchiopul n=a putut decît în anul 1576 să dispună construirea mănastirii Galata, dar și aceasta în condițiuni precare, ceea ce a dus, la reluarea construcției, în alt loc și pe un alt plan, în anul 1582.

2. – *Cînd a fost construită mănăstirea Galata?* Domnitorul Petru Șchiopul a început să construiască mănăstirea Galata în vara anului 1576. Lucrările au fost întrerupte spre sfîrșitul anului 1577 și în anul 1578 din cauza incursiunilor lui Ioan Potcoavă și Alexandru Crețul [13]). Sigur că biserica a fost terminată înainte de 25 martie

---

6) *Hurmuzaki*, t. XVI, p. 667.

7) Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, p. 207.

8) *Istoria Moldovenească din Cronica polska a lui Bielski*, trad. de G. Năstase, în Cercetări istorice, a. I. (1925), p. 155.

9) *Ibidem*, p. 154.

10) C. Esarcu, *Documente din Veneția*, în Revista pentru istorie, arheo=logie și filologie, a. II, vol. III (1884), p. 179.

11) *Hurmuzaki*, t. III$_1$, p. 78.

12) *Ibidem*, p. 120.

13) Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei, de cînd s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor carea scrie de la Dragoș Vodă și pînă la Aron Vodă*, ed. P. P. Panaitescu, București 1955, p. 198; P. Mihailo=

1579, data inscripţiei de pe clopotul dăruit bisericii de către Petru Şchiopul. Inscripţia are următorul cuprins: «Acest chimval l=a făcut Io Petru voievod şi l=a dat mănăstirii unde este hramul Înălţării în anul 7087 (1579), luna lui mart 15» [14]). Această biserică a fost numită Galata din vale sau de «sub deal». Locul unde a fost zidită Galata din vale este indicat astfel de un document din 30 august 1649: «din capătul iazului drept pe deal pînă la un stîlp de piatră, din jos, unde a săpat întăia dată Pentru Vodă să facă acolo mănăstire» [15]). Grigore Ureche a scris că Petru Şchiopul a zidit «mănăstirea Galata din vale şi nu după multă vreme s=a răsipit, care loc şi pînă astăzi să cunoşte» [16]). Dorotei al Monembazei a scris că meşterii zidari, care au lucrat la această biserică, «n=au fost cum se cade şi au aşezat temelia într=un loc rău şi au ridicat clădirea bisericii şi zidurile de primprejur şi s=au surpat atîta muncă şi atîta cheltuială şi zugrăveală ca aceea şi multe alte lucruri iscusite» [17]). Intr=un document din 15 aprilie 1698, mănăstirea Balica aste numită «mănăstirea din şes ce s=au chemat Galata de Jos» [18]).

După cronicarul Grigore Ureche, domnitorul Petru Şchiopul n=a voit «să lase în deşert pomana sa, care o zidise întîi, mănăstirea Galata din vale, care apoi să risipisie, ci cu toată nevoinţa au silit şi cu toată osîrdia au zidit Galata din deal, care trăieşte şi pînă astăzi» [19]).

Noua mănăstire, zidită «pe un loc tare» [20]) a fost terminată în toamna anului 1582 sau în vara anului 1583 [21]). Cronicarul Grigore Ureche a scris că după lupta de la Bogdăneşti, care a avut loc la 27 octombrie 1582, Petru Şchiopul «a zidit Galata din deal» [22]).

3. – *Locul mănăstirii Galata în evoluţia arhitecturii moldoveneşti.* Dintre toate construcţiile bisericeşti, zidite în timpul domniei lui Petru Şchiopul, mănăstirea Galata este cea mai impunătoare. De asemenea, faţă de mănăstirea sf. Sava şi Hlincea, ea păstrează cel mai mult forma originală. Evident că oarecari transformări a suferit cînd a fost reparată, după incendiul amintit într=un document cu data de 19 octombrie 1672 [23]). Datorită faptului că biserica mănăstirii sf. Sava a fost transformată radical, Galata rămîne monumentul bisericesc după care putem cunoaşte caracterele şi evoluţia arhitecturii moldoveneşti de la sfîrşitul secolului al XVI=lea.

Arhitectul, care a condus lucrările de construire ale mănăstirii, a fost adus din Transilvania sau din Ţara Romînească [24]). Biserica,

---

vici, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol*, (1462-1755) în Cercetări istorice, a. VIII-IX, nr. 3, p. 11; *Hurmuzaki*, XV p. 669.

14) N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Romîniei*, I, Bucuresti, 1905, p. 16.

15) P. Mihailovici, *o. c.* pp. 41-2.

16) *Letopiseţul*, *l. c.*

17) Vasile Grecu, *Cronograful lui Doroteiu al Monembasiei.* Probitatea ştirilor contemporane, în Codrul Cosminului, a. II şi III (1925 şi 1926), p. 547.

18) *Arhivele Statului Bucureşti*, M-rea Galata, IV/5.

19) *Letopiseţul*, p. 202.

20) Dorotei al Monembasiei *o. c.*, p. 542.

21) Ureche *l. c.*; I. Minea, *În legătură cu lupta de la Bogdăneşti*, în Cercetări istorice, a. VII-IX, nr. 2, p. 206.

22) *Letopiseţul* p. 253.

23) *Uricarul*, t. III, pp. 57-9.

24) G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1933, pp. 9-15.

cum ni s=a păstrat, în construcţia ei, prezintă caractere speciale, nemaiîntîlnite, pînă la dînsa, la nici una din bisericile construite anterior în Moldova. In linii generale planul bisericii mănăstirii Galata este specific moldovenesc, treflat, cu braţul posterior mai lung, alcătuind schema generală a unei cruci latine. Pereţii bisericii, la mijloc, sînt încinşi de un brîu săpat în piatră. Acest sistem de înconjurare a pereţilor ctitorilor bisericeşti la mijloc se întîlneşte numai la bisericile din Ţara Romînească [25]). Brîul de la bisericile munteneşti se deosebeşte de cel moldovenesc, care e format numai din trei muluri, avînd la anumite distanţe cîte o îndoitură şi înconjoară zidurile bisericilor la $^2/_3$ din înălţime.

Pereţii exteriori ai bisericii mănăstirii Galata, de o parte şi de alta a brîului amintit, sînt împodobiţi cu arcadele întîlnite obişnuit la bisericile construite în timpul domniei lui Ştefan cel Mare. Pereţii bisericilor marelui voievod moldovean şi ctitoriile celorlalţi domnitori, pînă la Petru Şchiopul, erau împodobiţi cu astfel de arcade numai la altar şi abside continuîndu=se apoi în partea de deasupra brîului.

Influenţa bizantină=sîrbească se observă la felul construcţiei zidurilor bisericii mănăstirii Galata, din rînduri de piatră frumos cioplită şi cărămidă. Polichromia exterioară, care se observă la Galata, nu se mai întîlneşte la nici o biserică moldovenească de după cele construite în vremea domniei lui Ştefan cel Mare şi pînă la Petru Şchiopul. Actuala biserică a mănăstirii Galata n=a fost tencuită şi rîndurile de piatră cioplită şi cărămidă, aşezate alternativ, încîntau ochiul [26]).

Pentru prima oară în Moldova se întîlnesc, la această biserică, la abside, cîte trei ferestre, în loc de una. Această inovaţie arhitectonică se întîlneşte şi la mănăstirea Suceviţa construită la puţin timp după Galata. Prin urmare se poate afirma existenţa unei influenţe a elementelor noi introduse pentru prima oară la Galata.

Pronaosul bisericii e despărţit de naos printr=o încăpere cu trei arcade puternice, sprijinite pe două coloane libere şi pe alte două angajate în ziduri. Această cameră este sepulcralul, întîlnit, în Moldova, pentru prima oară, la biserica mănăstirii Neamţ, construită de Ştefan cel Mare [27]), dar procedeul de sprijinire al bolţii pe trei arcade, se întîlneşte pentru prima oară în Moldova la mănăstirea Galata. Acest procedeu arhitectonic a fost imitat de arhitecţii care au construit bisericile mănăstirilor Hlincea, Dragomirna şi Aroneanu.

Boltirea pronaosului, trecerea de la planul patrat la cel circular, nu s=a obţinut cu ajutorul pendentivilor răzimaţi pe cele patru console obişnuite, ci pe trompe d'angle, peste care vin, în dublu, două rînduri de pendentivi şi două cercuri, realizîndu=se astfel o cupolă moldovenească, la care s=a întrebuinţat sistemul de construcţie dublat. E un procedeu, de asemenea, unic în arhitectura bisericească din Moldova. Pe acest mare pătrat al pronaosului, redus prin sistemul de trompe d'angle şi pendentivi dubli, se sprijină un turn zvelt şi elegant, care, în exterior, are o bază pătrată şi două stelate, ia=

---

25) *Ibidem.*

26) Paul de Alep, *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche. Texte arabe et traduction française par Basile Radu,* Paris, 1927, p. 192.

27) G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare,* Bucureşti, 1926, p. 98.

răşi procedeu arhitectonic nou. La turla naosului se observă, de asemenea, opt trompe d'angle. Această turlă e oarecum disproporţionată, fiind prea groasă faţă de înălţimea ei. Bazele stelate ale turlelor au firide în care se văd discuri smălţuite. S=ar putea ca şi rîndul de firide de sub cornişă să fi fost împodobit cu asemenea discuri.

La biserica mănăstirii Galata întîlnim, pentru prima oară, două turle. Toate bisericile construite anterior sau n=au avut turlă, sau au avut numai cîte una. La bisericile construite ulterior, în Moldova, după domnia lui Petru Şchiopul, dar mai ales la cele din Iaşi, se constată inovaţiunile arhitectonice semnalate la Galata. Chiar capodopera anhitectonică, care este mănăstirea Trei Ierarhi imită, în liniile ei esenţiale, Galata.

Deci arhitectura bisericii Galata reprezintă un popas, o adevărată cotitură în evoluţia arhitecturii bisericeşti din Moldova [28]).

4. – *Daniile principale de obiecte de artă făcute mănăstirii Galata.* Biserica mănăstirii Galata a fost înzestrată cu numeroase cărţi, odoare, obiecte de cult şi vesminte scumpe. Dintre acestea amintim următoarele: un «tetravanghel» ferecat, două chivote de argint, două cădelniţe de argint, un potir de argint, cu lingură de argint, două sfeşnice de argint, un panaghiar de argint cu talger de argint, o icoană a Pantocratorului, ferecată, o icoană «săpată» şi ferecată, o cruce albă neferecată, o icoană «moschicească» ce este asupra dverei, o icoană «moschicească foarte frumoasă a Precistei», o icoană «Precista şi Fiul», un iconostas, două sfeşnice mari de aramă, două cupe de argint, o cupă mai mică, douăsprezece linguri de argint, un potir de argint şi alte cupe şi linguri de argint [29]). Dintre acestea în anul 1618 biserica nu mai avea decît o singură tipsie [30]).

In anul 1588 biserica mănăstirii Galata avea următoarele cărţi: un triod, un triod penticostar, trei psaltiri, douăsprezece minee, un tipic, un ceaslov, un molitvenic, şapte liturghiere, două «cărţi de cîntări», o carte «a praznicului», două tetraevanghele neferecate, un tetraevanghel «puţinel ferecat», o «lesviţă» şi o biblie.

După acest inventar mănăstirea Galata avea 4 icoane mari, 17 icoane pentru rugăciune, 17 icoane ale praznicilor, 19 iconiţe, apoi un steag, cu «cruce de arame» şi 12 făclii scumpe [31]). Inventarul mai enumeră un mare număr de odoare scumpe lucrate în fir de aur şi argint, dintre care nu a ajuns nici unul pînă la noi [32]).

Pe lîngă aceasta se pare că mobilierul mănăstirii Galata a fost de o deosebită valoare artistică, fiind remarcat de unii călători străini, ca Paul de Alep. Din mobilierul văzut şi descris de Paul de Alep nu s=a mai păstrat decît resturi din două sfeşnice, care fuseseră lucrate frumos, «din lemn aurit» [33]).

Asupra acestor abiecte a atras atenţia pentru prima oară, profesorul O. Tafrali. După descrierea lor acelaşi profesor a scris că: «aceste sfeşnice sînt lucrări de mare valoare. Artistul a trebuit să

---

28) G. Balş, *l. c.*; N. Iorga şi G. Balş, *L'Art roumain*, Paris, 1922, p. 129.
29) B. P. Haşdeu, *Cuvente den bătrăni*, t. I, Bucureşti, 1878, pp. 179-216.
30) *Uricarul*, t. VII, pp. 121-2.
31) B. P. Haşdeu, *l. c.*
32) *Ibidem.*
33) Paul de Alep, *l. c.*

imite vreun sfeşnic bizantin imperial, de pe vremea ultimilor Paleologi, cînd renaşterea începuse să imite candelabrele antice». Sfeşnicile amintite au heruvimi sculptaţi, sirene, vulturul bicefal bizantin, îngeri în rugăciune şi diferite motive florale. Motivele sculpturale ale suporturilor sînt lei şezînd pe labe, care se întîlnesc de obicei la tronurile domneşti [34]).

5. – *Cîteva evenimente istorice în legătură cu mănăstirea Galata.* In incinta mănăstirii Galata domnitorul Petru Şchiopul a zidit un palat, în care a locuit mult timp. De asemenea, tot aici, în seara zilei de 17/27 ianuarie 1591, de faţă fiind numai sfetnicii de mare încredere, ca mitropolitul Gheorghe Movilă, episcopul de Rădăuţi Ghedeon, Anastasie, egumenul mănăstirii, marele logofăt Stroici, vornicul Ieremia Movilă ş. a., s=a cununat în secret cu roaba Irina Botezat [35]), mama lui Ştefan, pe care turcii îl numiseră ca domnitor în locul tatălui său, deşi avea numai şase ani (se născuse în anul 1584). Turcii l=au numit domnitor pe acest copil pentru a lua 300 poveri de aspri, motivînd că Petru Şchiopul domnea de prea mult timp [36]).

In biserica mănăstirii Galata a fost înmormîntată o fiică a lui Petru Şchiopul, numită Despina [37]).

In casele domneşti din Galata, în mai 1652 s=a instalat Timuş Hmelniţchi, care venise cu oaste în ajutorul socrului său Vasile Lupu. Aici Timuş Hmelniţchi a dat ordin ca să fie omorît Cotnarschi, pisarul de limbă polonă al socrului său Vasile Lupu. Iată cum relatează Miron Costin acest eveniment: «Aicea în Iaşi, pînă la purcesul lui Vasile Vodă în Ţara Muntenească, au pierit Cotnarschi, pisarul leşescu de credinţă a lui Vasile vodă om deplin de toate trebile, de Timuş, ginerile lui Vasile vodă... scornindu pricină că iaste leah şi el opriia pe Vasile vodă să nu=şi dea fata după Timuş. Deci într=o zi au trimis poftindu=l pe Vasile vodă, să=l trimeată, că=i iaste de treabă. Negîndindu Vasile vodă de una ca aceia, l=au trimis la dînsul, la Galata, mănăstirea şi acolea dacă au mărsu, au învăţat pe cazaci de ai săi cu săbiile gata. După voroava ce au avut scornită cu dînsul, la ieşitul de la voroava lui, au dat cazacii, ce erau gata de aceia faptă, cu săbiile într=însul şi l=au omorît... De care faptă a lui Timuş, dacă au auzit Vasile vodă, numai nu se otrăvea de voie rea» [38]). In Galata au stat timp îndelungat Gheorghe Ghica (1658) după alungarea din scaun a lui Gheorghe Ştefan [39]), apoi Constantin Şerban Cîrnul în 1659 [40]). In timpul domniei lui Dumitraşcu Cantacuzino, începînd din luna iunie

---

34) *Sculptura în lemn romînească,* în Arta şi arheologia, fasc. 11-12, (1935-1936), pp. 20-2.

35) *Hurmuzaki,* XI, nr. CCCLI, p. 218.

36) Dorotei al Monembasei, *o. c.*,. pp. 549-50.

37) N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Romîniei,* I, p. 16. Pe piatra de mormînt a acestei copile se află o inscriptie în limba slavă. (Această groapă a făcut-o şi înfrumuseţat-o Io Petru voevod ficei sale Despina, care s-a strămutat la veşnicile locaşuri în (anul 7...) luna Mai 15 zile şi s-a născut în anul 7096 (1588) luna...).

38) Miron Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace* ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti 1944, p. 146.

39) *Ibidem,* pp. 200-3.

40) *Ibidem,* pp. 205 şi 208.

1675, izbucnind în Moldova o molimă de ciumă, care a ţinut pînă la ianuarie anul următor, văzînd că mor atîţia oameni «cît nu=i putea îngropa şi=i arunca prin gropi de=i năruia», domnitorul s=a mu= tat cu boierii la Galata [41]). Grigore II Matei Ghica, în timpul celei de a doua domnii (1735=1739), a făcut în incinta mănăstirii case noi [42]). Acest domnitor a locuit aici mult timp, mai ales în timpul unei alte epidemii de ciumă [43]).

De la el ni s=a păstrat un număr de documente cu indicaţia că au fost emise din Galata [44]).

Domnitorul Grigore Alexandru Ghica, la 23 iulie 1765, a po= runcit egumenului mănăstirii Galata să dărîme vechile case domneşti din incinta mănăstirii, care probabil, suferiseră mult din cauza vre= unui incendiu şi ameninţau să se prăbuşească. In document se men= ţionează că palatul domnesc din incinta mănăstirii se afla aproape de zidul «de la vale». In continuare se arată că temelia «cît şi bi= naua de deasupra s=au stricat», iar casele au început a se risipi. Pen= tru ca nu cumva să se întîmple să cadă şi să omoare pe cineva, domnitorul a dat volnicie egumenului «ca din temelie să puie să se risipească» [45]). Totuşi, în decembrie 1788, mitropolitul Leon Gheuca şedea la Galata [46]).

Mai tîrziu în incinta mănăstirii a fost instalată «carantina ae= risirii mărfurilor», care, din ordinul domnitorului Ioniţă Sandu Sturza, la 29 august 1826, a fost mutată la mănăstirea Frumoasa [47]).

Un număr de călători străini, în trecerea prin Moldova, ne=au lăsat cîteva descrieri ale acestui monument de artă. Paul de Alep, care a vizitat=o în anul 1653, a scris că era o mănăstire foarte mare, înconjurată cu un zid de lemn. Din Galata se vedea curtea şi pa= latul domnesc, iazul şi oraşul cu toate mănăstirile lui. Paul de Alep mai arată că în cupola naosului era suspendat un candelabru, că în faţa coloanei din dreapta se afla tronul lui Petru Şchiopul, cu un acoperemînt în formă de cupolă, cu o cruce şi doi vulturi încoronaţi (se referă probabil la vulturul bicefal bizantin). In dreapta tronului domnesc l=a văzut pe cel arhieresc.

Deasupra mesei altarului se afla un baldachin de lemn spriji= nit pe colonete împodobite cu ornamente asemănătoare cu florile de crin şi alte sculpturi, toate în foi de aur. Catapeteazma avea nu= mai două serii de icoane, care reprezentau pe Apostoli şi patimile Mîntuitorului. Paul de Alep a văzut în faţa uşilor altarului patru sfeşnice mari, din lemn aurit, lucrate foarte frumos, iar în cor două strane sculptate şi aurite. Intre colonetele din spatele tronului prin= ciar se găseau două icoane ruseşti ale sfinţilor mucenici Gheorghe şi Dumitru. Biserica era pictată în întregime. Dintre picturi Paul de

---

41) I. Neculce, *Letopiseţul Moldovei de la Dabija Vodă pînă la Ioan Vodă Mavrocordat*, ed. Al. Procopovici, I, pp. 72-3.

42) Enake Kogălniceanu, în *Let.* III, p. 198.

43) *Ibidem.*

44) C. Solomon şi C. Stoide, *Documente tecucene*, I, Bîrlad, 1938, pp. 58-60.

45) *Arhiv. Stat. Bucureşti*, M-rea Galata, IV/10.

46) C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 319.

47) *Ibidem*, pp. 423-4.

Alep a remarcat îngeri, sfinți, sf. Fecioara Maria și pe Dumnezeu înconjurat de raze[48]).

Biserica mănăstirii Galata, în interior, a fost pictată al fresco. Din această pictură n=a mai rămas nimic. Atit pictura cît și mobilierul se pare că au fost distruse de incendiul din anul 1762.

Călătorul turc Evlia Celebi, care a trecut prin Moldova în anul 1659, a scris că pe «malul lacului din orașul Iași este mănăstirea Galata. Și această mănăstire... este cît o cetate de tare» [49]).

O parte din biserică, catapeteazma, pridvorul, strana arhierească și niște icoane, au fost zugrăvite în anul 1811, de un pictor, numit Vasile, plătit pentru această lucrare cu suma de 1000 lei [50]).

In timpul frămîntărilor politice de la sfîrșitul anului 1658 și din anul 1659, care au dus la înlocuirea domnitorului Gheorghe Ștefan cu Gheorghe Ghica, mănăstirea Galata este amintită destul de frecvent. Astfel fostul domnitor al Munteniei Constantin Șerban, în noiembrie 1659, a intrat în Moldova cu 3000 de soldați. Gheorghe Ghica i=a ieșit înainte cu oastea, la Tuțora. Ajungînd aici oastea lui a'umplut tîrgul căutînd băutură. Soldații au intrat în pivnițe, au scos butoaiele afară și s=au îmbătat. In zadar ofițerii umblau după ei prin beciuri, îi scoteau afară și=i băteau trimițindu=i la locul de adunare. Fiind complet beți au fost măcelăriți de trupele lui Constantin Șerban. Domnitorul Gheorghe Ghica s=a refugiat la tătarii din Buceag. Tătarii venind să=l instaleze ca domnitor pe Ștefăniță Lupu, Constantin Șerban a ieșit cu oastea din Iași și s=a mutat la Galata. Acolo «au pus darabanii, roșii și seimenii și cîți pedestrași au venit cu dînsul, de au săpat un șanțu deasupra pîrîului ce se desparte de pîrîul Bîrnovei și vine pe sub Galata». In acest loc Constantin Șerban a încercat să reziste tătarilor. Cronicarul Miron Costin mai arată că Constantin Șerban a cuprins, cu «oastea lui, tot locul ce vine alăturea cu iazul pînă la Galata de gios». Oastea i=a fost înfrîntă de tătari «iară carele lui Constantin Vodă au rămas la Galata den deal» [51]).

Călătorul turc Evlia Celebi, care a luat parte la această luptă, afirmă că Constantin Șerban Cîrnul s=a închis în mănăstirea Galata. In jurul mănăstirii ar fi ordonat să se facă tabără «din cale afară de mare, încît îți trebuiau șase ceasuri s=o ocolești». Tabăra ar fi avut șapte turnuri. Același călător turc mai afirmă că ostașii turci ar fi pătruns, după spargerea taberii lui Constantin Șerban în mănăstire și ar fi aruncat din clopotniță pe ultimii apărători [52]).

Și în alte împrejurări mănăstirea Galata a fost centrul de rezistență împotriva atacurilor unor trupe străine [53]).

Călugărilor din această mănăstire li s=au creat condițiuni optime, din punct de vedere material, pentru ca mănăstirea să devină

---

48) *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche*, ed. cit., pp. 225-8.

49) G. Zerva, *Călătoria lui Evlia Celebi*, în Buletinul Comisiei istorice a Romîniei, t. XVI, p. 278.

50) *Arhiv. Stat Bucureşti*, Condică pentru însemnarea cheltuielilor mănăstirii Galata, nr. 557, f. 8.

51) *Letopisețul*, pp. 207-8 ; lupta s-a dat în ziua de 13 decembrie 1659.

52) Dr. Andrei Antalfi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova*, în Buletinul Comisiei istorice a Romîniei, t. XII, p. 43.

53) I. Neculce, o. c., p. 445.

un centru cultural. Inceputul în această direcţie se pare că a fost bun, atîta timp cît în fruntea acestei mănăstiri s=a aflat Anastasie Crimca, viitorul mitropolit [54]). După plecarea lui de la Galata, conducerea mă=năstirii a încăput pe mîna unor călugări, care, cum arată un docu=ment din 25 martie 1618 «n=au avut frica lui Dumnezeu întru inima lor ce au fost nişte oameni fără frică şi n=au cătat ei ce va căde să ridice din venitul mănăstirii, ce tot au cheltuit şi au prăpădit şi au risipit fără nece o măsură» [55]). Din cauza aceasta domnitorul Radu Mihnea, de comun acord cu Maria, fiica lui Petru Şchiopul, a închi=nat mănăstirea Galata, cu toate bunurile ei, la sf. Mormînt [56]). Că=lugării greci au reuşit astfel să=i înlocuiască pe cei de ţară şi cînd au plecat din mănăstire au luat cu ei manuscrisele şi odoarele.

Deşi mănăstirea Galata avea venituri şi fusese scutită de ma=joritatea impozitelor, care apăsau atît de greu asupra locuitorilor ţării, egumenii greci nu se îndurau să cheltuiască aproape nimic pen=tru întreţinerea ei [57]). Haosul şi lipsa de cinste din administraţia mă=năstirilor închinate a atras mereu atenţia domnitorilor moldoveni. Astfel Antioh Cantemir, a fost mîhnit de scăderea şi lipsa făcută mănăstirilor «care erau sub stăpînirea a străini şi ce au voit ei sub puterea lor aceea au făcut». Din cauza lor, după cum arată acelaşi domnitor, a rămas puţin «de nu s=au stîns pomenirea fericiţilor domni şi a altor creştini ctitori» [58]). Toate măsurile luate de aceşti domni=tori n=au dat rezultate. Din condica pentru «însemnarea cheltuieli=lor» mănăstirii Galata pe anul 1811, se constată că cea mai mare parte din venituri se întrebuinţau pentru mîncare şi alte cheltuieli, în schimb pentru întreţinerea mănăstirii s=a cheltuit 1000 de lei, iar pentru ajutorarea săracilor suma de 585 lei.

Veniturile mănăstirii din acest an se urcau la suma de 32.267 lei şi 32 parale [59]).

Secularizarea bunurilor mănăstirilor închinate trebuia să vină şi cînd a venit a şters o pată de pe obrazul ţării, aproape tot atît de urîtă şi dureroasă ca şi aceea a jugului otoman.

Mănăstirea Galata rămîne ca un monument de artă biseri=cească care marchează o dată însemnată în istoria arhitecturii bise=ricilor din Moldova. In cadrul acţiunii de îngrijire, reparare şi restau=rare a monumentelor artistice de artă bisericească, a fost inclusă şi mănăstirea Galata. Astfel în vara anului 1959 s=au efectuat lucrări de reparaţie şi restaurare la turnul de la intrare şi la zidul înconju=rător al mănăstirii. Sînt în plan şi alte lucrări de reparaţie şi restau=rare la biserică, paraclis şi la zidul înconjurător al mănăstirii Galata.

N. GRIGORAŞ

---

54) P. Partenie, *Mitropolitul Anastasie Crimca al Moldovei 1608-1617, 1619-1629. Viaţa şi activitatea sa*, Bucureşti, 1907. p. 6.

55) *Uricarul*, t. VII, pp. 121-3.

56) *Ibidem*.

57) G. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, t. VI, pp. 212-3 ; *Buletinul Ioan Neculce*, fasc. 8 (1930) p. 138.

58) C. Erbiceanu, *o c.*, p. 10.

59) *Arhiv. Statului Bucureşti*, Condica, nr. 557, f. 8 şi urm.

FIGURI DIN VIAȚA BISERICEASCA A MOLDOVEI

EPISCOPUL MACARIE AL ROMANULUI

(1531=1558)

Episcopia Romanului a fost păstorită de doi episcopi cu numele Macarie. Cel dintîi, urmaș al episcopului Teoctist, mai pe urmă mi=tropolit al Moldovei cu numele de Teoctist al II=lea, este pomenit într=un uric din anul 1514. Domnitorul Bogdan cel Orb a dăruit în anul acela episcopiei Romanului «cu bunăvoință și curată inimă» 800 zloți tătărești pentru pomenirea sa la episcopie și a îndatorat pe «ru=gătorul chir Macarie episcopul Romanului» și pe urmașii acestuia să slujească în fiecare an la Duminica Mironosiților, Paraclis și Litur=ghie «cu toți popii și diaconii» de la episcopie pentru sănătatea sa cît va fi în viață, iar după pristăvirea sa să slujească în aceeași zi Liturghie și Parastas pentru spășenia sufletului său [1]).

Episcopul Macarie este amintit și într=un uric din 7 octombrie 1517 de la Domnitorul Ștefăniță prin care întărește o danie «Mitro=poliei [2]) noastre de jos din Tîrgul Romanului unde este episcopul nos=tru chir Macarie» [3]).

Deoarece, pînă acum, nu avem știri documentare, pe deplin lă=muritoare, nu se poate preciza nici începutul, nici sfîrșitul păstoriei episcopului Macarie I, la Roman și nici înfăptuirile sale la episcopia din Tîrgul de Jos.

Cel de=al doilea episcop al Romanului cu numele Macarie își începe păstoria în ziua de 23 aprilie anul 1531 [4]).

Intre cei doi episcopi cu acest nume a păstorit la Roman Doro=tei care, din motive necunoscute pînă acum, s=a retras din scaunul

---

1) *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI* — A. Moldova. vol. I, (1501-1550), pag. 86, Editura Academiei R. P. R. București 1953. Melchise-dek, *Cronica Romanului*, Vol I, pag. 153-155, București 1874. M. Costăchescu, *Documentele de la Bogdan*, pag. 338-339, București 1940.

2) Centrul eparhial de la Roman apare în documentele din secolele al XV-lea și al XVI-lea cînd cu numele de „mitropolie“ cînd cu cel de „episcopie“ iar ierarhul din scaunul acela cînd cu numele de „episcop“ cînd cu cel de „mitropolit“. Motive temeinice îndreptățesc părerea că la Roman a fost totdeauna o Episcopie și nu o Mitropolie (vezi Pr. Sc. Porcescu, *Episcopia Romanului în secolul XV*, pg. 40-49, București 1941).

3) *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI.* vol. I (1501-1550), pag. 108-109 ; M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță Vodă* (1517-1527) p. 3, Iași 1945.

4) P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVII publicate de Ion Bogdan*, pag. 98, București 1959, Editura Academiei R. P. R.

episcopal dar care a trăit multă vreme, probabil, la Mănăstirea Neamţ [5]).

Dacă, potrivit documentelor istorice cunoscute, nu putem preciza începutul şi sfîrşitul păstoriei celui dintîi episcop Macarie şi nici nu putem scoate în evidenţă înfăptuirile sale, avem, în schimb, destule izvoare istorice privitoare la cel de-al doilea Macarie, privitoare la păstoria sa, la înfăptuirile sale în scaunul episcopal şi mai cu seamă la opera sa cărturărească.

Episcopul Macarie al doilea despre care mă ocup în cele ce urmează fiind în perspectiva condiţiilor din secolul al XVI-lea, o figură aleasă a Bisericii este considerat «dascăl al Moldovei» [6]), «reprezentant al noii şcoli de slavonie» [7]), «priceput copist de texte slave» şi poate «autorul unor scrieri pierdute» [8]), «călugărul cronicar» [9]), «călugărul erudit» [10]), «cleric cu dăscălie», «spirit cult, meditativ» [11]) «întemeietorul unei şcoli de slavonie în Moldova» [12]).

După cum se vede cercetătorii de mai înainte ai trecutului nostru istoric au folosit în acţiunea de caracterizare şi apreciere a episcopului Macarie unele atribute prea răsunătoare. Gîndind, însă, opera sa prin unghiul condiţiilor în care a trăit, considerînd, apoi, că a continuat letopiseţul moldovenesc început în vremea şi la curtea lui Ştefan cel Mare, într-un stil căutat, mult deosebit de al celor ce au scris înainte de el, fapt ce vădeşte pregătirea sa cărturărească mai aleasă, Macarie şi-a fixat un loc de cinste în istoria culturii romîne vechi, numărîndu-se între clericii cărturari şi între cronicarii moldoveni ce au scris «în limba medio-bulgară» [13]).

Epoca în care a trăit Episcopul Macarie, cărturarul de slavonie era dominată, în Moldova, de puternica personalitate a Domnului Ştefan cel Mare. Urmaşii săi la domnie au continuat, în linii mari, politica pe care a dus-o slăvitul voievod asociind biserica, în condiţiile statornicite de el, la acţiunea de conducere a statului moldovean. Domnitorii Bogdan (1504-1517), Ştefăniţă (1517-1527) şi mai cu seamă Petru Rareş au întărit biserica prin sprijinirea activă a centrelor eparhiale, prin zidirea unor noi biserici şi prin înzestrarea mănăstirilor Neamţu, Putna, Bistriţa, Voroneţ, Moldoviţa şi Probota, împortante aşezăminte de cultură slavonă.

Numeroşi vieţuitori din mănăstirile amintite, în condiţiile de tihnă şi prosperitate statornicite de Ştefan şi de urmaşii săi, au lă-

---

5) Estea mintit într-un uric din martie 1548 (Documente privind istoria Romîniei, vol. I, (1501-1550, pag. 558).

6) I. Bogan, *Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche*, pag. 71, Bucureşti, 1891.

7) N. Iorga, *Istoria Bisericii romîneşti*, vol. I. pag. 162, Bucureşti 1929.

8) P. P. Panaitescu, *o. c.*, pag. 74.

9) N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. I, pag. 38, Bucureşti, 1940.

10) Idem, pag. 40.

11) Melchisedek, *o. c.*, pag. 185.

12) Ilie Minea, *Letopiseţele moldoveneşti scrise slavoneşte*, Cercetări istorice, Nr. 1, pag. 253, Iaşi 1925.

Ştiri şi consideraţii interesante asupra vieţii şi operei lui Macarie găsim în lucrarea lui A. I. Iaţimirski, Романскии Митрополитъ Макарии. în Журнал Министерстба народного просбешение. 1909. маи.

13) P. P. Panaitescu *o. c.*, pag. 74.

sat opere culturale de mare valoare. Unii dintre ei au fost copişti şi caligrafi desăvîrşiţi, alţii miniaturişti iscusiţi.

După Grigorie Ţamblac, care a fost în Moldova la începutul secolului al XV=lea, de la care au rămas mai multe *Cuvîntări* în cinstea sfinţilor, *Viaţa şi slujba Sfîntului Ioan cel Nou* şi diferite încercări privind unele probleme de dogmatică sau morală ca şi după *Gavriil Uricovici* care scria cu măestrie de artist, în anul 1429, din porunca lui Alexandru cel Bun un *Evangheliar* greco=slavon, se cunosc, între 1450=1550 şi alţi mari copişti sau împodobitori de manuscrise slave apreciate în toată lumea.

La Putna au rămas manuscrise de la călugării *Palade, Spiridon, Ioanichie, Filip, Casian* şi *Silvan*, la Homor de la *Nicodim*, la Neamţ de la *Teodor Merişescul, Ghervasie, Acachie, Visarion, Dimitrie Grămăticul* [14]) şi de la mulţi necunoscuţi «călugări nevrednici» care încununaţi de smerenie creştină nu iscăleau operele de o rară frumuseţe, adevărate monumente de artă.

Cele cîteva zeci de manuscrise slave cunoscute, scrise şi împodobite în mănăstirile Moldovei erau: Evanghelii, Psaltiri, Apostoli, Sbornice, diferite cărţi de cult, de dogmatică, morală, legi, ascetică [15]). Aceste cărţi sînt adevărate capodopere de caligrafie şi miniaturistică.

Printre ierarhii moldoveni din a doua jumătate a secolului al XV=lea şi din prima jumătate a secolului al XVI=lea, ei înşişi cărturari sau sprijinitori ai vieţii culturale trebuie amintiţi: Mitropoliţii *Teoctist I*, care a pomăzuit pe Ştefan cel Mare, *Gheorghe David* [16]), *Teoctist al II=lea*, Episcopii de Roman *Tarasie* şi *Vasilie* care s=a încumetat, să lămurească printr=o epistolă cum se înconjură biserica la sfintele slujbe după datina ortodoxă, punînd, astfel, capăt neînţelegerii ivite în această privinţă între marele cneaz Ivan al III=lea Vasilievici al Moscovei şi Mitropolitul său Gherontie» [17]), Episcopul *Ioanichie* al Rădăuţilor etc.

In atmosfera aceasta de cărturărie slavonă, care se poate spune, atinsese în Moldova, sub Ştefan cel Mare şi sub urmaşii săi cele mai înalte culmi, a văzut lumina zilei, a fost instruit şi format Macarie cunoscutul episcop al Romanului.

Nu ştim anul cînd şi nici locul unde s=a născut Macarie deoarece nu există nici un fel de documente lămuritoare. In *Cronica* scrisă de el, însă, se află unele elemente autobiografice preţioase. Ştim de pildă, că a avut preocupări cărturăreşti înainte de a scrie cronica; «Ne=am apucat deci şi noi care, după putere şi pînă acum ne silim cu dragoste de muncă pentru astfel de lucrări». Deşi el însuşi mărturiseşte că s=a silit cu astfel de lucrări pînă cînd începe

---

14) Melchisedek, *Manuscrisele sîrbeşti de la Mănăstirea Neamţu*, în Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, vol. I, fascicola V, Bucureşti 1884; *Istoria Bisericii Romîne* (Prof. Gh. Moisescu, Şt. Lupşa şi A. Filipaşcu) vol. I, pag. 291-293. Bucureşti 1957.

15) *Istoria Bisericii Romine*, vol. I, pag. 291-293.

16) Pr. N. M. Popescu, *Gheorghe David, Mitropolitul Moldovei* († 1508 aprilie 1) în rev. Biserica Ortodoxă Romînă Nr. 54, anul 1936, pp. 1-13.

17) Acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Relaţiile culturale romîno-ruse din trecut*, pag. 83-84, Ediţia Academiei R. P. R. Bucureşti 1954; *Istoria Bisericii Romîne*, vol. I, pag. 293.

cronica, nu cunoaştem prea mult din activitatea sa literară. O Psaltire slavonă păstrată la Academia R. P. R. sub nr. 505 este, potrivit unei însemnări din anul 1523 scrisă de «părintele Macarie» [18]).

Autorul scrie despre sine că este «cel mai din urmă dintre ie=romonahi» dar nu arată poziţia sau rangul pe care le avea în că=lugărie şi nici mănăstirea în care a vieţuit cum a făcut mai tîrziu Eftimie.

Scriind despre moartea Mitropolitului Teoctist al II=lea întîm=plată în ziua de 17 februarie 1528 aminteşte că adormitul mitropolit s=a călugărit în tinereţe, a fost egumen la Neamţ 17 ani, episcop în Tîrgul de Jos (Roman) 8 ani iar ca mitropolit al Moldovei 19 ani şi 8 luni. Macarie adaugă că Teoctist a fost «părintele» său sufle=tesc şi «învăţătorul» său. «M=am hrănit, spune el, cu cuvintele lui duhovniceşti ca şi cu lapte şi am fost învăţat de dînsul cu dragoste părintească»..

Referirele cronicarilor Eftimie şi Azarie la dascălul lor Macarie sînt lămuritoare asupra altor momente din viaţa acestuia, însă nu ne ajută să cunoaştem tinereţea sa.

Pe baza însemnărilor autobiografice din Cronica scrisă de el, cunoaştem că a fost călugăr, avînd ca dascăl pe Teoctist egumen de Neamţ, apoi episcop al Romanului şi în cele din urmă mitropolit al Moldovei. Pare deci mult probabilă afirmaţia că o bună parte a tinereţii sale a petrecut=o la Mănăstirea Neamţ, unde va fi fost călugărit de «învăţătorul» şi «părintele» său pe care îl va fi cerce=tat apoi la Roman şi în cele din urmă la Suceava unde era scaunul domniei. Faptul că la un moment dat Macarie primeşte poruncă de la Petru Rareş de a continua letopiseţul moldovenesc, îndreptăţeşte părerea că a stat multă vreme în preajma scaunului domnesc unde a stabilit relaţii cu domnitorul şi demnitarii săi de la care a căpă=tat ştiri privind desfăşurarea faptelor istorice.

Macarie egumen la Neamţ. Istoricii şi cercetătorii trecutului nostru bisericesc adaugă, la alte ştiri privitoare la Macarie şi la Cronica scrisă de el, că înainte de a fi ales episcop al Romanului, cronicarul a fost egumen la Mănăstirea Neamţ [19]). Toţi s=au înte=meiat, se pare, pe un singur izvor istoric, şi anume, însemnarea de la sfîrşitul Tipicului cuviosului Sava scris pentru Mănăstirea Neamţ: «Cu voinţa Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh. S=a scris acest tipic cu darea şi cu porunca mitropolitului chir Teoctist, cu mîna arhimandritului chir Silvan de la Putna şi l=a dat întru cinstita biserică a Înălţării lui Hristos de la Neamţu ca să fie întru pomenire şi rugă celui ce l=a dat şi celui ce l=a scris şi părin=

---

18) „Această psaltire o au scris părintele Macarie părintelui său arhie-piscopului ţării Moldovei chir Teoctist vleat 7031...“ (P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R. P. R.* Continuarea manuscrisă a volumului apărut în anul 1959. Însemnarea mi-a fost comunicată de P. Năsture').

19) I. Bogdan, *Vechile cronici...* pag. 203-204 ; N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîne*, vol. I, pag. 160 ; P. P. Panaitescu, *Cronicile...* pag. 74 ; Ilie Minea, *Letopiseţele...* pag. 255 ; N. Cartojan. *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. I, pag. 38 ; *Istoria Bisericii Romîne*, vol. I, pag. 347.

ţilor lor. Sub egumenul Macarie în anul 1523. Iar pe cel vechi al mănăstirii l=au dus la Mitropolie»[20]).

Alte ştiri documentare în sprijinul egumeniei lui Macarie la Neamţ nu există. Deşi a fi egumen la această mănăstire era o cinste deosebită, el nu aminteşte nimic în cronica sa despre acest fapt, ba, dimpotrivă, se considera ca «cel mai din urmă dintre ieromonahi». Este de mirare faptul că Azarie cronicarul de mai tîrziu, «ucenic» al lui Macarie, amintind în Cronica sa de sfîrşitul dascălului său şi făcîndu=i în stil retoric un portret[21]) nu scrie că ar fi fost şi egumen la Neamţ aşa cum scrisese Macarie despre Teoctist «părintele» şi «învăţătorul» său sufletesc.

Incercarea de a înşira egumenii cunoscuţi pe bază de documente sigure ai mănăstirii Neamţ de la 30 septembrie 15c3 pînă la 16 ia= nuarie 1528 va duce la stabilirea timpului în care Macarie ar fi condus numitul aşezămînt călugăresc. La 30 septembrie 1503 era egumen acolo *„rugătorul nostru chir popa Macarie“*[22]; la 2 fe= bruarie 1508 era *„egumen rugătorul nostru Macarie“*[23]). La 17 decembrie 1514 era egumen *„rugătorul nostru Dorotei“*[24]). La 26 decembrie 1518 este amintit ca egumen la Neamţ *Partenie*[25]); la 15 martie 1527 era egumen *„rugătorul nostru popa Gherman“*[26]); la 16 ianuarie 1528 era egumen *„ieromonahul chir Anastasie“*[27]).

După cum se constată din documente, între anii 1503=1508 Mănăstirea Neamţ avea ca egumen un Macarie. Potrivit însemnării reprodusă mai înainte prin 1523 era egumen tot un Macarie. Este una şi aceeaşi persoană? Intrucît lipsesc documentele pe deplin lă= muritoare nu se pot face precizări. Pare probabilă părerea că egume= nul Macarie amintit în 1503 şi în 1508 este viitorul episcop Maca= rie I al Romanului, iar egumenul Macarie amintit în 1523 este vii= torul episcop Macarie al II=lea (Cronicarul) al Romanului. Ţinînd seama de faptul că Episcopul Macarie (cronicarul) a murit în anul 1558 şi de faptul că la începutul secolului al XVI=lea n=ar fi avut decît 10=20 ani, o egumenie a sa la această vîrstă nu era posibilă.

Egumenia la Neamţ a lui Macarie va fi început prin 1521=1522 – potrivit însemnării de mai sus în anul 1523 era egumen – şi va fi sfîrşit, aproape sigur, în anul 1527 an în care începe domnia lui Pe= tru Rareş. Noul domnitor al Moldovei îl cunoscuse, de bună seamă, pe Macarie direct sau din informaţiile date de logofătul chir Teo= dor[28]) şi gîndind că numai acest ieromonah învăţat poate continua

---

20) P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Acad. R. P. R.*, vol. I, pag. 129, Bucureşti 1959, Editura Academiei R. P. R.

21) P. P. Panaitescu, *Cronicile...* pag. 141.

22) *Documente privind Istoria Romîniei*, veacul XVI, vol. I, pag. 36-38 ; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, pag. 232-236, Bucureşti, 1940.

23) *Documente privind istoria Romîniei*, o. c. pag. 69-70 ; M. Costăche= scu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan Voevod*, pag. 192-193, Bucureşti, 1913.

24) *Documente privind istoria Romîniei*, o. c., pag. 94 ; M. Costăchescu, o. c. , pag. 349

25) *Documente privind istoria Romîniei*, o. c. pag. 133 ; M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti de la Ştefăniţă Voevod*, pag. 79-82, Iaşi, 1943.

26) *Documente privind istoria Romîniei*, o. c. pag. 207.

27) Idem, pag. 246.

28) Macarie aminteşte că porunca de a continua letopiseţul i-a venit

letopiseţul moldovenesc început la curtea lui Ştefan cel Mare îi dă poruncă «să tragă lanţul cuvintelor pînă la anii şi împărăţiile din vremea noastră»[29]), cum mărturiseşte Macarie în cronica sa adăugînd că este «cel din urmă dintre ieromonahi».

Pare sigur faptul că Macarie a început a scrie cronica sa, după anul 1527 cînd nu mai era egumen la Neamţ ci simplu ieromonah. In anul 1531 avea să fie ales episcop al Romanului dar în această calitate a păstrat legăturile cu Mănăstirea Neamţ. O însemnare din anul 1554 în limba slavonă pe un tetraevanghel adevereşte că el era la Mănăstirea Neamţ[30]).

Macarie episcop la Roman. Dacă egumenia lui Macarie la Mănăstirea Neamţ nu-i chestiune deplin determinată în istoriografia noastră bisericească, în schimb cunoaştem precis cînd a fost ales episcop al Romanului, cînd a fost îndepărtat din scaun, cînd a revenit şi cînd «şi-a dat sfîrşitul vieţii preacuvioase». Ştim în primul rînd, din cronica pe care el însuşi a scris-o, anul şi ziua cînd a fost aşezat episcop la Roman: «Dar aici fiind cursul povestirii, amintesc că în curgerea aceluiaşi an (7039=1531), roata bisericii învîrtindu-se de la unii la alţii, m-a ajuns şi pe mine smeritul, întorcîndu-se în sus şi m-a aşezat pe scaunul episcopiei a părţii de Jos a ţării, aprilie 23»[31]).

Macarie urmează în scaunul episcopal al Romanului episcopului Dorotei care nu se ştie din ce motive s-a retras şi s-a stabilit la Mănăstirea Neamţ unde, se pare, fusese egumen. El apare ca «fost episcop la Tîrgul Romanului» într-un uric din anul 1548 al Domnitorului Iliaş prin care întăreşte mănăstirii Neamţ o danie făcută acestui aşezămînt călugăresc de Episcopii Macarie al Romanului şi Teodosie al Rădăuţului[32]).

Deşi păstoria episcopului Macarie la Roman este destul de îndelungată, nu prea sînt menţiuni istorice despre el. Este pomenit ca «episcop al mitropoliei de jos din Tîrgul Romanului» în anul 1546 aprilie 15 într-un uric al Domnitorului Petru Rareş (era ultimul an al vieţii lui Petru Rareş), prin care dăruieşte episcopiei Romanului jumătate din satul Ţăpeşti pe Bîrlad[33]). Tot în cursul aceluiaşi an, luna mai, ziua 12 este pomenit într-un uric al aceluiaşi domnitor, prin care întăreşte «Mitropoliei din tîrgul Romanului» a patra parte din Selişteа lui Coman» dăruită de proprietarii ei[34]). «Părintele nostru chir Macarie episcop de la Episcopia Romanului» este pomenit şi într-un uric din anul 1552, luna aprilie 25 de la Domnitorul Ştefan Rareş prin

---

şi de la Petru Rareş şi de la „marele său logofăt chir Teodor". P. P. Panaitescu, *Cronicile...* pag. 90.

29) P. P. Panaitescu, *Cronicile...* pag. 90.

30) Melchisedek, *Manuscrisele sîrbeşti...* pag. 295.

31) P. P. Panaitescu, *Cronicile...* pag. 98. (În Cronica lui Grigorie Ureche, pe care s-au bazat istoricii noştri înainte de a se descoperi cronica lui Macarie se află următoarele: „Văleatul 7066, ghenarie 1, pristăvitu-s-au Macarie episcopul de Roman, ziditorul şi începătorul mănăstirei Rîşcăi carele au fost la scaunul Romanului 27 de ani şi cu cinste l-au îngropat la mănăstirea sa la Rîşca". (Ediţia C. C. Giurescu, pag. 122).

32) *Documente privind istoria Romîniei,* o. c., pag. 558; Melchisedek, *Cronica Romanului,* pag. 178-182.

33) *Documente...* pag. 464; Melchisedek, *Cronica...* pag. 170-175.

34) *Documente...* pag. 501-502; Melchisedek, pag. 166-167.

care se confirmă un schimb de moşii ce făcuse Episcopul cu Domnitorul Petru Rareş[35]).

Episcopul Macarie şi-a legat numele de episcopia pe care a păstorit-o dăruindu-i satul Bîrleşti pe care l-a cumpărat de la Petru Rareş[36]).

Cea mai importantă înfăptuire din vremea episcopului Macarie la Roman cu purtarea sa de grijă şi, poate, într-o oarecare măsură cu ajutorul său material este zidirea bisericii episcopale cu hramul Prea Cuvioasa Parascheva din oraşul Roman.

Biserica cu hramul Prea Cuvioasa Parascheva din Roman, în jurul căreea s-a întemeiat şi s-a dezvoltat centrul episcopal din acel oraş, este amintită pentru prima oară într-un uric cu data 16 septembrie 1408 de la Alexandru cel Bun[37]). Nu se poate preciza dacă aceestă biserică era o construcţie de lemn sau de zid. Dat fiind faptul că în această biserică fusese înmormîntată Doamna Anastasia, soţia lui Roman Muşat şi mama lui Alexandru cel Bun, se poate crede că biserica era o construcţie de zid, probabil din vremea lui Roman Muşat.

De bună seamă, Alexandru cel Bun, ctitor binecunoscut în Ţara Moldovei, s-a îngrijit de biserica cu hramul Sf. Vineri (Parascheva) din oraşul Roman întrucît între zidurile ei era înmormîntată maica sa. Această grijă se vede şi dintr-un uric din anul 1415 prin care domnitorul dăruieşte zugravilor Nichita şi Dobre două sate iar ei «vor zugrăvi pentru aceste două sate, două biserici, una din Tîrgul Romanului şi alta care va fi voia noastră»[38]). Deşi în acest uric nu-i precizat hramul bisericii din Roman, nu încape nici o îndoială, dat fiind motivul arătat mai înainte, că este vorba de biserica cu hramul Sf. Vineri (Parascheva), poate, singura biserică atunci din oraş.

După anul 1413 se produsese întemeierea episcopiei Romanului de către Alexandru cel Bun. Intrucît reşedinţa episcopului era în jurul bisericii cu hramul Sf. Parascheva, iată alt motiv care a îndemnat pe voievodul ctitor să se ocupe cu mai multă atenţie de această biserică.

Izvoarele istorice din vremea Domnilor Ştefan cel Mare, Bogdan cel Orb şi Ştefăniţă nu ne dau nici un fel de ştiri privitoare la această biserică. Intrucît Petru Rareş a început construirea unei noi biserici cu acelaşi hram, în oraşul Roman, de bună seamă în locul celei vechi sau alături de ea, îndreptăţeşte părerea că fosta biserică era necorespunzătoare faţă de condiţiile arhitectonice statornicite în Moldova în vremea lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi.

Petru Rareş a reînoit şi refăcut numeroase biserici şi mănăstiri

---

35) *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVI, vol. II (1551-1570), pag. 22-24 ; Melchisedek, *Cronica...* pag. 187-190.

36) *Documente privind istoria Romîniei*, II, pag. 183 ; Melchisedek, *Cronica...* pag. 195-196.

37) M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, pag. 61-62 („...şi am dat bisericii Sfintei Vineri care-i în tîrgul Romanului, unde zace sfînt răposata maica noastră Cneaghina Anastasia şi am dat bisericii acesteia două sate...") ; cuvîntului *vineri* îi corespunde cuvîntul grecesc *paraschevi*.

38) M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, pag. 123.

înălţate de înaintaşii săi: Voroneţ, Probota, Moldoviţa, Bistriţa sau a zidit din nou el şi soţia sa, Doamna Elena, altele: Sf. Dumitru Suceava, Uspenia şi Sf. Gheorghe Botoşani, Sf. Dumitru Hîrlău, Sf. Parascheva Tg. Frumos etc. în stilul în care se îmbinau armonic elementele arhitectonice moldoveneşti cu cele gotice sau slavo-bizantine.

Intre bisericile zidite în vremea şi cu sprijinul lui Petru Rareş se numără şi catedrala episcopală de la Roman. Zidirea acestei biserici a început în anul 1542, cu patru ani înainte de moartea sa. Lucrările acestei biserici au ţinut, vom vedea îndată din ce motive, opt ani (1542-1550). Episcop al Romanului pe vremea cînd au început lucrările de construire ale bisericii episcopale era Macarie cronicarul.

Pisania în limba slavonă săpată în piatră şi încastrată deasupra uşei de intrare în pridvorul (nartexul) bisericii aminteşte că Petru (Rareş), Doamna Elena şi fiii lor Ştefan şi Constantin sînt ctitorii acestui locaş de proporţii impunătoare. Unul dintre fiii lui Petru, Iliaş, al cărui nume fusese săpat în pisania bisericii a fost ulterior şters deoarece acesta lepădase ortodoxia şi trecuse la mahomedanism [40]).

In pisanie se arată, în continuare, că «prin porunca şi încrederea evsevioasei lor stăpîniri [41]) s-a încredinţat îngrijirea de executare, mie smeritului între sfinţiţii episcopi Macarie».

Spre deosebire de pisaniile scurte şi concise ale altor biserici şi mănăstiri, pisania de la Roman este încărcată şi înflorită cu expresii neuzitate, pe atunci, în lucrări de felul acesta. Asemănarea izbitoare între stilul retoric al cronicii lui Macarie şi stilul pisaniei de la Roman dă convingerea că autorul ei este Episcopul Macarie.

Episcopul nu s-a mulţumit să arate numai ctitorii, anul cînd s-a construit biserica şi hramul ei, ci a folosit expresii – «de Dumnezeu încununata Doamnă Elena», «de Dumnezeu dăruitele lui odrasle», «somnul cel lung aşteptînd învierea obştească» – care vădesc pregătirea sa cărturărească mai aleasă.

Lucrările de construire ale bisericii episcopale de la Roman au ţinut din 1542 pînă în 1550. Faţă de timpul în care s-au construit, în epoca aceea, alte biserici – în 2-3 ani cel mult, uneori în cîte 3-4 luni – perioada de opt ani este prea îndelungată. Motivul care a determinat întîrzierea se datoreşte într-o oarecare măsură, după unii, şi episcopului Macarie.

Domnitorul Petru Rareş a folosit la zidirea bisericilor şi a altor clădiri meşteri bistriţeni bine cunoscuţi în privinţa ingeniozităţii şi a puterii lor de muncă. La 16 mai 1529, de pildă, el cere bistriţenilor «un maestru cioplitor de pietre pentru cetatea Neamţului» [42]). In luna

---

39) N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîneşti*, vol. I, pag. 78 ; *Istoria Bisericii Romîne*, vol. I, pag. 238-241 ; Pr. Sc. Porcescu, *Episcopia Romanului în secolul XV*, pag. 45.

40) („Dar voi povesti, scrie Macarie în cronica sa, despre Domnul Iliaş, cum a lăsat toate, şi domnia şi pe mamă, împreună cu fraţii şi tras de dorinţa înşelăciunilor turceşti a plecat... şi s-a lepădat din propria lui voinţă de Hristos şi a primit pe diavol... s-a dat blestematului Mahmet al turcilor căruia şi numele l-a primit (P. P. Panaitescu, *Cronicile*... pag. 104).

41) A ctitorilor amintiţi.

42) N. Iorga, *Documente romîneşti din arhivele Bistriţei*, pag. XXI, Bucureşti 1899 ; Hurmuzachi *Documente*... vol. XV, pag. 445 ; Al. Lapedatu, *Meşterii bisericilor moldovene din secolul XVI*, în Buletinul Comisiei Monumentelor istorice 1912, pag. 24, Bucureşti 1912.

februarie 1545 cere un meşter «pentru a înălţa o biserică aşa cum este mitropolia din Suceava»[43]). La 29 februarie 1546 scrie Bistriţei pentru a reclama pe meşterul Ioan «zidaru» (Hans Maurer) care primise 1500 florini tătăreşti spre a=i face «o biserică de piatră» în Suceava şi care se apucase de lucru dar fugise după ce construcţia se prăbuşise. Domnitorul moldovean cere stăruitor ca meşterul «Ioan zidaru» să se întoarcă în Moldova «pentru a=i face o biserică la Roman[44]), nu ca să lucreze el la dînsa ci ca să arate celorlalţi pentru că ai noştri nu ştiu să clădească după obiceiul de la voi»[45]). Meşterul însă nu s=a întors. Deoarece meşterul Ioan Zidarul a refuzat de a se întoarce în Moldova s=a iscat un lung proces început de Petru Rareş în anul 1546 înaintea Sfatului orăşenesc al Bistriţei continuat de domnitorii Iliaş şi Alexandru Lăpuşneanu înaintea universităţii săseşti şi în faţa împăratului Ferdinand I la Praga.

Dintr=o scrisoare a domnitorului Iliaş către bistriţeni, 1 aprilie 1548, vedem că Petru Rareş după refuzul lui Ioan Zidarul de a se întoarce în Moldova, tocmise pe meşterul Luca spre a construi biserica episcopală din Roman. Acesta, însă, ca şi Ioan Zidarul, părăsise lucrarea «pentru că episcopul (Macarie) se purtase rău cu dînsul şi nu=i dăduse de mîncare şi băutură». Domnitorul îl asigură că s=au luat măsuri spre a fi bine tratat; îl informează, totodată, că în locul vlădicăi a numit ca ispravnic al lucrării pe unul dintre boierii săi care=i va da atît lui cît şi lucrătorilor mîncare şi băutură cît va trebui[46]).

Intrucît biserica episcopală din Roman era gata în anul 1550 se poate admite că meşterul Luca s=a întors la Roman şi împreună cu lucrătorii de sub conducerea sa a dus lucrările la bun sfîrşit.

Rămîn necunoscute şi vor rămîne, astfel, mereu, motivele care au dus la supărarea meşterului Luca şi la părăsirea lucrărilor. Ar fi greu de crezut, cum fac unii, că episcopul Macarie, cărturar de slavonie, şi om «cu mintea înaltă» cum îl portretizează ucenicul său Azarie[47]) să fi împiedecat sau să fi întîrziat zidirea bisericii episcopale de la Roman, «locaş frumos clădit pe care l=a ridicat din temelii, cu sîrguinţa sa, prea cuvioasei Parascheva» cum completează cronicarul Azarie[48]). El, după o însemnare ce se păstra la Mănăstirea Rîşca în anul 1801, s=a îngrijit în vara anului 1542 şi de zidirea acelui sfînt locaş[49]).

Dacă smeritul episcop Macarie împreună cu ceilalţi ispravnici

---

43) Idem.

44) Se poate crede că tot acest meşter va fi început şi construirea bisericii episcopale din Roman.

45) Hurmuzachi. XV, pag. 455.

46) Idem, pag. 465.

47) P. P. Panaitescu, *Cronicile...* pag, 141.

48) Idem.

49) Gh. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea* 1527-1582, pag. 76, Buc. 1928.

(„Această sfîntă şi dumnezeească mănăstire ce se numeşte Rîşca a luat începere a se zidi în anul 7050 (1542) luna mai 10, şi s-au sfîrşit tot într-acest an, în zilele lui Petru Voievod iarăşi cu cheltuiala Domniei Sale, ce s-au dat prin mîna smeritului episcop Macarie al Romanului şi prin mîna lui Ioan şi a lui Teodor Balş, logofeţii lui Petru Voievod celui mai sus numit şi în egumenia lui Nil smeritul monah").

numiţi de Petru Rareş s=au ocupat în deaproape de lucrările de la Rîşca în aşa fel ca biserica să fie terminată în cîteva luni, cu atît mai mult, este de crezut, se va fi ocupat cu aceeaşi atenţie şi de biserica episcopală a Romanului în care avea să oficieze ca episcop.

Pricina reală a plecării din Moldova a meşterului Luca şi deci a întîrzierii lucrărilor trebuie, cred, căutată în altă parte. Mai cu= rînd în vîltoarea frămîntărilor de pe vremea lui Petru Rareş «voie= vod isteţ şi ambiţios», dintre Moldova pe de o parte şi Bistriţa pe de alta.

Din motive necunoscute temeinic, Episcopul Macarie a fost în= depărtat în anul 1548 din scaunul episcopal al Romanului. Iată ce scrie el însuşi despre îndepărtarea sa: «Cei meşteri în rău şi înşelă= ciuni au ţesut minciuni pline de clevetiri şi au aţîţat pe Doamna Elena şi mai ales pe fiul ei Iliaş şi am căzut într=o cumplită că= dere, vrednică de plîns, căci am fost despoiat de scaun, ca un rob fugar şi am fost cuprins de grele încercări nenorocite şi am fost mai gol decît văzduhul, căci invidia nu se ruşinează de dragostea dintre oameni nici nu se teme de ochii lui Dumnezeu»[50]).

Eftimie cronicarul scria cîţiva ani mai tîrziu că Macarie «a fost alungat din scaun de Iliaş pe nedrept şi fără sobor şi fără pra= vilă, cu sfatul şi îndemnul mamei sale, Doamnei Elena (mama lui Iliaş Voevod) şi a lui Nour şi a lui Mitrofan care a fost şi epis= cop»[51]).

S=ar putea crede că îndepărtarea episcopului Macarie a venit şi în urma unor intrigi şi a unor aranjamente la curtea domnească după ce se va fi auzit acolo că episcopul îndrăzneţ, aprecia şi con= sidera pe Iliaş fiul şi urmaşul lui Petru Rareş în scaun, ca pe «un om cu inimă moale şi cu suflet slab»; tulburînd şi clintind tot ce rămă= sese de la tatăl său iar pe deasupra ascultînd «sfatul fiilor lui Agar» sau aplecîndu=şi «urechile şi inima necuratelor turcoaice».

După ce Iliaş «a lăsat toate şi domnia şi pe mamă... şi s=a le= pădat din propria lui voinţă de Hristos» dîndu=se «blestematului Mahumet al turcilor... domnia nu a rămas fără stăpîn» ci a urmat Ştefan Rareş «cel cu inima îndrăzneaţă... cu chip bun şi frumos». Macarie în timpul noului domn, în anul 1550, numai la doi ani după ce fusese îndepărtat din scaun a fost «adus între cei chemaţi» şi iarăşi i s=a «încredinţat cîrja». A mai păstorit la Roman încă opt ani adică pînă în anul 1558 ianuarie 1 cînd a adormit întru Dom= nul şi «a fost îngropat cu toată cinstea şi în chip vrednic de sfinţi de către ucenicii săi, în Mănăstirea Rîşca întemeiată de dînsul»[52]).

Dacă ucenicii săi au hotărît ca loc de odihnă veşnică, Rîşca, poate şi la dorinţa episcopului Macarie, n=au avut în vedere nu= mai faptul că episcopul adormit era alături de Petru Rareş ctitor al acelei mănăstiri, ci mai curînd tradiţia, temeinic fixată în conştiinţa ucenicilor, potrivit căreea un călugăr, şi Macarie înainte de toate a fost un călugăr, trebuie să fie îngropat lîngă o mănăstire.

In anul 1556, cu doi ani înainte de moartea sa, Episcopul Ma=

---

50) P. P. Panaitescu, *Cronicile*... pag. 104.
51) Idem, pag. 120.
52) P. P. Panaitescu, *Cronicile*... pag. 141; N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîneşti*, vol. I. pag. 161; Melchisedek, *Cronica*... pag. 193.

carie primeşte de la Domnitorul Alexandru Lăpuşneanu misiunea de a pregăti pentru Ţarul Moscovei Ivan al IV=lea un exemplar al colecţiei de legi Nomocanonul lui Matei Vlastares. Lucrarea înce= pută de Macarie a fost continuată, probabil, de alţi copişti după moartea sa, apoi expediată ţarului în septembrie 1561. Datorită unei împrejurări necunoscute manuscrisul a fost reţinut într=o mănăstire ucraineană unde a fost descoperit de un învăţat slavist [52 b]).

Macarie cronicar. In istoria culturii romîne vechi, Episcopul Macarie al Romanului este cunoscut ca un ales cărturar de slavonie ca «un întemeietor al unei şcoli de istoriografie în Moldova». El «a continuat letopiseţul moldovenesc scris la curtea lui Ştefan cel Mare» [53]), lăsînd o scriere în limba slavonă cunoscută sub numele de *„cronica, lui Macarie"*. Alături de letopiseţul anonim numit multă vreme *„Letopiseţul de la Bistriţa"*, alături de *„Cronica moldo=germană"* de *„Letopiseţele de la Putna"* şi de alte scrieri asemănătoare, cro= nica lui Macarie este printre cele mai vechi izvoare narative interne ale Moldovei. Deşi scrisă în limba slavonă opera lui Macarie ocupă un loc de cinste în istoria culturii romîne vechi. In paginile acestei scrieri este oglindită «structura feudală» a societăţii moldoveneşti în prima jumătate a secolului al XVI=lea. Episcopul cronicar redă at= mosfera culturală din vremea sa, ideile sociale, religioase şi politice după care se desfăşura viaţa feudală moldovenească. Ca şi în ce= lelalte cronici moldoveneşti scrise în limba slavonă şi în cronica lui Macarie, faptele istorice nu sînt explicate şi interpretate, ci sînt pre= zentate ca împliniri ale voinţei Domnului, figură centrală în meca= nismul vieţii politice şi sociale de atunci. Deşi Macarie expune fap= tele în mod cronologic, aproape an cu an, întocmai ca alcătuitorii de mai înainte ai letopiseţelor, totuşi se deosebeşte de ei prin forma în care le prezintă, prin stilul său în care abundă expresii şi cons= trucţii retorice.

Cronica scrisă de Macarie expune evenimentele istorice moldo= veneşti începînd de la 2 iulie 1504, moartea lui Ştefan cel Mare, pînă în anul 1551, începutul domniei lui Ştefan Rareş [54]).

Macarie a început a scrie cronica după anul 1527, an în care s=a produs alegerea lui Petru Rareş ca domn al Moldovei de la care

---

52 b) Acad. P. Constantinescu-Iaşi, o. c., pag. 113-114.

53) Ilie Minea, o. c., pag. 253.

54) Printre evenimentele istorice mai importante, amintite de Macarie în cronica sa notez următoarele: Împăcarea Domnitorului Bogdan cel Orb al Moldovei cu Domnitorul Radu al Ţării Romîneşti prin intervenţia mitro- politului Maxim; expediţia lui Bogdan în Polonia; răscoala înăbuşită a lui Trifailă; invazia tătarilor sub Domnitorul Ştefăniţă; ştiri privind imperiul otoman sub sultanii Selim şi Suliimen; Ţara Romînească sub Radu de la Afumaţi; moartea lui Luca Arbore „întîiul sfetnic" al Domnitorului Ştefă- niţă; luptele lui Ştefăniţă cu un grup de turci şi cu Domnitorul Radu al Ţării Romîneşti; Sultanul Suliimen în Ungaria; alegerea lui Petru Rareş ca domn al Moldovei (1557); moartea mitropolitului Teoctist al II-lea (1528); expediţiile lui Petru împotriva secuilor şi polonilor; conspiraţia boierului Mihul şi a altor dregători împotriva lui Petru Rareş (1538); pribegia lui Petru în Ardeal şi la Constantinopol după ajutoare; ştiri privind domniile lui Ştefan Lăcustă (1538-1540 şi Alexandru Cornea (1540-1541); domnia a doua a lui Petru Rareş (1541-1546); domnia lui Iliaş Rareş (1546-1550); în- ceputul domniei lui Ştefan Rareş (1550).

a primit «poruncă domnească», «să treacă în letopiseţ, lucrurile ce s=au întîmplat în vremile şi în stăpînirile trecute şi care au ajuns pînă la noi», dar înainte de 1531 an în care a fost ales episcop al Romanului. Numindu=se «ieromonahul Macarie» înseamnă că nu fu=sese ales în scaunul episcopal.

Intr=o primă formă cronica expune evenimentele pînă în anul 1542 dată cu care se termină manuscrisul lui Isaia de la Slatina şi de la care cronica a fost continuată de Eftimie. A doua formă con=tinuată a cronicii merge pînă la 1551 începutul domniei lui Ştefan Rareş. Această formă completă se află într=un manuscris păstrat la Leningrad. Cronica în acestă formă a fost continuată de călugărul Azarie [55]).

In afară de amintirile, observaţiile şi constatările proprii, Ma=carie s=a folosit, după cum însuşi mărturiseşte la începutul expunerii şi de izvoare: «Cele de pînă acum au fost alcătuite în chip fericit de acei scriitori care înaintea noastră s=au arătat iubitori de învă=ţături... iar de cine au fost lucrate ne este cu totul neştiut» [56]). Erau, desigur, letopiseţe pe care Macarie le=a prelucrat şi completat cu pro=cedeele sale stilistice. Este de mirare, însă, faptul că Macarie deşi a trăit în epoca lui Petru Rareş «n=a însemnat tot ce putea şti un con=temporan» [57]). El a fost preocupat mai mult de frază, de forma sti=listică, decît de ideia de a lăsa cît mai multe amănunte asupra fap=telor şi personajelor din timpul său. In cronica lui Ureche scrisă mult mai tîrziu se găsesc mai multe amănunte decît în Macarie. Aceasta înseamnă că autorii pe lîngă tradiţie au avut la îndemînă cum cre=dea Ilie Minea şi alte izvoare mai complete decît cronica lui Ma=carie [58]).

Apare surprinzător faptul că la un sfert de veac după moar=tea lui Ştefan cel Mare un ierarh cărturar ca Macarie nu ne poate spune care sînt alcătuitorii letopiseţelor anterioare [59]).

Continuînd letopiseţul început la curtea lui Ştefan cel Mare, Macarie foloseşte în cronica sa mai mult decît înaintaşii săi forma panegirică. El are cuvinte de laudă faţă de înfăptuirile politice, faţă de faptele evlavioase ale Domnului Petru Rareş, figura centrală a letopiseţului său, din porunca şi îndemnul căruia începuse a scrie. Se sileşte, adesea, să ridice şi să întărească prestigiul domnitorului luînd atitudine împotriva boierilor care nu ascultau de el. Bunele senti=mente faţă de Petru Rareş şi resentimentele pe care le avea Maca=rie faţă de alţi domni, în special faţă de Iliaş Rareş obiectivate în lux de epitete, în aprecieri de cele mai multe ori nereale, micşorează întrucîtva valoarea cronicii.

Cronica lui Macarie, după cum au remarcat toţi cercetătorii ei, se deosebeşte de celelalte lucrări de genul acesta prin forma de expunere, prin stilul său în care prisosesc epitetele ornante şi «imagi=nile îndrăzneţe». Modelul pe care l=a avut în faţă Macarie şi l=a folosit a fost hronograful scris cu multă vreme înainte de Constantin

---

55) P. P. Panaitescu, *Cronicile*,. pag. 75.
56) Idem, pag, 90.
57) Ilie Minea, *o. c.*, pag. 258.
58) Idem, pag. 280-285.
59) N. Cartojan, *o. c.*, pag. 39.

Manasse [60]). Ilie Minea socotea, se pare, cu bună dreptate, că Macarie înainte de a se apuca de scris şi-a alcătuit din opera lui Manasse cunoscută în traducere slavă «un dicţionar de epitete şi fraze poetice» pe care apoi «le-a împărţit cu dărnicie evenimentelor şi personajelor politice din vremea lui Petru Rareş şi a urmaşilor săi» [61]).

Ioan Bogdan [62]) şi Ilie Minea [63]) studiind cronica lui Macarie în raport cu hronograful alcătuit de Manasse au stabilit măsura în care cronicarul moldovean a folosit, în privinţa stilului, pe Manasse. Unele expresii şi figuri de stil, de pildă, pe care cronicarul bizantin le-a folosit în descrierea războiului troian sînt împrumutate de Macarie în descrierea unor lupte dintre Petru Rareş şi poloni; peregrinările domnitorului moldovean prin munţii Neamţului şi fuga sa spre Ardeal sînt redate de Macarie în expresiile şi podoabele stilistice folosite de Manasse în descrierea vînătorii pe care împăratul bizantin Marcian a făcut-o în munţii Balcani. Tot de la Manasse sînt împrumutate diferite atribute pompoase alăturate faptelor sau personajelor din vremea sa, diferite comparaţii prin care urmăreşte să fixeze mai temeinic în conştiinţa cititorului însuşirile unor figuri de care se ocupă, diferite exclamaţii sau aprecieri morale asupra oamenilor şi asupra faptelor istorice.

Dacă unele atribute poetice sau unele comparaţii şi expresii sînt supărătoare – «acest mare între viteji şi înfuriat ca leul în bătălii» (Petru), «cel minunat» (Petru), «rob fugar» (Petru), «cel mare la suflet şi cu inimă îndrăzneaţă» (Petru), «domn cu suflet luminat, cu chip bun şi frumos» (Ştefan Rareş) – în schimb altele par a fi mai reale şi mai sugestive. Notez dintre acestea: Petru Rareş şi-a sărutat copiii «asemenea unui vultur care acoperă cu aripile pe vulturaşii fără pene»; domnitorul Alexandru Cornea «şi-a uns gura cu mierea stăpînirii» etc.

Expunerea retorică a cronicarului Macarie se constată şi atunci, cînd, părtinitor, stăpînit adesea de afecţiuni, schiţează literar trăsăturile specifice ale unor personaje istorice: Mitropolitul Teoctist, Domnitorii Petru Rareş, Iliaş Rareş sau Ştefan Rareş. Aceeaşi linie retorică o vedem şi în felul cum redă anii: «După trecerea de un an, deci împlinindu-se atunci anii lunii de şapte ori cinci şi tot atîtea ori cîte o mie şi adăugîndu-se unul la 15 ale aceleaşi luni înainte de 17 ale calendalor lui februarie» (7036-1528) [64]).

Utilizarea de către Macarie a hronografului alcătuit de Manasse se mai constată şi în preocuparea cronicarului moldovean de a da informaţii privind anumite evenimente din viaţa politică a

---

60) Manasse a fost călugăr şi a trăit în atmosfera „de erudiţie şi rafinament literar" a Bizanţului. La alcătuirea în versuri a hronografului său care prezintă evenimentele istorice începînd de la creearea lumii pînă la împăratul Nichifor Botniates (1081), Manasse s-a folosit de hronografe anterioare, de unele scrieri apocrife şi de unele legende populare bizantine. Spre deosebire de alcătuitorii altor hronografe, Manasse s-a silit să povestească în cuvinte pompoase, sunătoare, folosind, deseori, metafore şi imagini care impresionează urechea dar stingheresc înţelegerea faptelor.

61) Ilie Minea. *o. c.*, pag. 260.

62) *Vechile Cronice*... Bucureşti 1891.

63) *Letopiseţele Moldoveneşti*, scrise slavoneşte, Cercetări istorice, Iaşi 1925.

64) P. P. Panaitescu, *Cronicile*... pag. 95.

vecinilor. Avem, de pildă, ştiri privitoare la Ţara Romînească şi la imperiul otoman. Spre deosebire de alcătuitorii letopiseţelor anterioare care se ocupau de vecini numai în măsura în care viaţa lor istorică era în legătură cu evenimentele moldoveneşti, Macarie îşi extinde privirile şi asupra unora dintre vecini (Ţara Romînească şi imperiul otoman). Fără îndoială, ideia de a se ocupa de evenimentele istorice ale vecinilor a luat=o de la hronografe (în primul rînd de la Ma= nasse), încercări de istorie universală.

Fiind călugăr şi gîndind viaţa cu toate aspectele şi formele ei de manifestare, prin unghi teologic, de altfel ca toţi contemporanii săi în condiţiile orînduirii sociale politice de atunci, Macarie are în cronica sa numeroase motive religioase uneori plasate cu naivitate. Dumnezeu se îndură şi miluieşte pe unii dar pedepseşte cu asprime pe alţii. La motivele şi elementele religioase generale se adaugă diferite exemple biblice: Doamna Elena îl săruta pe soţul ei (Petru) «din toată inima nu ca Dalida(?) ucigătoarea de Samson»; Petru refu= giindu=se în cetatea Ciceu «a scăpat de potopul care le înghite pe toate ca un nou Noe». Dumnezeu încearcă şi împlineşte judecăţi tainice «precum a ispitit pe Iov» etc.

In afară de imaginile religioase pe care le foloseşte şi în afară de personajele biblice la care se referă, fapt care presupune cunoaş= terea temeinică a Bibliei, Macarie se referă şi la personajii din is= toria universală, care arată că la alcătuirea Cronicii sale a folosit şi alte izvoare, de bună seamă hronografele sau alte cărţi de istorie. Tyndarida, pe care o citează alături de Dalila, este Clitemnestra fiica lui Tindar ce a ucis pe bărbatul ei «eroul cel viteaz» care este Agamemnon; pentru a scoate în relief lăcomia de avere a regelui Ioan Zapolyai al Ungariei (Ionăş) se referă la Gelimer regele van= dalilor care se urcă pe tron în Africa de Nord prin uciderea prede= cesorului şi binefăcătorului său Hilderich [65]).

Cunoştinţele lui Macarie de istorie biblică şi de istorie univer= sală, precum şi stilul său împodobit cu figuri poetice au impresionat pe viitorii cronicari Eftimie şi Azarie precum şi pe alţi ierarhi mol= doveni cunoscuţi de obicei ca «ucenici» ai cronicarului. Eftimie îl nu= meşte pe Macarie «curata căpetenie a preoţilor şi învăţător al Mol= dovei» [66]). Azarie se considera ca «cel mai mic ucenic» al episcopului cronicar. Furat de unele simţăminte de admiraţie îl numeşte pe Ma= carie «alesul între filozofi», «luceafăr», «suflet mare în toate», «ferici= tul», «îndrăzneţ în predici, meşteşugit şi iscusit în cuvinte şi foarte învăţat ca nimeni altul» [67]).

Izvoarele istorice pe care le avem la îndemînă nu ne ajută să stabilim autenticitatea letopiseţului scris la curtea lui Ştefan cel Mare. Autorul va fi fost, poate, un demnitar domnesc laic. Continuatorul acestui letopiseţ este, după cum se vede, un călugăr, ajuns episcop, cu pregătire cărturărească mai aleasă pentru vremurile în care a trăit. Faptul că acest călugăr a primit porunca domnească să ducă mai departe letopiseţul arată limpede că alesul domniei era într= adevăr un personaj care avea pregătirea corespunzătoare. Atît cul=

---

65) Idem, pag. 100-101.
66) Idem, pag. 120.
67) Idem, pag. 141.

tura lui Macarie cît şi faptul că este primul călugăr cunoscut, continuator al letopiseţului moldovenesc, l=a determinat pe N. Iorga să=l caracterizeze ca «reprezentant al noii şcoli de slavonie» [68]), care numără pe Eftimie, Azarie, Isaia de la Slatina şi pe alţii. Cei doi dintîi consideră calitatea de ucenici ai lui Macarie «dascălul Moldovei» ca o mare cinste pentru ei.

* * *

In istoria bisericii moldovene, numele lui Macarie se alătură ierarhilor şi călugărilor cărturari – Mitropolitul Teoctist al II=lea, Mitropolitul Gheorghe David, Episcopul Vasile al Romanului etc. – formaţi în ambianţa culturală statornicită de genialul domnitor al Moldovei, Ştefan cel Mare. Ca vieţuitor la Neamţ, apoi ca stareţ al acestui aşezămînt monahal, Macarie s=a dovedit a fi, pe temeiul izvoarelor istorice pe care le avem, un călugăr destoinic, continuator al tradiţiilor cărturăreşti de acolo. In sfîrşit ca episcop al Romanului şi=a legat numele, alături de Petru Rareş, de frumoasa biserică episcopală din acel oraş. Pisania care străjuieşte la intrarea în pridvorul acelui monument de artă va aminti mereu de osîrdia sa în desfăşurarea lucrărilor de construcţie, chiar dacă nu le=a supravegheat pînă la sfîrşit şi, în aceeaşi măsură, de înclinaţiile şi gusturile sale pentru arta şi cultura bisericească.

Cultura noastră veche numără printre făuritorii ei pe acest episcop cărturar de slavonie, continuator, din poruncă domnească, al letopiseţului moldovenesc. Aceasta dovedeşte că în condiţiunile vieţii culturale de atunci, Macarie era un personaj ce ieşise din comun. Cunoştea, desigur, temeinic, limba slavonă [69]) – limba de cancelarie a statului moldovean şi a bisericii – precum şi literatura bizantino=slavă care circula în cea mai mare parte sub forma manuscriselor. Prin Macarie şi prin ucenicii săi, cultura slavă, cu deosebire în Moldova, a ajuns la poziţiuni şi aspecte noi.

Macarie face în cronica alcătuită de el un pas mai departe în ce priveşte modul de expunere şi descriere al faptelor istorice. Nu se mulţumeşte să înşire faptele cronologic, după metoda analelor ci le trece, apreciindu=le, prin filtrul ideilor şi sentimentelor sale.

In afară de linia sa panegirică, nota cea mai deosebitoare a lui Macarie este căutarea cu grijă a stilului, gîndind că în felul acesta lucrarea sa va deveni mai interesantă şi mai apreciată.

Prin înfăptuirile sale bisericeşti şi mai cu seamă prin cronica ce=i poartă numele, Macarie rămîne o figură distinsă a Moldovei în prima jumătate a secolului al XVI=lea. Numele său va fi pomenit mereu cu cinste.

Pr. Sc. PORCESCU

---

68) N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîneşti*, vol. I, pag. 162.

69) Melchisedek avea motive să susţină că Macarie cunoştea şi limba greacă (*Cronica*... pag. 185).

IAȘUL
ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Orașele, potrivit interpretărilor și cercetărilor științifice noi, au apărut pe locul vechilor centre de producție meșteșugărească [1]), care datorită activității lor economice au atras o populare mai intensă. In apropierea acestor puncte pe un teren prielnic apărării, de obicei feudalii au construit așezări întărite, curți sau locuințe fortificate. Unele serveau pentru adăpostirea obștii la nevoie înfățișînd tipul horodiștelor, altele pentru proteguirea operațiilor negustorești și apărarea drumurilor comerciale [2]). O astfel de așezare s=a format la noi pe locul «curții domnești», vechi nucleu [3]) în jurul căruia s=a dezvoltat Iașul de mai tîrziu [4])

ROLUL BAZEI ECONOMICE IN DEZVOLTAREA VECHILOR ORAȘE ȘI IN SPECIAL A IAȘULUI FEUDAL

Ca urmare a vechilor legături comerciale, orașele din cnezatele slave au exercitat, mai ales în secolele al XV=lea și al XVI=lea, o mare înrîurire asupra organizării tîrgurilor moldovenești și, a Iașului inclusiv.

La început tîrgurile noastre, locuite de o comunitate autonomă beneficiara unor privilegii feudale, erau considerate ca moșii ale domniei. Ele aveau un ocol cu caracter rural, dispunînd de ogoare, pășuni, iazuri și păduri. In același timp tîrgoveții pentru nevoile familiei cultivau anumite loturi numite țarini, după cum la Iași era afectat acestui scop terenul dinspre Aroneanu.

---

1) V. T. Pașuto, *Impotriva unor concepții burgheze cu privire la formarea Statului...* „*Probleme de istorie*“ Ed. Acad. R.P.R. nr. 4, 1958. p. 191, cit. V. Golubovici, *Krivoi gorod Vilno*, KS. IMK. fasc. 2, 1945, p. 118.

2) I. Jurginis, *Valstieciu bendrovmeo...* cit. de Pasuto din „*Trudi an Litovskoi SSR*“ Ser. A. vol. 2, Vilnius, 1957, p. 52. De îndată ce un agricultor liber a devenit mai puternic economicește și a putut să-și însușească uneltele de muncă, vitele și loturile de pămînt ale cîtorva vecini, începînd să obțină totodată plusprodusul din munca lor, acest agricultor s-a transformat într-un nobil, viitorul feudal, iar vecinii care lucrau pentru el devin dependenți, oameni neliberi (Pașuto, *o.* c., p. 213).

3) O curte a unui șef local (castel, hof, habitatio, curtea unui cneaz) era un centru de pază a unui punct vamal. Cine trecea la strajă plătea vama. Vezi P. P. Panaitescu, *Orașele*, vol. *Viața feudală*, Buc. Ed. Științif. 1957, p. 413 și 420.

4) Gh. Băileanu, *Originea Iașului*, rev. Mitropolia Moldovei și Sucevei XXXV, 5-6, 1959, p. 351.

Din primele decenii ale secolului al XV=lea, domnitorul avea o curte la Iaşi (gorod, dvor), concedată unui feudal, El încasa atît veniturile directe, cît şi bezmănele plătite de tîrgoveţi pentru terenurile pe care se găseau construite casele lor şi pentru folosirea ogrăzii înconjurătoare[5]).

Această conducere feudală a tîrgurilor a fost înlocuită între 1440=1450 prin dregători mai mici ai domnului. Boierii sfatului au devenit boieri ai domniei. In conducerea tîrgurilor vom vedea că figura sfatul pîrgarilor, un soltuz[6]) şi alţi dregători domneşti care încasau şi birurile, pe cînd vornicii de tîrg, dregători militari cu drept de judecată, au fost înlocuiţi în decursul secolului al XV=lea, prin ureadnici[7]).

Economia de bază era caracterizată prin producţia agricolă. Odată cu dezvoltarea noilor forţe de producţie, meşteşugurile de la începutul acestui secol au creat în jurul laşului o serie de construcţii legate de această producţie: mori, heleşteie, sladniţe, topitorii pentru pietrele de ceară[8]) etc. In acelaşi timp a apărut industria ţărănească bine conturată, ce permitea sătenilor să=şi poată vinde produsele proprii ; industria domenială formată la curţile feudale care obliga pe ţărani să prelucreze produsele de pe domeniile boiereşti şi mănăstireşti ; în fine la oraşe=tîrguri vom vedea că se dezvoltă o nouă industrie orăşănească[9]).

In adevăr, în prima jumătate a secolului al XV=lea, au apărut pe moşii: torcătoria de lînă (jerstvilo) încuviinţată prin privilegiu domnesc, piua de bătut sumane (valila) şi maşina pentru melităt cînepa (stupa)[10]), iar într=a doua jumătate a acestui secol, au fost introduse la tîrguri: steza pentru bătut pînza, dîrstele pentru firele textile şi sladniţa pentru fabricarea berii[11]). Aceste industrii au îmbogăţit pe unii meseriaşi care au devenit astfel stăpîni de moşii *„nulle terre sans seigneur"*, proprietari de locuri virane şi de alte imobile[12]).

Noua producţie a determinat o creştere economică a tîrgului, observată prin înmulţirea dughenelor care foloseau deopotrivă şi ca ateliere individuale ale meseriaşilor, prin deschiderea unor noi prăvălii de către negustorii care posedau mărfuri streine şi în fine, prin ridicarea unor construcţii de piatră: pivniţe, hanuri, cîrciumi, brutării etc.

La oraşe, în urma diferenţierii muncii, s=a produs o adîncă

---

5) M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 365, 377 şi 378. Bezmănul (embaticul) se plătea în natură, de obicei o cantitate de ceară.

6) I. Bogdan, *Doc. de la Ştefan cel Mare*, I, p. 11-13 : „oameni ce ascultă de Mitropolie..., să nu-i judece nici şoltuzii, nici pîrgarii" (1458).

7) P. P. Panaitescu, p. 422 ; I. Bogdan, I, p. 323 ; art. „Convorbiri Literare" XXXIX, p. 832.

8) P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 439 ; M. Costăchescu, *Doc. de la Ştefan cel Mare*, II, p. 377 ; I. Bogdan, I. p. 16-17, 333-335. N. Iorga, *B. C. M. Ist.* 1914, p. 193, Comunicări : „moara pe Miletin unde a fost Ştefan Zugravul".

9) B. A. Rîbakov, *Remeslo drevnei Rusi (Meşteşugurile în vechea Rusie)* Ed. Acad. de Ştiinţe, Moscova, 1948, trad. Inst. Rom. Sov. p. 18.

10) M. Costăchescu, II. p. 314-315.

11) Id. p. 323-325 ; id. *Doc. lui Ştefăniţă Vodă*, p. 17, I. Bogdan, I. p. 89.

12) SCIV, II. 1951, p. 184 ; Comp. Costăchescu, I. p. 121-24 şi I. Bogdan, I. p. 285 : II. p. 125.

specializare a meseriilor, fapt care a intensificat activitatea meşteşugărească [13]). Orăşenii, care erau în primul rînd negustori şi meşteşugari, supuşi unor anumite obligaţii în muncă, produse şi bani, formau categoriile de bază ale tîrgului. Tîrgurile s-au dezvoltat după producţia tehnică, cantitatea bunurilor şi activitatea economică pe care aceştia au exercitat-o.

In acest sens la marginea Iaşului, au apărut la sfîrşitul secolului al XV-lea diferiţi potcovari, fierari, rotari şi căldărari [14]), reclamaţi de nevoile chervăsăriei, adică de popasul căruţelor negustoreşti şi de interesele comerţului permanent orăşănesc accesor al centrului de vamă. La sfîrşitul acestui secol se mai aflau la Iaşi diferiţi meşteri: pietrari, cărămidari, vărari, ţiglari, dulgheri, podari, dogari, scăfari, covătari, butnari [15]) etc. Pieile animalelor de tot felul, erau prelucrate de tăbăcari, blănari, cojocari, ciubotari, curelari, tălpălari, şăhăidăcari etc.

K. Marx a arătat [16]), că modul de producţie s-a modificat sub influenţa rentei în bani. Transformarea rentei naturale în rentă băneasca prespunea o dezvoltare considerabilă a industriei orăşeneşti, atît în producţia mărfurilor, cît şi în circulaţia banilor. In tîrguri se dezvoltau meşteşugurile medievale îmbibate de tendinţe mărunte de breaslă, se acumulau primele capitaluri, apărea nevoia unor comunicaţii între oraşe şi lumea exterioară şi se creiau mijloace pentru apărarea arterelor de comunicaţii [17]).

Potrivit acestor constatări în secolul al XVI-lea au apărut în diferite puncte ale Iaşului: lăcătuşi, turnători de clopote şi tunuri, arcari, săbieri, zelari, băibăcărari, potcapieri, abageri, aurari, făclieri şi alţi meşteşugari.

La sfîrşitul secolului producţia acestor meseriaşi a făcut ca economia de schimb să crească, iar economia naturală să se destrame, aşa încît tranzacţiile în monedă au ajuns să reprezinte 89%, pe cînd cele în produse 11%. Din registrele de impunere ale lui Petru Şchiopul se vede că la Iaşi s-a introdus renta în bani, dijmele de pe ogoare putînd să fie transformate în numerar.

Dezvoltarea economică a oraşelor şi a relaţiilor marfă-bani, au făcut ca la sfîrşitul secolului al XVI-lea să apară dughene noi, tărăbi, hanuri, magazii, tîrguri locale animate de comerţ şi alte ateliere legate de transformarea economică, de producţie şi de înflorirea artistică. Această propăşire orăşenească a determinat pe feudali să ia în stăpînire hotarele tîrgurilor în care să-şi formeze curţi urbane, iar domnitorul să renunţe la dreptul domeniului eminent pe care-l exercita asupra lor [18]). Dar feudalii nu-şi administrau personal domeniile. Ei recurgeau la renta în natură, pe care ţăranii sau oră-

---

13) A. Pronstein, *Organizarea meseriilor din Novgorod în sec. XVI-lea* n „Istoriceskie zapischie", vol. XXXVI, p. 151, cit. Şt. Olteanu : *Meşteşugurile în Moldova în sec. XVII*, Extr. Stud. şi Mat. de Ist. medie, III, 1959 p. 111.

14) Şt. Olteanu, *l. c.*

15) *Id. Ibid.*

16) K. Marx, *Capitalul*, III, 1949, cap. 47, p. 810.

17) Marx-Engels, *Opere*, vol. XVI P. I. ed. rusă, p. 440.

18) *Doc. priv. ist. Rom.* Ed. Acad. R.P.R., vol. IV. p. VI.

şenii trebuiau s=o plătească pentru explotarea servituţilor pro=ductive[19]).

In urma acestei transformări economice, aflăm din documentul de la 13 februarie 1585, că tîrgoveţii Iaşului trebuiau să presteze trei feluri de munci: «de cetate, adică către Curtea domnească, de tîrg, către obştea tîrgoveţilor poruncită de soltuz şi de pîrgari, apoi o obligaţie în bani şi altă îndatorire de a găzdui în case pe boieri, slujitori sau soli străini»[20]).

IAŞUL IN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV=LEA

Sub domnia lui Ştefan cel Mare economia feudală s=a trans=format, schimbul între oraş şi sat a crescut, iar comerţul orăşenilor a luat un nou avînt. Meseriaşi de tot felul au îngroşat populaţia oraşelor.

Marele tranzit comercial efectuat la început de genovezi şi de armeni, iar apoi de bistriţeni şi lioveni, desfacerea produselor mă=runte ale meşterilor băştinaşi sprijiniţi de Ştefan cel Mare pentru in=troducerea unei forme superioare de comerţ, în care străinii au fost înlocuiţi cu meseriaşii şi negustorii autohtoni iar mărfurile acestora protejuite, denotă un progres al forţelor de producţie şi o prosperitate care va permite lărgirea bazelor sociale ale guvernării acestui dom=nitor.

In adevăr, Ştefan cel Mare limitînd privilegiile boiereşti prin reducerea imunităţii feudale a împlinit procesul de centralizare sta=tală. Impotriva tendinţei de fărămiţare rebelă a feudalilor, puterea voievodului reprezentînd o centralizare etatică, atrăgea elementele progresiste formate în feudalism[21]) şi anume, pe ţăranii liberi, negus=tori şi mica boierime pe care domnitorul se va sprijini.

Ştefan cel Mare care a dus o politică cugetată în favoarea oraşelor, a dat Iaşului un mare impuls. O acţiune de defrişare da=torită dezvoltării demografice şi a sporirii productivităţii muncii, a extins centrul local. Cucerirea pămîntului sterp prin muncă a deşte=lenit marginile tîrgului, dînd în folosinţă agricolă jarişti, arsuri, ia=zuri şi curături. Alături de această extindere în plan, Iaşul se ridică şi din punct de vedere imobiliar. Construcţiile realizate în localitate au dat prilejul ca, în jurul lor să se înjghebe, atelierele cioplitorilor în piatră, cuptoare de ars cărămida şi ceramica, să se efectueze sculptura mobilierului, iar pentru monumentele ridicate să se confec=ţioneze broderii, să se înfrumuseţeze manuscrisele etc.[22]).

Ştefan cel Mare a fost de mai multe ori la Iaşi. Din anii dom=niei lui se cunosc nouăsprezece documente scrise la curtea acestui

---

19) S. B. Veselovski, *Proprietatea funciară feudală în Rusia de N. E.* Trad. Moscova, 1947, p. 152.

20) P. P. Panaitescu, o. c., p. 437 din *Doc. pr. Ist. Rom.* A. XVI, vol. III, p. 268.

21) K. V. Bazilievici. *Politica externă a Statului centralizat rus.*. Trad. Ed. Acad. R.P.R. 1958, p. 17.

22) *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, Sub îngrijirea prof. G. Oprescu, 1947, p. 74.

tîrg [23]). Domnitorul a mai trecut prin Iaşi la 1473, cu viitoarea lui soţie Maria, fiica lui Radu cel Frumos, pe care armatele moldovene au surprins=o la Bucureşti [24]).

După doi ani, în vara anului 1475, voievodul Moldovei a stat trei săptămîni la Iaşi în care timp aşteptînd desfăşurarea evenimen=telor externe, a întreprins o vie activitate diplomatică. La 20 iunie el a înştiinţat pe regele Matei Corvin că turcii au cucerit Caffa şi că se pregătesc să năvălească în Moldova, iar la 12 iulie acelaşi an a încheiat, tot de la Iaşi, un tratat de pace cu regele Unga=riei [25]). Impreună cu logofătul *Tăutu,* la 17 martie 1492, Ştefan cel Mare se afla din nou în acest tîrg.

In trecere prin localitate, domnitorul a făcut şi donaţii imobi=liare ieşenilor. Astfel, prin uricul de la 1476 el a dăruit lui *Luca Arbore,* hatmanul oştilor moldovene o casă la Iaşi, pe uliţa mare cu siliştea Şipotelor [26]).

Marele domnitor al Moldovei a înzestrat Iaşul cu mai multe construcţii. Podul de piatră a lui Ştefan cel Mare este pomenit de *Miron Costin* la gura Cacainei în mahalaua trapezănească [27]). Apoi, pe locul actualei Mitropolii, unii autori susţin, că Ştefan cel Mare ar fi construit o bisericuţă cu hramul naşterii Sf. Ioan Botezătorul [28]), după înfrîngerea lui Radu cel Frumos la Soci în 1472 [29]).

Potrivit operei de creaţie susţinută de acest domnitor, între 1491=1492, a fost zidită biserica Sf. Neculai în incinta curţii dom=

---

23) Hrisoavele date din Iaşi de Ştefan cel Mare : la 12 iunie 1459, întăreşte lui Ion Negoescul satele Bereşti, Dîngeşti, Havaţi şi Nejeşti, hrisov scris de Vulpas ; la 20 oct. 1469 întăreşte lui Toader Zvîştală satele Zvîşteleşti pe Bogdana, hrisov scris de pisarul Steţco rutean ; la 11 martie 1475 confirmă lui Pîntelei satul Dodeşti pe Jigălia, hrisov scris de Ioan Timotin ; la 21 mai 1476 întăreşte vornicului Muşat siliştea Popricani pe Jijia, act scris de dascălul Ivan ; la 4 febr. 1495, întăreşte lui Toma Salce satul Salcea ; la 5 febr. acelaşi an întăreşte pisarului domnesc Toader satele Rezina şi Sinaşeuţii ; la 20 ian. 1497 confirmă lui Toader satul Nedicianii (Cîrligătura), iar printr-un alt hrisov cu aceeaşi dată întăreşte lui Neagul Călmăţuiul jumătate din satul Moleşti ; la 22 ian. 1497 dăruieşte M-rii Voroneţului o prisacă din Cărligătura pe pîrîul Mihalcea şi o făşie de pămînt Lazul în hotarul Tomeştilor ; la 28 ian. 1497 confirmă lui Mihail Mîndrea satul Liţeşti pe Siret ; la 7 martie 1500 dă Mănăstirii Neamţ balta Zahorna ; la 22 martie 1500 dă Mănăstirii Bistriţa 4 sate pe Bistriţa ; la 25 martie 1500 confirmă fraţilor Sima şi Onică satul Boteşti ; la 30 martie 1500 donează Mănăstirii Pobrata satele Verijanii şi Ciulineşti cu 2 sălaşe de tătari ; tot în martie 1500 întăreşte lui Danciul Ştiucarul satul Dobrieni ; la 27 iunie 1501 împuterniceşte pe călugării Neamţului să-şi apere de încălcare muntele Tăreaşca ; la 17 martie 1502 întăreşte diacului Toader satul Mălineşti şi printr-un alt hrisov cu aceeaşi dată confirmă nepoţilor lui Mihail grămăticul satele Murgoceni, Băşeni, jumătate din Tîrjoaca pe Jijia şi 1/2 din Iacobeni ; la 22 februarie 1502 confirmă vistiernicului Isac satul Dolheşti.

24) C. C. Giurescu, *Ist. Rom.* ed. 4, vol. II. P. I. p. 246.

25) Id., p. 67.

26) D. Dan, *Ctitoria hatmanului Luca Arbore,* B. C. M. Is. 1926, p. 37.

27) M. Costin, *Letopiseţul,* p. 213-214. I. Minea, *Podul lui Ştefan cel Mare de la Iaşi ; Repertor. monum. şi obiectele de artă din timpul lui Ştefan cel Mare,* în St. Mat. Ist. Artei, II, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 238.

28) C. Erbiceanu, *Ist. Mitrop. Mold. şi Sucev.,* Bucureşti, 1888, XLI, Pisania Mitropoliei.

29) Vlad. Şt. Mironescu, *Mănăstirile şi biseric. întemeiate de Ştefan cel Mare.* Tip. Bucov. 1908, p. 6. vorbeşte de biserica Naşterea Sf. Ioan Botezătorul zidită la Iaşi în amintirea înfrîngerii lui Radu cel Frumos la Soci, 1472.

neşti [30]). Făcînd parte din grupa bisericilor ridicate între 1490=1496, această biserică avea pronaosul supralărgit, fără contraforturi dina=poia absidelor laterale. Ferestrele erau mai mari, avînd chenare din piatră sculptată, iar pe pereţii exteriori cărămizi şi discuri smălţuite alcătuind frize sub streaşină şi turle [31]).

Inflorirea ceramicei romîneşti, care s=a dezvoltat pe un fond străvechi, a fost adaptată decorului arhitectonic [32]). Smalţul discuri=lor de culoare galbenă, verde şi brună, alterna cu cărămizile roşii nesmălţuite, reprezentînd, sub influenţa meşterilor ardeleni, cehi sau poloni, fie stema Moldovei, fie animale heraldice. In incinta bisericii sînt zugrăvite portretele ctitorilor Ştefan Voievod, Maria Doamna, Bogdan Voievod şi Eudochia Doamna.

Pe inscripţia de fondare a acestei biserici, Ştefan cel Mare a introdus ca şi în pisania de la Borzeşti [33]) pomenirea fraţilor săi.

Unii autori afirmă, că Ştefan cel Mare cu ocazia tîrnosirii bi=sericii Sf. Neculai ar fi pus, la Iaşi, bazele «breslei calicilor», dîndu=le un loc domnesc «sus spre zid» [34]) dincolo de actuala stradă Săulescu. Era firesc ca domnitorul să fi avut grija marilor mutilaţi din răz=boaie, sau a cerşetorilor care umblau prin tîrg şi roiau în jurul con=voaielor negustoreşti.

O altă construcţie a lui Ştefan cel Mare a fost realizată la curtea domnească, aşezare voievodală care a jucat un rol însemnat în procesul de centralizare statală. Clădirea curţii domneşti din Iaşi, menţionată în documente pentru prima oară la 1434 [35]), a fost dis=trusă de incediu la 1460 şi 1490. In prima etapă, 1461=1467 şi într=a doua etapă, 1490=1492 [36]), domnitorul a mărit reşedinţa domnească «construind un ansamblu de locuinţe şi clădiri auxiliare, aşezate în=tr=o incintă fortificată, întărită cu turnuri, care cuprindea şi biserica Sf. Neculai» [37]).

Aceste construcţii au realizat o curte fortificată după modelul

---

30) În interpolarea din cronica lui Gr. Ureche, Mihail Călugărul, spune că la 1475 cînd Ştefan cel Mare a descălecat tîrgul a început a zidi şi această biserică. Gr. Ureche, ed. Panaitescu, p. 103. Cf. Uricarul XXI, p. 41, Ienachi Cogălniceanu, *Letop. Mold.* II, I, p. 162.

31) C. C. Giurescu, *o. c.*, p. 629.

32) Doc. de la 23 febr. 1453 şi 1466 atestă olăria ca meşteşug.

33) Pisania bisericii sf. Neculai domnesc: „În numele Tatălui şi al Fi-ului şi al sfîntului Duh, Io Ştefan Voievod cu mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am binevoit şi am zidit această biserică pentru pomenirea şi rugăciunea sfîntului ierarh şi făcător de minuni Nicolae, pentru sufletele adormiţilor moşilor şi părinţilor şi fraţilor noştri şi pentru sănătatea Doamnei mele şi a fiilor noştri. Care a început a zidi la anul 6999 (1491) luna lui iunie 1 şi s-a mîntuit la anul 7000 (1492) luna lui august". Melchisedec. *Not. ist. arheol.*, p. 250; N. A. Bogdan, *Or. Iaşi*, p. 87; Balş, p. 59.

34) Vezi Gh. Ghibănescu, *Breasla mişeilor*, „Ioan Neculce", fasc. 4, 1924, p. 81; Mişeii erau nevoiaşii, ticăloşii, calicii, cerşetorii, orbii, şchiopii, ciungii, surzii, betegii, nevolnicii, în general estropiaţii.

35) Gh. Băileanu, *Orginea Iaşului*, în rev. Mitropolia Mold. şi Suc. nr. 5-6, 1959, p. 344 şi 349.

36) M. Costăchescu, *Doc. Ştefan c. Mare*, I. 1923, 77-78, domnitorul po-menește de Tg. Iaşului. Comp. „Propăşirea" Foaie st. şi liter." 1844, p. 18.

37) *Repertoriul monumentelor... Ştefan cel Mare*, 1958, p. 235; V. Drăghicescu, *Palatul lui Ştefan cel Mare din Iaşi*; Id. Incinta palatului din Iaşi, N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 37; Id. *Cea dintîi vizită domnească*, p. 145; O. Tafrali, *Curţile domneşti din Iaşi.*

feudal. Zidul de centură de 0,80 m. grosime care a fost găsit recent dedesubtul clădirii de la 1637, denumită scaunul mitropolitan al lui Dosoftei, care, desigur, se lega spre est cu întăriturile aflate în dreptul actualului teatru de vară, la olaltă cu alte temelii descoperite de arhitectul Berindei cu ocazia sondajelor făcute în jurul Palatului (1922-24), arată că reşedinţa domnească era o cetate cu hrube, tunele şi pivniţe, cu metereze şi turnuri de flancare. Probabil că zidurile de apărare au fost distruse la 1538 de Soliman Magnificul cînd a dat foc tîrgului şi, ulterior dărîmate de Alexandru Lăpuşneanu, care a lăsat o curte deschisă, înconjurată cu «zăbrele de lemn». De aceea vestigiile zidului de centură care se văd lîngă biserica sf. Neculai, reprezintă un valoros monument istoric demn de conservat.

Bucurîndu-se de o mare încredere din partea domnitorului, în această epocă, logofătul Ion Tăutu, al cărui portret zugrăvit se află în biserica de la Bălineşti, ctitoria sa, a zidit în stilul vremii, lîngă actuala baie comunală [38]) biserica albă (Uspenia) cu hramul Adormirii [39]). După dispoziţia sa, tahigraful Isaia din Iaşi a scris un minei pe februarie, pe care Tăutu l-a dăruit la 1492 acestei biserici: « — ... s-a început şi s-a scris acest minei pe februarie lui Ion Tăutu logofăt în zilele binecinstitului şi de Hristos iubitorului domnul nostru Io Ştefan Voievod... dar cu mîna multgreşitului Isaia tahigraful în anul 7000 (1492) şi s-a dat sfintei mănăstiri din Iaşi, unde este hramul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu în luna ianuarie 25» [40]).

La Iaşi se formase un centru de cultură în jurul bisericilor existente. Astfel, la 1495, grămăticul Damian («din porunca şi prin fapta binecredinciosului iubitorului de Hristos domn Io Ştefan Voievod... scrisu-s-a această carte, pravilă,... în Iaşi la anul 7003» (1495) [41]), a scos o copie in folio de 280 pagini după redacţiunea moldo-slavă a pravilei lui Matei Vlastarie, pentru biserica sf. Neculai Domnesc din Iaşi, pe care Ştefan cel Mare a trimis-o mănăstirilor din Serbia. Se ştie că Sintagma lui Matei Vlastarie a fost primul nomocanon bizantin, care a servit în Moldova ca legiuire scrisă.

In afară de tahigraful Isaia şi de grămăticul Damian la Iaşi mai ştiau scris-cetitul şi alţii: dascălul Ivan, Alexa Popovici [42]) etc.

---

38) „Fiind cursul anilor 7188 iar de la Hristos 1679, fiind biserica cea Albă de lîngă feredee din Iaşi, bătrînă şi veche de demult şi risipită, au stricat-o Duca Vodă şi au zidit-o în pajişte... însă mai vîrtos o făcu doamna Ducăi Vodă Anastasia, punîndu-i hramul Stratenia domnului nostru Iisus Hristos, la care era întîi hramul sf. Ioan Botezătorul..." (M. Costin, p. 20).

39) Mihai Dan, *Cehi, slovaci şi romîni în veac. XIII-XIV*, Sibiu, 1944, p. 160: „I. Tăutu care înalţă biserica Adormirea din Iaşi şi sf. Neculai din Bălineşti". N. Iorga, *Istoria bis. rom.* ed. II, vol. I. 1929, p. 102. V. Vătăşianu, *Ist. artei feudal.*, I. 1959, p. 696. I. Minea, *Cea mai veche biserică din Iaşi*, „Insemnări ieşene", III. vol. 5, nr. 1, 1938, p. 129, arată că înainte de 1800 cînd mitrop. Iacob Stamate a clădit bis. Banu, pe acest loc a fost o bisericuţă zidită de Savin Banu. Se păstrează discul smălţuit a lui Banu pe care stă scris „biserica dumisali din Iaşi unde este hramul Uspenia Precistei 7217" (1709). Minea crede că vechea bis. Uspenia a fost pe acest loc.

40) Mineiul este scris în limba slavonă. N. Iorga, *Inscripţii*, II, p. 362; M. Costăchescu, *Arderea Tg. de Floci*... Iaşi, 1935, p. 64-65: „In com. Copou se află satul Tăuteşti de la Tăutu).

41) Paul Mihail, *Relaţii externe bisericeşti ale lui Ştefan cel Mare*, în Rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 3-4, 1957, p. 236; A. Iaţimirski, *Melkie texti*, Izvestia..., Petersburg XIII, 2, p. 204.

42) M. Costăchescu, *Doc. Ştefan cel Mare*, I. p. 161-62 hrisovul din 1492.

Pe lîngă construcţiile arătate mai sus, de numele Iaşului trebuie să legăm încă două mănăstiri înălţate de Ştefan cel Mare. Unii autori bizuindu=se pe tradiţie, afirmă că, Ştefan Vodă în amintirea biruinţei repurtată asupra «tătarilor lîngă Iaşi la Frumoasa pe Bah=lui» la 1502 a reînoit mănăstirea Zografului de la muntele Athos[43]). De fapt, Ştefan cel Mare a început de la 1466, metodic şi stăruitor să suporte cheltuielile unor mari lucrări de renovare ale Zografului, ducîndu=le astfel pînă la 23 aprilie 1502, cînd a încheiat donaţiunile «bisericii sale proprii din mănăstirea Zografului», prin dania unui tetravanghel.

In sfîrşit, în apropierea Iaşului, mănăstirea Dobrovăţ începută în 1503, şi terminată în 1504, a fost ultima operă a acestui voievod.

Din cele expuse şi, în lumina documentelor, vom încerca să re=dăm mai jos o imagine a Iaşului la sfîrşitul secolului al XV=lea.

* * *

Trebuie să arătăm, că la sfîrşitul acestui secol, Iaşul înfăţişa pe cele două clinuri, care mărgineau terasa Bahluiului, forma unui patrulater legat spre sud de şesul Nicolinei, prin locuinţele răzleţe aşezate pe marginile marelui drum al Scînteii, denumit mai tîrziu şleahul Ţarigradului. Bahluiul se lăţea pînă sub malurile Păcurarilor, făcînd un ocol, după şerpuirea dealului pînă sub coasta curţii dom=neşti, iar şesul înfăţişa o mlaştină plină cu păpuriş[44]).

In unghiul sud=vestic al patrulaterului se afla curtea domnească înconjurată cu zid şi flancată cu două turnuri cuprinzînd în incinta sa biserica marelui mucenic şi ciudotvoreţ Neculai[45]), precum şi mai multe clădiri ale curţii gospod. Incă din 1414 la această curte se ju=decau diferite litigii. Prin actul lui Petru Vodă de la 5 aprilie 1448 i se restrînge competinţa, arătîndu=se că «judeţii din Iaşi şi Hîrlău cu globnicii lor să nu judece pe oamenii mănăstirilor, nici pentru ostuh» etc.[46]). In fine, pe lîngă curtea domnească trecea drumul gunoaielor (str. Palat). Acest drum lăsa pe stînga iezerul din dosul curţii dom=

---

martie 17, prin care domnitorul întăreşte urmaşilor lui Giurgiu, Mîndrea şi Ştefan Jumătate, împărţeala satelor de pe Siret şi Jijia, act scris de Alexa Popovici din Iaşi.

43) Th. Burada, *O călătorie la muntele Athos*, În Rev. arheol. şi filolog. 1884, Iaşi, I, vol. I. fasc. 2. p. 401 ; *Miniatura din timpul lui Ştefan cel Mare*, B. C. M. Ist. fasc 40, 1924, p. 93, un apostol dat Zografului la 1463.

44) B. P. Haşdău, *Mag. ethimologicum Romaniae*, Buc. p. 3051, forma Bahlui se găseşte în doc. vechi latineşti ; Fr. Kluge : *Etim. Wort der Deutschen-sprache*. Comp. A. Philippide, vol. II, 1927, p. 375.

45) Petru Gîrboviceanu, *Biserica sf. Neculai din Iaşi*, în Rev. Bis. Ortod. Rom. XXVIII, 1904-1905, p. 1616-19. La 1676 Antonie Ruset Vodă, a restaurat bis. sf. Neculai adăugîndu-i 2 altare a sf. Ştefan şi sf. Varvara. A completat zidul de piatră şi a zidit clopotniţa. Pictura de la fereşti în jos a fost ter-minată sub Duca Vodă la 1779. Comp. Preot I. Fotea, *Istoricul bis. sf. Necu-lai domnesc din Iaşi*, în aceeaşi revistă VIII 1884, p. 710 : Serviciul în cele 3 altare trebuia făcut în romîneşte, rusească si grecească. „Din faţa bis. pînă la clopotniţă s-a făcut o zidărie" iar pridvorul actual (vorbeşte înainte de resta-urarea lui Lecomte du Nouy) datează anterior domniei lui Ant. Ruset. „În in-terval de 200 de ani de la fondare s-a făcut în faţa bisericii o nouă zidărie lipită de biserică, care ţinea loc de pridvor, pe care Ant. Ruset a transfor-mat-o în două altare". Biserica avea o icoană veche sf. Mina.

46) P. P. Panaitescu, *Pripăşari şi osluhari*. S. A. Istorie, II, 1957, p. 63-64.

neşti şi se întretăia, mai la vale, cu drumul Podului de lemn, care avînd pe dreapta satul Broşteni urca spre locul chervăsăriei gospod (azi bis. sf. Lazăr). La capătul de est al acestui loc de vamă venea drumul spre Prut, care trecea peste podul de Piatră al lui Ştefan cel Mare şi lăsa locul vechilului de la Nicoriţa, pe valea din dreapta, unde se crede că la 1401 fiica unui boier ar fi făcut din lemn biserica sf. Ioan cel Nou, în interiorul căreia s-a păstrat *Cronica lui Azarie*[47]) în decursul secolului următor.

Pe tapşanul chervăsăriei se adunau carele cu marfa de tranzit: pînză litvană, pînză de Krosno şi pînză albastră, catifea, postav apusean în bucăţi, diferite mirodenii orientale, săpun etc. pe care negustorii străini, în special genovezii, le transportau, în urma convenţiei vamale reînoită de Ştefan cel Mare la 3 iulie 1460 în Lehia, Boemia, Tartaria, Lituania, Kiev etc. Tot aici veneau mărfurile de import, mai ales din Ardeal: chimire, cuşme, cizme, unelte şi arme (arcuri, săgeţi, tolbe, scuturi), cuţite, coase, fiare de plug, cuie de şindrilă, obiecte de cositor, săbii, hamuri, coviltire etc. Se cunosc şi nume de negustori din Iaşi, Ioniţă şi Stan, care duceau butii cu vin la Lemberg[48]). Activitatea negustorească a stimulat legăturile culturale şi a influenţat conceptiile artistice şi viaţa curţilor boiereşti.

La nord de chervăsărie, pe locul bivolăriei se strîngeau pentru export vite cornute, porci, oi, cai, veverite, vulpi, pici de oaie, de miei, de boi, apoi peşte, ceară etc. Ştim că se exporta şi grîu prin Chilia. Bogăţiile Moldovei au fost semnalate de toţi călătorii[49]) care au trecut pe la noi în secolele al XV-lea şi al XVI-lea.

Giovanni Maria Angiolello secretarul sultanului Mahomed II la 1476 a lăudat bogăţiile Moldovei în vite, boi şi cai; Matei de Murano medicul lui Ştefan cel Mare spunea la 1502, că ţara e bogată în animale şi că ar număra o sută de mii de cai; Reichersdorf[50]) consilierul regelui Ungariei la 1541 vorbea de rodul pămîntului şi a viilor, de marea bogăţie în vite şi peşti; Paulo Giovino la 1547 se minuna de belşugul grînelor şi a peştilor, precum şi de frumuseţea cailor; Graziani, autorul vieţii lui Iacob Eraclide, amintea la 1561 de rodul pămîntului şi de bogăţia animalelor care se exportau; în sfîrşit Blaise de Vigenère la 1577, arată că moldovenii vindeau animale în Ungaria, Rusia, Polonia, Silezia, Germania, Italia şi Turcia[51]).

Tîrgul şi piaţa de schimb «bazarul Iaşului» se găseau spre nord

---

47) Hajdău, *Arh. Ist. a Rom.* II, p. 80. I. Bogdan, *Analele Acad. Rom.* XXXI, p. 60.

48) N. Iorga, *Relaţiile cu Lembergul...* p, 46-47; aceşti negustori din Iaşi duceau vinul lui Abram Gamlas, evreu din Constantinopol aflat în Polonia.

49) Ruşii au fost primii călători care au trecut prin Moldova: la 1389-1405 Ignatie din Smolensk, la 1400 arhimandritul Grethenios din Moscova şi la 1416 călugărul Epifanie din Novgorod. La 1419 Zosima ieromonah din Mănăstirea Troiţko-Sergieviski care a scris Sbornicul Pravoslavnik, trece prin ţara Volohă. (V. Hitrovo, *Itinéraires russes en Orient* 1889, Geneva, p. 140, 165, 193; cf. Al. Sadi Ionescu, *Bibliografia călătorilor străini*, Buc. 1916, p. 12 passim).

50) Georgii de Revchersdorff, *Chronographia Moldaviae quae olim Daciae pars, nume denuo renovata, ac nonnullis necessariis adnotationibus in priori descriptione omissis faciliter adaucta.* Viennae 1550 (Moldova 12 foi în 4⁰ ed. 1541 rarissima a existat la D. Sturza Miclăuşeni, o altă ediţie la Budapesta. Vezi Tesauru, III, fasc. 4, 1865, p. 123.

51) Ioan Nistor, *Auswärige Beziehungen...* 1914, p. 8-11.

în faţa porţii principale a curţii domneşti. Din piaţa de schimb pornea uliţa trapezăneasca care ieşea în mahalaua zisă din Trapezunt şi, mai la nord, începea drumul vechi care lăsa pe dreapta uliţa numită mai tîrziu rusească şi pe stînga uliţa armenească. Aceasta din urmă despărţea locul bisericii armeneşti cu hramul sf. Maria (1395)[52], de pădurea dinspre nord (terenul actual al bisericii Golia) şi de bivolăria aflată mai spre est, pătrunzînd în afara tîrgului spre Sculeni. Drumul tîrgului vechi trecea pe lîngă biserica veche de lemn sf. Sava, în care se crede că la 1402 au fost depuse moaştele sf. Ioan Novi[53]). Acolo era cartierul comercial «dricul laşului», unde veneau negustorii genovezi, ardeleni, lioveni etc.

La nord-est de piaţa de schimb (aproximativ lîngă actuala stradă Dobrogeanu-Gherea) era un loc mlăştinos, în care se scurgeau apele din deal. De la poarta curţii domneşti pornea uliţa mare şi ieşea pe drumul Hîrlăului. Pe stînga acestei uliţe, pînă la rîpa mocirloasă (în prelungirea actualiei străzi a Uzinei) erau locurile domneşti, apoi crucea catolică, biserica Naşterea sf. Ioan Botezătorul şi mai sus biserica Adormirii (Uspenia). In sfîrşit, la sud de drumul Hîrlăului «dincolo de zid» se găseau primele bordeie ale obştii calicilor (mişeilor) din Iaşi.

Incheind acest capitol vom trece mai departe la studierea laşului în secolul al XVI-lea.

IAŞUL IN SECOLUL AL XVI-LEA

Materialul documentar sporeşte în acest secol, la olaltă cu ştirile de amănunt. Vom începe mai întîi cu relatarea cronologică a evenimentelor.

La Iaşi în anul 1510 s-a ratificat tratatul de pace între Sigismund, regele Poloniei şi Ion Bogdan domnitorul Moldovei. Pacea a durat puţin, căci, în vara aceluiaşi an, au început alte prădăciuni. Şaizeci de mii de tătari cu Bet-Gherai, întorcîndu-se din Lituania unde au pustiit pînă la Wilno, neputînd fi opriţi de *Bogdan Vodă*, au dat foc laşului şi au prădat ţinuturile Cîrligăturii şi Dorohoiului[54]).

Flăcările au mistuit şi curtea domnească. Cu populaţia înstărită a plecat şi vraciul Şalom ben Aruai care la optzeci de ani a luat drumul Ierusalimului[55]).

Refacerea tîrgului a durat mai bine de douăzeci de ani. Un dalmaţian Antoniu Veranciu din Sebenic, care a trecut prin Mol-

---

52) Melchisedec, *Inscripţii*, p. 61 ; Balş, *Bis. XVII-XVIII*, p. 51.

53) C. Bobulescu, *Iaşul la 1400*, în Bis. ortodoxă rom. 1922, febr. seria II, nr. 5, p. 372-378, citează Gh. Popovici index zolkieviensis în „Candela III, p. 547 ; Bobulescu crede că la 1400 ar fi existat şi un pod al sf. Ioan cel Nou peste Bahlui. Alaiul cu moaştele acestui mucenic a intrat în Iaşi prin Ciurchi unde ar fi fost acest pod.

54) C. C. Giurescu, o. c. vol. II. P. I. p. 137.

55) Iosif Şaloma del Modigo (medic rabbi) în cartea *Matraf l'hachmah* arată că la Iaşi a trăit 40 de ani un bărbat sfînt şi savant, care se ocupa cu studiul cabalisticii, (după notele lui Moses Duff) : „W'nasaa harab misam l'polin, ub'heiotho h'ür Iasi... paga beis elohim cadoş, harofe Rabi Şaloma ben Aruai, sehu haiah asuk behachmath hakalabach".

dova la 1538, spunea că satele aveau colibe de păstori, oraşele nu aveau ziduri înconjurătoare, iar casele ţărăneşti ridicate puţin de la pămînt erau de lemn, lipite cu lut şi acoperite cu trestie [56]). Veranciu a constatat că moldovenii nu s=au turcit şi=şi păstrează hainele lor, pe cînd acei care împrumută îmbrăcămintea, sau sabia de la turci, sînt pedepsiţi cu moartea [57]).

Dacă vom trece la domnia lui *Petru Rareş* (1527=1538) vom găsi informaţii mai bogate despre Iaşi. Vom aminti mai întîi de vechea biserică de lemn sf. Sava care a fost refăcută şi sfinţită la 1534 cînd «Ioachim Valahul şi alţii au venit la tîrnosirea ei» [58]).

Nu mult după aceea Iaşul a devenit centrul unui tratat internaţional. La 4 aprilie 1535, Petru Rareş a încheiat la Iaşi un tratat de alianţă cu Ferdinand de Austria, obligîndu=se a nu permite sultanului să treacă prin Moldova. Apoi domnitorul împreună cu soţia sa Ileana s=au ocupat, pentru prima oară, de ajutorarea cerşetorilor şi invalizilor din tîrg, întemeind breasla mişeilor din Iaşi. Ei au mărit locul afectat de Ştefan cel Mare pentru bordeile acestora cu un nou teren «în capul tîrgului mai sus de zid» [59]). Domnitorul a ales pe Stan Mirăuţ primul staroste al breslei, dîndu=i unsprezece bordeie «pe rîpa dealului cu izvoare» (actuala stradă Petru Rareş), hotărînd totodată ca «măcar de ar muri calicul din bordei, nimeni să nu intre înăuntru fără voia starostelui» [60]).

Petru Rareş a fost apoi, primul domnitor care a acordat scutiri şi privilegii preoţilor şi diaconilor din Iaşi, ceea ce denotă că în localitate clericii erau puternici şi numeroşi.

Cea dintîi domnie a lui Petru Rareş s=a încheiat cu o teribilă nenorocire abătută asupra Iaşului. Turcii au invadat Moldova cu o mare armată. In jurnalul expediţiei lui Soliman din anul 1538, scris de Veranciu şi reprodus în istoria lui Hammer [61]), se arată că, Padişahul a plecat din Constantinopol la 5 iulie şi trecînd pe la Isaccea şi Fălciu, *a intrat în Iaşi la 9 septembrie* unde s=a întîlnit cu hanul tătarilor care au năvălit de la răsărit. Polonii cu Tarnowski au atacat Hotinul.

La 13 august Soliman Magnificul a vizitat o mănăstire lîngă Iaşi, iar la 15 a lunei a ajuns la Suceava. Sultanul a stat în tîrgul nostru patru zile cu trei viziri Sivas–paşa, Lufti=paşa şi Mahmed=paşa şi din porunca acestora turcii au dat foc Iaşului. Curtea domnească refăcută de Petru Rareş a fost din nou distrusă, iar tătarii şi călăreţii sangiacului de Semendia, au spîrcuit cumplit tot tîrgul. La Suceava defterdarul innicerilor a ridicat din casa lui Vodă «coroane

---

56) Antoniu Veranciu, *Despre starea Transilvaniei, Moldovei...* la 1538 în Tesauru, III, fasc. V, 1865, p. 178 : Vicus et pastoricae casae hinc inde sparsus et oppida multis sepibus communita, domos vero agrestes modice humo evectas materia sylvestre compactas, limo illitas et culmo silve paleis tectas inhabitant.

57) Id. p. 179, autorul adaugă că sînt multe biserici, zidiri măreţe şi frumoase, făcute cu artă şi mare cheltuială.

58) C. Bobulescu, *Rev. soc. istorico-arheol.* XXIV, 1934, p. 17, arată că sosirea lui Ioachim Valahul la sfinţirea bis. sf. Sava (1534), apare într-o notă grecească la N. Iorga, *Stud. şi docum. XXII.* p. 87.

59) Gh. Ghibănescu, *l. c.*

60) Id. *Surete*, ms. XLIII, 799 şi 802. *Uricarul*, V, 311.

61) Hammer, *Geschichte des Osman. Reiches*, Pest, 1828, III, p. 698.

de aur, cruci, icoane scumpe şi toată visteria» [62]). Refugiat la mă=năstirea Bistriţa, Petru Rareş a consemnat într=un hrisov nenorocirea abătută asupra ţării [63]).

Aceste întîmplări au mai fost descrise de un călător şi scriitor rus Ivaşko Peresvetov, care a vizitat Moldova, probabil şi Iaşul în acest timp [64]).

Iaşul a început să se refacă. Tranzacţiile se încheiau între bo=ieri, clerici şi tîrgoveţi. Din ele putem afla numele cîtorva ieşeni. De pildă, la 1539 Ilarion şi Măgdălina. feciorii lui Drăguş Caraba au vîndut lui Mihu portar de Suceava trei părţi din satul Voroveşti (Miroslava) cu 300 zloţi tătăreşti. Mihu a întregit apoi această pro=prietate cu o prisacă achiziţionată de la Teofan episcopul Rădăuţi=lor, tot la Voroveşti [65]).

După refacerea tîrgului şi în continuarea dezvoltării lui, în cei 54 de ani cuprinşi între 1540 şi 1594, Iaşul şi împrejurimile au do=bîndit unsprezece noi biserici: Dancu, Socola, Ugireni (La greci) Go=lia, biserica catolică, Galata, sf. Sava cea nouă din piatră, Balica, Hlincea, sf. Vineri şi Aroneanu (Ugireni), din care la sfîrşitul seco=lului al XVI=lea au rămas în picioare zece.

Aceste construcţii au început sub Petru Rareş cu biserica Dancu (în dosul Teatrului Naţional de azi) zidită la 1541 de popa Jurie şi boierul Danco, într=un stil mai larg şi mai împodobit, cu hramul Mihail şi Gavril, pisania acestei biserici avînd în traducere cuprin=sul următor:

«In numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, cu voia lui Dumnezeu popa Jurie şi Dancu au făcut acest hram pentru rugă=ciunea arhistrategului Mihail şi Gavril şi a celorlalte puteri fără trup şi pentru pomenirea sa şi a părinţilor săi pentru toţi cei ador=miţi şi s=a săvîrşit în zilele cinstitorului Io Petru Voievod în anul 7049 luna iulie 30 zile» (1541) [66]).

Dacă în acelaşi an biserica Arbore a fost reparată şi zugră=vită de Dragoşin, fiul unui preot din Iaşi [67], nu este exclus ca şi bi=serica Dancu să fi fost pictată de acest meşter ieşan.

Ştirile ne indică o înflorire a artelor şi culturii din localitate. De pildă, ştim, că la Iaşi s=au scris diferite cărţi bisericeşti, pentru a nu cita decît un tetravanghel din 1545 pe care e notat: «I=au scris cu mîna mult greşitul pop Gavril Melentiescul... anul 7053 iunie 10» [68]).

---

62) Şt. Nicolaescu, *Doc. Slavo-rom.*, p. 365.

63) *Uricarul*, IV, 429 ; *Tesauru*, III, fasc. V, p. 175... „cînd împăratul Ţa-rigradului Soliman s-au pornit să vie cu toată puterea în pămîntul nostru ...am văzut că nu voi putea să le stau în cale şi lăsînd oştile mele am ajuns la mănăstirea Bistriţa şi am plîns“... 1546.

64) A. Iaţimirski, în *Veştile Secţ. limbii şi literat. ruse*, Acad. de Şti-inţe Petersburg 1901, vol. VI, p. 88-119 ; comp. N. Iorga, *Hist. des relations russo-roumaines*, Iaşi, 1917, p. 66.

65) „*Ioan Neculce*“ fasc. 4, 1924, p. 186.

66) Melchisedec, *Not. ist. arheol.*, p. 256-57 ; Iorga, *Inscript.* II, p. 134. Actualmente această piatră originală se găseşte în lapidariumul Muzeului de Istorie a Moldovei.

67) V. Grecu, *Eine Belagerung Konstantinopels*, în Rev. Byzantion, 1925, p. 283.

68) Rev. „*T. Codrescu*“, 1934, nr. 3, p. 45, tetravanghelul aflat la Bis. sf. Ioan Zlataust. Melchisedec: *48 biserici*, p. 259.

Iaşul a continuat să se refacă sub *Alexandru Cornea* (1540=1541) şi într=a doua domnia a lui *Petru Rareş* (1541=1546). In harta sasului Reichersdorf de la 1541, tîrgul Bahloijzwar, lîngă Bahlui, era trecut printre cetăţile principale şi notat prin două turnuri şi un cerc.

Autorul, în *Cronografia Moldovei*, ne dă primile amănunte interesante asupra Iaşului [69]). Domnitorul, ne spune Reichersdorf, pentru fastul curţii ţinea cu leafă trei sute călăreţi; trimitea anual sultanului cincisute de cai, trei sute de şoimi şi o mare sumă de galbeni; pedepsea pe răufăcători cu scoaterea ochilor, dar totodată ajuta norodul care=i umplea ograda curţii. Apele se treceau cu poduri plutitoare, iar în general Moldova era o ţară foarte bogată: *ad haec diues, auri, argentique ac salium fedinis. Item agrorum, viearum, perocum piscinammque* [70]).

Tot la Iaşi au stat şi domnitorii care au urmat în scaunul Moldovei.

Astfel, *Ştefăniţă Vodă* fiul lui Petru Rareş, a dat mai multe hrisoave din Iaşi: la 1551 aprilie 28, la 1552 febr. 19, aprilie 9, 25 şi 28. El a locuit la curtea acestui tîrg, pînă cînd boierii complotişti l=au omorît în cort la podul Tuţorii.

De asemenea, în prima domnie între 1552=1561, *Alexandru Lăpuşneanu*, locuind mai mult la Iaşi, a dat o serie de documente de la curtea acestui tîrg [71]). La 1557, împreună cu doamna Ruxanda şi cu fiica sa, Sultana, el a zidit *mănăstirea Socola*, cu hramul Schimbarea la faţă, ale cărei hotare aflăm că porneau «dinspre Bucium, din movila Saranda, la gura pîrîului Socola, podul Dancu, poiana Hlincea, pînă la izvorul Vasluieţului şi la fîntîna Cocii» [72]).

In acelaşi an, Alexandru Lăpuşneanu a fost vizitat la curtea domnească din Iaşi de Andrei Bzicki castelan de la Chelm şi ambasador al regelui polon Sigismund August, trimis cu o solie în Turcia, însoţit de scriitorul Erasm Otwinowscki. Scriitorul relatează [73]), că la 15 iulie 1557 solia a trecut pe la Hotin, la 17 iulie era la Ştefăneşti, iar apoi, în satele soţiei lui Moţoc, membrii soliei au făcut de strajă pentru paza cailor. La 19 iulie boierul Veaveriţă le=a oferit un ospăţ în satul său natal şi, în sfîrşit, în aceeaşi noapte au ajuns cu bine la Iaşi.

După ce ambasadorul a aşteptat multă vreme la poarta dom=

---

69) G. Reichersdorf, *Cronografia Moldovei*, ed. princeps 1541, în Tesauru› III fasc. V, 1865, p. 138.

70) „*Tesauru*“ 1865, p. 142, citează după Büsching, *Magazin*, III, 552, ed. Frankfurt a Leipzig, 1771, p. 54.

71) Alex. Lăpuşneanu a dat din Iaşi următoarele documente: 1552 noiembrie 12 (Arh. St. Buc. M-rea Bistriţa, pac. VII, doc. 1 slav), 1553 aprilie 24 (id. doc. 2 slav), 1554 aprilie 13, 20, 27 şi mai 5 (Acad. Rom. pac. XL, doc. 31, pac. CV, doc. 11 peceţi 146 slav), 1555 martie 23 (Iorga, *Stud. şi doc*, VII, p. 168), 1558 apriliei 1, 6, 7, 11, 12, 13, 16; *Uricarul*, XVIII, p. 154; Ghibănescu, *Surete* XIX, 29-83, 35-37, 39; *Uricar* XVIII, p. 199-204), 1559 aprilie 3, 11, 14 şi martie 20 (Ghib. Ipsis, şi Zap. I, 109), 1560 apr. 13 şi 19 (Arh. St. Buc. Condica M-rei Trei Ierarhi, I, 219, f. 348; II, nr. 220, f. 248). După doc. lui I. Minea.

72) „*Ioan Neculce*“ fasc. 7, 1928, 256, doc. regestă de la P. Şchiopul 12 apr. 1587.

73) P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările rom.* Acad. Rom. XVII, Buc. 1930, p. 6-7, după I. I. Kraszewski, *Călători şi solii polone în Turcia* Cracovia 1860 (Este cea mai veche descriere de călătorie polonă în Moldova).

nească Vodă Lăpușneanu l=a ținut în picioare tot timpul întrevederii. Vodă a trimis la gazda ambasadorului un bou și a doua zi a cerut restituirea pielii. Otwinowski relatează, că tabăra soliei era instalată la marginea tîrgului, lîngă un drum pe care treceau multe care armenești.

Alexandru Lăpușneanu a organizat iarmaroace inclusiv pe cel de la Iași, s=a interesat de schimbul banilor, a comandat diferite obiecte în orașele ardelene și la Liov, în sfîrșit a adus de la Bistrița la Iași maiștri zidari, pietrari, țiglari și fierari. Din timpul său se cunosc negustori ieșeni care au ajuns în Polonia. Astfel Avram Sîrzincă din Iași se plîngea la 1557 consilierilor din Liov, că Falik Zelman și Lazăr din Vladimir i=au sechestrat o cireadă de vite[74]).

Laolaltă cu vameșul său, *Constantin Corniact*, Vodă Lăpușneanu se bucura de o mare trecere la Liov, unde la 1559 înălțase o măreață biserică «Adormirea»[75]), în care a fost înmormîntat 1577 Ioan Potcoavă tăiat de poloni. Datorită acestei ctitorii frăția din Lemberg a menținut în permanență legături cu Iașul[76]).

In plină perioadă de dezvoltare a culturii slavone, acest domnitor a trimis pe popa Sava din Iași să învețe în străinătate[77]), iar la 1558 a deschis *o școală de cîntări bisericești* la Iași[78]). Unei biserici din localitate, vornicul Ion Nădăbaico i=a donat la 1555 un tetravanghel slavon, pe tartajele căruia jupan Costea și Stan Alexandru i=au scris slove de mulțumire[79]).

Alexandru Lăpușneanu a întemeiat la anul 1561 în țarina Iașilor mănăstirea Ugireni, zisă La greci, sub deal la Aroneanu, cu hramul sf. Neculai, pe care fiul său Aron Vodă o va reclădi din temelii pe alt loc[80]). Aron Vodă va face această nouă construcție cînd va vedea că... «biserica cea veche zidită de părintele său... pe alt loc sub dealuri... s=a risipit și a căzut cu totul»[81]) Alexandru Lăpusneanu a vrut să satisfacă dorința negustorilor greci din Iași prin intermediul cărora făcea comerț cu vite în Polonia, clădindu=le această biserică în țarina tîrgului, la care și dînșii au devenit ctitori.

Tot în acest an 1561, domnitorul a primit la Iași pe Ioasaf patriarhul Constantinopolului[82]), tîrgul îmbrăcînd haina de sărbătoare.

Alexandru Lăpușneanu a adus la Iași *vestita sa bibliotecă* care cuprindea incunabule rare[83]). Mai semnalăm că sub acest dom=

---

74) N. Iorga, *Ist. Rom. în chip și imag.* p. 243.

75) Id. *Ist. Bis. rom.* I. p. 255, P. P. Panaitescu, *Fondațiuni religioase în Galiția*, B. C. M. I. 1929, 1 (portretul lui Corniact).

76) La 1590, Stavropighia se adresa mitropolitului Moldovei Gh. Movilă pentru a da sprijinul instituțiilor ce se vor întemeia la Lemberg : biserica, școala, tipografia, spitalul pentru văduve și orfani (P. P. Panaitescu, o. c. p. 2).

77) Stoica Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.* București, 1905, p. 163.

78) Ilie Bărbulescu, *Arhiva Iași*, XXXIII, 1925, p. 142.

79) *T. Codrescu*, 1934, nr. 3, p. 46 ; Id. I, 1915, p. 9.

80) Alex. Lapedatu, *M-rea lui Aron Vodă din țarina Iașilor*, Bul. C. M. Ist. 1909, p. 6 : Aron Vodă confirmă vechile danii de la Lăpușneanu (sălașe de țigani satul Nicorești cu loc de moară etc., Alex. Gonța *în M-rea la Greci*... Rev. Mitrop. Mold. și Sucev. XXXV, nr. 1-2. 1959, p. 58-59, ne lămurește că prima mănăstire de la Greci a fost făcută de Alex. Lăpușneanu.

81) Al. Gonța, *art. cit.*, din Doc. Ist. Rom. A. Moldova, vol. V. p. 262.

82) I. Bogdan, *Cronic. mold.*, p. 11.

83) N. Iorga, *Rev. Ist.* XXI, 1935. p. 315.

nitor au apărut *primii pîrcălabi de Iaşi:* Spancioc la 1554 apoi Iosif Veaveriţă şi Alexa Bodei [84]).

De la Iaşi la 19 mai 1564, Alexandru Lăpuşneanu a cerut bistriţenilor să=i trimită zidari ca să construiască *o baie* (feredeul turcesc) şi *o fîntînă* la Iaşi [85]), solicitîndu=le apoi un medic pentru umflătura de la picior, după cum şi un alt medic bistriţean a fost chemat de cîţiva boieri bolnavi din Iaşi [86]). Printr=o altă scrisoare de la 11 septembrie 1564, Lăpuşneanu se adresa saşilor din Braşov. El se plîngea că ginerele lui Ion Benkner nu i=a remis culorile comandate în Polonia şi plătite cu 4500 aspri.

Mutarea capitalei la Iaşi, încercată în a doua domnie de Petru Rareş, pentru a fi pe placul turcilor [88]), s=a înfăptuit sub Alexandru Lăpuşneanu (1564=1568), cum zice cronicarul «au dobîndit scaunul său la Iaşi», unde s=a format centrul vieţii moldoveneşti. După anul 1564 toate hrisoavele domneşti au fost date din Iaşi, numai unul singur, din august 1567, provenea de la Suceava.

Mutarea scaunului ţării la Iaşi a fost efectul înrăutăţirii raporturilor lui Lăpuşneanu cu polonii, care adăposteau pe pretendenţii la tronul Moldovei [89]). Din porunca sultanului acest domnitor a dat foc cetăţilor moldovene, inclusiv Sucevei, care în plus suferise un asediu păgubitor din partea lui Ion Despot Vodă. De aceea Lăpuşneanu ura Suceava: *Sutzauam quod inde a Despota pulsus erat, tanquam infaustum locum detestatur* [90]).

Luîndu=şi reşedinţa la Iaşi, într=un tîrg liber nefortificat, el era în apropierea serhaturilor turceşti şi tătărăşti, care îl puteau ajuta la nevoie [91]).

Lăpuşneanu a amenajat curtea domnească care, după distrugerea vechiului zid de centură, era înconjurată cu «zăbrele aşa de înalte, încît dacă le săreai îţi puteai rupe picioarele». Din şaizeci de boieri invitaţi la ospăţ, patruzeci şi şapte au fost măcelăriţi la această curte, iar cei care au putut să fugă, sărind zăbrelele incintei într=adevăr şi=au rupt picioarele.

Duşman înverşunat al boierilor, Lăpuşneanu a domnit între 1564=1567 fără divan, boierii divaniţi ai fiului său *Bogdan Lăpuşneanu* (1568=1572), fiind şi sfetnicii lui. In acest timp s=a făcut prima bifurcare a vorniciei: Zbiere rămănînd la Iaşi vornic al ţării de jos şi Crăciun la Suceava, vornic al ţării de sus. Dintr=o stampă aflată la Cracovia unde apare o solie cu moldoveni trimisă de la Al. Lă=

---

84) Gh. Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 473, *Uricarul*, XIV, 87.
85) Hurmuzaki-Iorga, *Doc.* XV, p. 539.
86) Id. 553.
87) Şt. Meteş, *Zugravii bis. rom.* Anuarul Com. M. Ist. Transilvania 1926-28, Cluj, p. 48.
88) N. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpuşneanu*, Iaşi 1935. p. 124.
89) Haidenstein, ap. Engel: *Geschichte des Moldau*, p. 214. Neculce, *Letop.* II, p. 202: Lăpuşneanu „de la a doua lui domnie a început a se aşeza mai cu temei în scaun la Iaşi".
90) *Arh. Ist.* II, 10: Matei Strikovski vizitînd Moldova la 1575 spune: „capitala era la Iaşi unde fusese mutată după moartea lui Despot".
91) Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III, vol. 5, p. 85: „turcii au impus lui Lăpuşneanu să-şi îndepărteze scaunul domnesc de Poloni în alt oraş mai apropiat de ei. De la 1575 hrisoavele se dădeau de regulă numai din Iaşi".

puşneanu la Grodno în anul 1567, se poate vedea costumul şi înfăţişarea acestor ieşeni [92]).

Dacă trecem la bisericile care au fost înălţate în această vreme, trebuie să pomenim mai întîi de biserica Golia. Ea a fost construită la început din lemn (1515), în mijlocul unui vechi cimitir de la marginea tîrgului. La 1564, vărul lui Ion Golăe, vornicul Maxim Burnar cu soţia sa Antimia au dăruit acestui locaş, cu hramul Înălţarea lui Iisus, o cruce ferecată purtînd inscripţia donatorului [93]). După opt ani, la 1572, Ana şi Ion Golăe mare logofăt au rezidit din piatră această biserică, ei fiind pomeniţi la 1575 şi 1576 pe două evangheliare în manuscript [94]). Biserica Golia devenită mănăstirea «cea din nou zidită» a fost închinată la 1606 de Ana Golăe şi fiul ei Mihail mănăstirii Vatoped din Grecia, împreună cu toate bogăţiile ei: argintării, veşminte, cărţi, case, dughene, pivniţe, vii, moşii etc. [95]).

Sfîrşind cu domnia lui Alexandru Lăpuşneanu, domnitor al cărui nume îl poartă vechea stradă sîrbească din Iaşi, vom trece la *Ion Vodă cel Cumplit*. Acesta a intrat la 1572 cu alai în tîrg şi a fost întîmpinat de Ion Golăe, Gavril logofăt, Dingă hatman, Razu vistiernic, Lupu Stroici şi Crăciun [96]). Vodă Ion a primit la curtea domnească din Iaşi, în primăvara anului 1574, pe cazacii nizovi ai polcovnicului Swiercewski şi, după ce a legat tabăra de la Copou, a pornit împotriva turcilor şi a muntenilor cu o oaste alcătuită în majoritate din ţărani.

La 1573, sub domnia lui, s=a construit din lemn biserica catolică din Iaşi, a cărei întemeiere coincide cu sosirea în localitate a lui Ieronim Arsenghi, grec din Chios, care în acelaşi an a devenit episcop latin «vicar apostolic», cu reşedinţa la Bacău. După cîtva timp de la terminarea bisericii, la 1558, iezuiţii au mărit populaţia tîrgului, instalîndu=se la Iaşi şi în împrejurimi [97]).

După sfîrşitul lui Ion Vodă în marea tragedie de la Cahul, tătarii au prădat şi au ars oraşele, probabil şi Iaşul. In această si=

---

92) P. P. Panaitescu, *B. C. M.* fasc. 40, 1924. p. 75.

93) N. A. Bogdan, *Or. Iaşi*, 1913, p. 202, din slavoneşte: „Această cruce o făcu panul Maxim Burnar dvornicul şi o dădu spre rugă sie şi soţiei sale Antemia la biserica din Iaşi unde este templul Înalţarea Domnului nostru Iisus Hristos în anul 7072(1564)".

94) C. Turcu, *Biserica Golia*, în rev. Mitropolia Mold. şi Sucev. XXXIV nr. 5-6 1958, p. 462: „Acest tetraevanghel a fost prădat de tatari. Nu se ştie la ce lăcaş a fost mai înainte şi cine l-a făcut. Şi l-am răscumpărat eu... Ion Golăe mare logofăt şi am dat pe el 2200 aspri... şi l-am dat la biserica... din tîrgul Iaşului la margine... unde este hramul Înălţării... la anul 7183 (1575), martie 9". Al doilea: „Acest tetraevanghel l-a ferecat dumnealui Ion Golăe mare logofăt şi soţia sa Ana... şi l-au dat în biserica de piatră din Iaşi unde este hramul Înălţării... în anul 7084 (1576) ian. 15", Comp. S. Zotta. *M-rea Golia*, în B. C. M. Ist., fasc. 42, 1924, p. 185.

95) *Id. ibidem*, Turnul mai mic de piatră existent la 1574 a fost înălţat la 1564. Idem fasc. 41. 1924, p. 107-108.

96) Lasccki, *Historia de ingressu Polonorum in Valahiam cum Bogdano qui successit Ivonia 1572*, în *Tesauru* III, p. 252: Iassum ubi sedes voivodorum est deducunt. Ureche, *Letop.* I, p. 191.

97) Hurmuzaki, III, LXIV-V. La 1589, ungurii, saşii şi leşii care ţineau de legea Papei din Iaşi, Cotnari, Hîrlău, Vaslui, Roman, Piatra şi satele ungureşti erau sfătuiţi să se întoarcă la vechile lor obiceiuri, să postească şi să-şi dea copiii la şcoală.

tuaţie evlaviosul domn al cîmpurilor pustiite, *Petre Schiopul* a luat la Iaşi cîrmuirea Moldovei (1574=1577) susţinînd, în acest răstimp, o vie activitate religioasă. In vremea lui s=au construit patru biserici noi: Galata, Sf. Sava cea nouă, Balica (Frumoasa) şi Hlincea, în care arta zugravilor şi iconarilor moldoveni, a căror frăţie (breaslă) o aflăm la Suceava din 1570[98]), a fost admirată, după cum ne spune Uspenski şi în imperiul moscovit[99]).

Traducînd în fapt preceptele moralei crestine, domnitorul s=a ocupat şi de breasla mişeilor din Iaşi, care a obţinut sub starostele Badiu 29 de bordeie şi, sub Gligore încă 8.

Petru Şchiopul a pregătit încă de la 1575 construirea mănăstirii Galata. La început el a afectat viitorului locaş uzufructul satelor: Voroveşti, Mihăileşti cu vii şi mori pe malul Bahluiului, Plopii, Cristeşti, Belceşti, Sagna şi, Tămăşăni din Roman etc. trecute la 1578 în deplină proprietate şi a cerut bistriţenilor la 1577, să=i trimită maeştri pentru înălţarea acestei biserici[100]).

La 1579 Galata din vale era construită, pe clopotul ei fiind scris: «acest chimbal l=a făcut Ion Petru Voievod şi l=a dat mănăstirii unde este hramul Inălţării în anul 7077 (1579) martie 25». Dar Galata din vale fiind construită pe un teren fugitiv s=a risipit. Atunci Petru Şchiopul a zidit Galata din deal la 1582, căreia i=a întărit vechile danii şi i=a afectat altele noi. Prima soţie a acestui voievod Maria Amirali, fiica lor Despina (1588), precum şi un fiu au fost înmormîntaţi în această mănăstire.

Petre Şchiopul a locuit o bună parte a domniei la mănăstirea Galata în palatul pe care l=a zidit, cu paraclisul sf. Iacov, după numele fratelui său. Aici s=a căsătorit, la 17 ianuarie 1591, cu roaba sa Irina Botezat de faţă fiind: mitropolitul Gh. Movilă, Ghedeon episcopul Rădăuţilor, Anastasie egumenul Galatei, Stroici marele logofăt, Ieremia vornicul, Andrei hatmanul, Gheorghe hatmanul, cămăraşii Hrisoverghi şi Gheorghe, paharnicul Vasile şi alţii[101]).

Dar domnia lui Petru Şchiopu a fost întreruptă. Pentru răzbunarea morţii lui Ion Vodă cel Cumplit, fratele acestuia *Nicoară Potcoavă* a năvălit cu cazacii în Iaşi, ocupînd la 23 noiembrie 1577 curtea domnească. Făcînd acte de stăpînire, la 2 decembrie acelaşi an, Potcoavă a întărit prin hrisov domnesc la patru vechi răzeşi, a treia parte din satul Pietriş, confiscat de la pîrcălabul Balica. După o lună însă, la 1 ianuarie 1578, Petru Şchiopul şi=a reluat din nou scaunul, dar la 9 februarie, un frate al lui Potcoavă, *Alexandru Creţu* repezindu=se cu cazacii l=a gonit şi a cuprins iarăşi curtea domnească. Petru Şchiopul s=a întors cu ajutor turcesc şi muntenesc, l=a înconjurat şi a bătut curtea gospod. Atunci viteazul Alexandru a căutat să despresoare asediul. Făcînd o ieşire în noaptea de 11=12 martie, el a căzut rănit în mînile lui Petru Şchiopul la iezerul Ciurbeştilor lîngă Miroslava.

---

98) Al. Lapedatu, *Meşterii bisericilor moldov.* în Bul. C. M. Ist. 1912, p. 23.

99) O. Tafrali, *Îndrumări culturale*„ Buc. 1925, p. 49, citează din „Junimea literară", 1927, p. 5, impresiile lui Kondakov.

100) N. Grigoraş, *Mănăstirea Galata*, Iaşi, 1943, p. 8. 16 şi 19.

101) N. Grigoraş, o. c., p. 23-24.

Dintr=a doua domnie 1578 – 2 decembrie 1579, cînd, mazilit de turci, Petru Şchiopul a plecat din Iaşi spre Constantinopol, reţinem două hrisoave mai importante date din noua capitală. La 14 de=cembrie 1578 Petru Vodă întăreşte lui Ion Golăe logofăt cumpără=tura făcută cu o mie de zloţi tătăreşti în satul Jucşăni pe Jijia de la surorile Sanda şi Drăghita, scoase din robie de la tătari şi al doilea, la 3 aprilie 1579, domnitorul dăruieşte Gălăţii locul din ju=rul acestei mănăstiri [102]).

Alte hrisoave au mai fost date din Iaşi de *Iancu Sasul* (1579=1582) urmaşul la domnie. La 9 martie 1580 acesta a confirmat lui Pătraşcu şi surorei sale Magda, strănepoţii lui Nacotă, vînzarea sa=telor Năroteşti şi Jerdinţi, numite Lunganii, făcută de Grecea, în Cîrligătura. De asemenea a mai întărit în iunie 1580 lui Simion Mo=ţoc jumătate din satul Băluşeşti pe Bahluieţ. Ambele hrisoave au fost scrise de pisarul Bîrlădeanu. Mai menţionăm că sub domnia lui Iancu Sasu a sosit la Iaşi preotul catolic Guilo Mancinelli [103]) care a în=cercat în zadar să convertească pe armeni la catolicism.

Petru Schiopul venind a treia oară la domnie (1582=1591), a continuat opera construcţiilor bisericeşti închinate mănăstirilor din Gre=cia. La 4 august 1583, cu fonduri de la Ierusalim s=a terminat noua biserică de piatră sf. Sava [104]), fiind reîntrebuinţat clopotul vechii bi=serici cu inscripţie polonă: «acest clopot va fi pentru slujba şi pentru lauda lui Dumnezeu, anul Domnului 1570 [105]).

In acelaşi timp, între 1582=1586 s=a construit o altă mănăstire înafara tîrgului. Hatmanul Meletie Balica cu soţia sa Ana şi copiii au zidit mănăstirea din jos de Galata, pe locul numit «Prisaca lui Balica» [106]), teren care a fost dăruit Galatei de mitropolitul Teofan. La 1587 biserica fiind terminată «în Galatia» [107]) Petru Vodă a în=chinat=o mănăstirii Sinai împreună cu averile ei [108]).

Vorbind de mitropolitul Teofan, trebuie să arătăm, că acesta a avut şi alte locuri în Iaşi. Astfel, aflăm, că Mărica, jupîneasa vorni=cului Paţă, a vîndut la 7 mai 1583 o «casă cu cuhnie şi grajd», zidită pe locul mitropolitului Teofan, lui Ieremia vornic, cu 1500 aspri. Actul a fost scris în faţa vel logofătului Stroici, de pisarul Baisan [109]).

In sfîrşit, Hlincea, o altă mănăstire a fost zidită de Maria fiica lui Petru Şchiopul, împreună cu soţul ei Zotu Ţigara între 1589=

---

102) *„Ion Neculce“* fasc. 4, 1924, p. 148, veleat 7087.

103) Hurmuzaki, XI, p. 116 *Mancinelli*, dă anumite relaţii asupra negustorilor şi meseriaşilor moldoveni.

104) *Arhiva istorică*, I, 1, p. 127, *Ion Neculce*, 1924, p. 81, Comp. *Doc. priv. ist. rom. Moldova:* Sf. Sava 18 aprilie 1576 începută, şi terminată la 1583. Bis. Sf. Sava va fi rezidită la 1625 de postelnicul Ienachie.

105) G. Balş, *Bisericile... sec. XVII-XVIII*, p. 535.

106) Meletie Balica era fiul vitreg al lui Ion Movilă, căsătorit cu Maria Balica (Ghibănescu, *Surete...* XIX, p. 118).

107) Mănăstirea Balica, avea următoarele sate: *Ulmii* la Cotnari dat de Petru Şchiopul (apoi a aparţinut şi bis. sf. Vineri din Iaşi), Borceşti-Soroca dat de mitropolitul Gh. Movilă şi de hatmanul Meletie Balica *Iucas*, ocolul Piatra Neamţ dăruit de Ieremia Movilă după moartea postelnicului David, iar jumătate cumpărat de hatmanul Isac Balica, Mogoşeşti-Cîrligătura fost al lui Balica danie de la Miron Barnovschi, vii la Hîrlău în dealul Porcului întărite de Petru Şchiopul la 1587.

108) D. Ciurea, *Doc. Cercet. Istor.* X-XII, 1926, p. 86.

109) *„Ion Neculce“*, Iaşi, 8, 1930, p. 61, Acad. Rom., ms. 3316, p. 174.

1591 [110]) şi închinată mănăstirii Adriano Arghirocastron din Rumelia. Mai tîrziu Hlincea a devenit metocul Cetăţuii de lîngă Iaşi.

Pentru înlesnirea slujitorilor de la aceste locaşuri de închinăciune, Petru Şchiopul, a scutit pe preoţii şi diaconii ieşeni de toate angaralele, de cai de olac şi de alte podvade [111]) «pentru că ei sînt în acest tîrg, unde stă tînăra stoliţă a domnilor Moldovei şi de acum vor trăi domnii acolo» [112]).

Iaşul a jucat un rol important şi în relaţiile internaţionale. La 28 august 1588 Petru Şchiopul primind, la curtea domnească din Iaşi, pe William Hareborne reprezentantul diplomatic al reginei Angliei şi Irlandei, a încheiat o convenţie acordînd oricărui negustor supus reginei Elisabeta înlesnirea de a se stabili, de a face comerţ şi de a fabrica în Moldova orice marfă trebuitoare poporului [113]).

Un an după încheierea acestei convenţii comerciale Iaşul a fost din nou devastat. La 1598 beglerbegul, trecînd Nistrul spre Polonia a pustiit ţara şi a jefuit Iaşul, Petru Şchiopul neputîndu-i-se împotrivi [114]).

Petru Şchiopul care a întemeiat la 1583 prima fabrică de hîrtie din Moldova, şi-a construit o casă proprie din piatră şi lemn lîngă poarta principală a curţii domneşti din Iaşi.

Iaşul a fost vizitat de multi călători străini care ne-au lăsat impresiile lor scrise. La 1582 Iohan Newberie, care a trecut prin acest tîrg, ne relatează că vameşul Nicola Neverrede pe care l-a cunoscut era grec. In fata curţii era o spînzurătoare, iar ograda era îngrăditată cu buturugi mari. Ieşencele purtau rochii turceşti, turbane cu bucle din pietre scumpe şi la urechi lanţuri cu perle [115]).

In contrazicere cu afirmaţiile lui Antoniu Veranciu de la 1538 Newberie arată că femeile au adoptat îmbrăcămintea turcească.

La 1585, Petru Şchiopul au primit pe Fr. de Pavie seigneur de Forquevauls de la care ne-a rămas interesante note de călătorie. După trecerea Prutului pe la Ţuţora, Fr. de Pavie a sosit la Iaşi, într-un tîrg mare, reşedinţa domnitorului. După el curtea e mică, frumoasă şi plină de fast. Condus de gentilomul albanez Brutti, Fr. de Pavie a sărutat mîna domnitorului şi i-a înmînat scrisorile de recomandare de la Constantinopol.

In ograda din faţa palatului domnesc erau trei-patru sute de soldaţi îmbrăcaţi ungureşte, cu săbii turceşti şi scuturi, înşiraţi cîte doi pînă la un cort, unde domnitorul, cu sfetnicii săi, asculta plîngerile împricinaţilor. Fr. de Pavie socoteşte că în jurul Iaşului erau vreo

---

110) *Bul. C. M. Ist.*, 1907. p. 175 ; 1908, p. 87 ; N. Grigoraş, *Ctitorii Mrii Hlincea* în „Însemnări ieşene", 1930, vol. 5. nr. 3. M-rea a fost refăcută la 1660 de Vasile Lupu ; O. Tafrali, *Arta şi Archeologia*, 1933, 1934, fasc. 9-10, p. 36.

111) *„Ion Neculce"*, 1. c. p. 215, doc. Acad. Rom. CLXXXI, 49.

112) *„T. Codrescu"*, III, nr. 10, 1934, p. 146.

113) N. A. Bogdan, *Din trecutul comerţului moldovenesc*, Iaşi, 1925, p. 39. *Uricarul*, IV, p. 395.

114) Veress, *Doc.* III. 1931. p. 199, doc. 127.

115) N. A. Bogdan, *Or. Iaşi*, 1913, p. 394.

116) *Relation de Fr. de Pavie seigneur de Forquevauls d'un sien voyage fait l'an MDLXXXV aux terres du turc et autres divers lieux de l'Europe* (N. Iorga, *Acte şi fragm.* I, 37-38 ; Id. *Ist. Rom. prin călători*, I, 160) ; M. Costăchescu, *„Ion Neculce"*, fasc. 4, 1924, p. 268.

2000 de case din lemn, acoperite cu stuh, în care «trăiau neamuri rătăcitoare». Femeile îşi puneau pe cap «o roată mare din feşe de pînză înguste de două degete», la fel cu negustorii care=şi strîngeau cordelele pe turbane, iar ţigăncile se ungeau pe obraz cu sulimanuri preparate din ierburi.

Intre cele 2000 de case erau şi aşezările din satul Tătăraşi, atestat prin următoarea adnotare slavonă din 6 septembrie 1594: «această carte numită psaltire a cumpărat=o robul lui Dumnezeu Cozma din satul Văleani şi femeia lui Todosia şi au dat pe ea 8 talere de argint... şi au dat=o popii Marcu din Tătăraşi... 7103 sep. 6» [117]).

Intreţinînd un fast deosebit, Petru Şchiopul a primit la curtea domnească personalităţi de seamă. La 1590, cînd *Ştefan* a fost înălţat coregent, printre oaspeţii care au participat la serbările de la Iaşi, au fost şi patriarhii Ţarigradului, Antiohiei şi Ierusalimului, precum şi mitropolitul Ierotei al Monembaziei [118]).

Petru Şchiopul avea pasiunea oamenilor învăţaţi şi se interesa de astronomie, zodie, ştiinţă, artă etc. Ştia perfect greaca şi turca, iar la cancelaria curţii a introdus limba romînească. De la Iaşi întreţinea o corespondenţă asiduă cu cei mai învăţaţi capi ai bisericii ortodoxe din Constantinopole, în special cu patriarhul Ieremia II [119]) care vizitase Iaşul [120]).

In dorinţa de a poseda *Cronograful lui Dorotei*, Petru Şchiopul a cerut ginerului său Zotu Ţigara să=l copieze. Spre marea surprindere, la 1591 Dorotei venind din Rusia s=a oprit la Iaşi. Petru Şchiopul a ascultat cu mult interes impresiile acestuia din timpul călătoriei şi l=a rugat apoi, să=şi completeze cronica de la 1570, cu noile informaţii culese la Constantinopol «unde a jucat un rol important în activitatea bisericească» [121]).

Cel mai vechi izvor statistic, demografic şi fiscal, cuprinzînd numărul locuitorilor pe categorii de birnici a fost întocmit la 20 februarie 1591 la Iaşi de Petru Şchiopul, sub denumirea *„Catastih de cisle de ţărani de la toate ţinuturi şi curături şi vătaji şi neamuri şi popi“* [122]). Din el aflăm că ţinutul Iaşi avea 2270 ţărani, 482 curteni şi 279 neamişi [123]) şi că domnitorul primise darea în aspri vechi de la gelepii şi casapii turci şi greci. Din actele birurilor apar numele negustorilor ieşeni de la anul 1591 şi anume: Tancgi casapul, Carazias casapul, Dimos, Mihu şi Ianachi negustori [124]), apoi Necula Za=

---

117) *T. Codrescu*, vol. VI, 3, 1936, p. 46, frg. F.

118) D. Russo, *Studii ist. greco-rom.* I, 1939, p. 451, după Cronograful lui Dorotei, ed. 1818.

119) După D. Russo, *o. c.*, Sathas, *Schiţă biografică a patriarh. Ieremia II*, Atena, 1870, p. 83; Ghedeon, *Cronica casei şi bis. patriarh.* 1884, p. 67; Hurmuzaki, *Doc.* XI, p. 370.

120) N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, ed. II, 1929, vol. I, p. 203.

121) D. Russo, *o. c.* p. 80.

122) *Doc. priv. Ist. Rom.*, Ed. Acad. R. P. R. veac. XVI, vol. IV, 1952, doc. 5, p. 4 şi urm.

123) În numărătoarea ţăranilor nu se arată componenţa: ţărani dependenţi (vecini), ţărani liberi care stăpîneau în cete, şi îşi lucrau singuri pămîntul devalmaş, adică răzeşii.

124) *Doc.* Ed. Acad. IV, 19. 23-24. comp. prefaţa p. IV.

ref, alt negustor, care dă casele sale din Iaşi mănăstirii Agapia [125]). Către sfîrşitul secolului al XVI=lea la Iaşi mai erau şi alţi negustori: Gh. Perosomitul, Manoil Simotă, Balagora, Crisu Ienachi, Leondari, Lazăr Dumitru ş. a.

De la vama mare a Iaşilor, Petru Şchiopul a încasat în anul 1583, 4000 taleri pe lună, cisla goştinei, fiind de 27000 oi, care aduceau 63.700 aspri.

La 30 iulie 1590 vameşii italieni Domenego Giorgi şi Giovanni Marin di Poli au cumpărat vama mare a Iaşilor de la Petru Şchiopul şi de la fiul său Ştefan cu 7800 taleri [126]).

Se cunoaşte un inventar din care rezultă că Petru Şchiopul poseda: 59.000 galbeni, obiecte de aur şi argint, lănţişoare, inele, cruci, figurine, săbii, hangere, cupe, tipsii, pahare, linguri, sfeşnice ş.m.a. [127]). Dacă un sat valora la acea epocă 3000 de galbeni, însemnează că domnitorul avea o avere echivalentă cu 40 de sate. Mazilit din domnie Petru Şchiopul a plecat din Iaşi prin Polonia, Cehia, Austria pînă în Tirolla Bolzano [128]), unde după scurt timp a încetat din viaţă.

Dar iată că, Sigismund Bathory comunica la 14 oct. 1592, sultanului Murad al III=lea, că a trimis în Moldova călăreţi şi pedestrime cu scule bune care au ajuns lîngă Iaşi. Cînd *Petru Vodă* a înţeles că aceştia veneau împotriva sa, a ieşit la cîmp cu armata, tunurile şi focurile sale, dar neputîndu=se împotrivi a căzut în mîna turcilor. Veli=aga cu *Aron Vodă* au intrat în Iaşi după patru zile şi Aron a dobîndit scaunul Moldovei [129]).

Din vremea lui Aron Vodă (1592=1595) urmaşul său la domnie, avem interesante descrieri ale Iaşului.

Un negustor şi diplomat moscovit Trifon Korobeinikov, care împreună cu alt negustor Ivan Mişenin a fost în 1582 la Constantinopol, a trecut de data aceasta la 1593 împreună cu diaconul Mihail Ogarkov prin Iaşi, lăsîndu=ne notele sale de călătorie [130]), care cuprind o vie şi preţioasă descriere a Iaşului din această vreme.

Korobeinikov vine pe la Cameniţa=Podoliei la Hotin, la Botoşani şi la Ştefăneşti, tot prin pădure şi soseşte apoi în Iaşi. Autorul se exprimă astfel: — «La Iaşi unde nu se găseşte cetate, deoarece ţarul turcesc nu îngăduie o cetate fortificată, trăieşte gospodarul voloh. In jurul curţii sale se află un zid de piatră pentru apărarea ei, iar în curte palatul de piatră. In Iaşi sînt peste 10 biserici de piatră şi de lemn, iar biserica sobornicească făcătoare de minuni Nicolae, e mai măreaţă şi mai înaltă decît cea a lui Nicolae Gostunean (din Moscova). In biserică pe pereţi sînt zugrăvite praznicile vlădiceşti şi proorocii. Altarul e şi el zugrăvit dinspre curte şi; clopotniţa de piatră se ridică deasupra intrării. Biserica e împărţită în două părţi, în biserică se află locul voievodal, la dreapta intrării, în dosul clirosului pe un amvon îngrădit şi de toate părţile îmbrăcat cu postav roş. In

---

125) Id. 87, doc. 109.
126) Id. pag. 97, doc. 123.
127) Veress, *Doc.* III, 1931, p. 223, doc. 150.
128) Id. pag. 63, doc. 84 din 11 ian. 1593.
129) Id. III, p. 315, doc. 313.
130) T. Korobeinikov, *Al doilea mers a lui T. Korobeinikov*, comentat de S. Dolgov, Moscova, 1887, în Arhiva Soc. Ştiinţif. şi Literare, Iaşi, 1890, tom. I, p. 762.

această biserică slujeşte mitropolitul şi protopopul cu patru popi şi doi diaconi, acea biserică aflîndu=se în faţa curţii voievodale. Iar locuinţe sînt în Iaşi cam cîte sînt în Rostov şi multe prăvălii în care sînt tot felul de mărfuri, tîrguielile fiind bune».

La 13 martie la 3 ceasuri de noapte, Trifon cu tovarăşii săi s=au dus la Aron Vodă zis Tiranul, au intrat în curte călare pînă la scară, apoi au fost primiţi în palat şi conduşi în odaia domni=torului.

In această odaie, continuă Trifon – «se afla un randuc [131]) înalt pînă la brîul omului, şi acoperit cu covoare, pe care şedea turceşte gospodarul valoh. In faţa lui erau lumînări în sfeşnice, iar lîngă ele stătea voloşeşte un egreci [132]), cu oamenii săi descoperiţi». – După ce Trifon şi tovarăşii săi au sărutat mîna lui Aron Vodă, «acesta ridi=cîndu=se în picioare i=a întrebat de sănătatea ţarului şi de statul rusesc. Darurile aduse, voievodul a poruncit să fie aşezate în faţa sa. La orice vorbă pronunţată despre ţar, voievodul se scula în pi=cioare. Apoi, a dat drumul cinstit oaspeţilor, poruncind să dea hrană la oamenii cu care au venit şi la cai. Să nu li se ia vamă de la nici o marfă şi să li se dea pentru întreaga Moldovă hrisoave de trecere şi însoţitori».

Apoi Trifon vorbeşte de cetatea Sucevei, unde turcii nu permit să şadă gospodarii ţării, fiind prea aproape de graniţa lituană, unde aceştia s=ar putea refugia.

Relatările lui Trifon Korobeinikov sînt de o mare importanţă pentru oraşul nostru. Cele 2000 bordeie din jurul tîrgului semnalate de el, coroborate cu datele catastihului lui Petru Şchiopul, ne arată că, Iaşul putea să aibă la sfîrşitul secolului al XVI=lea o populaţie de 6=7000 suflete.

Cele zece biserici văzute de acest călător sporesc la număr sub Aron Vodă. Acest domnitor se întoarce la 1594 din Ardeal la Iaşi. La Braşov el a zidit un turn, o biserică şi o şcoală [133]), iar la Iaşi a început să clădească mănăstirea de la Aroneanu (Aron Vodă), alături de fosta mănăstire Ugireni, La Greci, care se risipise. Con=firmînd, noii mănăstiri vechile danii de la Alexandru Lăpuşneanu, Iancu Sasu şi Petru Şchiopul date Ugirenilor, Aron Vodă adaugă noii mănăstiri, satele Avereşti şi Rînjeşti, menţinînd totodată închi=narea acestui locaş la muntele Athos. Mai tîrziu, mănăstirea lui Aron Vodă va trece asupra mănăstirii Sozopole la Halcki din insu=lele Constantinopolului [134]).

Tot în anul 1594 se înalţă pe actualul loc al Halelor, biserica sf. Vineri, de Nestor Ureche biv vel vornic şi de soţia sa Mitro=fana, a căror fică, Nastasia, era căsătorită cu hatmanul şi pîrca=labul Isac Balica, fiul lui Meletie ctitorul mănăstirii Frumoasa şi al Anei soră cu Ieremia Movilă [135]). Ctitorul a închinat de la început biserica sf. Vineri călugărilor de la muntele Sinai.

---

131) Tron, un fel de ladă pentru lucruri scumpe.
132) Vistier.
133) Aurel A. Mureşanu, *Clădirea şcolii romîne din Braşov*, în Anuarul Inst. de Ist. Naţ. Cluj, IV, 1926-27, p. 197.
134) Al. Gonţa. o. c., p. 59.
135) M. Costăchescu, *Neamul Ureche*, în Cercet. Ist. IV, I, 1928, p. 43, Isac Balica era ctitor şi al bisericii din Dimăcheni.

După ce construirea acestor biserici a fost terminată, la 7 august 1595, s=a adunat la Iaşi *sinodul pentru înfrînarea propagandei catolice,* în frunte cu Nechifor, Ghedeon, un episcop din Liov şi cu episcopii ruteni, care au protestat cu o lună înainte împotriva actului de unire de la Brzesk. Aceştia erau susţinuţi de cazaci care în acelaşi an s=au ridicat sub comanda lui Gr. Lobodă şi Severin Nalivaiko [136]). La acest sinod au mai luat parte: Mardarie mitropolitul Moldovei, Mihail al Ţării Romîneşti, Agafton episcopul Romanului şi Amfilohie al Rădăuţului, Grecul Luca al Buzăului şi Partenie al Rîmnicului [137]). Deci, Iaşul a fost gazda celor mai proiemi=nente figuri ale ortodoxiei ruso=romîne.

Tot la Iaşi, la 15 august 1594, Aron Vodă a primit punctele confederaţiunii propuse de solul împăratului. Drept urmare, Ioan de Marini Poli a trimis, împăratului Rudolf, acest act de supunere prin Mihail Tholny căpitanul călărimii moldoveneşti [138]). După cîteva luni, în decembrie 1594, Aron Vodă cu cazacii şi cu două mii de unguri a pornit din Iaşi împotriva turcilor şi a tătarilor [139]).

Veacul al XVI=lea se încheie cu domnia lui *Ieremia Movilă* (august 1595 – mai 1600), acest domnitor răscumpără de la mănăstirea Galata, la 22 martie 1597, cu trei sute de lei, viile date de Petru Şchiopul [140]), întăreşte, la 5 aprilie 1598, lui Macri marele vatav al Iaşilor, jumătate din Iureşti sub Cozancea [141]) şi, la 2 octombie 1599, dă poruncă să se aleagă părţile Crăstinei lui Başotă din ocina şi bucatele tîrgului.

* * *

La sfîrşitul secolului al XVI=lea, Iaşul avea aspectul unui mare sat cu caracter negustoresc. Majoritatea caselor erau din lemn lipite cu lut şi acoperite cu stuh, ţiglă sau şindrilă. Plasate în mijlocul grădinilor sau a livezilor, suprafaţa fiecăreia era de cca 30 X 40 mp. Locuinţele mai mari a boiernaşilor sau a dregătorilor domneşti erau făcute din piatră şi acoperite cu ţiglă sau plumb. Dughenile negustorilor, împreună cu camara aferentă, nu erau, mai mari de 9 m. lungime [142]), iar atelierele meseriaşilor aveau aceeaşi suprafaţă.

Iaşul şi=a dublat întinderea faţă de ce a fost în secolul trecut. In spaţiul cuprins între drumul Broştenilor şi drumul vechi, au apărut: biserica sf. Vineri, tărăbi de meşteşugari, arcăria [143]), blănăria, uliţa cizmăriei, uliţa potcapierilor şi în mahalaua Cacainei, fierarii şi potcovari. Mai la nord, între drumul vechi şi noua uliţă a Goliei se desemnau trei cartiere: măjile cu biserica Dancu, locurile Movileştilor şi armenimea cu biserica armeană şi biserica sf. Sava în fine, noua chervăsărie. După defrişarea terenurilor, spre nord, au

---

136) P. P. Panaitescu, o. c., p. 368 : la 1595 la Iaşi în ţara volohă veniră 2000 războinici cu care era Vodă mulţumit şi aşteapta dornic şi alţi cazaci.

137) N. Iorga, *Ist. Bis. Rom.* p. 204, din Engel, *Gesch. der cazaken,* p. 76.

138) Veress, *Doc.* vol. IV, 1932. p. 94, doc. 56, 57.

139) Id. p. 175, doc. 97.

140) „*I. Neculce*", 1923, p. 116, doc. XCI.

141) Acad. Rom. *Doc.* pl. IV, 137 ; 14, 172.

142) N. Iorga, *Studii şi documente,* vol. V, p. 90.

143) N. Iorga, *Studii şi documente,* vol. VII, p. 105.

apărut locurile tîrgului nou, uliţa cherestegiilor, uliţa chităriei şi biserica Golia, în fine mahalaua Făinei, cu locul lui Grigore Budeanu lîngă podul mesergiilor. Spre pădure, pe drumul Hotinului, erau mormintele turcilor.

In faţa curtii domneşti pe partea stîngă a uliţei mari, au fost zidite casele lui Petru Şchiopul, un han pe locul domnesc, biserica catolică, apoi veneau locurile lui Buhuşi, Dosca şi Prăjescu aflate în vecinătatea locaşului sf. Ioan Botezătorul, în spatele căruia se găsea feredeul turcesc, în sfîrşit, dincolo de biserica Uspenia, venea locul miţeilor şi mahalaua Păcurarilor. Pe partea dreaptă a uliţei mari erau înşirate dughene, ateliere meşteşugăreşti, pivniţe, hambare şi cîrciumi.

La sfîrşitul acestui secol au apărut «suburbiile» satul Tătăraşilor, mahalaua Broşteni, mahalaua domnească, mahalaua Păcurarilor cu bordeie numeroase, locuite de sărăcime şi de meseriaşii desprinşi de curînd din mediul rural. Pe coasta Bahluiului erau «fîntîni de dubit» pentru tăbăcitul pieilor [144]). In urma procesului de separare a producţiei de circulaţie, se găseau la Iaşi mulţi meseriaşi, pentru a nu adăuga la cei pomeniţi mai sus, decît pe Stoian lăcătuşul [145]) şi Chirica lăcătuşul [146]), care au figurat ca martori la vînzarea unei case din acest tîrg.

Alături de negustorii ieşeni existau numeroşi negustori greci, ragusani, italieni şi armeni; iar printre meseriaşi erau germani şi unguri.

De la Alexandru Lăpuşneanu, care organizase prin bîlciuri; un comerţ periodic, se formase la Iaşi pe locul «bazarului», un ring medieval. Intregul comerţ era însă stingherit, atît prin firmanul sultanului de la 1568, care a instituit un monopol turcesc asupra mărfurilor din Moldova, cît şi prin restricţiile feudale, orăşeneşti şi domneşti, ca de pildă : dreptul de etapă, drumul obligator, vămile feudale şi interne, taxele de vaduri, poduri umblătoare, cetăţui, etc. [147]), mijloace de îmbogăţire a multor feudali ieşeni.

Curtea gospod a fost refăcută şi a început să se desemneze împărţirea ei în două : ograda mică cu biserica sf. Neculai şi ograda mare cu edificiile domneşti. Curtea avea o garnizoană de 400 călăreţi. In faţa zidului, se executau pedepse corporale : spînzurarea, amputarea membrelor, scoaterea ochilor etc.

Din inventarul mănăstirii Galata, sediul lui Petru Şchiopul, precum şi din descrierea călătorilor putem să ne facem o ideie de zestrea curţii domneşti. Ea se compunea dintr=un mare număr de ţesături : covoare şi chelimuri, care îmbrăcau sala tronului şi «randukul»; cerge, dvere şi pocroveţe, care garniseau interiorul odăilor ; patrafire, feloane de atlas, de adamască şi de bogasiu, întrebuinţate la slujbele din paraclisul curţii ; în fine, chivote de argint, potire cu stea, linguri de argint, sfeşnice, panaghiere, talgere, tipsii, cupe, ibrice [148]) şi altele.

---

144) St. Olteanu, l. c. p. 136 ; Gh. Ghibănescu, *Bis. Talpalari*, 1934, Iaşi, p. 9.

145) Acad. R. P. R. CLV/178, cit. St. Olteanu, p. 113.

146) Şt. Olteanu, l. c., din Arh. St. Bucureşti, M-rea Cetăţuia.

147) P. P. Panaitescu, o. *c.*, p. 58.

148) St. Olteanu, *o. c.*, p. 151 şi 169. *Catastif, M-rii Galata*, în Doc. privit. ist. Rom. A. XVI, vol. III, p. 402-409.

La ambasadorii şi călătorii străini [149]) care au trecut pe la curtea domnească din Iaşi, se putea vedea acelaşi costum al renaş=terii medievale pe care=l purta şi Const. Corniact, vameşul lui Lă=puşneanu. Acest costum era alcătuit din camaşă luxos brodată cu gulerul răsfrînt care a fost înlocuit, după moda din 1560, cu gulerul frezat, sau cu rotonda pliantă şi crohmolită. Imbrăcămintea se com=pleta printr=o haină scumpă din atlas sau catifea, cu manşete mari dantelate, acoperită cu o elegantă pelerină, pantalonul senioral şi botfori din piele subţire întinsă ca ciorapul pe picior şi răsfrîntă, cu bogate ornamente sub genunchi.

Boierii noştrii [150]) purtau anterlicul cu blană de jder peste tunica din postav, de diferite culori împodobită cu ţesături florale sau im=primeuri, strînsă cu cingătoare de piele sau alamă, prinsă în paftale şi pe şold cu lănţişoare de port=sabie. Pe cap purtau pălării de formă bizantină cu bordul mic, sau căciuli a căror fund de catifea, cu şnur aurit, cădea într=o parte.

Activitatea negustorească, tranzitul de mărfuri şi organizarea bîlciurilor periodice, în care faptele de comerţ erau însoţite de o re=clamă gălăgioasă, de o concurenţă înşelătoare, de o comandă şi o desfacere încheiate prin tranzacţii comerciale şi operaţiuni băneşti, alături de care se înfăţişau diverse forme de curiozităţi şi distracţii ale epocii a făcut ca Iaşul să=şi mărească populaţia, să=şi întindă suprafaţa şi să devie, după 1564, reşedinţa domnitorilor ţării, la curtea cărora au fost primiţi o serie de oaspeţi străini şi înalţi pre=laţi ai bisericii, în fine Iaşul să devie centrul vieţii şi al culturii moldoveneşti.

GH. BĂILEANU

---

149) A. Veranciu, Reichersdorf, Fr. de Pavie, A. Bzicki, E. Otwinowschi, Giovani Botero, Paulo Giovino, Graziani, Blaise de Vigenère, W. Hareborne, I. Newberie, Brutti, Domenego di Georgi, Giovanni M. di Poli, Trifon Koro-beinikov, O. Ogarko, etc.

150) Zbiare, Spancioc, Burnar, Veaveriţă, Alex. Bodei, I. Golăe, Nest, Ureche, Mel. Balica, Danco, Mihu, I. Nădăbaico, Costea, Alex. Stan, Gavril, Razu, Luca Stroici, Crăciun etc.

ÎNSEMNĂRI

Un epitaf din biserica Bogdan Vodă din Rădăuţi.

Biserica din Rădăuţi, ctitoria lui Bogdan I Voievod, unde se află mormîntul său şi ale primilor săi urmaşi, prezintă o serie de particularităţi, pune unele probleme care rămîn de lămurit. Indată ce se va termina noua catedrală din centrul oraşului, vechiul monument istoric va putea fi obiectul unei atenţii mai deosebite, prin studierea interiorului, prin eventuala cercetare a mormintelor, – despre care N. Iorga aruncase odată calificativul de kenotafii, – prin spălarea picturii etc.

Dacă din punct de vedere arhitectonic biserica n=a suferit modificări, exceptînd adaosul «pripratului», adică a pridvorului lui Alexandru Lăpuşneanu din 1559, pictura a fost în parte refăcută în anul 1880 de pictorul Ep. Bucevschi. Ori cît de prieput era acesta pentru acea vreme, repictarea fondului picturii cu o culoare albastru închis, acoperindu=se cu acest prilej inscripţiile slave ale sfinţilor, a fost o greşală care se resimte mai ales la tabloul votiv. Dacă aici capetele voievozilor ar avea inscripţii, am putea şti astăzi cu mai mare siguranţă, pe cine vroiau să reprezinte ei. La cel de al doilea tablou votiv, cel din pronaos, descoperit în 1933 de subsemnatul, persoanele reprezentate au fost identificate.

De asemenea cu ocazia acestei renovări a picturii, s=au acoperit cîteva scene plasate pe arcurile pilaştrilor, scene care cu prilejul unor zile de mare umiditate şi transpirare a pereţilor, au putut fi întrezărite. Astfel a fost cazul cu o scenă care pare a reprezenta Intrarea în Ierusalim (Floriile).

In această străveche biserică, n=au rămas decît prea puţine obiecte religioase de preţ. Astfel sînt: cîrja episcopului Dositei Herescu, Liturghierul său, Ceaslovul tipărit la Rădăuţi în 1745, o interesantă icoană, de factură occidentală, a Maicii Domnului cu o dedicaţie făcută acestui ultim episcop. Descrierea lor se află în lucrarea lui D. Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*, Viena 1912 (pag. 14), iar obiectele se păstrează într=un modest început de muzeu, înjghebat de preoţii slujitori la acest atît de important monument istoric. Ar mai putea fi de menţionat un manuscris misceleaneu scris în 1783, în «sfînta şi liniştita episcopie a Rădăuţului» (Candela, anul 1927, nr. 10=12).

Intre aceste obiecte mai vechi figura pînă la ultimul război mondial şi un interesant epitaf sau aer, cum i se mai zice curent popular aici. In prezent se află la Mănăstirea Sucevita.

Acest epitaf a fost semnalat în anul 1898 de parohul V. Tomiuc din Rădăuţi, care aflîndu=l scos din uz, îl pune într=o

vitrină şi într=o comunicare îl descrie sumar, atribuindu=l «soţiei lui Alexandru cel bun» (Mit=theilungen der K. K. Central=Commision, an 1898, tom. 24, pag. 238, nota 125, cuprins şi în Iahrbuch des Bukoviner Landes=Museums. 1898, pag. 115). Dimi=trie Dan, în Cronica episcopiei de Rădăuţi, dă următoarea su=mară descriere: «Un vechi aer cusut cu matasă pe care Hristos se află culcat pe partea stîngă, mijlocul corpului este înfăşurat c=o naframă, iar capul lui îm=prejurat de raze strălucitoare. Pe aer se văd îngeri şi serafimi cu=suţi cu fir» (pag, 14). Nu se dă, deci, o descriere mai amănun=ţită, nici o reproducere grafică, nu ia atitudine faţă de afirma=ţia lui V. Tomiuc privitor la proveniența epitafului de la soţia lui Alexandru cel Bun.

Epitaful nostru, în dimensiu=nea de cca 120 cm. pe 80 cm. este brodat cu fire de aur şi mă=tasă pe o pînză groasă de cînepă, avînd un fond roş=închis, vişiniu. Tema este suprabrodată cu ma=tasă ivorie pentru figuri, cafeniu pentru păr şi barbă şi cu fir de aur pentru nimburi, pentru înve=litoarea coapselor Mîntuitorului, pentru aripile şi îmbrăcămintea îngerilor, pentru steluţe şi pen=tru chenarul format din cruciţe. El prezintă forma cea mai sim=plă, considerată ca tipul cel mai vechi, al plîngerii de deasupra mormîntului Mîntuitorului. Exis=tă numai figura centrală a lui Hristos mort întins cu trupul ne=sprijinit pe nimic. El este plîns numai de îngeri. «Totul se petrece în afară de timp şi de spaţiu, în cerul simbolizat de puzderii de stele, ce înconjoară din toate părţile trupul. Acestui prim tip – simbolic – îi aparţin epitaful *sîrbesc* al principeselor Euthimia şi Eupraxia şi dintre broderiile moldoveneşti, cel de la Moldo=viţa (1484)» (E. Lăzărescu, Note despre aerul Doamnei Malina, în Studii şi Cercetări de Istoria Artei, 1. 1958. pag. 228). Capul este împodobit cu un bogat nimb cruciger cu o inscripţie ὁ ὢν, iar inscripţia IC. XC. este alăturea în susul capului.

Faţa prezintă, se pare, un de=fect de cusătură cu numai un ochi, oarecum ieşit. Părul lung negru îi cade pe umeri, barba neagră. Mîinile sînt întinse de=a lungul corpului, numai palmele sînt încovoiate spre încrucişare, ca în epitaful lui Silvan de la Neamţ, din 1437, spre deosebire de braţele încrucişate pe piept din epitaful de la Dobrovăţ, din 1506, semn de vechime, remar=cat de profesorul rus I. Titov, cu ocazia unei vizite făcute la Ră=dăuţi în anul 1917. Deasupra corpului lui Iisus Hristos sînt re=prezentaţi patru îngeri în zbor, ştergîndu=şi ochii cu năfrămi, iar sus în dreptul capetelor lor se află inscripţia abreviată ΑΔΠ. ΚU. în greceşte, adică Aliluia Kirie, laudă Ţie Doamne.

In registrul inferior, de desub=tul corpului Mîntuitorului se află în dreptul capului şi al picioa=relor cîte un serafim cu trei pe=rechi de aripi, iar la mijloc un înger din ceata scaunelor, închi=puit ca «neşte roate înfocate, a=vînd jur în jur aripi şi în mij=locul aripilor avînd ochi, împre=jur împleticite fiind unele cu al=tele şi închipuindu=se ca un îm=părătesc scaun» (V. Grecu, Cărţi de pictură bisericească bizantină, 1936 pag. 106). In lipsă de alte personaje, fondul este presărat cu o mulţime de steluţe în opt raze. Toată scena este încadrată de un chenar de cca 3 cm. con=stînd din o serie de cruciţe cu braţe egale cuprinse în cercuri.

Inscripţia cu troparul cuvenit

şi eventual cu numele donatorului şi cu data lipseşte, deoarece epitaful, destul de uzat, a primit, probabil în 1898, o căptuşeală şi o bordură nouă, de cca 6 cm. lăţime, de culoare vişinie potrivită.

Vechimea epitafului nostru, neavînd nici o dată, nu se poate fixa decît cu aproximaţie, prin comparaţie cu alte epitafe, prin supoziţiune, din caractere interne. Din epitafele cunoscute, care însă au reprezentări amplificate, unele dezvoltate pînă la încărcare, sobrul epitaf de la Rădăuţi are asemănarea cea mai mare cu epitaful mănăstirii Moldoviţa, din timpul egumenului Anastasie, din anul 1484 (Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare. Ed. Acad. R. P. R. 1958, fig. 205, pag. 293). Acest epitaf are de asemenea numai chipul lui Hristos, întins, cu poziţia mîinilor identică, şi plîns numai de îngeri. Ingerii în sbor de deasupra au poziţie identică, numai numărul lor diferă, fiind reduşi la trei, din cauza dimensiunilor mai mici ale epitafului (70 cm. pe 62 cm.), în plus însă cu doi serafimi înghesuiţi printre stelele dintre cei 3 îngeri şi corpul lui Iisus.

Registrul inferior este şi mai asemănător. Se văd doi serafimi cu trei perechi de aripi, între ei «tronuri a treia ierarhie îngerească, reprezentată prin două cercuri înaripate, care se întretaie» (Repertoriul, descrierea de la pag. 293).

Inscripţia IC. XC. se află în dreapta şi în stînga capului, iar steluţele mai puţine ca număr, au numai şase raze. Cuvintele aliluia Kirie nu se află la îngeri, în schimb serafimii de jos au inscripţia, sfînt, sfînt, sfînt. Bordura în cruci nu se află.

Cu toate aceste deosebiri de amănunt, neesenţiale, factura este asemănătoare, astfel că epitaful nostru, dacă nu este cumva mai vechi, poate fi din aceeaşi epocă de aur a broderiei moldoveneşti, din timpul lui Ştefan cel Mare, care a înzestrat biserica şi mormintele strămoşilor săi nu numai cu noi pietre funerare ci şi cu acest epitaf, lucrat probabil în vestitele ateliere de la Putna sau în altă mănăstire din Moldova.

Pr. IOAN ZUGRAV

Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul, al lui Dimitrie Cantemir, exemplar de la Mănăstirea Sf. Ilie de lîngă Suceava.

Mănăstirea din satul de astăzi sf. Ilie, cu biserica zidită de Ştefan cel Mare în anul 1488, este cunoscută mai ales prin pictura cu chipul lui Ştefan cel Mare, prin iconostasul împodobit cu icoane de pictorii ruşi Ulianov, prin cîteva obiecte vechi şi prin faimosul proces de înaltă trădare intentat de către austrieci stareţului ei Macarie.

După scrierea din anul 1940 a părintelui *E. Costea* despre această mănăstire, părintele profesor *M. Şesan* ne-a dat studiul apărut sub titlul *„Biserica Sf. Ilie din Suceava“* în revista *„Mitropolia Moldovei şi Sucevei“*, nr. 1-2 din anul 1959.

Rolul cultural al mănăstirii consta în «renovarea» de mineie, compunerea slujbei sfîntului Ilie etc.[1]). Iată că aflarea unui exem-

1) M. Şesan, *Biserica Sf. Ilie Suceava*, în revista Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 1-2, anul 1959, pag. 85-86.

plar al «Divanului sau Gîlceava Înţeleptului cu lumia, isvodit din Vechiul şi Noul Testament în slava şi folosinţa moldovenescului niam» de către Dimitrie Cantemir şi tipărit la Iaşi în 1698, exemplar fost în proprietatea călugărilor din această mănăstire, aruncă o nouă lumină favorabilă asupra preocupărilor intelectuale ale vieţuitorilor ei.

Acest exemplar foarte bine păstrat ca un odor familiar, moştenit de la tatăl său, cîntăreţul bisericesc Ilie Moldovan, din Gurahomorului, se află în posesiunea dlui Ştefan Moldovan, fost notar public din Suceava. Exemplarul este complet. Admirăm înalta tehnicitate a tiparului cu texte paralele, romîn şi grecesc şi multele note laterale, adevărată performanţă şi pentru vremile de astăzi. Dar această minunată carte păstrează şi o serie de însemnări interesante, care le vom da în cele următoare.

Sub titlul, începe însemnarea: «1796 (probabil anul legăturii) *Această carti ce se cheamă Divanul lumii adică...*" restul însemnării de pe prima foaie şi următoarele două, este acoperit cu ocazia legatului de o făşie de hîrtie, pusă pentru repararea foii deteriorate în partea de jos de carii. Scrisoarea însăşi fiind foarte stîngace, se mai poate citi doar: *„în sfînta mănăstire Sf. Ilie... şi am plătit... şi este dreaptă...*"

Mai bună este scrisoarea din însemnarea următoare, de la sfîrşitul «Cărţii de închinăciune», dedicaţie adresată «blagocestivului şi prea luminatului, dulcelui şi mai marelui frate» al autorului, domnitorului Ioan Antioh Constantin[2]). Iată textul însemnării: *„Această sfîntă carte ce se cheamă Divanul sau Gîlceava Înţeleptului cu lume sau giudeţul sufletului cu trupu au cumpărat-o smeriţii şi plecaţii toţi rugătorii întru ermonaşi de la sfînta şi dumnezeiasca mănăstire Sfîntului şi m. prooroc Ilie lîngă tărgul Sucevii de la Dumitraşco panul să (!) Solcă. Să să ştia*". Iscăleşte † *smeritul întru ermonaşi...* (indiscefrabil), urmează altă iscălitură *„eromonah Ioanichie Abaz*".

Tot pe această foaie se mai află însemnarea: *„Aciastă carte să se ştie că au cumpărat-o călugării* (2 cuvinte tăiate cu cerneală) *patru lei, să fie pomană leat 7220 (— 1712)*". Deci 1712 ar fi anul în care cartea a ajuns la mănăstire.

Pe foaia cu «închinăciunea» dascălului Eremia Cacavela către Dimitrie Cantemir urmează altă însemnare: *„In zilele prenaltatului domnului Constantin Racoviţă Vodă*". Ar putea fi deci din anii 1749-1753 sau 1756-1757, din cele două domnii ale lui Constantin Racoviţă.

Jos, pe foaia a doua din fascicola întîia începe altă notiţă: *„Să se ştie de cînd am venit în sînt Ilie în zilele lui Gheorghie Abaza şi m-au călugărit în zilele lui Michail Vodă şi preosfinţitului Kir Ghedeon mitropolit, vlt. 7228 (=1720), febr. 7. Leontie arhidiacon*". Ca şi Ieromonahul Ioanchie Abaza din nota anterioară, Gheorghe Abaza este membru din familia de boieri, unul însoţitor al lui Dimitrie Cantemir în «Pohod na Charckov-1711»[3]),

---

2) Întreaga familie domnitoare Cantemir purta atunci ca patronimicon, nume de familie, numai numele Constantin.

3) *Studii şi Cercetări Istorice*, vol. XVIII, Iaşi, 1942, pag. 423.

alţii înmormîntaţi în mănăstirea Solca[4]). Membrii acestei familii par a fi avut legături deosebite cu mănăstirea Sf. Ilie şi poate rol de protectori. Dumitraşco din Solca, de la care cumpără că=lugării această carte, pare a fi din această familie. Mihai Vo=dă este Mihail Racoviţă, în a 3=a sa domnie 1715=1726, iar Mitropolitul Ghedeon este Ghe=deon de Agapia, păstorind în=tre 1708 şi 1723.

Pe foaia a 6=a găsim în con=tinuare însemnarea: *„A (l) mi=tropolitului Gheorghie smerit şi plecat ucenic păcătos"*. Este vorba de urmaşul lui Ghedeon, mitropolitul Gheorghe de Neamţ (1723=1730).

In josul foii a 7=a începe în=semnarea: *„Acest divan al lu=mii iaste al sfîntului proroc Ilie, ci iaste lîngă tărgul Su=cevei. Iar cine ar fura=o de la mănăstire, să fie suptu blăs=tămu lui sf. Ilie. Amin. Amin. Amin"*.

Sensul altei însemnări mai mici de pe latura foii 76 verso nu l=am putut găsi.

O notă marginală de pe foaia 107, cu scrisoarea mare, nefor=mată, începe: *„Cinstitul şi pre=osfinţitul părinte"*, pentru a urma apoi cu o scrisoare mă=runtă iscusită *„† citit şi preo=sfinţia sa părinte[le]. Lazăr"*, apoi încă odată icălitura *ero=monah „Lazăr"*.

Jos pe foaia 118 cu un scris neformat găsim: *„Citit (?) scri=soare a me la Dumnezăul". A scris=o Ioniţă dascăl (?) de la satu mari, diac...* (mai multe cuvinte indescifrabile)». Se ştie că Satu Mare, comună de lîngă Rădăuţi, aparţinea mănăstirii Sf. Ilie, ca donaţie de la Ştefan cel Mare.

O notiţă mărginală de la foaia 121 verso; vesteşte: *„Să se ştie ori în cătă vreme că au legat măria sa Vodă văcăritul la let 7265 (= 1757) Gavriil. S=au străgat carte în 17 marte în Suciava. Şi în 18 au măzilit (pe) Constantin Vodă"*. Este vorba de Constantin Racoviţă din a doua sa domnie (1756=1757)[5]).

Pe foaia a patra de la Scara cărţii găsim însemnarea aceluiaşi Gavriil de mai sus: *„Adică eu Gavriil am însămnat să se ştie că cînd am venit în Sînt Ilie let 7261 (=1753) noembrie şi... Paştile ar cădea sfîntul Gheorghe. Şi că s=au însurat let 7263 (=1755) şi de cînd au fost lăcustele ş=au perit soa=rel vălet 7256 (=1748). (iscă=lit) Gavriil"*.

La finea cărţii aflăm notiţa: *„La anul văleatului 1796 au legat aciastă carte în tărgul Botoşanilor"*.

Pe verso foii de legătură se află o notiţă în greceşte, din a=nul 1798.

In fine tot aici găsim însem=narea: «Să se ştie aciastă carte este a smeritului preotului Cons=tantin Popovici, paroh». Un Constantin Popovici este indus în evidenţa individuală a paro=hilor din anul 1780 în parohia Chilişeni cu Ştirbeţoaia[6]). Tot aici aflăm şi de o nouă trecere a acestei cărţi în proprietatea unui oarecare Gheorghe Medvig.

De încheiere, vom sublinia că

---

4) E. Kozak, *Inschriften aus den Bukovina*, I. Viena, 1903, pag. 126 şi 127.

5) Despre desfiinţarea văcăritului vezi N. Grigoraş, *Mitrop. Iacov Put=neanul*, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei 1957, nr. 9-10, pag. 796.

6) Individual Ausweis-ul din Planul duhovnicesc de regulare, apărut în Normalien I, 1887, pag. 60.

prezenţa acestei cărţi de înaltă factură teologică-filozofică – la fine se dau şi «ale stoicilor po-runci zăce» – în mănăstirea sf. Ilie constituie o mărturie despre nivelul ridicat intelectual al vie-ţuitorilor din această modestă aşezare călugărească a Mol-dovei.

Pr. I. ZUGRAV

Sărbătoarea bimileniului lui Ovidiu în Italia.

Bimileniul lui Ovidiu a fost sărbătorit în chip deosebit în ţa-ra noastră, dar şi în alte ţări au avut loc festivităţi ovidiene şi mai ales în Italia. Astfel, ex-tragem din revista *La parola del passato* (1958, fasc. LIX-LX, p. 203-204) şi din *Revue des étu-des anciennes* (1959, t. LXI, nr. 1-2, p. 261) informaţiile ce ur-mează.

Institutul de studii romane din Italia a instituit, cu prilejul bi-mileniului lui Ovidiu, un ciclu de conferinţe. De asemenea, A-cademia Nazionale dei Lincei (Ac. Naţ. Italiană) a progra-mat discursul festiv al acad. Prof. Angelo Monteverdi cu pri-vire la soarta lui Ovidiu în evul mediu. In Campidoglio festivita-tea solemnă a avut loc la 10 mai 1958, orator oficial fiind prof. Ettore Paratore.

Cele mai multe iniţiative au avut însă ca centru Sulmona, oraşul natal al poetului. In oc-tombrie 1956 s-a inaugurat aici un ciclu de conferinţe care au continuat şi în anii următori. Au fost reluate săpăturile de la poa-lele muntelui Marrone, unde încă din sec. al XVI-lea se vedeau rămăşiţele pe care glasul popo-rului le identificase cu casa sub-urbană a poetului. Săpăturile, făcute sub conducerea prof. V. Cianfarani, au dat însă la iveală, dimpotrivă, un templu din epoca republicană, identifi-cabil cu sanctuarul gintei Pelgina. In legătură cu această campanie arheologică, prof. V. Cianfarani a organizat la Sulmona o expo-ziţie de amintiri ovidiene. In ace-laşi timp comitetul local pentru festivităţi a pus bazele unui Centru bibliografic ovidian. A-ceastă iniţiativă a fost inaugu-rată prin publicarea *Bibliogra-fiei ovidiene* sub îngrijirea prof. E. Paratore, care a inaugurat de asemenea la Chieti, în ziua de 4 septembrie 1957, Congresul de istoria tradiţiilor populare, cu o cuvîntare despre legenda populară a lui Ovidiu în lumina studiilor mai recente, şi a pro-nunţat, în ziua de 28 martie 1958, la Sulmona, discursul co-memorativ, în prezenţa Preşedin-telui Consiliului de Miniştri. In aceeaşi zi oraşul Sulmona a pre-dat, cu ceremonie solemnă, mi-nistrului Romîniei adresa în lim-ba latină trimisă de acest oraş poporului romîn.

La scurt timp după aceasta, între 20 şi 24 mai 1958 s-a ţinut la Sulmona *Congresul interna-tional de studii ovidiene.* Pe lîngă specialiştii italieni, au luat parte la acest Congres reprezen-tanţi din Anglia, Belgia, Franţa, Germania, Irlanda, Olanda, Po-lonia, Romînia şi Statele Unite ale Americii. Şedinţele Congre-sului s-au ţinut la Museo della Munziata, cu două secţii care au funcţionat concomitent. Con-gresiştii au făcut excursii în munţii Abruzzi, organizate de oraşul Sulmona, care a organizat de asemenea şi două reprezentaţii teatrale «de o calitate excepţio-nală», după expresia lui H. Bar-don (Rev. d. ét. anc. p. 261).

Bimileniul lui Cicero (106-43 în. e. n.).

Cu prilejul împlinirii a 2000 de ani de la moartea lui Cicero, s=au ţinut în multe ţări cuvîntări şi s=au publicat articole comemorative. Cum era şi firesc însă, în Italia s=a dat o mai mare amploare acestei comemorări. Aflăm astfel din revista *La Parola del passato* (1958, fasc. LIX=LX, p. 201), că la Roma s=a constituit Centrul naţional de studii ciceroniene, cu sprijinul Institutului de studii romane, care la rîndul său şi=a asumat sarcina unui bogat ciclu de conferinţe comemorative. Centrul a pus bazele a două mari colecţii: versiunea în limba italiană şi o nouă ediţie critică a tuturor operelor lui Cicero. La a doua iniţiativă au fost invitaţi să ia parte şi specialişti străini, dintre care mulţi au şi răspuns la apel, prezentînd rezultate parţiale, profund originale, ale revizuirii unor opere ciceroniene. Pe lîngă cele două colecţii Centrul a iniţiat şi o a treia colecţie de studii cu privire la Cicero şi o revistă de studii ciceroniene.

Centrul a patronat de asemenea ridicarea unei statui a lui Cicero în piaţa principală din Arpino. Statuia, operă a lui Ferruocio Vechi, a fost inaugurată la 2 mai 1958. Cu acest prilej a avut loc o sesiune academică, în timpul căreia au vorbit despre Cicero profesorii Aldo Ferrubino şi Ettore Paratore de la Universitatea din Roma şi prof. Ph. Levine de la Universitatea Harvard (S. U. A.). Cu puţin înainte, bimileniul ciceronian fusese sărbătorit în chip solemn la Campidoglio, în prezenţa Preşedintelui Republicii Italiene, orator oficial fiind prof. Gino Funaioli.

A stîrnit vii discuţii, chiar şi în presa cotidiană din Roma, încercarea făcută de arheologii locali de a lărgi săpăturile de la aşa numita insulă a lui Fibreno, între Arpino şi Sora, şi a identifica resturile găsite acolo cu casa părintească a lui Cicero.

Pe de altă parte, aflăm din *Revue des études anciennes* (1959, t. LXI, nr. 1=2, p. 262) că între 2 şi 7 aprilie 1959 s=a ţinut la Roma primul *Congres internaţional de studii ciceroniene*, organizat de Centrul de studii ciceroniene. Şedinţa solemnă de deschidere a Congresului s=a ţinut în Sala Busturilor, la Capitoliu, iar lucrările Congresului s=au desfăşurat într=un auditorium modern din strada Palermo. Au fost înscrişi la cuvînt nu mai puţin de 70 de oratori. «Participarea activă a mai multor congresişti veniţi din Republicile Ropulare Ungară şi Polonă şi telegrama de felicitări trimisă de Republica Populară Romînă au creat o ambianţă paneuropeană din cele mai simpatice», spune un membru al Congresului (A. Haury). S=a vorbit la acest Congres, între altele, şi despre influenţa lui Cicero asupra Fer. Augustin. Congresiştii au făcut două excursii, una la Formies şi alta la Arpino, şi au luat parte la un coktail în saloanele Şcolii Franceze din Roma. Inainte de ultima excursie, Papa Ioan al XXIII=lea, căruia i se oferise o machetă a statuii ridicate la Arpino, a primit în audienţă pe membrii Congresului, aducînd omagii lui Cicero.

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

Pocroveţele de la Dragomirna.

Alături de piesele de mari dimensiuni ce se află în muzeul mănăstirii Dragomirna, există şi trei acopereminte de sfinte vase cunoscute sub numele generic de «pocroveţe».

Pocroveţele de care ne ocupăm formează un tot unitar compoziţional şi sînt asemănătoare întru cîtva celor de la Putna (vezi «Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare» Buc. 1958). Fiecare cuprinde cîte o scenă distinctă, după cum urmează :

I. – *Sfinţirea Pîinii.* Pe fond de mătase albastră (acum decolorată) se află brodat cu fir de aur, argint şi mătasă, Mîntuitorul în faţa unei mese. In dreapta Mîntuitorului se află un înger, iar de fiecare parte cîte trei apostoli, care spre deosebire de piesele asemănătoare de la Putna, nu sînt numiţi. Aceştia primesc din mîna Mîntuitorului cîte o fărîmă din pîinea adusă ca jertfă. Pe acoperemîntul mesei se află o cruce cu braţe egale, cuprinzînd între braţe însemnele IC XC NI CA, iar la capetele braţelor, literele greceşti de la începutul următoarelor cuvinte greceşti : lumina creştinilor – lumina tuturor.

Incepînd din partea stîngă de sus se află următorul text :

«Dînd El lor, a spus apostolilor : luati mîncaţi, acesta este trupul Meu care pentru voi se dăruieşte (sic) întru iertarea păcatelor. In anul 7067 (=1559), numitei mănăstiri Voroneţ)». Dimensiuni 62/53 cm.

II. – *Junghierea Mielului.* Scenă cu totul nouă şi neobişnuită, lucrată din material asemănător scenei precedente. Pe un disc se află Domnul Iisus, culcat, avînd un acoperemînt mare din pînză peste mijloc. La cap şi la picioare, cîte un înger cu o mînă ridicată în sus într=un gest de rugăciune, iar în cealaltă ţinînd o ripidă de formă pătrată. Deasupra discului, o candelă suspendată de undeva de sus.

De=o parte şi de alta a candelei, se află următoarea inscripţie :

«Acesta este mielul lui Dumnezeu».

Incepînd din partea stîngă de jos, se află următorul text liturgic :

«Ca o oaie la junghiere s=a adus *). Ca un miel nevinovat /înaintea celui ce=l tunde, fără glas, aşa/ nu şi=a deschis gura Sa. In smerenie judecata Lui s=a luat (sic)/. Neamul Său cine îl va povesti? că s=a înălţat (!) de pe pămînt viaţa Sa (sic)».

Dimensiuni 65/51 cm.

III. – *Sfinţirea vinului.* Scenă asemătătoare cu prima. De data aceasta apostolii primesc vin dintr=un ulcior.

In partea stîngă sus, se află următoarea inscripţie liturgică :

«Dînd El ucenicilor şi apostolilor Săi a zis : beţi /dintru acesta toţi, acesta este sîngele meu al legii noi/ care pentru voi se dăruieşte întru/ iertarea greşelelor. In anul 7067 (=1559)».

In cadrul scenei, deasupra personajelor se află inscripţia edificatoare :

«Grigorie fost mi[tropolit] a plătit lucrul».

Dimensiuni 51/47 cm.

* * *

*) „Liturghier", ed. 1956 spune „ca un miel" — pg. 91.

De la mitropolitul Grigorie se mai păstrează un tetraevanghel, cunoscut sub numele «de la Voroneţ», purtînd ca dată a scrierii 28 iunie 7059 (=1551), cînd era încă «arhiepiscopul şi mitropolitul Sucevii», iar ca dată a ferecării, 16 februarie 7065 (=1557). In inscripţia din 1557, Grigorie apare «fost mitropolit» ca în cea de pe pocroveţele de care ne-am ocupat.

DORIN JACOTĂ

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Cronicile Slavo-Romîne din secolele al XV-XVI-lea, publicate de *Ion Bogdan.* Ediţie revăzută şi completată de *P. P. Panaitescu.* Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1959, 332 p. în 8^0.

Noua ediţie a cronicilor slavo-romîne din sec. XV-XVI reprezintă un instrument ştiinţific de lucru, indispensabil, pentru toţi cercetătorii istoriei ţării noastre. Aceste izvoare istorice narative, de prima mînă, au fost descoperite, în marea lor majoritate, de către Ion Bogdan, care le-a şi editat, pentru prima oară, sub titlul de *Vechile cronici moldovenești pînă la Urechia, Bucureşti 1891,* şi *Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor, Bucureşti, 1895.*

Faţă de ediţiile lui I. Bogdan, ediţia lui P. P. Panaitescu cuprinde, în plus, *„Învăţăturile"* atribuite lui Neagoie Basarab, *Cronica murală de la Suceava* şi *Cronica murală de la Bucovăţ, Cronica germană a lui Ştefan cel Mare,* precum şi *Povestire despre Dracula voievod* (Viaţa lui Vlad Ţepeş), editată în romîneşte, pentru prima oară, tot de către I. Bogdan, în lucrarea intitulată: *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui,* Bucureşti 1896.

Autorul noii ediţii, a celor mai vechi izvoare istorice a ţării noastre, care cuprind ştiri unice, necunoscute cronicarilor contemporani streini, a revizuit atent vechile traduceri, care aveau scăpări serioase, dînd traduceri noi, mult îmbunătăţite, datorită cărora se pot evita duble interpretări din partea cercetătorilor care nu cunosc limba textelor.

Pentru controlarea textelor tipărite de I. Bogdan, P. P. Panaitescu a revăzut originalele aflate în ţară folosind şi noi copii fotografice pentru cele care se găsesc astăzi în bibliotecile din U. R. S. S. De asemenea, pentru stabilirea textului cronicii moldo-polone a folosit un manuscris inedit. Unele texte, ca de exemplu, Cronica slavă a lui Vlad Ţepeş, letopiseţele Putna I şi Eftimie sînt cele publicate de Ion Bogdan, care prezintă toate garanţiile de exactitate.

1. – Prima cronică slavă reeditată de P. P. Panaitescu poartă titlul de *Letopiseţul anonim al Moldovei,* care fusese publicată de I. Bogdan, în volumul *Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor,* sub titlul de *Letopiseţul de la Bistriţa.* P. P. Panaitescu, bazîndu-se pe o serie de date, consideră că trebuie să se renunţe la ipoteza că letopiseţul, în forma care ne-a parvenit, ar fi fost început în vremea lui Alexandru cel Bun şi continuat la mănăstirea Bistriţa.

P. P. Panaitescu argumentează că pomelnicul de la Bistriţa nu se potriveşte cu textul letopiseţului, care are, în plus, numele voievozilor Dragoş, Sas, Ciubăr şi ale Neacşei şi Marinei, soţiile lui Alexandru cel Bun. In schimb letopiseţul nu aminteşte pe Anastasia mama lui Alexandru cel Bun şi nici pe Costea voievod, menţionaţi în pomelnic. In plus letopiseţul dă greşit chiar data de an a morţii lui Alexandru cel Bun, 1434 în loc de 1432, deşi el a fost înmormîntat la Bistriţa.

Bazat pe aceste fapte, P. P. Panaitescu, contrar celor afirmate de I. Bogdan, susţine că acest letopiseţ este o variantă, o copie, – care a suferit cele mai puţine remanieri şi prelucrări – a letopiseţului prototip redactat la curtea lui Ştefan cel Mare. Argumentele aduse de editor sînt concludente.

In noua ediţie P. P. Panaitescu a rectificat cronologia folosită de I. Bogdan de 1 septembrie, cu acea de 1 ianuarie, cum era folosit anul în Moldova. S-a dat şi o nouă traducere a textului slav, deosebită de a lui I. Bogdan, care are omisiuni şi greşeli.

2. – P. P. Panaitescu reeditează, în continuare, *Cronica Moldo-Germană*, numai în traducere, care diferă de celelalte două publicate anterior. In note, P. P. Panaitescu justifică noile interpretări faţă de cele date de editorii precedenţi. Editorul – deşi nu sîntem de aceeaşi părere – susţine că nepublicarea textului original al cronicii moldo-germane în noua ediţie se datorează faptului că a fost publicat «pînă acum de trei ori, în ediţii accesibile, *şi corecte, chiar cu fotocopii după original*".

P. P. Panaintescu susţine că autorul cronicii moldo-germane «a folosit şi a tradus, prelucrînd-o, cronica internă a Moldovei pe limba slavonă» (p. 26). Trebuie însă menţionat că prof. I. Minea a scris următoarele: „*Cronica breviter scripta* alăturи de ştirea lui Luccari, care a cunoscut şi el cronica lui Ştefan cel Bătrîn, este o indicaţie în plus că a circulat în Moldova aparte, fără istoria Moldovei pînă la 1457 şi fără domniile moldoveneşti care au urmat, şi numai cronica lui Ştefan cel Mare. Luccari a cunoscut forma romînească a acestei cronici» *(Din Istoria culturii romîneşti*, p. 80; vezi de acelaşi, *Despre cea mai veche cronică a Moldovei* în *Anuarul liceului I. Maiorescu*, Bucureşti 1922, p. 15).

După P. P. Panaitescu, autorul acestei cronici ar fi fost un contemporan străin, mai precis un german, militar tehnician de meserie, angajat probabil de Ştefan cel Mare,

3. – *Cronica scurtă a Moldovei*, scrisă în limba slavă, cuprinde, de fapt, doar lista domnitorilor moldoveni pînă la 1451, oprindu-se la moartea lui Bogdan al II-lea. Anterior a mai fost reeditată de I. Bogdan în *Convorbiri literare*, XXXV (1914), pp. 527-530.

4. – *Letopiseţul de la Putna* nr. 1. Manuscrisul reeditat acum de P. P. Panaitescu se află la Chiev în biblioteca mănăstirii Lavra Pecerska. Letopiseţul a fost copiat la Mănăstirea Slatina în jurul anului 1561, în limba slavă, şi cuprinde cu oarecare lipsuri, istoria Moldovei

dintre anii 1359=1526. A fost publicat pentru prima oară de I. Bogdan în volumul *Vechile cronice moldovenești pînă la Urechia.* Această versiune, a vechiului letopiseț moldovenesc pare sigur a fi fost prelucrată la mănăstirca Putna, în vremea domniei lui Ștefan cel Tînăr, fiindcă manuscrisul se termină cu descrierea evenimentelor din anul 1526.

Letopisețul deși are multe lacune, cuprinde totuși o serie de date noi, care lipsesc în alte izvoare. P. P. Panaitescu a dat o nouă traducere, renunțînd la încercarea de arhaizare a limbii, făcută de I. Bogdan.

5. – *Letopisețul de la Putna* nr. 2, scris în limba slavă, cuprinde o parte din istoria Moldovei dintre anii 1359=1518. După ce I. Bogdan l=a descoperit în biblioteca din Leningrad, l=a publicat în *Analele Academiei Romîne,* secția istorică, Seria II=a, t. XXXI (1909). Acest letopiseț este o prelucrare deosebită față de Putna nr. 1, fiind mai complet, fără lacunele precedentului și, avînd, în plus, o serie de știri, care nu se găsesc în nici unul din celelalte letopisețe slave moldovenești. Letopisețul Putna nr. 2 este o prelucrare a Letopisețului nr. 1, independentă, cu știri noi.

Traducerii făcută de I. Bogdan, P. P. Panaitescu i=a adus numeroase îmbunătățiri.

6. – P. P. Panaitescu a publicat în noua ediție și *Traducerea românească a letopisețului de la Putna,* aflată în manuscrisul nr. 3560 al Academiei R. P. R. provenit de la mănăstirea Bisericani. Manuscrisul a mai fost publicat de I. Bogdan în *Analele Academiei Romîne,* secția istorică, seria II=a, t. XXX (1909).

Sigur că traducerea a fost făcută în jurul anului 1770, de către arhimandritul Vartolomei Măzăreanul. Greșelile de traducere par a se fi datorat copistului, monahul Theofilact de la Bisericani, deoarece Vartolomei Măzăreanul era un bun cunoscător al limbii slave. Ni s=a păstrat numai copia lui Theofilact, cu data de 16 aprilie 1800.

Trebuie subliniat că, după datele istorice pe care le conține, traducerea nu s=a făcut după letopisețul Putna 1 sau Putna 2, ci după o variantă necunoscută. P. P. Panaitescu a publicat această traducere fiindcă are știri care lipsesc din cele două versiuni de la Putna, ceea ce ar dovedi existența unor alte variante a letopisețului de la Putna, astăzi pierdute.

7. – *Cronica lui Macarie* reeditată de P. P. Panaitescu, cuprinde istoria Moldovei dintre anii 1504=1551. Autorul cronicii, Macarie episcop de Roman (1531=1558), cu o întrerupere între anii 1548=1551, a fost ucenicul mitropolitului Teoctist al II=lea (1508–1528).

Macarie a început să=și scrie cronica înainte de 1531, cînd, după cum el însuși mărturisește, era ieromonah.

El a mai scris și alte lucrări. Astfel în 1523 a copiat o psaltire slavonă pentru mitropolitul Teoctist și o traducere slavă a Sintagmei lui Matei Vlastares, cerută domnitorului Alexandru Lăpușneanu, în 1556, de către țarul Ivan al IV=lea.

Macarie a scris cronica din porunca domnitorului Petru Rareș, într=o vreme cînd «cărturăria slavonă din Moldova era în plină dezvoltare». Macarie și=a ales modelul de a scrie din istoriografia bizantină, de aceea se poate afirma că școala creată

de el «reprezintă epoca influenţei slavo-bizantine asupra istoriografiei moldoveneşti» (I. Minea *Letopiseţele* etc., p. 253). Unul dintre ucenici, cronicarul Azarie, a scris despre dascălul său că a fost «alesul între filosofi», care a avut «minte înaltă», că era «îndrăzneţ în predici, meşteşugit şi iscusit în cuvinte şi foarte învăţat ca nimeni altul, după cum mărturiseşte pentru dînsul acest letopiseţ mai sus scris de către dînsul şi altele mai multe». (Cronica lui Azarie, ed. P. P. Panaitescu, p. 141).

Macarie şi-a început cronica înainte de 1 ianuarie 1539. Cronica lui a circulat în două versiuni, prima povestind evenimentele de istorie moldovenească pînă la 1542, iar a doua pînă la 1551, care a fost apoi continuată de Azarie.

Lucrarea personală a lui Macarie începe cu povestirea evenimentelor din 1525 înainte. Pînă la această dată el a folosit analele slave, pe care le-a prelucrat în stilul său, adăugîndu-le informaţii noi. Caracterul de cronică oficială a lui Macarie se observă mai ales din faptul că prezintă domnia lui Petru Rareş fără amănunte precise, în trăsături vagi. Ultimii ani de domnie a lui Petru Rareş sînt prezentaţi sumar. Astfel el susţine că între anii 1541 şi 1546 Petru Rareş «îşi petrecea bătrîneţele cu noroc bun, în băi şi băuturi şi mîncări şi ca o pasăre cu pene de aur sau un vultur alb pe acoperiş» *(Cronica lui Macarie*, p. 103), după care aminteşte doar expediţia împotriva lui Mailat (vara anului 1541).

Macarie şi-a ales ca model literar cronica universală, urmată de istoria imperiului Bizantin, a lui Constantin Manasse. De aceea se poate afirma că opera lui Macarie nu reprezintă altceva decît un panegiric în care prezintă, ca într-o haină străină, evenimentele politice şi conducerea de stat a Moldovei.

Cronica lui Macarie s-a editat de P. P. Panaitescu după manuscrisul de la Leningrad, cel mai complet, care cuprinde forma definitivă a cronicii. Ea se mai păstrează în două manuscrise, incomplete, ambele aflate tot în U. R. S. S.

P. P. Panaitescu a dat şi acestei cronici o nouă traducere.

8. – *Cronica lui Eftimie*, scrisă, de asemenea, în limba slavă, descrie istoria Moldovei între anii 1541 şi 1554, anul cînd s-a început construirea mănăstirii Slatina. Eftimie pare a fi fost egumenul mănăstirii Căpriana, şi în această calitate, din porunca domnitorului Alexandru Lăpuşneanu, şi-a scris cronica devenind astfel cronicarul său oficial.

Opera lui este contemporană cu evenimentele consemnate. Eftimie, ca ucenic al lui Macarie, i-a luat ca model cronica, considerată ca un «summum de frumuseţe de stil» (P. P. Panaitescu, Cronica lui Eftimie, p. 108).

Evenimentele descrise de Eftimie sînt contemporane. El a consemnat tot ce considera că ar fi făcut plăcere domnitorului. Spre deosebire de Macarie, Eftimie dă şi numeroase amănunte, de aceea cronica lui este un izvor de primul rang, care reflectează însă doar vederile partidei boiereşti duşmane Rareşeştilor.

9. – *Cronica lui Azarie* a fost scrisă în limba mediobulgară, pe la sfîrşitul anului 1574 sau începutul anului 1575. Cronica se referă la evenimentele

din istoria Moldovei dintre anii 1551=1574, continuînd cronica lui Macarie în forma ei com=pletă.

Azarie a fost ucenicul epis=copului Macarie. El a scris cro=nica din porunca domnitorului Petru Şchiopul, a marelui logo=făt Ion Golăi şi a mitropolitului Anastasie. Inainte de cronica lui Macarie, Azarie a copiat ver=siunea putneană a letopiseţului anonim, continuată pînă la 1518.

Ca model stilistic Azarie a adoptat opera dascălului său şi pe a lui Manasse.

In general, valoarea istorică a cronicii lui Azarie e diminuată de caracterul ei oficial şi de atitundinea nejustificată faţă de viteazul apărător al libertăţii Moldovei împotriva turcilor, Ioan Vodă cel Cumplit. De aseme=nea el nici nu aminteşte ajutorul dat de cazaci lui Ioan Vodă cel Cumplit.

Din lectura cronicii se poate constata clar că preocuparea de seamă a lui Azarie a fost sti=lul. Neglijind adevărul istoric, el n=a dat atenţia cuvenită a=mănuntelor, prezentînd doar ca=drul general al evenimentelor. Ca şi dascălul său a împru=mutat din Manasse «aprecieri şi fraze pe care le transpune la situaţiile şi evenimentele pe care le descrie» (Ibidem, p. 287), de=rutînd în felul acesta pe cei care nu cunosc istoria epocii prezen=tată de el.

P. P. Panaitescu a dat o nouă traducere romînească a textului slav, restabilindu=i înţelesul, deoarece anterior unele părţi fuseseră traduse confuz.

10. – *Cronica Moldo=Rusă* formează o anexă la Voskre=senskaia Lietopis, şi cuprinde o scurtă istorie a Moldovei, după versiunea bistriţeană, pînă la Bogdan al III=lea fiul lui Ştefan cel Mare. I. Bogdan a publi=cat=o în traducere romînească, în volumul *Vechile cronice* moldoveneşti înainte de Urechie, sub titlul de *Cronica Anonimă*. Adevăratul titlu al cronicii, este însă *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei, de cînd s=a început ţara Moldovei.*

Cronica a fost alcătuită în Moldova, în sec. al XVI=lea, dusă apoi în Rusia, şi tradusă de compilatorii letopiseţului Vos=kresenskaia. Cronica s=a putut scrie în vremea domniei lui Pe=tru Rareş, cînd Moldova a fost aliată cu Rusia împotriva Po=loniei.

Noua ediţie a cronicii, spre deosebire de aceea a lui Ion Bogdan, are la bază un singur manuscris, colaţionat cu cele=lalte. In aparatul critic sînt in=dicate variantele mai însemnate. I. Bogdan suprimase toate va=riantele, introducînd în text o serie de corectări inacceptabile.

11. – *Cronica murală de la Suceava* cuprinde o serie de date din istoria Moldovei din=tre anii 1574=1590, şi se află scrisă, în interior, pe peretele de sud al naosului bisericii Sf. Gheorghe. Ea a fost publicată, pentru prima dată, de E. Ko=zak, în lucrarea *Die Inschrif=ten aus der Bukovina* (Viena, 1903). P. P. Panaitescu republică textul, dînd şi o traducere în limba romînă.

12. – *Cronica Moldo=Polonă*, a fost scrisă în limba polonă şi cuprinde istoria Moldovei dintre anul 1352 (an atribuit de autor descălecării lui Dragoş) şi 1564. Pe lîngă datele de istorie poli=tică cronica are o anexă des=pre ţinuturile Moldovei, dregă=torii domneşti şi unele ştiri des=pre armata ţării şi organizarea judecătorească. Importanţa aces=

tei cronici constă mai ales în ştirile deosebite cuprinse în a=nexă, ştiri necunoscute din nici o altă lucrare similară.

Cronica a fost scrisă în jurul anului 1564 sau cel mai tîrziu în anul următor, în Moldova, de către un polon, care a trăit se pare, la curtea lui Alexan=dru Lăpuşneanu, îndeplinind poate funcţia de secretar. (P. P. Panaitescu, Cronica Moldo=Po=lonă, Introducere, p. 165).

Ilie Minea a susţinut însă că cronica s=ar datora lui Nicolae Brzeski, că a fost «începută la 28 octombrie 1566» şi a termi=nat=o «la mijlocul lui martie al anului următor, fiindcă Brzeski scria ultimul rînd al lucrării la distanţă în timp de 214 ani două luni şi jumătate de la a=nul întemeierii Moldovei, care pentru solul regal polon era 1352». *(Letopiseţele moldove=neşti scrise slavoneşte,* p. 219).

Izvorul folosit de autorul Cro=nicii moldo=polone a fost un manuscris din versiunea Putna. Dar în general cronica este o prelucrare polonă a vechilor a=nale moldoveneşti, iar partea dintre anii 1552=1564 este opera personală a scriitorului polon, deoarece nu seamănă cu nici o cronică internă.

Pentru noua ediţie P. P. Pa=naitescu a folosit manuscrisul Zaluski, cel mai vechi, corectîn=du=l cu celelalte manuscrise cu=noscute. Ca traducere n=a folo=sit pe ale lui Haşdeu şi I. Bog=dan, ambele fiind făcute după cel mai defectuos manuscris, şi a dat una nouă, fără greşelile celor anterioare.

13. – *Cronica sîrbo=moldo=venească* a fost scrisă în limba medio=bulgară şi se referă la istoria Moldovei dintre anii 1359=1512 şi la evenimente din istoria imperiului otoman. S=ar părea că a fost redactată în jurul anului 1512.

Ambele manuscrise în care ni s=a păstrat cronica provin din Mănăstirea Neamţului.

Noua ediţie a cronicii este mult îmbunătăţită, adăugîn=du=i=se şi însemnările referitoare la istoria bisericii Moldovei din sec. XV=XVI, aflată numai în manuscrisul slav nr. 636 de la Academia R. P. R.

14. – *Cronica murală de la Mănăstirea Bucovăţ* este sin=gura cronică munteană, în limba slavă, din sec. al XVI=lea. A fost scrisă pe peretele interior al bisericii din Bucovăţ, deasupra portretelor ctitorilor şi cuprinde date din viaţa familiei domni=torului Alexandru Mircea (1568=1577).

Ar fi fost necesar – credem – ca P. P. Panaitescu să atragă atenţia că în Moldova au cir=culat mai multe letopiseţe decît cele editate acum. Astfel se ob=servă că în Cronica=moldo=po=lonă a fost prelucrat un letopi=seţ, cu ştiri noi, după anul 1500, care nu ne este cunoscut, ca atare.

15. – *Viaţa lui Vlad=Ţepeş. Povestire despre Dracula Vo=ievod* (p. 196=214). Titlul exact al cronicii este: *Povestire des=pre Dracula voievod.* A fost scrisă în sec. al XV=lea şi cu=prinde ştiri despre Vlad Ţepeş (1456=1462 şi 1477), în special multe anecdote despre spiritul şi cruzimea lui.

Lucrarea s=a păstrat în ma=nuscrise care se găsesc numai în U. R. S. S., unde a şi fost edi=tată de mai multe ori încă din anul 1860.

Dar numai ediţia critică publi=cată în 1929 la Leningrad de Sedelnicov, s=a bazat pe manus=crisul cel mai complet, necunos=cut slavistului romîn I. Bogdan.

P. P. Panaintescu, bazat pe elemente de limbă medio=bulgară, transmise în traducerile ruse, pe însemnarea de la sfîrşitul manuscrisului publicat de Sereadnicov, şi pe alte elemente, ajunge la concluzia că lucrarea a fost scrisă în anul 1486 în limba slavă meridională de către un romîn transilvănean, care fusese la Buda, trăind pe lîngă curtea lui Mateiaş Corvinul (p. 197=198). Ar fi trebuit semnalat aici faptul că I. Bogdan credea că «Povestea despre Dracula» a fost «din cele mai interesante producţiuni literare ale ruşilor din sec. al 15=lea». (*Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui*, Bucureşti, 1896, p. 106).

Totuşi fraza cu care începe cronica nu ni se pare prea clară, deoarece ar indica pe autor ca fiind străin, nu romîn. Iată această frază: «A fost odată în Ţara Muntenească un voievod creştin de credinţă grecească, anume *Dracula pe limba romînească*, iar pe a *noastră diavol*, atît era de rău» (p. 207).

Importanţa acestei lucrări constă mai ales în faptul că are ştiri preţioase despre istoria Ţării Romîneşti din timpul domniilor lui Vlad Ţepeş.

Textul editat de P. P. Panaitescu este cel publicat de A. D. Sereadnicov. In note editorul romîn a indicat variantele mai însemnate. Traducerea lui P. P. Panaintescu este mai bună decît a lui Ioan Bogdan, care avusese la dispoziţie un manuscris defectuos.

16. – *Invăţăturile lui Negoe Vodă Basarab către fiul său Teodosie.* Versiunea slavă. P. P. Panaintescu a editat, pentru prima oară la noi, versiunea slavă a acestei lucrări, păstrată într=un manuscris în Biblioteca Naţională din Sofia. Versiunea a fost semnalată şi publicată în anul 1904 de P. A. Lavrov.

Versiunea romînească a «Invăţăturilor» se păstrează în opt manuscrise, dintre care şapte în Biblioteca Academiei R. P. R. şi unul la Blaj, precum şi într=o versiune greacă, la Muntele Atos, publicată de Vasile Grecu (*Invăţăturile lui Negoe Basarab. Versiunea greacă.* Bucureşti 1942).

Argumentele lui D. Russo (*Studii istorice greco=romîne*, I, Bucureşti, 1939, p. 207=226) şi V. Cartojan (Istoria literaturii romîne, I, Bucureşti, 1940, p. 44=45) că «Invăţăturile nu sînt opera lui Negoe Basarab» au fost combătute judicios de Vasile Grecu (op. cit. p. 17=20).

Versiunea slavă a Invăţăturilor lui Neagoe Basarab este esenţială pentru cunoaşterea şi studierea vechilor instituţii romîneşti din sec. al XVI=lea P. P. Panaitescu a dat, pentru prima oară la noi, şi traducerea romînească a manuscrisului slav. Mai întîi a trebuit însă să restabilească ordinea diferitelor pasaje şi fragmente aşezate încurcat în manuscrisul slav. Restabilirea ordinii normale a paginilor din manuscrisul slav s=a putut face prin comparaţie cu versiunea romînească.

Fiindcă textul slav este foarte important pentru studierea instituţiilor romîneşti din sec. al XVI=lea, P. P. Panaitescu a indicat, în note, şi forma slavă.

Poate că ar fi fost cazul să se precizeze că după ce «Invăţăturile» s=au tradus în romîneşte, au fost mereu interpolate şi prelucrate de diferiţi copişti şi de aceea este destul de greu să se determine textul original.

In concluzie, datorită noii edi=

ţii a cronicilor slavo=romîne, din sec. XV=XVIIea, se pot urmări ideile sociale şi politice din a=ceastă vreme, ele fiind, în ace=laşi timp, cele mai însemnate manifestări ale culturii noastre feudale.

Datorită competenţei editoru=lui aceste izvoare narative, care deveniseră greu accesibile, din cauza epuizării ediţiilor ante=rioare, sînt puse la dispoziţia cercetătorilor patriei noastre. In acelaşi timp noua ediţie a cro=nicilor slavo=romîne ne dă şi posibilitatea de a constata în ce măsură au fost folosite în li=teratura istorică din sec. al XVII=lea şi mai ales de către Grigore Ureche.

Se cuvine apreciat şi faptul că P. P. Panaitescu a dat noi traduceri ale cronicilor slave mult superioare celor publicate pînă acum.

G. N.

Augustin Z. N. Pop, **Catalogul Corespondenţei lui Mihail Kogălniceanu,** Editura A=cademiei R. P. R. Bucureşti, 1959, pag. 466. In cadrul acţiu=nii de valorificare a operelor ştiinţifice şi literare ale lui Mi=hail Kogălniceanu, precum şi a epocalelor sale înfăptuiri social=politice au fost editate în ulti=mii ani unele din scrisorile şi discursurile sale parlamentare.

Asupra acestui bărbat al că=rui nume este împletit în re=ţeaua de evenimente sociale, politice şi culturale împlinite în secolul al XIX=lea, în viaţa po=porului nostru, a apărut, nu de mult, şi o monografie întocmită de Dumitru Hîncu.

Augustin Z. N. Pop a venit cu o nouă şi importantă lucrare menită să completeze cunoştin=ţele privitoare la variata şi stăruitoare activitate a lui M. Kogălniceanu. Este vorba de *Catalogul corespondenţei* care oglindeşte activitatea sa «lite=rară, jurnalistică, politică, in=dustrială, editorială, de colec=ţionar, academică etc.», cores=pondenţă care se află în ma=nuscris la Biblioteca Academiei R. P. R.

Scrisorile nu sînt publicate în întregime ci în rezumat. Cele mai multe sînt din următoarele epoci ale vieţii lui Kogălnicea=nu: 1834=1843, 1846=1847, 1848, 1863=1865, 1868=1870, 1877=1878, 1880=1881.

La unele scrisori nu sînt ară=tate locul de unde şi anul cînd au fost trimise de autor. Prin grija editorului, cele mai multe dintre ele au fost datate şi lo=calizate în urma unor temeinice cercetări de identificare. Pen=tru fiecare scrisoare în sfîrşit, sînt indicaţii ce arată limba în care sînt scrise (dacă este vorba de o limbă străină) şi forma în care se păstrează la Academia R. P. R.; se precizează, anume, dacă piesele catalogate sînt: concepte, telegrame, fragmente, copii, fotocopii, rapoarte, cărţi de vizită etc.

Catalogul, cum notează edi=torul în Prefaţă, «constituie un punct de plecare pentru alcătui=rea unui indice general al co=respondenţei lui Mihail Kogălni=ceanu». Totodată scrisorile pu=blicate aduc un însemnat «spor de contribuţii» la acţiunea de cunoaştere, a omului, istoricului, scriitorului, luptătorului politic, ministrului, omului de afaceri dar şi al progresistului militant care a fost marele moldovean Mihail Kogălniceanu.

Pr. Sc. PORCESCU

Dumitru Hîncu, **Kogălniceanu,** Editura Tineretului, Buc. 1960, pag. 312. Lucrarea alcătuită de Dumitru Hîncu, a apărut în *Colecţia oameni de seamă.*

Autorul, în cele 15 capitole ale cărţii a ales momentele mai importante din viaţa lui Kogălniceanu şi a izbutit să prezinte, astfel, trăsăturile caracteristice ale sale, activitatea sa ştiinţifică, încercările sale literare şi mai cu seamă marea sa contribuţie la dezvoltarea statului romîn în secolul al XIX-lea.

Din cele dintîi capitole ale cărţii se vede pasiunea tînărului M. Kogălniceanu, pentru cultură. După ce a avut ca dascăl în casă pe călugărul Gherman Vida şi după ce a trecut pe «la pensionul lui musiu Cuénim» a fost trimis împreună cu «beizadelele Dumitru şi Grigore Sturza» la Lunéville în Franţa iar de acolo la Berlin. Scrisorile pe care le trimitea sau le primea de la «babaca» dezvăluie condiţiile în care a petrecut în străinătate. Mentalitatea tradiţionalistă conservatoare a «babacăi» şi a «Măriei Sale Domnului Mihail Sturza» erau, adesea, ca o piedică serioasă în viaţa tînărului Kogălniceanu. Educatorii pe care-i avea, supravegheau cu atenţie şi chiar cu rigoare pe tinerelul care dădea semne de neascultare şi nesupunere.

Operele pe care le-a pregătit şi publicat în străinătate–*„Moldova şi Muntenia, limba şi literatura romînească sau valahică", „Istoria Valahiei, a Moldovei şi a Valahilor transdanubieni"* şi *„Schiţă despre istoria, obiceiurile şi limba ţiganilor"* – scot în relief ideile sale progresiste şi o trăsătură esenţială a caracterului său: îndrăzneala.

In cele din urmă, autoritatea paternă a babacăi şi «răvaşele Măriei Sale» către pastorul Hufeland au dus la întoarcerea tînărului Kogălniceanu în patrie.

Capitolele următoare *Un bal la curte* şi *Iluzii pierdute,* ne înfăţişează atmosfera din Iaşi, de la curtea domnească şi din toată Moldova. Ambiţia nestăvilită a Domnului Mihail Sturza de a-şi înmulţi avuţiile, abuzurile boierilor, viclenia şi făţărnicia acestora, apăsarea ţăranilor aduşi *„la o cumplită deznădejde de nişte pravili şi obiceiuri de tot strîmbe".*

In atmosfera aceasta nesănătoasă s-a înfiripat şi închegat prietenia dintre M. Kogălniceanu, V. Alecsandri şi C. Negruzzi care a dus la reorganizarea teatrului din Iaşi (1840).

Unele aprecieri critice pe care M. Kogălniceanu le-a făcut asupra administraţiei Măriei Sale, ideile privind emanciparea ţărănimii expuse în *Dacia Literară,* sau *Propăşirea* şi în alte publicaţii, tonul critic pe care-l folosea în expunerea cursului de istorie şi alte atitudini ale sale de îndrăzneală au determinat exilarea sa la Mănăstirea Rîşca.

Activitatea cărturărească a lui M. Kogălniceanu, călătoriile sale în străinătate, participarea sa la manifestările revoluţionare de la 1848, lupta sa stăruitoare pentru unirea Ţărilor romîne, înfăptuirile sale progresiste din vremea în care a fost prim ministru, prim sfetnic al Domnului Al. I. Cuza, sau numai ca ministru în diferite guverne, politica sa activă de apropiere şi prietenie cu Rusia sînt expuse de autorul monografiei în capitolele următoare al cărţii.

Lectura acestei lucrări asupra

lui M. Kogălniceanu fixează temeinic în conştiinţa fiecăruia convingerea că acest mare băr= bat al poporului romîn a mun= cit înfruntînd reţeaua de intrigi şi de adversităţi pentru înălţa= rea tot mai sus a patriei sale.

In viaţa şi activitatea sa sînt şi unele contradicţii, unele um= bre determinate, firește, de con= diţiile orînduirii în care a trăit. El a activat, de pildă, pentru «a lumina masele populare» dar nu le=a ridicat la luptă, vă= dind prin aceasta simţăminte de simpatie pentru clasa stăpîni= toare; înfăptuirile sale, însă, au covîrşit laturile umbrite ale per= sonalităţii sale.

Ca încheiere remarc stilul lite= rar al autorului lucrării, limba sa frumoasă, cu aromă de epocă, şi în genere procedeele stilistice; descrieri pline de far= mec, imagini sugestive («dum= nealui vornicul Todiriţă Balş îi ca o bute cinstit lucrată şi bine cercuită dar goală pe dinăun= tru» (pag. 59), portrete (Neculai Vogoride (pg. 161), Al. I. Cuza (pag. 187), M. Kogălniceanu (pag. 206) etc. Invelişul literar al monografiei măreşte valoa= rea ei.

Pr. SC. PORCESCU

Acad. Al. Rosetti – **Istoria limbii romîne,** vol. I, ediţia a treia, revăzută şi adăugită, Bu= cureşti, Ed. Ştiinţifică, 1960, 225 p.

Apariţia, în timp de trei de= cenii a atîtor ediţii a acestei opere, arată, pe lîngă valoarea ei intrinsecă şi dorinţa maselor largi de cititori de a învăţa is= toria ţării şi prin intermediul cunoaşterii istoriei limbii noastre.

Lucrarea acad. Al. Rosetti a fost la prima ei apariţie una din scrierile care au ridicat pres= tigiul ştiinţei romîneşti, şi acea= sta cu atît mai mult, cu cît nici limbi mai «ilustre» ca italiana sau spaniola nu=şi aveau încă o istorie a lor.

La o istorie a limbii romîne, ca de altfel a oricărei limbi, planul este foarte important în economia lucrării, dată fiind în= tinderea şi felul materiei tra= tate. Acad. Al. Rosetti a făcut o istorie a limbii romîne care să fie o descriere rînd pe rînd a stărilor lingvistice din diferite epoci şi a influenţelor suferite rînd pe rînd de limba romînă. El a descris limba de origină, latina, şi stările tîrzii prin care ea a trecut, cînd a fost vorbită de locuitorii Peninsulei Balcanice.

In *Introducere* un capitol spe= cial este destinat aprecierii rolu= lui *Creştinismului în Dacia,* pentru dezvoltarea limbii. Se arată că, în Dacia creştinismul a pătruns sub formă latină, iar generalizarea cultului creştin în provinciile dunărene nu se pro= duce decît în sec. al IV=lea e. n. Inainte de această perioadă, creştinismul se infiltrase în Da= cia prin colonişti orientali. Ar= heologia vine în sprijinul acestor afirmaţii. In urma săpăturilor efectuate pe teritoriul patriei noastre s=au aflat obiecte de cult din sec. IV=VI şi care se pre= supune că, au aparţinut popu= laţiei romanizate rămase în Da= cia după evacuarea ei.

De asemeni, creştinismul, care trebuia propovăduit într=o limbă înţeleasă de cei mai mulţi, pen= tru opera sa de prozelitism în= trebuinţează tot latina, dar la= tina vulgară, cea vorbită de clasele de jos, care îmbrăţişează cei mai mulţi, noua credinţă. Astfel limba romînă poate fi *definită ca fiind limba latină vorbită în mod neîntrerupt* în

partea orientală a imperiului roman, cuprinzînd provinciile dunărene romanizate, din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi pînă în zilele noastre. Nu trebuie să uităm, că pe lîngă ceilalţi factori, şi creştinismul a avut rolul său bine determinat în păstrarea şi perpetuarea folosirii acestei limbi, adică a latinei.

Alţi factori, înafară de creştinism, au fost mişcările *păstorilor*, avînd latina ca limbă maternă, la nordul şi la sudul Dunării. Păstorii nomazi şi cei transhumanţi – se face deosebirea între nomazi, care nu au locuri fixe pentru iernatec şi văratec, pe cînd mişcarea de transhumanţă e bazată pe locuri fixe, iarna şi vara – de la nordul Dunării treceau fluviul, cu turmele lor, şi intrau în contact cu populaţia locală, au avut de asemenea un rol important în menţinerea şi răspîndirea vorbirii limbii latine.

In acest volum, primul, acad. Al. Rosetti studiază numai limba latină. In volumele următoare vor fi prezentate influenţele ce s=au exercitat asupra limbii romîne, în formare sau după formarea ei, de asemeni, cum a influenţat ea, limbile cu care a venit în contact. In volume aparte vor apărea *Limba romînă în secolele XIII–XVI=lea*, şi *Limba romînă în secolul al XVI=lea*. Volumul al doilea în curs de apariţie este intitulat *Limbile balcanice*. Materialul prezentat este deosebit de interesant şi atractiv ; autorul dă extrem de bogate indicaţii bibliografice şi indice complete.

Concluzia, la care ajunge autorul este că, numai caracterul *esenţial popular al latinei* ce stă la baza romînei şi evoluţia ulterioară a limbii, în aceeaşi direcţie, constituie trăsătura caracteristică a limbii romîne, singura supravieţuitoare a latinei vorbite odinioară în Peninsula Balcanică şi în provinciile dunărene ale imperiului roman.

Lectura acestei cărţi, tonice atît prin natura cercetărilor cît şi a concluziilor, care implicit se degajă din ea, este recomandabilă tuturor celor care vor să=şi îmbogăţească bagajul de cunoştinţe. Ea este cu atît mai folositoare clerului, care are datoria de a contribui la luminarea credincioşilor, fiind dator să cunoască şi să poată răspunde oricăror întrebări privind originea, formarea şi evoluţia romînilor şi deci, şi a limbii romîne.

ZAM. PAUL

Gala Galaction – **Opere alese** în colecţia *Scriitori romîni*. Ediţie îngrijită de Teodor Vîrgolici, cu o introducere de D. Micu, Vol. I, Nuvele, povestiri, amintiri, reverii, însemnări de călătorie. ESPLA. 1959, 382 p.+ LXXI.

In ansamblul literaturii romîne din prima jumătate a acestui secol, opera lui Gala Galaction s=a impus, de la început, prin originalitatea temelor şi a formei artistice. Iată de ce, nimeni nu se miră cînd întrebînd în librării de opera sa, află că s=a epuizat ultimul tiraj, şi aude cu bucurie că, în curînd va apare o nouă ediţie a scrierilor sale. Preotul profesor Gala Galaction este citit mult, de tineri şi de bătrîni ; scrierile sale, din care emană un îndemn moralizator de viaţă creştină, sînt citite de cei mai diferiţi oameni.

Noua ediţie cuprinde un nu=

măr mare de nuvele, cele mai reprezentative, şi alte scrieri care nu mai fuseseră retipărite după prima lor apariţie. Sînt reunite, ca un şirag de perle, cele mai frumoase scrieri: *Harpistul Dionis, Moara lui Califar, De la noi la Cladova, In pădurea Cotoşmanei, Gloria Constantini, Copca Rădvanului, Lîngă apa Vodislavei, La Vulturi!, Zile şi necazuri din zaveră, O stea la fereastra lui Manolaş,* ca să nu citäm decît cîteva. Volumul are o prezentare grafică superioară şi este însoţit de fotografii ale autorului. Introducerea amplă semnată de D. Micu, cuprinde 70 de pagini, este o minuţioasă analiză a vieţii şi activităţii preotului-academician Gala Galaction, o reconsiderare atentă, de pe poziţiile criticii marxiste, a tot ceea ce a dat mai bun acest scriitor creştin. De altfel D. Micu îşi încheie astfel introducerea: «Gala Galaction e unul din acei scriitori, care, prin tot ce au creat mai reprezentativ, ne însoţesc în drumul spre socialism».

Gala Galaction a debutat de tînăr în literatură. Contactul stabilit din frageda vîrstă a iniţierii culturale cu textele religioase a rămas foarte strîns legat de-a lungul deceniilor de muncă literară şi de practică teologică. Scriitorul a rămas permanent cu gîndul şi cu vorba în domeniul textelor sacre.

«Se împlinesc, anul acesta – scria Gala Galaction la 15 octombrie 1933, – patruzeci de ani de cînd am trimis revistei *Viaţa* întîia mea încercare literară». Literatura a fost aşa dar, pentru tînărul Grigore Pişculescu pasiunea primordială, ivită odată cu aurora adolescenţei. Artistul s-a pus de la început în serviciul idealurilor social religioase, canalizîndu-şi toată energia în direcţia binelui. Să-l ascultăm: «...marea mea convingere e că îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască şi pe ceilalţi şi să le folosească. Cine scrie, chiar şi literatură, trebuie să fie un pedagog, dacă nu profesor... scriitor – ca să nu cază în cea mai tristă neguţătorie ce există – trebuie să aibă deapururi în sufletul lui şi în opera lui un dram de civism şi de profetism» *(La răspîntie de veacuri,* 1, XIII). Şi mai departe: «Arta pentru artă este o iluzie şi o deşartă fanfaronadă. Un artist nu poate să expulzeze din opera de artă propria lui inimă... Şi s-a zis cu dreptate că arta este o funcţie socială... nici o tendinţă – cinstită, utilă, legitimă, morală... şi cu atît mai mult creştină – nu poate să constituie vină şi nu poate să aducă descalificarea operei de artă *(Doctorul Taifun,* scrisoarea preliminară, pag. 11, 12, 15).

Nici un scriitor n-a pus în aplicare mai consecvent ca Galaction ideea lui Eliade că scriitorul şi limba lui literară se pot dezvolta în condiţii bune prin valorificarea literaturii religioase[1]). Chiar cînd proza lui Galaction tratează subiecte obişnuite, cînd vorbeşte despre oameni din diverse categorii sociale, lexicul, stilul, mijloacele complexe de a reda amănuntele din realitate sau psihologia personajelor, amintesc de textele religioase.

In ceea ce priveşte fondul naraţiunilor, predominantă este în proza scriitorului acea «trezvie cucernică sufletească», care-i,

2) Gh. Bulgăr, *Galaction şi proza noastră artistică* în *Limbă şi Literatură,* Vol. II, Bucureşti, 1956 p. 51.

supune meşteşugul artistic exigenţelor tradiţiei ecleziastice. Din îndepărtatele veacuri de zel şi de meditaţie creştină, vin ecourile retoricii religioase şi se întîlnesc în proza lui Galaction cu cele mai moderne forme ale expresiei. Dar, deşi format profesional la şcoala doctrinelor teologice şi a canoanelor bisericii, scriitorul a rămas receptiv la *frumuseţea graiului popular, a iubit folclorul, legendele* şi a împletit cu pricepere amintirea istorică cu vibraţia lirică, romantică, în pagini viguroase: «Cîteva din povestirile tatei stau la temelia nuvelelor mele: *Moara lui Călifar, Andrei hoţul, In pădurea Cotoşmanei, Mustafa Efendi ajunge Macarie monahul...* Cîteva din povestirile Teleormanului se revăd în: *Zile şi necazuri din zaveră, Lîngă apa Vodislavei, La Vulturi!*" Fondului popular i s-a adăugat apoi influenţa marilor scriitori romîni şi străini.

Insemnate influenţe ale literaturii religioase, ale vocabularului specific acestei literaturi se văd şi în operele lui Goga, Arghezi, Agîrbiceanu. O comparaţie între operele lor, oricît de sumară ar fi, ne va arăta însă, că Galaction a fost cel care a folosit în cea mai largă măsură *izvoarele literaturii religioase pentru a le readuce în circuitul literar.* Ca mentalitate şi ca mediu există multe asemănări între Arhanghelii lui I. Agîrbiceanu şi Roxana lui Gala Galaction. Dar deosebirea între limba şi stilul lor e apreciabilă. La cel dintîi elementul popular e predominant faţă de cel religios, pe cînd la Galaction întîlnim în această carte un bogat material luat direct din textele biblice. Citate întregi sînt scoase din literatura religioasă şi sînt incluse în ansamblul naraţiunii, pentru a da un sprijin erudit argumentării. La Galaction e cu totul particular modul valorificării literaturii religioase; el reproduce pur şi simplu pasajul, dictonul sau fraza respectivă din Biblie sau din alte cărţi ale literaturii sacre. De exemplu: «Preotul coboară iarăşi ochii pe *Psaltire* şi rămînînd mai mult pe firul amintirii, decît pe firul cărţii, recitează versetele eterne: «Că iată întru fărădelegi m-am zămilit şi în păcate m-a născut maica mea. Că iată adevărul ai iubit; cele nearătate şi cele ascunse ale înţelepciunii Tale mi le-ai arătat mie. Stropi-mă-vei cu isop şi mă voi curăţi. Spăla-mă-vei şi mai mult decît neaua mă voi albi. Auzului meu vei da bucurie şi veselie; bucura-se-vor oasele mele cele umilite...» Da, această bucurie şi veselie duhovnicească le-a avut şi popa Tonea. Erau vremuri cînd psalmul acesta şi toate cetirile bisericeşti răsunau în inimă-i ca frumosul *Lumină lină,* în serile de priveghere. Dar unde este astăzi cucernica trezvie sufletească a vrednicului preot de astă primăvară? Unde: dreapta pregătire şi plecarea inimii, cu care popa Tonea deschidea, în zori de zi, uşile bisericii, ca să înceapă cele premergătoare slujbei sfintei liturghii: Unde: neprihănirea preotului şi liniştea creştinului? «Ţie unuia am greşit şi rău înaintea Ta am făcut!» (p. 43); sau «Cînd Roxana, învăluită şi intim vibrătoare, ca un clavir în stingere, şi-a terminat mărturisirea, am rămas tăcut, cu ochii închişi» ... nu vă îngrijiţi cum sau ce veţi vorbi, căci se va da vouă în ora aceea ce să vorbiţi...» (Roxana, p. 160).

La paginile XLV-XLVIII, D.

Micu analizează cu multă grijă pentru amănuntul semnificativ scrierile dintre 1920-1930, care au suferit mai ales de o pronunţată influenţă religioasă. Dar Galaction a fost şi un publicist, care a atacat problemele la ordinea zilei din timpul său. In aceaşi perioadă cînd scria unele din nuvelele sale cu caracter mistic, el consemna şi realităţi ca acestea: «... este un fapt pozitiv că un scriitor romîn, oricît de cunoscut şi de citit ar fi, nu poate să trăiască numai din ce agoniseşte din scrisul său, ci trebuie să mai aibă încă o meserie, în cazul cel mai norocos o funcţiune plătită de stat»; articolul *„Pentru slavă, pentru bani"*, sporeşte documentele privitoare la soarta creatorului de frumos, în cadrul orînduirii burgheze.

Scriitorul şi-a exprimat, de asemenea, în repetate rînduri ataşamentul şi încrederea în triumful cauzei proletariatului. Galaction scria în articolul *Mitingul de la Dacia:* «Proletariatul romînesc merge înainte, în cete de sute şi de mii de oameni, spre ţelul precis şi sigur. Biruinţa este de partea lor! Ei sînt trecători, ei sînt supuşi urii, prigoanei şi nimicirii, dar avîntul lor este etern şi dreptatea lor soră cu stelele nemuritoare». Intr-un articol *1 Mai* încheierea o face prin reproducerea primelor versuri din *Internaţionala.*

A fost şi a rămas democrat. Şi cum ar fi putut fi oare altceva, fiind un bun creştin? Doctrina democratică se confundă la el cu creştinismul. Studiind teologia, nu în scopul de a-şi face din ea o carieră mai mult sau mai puţin rentabilă, ci pentru a-şi controla adîncile convingeri sufleteşti, Gala Galaction s-a afundat în studiul cărţilor Bibliei şi a găsit în ele, în ambele testamente, temelia morală, care trece peste formele simbolice exterioare ale religiilor şi se confundă cu cele mai superioare tendinţe morale spre care aspiră omenirea. A fost şi este curat cu inima, făcător de pace, blînd, milos, flămînd şi însetat de dreptate. Iar ca mare scriitor convingerile sale religioase creştine, scaldă în lumină tot ce a scris, şi pretutindeni el strecoară în suflete credinţa propovăduind cele mai nobile şi mai curate virtuţi omeneşti.

In peisajul literaturii noastre, literatura lui Gala Galaction răspîndeşte miresmele cele mai toride, alături de parfumurile sacre: smirna şi tămîia. Arşiţa pasiunilor din Vechiul Testament a fost temperată de mesajul lui Iisus Hristos. In povestirea *Papucii lui Mahmud* scriitorul inspirat a propovăduit egalitatea cultelor religioase. Nici cînd toleranţa şi iubirea de oameni n-au găsit în literatura noastră o expresie mai nobilă. La masa de lucru ca şi de la înălţimea amvonului, Gala Galaction a răspîndit învăţătura Evangheliei.

Dintre volumele apărute pînă acum ale scriitorului, *Bisericuţa din răzoare,* în special, e cel care însumează scrieri menite să sporească fondul permanent al epicii romîneşti. Un număr de nuvele din această carte, împreună cu mai vechea *Moară a lui Călifar* şi cu opera de mai mare întindere *Papucii lui Mahmud* sînt scrieri de mare viabilitate.

După mai mult de o jumătate de veac de activitate neîntreruptă, scrisul marelui preot-meşter dovedeşte aceeaşi tinereţe sufletească şi acelaşi avînt ideologic. Volumul recent apărut

vine ca un nou omagiu, care va fi perpetuu, pentru cititorii şi credincioşii care=l citesc sau îl recitesc pe scriitorul lor iubit Gala Galaction.

ZAM. PAUL

«Журнал Московской Патриархии», «Revista Patriarhiei Moscovei», Nr. 1/1960

In formatul obişnuit, cele 90 pagini ale Revistei Patriarhiei Moscovei, Nr. 1/1960, cuprind un bogat material informativ, documentar, de îndrumare creş=tină şi doctrină teologică.

Astfel partea întîia a revistei, intitulată «Partea Oficială», are următorul cuprins:

Pastorala de Crăciun, adre=sată de Prea Fericitul Alexei, Patriarhul Moscovei şi al întregii Rusii, păstorilor şi păstoriţilor Bi=sericii Ortodoxe Ruse. Pastorala este ca de obicei o scrisoare de felicitare cu prilejul Naşterii Domnului şi a Anului Nou 1960. In forma concisă a felicitării, pastorala scoate în evidenţă te=meiurile doctrinale şi morale ale Naşterii Domnului şi le pune în legătură cu marea problemă a zilei: pacea între toate popoarele.

Urmează scrisoarea irenică, de felicitare praznicală la sărbă=toarea Naşterii Domnului din anul 1959, adresată de Prea Fe=ricitul Patriarh Alexei întîistă=tătorilor Bisericilor Ortodoxe A=utocefale şi altor conducători de Biserici eterodoxe creştine, tele=grame şi răspunsuri ocazionale în legătură cu diferite evenimente şi sărbătoriri din cursul lunii de=cembrie 1959, trimise sau primite de Prea Fericitul Patriarh Ale=xei şi de I. P. S. Mitropolit Ni=colae al Krutiţiei şi Kolomnei, un decret al P. F. Patriarh Alexei, prin care se acordă protoiereului Alexandru Tolgschi, crucea pa=triarhală, patru scrisori frăţeşti de Crăciun ale I. P. S. Mitropo=lit Nicolae al Krutiţiei şi Kolo=mnei, adresate creştinilor din Anglia, Germania, Finlanda şi Ţările Scandinave, un comunicat privind participarea P. F. Patri=arh Alexei, a I. P. S. Mitropolit Nicolae şi a protopresviterului N. T. Kolciţchi la recepţia de la Kremlin din noaptea Anului Nou 1960 şi scrisoarea lui G. Kar=pov, preşedintele Departamen=tului pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse, de pe lîngă Con=siliul de Miniştri al U. R. S. S. prin care mulţumeşte arhipăsto=rilor Bisericii Ortodoxe Ruse pen=tru felicitările primite cu prilejul Anului Nou.

Pe pagina 14, cuprinsul acestei părţi se încheie cu două înştiin=ţări despre moartea Patriarhului Catolicos Melchisedec al III=lea al Gruziei şi a Arhiepiscopului Macarie al Mojaiscului.

A doua parte a revistei, inti=tulată «Viaţa bisericească» în=cepe cu un articol redacţional introductiv, intitulat: «Pe dru=mul noului an». Articolul pune în faţa cititorilor problemele fră=ţiei şi unităţii creştine în preajma conferinţei panortodoxe, ce ur=mează a avea loc în Rodos, în anul 1960.

Urmează o cronică asupra le=găturilor Bisericii Ortodoxe Ruse din anul 1959 cu bisericile orto=doxe surori şi cu celelalte comu=nităţi creştine. Această cronică, intitulată «Biserica Ortodoxă Rusă şi lumea creştină în anul 1959», trece în revistă misiunile şi vizitele reciproce din cursul a=nului 1959, inclusiv legăturile cu Consiliul Mondial al Bisericilor.

«Cronica vieţii bisericeşti» cu=prinde fapte şi însemnări privind viaţa internă a Bisericii Orto=doxe Ruse, în cursul anului 1959,

ca de ex. activitatea unor arhi=păstori, jubilee şi necroloage.

Intîlnim, în continuare, infor=maţii asupra vizitei delegaţiei de pastori germani făcută în U.R.S.S., între 11 şi 30 noiembrie 1959. In legătură cu această vizită preo=tul N. Petrov semnează artico=lul: «Vizita în U. R. S. S. a gru=pului de pastori din Republica Democrată Germană». Profesorul dr. Kurt Wisner, conducătorul delegaţiei de pastori, semnează un «Cuvînt de mulţumire»; pas=torul catedralei din Schwerin, Karl Kleinschmidt, semnează ar=ticolul «Rezumatul unei vizite», iar pastorul Wolfgang Kaffier, preşedintele uniunii pastorilor Bi=sericii Evanghelice din Republica Democrată Germană, semnează articolul «Intrebări şi dorinţe».

Urmează o convorbire a pas=torilor germani cu conducătorii agenţiei Tass şi ai «Revistei Pa=triarhiei Moscovei».

Cuprinsul acestei părţi este în=cheiat cu articolul pastorului Alf Iohansen: «La redacţia Revistei Patriarhiei Moscovei», «In apă=rarea păcii», a treia parte a re=vistei cuprinde: «In noaptea de Crăciun», articolul semnat de protoiereul C. Constantinov, «Declaraţia Patriarhului Antio=hiei şi al întregului Orient», din 12 decembrie 1959, cu privire la dezarmarea generală şi totală şi articolul: «Şi săbiile lor se vor preface în pluguri»..., de A. Ka=zem=Bek, în care se analizează cuprinsul scrisorii P. F. Patriarh Alexei şi a Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse, adresată întîi=stătătorilor Bisericilor Ortodoxe surori în problema dezarmării generale si totale.

Partea a IV=a a revistei cu=prinde articolele: «Naşterea Domnului» de V. Talin, candi=dat în Teologie, «Viaţa pămîn=tească a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu», de Mitropolitul Nicolae şi «Judecarea aposto=lului Pavel şi legăturile sale cu Cezareia şi Roma», de protoie=reul N. Nicolschi.

Partea «Din viaţa Bisericilor Ortodoxe Autocefale», cuprinde însemnarea episcopului Ioan al Podoliei despre decorarea Mitro=politului Ilie Salibî de Beirut cu ordinul Steaua sf. Vladimir.

Partea ultimă a revistei, «Bibli=ografii», cuprinde o recenzie a revistei Прабослабнае Мыслы («Gîndirea Ortodoxă») Nr. 3=4 1959, organul oficial al Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia. Re=cenzia este prezentată de N. Ivanov, candidat în Teologie.

«Журнал Московской Па-триахии». «Revista Patriarhiei din Moscova» Nr. 2/1960.

Partea oficială a revistei are în acest număr, un bogat ma=terial, care arată o strînsă le=gătură a scaunului patriarhal din Moscova nu numai cu în=tîistătătorii Bisericilor Ortodoxe surori, ci şi cu personalităţi di=ferite din lumea creştină orto=doxă.

Astfel, pe prima pagină a capitolului intitulat «Partea Ofi=cială», este publicată scrisoarea de felicitare, primită de Prea Fericitul Patriarh Alexei, de la Sanctitatea Sa Patriarhul Ate=nagora al Constantinopolului, cu prilejul sărbătoarei Naşterii Domnului 1959 şi a Anului Nou 1960.

Pe celelalte pagini – 4=13 – in=clusiv, urmează, mai întîi, scri=sorile irenice de felicitare, pri=mite de Prea Fericitul Patriarh Alexei de la întîistătătorii Bi=sericilor Ortodoxe Autocefale şi apoi, scrisorile şi felicitările de la alte personalităţi ale lumii

ortodoxe şi a celei eterodoxe, cu prilejul aceloraşi sărbători.

Pe paginile 14=25 sînt publi= cate scrisorile şi felicitările pri= mite de I. P. S. Mitropolit Ni= colae al Crutiţelor şi Colomnei de la întîistătătorii Bisericilor Ortodoxe şi de la alţi ierarhi ortodocşi ca şi cele primite de la personalităţi din lumea creştină eterodoxă, de la rectori şi con= ducători ai institutelor de învă= ţămînt teologic şi de la alţi fruntaşi ai mişcării creştine pen= tru pace.

După alte scrisori şi telegrame în legătură cu încetarea din viaţă a Prea Fericitului Mel= chisedec al III=lea, Patriarhul Catolicos al Gruziei, cu înce= tarea din viaţă a Arhiepiscopu= lui Macarie al Mojaiscului şi cu comemorarea a 600 de ani de la moartea sf. Grigorie de Palama, la Tesalonic la 16 no= iembrie 1959, partea oficială a revistei se încheie cu Decretul din 6 ianuarie 1960 al Prea Fe= ricitului Alexei, Patriarhul Mos= covei şi al întregii Rusii, prin care I. P. S. Arhiepiscop Nicolae al Klisinscului şi Exarh al Pa= triarhiei Moscovei pentru Europa Occidentală este ridicat la ran= gul de mitropolit cu titlul de «Mitropolit al Korsunscului Exarh al Patriarhiei Moscovei pentru Europa Occidentală».

Partea a doua a revistei, în= titulată: Viaţa bisericească, în= cepe cu articolul redacţional în= titulat: «La cincisprezece ani de patriarhat ai Prea Fericitului Patriarh Alexei».

Ales la 4 februarie 1945 de către Sinodul local al Bisericii Ortodoxe Ruse, cel de al trei= sprezecelea patriarh de la înfiin= ţarea scaunului patriarhal şi al treilea de la reînfiinţare, după o întrerupere de 217 ani, Prea Fericitul Alexei este omul pro= videnţial, care conduce Biserica Ortodoxă Rusă după cel de al doilea război mondial.

Implinindu=şi programul expus în cuvîntul de la intronizare, Prea Fericirea Sa a lucrat cu rîvnă în cei cincisprezece ani de patriarhat. Trecînd în revistă realizările din timpul arhipăsto= riei Sale articolul se opreşte la contribuţia Bisericii Ortodoxe Ruse în acţiunea de vindecare a rănilor războiului şi în lupta pentru pace. Refacerea unităţii interne şi externe a Bisericii Or= todoxe Ruse, reînfiinţarea şcoli= lor teologice şi întărirea solida= rităţii şi ecumenicităţii ortodoxe, ca şi întărirea legăturilor de prietenie cu comunităţile creştine eterodoxe, sînt alte înfăptuiri ale Bisericii Ortodoxe Ruse din cei cincisprezece ani de patriar= hat ai Prea Fericitului Patriarh Alexei, omul care=şi duce munca în completă smerenie, care a intrat în istoria Biserici Orto= doxe Ruse, cum zice articolul, ca patriarh=luptător pentru pace, ca bun păstor al turmei Sale, celei cuvîntătoare, ca un păstrător şi păzitor al tradiţiei bisericeşti.

In cronica următoare, arhi= mandritul Tihon, scrie despre «Solemnitatea din M=rea Troiţa= Sf. Serghie», din ziua de 24 ianua= rie a. c., cînd s=a sărbătorit a 350=a aniversare de la marea victorie, cîştigată de apărătorii acestei mănăstiri, conduşi de Grigorie Dolgoruchi şi Alexei Golohvstov, împotriva hoarde= lor mercenare, conduse de Ivan Sapeha şi Alexandru Lisovschi, care au asediat mănăstirea fără succes timp de 16 luni de zile.

Preotul N. Radcovschi sem= nează un necrolog despre Arhie= piscopul Macarie al Mojaiscului, mort la 13 ianuarie 1960, în

vîrstă de 71 ani. Urmează alte scurte însemnări, panegirice asupra unor personalităţi bisericeşti care au încetat din viaţă şi un articol în memoria profesorului N. P. Daktusov de la Academia Teologică din Moscova.

Cronica revistei se încheie cu articolul protoiereului Feriz Berchi, protopop administrativ al parohiilor ortodoxe din Ungaria, despre «Zece ani sub jurisdicţia Patriarhiei Moscovei».

In cea de a doua parte a «Vieţii bisericeşti», după prezentarea «Vizitei în U.R.S.S. a delegaţiei Consiliului Mondial al Bisericilor», revista înscrie cuvîntările ţinute cu prilejul acestei vizite, de Prea Fericitul Patriarh Alexei şi de Dr. W. Adolf Wiseert Hooft, secretarul general al Consiliului Mondial al Bisericilor.

Cu o însemnare despre «Sărbătoarea sf. ap. Andrei cel întîi chemat, la Seminarul Teologic din Odesa», se încheie această parte a revistei.

In partea următoare, intitulată «In apărarea păcii», sînt publicate cele două documente ale Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii: «Declaraţia despre dezarmare» şi «Declaraţia despre manifestările antisemite». Ultima parte a acestui număr intitulată «Din viaţa Bisericilor Autocefale Ortodoxe», cuprinde necrologul semnat de Arhimandritul Nicodim Rotov despre «Prea Fericitul Patriarh-Catolicos Melchisedec al III-lea al întregii Gruzii» şi două dări de seamă despre vizita în Grecia a unei delegaţii a Bisericii Ortodoxe Ruse, în anul 1959.

Prima dare de seamă, semnată de protoiereul C. Rujiţchi, rectorul Academiei Teologice din Moscova, prezintă «Solemnitatea bisericească de la Tesalonic» din 11-15 noiembrie 1959, cu privire la sărbătorirea împlinirii a 600 de ani de la moartea sf. Grigorie de Palama.

A doua dare de seamă, semnată de profesorul N. D. Uspenschi de la Academia Teologică din Leningrad, prezintă însemnări şi impresii din «Călătoria în Grecia» a aceleiaşi delegaţii bisericeşti, care a luat parte la solemnitatea de la Tesalonic.

Pr. IOAN LOGHIN ŢURCANU

CRONICA BISERICEASCĂ

A. *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

ARHIEPISCOPIA CIPRULUI

Insula Cipru, în suprafaţă de 9300 km² (lungime 230 km. lă=ţime 96 km.) este ca mărime a treia insulă din bazinul mediteranean după Sicilia şi Sardinia, şi cea mai mare din Mediterana orientală. Drumurile maritime care duc spre Apus în Marea Egee şi Asia Mică, spre Răsărit în Egipt şi Asia interioară sau prin punctul Ugarit, în Fenicia, Siria, Arabia, Mesopotania, trec prin regiunea insulei Ci=pru. In acest fel ea face legătura cu trei continente din emisfera ră=săriteană : Europa, Asia şi Africa.

Insula Cipru a fost locuită încă din epocile neolitică şi a bron=zului. Către anul 1400 a. Hr. în Cipru s=au aşezat micenieni şi ahe=ceni veniţi din Peloponez, iar în veacul IX dorieni veniţi din Gre=cia centrală. Fiind colonizată astfel de greci ea a devenit un avan=post al elenismului. In secolul VI a. Hr. în Cipru erau 9 regate mici (oraşe=state), cel mai însemnat fiind al Salaminei. Avînd însemnătate deosebită comercială şi strategică, insula Cipru a împlinit un rol în=semnat în decursul isoriei; statele mai mari au căutat adesea să=şi extindă dominaţia asupra ei. După o perioadă de independenţă şi autonomie, care ţine pînă în veacul V a. Hr., Ciprul a fost dependent de asirieni, perşi, greci, egipteni etc.. In anul 59 a. Hr., datorită lui Caton din Utica, Ciprul devine provincie romană.

Documente ale vremii arată că Ciprul a fost centrul unei ve=chi culturi şi civilizaţii. Săpăturile arheologice făcute în ultimul timp au scos la iveală diferite obiecte de artă, aşezăminte culturale (tea=tre, gimnazii etc.). Vechiul Testament cuprinde de asemenea date în=semnate privitoare la situaţia Ciprului în epoca veche. Incă din vea=cul XV a. Hr. cipriotii îşi aveau scrierea lor proprie, numită cipriotă minoică şi apoi cipriotă silabică. Limba cipriotilor este limba greacă clasică, aproape de cea a epocii lui Homer. Cultura cipriotă are cîţiva reprezentanţi de seamă. Dintre aceştia mai însemnaţi sînt fi=lozofii: Zenon, Dioscoride, Evdimos, Rufin, Perseu, retorul Policrates; mitografii: Peon din Amadusia şi Alexandru din Pafos; istoriogra=fii: Aristos din Salamina şi Clearhos din Solis; medicii: Diagoras, Apolodor şi Apolonios; marele sculptor Pigmalion etc.

In epoca veche Ciprul a fost şi un însemnat centru industrial, comercial şi diplomatic. Relaţiile comerciale ale cipriotilor sînt cunos=cute în special din scrisorile descoperite la Tel=el=Amarna.

Religia vechilor ciprioti în majoritate greci era identică cu a

grecilor din alte regiuni, adică politeistă. Pe lîngă alţi zei ca: Zeus, Hera, Poseidon, Apolo, Atena, Artemis, Ermis etc., în Cipru era adorată cu precădere zeiţa Afrodita, cunoscută în Cipru sub numele de Cipris, considerată ca zeiţa frumuseţii şi a dragostei. Faptul acesta a făcut ca Ciprul să fie numit adeseori şi insula Afroditei. Cultul Afroditei a imprimat un caracter propriu gîndirii şi vieţii cipriotilor, în sensul că supremul ideal al vieţii este plăcerea, care ducea la distracţii uşoare, la orgii, intrigi şi răzbunări. De aceea toate vechile comedii greceşti ridiculizează nivelul scăzut de viaţă morală din Cipru [1]).

* * *

Creştinismul s=a răspîndit în Cipru încă din epoca apostolică. Sf. Luca, primul istoric al creştinismului, în cartea sa Faptele Sf. Apostoli, ne dă date preţioase în această privinţă.

Odată cu prigoana începută după mucenicia Sf. Ştefan, mulţi din creştinii din Ierusalim au plecat în alte părţi ale Palestinei, iar unii din ei au ajuns pînă în Antiohia, Fenicia şi Cipru, unde au început să propovăduiască creştinismul, mai ales în sinagogile iudeilor (F. Ap. 11, 19=20). Un rol însemnat în creştinarea cipriotilor a avut un levit originar din Cipru, numit Iosi sau Iosif, cunoscut mai ales sub numele de Varnava, fiul mîngîierii (F. Ap. 4, 36). El a fost unul din primii membri ai comunităţii creştine din Ierusalim, făcînd parte şi din grupul celor 70 de apostoli. Prin comportarea sa morală, el şi=a cîştigat respectul creştinilor din Ierusalim, devenind şi omul de încredere al Sf. Apostoli. El şi=a vîndut ţarina pe care o avea, iar banii i=a dat apostolilor pentru a fi folosiţi în scopuri de milostenie şi binefacere (F. Ap. 4, 36=37). După ce activează un timp în comunitatea creştină din Antiohia, pe care o duce la mare înflorire, în anul 42 el pleacă în Tarsul Ciliciei, de unde se întoarce iarăşi în Antiohia, împreună cu Saul (F. Ap. 11, 19=25). Din Antiohia, Saul împreună cu Varnava şi Ioan Marcu, nepotul său, pleacă în anul 45 în prima călătorie misionară, mergînd la Seleucia apoi de acolo cu corabia ajung în insula Cipru. In Salamina, oraşul şi portul cel mai însemnat al Ciprului, ei au propovăduit creştinismul mai ales în sinagogile iudeilor. De acolo au străbătut insula pînă la oraşul Pafos unde era sediul proconsului roman Sergiu Pavel, «care dorind să audă cuvîntul lui Dumnezeu a chemat la sine pe Saul şi pe Varnava». In urma propovăduirii lor, proconsulul «a crezut, minunîndu=se de învăţătura Domnului». De la această dată, Saul îşi ia numele de Pavel; unii teologi socotesc că aceasta a făcut=o şi în amintirea convertirii proconsului Sergiu Pavel. La Pafos sf. Pavel a avut o discuţie şi cu Elima vrăjitorul, slujitorul proconsului. După această activitate misionară desfăşurată în Cipru, sf. Pavel împreună cu însoţitorii săi părăsesc insula, plecînd în părţile Asici, unde continuă prima călătorie misionară (F. Ap. 13, 1=14).

Se poate spune că plecarea în Cipru a sf. Pavel, se datoreşte

---

1) Privitor la epoca veche vezi mai amănunţit: Pr. Prof. Nicolae Neaga, *Insula Cipru în epoca Vechiului Testament*, în rev. Mitropolia Ardealului, Nr. 5-6/1959, pp. 347-360.

în bună parte lui Varnava, care după cum am văzut se bucura de un nume bun în rîndurile apostolilor. Fiind originar din Cipru, Varnava a determinat pe Sf. Pavel să meargă mai întîi în patria lui ca să împărtăşească concetăţenilor săi noua învăţătură a Evangheliei. Stăruinţa lui pentru creştinarea ciprioţilor se vede şi mai tîrziu. După sinodul din Ierusalim (48=49), Varnava împreună cu Ioan Marcu, nepotul său, vin din nou în Cipru. De data aceasta ei au stat mai mult, întărind vechile comunităţi şi cîştigînd noi membri pentru Evanghelia Mîntuitorului (F. Ap. 15, 40).

După o activitate bogată desfăşurată în Cipru, Varnava, după cum spune tradiţia veche creştină, şi=a continuat călătoria misionară, ajungînd în Italia, unde a întemeiat biserica Mediolanului. Apoi revine în Cipru, unde moare martir, fiind îngropat de Ioan Marcu. Avînd în vedere rolul însemnat pe care l=a avut Sf. Varnava în creştinarea Ciprului, Biserica din această insulă este supranumită biserica Sf. Varnava. Ioan Marcu după ce stăruie un timp propovăduind în Cipru, pleacă apoi, devenind colaborator apropiat al Sf. Pavel şi Sf. Petru şi apoi, se duce în Alexandria unde moare martir.

După aceasta creştinismul s=a răspîndit prin ucenicii Sf. Pavel, ai Sf Varnava şi ai Sf. Marcu. Populaţia Ciprului, destul de mică, cel mai tîrziu în veacul al IV=lea era complet creştinată.

Dată fiind situaţia geografică a Ciprului, Biserica din această insulă a avut o istorie deosebită întrucîtva de cea a celorlalte centre creştine de pe continent. Datorită vechimei şi poziţiei geografice, Biserica Ciprului s=a dezvoltat ca biserică autonomă. Deşi episcopii de Antiohia şi apoi de la Constantinopol au căutat ca s=o atragă sub jurisdicţia lor, ei n=au reuşit. La cererea episcopilor din Cipru, Sinodul III ecumenic (431) recunoaşte vechile drepturi ale Bisericii Ciprului şi confirmă, prin canonul 8, autocefalia acestei Biserici cu grad de mitropolie sau arhiepiscopie în sens mai înalt. Autocefalia Bisericii din Cipru a fost întărită din nou şi de împăratul Zenon, la 474=475.

Dintre figurile de seamă ale acestei Biserici, din epoca de aur a creştinismului, se impune, în special, Sf. Epifanie, Arhiepiscopul Salaminei. Născut în Palestina, în preajma Elevteropolei, în jurul anului 315, Sf. Epifanie, după ce a cunoscut pe Sf. Ilarion şi a făcut călătorii întinse la mănăstirile din Egipt, a întemeiat o mănăstire la locul său de naştere, pe care a condus=o cu multă pricepere, timp de 30 de ani. In anul 367 el a fost ales arhiepiscop al Salaminei, numită apoi Constanţia. In această calitate el s=a distins prin sfinţenia vieţii, prin învăţătură şi, mai ales, prin rîvna sa pentru ortodoxie, rîvnă care l=a făcut să lucreze toată viaţa pentru combaterea ereticilor şi readucerea lor în staulul adevăratei Biserici ortodoxe. Determinat de episcopul Teofil al Alexandriei, Sf. Epifanie la 402 pleacă la Constantinopole pentru a mustra pe Sf. Ioan Gură de Aur, zugrăvit de duşmanii săi ca origenist. La Constantinopol, el primeşte veşti despre nevinovăţia şi ortodoxia sf. Ioan şi află despre intrigile puse la cale de Teofil. Dîndu=şi seama că a fost dus în eroare de Teofil, Sf. Epifanie, fără a se mai întîlni cu Sf. Ioan, se întoarce cu corabia. In drum spre Cipru el moare la 14 mai 403 în vîrstă de 88 de ani.

Om de o înaltă moralitate, Sf. Epifanie a avut încă din viaţă

reputaţia unui mare sfînt. De la el ne=au rămas mai multe lucrări. El cunoştea 5 limbi: greaca, araba, siriaca, latina şi egipteana.

In continuare, viaţa bisericească a depins în mare măsură de situaţia politică a insulei. In anul 395, cînd imperiul roman s=a îm=părţit în două, Ciprul rămîne la imperiul bizantin. Aceasta a făcut ca viaţa bisericească a Ciprului să decurgă în condiţii prielnice pînă în a doua jumătate a veacului VII, cînd musulmanii erau în plină expansiune. Indată după cucerirea Egiptului (640=642), ajungînd în posesiunea flotei egiptene, mulsulmanii au devenit o putere maritimă şi astfel au reuşit să cucerească insula Cipru, la anul 649. Odată cu aceasta, pentru viaţa Bisericii din insulă începe o perioadă de mari greutăţi şi suferinţe. Cucerind Ciprul, musulmanii au distrus complet oraşul Constanţia (Salamina), în care=şi avea reşedinţa şi arhiepis=copul Ciprului. In această situaţie, arhiepiscopul, la propunerea îm=păratului Iustinian II (685=695), se mută cu o parte a populaţiei în Elespont, provincie bizantină din Asia Mică, şi primeşte ca sediu oraşul Noua Iustiniană. Sinodul ó ecumenic (quinisext) de la 692 con=firmă din nou autocefalia şi jurisdicţia arhiepiscopului de Cipru, mu=tat în Elespont, dar avînd jurisdicţie şi asupra credincioşilor din Ci=pru. Nu după mult timp însă, Arhiepiscopul s=a reîntors în Cipru, aşezîndu=se mai întîi în oraşul Arsinoe (azi Marion), apoi, la mijlocul veacului VIII, la Famagusta şi de acolo la Nicosia, unde este şi astăzi.

La anul 959 în urma victoriei împăratului Nicefor Focas asu=pra arabilor, insula Cipru trece din nou la imperiul bizantin, ceea ce a făcut ca viaţa ei bisericească să cunoască o nouă epocă de în=florire. Situaţia aceasta se menţine aproape un veac şi jumătate, pînă la anul 1191 cînd este cucerită de cruciada a treia, formată din englezi şi condusă de Richard inimă de Leu. In scurt timp Ciprul este cedat lui Guy de Luisignan, rege deposedat al Ierusalimului. In acest fel Ciprul devine regat şi stă sub stăpînirea familiei franceze de Luisignan pînă la 5 iunie 1473 cînd văduva ultimului rege, Iacob al III=lea de Luisignan, Caterina Cornaro, patriciană din Veneţia, neputînd apăra Ciprul împotriva turcilor, îl cedează Republicii Veneţia.

Desigur, avînd în vedere că atît francezii cît şi veneţienii, sub stăpînirea cărora Ciprul a stat un timp îndelungat (între anii 1191=1571), aparţineau bisericii catolice, Biserica ortodoxă din Cipru s=a resimţit din plin de pe urma acestui fapt. După cum se ştie, îndată după 1099, cînd cruciaţii cuceresc Ierusalimul şi Antiohia, apoi Constantinopolul şi Alexandria, ei au înfiinţat în aceste centre cîte o patriarhie latină, cu patriarh, arhiepiscopi, episcopi şi preoţi latini iar pe cei ortodocşi i=au alungat din aceste locuri. Unde însă nu se putea recurge la astfel de măsuri, cum s=a întîmplat şi în Cipru, episcopii şi preoţii ortodocşi erau puşi sub jurisdicţia patriarhului la=tin, iar cei ce nu se supuneau erau urmăriţi şi pedepsiţi cu asprime. Astfel în insula Cipru, cucerită de cruciaţi în 1191, au fost instituiţi în anul 1255, un arhiepiscop şi 4 episcopi catolici, iar preoţii ortodocşi au fost obligaţi să=i recunoască şi să se supună lor. Cei ce n=au vrut să se supună ierarhiei catolice au fost aspru pedepsiţi.

Insula Cipru este cucerită în anul 1571 de turci. Odată cu aceasta, influenţa catolică începe să slăbească, cedînd locul împilării mahomedane. In special, începînd cu veacul XIX, Biserica Ortodoxă din Cipru ca şi cea de pe continent a avut de îndurat mari sufe=

rinţe din partea turcilor, ce înăbuşeau în sînge toate acţiunile grecilor care încercau înlăturarea apăsării otomane. Ca şi la Constantinopol, unde la 1821 a fost spînzurat însuşi patriarhul ecumenic Grigorie al V-lea, iar vreo 30.000 de greci au fost ucişi, la fel şi în Cipru, în iulie 1821 arhiepiscopul Kiprianos a fost spînzurat, ceilalţi 3 episcopi împreună cu alţi 460 de ciprioţi (numai din Nicosia) au fost decapitaţi.

In general vorbind însă, situaţia Bisericii Ortodoxe din Cipru a fost în tot cazul mai favorizată şi deci mai bună decît a Bisericilor surori din cele 4 patriarhate: Constantinopole, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim, aceasta pentru că Ciprul a cunoscut mai puţin jugul mahomedanismului intolerant, decît alte Bisericii.

După anul 1878, cînd Ciprul trece sub administraţia Angliei, mai îngăduitoare şi mai favorabilă decît stăpînirile anterioare, situaţia Bisericii Ortodoxe se îmbunătăţeşte simţitor. Totuşi şi în acest timp, sînt în viaţa bisericească frămîntări cauzate de neînţelegeri între diferitele partide. Neînţelegerile erau determinate desigur de stăpînitorii insulei. Din cauza aceasta după moartea arhiepiscopului Sofronie, la 1900, scaunul arhiepiscopal a rămas vacant pînă la anul 1909, cînd, la intervenţia Patriarhiei Ecumenice a fost numit ca Arhiepiscop al Ciprului episcopul Chiril din Cirene, fără însă ca această numire să mulţumească deplin pe toţi.

Prin tratatul de la Lausanne din 1923, Turcia renunţă definitiv la Cipru, în favoarea Angliei, care, în 1925, îi dă statut de colonie engleză.

In ultimul deceniu Ciprul se află în primul plan al actualităţii internaţionale. In special din 1950 s-a manifestat tot mai insistent acţiunea de autodeterminare a grecilor din Cipru şi de unire cu Grecia, acţiune care a fost încurajată şi de guvernul grec şi de opinia publică mondială. In fruntea acestei acţiuni patriotice este însuşi Arhiepiscopul Macarie al Ciprului, care, pe lîngă calitatea sa de conducător al Bisericii ortodoxe din Cipru, deţine şi calitatea de Etnarh, adică reprezentant al naţiunii greceşti din Cipru. Ca răspuns la această acţiune patriotică, stăpînirea engleză a introdus în Cipru un regim de teroare şi opresiune, mai ales în perioada 1955-1957. «Niciodată Ciprul n-a cunoscut sub britanici o opresiune mai feroce».

Biserica ortodoxă din Cipru a trecut prin suferinţe grele provocate fie de stăpînirea britanică fie de populaţia turcă, în minoritate faţă de greci. Astfel în martie 1956 Arhiepiscopul Macarie al Ciprului împreună cu Mitropolitul Ciprian şi alţi 2 clerici au fost trimişi în exil tocmai în insulele Seychelles din Oceanul Indian. Indată după aceasta a fost arestat şi Mitropolitul Antim de Kytion, căruia i s-a interzis să-şi îndeplinească obligaţiile de locţiitor al Arhiepiscopului captiv Macarie. In acest fel Biserica Ciprului a fost lipsită de ultimul ei ierarh. Biserica şi credincioşii din Cipru, ca şi cei din Constantinopol, au avut de suferit mult şi din partea turcilor, care au masacrat zeci de greci, au devastat şi incendiat biserici şi case etc.

In urma protestelor tot mai insistente ale populaţiei cipriote, ale guvernului grec şi ale opiniei publice mondiale, Arhiepiscopul Macarie împreună cu însoţitorii săi au fost eliberaţi din exil, la 6 aprilie 1957. Interzicîndu-i-se întoarcerea în Cipru, Arhiepiscopul Macarie s-a sta-

bilit la Atena, unde a sosit la 17 aprilie 1957, şi de unde a condus mai departe acţiunea de autodeterminare a Ciprului.

După mai multe tratative în problema cipriotă, în special a tratativelor greco=turce (Zurüch=1959) şi a tratativelor anglo=greco=turce de la Londra din 1959=1960 (care au ţinut aproape o jumă=tate de an), s=a ajuns la un acord în sensul că insula Cipru a fost declarată republică independentă la 16. VIII. 1960, avînd ca preşe=dinte un grec, cetăţean cipriot, pe Arhiepiscopul Macarie, iar ca vice=preşedinte un turc, cetăţean cipriot, F. Kuciuk.

După recensămîntul oficial din 1956, Ciprul are 529.090 locui=tori din care 416.448, deci majoritatea populaţiei, sînt greci ortodocşi, 92.642 sînt turci, iar restul de 20.000 sînt armeni, arabi, englezi etc.

Aproape în tot decursul istoriei sale, Arhiepiscopia autocefală a Ciprului a fost formată din: 1 Arhiepiscopie care din veacul al IX=lea are reşedinţa la Nicosia capitala insulei, aşezată în partea de răsărit, şi 3 eparhii conduse de cîte un episcop numit, ca şi în Grecia mitropolit: la Pafos în vest, Kition în sud şi în Kirineia în nord. Autoritatea supremă bisericească din Cipru este sf. Sinod în componenţa căruia intră arhiepiscopul ca preşedinte şi episcopii în subordine. Alegerea arhiepiscopului se face de clerul inferior şi repre=zentanţii mirenilor, ceea ce a dus adeseori la neînţelegeri şi adversi=tăţi lăuntrice regretabile.

In prezent, Biserica Ciprului, organizată ca Arhiepiscopie Auto=cefală, este condusă din 1950, de P. F. Arhiepiscop Macarie al III=lea care se intitulează «Prea Fericitul Arhiepiscop al Iustinianei celei Noi şi al întregului Cipru». Prea Fericitul Macarie III este, după cum s=a menţionat, şi preşedinte al Republicii Cipru.

Arhiepiscopia Ciprului este alcătuită, ca şi în trecut, din 4 eparhii: 1 arhiepiscopie şi 3 episcopii (numite mitropolii) după cum urmează:

1. – *Arhiepiscopia Iustiniana Nouă,* condusă de P. F. Arhie=piscop Macarie III, cu sediul la Nicosia. Are 140.000 credincioşi, 185 de parohii cu 275 preoţi. Are 3 mănăstiri cu 54 călugări.

2. – *Mitropolia de Pafos,* condusă de I. P. S. Mitropolit Ghe=nadie, cu reşedinţa la Ktima=Pafos. Are 80.000 de credincioşi, 120 de parohii cu 150 de preoţi. Are 2 mănăstiri cu 10 călugări.

3. – *Mitropolia de Kition,* condusă de I. P. S. Mitropolit An=tim, cu sediul la Larnax. Are 126 parohii cu 153 preoţi şi 1 mănăs=tire cu 20 vieţuitori şi 1 mănăstire cu 40 vieţuitoare.

4. – *Mitropolia de Kirineia,* condusă de I. P. S. Mitropolit Ciprian, cu sediul la Kirineia. Are 80.000 de credincioşi, 128 parohii cu 124 preoţi şi 1 mănăstire cu 3 vieţuitori.

Scoli teologice: Seminarul Teologic «Apostolul Varnava», con=dus de Arhim. Constantin S. L.

Reviste bisericeşti.: 1. – *„Apostolul Varnava“,* revistă ofi=cială a Bisericii Ciprului, editată sub îngrijirea Arhim. Ipolit Miha=ilide; 2. – *„Viaţa bisericească“.*

Ierom. IRINEU CRĂCIUNAŞ

REORGANIZAREA MUZEULUI DIN MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA

Mănăstirea Dragomirna situată la 12 km. nord=est de Suceava, după N. Iorga «cea mai frumoasă şi mai înaltă biserică din toată romînimea» a fost înălţată între anii 1607=1609 de Mitropolitul Anastasie Crimca caligraf desăvîrşit, iscusit miniaturist şi iubitor de cultură slavonă.

Această ctitorie a mitropolitului Anastasie este foarte aproape de bisericuţa pe care, tot el, împreună cu fraţii Lupul şi Simion Stroici o zidise în anul 1602.

Noua ctitorie, cu hramul Pogorîrea Sf. Duh, în formă de navă lungă şi îngustă, înaltă şi zveltă, a mitropolitului Anastasie Crimca aduce în arta moldovenească elemente arhitectonice noi atît în interior cît şi în exterior (Vezi Gh. Balş, Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII=lea şi al XVIII=lea, pag. 26=38).

Spre deosebire de alte biserici şi mănăstiri care au fost închinate, fapt ce a determinat unele tulburări în viaţa călugărească, Mănăstirea Dragomirna potrivit dorinţei Mitropolitului ctitor a fost lăsată «în toată pacea şi neclinitită în veci».

Mănăstirea Dragomirna a devenit, datorită ctitorului ei caligraf şi cărturar ales, mai cu seamă de slavonie, un important focar cultural. Atît de la Anastasie cît şi de la ucenicii săi, au rămas multe manuscrise cu înaltă valoare artistică.

Trăsătura caracteristică a manuscriselor lui Anastasie Crimca o constituie bogăţia miniaturilor ce ilustrează textul. Sînt scene cu miniaturi la începutul şi sfîrşitul textelor pe pagini întregi. De obicei sînt reprezentaţi evangheliştii şi diferite scene biblice. Pe unele scene apare şi portretul mitropolitului caligraf îmbrăcat în veşminte arhiereşti în atitudine de rugăciune.

Mitropolitul caligraf a păstrat în arta sa miniaturală, unele elemente tradiţionale privind mai cu seamă ornamentaţia geometrică a frontispiciilor şi chenarelor. Se resimte, însă, şi influenţa artei ruse şi a artei populare moldoveneşti.

In afară de manuscrisele caligrafiate şi împodobite cu miniaturi, se mai păstrează la Mănăstirea Dragomirna cîteva broderii, o cruce şi alte obiecte cu valoare istorică din vremea mitropolitului Anastasie Crimca precum şi cîteva broderii, o cruce şi mai multe manuscrise din secolul al XVI=lea ce au aparţinut cîndva bisericii Voroneţ.

In cadrul acţiunii de valorificare şi de bună conservare a tuturor lucrărilor cu importanţă istorică şi artistică, iniţiată şi desfăşu=

rată de conducătorii patriei noastre, Inalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, a hotărît reorganizarea tuturor muzeelor de pe lîngă mănăstiri.

La Mănăstirea Dragomirna, cu sprijinul material al centrului eparhial şi sub supravegherea directă a chiriarhului Moldovei şi Sucevei, s=au amenajat camerele necesare, ţinîndu=se seama de regulile muzeistice, şi s=au lucrat vitrinele în vederea expunerii obiectelor.

Pe sala din faţa camerelor au fost expuse 4 panouri cuprinzînd istoria mănăstirii Dragomirna, viaţa mitropolitului Anastasie Crimca şi trei litografii după tablouri din secolul al XIX=lea reprezentînd, una oraşul Suceava, iar celelalte două Mănăstirea Dragomirna. Tot pe sală au fost expuse portretul mitropolitului Anastasie Crimca, portretul lui Paisie Velicicovschi fost stareţ al mănăstirii şi 6 icoane vechi.

In prima cameră a muzeului au fost expuse în vitrine de perete şi vitrine mese următoarele lucrări de artă : *Epitaf* (Punerea în mormînt a Domnului) – broderie lucrată în Rusia în fire de aur şi argint pe fond de matase, dăruită de Mitropolitul Varlaam al Rostovului la începutul secolului al XVII=lea, Mitropolitului Anastasie Crimca pentru Mănăstirea Dragomirna ; două Acopereminte (Iisus ca miel al lui Dumnezeu şi Impărtăşirea apostolilor) care au aparţinut bisericii Voroneţ ; trei manuscrise : *Tetraevanghel, Evangheliar* şi *Liturghier* scrise în secolele al XV=XVI=lea ; în alte două vitrine au fost expuse două *documente* domneşti : unul cu pecetea atîrnată de la Domnitorul Ştefan Tomşa (1615)şi altul de la Domnitorul Ieremia Movilă (1599).

In celelalte două camere sînt expuse unele lucrări de artă dăruite de Mitropolitul Anastasie Crimca mănăstirii Dragomirna, sau din vremea acestui ierarh şi diferite obiecte de cult din secolul al XVI=lea.

Dintre lucrările de artă dăruite mănăstirii Dragomirna de Mitropolitul Anastasie atrag atenţia următoarele : *Tetraevanghelul* pe pergament cu ferecături de aur şi argint dăruit în anul 1609 : *Tetraevanghelul* pe pergament cu ferecături de aur şi argint dăruit în anul 1614 ; două *Epitafe* (Punerea în mormînt şi Adormirea Maicii Domnului) dăruite, unul în anul 1612, iar celălalt, în anul 1626 ; o *Cruce* sculptată în lemn de abanos cu îmbrăcăminte de argint aurit, provenind de la fosta mănăstire Voroneţ şi o *Cruce* sculptată în lemn de cedru cu îmbrăcăminte de argint aurit dăruită de Anastasie în anul 1624 ; diferite manuscrise : *3 Liturghiere, Psaltire, Evanghelie* scrise şi dăruite de Anastasie Crimca ; 2 *Orare* diaconeşti, o *lumînare* care, după tradiţie, a aparţinut mitropolitului ctitor şi un *Policandru* de sticlă, dăruit stareţului Paisie Velicicovschi de Impărăteasa Ecaterina a II=a a Rusiei. Pe două panouri sînt expuse litografii după miniaturile lucrate de Anastasie Crimca.

In marea lor majoritate atît manuscrisele din vremea mitropolitului Anastasie cît şi cele anterioare sînt scrise pe pergament.

Exponatele cu valoare istorică şi artistică dau vizitatorului elemente informative asupra trecutului mănăstirii Dragomirna, asupra mitropolitului ctitor, Anastasie Crimca al cărui nume rămîne temeinic fixat în istoria culturii vechi din patria noastră.

SC. P.

CONFERINȚELE DE ORIENTARE DIN LUNA MAI 1960.

In cuprinsul Arhiepiscopiei Iașilor, Conferințele de orientare din luna mai a. c., s=au ținut, potrivit itinerarului stabilit de Centrul Eparhial, în următoarele zile: luni 9 mai, la protopopiatele: Iași, Pașcani și Trușești; marți 10 mai, la protopopiatele: Hîrlău, Tg. Neamț, Suceava și Fălticeni; miercuri 11 mai, la protopopiatele: Tg. Frumos, Săveni, Botoșani și Gura Homorului; joi 12 mai, la proto= popiatele: Piatra Neamț, Dorohoi, Rădăuți și Cîmpulung; vineri 13 mai, la protopopiatele: Darabani, Siret și Vatra Dornei.

Conferințele au fost prezidate de următorii delegați ai I. P. S. Mitropolit Iustin: P. C. Vicar C. Nonea, la: Trușești, Botoșani și Dorohoi; P. C. Consilier D. Hadîrcă, la: Tg. Neamț și Piatra Neamț; P. C. Consilier I. Sandu, la: Pașcani, Hîrlău și Tg. Frumos; P. C. Consilier Sc. Porcescu, la: Iași, Fălticeni, Gura Homorului și Dara= bani; P. C. Inspector bisericesc Th. Bodnaru, la: Suceva, Rădăuți și Siret; P. C. Prot. C. Andoni, la: Săveni, Cîmpulung și Vatra Dornei.

La lucrările conferințelor au participat și reprezentanți ai De= partamentului Cultelor, Sfaturilor Populare locale, Comitetelor de luptă pentru Pace, Comitetelor de Crucea Roșie etc.

In cuvîntările de deschidere a Conferințelor, delegații I. P. S. Mitropolit și Protopopii au scos în evidență faptul că această confe= rință, a doua din cursul anului 1960, se desfășoară în atmosfera încă proaspătă a zilei de 1 Mai, ziua internațională a oamenilor muncii de pretutindeni; în atmosfera zilei de 9 mai care are o dublă sem= nificație: dobîndirea independenței poporului romîn în urma războ= iului ruso=romîno=turc și împlinirea a 15 ani de la victoria asupra fascismului german (9 mai 1945). Amintindu=se diferite evenimente internaționale, s=a stăruit îndeosebi asupra însemnătății vizitei pre= mierului sovietic N. S. Hrușciov în Franța, asupra conferinței la nivel înalt ce urma să se țină la Paris la 16 mai 1960 și asupra altor momente internaționale mai însemnate.

S=a stăruit și asupra progreselor pe care le=a făcut Patria noas= tră în timpul orînduirii democrat populare, și în special asupra însem= nătății Congresului al treilea al P. M. R. ce se va ține începînd de la 20. VI. a. c.

Subiectul fixat de Sinodul Permanent pentru această conferință a fost: *„Folosul cunoașterii și respectării legilor de stat pentru viața bisericească“* (cu următoarele subdiviziuni: Biserica a respec= tat întotdeauna legile Statului și le=a aplicat ținînd seama de spe= cificul activității sale; din această aplicare a legilor de stat pe lîngă cele bisericești, s=a format tradiția nomocanonică a Bisericii reprezen=

tată la noi de Pravile şi alte legiuiri; în prezent Biserica se conduce după legiuiri proprii (canoane, statut, regulamente, hotărîri sinodale) şi după legile de stat. Legile de sat, a căror cunoaştere este necesară în mod special pentru slujitorii Bisericii, sînt: Constituţia, Codurile (muncii, familiei, civil, penal), Legile organice (Cultelor, pentru organizarea Justiţiei şi a Procuraturii, persoanelor juridice, sanitare şi economice), Decrete, Hotărîri ale forurilor conducătoare (Consiliul de Miniştri, Departamentul Cultelor, Ministerul Finanţelor etc.), ordonanţe şi instrucţiuni ale organelor locale.

Subiectul a fost tratat de preoţii desemnaţi în fiecare protopopiat, dar în urma indicaţiilor făcute de Colectivele de cercetare a lucrărilor, expunerile au fost făcute de preoţii:

1. – Pr. Ioan Dăscălescu, la Iaşi
2. – Pr. Sîrbu Ernest, la Tg. Frumos
3. – Pr. Gheorghe Popovici, la Hîrlău
4 – Pr. Grigoraş Mihai, la Paşcani
5. – Pr. C. Crainicu, la Suceava
6. – Pr. Truşcan Ioan, la Gura Homorului
7. – Pr. N. Fărtăiş, la Cîmpulung
8. – Pr. Gh. Patraşcu, la Vatra Dornei.
9. – Pr. Ioan Cîrneală, la Fălticeni
10. – Pr. D. Ienăceanu, la Rădăuţi.
11. – Pr. N. Hortolmei, la Botoşani
12. – Pr. D. Stropşa, la Darabani
13. – Pr. Petru Grigoriu, la Dorohoi
14. – Pr. I. Buţureanu, la Săveni
15. – Pr. C. Iliescu, la Siret
16. – Pr. M. Brînză, la Truşeşti
17. – Pr. G. Gavrilescu, la Piatra Neamţ
18. – Pr. C. Grigoriu, la Tg. Neamţ

In expunerile făcute, preoţii conferenţiari au privit problema mai întîi sub aspect teoretic, amintind temeiurile scripturistice şi patristice a respectării legilor de stat (în special Mat. 22, 21; Rom. 13, 1=7; I Petru 2, 13=17 etc.).

După ce au făcut un scurt istoric al legislaţiei şi tradiţiei nomocanonice în imperiul roman şi bizantin precum şi în ţara noastră, conferenţiarii au stăruit îndeosebi asupra legislaţiei din Patria noastră de după 23 august 1944, menţionînd legile şi dispoziţiile care trebuiesc cunoscute de clerici şi credincioşi (Constituţia, Codul muncii, Codul familiei, Codul civil, Codul penal etc.) şi pe care trebuie să le respecte întocmai, nu din frică ci din îndemnul conştiinţei. Clericii şi credincioşii Bisericii ca cetăţeni ai Patriei trebuie să cunoască şi să respecte legile de Stat. Legislaţia actuală a statului nostru are în vedere stabilirea disciplinei şi a ordinei morale. In sfîrşit toate legile urmăresc binele şi fericirea tuturor cetăţenilor.

Conferenţiarii au stăruit de asemenea asupra faptului că preoţii au datoria de a cunoaşte legile şi diferitele dispoziţii ale autorităţii de Stat, pentru a le aduce la cunoştinţă credincioşilor cu îndemnul de a le respecta şi împlini. In acest fel preoţii crează dispoziţia sufle=

tească necesară respectării legilor de Stat, care duc la progresul şi fericirea tuturor.

Preoţii care au luat cuvîntul au adus completări însemnate asupra problemelor tratate.

In partea a doua s=au citit rapoarte de activitate din care a rezultat că preoţii din Arhiepiscopia Iaşilor, cu neînsemnate excepţii, desfăşoară o frumoasă activitate, administrativ=bisericească şi cultural=socială, dînd sprijin autorităţilor de Stat în vederea progresului şi a binelui obştesc.

Delegaţii Centrului Eparhial şi reprezentanţii autorităţilor de Stat, au dat, la sfîrşitul conferinţei, diferite îndrumări privind activitatea pastorală şi socială a preoţilor, sprijinirea muncilor agricole de primăvară, acţiunea de înfrumuseţare a satelor şi oraşelor, transformarea socialistă a agriculturii, îngrijirea şi buna păstrare a bisericilor, cimitirelor şi caselor parohiale etc.

I. C.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . . 396

Cronicile slavo-romîne din secolele al XV—XVI-lea, publ. de I. Bogdan, ed. rev. şi complet. de P. P. Panaitescu, Bucureşti 1959 (N. Grigoraş); Augustin Z. N. Pop, *Catalogul corespondenţei lui Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti 1959; Dumitru Hîncu, *M. Kogălniceanu*, Buc. 1960 (Pr. Sc. Porcescu); Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, ed. III, Bucureşti 1960; Gala Galaction, *Opere Alese*, vol. I, Bucureşti 1959 (Zam. Paul); Revista Patriarhiei din Moscova nr. 1 şi 2/960 (Pr. I. L. Ţurcanu).

CRONICA BISERICEASCĂ . . . 414

A. — *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

Arhiepiscopia Ciprului (Ierom. Irineu Crăciunaş).

B. — ARHIEPISCOPIA IAŞILOR . . 420

Reorganizarea Muzeului de la M-rea Dragomirna (P. Sc.); Conferinţele de orientare din luna mai 1960 (I. C.).

P I 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

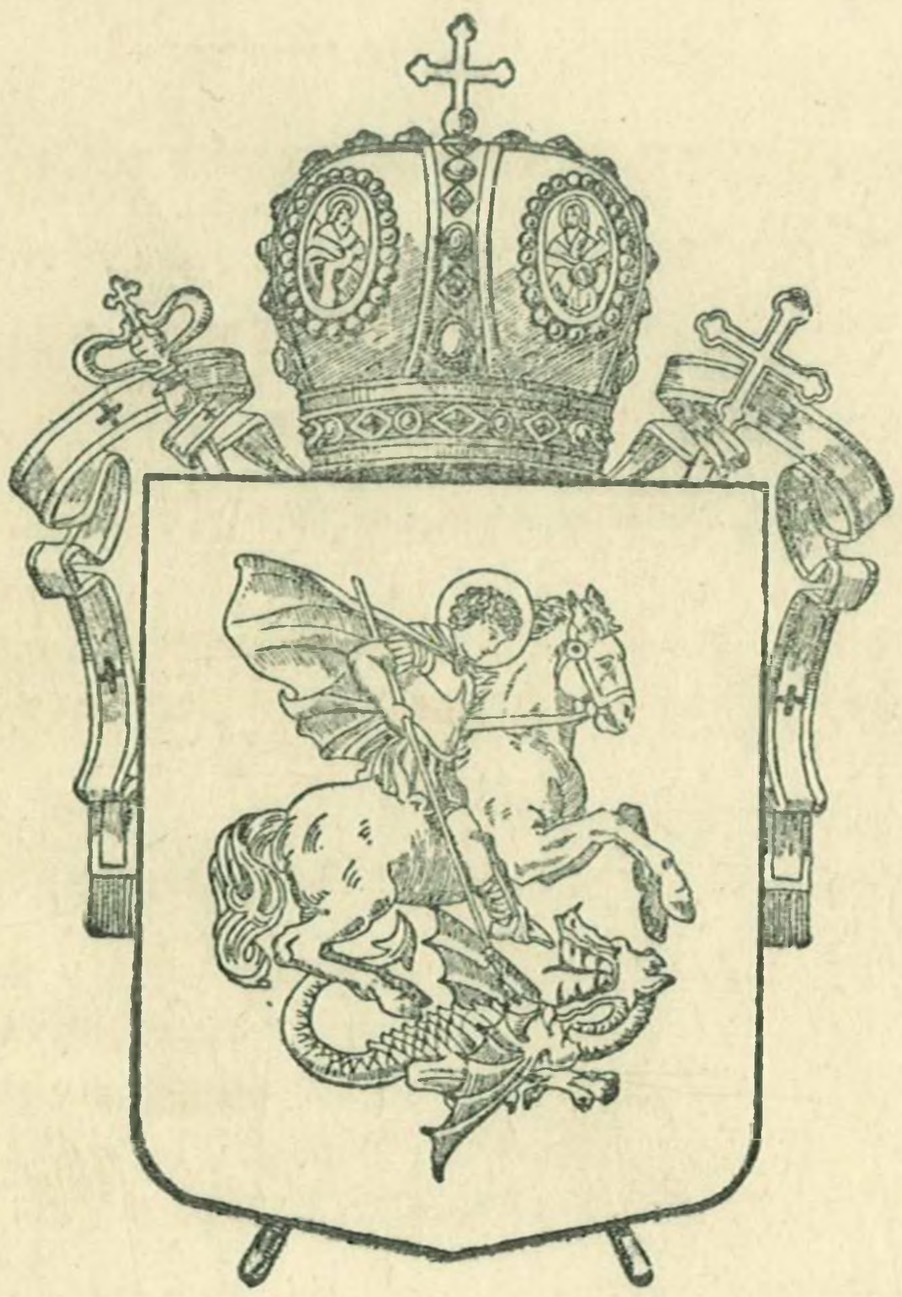

ANUL XXXVI, Nr. 7-8 IULIE-AUGUST 1960

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

A ŞASESPREZECEA ANIVERSARE A ELIBERĂRII PATRIEI NOASTRE DE SUB JUGUL FASCIST: (23 AUGUST 1944 — 23 AUGUST 1960) *(Redacţia)*

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Ierom. IRINEU CRĂCIUNAŞ: Sesiunea Biroului Consiliului Mondial al Păcii de la Stockholm (9-11 iulie 1960) 430

STUDII

Prof. ŞTEFAN ALEXE: Critica marei plăgi a cametei la Sfinţii Părinţi Capadocieni 433
PETRE Ş. NĂSTUREL: Un panaghiar moldovenesc necunoscut din 1678 445
V. TALÎZIN: Sobornicitate şi autocefalie. (traducere de magistrand M. Plătică) 451

PREDICI ŞI MATERIAL OMILETIC

Pr. ŞTEFAN SLEVOACĂ: Temeiuri creştine pentru viaţa de obşte . 456
* * * Cuvînt de îndrumare într-o parohie în care sînt credincioşi ce ţin calendarul vechi . 461

MONUMENTE ISTORICE BISERICEŞTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

Pr. P. MANOLE: Biserica Sf. Atanasie din Podgoria-Copou . . 466

FIGURI DIN VIAŢA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

N. GRAMADĂ: Preoţii slujitori din satul Zahareşti-Suceava, de la 1776 pînă la 1925 470

INSEMNĂRI 474

Aspecte din viaţa Bisericii catolice din Moldova în secolul al XVII-lea şi din viaţa social-politică de pe vremea lui Vasile Lupu, notate de Marcus Bandinus *(N. Grigoraş)*; Cîteva ştiri despre tipogra-

(continuare în pagina 3-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

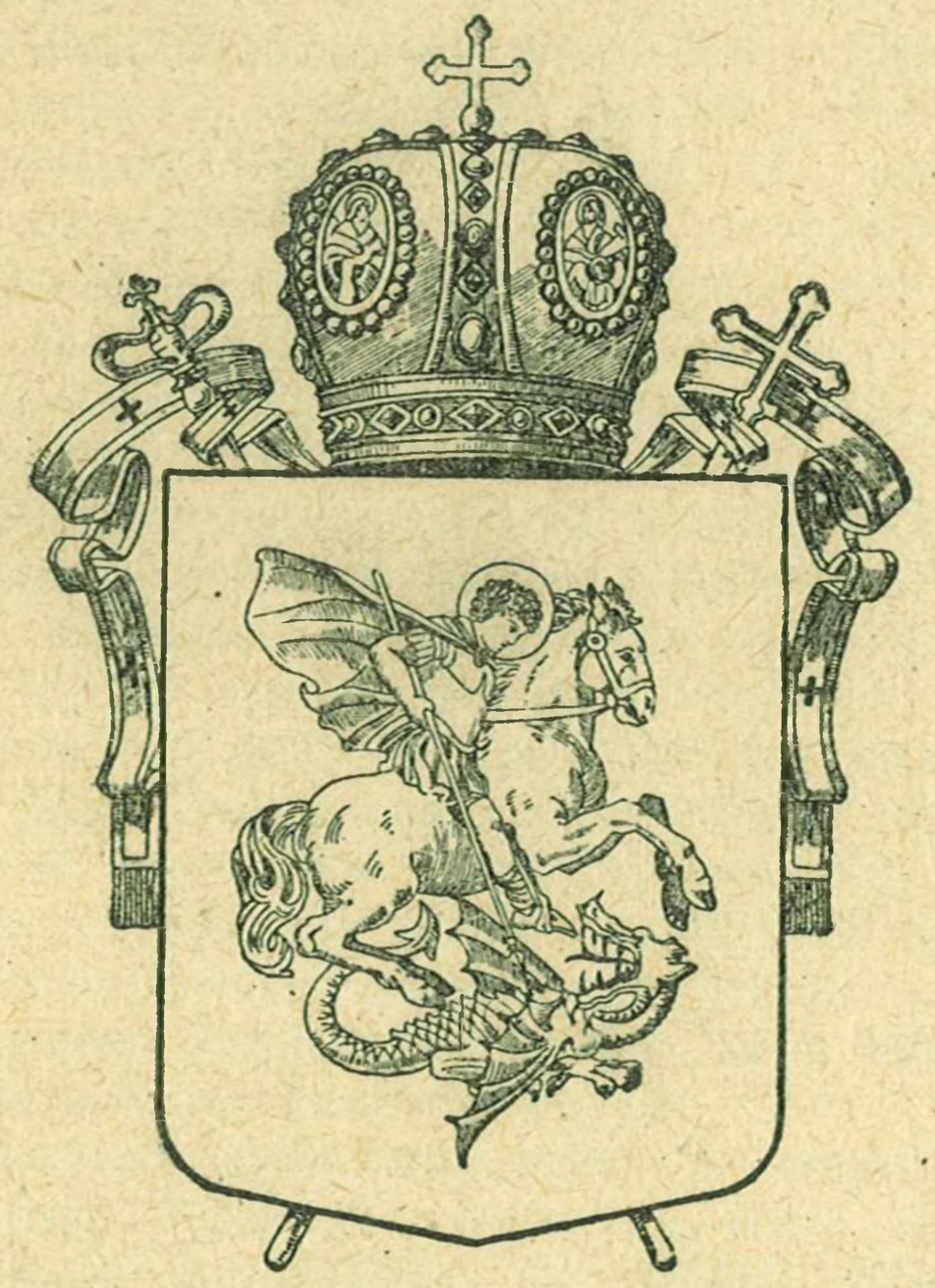

ANUL XXXVI, Nr. 7-8 IULIE-AUGUST 1960

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:
ARHIEPISCOPIA IAŞILOR, STR. ŞTEFAN CEL MARE, Nr. 46
I A Ş I

A ŞASESPREZECEA ANIVERSARE A ELIBERĂRII PATRIEI NOASTRE DE SUB JUGUL FASCIST

(23 AUGUST 1944 — 23 AUGUST 1960)

Intreg poporul romîn sărbătoreşte în ziua de 23 august anul acesta, cu însufleţire, cea de-a şasesprezecea aniversare a eliberării Patriei noastre scumpe, petrecută în ziua de 23 august 1944. În istoria noastră, ziua de 23 august 1944 va aminti mereu de epocala cotitură din viaţa poporului nostru, de trecerea de la regimul de exploatare şi silnicie, de umilinţă şi nedreptate pentru cei mulţi, la regimul democraţiei adevărate, al demnităţii umane şi al libertăţii. Trecerea de la orînduielile cele vechi la viaţa cea nouă, luminoasă, statornicită prin munca tuturor s-a împlinit de către fiii aleşi ai poporului nostru ajutaţi frăţeşte de marea şi puternica noastră vecină, Uniunea Sovietică.

Sînt prea bine cunoscute pe tot pămîntul Patriei urmările binefăcătoare ale eliberării. Peste tot, în oraşe şi sate, în munţi şi pe cîmpii, pe văile rîurilor şi în adîncurile pămîntului, în uzine şi laboratoare, în şcoli şi instituţii de cultură, clocoteşte viaţa cea nouă; peste tot energia epopeică a poporului nostru făureşte climatul şi condiţiile vieţii de belşug şi de mulţumire.

Numeroasele şi variatele înfăptuiri din ultimii şasesprezece ani au schimbat faţa Patriei noastre. În lumea întreagă se vorbeşte cu cinste despre frumoasa noastră ţară, despre realizările ei minunate şi despre harnicul ei popor.

Ziua de 23 august 1944 ne-a adus eliberarea naţională şi independenţa de stat. Această zi istorică, însă, ne-a adus şi eliberarea de o anumită mentalitate învechită. Fiind îndepărtate prejudecăţile rasiale, privilegiile de clasă şi de origine, orice om, în condiţiile statornicite după 23 august 1944, are toate căile deschise dacă munceşte cu cinste. Oricine poate răzbate în viaţă, oricine poate ajunge pe culmile cele mai înalte ale societăţii omeneşti dacă se pregăteşte temeinic şi dacă stăruie în hărnicie. Meritul şi valoarea sînt criteriile după care se aleg şi după care sînt folosiţi oamenii în viaţa socială.

Prin ridicarea muncii la poziţiunea de îndatorire şi, în acelaşi timp, de drept al tuturor, aşa cum cere raţiunea sănătoasă, orînduirea cea nouă din Patria noastră are o înaltă semnificaţie morală. Apreciind, prin unghiul judecăţilor de valoare, anumite moravuri din vremea regimurilor apuse, de pildă, silinţa de a

acumula bunuri materiale cu folosirea unor procedee necinstite — minciuna, înşelăciunea, lăcomia etc., — putem înţelege mai uşor nota de superioritate a vremurilor celor noi. Astăzi cînd fiecare munceşte, cînd fiecare produce, cînd relaţiile dintre oameni sînt organizate pe principiile dreptăţii, ale omeniei şi frăţiei, moravurile societăţii de ieri apar ca nişte pete de necinste. Ele sînt o tristă amintire.

Dezvoltînd şi adîncind conştiinţa socială a omului, ordinea cea nouă este superioară şi din punctul acesta de vedere ordinei celei vechi. Astăzi orice om munceşte şi produce cele necesare traiului împreună cu semenii săi ; orice om se cultivă şi se pregăteşte împreună cu cei din jurul său. După cum într-un ansamblu coral fiecare vine cu însuşirile sale, cu energia sa, cu individualitatea sa şi cu alţii, la un loc, alcătuieşte un tot armonic aşa şi în orînduirea cea nouă, fiecare vine cu pregătirea sa, cu priceperea şi capacitatea sa de muncă şi prin eforturi cu alţii se alcătuieşte societatea ideală în care nu poate fi nedreptate, silnicie şi exploatare.

Avînd conştiinţa că este frate cu semenul său, omul cel nou, format în condiţiunile statornicite după 23 august 1944, nu are motive de ură faţă de acel semen care trăieşte în jurul său, nu are sentimente şi atitudini de potrivnicie faţă de altul, deoarece cauzele care generează de obicei ura şi discordia dispar odată cu lucrarea de răspîndire şi întărire a ordinei celei noi.

O altă notă de înaltă distincţie a orînduirii care se întăreşte tot mai mult în scumpa noastră Patrie, Republica Populară Romînă, este strădania conducătorilor noştri şi a tuturor celor ce muncesc de a se ajunge neîntîrziat la binele cel de obşte. Cultivarea cîmpiilor în mod sistematic, prin eforturi comune, aduce belşug şi bunăstare pentru toţi ; construirea, la tot pasul a uzinelor şi a întreprinderilor industriale aduce îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă pentru toţi ; marile hidrocentrale vor produce energia electrică pentru toţi locuitorii satelor şi ai oraşelor ; şoselele asfaltate înlesnesc călătoriile tuturor ; spitalele, casele de naştere, creşele, sanatoriile sînt construite şi puse la dispoziţia tuturor locuitorilor Patriei ; şcolile, căminele culturale şi toate instituţiile de cultură aduc lumină în sufletele tuturor fiilor ţării ; numeroasele şi variatele creaţii literare, ştiinţifice şi artistice instruiesc, formează şi înalţă pe toţi.

Prin tot ceea ce se gîndeşte, se plănuieşte şi se înfăptuieşte în Patria noastră, într-un ritm necunoscut pînă acum, se urmăreşte mai binele pentru toţi cei care muncesc.

Tot ideia de bine pentru fiecare în parte şi pentru toţi la un loc este întruchipată şi în lupta stăruitoare pentru pace a conducătorilor şi a întregului nostru popor. Pacea este temeiul esenţial al progresului şi al prosperităţii ; ea este climatul cel mai potrivit pentru cercetări ştiinţifice, pentru realizarea operelor literare şi de artă ; pacea dezvoltă şi întăreşte sentimentele de iubire faţă de toată lumea ; ea înalţă şi desăvîrşeşte pe om. Războiul, dimpotrivă, distruge opere de valoare istorică şi artistică, dezvoltă sentimente de ură, învrăjbeşte, aduce pe om la condiţii de umilinţă şi sălbătăcie.

În Patria noastră, după 23 august 1944, lupta pentru pace este o îndatorire patriotică. Îndatorirea aceasta îşi are origina în conştiinţele noastre şi în toate legiuirile de stat. Împlinindune această îndatorire, luptînd pentru pace, fiecare dintre noi aşează o piatră la edificiul cel măreţ care se construieşte sub ochii noştri ; viaţa tot mai frumoasă şi tot mai fericită a Patriei noastre.

* * *

Biserica Ortodoxă Romînă, după 23 august 1944, îşi desfăşoară activitatea în deplină libertate. Ea îşi îndeplineşte misiunea cu sprijinul material al statului.

Slujitorii şi credincioşii ei sînt însufleţiţi de cele mai alese sentimente faţă de Patrie şi faţă de popor. Cu Bisericile Ortodoxe surori păstrează strînse legături în spiritul frăţiei ecumenice. Împreună cu celelalte culte din ţara noastră lucrează pentru binele obştesc şi pentru pace. Cu sprijinul material masiv al Statului foarte multe dintre bisericile şi mănăstirile ortodoxe, monumente istorice şi de artă, îşi recapătă faţa de altădată în urma lucrărilor de restaurare şi de reînoire din ultimii ani.

La capătul celor şasesprezece ani de viaţă şi de orînduieli noi, Biserica Ortodoxă Romînă constată că înaltele principii — dreptatea, frăţia şi munca — nu mai sînt cuvinte fără înţeles ; ele sînt realităţi vii, temeiuri puternice ale orînduirii celei noi ; constată, în sfîrşit, că silinţa de a construi o ordine morală nouă, superioară, de a aşeza în lume binele, de a lupta pentru pace este şi silinţa ei de totdeauna.

Popasul festiv prilejuit de cea de-a şasesprezecea aniversare a eliberării noastre este pentru clericii şi credincioşii ortodocşi un izvor bogat de idei şi învăţăminte, un izvor de îndemnuri stăruitoare la muncă, la pace, la dragoste faţă de scumpa noastră Patrie.

REDACŢIA

SESIUNEA BIROULUI CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII DE LA STOCKHOLM

(9-11 iulie 1960)

Între 9-11 iulie crt. a avut loc la Stockholm Sesiunea lărgită a Biroului Consiliului Mondial al Păcii, la care au participat reprezentanți ai luptătorilor pentru pace din peste 50 de țări. Din partea luptătorilor pentru pace din țara noastră a participat o delegație formată din acad. Geo Bogza, membru în Consiliul Mondial al Păcii și Sanda Rangheț, secretar al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din R. P. Romînă.

Sesiunea Biroului Consiliului Mondial al Păcii a avut loc în condițiile în care în multe părți ale lumii se constată o intensificare a mișcării maselor populare pentru pace, pentru libertate și independență, pentru a înlătura pericolul unui nou război, pentru a contribui la destinderea în relațiile internaționale pe care unele cercuri agresive ale reacțiunii internaționale caută să le înăsprească.

Sesiunea a discutat toate aceste probleme ale situației internaționale din ultimul timp precum și sarcinile mișcării mondiale pentru pace.

Prof. J. Bernal, președintele executiv al Consiliului Mondial al Păcii, în raportul prezentat la sesiune, a arătat că încordarea internațională nu s-a micșorat, iar fondurile care se cheltuiesc în acest scop sporesc an de an. «Cu toate acestea, a spus, J. Bernal, mișcarea mondială pentru pace devine din zi în zi mai unită și mai puternică. Popoarele sînt în plină acțiune și ele sînt însuflețite de ideile mișcării noastre... Mișcarea noastră, a spus în continuare vorbitorul, trebuie să urmărească încetarea războaielor în curs, înlăturarea litigiilor care pot duce la război, înlăturarea mijloacelor și cauzelor războiului». J. Bernal a vorbit apoi despre lupta pentru dezarmare. «Obiectul campaniei noastre este de a intensifica aspirațiile popoarelor spre dezarmare, astfel încît popoarele să oblige guvernele de a duce tratative serioase asupra dezarmării». În acest scop, J. Bernal a propus convocarea unei conferințe mondiale la care să participe guvernele tuturor țărilor atît membre cît și a celor care nu sînt membre în O. N. U. O astfel de conferință mondială trebuie să aducă, în primul rînd «înlăturarea primejdiei acute a unui război nuclear, demontarea racheteler, aruncarea la fier vechi a

avioaneler de bombardament, lichidarea tuturor bazelor de pe teritoriile statelor streine». În etapele următoare trebuie să se ajungă la dispariţia totală a armelor şi a militarismului. Propunerea de a se convoca o conferinţă mondială a fost inclusă şi în Apelul sesiunii către popoarele din lumea întreagă.

Pe lîngă lupta pentru dezarmare popoarele trebuie să caute să înfăptuiască şi alte ţeluri care să contribuie la destinderea internaţională, la consolidarea păcii în lume.

La discuţiile pe marginea raportului prezentat au luat cuvîntul delegaţi din India, Japonia, Turcia, U. R. S. S., Norvegia, Cuba etc., care au arătat că forţele păcii sînt în continuă creştere şi ele pot bara calea războiului. Una din ideile principale asupra căreia s-a insistat a fost aceea că în prezent popoarele sînt în plină acţiune ; ele s-au ridicat cu hotărîre în apărarea păcii, spre cucerirea şi apărarea independenţei naţionale.

Delegaţia din ţara noastră a exprimat năzuinţa fierbinte de pace a poporului romîn şi voinţa sa de a aduce şi în viitor contribuţia sa la statornicirea şi consolidarea păcii în lume.

Sesiunea de la Stockholm a hotărît să înceapă o largă campanie mondială pentru dezarmare şi întărirea păcii şi a dat recomandări speciale tuturor comitetelor naţionale pentru apărarea păcii ca să-şi intensifice lupta împotriva primejdiei unui nou război, să organizeze pe scară mondială un referendum pentru dezarmare şi pace, şi să se pregătească temeinic pentru Sesiunea Consiliului Mondial al Păcii, care va avea loc spre sfîrşitul anului 1960, sesiune care va constitui o etapă importantă a campaniei mondiale pentru pace şi dezarmare, pentru coexistenţă paşnică şi independenţă naţională.

În cadrul Sesiunii s-au adoptat o serie de documente importante menite a da un avînt şi mai puternic mişcării organizate din întreaga lume pentru apărarea păcii. La loc de frunte figurează *Apelul Biroului Consiliului Mondial al Păcii către popoarele din lumea întreagă :*

«Popoarele din întreaga lume, — se spune în Apel, — care trăiesc astăzi sub ameninţarea permanentă a războiului nuclear, nu se pot împăca cu eşecul tratativelor internaţionale. Dezarmarea este absolut necesară salvării omenirii şi asigurării coexistenţei paşnice. Popoarele trebuie să ceară acest lucru. Ele pot să obţină o asemenea hotărîre. Recentele succese ale forţelor populare sînt o dovadă că acest lucru este cu putinţă.

Cerem convocarea unei conferinţe internaţionale cu participarea tuturor statelor membre sau nemembre ale Organizaţiei Naţiunilor Unite pentru realizarea unei dezarmări generale şi controlate în etape. Considerăm că pentru a înlătura pericolul care planează asupra noastră, prima etapă trebuie să prevadă interzicerea mijloacelor de transportare a armei nucleare şi lichidarea bazelor militare de pe teritorii străine.

Cerem ca toate guvernele să declare că sînt gata să participe la această conferinţă cu intenţia de a adopta măsuri concrete. Vrem ca încă de pe acum toate guvernele să creeze condiţii favorabile ţinerii unei astfel de conferinţe. În acest scop, ele trebuie să evite orice acţiuni care ar putea contribui la răz-

boiul rece, să renunţe la experienţele cu arma atomică, să respecte suveranitatea şi independenţa celorlalte state. Chemăm pe oamenii din lumea întreagă să sprijine această cerere».

În *Declaraţia Generală* se spune printre altele: «Biroul Consiliului Mondial al Păcii cheamă popoarele din toate ţările să lupte pentru realizarea următoarelor ţeluri apropiate:

1. — Convocarea unei largi conferinţe a tuturor statelor pentru dezarmare.

2. — Pregătirea în prezent a planurilor de trecere a economiei de pe picior de război pe picior de pace.

3. — Interzicerea experimentării tuturor armelor nucleare.

4. — Interzicerea zborurilor avioanelor care poartă arma nucleară, întrucît acestea prin urmările unui accident constituie o posibilitate evidentă de dezlănţuire a războiului.

5. — Respectarea strictă a normelor dreptului internaţional în ce priveşte zborurile avioanelor deasupra teritoriilor străine.

6. — Lichidarea tuturor bazelor militare de pe teritorii străine.

7. — Anularea tuturor pactelor militare şi a misiunilor militare legate de acestea.

8. — Încetarea tuturor acţiunilor agresive — politice, militare, economice — care încalcă suveranitatea ţărilor şi care creează un pericol pentru pace.

Pe lîngă cele două documente de bază menţionate, sesiunea de la Stockholm a adoptat mai multe rezoluţii privitoare la situaţia din Algeria, Kenya, Japonia, Africa de Sud, Cuba, Congo etc., în care se arată că Biroul Consiliului Mondial al Păcii sprijină întru totul lupta popoarelor din aceste ţări şi cheamă toate guvernele să sprijine revendicările lor juste.

Poporul romîn profund iubitor de pace a primit cu toată căldura importantele documente ale Sesiunii Biroului Consiliului Mondial al Păcii de la Stockholm şi este hotărît să lupte ca şi pînă acum pentru realizarea lor, pentru pace şi bunăînţelegere între oameni, pentru belşug şi fericire.

Biserica Ortodoxă Romînă, care de la început s-a alăturat mişcării organizate pentru pace, va continua să-şi aducă şi de-acum înainte — prin mijloace specifice misiunii sale — aportul ei la statornicirea şi consolidarea păcii şi bunei înţelegeri între oameni şi popoare.

Domnul nostru Iisus Hristos a lăsat dragostea, dreptatea şi pacea ca legi fundamentale ale vieţii oamenilor, care rodesc binele şi fericirea tuturor. Datoria fiecărui fiu al Bisericii este ca să contribuie prin viaţa sa la realizarea practică a acestor imperative de bază ale vieţii.

Ierom. I. CRĂCIUNAŞ

CRITICA MAREI PLĂGI A CAMETEI LA SFINŢII PĂRINŢI CAPADOCIENI

Între problemele de seamă care se puneau spre rezolvare în veacul al patrulea, problema vitală pentru o anumită clasă socială a epocii, care ducea la înrobirea oamenilor şi învrăjbirea popoarelor, era problema *cametei.* În doctrina Sfinţilor Părinţi găsim pusă extrem de vehement problema cametei, aceasta constituind un flagel atît de reprobat şi odios încît marii capadocieni, Sf. Vasile cel Mare şi Sf. Grigorie de Nisa au scris special cîte o omilie împotriva cămătarilor. Sf. Grigorie de Nazianz şi Sf. Ioan Hrisostom, trăitori tot în acelaşi veac, n-au lucrări cu acest subiect, dar în opera lor se găsesc suficiente mărturii că problema inegalităţii sociale îi frămînta şi că şi-au pus tot sufletul pentru o ameliorare a situaţiei economice, sociale, politice şi psihologice (mai ales) existente în vremea lor.

Avem credinţa că este util de ştiut în ce fel au criticat părinţii capadocieni marea plagă a cametei şi care sînt rezultatele eforturilor lor în această privinţă.

* * *

În veacul al IV-lea, civilizaţia epocii imperiale sclavagiste îşi atinge apogeul. Două clase sociale antagoniste caracterizau sistemul sclavagist: pe de o parte, marii latifundiari, stăpîni pe moşii întinse, iar pe de alta, sclavii care munceau pe aceste pămînturi şi care nu erau stăpîni nici măcar pe viaţa lor. Între aceste clase sociale opuse se mai aflau şi cetăţeni săraci, funcţionari, meseriaşi, conducători.

Sf. Ioan Gură de Aur, supranumit «Prietenul săracilor», ne dă amănunte bogate despre societatea vremii sale, biciuind bogăţia şi luxul ca nimeni altul. Stăpînii pămîntului, senatori, patricieni, guvernatori, stăpîni absoluţi şi ai mînei de lucru, exploatau pămîntul în adîncime şi la suprafaţă şi pe cei ce lucrau, cu o cruzime de neînchipuit. Întreg teritoriul Africii Proconsulare era stăpînit numai de şase proprietari [1]). Seneca împrumuta

---

1) Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Creştinismul şi bunurile materiale după Sfinţii Părinţi,* în rev. „Studii Teologice" seria II, an. 1949, Nr. 3-4 (mai-iunie) p. 155; Cf. Gaston Boissier, *L'Afrique romaine,* ed. 7, Paris, 1901, p. 152.

cu bani populaţiile sărăcite ale Galiei, cărora le extorca o camătă înfiorătoare [2]).

Marii seniori îşi clădeau palate somptuoase, multe la număr, uneori pînă la 20, înconjurate de tot felul de clădiri accesorii ca : magazii pentru mărfuri, grajduri pentru vite, locuinţe pentru servitori, băi elegante, odihnitoare şi luxoase [3]). Sf. Vasile descrie inventarul unui astfel de bogătaş. «Nenumărate vehicole, unele de povară, altele de persoane, îmbrăcate în bronz şi argint. Nenumăraţi cai proveniţi din rase nobile. Unii dintre ei îi plimbă pe desfrînaţii aceştia prin oraş, alţii servesc la vînătoare, iar alţii la călătorie. Frîiele, zăhingile, căpestrele, toate sînt de argint, toate sînt aurite. Covoare de purpură împodobesc caii ca pe miri. Mulţi catîri, deosebiţi după culoare. Vizitii acestor animale vin unii după alţii. Nesfîrşit este numărul celorlalţi servitori care fac faţă luxului casei : intendenţi, agricultori, specialişti în tot felul de meşteşuguri necesare, sau servind numai plăcerile şi desfătările : brutari, bucătari, paharnici, vînători, pictori, maeştrii a tot felul de plăceri. Cirezi de cămile, unele de povară, altele de păşune ; herghelii de cai, mulţime de vite cornute, turme de oi, de porci, păstorii acestor animale ; moşii care ajung pentru hrana acestora şi care, pe deasupra — din veniturile pe care le aduc — măresc bogăţia etc.» [4]). La rîndul său, Sf. Ioan Gură de Aur ne spune că toate bogăţiile acestea nu aveau alt rost decît acela de a oferi celor ce le stăpîneau, plăcerile cele mai felurite. Luxul cel mai rafinat, mobilierul cel mai fin şi artistic lucrat, garderobele de o scumpete exorbitantă şi ospeţele vestite prin mîncărurile alese, vinurile felurite, serviciul bogat, tacîmuri aurite, numărul mare al celor ce serveau masa, aleşi dintre cei mai tineri şi frumoşi servitori, îmbrăcaţi cîteodată mai elegant chiar decît unii dintre comeseni, ospeţe terminate mai totdeauna prin orgii, toate acestea făceau viaţa moleşită, plină de tot felul de păcate, unele mai detestabile decît altele [5]).

Paralel cu cei ce huzureau în lux şi desfătări se zbătea în foame şi mizerie marea mulţime a săracilor, a sclavilor, în primul rînd. A fost o adevărată ruşine pentru om că şi-a disprețuit şi batjocorit atît de crud pe fratele său. Sclavagismul a fost o pagină neagră în istoria existenţii omeneşti, pagină scrisă cu sîngele şi sudoarea nefericiţilor şi care a arătat şi va arăta ca un chinuitor «memento» neamului omenesc ce a fost în stare să facă omul din fratele său. Dumnezeu i-a poruncit omului să stăpînească universul, nu însă şi pe semenul său. Sf. Ioan Gură de Aur este revoltat de nepăsarea celor avuţi faţă de cerinţele minime pentru întreţinerea omenească a vieţii muncitorilor. «Ei muncesc (muncitorii) toată viaţa, fără întrerupere, copleşiţi de datorii intolerabile, condamnaţi la o muncă zdrobitoare, ca asinii

---

2) Pr. Prof. Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 155.

3) Gaston Boissier, *op. cit.*, p. 155 sq.

4) Sf. Vasile cel Mare, *Omilie contra bogaţilor* 2, Migne, P. G. vol. XXXI, col. 284 C.—285 AB, trad. de Pr. Prof. Ioan G. Coman, *op. cit.*, pp. 159-160.

5) Aimé Puech, *St. Jean Chrisostome et les moeurs de son temps*, Paris 1891, pp. 52-61.

și catîrii. Ce spun eu ? Nu li se menajează trupurile cum nu se menajează pietrele. Nu sînt lăsaţi să respire şi, fie că ogoarele au rodit sau nu, ei sînt împilaţi la fel. Nu se poate concepe o mizerie asemănătoare cu a lor, cînd, la sfîrşitul iernii pe care au petrecut-o în cele mai grele munci, epuizaţi de frig, de ploaie, de veghi, sînt văzuţi reîntorcîndu-se acasă cu mîinile goale, ba încă şi datori ; ei tremură de teama pedepselor, a birurilor grele şi a tîlhăriilor intendenţilor» [6]).

Săracii propriu zis, lipsiţi de orice sursă de cîştig şi reduşi să trăiască din mila altora erau foarte numeroşi. Se găseau însă mulţi care suportau cu resemnare nenorocirea sau luptau din răsputeri ca să iasă din ea. Mulţi însă nu erau vrednici de milă. Cerşetorii sec. IV exploatau milostenia publică cu cea mai mare nerușinare simulînd infirmităţi, mutilîndu-şi copiii, dîndu-se la tot felul de josnicii, făcînd pe bufonii ca să distreze pe bogaţi [7]). Ţăranii care munceau pe moşiile împăraţilor o duceau tot aşa de rău. La fel cei ce lucrau în mine.

Bogăţie, lene, lux, desfrîu, pe de o parte ; sărăcie, mizerie, lipsă pînă la a-şi vinde copiii lor spre a scăpa de foame, [8]) pe de alta. Cauzele îmbogăţirii unora sînt cauzele sărăcirii celorlalţi. Ele sînt multe şi variate, noi însă notăm cîteva şi anume : 1) îmbogăţirea prin înşelătorii în negoţ, 2) prin acaparare de bunuri şi avariţie, 3) îmbogăţire în detrimentul văduvelor şi orfanilor abuzînd de singurătatea şi lipsa lor de experienţă şi, în sfîrşit, 4) îmbogăţire prin camătă, aşa de răspîndită şi odioasă în vremea Părinţilor Capodocieni şi a Sf. Ioan Gură de Aur, încît chiar legea civilă interzicea senatorilor această sursă de venituri [9]).

Sfinţii Părinţi Capadocieni şi Sf. Ioan Gură de Aur nu sînt reformatori sociali, cu atît mai puţin economişti. Ei critică însă prin cuvinte caustice starea de lucruri neobişnuită faţă de scopul superior al omului pe pămînt. Critica lor se ridică pînă la invectivă la adresa bogaţilor, biciuind nedreptăţile sociale, înfierînd cruzimea exploatatorilor care atentau la cel mai mare bun lăsat de Dumnezeu omului : demnitatea.

Vom urmări — în cele ce urmează — după ce ne-am plasat imaginativ în veacul contradicţiilor — veacul al IV-lea, — problema enunţată mai înainte, camăta în doctrina părinţilor capadocieni.

CAP. I.

Definiţia. Camăta se poate defini în mai multe feluri depinzînd de unghiul de vedere din care o priveşti. Aşa de pildă, din punct de vedere economico-social, camăta este un delict care

---

6) Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei, 56, 61,* după A. Puech, *op. cit.*, p. 63.

7) Sf. Ioan Gură de Aur, *La Epistola I Cor. 3,* după A. Puech, *op. cit.*, p. 64 sqq., Cf. Sf. Grigorie de Nazianz. Cuv. XIV (X) *Despre iubirea de săraci,* M. P. G. vol. XXXV, col. 870 A. B.

8) Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Rolul social al milei creştine la Părinţii Capadocieni,* Beiuş, 1945, pp. 31-32.

9) Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei, 56,* trad. A. Puech, *op. cit.*, p. 68

constă în perceperea unei dobînzi de... atît la sută cu mult superioară celei specificate prin lege, iar din punct de vedere bisericesc, camăta este un păcat care constă în perceperea oricărei dobînzi, la orice fel de sumă împrumutată. Originea ei se pierde în negura trecutului ca timp, iar ca fiinţă a luat naştere din dorinţa de înmulţire exagerată a averilor.

Cuvîntul camătă îl avem de la grecescul κάματος însemînd: muncă, trudă, efort, osteneală şi vine de la verbul κάμνω = a se obosi, a dobîndi prin efort. Grecii numeau camăta cu încă un cuvînt mai evocator care cuprindea mai complet noţiunea cametei. Este cuvîntul τόκος care înseamnă naştere, înmulţire, şi care arată că banii se înmulţesc unii pe alţii necontenit. De aici cuvîntul τοκίζω = a împrumuta cu dobîndă, cu camătă.

«Se zice că iepurii nasc, nutresc şi concep în acelaşi timp, spune Sf. Vasile. Tot aşa şi banii celor ce iau camătă; în acelaşi timp în care sînt împrumutaţi, se nasc şi sporesc. Căci încă nu i-ai primit bine în mînă şi ei au şi cerut de la tine lucrarea, adică dobînda pentru luna de faţă. Şi acest lucru împrumutat a făcut să se hrănească alt rău şi acesta un altul şi în felul acesta răul merge la infinit. Felul acesta de lăcomie a fost învrednicit cu numirea de camătă (τόκος în greceşte) pentru că dă naştere la foarte multe rele. Altminteri de unde şi-ar fi putut lua o astfel de numire? Sau, poate se numeşte aşa din cauza durerilor şi tristeţii pe care le produce de obicei în sufletele celor care se împrumută. Într-adevăr, după cum se înfăţişează durerile naşterii pentru femeie, tot astfel şi termenul de plată pentru cel care este datornic» [10]). Sf. Vasile face un joc de cuvinte admirabil întrebuinţînd τόκος şi pentru naşterea de prunci şi pentru camătă.

În limba latină, cuvîntul camătă este redat prin *usura*, iar în Dreptul roman prin *foenus unciarum*.

Acest foenus unciarum era dobînda de 1% pe lună. Dobînda aceasta a crescut după o vreme ajungînd pînă la 2% şi chiar 4% pe lună («binae centesimae») sau («quaternae centesimae»). «Horaţiu vorbeşte de un oarecare Fufidius care primea 60% pe an, ceea ce este destul de remarcabil» [11]).

Se mai prectica aşa numita ἡμιόλιος care înseamnă un întreg plus jumătate. Adică, dacă cineva care împrumuta o sumă de bani nu putea să-i restituie la timpul hotărît era obligat să plătească drept dobîndă jumătate din suma respectivă. Practica aceasta a evoluat cu vremea ajungîndu-se la crunta exploatare de sută la sută (ἑκατοστός = însutit) [12].)

Fiinţa cametei. În ce constă camăta? Cineva împrumută o sumă de bani cu atîta la sută, bineînţeles cu o dobîndă destul de ridicată. La rîndul ei această dobîndă devenea capital împrumutat la care se plătea dobîndă, şi tot aşa mai departe, ajun-

---

10) Sf. Vasile cel Mare, *Omilia II la Ps. XIV (Împotriva cămătarilor)* M. P. G. vol. XXIX, Col. 273 C. D., trad. de Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, în „Izvoarele Ortodoxiei" Nr. 2, an. 1943, p. 102 sq.

11) Charles Joseph Héfélé, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, T. I. 1, Paris, 1907. pp. 608-609.

12) Idem, *op. cit.*, p. 609.

gîndu-se ca dobînda să întreacă după cîtăva vreme capitalul şi să producă dobîndă. Cu alte cuvinte, camăta este o dobîndă la dobîndă. Literaturizînd, Sfîntul Vasile descrie în modul următor naşterea cametei : «Camăta la camătă înseamnă un vlăstar rău din nişte părinţi netrebnici. Camăta meritä pe bună dreptate să se numească neam de viperă. Se zice că viperele se nasc mîncînd ele singure pîntecele mamei lor, iar camăta se naşte mîncînd casele celor ce datorează. Sămînţa creşte cu timpul şi animalele tot cu timpul devin folositoare, camăta însă astăzi se naşte şi tot astăzi începe să ceară altă camătă. Dintre animale, cele care se nasc repede, repede încetează de a naşte. Banii însă luînd grabnic început din nesaţiu, primesc un adaus nesfîrşit în ceea ce priveşte înmulţirea. Dintre cele care cresc, fiecare, de îndată ce ajunge la mărimea potrivită, se opreşte din creştere. Banii celor nesăţioşi, însă, cu timpul cresc din ce în ce mai mult.

Animalele transmiţînd urmaşilor puterea de a naşte, încetează la rîndul lor de a mai naşte. Banii celor care împrumută însă, pe de o parte nasc pe cei ce au să vină, iar pe de altă parte, fac să întinerească cei bătrîni». Şi termină Sf. Vasile că nu e bine să faci niciodată experienţa acestei fiare nebune [13]).

Tabloul omului cămătar. Viaţa cămătarului se scurge într-un zbucium neostoit al sufletului după aur. El duce o viaţă de trîndăvie şi de pîndă, fiind obsedat numai de culoarea şi sunetul aurului. Cămătarul nu cunoaşte nici munca agriculturii, nici grija comerţului, ci el rămîne aşezat în acelaşi loc. El vrea ca totul să crească pentru el fără sămînţă şi fără muncă ; el are drept plug o pană, drept cîmp o hîrtie, drept sămînţă cerneala, drept ploaie timpul ce face să-i crească pe nesimţite fructul banilor săi, fruct ce poartă numele de camătă. Reclamaţiunea este coasa sa, aria sa este casa în care el preface în pulbere averea celor care sînt apăsaţi de el. El socoteşte averea tuturor ca pe a lui proprie. El doreşte oamenilor nevoi şi nenorocire ca să fie forţaţi de a veni la el. Cămătarul îi urăşte pe cei care nu se împrumută de la el. El împresoară tribunalele ca să găsească pe cel constrîns de reclamaţie şi-i urmăreşte pe oamenii de afaceri după cum vulturii urmăresc trupele în linie de bătaie şi luptele ; calculează în fiecare zi cîştigul, se indignează împotriva aurului ce se află în casa sa neproducînd nimic [14]).

Iată-l pe cămătar rugat de un nenorocit care vine să se împrumute. În acel moment, el e stăpînit de un singur gînd: să-şi dea aurul ca să producă. Faţa lui exprimă pe rînd toată gama sentimentelor care-i zbuciumă sufletul. Sf. Vasile ne lasă o viguroasă descriere a cămătarului în aceste momente. «Avarul, văzînd un om pe care nevoia îl obligă să se arunce la picioarele sale — căci la ce gesturi şi la ce cuvinte umilitoare nu se coboară nenorocitul ?, — nu are milă de această prăbuşire nemeritată.

---

13) Sf. Vasile cel Mare, *op. cit.*, M. P. G. vol. XXIX, col. 273 D-276 A, trad. Olimp N. Căciulă, *op. cit.*, pp. 103-104.

14) Sf. Grigore de Nisa, *Omilie împotriva cămătarilor*, trad. de Ioanițescu Gh. Pr. ; *Două discursuri contra cămătarilor*, Teză de lic., Ploeşti 1907, p. 37 sq.

Nu ține seama de fire, nu se lasă înduplecat de rugăminți, ci rămîne inflexibil și implacabil; nu cedează cererii (de împrumut), lacrimile îl lasă insensibil... Jură, afirmă cu blesteme că în adevăr el nu are nici un ban și că el însuși caută pe cineva să se împrumute. Pentru a-și face crezută minciuna, el recurge la jurămînt, luînd sperjurul ca auxiliar al egoismului său. Însă de îndată ce acela care cere împrumutul face aluzie la dobîndă sau pronunță cuvîntul ipotecă, avarul nu mai încruntă sprînceana, începe să zîmbească și uneori merge pînă la a-și aminti de prietenia pe care o avea cu tatăl victimei; adresează suplicantului calificativul de tovarăș și prieten. «Să văd, zice el, dacă nu-mi rămîne de undeva o rezervă de bani. Am o depunere pe care mi-a încredințat-o un prieten spre a o fructifica, dar el a fixat o dobîndă mare; o să reduc eu, totuși, ceva și o să las cu dobîndă mai mică...» Aceasta e uneltirea avarului, acestea sînt cuvintele cu care el gîdilă și seduce pe nenorocit, pînă ce-l apucă cu o creanță în regulă»... [15]) Și Sf. Vasile continuă condamnînd cu o ironie mușcătoare și cu un sarcasm neîndurător duritatea inimii, fierbințeala minții și abuzurile neomenești ale cămătarului, în goana după aur. «Toate le vezi aur, toate le prețuiești aur; aceasta o visezi în somn și o dorești pe trezire. După cum nebunii nu văd lucrurile reale, ci pe cele închipuite de fierbințeala bolii lor, tot așa și sufletul tău obsedat de dragostea de bani, vede totul aur, totul argint. Tu privești mai cu plăcere aurul decît soarele» [16]). «Ce urzire nu pui tu în mișcare cu aurul? Grîul ți se face aur, vinul ți se schimbă în aur, lîna se preface în aur, orice comerț, orice născocire ți-aduce aur. Aurul se naște pe sine însuși înmulțindu-se prin dobînzi. Nu există săturare și nici sfîrșit al dorinței după aur: Copiilor lacomi le permitem adesea să mînînce mult din lucrurile care le plac, ca printr-o săturare peste măsură să le provocăm dezgust. Cu omul lacom de aur, lucrul nu se petrece tot așa. Cu cît se umple de mai mult, cu atît dorește mai mult» [17]). Cămătarul preferă să trăiască în lipsuri și mizerii, în sărăcie momentană, lipsă de mîncare, în frig, în singurătate, numai ca să i se înmulțească aurul. El nu muncește, stă închis în casă, încuiat, socotind contractele în timp ce aurul aleargă ca un sclav neobosit aducîndu-i salariul. «Cîinii se veselesc cînd li se dă, dar cămătarul primind este excitat mai mult, căci el nu încetează de a lătra, ci caută mai mult. Dacă te juri, el nu te crede; el scormonește interiorul tău, el se ocupă de afacerile tale. Dacă ieși

---

15) Sf. Vasile cel Mare, *Omilia II asupra Ps. XIV, 1,* Migne, P. G. vol. XXIX, col. 107 D. sq. după Pr. Prof. Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 164; Cf. Stanislas Giet, *Les idées et l'action sociale de Saint Basile,* Paris, Librairie Lecoffre, J. Gabalda et Cie, 1941, p. 115-116; Cf. deasemenea Jean Rivière, *Saint Basile, Evêque de Césarée,* col. Les Moralistes Chrétiens (Textes et Comentaires), J. Gabalda, Paris, 1925, p. 253-254.

16) Sf. Vasile cel Mare, *Omilie la Cuvîntul Evangheliei după Luca etc*, 5, M. P. G. vol. XXXI, col. 269 B. trad. de Pr. Prof. I. G. Coman, *Rolul social al milei creștine etc.*. p. 13; cf. Pr. Prof. I. G. Coman, *Creștinismul și bunurile materiale etc.*, p. 161.

17) Sf. Vasile cel Mare, *op. cit.*, M. P. G. vol. XXXI, col. 269 C. după Pr. Prof. I. Coman, *Rolul social al milei etc.*, p. 13 sq.

din casa ta, el te trage și te răpește după dînsul ; dacă te ascunzi înăuntru, el se postează lîngă ușa ta și bate la ușa ta. El te rușinează înaintea femeii tale, el te insultă înaintea prietenilor tăi, te apucă de gît în piața publică, întristează zilele tale de sărbătoare, îți face viața insuportabilă» [18]).

Dar, în timp ce cămătarului îi strălucesc ochii la vederea aurului, sute și mii de nefericiți își plîng libertatea și-și doresc moartea încărcați de datorii și necazuri. În timp ce el este cutremurat de un rîs satanic, creditorii lui se zbat făurindu-și planuri cum ar putea să scape din plasa lui fatală.

CAP. II.

Practica nedreptății. Cămătarul, prin acumularea necontenită de bunuri, îndreaptă societatea spre decădere, camăta fiind izvorul tuturor păcatelor. «A te împrumuta înseamnă a face început minciunii, declară Sf. Vasile. Împrumutul (de la cămătar) este o cauză de nemulțumire, de nerecunoștință și de jurămînt fals. Căci altele sînt cuvintele tale, cînd te-ai împrumutat și altele ale celui de la care se cere acum. Tu zici acum : dacă nu te-aș fi întîlnit, poate că aș fi găsit alte căi spre a mă scăpa de nevoie. Tu mi-ai pus banii în mînă, fără voia mea. Aurul pe care mi l-ai dat a fost falsificat din aramă, iar monedele ce mi-ai dat au fost și ele false» [19]).

Pauperizarea definitivă a celor lipsiți. Împrumutul aduce după sine o completă secătuire a celui sărac. Viața lui e plină de griji. Iată că se apropie ziua scadenței. «Nu mai doarme noaptea, nu mai are odihnă ziua ; fără încetare preocupat, evaluînd cînd propria sa avere, cînd casele luxoase și țarinile celor bogați, hainele acelora cu care stă de vorbă, mobilele acelora care-i dau un prînz. Dacă lucrurile acestea ar fi ale mele — gîndește datornicul — le-aș vinde cu atît și cu atît și m-aș scăpa de camătă. Iată ce umple inima lui toată noaptea și ce-l preocupă toată ziua. Dacă cineva a bătut la poartă, datornicul se ascunde repede... De intră cineva brusc, inima îi bate cu putere. De latră cîinele el asudă și este cuprins de neliniște sufletească cercetînd în toate părțile pe unde ar putea să fugă» [20]).

Contractul de împrumut este cel mai greu lanț care leagă pentru totdeauna libertatea celui sărac. În vechime era obiceiul foarte frecvent ca cel ce nu putea să-și plătească datoriile să fie vîndut ca rob nu numai el, dar și femeia și copiii lui. Sfîntul Vasile ne lasă o pagină de un sguduitor realism descriind psihologia celui ce se împrumută. Astfel, acesta trece de la o veselie înșelătoare, de la o bogăție aparentă la un chin groaznic. Banii împrumutați se scurg repede, scadența se apropie, grijile năvălesc în suflet, liniștea îl părăsește, camăta crește. Că-

---

18) Sf. Vasile cel Mare, *Omilia II asupra Ps. XIV*, M. P. G. vol. XXIX, col. 269 C-272 A.

19) Idem, *Omilie pronunțată în timpul foametei și secetei 8*, M P. G. vol. XXXI, col. 324-325 C. A.; cf. Stanislas Giet, *op. cit*, p. 112 sq.

20) Idem, *Omilia II asupra Ps. XIV, 1.* M. P. G. vol. XXIX, col. 273,

mătarul asemenea «unui cîine îşi urmăreşte prada, iar celălalt ca un vînat descoperit îşi aşteaptă tragicu-i sfîrşit. El nu mai are acea îndrăzneală a celui sărac. Sorocul se numără pe degete şi de unul şi de celălalt, dar în timp ce unul se bucură din cauza creşterii cametei, celălalt suspină din pricina adausului nenorocirilor» [21]).

Ca să scape de polițe, datornicul — uneori — împrumută de la altul, apoi de la altul şi aşa mai departe, pînă cînd nu mai are nici o scăpare. De cele mai multe ori însă aceşti nefericiţi îşi termină viaţa aruncîndu-se în curentul unei ape, sau spînzurîndu-se, socotind o astfel de moarte mai blîndă decît pe creditorul lui. Dar, el «a lăsat în urmă orfani care au ca mamă vitregă sărăcia. Cămătarul însă le pustieşte casa, cerînd şi de la ei aur, de la aceşti nefericiţi ai soartei, care n-au moştenit de la părintele lor decît ştreangul cu care acesta şi-a curmat viaţa, şi care îşi cîştigă existenţa prin milă» [22]).

Exploatarea omului de către om. Camăta este cea mai cruntă şi forma cea mai înaltă a exploatării omului de către om. Cînd pronunţăm cuvîntul exploatare, gîndul ne duce la muncitorul frustat de rodul muncii lui, jefuit de cele necesare traiului, la ţăranul care muncea în trecut pentru hambarele moşierului şi care munceşte la fel şi azi în unele părţi ale lumii, la lucrătorul care-şi secătuia toate forţele pentru mărirea averii proprietarilor şi industriaşilor. O situaţie asemănătoare era şi pe vremea Părinţilor Capadocieni, în veacul al IV-lea. Nobilii, senatorii şi patricienii erau scutiţi de impozitele ce se revărsau ca nişte fluvii pustiitoare asupra celor săraci. Impăraţii decideau impozitele după bunul lor plac, impozite enorme, necontrolate care apăsau pe umerii celor nevoiaşi. De asemenea, sarcinile publice erau prestate de micii proprietari (cum am spune azi ţărani săraci şi mijlocaşi), în proporţia veniturilor lor, sau cel mai adesea, după dorinţa arbitrară a funcţionarilor [23]). Ca să facă faţă cerinţelor minime de viaţă, cei lipsiţi, goi şi flămînzi socoteau că-şi găsesc scăpare împrumutîndu-se la cămătarii ce aşteptau ca nişte hiene să le sfîşie şi să le devoreze ultimele puteri de muncă, şi să le scurteze viaţa răpindu-le libertatea.

Cămătarul nu se mulţumeşte numai cu munca şi dobînda ; el întrebuinţează orice mijloc de exploatare pînă ce îl va vedea pe datornicul său fără adăpost şi chiar pînă la a-i răpi libertatea.

În «Omilie împotriva cămătarilor», Sf. Grigore de Nisa freamătă de indignare descriind, pe de o parte, acţiunea spoliatoare a cămătarului, iar pe de alta, mizeria în care este adus cel exploatat de el. «Cu ce conştiinţă vei cere tu iertare de la Dumnezeu, — zice Sfîntul — tu care primeşti toate lucrurile şi care n-ai învăţat să dai ? Au nu ştii tu că rugăciunea ta nu face

---

A. B. trad. Ol. Căciulă, *op. cit.*, p. 102.

21) Idem, *ibidem*, M. P. G. vol. XXIX, col. 268 C. D.-269 A., trad. Ol. Căciulă, *op. cit.*, pp. 95-97.

22) Sf. Grigorie de Nisa, *op. cit.*, trad. cit., p. 46 sq.

23) Stanislas Giet, *op. cit.*, p. 373 (n. 7),

decît să reamintească nemilostenia ta ? Ce ai iertat tu ca să vii să ceri iertare ? De cine ai avut tu milă, tu care invoci pe bunul Dumnezeu ? Şi chiar dacă tu ai făcut pomană, nu este ea fructul răpirilor crude, nu e bogată în nenorociri, în lacrimi şi în suspinele altora ? Dacă sărmanul ar şti originea acestei milostenii pe care tu i-o faci nu ţi-ar primi-o, i s-ar părea că gustă din carnea fraţilor săi şi din sîngele aproapelui său ; şi atunci te-ar apostrofa cu o nobilă libertate : «Nu mă hrăni omule, cu lacrimile fraţilor mei, nu da sărmanului din pîinea provenită din gemetele tovarăşilor săi de sărăcie, dă semenului tău ceea ce tu i-ai luat pe nedrept şi eu îţi voi mulţumi !»[24]).

Reţinem deci că lacrimile şi sudoarea celor mulţi şi obidiţi constituiau temelia pe care îşi clădea cămătarul sumbrul edificiu al exploatării sale nemiloase.

CAP. III.

Lupta împotriva cametei. Legea Veche oprea camăta socotindu-o ca o piedică uriaşă în drumul desăvîrşirii. Profetul Iezechiil aşează camăta între cele mai mari rele (Cap. XXII, 12), iar cuvîntul Legii răsună categoric şi îndemnător : «Să nu dai banii cu camătă, fratelui tău, nici argint, nici pîine, nici nimic din cele ce se pot da cu camătă» (Deut. XXIII, 19).

Iar în altă parte, ca o constatare că acest păcat era deosebit de frecvent, stă scris : «Camătă peste camătă şi înşelăciune peste înşelăciune» (Ieremia IX, 5).

Camăta era socotită a fi unul dintre păcatele şi relele ce aveau să ducă cetatea sfîntă la pierzare : «De pe pieţele ei n-a lipsit camăta şi viclenia» (Ps. LIV, 12), şi ca o condiţie a desăvîrşirii : «Argintul său nu l-a dat cu camătă» (Ps. XIV, 5).

Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, desăvîrşeşte *Legea Veche* care închidea împrumutul (fără dobîndă) şi milostenia între hotarele Palestinei : «Celui care cere de la tine dă-i, şi de la cel ce voieşte să se împrumute de la tine nu întoarce faţa ta» (Mat. V, 42). Iar ca o «plinire» a vechilor norme, Domnul sfătuieşte ca împrumutul să fie făcut fără gîndul de a mai primi ceva înapoi (Luca VI, 34-35), fiind considerat ca o milostenie deghizată după interpretarea Sf. Grigorie de Nazianz.

Urmînd acestor îndemnuri, Părinţii Capadocieni, cu toată stăruinţa, îndeamnă pe cămătari să se lepede de această patimă care le procură în afară de bani, nelinişte, zbucium, chinuri [25]). Pe lîngă acestea, cămătarul îşi agoniseşte o veşnică osîndă. Sf. Grigorie de Nisa înfăţişează pe un cămătar şi pe victima avariţiei sale, în faţa tronului de judecată. «Cu ce privire în ziua învierii, vei vedea pe cel omorît de tine ?, căci amîndoi veţi veni în faţa tribunalului lui Hristos, unde nu se socotesc dobînzile, ci unde se judecă vieţile. Şi îndurînd mustrările, ce vei răspunde incoruptibilului Judecător cînd El îţi va zice ţie : tu ai avut le-

24) Sf. Grigorie de Nisa, *op. cit.*, trad. cit., p. 44.
25) Idem, *op. cit.*, trad. cit., p. 41.

gea, profeţii, poruncile Evangheliei, tu le-ai auzit pe toate strigînd împreună : caritate, umanitate ; şi unele zicînd : tu nu vei da cu camătă fratelui tău ; altele : el n-a dat cu camătă argintul său ; altele : dacă tu dai cu împrumut fratelui tău să nu-l împilezi de loc. «Şi mîniindu-se Domnul lui l-a dat călăilor pînă ce va plăti toată datoria» (Mat. XVIII, 32-34)... Nici aurul nu va veni în ajutorul tău, nici argintul nu te va sprijini, iar camăta va fi mai amară decît fierea» [26]).

Au avut vreun ecou în sufletele bogaţilor, îndemnurile Sfinţilor Părinţi ? Dacă ne gîndim că Sf. Grigorie îşi scrie *Omilia împotriva cămătarilor* după ce fratele său, Sf. Vasile, predicase şi scrisese în acelaşi sens, tragem uşor concluzia că învăţăturile Părinţilor erau primite cu răceală, uneori chiar cu duşmănie de către bogaţi. Nepăsarea acestora din urmă face pe Sf. Ioan Gură de Aur să le strige în faţă : «Suprimaţi dragostea de bani şi nu vor mai fi nici războaie, nici lupte, nici duşmănii, nici procese, nici neînţelegeri. Ar trebui să-i izgonim din lume pe capitalişti, ca nişte flagele şi adevăraţi lupi... căci setea lor de aur distruge totul» (Bareille vol. XIX Om. XII p. 524).

Deci eforturile Părinţilor Capadocieni şi Sf. Ioan Gură de Aur nu şi-au atins ţelul dorit, pe de o parte din cauza cerbiciei bogaţilor, iar pe de alta pentru faptul că ei nu vizau în predica lor «crearea unor noi aşezări structurate de alte elemente decît cele ale trecutului» [27]).

Munca izvor de bunuri şi factor distrugător al cametei. Sfinţii Părinţi Capadocieni îşi îndreaptă cuvîntul şi către cei care formau marea majoritate, către cei lipsiţi, îndemnîndu-i să muncească de oarece munca, pe lîngă faptul că este izvorul bunurilor necesare întreţinerii vieţii, este un mijloc de a înlătura jugul aspru al robiei de bună voie prin împrumut şi al tuturor relelor ce decurg din acesta : «Sărăcia nu este o ruşine. Pentru ce să ne atragem ruşinea ce rezultă din datorii ? Nimeni nu tratează rana prin rană şi nici un rău nu se poate vindeca prin alt rău. Tot aşa nici sărăcia nu se poate îndrepta cu camătă... Eşti sărac nu te împrumuta... căci dacă n-ai nimic, cu ce-ţi vei plăti datoria ?» [28]).

Îndemnurile Sfinţilor Părinţi Capadocieni sînt pline de dragoste ca ale unor adevăraţi părinţi ce îşi iubesc fiii şi vor să-i ştie fericiţi. Ei îndeamnă la trăirea după cuvîntul Scripturii, muncind cu rîvnă spre a-şi acoperi toate greutăţile prin puterile proprii. Iată ce spune Sf. Vasile cel Mare : «Bea apă din ulcioarele tale» (Proverbe V, 15), adică cercetează cu deamănuntul puterile tale ; nu merge la alte fîntîni ci culege-ţi îndulcirile vieţii din propriile tale livezi... Nu te duce la uşi streine ! Căci «fîntîna streină e îngustă» (Prov. XXIII, 27), ci este mult mai bine ca să-ţi mîngîi nevoile grijilor care vin, încetul cu încetul, decît

---

26) Idem, *ibidem*, p. 48-49.
27) Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Creştinismul şi bunurile materiale*... p. 171.
28) Sf. Vasile cel Mare, *op. cit.*, M. P. G. vol. XXIX, col. 272 C.-273 A., trad. O. Căciulă, *op. cit.*, p. 101.

ca punînd mîna pe bani străini să fii despuiat mai pe urmă de toate bunurile tale» [29]).

Într-adevăr, lipsa este un rău, dar ca să te împrumuţi înseamnă să adaugi la sărăcia ta şi grija cametei. «Acum nimeni nu te chiamă pe tine care eşti sărac la judecată, căci răul care te înconjoară este fără voia ta. Dacă însă te vei face răspunzător pentru camăta pe care ai luat-o asupra ta, nu va fi niciunul care să nu-şi bată joc de prostia ta» [30]). Sfinţii Părinţi recomandă mai mult : recomandă munca pentru întreţinerea şi ajutorarea oamenilor care nu pot să lucreze, accentuînd astfel rolul social al muncii. «A se nelinişti pentru sine, spune Sf. Vasile, înseamnă egoism, însă a se nelinişti şi a lucra potrivit poruncii, este spre lauda sufletului care iubeşte pe Hristos, şi pe fraţii săi» [31]).

Prin muncă, creştinul îşi păstrează sufletul liniştit, prietenii, înlăturîndu-şi vrăjmaşii. O meserie, oricare ar fi ea, este mai productivă şi mai lăudabilă decît împrumutul cu dobînzi. Munca este deci, după concepţia Sf. Părinţi Capadocieni, mijlocul de a-şi păstra fiecare demnitatea şi libertatea şi de a evita aservirea sufletului deţinătorilor de averi.

CONCLUZII

Înfierarea cametei de Sf. Părinţi şi de canoanele bisericeşti.

Camăta este una din cele mai mari plăgi sociale şi un păcat capital, fiind aşezată alături de furt şi de omor, de oarece este o ucidere lentă, spirituală şi trupească, a celor ce cad în mrejele ei.

A existat din cele mai vechi timpuri şi a fost condamnată totdeauna. Poeţii şi filozofii, legiuitorii şi literaţii, preoţii şi episcopii în creştinism (fie chemaţi în sinoade, fie în scrierile lor personale), şi-au unit vocile, şi au dat în unanimitate votul lor de blam cametei. *Platon* proscrie împrumutul cu dobîndă şi declară că în *Republica* sa, creditorul va putea să refuze nu numai dobînda, ci şi suma împrumutată. La fel, *Aristotel* condamnă camăta declarînd că «banul, în chip natural, este steril şi nu trebuie să servească decît la schimb. A percepe un fruct oarecare cînd el este incapabil de a produce ceva, înseamnă lupta împotriva naturii». Teoria lui va fi găsită şi în Evul Mediu fiind formulată astfel «Nummus non parit nummos», adică «banul nu naşte bani» [32]). Istoricul *Tacit* socoteşte camăta drept cea mai frecventă cauză a neînţelegerilor, iar Horaţiu vorbeşte despre zilele în care se plătea dobînda ca de ceva jalnic, numindu-le tristele Kalende [33]).

La rîndul ei, Biserica a oprit nu numai practicarea cametei,

---

29) Idem, *op. cit.*, M. P. G., vol. XXIX, col. 269 A B, trad. cit., p. 97-98.
30) Idem, *ibidem*, col. 272 A B, trad. cit., p, 100.
31) Idem. *Regulile tratate pe scurt, Răsp. 272*, M. P. G. vol. XXXI, col. 1272 ; cf. Stanislas Giet, *op. cit.*, p. 144.
32) C. J. Héfélé, *op. cit.*, p. 608.
33) Idem, *ibidem*, p. 609.

ci şi simpla dobîndă. Astfel, în apus, Tertulian, Sf. Ciprian, Lactanţiu, Sf. Ilarie, Sf. Ambrozie, sînt toţi de acord că împrumutul este în sine o faptă bună, dacă e făcut în scopul de a ajuta şi nu în acela de a percepe dobîndă sau camătă.

Camăta se practica şi printre creştini, după relatarea Sfîntului Ciprian în cartea sa: «*Despre cei căzuţi*». El spune că în timpul îndelungatei perioade de pace care a precedat persecuţia lui Deciu, se văzură mulţi episcopi «usuris multiplicandis foenus augere = care-şi măreau avutul prin dobînzi multiple»[34]). Sfîntul Ambrozie[35]) reproduce cuvintele lui Cicero: «A împrumuta bani cu dobîndă înseamnă a ucide», dîndu-şi astfel verdictul împotriva cametei.

În răsărit, am văzut mai sus că în lupta împotriva cametei, Sfinţii Părinţi Capadocieni şi Sf. Ioan Gură de Aur, ocupă locuri de frunte.

De asemenea camăta, a fost condamnată şi de unele sinoade ecumenice şi locale. Aşa de pildă, Can. 44 al Sinodului Apostolic, referindu-se la cler, spune că cei care cer camătă, «sau să înceteze sau să fie caterisiţi». Sinodul I ecumenic, în can. 17, analizează mai pe larg şi condamnă camăta. Canonul sună aşa: «Fiindcă mulţi din cei cercetaţi vînînd lăcomia de averi şi urîtul cîştig, au uitat dumnezeiasca Scriptură ce zice: «Argintul său nu l-a dat în camătă» (Ps. XIV, 5); şi împrumutînd, însutit cer înapoi; a judecat cu drept cuvînt Sfîntul şi marele Sinod, că de se va afla cineva după hotărîrea aceasta luînd dobînzi, din întrebuinţare sau în alt chip întrebuinţînd lucrul, sau jumătate de dobîndă cerînd, sau măcar altceva izvodind pentru urîtul cîştig, se va caterisi de cler şi străin de canon va fi»[36]). Expresia; «Sau în alt chip întrebuinţînd lucrul» se referă la practica unor creştini care, pentru a împlini forma legii de a nu da bani cu camătă, îi dădeau altora ca să-i întrebuinţeze în acelaşi scop.

Acelaşi conţinut îl au şi canoanele: 10, Sinodul VI ecumenic; 4, Laodiceea; 5 şi 16 Cartagina. Can. 14 al Sf. Vasile cel Mare opreşte de la preoţie pe oricine ia camătă, iar can. 13 al lui Nichifor Mărturisitorul opreşte pentru acelaşi lucru pe oricine «stăruieşte în nelegiuire». Canonul 6 al Sfîntului Grigore de Nisa, precum şi art. 35 din «Regulamentul de procedură al instanţelor disciplinare şi de judecată ale Bisericii Ortodoxe Romîne», aşează camăta între furt, omor şi sacrilegiu[37]), iar cel ce se face vinovat este pedepsit ca atare.

În concluzie, vom spune că Biserica şi-a păstrat linia sa de conduită, veacuri de-a rîndul, luînd atitudine fermă împotriva flagelului care a fost camăta.

Prof. ŞTEFAN ALEXE

---

34) Sf. Ciprian, *Despre cei căzuţi VI*, Migne, P. L. vol. IV, col. 484 A.

35) Sf. Ambrozie, *Despre Tobie*, M. P. L. vol. XIV, col. 815 A.; cf. A. D'Alés. *Dict. Apol. de la Foi Catholique*, vol. II, ed. IV, Paris, 1924, vol. 1084.

36) Lauchert, *Canones*, p. 41-42.

37) „*Legiuirile Bisericii Ortodoxe Romîne*" sub Înalt Prea Sfinţitul Pariarh Iustinian 1948-1953, art. 3, şi 35, Edit. Inst. Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Buc. 1953, pp. 55 şi 61.

UN PANAGHIAR MOLDOVENESC NECUNOSCUT DIN 1678

Am avut prilejul acum de curînd să văd la un bucureștean un prea frumos panaghiar legat de numele voievodului Antonie Ruset al Moldovei. Dar nu se mai păstrează din acesta decît o jumătate. Aceasta ne împiedecă a ști de îndată cărei biserici ori mănăstiri a fost închinat acest odor, căci nu se mai cunoaște decît sfîrșitul însemnării slavonești săpate pe marginea celui de-al doilea capac pe care l-am putut cerceta în voie datorită bunăvoinței stăpînului lui. Totuși și așa, precum vom arăta mai jos, s-ar părea că este cu putință a spune numele sfîntului locaș de unde mîini lacome l-au înstrăinat.

Panaghiarul este dintr-un lemn închis, plăcut mirositor («chedru»?), îmbrăcat într-o ferecătură de argint aurit. Diametrul lui este de 9,5 cm.

Însemnarea săpată jur împrejurul lui în slavonește este următoarea:

† чистиваго и х[рист]улюбиваго Іѡ[а]н Антонїе Руятоу (sic!) Воевода вля[то] зрпѕ Мраца (sic): ап[рилїа]и.

чистиваго este sfîrșitul celui din urmă cuvînt de pe celălalt taler (capac) din păcate pierdut (...Благо) † чистиваго. Руятоу este desigur stîlcirea numelui Русятоу de către meșter, care de altfel a mai săpat Мраца pentru Мсаца (М[е]саца).

Înțelesul cuvintelor slavonești păstrate este așa dar: «† a bine cinstitorului și de Hristos iubitorului Ioan Antonie Ruset voievod la leatul 7186 luna aprilie 8».

Panaghiarul este prin urmare din anul 7186—5508 = 1678.

Nu este însă neapărat o danie a lui Antonie Ruset: genetivul însemnării lui dă de bănuit că el a fost închinat undeva fie de Doamna fie de vreun fiu al acestui voievod, deși am putea să ne oprim și la ipoteza că însemnarea spunea în întregimea ei că acest panaghiar este al bisericii (sau mănăstirii) cutare a prea binecinstitorului și de Hristos iubitorului Io Antonie Ruset voievod etc., sau că panaghiarul este «rugăciunea» amintitului oblăduitor al Moldovei.

În privința iconografiei, capacul panaghiarului are pe dinăuntru chipul Maicii Domnului Rugătoare (bust) cu Hristos în poală, într-un cerc mai mare (de 3,5 cm. diametru) și înconjurată

de cîte 12 rotocoale mai mici (de 1 cm. diametru) în care se poate vedea săpat în lemn cîte un cap de prooroc cu simbolul lui.

Pe dinafară, capacul are o margine alcătuită din aceeaşi ferecătură ca şi pe dinăuntru, dar cu arcade polilobate mici şi dese la margine, tot restul fiind acoperit cu o bucată de catifea verde roasă pînă la urzeală. În partea de sus se vede un inel pentru agăţat panaghiarul iar în alt colţ închizătoarea. Cotorul ferecăturii, de 3 mm. lăţime, e împodobit cu crestături aşezate cîte 2.

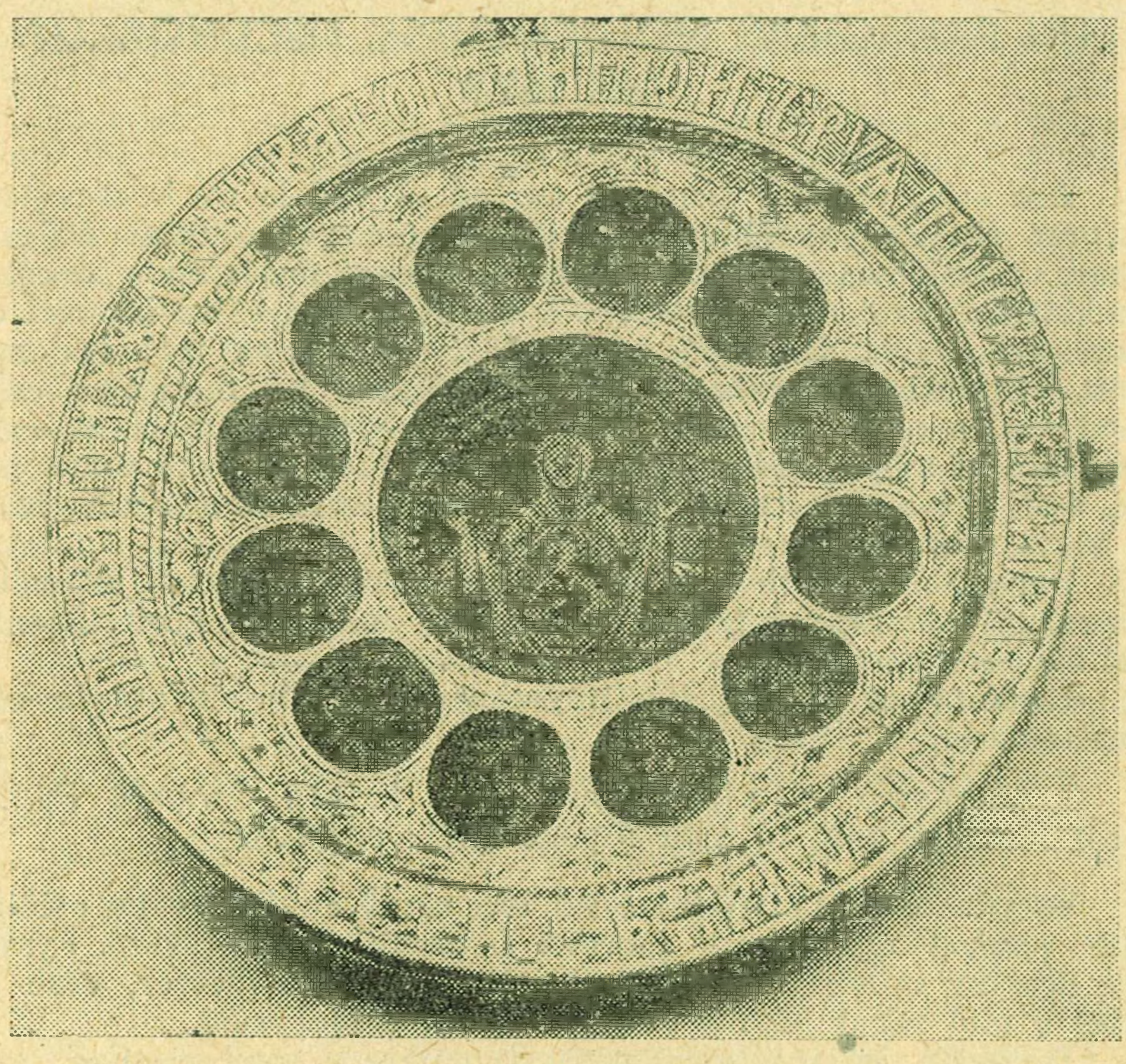

Fig. 1. Panaghiarul de la Antonie Ruset. Faţa interioară

Maica Domnului, Hristos şi proorocii sînt săpaţi cu destulă grije.

Cu aceste cîteva amănunte am putea încheia ce aveam de spus despre această jumatate de panaghiar.

Dar întrebarea de unde vine, nu ne dă pace ! Vom încerca deci să-i răspundem, căci sîntem de părere că putem bănui cu destulă siguranţă numele aşezămîntului căruia a aparţinut acest panaghiar.

E de ajuns să ne amintim că în scurta-i domnie (nov. 1675-nov. 1678) Antonie Vodă Ruset s-a făcut al doilea ctitor al bătrînei biserici pe care între anii 1491-1492 Ştefan cel Mare o ridicase în oraşul Iaşi : Sfîntul Nicolae Domnesc, cea dărîmată şi

din nou (dar altfel) clădită de arhitectul francez Lecomte du Noüy [1]).

Abia urcat în scaunul domnesc al Moldovei pe la sfîrșitul anului 1675, Antonie Ruset s-a apucat încă din primăvara anului următor «să lucreze la biserica lui Sfîntul Nicolae de lîngă curtea cea domnească — mărturisește letopiseţul lui Nicolae Costin — că era biserica descoperită și clopotnița stricată..., și a zugrăvit peste tot pridvorul lui Sîntul Nicolae, apoi și biserica au zugrăvit pre

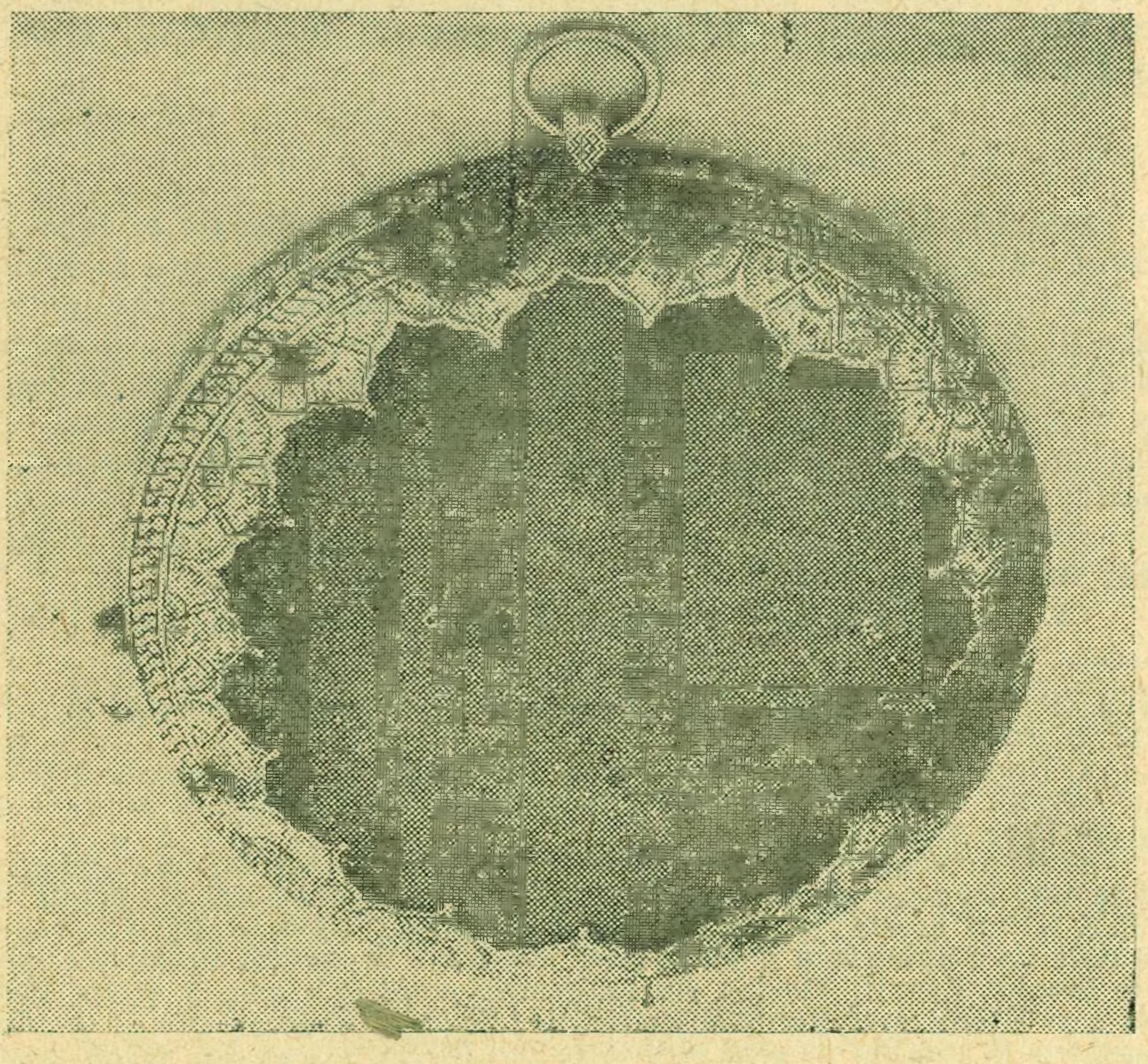

Fig. 2. Panaghiarul de la Antonie Ruset. Fața exterioară

din întru și au trămis în Țara Leșească de au adus sfeșnicile cele mari de aramă și alte vase multe de argint a făcut și care sînt și astăzi în Sintul Nicolae» [2]).

Bănuim așa dar că printre darurile cu care Antonie Vodă a

---

1) Despre biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași, v. N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. I-a, p. 87-91 ; Gh. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 57-61 și *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 206-208 ; cf. și *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, 1958, p. 104-108. În biserica Sf. Gheorghe „vechea catedrală" de la Iași se păstrează cîteva fresce de la zugravii care sub Antonie Vodă împodobiseră din nou biserica. Printre ele se poate vedea chipul lui Antonie Ruset.

2) Cf. *Letopiseţul Moldovei* de logofătul Nicolae Costîn la M. Kogălni-

înzestrat biserica Sf. Nicolae din Iași era și acest panaghiar. Altă biserică în afară de aceasta nu se cunoaște a fi fost dăruită cu odoare de acest voievod [3]).

Din odoarele pe care Antonie le-a afierosit bisericii Sf. Nicolae, unde și dorea să-și aibă mormîntul, se mai păstrează un vas pentru aghiazmă. Însemnarea lui chirilică dovedește chiar că în martie 1678, biserica era mitropolie [4]).

Data lui — 24 martie 1678 — este foarte apropiată de cea a panaghiarului — 8 aprilie, același an. Acest amănunt ne ajută de asemeni a socoti că același ctitor (dacă nu el, măcar Doamna sau unul din copiii lui), a dăruit și panaghiarul bisericii sf. Nicolae din Iași [5]).

* * *

Scopul rîndurilor de mai sus nu este numai de a face cunoscut panaghiarul din 1678. Ele urmăresc încă o țintă și anume să dea imbold altui cercetător ca să înjghebeze lucrarea ce lipsește pînă astăzi despre panaghiarele romînești. Pentru a înlesni cercetările și a trezi duh de întrecere printre iubitorii artei noastre vechi am întocmit mai jos o listă a celor 14 panaghiare cunoscute nouă pînă astăzi și care pot fi socotite ca un punct de plecare pentru cercetări viitoare.

(Bibliografia ce le însoțește este menită a înlesni aflarea altor lucrări mai vechi).

1. — Panaghiarul mănăstirii Snagovului din 1430-1431 [6]).

---

ceanu, *Chronicele Romîniei sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, II (ed. a II-a), București, 1872, p. 14.

3) Nicolae Costin, *op. cit.*, loc. cit. mai spune că din pricina mazilirii sale Antonie Vodă nu a izbutit a împrejmui cu zid mănăstirea Sf. Sava din Iași decît pe jumătate.

4) N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 79-80 și 91. Iată însemnarea (copiată de noi în 1956 cu prilejul Expoziției de la București a odoarelor venite din U. R. S. S.) „ț acestă cr[i]tealniță *(sic!)* datu-o-au Antonie Ros[ă]t voevod din mila lui Dumnedzău domnul țării Moldovei la svînta mitropolie unde iaste hramul s[vea]ti Nicolae din Iaș pentru pomana v leat ot sătvor sviata 7186 a ot H[rist] a 1678 m[e]s[i]ța martie 24 dni". O fotografie la studiul: *Argintăria în colecția de artă medievală din tezaur*, extras din *Studii asupra tezaurului restituit de U. R. S. S.*, București, 1958, p. 112, fig. 54.

5) Putem bănui că restaurarea bisericii Sf Nicolae din Iași a fost un prilej pentru înstrăinarea unei părți din zestrea ei, deci și a panaghiarului. Vezi de pildă ce s-a petrecut la Curtea de Argeș după V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, București, 1942, p. 26. Amintim că soția lui Antonie Roset se chema Zoe și că au avut trei fii, pe Alecu, Ion și Iordache și două fete, pe Elena și Zamfira; cf. R. Rosetti, *Familia Rosetti. I. Coborîtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, 1938, p. 31.

6) Sp. Cegăneanu, *Obiecte bisericești...*, București, 1911, p. 35-39 și fig. 15-15 bis (foarte bune fotografii); G. D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Romînească*, I. București, 1943, p. 46-47. Al. Odobescu dă data 1438; N. Iorga, Sp. Cegăneanu și G. D. Florescu 1431; N. Șerbănescu 1481; Ion-Radu Mircea, 6999, adică anul 1490-1491, dar crede că indictionul e greșit. Cercetînd panaghiarul la Muzeul de artă de la București am citit ϛчλϑ, 6939, adică 1430 sau 1431, ceea ce se potrivește cu indictionul 7, ca și de altfel cu datele genealogice pe care G. T. Florescu, *op. cit.*, loc. cit. le aduce asupra acestui boier din sfatul domnesc al voievodului muntean Radu Prasnaglava.

2. — Panaghiarul bisericii Precista din Bacău de pe la 1491-1496 [7]).

3. — Panaghiarul mănăstirii Neamţ din 1502 [8]).

4. — Panaghiarul mănăstirii Bistriţa (Oltenia) din 1520-1521 [9]).

5. — Panaghiarul mănăstirii Tismana din 1520-1521 [10]).

6. — Panaghiarul mănăstirii Pîngăraţi din 1522 [11]).

7. — Panaghiarul mănăstirii Moldoviţa din 1553 [12]).

8. — Panaghiarul mănăstirii Agapia din 1581 [13]).

9. — Panaghiarul mănăstirii Secu din 1592 [14]).

10. — Panaghiarul mănăstirii Secu din 1621 [15]).

11. — Panaghiarul (după părerea noastră) al bisericii Sf. Nicolae din Iaşi din 1678.

12. — Panaghiarul mănăstirii Bisericani din veacul al XVII-lea sau al XVIII-lea [16]).

13. — Panaghiarul mănăstirii Neamţ din 1744-1745 [17]).

14. — Panaghiarul mănăstirii Neamţ din 1848 [18]).

Chipul Maicii Domnului Rugătoare cu pruncul apare nu numai pe panaghiarul lui Antonie Ruset, ci şi pe cele de la nu-

---

7) *Repertoriul...*, p. 349-352 şi fig. 244-245. Nimeni nu a încercat pînă acum să dateze acest panaghiar. Întrucît însă biserica din Bacău, clădită de Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare, a fost gata la 1 ianuarie 1491 iar ctitorul a încetat din viaţă la 26 iulie 1496 (v. P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVI...*, Bucureşti, 1959, p. 20, 52 şi 65), aşezăm dăruirea panaghiarului în acest răstimp, cu toate că este mai firesc ca închinarea lui să se fi întîmplat în 1491 sau 1492, curînd după săvîrşirea bisericii.

8) *Repertoriul...*, p. 346-349 şi fig. 242-249.

9) Sp. Cegăneanu, *op. cit.*, p. 39 şi fig. 16-16 bis (foarte bune fotografii).

10) Sp. Cegăneanu, *op. cit.*, p. 39-40 şi fig. 17-17 bis (foarte bune fotografii).

11) I. D. Ştefănescu, *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, în *Byzantion*, VI-2, 1931, p. 581-582 şi fig. 2.

12) P. Ş. Năsturel, *Date noi asupra unor odoare de la mănăstirea Putna*, *Romanoslavica*. III, 1958, p. 140.

13) *Argintăria în colecţia de artă medievală din tezaur*, extras din Studii asupra tezaurului restituit de U. R. S. S., Bucureşti, 1956, p. 110-111 şi fig. 43.

14) I. D. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 582 şi fig. 3.

15) Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamţ şi Secu*, Bucureşti, 1911, p. 74-75, (numai fotografii).

16) I. D. Ştefănescu, *op. cit.*, pp. 574-583 şi pl. 24-25.

17) Stelian Petrescu, *op. cit.*, p. 34 (fotografii). St. Petrescu datează greşit acest panaghiar din 1750, cu toate că însemnarea în slavoneşte arată că e din 7253, adică din 1744 sau 1745. Panaghiarul e aproape necunoscut. Spre deosebire de toate celelalte care-s rotunde, acesta este oval. Înăuntru se află gingaşe lucrări în lemn: într-o parte Rădăcina lui Iesei şi Maica Domnului cu Pruncul iar în cealaltă Înălţarea, Вэзнесенїе Г[осподин...]е. Pe margine este săpată o însemnare: Сїе Панагияр сэтвори Григорїе Динга иг[умень] ля[то] ЗСИГ (= „Pe acest panaghiar l-a făcut Grigorie Dinga igumenul. Leatul 7253“, adică 1744-1745). Pe dinafară amîndouă capacele sînt împodobite cu cîte o cruce mare înconjurată cu vrejuri: 5 nestemate — 4 verzi şi 1 roşie — sînt bătute pe fiecare cruce. Panaghiarul are şi lanţul.

18) Acest panaghiar este necunoscut. L-am cercetat la Mănăstirea Neamţ în martie 1960, ca şi pe acela din 1744-1745. Iată însemnările noastre despre el: Închizătoarea fiind stricată, ambele capace sînt despărţite. Fiecare capac are 15,5 cm. diametru. Pe unul (cu Maica Domnului ţinînd Pruncul) scrie: „† Acest panaghieriu este a Domnului Vladov. Vecinica lui pomenire. Iară acum s-au înoit prin sîrguinţa Preacuvioşiei Sale chyr

merele 2, 3, 4, 7, 8, 12, 13 şi 14. Cel de la Bisericani înfăţişează pe Maica Domnului Rugătoare în picioare, cu Pruncul, înconjurată de 25 de prooroci aşezaţi de jur împrejurul ei în cîte o firidă.

PETRE Ş. NĂSTUREL

Neonil Arhimandrit şi Stareţul Sf[i]ntelor Monastiri Neamţului şi Secului la anul ĀѡМИ, luna octovor". Pe celălalt capac, înfăţişînd încununarea Sf. Fecioare de Sfînta Treime, citim : „† Făcutu sau pîntecele tău masă sf(î]ntă ceea ce ai pîinea cea cerească pre D[u]mnezeul nostru dintru care tot cel ce mănîncă nu va muri, precum au zis hrănitorul tuturor Născătoare de D[u]mnezău".

SOBORNICITATE ŞI AUTOCEFALIE

Biserica este o instituţie dumnezeiască. De la Dumnezeiescul ei Întemeietor ea a primit o anumită organizare văzută.

Diferitele laturi şi însuşiri ale Bisericii, în învăţătura lui Iisus Hristos, se înfăţişează ca Împărăţia lui Dumnezeu (Luca 17, 21), sau ca o clădire construită (Matei 16, 18), sau ca o turmă cuvîntătoare, unită sub conducerea unui singur Păstor (Ioan 10, 16).

Şi apostolii atribuie diferite denumiri Bisericii. Aşa, unii numesc Biserica «Casa lui Dumnezeu» (I Petru 4, 17; I Timotei 3, 15), «Trupul lui Hristos» (Efeseni 1, 22-23) şi aşa mai departe.

Biserica este întemeiere dumnezeiască în care, prin harul lui Dumnezeu în Hristos, prin libertatea omenească, se restabileşte pentru viaţa de veci unirea în Dumnezeu a neamului omenesc, distrus prin păcat. «Toţi să fie una; precum Tu, Părinte, eşti în Mine şi Eu sînt în Tine aşa şi ei să fie una în Noi» (Ioan 17, 21), s-a rugat Hristos mergînd la moarte, întru îndeplinirea scopului venirii sale pe pămînt.

Astfel, Biserica este comunitatea întemeiată de Domnul nostru Iisus Hristos a dreptcredincioşilor în El, care alcătuiesc trupul duhovnicesc al lui Hristos..., prin învăţătura de credinţă, prin taine şi cu mijlocirea acţiunii nevăzute a Sf. Duh...

Simbolul credinţei ortodoxe ne învaţă că Biserica lui Hristos este una, sfîntă, sobornicească şi apostolească Biserică.

În cazul de faţă ne vom opri asupra uneia din însuşirile sau caracteristicile enumerate mai sus şi anume vom expune învăţătura ortodoxă despre sobornicitatea Bisericii cu toate că aici trebuie să spunem că toate însuşirile Bisericii nu trebuiesc apreciate în mod separat şi izolat. Ele sînt, ca să spunem aşa, «unite şi nedespărţite».

De aceea prin unitatea Bisericii arătată în Simbolul Credinţei se înţelege mai întîi, nu unitatea numerică, ci unitatea tuturor în esenţă, adică unitatea mistică. «Vă rog pe voi să vă purtaţi potrivit chemării — scrie apostolul Pavel creştinilor efeseni, — ...căutînd a păstra unitatea duhului în legătura păcii. Este un trup şi un duh precum şi voi aţi fost chemaţi la o singură nădejde a chemării voastre» (4, 1-4). Idealul acestei chemări este: «Pînă cînd toţi vom fi ajuns la unitatea credinţei şi a cunoaşterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvîrşit, la măsura vîrstei deplinătăţii lui Hristos» (versetul 13).

Însă unirea bisericească se realizează prin sfinţenia Bisericii, prin creşterea treptată în dreptate, prin dobîndirea eliberării de păcate, prin libera îndreptare în Hristos. «Voia lui Dumnezeu este sfinţirea voastră», — spune Sfîntul apostol Pavel (I Tesaloniceni 4, 3). Apostolicitatea ne-o arată aspectul său istoric; fiind întemeiată de Iisus Hristos, ea a fost răspîndită şi întărită de apostoli (Apocalipsa 21, 14).

Membrii Bisericii, însă, ca fiinţe libere-raţionale, născuind şi ridicîndu-se treptat pînă la unirea şi sfinţenia bisericească, trebuie să se sprijine în mod conştient şi statornic pe însuşirea deosebită a Bisericii care este sobornicitatea. Unitatea Bisericii nu poate exista fără sfinţenie şi sobornicitate. Unitatea nu este acelaşi lucru cu sfinţenia, iar sobornicitatea este deosebită de sfinţenie şi unitate. Între aceste însuşiri fundamentale ale Bisericii îşi găseşte şi apostolicitatea autenticitatea sa.

Traducerea din limba greacă în limba slavonă a Simbolului Credinţei Ortodoxe, îşi trage începutul de la primii învăţători slavi: sfinţii Chiril şi Metodiu. În vremea lor se înţelegea încă în mod viu sensul adevărat al cuvîntului «catolic» şi ei l-au transmis exact în traducerea slavonă a Simbolului. Deşi cuvîntul grecesc «catholicos» poate avea şi sensul de universalitate, trebuie însă să presupunem că nu în acest sens îngust a fost el înţeles de primii învăţători slavi. Lor nu le putea trece nici prin gînd să definească Biserica din punct de vedere geografic sau etnografic. Chiril şi Metodiu s-au oprit la cuvîntul «sobornicesc», iar nu la cuvîntul «universal sau mondial», de care ar fi putut să se folosească; pentru că sinodul exprimă ideea de adunare nu numai în înţelesul de unire vădită a mai multora într-un loc, ci în înţelesul mai general al posibilităţii de totdeauna a unei astfel de uniri, cu alte cuvinte, exprimă ideea unităţii în multiplicitate.

Biserica catolică este Biserica «în totul» sau în unirea tuturor, în unitatea credincioşilor, Biserica unirii libere, a deplinei umanităţi; Biserica în care nu există naţionalism; nu este nici elin, nici barbar, nu sînt nici deosebiri de stare. Dar prin aceasta, desigur, nu se exclud din noţiunea de sobornicitate a Bisericii ecumenicitatea şi universalitatea...

Nu putem fi de acord nici cu înţelesul acela al sobornicităţii, după care ea este forma supremă a conducerii Bisericii Ecumenice arătată prin Sinoadele Ecumenice şi în legătură cu ele şi cu canoanele lor, prin organizarea vieţii interioare a bisericilor locale, fie ea pur ierarhică sau cu adaosul reprezentanţilor clerului inferior şi mirean. Biserica a fost sobornicească şi înainte de sinoade, chiar şi înainte de Sinodul Apostolic din Ierusalim din anul 51.

Sobornicitatea Bisericii se manifestă prin păstrarea Adevărului mîntuitor dat ei de Duhul Sfînt prin dumnezeeştii apostoli, destinat de Hristos, să se aşeze la temelia Bisericii şi ca viaţă plină de har să se răspîndească în lume şi să unească prin sine lumea întru Hristos.

Astfel în una sfîntă apostolească Biserică, ca un principiu al unirii, apare Cuvîntul lui Dumnezeu, Adevărul revelat de

Dumnezeu. De aici la întrebarea care este Biserica sobornicească, e posibil numai un răspuns: fiind întemeiată pe Adevărul revelat de Dumnezeu, Biserica este pururea mîntuitoare, plină de har, totdeauna neschimbată. Ea este într-adevăr, sobornicească.

* * *

Biserica ecumenică a păstrat totdeauna descentralizarea bisericească; niciodată n-a recunoscut supremaţia unei persoane în Biserică, ci a stabilit biserici naţionale pe principiul sobornicităţii sale. Sinoadele ecumenice au exprimat voinţa bisericească, au formulat canoane, obligatorii pentru toate Bisericile, dar nu au împiedecat dezvoltarea vieţii canonice a fiecărei Biserici locale, cu condiţia păstrării sobornicităţii comune. Ca o consecinţă a acestor relaţii, Sinoadele Ecumenice au recunoscut canoanele diferitelor Sinoade locale, dîndu-le putere obligatorie pentru toate Bisericile. Acesta este punctul de vedere principial asupra sobornicităţii Bisericii în ce priveşte latura canonică. Cu această, aşa zisă sobornicitate se determină, pe de o parte, raportul ei cu bisericile locale, cu organizarea lor diferită şi amănunţită şi cu persoanele izolate ca membri ai Bisericii sobornicești, iar pe de altă parte — participarea unora şi a altora la sobornicitatea însăşi.

În urma celor expuse putem să definim această aşa zisă sobornicitate canonică, ca o comunitate bisericească în ceea ce priveşte organizarea internă a Bisericii, avînd temeliile ei principale pentru sine în bunăvestirea dumnezeiască. Exprimarea unităţii bisericeşti supreme, sau a voiei bisericeşti, sînt canoanele Sinoadelor Ecumenice. Pe baza lor sau în conformitate cu ele, şi nici într-un caz în contradicţie cu ele, trebuie să se întemeieze viaţa Bisericii locale, care păstrează, în puterea canonului 34 apostolic, individualitatea sa, pentru vădirea căreia în sinoadele sale, sau prin autoritatea sa supremă, promulgă hotărîrile sale obligatorii pentru ea şi prin care reglementează diferitele aspecte ale vieţii sale.

Astfel voia Bisericii ecumenice, sobornicești şi catolice după literă şi duh este vădită în norme obligatorii pentru toate bisericile locale; acestea stabilindu-se în acord cu ea se fac participante la sobornicitatea şi ecumenicitatea unităţii bisericeşti.

De aici toate organele Bisericii locale, care se bazează în hotărîrile lor pe voinţa generală a Bisericii Ecumenice, au caracterul sobornicităţii şi toate persoanele şi membrii de rînd ai ei, urmînd voinţa canonică a instituţiilor Bisericii locale, activează sobornicește şi intră în unitatea bisericească. Voinţa Bisericii Ecumenice decurgînd din Sinoadele Ecumenice şi pătrunzînd pînă la ultimele persoane şi instituţii bisericeşti, prin înţelegerea şi voia liberă a acestora, naşte unitatea bisericească, ca un oarecare fruct întru Hristos reîntors în lume.

Trecînd la organizarea contemporană a Bisericii Ortodoxe, trebuie să spunem că ea, cu toate că din punct de vedere administrativ e împărţită în 14 biserici autocefale, păstrează unitatea şi în mod statornic, în decursul istoriei sale, rămîne sobornicească

O mărturie a acestui fapt o vedem încă din timpul apostolilor. Cu toate că în timpurile apostolice purtătoarea puterii bisericești era adunarea apostolilor, îndeplinirea, însă, a funcției apostolice permanente cu toți apostolii împreună, nu era posibilă din punct de vedere practic. De aceea apostolii acționau în comun numai în chestiuni ce priveau întreaga Biserică, de exemplu Sinodul apostolic din Ierusalim.

Răspîndindu-se pe tot pămîntul, apostolii întemeiau biserici și deci le conduceau în numele adunării apostolice, acționau independent și încredințau conducerea bisericilor întemeiate de dînșii episcopilor care lucrau de asemenea independent. Prin aceasta apostolii au arătat că Biserica ecumenică trebuie să se conducă de episcopatul ecumenic, după cum fiecare Biserică locală trebuie să aibă conducerea sa episcopală.

Astfel de biserici de sine conducătoare au primit mai tîrziu denumirea de biserici autocefale.

Dreptul de autonomie administrativă al fiecărei Biserici autocefale își află temei deplin în canoane.

Așa după canoanele apostolice, problemele fiecărei Biserici autocefale trebuie să se rezolve definitiv de episcopatul său în frunte cu primul său episcop.

În general este cu totul străină canoanelor ideea supunerii unei biserici locale, oricărei alte biserici.

Cînd unele biserici mari încercau să-și supună alte biserici locale mai mici, atunci conștiința episcopatului ecumenic luminată de Duhul lui Dumnezeu și credincioasă învățăturii apostolice condamna asemenea încercări, opunîndu-le învățătura adevărată a unității Bisericii.

Dar, vorbind despre autonomia bisericilor autocefale, nu se poate să presupunem această autonomie ca absolută, și uitînd natura deosebită a Bisericii să o punem pe același plan cu independența politică a statului, căci și Biserica Ecumenică compusă din Bisericile locale, rămîne una și de aceea fiecare Biserică autocefală trebuie să acționeze nu ca o unitate cu totul izolată, ci ca o parte organică a Bisericii Ecumenice; trebuie să acționeze nu în numele său, ci în numele întregii Biserici Ecumenice.

Hotarele autonomiei bisericilor autocefale în sferele deosebite ale acțiunii bisericești depind de caracterul acestor sfere — învățătura, legislația, serviciile divine, administrația și judecata.

a) În domeniul învățăturii de credință bisericile autocefale nu au nici o divergență. Comoara credinței a fost transmisă întregii Biserici Ecumenice și rămîne neschimbată în conștiința și trăirea sa, de aceea Bisericii Ortodoxe îi este străină învățătura despre dezvoltarea dogmatică. Numai Biserica Ecumenică formulează această învățătură și însușirea formulării ei este obligatorie pentru toate bisericile autocefale. Acțiunea lor în această privință trebuie să se rezume numai la păstrarea și răspîndirea învățăturii Bisericii Ecumenice.

b) Neschimbată și obligatorie pentru bisericile autocefale este și învățătura canonică, în măsura în care se bazează pe învățătura dogmatică. Dar canoanele care vorbesc numai de aplicarea principiilor dogmatice la condițiile locale și temporale, nu

restrîng libertatea bisericilor autocefale și aceste biserici, rămînînd credincioase principiilor dogmatice despre organizarea Bisericii, pot, prin legislație, să hotărască organizarea lor internă.

c) Libertatea bisericilor autocefale în domeniul serviciilor divine se mărginește numai la legătura serviciului divin cu învățătura dogmatică și la tendința de uniformizare a serviciilor divine în raport cu trecutul — la adevărul tradiției bisericii în acest domeniu, precum și la apropierea pe acest tărîm cu celelalte biserici. În afară de aceste hotare, Biserica autocefală se bucură de libertate deplină, canonizînd sfinții săi, compunînd cîntări, fixînd timpul serviciilor divine și așa mai departe.

Ca simbol liturgic al unității Bisericii autocefale trebuie să servească, pomenirea, în timpul serviciului divin, a numelui primului episcop, de către toți episcopii Bisericii în cauză.

d) În domeniul administrativ, Bisericile autocefale se bucură de independență deplină. Canoanele, care cer unitate deplină în chestiunile dogmatice, în domeniul administrativ, dau libertate episcopilor.

e) De independență deplină se bucură bisericile autocefale și în domeniul judecății bisericești.

f) În sfera raporturilor inter-bisericești, fiecare Biserică autocefală este subiect de drept interbisericesc care se bucură de drepturi depline și egale (pînă la un oarecare grad fiind analog cu dreptul internațional).

Egalitatea bisericilor autocefale nu e împiedecată de circumstanța că ele sînt așezate în listele lor într-o anumită ordine obligatorie. Aceste liste nu au temeiuri dogmatice, nu înseamnă vreo prioritate a unor biserici care stau mai sus pe o listă oarecare. Cea mai veche listă a bisericilor apostolice din Așezămintele Apostolice le așează în mod cronologic în ordinea întemeierii lor de către apostoli. În lista patriarhatelor adoptată de Sinodul din Trulan, ele se enumeră în ordinea importanței politice a orașelor lor catedrale, de aceea Biserica cea mai veche de la Ierusalim ocupă ultimul loc, iar ultima, după timpul primirii autocefaliei, Biserica din Constantinopol — la locul al doilea. Lista Sintagmei Ateniene completează acest tablou canonic enumerînd încă șase biserici autocefale, în ordinea cronologică a primirii autocefaliei, coborînd Biserica Romei și trecînd pe locul al cincilea, la fel cu patriarhatele, pe cea Rusă, în timpul acela Biserică sinodală.

În încheiere este necesar să spunem că Bisericile autocefale egale în drepturi, întrețin o neîncetată comuniune reciprocă prin reprezentanții lor. Aceste legături reciproce ale întîistătătorilor pot fi nu numai prin scris, ci și personale : pe calea vizitei reciproce a căpeteniilor bisericești, a consfătuirilor lor comune, pe calea trimiterii delegaților lor, pe calea întemeierii de metohuri și așa mai departe.

Din cele expuse mai sus urmează că Biserica Ortodoxă, cu toate că e împărțită într-o serie de biserici autocefale autonome, totuși rămîne una și păstrează deplina sobornicitate.

V. TALÎZIN
docent la Academia teologică din Moscova
Traducere de magistrand MIHAIL PLĂTICĂ
(Revista Patriarhiei de Moscova, nr. 7, iulie 1959)

TEMEIURI CREŞTINE PENTRU VIAŢA DE OBŞTE

FRAŢI CREŞTINI,

Odată, un om din popor L=a rugat pe Iisus să=l ajute într=o chestiune de moştenire. Omul acela nu se putea înţelege cu frate=său cu privire la averea rămasă de la tatăl lor. Pentru asta s=a adresat Mîntuitorului şi I=a zis: *„Învăţătorule, zi fratelui meu să împartă cu mine moştenirea noastră“.*

Lui Iisus nu i=a făcut bucurie acea rugăminte. Lucrarea Lui în lume era să=i împace pe oameni cu Dumnezeu, iar nu să le împartă averile, pămînturile, banii... De aceea, la început răspunsul Domnului seamănă cu un refuz: *„Omule, cine m=a pus judecător între voi?“.*

Totuşi, El nu l=a lăsat să plece de la Dînsul nefolosit. Iisus a privit neînţelegerea dintre cei doi fraţi din punct de vedere sufletesc, a atins miezul lucrurilor, a pus degetul să vindece rana cea ascunsă. Şi deoarece, cu ochiul Său dumnezeesc privea pînă în adîncul inimilor omeneşti, văzînd că lăcomia era patima care îi dezbina pe fraţi, Mîntuitorul a dat cu acel prilej o învăţătură sfîntă, a oferit un leac pentru boala iubirii de avuţii şi a zis: *„Vedeţi de vă feriţi de orice lăcomie de bani, căci viaţa cuiva nu stă în belşugul avuţiei sale“* (Luca 12, 15).

Apoi celor din jurul Său le=a spus pilda bogatului căruia i=a rodit ţarina, zugrăvind nebunia celor ce=şi caută fericirea în desfătări.

Voi arăta care sînt temeiurile noastre creştineşti pentru noul fel de viaţă scoţînd în lumină faptul că proprietatea obştească şi munca în comun duc la fapte bune, la înălţarea şi mîntuirea omului credincios.

FRAŢI CREŞTINI,

Înţeleptul Solomon, vorbind despre mersul lucrurilor din lume, spune în Eclesiast că ele sînt într=o veşnică prefacere, într=o frămîntare necurmată. Dar privind mai adînc, înţeleptul constată totodată că: *„...Dacă este un lucru despre care s=ar putea spune: „Iată ceva nou!“, de mult lucrul acela era şi în veacurile dinaintea noastră“* (Ecl. 1, 9=10).

Cugetarea înţeleptului legii vechi exprimă adevărul, fără în=

doială, deoarece Solomon a scris insuflat de Duhul Sfînt. Dar ne=schimbarea lucrurilor de care vorbeşte Eclesiastul se adevereşte numai la rînduielile firii: răsăritul şi apusul soarelui, suflarea vîntului, curgerea apelor spre mare... Pe cînd în viaţa societăţii omeneşti, în traiul popoarelor sînt multe lucruri cu totul «noi sub soare», lucruri care n=au mai fost în veacurile dinaintea noastră.

Una din noutăţile veacului nostru este şi unirea în muncă a oamenilor pe o proprietate ce nu mai aparţine unei persoane particulare, ci este bun al obştei întregi.

Pînă nu demult se cunoştea numai proprietatea particulară. Oamenii aveau pămîntul lor, vitele lor, atelierele lor, fabricile lor, pe care le foloseau după bunul plac, cum se pricepeau şi cum le dictau interesele.

Dar din felul acesta de trai ieşeau multe neajunsuri. Erau unii care stăpîneau prea mult, pe cînd alţii nu aveau nimic. Pe de o parte era clasa celor înstăriţi care trăiau fără să muncească, iar pe de altă parte era starea celor mulţi, care trudeau ca nişte vite în jug, iar viaţa lor era de obidă şi necaz.

Un alt neajuns al proprietăţii particulare era neputinţa multora de a=şi asigura mijloacele de trai. Ce să înceapă, ce roadă să strîngă un biet om necăjit de pe cîteva prăjini de pămînt slab, fără unelte bune, fără vite, fără bani? Aşa era ameninţat să moară de foame, el şi familia lui. Dar dreptul la viaţă îl are fiecare om. Şi astfel, după multe frămîntări, s=a ajuns la convingerea că pentru a scăpa lumea de exploatarea omului de către semenul său şi pentru a uşura viaţa, oamenii trebuie să se unească, să muncească în obşte: proprietatea să devină comună, iar roadele muncii să le împartă celor întovărăşiţi, fiecăruia după priceperea şi osteneala sa.

Aşa se face că la noi, ca şi în alte ţări, în ultimii 10 ani s=au alcătuit gospodării de felul acesta pentru creşterea animalelor, cooperative de producţie şi alte întocmiri asemănătoare.

De la început putem arăta că *viaţa şi munca în de obşte este după gîndul lui Dumnezeu.*

Făcătorul tuturor celor văzute şi al nevăzutelor, în purtarea lui de grijă pentru făpturi, a lăsat ca lucrurile cele mai trebuitoare vieţii, ca soarele, apa, cerul, marea, lumina, stelele să fie comune. Toţi participăm în mod egal la ele. Îngerii nu=şi împart cerul, păsările nu=şi trasează graniţe în aer. Nici noi oamenii nu putem refuza folosirea în comun a bunurilor celor mai neapărat necesare.

Dar şi pămîntul l=a dat moştenire Dumnezeu oamenilor ca să se îndulcească toţi de produsele lui. Zice sfîntul Ioan Gură de Aur: «De la început Dumnezeu n=a făcut pe unul bogat iar pe altul sărac. In clipa cînd i=a creat, nu a arătat acestuia comori bogate în aur, iar pe altul l=a lipsit de căutarea acestor comori. Ci El a dat tuturor acelaşi pămînt», ca să=l lucreze şi să=l stăpînească.

Că oamenii şi=au însuşit ca proprietate pămîntul zidit pentru toţi, că au tras brazdă între «al meu» şi «al tău», în ochii sfîntului părinte aceasta a fost o nedreptate, o răpire.

Dar noi trebuie să năzuim a urma gîndul lui Dumnezeu care ne=a creat ca pe o mare familie de fraţi; trebuie să imităm legea dragostei lui Dumnezeu care plouă şi răsare soarele deopotrivă peste

buni şi răi, peste drepţi şi păcătoşi. «Numesc cea mai desăvîrşită comunitate a vieţii» – zicea sf. Vasile cel Mare – «aceea din care a fost eliminată proprietatea averii, din care a fost exclusă nepotrivirea de păreri, din care au fost înlăturate toată tulburarea, rivalitatea şi certurile. Căci nimic nu este mai omenesc ca a fi în legătură unii cu alţii, a avea nevoie unii de alţii, a ne iubi unii pe alţii».

În sf. Scriptură a Noului Testament avem cîteva pilde frumoase asupra proprietăţii şi muncii de obşte. Apostolii Petru şi Andrei, precum şi Iacob şi Ioan cu părinţii lor pescuiau în comun pe ţărmurile mării Tiberiadei. Sf. apostol Pavel, de meserie croitor de corturi, lucra în tovărăşia unui ucenic al Domnului cu numele de Aquila. Iar cînd a luat fiinţă prima comunitate creştină în Ierusalim, vedem din Faptele Apostolilor că ei aveau o viaţă de obşte. *„Mulţimea celor ce crezuseră era o inimă şi un suflet. Nici unul nu zicea că averile sînt ale lui, ci aveau toate de obşte... Şi un mare har era peste toţi. Căci nu era nimeni care să ducă lipsă: toţi cei ce aveau ogoare sau case, le vindeau, aduceau preţul lucrurilor vîndute şi-l puneau la picioarele apostolilor, apoi se împărţea fiecăruia după cum avea nevoie“* (Fapte 4, 32-35).

Iată prin urmare că religia creştină este favorabilă vieţii şi muncii în comun.

De aici rezultă răspunsul şi la a doua întrebare pusă de noi şi anume *că un creştin se poate încadra foarte bine într-o muncă comună, fără nici un pericol pentru mîntuirea sufletului său.*

Deci în orice ţară ar trăi un creştin, sub orice regim şi în orice vreme, mîntuirea lui este posibilă în măsura în care se leapădă de avuţii, în măsura în care iubeşte pe Dumnezeu şi face voia Lui.

Dar noi facem un pas mai departe şi susţinem că mai lesne se poate cineva mîntui în viaţa de obşte. Şi asta pentru două motive: a) *evită o mare primejdie şi* b) *poate împlini mai uşor porunca iubirii de aproapele.*

Primejdia de care vorbim este patima avuţiei. O, cine ar putea să spună vreodată cîte suflete s-au pierdut din cauza lăcomiei, din cauza păcatului iubirii de argint?

Poftitorii de cîştiguri urîte, hoţii, exploatatorii nemiloşi, stăpînii asupritori, zgîrciţii, cămătarii, trîndavii şi oamenii ahtiaţi după lux şi trai molatec, toţi în bogăţie şi-au aflat pieirea.

De aceea Mîntuitorul, cînd l-a văzut pe tînărul bogat îndepărtîndu-se de El, a exclamat cu întristare: *„Cît de anevoie vor intra bogaţii în împărăţia lui Dumnezeu...“* (Luca 18, 25). Iar apostolul Pavel mărturiseşte un adevăr veşnic că *„cei ce vor să se îmbogăţească cad în ispite, în laţ şi în multe pofte nesăbuite şi vătămătoare care cufundă pe oameni în prăpăd şi în pierzare. Căci iubirea de argint este rădăcina tuturor relelor“* (I Tim. 6, 9-10).

Ei bine, prin munca în comun acea rădăcină otrăvitoare de suflete, pofta avuţiei, este slăbită, ba poate fi smulsă cu totul. Cînd proprietatea este a tuturor, se înlătură ispitele lăcomiei, se rup cătuşele împătimirii şi o mulţime de nedreptăţi dispar, se potolesc şi se nimiceşte setea de a mări moşia, se înlătură asuprirea celui sărac şi

slab, se evită furtul muncii străine, păcat strigător la cer, cum zice Scriptura: *„Iată, bogaţilor, că plata lucrătorilor pe care aţi oprit-o prin înşelăciune, strigă. Şi strigătele secerătorilor au ajuns la urechile Domnului“* (Iacob 5, 4).

Prin proprietatea obştească se pune capăt certurilor, duşmăniilor, proceselor şi crimelor legate de avere. Eu întreb cu sf. apostol Iacob: *„De unde vin luptele şi certurilor între voi? Nu vin oare din poftele voastre?“* (Iac. 4, 1).

Da, cu adevărat, aici îşi au izvorul. Fraţii de acelaşi sînge, vecini care ar trebui să se ajute ca fraţii buni, se urăsc unii pe alţii, se sfîşie ca fiarele din codru, pentru ce? pentru o palmă de pămînt, pentru un hat, pentru o moştenire.

Prin proprietatea şi munca în comun aceste rele se vor împuţina, ba vor putea să dispară cu totul din societatea creştinilor.

În sfîrşit, *prin munca în comun se pot pune în lucrare mai lesne virtuţile creştine.*

Multă vreme s-a crezut — şi din nefericire se mai crede de către mulţi — că fiecare om are datoria să trăiască numai pentru sine, să se îngrijească numai de interesele sale personale, să nu-i mai pese ce fac, ce sufăr, ce nevoie au ceilalţi semeni. O fi asta o părere, dar numai creştinească nu se poate numi!

Ştiţi care este legea care trebuie să domnească între credincioşi? Legea dragostei care din mai mulţi face o singură unitate. Zice sf. apostol Pavel: *„Noi care sîntem mulţi, alcătuim în Hristos un singur trup, iar fiecare în parte sîntem mădulare unii altora“* (Rom. 12, 5).

Admirabilă asemănare! In trupul nostru sînt multe mădulare. Dar toate trăiesc în cea mai deplină armonie, în unire perfectă aşa că unele se îngrijesc de altele, se ajută, sufăr împreună, se bucură împreună.

Aşa trebuie să fie între ucenicii Domnului Hristos: o unitate, o dragoste, o împreună-lucrare. *„Datori sîntem noi cei tari să purtăm sarcinile celor slabi şi nu nouă să plăcem ci fiecare din noi să placă aproapelui, în ce este bine, spre zidirea altora“* (Rom. 15, 1). Iar sf. Grigorie cel Mare zice: «Nimeni nu este numai pentru sine pe lume. Ci este şi pentru toţi ceilalţi care au aceeaşi fire, aceeaşi origine, şi sînt zidiţi spre acelaşi ţel».

Dar acest lucru se poate foarte bine înfăptui în viaţa obştească atunci cînd creştinii au bunurile de producţie la un loc, cînd muncesc împreună pe acelaşi cîmp, cînd pot să se sprijine unii pe alţii pentru folosul obştesc: cei tari de muncă să ajute pe cei slabi, cei sănătoşi să ajute pe cei bolnavi, cei deştepţi să sprijine pe cei nepricepuţi. Intr-o aşa comuniune de inimi de bună seamă că se pogoară harul lui Dumnezeu.

FRAŢI CREŞTINI,

Inchei cu îndemnul să fiţi înţelegători ai duhului vremurilor noi. Daţi ascultare sfaturilor şi îndemnurilor ce vă vin de la cei cu răspundere în ocîrmuirea treburilor obşteşti. Daţi-le ascultare şi vă încadraţi în viaţa cea nouă.

Ca duhovnic, eu vă sfătuiesc cu sf. apostol Pavel să vă supuneţi *„din îndemnul cugetului“* (Rom. 13, 5).

Căci un cuget creştinesc ne spune că viaţa în unire şi în dragoste este plăcută lui Dumnezeu şi cale de mîntuire pentru cei credincioşi. Amin.

Preot ŞT. SLEVOACĂ

CUVÎNT DE ÎNDRUMARE ÎNTR-O PAROHIE ÎN CARE SÎNT CREDINCIOŞI CE ŢIN CALENDARUL VECHI

„Ca şi aceştia împreună cu noi să slăvească prea cinstitul şi de mare cuviinţă numele Tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin".

FRAŢI CREŞTINI,

Prin această străveche cîntare a Sf. Liturghii, Biserica cheamă de veacuri la unire şi dragoste pe credincioşii ei.

Această duioasă chemare, plină de har şi de iubire, a stors lacrimi de căinţă, a trezit conştiinţe adormite şi a topit ambiţii. Chemarea aceasta roditoare a readus cu dragoste pe mulţi fii risipitori la sînul Bisericii unde au găsit părintească şi duioasă grijă, cuvinte de iertare şi împăcare.

Multe dezbinări au fost în sînul Bisericii; ele s=au născut odată cu ea. Dezbinarea a început încă de pe cînd trăia Intemeietorul ei, Mîntuitorul Hristos, prin vînzarea lui Iuda şi a continuat cu Simon Magul, Arie, Nestorie, Macedonie, Eutihie, cu schisma cea mare, cu protestantismul, cu diferite alte grupări şi asociaţii religioase mai noi.

Biserica noastră strămoşească este tulburată de aproape patruzeci de ani de o neînsemnată grupare de credincioşi care s=au desprins de ea în urma îndreptării calendarului şi de atunci se menţine în neascultare şi dezbinare.

«Problema Pascaliei ca şi a calendarului în general nu este o chestiune de dogmă, adică nu afectează în chip direct credinţa, ci e una de disciplină şi ea poate primi deci soluţii diferite, în diferite epoci ale istoriei sau în diferite acţiuni ale lumii creştine. Divergenţele existente în momentul actual pe această temă nu sînt motive de discordie sau stricare a unităţii dogmatice, canonice şi de cult, care leagă între ele aceste Biserici, făcînd din toate acelaşi trup al lui Hristos»[1]). Mîntuitorul Hristos poate prevăzuse aceste neînţelegeri din sînul Bisericii cînd a rostit cuvintele: «Nu numai pentru aceştia mă rog, ci şi pentru cei ce vor crede în Tine prin cuvîntul lor, ca toţi să fie una; precum Tu, Părinte, eşti în Mine şi Eu în Tine, aşa şi ei

---

1) Pr. Prof. Ene Braniştе, *Problema unificării calendarului liturgic*, în Ortodoxia Nr. 2-1955, pag. 212.

una să fie în Noi, ca să creadă lumea că Tu M=ai trimis şi slava pe care Mi=ai dat=o Mie, Eu le=am dat=o lor, ca una să fie, precum şi Noi, una sîntem» (Ioan XVII, 20=22).

FRAŢI CREŞTINI,

Să încercăm acum să îndreptăm gîndurile noastre asupra pro=blemei ce ne frămîntă de aproape 40 de ani, asupra îndreptării ca=lendarului. Ce este calendarul? «In izvoarele de credinţă nu găsim nimic scris despre calendar... El este un mijloc de măsurare a vremii, el a fost născocit de mintea omenească... şi de alcătuirea lui se ocupă oameni de ştiinţă, de la care Biserica îl ia şi=l foloseşte pentru ne=voile ei» [2]).

Omenirea în decursul vremurilor, a căutat în semnele cerului puncte de orientare. Alergarea zilelor şi a nopţilor, urmarea regulată a anotimpurilor, creşterea şi descreşterea lunii pe cer, au fost puncte de orientare în formularea calendarului. «Şi a zis Dumnezeu: «Să fie luminători pe tăria cerului ca să despartă ziua de noapte şi să fie semne ale anotimpurilor, ale zilelor şi ale anilor» (Facerea I, 14). «Această încercare a oamenilor de a măsura timpul după mersul soarelui şi a lunii s=a numit calendar. E uşor de ghicit că dacă toate popoarele au avut un calendar, nu toate calendarele la început erau la fel, căci unii se conduceau după soare, alţii după lună, al=ţii după stele» [3]).

«Invăţatul păgîn Sosigene, la porunca împăratului roman Iuliu Cezar (46, î.e.n.), a căutat să pună în concordanţă anul ceresc cu cel calendaristic, hotărînd măsurătoarea timpului în felul următor: în de=curs de 4 ani calendaristici, trei ani să fie de 365 zile iar al patru=lea an să fie bisect, adică de 366 zile, cu adăugirea de o zi. Dar plusul acesta de o zi adaos la anul bisect cu scopul de a întregi cei 3 ani de cîte 365 de zile, în conformitate cu durata anului ceresc, nu corespundea cu realitatea, ci era ceva mai lung, adică pentru fiecare an cu 11 minute, 14,02 secunde. In 128 de ani, cele 11 mi=nute şi 14,02 secunde fac o zi întreagă, iar la 1280 ani, 10 zile. Astfel anul calendaristic a rămas în urma celui ceresc. Biserica creş=tină a luat şi ea măsurătoarea timpului calculată de astronomul păgîn Sosigene, primind astfel calendarul iulian, cu erorile făcute de el» [4]).

Sf. Părinţi adunaţi la Sinodul I ecumenic de la Niceea în anul 325 şi=au dat seama de greşeala din calendarul iulian şi au tăiat 3 zile din anul calendaristic punîndu=l de acord cu cel ceresc. Ei însă n=au luat măsuri pentru înlăturarea greşelii în viitor.

In secolul XVI, diferenţa între calendarul ceresc şi cel iulian era de 10 zile (21 martie la 11 martie). Se simţea nevoia unei în=dreptări. Papa Grigore al XIII=lea a convocat o comisie de astronomi şi oameni ai Bisericii, la anul 1583. La propunerea astronomului ita=lian Lilio s=a făcut îndreptarea calendarului care apoi a fost primită

---

2) *Cuvînt de îndrumare*, Bucureşti 1955, pag. 12.
3) *Ibidem*, pag. 6.
4) *Cuvînt de îndrumare*, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, sept. 1955, pag. 490-491.

în toată Biserica apuseană. Calendarul acesta s=a numit gregorian de la numele papei Grigore[5]).

Acest calendar a fost primit apoi de toate statele creştine din Apus. «Chiar şi unele state asiatice necreştine, au introdus calenda=rul gregorian în viaţa lor civilă, în vremurile mai noi: Japonia în 1873, Chină în 1912 şi Turcia în 1926. In răsăritul ortodox a rămas mai departe în întrebuinţare calendarul iulian care, după îndrepta=rea gregoriană a primit numele de stil vechi»[6]).

La conferinţa interortodoxă ce s=a ţinut la Constantinopol în anul 1923, s=a constatat că între calendarul iulian şi cel ceresc dife=renţa ajunsese la 13 zile. Conferinţa a adoptat o îndreptare a calen=darului mai perfectă decît cea făcută pe vremea papei Grigore. Potri=vit calendarului îndreptat primit alături de alte Biserici Ortodoxe şi de Biserica Ortodoxă Romînă, anul calendaristic este mai scurt decît cel ceresc cu numai 2 secunde; la aproximativ 40.000 ani vom avea o diferenţă de o zi, pe cînd după calculul calendarului gregorian, cu care noi nu avem nici o legătură, diferenţa de o zi va apare după 4000 de ani. Din cele arătate se constată că la îndreptarea calen=darului s=a ţinut seama de progresul ştiinţei astronomice din vremu=rile noastre, stabilindu=se pe baza calculelor precise concordanţa în=tre anul nostru calendaristic şi anul ceresc. La conferinţa interorto=doxă de la Constantinopol din 1923, reprezentanţii Bisericilor Auto=cefale Ortodoxe s=au înţeles ca îndreptarea calendarului să se facă în fiecare Biserică, la timpul potrivit.

Biserica Ortodoxă Romînă, Biserica Ortodoxă Greacă, Patriar=hiile din Constantinopol şi din Alexandria, Biserica Ortodoxă Polonă, precum şi unele mănăstiri din Sf. Munte al Atosului, au făcut în=dreptarea[7]).

«In Biserica Ortodoxă Romînă, calendarul îndreptat conform re=gulelor stabilite la Constantinopol a fost pus în practică la 1 octom=brie 1924, în urma hotărîrii Sf. Sinod. Ziua de 1 octombrie 1924, după stilul vechi, a devenit 14 octombrie în calendarul îndreptat. Din acel moment, înceta deci şi dezacordul între calendarul biseri=cesc şi cel civil care exista la noi în ţară de mai multă vreme. Cu acest prilej Sf. Sinod al Bisericii noastre a publicat o scrisoare encic=lică adresată clerului şi credincioşilor ortodocşi din Romînia, în care rezuma regulele fixate la Constantinopol în următoarele puncte:

a. – Cu privire la data serbării Paştelor, se va menţine regula canonului pascal Alexandria (atribuit sinodului I ecumenic), adică Paştele se va serba în fiecare an în prima duminică după luna plină care urmează după echinocţiul de primăvară, iar în cazul că această duminică ar coincide cu luna plină sau cu pasha evreiască, serbarea Paştelor se va amîna pe duminica următoare.

b. – Sărbătorile fixate şi zilele fixate din cursul săptămînii rămîn neschimbate.

c. – Aşezarea glasurilor octoihului, a svetilnelor şi voscresnelor cu evangheliile duminicale ale Invierii, de la utrenie, a apostolilor şi

---

5) *Cuvînt de lămurire*, Bucureşii, 1955, pag. 8.
6) Pr. Prof. Ene Branişte, pag. 200.
7) *Ibidem*.

evangheliilor de la Liturghie, rămîn, ca mai înainte în legătură cu serbarea Paştelor [8]).

Indreptarea calendarului a fost o problemă necesară. Pentru Biserică trebuia să se pună de acord calendarul bisericesc, şi deci sărbătorile, cu anul ceresc, pentru a nu se ajunge la serbarea Paştelor vara şi a Crăciunului primăvara; iar pentru Stat îndreptarea era cerută de relaţiile politice şi economice cu alte state, care întrebuinţau în corespondenţa lor stilul gregorian. Unele instituţii publice, ca Băncile, CFR=ul, Poşta, Telegraful, operau la noi după stilul nou înainte de 1900 [9]).

La fel s=a procedat şi în alte state cum a fost de pildă Statul sovietic care a introdus calendarul gregorian în viaţa civilă la 29 ianuarie 1918. Biserica ortodoxă rusă însă, a rămas pe stilul vechi. Totuşi preoţii ruşi slujese în biserica rusă din Bucureşti după calendarul îndreptat [10]). De asemenea toţi ierarhii altor Biserici venind în vizită la noi în ţară au slujit împreună cu arhiereii noştri, după stilul nou, s=au împărtăşit din acelaşi potir, arătînd dragoste frăţească, deşi în ţările lor ţineau stilul vechi. Ei au dat exemplu că Biserica este: una, sfîntă, sobornicească şi apostolească, iar calendarul nu este o piedecă şi o piatră de poticnire.

Au făcut piatră de sminteală în trecut unii politicieni care au speculat această problemă pentru a cîştiga popularitate şi voturi.

Spre durerea noastră s=au găsit şi anumiţi călugări certaţi cu viaţa de mănăstire şi mai ales cu votul ascultării şi s=au împotrivit conducerii Bisericii; smintindu=se ei s=au făcut piatră de poticnire pentru o parte dintre credincioşi. Trebuie să se înţeleagă că s=a chibzuit bine de către conducerea Bisericii şi nu s=a călcat nici o rînduială dogmatică îndreptîndu=se calendarul. Călugării neascultători au introdus diferite practici fără temeiuri în izvoarele noastre de credinţă, la botez, la înmormîntare, au pus calendarul mai presus de învăţătura creştină şi Pidalionul mai presus de Biblie.

E timpul şi cazul să se orienteze, cu ascultare, credinţă şi dragoste către Biserica noastră strămoşească, pentru a nu li se potrivi mustrarea Sf. Apostol Pavel: «Ţineţi zile şi luni şi răstimpuri şi sărbători şi ani? Mă tem în privinţa voastră, să nu mă fi ostenit la voi zadarnic» (Galateni IV, 10=11).

FRAŢI CREŞTINI,

Biserica a primit calendarul de la oamenii de ştiinţă şi=l foloseşte în rînduiala bisericească. Biserica ar trebui să fie una cum şi Hristos a fost unul. Paştele ar trebui serbat într=o singură zi de toţi credincioşii creştini, posturile ar trebui ţinute în acelaşi fel, sfintele taine în aceeaşi cinste!

In primele secole creştinii ascultau cu evlavie de episcopii lor. Prin anul 400 s=a hotărît schimbarea Naşterii Domnului din ziua de 6 ianuarie, în ziua de 25 decembrie, cum a rămas pînă azi.

---

8) Ibidem.
9) Ibidem.
10) Ibidem, pag. 196.

Ascultaţi ce frumos vorbeşte credincioşilor Sf. Ioan Gură de Aur cu acest prilej şi cît de liniştiţi şi ascultători sînt ei: «De mult doresc să văd această zi şi nu numai s=o văd, dar s=o văd cu un număr aşa de mare... cu toate că nu sînt nici 10 ani de cînd această zi ni s=a făcut arătată şi cunoscută, totuşi ea a înflorit prin rîvna noastră. Pentru aceasta n=ar păcătui cineva numind=o în ace= laşi timp şi sărbătoare nouă şi sărbătoare veche. Nouă, pentru că de curînd ne=a fost cunoscută, veche şi de mult, pentru că îndată a devenit de aceeaşi vîrstă cu sărbătorile vechi şi a ajuns la aceeaşi măsură a vîrstei lor» [11]).

Aşa trebuie privită şi problema calendarului.

Este nou, că s=a îndreptat de curînd, dar este vechi căci pe el s=au cadrat sărbătorile şi slujbele celor 20 de veacuri creştine.

Calendarul nu este sfînt, şi nici noi din cauza numărării zilelor după calendar nu sîntem obligaţi a ne ruga numai la anumite date.

In prîmul rînd trebuie să fim ascultători faţă de episcopii cano= nici care priveghează şi necontenit se roagă pentru noi toţi, aşa cum au fost ascultători credincioşii pe vremea Sf. Ioan Gură de Aur. Să nu vorbim de rău pe episcopi şi pe conducătorii Bisericii, căci iată ce spune canonul 55 apostolic: «Dacă vreun cleric ar ocărî pe epis= copul său, să se caterisească, căci pe mai marele norodului tău nu=l vei vorbi de rău» [12]).

Apoi, spre mîntuirea noastră şi sf. apostol Pavel ne povăţu= ieşte: «Ascultaţi pe învăţătorii voştri şi vă supuneţi lor, fiindcă ei priveşheză pentru sufletele voastre, avînd să dea de ele seama, ca să facă aceasta cu bucurie şi nu suspinînd, lucru care n=ar fi spre folosul vostru. Rugaţi=vă pentru noi, căci sîntem încredinţaţi, că aveţi un cuget bun, dorind ca întru toate cu cinste să trăim» (Evrei XIII, 17=18).

Şi tot el ne îndeamnă: «Siliţi=vă şi păziţi unitatea Duhului, în= tru legătura păcii» (Efeseni IV=3).

Acesta este şi cuvîntul nostru de îndemn, iubiţi credincioşi. Păziţi unitatea Duhului întru legătura păcii în sînul Bisericii şi al Patriei noastre, Republica Populară Romînă. Fiţi lîngă conducătorii ţării noastre care lucrează pentru binele şi fericirea noastră pămîn= tească; fiţi lîngă conducătorii duhovniceşti legal rînduiţi. Faceţi=vă datoria faţă de Stat, veniţi la Biserica strămoşească şi puneţi la inimă cuvintele din cîntarea Sf. Liturghii: «Ca şi aceştia împreună cu noi să slăvească prea cinstitul şi de mare cuviinţă numele Tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sf. Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor, amin».

* * *

11) Sf. Ioan Gură de Aur, *Cuvînt la Naşterea Domnului*, în Izvoarele Ortodoxiei, Bucureşti, 1942, pag. 2.

12) *Cuvînt de îndrumare*, pag. 491.

MONUMENTE ISTORICE BISERICEȘTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

BISERICA SF. ATANASIE DIN PODGORIA-COPOU

In partea de nord vest a orașului Iași, ascunsă între coline, pe un drum de țară, în stînga cartierului Copou, se află așezată, o bisericuță al cărui ctitor principal este Domnitorul țării Moldovei, Vasile Lupu.

Legenda care mai dăinuiește printre bătrînii locului spune că pe cînd Domnitorul era plecat în una din luptele pe care le=a pur= tat, Doamna sa Teodosia, aflînd că vrăjmașul se apropie de Iași, de teamă a părăsit palatul și s=a refugiat, ascunzîndu=se în pădu= rea din nord vestul Iașului, în scorbura unui stejar secular. Sosind Domnitorul și neaflînd pe Doamna sa, acasă a început s=o caute fără însă s=o afle. In cele din urmă s=a luat după un copoi, și ast= fel Domnitorul și curtenii au ajuns la locul de refugiu al Doamnei. Pe acel loc Vasile Vodă a pus să se zidească actuala biserică, pe care a închinat=o Sfîntului Atanasie cel Mare. De atunci regiunea din jur poartă numele «Copou» în amintirea copoiului care a înles= nit descoperirea tainicului ascunziș al Doamnei Teodosia.

Ceea ce este sigur, este faptul că această Biserică a fost zidită de Vasile Lupu la anul 1638 după cum arată pisania de deasupra intrării scrisă în slavonește și al cărei cuprins în traducere este următorul: «Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea sfîntului Duh, adică eu, robul stăpînului meu Dumnezeu și Mîntui= torului nostru Iisus Hristos și al Treimii închinătorul, Io Vasile Voe= vod cu mila lui Dumnezeu, Domnitor al țării Moldovei și prea iubita noastră Doamnă Teodosia și cu dăruiții de Dumnezeu fii Ioan Voe= vod și Maria și Ruxanda, zidii această sfîntă rugăciune în numele sfîntului părintelui nostru Atanasie cel mare arhiepiscopul Alexan= driei în anul 7146 (1638) apriI și s=a sfințit cu mîna preasfințitului mitropolit al Sucevei Kir Varlaam» [1]).

Profesorul N. Iorga dă traducerea acestei pisanii în una din lucrările sale [2]) însă mărturisește că a luat=o după Melchisedec [3]). Amîndoi comit aceeași eroare, afirmînd că sfințirea acestui sfînt

---

1) Pr. Bobulescu, *„Comunicări în Bulet. Com. Monum. Istorice“*, pag. 152, cit. după Balș, *Bis. Moldovenești din secolul XVII și XVIII*, II, 1933, p. 129.

2) *Inscripții și însemnări din Bisericile Iașului*, București, 1907, pag. 34.

3) *Notițe istorice și Arheologice*, Buc. pag. 276-277.

locaș s=a făcut «cu mîna patriarhului Kiril Lucaris al Constantinopolului». Eroarea de traducere îl determină pe prof. N. Iorga să afirme în altă parte următoarele: «Bisericuța sf. Atanasie de la Copou, în cealaltă margine a Iașului, fu sfințită la 30 april 1638, de patriarhul Kiril Lucaris care a făcut, zice el, puțin timp înainte de moartea sa o călătorie în Moldova» [4]).

Dacă Kiril Lucaris este asasinat la 26 iunie același an (1638) [5]) în urma uneltirilor lui Kiril Kondaris și a iezuiților care l=au pus la închisoare cum ar fi fost posibil ca la 30 aprilie, adică la mai puțin de două luni înainte, să se găsească în Moldova și să sfințească un schit, fără mare importanță, făcut de Vasile Lupu la Copou? Fără îndoială este la mijloc traducerea eronată a sfîrșitului pisaniei [6]).

Nicolae Costin în Cronica sa [7]), scriind despre reparațiile pe care le=a făcut Duca Vodă la diferitele mănăstiri, zice: «așișderea și mănăstirea de la Copou, care fiind răscoale s=au fost pustiit de cîțiva ani, fiind arsă, numai piatra rămăsese, o a tocmit ca de isnoavă Constantin Duca, cu de toate podoabele și pe dinăuntru și pe dinafară precum se vede aevea și astăzi». Mărturie despre această restaurare stă pisania grecească așezată în zidul de miazăzi «pisanie bogat împodobită» cum zice Balș [8]) și care în traducere sună așa: «S=a înoit această Biserică și s=a înfrumusețat de prea strălucitul Domn Io Constantin Duca Voevod domn a toată țara Moldovei 1702».

La mai bine de un veac (1809), ctitoria lui Vasile Lupu, și a lui Constantin Duca Vodă de la Copou se afla din nou în stare jalnică și a fost din nou reparată, după cum afirmă o nouă inscripție grecească așezată în peretele de miază noapte a bisericii: «Mănăstirea Celor Trei Ierarhi din Iași conducîndu=o arhimandritul Serafim de la mănăstirea Caracal din Athos, a înălțat=o cu cheltuială mare, aflîndu=o stricată de mult și din temelii nimicită în anul 1809 de la mîntuirea lumii» [9]). Din această inscripție rezultă că Biserica Copou era administrată de egumenul mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, zidită după cum se știe, tot de Vasile Lupu. Sub această inscripție se pare că a fost o ușă care a fost apoi astupată. Deși Balș pare a se îndoi de fidelitatea celor menționate în inscripție, atribuindu=le lăudăroșeniei [10]), totuși sînt motive care duc la concluzia că o reparație a avut loc la începutul veacului al XIX=lea.

«Mănăstirea» aceasta cum o numește N. Costin în cronica sa, devine cu timpul biserică de parohie atunci cînd în jur au putut să se stabilească locuințe omenești. De ea au început să depindă în cele religioase satele Munteni, Podgoria Copou, Tg. Copou și Ursolea iar în jurul bisericii s=a format actualul cimitir.

Prin anii 1927=28 s=au făcut bisericii alte reparații la acoperiș

---

4) *Istoria Bisericii Romînești*, Vălenii de Munte, 1908, vol. I, pag. 317.
5) V. Loichiță, *Patriarhul Ciril Lucaris*, Caransebeș, 1912, p. 13.
6) Gh. Balș, *Bisericile Moldovenești din veacurile XVII și XVIII*, 1933, pag. 129.
7) N. Costin, *Letopisești*, vol. II, pag. 51.
8) Gh. Balș, *op. cit.*, pag. 129.
9) Melchisedec, *Notițe istorice și Arheologice*, București, pag. 277.
10) Balș, *op. cit.*, pag. 129.

şi la faţada exterioară. Tot atunci s=au refăcut bolţile, pardoseala în ciment şi trotuarele din jur.

Biserica sf. Atanasie de la Copou nu prezintă vre=un interes deosebit artistic. Ea se încadrează perfect stilului decadent din veacul al XVII=lea pe care prof. Constantinescu=Iaşi îl caracterizează ast=fel: «In veacul XVII se desăvîrşeşte decadenţa printr=un tip redus de biserică, al patrulea cronologiceşte, care apare încă din veacul anterior. Se compune dintr=un plan treflat, uneori evidenţiat în afară numai printr=o ieşitură slabă de formă dreptunghiulară, care dove=deşte încă o nepricepere a arhitectului, dublu sau simplu nartex, su=portînd turnul clopotniţă şi fără turle de pe naos. Se revine la o sin=gură turlă de formă patrată rareori poligonală, greoaie şi rudi=mentară formînd o unitate cu faţada vestică, naosul acoperit cu o cupolă ce nu străbate acoperişul... pentru a completa disgraţiozitatea planului se adaugă un pridvor închis şi scund la vest pentru a mări construcţia introductivă» [11]).

In aceste rînduri se cuprinde fidel descrierea Bisericii din Pod=goria Copou, de care ne ocupăm aici. Este o biserică în plan treflat, la care absidele laterale sînt marcate în exterior în formă dreptun=ghiulară [12]). Turnul clopotniţă, de altfel destul de mic în formă pă=trată, se înalţă deasupra pronaosului. Trecerea din pronaos în naos se face pe două intrări boltite despărţite printr=o coloană.

Biserica are o desaxare a absidelor laterale [13]). Naosul este aco=perit cu o boltă în formă de calotă, la fel pronaosul.

Absida altarului este circulară în exterior [14]). In altar atît în partea dreaptă cît şi în cea stîngă, există cîte o nişă: cea din stînga serveşte de jertfelnic. La intrare se află un pridvor închis relativ spaţios, adaus ulterior construcţiei principale, avînd două ferestre în dreapta şi în stînga. Pînă la reparaţia din 1927=28 tavanul acestui pridvor acoperea pisania principală, lucru care a dat naştere la gre=şita traducere a ei. Celelalte ferestre, relativ mici, sînt situate în axa celor trei abside. Se mai află o fereastră pe peretele de miazăzi, aproape de intrarea în pronaos. Biserica nu are nici un fel de orna=mentaţie exterioară, afară de o cornişă sub straşină. Construcţia e din piatră şi tencuială cu mortar de var. In interior, zugrăveala e o culoare de var, bolţile sînt date cu un bleu deschis imitînd cerul înstelat. N=au existat picturi murale. Cu ocazia reparaţiilor din 1927=28, s=au pictat patru tablouri murale reprezentînd pe sf. Mu=cenic Gheorghe şi sf. Alexandru în dreapta, pe sf. Sofia cu cele trei fiice ale ei Agapia, Pistis şi Elpidia şi sf. Haralambie în stînga. Aceste tablouri murale se află în cele două abside laterale.

Pardoseala e din ciment sclivisit, afară de altar, unde este din scîndură de brad. Catapeteasma nu mai poate fi cea originară. E o catapeteasmă simplă, lucrată de un meşter mai puţin iscusit. Intre obiectele mai de preţ se păstrează o măsuţă octogonală drept strană pentru cîntăreţi, cu faţa dreaptă, încrustată cu mici pătrăţele de

---

11) Prof. P. Constantinescu-Iaşi, *Evoluţia stilului moldovenesc*, Iaşi, 1927, pag. 33.
12) Gh. Balş, *op. cit.*, pag. 455.
13) „ „ *op. cit.*, pag. 454.
14) „ „ *op. cit.*, pag. 452.

fildeş. Alte obiecte cu valoare istorică şi artistică nu există. Icoanele mici sînt de factură nouă şi nu prezintă nici un interes artistic deosebit.

In general această bisericuţă este interesantă prin trecutul ei istoric, prin unele trăsături de stil specifice secolului al XVII=lea şi prin aşezarea ei între coline.

Pr. P. MANOLE

FIGURI DIN VIAȚA BISERICEASCA A MOLDOVEI

PREOȚII SLUJITORI DIN SATUL ZAHAREȘTI-SUCEAVA, DE LA 1778 PÎNĂ LA 1925 *)

Sat vechi, de urzire, probabil, premoldovenească,. cu o biserică solidă de piatră, ale cărei ziduri au o grosime de 1,60 m. și a cărei turlă prezintă un detaliu arhitectonic, interesant, și anume prezența a trei în loc de obișnuitele două patrate de arcuri de la baza turlei, patrate care fac ca «această construcție mai rafinată de bolți», întîlnită «prima oară în Moldova» [1]) să fie, «de un efect plin de farmec» [2]). Zahareștii au trebuit să aibă, fără îndoială, tot timpul un preot. Acești preoți ne sînt însă cunoscuți abia de la 1778 înainte.

1778 : Ilie Pop, preot, originar din Bîrgău.

1778 : Ioan Popa, preot, originar din Zagra.

1778 : Ioan Dascăl, diacon, originar din Tîcuș – toți trei bejenari transilvăneni.

1786 : Dumitru Bolcescu.

1788, 1789 : Simeon Vasilievici, fost în 1786 preot în Sf. Ilie și Zamca.

1789 : Ioan Schipor, preot în Suceava, rînduit să facă slujbă la biserica din Zahareşti în timpul postului mare.

1791 : Ioan Casparovici. In luna mai e mutat la Calafindești,

1791=1792 : Ilie Daniil.

Pînă în aprilie 1798 : Constantin Borsan, fost în 1786 preot în Cindei. In 1798 e mutat la Soloneț.

De la plecarea preotului Borsan pînă la venirea preotului Pavlovschi slujba bisericească a fost făcută de preotul Luca din Stroiești.

1799 – 1/13 martie 1823 : Iacob Pavlovschi, fost preot în Solca. Pe acest preot «l=au găsit și primit lăcuitorii din satul Zahareşti și Liteni, să se așeze la această parohie».

In 1799, februarie 20, preotul Iacov Pavlovschi, înaintează consistoriului următoarea «cerire», semnată și de vornicul Pavel Ormi=

---

*) Continuare din nr. 11-12, anul XXXVI, 1958.

1) G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, pag. 73.

2) K. Romstorfer, în *Mittheilungen der k. k. Central-Comission*, 1897 pg. 52.

nișan, de «giuratul» Nechifor, «împreună cu toată grămada»: «către precinstit consistorium. Fiindcă am trămăs cerire în lună ghenar în 24 prin poștă pentru parofie Zahareşti şi Liteni şi nu mi=au venit blagoslovenie pînă amu şi cu oamenii m=am învoit foarte bine şi=mi place bine pentru locu de hrană, să am şi eu ca alți preoți hrană şi să fiu aşezat cu toată casa mea la un loc, să am odihnă, că mult m=a mîncat nevoia cu Solca. Pentru aceasta mă rog cu toată inima. Şi noi satul Zahareşti împreună cu Liteni nu poftim pe alt preot fără numai pe preotul Iacov Pavlovschi, că ni=au plăcut slujba Sf. Sale. Pentru aceasta ne rugăm şi noi preacinstitului conzistoriu, să fim odihniți şi păstoriți, că suntem rătăciți fără păstor» (Arh. mitrop. Bucov.).

In condica născuților, pg. 43=44, controlată în cancelaria episcopală, episcopul Daniil Vlahovici face, în 1818, august 13, următoarea observație: «S=au cercetat în consistornicească cancelarie şi să poronceşte supt straf de 10 lei, ca de acuma înainte mai cu bună orînduială să se țăie».

In 1823 preotul Pavloschi intră ca ieromonah la Dragomirna.

La 1808 acoperişul de draniță al bisericii era stricat. Pasările intrau în biserică şi murdăreau interiorul acesteia.

1821=1823 ca «vicariu ot Zahareşti», iar de la 1823 pînă în 1828, august ca paroh: Atanasie Velehorschi. In 1827 nu exista clopotnița.

In 1826, în procesul verbal de cercetare la biserica din Zahareşti, protopopul Sucevii face observația: «Clopotnița este de nevoie de nou să se facă».

1828=1830: Mihail Moscul. Din Zahareşti e mutat la Capucîmpului.

In 1810 Moscul termină şcoala clericală din capitala Bucovinei şi primeşte următorul «Atestat»: Precum arătătorul acestuia, încuviințatul cleric, anume Mihail Moscul, născut în satul Băişăştii, de la începutul cursurilor învățăturii acestor trei ani trecuți, adecă de la 1=le septembrie 804 pînă la sfîrşitul lui septembrie 807 întru aceasta de aice a episcopeştii K. K. Bucovinei clericească şcoală cu silință au petrecut, şi precum toate examenurile acestor obişnuite cursuri aşa şi acest de pe urmă examen al acestor trei ani foarte bine au făcut, agiungînd la agonisința de azi pus cu 1=le purcedere întru învățătură [3]), precum şi cu purtarea datoriilor şi întru năravcu bună cuviință, s=au arătat şi prin aceste cătră priimire darului preoției spre alegire este gătit, cu aceasta să adevereşte.

Datu=s=au în rezedența episcopii noastre la $\frac{8 \text{ iunii}}{27 \text{ mai}}$ una mie opt sute zece. Daniil Vlahovici, episcop, m. p. Ignat Hakman, m. p., protosingel und Lehrer».

1831=1837: Teodor Popovici. In 1835 Iacob Băițan cumpără pentru biserică, cu prețul de 75 fl., un policandru de aramă cu opt brațe, în greutate de 18 $^1/_2$ oca şi un aer în valoare de 35 fl. Tot în anul acesta Dumitru Grămadă şi Iacob Fărătiș dăruiesc bisericii o icoană mare, ce reprezintă pe Sf. Dumitru, iar Constantin Băițan

---

3) Atestatul e redactat în limba romînă şi în cea germană.

un prapor de 12 fl. In 1835 dominiul în loc de clopotniţă, a înfipt în pămînt numai doi stîlpi, acoperiţi cu un mic acoperiş, şi a aşezat un clopot în greutate de 12 ocă.

1838=1839 $\frac{\text{26 august}}{\text{7 sept.}}$: Ioan Popovici. Mutat apoi ca vicar parohial la Sf. Ilie.

1839, sept. – 1844 aprilie: Ioan Dan, administrator parohial. In septembrie 1840 preotul raportează consistoriului, că clopotniţa se reduce la doi stîlpi, putrezi în pămînt. Clopotniţa de piatră e ridicată numai pînă la jumătate, dar lucrarea nu continuă. Cimitirul e neîngrădit; porcii intră înlăuntru şi scurmă printre morminte. In martie 1844 enoriaşii, în frunte cu vornicul satului, înaintează consistoriului o jalbă, în contra preotului redactată în limba germană, cu următoarele puncte de acuză: preotul ia taxe stolare prea mari; a maltrat pe mai mulţi săteni. In tot timpul păstoririi sale în Zahareşti preotul nu i=a îndemnat pe săteni la teama de Dumnezeu şi la virtuţi, ci, din contra, i=a ocărit şi i=a blestemat. Preotul e aşa de comod în îndeplinirea funcţiilor sale duhovniceşti că mulţi săteni au murit neîmpărtăşiţi cu sfintele taine, ba chiar copii au murit, fără să fi fost botezaţi.

Acum în septembrie 1843 consistoriul hotărîse mutarea acestui preot din Zahareşti: «...din nouă cunoscutele împrejurări trebuinţa cere a strămuta pe parohialnicescul administrator Ioan Dan la altă păstorire», şi dăduse chiar ordin pentru desrădicarea lui din enorie. In locul lui se numise ca administrator parohial preotul Ioan Lemeny din Suceava, dar hotărîrea aceasta nu s=a executat.

In 1840 Iacob Băiţan dăruieşte bisericii lanţul de fier pentru policandru, în preţ de 8 fl.

1844, februarie=martie: D. Buliga.

1844, 1/13 aprilie=1852, $\frac{\text{30 aprile}}{\text{2 mai}}$: Ioan Mîndrilă, la început «parohialnic administrator», apoi paroh. Inainte de mutarea la Zahareşti fusese administrator parohial în Uideşti. S=a născut în Cîmpulung în 1819. In 1848 «la premijdioasa vreme a holerii» preotul a plecat din parohie – august pînă în octombrie –, fără să raporteze protopresviteriei, fapt pentru care e mustrat. La 1864 e paroh în Gura Humorului, iar mai tîrziu ajunge protopop la Rădăuţi. Socrul lui Mîndrilă a fost protopopul Dracinschi din Rădăuţi.

Pe la 1845 pentru numirea ca preot în sate candidaţii trebuiau să prezinte următoarele acte: «Suplicanţii au dar a lor instruitele cereri la consistoriu a le da şi asupra următoarelor însuşii şi împrejurări a aduce dovezi:

1. – Asupra vîrstei vieţii, stării şi characterului.

2. – Asupra ştiinţelor şi slujbelor în păstoria sufletelor pînă acum făcute.

3. – Asupra deplinei ştiinţe a limbei moldoveneşti şi slaveno=ruseşti.

4. – Asupra ştiinţelor teologhiceşti dupre sistema de acum cîştigate.

5. – Asupra oareşcare alte agonesinţe «(Arh. Mitrop. Bucov., 7/2, 877/843).

In 1847, într=o zi de vară, pe cînd stăpîn al satului şi moşiei era Paschal Teodorovici, mare asupritor al ţăranilor, a năvălit din Moldova în sat o ceată de haiduci călări, cu gîndul să=l ucidă pe boier. Acesta a scăpat însă, fugind la timp din curte şi fiind as= cuns de o săteancă, anume Ivăsoaia, într=un lădoi cu buci.

1852, $\frac{\text{20 april}}{\text{2 mai}}$ – 1853, 5/17 iunie: Alex. Săvescu, «interimalnic administrator», «interimalnic păstor de suflete». La desrădicarea ve= chiului preot şi la instalarea celui nou domniile din Zahareşti şi Li= teni au fost reprezentate prin mandatarii lor.

In martie 1852 preotul raportează consistoriului, că acoperişul bisericii e vechi, plin de găuri şi putred. Cioarele şi bufniţele îşi fac cuiburi în pod. Zidul, expus umezelii, e crăpat pe alocuri. Prin feres= trele stricate pătrund în biserică cioare şi bufniţe, care murdăresc in= teriorul bisericii, dau jos sfeşnice şi uneori chiar sf. potir.

In 1853, 5/17 iunie=1863, 15/27 august Mihail Ieremievici, fost administrator parohial la biserica sf. Nicolai din Suceava. E născut în Suceava. La instalarea lui domniile din Zahareşti şi Liteni sînt iarăşi reprezentate prin mandatarii lor. După plecarea din Zaha= reşti e numit spiritual la Seminarul clerical al eparhiei.

Inainte de venirea lui Ieremievici ca paroh în Zahareşti zugra= vul Fialcovschi din Suceava începuse zugrăvirea din nou a iconosta= sului.

In 1854 lucrarea nu fusese încă terminată.

1863, 15/27 august=18/30 noiembrie «parohul Emanuil Isopescul din Stroieşti ca «interimalnic păstoriu de suflete».

1863, 18/30 noiembrie=1868, 6/18 noiembrie: Nicolai Sbiera. Năs= cut în Horodnic în 1834.

In 1864 comuna plătea pentru locuinţa preotului 48 fl., iar preo= tul 50 fl. In timpul acesta a fost o foamete cumplită, care a durat trei ani (1866=1869).

1868, 6/18 nov.=1901, $\frac{\text{25 feb.}}{\text{8 martie}}$: Constantin Berariu. Moare în 1901 şi e înmormîntat în Liteni. E socrul profesorilor universitari Va= sile Tarnavschi şi Ştefan Saghin.

In 1897 biserica e renovată. Acoperişul de draniţă e înlocuit cu acoperiş de tablă. Tot acuma zugravul G. Berlinschi din Satul Mare renovează iconostasul.

1901=1905: Avram Ignătescu

1905, 10/23 dec.=1906, 21 sept./4 oct.: Teolfil Vasilovschi.

1906 $\frac{\text{21. sept.}}{\text{4 oct.}}$=1925, mai 21 Eugen Turturean.

NICOLAI GRĂMADĂ

ÎNSEMNĂRI

Aspecte din viaţa Bisericii Catolice din Moldova în secolul al XVII-lea şi din viaţa social-politică de pe vremea lui Vasile Lupu, notate de Marcus Bandinus.

La 19 octombrie 1646 şi-a început inspecţia canonică în Moldova, minoritul observant Marcus Bandinus, arhiepiscop de Marcianopolis, Dorostor şi Tomis şi delegat administrator al bisericilor catolice din Moldova. Deşi avea o sănătate zdruncinată, Bandinus a vizitat toate localităţile din Moldova în care se afla vreo comunitate catolică, oricît de redusă ar fi fost la număr. După terminarea acestei misiuni el a întocmit un raport asupra situaţiei din Moldova a bisericii catolice, pe care l-a înaintat papei Inocenţiu al X-lea şi Congregaţiunii de Propaganda Fide. Lucrarea poartă titlul „*Vizitarea generală a tuturor bisericilor de rit romano-catolic din provincia Moldovei*“ [1]).

Lucrarea a fost întocmită cu multă grijă şi este un izvor preţios pentru istoria Moldovei deoarece, pe lîngă descrierea situaţiei bisericii romano-catolice, cuprinde şi un număr apreciabil de informaţii încadrate sub titlul Annotationes Moldavicarum rerum. În această parte a lucrării Bandinus se ocupă despre numele (De unde se numeşte Moldova) şi întinderea, oraşele, reliefuł, bogăţiile solului şi subsolului Moldovei, precum şi despre monedele în circulaţie, îmbrăcămintea populaţiei, armamentul trupelor moldoveneşti, obiceiurile moldovenilor, curtea domnească, ceremonialul cu care vizita domnitorul ţara, divanul domnesc, starea şi condiţiunea clerului ortodox şi catolic, succesiunea la tron etc.

În general, din raportul lui Marcus Bandinus aflăm despre decăderea influenţei catolicismului şi scăderea numărului credincioşilor romano-catolici din Moldova, precum şi starea degradantă a nivelului moral şi intelectual a clerului catolic. De asemenea, într-o stare de adevărată ruină se aflau bisericile catolice şi casele parohiale. Astfel biserica romano-catolică din Huşi era construită din lemne lipite cu lut, încît semăna cu o casă ţărănească. Casa parohială din Iaşi, în care a tras Bandinus, la 21 octombrie 1646, semăna mai mult cu o cîrciumă.

Pe lîngă aceasta a fost surprins de atitudinea pe care a luat-o faţă de el secretarul domnesc de limbă polonă, pe nume Gheorghe Kotnarski, care era catolic. De aceea, arăta Bandinus, încercările sale de a introduce în biserica romano-catolică din Moldova o ordine s-au izbit de

---

1) N. Urechia, *Codex Bandinus*, Analele Acad. Rom. 1893-1894.

opoziţia preoţilor sprijiniţi de Kotnarski.

Din informaţiile luate de Bandinus aflăm că Gheorghe Kotnarski, care vorbea o latină elegantă, era un personagiu deosebit de influent la curtea domnitorului Vasile Lupu. Totuşi Kotnarski, în loc să-i acorde lui Bandinus sprijin în îndeplinirea misiunii cu care fusese trimis în Moldova, a cerut domnitorului ca să-l expluzeze. Motivul invocat de acesta ar fi fost că Bandinus nu avea scrisorile de acreditare din partea papei. Cu multe rugăminţi Bandinus a reuşit să obţină de la domnitor învoirea de a sta la Bacău pînă ce avea să-i sosească scrisorile de acreditare. Evident că pînă atunci nu avea să se amestece în trebile bisericii catolice din Moldova.

Kotnarski nu s-ar fi mulţumit însă numai cu atîta, ci ar fi anunţat, prin foi volante, pe toţi catolicii din Moldova, cler si enoriaşi, că Bandinus nu are nici o împuternicire de prerogativă episcopală, că făcea parte dintre „scandalagii misionari“ şi că a produs tulburări abătînd poporul de la ascultarea datorată clerului. De aceea, autoritatea lui Bandinus în rîndul clerului catolic din Moldova a fost ca şi înmormîntată, pînă ce domnitorul Vasile Lupu a primit scrisoarea papală şi recomandarea lui Ioan Zamoyski „utriusque Valachiae episcopi“.

După Bandinus atitudinea ostilă a lui Kotnarski s-ar fi datorat faptului că ţinea în stăpînire o moşie a episcopiei catolice, pe care odată cu venirea lui ar fi trebuit s-o restituie, şi pentru că urmărea să obţină, prin intervenţia domnitorului, episcopatul de Bacău pentru un preot care-i era prieten. Bandinus afirmă că acest preot avea „o mai sîrguincioasă grijă de albinele şi păsările lui Kotnarski decît de casa lui Dumnezeu“.

Datorită protecţiei lui Kotnarski acest preot a refuzat să-i dea lui Bandinus orice informaţiuni sau ascultare, considerîndu-l un călugăr vagabond. Ba mai mult încă, a invitat poporul să-l reclame pe nedrept domnitorului, de la care, pînă s-a dezvinovăţit, a primit aspre observaţiuni. Totuşi, afirmă Bandinus, în cei trei ani cît a stat în Moldova nu ştie să-i fi dat lui Kotnarski o ocazie legitimă pentru a-l supăra, pe cînd el în loc să-l ajute în misiunea sa de ridicare a nivelului moral al clerului şi de liniştire a spiritelor enoriaşilor recalcitranţi, sprijinea pe faţă pe scandalagii şi mincinoşi.

Ca să se poată apăra cu succes împotriva învinuirilor care i se aduceau, Bandinus s-a gîndit să mute episcopia catolică de la Bacău la Iaşi, dar n-a obţinut aprobarea papei, cît timp a stat în Moldova. În Iaşi s-ar fi simţit mai bine, deoarece, după cum consemnează el, aici erau cel puţin 20 de şcoli, la care urmau copii ai romînilor, rutenilor, grecilor şi armenilor.

Bandinus a încercat să înfiinţeze în Iaşi un colegiu iezuit, dar – după cum afirmă el – deşi ar fi obţinut aprobarea domnitorului, s-a opus mitropolitul Varlaam, ceea ce este posibil.

În raportul său Bandinus notează cu oarecare satisfacţie, că în timpul unui scandal, izbucnit în biserica catolică din Iaşi între doi călugări şi un preot iezuit, cînd s-au folosit bastoane şi chiar o secure, Kotnarski intervenind doar ca să aplaneze conflictul a fost pe nedrept reclamat domnitorului că a smuls barba unui

călugăr şi că l-a bătut pînă la sînge.

Această „tragedie" — cum o numeşte Bandinus — a fost adusă la cunoştinţa domnitorului, care, surprins că preoţii bătăuşi folosiseră în biserică arme ascunse în altar, le-ar fi spus următoarele:

„Şi voi monahilor încetaţi de a stîrni tulburări şi provoca răscoale, de a mai tulbura poporul, că de nu, vă voi izgoni cu ruşine din toată ţara mea; în lături de aici voi oameni plini de minciuni, fără de ruşine, fără conştiinţă".

Avem şi alte izvoare care ne dau informaţiuni despre activitatea şi trecerea lui Gheorghe Kotnarski la curtea domnitorului Vasile Lupu. Astfel, Miron Costin, referindu-se la evenimentele din primăvara anului 1653, arată că fiind trimis de domnitor la starostele Cameniţei, cu o anumită misiune, s-a întîlnit cu Kotnarski, care „venea de la crai" (regele Poloniei), la care fusese trimis de Vasile Lupu, înainte de răscoala lui Gheorghe Ştefan. Cînd s-a întîlnit Kotnarski l-a întrebat pe Miron Costin dacă domnitorul luase anumite măsuri de apărare. Aflînd că nici nu se gîndise la acestea, Miron Costin a scris că atunci „au suspinat Cotnarskii" [2]).

Tot din Letopiseţul lui Miron Costin aflăm că acest secretar ar fi fost un om „de credinţă a lui Vasile Vodă", „deplin la toate trebile" şi că s-a opus căsătoriei ficei acestuia, Ruxanda, cu Timuş Hmelniţki şi prin urmare consolidării relaţiilor dintre cazaci şi moldoveni. Îmbunătăţirea relaţiilor dintre cazaci şi moldoveni ar fi fost contrară intereselor politicii polone, pe care o susţinea Kotnarski. N-ar fi exclus ca pentru asemenea servicii el să fi fost stipendiatul statului polon. Datorită însă acestei acţiuni nechibzuite el şi-a pierdut viaţa, în împrejurările cele mai dramatice din timpul domniei lui Vasile Lupu. Pe lîngă Kotnarski, ca susţinători ai aceleeaşi politici, au fost şi marii boieri Iordache şi Toma Cantacuzino [3]).

După obiceiul timpului, Gheorghe Kotnarski cît timp a trăit în Moldova a reuşit să agonisească o avere apreciabilă. Despre o parte a ei sîntem informaţi deabia la 9 martie 1669. Documentul cu această dată ne informează că Gheorghe Kotnarski fusese proprietarul satului Frînceşti din ţinutul Cîrligăturii, al unei fălci de vie „în viile tîrgului Iaşi", al unui loc de casă în Iaşi, „de către Bahlui, lîngă casele lui Gheorghe Uşariul şi a Hrisoscului medelniceriul", „şi a 60 de stupi.

După moartea lui Kotnarski, potrivit normelor obiceiului pămîntului, fostele lui bunuri au trecut în proprietatea domnească. De aceea domnitorii, care au urmat pe tronul Moldovei după Vasile Lupu, au dăruit fostele proprietăţi ale lui Kotnarski, fără a ţinea seama de datornici. Din cauza aceasta a urmat un proces care a durat circa 30 de ani şi care s-a terminat de-abia în 1669, cînd, pentru plata datoriilor lui Kotnarski a trebuit să i se vîndă pînă şi hainele. Între aceşti datornici se afla şi Toma Cantacuzino cu 1500 de lei.

După cum ne informează documentul amintit o parte din proprietăţile lui Kotnarski au fost dăruite unui alt secretar dom-

---

2) *Letopiseţul ţării Moldovei*, în Opere, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958: p. 44.

3) *Ibidem*, p. 148.

nesc, pentru limba polonă, numit Stanislav [4]).

N. GRIGORAŞ

Cîteva ştiri despre tipografia de la Neamţu.

Printr-un hrisov domnesc din 4 mai 1843 se hotăra ca în mănăstirea Neamţu să se înfiinţeze tipografia, biblioteca să fie înzestrată cu cărţi, iar pentru vieţuitorii tineri să se ţină cursuri de învăţătură bisericească : învăţătura Sfinţilor Părinţi, dreapta înţelegere a Sfintelor Scripturi şi cunoştinţa dogmelor pravoslavniceşti în limbile moldovenească şi rusească [1]).

Aceste hotărîri însă nu se executau ; de aceea au fost necesare în cursul anului următor, 1844, noi măsuri. În octombrie 1853, după moartea stareţului Neonil a fost ales Naftanail, care nu reuşeşte să aducă la îndeplinire hotărîrile luate [2]).

La 30 ianuarie 1855, domnitorul Grigore Ghica dă un nou hrisov prin care obliga să se înfiinţeze şcolile prevăzute în articolul 33 al Aşezămîntului, să se mărească azilul de alienaţi, iar spitalul din Tîrgu Neamţ să fie întreţinut în condiţii optime [3]), dar, cum şi de data aceasta nu se găsise omul care să pornească la înfăptuirea acestor îndatoriri, Naftanail a fost destituit [4]) ; «împlinitor de stareţ» a fost numit pentru scurtă vreme, arhim. Antonie Dumbravă de la Bogdana, iar după el, arhim. Dionisie Romano.

Mitropolitul Sofronie Miclescu s-a opus la numirea lui Dionisie Romano. El îi oferea mai curînd scaunul episcopal de la Roman decît această stăreţie ; guvernul însă nu renunţă la hotărîrea sa, şi prin ofisul 2974 din 14 mai 1855, pentru ca această mănăstire «să poată a răspunde dorinţei fondatorilor şi propăşirilor timpului avînd nevoie de o direcţie nemerită şi regulată», îl rînduia «cu plăcere locotenent de stareţ» ; ofisul amintit prevedea între altele : «păşind de îndată în această îndatorire la care te cheamă nu numai singure meritele ce ai, să te sîrguieşti a răspunde întru totul dorinţelor domniei noastre arătate mai sus, al restatorniciei bunei administraţii şi răspunderea învăţăturilor în acele Sfinte locaşuri» [5]).

Ulterior, în aceeaşi lună, cu decretul 3062, avîndu-se în vedere cererea soborului care cunoştea viaţa lui Dionisie Romano «devotată interesului moral pentru luminarea clerului şi înflorirea culturii naţionale», era rînduit stareţ «pe viaţă», cu aceeaşi obligaţie de

---

4) Arhivele Statului. Bucureşti, *Mănăstirea Trei Ierarhi*, II/2.

1) Radu Rosetti, *Conflictul dintre guvernul Moldovei şi Mănăstirea Neamţului, I*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tomul XXXII, 1909-1910, Bucureşti, 1919, p. 650.

2) Episcopul Melchisedec, *Biografia Prea Sfinţitului Dionisie Romano, episcopul de Buzău*, Bucureşti, 1882, p. 38.

3) Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 666.

4) Episcopul Melchisedec, *op. cit.*, p. 38.

5) *Acte oficiale date cu ocazia numirii Prea Cuviosiei Sale Arhimandritul Dionisie ca locotenent de stareţ şi stareţ al Sfintei Monastiri Neamţul şi Secu, anul 1855, mai 24*, p. 3.

«a introduce în totul buna rînduială și regulata administrație...» [6]).

Arhimandritul Dionisie Romano s-a dovedit un energic și priceput administrator, reușind numai în opt luni să realizeze la Mănăstirea Neamț mai mult decît era de așteptat.

Cu ocazia vizitei domnitorului Ghica în luna februarie a anului 1856, noul conducător, în raportul său asupra înfăptuirilor de la Neamțu amintea, printre altele, că «pentru înlesnirea tiparului cărților, atît religioase cît și scolastice am comandat litere romane și în alte limbi la Praga, pe care le aștept» [7]).

Într-adevăr, această comandă era făcută încă din vara anului 1855 [8]) prin librarul George Ioanid din București. Literele comandate au sosit la Galați în 5 mai 1856 [9]).

Transportul acesta consta din 16 lădițe cu litere de plumb tipografice «sporco» și 500 topuri hîrtie tipografică [10]), din care 300 velină nr. 4 à 3,30 lei, costa 1050, iar 200, de aceeași calitate, însă nr. 6, à 4,22 se ridica la 873,20, în total 1923,20 [11]).

La această sumă se mai adăuga «provizion», transport, fact. etc., 281 lei, litera costînd 1792 lei și 7 parale, plătibili în aur.

Pentru achitarea costului, starețul Dionisie, la 25 mai 1856, scria, în acest sens, casieriei mănăstirii, următoarele:

«Costul a șaisprezece lădițe cu litere aduse de la Praga și a cincizeci tocuri de hîrtie sau cinci sute topuri aduse de la Viena pînă la Galați pentru tipografia Sf. Mănăstiri Neamțul, cerîndu-se a se răspunde în sumă de galbeni una mie cincizeci și șapte și lei douăzeci și șapte, parale — douăzeci și patru cursul vistieresc dlui Teodor Codrescu după nota dlui George Ioanid din București alăturată cu toate dovezile de care întrînsa se pomenește, se scrie casieriei ca arătata sumă să se răspundă fără întîrziere către Dlui Codrescu care ne-a înființat ordinul cuvenit pentru aceasta de a cărora primire se va lua adeverință după orînduială.

Osebit va mai răspunde casieria și treizeci și nouă galbeni 1/4 chiria adusului acestora de la Galați pînă la Sf. Mănăstire în primirea cărăușilor cu doă care pentru 3936 oca [12]), greutatea acestora cîte un galben la % după tocmeala făcută cu dînșii din Galați [13]).

Dionisie Arhimandrit»

Nr. 413
1856 mai 25

Acesta era primul transport, al doilea constînd din alte două lădițe, pornea de la Galați la 28 iunie, însă datorită faptului că la 10 iulie, Dioni-

---

6) *Ibidem*, p. 5.
7) *Zimbru*, an. IV, nr. 59, f. 2.
8) Arh. St. București Min. Instruc. Moldova, *dos. 1387/856*, f. 21.
9) *Ibidem*, f. 7.
10) *Ibidem*, f. 8.
11) *Ibidem*, f. 14.
12) Chitanța pentru plata transportului e semnată de N. Bălțăceanu, ibidem f. 17.
13) Arh. St. Min. Instr. Moldova, *dos. 1387/856*, f. 15.

sie Romano nu mai era stareţ, fiind scos în mod brutal de reacţiunea din mănăstire [14]), a rămas neplătit.

Din această cauză, librarul George Ioanid la 30 august 1856, adresa următoarea scrisoare noului stareţ [15]) :

București,
30 august 1856

Prea Sfinţite Stăpîne,

Prea Sf. Sa Arhim. Dionisie Romano, fostul stareţ, mi-a ordonat încă din vara trecută pe cînd omul meu a fost pe acolo, aducerea a diferitelor litere precum şi hîrtie de tipar pentru trebuinţa Sfintei Monastiri.

Conform acestui ordin am şi ordonat la fabrică trimiterea literelor şi a hîrtiei comandate. La 7 mai trecut s-a pornit din Galaţi întîiul transport de 16 lădiţe litere şi 20 calupuri hîrtie, pentru care am scrisoarea părint[elui] Dionisie că le-a primit şi pentru care mi-am primit banii. Iar pentru al 2-lea transport care se compunea dintr-un rest de 2 lădiţe litere şi care asemenea s-a pornit din Galaţi la 28 iunie, cu toate că s-a primit la Sf. Monastire n-am primit încă nici pînă astăzi costul lor. Căci era tocmai pe vremea cînd Sf. Sa Arhim. Dionisie a fost scos din postul său de la care am primit zilele acestea o scrisoare în care-mi scrie că pentru dreptul ce mi se cuvine să mă adresez la Prea Cuvioşia Voastră. De aceea dar, viu cu umilinţă a vă ruga să binevoiţi a-mi trimite costul acestui rest de litere pentru care vă alătur aci contul în valoare de 278% b/40 K de Valachia.

Despre dreapta cerere ce vă fac vă veţi încredinţa din socotelile Sf. Monastiri, din care cu înlesnire veţi vedea că Sf. Monastire îmi datorează suma arătată. De aceea dar vă repet rugarea să binevoiţi a-mi trimite cît mai curînd suma arătată, căci este un timp destul de îndelungat de cînd sînt lipsit de dînsa şi mai cu seamă că acest comand n-a fost alt decît un simplu comision la care folosul meu era numai de 10 la sută şi care şi acest mic folos s-a pierdut acum din cauza întîrzierii trimiterii banilor.

Sper dar că Prea Cuvioşia Voastră, încredinţîndu-vă despre dreapta mea cerere, îmi veţi trimite mica sumă de mai sus, iar prin vreo ocaziune a Sf. Voastre sau veţi binevoi a trimite în primirea Dlor T. Codrescu, S. Petrini Cp la Iaşi, carii au ordinul meu de a-mi o înainta.

Afară de aceste îndrăznesc a recomanda Prea Cuvioşiei Voastre dorinţa ce am de a vă sluji şi pe cuvioşia voastră cu aceeaşi credinţă cu care am servit pe predecesorul vostru în tot ce se atinge de lucrurile tipografiei, precum hîrtie, cerneală, litere, mucava şi altele şi sper că la asemenea trebuinţe mă veţi onora cu comandele Prea Cuvioşiei Voastre, pe care, cum am zis, sînt gata a se executa cu promptitudine şi cu preţurile cele mai moderate către un comision de 10%.

În aşteptarea unui răspuns plăcut din partea cuvioşiei

---

14) *Zimbru*, an. 1856, nr. 168.
15) Arh. St. Min. Instr. Moldova, *dos. 1387/856*, f. 21.

voastre însoțit de suma arătată sînt cu tot respectul cuvenit al Prea Cuviosiei Voastre gata spre servare.

George Ioanid»

Din cele arătate se constată că tipografia de la Neamțu a fost înzestrată la 1856 cu literă adusă de la Praga și hîrtie de la Viena, prin strădu-ința Arhim. Dionisie Romano.

Pr. GABRIEL COCORA

Însemnări pe marginea unui „Congres Euharistic".

În țările supuse dominației marelui capital, religiei în general și creștinismului în special le este impus rolul ingrat de a justifica, apăra și elogia un sistem social sortit pieirii. Faptul acesta este, alături de altele, pricina unor serioase zguduiri ce se manifestă în viața diferitelor comunități religioase. Exponenții lor și-au pierdut parcă cumpătul și se dedau la acțiuni ce îi compromit atît în fața credincioșilor, cît și a opiniei publice. Imoralitatea și crima, discriminarea rasială și colonialismul, agresiunea și războiul sînt aspecte familiare capitalismului imperialist cărora, nu odată li se împrumută abuziv vesmîntul religios. E ceea ce a reeșit limpede și din recentul congres euharistic organizat de Biserica latină în orașul vest-german München.

Congresele euharistice sînt manifestări proprii creștinătății romano-apusene. Dacă în trecut preocupările și obiectivele pe care și le fixau erau cît de cît limitate de însuși specificul lor, de la un timp încoace situația s-a schimbat în sensul că sub masca unor întruniri urmărind scopuri spirituale, se ascund tendințe întru totul «lumești». E de ajuns să amintim de congresul euharistic din 1938 ținut la Budapesta sub semnul pregătirii celui de al doilea război mondial, la care soldații fascismului și ai celei mai negre reacțiuni au primit binecuvîntarea pentru «cruciada» împotriva socialismului, a democrației și a mișcării de eliberare națională.

Ultimul congres euharistic din august 1960 s-a ținut într-o țară unde nu numai că a fost ridicat la rangul de principiu de stat fascismul, militarismul și spiritul de revanșă, ci este întreținută cea mai furibundă agitație războinică. Condițiile politice în care și-a desfășurat lucrările au fost acelea ale unei primejdioase ofensive împotriva a tot ce nu este încadrat în planurile și obiectivele sinistrului «tratat atlantic». Așa se face că Bundestag-ul de la Bonn a alocat pentru pregătirea congresului o subvenție specială de 2.000.000 mărci. La rîndul său Bundeswehr-ul și-a luat în serios rolul de gazdă efectivă a congresiștilor. Pe un aeroport aflat sub administrația autorităților militare a fost amenajat cel mai mare «camping» din Europa, pentru 100.000 de oameni; pe un alt aerodrom a fost amenajat un orășel de corturi ale tineretului catolic; 1300 de delegați din Spania franchistă au fost cazați într-un hangar de pe un alt aerodrom... Ca aspectul militarist să predomine mai cu evidență, la acest congres soldații Bundeswehr-ului și ai trupelor de grăniceri au ridi-

cat o movilă-altar, s-a organizat apoi o întîlnire a soldaților cu «episcopii-militari» ai diferitelor națiuni, s-a ținut o sesiune specială a «Ordinului cavalerilor», cu participarea și a membrilor mai de vază ai «Ordinului german al stăpînilor» din care face parte însuși Adenauer, la care au fost proclamate și confirmate vechile planuri de pătrundere a «spiritului german», în țările vecine și, în fine, s-a adus la expresie așa numita «acțiune Silbermöve» ai cărei susținători «stau în avanpostul misiunilor din Asia, Africa și America de Sud».

Într-una din ședințele congresului apoi, a luat cuvîntul, în calitate de «amfitrion», cardinalul Josef Wendel din München, episcopul militar al Bundeswehr-ului, a cărui preocupare nu a fost atît pentru a propovădui iubirea și pacea cît a instiga împotriva socialismului. Iar cardinalul american Spellman «predicînd» în cunoscuta biserică «Frauenkirche» a debitat tirade pline de ură la adresa Uniunii Sovietice și a țărilor de democrație populară. În completarea cuvîntării sale a făcut și o călătorie de inspecție de-a lungul frontierei vestice a Republice Socialiste Cehoslovace și a frontierei de sud-vest a Republicii Democrate Germane.

Și toate acestea sub lozinca «Pro mundi vita — Pentru viață pe pămînt»! Pe bună dreptate credincioșii cinstiți care au participat la congres și la cele 23 de ședințe și conferințe ale diferitelor «asociații» ținute în cadrul lui, precum și mulți din cei 100.000 de asistenți la slujba de încheiere, și-au pus întrebarea: «ce legătură există între religia Mîntuitorului Hristos și tendințele organizatorilor și purtătorilor de cuvînt ai congresului? S-a ținut oare cont de propunerea unui Heinz Graf, membru al Comisiei liturgice, ca congresul să se preocupe de elaborarea unui program urmărind «organizarea nouă» a societății omenești? A fost oare vorba într-unul din discursurile pronunțate sau în vreuna din dezbaterile ce au avut loc despre crearea între popoare și între oameni a unor relații de genul celor la care se referea Peter Nellen, deputat în Bundestag din partea uniunii-creștin-democrate, cînd a cerut ca« locul securității pe bază de tehnică-militară, vădit irealizabilă în condițiile înarmării atomice, să fie luat de o cu totul altă soluție, singura posibilă din punct de vedere politic, rațională și justificată sub raport moral: dezarmarea, destinderea încordării internaționale, în sfîrșit convețuirea reglementată...»?

Îndurerat de aspectul absolut necreștinesc luat de congresul euharistic din august trecut, cineva scria... «Cu cîtă bucurie am fi întîmpinat noi, münchenezii, pe credincioșii care au sosit în orașul nostru din lumea întreagă dacă deviza «Pro mundi vita!» ar fi oglindit o reală orientare ideologică spre apărarea vieții, spre binele păcii. Tocmai la acest lucru se așteptau numeroși participanți la congres atunci cînd au păsit pe pămîntul german, unde au început calamitățile și nenorocirile a două războaie mondiale și unde ar fi trebuit să fie înțeleasă mai limpede ca oriunde datoria de a lupta pentru viață,

pentru coexistenţa paşnică şi pentru îmbunătăţirea relaţiilor dintre Est şi Vest... Din păcate nu am putut întîlni asemenea idei la congres în timpul lucrărilor lui».

Tot mai mulţi creştini, chiar şi din cei aparţinînd Bisericii latine îşi dau azi seama că unele cercuri bisericeşti apusene se aventurează pe un drum primejdios care nu duce la nimic bun. Într-adevăr ce ar avea de cîştigat milioanele de credincioşi de pe urma unor congrese ca cel de la München, sau de pe urma «politicii» preconizată de ele ?

De bună seamă că din astfel de lucruri nu poate ieşi nimic folositor. Ele pot aduce în schimb mult rău. Credincioşii cinstiţi condamnă de aceea comportarea celor care în numele unor precepte religioase şi în dosul unor cuvinte cărora le împrumută iz evanghelic, se transformă în campioni ai «războiului rece», justificînd şi binecuvîntînd pregătirile pe care le fac imperialiştii în vederea declanşării unei agresiuni.

NICOLAE CORNEANU

Un Epitaf de la Miron Barnovschi.

Maria A. Musicescu a publicat în Studii şi Cercetări de istoria artei, 2 anul 1959, pag. 238-241 o „notă" asupra unui epitaf „dăruit, după cum arată inscripţia, la 25 martie 1628, bisericii Adormirea Precistei din Iaşi de către ctitorul acesteia Miron Barnovschi. împreună cu mama sa „Elisabeta". Epitaful a fost restituit în anul 1956 de către U. R. S. S. odată cu alte obiecte de artă.

Pe cîmpul de mătasă albastră al epitafului apar următoarele broderii: a) De jur împrejur, între două linii, este brodat, cu litere chirilice dar cu text grec, troparul „Iosif cel cu bun chip...". La sfîrşitul troparului sînt adăugate următoarele cuvinte: „Dar a treia zi ai înviat, Hristoase, dăruind lumii mare milă. În luna martie 24 indictionul 11" ; b). Tot cu litere chirilice şi cu text grec mai sînt brodate în stînga şi în dreapta următoarele: „Iisus Hristos împăratul slavei", „plîngerea la mormînt" şi „Ioan Miron Mîrnovschi voievod cu mama lui Elisabeta" ; c). Iisus întins pe o masă acoperită cu o broderie de aur şi de argint" şi cu alte ornamente ; d). La mijlocul epitafului deasupra lui Iisus este brodat un serafim cu şase aripi ţinînd două ripide ; la capul lui Iisus este reprezentat arhanghelul Mihail iar la picioare arhanghelul Gavriil. Cei doi arhangheli ţin în mînă cîte o cădelniţă şi cîte o ripidă ; e). În partea superioară a cîmpului apar soarele, luna şi cîteva stele.

Chipul lui Iisus ca şi a celorlalte personaje sînt „executate neîndemînatec" fapt ce vădeşte, potrivit părerii adăugate de M. A. Musicescu, decadenţa în ce priveşte tratarea trupului omenesc în arta broderiei.

După descrierea sumară a broderiei de la Miron Barnovschi, Maria A. Musicescu făcînd o comparaţie între această piesă şi altele, anterioare, de genul acesta, mai cu seamă în privinţa reprezentărilor, în parte, întemeiată pe alţi cercetători ajunge la concluzia că în arta veche moldovenească erau şi epitafe propriu-zise şi aere sau văluri de procesiune.

Încheind constatările, ea trage următorele concluzii : 1). În arta veche moldovenească broderia

pe care o semnalează este un exemplar unic sub aspectul iconografiei; 2). Pare că nu există „concordanță între reprezentările iconografice de pe broderiile religioase vechi și inscripțiile de pe ele"; 3). Confuzia între cele două categorii de broderii apare „încă de la începuturile artei broderiei moldovenești".

Deoarece nu sînt informații concludente asupra destinației pe care le aveau vechile broderii, M. A. Musicescu ajunge la concluzia că acestea erau folosite „atît ca epitafe cît și ca văluri de procesiune".

S. P.

Scena „Rugăciunea ctitorilor" (Deisis) de la Mănăstirea Sucevița.

Pe peretele de vest al naosului bisericii Mănăstirii Sucevița, la stînga ușii de intrare, pandantă cu tabloul votiv, se găsește o pictură originară interesantă. Sub un vast baldachin care domină întreaga compoziție, în centru, este reprezentată sf. masă cu o bancheță pe care stau în poze frontale Dumnezeu Tatăl și Iisus Hristos, iar la mijloc între ei se vede un disc așezat pe altar cu trupul pruncului Iisus din care se înalță ca o tulpină o cruce înaltă care poartă la întretăierea brațelor, imaginea porumbelului, simbolul Duhului Sfînt, detașîndu-se pe fondul luminii taborice. În spate se văd 12 serafimi iar în stînga și dreapta altarului Maica Domnului și Ioan Botezătorul în rugăciune. Tot în stînga mai jos decît Maica Domnului și puțin în urma ei este Sf. Nicolae binecuvîntînd 2 personagii care vin din partea dreaptă și sînt îngenunchiate dinaintea mesei altarului. Primul este îmbrăcat în vesminte arhierești, iar cel de al doilea cu o figură prelungă de ascet, cu mîinile ușor ridicate la rugăciune poartă simple vesminte monahale. Deasupra baldachinului în extremele de sus sînt cîte doi îngeri care înfășoară un lung sul pe care se văd soarele și luna și la colțuri cele 4 simboale ale evangheliștilor. Acesta este pe scurt conținutul iconografic al compoziției.

Această compoziție a fost puțin studiată pînă în prezent. În ultima vreme a fost studiată de cercetătorul Sorin Ulea din cadrul Institutului de Istoria Artei de pe lîngă Academia R. P. R., care a publicat și un studiu asupra acestei compoziții, studiu după care facem prezentarea de față: Sorin Ulea, *Portretul unui ctitor uitat al mănăstirii Sucevița: Teodosie Barbovski, Mitropolit al Moldovei*, în Studii și Cercetări de Istoria Artei, 1959, Nr. 2, pp. 241-249.

Cu toată structura ei complicată nu e greu să ne dăm seama că această compoziție reprezintă o DEISIS, adică o „Rugăciune" cu unele elemente în plus față de cele tradiționale, în care este reprezentat doar Iisus Hristos avînd de o parte și alta pe Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul. Se pune întrebarea cum se explică că în această compoziție elementul central și tradițional: Iisus pe tron este înlocuit cu o imagine a Sf. Treimi. După unii această interesantă inovație ar fi determinată de conținutul unui text liturgic.

Cercetătorul Sorin Ulea, studind această compoziție, nu numai ca pe un subiect în sine ci în cadrul întregului ansamblu al Suceviței, găsește, că „tema Treimii se află în directă legătură cu dedicația bisericii" (p. 242). Într-adevăr, după cum constată autorul, tema Sf. Treimi în pictura

Sucevitei este foarte des întîlnită şi în locurile cele mai însemnate (în pictură, acopereminte de morminte, documente etc.). „Aceste amănunte arată că, în adevăr, Treimea şi Învierea – paladium şi hram – constituiau, pentru a spune astfel, emblema Mănăstirii Sucevita" (p. 242). Aceasta arată cu prisosinţă „că înlocuirea, în scena „Rugăciunii" din naos, a lui Iisus pe tron, cu o imagine a Treimii, îşi are originea nu în textul liturgic... ci în însăşi intenţia ctitorilor – căci aceştia sînt, devine limpede acum, cei doi prelaţi reprezentaţi în genunchi – de a invoca şi glorifica Treimea ca entitate protectoare a mănăstirii Sucevita" (p. 242-244).

A doua problemă ce se pune este identificarea celor două personajii îngenunchiate în faţa sf. altar. Primul personaj îmbrăcat în vesminte arhiereşti, după cum arată toţi cercetătorii, nu poate fi altcineva decît mitropolitul Gheorghe Movilă, fratele voievodului Ieremia Movilă, şi ctitor al mănăstirii Sucevita. Al doilea personaj, îmbrăcat în simple haine monahale, este mai greu de identificat. Unii îl socotesc a fi Petru Movilă, vestitul mitropolit al Kievului, călugărit abia în 1627 după care dată s-ar fi făcut şi portretul său (în 1630), odată cu întreaga pictură a bisericii, fapt însă ce nu corespunde realităţii. Cercetătorul Sorin Ulea identifică al doilea personaj cu monahul Teodosie Barbovschi viitorul mitropolit al Moldovei. Autorul aduce mai multe dovezi în această privinţă. Cheia identificării precise a personajului indicat ne-o oferă un text din lucrarea Mitropolitului Dosoftei „*Închinare a Mănăstirii Probota*" în care el spune: „şi s-au ţănut sfînta mănăstire cu cinste mare atît cît, deosebi de episcopi, şi doi mitropoliţi au stătut din Pobrata: *Gheorghe fratele Irimii Vodă şi Teodosie Barbovschi, care fiaceră Sucevita*". Acest pasaj al lui Dosoftei dovedeşte, în afară de orice îndoială, că cei doi prelaţi reprezentaţi în în scena „rugăciunii" din naosul bisericii mănăstirii Sucevita, nu pot fi alţii decît mitropolitul Gheorghe Movilă şi confratele său, călugărul Teodosie Barbovschi „viitorul Mitropolit" (p. 246).

Două din pomelnicile cele mai vechi ale mănăstirii Sucevita enumeră pe Teodosie Barbovschi, printre ctitorii mănăstirii (vezi p. 247) alături de Mitropolitul Gheorghe Movilă.

Descendent din familia lui Onofrei Barbovschi – portar de Suceava, pe timpul lui Petru Rareş – Teodosie Barbovschi vieţuitor la Pobrata împreună cu Gheorghe Movilă, a fost un prieten intim al Movileştilor. Cu timpul ajunge dascăl al lui Ştefan fiul lui Petru Şchiopu, cu care părăseşte Moldova în 1591 cînd pleacă în Polonia, de unde revine la 1594 după moartea voievodului. Între 1598-1605 el a fost episcop la Rădăuţi apoi între 1605-1608 mitropolit al Moldovei. Aceasta explică faptul că Teodosie Barbovschi apare în portret ca simplu călugăr, calitate pe care o avea la sfîrşitul sec. XVI cînd a fost asociat de Movileşti la opera de construire a Sucevitei (p. 246).

Prezenţa Sf. Nicolae în compoziţie stă în strînsă legătură tot cu cei doi ctitori. Se ştie că Sf. Nicolae este patronul mănăstirii Probota. Ca unii ce şi-au făcut noviciatul în această venerabilă mănăstire, care rivaliza cu Putna, Gheorghe Movilă şi Teodosie Barbovschi considerau pe sf. Nicolae ca pe propriul lor protector,

iar atunci cînd au devenit ctitori la Sucevița, „va fi fost de asemenea foarte firesc ca cei doi prelați să-l socotească tot pe Sfîntul Nicolae drept cel mai apropiat intercesor al lor în fața Creatorului și să-l reprezinte în această calitate în scena Rugăciunii“ (p. 246-247).

In raport cu scenele mai vechi ce reprezintă Deisis, compoziția de la Sucevița prezintă deci o serie de elemente noi. „Tema simplă, concretă și atît de familiară din evul mediu, a Rugăciunii (Deisis), a fost prelucrată în sens pur bisericesc — mai precis: dogmatic și transformată într-o construcție complicată și abstractă, specifică gîndirii teologice medievale și în primul rînd mentalității monastice. Din acest punct de vedere compoziția noastră este foarte instructivă pentru istoricul de artă, pentru că în ea se reflectă, ca într-o picătură de apă, însăși concepția care a fost la baza alcătuirii programului picturii de la Sucevița“ (p. 245).

I. C.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Revista Patriarhiei de Moscova Nr. 4/1960. Moscova, pp. 80.

Revista Patriarhiei de Moscova, numărul 4 – aprilie 1960, se deschide cu pagina festivă tipărită în roşu a salutării pascale: Hristos a Înviat, Adevărat a Înviat. Se publică apoi poeziile: Hristos a Înviat şi Femeile mironosiţe. În cea din urmă, remarcabilul vers: „numai lor, acestor femei smerite, li s-a dat bucuria deplină, li s-a dat unicul privilegiu pe pămînt, de a vesti pe Învia-tul, la miezul nopţii, tuturor celor ce şedeau în umbra morţii".

În partea oficială se publică Pastorala Patriarhului Alexei către cler şi fiii credincioşi ai Bisericii ortodoxe ruse. Pastorala are drept motto, cîntarea a 8-a a Canonului pascal şi conţinutul ei are întinderea de 50 rînduri tipărite. Pastorala este ilustrată cu o icoană a Învierii din secolul al XV-lea.

Din actele oficiale, se remarcă Enciclica Patriarhului Alexei din 21 martie 1960, către ierarhii, păstorii şi fiii credincioşi ai exarhatului Patriarhiei de Moscova din America de Nord şi America de Sud. Prin enciclică, Patriarhul le trimite binecuvîntarea proestosului Sfintei Rusii, a pămîntului sfinţit a moşilor şi strămoşilor, binecuvîntarea Bisericii Mame, care prin misiunea sa şi a marilor ei ostenitori, le-a sădit în actuala lor patrie americană, lumina sfintei ortodoxii.

Întinzîndu-vă către voi braţele părinteşti, – scrie Patriarhul, vă conjur să fiţi cu conştiinţa curată şi pînă la sfîrşit credincioşi Bisericii Mame, care vă mărturiseşte, că exarhatul vostru este Biserica ortodoxă locală, singura canonică, dreaptă şi juridică succesoare şi moştenitoarea misiunii duhovniceşti din America, că raporturile bisericeşti cu Patriarhia de Moscova sînt bazate exclusiv pe canoanele bisericeşti; că aceste raporturi sînt numai de caracter duhovnicesc.

Credincioşii şi clerul exarhatului în raporturile lor cu guvernele lor, se află în aceleaşi situaţii canonice bisericeşti şi în aceleaşi condiţii politice-morale, în care se găsesc grecii americani, supuşi sub raportul bisericesc Patriarhului ecumenic de la Constantinopol, ca sirienii americani care pomenesc pe Patriarhul Antiohiei din Damasc, asemenea catolicilor americani din S. U. A. care recunosc pe Papa roman şi ca membrii altor jurisdicţii care au centrele lor bisericeşti dincolo de hotarele Americilor.

Enciclica se încheie cu apelul către toţi fraţii ce s-au îndepărtat cu voie sau fără voie de la drumul drept canonic în rezolvarea necesităţilor bisericeşti cu cuvintele dragostei şi a păcii, citînd textul de la Efeseni 2, 14-17.

Din *Cronica vieţii bisericeşti* (p. 14) se remarcă sărbătorirea zilei onomastice la 12/25 februarie a Patriarhului Alexei. În catedrala Arătarea Domnului, după săvîrşirea dumnezeieştii liturghii de către patriarh, mitropolitul Colomnei şi Crutiţelor a prezentat felicitări sărbătoritului. Odată cu aceasta, i-a adus felicitări şi pentru împlinirea a 15 ani de slujire patriarhală.

În răspunsul său, Patriarhul Alexei a adus mulţumiri pentru cordialele felicitări exprimate, şi, a adăugat că-şi completează puterile duhovniceşti pentru purtarea acestei cruci aşezată asupra sa de Providenţă, cu rugăciunile Sfinţilor plăcuţi ai lui Dumnezeu şi în credinţa, că Maica Domnului arată Acoperemîntul său ceresc asupra Bisericii ortodoxe ruse.

Pe pag. 21-23, se descrie jubileul a 50 de ani de slujbă preoţească a protoiereului Pavel Lepehin. Ţinem să relevăm din această prăznuire, distincţiile sfinţitului slujitor, normative pentru Biserica rusă. După 14 ani de preoţie i s-a dat rangul de protoiereu. În răstimp de alţi 20 de ani, a fost distins cu paliţă, urmînd crucea împodobită cu pietre şi apoi dreptul de a purta mitră în timpul slujbelor. După alţi 2 ani i s-a acordat dreptul de a sluji dumnezeiasca liturghie cu uşile împărăteşti deschise pînă la cîntarea heruvicului, după care i s-a învoit a sluji cu uşile împărăteşti deschise pînă la Tatăl nostru. În 1948 pentru îndelungata şi exemplara sa slujbă pastorală, a fost decorat cu două cruci pe piept.

Zece ani mai tîrziu, Patriarhul Alexei, i-a acordat cea mai înaltă distincţie pentru slujitorii bisericii ortodoxe ruse, dreptul de a purta a treia cruce „patriarhală".

La aceeaşi rubrică, pe pag. 26 se descrie hirotonia în 13 martie 1960 a arhim. Serghie Petrov, ca Episcop al Belgradului şi Nistrului, vicarul eparhiei Odesei. Relevăm interesanta biografie a tînărului episcop. Născut la 5 octombrie 1924 în oraşul Crasnodar. În 1942 a absolvit şcoala medie. La 14 aprilie 1943 tuns în monahism şi hirotonit ierodiacon. La 1 iunie 1944 ierodiacon al catedralei din oraşul natal. In 1946 a intrat în Seminarul teologic din Moscova, apoi în Academia teologică, pe care a absolvit-o în iunie 1951 cu titlul de candidat (licenţat în teologie). La absolvirea Academiei este hirotonit ieromonah şi numit profesor la Seminarul din Saratov. În 1952 trece ca preot la catedrala din oraşul Eleţc, iar în 1954 este protopopul regiunii Eleţc. La 10 martie 1958 trece ca inspector al Seminarului teologic din Odesa; tot atunci este ridicat la rangul de igumen. La 26 mai 1959 este numit rector al Seminarului şi hirotesit cu rangul de arhimandrit.

Protoiereul Rujiţchi, rectorul Academiei teologice din Moscova expune la pag. 41-46, tematica lucrărilor scrise pentru obţinerea titlului de licenţiat în Teologie. Analizînd lucrările pentru perioada anilor 1949 pînă în 1960, autorul afirmă că, temele lucrărilor au fost luate din toate disciplinele teologice. Astfel la Sf. Scriptură a Vechiului Testament enumeră printre altele tema: Învăţătura Vechiului Testament despre nemurirea sufletului omului. Dintre temele asupra Noului Testament, enumeră îndeosebi cele privitoare la învăţătura Sf. apostol Pavel.

Numeroase sînt lucrările asupra teologiei dogmatice. Între altele se citează: Dogma răscumpărării în literatura teologică ru-

sească în ultimii cincizeci de ani", apoi „Învăţătură despre mîntuire după slujbele celor 12 sărbători ale Triodului, Penticostarului şi Octoihului", care foarte puţin s-a atins în literatura teologică mai veche.

În ramura teologiei morale şi a Patrologiei s-au scris lucrări ca: „Învăţătura Sfinţilor Părinţi despre spirit, suflet şi trupul omului; Învăţătura Sf. Grigorie Teologul despră Sfînta Treime" candidaţii fiind obligaţi a folosi în primul rînd materialele în original, adică Scrierile Sf. Părinţi.

Un şir întreg de lucrări s-au scris pe teme liturgice. Din ele îndeosebi ar fi interesantă pentru romîni lucrarea: *Molitfelnicul mitropolitului Petru Movilă*. Pe baza literaturii respective în limbile latină, poloneză, germană, slavă şi altor limbi, foarte amănunţit s-a descris origina, conţinutul şi însemnătatea molitfelnicului lui Petru Movilă, care într-adevăr conţine un imens material al slujbei divine, cuprinzînd toată partea rituală a Bisericii.

Alte numeroase lucrări au teme din istoria Bisericii creştine şi ruse, din teologia pastorală, dreptul canonic, arheologia şi arta creştină.

Un interesant şi amănunţit itinerar la locurile sfinte ale Palestinei, făcute în zilele Crăciunului 1959, este comunicat de monahia Victorina pe pag. 29-37.

La rubrica: *În apărarea păcii*, se publică articolul Paştele şi Pacea de A. Kazem-Bec. Enumerînd bucuriile pascale, autorul afirmă, că ele converg spre unitatea creştină, la care cheamă nădejdea învierii. Anul acesta, Paştele s-a serbat în acelaşi timp de toată lumea creştină. Rîvnitorii de unitate creştină, cu şi mai mare putere vor simţi aceasta în Înviatul Hristos.

Succese remarcabile în ultimii zece ani, în problema apropierii diferitelor Biserici creştine le-a obţinut Mişcarea Ecumenică. Consiliul mondial al Bisericilor acţionează tot mai stăruitor împotriva pericolului războiului şi susţine întărirea păcii. Apropierea diferitelor confesiuni creştine este un proces care se petrece în lume. La întrebarea încotro merge creştinismul, vom răspunde: către împăcarea omenirii, către victoria păcii asupra războiului.

La 16 februarie 1960, Patriarhul Alexei a participat la conferinţa publică consacrată problemei dezarmării şi a luptei pentru pace din Moscova. Sanctitatea Sa, a rostit o cuvîntare în care a exprimat adeziunea Bisericii ruse la punctul de vedere al conducătorilor sovietici.

Urmează articolul omagial consacrat împlinirei a 10 ani de activitate a Mitropolitului Nicolae în apărarea păcii (p. 54-60). În el se expun participările şi conţinutul cuvîntărilor rostite de Mitropolitul Nicolae la Adunările, Consiliile şi Congresele Mondiale ale luptătorilor pentru pace.

La rubrica: *Din viaţa Bisericilor autocefale ortodoxe*, se relatează zilele de 20 şi 21 februarie 1960, în care s-a ales şi s-a intronizat Patriarhul catolicos Efrem al II-lea al Gruziei. Noul patriarh-catolicos este născut în 1896 în familia cîntăreţului de biserică din satul Doisi şi s-a numit Grigorie Sidamonize. Absolvent al Seminarului teologic din Tbilisc în 1918, în categoria întîia. Apoi absolvent al facultăţii istorico-filologice în 1923. În acelaşi an, el a fost primit în monahism. În 1928 a fost hirotonit episcop, iar în 1945 înălţat la rangul de mitropolit. Dintre lucrările sale teologice-literare, citătm: Sfinţii gruzini; dicţionarul

arhaismelor gruzine, monografie despre Maxim Mărturisitorul.

Din viaţa confesiunilor eterodoxe se relatează deschiderea casei în numele Sf. Grigorie de Nisa şi a bisericii ruseşti în Oxford, întîmplată la începutul anului.

Oxfordul este centrul istoric, cultural şi universitar al Angliei. Aici învaţă mii de studenţi din multe ţări ale lumii. Acest oraş de mult ducea lipsa unei case, în care s-ar fi putut organiza întîlniri creştine. Asociaţia Anglo-Ortodoxă a luat iniţiativa de a împlini această lipsă. Prin contribuţie publică s-a achiziţionat casa. La deschiderea solemnă a participat şi a luat cuvîntul arhiepiscopul de York, care a enumerat diferite momente din istoria relaţiilor anglicano-ortodoxe, încheind cu urarea „ca această casă să fie centrul permanent al întîlnirilor cu sfînta Biserică ortodoxă". A luat apoi cuvîntul reprezentantul Patriarhiei ecumenice şi reprezentantul Patriarhiei de Moscova în Anglia, Episcopul Antonie.

Din viaţa bisericii catolicilor vechi sînt prezentate punctele cruciale ale acţiunii începută în 1872 de unire cu Biserica ortodoxă şi de participare la adunările generale ecumenice din 1948 şi 1952. Activitatea prof. Kűppers de la Universitatea din Bonn şi călătoriile sale la Patriarhia ecumenică şi Biserica Eladei în 1958 şi 1959 sînt remarcabile în acest sens. Patriarhul ecumenic Atenagora s-a exprimat pozitiv despre posibilitatea ajungerii la un acord cu catolicii vechi. Prof. Kűppers a vizitat şi a avut convorbiri cu Patriarhii Rusiei, Serbiei şi Bulgariei. Rezultatele acestor convorbiri şi a dorinţei de unire se văd din expunerea amănunţită a rînduielii dumnezeieştii liturghii ortodoxe, ce se tipăreşte în organul bisericii catolicilor vechi pe anii 1959 şi 1960.

La *bibliografie,* se prezintă Liturghierul, ediţia anului 1958, tipărit de Patriarhia Moscovei, după ediţia sinodală a anului 1911, şi darea de seamă asupra Revistei Bisericii ortodoxe bulgare a numerelor 1-6/1960.

În numărul de faţă, ca şi în celelalte pe lunile ianuarie, februarie şi martie ale revistei pe anul în curs, cît şi în numerele anterioare din anul trecut, literatura teologică şi activitatea Patriarhiei romîne sînt remarcate printr-un citat. Citatul e un fragment din cuvîntarea rostită la Bucureşti, de Prea Fericitul Patriarh Iustinian, la înmînarea diplomei de doctor în teologie Mitropolitului Nicolae al Crutiţelor (p. 60).

Drept încheiere, exprimăm respectuoasa rugăminte a cititorilor romîni, ca pe bază de reciprocitate şi intercomuniune, să apară în coloanele Revistei Patriarhiei din Moscova şi cronici sau note bibliografice asupra celor 3 reviste ale Patriarhiei romîne, care împreună cu cele 5 reviste mitropolitane, publică diferite studii teologice şi oglindesc activitatea rodnică a Bisericii ortodoxe romîne.

Preot PAUL MIHAIL

Dimitrie Cantemir, **Viaţa lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrîn, domnul Moldovei.** Traducere de Radu Albala. E.S.P.L.A. Bucureşti, 1960, 168 p.

Opera lui Dimitrie Cantemir este superioară ca proporţii, gîndire şi concepţii operii cronicarilor care l-au precedat şi urmat chiar. Deşi cea mai mare parte a operei sale a fost scrisă în Ru-

sia, în epoca maturităţii sale, ea este romînească, fiindcă în cea mai mare parte este închinată istoriei ţării şi poporului nostru. Bogăţia informaţiei din opera lui Dimitrie Cantemir, ideile sale sociale şi politice, noi, progresiste faţă de cele exprimate de scriitorii inaintaşi, impun creaţia lui ca cea mai de seamă din perioada istoriei literaturii feudale romîneşti.

Din opera lui se desprinde ideia unui regim domnesc autoritar, unui stat puternic centralizat, ca Rusia lui Petru cel Mare.

Titlul lucrării lui Dimitrie Cantemir, a cărei traducere se reeditează de Radu Albala, nu i-a fost dat de autor, ci de Bayer, care copiind-o a pus-o în circulaţie. Lucrarea, în general, este o pledoarie *prodomo*, în sensul că nu este o lucrare obiectivă, ci părtinitoare. Dimitrie Cantemir a căutat să scoată în evidenţă orice fel de fapte ale tatălui său, pentru a-l ridica în ochii contemporanilor. Cunoscînd că anumiţi partizani ai lui Nicolae Mavrocordat răspîndiseră zvonul că tatăl său fusese rob tătar, Dimitrie Cantemir a căutat să dovedească originea de înaltă nobilare tătară a familiei sale, care s-ar fi coborît din Timur.

Supus unei analize atente prima parte a textului lucrării despre viaţa lui Cantemir nu este clară, mai ales datele biografice ale membrilor familiei Cantemireştilor produc anumite nedumeriri. Autorul noii ediţii a omis să facă aprecierile cuvenite.

În general Dimitrie Cantemir în această lucrare a înfrumuseţat şi înobilat figura morală a părintelui său, făcînd din el un erou, un înţelept, un bărbat cu alese calităţi. Acestea au făcut ca el să fie ales domnitor al Moldovei. Ioan Neculce, în schimb susţine că boierii l-au ales domnitor pe Constantin Cantemir pentru că era „om bătrîn, ca de şaptezeci de ani şi om prost, mai de gios, că nici carte nu ştia, socotind boierii că l-ar purta precum le va fi voia lor".

Ceea ce încearcă Dimitrie Cantemir să demonstreze în *Vita Constantini Cantemirii* este că tatăl său a fost un domnitor respectat de toţi, care a reuşit să-şi impună autoritatea boierimii puternice şi anarhice a timpului. Realitatea este însă cu totul alta. Lucrarea are însă ştiri de amănunt, care lipsesc din operele cronicarilor. Acestea, împreună cu portretele, anecdotele, dialogurile incluse, dau o valoare proprie lucrării. În general însă multe din afirmaţiile, caracterizările şi judecăţile lui Dimitrie Cantemir din *Vita Constantini Cantemirii*, trebuiesc folosite de cercetătorul istoric cu mult discernămînt.

O mare parte din *Vita Constantini Cantemirii* Dimitrie Cantemir a rezervat-o explicării decapitării fraţilor Costin şi în special a lui Miron Costin, care a produs multă vîlvă şi consternare în rîndurile contemporanilor, atît din Moldova, cît şi din Ţara-Romînească şi chiar din Polonia. Astfel Dimitrie Cantemir a scos în evidenţă toate acţiunile Costineştilor, considerate de el ca trădătoare. Tot numai din această lucrare ştim că Velicico Costin ar fi pus la cale omorîrea lui Constantin Cantemir.

Referindu-se la evenimentele anului 1686, Dimitrie Cantemir scrie următoarele: „Dar lucrul cel mai vrednic de însemnat era cît pe ce să ne scape: viclenia adică şi ticăloasa încercare a lui Velicico hatmanul împotriva domnului său milostiv. Pe cînd

oştile treceau apa Prutului, vodă, supraveghindu-le, şedea pe un scăunel pus pe malul înalt şi prăpăstios al rîului; iar Velicico găseşte pe un nemernic de om, căruia îi arată cincizeci de galbeni împărăteşti, bani gata, ca să-l îmbrîncească de năprasnă pe vodă de pe malul prăpăstios în fluviul învolburat şi hrăpăreţ". (Traducerea lui Radu Albala, p. 80).

Dimitrie Cantemir, cu toate argumentele aduse şi cu tot talentul său, nu reuşeşte să convingă, să justifice actul amintit al tatălui său. Din rîndurile lucrării sale se întrevede că şi el a avut, şi cînd a scris lucrarea mai avea încă, rezerve despre oportunitatea omorîrii Costineştilor. Credem justificată deci părerea lui N. Iorga că „interesul personal al autorului şi acel al familiei sale hotărăsc alegerea faptelor", precum şi lumina în care au fost înfăţişate (Istoria literaturii romîne, I, p. 305).

Vita Constantini Cantemirii oglindeşte nu numai atmosfera de la curtea domnească, dar explică şi intenţiile autorului de a obţine, cu ajutorul ţarului Petru cel Mare, tronul Moldovei. Prin ştirile unice pe care le cuprinde se impune ca un izvor istoric de seamă, iar amănuntele de familie, portretele, dialogurile, îi fixează un loc de frunte în istoria vechii noastre literaturi.

Noua ediţie a lucrării lui Dimitrie Cantemir are meritul de a fi corectat cîteva din erorile strecurate în traducerea publicată de N. Iorga în 1924. Pentru ca să facă lectura „mai atrăgătoare" traducătorul şi-a permis să împartă lucrarea în capitole şi chiar să le dea titluri proprii. Nu credem că o asemenea intervenţie poate fi recomandabilă.

În concluzie putem afirma însă că ediţia de faţă reprezintă o sforţare meritorie către întocmirea unei ediţii critice definitive şi complete a operelor lui Dimitrie Cantemir.

G. N.

VORONEŢ, **Fresques des XV-e et XVI-e siècles,** în col. Tresors de l'art roumain, Bucarest 1959.

Biserica fostei mănăstiri Voroneţ este unul din cele mai însemnate monumente istorice de artă bisericească din Patria noastră. Ea a fost obiectul unor numeroase studii atît din partea cercetătorilor romîni cît şi străini. Lucrarea pe care o prezentăm constituie o nouă contribuţie la cunoaşterea şi popularizarea acestui monument.

În prima parte a lucrării, Petru Comarnescu face o prezentare sumară a monumentului insistînd mai cu seamă asupra arhitecturii sale şi asupra picturii interioare şi exterioare.

Biserica mănăstirii Voroneţ a fost construită de Ştefan cel Mare în anul 1488. Sub domnia fiului său Petru Rareş şi la iniţiativa mitropolitului Grigorie Roşca i s-a adăugat un pridvor închis în partea de vest şi a fost pictată complet în exterior în anul 1547. Ea face parte din grupul bisericilor mici şi simple în stil moldovenesc, în care se îmbină sintetic elementul bizantin şi cel gotic, dar şi unele elemente originale noi (p. 7-8).

Ceea ce dă o însemnătate deosebită bisericii este însă pictura care acopere întreaga ei suprafaţă interioară şi exterioară. „Frescele executate în 1547 la iniţiativa mitropolitului Grigorie Roşca ca şi picturile murale din naos şi altar, acestea datînd de la Ştefan cel Mare, au asigurat Mănăstirii Voroneţ un loc în istoria

artei şi constituie obiectul admiraţiei specialiştilor romîni şi străini". În raport cu celelalte biserici pictate în întregime tot în veacul al XVI-lea „la Voroneţ iconografia bizantină este în mod incontestabil mult îmbogăţită: într-adevăr ansamblul picturilor murale, atît interioare cît şi exterioare, cuprinde compoziţii vaste şi o serie de elemente luate din epoca respectivă, şi din folclor care mărturisesc despre o artă desăvîrşită şi de o putere de expresie incomparabilă... Şcoala picторilor localnici a contribuit astfel la crearea unui stil naţional în cadrul artei bizantine" (p. 6).

După o privire generală asupra picturii bisericii, autorul enumeră ansamblurile şi scenele mai însemnate făcînd şi unele caracterizări sumare asupra lor.

În scenele din altar: Cina cea de Taină, Impărtăşirea apostolilor, Spălarea picioarelor, Coborîrea de pe cruce etc. personagiile se disting, prin atitudini şi gesturi umane, dramatice şi expresive. „Elementele abstracte se îmbină cu altele adînc realiste" (p. 11). Ansamblurile din naos înfăţişînd minunile şi patimile Domnului Hristos dovedesc că meşterii au ţinut seama nu numai de aspectul teologic al tratării ci în aceeaşi măsură şi de unitatea decorativă a bisericii. „Ei s-au străduit ca să adapteze pictura la arhitectura bisericii şi să facă scena deplin înţeleasă" (p. 13). „Figurile ascetice dar impozante ale personajiilor au o atitudine concentrată şi simplă, exprimînd cel mai des calmul şi seninătatea proprii stilului bizantin..., care se impune prin măreţia atitudinelor esenţiale, prin interpretarea faptelor în sens spiritual, în sens teologic" (p. 8-9).

Picturile din pronaos, sub aspectul stilului, fac legătura între frescele vechi şi sobre ale altarului şi naosului şi picturile exterioare care sînt mai lirice şi au o culoare mai vie. Pictura din pridvor cuprinde o desfăşurare a întregului calendar bisericesc. „Este în mod evident un efort deosebit de a picta într-un spaţiu atît de redus cele 365 de zile ale calendarului ortodox, cu sfinţii şi faptele lor" (p. 14). Dintre picturile din pridvor cea mai reuşită şi mai expresivă este *Fecioara cu pruncul Iisus*, pictată deasupra uşii de intrare din pridvor în pronaos sub pisania veche.

În prezent însă, afirmă autorul, vizitatorii, obişnuiţi cu coloritul şi valorile decorative ale picturii moderne, sînt atraşi mai ales de picturile exterioare ale bisericii. „Aici arta bizantină primeşte o rezonanţă populară, un lirism sensibil în strălucirea şi intensitatea culorilor, în armonia lor apropiată de cea a naturii, în formele uneori umane, totdeauna nuanţate şi expresive" (p. 16). Lumina zilei dă picturii o transparenţă şi o strălucire deosebită. Studiul atent arată că se poate vorbi de un stil bizantin romînesc în pictură după cum în arhitectură se poate vorbi de un stil moldovenesc, încă din timpul lui Ştefan cel Mare (p. 16). Contribuţia meşterilor moldoveni se vede mai ales în armonia culorilor, în acoperirea cu frescă a pereţilor exteriori ai bisericii, în compoziţiile vioaie şi dramatice, în coloritul liric, cu rezonanţe populare, în legătură strînsă cu mediul înconjurător, cu folclorul şi în general cu viaţa poporului romîn (p. 16, 31). Stilul moldovenesc în pictură s-a dezvoltat în cadrul şcolilor de pictori locali.

După consideraţiunile generale asupra picturii exterioare, autorul enumeră ansamblurile acesteia,

stăruind mai ales asupra Judecăţii din urmă „compoziţia cea mai dramatică şi mai amplă" (16-22). Intensitatea dramatică şi armonia precisă a culorilor fac din fresca *Judecata din urmă* o adevărată capodoperă (p. 22).

Pe peretele de nord expus mai mult intemperiilor au mai rămas unele fragmentele din *Facere, Pactul lui Adam* şi *Scara Raiului.* In partea de sud se găsesc următoarele ansambluri: *Arborele lui Iesei, Filozofii antici, Viaţa sf. Nicolae, Viaţa sf. Ioan cel Nou.* La uşa de intrare în biserică este portretul mitropolitului Grigorie Roşca împreună cu Daniil Sihastru. Nu se face nici o menţiune despre *Biserica cerească,* ansamblul cel mai mare din pictura exterioară, care acopere cele 3 abside ale bisericii.

După partea teoretică, introductivă, lucrarea cuprinde în partea a doua, şi cea mai mare, un număr de 158 de fotografii în culori, după frescele de la Voroneţ, executate de Dan Grigorescu. Cele 158 de fotografii în culori cuprind în ansamblu şi detalii cea mai mare parte din pictura de la Voroneţ. Cele mai multe fotografii sînt după pictura exterioară. Lucrarea face astfel ca cititorul să-şi dea seama de frumuseţea şi valoarea acestui monument istoric de artă bisericească care este biserica de la Voroneţ. Acesta este de fapt şi scopul lucrării.

Teodor Bălan, **Din trecutul Cîmpulungului Moldovenesc,** Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1960, 343 pp.

Lucrarea, pe care o prezentăm în recenzie, expune momentele şi aspectele mai însemnate din istoria Cîmpulungului Moldovenesc (veac. XIV-XIX).

Situat în partea de nord-est a ţării, Cîmpulungul Moldovenesc „cuprinde un şir nesfîrşit de munţi şi văi care rivalizează în frumuseţe cu ori care altă regiune muntoasă din lume" (p. 14). El este menţionat pentru prima dată, la 14 aprilie 1411, într-un document al lui Alexandru cel Bun, prin care dăruia satul Vama Mănăstirii Moldoviţa. De la început chiar, Cîmpulungul Moldovenesc a fost capitala unui ţinut, numit ocol, de care depindeau satele din împrejurimi.

Într-un capitol special, autorul expune toate părerile emise în legătură cu ocoalele moldoveneşti. După ce le supune unei analize minuţioase, autorul arată că ocoalele moldoveneşti „n-au fost nici republici, nici resturi de veche organizaţie romînească antestatală, nici arondismente, ci moşii domneşti grupate în jurul unei localităţi mai mari şi administrate în folosul cămării domnului ţării, nu în al vistieriei ţării, de un slujbaş domnesc" (p. 32). În Moldova au existat mai multe ocoale, în preajma tîrgurilor sau a localităţilor mai însemnate. Cel mai vechi dintre ele este ocolul Cîmpulung Moldovenesc înfiinţat chiar de Bogdan Vodă (p. 36).

În următoarele două capitole, autorul tratează despre relaţiile cîmpulungenilor cu locuitorii ţinutului Bistriţa din Transilvania cu care erau vecini, stăruind în special asupra conflictelor de hotare (p. 40-60) şi asupra relaţiilor comerciale (p. 61-72). Autorul se ocupă apoi de vornicii Cîmpulungului şi de atribuţiile lor, dînd şi lista lor între anii 1527-1853 (p. 74-82). Vornicii aveau atribuţii politice, diplomatice şi ju-

decătoreşti. Fiind ocol de graniţă, vornicii de la Cîmpulung aveau în sarcină şi paza hotarului ţării spre Transilvania, cu ajutorul străjilor; ei trebuiau să întreţină relaţii de prietenie cu bistriţenii, să aplaneze neînţelegerile etc. (p. 84-94).

Autorul stăruie în mod deosebit asupra privilegiilor cîmpulungenilor. „Privilegiile de care s-au bucurat cîmpulungenii au fost importante. Pentru ca regiunea Cîmpulungului, puţin roditoare, să poată fi populată, iar populaţia aşezată să nu se răsfire asupra altor regiuni mai fertile şi pentru ca hotarele ţării înspre Ardeal să poată fi bine păzite, domnitorii le-au acordat cîmpulungenilor avantaje mari“ (p. 118). Autorul numără toate aceste privilegii şi scutiri, arătînd şi documentele respective pe care se bazau (p. 96-120). „Din aceste privilegii şi scutiri reiese că ţăranii cîmpulungeni n-au fost niciodată iobagi. Astfel ei puteau să susţină cu tot dreptul în faţa autorităţilor austriace că sînt ţărani liberi, fiindcă nici ei nici înaintaşii lor n-au cunoscut jugul iobăgiei“ (p. 120).

Ţinînd seama de situaţia privilegiată a cîmpulungenilor, D. Cantemir spune despre ei în „Descriptio Moldaviae“, că „sînt de sine ca o republică“, un fel de „stat în stat“ (p. 26).

În continuare autorul arată cum au dispărut ocoalele moldoveneşti. „Le-au distrus însişi domnii ţării, care le-au creat. Ei dăruiau moşii din ocol boierilor şi mănăstirilor. Astfel se înstrăina din ocoale un sat după altul, pînă cînd se desfiinţa însuşi ocolul. Înstrăinarea ultimului sat însemna disparţţia ocolului“ (p. 121). Spre deosebire de celelalte ocoale moldoveneşti care s-au desfiinţat de timpuriu, ocolul Cîmpulung s-a menţinut tot timpul, pînă la 1775, din pricină că nu i s-au înstrăinat satele (decît unul singur: Stulpicani, dăruit mănăstirii Voroneţ, ci numai o parte din munţi, care au fost dăruiţi mănăstirilor: Modoviţa, Sucevita, Voroneţ, Solca, M-Humor şi unor boieri.

În partea a doua a lucrării, autorul se ocupă de ocolul Cîmpulung sub ocupaţia austriacă. În ocolul Cîmpulung autoritatea austriacă a dat de-o situaţie cu totul nouă, complicată pentru ea. Aici nu existau, ca în restul Bucovinei, moşii şi stăpîni de moşii; adică boieri şi ţărani iobagi, ci moşii ţărăneşti şi proprietari ţărani, liberi şi cu multe privilegii (p. 136). În această situaţie stăpînirea austriacă a transformat ocolul Cîmpulung în Domeniu austriac, cu un scop bine determinat. „Ea voia să-şi asigure dreptul de proprietate asupra terenurilor libere şi asupra celor uzurpate de la locuitori şi să prefacă pe locuitori în iobagi“ (p. 142). Treptat autoritatea austriacă a anulat aproape toate privilegiile şi scutirile cîmpulungenilor, tratîndu-i ca pe nişte iobagi. În special, funcţionarii Domeniului, printr-un mare abuz de putere, se comportau ca nişte tirani faţă de ţăranii cîmpulungeni. Ei spuneau ţăranilor: „Dumnezeu e sus, împăratul departe şi noi facem ce vrem“ (p. 176). Din această pricină s-a născut conflictul între cîmpulungeni şi Domeniu, conflict care a ţinut aproape un secol (p. 144). Într-un şir de 11 capitole autorul expune în mod detailat „lupta celor cîteva generaţii de ţărani cîmpulungeni care, cu o consecvenţă pilduitoare, au stăruit în cursul unui secol, asupra respectări privilegilor lor“ (p. 289). După o luptă de un secol, conflictul între statul austriac şi cîmpulungeni s-a încheiat prin-

tr-un compromis în avantajul comunelor; o comisie mixtă instituită de împărat, ale căreî lucrări au ţinut 2 ani de zile (1867-1869), a acordat tuturor comunelor mari suprafeţe de pămînt din Domeniu care apoi a fost desfiinţat.

Pe lîngă rolul hotărîtor şi principal pe care l-au avut ţăranii cîmpulungeni în această acţiune, autorul scoate în evidenţă şi aportul adus de cîteva figuri reprezentative, ca: Ioan Popovici, avocat la Viena, preotul Miron Ciupercovici şi îndeosebi Eudoxiu Hurmuzachi, care în calitate de vicemareşal al Bucovinei şi deputat al cîmpulungenilor în parlamentul vienez, a sprijinit cu toată autoritatea şi pregătirea lui pe cîmpulungeni. La intervenţia lui s-a ajuns la compromisul din 1869.

Autorul remarcă de asemenea cîteva figuri de preoţi care au fost alături de ţăranii cîmpulungeni. Dintre aceştia se impun mai ales: preotul Gheorghe Ciupercovici din Cîmpulung, preotul Gheorghe Procopovici din Dorna-Candreni, preotul Ioan Chibici din Dorna şi diaconul Miron Ciupercovici din Fundul Moldovei, care a fost în cîteva rînduri la Viena, a făcut memorii şi a reuşît să vorbească chiar cu împăratul de la Viena pentru cauza cîmpulungenilor. El a fost primul deputat al cîmpulungenilor în parlamentul vienez, în care calitate a apărat cu toată puterea cauza lor.

În anexă autorul reproduce un număr de 14 documente privind privilegiile cîmpulungenilor, mărturii şi memorii către autorităţile austriace pentru apărarea acestor privilegii.

Lucrarea prof. T. Bălan constituie o contribuţie de seamă în acţiunea de cunoaştere a Patriei noastre. Ea reprezintă încununarea unei munci îndelungate pe care autorul a depus-o pentru cercetarea şi cunoaşterea trecutului Cîmpulungului Moldovenesc. Prin cuprinsul ei, lucrarea — după cum spune însuşi autorul — depăşeşte cadrul unei monografii de importanţă locală, deoarece tratează problema ocoalelor moldoveneşti, puţin cunoscută pînă acum, precum şi o altă problemă, de asemenea necunoscută pînă acum, anume „procedeul neobişnuit şi inadmisibil, prin care organele statului austriac au înţeles să încadreze ocolul Cîmpulungului în sistemul administrativ austriac diametral opus celui moldovenesc“ (p. 5).

Ierom. IRINEU CRĂCIUNAŞ

Prof. Milan Sesan: **La Flotte Byzantine à l'époque des Comnènes et des Anges** (1081-1204), în revista Byzantinoslavica, Prague, XXI-e année, nr. 1/1960, pg. 48-53.

Revista internaţională de studii bizantine „Byzantinoslavica“ care apare la Praga sub îngrijirea Institutului Slav al Academiei Cehoslovace de Ştiinţe, are printre colaboratorii ei permanenţi şi pe titularul catedrei de Istoria Bisericească Universală de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, părintele profesor Dr. Milan Şesan. În fiecare număr Sfinţia Sa semnează ori articole, ori numeroase note bibliografice, prin care popularizează mai ales contribuţia adusă de teologii romîni la elucidarea unor diverse probleme de bizantinologie sau înrudite cu acestea. Ultimul număr al menţionatei reviste îi publică, alături de multe recomandări bibliografice, un interesant şi extrem de documentat studiu asupra „Flotei bizantine în epoca Comnenilor şi Anghelilor“.

Se ştie că puterea Greciei de totdeauna era asigurată în mod deosebit de o flotă bine organizată. Corăbiile erau acelea care în timp de pace întăreau economia diferitelor cetăţi elene, iar în timp de război le aduceau victoria. Însăşi poziţia geografică a Greciei era aceea care impunea să se acorde mare atenţie flotei. Imperiul bizantin de mai tîrziu a continuat şi dezvoltat tradiţia de veacuri, creind o flotă puternică vestită în Orientul mediteranian. Invazia mahomedanilor a impus acordarea unei aţenţii încă şi mai mari forţei maritime. Spre a face faţă năvălitorilor, Bizanţul a creat începînd cu secolul VII „teme maritime" cu scopul de a susţine flota centrală imperială. Fiecare temă – şi în sec. XI existau deja şase – avea corăbii proprii cu care contribuia la întărirea flotei mari imperiale. La luptele navale luau parte, după necesităţi, alături de flota imperială, una, două ori mai multe flote tematice, provinciale.

Situaţia aceasta se schimbă după dezastrul de la Matzikert din 1071 cînd, turcii ocupînd aproape tot litoratul Asiei Mici în spre Mediterana şi Marea Egee, multe din temele martime dispărură. După această dată se cunoaşte o singură temă de felul acesta, aceea care îngloba insulele Mării Egee. Comnenii şi Anghelii se străduiră să reorganizeze temele martime de altă dată şi, în genere, flota imperială. Lucrul acesta rezultă dintr-un pasaj al *Alexiadei* (XI, 10, 115), vestita operă a Annei Comnena, în care se spune că împăratul trimise poruncă în toate părţile imperiului să se construiască corăbii. Temele specifice martime nu mai existau şi ele n-au fost reînfiinţate nici după ce ţărmurile Asiei Mici au fost din nou cucerite. Sărăcia regiunilor, lipsa securităţii insulelor şi, mai ales, nevoia unei flote puternice; au impus renunţarea la vechiul sistem. Susţinerea forţei martime deveni o obligaţie a tuturor provinciilor. Se recurse chiar la un impozit general destinat construirii de corăbii şi instruirii marinarilor.

Aşadar în epoca Comnenilor şi Anghelilor vechiul sistem al temelor martime nu s-a mai păstrat, flota avînd propria sa organizare unitară şi independentă (pg. 48-51).

Autorul arată apoi felul în care era organizată flota, cine îi erau comandanţii, numărul şi proveniența marinarilor, cum se păstra disciplina şi cum se soluţionau feluritele diferende, în ce porturi erau adăpostite corăbiile etc... (pp. 51-52). La sfîrşit ne sînt oferite cîteva date cu privire la istoricul flotei (pp. 52-53) menită a lămuri evenimentele legate de frămîntata epocă a cruciadelor. Aflăm astfel că flota bizantină ajunsese la apogeu sub Manuel I Comnenul, reuşind chiar să învingă, în 1171, cu 150 de trireme, flota veneţiană. După aceea urmă declinul. În această vreme bazileii vor încheia diferite alianţe cu unele din republicile veneţiene, corăbiile acestora urmînd să „apere" imperiul. E ceea ce explică nu numai multe din insuccesele bizantinilor, dar şi penetraţia Veneţiei şi Genovei pînă la Marea Neagră.

Studiul părintelui profesor M. Şesan deşi redus ca extensiune, aduce totuşi o contribuţie importantă la elucidarea unui capitol al istoriei Bizanţului. Pe deasupra, el constituie o dovadă a prezenţei teologilor noştri în viaţa ştiinţifică internaţională.

Conf. univ. NICOLAE CORNEANU

CRONICA BISERICEASCĂ

A. *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

MITROPOLIA ORTODOXĂ POLONĂ

Inceputurile creştinismului pe pămîntul polonez se pierd în negura trecutului. Intre cele mai vechi ştiri este informaţia, că din Moravia unde, între 863 şi 867, activau fraţii apostoli ai slavilor, sf. Constantin şi Metodie, au venit la poloni şi unii ucenici de ai acestora, aducînd cu ei principiile creştine în limba slavă şi formă cirilică. Stăruinţele misionare s=au intensificat apoi după întoarcerea sf. Metodie ca arhiepiscop în Moravia şi mai ales după botezarea de către el a unui cneaz de pe Vistula, şi după venirea, după 885, în Silezia a lui Oslav, ucenicul sf. Metodie. Acest creştinism slavon era primit cu însufleţire de către semiţiile polone şi pentru faptul că le întărea opoziţia contra atacurilor chiar militare purtate de episcopii latini germani vecini, în epoca marei ciocniri sîngeroase dintre germani şi slavi pe Elba şi Odra.

După căderea Moraviei, în 906, slavonismul bisericesc cirilic mai era alimentat din Boemia, unde el se menţinea datorită tocmai faptului că era un factor popular. Insufleţirea crescu atunci, cînd cneazul ceh Boleslav, căutînd să reziste presiunii germane, tindea spre o unitate politică cu polonii şi cînd în acest scop şi=a măritat fiica Doubrava, în 962, cu cneazul polon Miecislav Piast. In zestrea acestei domniţe era şi creştinismul slavon şi astfel «contagiunea slavonă», cum o numeau latinii, se întărea printre polonezi. Miecislav se botează în anul următor prin preotul Teofan, în rit grecesc=slavon. Dar împăratul german Oto I ripostează violent prin marcgraful sîngeros Gero; Miecislav e învins şi obligat în 967 să accepte o episcopie latină la Poznan, dependentă de arhiepiscopia germană din Magdeburg. Presiunile sporesc atunci, cînd Miecislav se căsătoreşte pentru a doua oară, acum cu Oda, o fostă călugăriţă latină. Şi astfel, în 991, el trebuie să semneze decretul de supunere faţă de papă, numit în istorie «Dagom iudex». Acest fapt duce apoi la înfiinţarea în anul 1000 a arhiepiscopiei latine de la Gniezno, care susţine latinizarea radicală a tuturor tradiţiilor slavone şi apoi suprimarea lor cu desăvîrşire.

Slavonismul bisericesc însă se menţine mai departe în popor şi răzbeşte pe vremea cneazului Kazimir (– 1058), căsătorit cu fiica lui Jaroslav cel Mare din Kiev. Urmele lui se constată şi mai tîrziu la Mănăstirea Tyniec la biserica sf. Cruci din Cracovia şi la Mănăs=

tirea Klepary, pînă în veacul al XII=lea şi chiar mai tîrziu, fiind mereu urmărit în mod brutal de către clerul latin.

In schimb, în partea de răsărit a regiunii, în Halici, slavonismul cirilic biruie datorită dependenţei sale de Patriarhia ecumenică, încă din veacul al XI=lea; în 1299 această patriarhie înfiinţează mitropolia de Halici. Inglobarea Haliciului la Polonia, în 1340, nu schimbă situaţia, mai ales după reaccentuarea autonomiei mitropoliei de Halici în 1370. Totuşi pînă la urmă această mitropolie e suprimată şi sediul ei mutat în Kiev=ul ucrainean, dobîndit de regele polon prin uniunea personală cu Lituania, după izgonirea tatarilor din Kipceak. Ca prim mitropolit atunci, în 1415, ajunge romînul sud–dunărean Grigore Tamblac. El păstrează încă ortodoxia neştirbită, deşi fusese trimis în delegaţie unionistă de către patriarhul ecumenic la conciliul de la Constanţa, unde se prezintă în februarie 1418.

Presiunile latine asupra ortodocşilor ruteni din Halici sporesc însă necontenit şi atunci Patriarhia ecumenică reorganizează regiunea întemeind şi întărind mitropolia ortodoxă de la Kiev pentru ucrainienii, în 1461, aparţinători de Polonia. Intoleranţa şi prozelitismul iezuit duc pînă la înşelătoarea unire de la Brest=Litovsk, din 1596, contra căreia stăruia din răsputeri şi exarhul patriarhal Ciril Lucaris, alături de cneazul Constantin din Ostrog. Dar nobilii poloni şi ierarhia catolică nu arătau nici o înţelegere pentru «credinţa vulgară» a ortodocşilor şi nici uniţii dintre ruteni şi ucrainieni nu erau priviţi fără continuă suspectare. O epocă de înflorire pentru ortodocşi a survenit abia pe vremea marelui vlădică de la Kiev Petru Movilă (– 1647), fiu de voievod romîn din Moldova.

Nemulţumirea populară faţă de feudalismul şi şovinismul nobililor poloni a dus la răscoale continui şi reprimarea lor sîngeroasă a provocat marea revoltă a lui Bogdan Hmelniţki. In 1667 Ucraina şi Kievul erau înglobate statului rus şi numai Haliciul mai rămase expus prozelitismului catolic. Ortodocşii din Polonia suferă astfel cumplit pînă ce ţarina rusă Ecaterina II=a a reuşit să dobîndească de la regele polon drepturi egale cu catolicii pentru ortodocşi. Partea cea mai mare a ţării cu ortodocşii din eparhiile Grodno, Volinia=Jitomir, Vilno, Pinsk şi Chelm=Varşovia au intrat în componenţa Bisericii ortodoxe ruse, încît numeroşi uniţi s=au putut lepăda de faimoasa unire, în schimb însă, Haliciul era înglobat imperiului Habsburgilor, cu eparhiile Lwow şi Premişl şi astfel expus prozelitismului nestăvilit iezuit, susţinut şi prin arhiepiscopia unită de la Halici, pînă spre primul război mondial.

Prin tratatul de pace de la Versailles, din 28 iunie 1919, Polonia era restabilită ca stat, fapt care a determinat şi împrejurarea, după prevederile canonului 34 apostolic, ca ortodocşii din noul stat să ceară înfiinţarea unei organizaţii mitropolitane ortodoxe autocefale. Dar atmosfera era încordată pentru că burghezia polonă refuza tot ce era de origină slavonă – răsăriteană –, încît şi catedrala măreaţă ortodoxă de la Varşovia, a sf. Alexandru Nevski, a fost dărîmată fără scrupule, deşi era o capodoperă artistică; iar credincioşii ruteni, bieloruşi şi ucrainieni ortodocşi, şi chiar uniţi erau priviţi cu mare neîncredere şi suspiciune. Atunci arhiepiscopul unit Andrei Şeptiţki încearcă să amelioreze situaţia, promovînd o latinizare

forţată a întregii uniaţii, fapt care a produs alte frămîntări şi divizări.

După stăruinţe îndelungate din partea ortodocşilor, e recunoscut arhiepiscopul Gheorghe Iarosevski din Minsk de către patriarhul rus Tihon al Moscovei ca exarh patriarhal şi apoi la 30 ianuarie 1922 numit mitropolit al Poloniei, cu autonomie largă, independent de Patriarhia rusă de care s=a desprins. Dar guvernul burghez al lui Poniatowski dorea ruperea totală a ortodocşilor din Polonia de Patriarhia rusă şi de aceea susţinea principiul autocefaliei depline, pentru ca astfel să=şi poată supune Biserica Ortodoxă Polonă autorităţii sale, autocefalia servind doar ca o simplă ficţiune formală. In discuţii se amesteca atunci şi ierarhia rusă emigrată, încît mitropolitul Gheorghe dispune la 16 octombrie 1922 ruperea relaţiilor cu disidenţii. Framîntările duc însă la un deznodămînt tragic, cînd, la 8 februarie 1923, mitropolitul Gheorghe a fost asasinat. Atunci episcopii ostili autocefaliei, Serghie, Elefterie şi Vladimir, sînt izgoniţi din Polonia iar episcopul Pantelimon încarcerat. In continuare, la 27 februarie se întruneşte soborul general al Bisericii ortodoxe polone şi propune ca mitropolit pe arhiepiscopul Dionisie Valedinski din Kremeneţ. Acesta e confirmat de guvern şi atunci se îndreaptă cu cererea de autocefalie spre Patriarhia ecumenică, fiind atîtea împotriviri faţă de drepturile canonice ale Patriarhiei ruse. Din această oscilaţie s=a născut un conflict între Patriarhul Tihon şi Patriarhul Meletie al IV=lea, dar Patriarhia ecumenică pretindea dreptul de întîietate, pentru că ea crease mitropolia ortodoxă polonă în 1370, la Halici. In consecinţă Patriarhul ecumenic Grigorie al VII=lea proclamă la 13 noiembrie 1924 autocefalia mitropoliei ortodoxe polone, care este promulgată la 17 septembrie 1925, după confirmarea din parte guvernului polon în februarie 1925. La festivitatea instalării participau delegaţi din Biserica ecumenică, romînă şi bulgară.

Acum Mitropolitul Dionisie poate să pornească la reorganiza=rea mitropoliei, care cuprindea vreo 4 milioane de credincioşi. S=au statornicit 5 eparhii şi anume: Varşovia=Chelm, Volinia=Kremeneţ, Pinsk=Luţk, Vilna şi Grodno, care cuprindeau aproape 1500 parohii, 2400 biserici, 2000 clerici şi 15 mănăstiri, dintre care cu renume erau cele de la Poceaev, sf. Onufrie de la Iablocin şi Grabarka de maici. Se întemeiază o facultate de teologie şi 2 seminarii; apar mai multe reviste, în frunte cu Vestnik – Vestitorul bisericesc. Noul Statut de organizare era ratificat de sf. Sinod la 1 decembrie 1925 şi acceptat de soborul general al mitropoliei ortodoxe polone din 10 ianuarie 1927.

Această înflorire a avut drept urmare revenirea a numeroşi uniţi din Halici la ortodoxie. Faptul a provocat reacţia catolicismului oficial şi astfel încep măsuri de represiune; se confiscă biserici şi unele din ele sînt dărîmate pentru variate motive, altele sînt prefăcute în săli, se reclamă 8 mănăstiri şi sînt sustrase cam 1/3 din averile Bisericii ortodoxe, iar în plus i se intentează 600 de procese de contravenţie, încît 1000 preoţi şi 20.000 credincioşi sînt închişi. Faţă de aceste atacuri vădite soborul general reacţionează, la 12 februarie 1930, dar guvernul îi interzice sesiunea, chemînd în ajutor un exarh al Patriarhiei ecumenice. Atunci se aprind discuţiile în parlament. Ortodocşii răspund prin «calendarul ortodox de la Tomassov» şi cer

reînfiinţarea episcopiei ortodoxe de la Lwow. Totuşi guvernul burghez polon accepta alte confiscări de bunuri ortodoxe, încît au loc excese şi discriminări şovine. Trece de partea ucrainienilor ortodocşi pe plan politic însuşi arhiepiscopul Şeptiţki. In consecinţă, în decembrie 1938 guvernul emite Decretul privitor la raportul Statului cu mitropolia ortodoxă autocefală polonă, asigurîndu-i o autonomie reală administrativă. Pe atunci activa la facultatea de teologie ortodoxă de la Varşovia ca profesor de Noul Testament, actualul Mitropolit al Moldovei I. P. S. Iustin.

Dar la 1 septembrie 1939 Polonia era încălcată războinic de armatele hitleriste şi după înfrîngerea ei, guvernatorul german a cerut emigrarea tuturor nepolonilor în ţările vecine. Ortodocşii din eparhiile Grodno, Kremeneţ şi Pinsk intrau sub ascultarea Patriarhiei ruse. In partea deţinută de hitlerişti rămase doar mitropolitul Dionisie şi vicarul său de la Lublin. Fiind supus la mari presiuni, el renunţă la păstorire şi predă conducerea arhiepiscopului Serafim Lade din Berlin. Dar Patriarhul ecumenic Veniamin I refuză în februarie 1940 această situaţie, pentru că Serafim era un transfug jivoţercovnic, suspendat chiar de mitropolitul Serghie al Moscovei. Atunci Mitropolitul Dionisie revine şi reorganizează mitropolia cu 3 eparhii: Varşovia, Chelm si Cracovia.

Agresiunea hitleristă din iunie 1941 împotriva Uniunii Sovietice produce alte urmări: ucrainienii şovini erau îndemnaţi să ceară înfiinţarea unei patriarhii proprii. Frămîntarea sporeşte necontenit şi atunci chiar arhiepiscopul unit Şeptiţki ar fi declarat că dacă situaţia nu se schimbă, el e gata să treacă la ortodoxie, numai ca să înceteze greutăţile ucrainienilor provocate de alianţa Vaticanului cu hitlerismul ostil slavilor. Se produce un mare haos şi domină variate interese de moment, cu repercursiuni în administraţia mitropoliei.

Infrîngerea hitleriştilor şi retragerea lor din Polonia în 1944 a provocat alte mari vărsări de sînge şi distrugeri. Abia instaurarea regimului popular în noua Polonie a adus liniştirea pasiunilor confesionale. Dar grosul ortodocşilor rămase sub jurisdicţia mitropoliei de Kiev şi prin ea era legat de Patriarhia rusă. In Polonia populară a mai rămas doar o jumătate de milion de ortodcoşi. In urma altor discuţii între Patriarhia rusă şi cea ecumenică, la 22 noiembrie 1948, Patriarhia rusă proclamă autocefalia mitropoliei ortodoxe polone, fapt confirmat apoi şi de Patriarhia ecumenică în februarie 1950, după supunerea formală a mitropolitului Dionisie acestei decizii. Noua sa denumire era de: «Mitropolit ortodox al Varşoviei şi al întregii Poloniі». După dispoziţiile din iulie 1949, mitropolia cuprindea 3 eparhii şi anume: Varşovia-Bielsk, Lodz-Wroţlaw şi Bialystok-Gdansk, arhiereul acestei eparhii, I. P. S. Arhiepiscop Timotei devenind vicar activ, după retragerea pentru boală a mitropolitului Dionisie, decedat în martie 1960.

Ca mitropolit este desemnat de către Patriarhul Alexei al Moscovei, P. S. Episcop Macarie Oksiuk de Lwow, care a contribuit în 1946 la încetarea uniaţiei printre ucrainieni. Intronizarea I. P. Sfinţiei Sale ca Mitropolit la Varşovia, după alegerea din 16 iunie 1951, s-a făcut la 8 iulie a aceluiaşi an, în prezenţa delegaţilor din Bisericile rusă, romînă şi bulgară. I. P. S. Mitropolit definitivează organizarea mitropoliei autocefale cu 4 eparhii şi anume: Varşovia-Bielsk,

pe care o deţine ; Bialystok=Gdansk în frunte cu I. P. S. Arhiepiscop Timotei ; Lodz=Poznan în frunte cu P. S. Episcop Ştefan. La Varşo=via există un seminar teologic, iar din octombrie 1957 o şcoală su=perioară teologică o todoxă, pe lîngă academia teologică creştină evanghelică. Mitropolia se conduce după Statutul de organizare spe=cial din 1954, cu unele regulamente, orientate după cele romîneşti. Cîteva date statistice sînt elocvente: 198 parohii, 269 biserici, 309 clerici, dintre care 19 diaconi, 135 cîntăreţi, 32 studenţi teologi, 34 seminarişti şi 8 profesori, 2 mănăstiri, Grabarka şi sf. Onufrie.

Bucurîndu=se de autonomie bisericească reală şi de atenţia regi=mului democrat popular polonez, mitropolia ortodoxă polonă trăieşte zile de liberă activitate duhovnicească, precum o oglindeşte revista mitropoliei Vestitorul bisericesc (Ţerkovnăi vestnik). De aceea ea participă din plin la comunitatea panortodoxă şi sprijină intens stă=ruinţele pentru pace, atît în cadrul Mişcării Partizanilor Păcii, cît şi în Mişcarea Creştină pentru Pace.

Pr. Prof. M. Şesan

INCHIDEREA CURSURILOR LA ŞCOALA DE CÎNTĂREŢI BISERICEŞTI ŞI SEMINARUL TEOLOGIC DIN MĂNĂSTIREA NEAMŢ – 29 IUNIE 1960

In ziua de 29 iunie a. c., orele 16,30, în sala de festivităţi a Seminarului teologic din Mănăstirea Neamţ, în faţa preşedintelui comisiei de diplomă P. C. Prof. Diac. Orest Bucevschi, delegat al I. P. S. Mitropolit Iustin, a P. C. Consilier mitropolitan Pr. Sc. Porcescu, a unor părinţi ai elevilor, a profesorilor, personalului şi elevilor şcolii, s=a desfăşurat programul serbării cu prilejul închiderii anului şcolar 1959/1960.

Ziua de 29 iunie, pentru şcolile teologice, este ziua în care se face bilanţul muncii dintr=un an şcolar. Dacă la începutul anului şcolar se fac planuri ce urmează să fie împlinite, la sfîrşit se vede măsura în care cadrele didactice au stăruit pentru pregătirea elevilor, măsura în care elevii s=au silit la învăţătură şi bună purtare.

La cele două şcoli ale centrului mitropolitan Iaşi, Şcoala de Cîntăreţi Bisericeşti şi Seminarul Teologic, darea de seamă făcută de P. C. Director I. Ivan a scos în relief strădaniile profesorilor pentru formarea elevilor ca cetăţeni ai Patriei şi slujitori ai Bisericii. Acest dublu scop, s=a realizat, prin legarea cunoştinţelor de viaţă, la orele de curs şi la activităţile extraşcolare. Orientarea în problemele construirii societăţii noi, lupta pentru apărarea păcii, prietenia între popoare, preţuirea descoperirilor ştiinţifice de cucerire a spaţiului cosmic şi de folosire a energiei atomice şi nucleare în scopuri paşnice, lupta pentru dezarmarea generală şi totală, au fost obiective principale ale muncii colectivului de profesori.

Absolvenţilor de la cele două şcoli, li s=au făcut îndemnuri ca să intre în viaţă cu pregătire temeinică, cu dorinţa de muncă cinstită. Ei au învăţat de la Dumnezeiescul Învăţător, Domnul nostru Iisus Hristos, să muncească urmărind desăvîrşirea în toate, iar de la marii Apostoli ai creştinătăţii – Petru şi Pavel – au învăţat cum să aplice practic, în viaţa de parohie, aceste mari şi dumnezeeşti învăţături.

Atît părintele Director şi P. C. Consilier Pr. Sc. Porcescu, cît şi absolventul de seminar Viziteu Gheorghe, în cuvîntările rostite, au scos în evidenţă climatul de pace în care s=a desfăşurat munca anului şcolar 1959/60 şi au exprimat omagii de mulţumire şi recunoştinţă oamenilor muncii din ţara noastră şi ocîrmuitorilor Patriei noastre.

S=au adus mulţumiri Departamentului Cultelor, organelor locale comunale, raionale şi regionale, pentru atenţia binevoitoare cu care

au fost rezolvate problemele de administraţie şi gospodăreşti prin planificarea şi livrarea, la timp şi în bune condiţiuni, a alimentelor şi materialelor necesare şcolii.

Cuvînt de caldă şi fiiască mulţumire s=a adresat apoi Inalt Prea Sfinţitului Iustin Moisescu, Arhiepiscop şi Mitropolit al Moldo=vei şi Sucevei, pentru grija părintească pe care a arătat=o faţă de şcoală prin reparaţiile făcute şi prin directivele date pentru buna ei organizare şi funcţionare.

Ziua de 29 iunie a. c., a fost zi de sărbătoare pentru elevi. Cu acel prilej, au fost comunicate rezultatele la studii şi purtare, iar celor evidenţiaţi, li s=au acorda tfrumoase premii în cărţi, din partea centrelor eparhiale Iaşi şi Roman. Bucuria acestui moment s=a expri=mat prin coruri religioase, patriotice şi populare, bine alese şi măies=trit interpretate de dirijorul corului, profesorul Ştefan Alexe. Corurile executate au fost un îndemn la muncă, la lupta dîrză pentru apă=rarea păcii.

Părinţii au plecat cu copiii lor, avînd sufletele pline de avînt în lupta pentru apărarea păcii, în acţiunea de îndeplinire a sarci=nilor ce decurg din calitatea de buni şi vrednici cetăţeni ai Patriei.

Diacon IOAN IVAN

MOARTEA PREOTULUI NICOLAE DONOS

Miercuri 20 iulie 1960 a adormit întru Domnul, la Iaşi, preotul profesor Nicolae Donos, la venerabila vîrstă de 75 ani. Inmormîntarea sa a avut loc sîmbătă 23 iulie crt. la Cimitirul Eternitatea din Iaşi. La ceremonia înmormîntării au luat parţe, pe lîngă membrii familiei şi alţi credincioşi, Pr. Consilier D. Hadîrcă, Pr. Consilier I. Sandu, Pr. Consilier Scarlat Porcescu, Pr. Prot. C. Andone precum şi alţi preoţi din Iaşi, colegi şi ucenici ai defunctului.

Pr. Cons. Sc. Porcescu şi Pr. L. Popovici, în cuvîntările rostite cu acest prilej, au scos în evidenţă figura şi calităţile alese ale decedatului.

Născut la 23. II. 1885 în satul Dobrovăţ, raionul Iaşi, Pr. Prof. N. Donos, după ce şi=a însuşit pregătirea teologică necesară, a îndeplinit cu conştiinciozitate exemplară mai multe rosturi în cadrul Bisericii: preot paroh, consilier şi revizor eparhial, profesor de seminar, bibliotecar etc.

In continuare dăm necrologul rostit de Pr. Cons. Sc. Porcescu, din care se desprind însuşirile şi calităţile alese ale Pr. Nicolae Donos ca om, preot şi profesor.

„Întru credinţă şi în dragoste, în nădejde şi în blîndeţe, în curăţenie şi întru vrednicia preoţească, cu bună cinste te-ai înfrumuseţat, pururea pomenite“.

(Troparul glas 2, Înmormîntarea preoţilor mireni).

ÎNDURERATĂ FAMILIE
ÎNTRISTAŢI ASCULTĂTORI

Cu sufletele înălţate în rugăciune la Dumnezeul milelor şi al îndurărilor petrecem «în lumea fără durere, fără suspin şi fără întristare» corpul neînsufleţit al venerabilului şi distinsului preot profesor Nicolae Donos. Odată cu trecerea în lumea cea fără de sfîrşit a bunului preot, a prietenului nostru ales, a cunoscutului nostru, a dascălului unora dintre noi, se curmă firul unei vieţi de muncă neîncetată şi de înfăptuiri care vor stărui mereu în amintirea noastră.

Figura sa blîndă, patriarhală, trăsăturile alese ale caracterului său vor fi mereu pilde grăitoare pentru elevii săi, pentru toţi slujitorii altarelor, pentru toţi cei care l=au cunoscut.

Sentimentul pe care=l dă pătrunderea şi înţelegerea morţii şi a veşniciei este zguduitor pentru fiecare dintre noi. Acest sentiment este mai puternic în sufletele noastre cînd avem în faţă «fără glas şi fără suflare» corpul preotului Nicolae Donos, preot împodobit de bună cuviinţă, smerenie şi sfinţenie, corpul eruditului profesor care şi=a împlinit cu stăruinţă apostolică, din îndemnul cugetului său cu= rat ca lacrima, îndatoririle pînă în ultimile clipe ale vieţii sale.

Rudenii, elevi, colegi, prieteni şi cunoscuţi ai preotului profesor Nicolae Donos ne plecăm îndureraţi în faţa sa aducîndu=i cu pie= tate omagiile noastre pentru că s=a făcut pildă tuturor prin podoa= bele sufletului său, pentru că a muncit cu toată îndelunga răbdare (II Tim. IV, 2), pentru că a îmbogăţit biblioteca teologică romînă; ne plecăm în faţa sa mărturisind adîncul nostru sentiment de întris= tare, acum, cînd, în pace, «smerit sub mîna cea tare a lui Dumne= zeu» (I Petru, V, 6), ca sfîntul şi dreptul Simeon, merge pe calea cea mai de pe urmă.

Născut la 23 februarie 1885 în liniştea şi în atmosfera de pri= vaţiuni dar de bună cuviinţă a unui cămin ţărănesc din satul Do= brovăţ, sat în care te întîmpină urmele marelui voievod al Moldo= vei, Ştefan cel Mare, în şcoala elementară de acolo apoi la semina= rul Veniamin şi la Facultatea de teologie preotul profesor Nicolae Donos a stăruit, cu atenţie încordată faţă de valorile spiritului uman, la lucrarea de dăltuire a personalităţii sale împletindu=şi o cunună de însuşiri alese între care oricine a remarcat modestia, so= brietatea, măsura, echilibrul în idei, în sentimente şi în mişcări.

Peste tot pe unde şi=a împlinit rosturile şi încredinţările ce i s=au dat: ca preot în satul Golăeşti, apoi în Dobrovăţ, după aceea la biserica Domnească din Bîrlad, la seminarul teologic din Huşi, la seminarul teologic din Iaşi, în cancelaria eparhială din Huşi ca director, consilier sau revizor eparhial, şi în cele din urmă ca biblio= tecar la centrul eparhial Iaşi, preotul Nicolae Donos a turnat în sufletele credincioşilor pe care i=a păstorit şi a atîtor generaţii de elevi, din înţelepciunea sa, din bunătatea, din experienţa şi din cu= noştinţele sale bogate. Pentru toţi cei care l=au ascultat din faţa altarului sau de la catedră, pentru toţi cei care i=au citit şi studiat lucrările, preotul Nicolae Donos a fost o candelă mereu aprinsă.

Adormitul întru Domnul a fost un om între oameni, un vas ales al Bisericii şi al societăţii omeneşti. Omenia a fost virtutea esenţială a vieţii sale, a fost cununa nevestejită care i=a împodobit fruntea. Modestia vădită în pasul său domol, în privirea sa cucer= nică, în cuvintele sale aromate de înţelepciune a fost, într=o măsură oarecare, trăsătura temperamentului său, dar într=o foarte mare măsură urmarea firească a ascultării de orînduielile lui Dumnezeu. Intotdeauna a fost drept, bun, blînd, temător de Dumnezeu; porni= rile cele spre neorînduială ale firii le=a ars în focul care i=a încălzit mereu sufletul. Cel întristat a găsit în cuvintele şi sfaturile sale mîngîiere; cel împovărat de griji a găsit la el alinare; cel înălţat a primit de la preotul Nicolae Donos sfatul cumpătării; cel zăbav= nic la gînd şi la hotărîri a găsit îndemn bun şi îmbărbătare; din toată fiinţa sa a radiat bunătate şi seriozitate, dragoste şi dreptate, pace şi bunăînvoire, răbdare şi stăruinţă, modestie şi demnitate. El ştia de la Sfîntul apostol Pavel că «unui slujitor al Domnului nu i

se cade să se certe, ci să fie blînd cu toţi, destoinic să dea învăţă=turi, răbdător la necazuri, meşter să dojenească cu blîndeţe pe cei care=i stau împotrivă» (II Tim. II, 24=25).

Ca preot profesorul Nicolae Donos a fost aşa cum a cerut Mîntuitorul: Lumină pentru cei din jurul său, sare a pămîntului, cetate pe vîrf de munte. Preoţia a fost pentru el misiune sfîntă şi înfricoşătoare.

Înţelesul sfînt şi înfricoşător al preoţiei l=a desprins din Evan=ghelia Domnului, din celelalte scrieri ale Noului Testament dar şi din scrierile Sfinţilor Părinţi ai Bisericii cu deosebire din lucrarea «Despre preoţie» a Sfîntului Ioan Hrisostom şi din lucrarea «Fuga din Pont sau despre preoţie» a Sf. Grigorie de Nazianz pe care adormi=tul întru nădejdea învierii, preotul Nicolae Donos a tradus=o şi tipărit=o cu ani în urmă.

Intocmai ca slujitorii aleşi ai Bisericii creştine, preotul profesor Nicolae Donos a povăţuit, a îndrumat, a sfătuit, a mîngîiat, a că=lăuzit pe cei din jurul său pe calea mîntuirii, pe calea împăcării cu Dumnezeu.

Ca om, preotul Nicolae Donos s=a distins prin caracterul şi prin însuşirile sale alese; ca preot poate fi trecut printre cei dintîi preoţi ai Bisericii Domnului. Dar numele său va fi trecut la loc de cinste şi în istoria învăţămîntului teologic din prima jumătate a se=colului nostru. El a împlinit cu sîrguinţă şi devoţiune de pedagog misiunea de profesor. Generaţiile de elevi care au ascultat lecţiile şi îndrumările sale vor păstra mereu imaginea dascălului învăţat şi conştiincios, a profesorului dăruit cu prisosinţă altora.

In activitatea sa profesorală el şi=a completat, îmbogăţit şi împrospătat mereu cunoştinţele. De obicei a predat la seminarii dis=cipline de teologie practică dar a lucrat cu cinste şi în alte ramuri ale teologiei.

Fiind un intelectual în adevăratul înţeles al cuvîntului şi=a for=mat o cultură generală de=a dreptul impresionantă. Cunoştea temei=nic limbile greacă şi latină, citea şi înţelegea curent limbile germană, franceză şi italiană. Citea fără întrerupere pentru desăvîrşirea sa intelectuală şi pentru a fi cît mai util elevilor săi. Ca om de cul=tură generală citea din clasicii literaturii universale, din clasicii şi scriitorii noştri mai noi, citea studii de istorie şi critică literară, mo=nografii, lucrări de istorie, consulta dicţionare şi enciclopedii variate. Urmărea cu viu interes, în ultimul timp, publicaţiile sovietice redac=tate în limbile germană sau franceză.

Evanghelia Mîntuitorului Hristos n=a fost pentru profesorul Ni=colae Donos numai un obiect de studiu. El a înţeles adîncimea în=văţăturilor creştine care au devenit pentru el adevăr, cale, viaţă. De la catedră ca şi din faţa sfintelor altare prin lucrările sale ori=ginale sau prin traducerile publicate a propovăduit dreptatea între oameni, frăţia şi pacea în lume.

Părintele profesor Nicolae Donos a citit şi a lucrat cu pasiu=nea omului de ştiinţă, aproape pînă în ultimele clipe ale vieţii, pînă cînd n=a mai putut ţine cartea în mîinile sale doborîte de suferinţă. Revista Mitropolia Moldovei şi Sucevei l=a avut, pînă la apusul său, pe părintele Nicolae Donos printre harnicii şi distinşii ei cola=boratori.

ÎNDURERATĂ DOAMNĂ ŞI
ÎNTRISTATĂ FAMILIE

Bunul Dumnezeu a chemat la El pe scumpul vostru soţ, frate, cumnat şi unchi. Despărţirea este grea, dureroasă. Moartea tulbură, înspăimîntă, îngrozeşte pe tot cel ce zăboveşte cu gîndul la ea. Iată de ce alcătuitorii cîntărilor noastre bisericeşti tulburaţi de taina cea nepătrunsă a sfîrşitului au redat sensul vieţii şi al morţii în imagini ca acestea: «fum este viaţa, abur, cenuşă şi ţărînă ne facem peste puţin şi ca floarea ne vestejim».

«Să nu vă întristaţi însă ca cei ce n=au nădejde» (I Tesaloniceni IV, 13), cum spune sfîntul apostol Pavel. Descoperirea cea mai pre= sus de fire, temelia credinţei noastre creştine, ne arată limpede că noi trecem prin moarte, la înviere, la viaţa cea fără de sfîrşit.

Noi considerăm că însuşirile vrednicului preot Nicolae Donos, viaţa şi eforturile sale, toate înfăptuirile sale, izvorîte din ideia de bine pentru toţi, sînt pentru Domniile voastre, în acest ceas de în= tristare, un prilej de linişte, de mîngîiere, de împăcare.

IUBIŢI FRAŢI ÎN DOMNUL ŞI
ÎNTRISTAŢI ASCULTĂTORI

Ne împlinim o obligaţie de conştiinţă însoţind pe calea cea de pe urmă corpul neînsufleţit al preotului profesor Nicolae Donos. Cel mai bine meritat omagiu însă pe care i=l putem aduce în ceasul des= părţirii trebuie să fie hotărîrea de a fixa temeinic în conştiinţele noastre figura aleasă a venerabilului preot profesor Nicolae Donos. Fiecare dintre noi, orice poziţie ar avea, va vedea în el pe omul ales, pe slujitorul care s=a făcut pildă prin însuşirile şi înfăptuirile sale. Să desprindem din viaţa sa mai cu seamă silinţa de a fi util prin muncă semenilor săi.

* * *

Aduc soţiei părintelui Nicolae Donos, familiei sale îndurerate şi fraţilor preoţi un cuvînt de caldă şi părintească mîngîiere din par= tea Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin care din binecuvîntate pri= cini n=a putut fi astăzi aici, din partea părintelui vicar C. Nonea, plecat din Iaşi pentru căutarea sănătăţii, şi un cuvînt de respectuos omagiu din partea tuturor salariaţilor de la centrul eparhial cu în= credinţarea că vom simţi lipsa colegului nostru albit de ani şi de muncă.

Plecîndu=mi fruntea în semn de omagiu, în faţa omului, preo= tului şi profesorului Nicolae Donos, rog pe bunul Dumnezeu să aşeze sufletul său în corturile drepţilor...

...«Te rugăm, Doamne, pe adormitul robul Tău preotul Nicolae ce a fost împreună cu noi şi a adormit cu nădejdea în învierea vieţii celei veşnice... precum l=ai făcut pe dînsul liturghisitor în Bise= rică pe pămînt, aşa arată=l şi în altarul Tău cel ceresc; fiindcă l=ai înfrumuseţat între oameni cu vrednicie duhovnicească, primeşte=l neosîndit în slava îngerilor şi numără sufletul lui cu toţi cei ce din veac bine au plăcut Ţie». Amin

I. C.

MOARTEA PREOTULUI ANDREI BRĂTEANU

Marți 12 iulie 1960, un sobor de preoți din protopopiatul Cîmpulung, înconjurat de familia îndoliată precum și de credincioși ortodocși, au condus la locașul cel de veci, pe vrednicul preot Andrei Brăteanu parohul din Fundul Sadovei care a adormit în Domnul, la vîrsta de 56 de ani, după o suferință de trei luni de zile.

Jelit de bătrîna lui mamă Elisaveta, venită cu încă 9 fii vîrstnici ai ei, de îndurerata lui preoteasă Claudia, de fiul său Mircea, de rude, prieteni și credincioși, în cîntările de prohodire, preotul Andrei Brăteanu a fost înhumat în cimitirul bisericii Adormirea Maicii Domnului din Cîmpulung.

Cu prilejul acestei triste ceremonii au vorbit următorii: P. C. Protopop Velehorschi Vespasian în numele protopopiatului Cîmpulung; preot Gh. Roșu fost protopop al Humorului; preot Traian Saşhin paroh în Șcheia în numele consătenilor defunctului din satul Stupca; preotul Gheorghe Pașcan paroh în Gura Sadovei în numele fraților preoți, și epitropul casier Nicolae Rusu în numele credincioșilor din Fundul Sadovei.

Cuvintele rostite de vorbitori au scos în evidență viața și faptele merituoase ale defunctului.

Adormitul în Domnul, Pr. Andrei Brăteanu, s=a născut la 3 iunie 1904, în satul Stupca, raionul Gura Humorului. După absolvirea școlii primare a urmat liceul din Suceava și apoi Facultatea de Teologie. A funcționat ca preot în mai multe parohii: Dorna Candreni 1930=1941, Adîncata 1941=1945, Candreni 1945=1947 și Fundul Sadovei din 1947 pînă la 10 iulie 1960 cînd a decedat.

Copil blînd și ascultător în casa părintească, soț și tată ideal, frate, cumnat și unchi cu inima și casa totdeauna larg deschisă, coleg sincer, modest și fără nici o patimă, gospodar harnic și priceput de la care au avut ce învăța și alți gospodari, cetățean loial al Patriei, cuvios slujitor la altarul bisericii, așa a fost preotul Andrei Brăteanu, în toți cei aproape 30 ani de slujire preoțească; a fost un păstor model, pe care credincioșii nu=l vor uita niciodată; a fost «păstorul cel bun care sufletul său își pune pentru oi», cum zice Mîntuitorul Hristos.

Dumnezeu să=l odihnească cu drepții iar faptele lui, pururea să rămînă de bună pilduire în memoria noastră.

Pr. P. G.

fia de la Neamţu *(Pr. Gabriel Cocora)*; Însemnări pe marginea unui „Congres Euharistic" *(Nicolae Corneanu)*; Un epitaf de la Miron Barnovschi *(S. P.)*; Scena „Rugăciunea ctitorilor" (Deisis) de la Mănăstirea Sucevița *(I. C.)*.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE 486

Журнал Московской Патриархии (Revista Patriarhiei de Moscova nr. 4/1960) *(Pr. Paul Mihail)*; Dimitrie Cantemir, Viaţa lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrîn, domnul Moldovei, trad. de Radu Albala, Bucureşti 1960, p. 168 *(N. Grigoraş)*; Voroneţ, Fresques des XV-e et XVI-e siècles, in col. Tresors de l'art roumain, Bucarest 1959 *(Ierom. I. Crăciunaş)*; Teodor Bălan, Din trecutul Cîmpulungului Moldovenesc, Bucureşti 1960 *(Ierom. I. Crăciunaş)*; Prof. Milan Şesan, La flotte Byzantine à l'époque des Comnenes et des Anges (1081-1204) în rev. Byzantinoslavica, Prague, XXI-e année 1/1960, p. 48-53 *(Diac. N. Corneanu)*.

CRONICA BISERICEASCĂ 497

A. — *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

Mitropolia Ortodoxă Polonă *(Prof. M. Şesan)*.

B. — ARHIEPISCOPIA IAŞILOR . . 502

Închiderea cursurilor la Şcoala de cîntăreţi bisericeşti şi Seminarul teologic din Mănăstirea Neamţ — 29. VI. 1960 *(Diac. I. Ivan)*; Moartea Pr. Nicolae Donos *(I. C.)*; Moartea Pr. Andrei Brăteanu *(Pr. G. P.)*.

P. I-2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

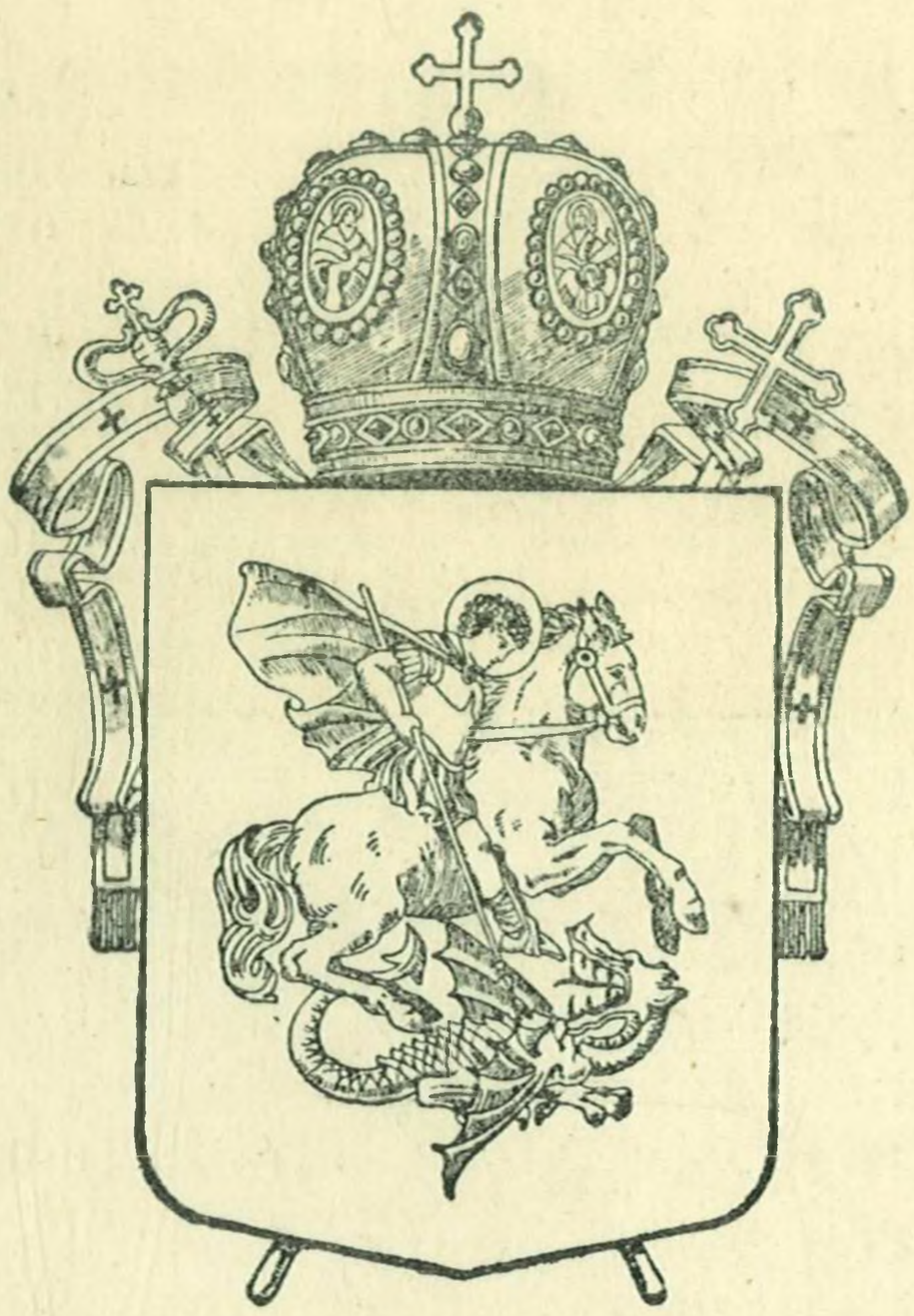

ANUL XXXVI, Nr. 9-12 SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1960

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

† IUSTIN, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, Pastorală la Naşterea Domnului 1960 511

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Pr. Prof. MILAN ŞESAN: Creştinul adevărat este pentru Pace. (Conferinţa creştină pentru pace, Praga 6—11 sept. 1960) . . 518

LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

Pr. I. L. ŢURCANU şi I. REMEZESCU: Legăturile culturale bisericeşti romîno-ruse. Foloasele prieteniei romîno-sovietice . . 530

PROBLEMELE VREMII

Expoziţia „Dezvoltarea învăţămîntului superior în Moldova" (*Z. Paul*). 544

STUDII

Diac. Conf. N. CORNEANU: Poate fi înlocuit „Tatăl nostru" cu rugăciuni improvizate? 549
AL. I. GONŢA: Afirmarea existenţei statului moldovean în luptele dintre catolici şi ortodocşi pînă la întemeiere. Voievodatul lui Dragoş 555
Prof. N. CHIŢESCU: Alexei Ştefanovici Homiacov, Încercare de expunere catehetică a învăţăturii despre Biserică: Biserica este una (Notă introductivă şi traducere) 572
Diac. I. IVAN: Manuscrisele de muzică psaltică de la Mănăstirea Neamţ 602
Pr. Prof. C. SÎRBU: Solidaritatea umană 615
Ierom. IRINEU CRĂCIUNAŞ: Porunca păcii 628

PREDICI

Pr. M. SFICHI: Predică la duminica XXII-a după Rusalii . . 653
Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU: Predică la duminica XXVII după Rusalii 656
Asist. C. PAVEL: La Duminica XXVII-a după Rusalii . . . 660

MONUMENTE ISTORICE BISERICEŞTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

Diac. GH. LUNGU: Biserica Sf. Gheorghe din Botoşani . . . 665

(continuare în pagina 3-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

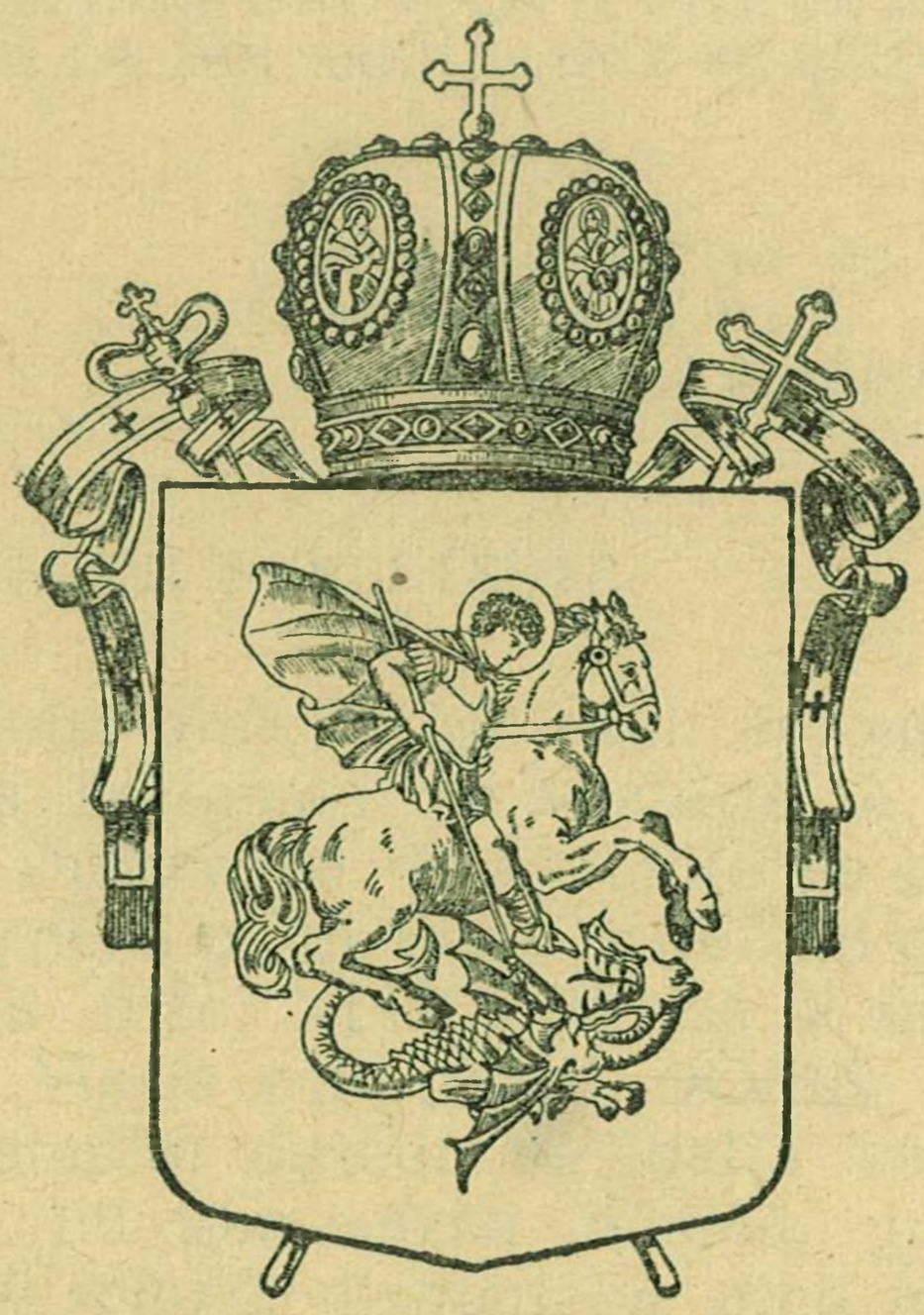

ANUL XXXVI, Nr. 9-12 SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1960

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:
ARHIEPISCOPIA IAȘILOR, STR. ȘTEFAN CEL MARE, Nr. 46
I A Ș I

† IUSTIN

DIN MILA LUI DUMNEZEU ARHIEPISCOP AL IAȘILOR ȘI MITROPOLIT AL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

IUBITULUI NOSTRU CLER, CINULUI MONAHAL ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI HAR, MILĂ ȘI PACE DE LA DUMNEZEU, IAR DE LA NOI ARHIEREASCĂ BINECUVÎNTARE

„Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu
„și pe pămînt pace,
„întru oameni bunăvoire".

(*Luca II, 14*).

IUBIȚI FII SUFLETEȘTI,

De la Moisi pînă la Maleahi, aproape în toate cărțile Vechiului Testament se vestește în diferite chipuri hotărîrea lui Dumnezeu de a trimite pe Mîntuitorul pentru a aduce pacea pe pămînt. Astfel, în cea dintîi scriere a Legii Vechi (Fac. XLIX, 10), ca și în proorocia lui Isaia (IX, 5), Mesia este numit DOMN AL PĂCII; iar în cartea Psalmilor deseori se înalță cuvinte de laudă și mulțumire lui Dumnezeu fiindcă, prin Mîntuitorul, avea să pună «*capăt războaielor pînă la marginile pămîntului*», dăruind lumii «*belșug de pace cît va sta luna pe cer*» (XLV, 5; LXXXI, 7).

Pentru a se pune capăt războaielor, în Sfînta Scriptură se vorbește în chip stăruitor de nimicirea desăvîrșită a tuturor armelor de luptă, după venirea Mîntuitorului. Astfel, Psalmistul pomenește de sfărîmarea arcurilor, de ruperea sulițelor și de arderea carelor de război (XLV, 5; LXXV, 4), iar proorocul Isaia nădăjduiește că în vremea lui Mesia popoarele «*vor face săbiile lor fiare de plug și lăncile lor secere. Nici un*

neam nu va mai ridica sabia împotriva altui neam și nu vor mai învăța să se războiască» (II, 4). Apoi, Iezechiil, după ce vorbește despre «LEGĂMÎNTUL PĂCII», pe care-l va statornici Mîntuitorul, adaugă: «*Atunci, locuitorii cetăților lui Israil vor ieși și vor aprinde foc, vor arde armele, scuturile și pavezele, arcurile, săgețile, lăncile și sulițele; șapte ani le vor arde. Nu vor aduce lemne din cîmp nici nu vor tăia din pădure, ci vor arde numai arme*» (XXXIX, 9-10). Mai tîrziu, Zaharia, în cartea sa, vestește venirea lui Mesia, care «*va sfărîma carul cel din Efraim, caii cei din Ierusalim și arcul de război va fi rupt. El va vesti pace popoarelor și împărăția lui se va întinde de la o mare pînă la cealaltă*» (IX, 10).

Cuvinte asemănătoare de așezare a păcii desăvîrșite pe pămînt după venirea Mîntuitorului găsim din belșug și în alte scrieri ale Vechiului Testament. Dar, odată cu vestirea nașterii Înaintemergătorului, care avea «*să întoarcă inima părinților către fii și inima fiilor către părinți*», pregătind în acest chip calea «SOARELUI DREPTĂȚII», care va aduce izbăvirea și va înnoi «LEGĂMÎNTUL DE VIAȚĂ ȘI DE PACE» (Maleahi II, 5; III, 20, 24), cea din urmă carte profetică a Legii Vechi a luat sfîrșit. Apoi, vreme de aproape patru veacuri, după Maleahi, nici un glas mare de vestitor al venirii Domnului păcii pe pămînt n-a mai răsunat în urechile fiilor lui Israil.

La plinirea vremii însă, s-a ridicat vălul care părea să se fi lăsat între Dumnezeu și poporul Său. Cuvînt ceresc s-a auzit iarăși pe pămînt, aducînd aminte oarecum de cel din urmă prooroc al Vechiului Testament. Cîtăva vreme înainte de nașterea Mîntuitorului, îngerul Gavriil — solul dumnezeiesc al iconomiei mîntuirii, arătîndu-se preotului Zaharia, în templul de la Ierusalim, a vestit nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul aproape în același fel cu proorocul Maleahi. Înaintemergătorul, grăiește îngerul Gavriil, avea «*să întoarcă inimile părinților spre copii și pe cei răzvrătiți la înțelepciunea drepților*» (Luca I, 17).

Legînd în acest chip sfîrșitul vechii descoperiri a lui Dumnezeu în lume, prin prooroci, cu începutul noii descoperiri a lui Dumnezeu, prin Fiul Său, după ce a grăit către dreptul Iosif despre taina zămislirii (Matei

I, 18-23), Gavriil s-a arătat Sfintei Fecioare Maria, într-o cetate a Galileii, al cărei nume este Nazaret, aducîndu-i vestirea că «*ea a aflat har la Dumnezeu și va zămisli și va naște un Fiu și-I va pune numele Iisus. Acesta va fi mare și Fiul Celui de sus se va chema, iar Domnul Dumnezeu Îi va da Lui tronul lui David, tatăl Său, și va domni peste casa lui Iacov în veci și împărăția Lui nu va avea sfîrșit*» (Luca I, 26-33).

Iar cînd s-au împlinit zilele ca să nască Sfînta Fecioară Maria, în ținutul Betleemului, cuvîntul îngerului a fost către păstorii care făceau de strajă la turma lor în apropiere de peștera în care aflaseră adăpost dreptul Iosif și Sfînta Fecioară. Nedumerirea păstorilor la vestirea de naștere a Mîntuitorului n-a stăruit însă în cugetele lor. Căci, îndată, ne spune Sfîntul Evanghelist Luca (II, 13-14): «*S-a făcut împreună cu îngerul mulțime de oaste cerească, lăudînd pe Dumnezeu și zicînd:*

„Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu
„și pe pămînt pace,
„întru oameni bunăvoire“.

IUBIȚII MEI FII DUHOVNICEȘTI,

Prilej de mare bucurie, în cer și pe pămînt, a fost minunata naștere a Domnului nostru Iisus Hristos din pururea Fecioara Maria în peștera din ținutul Betleemului. S-au bucurat îngerii din ceruri, văzînd că Dumnezeu Se descoperă în lume, prin Fiul Său, ca Domn al păcii și I-au cîntat cîntare nouă: imnul păcii. S-au bucurat păstorii, aflînd «*pe Maria și pe Iosif și pe Prunc culcat în iesle*», și au început să preamărească și să laude pe Dumnezeu «*pentru toate cîte auziseră și văzuseră, precum li se vestise*» (Luca II, 16, 20). S-au bucurat magii de la răsărit, cînd au găsit pe Iisus, precum li se arătase lor după stea, și «*căzînd la pămînt s-au închinat Lui, apoi, deschizînd vistieriile lor I-au adus Lui daruri: aur, smirnă și tămîie*» (Matei II, 11).

Împreună cu dreptmăritorii creștini de pretutindeni și din toate vremurile, cu chipurile îmbujorate de o tainică lumină, ne bucurăm și noi de venirea Fiului lui Dumnezeu în lume, fiindcă «*pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire s-a făcut El om*». Asemenea în-

gerilor din ceruri Îi cîntăm și noi astăzi, cîntarea păcii; asemenea păstorilor, preamărim și noi astăzi pe Dumnezeu pentru marea Sa îndurare către noi; asemenea magilor Îi aducem și noi astăzi ca dar sufletele noastre curate.

Totodată, împreună cu Sfinții Părinți ai Bisericii noastre, căutînd să pătrundem în înțelesul adînc al tainei întrupării Domnului nostru Iisus Hristos, aflăm că din bunătatea, dreptatea, înțelepciunea și puterea lui Dumnezeu am dobîndit, prin trimiterea Fiului Său în lume chezășia păcii noastre cu Dumnezeu, călăuza păcii noastre lăuntrice și temeiul păcii cu semenii noștri.

Într-adevăr, din bunătatea Sa nemărginită Dumnezeu n-a lăsat pieirii pe omul căzut în păcat, ci s-a îndurat de el, și l-a ridicat iarăși la sînul Său de Părinte, dăruindu-i viața fericită în veci. Chibzuind însă după dreptate, El a rînduit ca moartea care biruise pe cel dintîi om, pe Adam, să fie biruită de al doilea om, de Fiul lui Dumnezeu în trup omenesc, pentru a ne dărui nouă tăria ca s-o învingem și noi. Apoi, în adîncul înțelepciunii Sale, Dumnezeu a ales calea cea mai bună pentru mîntuirea noastră, trimițînd în lume pe Însuși Fiul Său pentru a ne face asemenea Lui, dăruindu-ne puterea să ne apropiem cu îndrăznire de El, ca fii ai aceluiași Părinte și împreună moștenitori ai fericirii veșnice. În sfîrșit, prin întruparea Fiului Său, Dumnezeu și-a arătat nemărginita Sa putere. «*Căci,* zice Sfîntul Ioan Damaschin, *ce poate fi mai mare decît ca Dumnezeu să se facă om?*»

Dar, puterea lui Dumnezeu s-a arătat nu numai prin trimiterea Fiului Său, întru smerenia chipului nostru, ci și prin lucrarea Sa de împăcare a tuturor cu Sine. «*Căci,* zice Sfîntul Apostol Pavel, *în Hristos a binevoit (Dumnezeu) să sălășluiască toată plinătatea și printr-Însul cu Sine, pe toate să le împace, fie cele de pe pămînt, fie cele din ceruri...*» (Colos. I, 19-20). Astfel, și pe noi «*ne-a împăcat Dumnezeu cu Sine prin Hristos... pentru că Dumnezeu era întru Hristos și a împăcat lumea cu Sine, nemaiținînd în socoteală greșelile...*» (II Cor. V, 18, 19). Iar «*dacă pe cînd eram vrăjmași, ne-am împăcat cu Dumnezeu, prin moartea Fiului Său, cu atît mai mult, odată împăcați, ne vom mîntui prin viața Lui*» (Rom. V, 10).

Pacea omului cu Dumnezeu nu rămîne însă stearpă. Supunînd voia noastră voiei lui Dumnezeu, ea rodește liniștea lăuntrică și întărește puterea sufletului de stăpînire și călăuzire, în duhul Evangheliei, a tuturor năzuințelor, înclinărilor și doririlor noastre. «*Domnul păcii,* zice Sfîntul Apostol Pavel, *ne întărește în orice lucru bun ca să facem voia Lui, săvîrșind în noi ceea ce este plăcut înaintea feții Sale*» (Evrei XIII, 21), căci El este «*Cel ce lucrează în noi, atît ca să voim cît și ca să săvîrșim întru bunăvoire*» (Filip. II, 13).

Dăruindu-ne în acest fel pacea cu Dumnezeu, după ce a sădit apoi în sufletul fiecăruia dintre noi pacea lăuntrică, Domnul nostru Iisus Hristos a înscăunat și pacea între oameni și popoare. «*Pacea noastră,* zice Sfîntul Pavel, *este El, care a făcut unul din amîndouă (popoarele) și a surpat peretele din mijloc al despărțirii, vrăjmășia... pentru ca în Sine să-i zidească pe cei doi (evreu și păgîn) într-un om nou, făcînd pace și să-i împreuneze iarăși pe amîndoi cu Dumnezeu, într-un singur trup... și venind v-a vestit vouă pace celor de departe și celor de aproape, căci prin El avem și unii și alții apropierea de Tatăl într-un Duh*» (Efes. II, 14-18). Cu alte cuvinte, temeiul păcii între oameni și popoare este înfierea tuturor oamenilor de către Dumnezeu, prin Domnul nostru Iisus Hristos. La Dumnezeu, zice Apostolul neamurilor, nu mai este «*elin și iudeu, tăiere împrejur și netăiere împrejur, barbar, scit, rob ori slobod, ci toate și întru toți este Hristos*» (Colos. III, 11).

În acest fel, aducînd pacea pe pămînt, sub forma împăcării omului cu Dumnezeu, a liniștei sufletești și a viețuirii oamenilor întru bunăvoire, pe drept cuvînt Mîntuitorul a fost numit DOMNUL PĂCII (Evrei VII, 2), iar învățăturii Sale i s-a dat numele de CUVÎNT AL ÎMPĂCĂRII (II Cor. V, 18) sau de EVANGHELIE A PĂCII (Efes. VI, 15).

IUBIȚI FII SUFLETEȘTI,

În ziua aceasta de slăvită prăznuire a începutului mîntuirii noastre, unindu-ne glasurile în duhul păcii, să rugăm fierbinte pe Milostivul Dumnezeu ca să păstreze vie în sufletele noastre cîntarea pe care îngerii din ceruri au cîntat-o în sfînta noapte a Nașterii Domnului:

„Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu
„și pe pămînt pace,
„întru oameni bunăvoire".

Pururea să înălțăm rugăciuni către Părintele nostru din ceruri pentru pace; neîncetat să vestim tuturor binefacerile păcii; pretutindeni să facem cunoscută voința noastră de a păzi neclătinată pacea, pe care ne-a dăruit-o Dumnezeu, prin Fiul Său iubit, Domnul nostru Iisus Hristos. Fiecare din noi, prin păstrarea dreptei credințe, să vieţuiască în pace cu Dumnezeu; să păzească și să întărească fiecare din noi, prin vieţuirea în curăție, pacea din sufletul său; fiecare din noi, prin facerea de bine, să trăiască în pace cu semenii săi. Cu toții să ne dovedim împreună lucrători cu Domnul nostru Iisus Hristos la statornicirea păcii veșnice în lume, bineștiind că *«făcătorii de pace fiii lui Dumnezeu se vor chema»*.

Pentru apărarea și întărirea păcii, sub toate laturile ei, noi avem datoria sfîntă să depunem neîncetat toate străduințile noastre. Mai mult însă decît în oricare altă vreme, astăzi, cînd auzim că se fac pe alocuri pregătiri pentru dezlănțuirea unui nou război, în care s-ar putea folosi cele mai nimicitoare arme de care s-a putut vorbi vreodată, armele atomice, datoria noastră creștinească ne obligă la acțiuni hotărîte de împiedecare a izbucnirii războiului. De aceea, la toate manifestările poporului nostru pentru apărarea păcii, să fim de față, dîndu-ne fiecare obolul său. Cu rîvnă fierbinte să muncim pentru pace; înteţindu-ne puterile să luptăm pentru pace; cu inimi curate să ne rugăm pentru pace.

Împreună cu toți fiii patriei noastre scumpe, să aducem acum delegației țării noastre la cea din urmă sesiune a Organizației Națiunilor Unite cuvînt de caldă mulțumire și prinos de cuvenită cinstire pentru activitatea rodnică pe care a desfășurat-o pentru destinderea încordării internaționale, pentru dezarmarea generală și totală, pentru independența popoarelor din colonii, pentru pace trainică în lumea întreagă.

Într-un glas cu proorocii de odinioară cerem și noi astăzi nimicirea tuturor armelor de război — dezarmarea generală și totală; ca fii ai aceluiași Părinte cerem libertate pentru toți frații noștri care trăiesc sub jugul

robiei în colonii; în numele Domnului păcii cerem statornicirea păcii veșnice în lume.

La împlinirea îndatoririlor obștești în frumoasa noastră țară, să dovedim aceeași rîvnă ca și la împlinirea îndatoririlor creștinești. Dragostea de patrie să stea necontenit la temelia trudei noastre de fiecare zi; iar credința, nădejdea și dragostea de Dumnezeu să lumineze, să întărească și încălzească pururea sufletele noastre, îndreptîndu-ne cugetele «*spre toate cîte sînt adevărate, cîte sînt de cinste, cîte sînt drepte și cîte sînt curate*», cum ne învață Sfîntul Apostol Pavel (Filip. IV, 8).

Odată cu acest cuvînt de învățătură, povățuire și îndemn, pentru deplina înfăptuire a tuturor năzuințelor voastre de bine, în slăvita prăznuire de astăzi a Nașterii Domnului, vă trimit părintești mele urări de fericire, rugînd pe Milostivul Dumnezeu să verse din belșug peste voi toți darurile Sale cele bogate.

Al vostru de tot binele voitor și pururea către Domnul fierbinte rugător,

† *IUSTIN*
ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT

Dată în reședința noastră mitropolitană din Iași, cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Nașterii Domnului, anul mîntuirii 1960.

CREȘTINUL ADEVĂRAT ESTE PENTRU PACE

CONFERINȚA CREȘTINĂ PENTRU PACE
(PRAGA 6-11 SEPT. 1960)

Acest adevăr evanghelic, atît de evident oricînd și mai ales în vremurile noastre, are totuși nevoie de lămurire spre reală aplicare, pentru că se mai află și de aceia care pun teza unui creștinism militarist. Deci împotriva unei astfel de teologii de cruciadă, susținută de unii anglicani, americani și vestgermani revanșarzi, din cadrul atomismului militar amenințător trebuie susținută cu fermitate teologia păcii.

Această misiune a fost preluată în toamna anului 1957 de un grup de teologi evanghelici cehoslovaci. Aceștia, la prima conferință de la Praga, din iunie 1958, inițiază Mișcarea creștină pentru pace, cu menirea de a susține în lume lămurirea acelor principii evanghelice, care sînt atacate de răstălmăcirea militariștilor.

Indemnul direct pornea de la cunoscutul luptător pentru pace ceh, prof. J. Hromadka, membru în Consiliul mondial al Păcii, în Consiliul ecumenist al Bisericilor și laureat al premiului internațional Lenin pentru pace între popoare. El a precizat că Mișcarea creștină pentru pace trebuie să aibă următoarele obiective : să precizeze concepția teologiei creștine față de armele atomice, să combată aceste arme fapt care constituie o obligație pentru fiecare creștin adevărat, să arate apoi că lupta pentru pace intră și în problematica Consiliului ecumenist al Bisericilor și că întreaga creștinătate trebuie să se pronunțe în chestiune; la o întrunire pancreștină pentru pace.

Astfel, la prima conferință plenară de la Praga, din decembrie 1957, se preciza, că misiunea Bisericii stă tocmai în vestirea Evangheliei păcii Domnului și prilej mai larg pentru aceasta sînt întrunirile interconfesionale creștine spre lămurirea tot mai generală că Biserica are misiunea de a se ocupa și cu probleme referitoare la viața laică a omenirii, privitoare la unele probleme morale, cum este tocmai cazul armelor atomice, ce prezintă o încălcare flagrantă a importantei porunci dumnezeiești : să nu ucizi !

Prima conferință plenară a Mișcării creștine pentru pace de la Praga, din iunie 1958, a stabilit principiile de activitate în

misiunea de lămurire a creştinătăţii. Lucrările ei, împreună cu textele conferinţelor ţinute de încercaţi luptători pentru pace, ca prof. Hromadka, prof. H. Iwand de la Bon, prof. H. Vogel de la Berlin, prof. L. Pakozdy de la Debreţin şi I. P. S. Mitropolit Pitirim din Patriarhia Rusă, au apărut în broşura : Problema şi mărturia (Aufgabe und Zeugnis), 1958.

Mişcarea aceasta fiind primită cu însufleţire, ea îşi continuă străduinţele mărindu-şi numărul membrilor şi cuprinzînd în Comitetul larg de acţiune şi pe reprezentanţii mai multor Biserici ortodoxe autocefale : ai Patriarhiei ruse, Patriarhiei bulgare şi Patriarhiei romîne (prof. M. Şesan) precum şi ai Mitropoliilor ortodoxe din Polonia şi Cehoslovacia.

A urmat astfel consfătuirea Comitetului larg de la Debreţin, din octombrie 1958, care a pregătit lucrările pentru a doua sesiune a Mişcării creştine pentru pace de la Praga, din aprilie 1959. Acolo au participat 100 de delegaţi din 16 ţări ; între principalii vorbitori au fost : prof. H. Vogel, rectorul Academiei duhovniceşti din Moscova, L. Rujiţki, prof. W. Schmauch din Greifswald, prof. H. Gollwitzer din Berlin, prof. H. Iwand, prof. L. Pakozdy, prof. J. Hromadka şi pastorul A. Troame din Franţa. Documentele conferinţei au fost publicate în broşura intitulată : Alege viaţa (Elige vitam), Praga 1959.

Pregătind continuarea activităţii, în noiembrie 1959 s-a întrunit la Varşovia Comitetul lărgit care a dezbătut şi problema viitoarei conferinţe pancreştine pentru pace. Cu această tematică s-a ocupat în martie 1960 Comisia Mişcării creştine pentru pace, iar în aprilie şedinţa de la Debreţin a Comisiei pentru pregătirea întrunirii pancreştine din 1961, formulînd totodată şi amănuntele convocării ei.

În astfel de împrejurări s-a întrunit în septembrie 1960, la Praga, a treia sesiune a Mişcării creştine pentru pace, la care au luat parte de astă dată un număr sporit de membri, 202 din 27 de ţări. La această sesiune delegaţia din Republica Populară Romînă era constituită astfel : preşedintele delegaţiei : I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei, membri : episcopul luteran Fr. Müller din Sibiu şi vicarul reformat Al. Buthi din Oradea iar ca secretar prof. M. Şesan din Sibiu, delegat permanent în mişcare. Au mai luat parte la sesiune următorii delegaţi ortodocşi : Prea Fericitul patriarh-catolicos Efrem al Georgiei, I. P. S. Mitropolit Pitirim, P. S. Episcop Nicodim şi prof. L. Pariiski din Patriarhia rusă, I. P. S. Mitropolit Nicodim, P. S. Episcop Maxim secretarul sf. Sinod bulgar şi profesorii Şt. Zankov şi D. Diulgherov din Sofia, prof. Br. Cisarz din partea Patriarhiei Sîrbe, P. S. Episcop Vasile din partea Mitropoliei ortodoxe din Polonia şi I. P. S. Mitropolit ortodox Ioan al Pragăi şi întregii Cehoslovacii cu decanul Michalov al Facultăţii de teologie ortodoxă din Preşov, administratorul Protoieriei ortodoxe maghiare din Budapesta, preotul Feriz Berki. Din partea delegaţilor evanghelici de variate confesiuni s-au impus în mod deosebit : anglicanul J. L. Collins şi quakerul R. Ullmann din Anglia, pastorul evanghelic E. Koch din Viena, G. Williams din Elveţia, M. Cavalie din Nantes-Franţa, prof. H. Gollweitzer, H. Harm, H. Kloppenburg, H. Mochalski,

Martin Niemöller, W. Schweitzer, H. Vogel și E. Wolf din Germania Federală ; prof. E. Fuchs, G. Lotz, W. S. Schmauch, D. Frielinghaus, C. Ordnung și G. Wirth din Germania Democrată, Al. Rasker din Olanda, Ragnar Forbech din Norvegia laureat al premiului internațional Lenin pentru pace, prof. W. Niemczyk și episcopul luteran An. Wantula din Polonia, arhiepiscopii luterani din Uniunea Sovietică G. Turs și I. Kiivit și secretarul baptist Al. Karsev ; episcopul reformat T. Bartha și cel luteran Z. Kaldy și prof. L. Pakozdy, M. Palfy și Z. Varga din Ungaria ; din Statele Unite americane Mayer Milton și din partea gazdelor : episcopul J. Kymorek, J. Hromadka, J. Chabada, Fr. Kovar, M. Novak, Șt. Turnsky, V. Canciura, episcop I. Varga și alții din Australia, Brazilia, Canada, Danemarca, India, Indonezia, Italia, Japonia, Nouaselandă, Suedia și Elveția.

Motivul întrunirii conferinței rezulta din nevoia ca principiile păcii, lămurite în sens creștin, să fie adresate lumii întregi, ca Bisericile și credincioșii să se străduiască și mai stăruitor în direcția păcii și înțelegerii ca pînă acum ; nu putem aștepta, se zicea în apelul de invitare la conferință, și nu ne putem mărgini la simple acțiuni pacifiste și ecumeniste ; în fața noastră stă o grea răspundere, care necesită, multă credință, înțelepciune, curaj și dragoste, rugăciuni și nădejde. Lupta pentru pace nu este o utopie, ci o necesitate vitală a omenirii actuale ; delegații din variate state ale lumii se vor întruni ca să se asigure reciproc că sînt purtați de aceleași gînduri cinstite, ca împreună să caute căile cele mai potrivite pentru realizarea epocii de pace în omenire, atît de importantă pentru conștiința de creștin.

În ziua de 6 septembrie, la orele 19,30 a avut loc în sala metodistă din Praga deschiderea solemnă a conferinței de către președintele Mișcării creștine pentru pace, seniorul ceh V. Hajek. După cuvîntul său de bună urare și de îndemn la o muncă serioasă în conferință, subliniind că din lume trebuie înlăturate cele rele afirmîndu-se din plin dragostea creștină, cea iertătoare, fiind însuși Hristos de față unde se adună 2 sau 3 în numele său, deschide sesiunea a treia a Mișcării creștine pentru pace. Mai întîi, însă, sînt pomeniți cu cinste decedații luptători pentru pace din cadrul Mișcării și anume fostul secretar general B. Pospeșil, prof. H. Iwand de la Bon și P. Dagadu din Ghana ; elogiile au fost rostite de prof. Vogel, Hromadka și Milton Mayer. Apoi se constituie prezidiul conferinței din următorii : președintele V. Hajek, I. P. S. Patriarh Efrem, episcopul T. Bartha, J. Collins, Martin Niemöller și R. Forbech iar ca secretar general a fost desemnat cehul J. Ondra.

La cuvînt se înscrie Patriarhul Efrem, care arată că prin prezența Mîntuitorului Iisus Hristos în mijlocul conferinței, după cuvîntul sf. Evanghelii (Mat. 18, 20) lupta pentru pace primește un caracter total și veșnic, îndreptat împotriva răului, exprimat prin război ; numai pacea aduce fericire și bucurie și mulțumire în viață. După salutul creștinesc din partea episcopului Z. Kaldy din Budapesta, a luat cuvînt I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei, care prezintă binecuvîntările Prea Fericitului Patriarh Iustinian cu urarea de bun spor în lucrările conferinței. Au mai

urmat apoi episcopul Wantula din Varşovia, octogenarul E. Fuchs din Lipsca, autorul lucrării : *Creştinism şi Marxism*, R. Ullman, şi Kareev. Se dă citire scrisorilor primite din partea comunităţii creştine din China, a prof. Albert Schweitzer, a creştinilor din Hiroşima şi a prof. Konstantopulos din Atena.

La 7 septembrie dimineaţa, delegaţia Patriarhiei romîne a fost invitată la sediul Mitropoliei ortodoxe cehoslovace, cu care ocazie I. P. S. Mitropolit Ioan al Pragăi, l-a decorat pe I. P. S. Mitropolit Iustin cu ordinul bisericesc cehoslovac sf. Ciril şi Metodie (cl. 2 cu Steaua) şi pe părintele prof. M. Şesan (cl. 4 cu Medalia) pentru merite deosebite în lupta pentru pace şi prietenie între popoare.

După rugăciunea inaugurală, în sala metodistă, la orele 9, prof. H. Gollwitzer a rostit prima conferinţă asupra temei : *Contribuţia creştinilor pentru pace.* După o exegeză amănunţită asupra sensului de pace în Vechiul şi Noul Testament, din care se desprinde principiul permanent că : Dumnezeu vrea pace şi aduce pace, trece la aplicarea practică a principiilor creştine la viaţa contemporană. Astfel, arată că omul fiind mai mult decît o valoare biologică, se aşteaptă de la el valorificarea calităţilor sale sufleteşti, care duc la progres în pace. În această împrejurare el e atins de toate problemele vieţii care se pun şi ca creştin nu mai poate trece impasibil prin viaţă şi lume, ci dimpotrivă trebuie să fie atent la tot ce se petrece în jurul lui. În acest cadru intră tocmai actuala luptă pentru pace, ca principiu imperativ al vieţii de care îşi dau deplin seama numeroşi politicieni din lume. Între alternativa : coexistenţă sau codistrugere, după teza lui Oppenheimer, firește că orice suflet conştient se îndreaptă spre coexistenţa propusă de premierul sovietic N. Hruşciov. În acest caz creştinul are mult de făcut şi e îndemnat chiar să facă, nu numai să se roage, spre a înlătura necunoaşterea, ignoranţa şi agitaţiile răuvoitoare, care învenineaază relaţiile dintre oameni prin războiul rece, care este o desfigurare a sf. Evanghelii. În consecinţă între primele măsuri creştine pentru pace este cea a milostivirii, care se poate manifesta prin nesfîrşite fapte concrete.

Urări de succes lucrărilor conferinţei aduce prof. Mukarovsky, preşedintele Comitetului naţional al partizanilor păcii din Cehoslovacia, care subliniază faptul, că îndeosebi înarmarea Germaniei Federale cu arme nucleare prezintă o ameninţare nu numai pentru vecini ci şi faţă de de toate popoarele europene şi deci trebuie combătută în mod consecvent. La salutul de bună reuşită a conferinţei se asociază I. P. S. Mitropolit Pitirim al Leningradului şi I. P S. Mitropolit Ioan al Pragăi.

În coreferatul său asupra temei : *Pe calea spre o epocă de pace în omenire*, preşedintele luteran din Hessa-Germania federală, Martin Niemöller, cunoscut luptător antifascist şi antimilitarist, precizează, că lupta pentru pace nu este o utopie cum o cred unii apuseni, ci face parte din conştiinţa firească de om şi creştin. Ea refuză categoric orice armă de distrugere şi se revoltă împotriva celor ce îndrăznesc să o pună în aplicare. Tensiunea ce s-a creat între Apus şi Răsărit de către cercurile militariste apusene trebuie neapărat înlăturată prin colaborare comună şi

coexistență, care ni se impun nouă ca o datorie imperativă. Omenește și creștinește trebuie să ne adresăm tuturor celor cu răspundere în politica mondială, ca să ne asigurăm de viața pașnică, precum ne-o cere Hristos. Dacă în trecut Creștinismul cu porunca păcii nu s-a putut impune, acum a venit vremea să se facă auzit și în consecință ascultat.

Pastorul Niemöller și episcopul Müller din Sibiu se bucură că frații sînt iar împreună spre a se asigura de colaborare, pentru că războiul e ceva neomenesc și politica de răzbunare e necreștină. În acest cadru uneltirile politice ale Vaticanului merită să fie combătute, ca să se poată realiza slujba Evangheliei în lume, și nu a militarismului revanșard. Pe această temă mai vorbește pacifistul olandez Rasker, apoi decanul Hertzsch din Jena.

I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei, luînd cuvîntul a spus, între altele:

«Din frămîntările lumii de azi se ridică pe primul plan ca preocuparea majoră a popoarelor cea mai vitală problemă a omenirii: *pacea*. Ea exprimă năzuința arzătoare a tuturor popoarelor de a se vedea eliberate de coșmarul războiului spre a-și putea împlini în atmosfera creatoare a păcii năzuințele lor firești. De această dorință este animat și poporul romîn, care sprijină cu toată hotărîrea eforturile pe care le depun popoarele lumii pentru ca o epocă de pace să se sălășluiască în întreaga lume.

Alături de toți fiii poporului nostru se găsește și Biserica Ortodoxă Romînă, împreună cu celelalte culte religioase din cuprinsul patriei noastre, care desfășoară de multă vreme o acțiune stăruitoare pentru soluționarea pozitivă a păcii în lume.

Astfel, încă de la primele manifestări ale ațîțătorilor la război, Biserica Ortodoxă Romînă, în numele a circa 12 milioane de credincioși ai săi, și-a spus în mod răspicat cuvîntul său în sprijinul apărării păcii, cu ocazia conferinței interortodoxe de la Moscova, în 1948.

De atunci, Biserica noastră și-a manifestat fără încetare solidaritatea sa cu forțele păcii, strîngînd legăturile cu celelalte Biserici creștine și culte necreștine din țară, participînd în conferințe și congrese mondiale, interconfesionale și naționale pentru pace și militînd statornic pentru îndrumarea și antrenarea slujitorilor și credincioșilor săi în lupta pentru pace».

După ce a amintit, în continuare, atitudinile cele mai semnificative pe care le-a luat conducerea Bisericii Ortodoxe Romîne față de lupta pentru pace din anul 1949 pînă în prezent, I. P. S. Mitropolit Iustin a adăugat:

«In prezent prin pastoralele și cuvîntările lor ierarhii Bisericii Ortodoxe Romîne în frunte cu P. F. Patriarh Iustinian sprijină în mod ferm acțiunea dusă de forțele păcii în frunte cu Uniunea Sovietică pentru înfăptuirea dezarmării generale și totale.

«Noi am fost și vom continua să rămînem cu și mai multă însuflețire sprijinitorii oricărei inițiative menite să apere pe toți fiii lui Dumnezeu de pustiirile și nenorocirile pe care le aduc războaiele și să înfăptuiască vremea fericită în care oamenii «vor preface săbiile în fiare de pluguri și lăncile în seceri; nici un

neam nu va mai ridica sabia împotriva altuia şi nu-şi vor mai face războaie» (Isaia 2, 4).

«Amploarea acţiunei de luptă pentru pace pe care a desfăşurat-o şi pe care o duce în prezent Biserica Ortodoxă Romînă este ilustrată mai concret de faptul că 6645 de preoţi ortodocşi din R.P.R. iau parte activă la lupta pentru pace, ca membri în consiliul naţional, în comitetele regionale, raionale şi locale.

«Propovăduind credinţa creştină în spiritul dragostei de oameni şi ai păcii, Biserica Ortodoxă Romînă desfăşoară o largă acţiune pentru cauza sfîntă a păcii, convinsă că prin aceasta ea se găseşte pe calea misiunii sale mîntuitoare. Într-adevăr ea este chemată să-şi îndeplinească această misiune în lume, în lumea aceasta, adică în condiţiile în care vieţuiesc oamenii pe pămînt. De aceea, ei nu îi pot fi indiferente aceste condiţii, pentru că ele determină în mod firesc împlinirea lucrării sale mîntuitoare. Ea contribuie în cea mai mare măsură la ridicarea şi aşezarea în adevărata sa lumină a chipului lui Dumnezeu din om, sau dimpotrivă pot să desfăşoare şi să întunece acest chip, pînă la a nu mai putea fi recunoscut. Nimeni nu va putea spune că în chipul celor care, în numele egoismului şi trufiei, încearcă să prăbuşească omenirea într-o catastrofă — s-ar putea găsi vreo urmă din chipul lui Dumnezeu. Mulţi dintre aceştia săvîrşesc sacrilegiul de a pomeni numele lui Dumnezeu şi de a se numi creştini, vorbind totuşi despre necesitatea războiului.

Ei însă nu cunosc calea vieţii (Mat. 7, 14) — ei slujesc păcatului şi morţii (Rom. 5, 16; 6, 6) şi se fac ucigaşi de fraţi.

Fărădelegile celor ce au declanşat războiul din urmă, fărădelegi mai mult decît strigătoare la ceruri, au făcut ca omenirea să-şi întoarcă faţa cu spaimă de la ele, luînd hotărîrea de a le pune capăt pentru totdeauna. În acest scop oameni de cele mai diferite opinii sau convingeri, aparţinînd tuturor credinţelor religioase, tuturor raselor şi tuturor popoarelor şi-au dat mîna în efortul gigantic de a statornici o pace dreaptă în lume, care să însemneze cu adevărat arvuna împărăţiei lui Dumnezeu încă de aici de pe pămînt.

Acest înalt gînd ne animă desigur pe toţi cei care ne găsim în frăţeasca adunare creştină de aici.

El ne încălzeşte inimile, ne face să ne identificăm deplin cu năzuinţele credincioşilor noştri, ne dă o mai înaltă conştiinţă a misiunii noastre sfinte. El topeşte toate rezervele şi mistuie cu puterea focului sacru al iubirii de Dumnezeu şi de oameni toate împotrivirile vrăjmaşilor păcii şi ai fericirii semenilor noştri.

Să nu contenim a ne împărtăşi din puterea lui, să-l mărturisim «cu timp şi fără timp» (2 Tim. 4, 2), să strîngem şi să întărim legătura frăţească dintre toţi cei ce cred în Hristos şi să facem din el fapta biruitoare a binelui împotriva răului, a luminii asupra întunericului, a vieţii asupra morţii, a păcii asupra războiului».

Problemei exprimate de conferenţiar i se alătură cu completări J. Chabada din Bratislava, Kleenscherper din Schwerin, B. Shaw din Scoţia, Gollwitzer, Rasker şi Niemöller care îndeo

sebi subliniază faptul, că înarmarea Germaniei Federale este un pericol pentru lumea întreagă.

După masă, la orele 15,30 a urmat conferința prof. J. Hromadka asupra subiectului: *Pace și dreptate.* La întrebarea despre ce dreptate este vorba, răspunde că atît despre cea umană, cît și despre cea divină. Noi purtăm pe umerii noștrii povara păcatului strămoșesc, dar aceasta nu înseamnă să ne resemnăm în fața păcatului unui război atomic, ci dimpotrivă să luptăm conștient contra lui, pentru că el violează atît principiul păcii cît și al dreptății umane și creștine. Cum însuși principiul dreptății nu cuprinde nimic static, așa nici realizarea lui nu se poate împlini fără o stăruință continuă care se impune acum, în combaterea armelor nucleare. Vina o poartă militarismul vesteuropean care nu vrea să înțeleagă lupta pentru pace, dusă de statele socialiste, care sînt pe calea unei vieți tot mai îmbelșugate.

La discuții au venit cu amănunte Rasker și Niemöller, care au subliniat faptul că principiul creștin al dragostei duce la dăruire și fapte generoase, așa precum însuși Iisus a suferit patimile crucii pentru omenire; au mai vorbit Streich, Pakozdy și Hromadka.

Seara, la orele 20,30 a avut loc conferința I. P. S. Mitropolit Pitirim asupra temei: *Biserica Ortodoxă și pacea.* După o pregătire de ordin teologic, susținută cu citate biblice, se trece la exemplificare din activitatea pentru pace a Patriarhiei ruse. La întrebarea: ce avem de făcut ca creștini, urmează răspunsul, că sîntem obligați la dragoste reală, la solidaritate umană și la colaborare. De aceea cu totul strident se înfățișează politica militaristă a Vaticanului. În consecință propune: să depunem toate sforțările ca glasul conferinței să fie auzit de toți creștinii din lume. Ca apostoli ai păcii chemăm la colaborare pe toți cei ce nu sînt de acord cu dușmanii păcii; trebuie să respingem ca ucenici ai lui Hristos, pe acei care pregătesc o nouă trădare față de Mîntuitorul prin absența lor în lupta pentru pace. Socotim deci necesară condamnarea cursei înarmărilor și cerem în mod categoric dezarmarea deplină. Dar pentru sporirea forțelor creștine în lupta pentru pace este necesar să se lărgească sfera Mișcării creștine prin chemarea la colaborare și a altor luptători, fie persoane sau organizații bisericești. De aceea Patriarhia Rusă va participa cu încredere la conferința pancreștină din 1961 și nădăjduiește, fiind convinsă, că acolo se va realiza unitatea străduințelor comune pentru pace; ea nu va știrbi de fel activitatea Consiliului ecumenist al Bisericilor, ci, dimpotrivă îi va sprijini străduințele pe o cale concretă pentru pacea lumii.

Acest cuvînt a devenit de îndată obiect de discuție atît în comun cît și în particular între delegați. Consilierul Kloppenburg roagă să se realizeze multiplicarea conferinței, ca să fie accesibilă tuturor membrilor prezenți la ședință.

Rugăciunea de dimineață, din ziua de joi 8 septembrie, a fost rostită de prof. L. Pariiski de la Leningrad, iar delegații ortodocși au însoțit-o apoi cu o cîntare bisericească corală, care a impresionat adînc.

A urmat apoi conferința științifică a atomistului vest-ger-

man G. Burkhardt de la Hannovra asupra subiectului: *Războiul și pacea în epoca atomică.* Pe baza unor amănunțite dovezi științifice vorbitorul s-a ocupat de consecințele fantastice ale unui război atomic. De aceea subliniază faptul, că știința adevărată nu este pusă în slujba morții, cum încearcă militariștii; știința adevărată este categoric împotriva armelor nucleare.

Au urmat discuții vii la care au luat parte următorii: prof. H. Vogel a aprobat propunerile delegației Patriarhiei Ruse subliniind pericolul militarismului exprimat de cardinalii Ottaviani și Spellman și de episcopul luteran vestgerman O. Dibelius; Niemöller a evocat faptul că acum nimeni nu mai poate dori un război atomic; prof. H. Symsnovsky din Germania Federală, arată că etosul creștin îndeamnă la viață și încă la o viață plină de schimburi culturale și economice, fapt care respinge războiul atomic; după Niemöller și Gollwitzer a mai vorbit Hromadka, arătînd că în tot timpul istoriei trecute, Răsăritul a fost mereu obiectivul atacurilor din partea Apusului, dar a sosit vremea ca să se înceteze cu astfel de practici medievale de cruciadă nepotrivite pentru vremurile moderne.

La ora 11,30 a urmat conferința canonicului anglican J. Collins asupra temei: *Ce să facem astăzi?* Axată pe principii creștine, bine cunoscute, conferința îndeamnă la colaborare; bazele militare pe teritorii străine, experiențele cu arme nucleare, provocările și spionajul, a accentuat vorbitorul, distrug orice posibilitate de încredere și înțelegere; deci creștinii trebuie să vegheze ca măsurile negative să fie combătute la vreme pe baza principiilor creștine, care sînt convingătoare.

La discuții, prof. Br. Cisarz prezintă salutul Prea Fericitului Patriarh Gherman al Belgradului și se alătură problemelor puse, deoarece și poporul său a suferit greu de pe urma ultimului război fascist. În același sens vorbesc Rasker și episcopul luteran slovac I. Varga.

După masă, la orele 15,30 și-a dezvoltat conferința sa octogenarul prof. Emil Fuchs asupra problemei; *Ce să facem noi?* Răspunzînd, subliniază că îndatoririle creștinului sînt religios-morale și sociale. Ocupîndu-se de problema bunăstării omenilor așa cum se realizează ea în Uniunea Sovietică, consideră că orice creștin are motive suficiente să sprijine stăruințele marxiste pentru bunăstarea și pacea lumii.

Episcopul Rode al vechilor catolici polonezi luînd cuvîntul combate înarmarea Bundesverului vestgerman, de pe urma căruia polonezii au avut deja atîtea de suferit; pastorul francez Cavalie din Nantes se bucură de conferință, la care se discută probleme de înaltă spiritualitate, regretă că în apus există atîta mistificare cu privire la viața răsăritenilor, fapt care împiedică contacte constructive între creștini; se bucură că războiul este respins în principiu, fără aluzii vagi de just sau injust, pentru că în fond războiul este o viciere a învățăturii creștine în genere. Mai vorbesc austriacul Kleinschmied, anglicanul Kitting, quaekera M. Hager din Lipsca, Michalko din Slovacia, Niemöller și episcopul M. Novak, care scot în relief pericolul ce-l prezintă înarmarea

atomică în genere şi a Germaniei Federale în particular pentru omenire.

La sfîrşitul şedinţei, preşedintele Hajek a anunţat componenţa conducerii celor 4 comisii de lucru: Comisia 1, cu tema: *Pe calea spre o epocă de pace în omenire*, avînd ca preşedinte pe R. Ullmann, vicepreşedinte M. Şesan şi secretar H. Mochalski; Comisia 2, cu tema: *Viitoarea întrunire pancreştină*, preşedinte P. S. Episcop Nicodim, vicepreşedinte episcopul Bartha şi secretar Kloppenburg; Comisia 3, cu tema: *Contra războiului rece*, preşedinte W. Schweitzer, vicepreşedinte Rasker şi secretar Palfy M. şi Comisia 4, cu tema: *Pace şi dreptate*, cu preşedinte M. Novak, vicepreşedinte Milton Mayer şi secretar W. Schmauch.

Vineri 9 septembrie au fost repartizaţi delegaţii în cele 4 comisii, şi s-a trecut la analizarea în comisii a adreselor către Organizaţia Naţiunilor Unite, către Consiliul ecumenist al Bisericilor şi către premierul sovietic N. Hruşciov şi preşedintele D. Eisenhower, ca să stăruie pentru pacea lumii. Totodată s-a redactat şi Apelul final către întreaga Creştinătate.

După masă, la orele 15,30 s-a revenit la şedinţa plenară ca să fie ascultate şi discutate rezoluţiile adoptate în comisii. Referatul lui Mochalski pentru comisia 1, a lui Kloppenburg pentru comisia 2, a lui Rasker pentru comisia 3, şi al lui Novak pentru comisia 4 sînt pe rînd aprobate; cu această ocazie se aprobă, ca viitoarea întrunire pancreştină din 1961 să aibă loc la Praga, începînd de la 13 iunie; să fie invitaţi la această conferinţă 600 de delegaţi, repartizaţi pe variate naţiuni, ca cel puţin 100 dintre ei să aparţină statelor din Asia şi Africa, pentru ca această întrunire să nu pară o problemă europeană, ci una de interes mondial. Se aprobă şi publicarea unui Buletin special, care va informa opinia mondială asupra pregătirilor acestei întruniri.

La cuvînt mai participă englezul A. Keighley din Londra, I. P. S. Mitropolit Nicodim de Sliven care aduce salutul şi binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Kiril al Bulgariei, prof. Vogel, care stăruie ca să se menţină afirmaţia că aplicarea armelor nucleare contrazice spiritului creştin oricît s-ar supăra pentru aceasta creştinii militarişti apuseni; francezul R. Chalamet îşi exprimă adeziunea la tot ce s-a discutat şi propus; este bucuros de contactul dintre creştinii răsăriteni cu cei apuseni la conferinţă şi doreşte să fie aşa şi pe plan larg mondial. Completează Kloppenburg şi Lotz din Eisenach, iar prof. Pariiski mai precizează că lupta pentru pace este categorică, dar mai are încă unii duşmani între germanii militarişti, aşa că stăruinţa trebuie să continuie. M. Novak propune să fie respinse agitaţiile militariste ale cardinalului Spellmann la congresul euharistic de la München deoarece în faţa lor nu se poate tăcea, fiind expresia evidentă a unui război rece. I. Samosközi aduce salutul Consiliului Bisericilor evanghelice din Ungaria, şi caracterizează ca faptă creştină propunerea premierului sovietic N. Hruşciov pentru dezarmare totală; aprobă propunerile delegaţiei Patriarhiei Ruse. P. S. episcop Nicodim din Moscova înfierează manevrele politicianiste ale cardinalilor militarişti. P. S. episcop Vasile din Polonia prezentînd binecuvîntările I. P. S. Mitropolit Macarie al Varşoviei ilus-

trează jalea pe care a suferit-o poporul polonez din partea hitleriștilor și arată că popoarele răsăritene doresc să fie lăsate să trăiască în pace ca să-și poată crea o viață mai îmbelșugată. Se asociază și episcopul luteran Wantula de la Varșovia ca și episcopul evanghelic croat Stunarik. La sfîrșit ia cuvînt I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei care a spus între altele:

«De cîteva zile lucrăm aici într-un spirit profund creștin. Mărturisirile noastre de credință se deosebesc într-adevăr una de alta; vorbim limbi diferite; trăim fiecare în propria sa patrie. Dar simțămîntul care stăpînește sufletele noastre este dragostea creștină. Din această dragoste izvorăște și acțiunea noastră comună pentru apărarea păcii în lume.

Avînd convingerea nestrămutată că săvîrșim lucru dumnezeiesc, apărînd pacea, fiindcă ea se întemeiază pe învățătura noastră de credință în această acțiune trebuie să depunem toată rîvna noastră sfîntă. Nici o șovăială nu ne este îngăduită.

Este aproape de la sine înțeles că dacă există astăzi necesitatea de a apăra pacea, aceasta înseamnă că există și protivnici ai păcii. Dacă lucrurile s-ar prezenta în altfel, atunci însăși întrunirea noastră aici într-o Conferință pentru pace ar fi cu totul inexplicabilă. Datoria noastră este să mărturisim adevărul. Și adevărul este acesta: pe de o parte, marea majoritate a oamenilor de pretutindeni dorește pacea; pe de altă parte, există și oameni care militează pentru un nou război.

Apărători ai păcii sîntem noi creștinii din Bisericile reprezentate aici la Conferința creștină pentru pace; apărători ai păcii sînt toți cei care activează în cadrul Mișcării mondiale pentru pace sau în cadrele altor organizații cu caracter local; apărători ai păcii sînt conducătorii statelor socialiste care depun toate eforturile pe plan internațional pentru destindere, dezarmare și prietenie între popoare.

Protivnici ai păcii sînt unii oameni politici cu posturi de răspundere în conducerea statelor apusene, care nu văd cu ochi buni destinderea internațională, interzicerea experiențelor cu arme atomice și dezarmarea generală; protivnici ai păcii sînt unii oameni de afaceri care realizează mari beneficii de pe urma înarmării statelor; protivnici ai păcii există din păcate chiar printre noi creștinii. Îndeosebi din cercurile Vaticanului se aud mereu unele glasuri de cardinali, episcopi și preoți care militează fățiș, prin scrieri sau cuvîntări publice, pentru acțiuni războinice.

De aceea acum, în preajma deschiderii Adunării Generale a O. N. U., care va discuta problema dezarmării generale și totale, pe de o parte să exprimăm urări de succes conducătorilor de popoare apărători ai păcii în frunte cu Nichita Hrușciov, iar pe pe de altă parte să înfierăm acțiunile de provocare și atitudinile războinice ale cercurilor Vaticanului precum și orice alte acte protivnice păcii în lume.

De aceea, însușindu-ne întru totul poziția delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, propun a se însera, la locul potrivit, într-una din rezoluțiile finale ale Conferinței cuvîntul nostru de condamnare a acțiunilor de provocare și a atitudinilor războinice ale cercurilor Vaticanului și, în general, ale tuturor dușmanilor păcii».

Preşedintele Hajek declară că propunerea va fi înaintată comisiei de redactare a rezoluţiei finale spre a fi introdusă la locul potrivit. În acest sens vorbeşte şi episcopul Bartha. Spre sfîrşit H. Stempel din Germania Federală-Baden recunoaşte marea vină faţă de lume care apasă pe conştiinţa germană şi îşi exprimă speranţa că astfel de greşeli nu se vor mai repeta, pentru că Dumnezeul creştin este al dragostei şi aceasta obligă la pace între oameni.

Cu mulţumiri adresate tuturor participanţilor la conferinţă, preşedintele Hajek încheie sesiunea a treia a Mişcării creştine pentru pace, urînd tuturor să stăruie mai departe în acelaşi duh unitar al dragostei pe calea comună a păcii.

Seara la orele 20,30 a avut loc recepţia festivă dată de Ministrul şcolilor şi al culturii, Fr. Kahuda, împreună cu Secretarul general al cultelor, Hruza, în saloanele Casei centrale culturale a Sindicatelor.

Sîmbătă, 10 septembrie, a avut loc în sala Carolinum a Universităţii, promoţia solemnă post mortem în doctor de onoare a decedatului luptător pentru pace prof. H. Iwand de la Bonn, în prezenţa tuturor delegaţilor la conferinţă. După amiază a fost vizitat oraşul şi a avut loc o recepţie la Primăria veche. Seara, în saloanele Hotelului Slovan, I. P. S. Mitropolit Iustin a dat un dineu în cinstea delegaţilor ortodocşi la conferinţa creştină pentru pace.

Duminică, 11 septembrie, delegaţii evanghelici săvîrşeau slujba de încheiere în biserica Salvator, iar delegaţii ortodocşi dădeau slavă Domnului la o sf. Liturghie, slujită de cei prezenţi în limbile Bisericilor lor locale, sub protia Prea Fericitului Patriarh Efrem. Rugăciunea Domnească a fost cîntată în romîneşte de prof. Vera Mora.

După aceea, delegaţii ortodocşi s-au întrunit în casa I. P. S. Mitropolit Ioan la un prînz festiv, la care a participat şi dl. Secretar general al Cultelor Hruza. În cuvîntul său dl. Hruza a spus între altele că aportul delegaţilor ortodocşi la reuşita conferinţei a fost substanţial şi deplin lămuritor. În răspunsul său, I. P. S. Mitropolit Pitirim a dat asigurări că Patriarhia Rusă va da tot concursul necesar şi posibil Mişcării creştine pentru pace, ca să-şi realizeze ţelul fixat al păcii în lume.

Seara, în saloanele aceluiaşi Hotel Slovan, delegaţia Patriarhiei Ruse a dat un dineu festiv în cinstea delegaţilor ortodocşi fapt ce a prilejuit o strînsă însufleţire panortodoxă.

La 12 septembrie, delegaţia romînă s-a prezentat în vizită la Ambasada romînă din Praga, întreţinîndu-se cordial cu dl. ambasador Haşeganu şi informîndu-l asupra desfăşurării conferinţei creştine pentru pace.

A doua zi, I. P. S. Mitropolit Iustin a participat la şedinţa secţiei istorice a Institutului slav de pe lîngă Academia Cehoslovacă, la care prof. M. Şesan a susţinut un referat despre: Relaţiile romîno-bizantine. După cuvîntul academicianului Jan Eisner a participat la discuţii şi I. P. S. Mitropolit Iustin, care pornind de la teza conferenţiarului privind simbioza slavo-romînă a tras concluziile firești asupra prieteniei romîno-cehoslovace.

Întorcîndu-se în patrie, delegaţia a adus şi Apelul intitulat «Totuşi pace pentru lume» al conferinţei creştine pentru pace din care desprindem următoarele :

Sesiunea a treia a conferinţei creştine pentru pace de la Praga s-a întrunit într-o atmosferă de o seriozitate deosebită. După eşuarea conferinţei la nivel înalt de la Paris, ameninţarea cu războiul sinucigaş atomic părea şi mai apăsătoare, fiind mereu otrăvită de agitaţiile războiului rece. În această împrejurare ne declarăm în comunitate de servire a Evangheliei Domnului Iisus şi în unanimitatea Duhului şi prin legătura păcii cerem şi avertizăm :

Întreaga omenire să se ridice într-un protest activ împotriva tuturor mijloacelor de distrugere în masă, prin care este defăimată bunătatea lui Dumnezeu, iar omul şi creaţia sînt trădate ;

nici un creştin să nu participe la un război atomic şi nici la pregătirea lui ;

toţi creştinii sînt obligaţi să întreprindă totul ce le stă în putinţă ca să proscrie orice război, fapt devenit o necesitate vitală pentru omenire.

Rugăm pe toţi politicienii, în interesul vieţii, ca în deplină răspundere să contribuie la împăcarea şi înţelegerea între popoare, ca să realizeze propunerile celei de a 14-a sesiuni a Organizaţiei Naţiunilor Unite cu privire la dezarmare ; să fie înlăturat războiul rece, problema germană să fie lămurită, ca şi cele în suspensie din Asia şi Africa, punînd astfel bazele pentru o pace trainică în lume.

Cu toată omenirea, care tinde spre pace, frăţie şi colaborare, întîmpinăm cu mare încredere sesiunea a XV-a a Organizaţiei Naţiunilor Unite şi ne rugăm ca Dumnezeu să binecuvinteze lucrările. Ca creştini avem obligaţia să participăm la tot ce poate îndrepta starea aproapelui nostru. Deci credem că şi poporul cel mai numeros din lume, cel chinez, are dreptul să fie reprezentat în O.N.U. Apoi să dăm asistenţă celor ce suferă şi trăiesc în lipsuri ; să dovedim vitalitatea credinţei noastre creştine ca să barăm intenţiile unor idei de cruciadă între oameni. Noi nu vom cuceri pacea, dacă nu vom îndrăzni să ne întîlnim reciproc, să ne vorbim faţă către faţă, să ne respectăm şi să ne îndrăgim.

Deoarece cunoaştem făgăduiala lui Dumnezeu de a ne ajuta în nevoie, chemăm în baza mărturisirii creştine pe toţi creştinii la întrunirea pancreştină din anul viitor spre a căuta împreună calea păcii în lume şi astfel să lăudăm pe Dumnezeul păcii.

— Grăbiţi-vă dragi fraţi, căci lumea strigă după pace !

Conferinţa creştină pentru pace de la Praga duce la convingerea că lucrarea începută de Mişcarea creştină pentru pace exprimă voinţa divină şi de aceea trebuie să continuie cu forţe mereu sporite.

Pr. Prof. M. ŞESAN

LEGĂTURILE CULTURALE BISERICEŞTI ROMÎNO-RUSE
FOLOASELE PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

Relaţiile romîno-ruse din trecut sau cele romîno-sovietice din prezent au fost mereu şi sînt legături de prietenie, de bună vecinătate şi convieţuire frăţească, de înţelegere şi ajutor reciproc.

Prietenia romîno-rusă, astăzi prietenia romîno-sovietică, este o realitate de nezdruncinat în relaţiile dintre poporul romîn şi poporul rus. Această prietenie este de veacuri, cum îi zice acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi într-o recentă operă a sa, sau cum i-ar zice cronicarul, este o prietenie veche şi fără de capăt. Bazată pe un fond spiritual-cultural, această prietenie este astăzi un factor de pace şi progres în toate domeniile de activitate omenească.

Privită în perspectivă istorică, prietenia romîno-sovietică este expresia firească a mersului înainte pe drumul legăturilor din trecut; iar din punctul de vedere al doctrinei politice a marxism-leninismului, ea este concluzie logică a noilor relaţii dintre popoare, care au luat fiinţă în urma Marii Revoluţii din Octombrie.

* * *

Este ştiut că istoria legăturilor romîno-ruse se pierde în negura veacurilor ce s-au scurs, încă înainte de închegarea statelor romîne.

Mugurii prieteniei care au format fondul spiritual moral al acestor legături şi-au luat început şi hrană din însăşi seva duhului de unitate a creştinismului primar.

Triburile slavilor de răsărit, venind în contact cu poporul romîn în formaţie, s-au înfrăţit cu acesta din urmă prin baia botezului creştin.

Convieţuirea şi simbioza slavo-romînă din epoca de formare a poporului nostru şi mai ales încreştinarea acestor populaţii în forma curată a creştinismului apostolic sînt temeiuri ale legăturilor romîno-ruse. De aceea una din cele mai interesante şi rodnice perioade din istoria relaţiilor ruso-romîne este perioada pătrunderii şi aşezării slavilor pe teritoriile locuite de romîni. Slavii pătrunzînd au convieţuit cu băştinaşii şi au participat la procesul de formare a poporului romîn. Acest proces s-a în-

cheiat, probabil, în cursul perioadei prefeudale, adică pînă la începutul veacului al XI-lea.

Limba noastră păstrează un bogat fond de cuvinte slave, care ne arată aportul cultural, social și economic adus de slavi în dezvoltarea de început a poporului romîn.

Cele dintîi documente scrise, care pomenesc de neamuri ruse, ce locuiau în preajma ţinuturilor romînești, sînt cele din veacul al IX-lea. Începînd, însă, din veacul al X-lea, și pînă la întemeierea Țărilor Romînești sînt suficiente dovezi privind legăturile sociale, politice, economice și bisericești dintre romîni și ţinuturile slave-rusești de sud și apus, din cneazatele Kievului și Haliciului.

Sînt interesante și instructive studiile istorico-arheologice publicate în ultimii ani, în legătură cu istoria relațiilor romîno-ruse, din această perioadă. Amintim că în aceste lucrări s-au prezentat numeroase documente care vorbesc de pătrunderea spre gurile Dunării atît a statului Kievean, cît și a celui de la Haliciu, state a căror cultură și organizare au influențat și pe romîni.

În Moldova, însăși conștiința politică de neatîrnare și egalitate în drepturi cu alte popoare s-a dezvoltat sub influența legăturilor cu cneazatele rusești.

Urmînd procesul istoric de dezvoltare a statului, care se încheiase în Transilvania pînă la venirea ungurilor, poporul romîn din ţinuturile moldovene trece de la forma de viaţă gentilică, la forma de viață statală-feudală, sub influența cnezatelor rusești.

Sub suzeranitatea cnezatului halician, cnejii și staroștii de cetăți și ţinuturi au jurisdicţia administrativă, judecătorească și militară asupra ţinuturilor populate și asupra orașelor. Dacă aceștia nu sînt întotdeauna ruși, au însă pregătirea și cultura rusă, cunoscînd limba slavă, limba oficială a statelor slave-rusești.

Legăturile romîno-ruse nu sînt întrerupte nici după năvălirea tătarilor. Colaborarea romînilor cu rușii se vădește pînă și în luptele pe care rușii le duc cu tătarii pe teritoriul romîn, cînd alături de ruși luptă și cete de romîni, conduse de cneji sau voievozi. Cronica Novgorodului, «Polnoe Sobranie», ne spune că atunci cînd tătarii loveau pe ruși, aceștia din urmă își găseau scăparea în ţinuturile Moldovei.

În timp ce rușii erau angajaţi în lupte crîncene cu tătarii, romînii au avut posibilitatea să se organizeze ca stat. După alungarea definitivă a tătarilor și după înlăturarea feudalilor unguri au putut lua ființă statele romînești centralizate, mai întîi Țara Romînească (1310) și apoi Moldova (1359). Aceste ţări păstrează și mai departe forma de organizare statală și cultura de la curte ca și limba bisericească slavă a statelor și cneazatelor slave și rusești vecine.

Legăturile politice și economice cu cneazatele slavo-ruse de răsărit sînt un puternic izvor de influențe și relații culturale și bisericești.

Influența culturală se exercită sub egida Bisericii, prin limba oficială a Bisericii și a Statului — limba slavă-bisericească.

Limba slavă a fost limba literară în Ţările Romîne pînă în veacul al XVII-lea, limba în care s-au scris cărţile bisericeşti şi laice, s-au oficiat slujbele divine, s-au scris pravilele de legi, actele publice şi private ale cancelariilor domneşti şi ale curţilor boiereşti.

În veacul al XIV-lea, limba slavo-rusă era principalul element de legătură culturală între romîni şi ruşi.

Tot sub influenţa rusă şi paralel cu cultura romîno-slavă a clasei conducătoare, în acelaşi timp s-a dezvoltat şi o creaţie populară romînească, păstrată prin viu grai, sub formă de legende populare, povestiri, basme şi cîntece, despre a căror existenţă face amintire cronica veche rusă: «Povesti vrëmënih let» (Povestea anilor trecuţi), cînd scrie că populaţia de la Dunăre şi Nistru «avea obiceiurile şi legea părinţilor şi legende».

În legătură cu convieţuirea romîno-rusă despre care vorbim, ar fi interesant să amintim de influenţa limbii ruse şi ucrainiene asupra limbii romîne, în ceea ce priveşte numirile toponimice şi onomastice.

Ne oprim, însă, considerînd faptele destul de binecunoscute din studiile şi articolele de specialitate, ca cele ale acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi şi ale altor ostenitori şi cunoscători în materie.

* * *

Pe drumul firesc al legăturilor de întrepătrundere romîno-rusă din trecut, colaborarea între popoarele slave şi romîni a continuat şi s-a adîncit după întemeierea ţărilor romîneşti.

Cele dintîi legături diplomatice şi politice dintre Moldova şi statele slave de răsărit le avem chiar din timpul familiei domnitoare a muşatinilor. La 1387, Petru Muşat încheie cu Vladislav Iagelo regele Poloniei actul de recunoaştere a suzeranităţii acestui rege, de faţă fiind Mitropolitul Kievului. Alexandru cel Bun ajută pe polonezi în mai multe rînduri împotriva cavalerilor teutoni, precum şi pe lituanieni. De altfel legăturile muşatinilor cu polonezii sînt şi legături de rudenie. Petru Muşat a fost căsătorit cu o nepoată a regelui polon, iar Alexandru cel Bun, cu Ringala, vara aceluiaş rege.

Dar între Moldova şi statele ruseşti de răsărit, cele mai strînse legături se stabilesc în timpul lui Ştefan cel Mare. În lupta sa împotriva cotropitorilor tătari şi împotriva statelor feudale vecine, Polonia şi Ungaria, Ştefan cel Mare s-a apropiat de Rusia. Astfel, el încheie şi întreţine relaţii diplomatice cu Kievul şi cu unele state din Crimeia, Mangop şi Caffa, cu principatul Georgiei şi cu statul Moscovei. Urmînd politicii de bunăvecinătate a înaintaşilor, el a reînoit actul de suzeranitate faţă de Polonia şi a refăcut vechile legături cu Lituania.

Din căsătoria sa cu Evdochia, sora cneazului Simeon al Kievului şi, după moartea acesteia, prin căsătoria sa cu Maria de Mangop, ca şi prin căsătoria fiicei sale Elena (Olena) cu Ivan cel Tînăr, fiul lui Ivan al III-lea, ţarul Moscovei, Ştefan cel Mare stabileşte legături de rudenie cu familiile domnitoare ale statelor ruseşti de răsărit, întărind autoritatea sa şi a statului său.

Prin diferite solii diplomatice, ca și prin grija ce a purtat-o școlilor de slavonie, Ștefan cel Mare a jucat un mare rol politic și cultural în concernul statelor rușești, mediind împăcări, stingînd conflicte și răspîndind știința și cultura timpului.

Cronica rusească l-a elogiat pe Ștefan cel Mare, înfățișîndu-l ca «ostaș viteaz ca și alt Alexandru» (Machedon), iar un istoric sovietic spune că politica și războaiele lui Ștefan cel Mare au fost de un real folos pentru statul rusesc al Moscovei, căci au dat posibilitate țarului Moscovei să se poată ocupa de treburile interne ale statului său, de unificarea ținuturilor rușești.

Vechile legături comerciale cu ținuturile rușești s-au intensificat pe timpul lui Ștefan cel Mare. În acest scop el a reînoit actul de privelegii comercial negustorilor din Lvov. Cu Moscova a avut și legături comerciale directe, fapt ce se deduce din legăturile de rudenie și din cele politice.

Circulația manuscriselor moldovene pe întinsul teritoriilor rușești, legăturile bisericești romîno-ruse, ca și aducerea de meșteri ruși, lioveni, și kieveni, pentru construcțiile de biserici și alte clădiri din timpul lui Ștefan cel Mare, sînt tot atîtea dovezi ale strînselor legături romîno-ruse din acea vreme. De altfel, școala moldovenească de copiere a manuscriselor era renumită și cărțile scrise de reprezentanții și ucenicii acestei școli din mănăstirile moldovenești, erau mult căutate și apreciate în ținuturile rușești. Faptul că n-au fost puține cărțile scrise în Moldova, care au circulat pe întinsul Rusiei, este confirmat și de recenta descoperire, în arhivele Moscovei, a încă trei exemplare din Tetraevangheliarul moldovenesc din timpul lui Ștefan cel Mare, exemplare care încă n-au fost studiate pînă acum.

Circulația manuscriselor moldovenești și influența lor asupra scrisului rus și îndeosebi asupra manuscriselor moscovite de la începutul veacului al XVI-lea, ca și asupra caracterelor literilor de tipar formează încă un capitol interesant din istoria relațiilor culturale romîno-ruse.

Aceleași strînse legături cu rușii au continuat în tot veacul al XVI-lea. Documentele care amintesc de aceste legături, vorbesc și de nașterea unei conștiințe de masă la romîni, privind ajutorul rusesc împotriva turcilor. Pentru exemplificare, ne oprim numai la cîteva fapte: Astfel, Petru Rareș încheie o alianță cu Moscova. Dintr-un raport polonez din 1530 se vede cum țarul Moscovei ia apărarea lui Petru Rareș, cerînd regelui polon să încheie pace cu domnitorul Moldovei. Trimisul Moscovei motivează: «Marele Kneaz a făgăduit lui Petru, voevodul moldovean, să-l apere și să-l ajute».

In același timp, trimișii lui Petru Rareș la Moscova sînt lăsați să strîngă ajutoare «de la marele gospodar pentru răscumpărarea de la turci» (a domnitorului); totodată țarul Ivan al IV-lea trimite sume de bani și ofrande bogate pentru construcții de mănăstiri în Moldova și meșteri pentru împodobirea lor. Acest fapt explică influența arhitecturii și artei rușești în construcția și decorarea bisericilor moldovenești din timpul lui Petru Rareș și de mai tîrziu.

Alexandru Lăpușneanu își leagă numele de ctitorirea bisericii Uspenia din Lvov și de ajutorul ce-l dă frăției bisericești ruse de pe lîngă această biserică pentru a-și susține școala și tipografia.

În a doua jumătate a veacului al XVI-lea legăturile dintre poporul romîn și rus se întețesc prin numărul mare de pribegi romîni prin Rusia. Ajungînd pînă la Moscova «fiii de domni romîni au fost bine primiți la curtea Țarului, cu toată suita lor».

Legături de masă între poporul romîn și rus se stabilesc cu cazacii Zaporojeni, aliații moldovenilor, mai ales după moartea nefericită a lui Ioan Vodă cel Cumplit.

Spre sfîrșitul veacului al XVI-lea, politica de prietenie și ajutorare a Moscovei, față de țările romînești devine tot mai activă.

Petru Șchiopul este susținut la domnie de țarul Moscovei. Mihai Viteazul în politica și războaiele sale este ajutat de țarii Moscovei, Feodor Ivanovici și Boris Godunov.

În veacul al XVII-lea, ca urmare a creșterii puterii turcilor și sub presiunea polonezilor și tătarilor, independența țărilor romînești devine tot mai primejduită, iar sprijinul rusesc tot mai necesar. De aceea delegațiile ce pleacă la Moscova pentru ajutorare sînt tot mai dese și mai stăruitoare.

Un mare sprijin pentru strîngerea legăturilor dintre romîni și ruși, în acest timp, l-au dat și patriarhii răsăriteni, care în călătoriile lor spre Moscova și înapoi, treceau și se opreau în țările romînești. Mănăstirea Sf. Sava din Iași a fost centrul de operare și de proiectare a călătoriilor de acest fel.

Temeinice legături de prietenie s-au statornicit între romîni și ruși pe vremea domniei lui Vasile Lupu, în Moldova și a lui Matei Basarab în Țara Romînească. Ambii domnitori au întărit legăturile de prietenie și colaborare cu Rusia și cu cazacii zaporojeni, în interesul apărării reciproce împotriva polonezilor catolici, a turcilor și tătarilor. Prin mijlocirea mitropolitului Petru Movilă al Kievului, Vasile Lupu a căsătorit pe fiica sa Ruxanda cu Timuș, fiul lui Bogdan Hmelnițchi, hatmanul cazacilor.

Tot în acest secol se încheie primul tratat formal de alianță între Moldova și Rusia, în condițiile egalității, neatîrnării, asistenții mutuale și ajutorului reciproc, prin actul de la 1656 între domnitorul moldovean Gheorghe Ștefan și țarul Alexei Mihailovici.

La începutul veacului al XVIII-lea, Rusia ajunge să aibă graniță comună cu țările romînești și Petru cel Mare întreprinde prima încercare serioasă de eliberare a țărilor romînești de sub jugul otoman.

Dar cu tot ajutorul dat de ruși, în urma pierderii războiului de la Stănilești (1711), speranțele romînilor nu s-au realizat și Dimitrie Cantemir, domnitorul moldovean, a trebuit să se refugieze în Rusia.

De abia prin pacea de la Kuciuk Kainargi (1774), cu ajutorul Rusiei, s-a făcut primul pas pentru emanciparea politică a romînilor.

După alte războaie ruso-turce și în urma faptului că amba-

sadorul Rusiei de la Constantinopol avea dreptul să intervină în favoarea romînilor, ca urmare a condiţiilor din tratatul de pace de la Kuciuk Kainargi, s-au creat condiţii tot mai favorabile pentru independenţa ţărilor romîne.

Prin pacea de la Şiştov şi prin tratatul de pace de la Iaşi, împărăteasa Ecaterina a Rusiei propune condiţiile independenţii ţărilor romîne, sub conducerea unui principe ortodox. În acelaşi timp se formase în ţările romîne un puternic curent de masă filo-rus, un adevărat partid. In fruntea acestei tabere erau mitropoliţii celor două ţări, romîneşti, ca şi cel din Ardeal, clerul şi intelectualitatea romînă.

Pentru romînii ortodocşi din Ardeal, ajutorul rusesc a fost neprecupeţit şi salvator. Nu odată Rusia a intervenit pe lîngă guvernul austro-ungar pentru cauza romînească şi ortodoxă din Transilvania.

La 1829, prin tratatul de la Adrianopol, ţările romîne ajung de sine stătătoare, sub suzeranitatea Turciei şi sub protecţia Rusiei. Am putea spune că de la această dată începe istoria modernă a romînilor.

Ideea statului modern romîn, în concepţia modernă a cuvîntului, se naşte sub «Regulamentului Organic», prima constituţie dată ţărilor romîneşti, de guvernatorul acestor ţări, generalul rus Kiselef.

În cei cinci ani ai protectoratului rusesc s-a format prima armată romînă modernă, s-au statornicit condiţiile unirii, precum şi germenii independenţii Romîniei.

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, la 1859, ca domnitor al ambelor ţări romîneşti, s-a bucurat de întregul sprijin al Rusiei; cîştigarea independenţii Romîniei s-a împlinit cu ajutorul militar şi politic al marei noastre vecine, în urma strălucitelor victorii de arme ruso-romîne, din războiul de la 1877-1878.

În timp ce Marea Revoluţie socialistă din 1917 deschidea noi perspective pentru întărirea relaţiilor de prietenie ruso-romîne, conducerii de stat burghezo-moşiereşti din Romînia nu-i conveneau noile condiţii de viaţă, create de Marea Revoluţie. Dacă în cursul anilor 1920-1921, sub influenţa Marii Revoluţii guvernul romîn a fost nevoit să facă reforma agrară, apoi, guvernele burgheze ce s-au succedat au luat o atitudine netă anticomunistă, ceea ce a adus la izolarea Romîniei de marea sa vecină de la răsărit Uniunea Sovietică.

Chiar şi atunci, cînd în timpul celui de al doilea război mondial, romînii au fost aruncaţi în luptă împotriva popoarelor sovietice, fiii poporului romîn au manifestat prietenie faţă de oamenii sovietici. De aceea, în condiţiile înaintării glorioaselor armate sovietice, poporul romîn condus de P. C. R. a îndepărtat conducerea fascistă a ţării, păşind, apoi, cu hotărîre, alături de armatele sovietice, la eliberarea poporului maghiar şi cel cehoslovac.

Ziua de 23 august 1944, ziua eliberării poporului nostru, şi frăţia de arme romîno-sovietică au deschis cea mai strălucită pagină din istoria colaborării şi prieteniei romîno-sovietice.

Legăturile noi, prin care s-au reînodat firul istoric al mile-

narii prietenii romîno-sovietice, au făcut posibilă păşirea poporului romîn pe adevăratul drum al independenţei sale şi al egalităţii cu alte popoare; ajutorul multilateral al Uniunii Sovietice a asigurat întregului nostru popor muncitor o viaţă nouă de pace şi de progres, de bunăstare şi fericire.

Paralel cu legăturile politice de colaborare şi prietenie s-au dezvoltat şi întărit legăturile culturale dintre romîni şi ruşi, sub toate aspectele.

Comunitatea de credinţă religioasă a fost factorul, care a determinat şi dezvoltat aceste relaţii. Pînă în veacul al XVII-lea, nu putem vorbi de legăturile culturale romîno-ruse, fără a vorbi şi de cele bisericeşti; «reprezentanţii Bisericii erau nu numai fruntaşi culturali, ci şi îndrumători autorizaţi ai relaţiile diplomatice» (Iustinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, în «Apostolat social», Buc. 1949. pag. 105).

Dintre personalităţile ce au contribuit la adîncirea relaţiilor culturale romîno-ruse, amintim pe spătarul Nicolae Milescu şi pe fostul domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir. Rolul lor în dezvoltarea culturii şi literaturii ruseşti este de o însemnătate capitală.

Începînd cu veacul al XIX-lea artele şi literatura rusă au luat un mare avînt şi au dezvoltat o mare influenţă asupra artelor şi literaturii romîne. Ca să ne oprim numai la literatură, observăm că operele lui Puşkin, Gogol, Tolstoi şi ale altor scriitori ruşi au avut o influenţă pozitivă asupra scriitorilor romîni. Sub această influenţă au apărut noile curente literare romîneşti de la sfîrşitul veacului al XIX-lea.

Prin literatură şi legături directe poporul romîn a făcut cunoştinţă cu cluburile progresiste ruse şi apoi cu curentele cultural-politice, progresiste şi social democrate, ceea ce a determinat şi la noi formarea unor curente şi organizaţii asemănătoare.

Mişcarea socialistă din Romînia se dezvoltă datorită influenţei şi ajutorului poporului rus.

* * *

Dar în timpul istoriei legăturilor romîno-ruse, un rol important l-a avut Biserica.

Între cele două Biserici ortodoxe surori, Biserica Romînă şi Biserica Rusă, au existat vechi şi strînse legături de prietenie şi unitate creştină, caracterizată prin dragoste frăţească şi colaborare sinceră încă de la începutul vieţii bisericeşti la romîni.

Pentru Mitropolia Moldovei şi Sucevei este ştiut faptul, că chiar începuturile de organizare ale ierarhiei sale se nasc din legăturile Bisericíi Ortodoxe a Haliciului cu Moldova. În actul de recunoaştere a primului mitropolit al Moldovei, Patriarhul Constantinopolului spune că Iosif, acest prim Mitropolit al Moldovei a fost hirotonit de Mitropolitul Haliciului, deoarece mitropolitul rus de Haliciu avea sub jurisdicţia sa şi tot ţinutul Moldovei.

Personalitatea care a jucat un rol de frunte în strîngerea legăturilor bisericeşti dintre Mitropolia Moldovei şi Bisericile ru-

seşti de la Haliciu şi Kiev, a fost Grigore Ţamblac, cel care l-a determinat, în 1402, pe Alexandru cel Bun, să aducă moaştele Sf. Ioan cel Nou la Suceava.

Legăturile bisericeşti romîno-ruse se menţin şi se întăresc prin hirotoniile reciproce de preoţi în ţinuturile de margine şi prin soliile bisericeşti reciproce sau prin ierarhii trimişi de domnitori în solie, pentru treburi politice.

În timp ce cu Mitropolia Kievului au existat legături bisericeşti chiar de la înfiinţarea Mitropoliei Moldovei, cu Mitropolia Moscovei relaţiile bisericeşti directe au început odată cu înfiinţarea acestei Mitropolii.

Scrisoarea episcopului Vasile al Romanului către Mitropolitul Gherontie al Moscovei, din 2 februarie 1484, în chestia unui diferend dogmatic dintre mitropolit şi ţar, constituie dovada faptului că au existat relaţii directe de mai mult timp între cele două Biserici Ortodoxe surori. De altfel, şi manuscrisele slavo-romîne din timpul lui Ştefan cel Mare, aflate la Moscova, confirmă acelaşi fapt.

O încununare a relaţiilor de la sfîrşitul veacului al XVI-lea dintre Biserica Moldovei cu a Moscovei, o constituie actul de întemeiere a Patriarhiei Moscovei, semnat la 1588 şi de mitropolitul Moldovei, Gheorghe Movilă.

Tot la sfîrşitul veacului al XVI-lea, episcopul Luca al Buzăului, face o vizită la Moscova ca trimis al lui Mihai Viteazul.

Dar nu numai Biserica Romînă îşi trimite solii la Moscova ci şi Biserica Rusă îşi trimite solii în ţările romîne ; prin ţările romîne trec apoi solii ruşi la Constantinopol şi pelerinii la locurile sfinte. Tradiţia aceasta este mult mai veche, decît timpul de care vorbim. Astfel, între veacul al XII-lea şi începutul veacului al XIV-lea, trec prin ţările romîneşti o seamă de ierarhi şi fruntaşi ai Bisericii Ruse, ca egumenul Daniil, Ignatie de Smolensc, arhimandritul Gherontie din Moscova, călugărul Epifanie din Novgorod, ieromonahul Zosima din Mrea Troiţca Serghievsca şi alţii.

În veacul al XVIII-lea, lupta împotriva catolicismului, şi a protestantismului, ca şi condiţiile culturale favorabile au determinat şi înlesnit intensificarea acestor legături bisericeşti. Pe lîngă rolul principal jucat în această privinţă de ţari şi întîistătătorii Bisericilor romînă şi rusă, un rol important l-au avut şi relaţiile patriarhiilor răsăriteni cu Patriarhia Moscovei şi în special relaţiile dintre Patriarhii Ierusalimului şi statul rus. Cunoaştem rolul avut de patriarhul Ierusalimului Teofan în reformele introduse în viaţa Bisericii Ruse după înfiinţarea Patriarhiei Moscovei. Informînd despre introducerea acestor reforme pe domnitorul Miron Barnovschi şi pe Mitropolitul Anastasie Crimca, patriarhul Teofan a ajutat şi Biserica Moldovei să pună în concordanţă reforma vieţii monahale cu normele noi canonice, introduse în Rusia.

Legături directe şi strînse sînt în acelaşi timp între ierarhii Bisericii Ortodoxe Romîne din Transilvania şi Patriarhia Moscovei. Mitropoliţii Ilie Iorest şi Sava Brancovici primesc importante ajutoare de la ruşi.

Tot în acest secol trăiesc şi activează cele mai însemnate personalităţi, care domină istoria relaţiilor bisericeşti romîno-ruse. Aceştia sînt Petru Movilă, mitropolitul Kievului şi Varlaam şi Dosoftei mitropoliţii Moldovei.

Petru Movilă, fiu de domnitor moldovean, ajuns mitropolit al Kievului, a desfăşurat o activitate culturală-bisericească, spre binele întregii Ortodoxii. Prin reorganizarea Bisericii Kievului, prin înfiinţarea Academiei Teologice din Kiev, prin scrierile şi tipăriturile sale, prin strînsele sale legături cu întreaga ierarhie ortodoxă, el a stăvilit înaintarea catolicismului spre răsărit.

«Numele lui Petru Movilă a devenit simbolul învăţămîntului teologiei ortodoxe». (Biserica Ortodoxă Romînă, nr. 9/1954, pag. 910).

Opera care i-a imortalizat numele şi a cărei soartă a fost hotărîtă în sinodul de la Iaşi, din 1642, este «Mărturisirea Ortodoxă». Dar nu numai prin aceasta, Petru Movilă a avut legături cu Biserica Moldovei, ci el a menţinut şi legături personale directe atît cu domnitorul Vasile Lupu, cît şi cu Mitropolitul Varlaam, ajutînd atît înfiinţarea Academiei Vasiliene de la Trei Ierarhi, cît şi înfiinţarea tipografiei, cu litere greceşti, şi slavoneşti, adusă la Iaşi cu sprijinul său direct.

În această tipografie s-a tipărit prima carte romînească din Moldova, Cazania lui Varlaam. După unii istorici bisericeşti ruşi de astăzi, Petru Movilă ar fi recomandat compatrioţilor săi moldoveni «să pregătească tot ceea ce este necesar pentru a trece la oficierea slujbelor sfinte în limba romînă».

Dar nu numai cu Biserica din Moldova a fost în strînsă legătură acest mare ierarh ortodox, ci şi cu cea din Ţara Romînească, unde a ajutat înfiinţarea tipografiei domneşti de la Cîmpulung şi a trimis meşteri tipografi, ca şi în Moldova.

In acelaşi timp, avem strînse legături între Biserica Romînă şi Patriarhia Moscovei. Varlaam, mitropolitul Moldovei poartă corespondenţă cu patriarhul Moscovei şi intervine în favoarea episcopilor romîni din Ardeal.

Dosoftei, mitropolitul Moldovei, cere patriarhului Moscovei, fie direct, fie prin scrisori trimise spătarului Milescu să-i trimită presă şi literă măruntă şi mijlocie pentru tipografie, ceea ce şi face Patriarhul Ioachim al Moscovei.

Ca urmare a acestor legături bisericeşti romîno-ruse şi datorită ajutorului material şi cultural, primite de la ruşi, apar şi primele traduceri de cărţi, în limba romînă din limba rusă, cum sînt «Evanghelia învăţătoare», «primenită din limba rosească pre limba românească», cum zice Udrişte Năsturel, în Predoslovie, şi «Cheia înţelesului», opera arhimandritului ucrainean Ioanichie Galeatovschi, traducere de Varlaam, mitropolitul Ungro-Vlahiei, la 1673.

Dezvoltarea culturală a Rusiei sub Petru cel Mare a avut o puternică influenţă, atît asupra dezvoltării culturale a romînilor, cît şi asupra dezvoltării relaţiilor bisericeşti romîno-ruse.

Aceste legături se întăresc în această epocă a fanarioţilor prin vizitele bisericeşti reciproce, ca şi prin marele număr de cărturari călugări romîni şi ruşi, care ajung în dregătorii biseri-

ceşti. În secolul al XVIII-lea, Antim Ivireanul, Vartolomeu Măzăreanu şi Paisie Velicicovschi sînt figurile de seamă, care ilustrează unitatea şi frăţia celor două Biserici.

Antim Ivireanul, originar din îndepărtata Georgie, ajuns mitropolit al Ţării Romîneşti a ajutat şi pe creştinii din locurile sale de baştină, pentru a căror educare culturală a trimis o tipografie şi tipografi.

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea curentul de reînoire a vieţii monahale, pornit de la Dimitrie de Rostov şi adus în Moldova de Pahomie al Romanului, este dezvoltat de Vartolomeu Măzăreanu printre călugării din nordul Moldovei, cu centrul la Mănăstirea Solca. Dar cel care a fost cu adevărat înoitorul vieţii monahale din întreaga Ortodoxie, este Paisie Velicicovschi, fiul protopopului de la Poltava. Activitatea culturală bisericească a acestui fiu al Ucrainiei, în ţinuturile moldovene, a întors romînilor darul făcut ruşilor prin personalitatea şi activitatea lui Petru Movilă.

Şcoala teologică rusă a fost şi ea un factor de influenţă şi progres pentru viaţa cultural-bisericească din ţările romîne.

Încă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, sînt cunoscuţi doi ardeleni, care studiază la Academia Duhovnicească din Kiev. Întorşi în Ardeal, Dimitrie Eustatievici şi Popa Iancu împlinesc un rol cultural însemnat, prin activitatea lor de profesori. Amintim că Samuil Micu l-a avut profesor pe Iancu Popa.

Marele Veniamin Costache a fost de asemenea în strînse legături cu ierarhia ortodoxă rusă. Dintre tinerii trimişi să studieze în Academia Duhovnicească de la Kiev, au făcut epocă, prin activitatea lor culturală şi socială, Melchisedec, episcopul Romanului, fraţii Filaret şi Neofit Scriban, Silvestru Bălănescu şi Ghenadie Enăchescu.

La fel a procedat şi Mitropolitul Neofit al Ţării Romîneşti, trimiţînd, în anul 1845, 7 tineri să înveţe la seminariile duhovniceşti din Chişinău, Moscova şi Petersburg.

Dintre aceşti elevi şi studenţi bursieri, care au învăţat în şcolile duhovniceşti ruseşti, s-au format cele mai de seamă cadre didactice pentru seminariile din ţara noastră.

Amintim că din veacul al XIX-lea legăturile bisericeşti romîno-ruse au fost susţinute şi prin mijlocirea muzicii.

Prima încercare de a introduce în ţara noastră muzica armonică corală a fost făcută în anul 1832 de arhimandritul rus Visarion, în Bucureşti, cu «Corul cîntăreţilor statului oştirii», din care s-a format, sub Mitropolitul Neofit al Ungro-Vlahiei, aşezămîntul de stat, cunoscut sub numele de «Aşezămîntul corpului cîntăreţilor bisericii domneşti de la Curtea Veche», ce a fost înfiinţat în anul 1846.

Pe linia aceasta se înscrie şi activitatea lui Gavriil Muzicescu în Iaşi, pentru definitivarea introducerii cîntării armonice corale în serviciul divin binecunoscută, ca şi personalitatea acestui elev al Capelei din Petrograd.

* * *

Unirea Țărilor Romîne sub Alexandru Ion Cuza și mai cu deosebire proclamarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Romîne, au pus bazele unei noi epoci de înfloritoare colaborare și frățească prietenie între Biserica Ortodoxă Romînă și Biserica Ortodoxă Rusă.

Aceste legături se adîncesc prin activitatea școlilor teologice ruse, unde sînt trimiși la învățătură numeroși fii ai poporului romîn. Cele două Biserici Autocefale surori se consultă și colaborează pe plan inter-ortodox, ca și în relațiile cu celelalte confesiuni creștine.

Datorită teologilor romîni care au studiat în Rusia, literatura și știința teologică din țara noastră s-a îmbogățit cu noi lucrări teologice, traduse din limba rusă, cu manuale de uz școlar și cu tratate teologice pentru învățămîntul superior.

În prima parte a veacului nostru, în fruntea traducătorilor operelor teologice și a literaturii religioase din limba rusă, stă Patriarhul Nicodim, fostul student al Academiei Duhovnicești din Chiev, unde fusese trimis la studii de către Mitropolitul Moldovei, Iosif Naniescu.

De altfel, tot prin patriarhul Nicodim se încheie ultimul act al raporturilor bisericești romîno-ruse pînă la 1918 și tot prin el se reînoadă firul relațiilor bisericești romîno-ruse după 23 august 1944. El a luat parte ca delegat al Bisericii Ortodoxe Romîne, pe cînd era episcop al Hușilor, la Congresul reprezentanților Bisericilor Ortodoxe și la Sinodul pan ortodox rus de la Moscova din 1917/1918, cînd s-a reînființat Patriarhatul Moscovei.

După 23 august 1944, Patriarhul Nicodim reînoadă firul legăturilor bisericești romîno-ruse, trimițînd delegații ale Bisericii Ortodoxe Romîne la Moscova, plecînd personal, în 1946, în fruntea unei delegații și primind vizitele frățești ale trimișilor Patriarhiei din Moscova.

În 1947, însuși Patriarhul Alexei întoarce vizita patriarhului Nicodim.

Urmașul său în scaunul patriarhal, Prea Fecicitul Patriarh Iustinian, continuă și adînceşte calea noilor legături bisericești romîno ruse, făcînd vizite la Moscova, trimițînd solii și delegați bisericești sau primind vizite și delegații ale Patriarhiei Moscovei.

Toate acest legături se caracterizează printr-o frățească dragoste și printr-o sinceră colaborare, în spiritul unității și ecumenicității ortodoxe.

Întărirea unității și ecumenicității ortodoxe precum și apărarea păcii, sînt obiectivele consfătuirilor și întîlnirilor dintre delegațiile celor două Biserici.

Participarea delegației Bisericii Ortodoxe Romîne în frunte cu P. F. Patriarh Iustinian, în 1948, la serbările jubiliare de 500 ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Ruse și la lucrările Consfătuirii Panortodoxe de la Moscova cum și vizitele reciproce ulterioare precum și actele semnate în duh ecumenic sînt mărturiile prezente ale noilor legături bisericești romîno-ruse.

Aceste vizite reciproce, consfătuirile și schimburile de experiență, schimburile de tipărituri și ajutorul reciproc, întreţin

o influenţă binefăcătoare pentru întreaga ortodoxie, ca şi pentru pacea mondială.

În spiritul dragostei creştine, Biserica Ortodoxă Romînă a primit în dar de la Patriarhia Moscovei un însemnat ajutor şi anume esenţe de mirodenii (100 kgr.) necesare pentru sf. Mir, ca şi un film documentar, despre serbările bisericeşti de la Moscova din 1948; la festivităţile din 1955 prilejuite de canonizarea sfinţilor noştri naţionali şi de generalizarea cultului Cuvioasei Parascheva au luat parte şi delegaţi ai Bisericii Ortodoxe Ruse.

După exemplul Bisericii Ortodoxe Ruse şi urmarea libertăţii de conştiinţă şi a egalităţii dintre culte din R. P. R., în 1948 s-a refăcut şi în ţara noastră unitatea Bisericii Ortodoxe Romîne, prin revenirea romînilor uniţi, cler şi popor, la sînul Bisericii Ortodoxe Mame.

În lupta pentru pace, ca şi în relaţiile cu celelalte culte ambele Biserici îşi folosesc reciproc experienţa şi activitatea lor şi pe plan internaţional creştin.

Amintim că între delegaţii Bisericii ortodoxe romîne care au vizitat Biserica Ortodoxă Rusă, au fost şi adormitul Mitropolit Sebastian al Moldovei şi Sucevei precum şi Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin.

* * *

Acest fugar bilanţ al legăturilor culturale şi bisericeşti romîno-ruse impune slujitorilor Bisericii noastre şi credincioşilor săi, îndatorarea de a rămîne credincioşi trecutului nostru istoric de colaborare şi prietenie cu popoarele Uniunii Sovietice, de a lucra cu toată rîvna, cu dragoste şi sinceritate, pentru întărirea prieteniei romîno-sovietice în toate ramurile de activitate şi de a susţine şi ajuta colaborarea şi dragostea frăţească dintre Biserica Ortodoxă Romînă şi Biserica Ortodoxă Rusă.

Clerici şi credincioşi au datoria de a populariza sincer roadele colaborării dintre Biserica Ortodoxă Romînă şi Biserica Ortodoxă Rusă, ca şi cele ale colaborării şi ajutorului reciproc dintre R. P. R. şi U. R. S. S.

O altă sarcină de cinste pentru slujitorii şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne este cunoaşterea şi popularizarea victoriilor considerabile pe toate tărîmurile de activitate, ale Uniunii Sovietice.

În special se vor cunoaşte şi populariza propunerile de pace ale Uniunii Sovietice privind coexistenţa paşnică între popoare cu sisteme sociale diferite, dezarmarea generală şi totală, desfiinţarea şi abolirea colonialismului, egalitatea şi independenţa tuturor popoarelor.

Se va dezvolta sentimentul de recunoştinţă faţă de marele popor sovietic pentru eliberarea patriei noastre şi pentru neprecupeţitul şi multilateralul ajutor acordat ţării noastre.

Revine tuturor clericilor şi credincioşilor ortodocşi îndatorirea de a veghea la păstrarea şi întărirea prieteniei romîno-sovietice şi a unităţii frăţeşti dintre Bisericile Ortodoxe Ruse şi Romîne.

Fiii celor două Biserici mai au şi îndatorirea de a lupta pentru pacea în toată lumea, prin participarea activă la imnul muncii, prin munca lor de fiecare zi, în condiţiile de viaţă nouă din ţara noastră.

Îndreptar şi îndemn sînt în această privinţă faptele şi vorbele Întîistătătorului Bisericii noastre. Slujitorii şi credincioşii ortodocşi creştini trebuie să fie apostoli ai păcii şi prieteniei între oameni şi popoare.

Pr. I. LOGHIN ŢURCANU
Pr. I. REMEZESCU

BIBLIOGRAFIE

1) Almaş Dumitru: *„Neculai Milescu Spătarul“*, Bucureşti, 1954.

2) Bogdan T. Damian: *„Cărţi ruseşti în Ţara Romînească sub Constantin Brîncoveanu“*, în Biserica Ortodoxă Romînă, nr. 6-7, p. p. 543-557.

3) Idem şi alţii: *„Viaţa lui Antim Ivireanul“*, în Biserica Ortodoxă Romînă, nr. 8/956, pp. 670-863.

4) Brătulescu Victor şi alţii: *„Ştefan cel Mare, binecredincios domn şi apărător al dreptei credinţe. Cu prilejul împlinirii a 450 ani de la moartea lui“*, în Biserica Ortodoxă Romînă, nr. 7/1954, pp. 700-742.

5) Buzan Sever: *„Regulamentele organice şi însemnătatea lor pentru dezvoltarea organizaţiei Bisericii Ortodoxe Romîne“*, în „Studii Teologice“, nr. 5-6/1956, pp. 363-375.

6) Cîmpineanu Victor: *„Mitropolitul Sava Brancovici. Legăturile cu Rusia şi lupta sa împotriva cotropitorilor turci“*, în „Biserica Ortodoxă Romînă“, nr. 6/1955, pp. 551-570.

7) Ciurea I. Al., Pr. Cristescu D. şi alţii: *„Spatarul Nicolae Milescu, cu prilejul împlinirii a 250 ani de la moartea sa“*, în „Ortodoxia“, nr. 4/1958, pp. 491-538.

8) P. Constantinescu-Iaşi, prof. acad.: *„Viaţa şi lupta lui Ştefan cel Mare“*, în „Biserica Ortodoxă Romînă“, nr. 7/1954, pp. 692-699.

9) Idem: *„Din relaţiile artistice romîno-ruse“*, Bucureşti, 1947.

10) Idem: *„Influenţe ale arhitecturii vechi ruseşti asupra vechii arhitecturi romîneşti“*. Bucureşti, 1951.

11) Idem: *„Relaţiile culturale romîno-ruse din trecut“*, Bucureşti, 1954.

12) Idem: *„O prietenie de veacuri“*, Bucureşti.

13) Cetfericov Serghie: *„Paisie stareţul mănăstirii Neamţului din Moldova“* traducere de patriarhul Nicodim, M-rea Neamţ, 1940.

14) Dragomir Silviu: *„Relaţiile bisericeşti ale romînilor din Ardeal cu Rusia în veacul al XVIII-lea“*, Bucureşti, 1914.

15) Elian Al. prof. şi Rămureanu I. prof. pr.: *„Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol şi cu celelalte Biserici Ortodoxe“*, în „Biserica Ortodoxă Romînă“, nr. 7-10/1959, pp. 908-960.

16) Iustinian, patriarh: *„Temeiurile unei vechi prietenii“*, în „Biserica Ortodoxă Romînă“, nr. 10/1955, pp. 888-889.

17) Nicolae, Mitropolit al Krutiţiei şi Colomnei: *„Petru Movilă, Mitropolitul Kievului“*, (1596-1646), în „Biserica Ortodoxă Romînă“, nr. 9/1954, pp. 887-919.

18) Negrescu I.: *„Mitropolitul Petru Movilă înfăţişat de noua literatură teologică rusă“*, în „Ortodoxia“, nr. 1/1952, pp. 135-160.

19) Nonea C. Pr.: *„Legăturile Mitropolitului Varlaam cu Bisericile Ortodoxe din Chiev şi Moscova“*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei“, nr. 10, 12/1957, pp. 806-819.

20) Mihailovici P.: *„Legături culturale bisericeşti dintre romîni şi ruşi în secolele XV-XX“*, 1932.

21) Mihail Paul: *„Relaţiile externe bisericeşti ale lui Ştefan cel Mare“*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei“, nr. 3-4/1957, pp. 228-241.

22) Păcurariu Mircea: *„Traduceri Romîneşti din literatura teologică*

rusă pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea" în „Studii Teologice", nr. 3-4/959, pp. 182-212.

23) Sîrbu C., prof. pr.: „*Din trecutul unităţii ortodoxe. Momente de manifestare a unităţii ortodoxe*", în „Ortodoxia", nr. 1/1959, pp. 63-84.

24) Şerbănescu N., pr.: „*La a 40-a aniversare a reînfiinţării Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Ruse*", în „Ortodoxia", nr. 1/1958, pp. 129-142.

25) Valerian, episcop: „*Prietenia romîno-sovietică va trăi în veac*", în „Biserica Ortodoxă Română" nr. 9-10/1953, pp. 875-895.

14 bis.) Dragomir Silviu: „*Contribuţiuni privitoare la relaţiile Bisericii romîneşti cu Rusia în veacul al XVIII-lea*", Bucureşti, 1912.

EXPOZIŢIA „DEZVOLTAREA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI SUPERIOR ÎN MOLDOVA"

La 26 octombrie 1960 s-au împlinit 100 de ani de la deschiderea cursurilor primei universităţi din ţara noastră. Această sărbătorire cu importanţă de interes naţional, s-a transformat în prim obiectiv al atenţiei întregului popor. Au venit la Iași Preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Romîne, Dr. Ion Gheorghe Maurer, Preşedintele Academiei R. P. R. Athanasie Joja, înalţi demnitari. Cu acest prilej în vechiul local al Universităţii, azi Institutul de Medicină, a fost organizată expoziţia «Dezvoltarea învăţămîntului superior în Moldova». La deschiderea ei, în 28 octombrie 1960, au participat Dr. Ilie Murgulescu, ministru al învăţămîntului, reprezentanţi ai organelor locale, invitaţi din centrele universitare din ţară, oaspeţi veniţi de peste hotare reprezentînd 49 de universităţi, oameni ai muncii, studenţi.

Expoziţia este deschisă în localul vechi al universităţii, în prezent restaurat prin grija puterii de stat. Odată cu vernisajul expoziţiei s-a dezvelit și placa comemorativă de marmoră aşezată la intrare. Expoziţia, care cuprinde cinci săli mari, a cunoscut o mare afluenţă de vizitatori. Pentru informarea celor ce nu au putut s-o vadă, o prezentăm în cele ce urmează. Standurile care au cuprins material original, extrase din documentele vremii, manuscrise, cărţi, diagrame, fotografii, instrumente didactice, frumos amenajate, au oglindit, în ordine cronologică, etapele dezvoltării învăţămîntului superior din Moldova.

Păşim în sala mare de festivităţi, în care străjuiesc portretele conducătorilor patriei. Monumentale sînt coloanele de la intrare şi veşnice în trăinicia lor ca şi instituţia pe care o străjuiesc. În primele două săli următoare este prezentată evoluţia culturii şi a învăţămîntului în Moldova de la origini pînă în 1860.

Cultura în ţara noastră a început să se dezvolte odată cu organizarea şi consolidarea statului feudal. Primele scrieri cu caracter istoric (anale) datează din timpul domniei lui Ştefan cel Mare (1457-1504). Din aceeaşi perioadă datează şi crearea primelor şcoli, care au apărut pe lîngă mănăstiri. Pe lîngă şcoli existente la mănăstiri, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Alexandru Lăpuşneanu înfiinţează la Hîrlău o şcoală de psalti-

chie, iar Despot Vodă, în scurta sa domnie (1561-1563), un colegiu la Cotnari.

În secolul al XVII-lea, ca urmare a unei mai accentuate stabilităţi politice, se produce o relativă înviorare a economiei Ţărilor Romîne, fapt care se reflectă şi pe plan cultural. Numărul şcolilor de la Iaşi este mereu în creştere. Desigur, ele erau rezervate păturilor dominante ale societăţii din care cauză numărul şcolarilor se menţinea redus.

Cel mai important moment în dezvoltarea învăţămîntului în Moldova, aşa cum subliniază şi expoziţia, îl constituie, în această perioadă, deschiderea colegiului de la Trei Ierarhi, în 1640, pentru care fondatorul său Vasile Lupu a pus să se clădească un edificiu impunător. Pentru predarea limbii latine, slave şi greceşti a chemat profesori de la Chiev, de la şcoala întemeiată acolo de Mitropolitul Petru Movilă.

După modelul Academiei de pe lîngă Patriarhia din Constantinopol, Nicolae Mavrocordat, primul domn fanariot din Ţările Romîne, a reorganizat, în 1712-1713, şcoala domnească de la Iaşi.

Folosirea limbii romîne în texte scrise, în locul vechii slave, înlesneşte răspîndirea cărţilor într-un cerc din ce în ce mai larg. Moldova a dat şi cărturari cu renume mondial : N. Milescu, D. Cantemir.

La Iaşi, în decursul acestor secole, au apărut numeroase cărţi religioase traduse în limba romînă şi datorită răspîndirii lor largi, ele au adus o contribuţie de seamă la formarea limbii romîne literare.

În acţiunea de răspîndire a cărţii, un rol însemnat au jucat tipografiile. În 1640, Vasile Lupu recurgînd la sprijinul Mitropolitului de la Chiev, Petru Movilă — de origină moldoveană — a adus litera chirilică, teascuri şi meşteri tipografi. În această tipografie, instalată la Mănăstirea Trei Ierarhi, s-au tipărit cărţi valoroase cum ar fi Cazania lui Varlaam (1643), traducerea Basilicalelor bizantine sub numele de Pravila lui Vasile Lupu (1646), expuse în standuri în original.

Cu timpul, dezvoltarea culturii moldovene prezintă aspecte noi. Alături de Bucureşti, Iaşul devine, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, unul din principalele centre de înflorire a culturii. Progresul înregistrat în această privinţă este scos în relief prin mărturiile ce ni s-au păstrat din trecut.

Învăţămîntul s-a transformat potrivit noilor condiţii de dezvoltare a societăţii. Primul pas s-a făcut prin hrisovul de la 1765, care a reorganizat Academia domnească de la Iaşi şi a transformat-o dintr-o şcoală de studiere a literaturii clasice, într-o academie de filozofie şi ştiinţe. O altă reformă, pentru îmbunătăţirea învăţămîntului a fost efectuată în 1803. Mari merite are G. Asachi, care, în 1813, întemeiază, în cadrul academiei, o secţie de ingineri hotarnici. Limba romînă devine limbă de predare. Iaşul s-a îmbogăţit cu instituţii de învăţămînt în 1828 — Gimnaziul vasilian, în 1841 — Şcoala de arte şi meserii, în 1855. — Şcoala preparandistă (viitoarea «Şcoală normală»). Regulamentul

Organic a prevăzut infiinţarea Academiei Mihăilene, care s-a și deschis în 1835.

Academia mihăileană a constituit un început de învăţământ superior și acolo s-au creat tradiţiile progresiste din moștenirea noastră culturală.

Documentele și cărţile expuse în aceste două săli arată înalta măiestrie a artei caligrafice și a miniaturisticii. În același timp relevă strădania generaţiilor în drumul lor de creare a culturii noastre, și se dezvăluie rădăcinile adînci populare ale acestei culturi. Învăţământul nu este decît o formă de expresie a culturii care pătrunde în mase.

Unirea Ţărilor Romîne, înfăptuită în 1859, ca rezultat al luptelor și al aspiraţiilor maselor populare, a creat noi condiţii pentru un învăţământ universitar complet. În lumina acestor condiţii, întemeierea Universităţii din Iași, în 1860, reprezenta expresia elementelor progresiste și patriotice ale epocii. Universitatea ieșană ne apare astăzi ca un rezultat al dezvoltării vieţii economico-sociale în Ţările Romîne cu începere de la 1848 și al puternicului avînt popular din această perioadă a dezvoltării interne [1]).

În următoarele săli sînt expuse diferite documente privind viaţa universităţii. Este prezentată decizia de constituire a universităţii, expusă într-o frumoasă vitrină separată. Documentul, scris pe pergament, cu iscălitura autografă a lui Alexandru Ioan Cuza și contrasemnat de Ministrul cultelor și învăţământului public M. Kogălniceanu, păstrează pecetea roșie doveditoare. De la aceeași dată afișul de deschidere : «Programu pentru inaugurarea solemnă a Universităţei de Iassi, în zioa de 26 octomvrie 1860». Afișul specifică ziua de miercuri, ora 11 ; din întîmplare anul acesta 26 octombrie a căzut tot miercuri.

Este expusă Hotărîrea Colegiului profesoral, prin care se alege în unanimitate primul rector în persoana prof. I. Strat. Raportul către domn este semnat de Filaret Scriban. Universitatea se deschisese cu patru facultăţi : Dreptul, Literele, Ştiinţele și Teologia, cu foarte puţini studenţi. Facultatea de Teologie avea 27 de studenţi, printre care se număra și Ion al lui Petru Creangă, absolvent a 4 clase a seminarului de la Socola, pe atunci diacon.

Din aceeași perioadă, un exponat special este destinat activităţii lui Mihail Eminescu ca bibliotecar al Universităţii și a eruditului B. P. Hașdeu. «Gramatica sanscrită» în manuscris, alcătuită de M. Eminescu ca și «Metoda specială a aritmeticii — Treapta a 2-a» de Ion Creangă stau la loc de cinste în această vitrină.

Vizitatorul face cunoștinţă cu manualele și cursurile apărute imediat după înfiinţarea universităţii. Sînt preţioase următoarele : Dr. Hurmuzescu (ştiinţe), Simeon Bărnuţiu (drept), Al. Philippide (litere). Au apărut și reviste ştiinţifice sub egida și conducerea profesorilor.

---

1) *Universitatea „Al. I. Cuza" — Iași.* (1860-1960), volum omagial, Iași 1960, p. 58.

În 1900 vedea lumina tiparului prima de acest fel. «Annales scientifiques de l'Université de Iassy» tom-I, septembre 1900, sub conducerea lui Petru Poni și Dragomir Hurmuzescu, publicație a Facultății de științe, care avea să devină un organ de valorificare a rezultatelor din laboratoare și un instrument de schimb cu foarte numeroase publicații de specialitate străine. Profesori de seamă, a căror nume au rămas scrise cu litere de aur în istoria Științei romînești au activat la universitatea ieșeană : M. Kogălniceanu, Vasile Conta, Gr. Cobîlcescu, Dr. I. Cantacuzino. Școala de *matematică*, sub îndrumarea lui A. Myller, școala *istorică* cu A. D. Xenopol, școala de *chimie* cu Petru Poni, școala *filologică* cu Al. Philippide sînt cuceriri de prestigiu ale științei la care ieșenii au adus o contribuție valoroasă.

Perioada de după 1918 pînă în 1944 este ilustrată cu exponate în altă sală. Pot fi urmărite constant trăsăturile democratice și progresiste care au animat pe profesorii acestei instituții. Revistele «Viața romînească» și «Însemnări ieșene», la care colaborau mulți universitari, sînt cunoscute prin atitudinea pe care au luat-o contra fascismului. Presa democrată a timpului ca : «Bluze albastre», «Socialismul», «Manifest» au oglindit diferite aspecte din viața și activitatea universitarilor ieșeni.

În 1939, universitatea, decernînd maestrului Mihail Sadoveanu diploma de «doctor honoris causa» își reafirma poziția ei democratică. Sînt prezentate fotografiile celor mai de seamă profesori care au activat acum : Ion Borcea, Paul Bujor, B. Alexandrescu, Radu Cernătescu, G. Călinescu, P. Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, G. Ibrăileanu. A. Myller, M. Ralea, S. Sanielevici, Traian Bratu rector în 1939.

În cursul acestei perioade universitatea e denumită cîțiva ani (1935-1942) «Universitatea Mihăileană», potrivit ideii greșite că ea ar continua tradiția universitară a Academiei mihăilene din 1835. În 1942 ea capătă numele adevăratului ei ctitor Al. I. Cuza. Sînt expuse documente care arată că universitatea se afirmă în știința și cultura romînească, ca și pe planul științei mondiale. Prin schimburi de publicații, vizite, schimb de conferențiari, prin congrese se stabilesc relații mai strînse cu celelalte universități din țară și străinătate.

După 23 August 1944, în anii puterii populare, universitatea ieșeană s-a încadrat cu avînt în noua viață culturală a țării noastre aducîndu-și contribuția la creșterea unei intelectualități noi, devotată poporului nostru muncitor, făuritor al unei noi orînduiri sociale. Profilul actual al universității reprezintă expresia susținutei strădanii de a dezvolta și îmbunătăți calitatea învățămîntului superior pentru a corespunde cerințelor dezvoltării economiei și culturii în țara noastră. Panouri sugestive arată că față de 1938, cînd erau 1317 studenți, azi Iașul are aproape 10.000. Astăzi universitatea are 5 facultăți cu 21 de secții. Cifrele prezentate în diagrame la expoziție sînt edificatoare : Biblioteca universității posedă acum 1.200.000 titluri (cărți, reviste, ziare), cu rarități bibliografice prețioase ; desfășurarea procesului de învățămînt se face cu 352 de cadre ; în 1958-59 au fost 447 absolvenți.

Unii dintre foştii şi actualii profesori ai universităţii au devenit membri ai Academiei. Standurile sînt ornamentate cu portretele lor şi putem cita pe G. Călinescu, M. Ciucă, Radu Cernătescu, E. Condurachi, P. Constantinescu-Iaşi, N. Hortolomei, Horia Hulbei. I. Enescu, Iorgu Iordan, O. Mayer, V. Mîrza, Gr. C. Moisil, A. Myller, A. Oţetea, Şt. Nicolau, J. Niţulescu, V. Rîşcanu, Dr. C. I. Parhon, Şt. Procopiu academicieni şi C. V. Gheorghiu, Mendel Haimovici, Mircea Savul — membri corespondenţi.

Ultimele standuri cuprind publicaţiile în care se oglindeşte munca de cercetare ştiinţifică depusă în ultimii ani de profesori cît şi de studenţi, în cercurile ştiinţifice. Analele ştiinţifice ale universităţii, cu diferitele ei serii, sînt cunoscute în întreaga lume. Un sprijin important în munca de cercetare îl oferă materialele ideologice apărute în «Lupta de clasă».

Darurile oferite de reprezentanţii celor 49 de universităţi străine, printre care pergamente, colecţii de obiecte rare, machete ale universităţilor pe care le reprezintă, lucruri de artă, împodobesc un colţ al acestei instructive treceri în revistă a ceea ce a însemnat Moldova pentru ştiinţa şi cultura romînă.

Părăsind expoziţia, simţim mîndria unui secol trecut, care dă universităţii prestanţa bătrîneţii înălbite, şi în acelaşi timp simţim bucuria primăverii senine, a noului secol, pe care-l începe universitatea «Al. I. Cuza» sub cerul păcii şi al progresului.

ZAM. PAUL

POATE FI ÎNLOCUIT „TATĂL NOSTRU" CU RUGĂCIUNI IMPROVIZATE?

In practica unor creştini din vremea noastră există tendinţa de a acorda o importanţă deosebită, dacă nu chiar exclusivă, rugăciunilor improvizate [1]). Acestea sînt preferate nu numai rugăciunilor întocmite de Biserică de-a lungul veacurilor, dar pînă şi rugăciunii aceleia pe care ne-a învăţat s-o rostim însuşi Domnul şi Mîntuitorul Hristos: «Tatăl nostru» [2]). Deşi pare lucru curios din partea celor care tind să respecte întru totul Sfînta Scriptură şi nimic altceva, totuşi chiar aceştia manifestă rezervă şi ostilitate faţă de o rugăciune al cărei text ni-l recomandă Evangheliile [3]).

Pe ce se întemeiază o astfel de atitudine negativă faţă de Rugăciunea Domnească? Motivele sînt, unele de ordin general privind modul de a înţelege rugăciunea în ansamblu ei, altele în legătură cu textul propriu zis al rugăciunii «Tatăl nostru» socotit nepotrivit în gura unui adevărat creştin.

1. – Rugăciunea, se spune, «nu trebuie să fie din cuvinte învăţate pe dinafară» [4]). Atunci cînd ne rugăm, «nu trebuie să ne legăm de anumite forme» [5]). Viaţa creştină este atît de bogată şi variată încît nu e bine să fie încorsetată în formule neschimbate ci lăsată să se reverse în rugăciuni ale căror cuvinte vor fi dictate de inspiraţia momentului. Aşa stînd lucrurile, însăşi rugăciunea «Tatăl nostru» cu textu-i fix stînjeneşte manifestarea plinătăţii duhului şi, de aceea, ori este lăsat deoparte, ori este schimbat după buna dorire a fiecăruia, cum s-a şi întîmplat spre pildă în practica adepţilor grupării «Ştiinţa creştină», care îl rostesc aproximativ astfel: «Tatăl nostru şi Dumnezeule Maică, deplinule armonic, adoratule, împărăţia Ta a venit. Binele este atotprezent şi atotputernic. Fă-ne în stare să ştim că Dumnezeu este totul în toate, precum în cer aşa şi pe pămînt. Dă-ne nouă har pentru ziua de acum, hrăneşte pornirile şi simţirile celor flămînzi...» [6]).

---

1) Pr. I. V. Pascu, *Rugăciuni improvizate*, în rev. Cronica Romanului, Roman, an. XXII, nr. 4-5, aprilie-mai, 1946, pp. 79-83.

2) Pr. Dr. Nicolae Brînzău, *Pocăiţii*, Petroşani, 1913, p. 100.

3) *În şcoala rugăciunii*, (Explicarea rugăciunii Tatăl nostru), Bucureşti, 1940, p. 76 sq.

4) *Memoriu şi scurtă expunere a doctrinei creştinilor după Evanghelie* ed. I-a, Ploeşti, f. a. p. 10, ap. Episcop Dr. Grigorie Comşa, *Noua Călăuză...* Arad, 1927, p. 120. I.

5) Gr. Comşa, *o. c.*, p. 80. Cf. Dr. Vladimir Dimitrievici, *Nazarenismul.* Istoria şi fiinţa lui, trad. Iosif Balan, Caransebeş, 1906, p. 173, nota 36.

6) Ap. Ernst Kalb, *Kirchen und Sekten der Gegenwart*, 2 Aflg. Stuttgart, 1907, pp. 553-4.

Este necesar, altminteri zis, ca rugăciunea să fie spontană şi acomodată trebuinţelor duhovniceşti de moment ale credinciosului. Pentru acest motiv, pretind quakerii, Domnul Hristos nici nu a vorbit de obligativitatea repetării rugăciunii «Tatăl nostru». Ceea ce a intenţionat El a fost să îmbie un simplu exemplu de rugăciune [7]).

2. — De altfel, cuprinsul însuşi al Rugăciunii Domneşti demonstrează mai bine decît orice, afirmă unii, nevoia de a se renunţa la cereri cărora le lipseşte o temeinică justificare creştină. Ele au putut fi adresate lui Dumnezeu numai de credincioşi aparţinînd epocii de dinaintea Golgotei.

a) Chiar invocarea iniţială de «Tatăl nostru» este pe de-antregul nepotrivită atît pentru că Dumnezeu, creatorul tuturor, e părinte doar al celor buni şi ascultători, precum socotesc creştinii după Evanghelie [8]), cît şi pentru că nu poţi să-l numeşti pe Dumnezeu tată fără să-ţi adaugi un păcat în plus la cele pe care le ai, bine ştiind că tocmai în momentul cînd îi spui aşa s-ar putea să asculţi de cel rău ori să faci voia lui [9]).

b) Dintre cereri, a doua, formulată în cuvintele: «vie împărăţia Ta», a fost criticată, spre pildă, de John Darby († 1882), pe motivul că ar reduce misiunea creştinismului la una pur lumească, pămîntească atunci cînd scopul îi este mîntuirea şi alegerea celor credincioşi din mulţimea celorlalţi care sînt sortiţi pieirii [10]). Dacă ar avea vreun sens o astfel de cerere, apoi s-ar reduce la acela că prin cuvintele rugăciunii «am putea numai să accelerăm sosirea vremii de suferinţă a judecăţii înfricoşate» [11]).

c) Inacceptabilă pare unora şi cererea a patra: «pîinea noastră... dă-ne-o astăzi», deoarece e o «nerușinare» să ceri un lucru atîta vreme cît nu te găseşti în nevoie [12]); ori majoritatea creştinilor rostesc astfel de cuvinte şi atunci cînd au hrană din belşug.

d) Cele mai aspre obiecţii au fost aduse, însă, cererii a cincea: «Şi ne iartă nouă greşelile noastre precum şi noi iertăm greşiţilor noştri». Un exemplu ni-l oferă acelaşi Darby de care am pomenit [13]), precum şi urmaşii lui de azi, creştinii după Evanghelie. «Ideea fundamentală din doctrina acestora este că cel hotărît să ducă o viaţă creştină nu mai are de ce să se considere păcătos, ci se crede liber de păcate» (Rom. VI) [14]). Hristos a răscumpărat odată pentru totdeauna orice fel de păcat aşa încît cel «renăscut» e în realitate un «om desăvîrşit» (Efes. IV, 11, 14) şi ca atare lipsit de orice pată. Un astfel de «copil al lui Dumnezeu» nu mai are sens să ceară a se ierta păcatele pentru simplul motiv că e lipsit de ele. De aceea «Tatăl nostru» l-au putut rosti doar cei de dinaintea jertfei Mîntuitorului,

---

7) Idem, o. c., p. 367.

8) Episcop Grigorie Leu, *Sectele din Romînia*, 1931, p. 86.

9) „*N-am vreme*", prelucrare de A. P., în rev. „Creştinul", organ al Adunărilor creştine după Evanghelie, Ploeşti, an. XV, nr. 1-3, ianuarie-martie, 1946, p. 26.

10) E. Kalb, o. c., pp. 464-5.

11) Dr. Vl. Dimitrievici, o. c., p. 173 nota 36 şi E. Kalb, o. c., p. 466, nota 1.

12) *Idem, ibidem.*

13) J. de la Servière, art. *Darby*, în Dictionnaire de Théologie Catholique, t. IV, 1, (Paris, 1924), col. 145.

14) Pr. Al. N. Constantinescu, *Sectologie*, ed. 3-a, Bucureşti, 1943, p. 41.

fiind «o rugăciune aronitică... apărută pe pămîntul iudaic»[15]) nu însă creştinii adevăraţi care beneficiază de roadele dumnezeiescului sînge vărsat spre izbăvirea lor.

Interesante păreri au emis cu privire la cererea a cincea la care a fost alăturată cererea a şaptea, şi credincioşii numiţi «perfecţionişti», aderenţi ai lui Fritz Berger, originar din Elveţia. După primul război mondial acesta a creat o grupare cu evidente tendinţe spre darbyśm. Menţionatele cereri n=ar putea fi rostite, susţin bergerienii, decît de cei convertiţi şi doar în favoarea poporului păcătos[16]). Iată mai îndeaproape însă modul de a raţiona al lui Berger:

Rugăciunea domnească, spune numitul elveţian, a fost dată ucenicilor înainte de Cincizecime, cînd ei nu erau încă renăscuţi. După Rusalii ea şi=a pierdut valabilitatea mai ales din pricina cererii a cincea, întrucît Apostolii şi de asemenea fiecare convertit au primit iertare deplină pentru trecut şi pentru viitor. Dacă cineva ar vrea totuşi să mai rostească această rugăciune, n=ar putea=o face decît în sensul de a se număra pe sine, ca şi Daniel, între cei păcătoşi (Daniel, IX). «Căci nu se spune *„iartă=mi păcatele mele* – observă Berger – *ci iartă păcatele noastre"!* La dreptul vorbind cererea a cincea este pentru credinciosul căruia i=au fost iertate păcatele nimic mai mult decît un îndemn «de a ierta acelora care au greşit faţă de el», întrucît pentru sine însuşi nu mai are trebuinţă de o astfel de cerere, precum şi altminteri «după învierea lui Iisus nu mai găsim nimic în Scriptură care să=i facă pe ucenici să implore neîncetat iertarea pentru ei. De asemenea nu se găseşte nici învăţătura care azi e tema principală a celor mai mulţi evlavioşi, anume că fiii lui Dumnezeu trebuie să se roage în fiecare seară lui Dumnezeu pentru iertare». «Dacă aş vrea să propovăduiesc că ar trebui să ne rugăm neîncetat pentru iertare, precizează Berger, atunci aş fi din acea clipă un prieten al acestor mulţi evlavioşi. Totodată însă aş ajunge în conflict cu învăţătura despre Cruce». La fel de puţin se potriveşte celor răscumpăraţi şi cererea a şaptea. «Cîţi ani de=a rîndul, se spovedeşte Berger, m=am tot rugat: izbăveşte=mă... Dar lucrul acesta nu m=a ajutat la nimic... Şi atunci Dumnezeu mi=a trimis un frate. Acesta mi=a spus să mă gîndesc că sînt răscumpărat, că Hristos m=a răscumpărat». «Aceia care se roagă neîncetat: iartă=mă, izbăveşte=mă, mărturisesc prin aceasta: eu nu am păzit poruncile Lui, eu trebuie să păcătuiesc neîncetat. Dar făcînd aşa ei dovedesc că nu=l cunosc pe Iisus şi că deci nu=l au pe Mîntuitorul cel viu... că pînă la urmă ei pier întocmai ca şi cei ce năzuiesc spre împărăţia cerurilor dar nu ajung vreodată în ea... De aceea, suflete scump, părăseşte metoda bieţilor păcătoşi». Astfel stînd lucrurile, aceia care mai rostesc încă în favoarea lor cererile a cincea şi a şaptea, «socotesc de necurat sîngele lui Iisus». Potrivit zicerilor din I Ioan 3, 6 şi 4, 17 cel renăscut ar fi părtaş firii dumnezeeşti în tot ceea ce gîndeşte, vorbeşte, săvîrşeşte absolut asemenea lui Hristos şi, ca atare, nu mai poate păcătui. «Toţi nervii păcatului» şi «natura cea veche» ar fi

---

15) Paul Scheurlen, *Die Sekten der Gegenwart und neuerre Welt anschauungsgebilde*, 4, Aflg. Stuttgart, 1930, p. 170.

16) Dr. K. Algermissen, art. *Evanghelischer Bruderverein*, în Lexikon für Theologie und Kirche, hrsg. von Dr. Michael Buchberger, 2 Aflg., III, Bd. (Freiburg im Br., 1931), col. 887.

smulse din el, toate ale sale ar fi călăuzite şi umplute de duhul lui Dumnezeu. Ceea ce îl asaltează sînt doar uneltirile diavolului care însă nu-l mai privesc [17]).

* * *

Am menţionat pînă aici opiniile unor creştini cu privire la Rugăciunea Domnească. In locul ei, după cum mai spuneam, aceştia au pus rugăciunile improvizate. Se naşte evident întrebarea dacă o asemenea atitudine e acceptabilă din punct de vedere autentic creştin?

In convorbirea lor cu Dumnezeu – căci aceasta se afirmă în-deobşte că este rugăciunea – credincioşii spun şi cer multe. Or, rugăciunea «Tatăl nostru», stă la îndemîna tuturor spre a cunoaşte că ea cuprinde în alcătuirea ei elementele oricărei rugăciuni ce s-ar adresa lui Dumnezeu [18]). «De veţi străbate toate rugăciunile, observă pe bună dreptate Augustin, nu veţi afla nimic care să nu fie cuprins în Rugăciunea Domnească» [19]).

De asemenea Rugăciunea Domnească rezumă, într-un anumit fel, întreaga credinţă creştină, cum se desprinde ea din Sfintele Cărţi, ceea ce l-a făcut pe Tertulian s-o numească «breviarum totius Evangelii» [20]).

Aşa stînd lucrurile e lipsită de valabilitate pretenţia de a căuta un mod mai desăvîrşit de adresare către Dumnezeu decît acela care, pe lîngă faptul că ni l-a dat însuşi Fiul lui Dumnezeu, cuprinde într-însul tot ceea ce e menit să răspundă necesităţilor duhovniceşti. Rugăciunile improvizate oricît ar fi de bine ticluite nu se pot ridica la înălţimea rugăciunii «Tatăl nostru», lipsindu-le complexitatea şi, în măsură mai mare încă, biblicitatea. Din această pricină în Biserica primară cînd încă nu s-au stabilit formulare de rugăciuni şi la fel mai tîrziu cînd acestea au intrat în uz, rugăciunea cea mai preţuită şi mai des rostită era «Tatăl nostru». «Invăţătura celor 12 Apostoli» numită scurt şi «Didahia», reflectînd o stare de lucruri din Biserica veacului I, spune că primii creştini rosteau de trei ori pe zi Rugăciunea Domnească [21]). Ea era explicată catehumenilor care urmau să primească botezul iar aceştia o învăţau pe de rost alături de simbolul credinţei. Scrierile unor Sfinţi Părinţi conţinînd tălmăciri ale Rugăciunii Domneşti, ca spre pildă cele ale lui Ioan Hrisostom, Ciril al Ierusalimului, Augustin etc., nu sînt în fond altceva decît cuvîntări adresate acelora care se pregăteau pentru botez [22]). Rugăciunea «Tatăl nostru» şi-a găsit un loc important atît în cultul creştin public cît şi în cel privat [23]).

---

17) Fritz Berger, „*Gedenket an euere Lehrer*“ şi „*Etwas für über das Unser-Vater*“, Kalchofen, Emmental, Schweitz; „*Könner wird das Unser-Vater noch beten*“? (Kollektenblatt für Innere Mission, Bern, 62, Iahrgang nr. 244), ap. P. Scheurlen, o. c., pp. 188-189.

18) Ciprian, *Despre rugăciunea Domnească*, 28, (Migne, P. L. IV, 555 C.).

19) Augustin, *Epistola CXXX către Proba*, XII, 22, (Migne P.L. XXXIII, 503).

20) Tertulian, *Despre rugăciune*, 1 (Migne, P. L. I, 1255 B).

21) *Invăţătura celor doisprezece apostoli*, VII, 3 (ed. F. X, Funk Tübingen, 1888, p. 24).

22) I. Mihălcescu, *Clement Alexandrinul, Origen şi Ciril al Ierusalimului despre Rugăciunea Domnească*. în rev. Bis. Ort. Rom. seria II, an. XLII, nr. 2 (515), februarie 1924. pp. 65-72.

23) *Idem, ibidem.*

Importanţa deosebită acordată Rugăciunii Domneşti nu poate fi micşorată nici prin analiza, oricît de exigentă, a cuprinsului şi formei ei. Toate cuvintele pe care le foloseşte au temei scripturistic peste care e greu să se treacă.

Aşa spre pildă numele de «Tată» dat lui Dumnezeu se poate justifica prin sute de citate biblice [24]). In orice caz spunînd bunăoară Apostolul Petru, că «de chemaţi Tată pe cel ce judecă cu nepărtinire, după lucrul fiecăruia, petreceţi întru frică zilele vremelniciei voastre» (I Petru 1, 17), aceasta nu înseamnă că nu avem dreptul să-l numim pe Dumnezeu Tată, aşa putîndu-i-se adresa numai cei fără de păcat. Lui Dumnezeu trebuie să-i spunem Tată tocmai pentru că de atîtea ori cădem şi urmăm voii diavolului, căci în calitate de Tată «face El să răsară soarele peste răi şi peste buni, şi trimite ploaie peste drepţi şi peste nedrepţi» (Mat. 5, 45), fiind mult milostiv (Luca 6, 36).

A crede apoi că e nepotrivit să se vorbească despre împărăţia lui Dumnezeu şi a cere «venirea ei», este cel puţin straniu la un creştin, ştiută fiind insistenţa cu care se pomeneşte în toate paginile Scripturii despre «împărăţia lui Dumnezeu» pe care însuşi Domnul ne-a îndemnat s-o căutăm mai-nainte de orice (Mat. 6, 33; Luca 12, 31). Impărăţia aceasta, cum bine spune Rugăciunea Domnească, este cerută şi aici pe pămînt, ca constînd «în dreptate şi pace şi bucurie întru Duhul Sfînt» (Rom. 14, 17).

Pîinea zilnică pe care o aşteptăm de la Tatăl ceresc, spre a ne referi în continuare la cererea a patra a Rugăciunii Domneşti, nu este doar pîinea materială care întreţine trupul, ci pîinea menită a hrăni întreaga fiinţă a credinciosului. O astfel de pîine, însă, nimeni nu poate spune că o are peste trebuinţele imediate aşa încît să nu fie de-a pururi lipsit de ea. Iar dacă interpretăm cuvîntul «pîine» în sens pur spiritual, cum face Origen [25]), ori ca Sfînta Euharistie, cum fac atîţia din Părinţii Bisericii [26]), atunci apare şi mai evidentă necesitatea de a fi cerută în fiecare zi.

Profund greşită, în fine, este respingerea cererii a cincea pe motiv că fiind curăţiţi prin sîngele jertfei Domnului Hristos, n-am mai avea păcate a căror iertare trebuie cerută prin rugăciune. E adevărat că roadele operei de mîntuire săvîrşite pe Golgota sînt complete, universale şi pentru totdeauna, de ele urmînd să se împărtăşească credinciosul de oriunde şi oricînd. Aceste roade trebuiesc însă impropriate de fiecare în parte, lucru ce nu se înfăptuieşte automat (Filipeni 2, 13 sq.). Altcum ar fi lipsită de sens împărţirea în izbăviţi şi osîndiţi care stă la temelia Sfintei Scripturi. Avem de-a face aici cu o confuzie pe cît de frecventă, tot pe atît de eronată.

Mîntuitorul ne-a iertat odată pentru totdeauna, e adevărat, dar păcatele făcute zilnic nu se şterg de la sine, chiar dacă ne-am

---

24) Episcopul Valerian Zaharia, *Flori alese din grădina Sfintelor Scripturi*, Oradea, 1955, p. 348 sq.

25) Origen, *Despre rugăciune*, 27, (Migne, P. G. XI, 513 C.).

26) Cf. Atanasie, *Despre întruparea Cuvîntului*, 16, (Migne, P. G. XXVI,. 1012 B.); Augustin, *Cuvîntul LVII despre Rugăciunea Domnească*, 7 (Migne, P, L. XXXVIII, 390); Ioan Damaschin, *Dogmatica*, IV, 13, (Migne, P. G. XCIV 1144-1148).

predat lui Dumnezeu. Mîntuirea obiectivă trebuieşte subiectivată, cum se spune în graiul bogoslovilor, ceea ce e absolut firesc.

Cît priveşte pretenţia că cel ce odată a devenit copil bun al lui Dumnezeu nu mai poate păcătui, bazată pe interpretarea unilaterală a Sfintei Scripturi (I Ioan 3, 6) – socotesc că nu este cazul să se demonstreze, cu alte texte scripturistice că e greşită, deoarece contrariul rezultă limpede din viaţa de fiecare zi. Oricare dintre noi greşim mereu şi mult, chiar dacă ne socotim «ai Domnului». Apostolii înşişi, cu toate că se găseau în apropierea nemijlocită a Domnului, au căzut în greşeli.

Poate cineva pretinde că face excepţie?

De aici nu rezultă că această înţelegere a lucrurilor ar reprezenta un îndemn la păcate, cum insinuează Berger, pe motivul că şi aşa vom fi iertaţi dacă îl rugăm pe Dumnezeu. E vorba doar de a clarifica o problemă şi a recunoaşte o realitate. De aceea Domnul Iisus oferind numai un «exemplu» de rugăciune, l-a dat credincioşilor de totdeauna fără să-i limiteze valabilitatea: «Cînd vă rugaţi să vă rugaţi aşa: Tatăl nostru» (Mat. 6, 9 sq; Luca 11, 2 sq).

* * *

Respingerea Rugăciunii Domneşti de către unii credincioşi şi înlocuirea ei cu rugăciuni improvizate n-are, după cum poate înţelege oricine, motivare serioasă, nici biblică, nici tradiţională. Respingerea ei nu îmbunătăţeşte viaţa religioasă a creştinilor şi nici nu potenţează rîvna lor duhovnicească. A socoti că o rugăciune făcută cu vorbe proprii e mai completă şi mai cu efect decît aceea al cărei text se găseşte în Sfînta Scriptură este, în ultima analiză, oricare ar fi argumentele ce se indică, o gravă ofensă adusă, cuvîntului lui Dumnezeu. De aceea Biserica acordă mereu o importanţă de prim ordin rugăciunii «Tatăl nostru» şi nu tinde ca celelalte rugăciuni care se rostesc în cultul ei să i se substitue[27]).

Arhid. Conf. NICOLAE CORNEANU

---

27) E. Vykoukal, art. *Vater Unser*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, X, Bd., (Freiburg im Br. 1938), col. 499, Cf. Dr. K. Algermissen, *Konfessionskunde*, 4, Aflg., Hannover, 1930, p. 165 şi ediţia modificată din Hannover, 1939, pp. 409 şi 563.

AFIRMAREA EXISTENȚEI STATULUI MOLDOVEAN ÎN LUPTELE DINTRE CATOLICI ȘI ORTODOCȘI PÎNA LA INTEMEIERE. VOIEVODATUL LUI DRAGOȘ

Spre deosebire de celelalte provincii romînești, unde săpăturile arheologice au scos la lumină urme creștine din primele secole ale erei noastre, Moldova, este singura în care nu s-au găsit asemenea dovezi. Pînă în secolul al XI-lea nu avem nici măcar informații scrise despre așa ceva.

S-ar putea ca lipsa acestora să se datorească faptului că ea nu a fost sub dominațiunea romană, prin care s-a făcut în genere pătrunderea creștinismului în Dacia [1]).

Totuși e greu să ne închipuim că, noua religie, care propaga egalitatea tuturor oamenilor înaintea cerului și dreptul la viață al fiecăruia în parte, în raport cu vechile religii păgîne, să nu fi avut ecou și în rîndurile locuitorilor acestei provincii.

Nu e posibil ca centre creștine, așa de mari, cum erau cele din Dobrogea [2]), mai ales la Tomis [3]) — să nu fi avut o influență și asupra Moldovei. Dovada cea mai sigură că noua doctrină, care îndemna pe oameni la iubirea semenilor lor, indiferent de naționalitate, a fost cunoscută și de locuitorii Moldovei este că ei apar în istorie creștinați. Geograful persan Gardîzî, nota la 1050 că, poporul care se trage din Roma, de lîngă munți, Dunăre, Marea Neagră și regiunea Atelcuț, vecin cu rușii și ungurii este creștin [4]).

Din lipsa izvoarelor istorice, nu putem ști astăzi cine au fost dascălii noii doctrine în mijlocul moldovenilor și nici măcar cînd au început ei munca pe aceste meleaguri.

Abia din secolele XIII-XIV avem probe documentare, în care se menționează existența unor învățători ai noii religii și clădirea monumentelor de cult. Aceste documente înregistrează însă oameni de cultură și fapte în legătură cu disensiunile dintre biserica romano-catolică și cea de răsărit, după Marea Schismă (1054). Ele ne informează că aceste ciocniri s-au produs pe teritoriul Moldovei începînd cu un secol și jumătate înainte de așa

---

1) *Istoria Bisericii Romine*, Buc. 1957, p. 40 și urm.
2) R. Netzhammer, *Die christlichen Alterümer der Dobruscha*, Buc. 1918.
3) Idem, *Creștinătatea în vechea Tomi*, Baia Mare, 1904.
4) A. Decei, *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardîzî* (a. 1050), în „*Fraților A. și I. Lăpedatu*“ Buc. 1936 (p. 877-900), p. 882.

zisa întemeiere a statului. Drept urmare a acestor neînţelegeri pe tărîm cultural, legate strîns de dorinţa poporului moldovean de a scăpa de o exploatare economică instaurată de papalitate, oriunde apăreau reprezentanţii ei, a fost începutul unor lupte politice care pentru moldoveni a dus la independenţa statului în secolul al XIV-lea.

De aceea, probabil, şi cea mai veche cronică moldovenească cunoscută sub numele de Cronica Anonimă[5]) sau Cronica Moldo-Rusă[6]) pune aceste evenimente în legătură cu papa Formozus, cu luptele dintre rîmlenii vechi şi rîmlenii noi, cu închipuitele lupte ale lui Ladislau cel Sfînt cu tătarii ? la care ar fi participat şi romanii, iar ca strămoşi ai moldovenilor pe Roman şi Vlahata[7]), latini de «lege creştinească» plecaţi din Italia de «prigoana ereticilor împotriva creştinilor», din care se trage apoi Dragoş Vodă.

Lăsînd la o parte broderiile anacronice din jurul unor persoane care au trăit în secole diferite, cum sînt papa Formozus[8]) (891-896) ori Ladislau cel Sfînt (1077-1095) puse fără nici o legătură cu întemeierea statulul moldovean, putem totuşi desprinde din acest pasagiu ideia cronicarului că, statul moldovean şi-a afirmat existenţa sa şi în luptele purtate un secol şi jumătate alături de biserica de răsărit în contra bisericii romano-catolice. În urma rezistenţei opuse faţă de reprezentanţii papalităţii, locuitorii statului moldovean au fost numiţi de vatican «schismatici» şi «infideli» cum vom vedea în documentele pe care le vom analiza mai jos.

* * *

În genere, sub regii din casa arpadiană suferinţele şi nedreptăţile îndurate de romîni au fost de natură politică şi religioasă, căci papii erau adevăraţii instigatori ai persecuţiunilor pornite asupra romînilor din motive de supremaţie şi exploatare[9]).

În ce priveşte însă raporturile dintre romînii din Moldova şi unguri, despre aceasta nu se poate vorbi decît mai tîrziu. Izvoarele ungureşti pomenesc de o luptă întîmplată încă la 1068, pe Someş, în cîmpia Kirieeleison, între unguri şi un principe cu numele romînesc de Osul, «nomine Osul» care a atacat Oradea Mare venind de prin părţile răsăritene ale Carpaţilor.

Acelaşi izvor unguresc ne relatează că în acea luptă Osul a fost înfrînt de către Ladislau cel Sfînt care a smuls din mîinile învinsului şi pe fiica episcopului de Oradea[10]). Deşi numit în

---

5) I. Bogdan, *Vechile cronice moldoveneşti pînă la Urechia*, Buc. 1891, p. 235.

6) I. Bogdan, *Cronicile Slavo-Romîne din sec. XV-XVI*, Buc. 1959, ed. P. P. Panaitescu, p. 158-9.

7) Gh. Brăteanu, *Roman şi Vlahata*, în *Tradiţia Istorică despre întemeierea Statelor Romîneşti*, Buc. 1945, p. 256-7.

8) D. Onciul, *Papa Formozus în Tradiţia noastră istorică*, în *Opere complete*, ed. A. Sacerdoţeanu, p. 319.

9) Gh. Popovici, *Istoria Romînilor Bănăţeni*, Lugoj, 1904, p. 158.

10) M. H. Thwrocz, *Cronica Hungarorum*, cap. XLIX, în I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, Vindobona, 1746, p. 116-7.

textul latin «princeps militiae paganorum [11]), totuşi nu este exclus ca Osul să fi fost moldovean — nume folosit şi mai tîrziu în Moldova din moment ce la 1070 deci numai după doi ani, «vlahii» din Moldova luptă alături de pecenegi în contra lui Boleslav al Poloniei [12]).

Alte contacte vor mai fi fost. Dar sărăcia informaţiilor nu ne permit să le stabilim. Abia din momentul în care Coroana ungară a ajuns cu expansiunea pînă la Carpaţii moldoveneşti, izvoarele papale îi pomenesc pe unguri în legătură cu înaintarea spre răsărit a catolicismului, dar mai ales cu începutul marei ofensive împotriva ortodoxiei, pornite de papa Inocenţiu II, pe cînd în Ungaria era rege Emeric, fiul lui Bela III (1196-1204) [13]).

După expediţiile întreprinse între anii 1141-1218 pentru ocuparea principatului de Halici [14]), Coroana ungară ajunsese stăpînă aproape peste întreaga Transilvanie de Nord.

La 1199 pădurile din Maramureş erau socotite regale, iar la 1231 întregul Maramureş devenise un domeniu al Coroanei [15]). Mai jos, minele de argint din Rodna, exploatate de saşi, în 1241 la venirea tătarilor erau la fel «regis argentifodina» [16]). Numai în sud-est cuceririle Coroanei se opriseră la Ţara Bîrsei, din cauza permanentelor incursiuni cumane.

Pentru a pune stavilă prădăciunilor acestora Andrei al II-lea rege al Ungariei, Galiţiei şi Lodomeriei — nu şi al Moldovei — dăruieşte cavalerilor teutoni, la 7 mai 1211, Ţara Bîrsei, ca să o stăpînească în veci, să ridice cetăţi de lemn şi oraşe ca să se întindă regatul şi să-l apere împotriva cumanilor. Hotarul era de-a lungul munţilor Carpaţi ce încing acelaşi pămînt [17]).

Iscusiţi meşteri în arta războiului numiţii cavaleri izbutesc în scurt timp să oprească invaziile cetelor cumane şi în urmărirea acestora trec munţii înzăpeziţi «ultra montes nivium» şi ocupă pămînt îndestul, încît papa să poată organiza fiscul şi percepe dijme [18]).

Totodată ei zidesc cinci fortăreţe puternice din zid, iar pe versantul de răsărit al Carpaţilor o cetate a crucii numită «Kreuzburg» sau Cruceburg, pe care unii din istoriografii noştri o identifică cu cetatea Crăciuna [19]) de pe Milcov, din sus de Focşani, [20]) viitoarea reşedinţă a episcopiei catolice.

---

11) V. Brătulescu, *Pomelnicul triptic al lui Alex. Lăpuşneanu*, în *Mitrop. Mold.*, Nr. XXXV, 1959, p. 180-184, col. I.

12) I. Duglosz, *Historiae Polonicae*, Lipsiae, 1711, col. 265.

13) A. Bunea, *Încercare de Istoria Romînilor pînă la 1382*, Buc. 1912, p. 197-200.

14) A. Filipaşcu, *Voievodatul Maramureşului*, Sibiu, 1945, p. 4.

15) I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei*, Sibiu, 1944, p. 45-49.

16) Rogerius, *Miserabile Carmen*, în I. G. Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Vindobona, 1746, p. 302.

17) *Doc. privind Ist. Rom., C. Transilvania XIII* — I. p. 150-151 şi I. Lupaş, *Realităţi istorice în voievodatul Transilvaniei din sec. XII-XVI*, Buc., 1938, p. 38-9.

18) *Ibidem XIII* — I, p. 161-168.

19) Gh. Moisescu, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrşitul veacului XIV*, Buc., 1942, p. 3-4 note.

20) M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu p. 266; D, Cantemir, *Des-*

Diploma regală a lui Andrei II dată înainte de 7 mai 1222 şi confirmată de papa Honoriu III la 19 decembrie acelaşi an, arăta de această dată că, pămîntul ocupat de Teutoni nu cuprindea numai, Ţara Bîrsei dinspre cumani, cu cetăţile de piatră şi minele de aur şi argint, ci că ei luaseră în stăpînire la răsărit, dincolo de munţii înzăpeziţi minele de sare «salisfodinas, quae Akana vocantur», — care pot fi foarte bine ocnele de la Trotuş — şi cetatea Cruceburg cu livezile din jur şi pămîntul de la capătul ţării Cruceburg, care merge pînă la hotarele Brodnicilor. În sud, hotarul mergea de la întăriturile Hălmeagului la izvorul Bîrsei şi de aici pînă la Dunăre «usque ad Danubium» [21]).

Acest teritoriu care cuprindea în interiorul său, Ţara Bîrsei, dinspre Cumani «Ţara Cruceburg» cu cetatea, cu ocnele de pe Trotuş pînă la gura Siretului, dinspre Brodnici şi regiunea Buzăului de la Prahova pe Ialomiţa pînă la Dunăre la viitorul Tîrg de Floci [22]) şi de aici în sus pînă la gura Siretului, este cel dintîi pămînt pe care-l va recuceri Ludovic cel Mare şi mai tîrziu [23]).

Din două privilegii regale, unul din 28 martie 1353 [24]), şi altul din 28 iunie 1358 [25]) într-o vreme, deci cînd Bogdan, se lupta pentru independenţa Moldovei de Sus, se vede că Ludovic cel Mare se socotea încă stăpîn peste acest teritoriu, din moment ce hotăra braşovenilor că în sud vor putea merge cu mărfurile lor între Buzău şi Prahova pînă la locul unde Ialomiţa dă în Dunăre, iar spre răsărit pînă unde se varsă Siretul în Dunăre.

Pe întinderea acestui teritoriu, în care teutonii începuseră a locui [26]), la 30 aprilie 1224, arhiepiscopii şi episcopii din întreaga Ungarie [27]), primiră dreptul de a hirotonisi preoţi, sfinţi biserici sau altare şi a face şi alte slujbe, pînă ce poporul va spori într-atîta că va fi vrednic să i se numească un episcop [28]).

Dar marele maestru al ordinului teuton, Herman de Salza urmărind să rămînă stăpînul de fapt al acestui teritoriu, ceru Vaticanului directa oblăduire trecînd peste Coroana maghiară.

Papa Honoriu al III-lea bucuros că putea crea pe malul

---

crierea Moldovei, ed. G. Pascu, p. 28 ; *Marele Dicţionar Geografic*, Buc., 1895, vol. II, p. 751 ad vocem.

21) *Doc. privind Istoria Rom., C. Transilvania XIII* — I, p. 182-4, 187-8 195.

22) M. Costăchescu, *Arderea Tîrgului Floci şi a Ialomiţei în 1470*, Iaşi, 1935, p. 5-8.

23) A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. Vlădescu, vol. III, p. 69 nota 22 ; N. Iorga, *Istoria Romînilor*, Buc. 1937, p. 253.

24) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, II, p. 94-6 ; N. Iorga, *Ist. Com. Rom.*, Vălenii de Munte, 1925, I, p. 41.

25) *Ibidem*, II, p. 152-3 ; *Hurmuzaki* XV, p. 1 ; N. Iorga, *Ist. Com.* I, p. 39 ut cum vestris mercimoniis, et quibuslibet rebus inter Bozam et Prahow a 1000 videlicet ubi fluvius Ilontha vocatus in Danubium, usque locum ubi fluvius Zereth nominatus, similiter in ipsum Danubium cadunt tranzire possitis libere et secure nec vos aliquis in ipso vestro transitu in debite valeat impedire.

26) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans. XIII-I*, p. 201-202.

27) *Ibidem*, XIII-I, p. 205.

28) *Ibidem*, XIII-I, p. 204.

Dunării o «provincia Petri» răspunse la 30 aprilie 1224 că primește «în dreptul și în stăpînirea Sf. Petru», Țara Bîrsei și cea de dincolo de munții zăpezilor și hotărăște ca ele să rămînă pe veci sub osebita oblăduire și apărare a «scaunului apostolic». Dar fiindcă numitele țări «nu au nici un episcop sau prelat afară de pontificele roman», el oprește cu hotărîre ca vre-un arhiepiscop sau episcop să cuteze a rosti pedeapsa afuriseniei sau a excomunicării asupra acelor țări, sau asupra locuitorilor lor fără osebita împuternicire a scaunului apostolic [29]).

Pentru pricinile ce se vor isca între clerul și poporul acelor țări papa scrise «arhipresbiterului țării Bîrsei și celui de dincolo de munții înzăpeziți» [30]).

La aceeași dată el comunica și poporului din Țara Bîrsei și celui de dincolo de munți că l-a luat pe el și țara întreagă «în dreptul și stăpînirea bisericii romane» și-l anunță că de cîte ori se vor isca pricini în mijlocul lui să se adreseze arhipresbiterului [31]).

Dar intenția marelui maestru al Ordinului Teutonilor și mai ales hotărîrea papei de a crea un stat întemeiat pe o donațiune regală nu conveni de loc regelui Andrei al II-lea. Mînios pe papa dar mai ales pe cavaleri, el intră în primăvara anului 1225 în Țara Bîrsei, și alungă pînă la urmă pe cavaleri, care nu-și cedară drepturile fără o îndîrjită rezistență. Zădarnice au fost intervențiile papei [32]). Andrei al II-lea a rămas surd la toate cererile papei [33]), socotind misiunea cavalerilor ca încheiată după marea înfrîngere suferită de cumani în 31 mai 1223 la Kalka [34]). Noul papă, Grigorie al IX-lea (1227-1241) trecu cu vederea acest incident produs între regele ungur și cavalerii ostași, meniți să zidească cetăți de apărare și să lupte cu arma în mînă «contra infidelibus» și încredința misiunea creștinării cumanilor și locuitorilor din acest răsărit Ordinului Dominicanilor instruit special «ad conversionem infidelium» [35]).

La 31 iulie 1227 el acordă arhiepiscopului de Strigoniu dreptul de a judeca, a boteza, a hirotonisi preoți, a numi episcopi și a ridica biserici în Cumania și în acea țară vecină a Brodnicilor [36]), care nu e alta decît Moldova de jos.

Executînd porunca superiorului său, Robert, arhiepiscopul de Strigoniu, însoțit de trei episcopi și un corp de oaste condus de Bela, fiul lui Andrei al II-lea, străbătu Carpații pe la Oituz și botează pe principele cuman, Bortz-Membrock, cu 2000 nobili și 15.000 oameni de rînd, naș la botez fiind chiar Bela «rexju-

---

29) *Ibidem*, XIII-I, p. 204.
30) *Ibidem*, XIII-I, p. 206.
31) *Ibidem*, XIII-I, p. 206-207.
32) *Ibidem*, XIII-I, p. 213, 214, 215, 221-222, 223-4.
33) *Ibidem*, XIII-I, p. 217-218.
34) A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, Buc., 1933, p. 16.
35) N. Pfeiffer, *Die ungarische Dominikaner ordins provinz von ihrer Gründund 1221 bis zur Tartaren Verwüstung* 1241-2, Zürich, 1913, p. 144 și urm. și Gh. Moisescu. *Catolicismul în Moldova*, Buc., 1942, p. 10 și urm.
36) Hurmuzaki-Densușianu, I. p. 102, în „*Cumania et Brodnic terra illa vicina*".

nior». Totodată el înfiinţă şi o episcopie, numită a Cumanilor, şi lăsă episcop pe Teodosie, fost prior provincial al Dominicanilor din Ungaria [37]). Rămas episcop peste Cumania şi Ţara Brodnicilor, în care locuiau afară de cumani, romîni şi secui, acesta avu curînd de luptat în contra unui curent ostil faţă de noii proseliţi pornit de la secuii nemulţumiţi. De aceea Teodosie le trimite acestora în 1228 o scrisoare, în care le arată că rosturile noii doctrine este să-i apropie pe oamenii de diferite naţionalităţi să trăiască în pace: «Ce vă face vouă schimbarea numelui de vreme ce raporturile episcopiei cu naţiunea voastră rămîn aceleaşi...?» [38]).

Cu toată această atitudine binevoitoare a lui Teodosie faţă de enoriaşii săi, totuşi măsurile fiscale luate de dijmuitorii papali provocară în curînd tulburări. Noii creştini, aduşi mai mult cu sila la botez ridicară mîna asupra predicatorilor, încît papa înştiinţat de pierderile suferite în oameni, scrie la 13 septembrie 1229 episcopului să fie mai îndurător faţă de păcatele unora din neamul cumanilor trecuţi la creştinism, dacă ridică cumva mîna asupra clericilor [39]).

Urmărind pe de o parte să atenueze reacţiunea cumanilor, iar pe de alta sa devină stăpîni pe această regiune, papa scrie la 1 octombrie 1229 nobililor şi poporului cuman că-i ia sub ocrotirea sa cu toate bunurile pe care le «stăpînesc» oprind cu tărie ca cineva să cuteze a se face stăpîn peste ei [40]).

Dat fiind că lucrurile nu mergeau totuşi bine, papa ordonă din nou la 27 aprilie 1231 arhiepiscopului de Strigoniu să se deplaseze la faţa locului să aleagă hotarele episcopiei cumanilor şi să cerceteze cauzele acestei stări atît în ţinuturile cumane cît şi în cele ale Brodnicilor vecine cu ale lor «despre convertirea cărui neam se trage nădejde» [41]). Dar arhiepiscopul raportă la Roma că situaţia precară nu se datoreşte atît opoziţiei cumanilor, cît rezistenţei organizate de episcopii ortodocşi ai romînilor. Papa avînd nevoie de o mînă înarmată care să-l ajute în stăpînirea cumanilor răzvrătiţi şi în convertirea romînilor ceru la 26 şi 30 aprilie 1231 lui Andrei al II-lea, să restituie Teutonilor Ţara Bîrsei şi partea din Cumania de dincoace de Carpaţi [42]). Cererea lui însă rămase fără răspuns.

Supărat pe rege pentru acest refuz, Grigorie al IX-lea, socotit pe drept cel mai însemnat dintre papii instigatori — porunci legatului său Iacob, episcop de Preneşte să smulgă lui Bela «rex-junior» jurămîntul de a stîrpi pe creştinii falşi din regatul său şi părţile învecinate şi de a zidi o episcopie pentru cumani chiar pe pămîntul Moldovei.

Bela a depus acest jurămînt la 23 februarie 1234 [43]), iar

---

37) Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 12-15.

38) C. Kogălniceanu, *Dragoş şi Bogdan*, Buc. 1886, p. 11 „qudni etiam Siculam cum Cumano Olahoque?"

39) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans. XIII-I*, p. 235.

40) *Ibidem*, XIII-I, p. 235-6.

41) *Ibidem*, XIII-I, p. 245.

42) *Ibidem*, XIII-I, p. 246, 247, 256-7, 272.

43) *Ibidem*, XIII-I, 271.

biserica pentru episcopie a zidit-o pe Milcov dăruind-o cu întinse moşii, după ce papa stărui printr-o scrisoare din 25 octombrie 1234 [44]).

Dar episcopii ortodocşi ai romînilor din această margine a regatului urmărind îndeaproape măsurile luate de papă, trecură deschis la acţiune. Concomitent cu organizarea rezistenţei şi apărării enoriaşilor lor, ei atrag pe unguri şi teutoni în mijlocul romînilor care-i asimilează.

Informat de această stare de lucruri papa trimite la 14 noiembrie acelaşi an lui Bela o scrisoare în care îi face cunoscut că, în episcopatul cumanilor sînt nişte oameni numiţi «Walaţi», creştini după nume, dar care nesocotesc biserica romană şi primesc tainele bisericeşti nu de la episcopul cumanilor, care e diecezan al acestui ţinut, ci de la nişte pseudoepiscopi care ţin ritul grecilor «iar unii, atît unguri, cît şi teutoni împreună cu alţi dreptcredincioşi din regatul Ungariei trec la dînşii ca să locuiască acolo şi astfel, alcătuind un singur popor cu pomeniţii walaţi, nesocotesc şi ei episcopul cumanilor».

De aceea, pentru ca susnumiţii «walaţi» să nu se mai îndrepte către episcopii «schismatici», el a hotărît episcopului cumanilor să orînduiască un episcop catolic, vicar «potrivit acelui popor» — adică să ştie romîneşte — care să-i silească pe cei ce s-ar împotrivi să-i fie ascultători, prin pedepse bisericeşti, fără drept de apel.

Pe episcopii ortodocşi papa, cere, — fără nici o ezitare — să fie alungaţi iar în cazul cînd romînii s-ar opune cu armele la alungarea episcopilor lor, Bela să-i silească pe numiţii «walaţi» să primească pe episcopul, pe care zisa «biserică li-l va fi dat» iar din dijmele pe care regatul le va strînge de la ei să dea şi episcopului venituri îndestulătoare... întrucît nu se cade ca tu să rabzi în regatul tău astfel de schismatici — şi să laşi neîndeplinite făgăduelile atît de plăcute lui Dumnezeu» — [45]) spune documentul.

Scrisoarea papei nu mai are nevoie de nici un comentariu. Ea arată clar că la începutul propagandei catolice nordul Ţării Romîneşti şi sudul Moldovei erau locuite, afară de cumanii păgîni recent stabiliţi, şi de poporul romîn, creştin cu o organizaţie bisericească, condus de episcopi de rit grecesc, care au avut de înfruntat aici 15 ani sabia teutonă şi de la 1225 încoace Ordinul predicatorilor catolici. Ea dovedeşte că pe lîngă existenţa unei organizaţii bisericeşti pe aceste locuri existau şi organizaţii politice romîno-cumane cu o populaţie deasă care dădea regatului ungar «venituri îndestulătoare» din moment ce a fost nevoie să se numească doi episcopi catolici, căci este imposibil să ne închipuim că organizarea unei episcopii se putea face fară existenţa unei organizaţiuni politice.

Afară de aceste dovezi, scriscarea papei mai cuprinde şi cele dintîi informaţiuni cu privire la începutul luptelor izbucnite înte episcopii catolici şi episcopii de rit grecesc care au degenerat apoi în conflicte armate dintre Coroana ungară, susţină-

---

44) *Ibidem*, XIII-I, 274, „ac. ditare studeas amplis possesionis dotare".
45) *Ibidem*, XIII-I, 275-6.

toarea catolicismului şi statul moldovean apărător al celor din urmă.

Că Bela a dat ascultare cererii papale, respectîndu-şi jurămîntul, e în afară de orice îndoială. Din informaţiile lăsate de dominicani se vede că el a început prin a zidi biserica destinată episcopiei de Milcov, cu hramul «beatae Virginis» unde călugării au înmormîntat pe principele cuman Bortz Membrock şi fiul său Burch [46]) şi a înzestrat-o cu multe moşii ocupate după năvălirea tătarilor de «puternicii acestui ţinut» [47]), de la care probabil şi fuseseră confiscate.

Cu tóate aceste măsuri luate de coroană — numai şi numai la instigările papei Grigorie al IX-lea, — nu s-a putut ajunge la exterminarea «schismaticilor» din cauza tătarilor care au distrus din temelie biserica episcopală şi au nimicit pe cei 90 de călugări care deserveau, în frunte cu episcopul Teodosie [48]).

Cu această ocazie întreaga Moldovă şi episcopia cumanilor a căzut sub stăpînirea noilor năvălitori [49]).

Năvălirea tătarilor petrecută în primăvara anului 1241 nu s-a rezumat numai la ocuparea Moldovei. Ea a nimicit pur şi simplu regatul maghiar înainte de sărbătorirea Paştelor (din 31 martie). O scrisoare a lui Bela al IV-lea din 18 mai 1241 făcea cunoscut papei că «în preajma sărbătoririi duminicii Paştelor au năvălit tătarii în Ungaria cu oaste puternică şi o hoardă numeroasă şi fără să ţie seama de vîrstă sau de sex au trecut prin ascuţişul săbiei pe toţi cei pe care i-au putut găsi, au dat foc bisericilor şi locurilor închinate lui Dumnezeu spurcîndu-le prin ucideri de oameni» [50]).

Deşi destul de grea şi pentru Moldova, totuşi invazia a avut un rol pozitiv pentru existenţa romînilor «schismatici». Ea a oprit pentru un timp persecuţiunile reprezentanţilor papei care urmăreau exterminarea acestor «schismatici» şi a dat timp de maturizare şi consolidare statului moldovean ca la sfîrşitul dominaţiunii tătare să fie aşa de puternic încît să se poată măsura în luptă cu Coroana ungară — reprezentanta papalităţii şi să o învingă chiar.

Pentru statul ungar, lovitura dată de tătari a fost aşa de puternică, încît nici după zece ani Coroana ungară nu era în stare să reziste unei noi incursiuni tătăreşti. La 11 noiembrie 1250 Bela al IV-lea scria papei Inocenţiu al IV-lea că regatul este ameninţat «de diferite neamuri de necredincioşi dinspre răsărit, cum sînt rutenii, cumanii şi brodnicii» [51]) — care de altfel

---

46) N. Pfeiffer, *op. cit.*, p. 141 ; Cf. I. Ferenţ, *Cumanii si episcopiile lor*, Blaj, 1930, p. 143 ; Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 21-2.

47) Hurmuzaki-Densuşianu, I, 1, p. 622-3 ; I, 2, p. 175 ; possessionibus, bonis et iuribus episcopatus et ecclesiae praefatorum a potentibus illarum partium occupatis".

48) Gh. Moisescu, op. *cit.*, p. 25-6.

49) Hurmuzaki-Dens., I, 1, p. 260.

50) *Doc. priv. Ist. Rom.*, C. *Trans.* XIII-I, 323 şi II, p. 100 ; A. Sacerdoţeanu, *Marea invazie tătară şi sud-estul european*, p. 16.

51) P. Georgian, *Invaziile tătăreşti pînă la întemeierea Principatelor*, în *Conv. Lit.* LVII, p. 353-365 ; C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, Buc., 1942, ed. IV, vol. I, p. 354.

participaseră şi în 1241 la nimicirea regatului ungar»[52]), «dar mai ales din pricina tătarilor care din pricina iscusinţei lor în război am învăţat să ne temem». Pentru a-i putea opri, el şi-a căsătorit două fete după doi cnezi ruteni şi una după ducele Poloniei[53]), care să-l prevină şi să-i dea şi ajutor. Cu toate acestea numai cu Ordinul cavalerilor Ioaniţi din care, parte au fost instalaţi la Dunăre împotriva bulgarilor, iar o parte la cetăţile din Transilvania, el nu se putea împotrivi «păgînilor şi schismaticilor»[54]).

Papa a răspuns prin trimiterea Ordinului Predicatorilor de a merge în Ţara cumanilor şi tătarilor la 19 ianuarie şi 23 iulie 1253, cu dreptul de a ridica din nou biserici şi îngriji preoţi pentru cele nou întemeiate cu aprobarea ca cei proveniţi «din neamurile păgîne sau schismatici aduşi de curînd la dreapta credinţă să-şi poată păstra soţiile»[55]).

S-ar părea că noua conjunctură internaţională ar fi convins Vaticanul să renunţe la ideea de a nimici pe schismatici. Dar o nouă incursiune tătărască în Transilvania în vara anului 1263[56]) — la care s-au alăturat şi moldovenii[57]) — îl determină pe papa Clement al IV-lea să ordone la 12 iulie 1265 arhiepiscopului de Strigoniu să predice o cruciadă «verbum crucis» împotriva tătarilor şi a celorlalţi păgîni care li s-au alăturat[58]). Nu ştim care a fost rezultatul acestei cruciade şi nici dacă ea a fost întreprinsă —, din lipsa de izvoare istorice, — dar dintr-un document din 10 decembrie 1270, dată cînd ungurii trimit a doua oară sol la tătari pe nobilul Poniah ca să obţină pacea, se vede că schismaticii sînt aceia care îndeamnă pe tătari la incursiuni pentru a preveni cruciadele. Tătarii aţîţaţi de vecinii noştri, pregătiţi şi cu sufletul şi cu fapta pentru război, ne-au trimis cîteva solii ale lor privitoare la gîndul lor de a intra în regatul nostru[59]), scrie regele. După Sinodul de la Buda din 1279, care în capitolul 120 «De sacerdotibus schismaticis» a interzis preoţilor ortodocşi de a săvîrşi slujbele bisericeşti, a zidi capele sau alte case sfinte şi schismaticilor dreptul de a intra în ele[60]), iar regelui Ladislau Cumanul i-a impus să creştineze pe toţi cumanii şi să cureţe regatul de eretici[61]), relaţiile dintre schismaticii moldoveni şi coroană au ajuns din nou ca şi la 1234. Mai ales după 7 octombrie acelaşi an, cînd papa Nicolae al III-lea scria legatului său, Filip episcop de Fermo să reorganizeze episcopia de Milcov[62]) aşezată

---

52) St. Pascu, *Contribuţiuni documentare la Istoria Romînilor în sec. XIII şi XIV*, Sibiu, 1944, p. 12: „Centes impie tartarorum et aliarum vicinarum ibidem infidelibus, et diversarum hostium dicti regni".

53) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIII-I, p. 344-5.

54) *Ibidem*, XIII-I, p. 346.

55) I*bidem*, XIII-II, p. 7-8, 11-13.

56) P. Georgian, *op. cit.*, p. 363.

57) N. Iorga. *Histoire des Roumains de Transilvanie et de Hongrie*, Buc., 1915, p. 73.

58) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIII-II, 75-6.

59) *Ibidem*, XIII-II, p. 133.

60) A. Bunea, *op. cit.*, p. 199-200.

61) Hurmuzaki-Dens., II, p. 421 şi 430-434, 435.

62) N. Iorga, *Studii şi Documente*, I-II, p. XIX „Civitas de multo emendatiune" apoi în „Civitas de Mylkö".

la hotarele tătarilor, unde de 40 de ani nu se mai aflau episcopi şi preoţi «catolici» şi să cerceteze «veniturile privind scaunul apostolic», prin trimiterea minoriţilor [63]).

Deşi iubitor al libertăţilor cumane, totuşi Ladislau Cumanul dădu sub presiunea legatului apostolic la 10 august 1279, un ordin pentru desfiinţarea certurilor şi obiceiurilor cumane [64]), iar în vara anului 1280 două decrete în care poruncea prigonirea schismaticilor [65]). Dacă momentan documentele tac în ceea ce priveşte reacţiunile schismaticilor, ele vorbesc în schimb de răzvrătirea cumanilor [66]) petrecută în vara anului 1283.

Pentru a scăpa de persecuţii şi prigoniri parte din ei trec cu întreaga avere la răsărit de Carpaţi spre a trăi în liniște în această «libertate romînească».

Dar, Ladislau, mîniat, înfrînge într-o luptă pe cei răsculaţi şi voind să-i readucă în ţară pe cei fugiţi, trece munţii în Moldova «în ţara de la hotarele tătarilor pe care nu le mai călcase nici unul din înaintaşii noştri dincolo de munţi» [67]), după relatarea regelui însuşi. Această încălcare a hotarelor Moldovei n-a rămas fără urmări. Drept răspuns a avut loc în 1285 la îndemnul schismaticilor o nouă incursiune tătărască în Transilvania sub conducerea lui Nogai şi Telebuga, nepotul lui Batu-Han şi dacă nu s-a ajuns la dezastrul din 1241, cauza a fost numai vremea rea [68]). După bătălia de la Ocna Dejului [69]), o parte din tătari s-a aşezat chiar în cîmpia Tisei.

Înfrînt, Ladislau, a fost obligat să primească în regatul său o mulţime de tătari [70]), iar el personal aruncîndu-şi soţia în închisoare, a trecut la ritul tătarilor şi s-a înconjurat de femei păgîne [71]). Disperat de apostazia regelui ungur, papa Honoriu al IV-lea, porunci la 12 martie 1287, să se predice cruciada împotriva tătarilor şi schismaticilor care li se alătură celor mai sus numiţi [72]).

Papa Nicolae al IV-lea se adresa la 23 iulie 1290 banilor slovenici să ajute pe legatul apostolic în contra tătarilor şi schismaticilor [73]), iar urmaşul său Bonifaciu al VIII-lea dădea dreptul la 28 ianuarie 1299 arhiepiscopului de Strigoniu să fie chiar anchetator şi pedepsitor al schimaticilor şi păgînilor potrivit decretelor canonice [74]), deoarece în urma năvălirilor duşmane ale cumanilor, tătarilor, şi schimaticilor, regatul ungar a fost adus aproape la nimicire [75]).

---

63) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIII-II, p. 222-3.
64) *Idem*, XIII-II, p. 218-221.
65) St. Lupşa, *Catolicismul şi Romînii din Ardeal şi Ungaria pînă la anul 1556*, 1929, p. 56-64.
66) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIII-II, p. 244-5.
67) *Ibidem*, XIII-II, p. 293.
68) Gh. Brăteanu, *Tradiţia Istorică....* p. 159.
69) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIII-II, p. 354.
70) *Ibidem*, XIII-I, p. 317.
71) *Ibidem*, XIII-II, p. 283, 285, 287 şi urm.
72) *Ibidem*, XIII-II, 281, 284-5 ; 320-21, 331, 332, 333.
73) *Ibidem*, *C. Trans.*, XIII-II, 331-2.
74) *Ibidem*, XIII-II, p. 460 şi Hurm. Das. II, p. 545 „Contra hereticos scismaticos et paganos... inquisetionis et punitionis officium valeas".
75) *Ibidem*, XIV-I, 8-9, 19, et per cumanorum, tartarorum, scismatico-

Odată cu încoronarea în 15 iunie 1309 a lui Carol de Anjou ca rege al Ungariei [76]) papalitatea a pus noii dinastii deschis, problema cuceririi Moldovei.

Noul rege, conştient că titlul său de rege al Ungariei se datoreşte în cea mai mare parte intervenţiilor scaunului papal [77]), a urmărit să execute fără nici o rezervă poruncile acestuia.

Lăsîndu-i numai cinci ani pentru consolidarea domniei, papa Clement al V-lea îi impunea la 1 februarie 1314 să întreprindă o cruciadă la răsărit de Carpaţi. El, acordă pentru aceasta, iertare de păcate tuturor credincioşilor catolici aflători în regatul Ungariei «care s-ar întîmpla să moară pentru apărarea credinţei catolice în războaiele purtate împotriva schismaticilor, tătarilor şi altor necredincioşi» [78]).

După alţi cinci ani, în 1319, o altă scrisoare papală amintea regelui să pornească războiul contra schismaticilor din Transilvania şi părţile învecinate care ajutaseră pe voievodul Transilvaniei împotriva sa [79]).

Se pare că armata regală a trecut munţii dincoace şi a supus parte din Moldova de sud punîndu-o sub jurisdicţiunea arhiepiscopului de Strigoniu ca şi la 1227. Numai aşa se explică de ce papa Ioan al XXII-lea dă dreptul acestuia de a nimici pe schismaticii care au comis fărădelegi, omorînd pe călugării catolici de aici [80]). Că luptele pentru cucerirea Moldovei au fost reluate sub acest rege ne-o demonstrează şi faptul că în vara anului 1324, cînd Carol Robert a venit în Transilvania, un corp de oaste maghiar comandat de viteazul Phinta, — scris probabil greşit în loc de Pintea, a trecut Carpaţii «în chiar Ţara Tătarilor — cum i se spunea Moldovei pe atunci, ca să facă de strajă nouă şi regatului nostru» după însăşi expresia regelui. După ce a săvîrşit aici «slujbe îndatoritoare şi plăcute» [81]), Pintea a revenit în Transilvania, dar urmărit de schismatici şi tătari. Despre «maltratările» [82]) aplicate catolicilor de aceştia se plînge Carol Robert în 1325 cerînd papei un ajutor, pe care acesta nu-l poate da [83]).

Dar măsuri represive împotriva acestor maltratări săvîrşite de moldoveni, au fost luate totuşi în 1326. Probabil în urma acestora, regele a răsplătit cu danii de sate pe romînii maramureşeni Stanislav de Dolha, fost voievod de Ung [84]) şi pe fraţii Drag şi Dragoş din Bedeu viitorul voievod moldovean [85]).

---

rum et paganorum histiles incurius fere ad nihilum est deductum". Hurmuzaki Dens. II, p. 557-8.

76) *Ibidem*, XIV-I, p. 162.

77) *Ibidem*, XIV-I, p. 25-26, 29, 30-31, 69.

78) *Ibidem*, XIV-I, p. 223.

79) St. Pascu, *op. cit.*, p. 18.

80) *Ibidem*, p. 18, să extirpe „pestem huiusmodi scismaticorum et hereticorum".

81) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIV-II, p. 132-135 „in terram ipsorum Tartarorum".

82) St. Pascu, *op. cit.*, p. 18.

83) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIV-II. p. 160.

84) I. Mihaly, *Diplome Maramureşene din sec. XIV-XV*, Sighet, 1900, p. 6 şi 64.

85) *Ibidem*, p. 13 şi A. Filipaşcu, *Voievodatul Maramureşului*, Sibiu, 1945, p. 7.

Dar «schismaticii» moldoveni deşi chemaţi în ajutor de Vladislav regele Poloniei contra Mărcii de Brandenburg în acest an [86]) nu întîrziară să răspundă la întoarcere cu un nou contraatac. Faptul este adus la cunoştinţa Vaticanului de către cancelaria Coroanei ungare [87]), iar papa Ioan al XXII-lea scrie de îndată comitelui de Braşov să ajute pe dominicani în contra duşmanilor crucii sosiţi «din îndepărtatele meleaguri ale Germaniei şi Poloniei, care au năvălit pe ascuns asupra locuitorilor drept credincioşi» [88]). Tot în acest an, un nou episcop al Cumaniei a fost numit în persoana lui Luca de Castello [89]).

Dîndu-şi seama că rezistenţa faţă de propaganda trimişilor săi şi reacţiunea aproape spontană la orice încercare a Coroanei maghiare de a-i supune prin forţa armelor se datoresc în mare parte dijmelor împovărătoare impuse de catolici, papa scrie la 23 mai 1328 domnicanilor să nu mai stoarcă de la «cumani, valahi şi slavii» convertiţi la catolicism dijme, deoarece ei nu au fost obişnuiţi să plătească aşa ceva înainte de convertire [90]). Măsura luată avea în vedere o netezire a drumului de a atrage de bună voie pe schismaticii, care refuzau desigur să adopte catolicismul, tocmai din cauza dijmelor împovărătoare percepute de cler [91]).

Pentru cei care se vor arăta îndărătnici însă călugării predicatori vor avea dreptul să folosească închiziţii şi chiar să-i extermine [92]).

Această politică a fost urmărită cu o şi mai mare perseverenţă în anii ulteriori, iar cucerirea Molodovei a devenit pentru Vatican primul obiectiv, îndată ce omul său credincios din răsărit, Carol Robert, a trebuit să renunţe la Ţara Romînească, fiind bătut în mod cumplit la Posada în 1330, de către Basarab I.

La 1 iunie 1332 papa Ioan al XXII-lea dăruia Coroanei maghiare a treia parte din veniturile bisericeşti pentru organizarea unei campanii împotriva rutenilor şi schismaticilor care «bîntuesc [93]) pe creştinii ce locuiesc acolo şi de al căror sînge sînt însetaţi», iar la 16 iunie acelaşi an cînd totul era gata pentru expediţie el dezlega oastea regală, pe tot timpul cît va dura campania împotriva schismaticilor, de a consuma carne în zilele oprite de canoane [94]).

Trecerea munţilor s-a făcut desigur pe la Oituz, unde se afla deja marca de apărare a lui Phinta,. Carol Robert a izbutit să ocupe efectiv regiunea de la sud de Trotuş, cu ţinutul fostei episcopii cumane.

---

86) I. Dlugosz, libri XII, col. 989, „auxiliis etiam vicinorum popularum videlicet ruthenorum, valahorum et lituanorum stipatus Mareham Brandemburgensem citra et ultra Odram sitam, post festum S. Ioannis Baptistae ingreditur".

87) St. Pascu, *op. cit.*, p. 18.

88) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIV-II, 212-3.

89) Hurmuzaki-Dens., I. 1, p. 602.

90) *Ibidem*, I. 1. p. 609.

91) *Ibidem*, I, 1. p. 614.

92) I. Lupaş, *Atacul lui Carol Robert, regele Ungariei, contra lui Basarab cel Mare*, în *Studii*, II, p. 54 şi urmare.

93) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*, XIV-III, p. 269.

94) *Ibidem*, XIV-III, 272.

De aceea fără multă zăbavă el trimise papei un «raport vrednic de crezare» în care-i amintea că în regatul Ungariei la hotarele tătarilor, episcopia Milcovei, nimicită de tătari, iar moşiile şi drepturile eparhiei luate în stăpînire de puternicii aceluiaşi ţinut, s-ar putea reînfiinţa, dacă ar fi numit episcop, capelanul regelui, franciscanul Vitus de Monteferreo. Bucuros de acest bun început papa aprobă la 4 octombrie 1332 cererea şi porunci arhiepiscopului de Strigoniu să sfinţească ca episcop persoana indicată de rege[95]).

Cu toate acestea noul episcop nu pare să-şi fi luat postul în primire, datorită reacţiunii armate a moldovenilor şi tătarilor. Raportîndu-i-se că creştinii din Ungaria au avut de îndurat din nou «de la schismatici, tătari, păgîni şi alte neamuri, năvăliri, pustiiri, luări în prinsoare, robiri şi întemniţări», papa acordă la 11 iulie 1334 iertare de păcate pentru cei ce s-ar întîmpla să moară pentru apărarea credinţei în luptă împotriva schismaticilor şi tătarilor[96]). Abia după o nouă campanie regală, Vitus de Monteferreo a fost sfinţit episcop la 27 octombrie acelaşi an[97]). Dar ciocnirile au continuat cinci ani la rînd şi papa Benedict al XII-lea informat de rege «că el are de dus dimpreună cu oştile sale un război aproape necurmat cu păgînii şi schismaticii megieşi şi vecini cu regatul şi pămînturile lui şi mai ales cu nişte schismatici ce s-au abătut de la supunerea datorită bisericii romane», acordă iarăşi la 17 ianuarie 1339 iertare de păcate pentru cei care s-ar întîmpla să moară în război pentru apărarea credinţei catolice, în regatul Ungariei, sau în alte ţinuturi de lîngă acest regat împotriva schismaticilor[98]).

Dar insistenţele Vaticanului pentru noi campanii în contra schismaticilor şi mai ales apriga rezistenţă a acestora faţă de pătrunderea catolicismului în Moldova prin unguri, a pus în grea încurcătură pe Carol Robert. Pentru a ieşi din ea, el se gîndi la o manevră puţin obişnuită pînă atunci.

Socotind că ar avea mai multe şanse de izbîndă faţă de moldoveni, dacă ar folosi împotriva lor oşteni de aceeaşi naţionalitate cu ei, el recurse la ajutorul feudalilor romîni din Maramureş, cum erau cele patru familii privilegiate din Giuleşti şi Valea Mare, din Strîmtura, din Sararău, dar mai ales la Dragoş din Bedeu[99]), viitorul voievod moldovean.

In primăvara acestui an a trebuit să coboare Dragoş din Maramureş şi să organizeze noul voievodat de la răsărit de Carpaţi în locul lui Phinta, care va fi căzut în lupte. Ultimul document care-l aminteşte în Maramureş este din 25 decembrie 1336. În acest act eliberat de Capitlul de Agria se arată că stăpînilor satului Bedeu, Dragoş şi fratelui său Drag, ambii «slujitorii domnului nostru regele» în miercurea dinaintea naşterii Domnului a anului 1336 li s-au ales hotarele acestui sat de

---

95) *Ibidem*, XIV-III, 279.
96) *Ibidem*, XIV-III, p. 328.
97) St. Pascu, *op. cit.*, p. 27.
98) *Doc. priv. Ist. Rom,, C. Trans.*, XIV-III, p. 499.
99) Mihaly, *op. cit.*, p. 6, 13, 20, 23, 27 (nota 5).

către aprodul curţii regale, magistrul Egidiu şi preotul Nicolae trimisul capitlului bisericii din Agria [100]).

Coborît pe versantul de răsărit al Carpaţilor el nu se va mai întoarce în numitul sat, unde rămîne stăpîn [101]) numai fratele său Drag, pe care-l vom găsi conte al Maramureşului la 29 noiembrie 1355 asistînd la hotărnicirea moşiilor Giuleşti şi Valea Mare [102]).

Numit căpitan regal peste un ţinut pe care trebuia să-l organizeze şi să-l administreze personal, Dragoş şi-a luat lîngă el şi pe Sas [103]) numit de cronicile moldoveneşti fiul lui Dragoş, care şi-a legat numele de oraşul Sascut, dar a fost secundat şi de spionul regal Egidiu de la care ne-a rămas numele celuilalt oraş Agiudul. Nefiind sigur de linişte dinspre tătari şi prevăzător ca un căpitan de oaste, el nu s-a avîntat dincoace de Siret în stepă, ci a urmărit să ocupe în numele regelui, dar şi pentru sine, regiunea împădurită de la munte, care prin poziţia ei dominantă îi asigura înainte de toate o superioritate reală în luptele cu tătarii.

De aceea de la Adjud urmînd valea Siretului în sus, prin viitorul oraş Sascut, el va fi mers la Bacău, iar de aici pe cursul rîului Repedea — cum îi spune Miron Costin — Bistriţa textelor slave, el ajunge la regiunea Calului şi a Iepei, numită mai apoi în aceleaşi texte, slave Cobîlei.

Documentele moldoveneşti, începînd cu data de 1419 [104]) şi pînă la 1784 [105]) precizează că voievodatul sau Cîmpul lui Dragoş, numit aşa şi de Miron Costin [106]), se întindea pe ambele maluri ale Tazlăului Mare. Hotarul lui începea de la izvoarele Nechidului şi cobora pe valea acestuia cuprinzînd în el satele Mesteacănu, Dîmbeşti, Runcu, Biserica, Dagoteşti, Poiana de la Pîrîu, Poiana Lungă sau Rotundă, Urseşti şi Borleşti. De la gura Nechidului el urma în jos cursul Bistriţei pînă la Bacău şi cuprindea satele: Giurcani Beţeşti, Paşcani, Cîndeşti, Grozeşti, Curtea lui Netedu, Blăgeşti, Rediu, Muncelu, satul lui Parcea şi a... Pe dreapta Tazlăului Mare se aflau Provozeştii, Poiana lui Opriş şi a....

Capitala acestui voievodat trebuie să fi fost oraşul Bacău, mai tîrziu centru de ocol şi curte domnească [107]). Numele acestui

---

100) *Ibidem*, vol. III, p. 403.

101) A. Filipaşcu, *op. cit.*, p. 20.

102) Mihaly, *op. cit.*, p. 35.

103) M. Kogălniceanu, *Istoria Veche a Romînilor*, Iaşi, 1903, p. 51-53. V. Motogna, *Urmaşii lui Dragoş*, în *Rev. Ist.*, iulie-sept., 1925, p. 201-204.

104) M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Buc. 1958, p. 209 şi 233.

105) *Doc. priv. Ist. Rom., A. Moldova, sec. XIV-XV-I*, 40, 116. 131-2, 279, 292, 402; XV-II. 16, 25, 26, 252, 273, 274; XVI-I, 141-2, 217, 228, 407, 562, II, 31. 92, 144, 209, III, 53, 116; XVII-I, 259, III, 69, 165, V, 207, M. Costăchescu, *Doc. înainte de Ştefan cel Mare*, I, p. 133-4.

106) C. Matasă, *Cîmpul lui Dragoş*, Bucureşti. 1943 şi *Anuarul Lic. P. Rareş din P. Neamţ*; C. Bobulescu, *Cîmpul lui Dragoş*, în „*Spicuitor în ogor vecin*" I (1920), p. 120-121. N. Iorga, *Notă*, în *Rev. Ist. VII* (1921) p. 153; idem, *Acte privitoare la Cîmpul lui Dragoş*, în *Rev. Ist. II* (1916) p. 141, 154; idem, *Notiţe istorice*, în *Rev. Ist. XVI* (1930), p. 187; Pascu Gh., *Cîmpii lui Dragoş*, în *Arhiva XXXIII*, (1921), Iaşi, nr. 1, p. 86, *op. cit.*, p. 209 şi 233.

107) *Doc. priv. Ist. Rom., A. Moldova, veacul XV-II*, p. 159; XVI-II, 205; XVII-I, p. 191; III, 413; IV, 31, 80; V, 184 vama la graniţa XIV-XV-I, 92, 167, 291, 292, 310, şi M. Cost., *op. cit.*, II, p. 633.

mic voievodat, a fost dat cu siguranţă de oamenii din voievodatul de la nordul Bistriţei, care fără nici o îndoială se cobora pe stînga Bistriţei tot pînă la Bacău. Un document din 11 iulie 1428 enumerînd cele cincizeci de sate dintre Bistriţa şi Siret, pînă la Trebis şi Slugani închinate cu tot cu biserici mănăstirii Bistriţa, sînt trecute şi la acea dată tîrzie, după întemeiere, ca făcînd parte din ţinutul Sucevei [108]).

Era a doua victorie regală la răsărit de Carpaţi, după care un nou voievodat moldovenesc era anexat la regatul ungar, alături de acela din Ţara Vrancei.

Mai trebuia încă un efort ca ultimul voievodat acela al Moldovei să fie supus coroanei maghiare [109]).

După moartea lui Carol Robert, petrecută după 22 iunie 1342, data cînd dă ultimul document, şi urcarea pe tronul Ungariei a fiului său, Ludovic, supranumit cel Mare, luptele dintre Coroana maghiară şi moldoveni au luat un caracter pur politic. Aceasta în urma răscoalei lui Bogdan din Cuhea Maramureşului în toamna anului 1342 şi trecerea lui în voievodatul Moldovei.

Urmărind prinderea «infidelului său» noul rege ceru papei înainte de 7 mai 1343 dezlegare de a mînca carne [110]) în timpul păresimilor şi iertare de păcate pentru acei care ar muri în război împotriva schismaticilor şi tătarilor [111]). Conducerea expediţiei contra tătarilor a fost credinţată lui Andrei Lakfy, viitorul comite al secuilor. Acesta trecînd munţii prinde în cursul unei lupte pe Athalmos [112]), căpetenia tătarilor căruia îi taie capul, iar Dragoş din Bedeu voievod în Cîmpul lui Dragoş a primit misiunea să plece de la Bacău pentru a ocupa oraşul Baia, şi supune pe Bogdan. Dragoş însă nu a putut da de Bogdan pentru a-l readuce la ascultare, şi Ludovic cel Mare îl numeşte pentru prima dată într-un document din 21 octombrie 1343 «infidelul nostru» [113]).

În anul 1345 cînd o nouă campanie a fost întreprinsă în contra tătarilor [114]), Dragoş Vodă primind din nou sprijinul coroanei încearcă iarăşi să termine cu infidelul regelui. Pentru aceasta el porni să-l caute pe Bogdan în chiar reşedinţa lui de la Rădăuţi [115]). Dar pe drum, în sălbatecii codri de la Volovăţ, la numai trei kilometri de capitala lui Bogdan, încercatul voievod căzu într-o ambuscadă şi muri. A fost îngropat în bisericuţa de lemn cu hramul Vovidenia [116]).

---

108) *Doc. priv. Ist. Rom., A. Moldova, veacul XIV-XV*, I, p. 66-7.

109) N. Iorga, *Recenzie*, în *Rev. Ist. VII*, (1921), p. 153-4 : „a avea astfel două Moldove iniţiale; cea de la Bacău, lîngă episcopia catolică şi nu departe de vechea cetate a Milcovului şi cea nouă de la Baia".

110) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans.*. XIV-IV, p. 128.

111) *Ibidem*, XIV-IV, p. 129.

112) E. Lăzărescu, *Despre relaţiile lui Nicolae Alexandru voievod cu ungurii*, în *Rev. Istorică*, ian.-dec. 1946, p. 138, pune data expediţiei în 1345.

113) *Doc. priv. Ist. Rom., C. Trans., XIV-IV*, p. 157 şi Mihaly, *op. cit.*, p. 17. „Bogdan quondam woyvoda de Maramarasie, noster infidelis".

114) Ioan de Kűküllo, *Cronicae Hungarorum*, I. G. Schwandtner, *op. cit.*, p. 196.

115) D. Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuţi*, Viena, 1912, p. 4-8.

116) M. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. I. St. Petre, p. 174-5 ;

În inscripţia pusă de Ştefan cel Mare la 1473 pe mormîntul celui căzut în luptă, transportată odată cu biserica de lemn de la Volovăţ la Putna, Dragoş voievod este numit «strămoşul» său [117]).

După moartea lui Dragoş, conducerea Moldovei şi a operaţiunilor contra lui Bogdan, a fost încredinţată unui alt căpitan regal, cunoscut în cronicile noastre sub numele de Sas voievod.

Dar despre luptele acestuia şi a urmaşilor săi cu Bogdan voievod, fiind cu totul în afara disensiunilor dintre cele două confesiuni, se va trata în alt studiu.

CONCLUZII

Aruncînd o privire retrospectivă asupra datelor istorice prezentate în studiul de faţă, socotim că a reeşit destul de convingător că moldovenii creştinaţi pînă în sec. al X-lea, apar în secolul al XI-lea cu organizaţie statală, participînd sub voievodul lor Osul împreună cu pecenegii în 1068 la bătălia de pe Someş

V. Măzăreanu, *Istoricul pentru Sf. mănăstire Putna*, în An. Acad. Rom., S. M. S. Ist. S. II, tom. IX (1886-7), p. 57-64.

117) P. P. Panaitescu, în *Note luate după comunicarea prof. O. Gorka*, ţinută la Academia Romînă, în decembrie 1939, (nepublicată) cu titlul: „*Contribuţie la începuturile Moldovei*“ observă: „Autorul comunicării posedă un manuscris în limba polonă datînd din anul 1810, cu copiile făcute la acea dată de un polonez a tuturor inscripţiilor de la mănăstirea Putna. Toate aceste inscripţii se regăsesc în colecţia de inscripţii bucovinene a lui E. Kozak (Die Inschriften aus der Bukovina), afară de una care între timp (pînă la publicaţia lui Kozak) s-a pierdut cu distrugerea unor clădiri de la Putna. Inscripţia în limba slavonă este pusă de Ştefan cel Mare în anul 1473, luna mai, pe mormîntul înnoit al lui Dragoş Vodă, care este numit „preàded“ adică străbunic. Prezenţa pietrei de pe mormîntul lui Dragoş la Putna, se explică prin pasajul din cronica lui N. Costin (citez după ediţia lui I. S. Petre, 1942, p. 174-175) care spune că biserica de la Volovăţ de lemn făcută de Dragoş Vodă, unde este îngropat Dragoş Vodă a fost adusă de Ştefan cel Mare la Putna. („Şi aceea beseareca de lemn au mutat-o Ştefan Vodă cel Bun, de o au clădit la mănăstirea Putna, unde stă pînă acum“).

Numirea de „preàded“ dată de Ştefan lui Dragoş este o dovadă că Ştefan este descendent direct din Dragoş Vodă, deşi istoricii romîni afirmă că dinastia s-a schimbat de două ori. Continuitatea dinastiei o demonstrează astfel O. Gorka: „Bogdan din Maramureş era probabil fiul lui Dragoş (erau amîndoi voievozi ai romînilor din Maramureş, ceea ce indică aceeaşi familie). Dovadă că este aşa, este că Bogdan, după moartea lui Sas, fiul lui Dragoş a venit să revendice Moldova moşia lui Dragoş. În evul mediu revendicările de moşii şi sate se făceau pe baza drepturilor de moştenire. Bogdan avea drept de moştenire asupra stăpînirilor lui Dragoş. Era deci fiul lui. Cît priveşte pe Muşatini ei erau fiii Muşatei prinţesă maghiară (Margareta) căsătorită cu un urmaş al lui Bogdan, deci descendenţa masculină nu s-a întrerupt.

Observaţii suplimentare. O. Gorka n-a observat că inscripţia ridicată de Ştefan cel Mare la 1473 este publicată de Sev. Georgescu ecleziarh al Putnei, în *Arhiva Romînească*, a lui Mihail Kogălniceanu II, ed. Iaşi, 1862, p. 116. În această ediţie textul slavon pare a fi greşit citit, nu se pomeneşte de străbunic ca în copia de la 1810, în schimb apare expresia „po sveşceniu coronoiu Dragosa voievodai“ ceea ce nu are nici un sens, este însă sigur că e vorba de aceeaşi inscripţie (data concordă). Pentru împrejurările politice din epoca întemeierii Moldovei, vezi şi P. P. Panaitescu *Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei*, în *Studii IX*, 1956, nr. 4, p. 95-115.

împotriva ungurilor, iar la 1070 alături de aceiași pecenegi și ruteni în contra lui Boleslav al Poloniei. În sec. al XIII-lea diplomele regale ungare și bulele papale îi găsesc și mai organizați, avînd afară de armată și o organizație bisericească în frunte cu episcopi de rit grecesc numiți schismatici de către papă, care conduc rezistența față de predicatorii catolici.

În cursul luptelor pentru catolicizare, Coroana ungară a izbutit să ocupe mai întîi țara Vrancei dintre Trotuș, Siret și Dunăre, înființînd pe Milcov o episcopie pentru cumani, brodnici, numiți apoi vlahi și secui.

Dar cînd rezistența schismaticilor a crescut în înverșunare față de predicatorii catolici, Coroana ungară a trimis în Moldova pe romînul Dragoș din Bedeu, care a întemeiat un voievodat în Cîmpul lui Dragoș, cu capitala la Bacău, sub suzeranitate ungară.

Încercarea lui Dragoș de a ocupa voievodatul Moldovei cu capitala la Baia, s-a izbit însă de rezistența armată moldovenească organizată de către Bogdan, alt voievod romîn, coborît tot din Maramureș, care a refuzat să depună omagiu regelui ungur și să lupte pentru papa în contra schismaticilor din Moldova de același neam cu el, izbutind pînă la urmă să întemeieze un stat de sine stătător.

AL. I. GONȚA

ALEXEI STEFANOVICI HOMIACOV

ÎNCERCARE DE EXPUNERE CATEHETICĂ A ÎNVĂŢĂTURII DESPRE BISERICĂ: BISERICA ESTE UNA

(Tălmăcire din limba rusă cu prilejul împlinirii unui veac de la moartea autorului)

I. NOTĂ INTRODUCTIVĂ

A. *Omul şi opera. Caracterizare generală*[1]). Dăm acum pentru întîia oară pe limbă romînească tratatul despre Biserică al vestitului teolog şi literat rus, Alexei Ştefanovici Homiacov, la împlinirea unui veac de la moartea lui, întîmplată la 23 septembrie 1860.

Trăitor în veacul al XIX-lea, veacul jertfei «Sfintei Moscove», în războiul din 1812, veacul lui Gogol, Puşchin, Turghieniev şi Tolstoi, veacul Mitropoliţilor Platon şi Filaret, veacul marilor frămîntări sociale şi «anticamera marei Revoluţii», Homiacov a întruchipat în sine toate contradicţiile intelectualităţii ruse a epocii sale, (prin complexitatea preocupărilor sale, înainte de orice).

Pe primul plan, în viaţa lui au fost trăirea şi cugetarea religioasă.

În Teologie, aportul său este considerabil; cu o erudiţie uimitoare şi cu o pătrundere excepţională, datorită mai ales ru-

---

1) Pentru partea aceasta vezi studiul introductiv la vol. Алексеи Хомиаков, Ізбранйе Сочиненииа. (Opere alese), din 1955, intitulat: „A. S. Homiacov (Personalitatea şi concepţia lui despre lume"), pp. 3-43 ; de asemenea, studiul introductiv la volumul Сочиненииа Алехена Степановична-Хомиакова-Богословски и церковно публитистическна стати, (Operele lui Alexei Stefanovici Homiacov — Studii de Teologie şi de publicistică bisericească), intitulat „А. С. Хомиаков и значение его длиа Православнаго Богословиа", (Petrograd, fără dată, fără indicaţie a autorului), pp. 3-32 ; să se vadă de asemenea, I. Hibarin, *A. S. Homiacov* (k. 150 — letiu so dnia rojdenia (La 150 ani de la ziua naşterii), în „Jurnal Moscovskoi Patriarhii", (Moscova, 1954) nr. 5, mai pp. 17-18 ; A. Vedernicov, *Ideia Ţerkvi v socineniah A. S. Homiakova— k. 150 — letiiu so dnia rojdenia* (Ideia de Biserică, în operele lui A. S. Homiacov — la 150 de ani de la ziua naşterii), în rev. „Jurnal Moskovskoi Patriarhii" (Moscova, 1954), nr. 7, iulie, pp. 47-59 ; A. Gratieux, *A. S. Khomiacov et le mouvement slavophile*, 2 vol. col. „Unam Sanctam", (Paris, 1939); Pr. Prof. Liviu Stan. *A. S. Homiacov*, (1804-1860) — *la 150 de ani de la naşterea lui*, în rev. „Studii Teologice", seria II-a, anul VI, 1954, nr. 9-10, noiembrie-decembrie, pp. 595-600.

găciunii și meditației, hrănite din belșug de seva Bibliei și a scrierilor Sfinților Părinți, el a înviorat și înnoit unele capitole centrale ale Dogmaticei, mai ales acela al Eclesiologiei. Secretul puternicei sale originalități și iradieri stă mai ales în trăirea personală a principiilor, pe care le-a expus. A trăit ca un ortodox adevărat în Biserica sa, luînd parte la toate slujbele, postind toate posturile, învățînd el și învățînd și pe alții învățăturile ei. Voioșia sa permanentă și iradiatoare pornea dintr-o conștiință curată — prietenii săi dînd mărturie despre el că n-a cunoscut nici îndoieli, nici crize de credință, în tot timpul vieții sale.

Deși simplu mirean, deși moartea l-a surprins la 56 ani, în plină maturitate și deși din cele opt volume mari, care cuprind opera sa, numai unul e umplut cu lucrări teologice, totuși, nici un teolog ortodox n-a avut o înrîurire mai mare asupra Teologiei apusene decît Homiacov. El a dat cele mai pătrunzătoare caracterizări esenței Bisericii ortodoxe și celor două mari Confesiuni creștine apusene și a inițiat o nouă metodă polemico-apologetică, care duce pînă la ultimele lor consecințe principiile, care predomină în ele. Biblioteci întregi de scrieri eterodoxe dovedesc atît această influență, cît și nevoia de a răspunde la îndreptățitele și adîncile sale critici, care, deși smulgeau răul din rădăcină, totuși n-aveau în ele nimic negativ, nimic jignitor, fiind inspirate de o nobilă prețuire a oamenilor și a instituțiilor creștine, în general.

B. *Lucrările teologice ale lui Homiacov*[2]) sînt cuprinse într-unul din cele opt volume ale operii sale complete, publicată de fiul său, Dimitrie Homiacov și anume, în al doilea volum (în 8^0,399 pagini). Iată titlurile lor :

a. «Opît catehizicescago izlojeniia uceniia o Țercvi», cu subtitlul «Țercov odna», (pe care o traducere germană l-a indentificat cu titlul îndătinat de la Sfîntul Ciprian «Despre unitatea Bisericii»).

b. Corespondența sa cu W. Palmer, (membru al Colegiului «Magdalen» din Oxford), în englezește : 11 scrisori, care au fost traduse în rușește în volumul amintit.

c. Șase broșuri în limba franceză, publicate «în decada anilor 50» și apoi adunate în volumul «L'Eglise latine et le Protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient», (Lausanne et Vevey, 1872, 400 pp., in 8^0) și anume : «Quelques mots d'un chrétien orthodoxe sur les comunions occidentales, à l'occasion d'un article de M. Laurentie», 1853 (86 pp.) ; «Quelques mots . . . etc., à l'occasion d'un mandement de l'archevêque de Paris», (Mgr. Sibour), 1855 (100 pp.) ; «Encore quelques mots etc...., à l'occasion de plusieurs publications religieuses et protestantes, 1858,

---

2) Pentru partea aceasta, vezi A. S. Homiacov, *L'Eglise latine et le Protestantisme au point du vue de l'Eglise d'Orient,* (Lausanne et Vevey, 1872) ; *Socinenia Alekseia Stepanovicia Homiakova, — Bogoslovskiia i țercovno-publitisticeskiia stati* (Petrograd, f. d.), cit. supra ; A. Gratieux, *A. S. Khomiacov et le mouvement slavophile,* col. „Unam Sanctam", vol. I, *notice bibliografique,* pp. XV-XXXII ; și W. J. Birkbeck *Rusia and the English Church during the last fifty years,* vol. I, Rivington Percival et Co., King Street, Covent Garden, Londra, 1895), (pentru tratatul despre Biserică).

(120 pp.); «Lettre à M. Bunsen, précédée d'une lettre au rédacteur du Journal l'Union Chrétienne», 1860, (60 pp.); «Lettre à Monseigneur Loos, évêque (janséniste) d'Utrecht», 1860, (20 pp.); «Lettre au rédacteur de l'Union Chrétienne, à l'occasion d'un discours du Père Gagarine, Jésuite», 1860 (11 pp.).

d. Încercarea de tîlcuire a Noului Testament, întreruptă de moartea lui prematură şi din care ne-au rămas traducerile Epistolelor către Galateni şi Efeseni şi note la textul Epistolei către Filipeni, II, 6.

e. Fragmente şi însemnări ca: Planul unei vieţi a Mîntuitorului; note asupra autenticităţii Evangheliei de la Matei; note «Despre libertate şi necesitate», «Despre probleme administrativ-bisericeşti» şi un scurt rezumat de predică.

(Adăugăm că întreaga corespondenţă a lui Homiacov are un cuprins filozofico-religios).

C. *Ediţii şi traduceri* ale tratatului «Biserica e una». Micul tratat «*Încercare de expunere catehetică a învăţăturii despre Biserică*»: «*Biserica e una*», este socotit capodopera teologică a lui Homiacov. El cuprinde 18 pagini în textul rusesc, original, mai dens, şi 23 pagini în «Opere alese», ediţia 1955; traducerea noastră este făcută după textul din ediţia 1955 [3]). A fost cea dintîi lucrare teologică a sa, cumpusă «în decada anilor 40» (adică între 184o şi 1850), deci probabil pe la 1840 şi completată la apariţia «Răspunsului Patriarhilor răsăriteni la Enciclica Papii Piu al IX-lea», din 1848, al cărui pasagiu privitor la rolul poporului drept-credincios în apărarea dogmelor creştine confirma întreaga sa tematică originală. A fost, de asemenea, cea mai nenorocoasă scriere a lui Homiacov, pe care n-a avut bucuria să şi-o vadă publicată în timpul vieţii. Prietenul şi admiratorul său, Valuev, o purta necontenit la el şi o recitea mai ales cînd îi revenea boala, de care suferea; el a şi voit s-o publice

---

3) Textul nostru rusesc e publicat în volumul operelor de teologie ale lui Homiacov, sub titlul: „*Socineniia Alexeia Stepanovicia Homiakova* — Bogoslovskiia i ţerkovnopubliţisticeskia stati", fără dată şi cu un studiu introductiv („A. S. Homiacov şi însemnătatea lui pentru Teologia Ortodoxă"), anonim; e tipărit în editura P. P. Soikina din Petrograd. Din descrierea pe care o face ediţiilor operelor lui Homiacov marele său admirator, romano-catolicul A. Gratieux, care l-a şi făcut cunoscut în Apus, prin scrierile sale reiese că este vorba de un volum al cărui cuprins e identic cu volumul al II-lea din cele opt ale ediţiei definitive a operelor complete, publicate la Petrograd, începînd din anul 1900.

Operele teologice ale lui Homiacov au apărat pentru întîia dată la Praga, în 1867, sub redacţia lui G. Samarin, ca al II-lea volum din colecţia „Opere complete", (în continuarea vol. I care apăruse la Moscova, în 1861, sub îngrijirea lui Ivan Aksakov). El nu cuprindea însă nici tratatul „Biserica e una", nici corespondenţa cu Palmer, (care a fost descoperită numai după ediţia III-a a vol. II). Ediţia a II-a e publicată la Berlin în 1868; iar a III-a la Moscova, în 1886; aici apare în cadrul colecţiei operelor lui Homiacov, în rusește, tratatul „Ţercov odna". În aceste ediţii se cuprind şi scrisori către Aksakov şi Williams, care nu mai sînt reproduse în vol. II din „Opere complete", publicate sub îngrijirea fiului său, Dimitrie A. Homiacov. Întrucît ele nu se găsesc nici în volumul, după care am făcut introducerea, urmează că e vorba de un volum cu cuprins identic, cu acesta din urmă, deşi nu se precizează acest lucru.

măcar în străinătate și, după ce a fost tradusă în greceşte, o dădea drept manuscris grecesc, găsit de el. Homiacov a voit să păstreze anonimatul, dar pînă la sfîrșit s-a aflat care e autorul și acest lucru a fost hotărîtor pentru cenzura țaristă. La patru ani după moartea sa a apărut în «Revista ortodoxă» (Pravoslavnoe Obozrenie), cu o notă impusă de Sfîntul Sinod [4]); iar după alți trei ani a apărut la Berlin în nemțește, în traducerea baronesei von Radhen [5]).

Tratatul «Biserica e una», a apărut în ruseşte pentru întîia oară la Praga, în vol. II al «Operelor complete», publicat sub îngrijirea lui G. Samarin; a doua oară a apărut la Berlin, în 1868, în ediția II-a a volumului II. În 1886 a apărut la Moscova a treia ediție a acestui volum, care cuprindea și acest tratat. Fiul lui Homiacov, Dimitrie A. Homiacov, a publicat ediția critică, definitivă, a scrierilor sale, în opt volume, in 8°, la Moscova, în anii 1900 și următorii; vol. II cuprinde operele teologice, cu prefața lui G. Samarin.

D. *Cuprinsul* tratatului «Biserica e una»: Ideea mare, care domină aici gîndirea lui Homiacov despre Biserică, este aceea de unicitate și de unitate: Biserica este unică, fiindcă nu este o societate în sensul știut al cuvîntului, ci un organism viu făcut de Duhul Sfînt, în care pulsează viața dumnezeiască, adică harul, sîngele ei fiind rugăciunea, iar respirația ei, lauda lui Dumnezeu; este unită prin legătura de negrăit a iubirii, revărsată din viața intratreimică asupra membrilor săi, în aceeași credință și nădejde, — daruri ale Duhului Sfînt și ele. Ca atare, ceea ce face specificul Bisericii e nevăzut; numai din punct de vedere subiectiv, omenesc, e văzută, se împarte și se desparte; dar din punct de vedere obiectiv, Biserica, viață din viața Duhului Sfînt, este nevăzută ca tot ce e dumnezeesc, și este invizibilă, ca tot ce este duhovnicesc.

La aceste înălțimi duhovnicești, în concepția lui Homiacov despre Biserică, noțiunile de Scriptură și Tradiție, de Sobor, de credință și fapte bune, de comuniune a sfinților și mai ales de

---

4) Vezi A. Gratieux, *op. cit.*, vol. I, p. XVII; cf. împotrivă Introducerea la „Socineniia Alekseia St. Homiakova“, („A. S. Homiacov și însemnătatea lui pentru Teologia Ortodoxă“, p. 7) și chiar A. Gratieux, *op. cit.*, vol. II, în care se arată că numai în 1879 a fost autorizată publicarea ei în Rusia.

5) În Rusia autorizația definitivă de a fi publicat s-a dat, precum am amintit, de abia în 1879. O traducere bună au dat tot în nemțește Nicolai von Bubnov și Hans Ehrenberg, în vol. II din „Oestliches Christentum“, — Philosophie —, München, 1925), pp. 1-27. W. I. Birkbeck l-a publicat în englezește în „Russia and the English Church during the last fifty Years“, (Rusia și Biserica engleză în timpul ultimilor cincizeci de ani), vol. I, (Rivington, Percival and Co., Covent Garden, Londra, 1895). Tot în englezește a apărut o traducere a tratatului „Biserica e una“, în vol. „Opere alese“, cu titlul „The Church is One“, în 1955. De asemenea a apărut o traducere în limba franceză în vol. „Le mouvement slavophile à la veille de la Révolution: Dmitri A. Homiakov, suivi du traité d'Alexis Stepanovitsh Khomiakoc, „L'Eglise est une“, traduction par Roger Tandonnet“ (Paris, 1953), Noi n-am cunoscut decît vechea traducere germană a lui Bubnov și Ehrenherg, din 1925.

autoritate, lăuntrică, ori exterioară, de Biserică văzută şi nevăzută, de infalibilitate sinodală, ori eclesiastică, etc., etc., capătă noi orizonturi, noi perspective şi o nouă adîncime, total deosebite în aparenţă de cele îndătinate în Dogmatica ortodoxă. Cu cît meditezi mai mult asupra lor, însă, cu atît te încredinţezi mai mult că această scriere, preferată de Homiacov între toate ale sale, este întru totul ortodoxă. Întreţinută necontenit de seva biblică şi patristică, ea este rodul meditaţiilor lui Homiacov, în rugăciune neîntreruptă, asupra Bisericii şi de aceea puţine scrieri creştine din toate veacurile asupra acestui subiect au stîrnit un entuziasm mai puternic şi mai susţinut ca această scriere, care i-a adus autorului supranumele de «Părinte al Eclesiologiei», o pleiadă de ucenici dintre cei mai mari teologi şi gînditori ruşi de un veac încoace dar, în acelaşi timp, şi nedumerire, ezitări, ori bănueli, din partea altora.

Homiacov a împărţit scrierea «Ţercov odna» în 11 paragrafe, de mărime şi importanţă neegală; din nici unul nu lipsesc una sau mai multe idei mari, originale. Le vom rezuma aici foarte pe scurt, insistînd în alt paragraf şi în notele puse la traducere asupra părţilor mai grele de cuprins, despre care teologii de profesie pot spune ca şi ucenicii, care ascultau pe Mîntuitorul pe ţărmul Tiberiadei, spre Capernaum: «Greu este cuvîntul acesta! Cine poate să-l asculte?» (Ioan, VI, 60).

1. (În paragraful I), Homiacov face o introducere generală a cuprinsului tratatului său, arătînd că unitatea Bisericii este asigurată de unitatea harului dumnezeesc din ea; numai în raport cu creaturile — fie oameni, (născuţi sau încă nenăscuţi), fie îngeri, — Biserica e văzută, sau nevăzută.

2. Biserica văzută, sau pămîntească, este comuniunea şi unitatea Trupului Tainic al lui Iisus Hristos şi a vieţii Duhului Sfînt, — pentru cei din lăuntrul ei.

3. Biserica, în totalitatea ei, îşi păstrează deplina ei unitate lăuntrică, ale cărei criterii sînt sfinţenia şi neschimbabilitatea exterioară, garantată de neschimbabilitatea Duhului, contrar aparenţelor - rituri noi, definiţii noi.

4 Unitatea Bisericii e vădită în cele patru însuşiri ale ei, mai ales în cea dintîi (din simbolul niceo-constantinopolitan).

5. Unitatea Bisericii se manifestă în lucrarea Duhului, în cea prin fapte, prin Tradiţie şi Scriptură. Această lucrare este evidentă prin ea însăşi; demonstarea ei este raţionalism, iar susţinerea manifestărilor ei izolate echivalează cu substituirea autorităţii personale aceleia a Bisericii.

6. Lucrarea Bisericii vădeşte unitatea darurilor Duhului Sfînt: al credinţei prin mărturisirea adevărată, al nădejdii prin rugăciune, al iubirii, prin fapte bune.

7. «Filioque» e stigmatul lipsirii de Duhul iubirii al celor ce au preferat învăţătura lor particulară celeia a întregii Biserici; aceştia au rămas la învăţătura exterioară, care face confuzie între purcederea veşnică şi trimiterea externă, temporală, prin Fiul.

8. Biserica văzută: Caracteristica Bisericii văzute este lucrarea Duhului Sfînt în ea prin Sfintele Taine, rugăciune şi fapte

bune; ea este vădită numai pentru ochiul credinţei (căci e vorba de «vederea cea mai presus de vedere», adică suprasensibilă); rostul celor şapte Taine.

9. aspectul nevăzut al Bisericii: Viaţa lăuntrică a Bisericii stă în darurile Sfîntului Duh (credinţă, nădejde şi iubire); e vorba de credinţă «lucrătoare prin iubire» (credinţă şi fapte); iubirea şi nădejdea ei se vădesc tot prin fapte şi slujbe (rugăciuni şi cîntări duhovniceşti); însemnătatea comuniunii sfinţilor şi mai ales a rugăciunii obşteşti — asupra căreia Homiacov are aici două pericope minunate —, a icoanelor şi a Sf. Liturghii.

10. Judecata obştească va aduce desăvîrşirea darurilor Sfîntului Duh în noi, cu excluderea oricăror merite ale noastre.

11. Biserica Ortodoxă este unica Biserică adevărată, continuatoarea Bisericii ecumenice.

E. *Caracterizarea* cuprinsului acestui tratat, precum am amintit mai sus, mai provoacă şi azi nedumeriri şi critici, chiar şi din partea unor teologi ortodocşi [6]), ca şi la început, după cum provoacă un entuziasm unic din partea imensei lor majorităţi, cei mai de seamă dintre cei care l-au cunoscut bine declarîndu-se ucenici şi admiratori ai lui [7]). Se cade, de asemenea, să amintim că teologii eterodocşi au scris asupra scrierilor lui o bibliotecă întreagă — şi această atenţie n-a scăzut nici astăzi —, scoţînd în relief adîncimea cugetării lui religioase şi apărînd învăţătura confesiunii lor de criticile lui, pe care le găsesc juste; influenţa lui asupra Eclesiologiei romano-catolice este un fapt primit astăzi de toată lumea [8]).

Opera teologică a lui Homiacov se caracterizează printr-o putere deosebită de convingere, datorită temeliei ei puternice, — Biblia şi Tradiţia — şi faptului că e şi rodul experienţii lui de trăitor în Biserică, în smerenie, în lepădare de sine, în iubire adîncă de oameni şi de Dumnezeu. S-a socotit un slujitor al Adevărului religios şi un crainic al Lui, totdeauna nevrednic, totdeauna în pregătire, prin nevoinţe, post şi rugăciune.

În ce priveşte scrierile sale polemice, privind celelalte confesiuni creştine, i s-au adus mai multe învinuiri: Cea dintîi constată o idealizare a propriei Biserici şi o coborîre pe teren real în judecarea celorlalte Confesiuni, — fapt nu de mirare într-o epocă în care trebuia susţinut moralul ortodocşilor, fiindcă toate ţările cu Biserici ortodoxe, afară de Rusia, erau sub stăpînirea nemiloasă, musulmană. Cea de a doua învinuire vede în polemica lui Homiacov o îngrămădire de argumente împinse pînă la ultimele lor consecinţe, logic şi în linie dreaptă, împotriva confesiunilor eterodoxe, reducîndu-le la «un pat al lui Procust», de

---

6) Dintre acestea amintim numai articolul recent al Pr. Ioan S. Romanides, *Ecclesiologia ortodoxă după Alexis Homiakov* (1804-1860), tradus de A. A. Botez, în rev. „Mitropolia Olteniei", mai-iunie 1958, pp. 332-345, care are multe rezerve asupra învăţăturii lui Homiacov.

7) Dintre aceştia fac parte toţi autorii articolelor amintite mai sus şi toţi marii gînditori religioşi ruşi, contemporani.

8) A se vedea pentru conformare, colecţia unionistă romano-catolică „Unam Sanctam", mai ales volumele publicate de A. Gratieux şi Congar, cei mai buni cunoscători ai lui Homiacov, dintre apuseni etc.

juridism exterior, lipsit de iubire, — formule, care sînt departe de a cuprinde belşugul de viaţă în toată complexitatea ei. Totuşi, înşişi eterodocşii au recunoscut justeţea principială a criticii sale, şi bibliotecile de scrieri la care a dat naştere opera lui Homiacov, sînt dovada impresiei unice pe care a făcut-o asupra lor acest luptător neîntrecut pentru înţelegere şi pace între Biserici, pentru pace între popoare, (— vezi broşura lui scrisă la apariţia pastoralei — manifest a lui Sibour, Arhiepiscopul Parisului, la începerea războiului din Crimeea!).

Mai temeinice sînt observaţiile celor care, începînd cu membrii sfîntului Sinod rus, au văzut în ceea ce apare ca slăbiciuni în opera lui Homiacov elogiul însuşi al originalităţii specifice lui. Astfel, în permisiunea de a se tipări operele teologice în rusește, Sfîntul Sinod previne pe cititori că «ceea ce nu e limpede, ci e neprecis în cele folosite de autor în expunerea sa, se explică prin aceea că el n-a avut o învăţătură teologică specială»[9]). Şi drept este să se înţeleagă de la început că Homiacov, nefiind teolog de profesiune, nu putea şi nu voia să scrie ca un specialist pentru specialişti, ci o face ca un gînditor creştin, nici metoda, nici vocabularul, nici concepţia lui nefiind ale unui teolog.

Noi nu ne referim aici decît la tratatul «Ţercov odna». Două sînt criticile principale care i se pot aduce îndeosebi: întîi aceea că formulele sale teologice au ceva paradoxal în ele. De pildă, sună rău la urechea specialiştilor dogmatişti formule ca acestea: Sînt greşiţi atît cei ce afirmă că ne mîntuim numai prin credinţă, fără fapte, cît şi cei care afirmă mîntuirea prin credinţă şi fapte bune. Tertium non datur! Şi totuşi Homiacov găseşte altă formulă, care nu este mai puţin ortodoxă în fond. A doua critică mai întemeiată, care i s-a adus, priveşte noţiunea sa de Biserică, organism divino-uman, care nu e societate şi e văzută numai cu ochii credinţei — noţiune cu totul depărtată de altfel, atît de eclesiologia protestantă (după care «invizibilitatea» Bisericii se referă la cei mîntuiţi, singurii care o formează şi sînt cunoscuţi numai de Dumnezeu), cît şi de eclesiologia romano-catolică (care accentuează numai partea văzută, exterioară şi juridică).

O dreaptă judecată dogmatică a operii teologice a lui Homiacov cere în prealabil o bună înţelegere a punctului său de plecare. Fiu al veacului său romantic, trăind din plin toate contradicţiile nobilimii ruse, contimporane lui, el avea oroare de banal şi în Teologie. Ori, în centrul concepţiei sale religioase stă Biserica şi pe culmile, pe care a reuşit să se înalţe în gîndirea sa religioasă, el refuză să-i învălue nimbul dumnezeesc în stihii pămînteşti şi omeneşti. Fără să tăgăduiască acest din urmă element, Homiacov îl afirmă în treacăt, ca fiind nespecific Bisericii, deşi îi este esenţial. Căci în ea nu este specific faptul de a fi o societate: acest fapt ar confunda-o cu orice societate omenească. Caracteristica ei o dă exclusiv divinul din ea: «Biserica

---

9) Vezi studiul introductiv la „Socineniia Alekseia Stepanovicia Homiacova...", cit. supra, p. 7.

e văzută şi nevăzută» — se spune numai «în raport cu oamenii», scrie el.

În perspectiva unor asemenea înălţimi, noţiunile teologice capătă formule noi, care dezvăluiesc belşugul de viaţă al îndoitei Descoperiri biblice şi patristice. Iată principalele formule «paradoxale» ale tratatului «Biserica este una».

1. În paragraful I, după ce afirmă că unitatea Bisericii decurge din unitatea lui Dumnezeu, al cărui har uneşte pe oamenii, care o formează, arată că harul e dat şi celor din afara Bisericii. Această ideie o aflăm pe larg expusă la scriitorii alexandrini şi la majoritatea sfinţilor Părinţi, de altfel; amintim dintre ei numai pe Sfîntul Ioan Damaschin [10]). În acest paragraf aflăm şi o definire precisă a existenţei Bisericii văzute, însă cu o nuanţă de micşorare a acestui aspect al Bisericii, cu justificarea că ea e văzută numai «în raport cu oamenii», nu cu harul dumnezeesc, care e factorul ei principal şi specific.

2. În paragraful V, Homiacov combate radical orice formă de scolasticism în Teologia ortodoxă, înlăturînd atît demonstrarea existenţei Duhului lui Dumnezeu în Biserică, în Revelaţie şi în lucrarea ei dumnezeiască, (fiindcă pentru credincioşi aceasta e făcută de prisos de evidenţa lor intrinsecă şi, de asemenea, fiindcă implică micşorarea unora în favoarea altora), cît şi demonstrarea adevărului religios pe cale raţională, (fiindcă el e primit numai prin credinţă). Mai departe, Homiacov vorbeşte despre «exterioritatea» Scripturii, Predaniei şi a acţiunii creştine, care dau o cunoştinţă nedeplină după I Corint. XIII, 12, interior fiind numai Duhul Sfînt, prin lucrarea Lui. Este o ideie îmbrăţişată de toţi marii teologi şi gînditori religioşi ruşi, ucenici ai lui şi contimporani nouă: Nici Scriptura, nici Tradiţia, nu dau o cunoştinţă deplină; dovadă sînt eterodocşii, care le au şi au o credinţă greşită. Numai cunoaşterea lăuntrică pe care o primim în Biserică de la Duhul Sfînt este plinită treptat (cf. paragraful VII, mai departe).

În sfîrşit, printr-un joc de cuvinte — folosind acelaşi cuvînt «Pisanie» şi pentru «Scriptură» în sens restrîns şi special, şi pentru «Scriptură» în sens larg, de Scriptură şi Tradiţie, (fiindcă la început însăşi Scriptura a circulat ca Tradiţie) —, el afirmă că nu s-a pus limită scrierilor sfinte, căci Biserica le înmulţeşte după nevoie, cu alte scrieri, formulări noi, ale vechii credinţe descoperite, care se înglobează în Tradiţia dumnezeiască, fiind recunoscute ca atare de Biserică prin Soboarele ecumenice, ca, de pildă, Mărturisirile acestor Soboare sfinte.

3. În paragraful VII, vorbind despre Biserica văzută şi despre una dintre manifestările văzute ale lucrării Duhului în ea, credinţa ei, mărturisită cu precădere în Simbolul credinţei, Ho-

---

10) *Sfîntul Ioan Damaschin* vede un argument pentru existenţa lui Dumnezeu în conservarea şi guvernarea creaţiei: „Căci cum ar fi putut ca naturile contrare, adică focul şi apa, aerul şi pămîntul, să se unească unele cu altele pentru formarea unei singure lumi, şi cum ar putea să rămînă nedescompuse, dacă nu le-ar uni o forţă atotputernică şi nu le-ar păstra totdeauna nedescompuse?“ (Dogmatica I, 3, tradusă de Pr. D. Fecioru, col. „Izvoarele Ortodoxiei“ nr. 1 (Bucureşti, 1938) p. 9.

miacov arată că tainele cuprinse de această mărturisire se pătrund numai printr-o cunoaştere lăuntrică şi vie, dată întregei Biserici. Iar eterodocşii, care s-au rupt de Biserică şi s-au lepădat de Duhul iubirii, au o cunoştinţă exterioară, moartă; de aceea mărturisesc numai trimiterea exterioară şi temporală a Duhului Sfînt, — de la Fiul —, pe care ei o confundă cu purcederea lăuntrică, veşnică, «Filioque».

4. În paragraful al VIII-lea, Homiacov vorbeşte despre Biserica văzută, adică despre manifestările ei văzute, (Taine, rugăciuni şi fapte bune), în general şi despre Taine în special. Ceea ce vede credinciosul la Biserică cu ochii trupului şi ai raţiunii nu este aspectul ei principal, căci în Simbolul credinţei se mărturiseşte «cred» şi nu «văd», adică «ştiu». După ce în paragraful I a afirmat cele două aspecte ale Bisericii, cel văzut («în raport cu oamenii») şi cel nevăzut, în acest paragraf se ocupă de credinţa în Biserică, mărturisită de Simbolul credinţei şi care este o vedere, dar o vedere mai presus de vedere, adică suprafirească. Şi aici Homiacov vorbeşte, precum se vede, în mod paradoxal despre Biserica «văzută» şi despre «vedere», fiindcă el se referă la ea nu ca societate şi ca ierarhie, ci ca manifestări ale Duhului, ale vieţii harice în Biserică şi anume la Taine în primul rînd. În felul acesta, cunoaşterea adevărată pe care o putem avea despre Biserică este lăuntrică, duhovnicească, adică strict religioasă; restul interesează mai puţin din punct de vedere strict religios. Aceasta ese explicaţia, pe scurt, a concepţiei lui Homiacov despre vizibilitatea Bisericii — atît de discutată şi care a avut o influenţă atît de hotărîtoare asupra celebrilor săi ucenici, contimporani cu noi. Pentru cei din afară ea este numai o societate, iar Tainele ei, simple rituri, pe cînd pentru cei credincioşi ea nu e numai «comunitatea creştină văzută, ci Duhul lui Dumnezeu şi harul Tainelor, care sălăşluiesc în această comunitate...». Cu alte cuvinte, fără să tăgăduiască vizibilitatea Bisericii, el accentuează aspectul ei lăuntric, duhovnicesc, «văzut» cu ochii credinţei. Această vizibilitate a ei este, totuşi mărturisită ca necesară de Homiacov cînd declară că «nu e creştin acela care nu poate să spună: unde s-au săvîrşit şi se săvîrşesc sfintele Taine, chiar din vremea apostolică, unde s-a păstrat şi se păstrează învăţătura, unde s-au înălţat şi se înalţă rugăciunile în jurul prestolului harului...».

Nici învăţătura sa despre Taine nu e lipsită de «paradoxuri»: Astfel, însăşi noţiunea de «Taină» e extinsă asupra oricărei fapte săvîrşită în credinţă, iubire şi nădejde, insuflată omului de Duhul lui Dumnezeu şi care cheamă harul lui Dumnezeu cel nevăzut, — potrivit definiţiei Tainei, de altfel, — (şi, după cum în altă parte spune că e «raţionalism» să mărturiseşti că în creştinism se învaţă numai prin cuvînt, căci orice faptă bună e o învăţătură...). Iar în ce priveşte săvîrşitorul, spune Homiacov, el este întreaga Biserică, prin mijlocirea preotului respectiv.

Botezul e obligatoriu pentru mîntuire; dar excepţiile de la această regulă sînt la egalitate cu ea. Cu privire la Euharistie, Homiacov este foarte actual, avînd formula, care lipseşte multor dogmatişti contimporani, în ce priveşte problema «transsubstan-

ţierii» romano-catolice şi combătînd aberaţiile medievale scolastice cu privire la profanarea speciilor euharistice, ca şi ereziile protestante, relative la această Taină. Homiacov dă dezlegări ortodoxe tuturor greutăţilor, pe care le ridică Taina Hirotoniei: Aceea a preoţiei obşteşti, a harului, dat progresiv potrivit cu treapta hirotoniei, a izvorului harului, Hristos, a necesităţii absolute pentru Biserică a Hirotoniei. La fel procedează cu Taina Mirungerii şi cu aceea a Nunţii, mai ales, explicînd pe larg binefacerile lor. La Taina Pocăinţei zăboveşte asupra pericopei tîlharului de pe cruce, care a fost cel dintîi moşnean al raiului prin osîndirea de sine, pe care avem puterea s-o facem toţi; iar la Taina Maslului, dă o adîncă tîlcuire a binefacerii morţii, care dezleagă trupul stricăcios, «care nu mai e trebuincios pentru Biserica pămîntească şi pentru tainicile căi ale lui Dumnezeu...», Maslul arătînd şi judecata dumnezeiască asupra alcătuirii pămînteşti a omului.

5. În paragraful IX, cel mai lung şi mai frumos dintre toate, în care are cele două pericope celebre despre rugăciune, Homiacov dă mai întîi formulele paradoxale despre raportul credinţei cu faptele bune în actul mîntuirii. El respinge şi formula mîntuirii «sola fide», ca şi aceea a mîntuirii «prin credinţă şi fapte bune», cea dintîi ca protestantă, cea de a doua ca romano-catolică. Formularea este intenţionat provocatoare, iar explicaţia pe care o dă este cu atît mai interesantă; căci dacă toată lumea e de acord că «sola fide» este greşită, respingerea formulei «credinţă şi fapte bune» ulueşte pe orice teolog ortodox! Tîlcul acestei atitudini a lui Homiacov e neobişnuit, dar ingenios, cu desăvîrşire limpede şi în fond, perfect ortodox. El respinge formula protestantă, pentru că credinţa adevărată este cea «lucrătoare prin iubire», adică vie, (fără fapte fiind moartă). Dar respinge şi mai indignat formula «romano-catolică» (credinţă + fapte), deoarece credinţa despre care vorbesc ei este vie, sau moartă; dacă e vie de ce fapte mai e nevoie? Iar dacă e moartă, atunci nu mîntuieşte, căci nu mai e credinţă, în adevăratul sens al cuvîntului (Romano-catolicii o numesc «fides informis»).

Ca şi în alte probleme, Homiacov împinge paradoxul pînă la ultimele lui limite: Admiterea faptelor în procesul mîntuirii, alături de credinţă, echivalează cu admiterea credinţei şi fără fapte în cei fărădelege, şi, în acest caz, credinţa stă în cel fărădelege ca harul în slujitorul nevrednic. Avem deci a face cu o a VIII-a taină romano-catolică, prin anologie cu cele şapte veritabile! (Cu această formulă el loveşte în mod subtil ideea de «fides informis», dar nu ruinează nuanţa ortodoxă a definiţiei, pe care o confirmă în fond). Mai departe, el arată superioritatea Botezului săvîrşit, asupra Botezului dorinţei (de acord cu unii sfinţi, ca Grigorie de Nazians) şi egalitatea formulelor «ex opere operantis» şi «ex opere operato»; apoi demonstrează cu o putere rară nevoia, din punct de vedere creştin, de a boteza, de a mirui (sau «confirma») şi de a împărtăşi pe copii — împotriva tuturor creştinilor eterodocşi.

Vorbind ca nici un alt teolog despre folosul rugăciunii obşteşti şi despre «comuniunea Sfinţilor», el demonstrează pe larg

nevoia de a ne ruga nu numai Sfinţilor ci şi pentru Sfinţi, adică pentru proslăvirea lor, aşa cum ne rugăm ca să se sfinţească numele lui Dumnezeu ; de asemenea înlătură toate argumentele, care s-ar putea aduce împotriva oricărui fel de rugăciune. El găseşte accente unice, originale pentru a apăra cultul icoanelor, — expresia iubirii fratelui tău, asemenea celeia din psalmi şi cîntări duhovniceşti —, asupra căruia zăboveşte îndelung.

* * *

Cetirea acestui tratat ne pune în comuniune de gîndire cu un cugetător creştin original, care arde de dorinţa de a face din învăţătura creştină ceva viu, trăit, gîndit personal şi mai ales aplicat în legătura cu Dumnezeu, cu celelalte confesiuni creştine şi cu semenii, de orice neam, religie şi rasă. S-a socotit un luptător pentru adevărul religios, şi a căutat să-l aplice el însuşi în toate domeniile vieţii, socotindu-se permanent mobilizat împotriva ipocriziei religioase, îngîmfării, inconştienţei celor din Biserică, în veacul care pregătea revoluţia.

Cu aceasta, el ridică la apogeu una dintre caracteristicile care fac distincţia şi noblеţea Teologiei ruseşti din veacul al XIX-lea.

Prezent în mai toate domeniile vieţii şi preocupărilor poporului rusesc din vremea sa, el a luptat în acelaşi timp pentru înnoirea gîndirii religioase. Tratatul «Ţercov odna» este unul dintre documentele doveditoare a năzuinţelor sale de deşteptare a gîndirii religioase din somnolenţa despre care vorbeau un Rozanov şi alţii şi din înrobirea Teologiei ruseşti de către scolasticismul romano-catolic, împotriva căruia se războiau zadarnic cei mai aleşi fii ai Bisericii de la Teofan Procopovici, pînă la el. Punctul de plecare pe o cale nouă a Teologiei a fost spulberarea confuziei scolastice dintre cunoaşterea raţională şi credinţă, izvor de orgoliu întru totul nejustificat de sofisme şi artificii false de gîndire din Evul Mediu pînă azi. A înălţat din nou gîndirea despre Biserică, revenind la cea biblică şi patristică, descriind-o ca Trup Tainic al Domnului, ca organism dumnezeesc, deci strict duhovnicesc. ridicînd-o astfel din marasmul în care o coborîse o Teologie medievală, înrîurită de stări sociale, apuse pe totdeauna. A înnoit, de asemenea, principalele articole ale credinţei sale, trăite, din prospeţimea căreia au ţîşnit noi formule, surprinzătoare pentru rutina unei Teologii anchilozate.

Iar din adevărul acesta viu, trăit, au zămislit aprofundările esenţei celor trei mari Confesiuni creştine, care au format obiectul preferat de meditaţie a teologilor creştini, îndeobşte.

Îmbinînd înălţimea gîndului, cu frumuseţea de simplitatea clasică a cuvîntului, Homiacov a reuşit să dea cîteva capodopere ale genului, dintre care cea pe care o prezentăm azi preoţilor şi teologilor de profesiune, reprezintă aspectul cel mai irenic al unei opere, mare nu ca întindere, ci ca adîncime.

La un veac de la moartea lui Homiacov se cade ca lucrarea cea mai scumpă inimii lui să fie cunoscută şi la noi : este unul dintre mijloacele cele mai modeste de a omagia pe unul dintre

fiii cei mai aleși ai Bisericii Ortodoxe, din toate veacurile, care e mîndria ei și care a strălucit prin smerenie, muncă, rugăciune și dăruire totală semenilor săi.

TRADUCERE [11]).

1. Unitatea Bisericii decurge în mod necesar din unitatea lui Dumnezeu, căci Biserica nu este mulțimea de persoane, în separația lor individuală, ci unitatea harului lui Dumnezeu, care dăinuiește în mulțimea făpturilor raționale, supuse harului [12]). Iar harul e dat și celor nesupuși, care nu se folosesc de el, (care îngroapă talantul), însă aceștia nu sînt în Biserică. Unitatea Bisericii nu e aparentă, nu e alegorică, ci adevărată și esențială, ca unitate a numeroase membre într-un corp viu.

Biserica e una, dacă nu ținem seama de împărțirea ei, văzută de oamenii, care trăiesc încă pe pămînt. Numai în raport cu oamenii se poate cunoaște împărțirea Bisericii în văzută și nevăzută ; unitatea ei este însă adevărată și neîndoielnică. Cei ce trăiesc pe pămînt, cei ce săvîrșesc călătoria pămîntească, cei ce nu sînt făcuți pentru călătoria pămîntească, (ca îngerii), cei ce n-au început încă (această) călătorie pămîntească, (generațiile viitoare), toți sînt uniți într-o singură Biserică, printr-un unic har al lui Dumnezeu ; căci creația lui Dumnezeu încă nemanifestată, e descoperită pentru El, și Dumnezeu aude rugăciunile și cunoaște credința aceluia, care încă n-a fost chemat de El de la neființă la ființă. Dar Biserica, Trupul lui Hristos, se descopere și se împlinește în timp, neschimbînd unitatea ei esențială și viața ei lăuntrică, harică. De aceea, cînd se spune «Biserica e văzută și nevăzută» se vorbește numai în raport cu oamenii.

2. Biserica văzută, sau pămîntească, trăiește într-o desăvîrșită comuniune și unitate a întregului corp bisericesc, al cărui cap este Hristos. Ea are în sine pe Hristos, Cel ce sălășluiește în ea și harul Duhului Sfînt, în toată plinătatea Lor de viață, însă nu în plinătatea descoperirii Lor ; căci ea zidește și administrează nu pe deplin, ci cît îi place lui Dumnezeu.

Întrucît Biserica pămîntească și văzută nu este încă plinătatea și desăvîrșirea întregii Biserici, pe care Domnul a rînduit-o să se înfățișeze la judecata de apoi a întregei creații, ea zidește și administrează numai în limitele ei, nejudecînd pe cealaltă omenire, (după cuvintele Apostolului Pavel către Corinteni) [13])

---

11) Notele și citațiile biblice și patristice au fost adăugate de traducător, cu excepția a patru note, din paragrafele 3, 5, 7, 9, care au fost însemnate cu steluțe, (asteriscuri), spre a le deosebi de cele, pe care traducătorul și-a luat îngăduința să le adauge, socotindu-le folositoare la o mai bună înțelegere a textului.

12) Amintim, în treacăt, că această definiție a Bisericii, care pune în centru unitatea ei de viață dumnezeiască, a fost analizată în Introducere la „Socineniia Alekseia St. Homiacova", intitulată „A. S. Homiacov și însemnătatea lui pentru Teologia rusească", paginile 17 sq. și în articolul lui A. Vedernikov, *„Ideia, Țerkoi v socineniian A. S. Homiacov (K 150 — letiiu so dnie rujdennia)*, în rev. „Jurnal Moskovskoi Patriarhii", Moscova, 1954, nr. 7, iulie, pp. 47 sq.

13) Vezi I Corint. V, 12.

și socotindu-i excomunicați, ca nemai aparținîndu-i, adică, numai pe aceia care s-au exclus ei înșiși din ea. Însă pe restul omenirii, fie străină de Biserică, fie legată de ea cu legăturile, pe care Dumnezeu n-a binevoit să i le descopere, a lăsat-o în seama judecății din ziua cea mare[14]).

Iar Biserica pămîntească se judecă numai pe sine, după harul Duhului și după slobozenia dată ei prin Hristos, chemînd și toată omenirea cealaltă la unitate și la înfierea dumnezeiască în Hristos; însă nu rostește nici o sentință asupra celor ce nu ascultă chemarea ei, cunoscînd porunca Mîntuitorului și Capului ei: «Să nu judeci pe robul străin»[15]).

3. De la creația lumii Biserica pămîntească se află neîncetat pe pămînt și va rămîne (aci) pînă la săvîrșirea tuturor lucrărilor dumnezeești, după făgăduința dată ei de însuși Dumnezeu. Semnele ei deosebitoare sînt: sfințenia lăuntrică, care nu îngăduie nici un fel de amestec cu minciuna, căci în ea sălășluiește Duhul adevărului, și neschimbabilitatea ei exterioară, fiindcă neschimbat e Paznicul și Capul ei, Hristos.

Toate semnele ei deosebitoare, atît lăuntrice cît și exterioare, sînt cunoscute numai de ea însăși și de cei, pe care harul îi cheamă se fie membre ale sale. Iar pentru streini și pentru cei nechemați ele sînt de neînțeles, fiindcă schimbarea exterioară a slujbelor religioase apare, pentru cel nechemat, ca schimbarea Duhului însuși, care e proslăvit în slujbă, (ca de pildă, la trecerea Bisericii Vechiului Testament la a Noului Testament, sau la schimbarea slujbelor și a rînduielilor bisericești din vremurile apostolice)[16]). Biserica și membrele sale cunosc, prin cunoașterea lăuntrică a credinței, unitatea și neschimbabilitatea Duhului ei, care este Duhul lui Dumnezeu. Cei din afară, însă, și cei nechemați, văd și cunosc schimbarea din afară a slujbei religioase cu o cunoaștere exterioară, nu pătrund pe cea lăuntrică, după cum însăși neschimbabilitatea lui Dumnezeu le pare schimbătoare, în creaturile Lui schimbătoare. Pentru aceea Biserica n-a fost și n-a putut să fie schimbătoare, întunecată, sau căzută, căci atunci ar fi fost lipsită de Duhul adevărului. N-a putut exista vreun timp, în care ea să fi primit greșala în sînul ei, în care mirenii, preoții și Episcopii să se fi supus unei prescripții și învățături, necorespunzătoare cu învățătura și Duhul lui Hristos.

Biserica nu cunoaște și-i e străin cel care spune că e cu putință ca în ea să fie o asemenea sărăcie de duhul lui Hristos. Răsvrătirea personală împotriva unei învățături false, cu păstrarea sau primirea altor învățături mincinoase, nu este și n-ar putea să fie lucrarea Bisericii; căci în ea, potrivit ființei ei, se cuvine să fi fost și să fie totdeauna propovăduitori și dascăli și mucenici, care să mărturisească nu un adevăr parțial cu amestec de eroare, ci adevărul deplin și neamestecat. Biserica cunoaște

---

14) Adică ziua judecății obștești a Domnului; vezi Fapte II, 20; Iuda 6, etc.

15) Citația reprodusă din memorie, după Matei VII, 1, și Romani XIV, 3; cf. Iacob IV, 11, 12.

16) Aluzie la Rascolnici și la ritualiștii extremiști din toate vremurile.

nu adevărul în parte și greșala în parte, ci adevărul deplin, fără amestec de eroare. Cel ce trăiește în Biserică nu e atras de învățătura greșită, nu primește Tainele de la un învățător mincinos; știindu-l mincinos, nu-i urmează riturile greșite. Și Biserica însăși nu greșește, ci este adevărată, nu umblă cu vicleșuguri și nu se descurajează, căci e sfîntă. De asemenea, potrivit cu neschimbabilitatea sa, Biserica nu socotește fals ceea ce cîndva a socotit adevărat; și, după ce a mărturisit printr-un sobor ecumenic și într-un consens obștesc, putința greșalei în învățătura vreunei persoane particulare, sau a vreunui Episcop, sau Patriarh, ea nu poate socoti că o asemenea persoană particulară, ori Episcop, ori Patriarh, ori urmașii săi, nu pot cădea în greșala în ce privește învățătura și că sînt feriți de rătăcire prin vreun har deosebit [17]). Cu ce s-ar sfinți pămîntul dacă Biserica ar pierde sfințenia ei? Și unde ar fi adevărul, dacă o definiție de azi ar fi contrazisă de una de ieri? În Biserică, adică în membrele ei, se zămislesc învățături greșite, dar atunci membrele contaminate cad, cînd dau naștere unei erezii sau schisme și sfințenia ei bisericească nu se întinează.

4. Biserica se numește *una, sfîntă, sobornicească* (catolicească și ecumenică), *apostolească;* fiindcă ea e una singură și sfîntă, fiindcă ea aparține întregei lumi, și nu vreunei regiuni; fiindcă prin ea se sfințește întreaga omenire și tot pămîntul și nu anume vreun popor sau vreo țară; pentru că ființa ei constă în armonia și în unitatea Duhului și a vieții tuturor membrelor sale, de pe întreg pămîntul, care o mărturisesc; fiindcă, în sfîrșit, în Scriptura și în învățătura apostolească e cuprinsă toată plinătatea credinței ei, nădejdii ei și iubirii ei.

Din aceasta urmează că atunci cînd se dă un nume vreunei comunități locale a Bisericii creștine, ca Grecească, Rusă sau Siriacă, o asemenea numire înseamnă numai adunarea membrelor Bisericii, care trăiesc în cutare țară (Grecia, Rusia, Siria ș. a. m. d.) și nu cuprinde în sine presupunerea că o comunitate creștină ar putea să definească învățătura bisericească, sau să dea o tîlcuire învățăturii dogmatice, bisericești, fără consensul celorlalte comunități; și mai puțin se presupune că vreo comunitate oarecare, sau păstorul ei, ar putea să impună celorlalte, tîlcuirea ei [18]). Harul credinței e nedespărțit de sfințenia vieții și nici o comunitate și nici un păstor, nu pot fi recunoscuți ca păzitori ai întregei credințe, după cum nici un păstor, nici o comunitate, nu pot fi socotiți reprezentanți ai întregii sfințenii bisericești. Cu toate acestea, orice comunitate creștină, fără să uzurpe dreptul tîlcuirii, sau învățăturii dogmatice, are pe deplin dreptul să schimbe riturile sale, să introducă altele noi, fără să ducă în ispită celelalte comunități: dimpotrivă, renunțînd la părerea sa și supunîndu-se părerii lor, pentru ca aceea ce la unul e nevinovat și chiar vrednic de laudă să nu se pară altuia vinovat, și

---

*) *Nota autorului:* Ca, de pildă, Papa Honoriu, la Sinodul al III-lea de la Constantinopol, de la anul 680.

17) Presimțirea dogmei infalibilității papale, care avea să fie decretată de Sinodul de la Vatican, 1870.

18) Cazul Bisericii romano-catolice și al căpeteniei ei.

pentru ca fratele să nu ducă pe fratele său în păcatul îndoielii şi al vrajbei. Unitatea slujbelor bisericeşti trebuie să fie preţuită de orice creştin, căci în ea se arată, în chip văzut, chiar pentru cei neiniţiaţi, unitatea Duhului şi a învăţăturii; iar pentru cei iniţiaţi, [în ea] se află izvorul bucuriei vii şi creştine. Iubirea este cununa şi slava Bisericii.

5. Duhul lui Dumnezeu care sălăşluieşte în Biserică, care o conduce şi o înţeleptește, se află în ea în multe feluri, în Scriptură, în Predanie şi în lucrare; căci Biserica, care săvîrşeşte lucrările lui Dumnezeu, e aceeaşi Biserică, care păzeşte Predania şi Scriptura scrisă. Nu inşii singuratici şi nu mulţimea persoanelor din Biserică păzesc Predania şi scriu Scriptura, ci Duhul lui Dumnezeu, care vieţuieşte în unitatea bisericească. De aceea nu se poate şi nu trebuie să cauţi nici în Scriptură temeiuri pentru Predanie, nici în predanie dovezi pentru Scriptură, nici în fapte îndreptăţiri pentru Scriptură şi Predanie. Pentru cel ce trăieşte în afara Bisericii sînt de neînţeles şi Scriptura şi Predania şi fapta. Dar celui ce se află în lăuntrul Bisericii şi se împărtăşeşte din Duhul Bisericii, îi e vădită unitatea lor, după harul care sălăşluieşte în ea.

Oare lucrarea n-a fost înaintea Scripturii şi Predaniei? N-a fost Predania înaintea Scripturii? Nu erau plăcute lui Dumnezeu faptele lui Noe, Avraam, strămoşii şi reprezentanţii Bisericii vechi-testamentare? Şi nu existau oare predanii la protopărinţi, începînd cu întîiul strămoş, Adam? Oare Hristos n-a dat oamenilor libertatea şi învăţătura prin viu grai, înainte ca Apostolii să adeverească, prin scrierile lor, lucrarea Răscumpărării şi legea slobozeniei? De aceea nu este nepotrivire între Predanie, lucrare şi Scriptură, ci consens desăvîrşit. Tu pricepi Scriptura, întrucît păzeşti Predania şi întrucît săvîrşeşti fapte plăcute ale înţelepciunii, care sălăşluieşte în tine. Dar înţelepciunea, care sălăşluieşte în tine, nu-ţi este dată ţie personal, ci ca membru al Bisericii şi ţi s-a dat în parte, fără să nimicească cu desăvîrşire greşala ta personală; Bisericii, însă, i-a fost dată în plinătatea adevărului şi fără amestec de greşală. De aceea nu judeca Biserica, ci dă-i ascultare, ca să nu se ia de la tine înţelepciunea.

Oricine caută dovezi despre adevărul bisericesc, chiar prin aceasta arată îndoiala sa şi se dă afară din Biserică, sau face să se vadă că se îndoieşte şi, în acelaşi timp, păstrează nădejdea să facă dovada adevărului şi să ajungă la el cu puterea propriei raţiuni; dar puterile raţiunii nu merg pînă la adevărul dumnezeesc şi neputinţa omenească se face vădită în neputinţa dovezilor. Cel ce primeşte numai Scriptura şi întemeiază Biserica numai pe ea, în realitate înlătură Biserica şi nădăjduieşte s-o întemeieze din nou prin propriile-i puteri [19]; cel ce primeşte numai Predania şi lucrarea şi înjoseşte însemnătatea Scripturii, înlătură, în realitate, Biserica, de asemenea şi se face judecător al Duhului lui Dumnezeu, care a grăit prin Scriptură [20]. Iar cunoaşterea creştină nu e o lucrare a raţiunii iscoditoare, ci a cre-

19) Atitudine protestantă.
20) Atitudine romano-catolică.

dinţei harice şi vii. Scriptura este exterioară şi Predania, exterioară şi lucrarea, exterioară; lăuntric în ele este numai Duhul lui Dumnezeu. Numai din Predanie, din Scriptură, sau din lucrare, singure, omul poate să ia doar o cunoaştere exterioară şi nedeplină, care poate să cuprindă în sine adevărul, căci porneşte din adevăr; dar în acelaşi timp, este în mod necesar, falsă, fiindcă este nedeplină [21]). Credinciosul cunoaşte Adevărul, iar necredinciosul nu-l cunoaşte, sau îl cunoaşte printr-o cunoştinţă exterioară şi nedesăvîrşită *). Biserica nu se dovedeşte pe sine nici ca Scriptura, nici ca Predania, nici ca lucrarea, ci se mărturiseşte prin sine, după cum şi Duhul lui Dumnezeu, care sălăşluieşte în ea, se mărturiseşte în Scriptură. Biserica nu întreabă care Scriptură e adevărată, care Predanie e adevărată, care Sinod e adeverit, care lucrare e plăcută lui Dumnezeu, căci Hristos cunoaşte bunul său, şi Biserica, în care vieţuieşte El, are cunoştinţă printr-o cunoaştere lăuntrică şi nu poate să nu cunoască manifestările sale. Scripturi sfinte se numesc colecţia cărţilor Vechiului Testament şi ale Noului Testament, pe care Biserica le recunoaşte ca ale sale. Dar nu s-a pus limită scripturii, căci orice scriere, pe care Biserica o recunoaşte ca a sa, este Scriere Sfîntă. Dintre acestea au întîietate mărturisirile Soboarelor şi cu deosebire cea niceo-constantinopolitană. De aceea, pînă în vremea noastră a fost o Sfîntă Scriptură şi, dacă binevoieşte Dumnezeu, va mai fi şi încă o scriere sfîntă [22]). Dar n-a fost şi nu va fi niciodată în biserică o contrazicere, nici în Scriptură, nici în Tradiţie, nici în lucrare. Căci în toate trei este Hristos cel unul şi neschimbat [23]).

6. Orice acţiune a Bisericii, îndrumată de Duhul Sfînt, Duhul vieţii şi al adevărului, arată unitatea darurilor Lui, — al credinţei, al nădejdii şi al iubirii: căci în Scriptură se descopere nu numai credinţa, ci şi nădejdea Bisericii şi iubirea lui Dumnezeu, şi în lucrarea bineplăcută lui Dumnezeu se descopere nu numai iubirea, ci şi credinţa şi nădejdea şi harul, şi în tradiţia vie a Bisericii, care aşteaptă de la Dumnezeu, în Hristos, coroana şi desăvîrşirea ei, se descopere nu numai nădejdea, ci şi credinţa şi iubirea. Darurile Duhului Sfînt sînt în chip nedespărţit unite într-o unitate sfîntă şi vie; însă, după cum lucrarea cea plăcută lui Dumnezeu ţine în deosebi de iubire, după cum rugăciunea cea plăcută lui Dumnezeu aparţine în deosebi nădejdii, tot astfel mărturisirea cea plăcută lui Dumnezeu este proprie mai ales

---

21) Acest „extrinsecism“ romano-catolic e scos în relief de Homiacov în paragraful 7, vorbind despre „Filioque“ şi aspru criticat chiar şi de gînditori de seamă, romano-catolici, ca Laberthonnière, fapt pentru care acesta a şi fost pus la index.

*) *Nota autorului.* De aceea şi cel ce nu e sfinţit de harul Duhului poate să cunoască adevărul, după cum nădăjduim şi noi să-l cunoaştem; această cunoaştere nu e nimic altceva decît o expunere mai mult sau mai puţin tare, ca părere, convingere logică, sau cunoştinţă esoterică, care n-are nimic comun cu cunoaşterea lăuntrică şi adevărată, cu credinţa, care vede nevăzutul. Numai lui Dumnezeu îi e cunoscut dacă noi avem şi credinţa.

22) Homiacov pune problema ipotetic, spre a nu îngrădi atotputernicia lui Dumnezeu.

23) Evrei, XIII, 8.

credinţei, şi mărturisirea Bisericii se numeşte în chip nemincinos mărturisirea, sau Simbolul Credinţei.

De aceea, se cade să înţelegem că mărturisirea şi rugăciunea şi lucrarea nu sînt nimic în sine şi pentru sine, ci (valorează) numai ca arătare în afară a Duhului lăuntric. De aceea, iarăşi, nu e plăcut lui Dumnezeu nici cel ce se roagă, nici cel ce face fapte bune, nici cel ce mărturiseşte mărturisirea Bisericii, ci acela care lucrează şi mărturiseşte şi se roagă după Duhul lui Hristos, care viază în el. Nu toţi au aceeaşi credinţă, sau aceeaşi nădejde, sau aceeaşi iubire; căci tu poţi să iubeşti trupul, să-ţi pui nădejdea în lume şi să mărturiseşti minciuna; poţi, de asemenea, să iubeşti, să nădăjduieşti şi să crezi nu pe deplin, ci în parte; şi Biserica numeşte nădejdea ta nădejde, iubirea ta iubire, credinţa ta, credinţă, fiindcă tu le numeşti aşa, şi ea nu va controversa cu tine asupra cuvintelor; dar ea numeşte iubirea şi credinţă şi nădejde, darurile Sfîntului Duh şi ştie că ele sînt adevărate şi desăvîrşite.

7. Sfînta Biserică mărturiseşte credinţa ei prin toată viaţa ei: prin învăţătura care e insuflată de Duhul Sfînt, prin Tainele, în care lucrează Duhul Sfînt şi prin slujbele pe care El le rînduieşte. Iar mărturisire a credinţei, cu precădere, se numeşte Simbolul niceo-constantinopolitan.

În Simbolul niceo-constantinopolitan este cuprinsă mărturisirea învăţăturii bisericeşti; însă, ca să se ştie că şi nădejdea Bisericii este de nedespărţit de învăţătura ei, se mărturiseşte de asemenea şi nădejdea: căci se spune că noi *aşteptăm* şi nu simplu *credem* ceea ce va fi.

Simbolul niceo-constantinopolitan, mărturisirea deplină şi desăvîrşită a Bisericii, din care ea nu înlătură nimic şi la care nu îngăduie să se adauge nimic, este următorul:

«Cred întru unul Dumnezeu, Tatăl atotţiitorul, Făcătorul Cerului şi al pămîntului, al tuturor celor văzute şi nevăzute.

Şi întru unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toţi vecii: lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, Cel de o fiinţă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut.

Care, pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire, s-a pogorît din ceruri şi S-a întrupat de la Duhul Sfînt şi Fecioara Maria şi s-a făcut om;

Şi s-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponţiu Pilat şi a pătimit şi S-a îngropat; Şi a înviat a treia zi după Scripturi;

Şi S-a suit la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui.

Şi iarăşi va să vie cu slavă să judece viii şi morţii, a Cărui împărăţie nu va avea sfîrşit.

Şi întru Duhul Sfînt, Domnul de viaţă Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cela ce împreună cu Tatăl şi cu Fiul e închinat şi slăvit, Care a grăit prin prooroci.

Într-una sfîntă, sobornicească şi apostolească Biserică;

Mărturisesc un Botez spre iertarea păcatelor;

Aştept învierea morţilor

Şi viaţa veacului ce va să fie. Amin».

Această mărturisire e înţeleasă ca şi întreaga viaţă a Du-

hului, numai de credincioşi şi membri ai Bisericii. Ea cuprinde în sine taine, cu neputinţă de înţeles de raţiunea iscoditoare şi descoperite numai lui Dumnezeu însuşi şi aceluia, căruia i le descopere Dumnezeu, printr-o cunoaştere lăuntrică şi vie şi nu printr-una moartă şi exterioară. Ea cuprinde în sine taina fiinţei lui Dumnezeu nu numai în raport cu lucrarea Lui extericară asupra creaţiei, ci şi cu existenţa Sa lăuntrică, veşnică. De aceea, semeţia raţiunii şi a autorităţii ilegale, care a uzurpat pentru sine, împotriva sentinţei întregei Biserici, (pronunţată la Sinodul de la Efes)[24]), dreptul de a adăuga tîlcuirea personală şi părerea omenească la Simbolul niceo-constantinopolitan este prin ea însăşi nesocotirea sfinţeniei şi integrităţii Bisericii. După cum însăşi semeţia Bisericilor despărţite, care au îndrăznit să schimbe Simbolul întregei Biserici, fără consensul fraţilor lor, a fost inspirată nu de duhul iubirii şi a fost o crimă în faţa lui Dumnezeu şi a sfintei Biserici, tot aşa înţelepciunea lor oarbă, care nu pătrunde tainele dumnezeeşti, a fost o stricare a credinţei; căci nu se păstrează credinţa acolo, unde iubirea e sărăcită. De aceea adaosul cuvîntului «Filioque» cuprinde un fel de pretinsă dogmă, necunoscută de nici unul dintre scriitorii plăcuţi lui Dumnezeu, sau dintre urmaşii Episcopilor, ori ai Apostolilor din cele dintîi veacuri ale Bisericii, nici proclamată de Hristos Mîntuitorul. Precum Hristos a grăit limpede, tot aşa de limpede a mărturisit şi va mărturisi Biserica că Duhul Sfînt purcede din Tatăl; căci nu numai tainele lui Dumnezeu cele externe, ci şi cele lăuntrice, au fost descoperite de Hristos şi de Duhul credinţei Sfinţilor Apostoli şi Sfintei Biserici. Teodoret a numit hulitori pe toţi, care mărturisesc purcederea Sfîntului Duh de la Tatăl şi de la Fiul; Biserica, care dăduse în vileag multe greşeli ale lui, a încuviinţat judecata lui în acest caz, printr-o tăcere grăitoare *). Biserica nu tăgăduieşte că Duhul Sfînt e trimis numai de Tatăl, ci şi de Fiul; Biserica nu tăgăduieşte că Duhul Sfînt este împărtăşit întregei făpturi raţionale, nu numai de la Tatăl, ci şi prin Fiul; dar Biserica tăgăduieşte că Duhul Sfînt are începătura purcederii sale în însăşi Dumnezeirea nu numai de la Tatăl, ci şi de la Fiul. Cel ce se leapădă de Duhul iubirii şi s-a lipsit de darurile harului, nu mai poate să aibă cunoştinţa lăuntrică, adică a credinţei, ci se mărgineşte la o cunoştinţă exterioară. De aceea acela poate cunoaşte numai cele din afară şi nu tainele lăuntrice ale lui Dumnezeu. Comunităţile creştine, care s-au rupt de Sfînta Biserică, nu mai puteau să mărturisească (pentru că nu mai puteau să pătrundă în Duhul), purcederea Duhului Sfînt în însăşi

---

24) Sinodul ecumenic de la Efes, prin canonul al VII-lea, osîndeşte pe oricine ar schimba ceva din Simbolul credinţei de la primele două Sinoade ecumenice şi adaugă: „Iar cei ce vor cuteza să compună, sau să propună, ori să propovăduiască altă credinţă..., unii ca aceştia, de vor fi episcopi sau vor fi în cler, să fie scoşi..., iar de vor fi mireni, să fie anatema!“ (Harduin, Coll. Conc., III, 1235, cf. Hefele ad locum etc.).

*) *Nota autorului.* Tăcerea Bisericii e de mare însemnătate cînd nu dezminte pe un scriitor; dar această tăcere devine o sentinţă hotărîtoare, cînd Biserica nu dă o sentinţă, rostindu-se împotriva vreunei învăţături; căci nedînd sentinţa, ea o confirmă cu toată autoritatea ei.

Dumnezeirea, numai de la Tatăl; ci au trebuit să mărturisească numai trimiterea exterioară a Duhului la toată făptura, — trimitere săvîrşită nu numai de Tatăl ci şi prin Fiul. Ele au păzit cele din afară ale Legii, atît în mărturisire, cît şi în viaţă.

8. Mărturisind credinţa în Dumnezeirea în trei Ipostasuri, Biserica mărturiseşte credinţa ei în sine însăşi, pentru că se recunoaşte instrument şi vas al harului dumnezeesc şi recunoaşte faptele sale ca lucrări ale lui Dumnezeu şi nu ca fapte ale persoanelor, care o alcătuiesc, cum se pare. În această mărturisire, ea recunoaşte că şi cunoştinţa despre fiinţa ei este un dar al harului, dăruit de sus şi care poate fi primit numi prin credinţă, nu prin raţiune.

Căci ce nevoie aş avea eu să zic «cred», dacă aş şti? Iar Biserica văzută nu e comunitatea creştină văzută, ci Duhul lui Dumnezeu şi harul Tainelor, care sălăşluiesc în această comunitate; dar credinţa nu este vădirea celor nevăzute? De aceea şi Biserica e văzută numai de cei credincioşi, căci pentru cei necredincioşi Taina este numai un rit, iar Biserica numai o societate. Credinciosul, cu toate că cu ochii trupului şi ai raţiunii vede Biserica numai în manifestările ei exterioare, totuşi recunoaşte Duhul ei în Taine şi în rugăciune şi în faptele plăcute lui Dumnezeu. De aceea el n-o confundă cu societatea, care poartă numele de creştină, căci nu tot cel ce zice «Doamne, Doamne» aparţine cu adevărat neamului ales şi sămînţei lui Avraam... Prin credinţă creştinul ştie că şi Biserica pămîntească, cu toate că e şi nevăzută, e totdeauna învăluită într-un aspect văzut; că n-a fost, nu este şi nu va fi vreun timp în care tainele să se denatureze, sfinţenia să se sfîrşească, învăţătura să se strice; şi că nu e creştin acela, care nu poate să spună: unde s-au săvîrşit şi se săvîrşesc sfintele Taine chiar din vremea apostolică, unde s-a păstrat şi se păstrează învăţătura, unde s-au înălţat şi se înalţă rugăciunile în jurul prestolului harului. Sfînta Biserică mărturiseşte şi crede că niciodată oile n-au fost lipsite de Păstorul lor dumnezeesc şi că Biserica n-a putut nici să greşească din lipsă de raţiune (căci în ea sălăşluieşte raţiunea dumnezeiască), nici să se supună, de frică, învăţăturilor greşite, (căci în ea sălăşluieşte puterea Duhului lui Dumnezeu).

Crezînd în cuvîntul făgăduinţei lui Dumnezeu, care a numit pe toţi ucenicii învăţăturii lui Hristos prietenii lui Hristos şi fraţi ai Lui şi fii adoptivi ai lui Dumnezeu în El, Sfînta Biserică mărturiseşte calea, pe care Dumnezeu a binevoit să aducă omenirea căzută şi moartă la unirea din nou în Duhul harului şi al vieţii. De aceea, amintindu-şi de Prooroci, reprezentanţi ai veacului Vechiului Testament, ea mărturiseşte Tainele, prin care în Biserica nou-testamentară Dumnezeu trimite de sus oamenilor harul Său şi mărturiseşte îndeosebi Taina Botezului spre curăţirea de păcate şi care cuprinde în sine începătura tuturor celorlalte; căci numai prin Botez pătrunde omul în unitatea Bisericii, care păstrează toate celelalte Taine.

Mărturisind un Botez spre iertarea păcatelor, ca Taină prescrisă de însuşi Hristos pentru intrarea în Biserica Noului Testament, Biserica nu judecă pe cei care nu s-au făcut părtaşi la

ea prin Botez, căci ea se cunoaşte şi se judecă numai pe sine. Împietrirea inimii o cunoaşte unul Dumnezeu şi slăbiciunea minţii o judecă tot El, după dreptate şi milostivire. Mulţi s-au mîntuit şi au căpătat moştenirea fără să fi primit Taina Botezului cu apă, căci el a fost instituit numai pentru Biserica nou-testamentară. Cel ce-l înlătură, înlătură întreaga Biserică şi pe Duhul lui Dumnezeu, care sălăşluieşte în ea ; dar el n-a fost lăsat moştenire de cînd e lumea, nici n-a fost prescris Vechiului Testament. Căci dacă cineva ar zice : Circumciziunea a fost Botezul vechi-testamentar[25]) — acela ar înlătura Botezul pentru femei, (căci pentru ele n-a fost circumciziunea) — şi ce ar spune el despre strămoşii de la Adam pînă la Avraam, care n-au primit pecetia tăierii împrejur? Şi în orice caz nu va recunoaşte el oare că Botezul nu era obligatoriu în Biserica nou-testamentară?[26]) Dacă va spune că Hristos a primit Botezul din pricina Bisericii Vechiului Testament, atunci cine va pune o limită milosîrdiei lui Dumnezeu? Cel ce a luat asupra sa păcatele lumii? Dar Botezul e obligatoriu, căci numai el este uşa Bisericii Noului Testament şi numai în Botez îşi dă omul consimţămîntul său la lucrarea mîntuitoare a harului. De aceea numai într-un Botez se va şi mîntui[27]).

De altminteri, noi ştim că, mărturisind un Botez, ca începătură a tuturor Tainelor, nu înlăturăm pe celelalte, — căci în credinţa în Biserică, odată cu ea, noi mărturisim şapte Taine, adică Botezul, Euharistia, Preoţia, Mirungerea, Nunta, Pocăinţa, Maslul. Mai sînt şi alte taine ; căci orice faptă, săvîrşită în credinţă, iubire şi nădejde, este insuflată omului de Duhul lui Dumnezeu şi chiamă harul lui Dumnezeu cel nevăzut. Dar cele şapte Taine se săvîrşesc în realitate nu de vreo persoană oarecare, vrednică de bunătatea lui Dumnezeu, ci de întreaga Biserică, printr-o singură persoană, chiar dacă e nevrednică[28]).

Despre Taina Euharistiei, Sfînta Biserică învaţă că în ea se săvîrşeşte cu adevărat prefacerea pîinii şi a vinului în Trupul şi sîngele lui Hristos. Ea nu înlătură nici cuvîntul «transsubstanţiere», dar nu-i atribuie însemnarea aceea materială, pe care i-au dat-o dascălii Bisericii căzute[29]). Prefacerea pîinii şi a vinului

---

25) Tîlcuind în sens realist şi nu de simboluri, analogii şi preînchipuiri ale Botezului creştin faptele din Vechiul Testament, la care se referă texte, ca acelea din Coloseni, II, 11 şi III, 11, (cf. I Petru, III, 20-21 şi I Cor. X, 1-2 etc.), pe care se sprijină şi Sfîntul Ioan Damaschin în Dogmatica sa, probabil, cînd vorbeşte de mai multe Botezuri (cartea IV, cap. IX).

26) Se pare că Homiacov se referă aici la faptul că Botezul a fost instituit de Domnul prin porunca dată după Înviere (Mat. XXVIII, 19) şi Marcu XVI, 15), potrivit interpretării date de unii dintre sfinţii Părinţi ca Sfîntul Ioan Hrisostom („Omilia XXIX-a a lui Ioan"), şi de Tertulian (în „De Baptismo", cap. XI) etc.

27) Cf. Fapte II, 38 ; VIII, 36-38 ; X, 47-48 ; XIX, 1-3 ; Galat. III, 27 ; Efes. V, 23 ; Tit III, 5 etc.

28) Fericitul Augustin scrie în acest sens în Ep. XCVIII nr. 5 : „Aceşti copii sînt aduşi pentru primirea darurilor Sfîntului Duh mai puţin de mîinile celor care-i poartă pe braţe decît de totalitatea comunităţii sfinţilor şi a credincioşilor".

29) Este vorba de dascălii Bisericii romano-catolice, care, învăţînd potrivit categoriilor metafizice, aristotelice, că orice lucru are o substanţă şi nişte accidenţi susţin că în Euharistie numai substanţa pîinii şi a vinului se preface în Trupul şi sîngele Domnului, iar accidenţii rămîn neschimbaţi.

în Trupul şi sîngele lui Hristos se săvîrşeşte în Biserică şi pentru Biserică. Dacă tu primeşti darurile sfinţite, sau te închini lor, sau dacă le contempli cu credinţă — cu adevărat primeşti Trupul şi Sîngele lul Hristos şi te închini lor şi le contempli. Iar dacă le primeşti cu nevrednicie — atunci înlături cu adevărat Trupul şi Sîngele lui Hristos; în orice caz, în credinţă, sau necredinţă, eşti sfinţit, sau osîndit de Trupul şi Sîngele lui Hristos. Dar Taina este în Biserică, şi pentru Biserică, şi nu pentru lumea de afară, nu pentru foc, nu pentru animalul nerațional, nu pentru ce e coruptibil[30]) şi nici pentru omul, care n-a auzit de legea lui Hristos. În Biserica înseşi (vorbim despre Biserica văzută), Sfînta Euharistie nu e, pentru cei aleşi, o simplă amintire a Tainei Răscumpărării, numai prezenţa darurilor duhovniceşti în pîine şi vin, nici nu e numai vedere duhovnicească a Trupului şi Sîngelui lui Hristos[31]), ci adevăratul Trup şi Sînge. Hristos nu a binevoit să se unească cu credincioşii numai în duh, ci şi în trup şi sînge, pentru ca unirea să fie deplină şi nu numai duhovnicească, ci şi trupească. La fel sînt potrivnice Bisericii şi lipsite de raţiune tîlcuirile cu privire la raporturile Tainei sfinte cu stihiile şi cu făpturile neraționale, (căci Taina a fost instituită numai pentru Biserică) [32]), ca şi orgoliul duhovnicesc, care disprețuieşte trupul şi sîngele şi înlătură unirea trupească cu Hristos. Nu vom învia fără trup şi nici un duh, afară de Dumnezeu, nu poate fi numit cu totul netrupesc. Cel ce disprețuieşte trupul păcătuieşte prin orgoliul duhului.

Despre Taina Hirotoniei sfînta Biserică învață că prin ea se transmite fără întrerupere, de la Apostoli şi de la Hristos însuşi harul, care săvîrşeşte Tainele: nu ca şi cum n-ar fi nici o Taină, care să poată fi săvîrşită altfel decît prin Preoţie, (căci orice creştin poate, prin Botez, să deschidă uşa Bisericii unui copil, sau evreu, sau păgîn), ci întrucît Hirotonia cuprinde în sine toată plinătatea darurilor date de Hristos Bisericii Sale. Biserica, însăşi, care împărtăşeşte membrelor sale plinătatea darurilor duhovniceşti, stabileşte, cu puterea libertății dată ei de Dumnezeu, deosebiri între treptele hirotoniei. Alt dar e în preotul care săvîrşeşte toate Tainele, afară de Hirotonie, altul în Episcopul, care săvîrşeşte Hirotonia; peste darul Episcopului, nu mai e nimic. Taina dă celui preoţit o însemnătate aşa de mare încît, cu toate că poate fi nevrednic în săvîrşirea slujbei sale tainice, el lucrează nu de la sine ci [cu puterea] de la Biserică, adică de la Hristos, care sălăşluieşte în ea. Dacă ar înceta Hirotonia, ar înceta toate Tainele afară de Botez şi neamul omenesc ar pierde legătura cu harul, iar Biserica însăşi ar adeveri atunci că Hristos s-a depărtat de la ea.

Despre Taina Mirungerii Biserica învaţă că prin ea se trans-

---

30) Aluzie la explicaţiile, pe care le dădeau scolasticii pentru cazurile, în care se întîmpla ca speciile euharistice să fie consumate de un şoarece etc., ori să cadă în locuri necurate etc.

31) Aici sînt înlăturate explicaţiile ramurilor protestante, ori neoprotestante.

32) Părere, pe care au dezvoltat-o şi alţi ucenici ai lui Homiacov, în vremea noastră.

mit creştinului Darurile Sfîntului Duh, care-i întăresc credinţa şi sfinţenia lăuntrică ; iar Taina aceasta se săvîrşeşte, după voia Sfintei Biserici, nu numai de Episcopi, ci şi de preoţi, deşi Mirul însuşi poate fi binecuvîntat numai de Episcop.

Despre Taina Nunţii Sfînta Biserică învaţă că harul lui Dumnezeu, care binecuvintează continuitatea generaţiilor în existenţa vremelnică a neamului omenesc şi unirea sfîntă a bărbatului şi femeii pentru alcătuirea familiei, este un dar tainic, care pune pe umerii celui ce a primit-o datoria înaltă a iubirii reciproce şi a sfinţeniei duhovniceşti, prin care păcătoşenia şi materialitatea sînt învăluite de sfinţenie şi curăţie. De aceea Apostolii, marii dascăli ai Bisericii, recunosc Taina Nunţii şi la păgîni ; căci, deşi opresc concubinajul, ei admit căsătoria între păgîni şi creştini, spunînd că bărbatul se sfinţeşte prin femeia credincicasă, iar femeia prin bărbatul credincios [33]). Acest cuvînt apostolesc nu înseamnă că cei necredincioşi se mîntuiesc prin unirea lor cu cei credincioşi, ci că Nunta se sfinţeşte : căci se sfinţeşte nu omul, ci se sfinţesc bărbatul şi femeia. Omul nu se sfinţeşte prin alt om, ci se sfinţesc bărbatul, sau femeia, prin legătura cu Nunta însăşi. Şi astfel Nunta nu e rea nici chiar la închinătorii la idoli ; însă aceştia nu cunosc ei înşişi darul lui Dumnezeu, dăruit lor. Iar sfînta Biserică, prin slujitorii ei sfinţiţi, recunoaşte şi binecvintează unirea bărbatului cu femeia prin binecuvîntarea lui Dumnezeu. De aceea Nunta nu este o slujbă, ci o Taină autentică. Ea primeşte săvîrşirea ei în Biserică, căci numai în ea se săvîrşesc în plinătatea lor toate cele sfinte.

Despre Taina Pocăinţei Sfînta Biserică învaţă că fără ea duhul omenesc nu poate fi slobozit de robia păcatului şi de orgoliul păcătos, că nu poate el însuşi să dezlege propriile-i păcate, (căci noi avem putere numai să ne osîndim pe noi, şi nu să ne justificăm), şi că numai Biserica are puterea justificării, căci în ea sălăşluieşte plinătatea Duhului lui Hristos. Noi ştim că cel dintîi fiu al Împărăţiei cereşti, după Mîntuitorul, a intrat în locaşul lui Dumnezeu, osîndindu-se pe sine însuşi, adică prin Taina Pocăinţei, zicînd: «Căci primim cele cuvenite, după faptele noastre» [34]) şi a căpătat iertare de la Cel ce singur poate ierta şi dezlega prin glasul Bisericii Sale.

Despre Taina Maslului Biserica învaţă că prin ea se săvîrşeşte binecuvîntarea oricărei nevoinţe făptuită de om pe pămînt şi a oricărei căi, străbătută de el în credinţă şi smerenie, şi că în Maslu se arată însăşi judecata dumnezeiască asupra alcătuirii pămînteşti a omului, tămăduindu-l, cînd toate mijloacele tămăduitoare sînt neputincioase, sau îngăduit morţii să dezlege trupul stricăcios, care nu mai e trebuincios pentru Biserica pămîntească şi pentru tainicile căi ale lui Dumnezeu.

9. Chiar de pe pămînt Biserica trăieşte nu o viaţă pămîntească, omenească, ci o viaţă dumnezeiască şi harică. De aceea nu numai fiecare dintre membrele ei, ci ea întreagă se numeşte în chip solemn sfîntă [35]). Aspectul ei văzut se află în Taine, iar

---

33) I Corint. VII, 14.
34) Luca XXIII, 41.
35) În Simbolul credinţei.

viaţa ei lăuntrică în darurile Duhului Sfînt, în credinţă, nădejde şi iubire. Prigonită şi hăituită de duşmanii din afară, nu odată neliniştită şi sfîşiată de patimile rele ale fiilor ei, ea s-a păstrat şi se păstrează în chip neclintit şi statornic acolo, unde s-au păstrat fără schimbare Tainele şi sfinţenia duhovnicească, căci ea niciodată nu se desfigurează şi niciodată nu trebuie îndreptată. Ea trăieşte nu sub legea robiei, ci sub legea libertăţii, nu recunoaşte deasupra sa nici o autoritate, afară de cea proprie, nici o judecată, afară de a credinţei, (căci nu pătrunde raţiunea ei) şi exprimă iubirea şi nădejdea ei în rugăciuni şi slujbe bisericeşti, insuflate ei de Duhul adevărului şi de harul lui Hristos. De aceea chiar riturile ei, deşi nu sînt neschimbabile, (căci sînt întemeiate de duhul libertăţii şi pot fi schimbate de judecata Bisericii), nu pot să cuprindă în ele, niciodată şi în nici un caz, într-un fel sau altul, nici cel mai mic amestec de eroare, sau de învăţătură mincinoasă. Iar slujbele bisericeşti cele neschimbate, sînt obligatorii pentru membrii Bisericii, căci în respectarea lor stă bucuria sfintei unităţi.

Unitatea din afară este unitatea arătată în împărtăşirea Tainelor; iar unitatea lăuntrică este unitatea Duhului. Mulţi s-au mîntuit, (de pildă mulţi mucenici), fără să fi primit nici una dintre Tainele Bisericii, (nici Botezul chiar), dar nimeni nu s-a mîntuit fără să fie părtaş la sfinţenia lăuntrică a Bisericii, la Credinţa, Nădejdea şi Iubirea ei; căci nu faptele mîntuiesc, ci credinţa. Credinţa însă nu e de două feluri[36]), ci unică — cea adevărată şi vie. De aceea sînt iraţionali şi cei care zic că credinţa singură nu mîntuieşte[37]), ci sînt necesare şi faptele, şi cei care spun că credinţa mîntuieşte fără fapte[38]); căci dacă nu sînt fapte, atunci credinţa se dovedeşte a fi moartă[39]); iar dacă e moartă, atunci nu e nici adevărată, căci în credinţa adevărată Hristos e adevărul şi viaţa; iar dacă nu e adevărată, atunci e falsă, adică este o ştiinţă exterioară. Dar poate oare să mîntuiască o minciună? Iar dacă e adevărată, atunci e vie, adică făuritoare de fapte; însă dacă ea săvîrşeşte fapte, atunci ce fapte mai sînt de trebuinţă? Apostolul cel de Dumnezeu insuflat[40]) spune: «Arată-mi din fapte credinţa ta, cu care te lauzi, după cum şi eu arăt credinţa mea din faptele mele». Oare cunoaşte el două credinţe? Nu, ci el dă în vileag lauda neraţională. «Tu crezi în Dumnezeu, dar şi diavolii cred»[41]). Oare recunoaşte el credinţa în diavoli?

---

36) Homiacov se referă la învăţătura scolastică a romano-catolicilor, care admit şi o „fidea informis", care co-există cu păcatul, deci e „moartă".

37) Homiacov înţelege deci prin credinţă „credinţa lucrătoare prin iubire", adică credinţa şi faptele, după textele Sfîntului Apostol Pavel (Gal. V, 5) şi Sfîntului Iacob (II, 17 şi II, 26), după care credinţa fără fapte e moartă, neexistentă prin urmare.

38) Înţelegînd aici credinţa, care nu e lucrătoare prin „iubire", cum spune Apostolul Neamurilor (Gal. V, 5; cf. I Corint XIII): Fondul gîndirii lui Homiacov nu e greşit, dar formularea e paradoxală, precum am amintit în Introducere.

39) Iacob II, 26.

40) Textul este refăcut de Homiacov potrivit codicilor din categoria K (Oiny), în care se înlocuieşte cuvîntul „hôris" cu „ek"; vezi aparatul critic al textului original la ediţiile critice, ca a lui Nestle, etc., (l. c. II, 18 b).

41) Iacob II, 19.

Nu, ci demască eroarea, care se laudă cu însuşiri pe care le au şi diavolii. «După cum trupul fără suflet e mort, tot aşa şi credinţa fără fapte»[42]). Aseamănă el oare credinţa cu trupul şi faptele cu duhul? Nu, căci o astfel de asemănare ar fi nedreaptă, ci înţelesul cuvintelor sale este limpede: După cum trupul fără suflet nu mai este om şi nu poate fi numit om, ci cadavru, tot aşa şi credinţa, care nu săvîrşeşte fapte, nu poate fi numită credinţă adevărată ci falsă, adică cunoaştere exterioară, nerodnică şi accesibilă chiar şi diavolilor. Ce e scris simplu trebuie şi citit simplu. De aceea cei ce se sprijinesc pe Apostolul Iacob pentru dovedirea că există o credinţă moartă şi o credinţă vie şi că sînt două credinţe, nu pătrund înţelesul cuvintelor apostoleşti; căci Apostolul nu dă mărturie pentru ei, ci împotriva lor. La fel, cînd marele Apostol al Neamurilor spune: «Ce folos e fără iubire, chiar într-o astfel de credinţă, care ar muta munţii?»[43]) — el nu susţine putinţa unei astfel de credinţe fără iubire; ci, presupunînd-o, o dezvălue ca fără folos. Nu cu duhul înţelepciunii lumeşti, care se ceartă pe cuvinte, trebuie citită Sfînta Scriptură, ci cu duhul înţelepciunii dumnezeeşti şi al simplităţii duhovniceşti. Apostolul, definind credinţa, zice:[44]) «Ea este vădirea celor nevăzute, adeverirea celor nădăjduite», (nu numai a celor aşteptate, sau a celor viitoare); iar dacă nădăjduim, atunci dorim şi dacă dorim, atunci iubim, căci e cu neputinţă să doreşti ceea ce nu iubeşti. Sau şi diavolii au nădejde? Deci credinţa e una, şi cînd întrebăm: «Poate oare credinţa adevărată să mîntuiască fără fapte?» — atunci punem o întrebare neraţională, sau, mai bine zis, nu întrebăm nimic, căci credinţa adevărată este vie, săvîrşind fapte: ea este credinţa în Hristos şi Hristos în credinţă.

Acei care au ţinut drept o credinţă adevărată credinţa noastră, adică falsă[45]), sau cunoaşterea exterioară, au mers în rătăcirea lor pînă acolo încît, fără să ştie ei înşişi, au făcut din această credinţă moartă a opta taină. Biserica are credinţa, însă credinţa vie, căci ea are şi sfinţenia. Cînd un om, sau un Episcop, are sigur credinţa, ce trebuie să zicem? Are el şi sfinţenia?[46]) — Nu, căci e slăbit de fărădelege şi corupţie. Însă credinţa sălăşluieşte în el, deşi e într-un păcătos. Astfel credinţa în el este a opta taină[47]), după cum şi orice Taină este lucrarea Bisericii într-o persoană, deşi e nevrednică. Care credinţă rămîne în el prin această taină? Cea vie? Nu, căci el e păcătos; ci credinţa cea moartă, adică o cunoaştere exterioară, accesibilă şi diavolilor. Şi aceasta să fie oare a opta taină? O astfel de deviere de la adevăr se osîndeşte pe sine însăşi *).

---

42) Iacob II, 26.
43) I Corint. III, 2.
44) Evrei XI, 1.
45) Adică Romano-catolicii care, după Homiacov, au făcut din credinţa „moartă" a 8-a Taină.
46) Această întrebare ca şi răspunsul dat, sînt puse aici în perspectiva falsă în care contează şi credinţa „moartă".
47) Sensul este că credinţa „moartă" e cea pe care o are un om fărădelege: De aceea este în continuarea numărului de 7 al Tainelor, după romano-catolicii care vorbesc de o „fides informis", adică a 8-a Taină, concepînd-o ca adevărată credinţă, chiar cînd este „moartă".
*) *Nota autorului.* După cum infalibilitatea, cu o credinţă moartă, este

Se cade să înţelegem că nu credinţa mîntuieşte şi nici nădejdea şi nici iubirea[48]), (căci oare mîntuieşte credinţa în raţiune, sau nădejdea în lume, sau dragostea de trup), ci mîntuieşte obiectul credinţei. Dacă crezi în Hristos, (atunci) vei fi mîntuit de Hristos în credinţă; dacă crezi în Tainele lui Hristos, vei fi mîntuit prin ele; dacă crezi în Biserică, prin Biserică te vei mîntui; Căci Hristos e Dumnezeul nostru, în Biserică şi în Taine. Biserica Vechiului Testament s-a mîntuit prin credinţa în Mîntuitorul, care avea să vină. Avraam s-a mîntuit tot aşa în Hristos, ca şi noi. El avea pe Hristos în nădejde, noi îl avem în bucurie. Pentru aceasta cel ce doreşte Botezul, va fi botezat în dorinţă[49]), dar cel ce primeşte Botezul are Botezul în bucurie. Pe amîndoi îi mîntuieşte aceeaşi credinţă în Botez. Cineva totuşi, va obiecta: «Dacă mîntuieşte credinţa în Botez, la ce să te mai botezi?» Dacă nu primeşti Botezul, ce doreşti atunci? E vădit lucru că credinţa, care doreşte Botezul, trebuie să desăvîrşească bucuria sa cu însăşi primirea Botezului[50]). De aceea şi casa lui Cornelie a primit pe Duhul Sfînt fără să fi primt încă Botezul şi bolnavul s-a umplut de acelaşi Duh Sfînt după Botez[51]). Căci Dumnezeu poate să proslăvească Taina Botezului înainte de săvîrşirea lui tot atît de bine ca şi după aceea. Astfel dispare deosebirea dintre «opus operans» şi «opus operatum»[52]). Noi ştim că mulţi nu botează copiii şi mulţi nu-i admit la împărtăşirea cu sfintele Taine şi mulţi nu-i ung cu Mir; dar altfel gîndeşte sfînta Biserică, cînd botează şi unge cu Mir şi admite pe copii la Împărtăşanie. Ea n-a stabilit aşa pentru ca să osîndească pe pruncii nebotezaţi, ai căror îngeri văd mereu faţa lui Dumnezeu; ci a hotărît aceasta în Duhul iubirii, care sălăşlueşte în ea, pentru ca şi cel dintîi gînd al copilului, care ajunge la vîrsta raţiunii, să fie nu numai dorinţă, ci şi bucurie pentru primirea Tainei. Şi apoi cunoşti tu bucuria copilului care, după cît se pare, n-a ajuns încă la vîrsta raţiunii? Nu s-a bucurat oare de Hristos Proorocul încă nenăscut? Au răpit copiilor Botezul şi Mirungerea şi Împărtăşania cu Sfintele Daruri cei care, după ce au cercetat oarba înţelepciune a orbului Păgînism, n-au înţeles măreţia Tainelor dumnezeeşti, (şi) care au pretins motivare şi folos de la orice şi, supunînd învăţătura Bisericii tîlcuirilor scolastice, n-au dorit să se mai roage, dacă n-au văzut în rugăciune un scop şi un folos, de care nu te poţi lipsi. Dar legea noastră nu e o lege de robi, sau de năimiţi, care se trudesc pentru răsplată, ci lege a înfierii şi a iubirii slobode.

---

o minciună în sine, tot aşa starea ei de mortalitate se vădeşte şi în aceea că această infalibilitate e legată de obiecte din natura moartă, de un loc locuit, sau de ziduri moarte, sau de succesiune eparhială, sau de un scaun. Însă noi ştim cine şedea pe scaunul lui Moise pe vremea patimilor lui Hristos.

48) Altă formulă paradoxă, deşi corectă în fond.

49) Botezul dorinţii nu e deplin.

50) Se desăvîrşeşte dorinţa cu împlinirea ei. Cf. Sf. Grigorie de Nazianz, care se pronunţă de asemenea, împotrivă, în Cuvîntul XL, 23.

51) Cf. Fapte X, 45-48, etc.

52) Formule mai cunoscute sub forma „ex opere operantis“ şi „ex opere operato“.

Noi ştim că dacă cineva dintre noi cade, singur cade; dar nimeni nu se mîntuieşte singur. Cei ce se mîntuiesc, se mîntuiesc în Biserică, ca membre ale ei şi în unire cu celelalte membre ale sale. Dacă cineva crede, este în împărtăşirea credinţei, dacă iubeşte, este în împărtăşirea iubirii, dacă se roagă, este în împărtăşirea rugăciunii. De aceea nimeni nu se cade să-şi pună nădejdea (numai) în rugăciunea sa şi oricine, în timp ce se roagă, cheamă în ajutor întreaga Biserică, nu ca şi cum s-ar îndoi de ocrotirea unicului Mijlocitor, Hristos, ci cu încrederea că întreaga Biserică se roagă deapururi pentru toate membrele sale. Se roagă pentru noi toţi Îngerii şi Apostolii şi Mucenicii şi Patriarhii şi cea mai presus de toţi, Maica Domnului, şi această sfîntă unire este adevărata viaţă a Bisericii. Dar dacă Biserica văzută şi cea nevăzută se roagă neîncetat de ce s-o rugăm pentru rugăciunile ei? — Nu cerem noi harul de la Dumnezeu şi de la Hristos, deşi harul Lui vine înaintea rugăciunii noastre? Tocmai de aceea şi cerem Bisericii rugăciuni pentru că ştim că ea, şi fără să fie rugată, dă sprijinul ocrotirii ei, şi celui ce se roagă îi dă neasemuit mai mult decît cere el; căci în ea e plinătatea Duhului lui Dumnezeu. Astfel şi proslăvim pe toţi, pe care-i proslăveşte Domnul; căci cum zicem că Hristos trăieşte în noi, dacă nu ne facem asemenea lui Hristos? De aceea proslăvim pe Sfinţi şi pe Îngeri şi pe Prooroci, însă mai mult decît pe toţi pe cea Prea Curata Maica Domnului Iisus, nerecunoscînd-o nici fără păcat din naştere, nici desăvîrşită, (căci fără păcat, sau desăvîrşit este singur Hristos)[53]; ci amintind că superioritatea Ei de neînţeles asupra întregei creaţii dumnezeeşti e adeverită de Îngeri[54] şi de Elisabeta[55] şi, mai presus de toţi, de însuşi Mîntuitorul, care i-a rînduit pe marele său Apostol şi văzător de taine, Ioan, spre ascultare şi slujire fiiască[56].

De asemenea, după cum fiecare dintre noi cerem rugăciunea de la toţi, tot astfel şi noi sîntem datori cu rugăciunile noastre tuturor, vii şi morţi şi chiar celor încă nenăscuţi; căci rugîndu-ne ca lumea să pătrundă raţiunea dumnezeiască, (cum ne rugăm cu întreaga Biserică), ne rugăm nu numai pentru generaţia de faţă, ci şi pentru cei, pe care Dumnezeu îi va mai chema la viaţă. Ne rugăm pentru cei vii, pentru ca să fie cu ei harul Domnului, şi pentru cei răposaţi pentru ca să fie vrednici de vederea nemijlocită a lui Dumnezeu[57]. Noi nu avem cunoştinţă despre o stare mijlocie a sufletelor, care nu sînt primite în Impărăţia lui Dumnezeu şi care n-au fost osîndite la munci, căci n-am primit învăţătură despre asemenea stare de la Apostoli, sau de la Hristos: nu recunoaştem purgatoriul, adică curăţirea sufletelor prin chinuri, de care poţi fi scăpat prin fapte proprii, sau străine; căci Biserica nu ştie nimic despre o izbăvire prin vreun fel de mij-

---

53) E vorba despre păcatul originar; formula e neobişnuită şi Homiacov se referă la dogma romano-catolică despre „neîntinata zămislire", pe care o combate în acest chip dur, excesiv şi deci nepotrivit, comparînd desăvîrşirea omenească, relativă, cu cea dumnezeească, absolută.

54) Luca I, 26, sq.

55) Luca I, 41, sq.

56) Ioan XIX, 26-27.

57) Comuniunea sfinţilor.

loace, sau chinuri externe, în afară de ale lui Hristos, nici despre o tîrguială cu Dumnezeu, care să răscumpere de chinuri prin fapte bune.

Tot acest păgînism rămîne la moştenitorii înţelepciunii păgîne, la oamenii, care se mîndresc cu locul, cu numele şi cu provincia, la ctitorii celei de a opta taină, a credinţei moarte [58]). Iar noi ne rugăm în Duhul iubirii, ştiind că nimeni nu se mîntuieşte în alt chip decît prin rugăciunea întregei Biserici, în care vieţuieşte Hristos, ştiind şi nădăjduind că, atît timp cît n-a venit plinirea vremii, toate membrele Bisericii cele vii şi cele moarte, se vor desăvîrşi neîncetat prin rugăciuni unii pentru alţii. Mult mai sus decît noi sînt sfinţii cei proslăviţi de Dumnezeu ; iar mai presus de toţi e Sfînta Biserică, care cuprinde în sine pe toţi sfinţii şi se roagă pentru toţi, precum se vede în Liturghia cea de Dumnezeu insuflată. În rugăciunea ei se aude şi rugăciunea noastră, ca şi cum n-am fi nevrednici să ne numim fii ai Bisericii. Dacă, închinîndu-ne şi mărind pe sfinţi, ne rugăm să-i proslăvească Dumnezeu, nu vom cădea în mîndrie ; căci nouă, care am primit îngăduinţa să numim Tată pe Dumnezeu, ni s-a dat şi îngăduinţa să ne rugăm : «sfinţească-se numele Tău, vie împărăţia Ta, facă-se voia Ta». Şi dacă ni s-a îngăduit să ne rugăm lui Dumnezeu ca să proslăvească numele Său şi să îndeplinească voia Sa, cine ne va opri să ne rugăm ca el să preamărească pe Sfinţii Săi şi să odihnească pe aleşii Săi ? Iar pentru cei ce n-au fost aleşi nu ne rugăm, după cum şi Hristos nu s-a rugat pentru întreaga lume, ci pentru cei pe care I-a dat Domnul. Nu zice : «Ce rugăciune să împărţesc cu cei vii şi cu cei morţi, cînd rugăciunea mea nu e deajuns nici pentru mine ?» Căci dacă nu poţi să te rogi, la ce te-ai mai ruga şi pentru tine însuţi ? Se roagă deci în tine Duhul iubirii. De asemenea, nu zice : «La ce (foloseşte) altuia rugăciumea mea, dacă el însuşi se roagă şi Hristos mijloceşte pentru el ?» Cînd te rogi, se roagă în tine Duhul iubirii. Nu zice : «Judecata lui Dumnezeu nu se mai poate schimba» ; căci însăşi rugăciunea ta e pe calea lui Dumnezeu şi Dumnezeu a prevăzut-o. Dacă eşti membru al Bisericii atunci rugăciunea ta e de trebuinţă pentru toate membrele ei. Dacă mîna ar zice că n-are nevoie de sîngele restului corpului şi că ea nu-i va mai da sîngele ei, mîna s-ar paraliza. Tot aşa şi tu eşti de trebuinţă Bisericii, cîtă vreme eşti în ea ; şi dacă te lipseşti de comunitate, tu însuţi te pierzi şi nu vei mai fi membru al Bisericii. Biserica se roagă pentru toţi şi noi toţi împreună ne rugăm pentru toţi ; dar rugăciunea noastră trebuie să fie adevărată şi o adevărată expresie a iubirii şi nu o simplă ceremonie cu vorbe. Dacă nu putem să iubim pe toţi, ne rugăm pentru cei, pe care-i iubim şi rugăciunea noastră va fi nefăţarnică ; ne rugăm lui Dumnezeu ca să ne fie cu putinţă să iubim pe toţi şi să ne rugăm nefăţarnic pentru toţi. Sîngele Bisericii e rugăciunea reciprocă şi respiraţia ei e slavoslovia lui Dumnezeu. Ne rugăm în Duhul iubirii şi nu al interesului, în duhul libertăţii filiale şi nu al

---

58) Este vorba, mai ales de Romano-catolici, fiindcă ei leagă primatul şi infalibilitatea papală, — care se întrevedea în vremea lui Homiacov —, de „scaunul lui Petru".

legii de năimiți care cer plată. Tot cel ce întreabă: «Ce folos e în rugăciune?» se socotește rob. Adevărata rugăciune este iubirea adevărată.

Iubirea și unirea sînt mai presus de orice; iar iubirea se arată în multe feluri; prin faptă, prin rugăciune și cîntare duhovnicească. Biserica binecuvintează toate aceste expresii ale iubirii. Dacă tu nu poți să exprimi prin cuvînt iubirea ta față de Dumnezeu, ci o exprimi prin reprezentarea ei văzută, adică prin icoană, te va osîndi oare Biserica? Nu, ci va osîndi pe cel ce te-a osîndit, fiindcă el osîndește iubirea ta. Noi știm că te poți mîntui și fără icoană, și te mîntuiești și dacă iubirea ta nu are nevoie de icoană, și ești mîntuit și fără icoană; iar dacă iubirea fratelui tău are nevoie de icoană, te osîndești pe tine însuți, osîndind iubirea fratelui tău; și dacă tu, fiind creștin, nu cutezi să asculți fără reculegere rugăciunea, sau cîntarea duhovnicească, compuse de fratele tău, cum cutezi să privești fără reculegere la icoana, plăsmuită de iubirea și nu de arta lui? Însuși Domnul, care cunoaște tainele inimii, a binevoit nu odată să se proslăvească prin rugăciune, sau psalm; vrei oare să-L oprești să se proslăvească prin icoană, sau prin raclele sfinților? Tu obiectezi: «Vechiul Testament a oprit reprezentarea lui Dumnezeu»; dar tu, care înțelegi mai bine decît Biserica cuvintele ei, (adică Scripturile) [59]), nu pricepi că Vechiul Testament n-a oprit reprezentarea lui Dumnezeu, (căci a îngăduit și Heruvimii și șarpele de aramă și scrierea numelui lui Dumnezeu) [60]), ci a interzis omului să-și plăsmuiască un Dumnezeu după asemănarea vreunui lucru pămîntesc, sau ceresc, văzut, sau chiar închipuit [61]).

Dacă zugrăvești o icoană pentru aducerea aminte de Dumnezeu cel nevăzut și nereprezentat, nu-ți plăsmuiești idoli. Dacă-ți reprezinți pe Dumnezeu și crezi că El este asemenea cu reprezentarea ta, tu îți ridici idoli, — acesta e înțelesul interdicției vechitestamentare. Icoana (numele lui Dumnezeu scris în culori), sau reprezentările Sfinților Lui, create de iubire, nu sînt oprite de Duhul adevărului. Nu spune: «Se pare că creștinii trec la închinare la idoli», căci Duhul lui Hristos, care păzește Biserica, e mai înțelept decît înțelepciunea lor calculată. De aceea te poți mîntui și fără icoane, dar nu trebuie să înlături icoanele.

Biserica primește orice rit, care exprimă dorul duhovnicesc de Dumnezeu, precum primește rugăciunea și icoana; dar mai presus de toate slujbele ea recunoaște Sfînta Liturghie, în care se exprimă toată plinătatea învățăturii și duhului bisericesc și se exprimă nu prin niscaiva semne, sau simboale convenționale, ci prin cuvîntul vieții și adevărului inspirat de sus. Numai acela înțelege Biserica, care înțelege Liturghia. Iar mai presus de orice este unitatea sfințeniei și a iubirii.

10. Mărturisind că așteaptă învierea morților și judecata de apoi asupra întregei omeniri, sfînta Biserică recunoaște că desăvîrșirea tuturor membrelor ei e împlinită cu desăvîrșirea ei însăși și că viața viitoare este proprie nu numai duhului, ci și tru-

---

59) Ironie la adresa ereticilor.
60) Vezi Ieșire XXV, 18-22 și Numeri, XXI, 8-9.
61) În Decalog, vezi Ieșire, XX, 3-5, Deut. IV, 15-20.

pului duhovnicesc ; căci numai unul Dumnezeu este duh cu desăvîrşire netrupesc. De aceea, ea înlătură semeţia acelora, care propovăduiesc învăţătura despre necorporabilitatea de dincolo de mormînt şi prin urmare dispreţuiesc trupul cu care a înviat Hristos. Trupul acesta nu va fi trup firesc, ci va fi după asemănarea corporalităţii îngerilor, precum însuşi Hristos a spus că vom fi asemenea îngerilor.

La judecata din urmă, va apare în plinătatea ei îndreptarea noastră în Hristos ; nu numai sfinţirea, ci şi îndreptarea : căci nimeni nu s-a sfinţit şi nu se sfinţeşte cu totul, ci mai e nevoie şi de îndreptare. Hristos înfăptuieşte în noi tot ce e bun, fie în credinţă, fie în nădejde, sau în iubire ; iar noi ne supunem numai lucrării Sale ; dar nimeni nu I se supune cu totul. De aceea mai e nevoie şi de îndreptarea prin patimile şi sîngele lui Hristos. Atunci cine mai pote vorbi despre meritul faptelor proprii, sau despre tezaurul meritelor şi rugăciunilor ? [62]). Numai aceia, care încă mai trăiesc sub legea robiei. Hristos înfăptuieşte în noi tot ce e bun ; noi nu ne vom supune niciodată pe deplin, nici unul, nici chiar sfinţii, precum a spus însuşi Mîntuitorul [63]). Totul îl înfăptuieşte harul şi harul se dă în dar şi se dă tuturor, aşa încît nimeni să nu poată cîrti, însă nu tuturor la fel, nici potrivit predestinării, ci potrivit preştiinţei, precum zice Apostolul [64]).

Iar talantul mai mic a fost dat aceluia, la care stăpînul a cunoscut de mai înainte nepăsare, pentru ca dispreţuirea marilor daruri să nu slujească la o mai mare osîndă [65]). Şi noi înşine nu înmulţim talanţii dăruiţi, ci ei sînt lăsaţi pe seama neguţătorilor, încît şi aici să nu putem avea merite, ci numai neîmpotrivire la harul, care-i înmulţeşte. Aşa dispare deosebirea dintre harul «suficient şi eficient» [66]). Toate le înfăptuieşte harul, dacă i te supui, Domnul se desăvîrşeşte în tine [67]) şi te desăvîrşeşte şi pe tine ; dar nu te semeţi de această supunere, căci şi supunerea ta e de la har [68]). Iar cu desăvîrşire nu i ne vom supune niciodată ; în afară de sfinţire ne mai rugăm şi pentru îndreptare.

Toate se vor desăvîrşi în desăvîrşirea judecăţii obşteşti şi Duhul lui Dumnezeu, adică Duhul credinţei, nădejdii şi iubirii, se va descoperi în toată plinătatea Lui şi tot darul va ajunge pe deplin la desăvîrşirea lui. Iar mai presus de toate va fi iubirea [69]). Nu trebuie, totuşi, să credem că darurile lui Dumnezeu, credinţa şi nădejdea, vor pieri (căci ele nu sînt despărţite de iubire), însă singură iubirea îşi va păstra numele ei, iar credinţa, după ce se va fi fixat în desăvîrşire, va fi atunci o putere şi o vedere lăuntrică deplină. Iar nădejdea se va preface în bucurie, căci noi ştim şi pe pămînt că, cu cît e mai puternică, cu atît e mai plină de bucurie.

---

62) Luca XVII, 10.
63) Formulă paradoxală, bazată pe Ioan XVI, 32 ; Mat. XXVI, 69, 75 etc.
64) Romani VIII, 30.
65) Mat. XXV, 14 sq, Luca XIX, 12 sq.
66) După doctrina scolastică harul „suficient“ e dat tuturor, cel „eficient“ e dat celor ce se mîntuiesc.
67) Efeseni IV, 13 ; Gal. II, 20 ; II Cor. IV, 16 etc.
68) Filipeni II, 13.
69) I Corint. XIII.

11. Potrivit voii lui Dumnezeu, Sfînta Biserică, după căderea (de la credință) a multor schismatici și a Patriarhatului roman, s-a păstrat în Eparhiile și Patriarhatele grecești, și numai acele comunități se recunosc pe deplin creștine, care păstrează unitatea cu Patriarhatele răsăritene, sau au intrat în această unitate. Căci este un singur Dumnezeu și o singură Biserică și în ea nu e nici vrajbă, nici contrazicere.

De aceea, Biserica se numește Ortodoxă, sau răsăriteană, sau Greco-rusă: însă toate aceste numiri sînt numiri vremelnice. Nu trebuie să învinuim Biserica de orgoliu pentru că se numește «Ortodoxă», căci ea se numește și sfîntă. Cînd învățăturile greșite vor dispărea, nu va mai fi nevoie, nici de numele de Ortodoxă; căci nu va mai fi un Creștinism greșit. Cînd Biserica se va întinde, sau vor veni la ea plinătatea noroadelor, atunci vor dispărea toate denumirile locale; căci Biserica nu e legată de vreun loc și nu păstrează moștenirea orgoliului păgîn; ci ea se numește pe sine una, sfîntă, sobornicească și apostolească, știind că ei îi aparține lumea întreagă și că nici un loc nu are vreo însemnătate deosebită, ci poate să slujească și slujește vremelnic la proslăvirea numelui lui Dumnezeu, potrivit voii Lui celei neîmpărtășite.

Prof. N. CHIȚESCU

MANUSCRISELE DE MUZICĂ PSALTICĂ DE LA MĂNĂSTIREA NEAMŢ

Mănăstirea Neamț — ca cea mai mare mănăstire din Moldova — a fost un centru important de unde a iradiat melodia cîntărilor bisericești. Aici, pe lîngă călugării iscusiți în ale cîntării, învățau viitorii «strănari — psalți și protopsalți» —, așa încît chiar dacă nu a fost în permanență o școală recunoscută — oficial — de muzică, în realitate ea a existat, deoarece părinții acestei mănăstiri se îndeletniceau cu învățarea cîntărilor, atît pentru folosul lor și al obștii, cît și pentru cel al credincioșilor. Manuscrisele mai întîi și tipăriturile de muzică bisericească mai apoi, din Mănăstirea Neamț, sînt grăitoare în privința acestei îndeletniciri.

Sectorul manuscriselor de muzică psaltică, din biblioteca mănăstirii Neamț, dezvăluie una din laturile însemnate ale activității muzicale, desfășurată de vieţuitorii acestei mănăstiri.

Sînt în biblioteca mănăstirii Neamț 44 manuscrise de muzică psaltică. Asupra lor nu s-au făcut studii deosebite. A fost doar semnalizată existența lor.

Un studiu privind paleografia muzicală a acestor manuscrise ar fi extrem de interesant, mai ales că unele dintre ele, aparținînd secolului al XVIII-lea, au notațiune haghiopolită și bizantină iar altele au gramatici ale vechiului sistem de notațiune.

Manuscrisele de muzică psaltică de la mănăstirea Neamț, sînt scrise cu o caligrafie deosebit de îngrijită, nu numai în ceea ce privește notațiunea dar și în ceea ce privește textul însoțitor — romîn — cirilic, slavon sau grecesc. Aceste manuscrise aparțin epocii paisiene și postpaisiene, cînd la mănăstirea Neamț funcționau două străini — cu cărți, citire și cîntare «moldovenească și slovenească». Desigur că existența acestor două străini a avut un rol însemnat la stimularea și statornicirea unei armonii în omofonia cîntării noastre bisericești. Au existat încercări de armonizare bisericească și manuscrisele arată acest lucru, cu încercări la unele bucăți, printre care relevăm armonizarea făcută la «Crez» după «sistema muzichiei rusești» (manus. 129).

În afară de bucăți cu textul în limba romînă-cirilică, manuscrisele cuprind și bucăți cu texte în limba greacă și slavă, precum și melodii indicate a fi «moldovenești», «grecești, slavone, bulgare sau rusești» pentru «ca să nu să șteargă cu totul din mintea romînului că odată cînta și astfeliu ....» (manus. 116 p. 5-21).

Manuscrisele de muzică psaltică cuprind «faceri» foarte variate. La cele mai multe din ele lipsesc însă datele care să poată înlesni identificarea și prezentarea autorilor. În multe cazuri lipsesc: împodobitorii, înfrumusețătorii sau ornamentatorii (καλλοπισταί); melozii, compunătorii sau alcătuitorii (μελουργοί) profesorii, dascălii sau învățătorii (μαΐστωρες); transcrietorii; anul și alte date care interesează într-un studiu documentat. Unele din manuscrise cuprind prisos de date marginale și scot în relief figurile unor protopsalți precum cea a protopsaltului Iosif schimonahul, Visarion duhovnicul, Macarie ieromonahul, Dorothei Iordachiu ieromonahul.

Fiind din perioada de tranziție de la «sistima veche la sistima nouă» aceste manuscrise alcătuiesc o pagină însemnată în istoria muzicii psaltice din biserica noastră ortodoxă romînă.

Rîndurile de față nu vor prezenta toate amănuntele în legătură cu manuscrisele de muzică psaltică nemțene, vor da însă imbold pentru alți cercetători cu încercarea de a le studia.

I. — GRUPAREA MANUSCRISELOR

1. -- După inventar.

Actualele manuscrise de muzică psaltică din biblioteca mănăstirii Neamț se pot grupa în trei categorii:

a. — inventariate în grupa manuscriselor romînești de muzică cotele 113 pînă la 137 inclusiv, la care adăugăm cota 3 de la sectorul manuscriselor romînești de literatură pioasă. În total 26 de manuscrise.

b. — inventariate la grupa manuscriselor grecești de muzică, un număr de 13 manuscrise avînd cotele 1, 2, 2 bis, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 22, 25 și 31.

c. — neinventariate sînt 5 manuscrise, dinte care unul din secolul al XVIII-lea cuprinzînd și gramatica sistemului vechi de notațiune, iar celelalte fiind din secolul al XIX-lea, două cu probabilitate scrise de Visarion, unul care a fost al monahului Gavriil la 1854 și care a fost cumpărat de ieromonahul Chesarie cuprinzînd heruvice, iar altul scris de Dimitrie Păucă (1848-1883). Grupa acestor manuscrise am însemnat-o pentru fiecare din cele 5 manuscrise cu literile a, b, c, d, e.

Nu a intrat în atenția noastră manuscrisele de muzică psaltică din secolul al XX-lea cum ar fi cele ale lui Gherasim Stamati (1927), cele ale lui Teofan Anghelescu (1942) etc.

2. — După timpul manuscrierii.

Cum am arătat mai sus, manuscrisele nemțene de muzică psaltică, aparțin epocii paisiene și postpaisiene, deci secolului al XVIII-lea și al XIX-lea.

Au fost scrise:

a. — în secolul al XVIII-lea manuscrisele 2, 4 și e (necotat).

b. — în secolele XVIII-XIX-lea manuscrisele 6 și 1.

c. — în secolul al XIX-lea manuscrisele de la cota 113 la 133, precum și cele grecești de la cotele 2 bis, 12, 13, 22, 31, 5, 2, 3 la care se adaugă și cele necotate de la literile a, b, c, d.

d. — cu probabilitate în secolul al XIX-lea au fost scrise manuscrisele 134, 136, 25, 3 (de la literatura pioasă), 7.

3. — După cuprins.

Cuprinsul manuscriselor este foarte variat. Bucăţile în marea lor majoritate sînt: polielee, evloghitarii sau binecuvîntări, prochimenele postului mare şi cîntări speciale ale postului mare, anixandare, heruvice, axioane, chinonice, catavasii, lauda acatistului, slavoslovii, răspunsuri la liturghia sf. Ioan Gură de Aur şi a Sf. Vasile cel Mare, irmoase diferite, podobii, cîntări calofonice, uşile pocăinţii, troicinicul polunoşniţiii de duminică etc. Cuprinsul celor mai multe dintre manuscrise fiind atît de bogat, este de la sine înţeles că acolo unde titlul manuscrisului lipseşte, este greu de repartizat manuscrisul la un gen anumit de cîntare. Sînt puţine manuscrisele care să se poată încadra unui gen specific. Cele mai multe dintre ele pot fi repartizate la *antologhioane şi privighiere.*

Pentru uşoara mînuire şi identificare ne-am propus următoarea grupare:

a. — antologhioane — în special cu cîntări la Sf. Liturghie: manuscrisele 2, 2 bis, 5, 13, 25, 31, 113, 115, 121, 127, 128, 130, 131, 132, 134, iar necontate a şi c.

b. — chinonicare — manuscrisul 1 grecesc.

c. — cîntări din psaltire — manuscrisul 129.

d. — doxastica — manuscrisul 119.

e. — cîntările hramului Înălţării Domnului — manuscrisul 126.

f. — irmologhion sau calofonicon — manuscrisul 4, 122.

g. — octoih mic (slujba învierii pe opt glasuri) — manuscrisul 137.

h. — slujba penticostarului — manuscrisul 120, 123.

i. — privighier — manuscrisul 3 grecesc, 6, 12, 22, 114, 116, 117, 118, 125 şi 133.

j. — slujba prohodului Domnului — manuscrisul 136.

k. — rînduiala mergerii cu icoana la trapeză — manuscrisul 135.

l. — slujba triodului — manuscrisul 124.

II. — LISTA AUTORILOR DE BUCĂŢI FOLOSIŢI ÎN MANUSCRISE

Ar fi de dorit să se facă o prezentare amănunţită a fiecărui manuscris cu arătarea bucăţilor şi a autorilor lor. Acest lucru nefiind posibil acum, vom prezenta o listă a autorilor cu arătarea manuscriselor, în care apar. Lista aceasta va uşura munca celor ce vor dori să se informeze asupra manuscriselor nemţene.

Alecu Hasnariu protopsalt ms. 3.

Andrei ms. 131.

Anastasie Larisis sau Lariseanu ms. 2, 22. 114, necotat c. d.

Anastasie Vaïas (sec. XVIII) ms. 4.

Anastasie iereu ms. 137.

Antonie ms. 2, 2 bis.

Balasie (Valasie) preotul hartofilax (către 1660) ms: 6, 7, 114, 16, 135.

Biziis (Viziis) (Ioachim) arhiepiscop † 1670 ms. 2.

Calinic (ierodiacon şi ieromonah) ms. 31, 125, 126.

Chiril arhiereul ms. 13, 121, 127, 2 bis, necotat 1.

Chiril Iviritu ms. 6.

Constantin ms. 127.

Cosma aghiopolit ms. 114.

Damian ieromonh ms. 7, 126.

Daniil protopsaltul bisericii celei mari din Constantinopol († 1789) ms. 1, 2 bis, 2, 3, 5, 6, 7, 13, 22, 31, 113, 114, 126, 127, 129, 134, necotat c şi d.

Dimitrie domesticos al bisericii celei mari sec. XVIII — ms. 7, 114.

Dimitrie Suceveanu paharnic ms. 116, 128, 129.

Dionisie monah ms. 2 bis.

Dionisie Peloponisianu ms. 12, 13, 22, 113, 121, 125, 127, 128, 133, 3, necotat c.

Dorothei (Doroftei) Iordachiu ieromonah din mănăstirea Neamţ ms. 115, 116.

Hrisaf Guncu ms. 6, 12, 2.

Hrisant ms. 2.

Hurmuz hartofilax ms. 3, 5, 1, 13, 22, 31. 113, 114, 125, 116, 130, 131, 133, 135, necotat c şi d.

Gheorghe Critos († 1816) ms. 5, 6, 7, 13, 1, 22, 32, 113, 114.

Gherman arhiereul neon patron ms. 6, 7, 113, 126, 135.

Grigore protopsaltul probabil aceeaşi persoană cu

Grigore Lampadar (sec. XVIII) ms. 3, 5, 13, 1, 113, 114, 127, 129, 130, 135, 12, 22, 31, 125, 128 şi necotat c şi d.

Iacob protopsaltul bisericii celei mari (născut către 1740) ms. 6, 7, 22, 113, 114, 117, 121, 125, 133.

Ieremia monah ms. 2 bis.

Ignatie ms. 2 bis.

Ioan Protopsalt ms. 3, 2, 5, 6, 7, 114, 13, 126, 127, 2 bis, 1, necotate c şi d.

Ioan Clada ms. 2.

Iosif monahul (schimonah), din Mănăstirea Neamţ, ms. 12, 31, 117, 118, 121, 128, 133, 135 şi necotat c.

Macarie ieromonah († 1836 — în timpul vieţuirii de aproape 3 ani la mănăstirea Neamţ) ms. 31, 113, 126, 127, 130, 131, 132, 135.

Manuil Guta protopsaltul ms. 6, 31, 127, necotat c.

Manuil Hrisaf ms. 135.

Meletie Sinaitu ms. 135.

Mihalache Vlahul (Moldovan protopsalt) ms. 12, 13, 121, 124, 137, necotat c.

Nichifor Cantuniare, arhidiaconul Patriarhiei din Antiohia (care în 1814 se afla la Catedrala din Iaşi) ms. 6, 13, 31, 113, 129, 135, necotat c şi d.

Nicolae Comninu ms. 2 bis, 13, 126, 127, 128 şi necotat c.

Nicolae .... ms. 113, 3.

Nicolae Popovici Sibianu protopsalt ms. necotat c.

Panaiot Halacioglu († 1784) poate acelaşi cu
Panaghios Halacioglu ms. 134, 135.
Parmana (Parmena) ieromonah protopsalt ms. 114.
Petru Lampadar Peloponiseanul († 1777) ms. 1, 2 bis, 3, 5, 6, 7, 13, 22, 31, 137, 113, 114, 117, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133 şi necotat d.
Petru Berechet melodul sau dulce glăsuitor (1768) ms. 2, 6, 7, 114, 126, 127, 134, 135.
Petru domesticos ms. 2 137.
Petru Efesiu (sec. XIX) ms. 113, 127, 130.
Petru Vizantiu ms. 7, 5, 3, 2 bis.
Romano ms. 114.
Serafim Lavriotu ms. 2 bis, 6.
Silvestru ieromonah ms. 22, 125, 133.
Sinesi — sfetagoreţul protopsalt ms. 127.
Teodor Focheanul ms. 115.
Vasile a lui Ştefan Vizantiu ms. 2 bis.
Vasile Vizantiu ms. 127 şi necotat d.
Visarion duhovnicul, ieromonah din Mănăstirea Neamţ, ms. 116, 129, 128, 12, 31, 117, 118, 121.
Xenos al Coronei (Corope) ms. 2.
Zosima psalt de sistima veche ms. 12.

III. — MANUSCRISE CU GRAMATICA VECHEI NOTAŢIUNI PSALTICE

Două dintre manuscrisele de muzică psaltică ne prezintă şi gramatica asupra notaţiunei vechi.

Manuscrisul 2 grecesc (1781 ?) este un manuscris grec-slavon, avînd de la foaia 20 noţiuni de gramatică: funcţiunea semnelor, ftorale, semnele glasurilor, exerciţii de intonare şi apoi o «roata» sau «roza» glasurilor cu scăunaş, literă şi paralaghie.

Manuscrisul necotat d legat cu o tipăritură — irmologhion — cuprinde noţiuni de gramatică psaltică bine expuse.

Semnele muzicale folosite de aceste manuscrise sînt peste 50. Numirea lor interesează, deoarece unele din ele nu se găsesc în tratatele de paleografie psaltică.

Sînt arătate: ison, oligon, oxia, petasti, cufisma, pelasthon, dio chentimata, chentima, ipsili, apostrofos, dio sindesmi, iporoi, chratema iporon, elafron, hamili, dipli, paraclitichi, cratima, lighisma, chilisma antichenochilisma, tromicon, ecstrepton, (ectrepton), tromiconsinagma, gorgon, stravros, antichenoma, omalon, thematismos, thematismos exo, epeghesma, paracalesma, eteron, xiron, clasma, argonsinteton, gorgonsinteton, uranisma, apodesma, tesche, apotes, horma, psifiston paraclesma, tromicon, paracalesma, ţachisma (clasma mică), piasma, seisma, sinagma, enarxis, varia, sirma, psifiston, cratimocufisma, oxistrepton, gorgontromicon, tromiconanagma, grothisma, petasma, dio apostrofi, protionsinagma.

Sînt unele manuscrise care folosesc aceste semne iar altele cuprind şi denaturări provenite de la mîna copistului care a dat

o altă expresie semnului respectiv. Printre manuscrisele care folosesc vechea notațiune precum și unele semne deosebite și care nu au putut fi identificate sînt: 133, 127, 113, 117, 126, 131, 137 și 130.

IV — CIRCULAȚIA MANUSCRISELOR DE MUZICĂ PSALTICĂ

Manuscrisele de muzică psaltică au circulat și din însemnările lor marginale se desprind lucruri importante privind istoria muzicii noastre bisericești.

Semnalăm manuscrisul grecesc cota 4. El este un irmologhion folosind grafia sistemului vechi de notaţiune. Însemnarea de pe foaia 124, în limba greacă, spune: «s-a isprăvit prezentul irmologhion de mine, Anastasie Vaïas în anul 1772 ianuarie 24». Însemnările ulterioare arată că manuscrisul a fost cumpărat de către Naum (Rîmniceanul) la 18 martie 1797 «de la cel între monahi Ilarion din satul loculu de naştere Rîmnic...» și apoi Naum în acelaşi an 1797 la 19 august a dăruit acest irmologhion: «celui între diaconi preţuitul neamului chir Teodosie al celei întru tot sfinţitei mitropolii Iaşi...».

Manuscrisul lui Vaïas de la Ilarion de Argeș și de la Naum Rîmniceanu a ajuns la diaconul catedralei din Iaşi Teodosie, care după o păstrare de mai mulţi ani, îl dăruieşte paraclisului Adormirea Maicii Domnului, făcut de Mitropolitul Veniamin Costachi în Mănăstirea Neamţ, cu următoarea însemnare: «acest irmologhion iasti afierosit de sf. sa ierodiaconul Teodosie la paraclisul pe carele acum din nou l-au zidit preosfinţia sa chir Veniamin proin Moldaviei și cine-l va înstreina de la paraclis să fie supt neblagoslovenie de preasfinţia sa părintele mitropolit chirio chirio Veniamin 1812...».

Manuscrisul este de mare importanţă prin: vechime — datînd din anul 1772; prin folosirea vechiului sistem de notaţie; prin faptul că este scris de Anastasie Vaïas cunoscut melurg din secolul al XVIII-lea; prin însemnările marginale care arată posesorii lui, printre figurile însemnate fiind arătat Naum Rîmniceanu cunoscător și pasionat cercetător al muzicii psaltice, autor și compozitor.

V. — ADMIRATORI ȘI POSESORI DE MANUSCRISE PSALTICE

Sînt foarte mulţi din foștii vieţuitori ai mănăstirii care au împodobit strana, atît pe cea «moldovenească» cît și pe cea «slavonească» căpătîndu-și în obște numele de «cîntăreţul», «psaltul», «protopsaltul» etc.. Cîteva numiri întîlnite în însemnările marginale sînt indicative în această privinţă: Anastasie cîntăreţu mort la 3 oct. 1865; Sofronie cîntăreţu mort la 28 iunie 1869 de 34 ani; Gherasim cîntăreţu monah mort la 1 iulie 1864 de 29 ani; Claudie cîntăreţu schimonah mort la 29 martie 1869 de 71

ani; Visarion Bălanu schimonah cîntăreţ mort la 17 august 1869 de 50 ani; Neonil cîntăreţu mort la 24 iunie 1860 etc. Sînt doar cîteva nume, care în simplitatea lor spun că purtătorii lor au cinstit cîndva strana mănăstirii.

Tot însemnările marginale ne pun la îndemînă nume de vieţuitori nemţeni îndrăgostiţi de manuscrise şi cărţi de muzică pe care şi le agoniseau cu scumpătate ca pe nişte adevărate comori.

Iată cîteva din aceste figuri:

1. — Alecsi monahul este proprietarul manuscrisului 132 şi însemnează: «această psaltichie este a mea păcătosului monah şi cine o va înstreina să fie supt neiertat canon pînă ce iar o va aduce înapoi» (pp. 15-20).

2. — Andrei ierodiaconul este proprietarul manuscrisului 133 pe care în anul 1839 îl dăruieşte bisericii mari din Neamţ.

3. — Daniil Curbatu are manuscrisul 125 şi-şi face însemnări în anul 1878 «frumoasă carte şi frumoase cîntări...».

4. — Dimitrie fratele scrie manuscrisul 129 în anul 1847 la care este demn de admirat chenarul manuscrisului lucrat în peniţă şi creion, şi unde se găseşte şi Crezul armonizat de Visarion.

5. — Haralambie ieroschimonahul mort în anul 1853, a fost protopsalt de frunte şi de la el au rămas mai multe manuscrise şi cărţi de muzică ucenicului său «Vasile păcătosu», care mai apoi au fost unele date la biserica bolniţei iar altele vîndute şi cumpărate de Vichentie Iojescu (manuscrisul 113, 125, 127).

6. — Ieremia dascălul protopsalt a cinstit strana în vremea stareţului Paisie făcînd însemnarea pe un osmoglas în mai 1770: «scrisu-s-au aceste osmoglasuri de mine Ieremia dascălul protopsalt şi orice greşală veţi afla, ori lipsă de slove, ori din cuvinte să îndreptaţi şi să iertaţi pe mine păcătosul că precum nu poate fi corabia pe mare făr[ă] furtuni şi făr[ă] de valuri aşa nu poate nici omul să fi[e] făr[ă] de greşală» (manuscrisul 4 literatura pioasă pag. 56).

7. — Sevastian schimonahul, fiind cămăraşul mănăstirii la «cererea sfinţiei sale», unul dintre compozitorii de atunci şi care nu şi-a însemnat numele, a compus irmosul pesnei a IX-a de la Adormirea Maicii Domnului pe opt glasuri «spre neuitarea sfinţiei sale... începînd de la glasul întîi...» (manuscris 113).

8. — Varsanufie cîntăreţu a vîndut un manuscris în 1889 lui Narcis Creţulescu.

9. — Vavila «păcătosul monah» a fost proprietarul cîntărilor Sf. Liturghii după Macarie (manuscrisul 130).

10. — Veniamin ot vu Grabă a fost proprietar de manuscrise şi cărţi de muzică dintre care unele au ajuns mai apoi să fie cumpărate de Doroftei Iordachiu.

VI. — COMPOZITORI DE MUZICĂ PSALTICĂ

Rîndurile de faţă nu şi-ar ajunge scopul dacă nu ar face şi prezentarea cîtorva figuri de vieţuitori nemţeni care s-au ocupat în vremea lor cu «faceri în sistima veche şi nouă», şi cu «paro-

disiri din sistima veche în cea nouă». Însemnările marginale ale manuscriselor în special și cele de pe unele cărți de muzică psaltică întîmplător, ne vor ajuta la prezentarea cîtorva compozitori.

Printre cei mai însemnați, așa precum reiese din însemnările manuscriselor, citățm pe Iosif schimonahul protopsaltul, Macarie ieromonahul în timpul scurtei petreceri la Neamț, Visarion duhovnicul și Doroftei Iordachiu.

1. — *Iosif schimonahul protopsalt.*

Într-un manuscris romînesc repartizat la grupa manuscriselor de literatură pioasă, se găsesc considerațiuni deosebit de frumoase asupra schimonahului Iosif. «În vremea stăreției lui Dometian, foarte mult era împodobită această monastire cu părintele dascălul Iosif ieromonah, carele din tinerețe neîncetat sau îndeletnicit întru tălmăcirea a tot feliul de scripturi care sînt de nevoie sfintei biserici și patriei. Asemenea și cu părintele schimonahul protopsalt Iosif din aceastași sfîntă monastire carele au alcătuit anixandarele cele mari, vreo cîteva heruvice, axioane și alte cîntări...» (manus. 97 pag. 103) ;

Din însemnare reese că erau doi părinți cu numele de Iosif, unul cu îndeletnicirea de traducător și altul cu cea de compozitor în domeniul muzicii psaltice.

Iosif schimonahul protopsaltul era un bun cunoscător al «sistemii cei vechi» de muzică. La loc de cinste îl pomenește și ieromonahul Macarie în prefața Irmologhionului său tipărit în 1823 la pag. V cînd scrie : «...și părintele dascălul Iosif ieromonahul din sfînta mănăstire a Neamțului, cu aceeași înfocare de rîvnă încă din tinerețe neîncetat se îndeletnicesc...».

Din notele suplimentare ce se găsesc ca suprascriere la diferitele bucăți din manuscrise, aflăm că Iosif a compus atît în grecește cît și în romînește. Iosif a compus :

a. — anixandare mari, grecești (manus. 118).

b. — methimon o theos — cu noi este Dumnezeu (manus. 117, 118) ;

c. — anixandare moldovenești scoase de pe cele grecești (manus. 117, 121) ;

d. — evloghitaria grecești (manus. 114) ;

e. — heruvic glas IV leghetos vu grecesc și romînesc (ms. 115) ;

f. — axion — grecește și romînește (manus. 135) ;

g. — heretismosuri și polihronismosuri (manus. 126) etc.

Ca psalt de sistemă veche a folosit metoda de lucru curentă pînă la reforma din 1814-1816, cu mulțime de semne și repetări de silabe în erirem-uri și tererirem-uri, sfpecific «ifosului» marilor protopsalți greci contemporani.

Iosif va lăsa moștenire bogata sa experiență ucenicului Visarion care îi va păstra o vie recunoștință.

2. — *Macarie ieromonahul.*

Nu vom prezenta despre ieromonahul Macarie lucruri ce deja s-au scris. Din același manuscris 97 vom folosi un fragment, care ilustrează atenția de care se bucura ieromonahul Macarie printre viețuitorii nemțeni în timpul scurtei sale petreceri

printre ei. Portretul ce i se face lui Macarie este destul de interesant : «...era împodobită această monastire şi cu părintele Macarie ieromonah dascălul şcoalei de muzichie carele venisă din Valachia şi era bărbat desăvîrşit învăţat întru amîndouă sistemele şi cu fierbinte rîvnă şi cu osîrdie şi răbdare în toată viaţa era lucrînd la acest meşteşug spre a dobîndi cununa dreptăţii şi a moşteni viaţa veşnică pentru împărăţia talantului, căci el nu numai că pre mulţi i-au îmbogăţit cu învăţătura acestui meşteşug al muzicei cei nouă bisericeşti, dar s-au şi ostenit tare mult de l-au alcătuit de pe sistima veche pe cea nouă tălmăcindu-l şi din greceşte pe limba moldovenească şi apoi în anul 1821 întîmplîndu-se revoluţia ştiută a grecilor cu turcii şi împrăştiindu-se fieştecarele pre unde au putut pentru scăparea sufletului său, atuncea şi părintele Macarie trecînd în Austria şi ducîndu-să întru împărătească cetate Viena au turnat acolo tipariu de muzică bisericească...» (pag. 103).

În foarte multe manuscrise de muzică psaltică se găsesc transcrise bucăţi din cele ale lui Macarie ieromonahul. Se găsesc:

a. — heruvice (manus. 113, 127, 130) ;

b. — polihronismosuri şi heritismosuri (manus. 126) ;

c. — axioane greceşte şi moldoveneşte (manus. 131):

d. — canonul de la Florii (manus. 132) ;

e. — stihuri şi irmoase în locul axionului «în viersun gls. 7» (manus. 135).

f. — liturghie (manus. 113, 130).

În amintirea petrecerii sale la Neamţ, ieromonahul Macarie a compus Catavasiile la Duminica Stîlpărilor : «Catavasii la duminica stîlpărilor dimpreună cu tot canonul alcătuite pe glas bulgăresc de fericitul întru pomenire dascălul Şerban protopsaltul Ţării Romîneşti pre care eu din porunca preaosfinţitului mitropolit chir Dosothei le-am învăţat de la însuşi protopsaltul Constandin ucenicul lui Şerban şi de însăşi le-am păstrat în scris pe sistema veche şi pentru ca să rămîie vecinică pomenirea întîilor făcători le-am alcătuit pe sistema cea nouă întocmai şi nestrămutate precum le-am învăţat şi le-am păstrat în scris şi acum le-am paradosit părinţilor din sfînta monastire Neamţul pentru ca să rămîie veşnice şi nestrămutate» (însemnare de pe manuscrisele 130, 132 şi de pe unul din 10 aprilie 1838 scris de «cel smerit între monahi Teofan cîntăreţul din sf. monastire Căldăruşani»).

3. — *Visarion ieromonahul — duhovnic.*

Visarion, ucenicul lui Iosif protopsaltul, apare ca figura cea mai distinsă atît în ceea ce priveşte compoziţiile în «sistima nouă» cît şi în ceea ce priveşte mulţimea manuscriselor scrise cu însăşi mîna lui. Acelaşi manuscris 97 face următorul portret lui Visarion : «...nu mai puţin au fost întru învăţătură şi părintele Visarion, carele iarăşi foarte bine ştiind meşteşugul sistimii vechi au prefăcut multe cîntări pe sistimă nouă. Ba încă din înţelepciunea cea dată lui de la Dumnezeu au şi alcătuit foarte multe cîntări bisericeşti precum stihirariul preste tot anul (al) mineelor, a penticostarului, a triodului, şi irmoase cu pripele pe la praznice, polielee, heruvice, axioane, chinonice, şi alte pre care

le-au şi scris însuşi foarte frumos, căci că şi întru acest meşteşug al scrierii cărţilor nu era prost...» (pag. 103).

De la cine şi-a însuşit Visarion noua metodă? Foarte probabil că a învăţat de la ieromonahul Macarie în timpul petrecerii sale la Neamţ precum şi de la arhimandritul Grigorie protopsaltul «de muzica nouă» pe care îl aminteşte Visarion într-o însemnare a sa pe un anastasimatar grec tipărit în 1820 şi, care după moartea sa, a fost dat ca premiu de şcoală ieromonahului Teodosie Macriu.

Meşteşugul cîntării îl datoreşte însă îndeosebi schimonahului Iosif protopsaltul şi arhidiaconului Nichifor Cantuniari, de la Patriarhia Antiohiei petrecător la Mitropolia din Iaşi. Despre legăturile sale cu aceşti doi compozitori ne sînt grăitoare înseşi însemnările lui Visarion: «....dupre parodisirea ce am luat de la sfinţia sa părintele Iosif schimonahul dascălul mieu (carele sfinţia sa au fost întîiu psalt a muzichiei cei vechi în sfînta monastire a Neamţului). Amestecînd puţin cevaşi şi din proforaoa prea cinstitului şi prea alesului între dascălii muzichiei cei vechi chir Nichifor Cantuniari arhidiaconul Patriarhiei Antiohiei, carele au paradosit cîntările şi alcătuirile sale în oraşul Iaşi în sfînta Mitropolie în zilele prea înalţatului domnului Scarlat Calimah voevod pe la anul 1814. Unde ducîndu-mă şi eu acolo am ascultat cînd cînta Dascălul ucenicilor săi mathimile». Visarion face însemnarea nu atît pentru posteritate cît pentru împăcarea conştiinţei sale că şi-a făcut cuviincioasa datorie de a-şi aduce aminte de învăţătorii săi. El a scris «ca să-mi fie spre mîngîierea mea în chilie, iar alta ca să nu dau uitării pre dascălul făcătoriului mieu de bine, părintele Iosif. Ci oricînd voiu cînta în cărticica aceasta şi voiu cînta ori întru auz ori întru sinemi să pociu a-mi aduce aminte de dascălul mieu, carele s-au ostenit pentru mine şi m-au învăţat...» (precuvîntarea de la foaia a cincea a manuscrisului 126). Însemnarea este din anul 1837.

Visarion a scris extrem de mult. Manuscrisele scrise în mod sigur de el, se numără: 119, 120, 122, 123, 124, 126, 135. I se pot atribui manuscrisele: 12, 22, 31 şi 136.

Compoziţii proprii ale lui Visarion:

a. — heruvicul glas IV leghetos vu (manus. 115 pp. 42-43).
b. — pre tine te lăudăm glas II (manus. 115 pp. 75-77);
c. — de tine se bucură (manus. 115 pp. 75-77).
d. — la rîul Vavilonului (manus. 116 pp. 38-41);
e. — cu noi este Dumnezeu grecește și moldovenește (manus. 117, 118, 121).
f. — anixandare mari (manus. 118).
g. — heruvice (manus. 121).
h. — crezul «carele se cîntă în viersun cîntare dupre sistima muzichiei rusești pre care urmează ca negreșit trei să-l cînte unul începînd de la vu, altul de la ni, iar al treilea iarăși de la ni» (manus. 129).
i. — polieleul «Robii Domnului...» (manus. 12);
j. — slave praznicare (manus. 119);
k. — cîntările penticostarului (manus. 120).
l. — rînduiala la trapeză în ziua hramului (manus. 126) etc.

Visarion şi-a închinat întreaga sa viaţă scrisului şi cîntării. A scris pînă aproape de sfîrşitul vieţii către 1845. Ultima însemnare este de la 1843.

Visarion nu a scris numai cărţi de muzică psaltică ci a scris şi alte cărţi de rînduieli bisericeşti (manus. 86).

Pentru exemplificarea felului de compunere a lui Visarion vom reda bucata «Pre Tine Te lăudăm...» glasul al doilea.

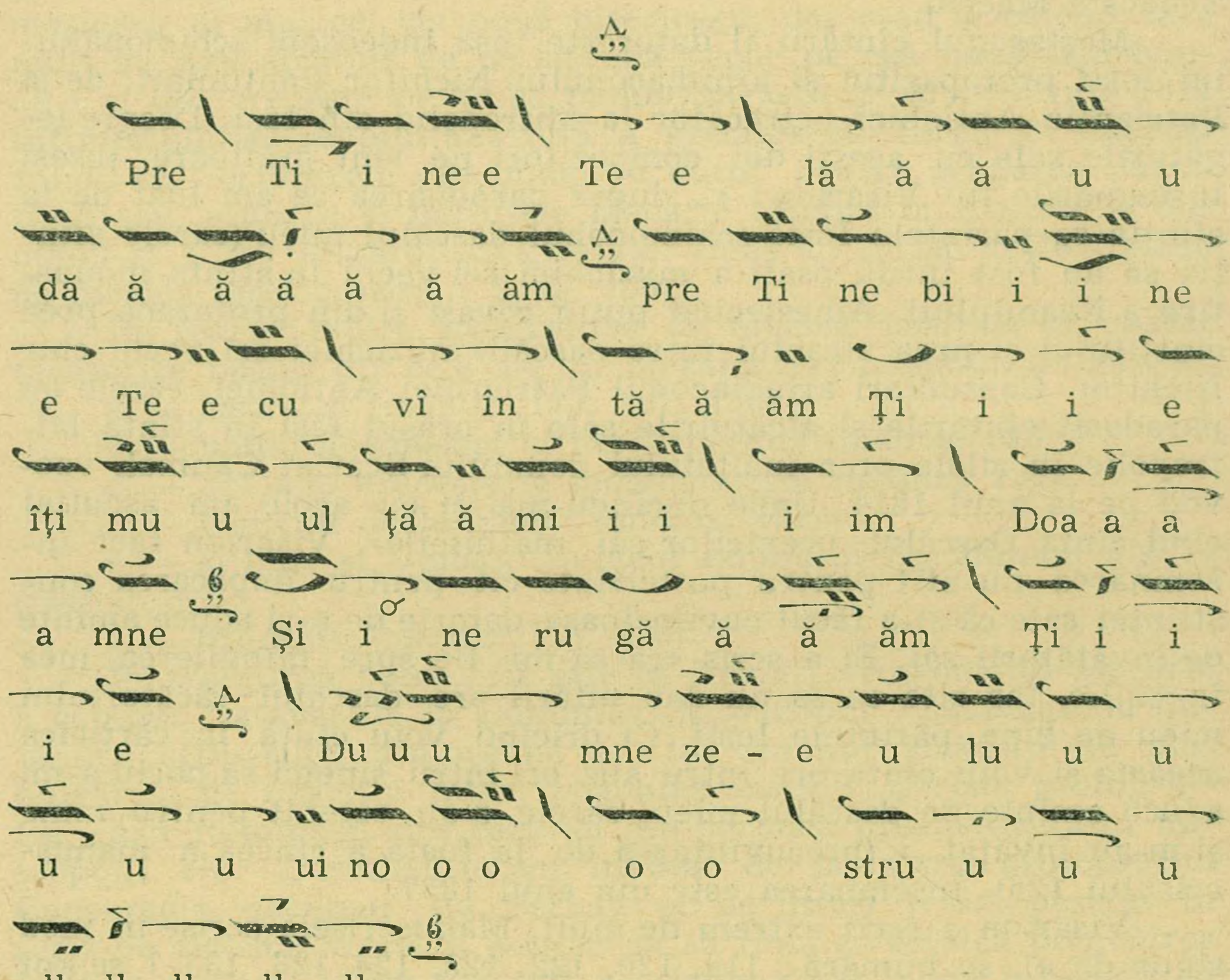

4. — *Dorothei (Doroftei) Iordachiu.*

Doroftei Iordachiu a fost vieţuitor în Mănăstirea Neamţ şi a slujit aproape 40 de ani la sf. altar, de la 1849 octombrie 29 şi pînă la moartea sa 1888 (1889).

Doroftei Iordachiu a urmat şi cursurile «armonico-religicase» pentru care primeşte premiu din partea stareţului Timotei cartea intitulată «Principii elementare... de Burada» cu următoarea dedicaţie: «Premiu dat din partea subscrisului sf. sale păr. ieromonahul Dorothei Iordachiul, elev al corului cîntărilcr armonico-religioase din sf. mon. Neamţu ca semn de deosebită stimă şi încuragiare pentru a sf. sale eminentă sîrguinţa dovedită la examenul semestrului de vară anul 1862 iulie 15». Semnează «Timotei stareţul».

Dedicaţia este destul de grăitoare despre aptitudinile lui Dorothei în cele ale muzicii.

Dorothei a fost un sîrguincios adunător de manuscrise şi cărţi tipărite de muzică. Biblioteca mănăstirii Neamţ a fost îmbogăţită la moartea sa cu o mulţime de cărţi şi manuscrise pe care însuşi a ţinut să le afierosească mănăstirii, la fiecare scriind cîteva rînduri şi semnîndu-se. Ultima semnătură şi donaţie este din 28 decembrie 1888.

Deşi trăieşte într-un timp cînd tipăriturile de muzică psaltică circulau în număr destul de mare, Dorothei a iubit nespus de mult manuscrisele, pe unele cumpărîndu-le cu bani grei, pe altele scriindu-le singur.

Au aparţinut lui Dorothei următoarele manuscrise de muzică: 115, 116, 117, 119, 129, 131, 13, 31.

Dorothei nu a fost numai executant al notaţiunii psaltice, el a fost şi un bun compozitor. Din suprascrierile la unele bucăţi se deduce că Dorothei avea îndemînarea de versificator, întocmitor şi «subpunător» al bucăţilor de psaltichie.

A verisificat, compus sau cizelat următoarele:

a. — stihuri la 13 noiembrie versificate în 12 noiembrie 1857 (manus. 115).

b. — heruvice, în special la heruvicele lui Teodor Focheanul, la 3 iulie 1880 a făcut transpunerea cuvintelor pe romînește după Oratoriul Episcopului Melchisedec (manus. 115);

c. — heruvice facerea lui Teodor Focheul «iar în romînește de Dorothei Iordachiul» (manus. 115);

d. — axioane, «acest axion grecesc ce se cîntă preste tot anul s-au prescris de ieromonahul Dorotheiu la anul 1862 decembrie în 3 zile» (manus. 116).

e. — «două heruvice din postul mare facerea lui Teodor Focheul iar în romînește de Dorothei Iordachiul» (manus. 115 foile 75-77).

Dorothei Iordachiul a fost un vrednic urmaș al duhovnicului Visarion şi a cinstit strana nemțeană peste o jumătate de veac. A avut ca ucenici pe Chesarie Dima, şi pe ierodiaconul Varlaam Arghirescu. Părinţii mai bătrîni, vieţuitori astăzi în Mănăstirea Neamţ, povestesc cu multă simpatie de felul în care se vorbea de răposatul Dorothei Iordachiul.

In mănăstire încă persistă ideea unei colaborări între Dorothei Iordachiul şi Paharnicul Dimitrie Suceveanu la întocmirea Idiomelarului, colaborare care s-ar fi soldat cu o neînțelegere între ei, şi cu vinderea dreptului de autor integral lui Dimitrie Suceveanu.

* * *

Am încercat să prezentăm cîteva informaţii asupra manuscriselor de muzică psaltică ce se păstrează la Mănăstirea Neamţ, asupra celor ce au lăsat aceste manuscrise şi asupra cîtorva autori mai bine cunoscuţi.

Încercarea are şi multe scăpări, poate chiar şi nepotriviri. Acestea se datoresc faptului că s-a ţinut cont numai de însemnările marginale ale tipăriturilor şi manuscriselor de muzică psaltică din biblioteca mănăstirii, pe care în măsura posibilităţii le-am confruntat cu lucrări de specialitate.

Am socotit că este necesar să ţin seama de însemnările manuscriselor deoarece ele «formează o nepreţuită arhivă a minţii şi gîndirii strămoşilor noştri»[1]).

Prin cele de mai sus ne-am făcut pioasa datorie de a pune în circulaţie şi valoare ceea ce stă încă ascuns în manuscrisele de muzică psaltică, despre care în vara anului 1957 s-au interesat şi cercetători de la Academia Republicii Populare Romîne[2]).

Diacon Prof. IOAN IVAN

---

1) Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor romîneşti*, vol. I, Bucureşti, 1907, pag. VII.

2) D-na Sava, cercetătoare a Academiei R. P. R., în vara anului 1957, a făcut cercetări asupra manuscriselor de muzică psaltică în vederea unor studii speciale de muzică a Patriei.

*) Am consultat şi confruntat unele numiri şi date cu :

a) Lector Pr. D. Fecioru, *Manuscrisele de la Neamţu...* Studii Teolog. nr. 7-8, seria III, sept-oct. an. IV, 1957, pp. 459-487.

b) C. Erbiceanu, lucrarea despre Naum Rîmniceanu.

c) Pr. Niculae M. Popescu, lucrarea despre Macarie Ieromonahul.

Pentru semnele vechii notaţiuni psaltice am consultat :

a) Le Père I. D. Petresco, *Etudes de paléographie musicale byzantine*, Paris, 1932.

b) Idem, *Les principes du chant d'église byzantine*, Sofia, 1935.

c) Idem, *Condacul Naşterii Domnului*, Studiu de muzicologie comparată, 1940.

d) M. A. Gastoué, *Introduction à la paléographie musicale byzantine catalogue des manuscrits de la bibliothéque nationale de Paris et des bibliothéques publiques de France.*

e) G. Gasperini, *Storia della semiografia musicale*, Milano, 1905.

f) Père Dom Joseph Pothier, *Les mélodies grégoriennes d'après la tradition*, Tournay, 1880.

g) Egon Wellesz, *Byzantinische Musik*, Breslau, 1927.

SOLIDARITATEA UMANĂ

Creatorul a sădit în firea omului o sete nestinsă după vieţuire împreună cu semenii săi şi dăruire pentru alţii. De aceea, păstrarea existenţei omeneşti şi împlinirea ei totală se poate face numai prin împărtăşirea frăţească din bunul comun – spiritual şi material – agonisit de toţi şi prin dăruire largă pentru semeni, adică prin *solidaritate umană.*

În puritatea sa nepîngărită şi neîmputinată de păcat, omul adevărat este *omul-frate,* al cărui suflet este larg deschis pentru semenul său şi gata să se dăruiască pentru el. Alături de setea după Dumnezeu, *generozitatea* constituie o a doua trăsătură caracteristică şi fundamentală a fiinţei sale, omul se deschide semenului şi se dăruieşte pentru binele lui, fiindcă vede într-însul pe un purtător al «chipului lui Dumnezeu».

Afirmarea vie, adecă prin fapte, a iubirii de aproapele prin dăruirea de sine pentru altul este condiţia manifestării iubirii faţă de Dumnezeu, fiindcă – după logica strînsă ioaneică (vezi I In. IV, 20) – nu putem iubi pe Dumnezeu, pe care nu-L vedem, dacă nu iubim pe aproapele nostru, pe care-l vedem.

Omul îşi păstrează şi manifestează omenia sa autentică numai prin generoasa dăruire de sine pentru altul. Ea atinge treapta cea mai înaltă atunci, cînd omul a realizat acea stare de spirit, în care socoteşte că în semenul său se cuprinde toată lumea.

Cu marea sa dragoste de oameni, scriitorul A. P. Cehov spune printr-un personaj al său: «Omului nu-i trebuie conacuri şi nu-i trebuie trei coţi de pămînt, ci *tot globul pămîntesc,* natura toată, pentru ca să-şi poată manifesta nestingherit aptitudinile şi particularităţile unui spirit liber». E exprimată aici pregnant o profundă trăsătură a omeniei autentice: *setea de a cuprinde pe toţi oamenii.*

Omul este cu atît mai deschis pentru altul, cu cît este mai gata să se dăruiască pentru semenul său, cu cît şi-a păstrat mai întreagă omenia lui autentică. Dintr-o astfel de stare izvorăsc înfăptuiri, pe care trecerea timpului nu le poate sărăci în substanţa lor, ci dimpotrivă: ele se păstrează în prospeţimea dintru început.

Bucuria dăruirii de sine pentru altul rezidă în satisfacţia autentică că ai săvîrşit o faptă bună, în care ai răspuns cu o fărîmă de recunoştinţă la marele act divin de dăruire pentru toate şi mai ales pentru om.

Temei să judecăm astfel ne dă Mîntuitorul, care se identifică îndeosebi cu cei umili şi apăsaţi, adică tocmai cu aceia care au mai mult nevoie de dăruirea noastră pentru ei. Ceea ce este şi mai

edificator: tot ceea ce facem pentru astfel de semeni, Mîntuitorul preţuieşte ca pe ceva săvîrşit pentru El (cf. Mt. XXV, 31=46).

Incercările cele mai dramatice din existenţa zbuciumată a omu=lui sînt momentele de izolare, de închidere în sine însuşi, insuporta=bile pentru o natură omenească echilibrată. Normal, insul e plin de compasiune faţă de semeni, de dorinţa de a se apropia de ei, de a pătrunde în sufletul lor.

Încă înţelepciunea veche preţuieşte deosebit de mult dăruirea de sine şi o recomandă stăruitor. Astfel, înţeleptul chinez Laotse arată că omul adevărat «nu îngrămădeşte comori», pentrucă ştie că «cu cît dă mai mult, cu atît se îmbogăţeşte mai mult». Iar Confucius, alt înţelept chinez din vechime, învaţă că adevărata omenie stă în «a iubi pe toţi oamenii»; tot el învaţă că omul adevărat «doreşte să se înalţe pentru a înălţa pe alţii; el doreşte să ajungă la pricepere, pentru a da celorlalţi pricepere».

Chiar şi geniul cel mai mare n=ar putea ajunge departe, dacă ar avea să datoreze totul propriei sale puteri şi dacă nu s=ar dărui pentru alţii. Geniul este mare tocmai prin universalitatea sa, prin capacitatea de a comunica cu întreaga omenire. Opera sa este pro=fund umană; întîi, pentru că este ecoul fidel şi adînc al gamei va=riate a tuturor glasurilor celor mai sublime, care au cîntat bucuriile şi suferinţele oamenilor; în al doilea rînd, pentru că este expresia unei totale dăruiri pentru alţii. Adevăratul geniu este acela, care slujeşte cu toată dăruirea creaţiile superioare şi prin acestea cauza înnobi=lării şi îmbogăţirii sufletelor oamenilor, cauza sporirii tezaurului cul=tural al omenirii.

Capodopera ţîşneşte dintr=o totală contopire a geniului cu mul=ţimea, dintr=o *simbioză de generozitate,* în care nu putem distinge partea fiecăruia. Muzica marilor capodopere, de exemplu, este sim=fonia autenticului şi universului uman, expresia spiritului uman inte=gral. Acest lanţ nesfîrşit de dăruiri reciproce constituie cea mai splen=didă înfăţişare a istoriei culturii umane.

Dovadă despre justeţea celor afirmate mai sus stă şi faptul, că omul de geniu izbucneşte vulcanic în acte de dăruire de sine pentru alţii. «Binele — spune Beethowen — să=l faci oricînd... nu ţi=e dat să trăieşti pentru tine, ci doar pentru alţii». Pe aceeaşi linie de gîndire şi simţire se mişcă şi Eminescu cînd zice: «Ca prieten pasionat al poporului, cînd acesta se adună în mase, *simt că sînt o parte a to=talităţii.* Este ceva dumnezeiesc în acest simţămînt, aşa că orice ser=bare a poporului mi se pare o sărbătoare sufletească, o rugăciune cucernică».

Deosebit de grăitor este şi faptul, că umanismul epocii noastre nu are în centrul său — ca preocupare esenţială — dezvoltarea per=sonalităţii umane considerată izolat, ci dezvoltarea şi cultivarea in=dividualităţii în raport cu celelalte individualităţi, deci cu omenirea întreagă. El pune accentul principal pe omenie. Această omenie nu se poate concepe şi exercita decît numai în raporturile oamenilor între dînşii. Omenia este inoperantă într=un individ izolat. De unde re=zultă că omenia nu se poate afirma decît în comuniune cu altul, decît ca principiu al solidarităţii umane.

Supremul grad de dăruire de sine pentru altul îl reprezintă *Mîn=*

tuitorul. El ne=a dat cel mai strălucit exemplu de solidaritate divină şi umană, atît teoretic cît şi practic.

Întreg spiritul doctrinei Mîntuitorului pledează pentru solidaritate şi sprijinire reciprocă. El se ridică hotărît împotriva egoismului, cea mai serioasă piedică în calea solidarizării umane, şi trezeşte simţul de solidaritate obştească prin afirmarea – ca principiu cardinal al concepţiei Sale – *iubirii de Dumnezeu şi de aproapele* (Mt. XIX, 19; XXIII, 39; Lc. X, 27; In. XIII, 34=35).

Ca Logos, El reflectă din plin spiritul de solidaritate desăvîrşită din cadrul vieţii intradivine, dînd exemplu de cea mai desăvîrşită colaborare cu Dumnezeu=Tatăl în lucrarea de creare şi proniere a lumii. Ca Logos întrupat, a exemplificat magistral solidaritatea prin prestarea celei mai active şi mai jertfelnice colaborări cu Dumnezeu Tatăl pentru mîntuirea neamului omenesc căzut în păcat, ca şi a celei mai efective colaborări cu Sf. Apostoli în timpul activităţii Sale publice puse în slujba întregii omeniri.

Nu mai puţin grăitoare este stăruinţa Sa, în latura socială, de a atenua şi îndulci la maximum posibil în condiţiile date, nedreptăţile şi în general suferinţele sociale. S=a solidarizat cu cei umili şi apăsaţi pînă la identificare cu ei (vezi Mt. XXV, 31=46).

Culminaţia neasemuitei dăruiri de sine pentru alţii a Mîntuitorului o constituie moartea Sa pe Cruce, prin care a scris cu sîngele propriei Sale fiinţe cuvintele: «Mai mare dragoste decît aceasta nimeni nu are ca viaţa lui să şi=o pună pentru prieteni» (In. XV, 13).

Aceasta fiind atitudinea – teoretică şi practică – a întemeietorului său, nu=i de mirare că ideea de solidaritate umană străbate întreaga învăţătură şi întreg duhul Creştinismului. De fapt, coloana vertebrală a concepţiei creştine stă pe pilonii ideii de solidaritate umană. Această idee străbate ca un fir roşu întreg sistemul doctrinal al Creştinismului atît dogmatic cît şi moral.

In mult discutata problemă a antropogenezei, doctrina creştină afirmă categoric monogeneza sau originea monofiletică, adică descinderea întregului neam omenesc dintr=o singură pereche originară de oameni: Adam şi Eva.

Din unitatea de origine a neamului omenesc derivă în mod firesc unitatea lui de esenţă (fiinţă), de structură şi de aspiraţii fundamentale, care constituie temelia ontologică a solidarităţii umane. Ea vine la expresie în conştiinţa originii comune, care este prezentă în tradiţia tuturor popoarelor.

Dogma despre păcatul strămoşesc sau originar îşi are rădăcinile adînc înfipte în ideea de solidaritate umană. Deşi acest păcat a fost săvîrşit numai de prima pereche de oameni, totuşi după învăţătura creştină vina şi urmările lui se răsfrîng asupra întregului neam omenesc. Ceea ce afirmă deosebit de pregnant principiul: destinul primei perechi de oameni este solidar cu acela al tuturor urmaşilor ei. De fapt, unitatea de origine şi de fiinţă aduc după sine în mod firesc încadrarea neamului omenesc într=un destin unic: desăvîrşirea, preamărirea lui Dumnezeu şi dobîndirea fericirii veşnice.

La fel de pregnant şi de reliefat se manifestează ideea de solidaritate umană în cadrul dogmei creştine despre mîntuirea – obiectivă şi subiectivă – în Iisus Hristos. Activitatea de mîntuire desfăşurată de Iisus Hristos, care culmineaza în moartea pe cruce şi în

învierea din morţi, a deschis drumul descătuşării din păcat şi al fericirii veşnice pentru toată omenirea. In privinţa aceasta este clasică zicerea paulină: «Precum printr=un singur om a intrat păcatul în lume şi prin păcat moartea şi astfel moartea a străbătut în toţi oamenii..., cu atît mai vîrtos harul lui Dumnezeu şi darul lui au prisosit, spre mîntuirea celor mulţi, prin harul unui singur om, Iisus Hristos» (Rom. V, 12, 15).

Cît priveşte mîntuirea subiectivă, aceasta se desfăşoară în duh de solidaritate umană. Căci mîntuirea nu se poate dobîndi de unul singur, ci numai în obşte: Biserica, adică în comuniunea solidară a credincioşilor. În acest sens sînt foarte nimerite cuvintele lui Homiacov: «Cel ce se mîntuieşte, o face aceasta în Biserică şi în unire cu toate celelalte mădulare ale acesteia. Dacă se crede, aceasta se face în comunitatea credinţei; dacă se iubeşte, aceasta se face în comuniunea iubirii; dacă se roagă, aceasta se face în comuniunea rugăciunii... Această sfîntă comuniune este viaţa adevărată a Bisericii».

Tot atît de vădită este prezenţa solidarităţii umane şi în cadrul judecăţii obşteşti sau universale. Este ştiut, că judecata particulară este provizorie, adică nedeplină şi nedefinitivă. Aceasta nu numai din pricină că ea se face numai asupra sufletului şi nu şi a trupului, ci şi pentru că: 1. în momentul cînd se face judecata particulară, nu=i încheiat cursul lumii acesteia şi astfel nu s=a consumat încă toată înrîurirea faptelor — bune sau rele — asupra semenilor celor ce le=au săvîrşit; 2. la judecata particulară nu s=a ţinut seamă — fiindcă nu s=a putut — şi de ceea ce a făcut dragostea celor vii — prin rugăciunile lor — pentru uşurarea soartei celor morţi. De aceea, judecata particulară trebuie să fie întregită şi desăvîrşită prin judecata de obşte sau universală, care înlătură toate lipsurile ei. De unde rezultă clar, că răsplata pentru virtute şi pedeapsa pentru păcat se face în mod solidar pentru toţi oamenii.

Din ideea că toţi creştinii formează un trup sau un mare organism, ale cărui mădulare au diferite funcţii, dar sînt avizate unul la altul (Rom. XII, 4 sq.; I Cor. XII, 12; Efes. IV, 25), Apostolul Neamurilor deduce datoria lor de a se iubi şi ajuta reciproc (vezi Rom. XII, 10 sq.; I Tesal. IV, 9 sq. şi V, 15; Filip. II,2 sq.). Prin biruirea egoismului (I Cor. X, 24; XIII, 5; Rom. XV, 3; Filip. II, 4), insul trebuie să fie gata a aduce jertfe în favorul totalităţii şi al intereselor înalte, căci interesele comunităţii sînt a se supraordona intereselor individuale. Comunitatea de interese reciproce cere ca prisosul celor avuţi să umple golul celor lipsiţi, ca toţi să fie «deopotrivă», ca «să fie potrivire» (II Cor. VIII, 13=14). Cei ce cîştigă prin muncă mai mult decît le trebuie, să facă milostenie din prisosul lor (Efes. IV, 28). Acest principiu şi l=a pilduit în chip strălucit atît prin uriaşa muncă misionară pe care a desfăşurat=o în colaborare cu tovasăşii săi de propovăduire şi a pus=o cu totul în slujba interesului suprem al obştei, cît şi prin munca manuală pe care a prestat=o, şi din motivul de a nu îngreuna obştea.

Urmînd în felul acesta pilda Domnului nostru Iisus Hristos, Sf. Apostol Pavel putea să spună despre sine: «... şi eu tuturor în toate mă străduiesc să plac, căutînd nu folosul meu, ci folosul celor mulţi» (I Cor. X, 33). De aceea, putea să şi îndemne: «datori sîntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor fără putere» (Rom. XV, 1); «Ni=

meni să nu caute ale sale înlesniri, ci fiecare pe ale aproapelui» (I Cor. X, 24); «Să nu caute nimeni numai ale sale, ci fiecare şi de ale altuia» (Filip. II, 4); iar mult iubitului său ucenic Timotei îi scrie: «Porunceşte=le să facă ce e bine, şi să se înavuţească în fapte bune, să fie darnici, *să fie cu inima largă*» (I Tim. VI, 18).

Urmînd exemplul Mîntuitorului şi pe cel paulin, creştinii cei din=tîi s=au lăsat adînc pătrunşi de duhul solidarităţii frăţeşti. Deosebit de instructivă şi de concludentă este atitudinea primilor creştini din Ierusalim, pe care Faptele Apostolilor o redau în felul următor: «Şi stăruiau în învăţătura Apostolilor şi în viaţa frăţească (II, 42)... Iar toţi cei ce credeau erau laolaltă şi aveau toate de obşte. Şi=şi vin=deau moşiile şi averile şi le împărţeau tuturor, după cum avea ne=voie fiecare» (II, 44=45) ... Şi o singură inimă şi un singur suflet era în mulţimea celor ce credeau şi nici unul nu zicea că din a sa avere este ceva al său, ci totul le era de obşte... şi nimeni dintre ei nu era lipsit, fiindcă toţi cîţi stăpîneau ţarini sau case le vindeau şi adu=ceau preţul celor vîndute şi=l puneau la picioarele Apostolilor. Şi se împărţea fiecăruia după cum avea fiecare trebuinţă» (IV, 32, 34=35). Din interpretarea obiectivă a acestei relatări, rezultă că primii creş=tini din Ierusalim aplicau practic principiul cardinal al iubirii faţă de oameni. Din această iubire ţîşnea simţămîntul de solidaritate fră=ţească, care se concretiza în fapte de ajutorare reciprocă potrivite cu împrejurările şi cu nevoile date. Pilda vie pe care ne=o dă primii creştini din Ierusalim, constituie un puternic îndemn la solidaritate în cele bune, după nevoile şi după posibilităţile legate de condiţiile date.

Mişcător şi înălţător este şi episodul de la Mc. II, 1=12, prin generoasa şi entuziasta dăruire pentru altul pe care o cuprinde. Mă=reţia tabloului pe care ni=l îmbie, o dau cu deosebire două mo=mente, primul – solidarizarea celor patru inşi cu slăbănogul din Ca=pernaum şi purtarea lui cu patul pînă în casa în care propovăduia Iisus; al doilea – vindecarea minunată a slăbănogului de către Mîn=tuitorul, care s=a săvîrşit pentru «credinţa *lor*» (v. 5), ceea ce relie=feză valoarea acordată de către Iisus solidarizării dintre slăbănog şi cei patru semeni ai săi.

Stilul vieţii duse în spiritul solidarităţii frăţeşti, pilduit cu atîta generozitate de către primii creştini, a rămas statornic modelul ideal de viaţă şi principiul cardinal al generaţiilor creştine următoare. In=tensitatea şi modul traducerii lor în faptă au variat nu numai după nivelul vieţii creştine, ci şi după împrejurările date, adică după ne=cesităţi şi posibilităţi.

Ca dovezi în sprijinul celor afirmate mai sus, inducem faptul că, uneori cîte doi sau trei creştini se întruneau cîtva timp la muncă în comun (cf. Fapt. Ap. IX, 43; I Cor. IX, 6), precum şi că întreaga lucrare misionară a creştinismului s=a făcut printr=o cooperare fră=ţească de proporţii considerabile. Dar expresia cea mai concretă şi deosebit de grăitoare a solidarităţii creştine frăţeşti au fost cu de=osebire *agapele* şi *casa comună*. Primele aveau nu numai un ca=racter liturgic, ci şi unul economic=social: participanţii aduceau cîte ceva din propriile lor provizii spre a întregi masa oficială întreţinută de comunitate, avînd astfel un îndoit caracter de solidaritate ob=ştească. Cea de a doua era alimentată din ofrandele benevole ale convertiţilor şi catehumenilor şi constituia o mărturie tot aşa de pu=

ternică despre generozitatea umană din acel timp. Ea este nucleul din care s=au dezvoltat apoi, în veacurile următoare, numeroasele şi variatele societăţi creştine de binefacere şi ajutorare reciprocă, prin= tre care stătea la locul prim, Vasiliada, adevărată cetate a solida= rităţii frăţeşti.

Edificatoare sînt şi rostirile Sf. Părinţi şi scriitori bisericeşti în problema solidarităţii umane, a căror desfăşurare a fost determinată de cadrul social general al vremii respective şi de pulsul vieţii creş= tine de pe atunci. Căutînd să propovăduiască teoretic şi să păzească practic linia creştină în condiţiile sociale date, să înlăture păcatele care bîntuiau şi să dăltuiască chipul vieţuirii după pilda măreaţă dată de Iisus, ei nu puteau să omită recomandarea, într=un fel sau altul, de a se dărui generoşi altora.

Descifrînd spiritul principiilor cardinale ale Creştinismului, Sf. Părinţi şi scriitorii bisericeşti au arătat că viaţa în obşte îşi primeşte fundamentul de la principiile moralei creştine, în fruntea cărora stă *iubirea*. De aceea, oamenii trebuie să fie uniţi între ei prin legătura atotcuprinzătoare a iubirii de aproapele. Solidarizarea prin iubire fră= ţească şi comunitatea de interese a vieţii impun anumite îndatoriri. Intre acestea, loc de frunte deţine datoria ajutorării reciproce sau a colaborării în toate ale vieţii prin subordonarea intereselor indivi= duale faţă de interesele colective, care trebuie să fie contopite într=un întreg organic şi armonios.

Propovăduind acest duh de solidaritate frăţească, Epistola Sf. Barnaba lansează ideea, că solidaritatea în cele nemuritoare sau veşnice, trebuie să fie model pentru solidaritatea în cele muritoare sau trecătoare : «Să faci parte din toate aproapelui tău şi să nu zici că sînt ale tale proprii ; căci dacă în cele nestricăcioase sînteţi tova= răşi, cu atît mai mult în cele stricăcioase» (cap. XIX, ed. Mihăl= cescu, p. 78). Intr=o formulare aproape identică, ideea aceasta apare şi în Învăţătura celor doisprezece Apostoli: «Nu te întoarce de către cel nevoiaş, ci împarte toate cu fratele tău şi nu zice că sînt ale tale, căci dacă sînteţi părtaşi pe cele nemuritoare, cu atît mai mult pe cele muritoare» (cap. IV, ed. Mihălcescu, p. 84 sq). Dacă deci, în cele ale mîntuirii atingerea ţintei ne este asigurată prin solidaritate frăţească, atunci în cele ale vieţii de obşte, obişnuite, hotărîtoare este tot generoasa dăruire de sine pentru alţii.

Tot Epistola lui Barnaba pledează pentru evitarea izolării prin solidarizare în vederea promovării celor ce sînt de interes obştesc: «Nu trăiţi singurateci, închizîndu=vă în voi înşivă, caşicum aţi fi deja drepţi, ci adunaţi=vă la un loc, şi cugetaţi ceea ce este de folos obştesc» (Cap. IV, ed. Mihălcescu, p. 55).

Sf. Clement Romanul prezintă într=un chip plastic interdepen= denţa din cadrul vieţii umane : «Cei mari nu pot fără cei mici, dar nici cei mici fără cei mari. Este o legătură oarecare între toţi şi în aceasta stă întrebuinţarea lor. Să luăm trupul nostru. Capul fără pi= cioare nu este nimic, tot aşa şi picioarele fără cap şi cele mai ne= însemnate membre ale trupului nostru sînt trebuincioase (I Cor. XII, 21) şi folositoare pentru tot trupul, dar toate au nevoie de o bună= înţelegere şi de supunere pentru ca întreg trupul să fie în bunăstare» (Epistola I către Corinteni, cap. XXVII, ed. Mihălcescu, p. 117). Trebuie să subordonăm interesul individual celui colectiv : «trebuie

cineva să caute folosul obştesc, iar nu pe al său personal» (ibidem, cap. XLVIII, ed. Mihălcescu, p. 124). Vrednic de reţinut este şi ur=mătorul îndemn la ajutorare reciprocă spre mîntuire: «Să ne ajutăm, deci, unii pe alţii, spre a face şi pe cei slabi să meargă înainte spre bine, pentru ca toţi să ne mîntuim şi să ne întoarcem unii pe alţii (de la păcat) şi să ne povăţuim» (Epistola II=a către Corinteni, cap. XVII, ed. Mihălcescu, p. 145).

Sf. Ignatie Teoforul arată că pricina izolării şi, deci, piedică în calea solidarizării este îngîmfarea: «Cel ce nu se adună în acelaşi loc, acela este cuprins de îngîmfare şi singur, s=a osîndit» (Epistola către Efeseni, cap. V, ed. Mihălcescu, p. 151). Tot acelaşi dă urmă=torul îndemn: «Lucraţi împreună cu alţii, luptaţi, alergaţi» (Epistola către Policarp, cap. VI, ed. Mihălcescu, p. 189).

Minunat pledează pentru solidaritate frăţească Epistola către Diognet: «Fericirea nu stă în a domni peste aproapele, nici în a voi să ai mai mult decît cei mai slabi, sau în a fi avut şi a asupri pe cei de sub tine, nu în aceasta se arată cineva următor lui Dumnezeu, căci acestea sînt în afară de majestatea sa; cine ia asupră=şi po=vara aproapelui, cine este gata a ajuta pe cel slab din tăria sa, cine dă celor lipsiţi din toate cele ce a primit de la Dumnezeu şi se arată ca Dumnezeu pentru cei cărora le ajută, acela este următor lui Dumnezeu» (cap. I, ed. Mihălcescu, p. 322).

Sf. Vasile cel Mare a evidenţiat într=un chip deosebit de edi=ficator necesitatea şi folosul solidarităţii frăţeşti.

Omul este o fiinţă sociabilă destinată comuniunii, un mădular al obştei, nu o fiinţă suficientă sieşi, ci prin însăşi constituţia firii sale este avizat la dăruirea generoasă a altuia; «nimic nu este atît de propriu firii noastre, ca a comunica între noi şi a ne folosi unii de alţii» (Regule tratate pe scurt, 3, Migne P. G. 31, col. 917). Că omul este avizat la sprijin din partea semenilor săi, se vede mai întîi din faptul, că nu=şi poate asigura singur cele de trebuinţă tru=pului. Oamenii se întregesc unii pe alţii ca mădularele trupului. Nu numai că nu are fiecare toate puterile necesare, dar puterea de care dispune nu poate fi desfăşurată şi actualizată cu folos, dacă nu in=tervine ajutorul celorlalţi. Fiecare are lipsă de semenul său şi în ace=laşi timp îl întregeşte pe acesta: «Mai întîi nici unul din noi nu=şi este suficient sieşi pentru cele trebuitoare trupului, ci în procurarea celor trebuincioase trupului avem lipsă unii de alţii. Căci precum pi=ciorul are o putere, dar îi lipseşte alta, şi fără ajutorul celorlalte mădulare nu găseşte lucrarea sa aptă sau suficientă sieşi spre con=servare, nici nu are în ea împlinirea a ceea ce=i lipseşte, la fel şi în viaţa singuratică chiar şi ceea ce avem ne devine nefolositor şi ceea ce ne lipseşte este cu neputinţă de procurat, Ziditorul Dumne=zeu rînduindu=ne să avem lipsă unii de alţii, precum este scris (Eccles. XIII, 20), *ca să ne unim întreolaltă*» (Regule tratate pe scurt, răsp. 7, Migne P. G. 31, col, 928 sq.).

În cuvîntarea din timpul foametei, îndeamnă stăruitor la soli=daritate frăţească, arătînd că dacă chiar unele specii de animale se ajută reciproc în vremuri de grea încercare, atunci cu atît mai mult trebuie să facă acest lucru omul înzestrat cu raţiune şi mai ales creş=tinul: «Noi, cei ce sîntem înzestraţi cu raţiune, ar trebui să nu ne

arătăm mai cruzi decît animalele neraţionale. Acestea folosesc produsele naturale ale pămîntului ca lucruri comune: turmele de oi mînîncă pe una şi aceeaşi livadă, anumite specii de animale se ajută reciproc în trebuinţele vieţii. Noi însă ne facem proprii lucrurile, care sînt comune, noi posedăm singuri ceea ce aparţine tuturor» (cap. VIII, Migne P. G. 31, col. 325).

Reluînd ideea paulină că creştinii formează un trup, Sf. Grigorie de Nazianz afirmă principiul solidarităţii frăţeşti în îndeplinirea datoriilor obşteşti, care derivă din principiul formulat astfel prin parafrazarea respectivului loc paulin: «noi toţi sîntem una în Domnul, fie bogat sau sărac, fie sclav sau liber, fie sănătos sau bolnav» (Rom. XII, 5). Sîntem mădulare între noi, adică unii altora: ceea ce sînt mădularele pentru ele, aceasta este fiecare pentru sine, şi toţi pentru toţi. Drept aceea, fiecare trebuie să vedem în aproapele pe semenul nostru şi să-l tratăm ca atare, plătindu-i întreg tributul bunătăţii» (Cuvînt, XIV, 8, Migne P. G. 35, col. 686).

Preocupat în chip deosebit de problema vieţii obşteşti, Sf. Ioan Gură de Aur trasează cîteva linii de mare preţ în ce priveşte solidaritatea umană.

Viaţa omenească este prinsă în firele puternice ale unei multiple interdependenţe, care impune ca lege fundamentală solidaritatea frăţească în toate compartimentele ei. Căci oamenii reprezintă o comunitate asemănătoare formaţiei trupului omenesc, în care mădularele se slujesc reciproc; de exemplu, ochiul primeşte lumina, dar n-o ţine pentru sine, ci luminează întreg trupul. A doua analogie mult grăitoare este solidaritatea din cadrul diferitelor profesiuni omeneşti, de exemplu cea de agricultor, de brutar, de fierar etc.; toţi deţinătorii acestor îndeletniciri trebuie să împărtăşească şi altora din meşteşugul lor. În toate domeniile de activitate omenească, de exemplu la semănat, în şcoală, în exercitarea diferitelor meşteşuguri, colaborarea şi ajutorarea reciprocă este condiţia elementară a vieţii şi a propăşirii ei (Omilia I. n. 4 la Epistola I către Corinteni, Migne P. G. 61, col. 86 sq.).

A fost planul înţelept al lui Dumnezeu, ca să facă pe om întru totul avizat la semenul său. De aceea, a şi lăsat să crească într-un loc plante, iar în alt loc i-a adunat pe oameni în sate şi oraşe, tocmai spre a se ajuta unii pe alţii, în alte părţi a aşezat mările şi a trimis vîntul spre a se aduce prin corăbii cele trebuincioase din alte ţări şi a se face schimburi cu cele ce prisosesc. Aşa a găsit de bine Dumnezeu să înlănţuiască pe oameni laolaltă, încît nimenea să nu-şi poată satisface interesele sale decît mergînd pe drumul intereselor colective (Omilia XXXIV, n. 4-6 la Epistola I către Corinteni, Migne P. G. 61, col. 290-295).

Prezentînd şi mai convingător strînsa interdependenţă din cîmpul vieţii omeneşti şi necesitatea inexorabilă a solidarităţii umane, Sf. Ioan Gură de Aur spune: «Căci Dumnezeu voind să lege pe toţi oamenii între ei, a impus o necesitate atît de mare în lucruri, încît cu folosul aproapelui este legat folosul altuia. Astfel şi în corabie, dacă cîrmaciul cînd se întîmplă furtună, respingînd folosul celor mulţi caută numai pe al său, înneacă în curînd şi pe sine însuşi şi pe ceilalţi. Şi în singuraticile meşteşuguri, dacă un oarecare meşteşug ar căuta numai ceea ce este folositor lui, viaţa n-ar fi niciodată în bunăstare,

nici meşteşugul care caută aceasta. Din pricina aceasta, agricultorul nu seamănă numai atîtea cereale cîte îi ajung lui; căci altfel încă de mult s=ar fi ruinat pe sine şi pe alţii; ci caută ceea ce este folo= sitor multora; şi soldatul stă în linia de bătaie împotriva primejdii= lor nu numai ca să se apere pe sine, ci şi ca să pună cetăţenii în siguranţă; şi negustorul nu aduce numai atît, cît îi ajunge lui sin= gur, ci atît cît ajunge şi multor altora... Fiindcă altfel oamenii n=ar voi să caute cele ce sînt ale aproapelui, dacă nu i=ar fi aşezat în această necesitate; din pricina aceasta, Dumnezeu a legat împreună pe acestea, ca să nu ajungă la folos propriu decît prin acelea care folosesc şi altora» (Omilia XXIV, n. 4. la Epistola I către Corinteni, Migne, 61, col. 211).

Interdependenţa din cîmpul vieţii omeneşti, rînduită cu înţe= lepciune de Dumnezeu, implică în chip firesc şi logic necesitatea co= operării solidare în toate cele ale vieţii. Edificatoare este mai ales următoarea sa subliniere: «Nici un muncitor nu poate cîştiga ceva pentru sine, fără a fi muncit în acelaşi timp în folosul altora» (Omi= lia XXV, nr. 4 la Epistola I către Corinteni, Migne P. G. 61, col. 203).

Teodoret din Cir arată că oamenii formează o comunitate, care trebuie să fie asemănată cu trupul omenesc (Cuv. 6 Migne P. G. 83, col. 652). Fiecare mădular al trupului omenesc are funcţiunea lui pro= prie, dar funcţiunea specială a fiecărei părţi este de folos întregului trup. Toate mădularele au nevoie unele de altele, fiindcă sînt unite prin trebuinţe reciproce. Aşa este şi cu oamenii (ibidem, col. 653). «Meşteşugurile în general îşi întind mîna unul altuia şi îşi acordă reciproc ceea ce au nevoie» (Cuv. 4 Migne, P. G. 83, col. 616). «Ma= rea leagă şi ţări foarte îndepărtate. Pentru a uni pe oameni, Crea= torul i=a legat pe unii cu alţii prin trebuinţe reciproce. Pe mare fa= cem călătorii îndepărtate, aducem de la alţii ceea ce ne trebuie şi le dăm în schimb ceea ce le trebuie» (Cuv. 2, Migne P. G. 83, col. 584 sq.).

Lactanţiu arată că oamenii sînt angrenaţi într=o comunitate de interese, care implică necesitatea unei colaborări solidare şi complexe. Faptul acesta îl mînă pe om spre om. Oamenii sînt asemenea unui trup. Ei se unesc într=un întreg, fapt care=l face pe Lactanţiu să vorbească despre poporul, «qui mente coniuctus et cohaeret sicut homo unus» (Instit. lib. VI, cap. 12, Migne P. L. 6, col. 683), despre o «so= cialis et benefica hominis natura» (Instit., lib. V, cap. 17, Migne P. L. 6, col. 605), despre «humanae societatis foedus» (Instit., lib. I, cap. 18, Migne, P. L. 6, col. 212). Din toate acestea se desprinde în chip logic datoria cooperării şi a dăruirii generoase pentru altul.

Ridicîndu=se împotriva egoismului, precum şi împotriva patimei de avuţie a bogaţilor, Sf. Ambrozie arată că «paserile se găsesc la= olaltă şi străbat în comun aerul în cîrduri mari; animalele se adună în turme, peştii caută comunitate». Apoi adaugă mustrarea: «Nu= mai tu, omule, excluzi pe aproapele... Îţi lărgeşti mereu graniţele avutului tău, ca să nu mai găseşti pe nici un om ca vecin» (De Na= buthe Izraelita, cap III, n. 12, Migne P. L. 14, col. 769 sq.). In altă parte se pronunţă pentru colaborare solidară în felul următor: «După voinţa lui Dumnezeu ori încă în virtutea legăturii naturale, care ne împresoară, noi trebuie să ne sprijinim reciproc, să rivalizăm în bu=

năvoinţă, să punem tot ceea ce este folositor oarecum la dispoziţia generală, să ajutăm unul altuia, fie prin graba de a servi, fie prin bunăvoinţă sau bani ori faptă sau orice altceva, pentru ca binecuvîntarea vieţii în comunitate să se înmulţească între noi» (De offic., lib. I, cap. 28, n. 135, Migne P. L. 16, col. 67 sq.).

Fericitul Augustin arată că omul trebuie să considere pe semenul său ca tovarăş: «Socii sunt omnes homines» (Epist. 155, 3, 14, Migne P. L. 33, col. 672). Întreaga viaţă şi activitate – privată şi obştească – a omului trebuie să fie inspirată de principiul iubirii semenilor. Acesta constituie fundamentul vieţii şi ne obligă pe toţi la o atitudine corespunzătoare. De aceea fiecare creştin trebuie să fie dispus la renunţare (Epist. 157, 4, 33, sq., Migne P. L. 33, col. 689), spre a da şi celor lipsiţi (Sermo 61, 11, 12, Migne P. L. 38, col. 413; in Ps. 147, 12, Migne P. L. 37. col. 19-22). În cele materiale trebuie să fim ca primii creştini din Ierusalim, care erau o inimă şi un suflet, încît nici unul nu zicea că ceva este al său propriu (Epist. 185, 9 36, Migne P. L. 33, col. 809).

Omenia autentică, din care face parte integrantă solidaritatea frăţească revărsată în generoasă dăruire pentru binele altuia, se denaturează şi degradează pînă la dispariţie prin păcat. Păcatul în general îl dezumanizează pe om, îi cariază omenia şi i-o transformă în cea mai hidoasă schimonosire a ei. Mai ales prin egoism, omul – oricît ni s-ar părea de ciudat acest lucru – se înstrăinează şi se separă de el însuşi, îşi pierde omenia autentică şi odată cu ea şi simţul solidarităţii frăţeşti. In felul acesta, omul-frate devine omul-lup pentru semenii săi: «homo homini lupus» după binecunoscuta expresie a gînditorului englez Thomas Hobbes.

Luni şi ani de-a rîndul, omul îşi duce viaţa în ritmul micilor satisfacţii obişnuite, care se imprimă cuminţi în cutele sufletului; se pierde în anonimatul ritmului banal şi uneori meschin al vieţii cotidiene. Dar cînd, într-o bună zi, a izbutit să salte din această prozaică platitudine şi să săvîrşească o faptă bună, un gest de dăruire generoasă pentru altul, atunci un fior puternic se strecoară cu o năvalnică stăruinţă în fiinţa lui: gîndul şi trupul îi sînt inundate de o nespusă bucurie – bucuria dăruirii generoase pentru binele altuia. O aşa de mare emoţie stîrnită în noi de o faptă bună, constituie dovada grăitoare a destinaţiei noastre firești: – dăruirea întru frăţească solidaritate faţă de semenii noştri.

Cine lasă să se stingă, în fiinţa lui, orice simţire pentru altul acela-i dezumanizat. În felul acesta, se ajunge la starea de spirit, din care rezultă negarea şi reducerea la nimic a fiinţei omeneşti. Dovadă ruşinoasă în acest sens sînt lagărele morţii, crematoriile şi camerile de gazare, care au fost puse în funcţie – şi asta în veacul al XX-lea! – pentru exterminarea bestială a semenilor. Astfel de procedee arată că omul a ajuns – din cauza lipsei de omenie autentică – să privească şi să trateze pe semenul său ca pe o simplă particulă de materie, care trebuie să fie valorificată numai economic şi ştiinţific...

Ne gîndim cu amărăciune la atîţia dintre semenii noştri, care erau poate cei mai înzestraţi şi cei mai capabili dintre noi, dar care – închistîndu-se în carapacea egoismului – s-au dezumanizat în

aşa măsură, încît şi=au irosit puterile fără folos pentru semenii lor, în mod absurd, meschin, nefiresc şi zadarnic.

În cadrul Creştinismului, măsura generozităţii umane este jertfa divină supremă, tălmăcită de cuvintele Mîntuitorului: «Mai mare dragoste decît aceasta nimeni nu are ca viaţa lui să şi=o pună pentru prieteni» (In. XV, 13). Viaţa adevărată înfloreşte în măsura, în care ne dăruim unii altora. Insul îşi justifică existenţa şi activitatea numai întrucît slujeşte întregului, realizînd încadrarea în dialectica unităţii în varietate: – dăruirea puterilor sale de creaţie pentru binele obştesc, contribuirea cu specificul său la patrimoniul obştei.

Mîntuitorul ne învaţă că semenul nostru trebuie să simtă frăţia noastră generoasă atît în sufletul cît şi în trupul său, prin săvîrşirea de către noi a faptelor îndurării sufleteşti şi trupeşti (Mt. XXV, 31=46).

Atitudinea de generoasă dăruire pentru altul a primilor creştini din Ierusalim, precum şi cea care se desprinde din episodul mişcător de la Mc. II, 1=12, este un protest indirect şi discret la adresa tuturor acelora, care apasă şi asupresc pe semeni. Totodată ea este un puternic îndemn de solidaritate frăţească.

Să nu renunţăm nici o clipă la conştiinţa că sîntem oameni. Să nu uităm că trebuie biruit în noi egoismul: – izvor de nebunească inconsistenţă şi dăunătoare irosire a energiei vitale a omului în opintiri de ură şi distrugere. Să nu uităm că în fiecare semen al nostru bate o inimă, care aşteaptă să simtă frăţia noastră. O putem cuceri numai dăruindu=ne ei!...

A. P. Cehov, cel ce a subliniat valoarea excepţională a omului prin sugestivele cuvinte: «omul, ce minunat este acest nume!», pledează ca nimeni altul pentru demnitatea, pentru descătuşarea lui de orice înstrăinare care=l dezumanizează, pentru împlinirea lui totală. «Omul – zice el – trebuie să aibă totul frumos: şi chipul, şi îmbrăcămintea, şi sufletul şi gîndurile». De asemenea: «mai sfînt decît orice pentru mine este trupul omului, sănătatea lui, inteligenţa, talentul, inspiraţia, dragostea şi libertatea absolută, eliberarea lui de sub orice minciună şi constrîngere!»

Ideea de solidaritate umană, manifestată cu deosebire în dăruirea generoasă pentru biruirea răului prin bine, n=a fost niciodată aşa de necesară ca astăzi. Numai pe calea traducerii în practică a acestei idei se poate ajunge la totala şi definitiva descătuşare a omului de toată zgura a ceea ce este străin naturii şi destinaţiei sale. Numai pe această cale conştiinţa despicată de neîncredere şi duşmănie a omenirii de azi se poate ridica din impas la suprema şi salvatoarea sinteză: echilibrul prin unitate solidară, chezăşia scăpării de la pieire printr=un cataclism mondial.

O propagandă tendenţioasă – pe plan religios şi laic – a îmbîcsit minţile şi a înveninat inimile oamenilor cu prejudecăţi şi porniri inumane, care le=a complicat şi otrăvit existenţa.

Pe plan religios, propaganda confesională agresivă şi fanatică, care a zămislit şi întreţinut prozelitismul hrăpăreţ catolic şi protestant, a dus la dureroasa dezbinare a Creştinismului în atîtea frînturi, care=i cariază vigoarea de viaţă şi rodnicia în acţiune. Dar ceea ce=i şi mai mult decît atît, s=a afirmat – teoretic şi practic – războiul chiar din partea Creştinismului. In loc să împace şi să unea=

scă popoarele, în numele iubirii universale, într=o singură mare fami=lie, sentimentul religios – rău înţeles şi aplicat – le=a dezbinat şi le=a înveninat pînă la lupte sîngeroase şi acte de intoleranţă fanatică. O dovedesc aceasta războaiele din Franţa în cursul veacului al XVI=lea, războiul de 30 ani din Germania (1618=1648), precum şi mani=festările asemănătoare din Anglia şi Olanda. Ba, s=a ajuns ca teo=logia morală creştină să profeseze teza negativă: războiul este un «malum necessarium», o fatalitate ce însoţeşte în mod inevitabil istoria omenirii. Ea a favorizat atitudinea de resemnare în faţa realităţii monstruoase a războiului, furişarea în sufletele creştinilor a convingerii că sîntem neputincioşi în faţa războiului, de unde atitudinea atît de condamnabilă de capitulare în faţa primejdiei războiului.

Creştinismul şi războiul se exclud în fond şi principiu. Războiul nu poate fi pus de acord cu iubirea de Dumnezeu şi iubirea de aproa=pele. Este imposibil din punct de vedere religios=moral creştin a îm=păca realitatea războiului cu aceste două porunci capitale ale Creş-tinismului. Războiul nu=i născut din spirit autentic creştin şi nu=i înrudit în mod spiritual cu acest spirit. Din contra războiul repre=zintă o realitate inumană, pe care Creştinismul a găsit=o în lume ca o consecinţă a păcatului.

Concomitent cu această lămurire, va trebui să se arate, de asemenea, că războiul nu=i o realitate fatidică de neînlăturat. Con=siderat serios din punct de vedere moral, războiul ţine de domeniul manifestărilor voinţei libere a omului, pe care le poate săvîrşi sau evita şi pentru care este răspunzător. In faţa războiului, nu se stă cu mîinile încrucişate ca în faţa unei fatalităţi de neschimbat. O astfel de reacţiune în faţa realităţii războiului nu este o atitudine creştină, ci o lamentabilă cădere în mrejele teoriei filozofice care încearcă să justifice eternitatea războiului.

Conştiinţa creştină reacţionează în faţa războiului ca=n faţa unei consecinţe a păcatului, ca=n faţa unei situaţii morale nefireşti, anormale; cu seriozitatea şi cu hotărîrea puternică de a o înlătura, nu cu resemnarea pasivă ca=n faţa unei fatalităţi implacabile.

Orice rău, cu cît este mai mare, cu atît mai mult ne cheamă la faptă, la contraacţiune, la remedierea lui prin eroismul virtuţii. Războiul poate fi înlăturat şi înlocuit cu pacea. Nu împărtăşim teza lui Moltke: «Pacea veşnică este un vis – şi nu o singură dată un vis frumos». Din contră, sîntem convinşi că stă în puterea noastră să înfăptuim o pace trainică!

A doua latură a acţiunii pe plan religios, în vederea de=zarmării morale, constă în dezrădăcinarea în viaţa omului a tuturor păcatelor, care constituie un climat ce înlesneşte dezlănţuirea răz=boiului. In această privinţă, la locul prim stă egoismul cu toate pă=catele care răsar pe tulpina lui, ca: lăcomia pîntecelui, desfrîul, patima după avuţie şi după putere. Din acestea generează răz=boaiele de cutropire şi jaf.

In locul acestor păcate în frunte cu egoismul, trebuie sădite toate virtuţile ce constituie antidotul lor în frunte cu iubirea de Dum=nezeu şi cu iubirea de aproapele, care promovează solidaritatea frăţească şi=l face pe om capabil să dea dovadă de generoasă dă=ruire pentru altul, pentru binele obştesc.

Pe plan laic, sau nereligios, acţiunea în vederea dezarmării spiritelor trebuie să se desfăşoare pe două linii:

1. – Demascarea şi combaterea doctrinelor războinice sau agresive în frunte cu rasismul, care şi înainte de a deveni doctrină menită să justifice războiul a contribuit enorm de mult la spargerea unităţii popoarelor prin condamnabile discriminări rasiale, care au întreţinut şovinismul şi naţionalismul agresiv şi sangvin.

2. – Concomitent cu mai sus arătata acţiune faţă de doctrinele ce instigă la război, trebuie să se desfăşoare o amplă lucrare de promovare a conştiinţei de coeziune unitară şi de colaborare intensă a tuturor popoarelor de pe glob. In general, acest lucru se poate face prin înlăturarea din cîmpul manifestărilor umane a tot ceea ce dezbină şi afirmarea a tot ceea ce solidarizează într-o frăţie atotcuprinzătoare. Ca mijloace de prim ordin în această privinţă, se impune reafirmarea luminoasă şi cu convingere a tuturor tradiţiilor de unitate şi colaborare a popoarelor, precum şi activarea sau lărgirea cît mai amplă a schimburilor culturale, ştiut fiind că cultura este un admirabil mijloc de înfrăţire a popoarelor.

Increzători în bunătatea fonciară a omului, în destinul lui luminos şi măreţ, în puterile lui creatoare sub scutul atotputernic şi atotînţelept al Providenţei divine, să dezghiocăm mugurele omeniei noastre autentice de sub coaja cea groasă a egoismului şi a înstrăinării de tot ceea ce constituie propriuzis propria noastră natură şi adevăratul nostru destin. In chipul luminos al vieţii primilor creştini din Ierusalim şi în priveliştea pe care o îmbie mişcătorul epizod al vindecării de către Mîntuitorul a slăbănogului din Capernaum, noi vedem o imagine miniaturală a viitorului întregii omeniri – a omenirii eliberată de orice suferinţă şi apăsare, a omenirii care şi-a regăsit echilibrul şi fericirea în împărăţia dreptăţii şi a păcii universale.

Chezăşia împlinirii acestei nădejdi o constituie marea forţă morală, pe care o prezintă solidaritatea popoarelor în lupta pentru pace şi înlăturarea definitivă a războiului.

Această mişcare masivă şi hotărîtă a sute de milioane de oameni nu poate fi nebăgată în seamă de cercurile agresive, care doresc declanşarea unui nou război şi repetarea unor orori care descalifică totalmente spiritul uman. In zilele noastre, vasta acţiune a Mişcării mondiale pentru Pace strînge într-un mănunchi de uriaşă solidaritate umană întru promovarea cu o singură voinţă a păcii, pe toţi oamenii simpli şi cinstiţi din lumea întreagă, indiferent de sex, de vîrstă, de ocupaţie şi de confesiune.

Numai cine închide ochii în faţa realităţii evidente poate trage la îndoială faptul, că această temelie universală a păcii a dobîndit o semnificaţie uriaşă în viaţa lumii contemporane. Ideea de pace a intrat în conştiinţa milioanelor de oameni, care vor şti s-o apere ca pe cel mai necesar şi cel mai mare bun al lor.

Solidaritatea umană integrală este chezăşia de nesdruncinat a viitorului de pace şi lumină al omenirii, a urcării ei pe cei mai înalţi munţi ai progresului şi ai fericirii!...

Pr. Prof. CORNELIU SÎRBU

PORUNCA PĂCII

Pacea ocupă un loc deosebit de important în cadrul învăţătu=rii creştine. Ea este mai întîi o însuşire principală a lui Dumnezeu, arătînd modul de viaţă şi de lucrare al Sf. Treimi. «Unitatea de fiinţă a Tatălui, Fiului şi Sfîntului Duh, – fiecare din cele trei ipos=tase sau feţe ale Sfintei Treimi fiind deopotrivă Dumnezeu, fără a fi trei Dumnezei ci unul singur –, unitatea de lucrare a Tatălui, Fiu=lui şi Sfîntului Duh, în zidirea, mîntuirea şi sfinţirea lumii, – fiecare din aceste lucrări aparţinînd uneia din feţele Sfintei Treimi, avînd însă toate izvorul lor în Dumnezeu –, precum şi unitatea de viaţă fericită a celor trei feţe ale Sfintei Treimi, fiecare din ele bucurîn=du=se în celelalte două, alcătuiesc temeiurile învăţăturii noastre des=pre Dumnezeu ca pace în fiinţa Sa, în lucrarea Sa, în viaţa Sa»[1]. Pacea ca însuşire a lui Dumnezeu stă în strînsă legătură cu dragos=tea. Dumnezeu fiind întruparea absolută a dragostei reprezintă to=todată şi realizarea păcii desăvîrşite. De aceea Sf. Scriptură numeşte pe Dumnezeu: «Dumnezeul Păcii» (Filip. 4, 9), «Domnul Păcii» (II Tes. 3, 16), sau «Dumnezeul Dragostei şi al Păcii» (II Cor. 13, 11). «Dum=nezeu nu este Dumnezeul neorînduieli ci al păcii» (I Cor. 14, 33).

Invăţătura despre Dumnezeu, ca pace, nu se mărgineşte însă la fiinţa, viaţa şi lucrarea celor trei Ipostase ale Sf. Treimi; ea cuprinde într=un anumit fel întreaga zidire peste care se revarsă însuşirea de pace a lui Dumnezeu, atît în ordinea fizică, materială cît şi în cea umană.

Pacea firii. Universul întreg, sub toate aspectele lui, oferă celor ce caută să pătrundă în tainele sale o privelişte deosebită. Ceea ce se observă de la prima vedere este faptul că fenomenele din natură nu se desfăşoară la întîmplare, fără regularitate, ci dimpotrivă în toate există o rînduială precisă; toate se găsesc într=o ordine bine stabilită şi sînt supuse unei regularităţi hotărîte. De la viaţa atomilor invizi=bili pentru ochiul liber şi pînă la nenumăratele astre cereşti, care alcătuiesc universul întreg, totul se desfăşoară într=o ordine, regula=ritate şi armonie desăvîrşită. Totul se desfăşoară după cea mai per=fectă ştiinţă matematică, fizică, chimică, biologică şi chiar psiholo=gică, estetică şi morală. «Toate lucrările, fenomenele sau procesele din univers se raportă unele către altele precum şi fiecare dintre ele la totalitate. In amănunt ordinea din univers se specifică în: coor=

---

1) † Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, *Pastorala la Naşterea Domnului 1959*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 9-12/1959, p. 537.

donare, supraordonare şi subordonare. Tot ce există prezintă o armonie desăvîrşită, adică tot ce este în lume, fiinţe şi lucruri, se supun unei minunate rînduieli neschimbătoare» [2]).

Datorită acestei armonii, universul a primit, încă din antichitate, numirea de cosmos (cu derivatele: macrocosmos=universul mare ca sistem planetar şi microcosmos=universul mic cu referire specială la fiinţa omului sau chiar la atom), adică ceva organizat şi crînduit armonios şi frumos în contrast cu starea de haos, ceva ce este neplăcut, respingător, ceva ce se desfăşoară fără regularitate, la voia întîmplării. Aceeaşi ordine şi armonie minunată o găsim atît în macrocosmos cît şi în microcosmos. Fiecare moleculă şi fiecare atom este un sistem planetar în miniatură în care electronii se mişcă şi se învîrtesc ca şi planetele marelui univers.

Ordinea fizică a universului este identică cu starea de pace a firii. Căci ordinea şi armonia între făpturi înseamnă pace. După fericitul Augustin starea de pace a firii se arată tocmai în «liniştea ordinei tuturor lucrurilor». Iar ordinea înseamnă «orînduirea tuturor lucrurilor asemănătoare şi a celor neasemănătoare (deosebitoare), fiecare la locul ce i se cuvine» (De Civitate Dei 19, 13). Ordinea fizică sau pacea firii este expresia unor legi după care se desfăşoară totul în univers. «In însăşi realitatea exterioară există anumite legi care sînt înscrise în fiinţa acestei realităţi. Insemnează că lucrurile au înscrise în sîne anumite tendinţe în conformitate cu care ele lucrează totdeauna în acelaşi fel. Aceste tendinţe le îndrumează în mod permanent spre acelaşi fel de acţiune. Omul căutînd să cunoască realitatea ajunge ca să descopere existenţa acestor legi în sînul realităţii. Legile au deci un caracter obiectiv. Ele aparţin realităţii însăşi» [3]). Aceste legi sînt cele mai bune mijloace prin care se realizează cele mai bune scopuri în viaţa universului.

Dintre Sf. Părinţi, îndeosebi Sf. Dionisie Pseudo=Areopagitul face unele observaţii interesante asupra păcii firii ca reflex al păcii divine. «Divinitatea, spune el, este creatoarea păcii în sine, atît a celei universale cît şi a celei din fiecare lucru... Pacea divină este principiul suprem care adună toate laolaltă. Ea este aceea care uneşte toate lucrurile şi care creează şi desăvîrşeşte bunaînţelegere şi legătura firească dintre toate. De aceea toate tind spre ea, fiindcă ea reduce mulţimea lor cea împărţită la o unitate întreagă şi uneşte mişcarea lăuntrică a întregului într=o convieţuire paşnică. Prin participarea la pacea divină toate făpturile se unesc atît cu ele înseşi şi între ele cît şi cu principiul unic de pace al tuturor lucrurilor» [4]).

Pacea firii este o unitate în diversitate, în care fiecare lucru şi fenomen îşi păstrează specificul său. Diversitatea lucrurilor nu este un semn că ele ar avea tendinţa de a ieşi din starea de pace. Chiar tendinţa lucrurilor de a=şi păstra specificul constituie o năzuinţă spre pace. «Căci toate iubesc să fie în pace şi unite între ele, şi să nu se mişte şi să nu decadă din ele şi din ale lor. Pacea desăvîrşită este

---

2) Pr. Prof. Corneliu Sîrbu, *Curs de teologie fundamentală*, prelegeri an. şc. 1956/1957, p. 112-114.

3) Pr. Prof. Nicolae Mladin, *Curs de teologie morală*, preleg. 1955/1956, p. 110.

4) Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Despre numele divine, Teologia mistică*, trad. din grec. de Pr. C. Iordăchescu şi Th. Simenschy, Iaşi, 1936, p. 101.

accea care păstrează neamestecată particularitatea fiecăruia, veghind ca toate să fie nedezbinate şi neamestecate cu ele înseşi şi între ele, prin providenţa sa dătătoare de pace! Să contemplăm deci natura unirii celei pacifice ca una şi simplă, care uneşte toate lucrurile cu ea şi cu ele între ele şi le păstrează pe toate şi neamestecate şi amestecate, într=o cuprindere neconfundată a tuturora» [5]).

Ordinea fizică sau pacea firii este condiţia sine qua non pentru menţinerea şi viaţa universului. Datorită ei toate se menţin şi=şi împlinesc cum se cuvine rosturile lor, încît universul devine o adevărată grădină a vieţii şi a fericirii, în care omul îşi poate împlini misiunea sa de stăpîn al naturii. Ordinea şi pacea firii ajută ca omul să se poată orienta în mijlocul fenomenelor naturii. Căci în baza legilor ce domnesc în univers, totul poate fi măsurat şi cîntărit, tocmai fiindcă totul este în ordine şi pace desăvîrşită. Cu ajutorul ştiinţei, omul caută ca să cunoască această ordine şi legile după care se produc toate fenomenele din lume. Odată ce am ajuns la cunoaşterea forţelor şi legilor naturii, noi le putem folosi, punîndu=le în slujba omului, în serviciul progresului şi civilizaţiei omeneşti. Trebuie accentuat însă că toate acestea se pot face numai datorită ordinei şi păcii care domnesc în univers.

Ne putem uşor imagina ce s=ar întîmpla în univers, dacă n=ar exista această pace, dacă făpturile nu s=ar supune legilor, dacă totul s=ar desfăşura la voia întîmplării. In această situaţie universul ar ajunge într=o stare de haos, în care făpturile nu şi=ar putea împlini rosturile ci toate ar fi pornite spre distrugere. Ar ajunge numai cîteva minute ca starea de haos să domnească în univers ca aceasta să aducă distrugerea totală a lumii. Faptul acesta însă nu s=a întîmplat niciodată, tocmai pentru că toate făpturile şi fenomenele se supun fără greş legilor înscrise în însăşi natura lor. Ordinea sau pacea naturii este deci o stare permanentă, universală şi absolut necesară pentru viaţa universului.

După aceste noţiuni introductive despre pacea divină şi pacea firii vom trata mai pe larg despre pacea între oameni.

Pacea ca valoare morală. Pacea naturii este un cadru extern în care omul îşi poate desfăşura activitatea dar ea nu este suficientă. Este necesar ca şi între oameni să se stabilească relaţii de ordine, armonie şi pace. Ca şi în domeniul fizic şi biologic, şi în domeniul moral există anumite legi morale, care sînt expresia binelui şi au un caracter obiectiv, fiind înscrise în însăşi natura omului. Aşa dar omul nu poate lua faţă de semenii săi, faţă de celelalte fiinţe şi faţă de lucrurile care=l înconjoară, orice fel de atitudini, ci el trebuie să ia numai atitudini conform cu legile morale, care sînt expresia binelui. Aşa după cum prin legile naturale se realizează ordinea fizică sau pacea firii tot aşa prin respectarea legii morale, de către toţi oamenii şi în toate acţiunile lor, se realizează ordinea morală sau pacea în şi între oameni.

Noţiunea de pace are un conţinut foarte bogat şi complex. Aspectul principal al ei este cel moral; pacea este o valoare morală şi

---

5) *Idem*, p. 101-103.

în această calitate ea are anumite caracteristici de care trebuie să ţinem seama.

Valorile morale, deci şi pacea, se caracterizează mai întîi prin faptul că n=au alt suport decît lumea persoanelor. «Spre deosebire de valorile estetice, economice etc. care pot avea şi alte suporturi decît persoana omului (diferite bunuri, un tablou, cîmpul, cerul etc.), va=lorile morale însă nu=şi găsesc în lumea asta alt punct de reazim şi altă cale de răzbatere în substanţa vieţii decît aceea a persoanei omeneşti ; singură ea e capabilă să seziseze pretenţiile ordinei morale şi să le realizeze» [6]). Cu alte cuvinte în viaţa noastră pacea, bună=înţelegerea şi dragostea etc., nu există ca realităţi distincte de noi, cum există cele materiale, ci numai ca atitudini şi fapte conforme cu aceste valori morale. Starea de pace nu este deci identică cu singurătatea, cum afirmă Tacitus: ubi solitudinem faciunt, pacem apellant, adică acolo unde se stabileşte singurătatea acolo se rîn=duieşte pacea [7]). Pacea nu înseamnă singurătate, nemişcare, tăcere; dimpotrivă ea nu se poate concepe decît acolo unde sînt oameni, în cadrul societăţii. Pacea are deci un caracter social şi reprezintă relaţia ideală dintre oameni şi popoare, ca rezultat al realizării binelui în viaţa individuală şi socială.

In ceea ce priveşte modul de realizare a păcii, desigur că ea nu se face de la sine, în mod automat, ca ordinea sau pacea firii. «In domeniul fizic noi nu zicem că lucrurile trebuie să se supună legii cutare; noi zicem că lucrurile se supun sau urmează legea cutare. Ele în mod necesar lucrează în conformitate cu legea respectivă. De asemenea şi în domeniul biologic, nu spunem că animalul trebuie să se supună instinctului cutare, ci constatăm că el se supune, el împli=neşte legea instinctivă care este înscrisă în fiinţa sa. Rezultă că atît în realitatea fizică, cît şi în realitatea biologică, legile au cu ade=vărat un caracter necesar. In domeniul fizic se vorbeşte despre o necesitate cauzală (este pusă cauza, cu necesitate urmează efectul») [8]).

Pacea între oameni nu se realizează printr=o necesitate cauzală şi automat ca în ordinea fizică şi biologică, ci printr=o necesitate morală, ideală, în care împlinirea legii morale atîrnă de voinţa liberă a omului. Este un fapt recunoscut că numai omul este o fiinţă morală, adică este capabil de acte săvîrşite în mod conştient şi liber, ca expresii ale spiritului dotat cu raţiune şi voinţă, fiind raportate la criteriul moral – binele. Aceasta însă nu înseamnă că omul poate să facă, în aceeaşi măsură şi cu aceeaşi îndreptăţire, orice faptă indi=ferent de calitatea ei, indiferent dacă are în vedere : binele sau răul, viaţa sau moartea, pacea sau războiul. Invăţătura creştină este clară în această privinţă. «Iată Eu astăzi ţi=am pus înainte viaţa şi binele, moartea şi răul. Alege viaţa ca să trăieşti. Porunca aceasta este foarte aproape de tine; ea este în gura ta şi în inima ta ca să o împlineşti» (Deut. XXX, 15, 19, 14). «Fraţilor, spune sf. Pavel, voi aţi fost chemaţi să fiţi liberi, dar libertatea voastră să nu fie în=demn de a plăcea trupului, ci să slujiţi unul altuia cu dragoste»

---

6) Pr. Prof. D. I. Belu, *Valori teoretice şi valori morale*, în rev. Altarul Banatului, Caransebeş 1945/11-12, p. 356.

7) După Pr. Prof. Al. Moisiu, *Pacea creştină în slujba păcii lumii*, în rev. Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1959/3-4, p. 175.

8) Pr. Prof. N. Mladin, *op. cit.*, p. 111.

(Gal. 5, 13). Libertatea presupune deci alegerea între bine şi rău, dar esenţa ei constă în a face binele, nu răul, după cum, esenţa raţiunii constă în a mărturisi adevărul nu minciuna. Specificul libertăţii constă în a alege şi perfecţiunea ei în a alege şi a face numai binele [9]).

Faptul acesta are o importanţă foarte mare pentru problema tratată. Din aceasta rezultă că războiul nu este o fatalitate, o întîmplare, a soartei cum s=a socotit adeseori; el nu este o catastrofă naturală cum sînt cutremurile, erupţiile vulcanice etc., care sînt inevitabile deoarece se produc independent de voinţa omului; de asemenea războiul nu este nici ceva trimis de Dumnezeu, care este întruparea iubirii desăvîrşite şi=şi revarsă bunătatea sa asupra tuturor oamenilor (Mat. 5, 45=48) [10]). Pacea şi războiul izvorăsc din fapta şi voia omului, ele depind deci de voinţa liberă a omului, care se poate decide pentru una sau pentru alta, pentru pace sau pentru război, dar în mod firesc omul trebuie să se decidă pentru evitarea şi înlăturarea răului, a războiului, şi pentru statornicirea păcii adică a binelui.

Libertatea omului nu este o stare de anarhie, de haos sau de capricii. Puterea de=a face un lucru nu constituie totodată şi dreptul de a=l face. «Toate îmi sînt slobode, dar nu toate îmi sînt de folos; toate îmi sînt slobode, dar eu nu voiesc să fiu biruit de ceva» (I Cor. 6, 12). De aceea, omul înainte de a săvîrşi o faptă, prin mijlocirea raţiunii, o raportă la criteriul moral – binele – şi deliberează adică pronunţă o judecată de valoare asupra obiectului acţiunii ce urmează a fi săvîrşită şi numai după aceasta voinţa omului se decide pentru sau împotrivă, în funcţie de judecata raţiunii.

Luată singură voinţa este neutră, ea se decide şi lucrează în lumina principiilor primite de la raţiune, care propune voinţei spre executare orice acţiune ce are în vedere realizarea binelui. Iar puterile efective, sentimentele, stimulează şi antrenează voinţa la îndeplinirea datoriei impusă de raţiune. De aci necesitatea ca omul să fie călăuzit şi însufleţit totdeauna numai de ideea de bine şi de adevăr (vezi Filip. 4, 6) şi de sentimente nobile, umane, de dragoste faţă de toţi, care=l determină să realizeze numai binele [11]).

Raportînd pacea la criteriul moral=binele, raţiunea sănătoasă constată că ea înseamnă viaţă, fericire, linişte, bunăînţelegere, ajutorare, colaborare, progres în toate domeniile de activitate. Făcînd apoi o judecată de valoare asupra războiului, aceeaşi raţiune constată, fără multă greutate, că el înseamnă moarte, suferinţă, lacrimi, distrugeri, pierderi etc., pentru mii şi milioane de oameni; în concluzie deci pacea este maica tuturor bunurilor, iar războiul este izvorul tuturor relelor şi suferinţelor posibile.

---

9) P. Ch. Lahr, *Cours de philosophie*, 17-ème edit., tom. I, p. 290.

10) Uneori în sf. Scriptură, în special în V. T., războiul este privit ca pedeapsă divină, pentru păcatele oamenilor; aceasta însă nu înseamnă că el poate fi considerat ca venind de la Dumnezeu, ci tot de la oameni, care nesocotesc legea morală şi prin aceasta îşi atrag pedeapsa; dacă oamenii s-ar îndrepta, pedeapsa n-ar veni, cum se vede clar din viaţa ninivitenilor (Iona III, 5-10). În mod direct sau indirect, pacea şi războiul, în ultima analiză, depind deci tot de voinţa omului.

11) Pr. Prof. Isidor Todoran, *Bazele axiologice ale binelui*, Sibiu, 1942, p. 112.

In lumina acestor judecăţi de valoare asupra păcii şi războiului apare foarte limpede faptul că în mod firesc omul trebuie să se pronunţe şi să lucreze cu toată hotărîrea pentru înlăturarea răului, a războiului, din cîmpul acţiunii sale şi pentru realizarea binelui, a păcii. Realizarea păcii este un act raţional, luminat, liber, profund uman, este o virtute principală.

Fiind obiectul firesc al acţiunii omului, pacea se impune ca un imperativ categoric, ca o poruncă. S-a făcut observaţia că în domeniul fizic noi nu spunem că lucrurile trebuie să se supună legilor pentru a realiza pacea firii, ci spunem că toate lucrurile şi fenomenele se supun mecanic şi automat legilor naturii şi astfel realizează armonia şi pacea firii. Cînd este vorba însă de viaţa omului, spunem că el «trebuie» să realizeze şi să statornicească pacea, el «trebuie» să se supună legii morale, care apare ca necesară întrucît este expresia ordinei binelui. Insuşi binele apare în conştiinţă ca un imperativ care atrage voinţa spre sine, înclinînd-o într-o anumită direcţie, care apare ca bună; astfel pacea ca expresie a binelui apare în conştiinţă ca o obligaţie, ca o datorie, ca o poruncă categorică, care îi spune omului mereu: «Tu nu trebuie să faci nici un rău» etc. «Tu trebuie să faci numai bine, să trăieşti în pace şi prietenie cu toţi oamenii» etc. Prin acest *„trebuie“* se arată necesitatea şi obligativitatea păcii, caracterul ei de imperativ categoric sau poruncă [12]).

Diferenţa dintre valoarea binelui în sine, necesar vieţii omului, şi între binele realizat de către om, face ca binele să se prezinte în acest fel poruncitor în conştiinţa omului. Astfel, din sfera idealităţii ei, pacea ca şi celelalte valori morale lansează neîncetat către oameni chemarea poruncitoare de a se hotărî şi acţiona fără ezitare în sensul indicat de ea. Cînd s-ar ajunge la o nivelare între binele în sine şi cel personal, atunci binele ar fi o realitate continuă şi n-ar mai apare sub formă de imperativ sau poruncă. Pînă atunci însă, binele se impune mereu omului ca o poruncă permanentă pe care s-o realizeze în gîndurile, cuvintele şi faptele sale de fiecare zi [13]).

Ca poruncă a ordinei morale, pacea are o obligativitate necondiţionată pentru toţi oamenii, fără nici o excepţie. Temeiul acestei obligativităţi îl constituie necesitatea păcii pentru dezvoltarea şi valorificarea fiinţei umane. Ca valoare morală pacea are virtutea de a fi creatoare, în sensul că amplifică şi intensifică energia spirituală a omului, ţinînd-o mereu la înălţime şi solicitînd-o încontinu către noi realizări în săvîrşirea binelui. Sezisarea şi înfăptuirea ei solicită toate virtualităţile şi aptitudinele fizice şi spirituale ale omului, angajînd la maximum energia personală a fiinţei umane. Pacea constituie deci atît conţinutul cît şi cadrul sau ambianţa necesară pentru formarea şi desăvîrşirea omului. Omul se formează ca personalitate morală lucrînd pozitiv, adică punîndu-se cu toate forţele şi posibilităţile sale în slujba realizării binelui, a vieţii şi a fericirii semenilor săi, pentru progresul civilizaţiei şi culturii omenirii. Lucrarea de formare şi valorificare a omului este deci în acelaşi timp şi o lucrare de realizare şi statornicire a păcii. Pacea şi formarea omului

---

12) Pr. Prof. N. Mladin, *Curs de Teclogie morală*, (preleg. an. şc. 1955/1956), p. 112.

13) Pr. Prof. D. I. Belu, *op. cit.*, p. 357-358.

sînt într=o strînsă legătură de dependenţă reciprocă. Formarea omului se poate face în timp de pace, căci atunci omul poate lucra numai pentru realizarea binelui, pentru binele şi fericirea semenilor săi. De aci caracterul de obligativitate necondiţionată pe care=l are pacea. Pacea este prima şi cea mai indispensabilă condiţie a vieţii şi pro=gresului omenesc.

Dar nu numai omul are absolută nevoie de pace ci şi toate bunurile materiale au nevoie de ea, căci numai în timp de pace ele pot fi păstrate şi valorificate, cum se cuvine, de om. «Cine dintre oameni, spune sf. Grigorie de Nisa, consideră o plăcere mai dulce decît viaţa trăită în pace? Tot ce este plăcut în viaţă, din ceea ce putem avea, are nevoie de pace, ca să fie plăcut. Căci dacă avem tot ceea ce se cinsteşte în această viaţă şi tot ceea ce ar putea îndulci viaţa n=ar avea nici o valoare fără bunul păcii; la ce ar folosi toate, cînd războiul te împiedică de la gustarea acestor bu=nuri?» [14]). Cu alte cuvinte nu numai omul are nevoie de pacea firii, pentru a=şi desfăşura activitatea în cadrul ei şi ajutat de ea, ci şi pacea firii, lumea făpturilor materiale, are nevoie de pacea dintre oameni, căci numai atunci ea poate fi folosită de om numai în slujba binelui.

Valoarea şi necesitatea păcii şi totodată obligativitatea ei ne=condiţionată se impun cu mai multă stringenţă dacă o comparăm, cu starea opusă ei, adică cu războiul. «N=avem decît să comparăm războiul cu pacea, lucrul cel mai trist, şi totodată, cel mai nelegiuit cu lucrul cel mai fericit şi, în acelaşi timp, cel mai bun. In felul acesta, se va vedea, în sfîrşit, limpede, ce mare nebunie este a ne ţine mereu de războaie, cu preţul unei atare învălmăşeli, cu atîtea sforţări, cu atîta cheltuială, cu atîta primejdie şi atîtea calamităţi, cînd înţelegerea se poate cumpăra cu mult mai ieftin» [15]). Pacea re=prezintă forma ideală şi firească a relaţiei dintre oameni, în care fiecare om se îngrijeşte şi lucrează nu numai pentru binele şi fericirea sa ci şi pentru a semenilor. Ea este relaţia prin care fiecare om se pune în slujba semenilor săi, de aceea poate fi denumită relaţia om pentru om, popor pentru popor. Dimpotrivă, războiul reprezintă forma cea mai decăzută, anormală şi periculoasă, a relaţiei dintre oameni şi popoare, relaţia de indiferenţă şi duşmănie, în care fiecare se ma=nifestă faţă de semenul său ca un duşman, făcîndu=i numai rău, fapt pentru care ea poate fi denumită om contra om (homo homini lupus est), popor contra popor. Comparînd pacea cu războiul, Sf. Grigorie de Nisa spune că ceea ce este o boală gravă pentru trupul omenesc, aceea este şi lipsa de pace pentru viaţa omenirii. Fiecare rău opus păcii este o rană deschisă şi dureroasă pe trupul omenirii. Şi ceea ce este sănătatea pentru organismul omenesc aceea este şi pacea pentru viaţa oamenilor. Sănătatea – pacea este starea firească a omenirii, iar boala – războiul este o stare nefirească, anormală. De aceea omul iubeşte şi caută de la sine sănătatea – pacea şi urăşte şi fuge de boală, de război. Dorinţa de conservare a vieţii

---

14) *Fericiţi făcătorii de pace*, trad. de Pr. Prof. D. Belu, în rev. Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1958/1-2, p. 127.

15) Erasmus din Roterdam, *Despre război şi pace*, Pagini alese, Trad. studiu introductiv şi note de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1960, p. 56.

şi fuga de moarte este cel mai puternic simţământ omenesc. Pacea este totodată, spune tot Sf. Grigorie de Nisa, singurul leac care alungă toate relele din viaţa omenirii, vindecînd=o de boala răz= boiului. «Precum îndată ce vine sănătatea, boala dispare, şi nu mai rămîne nici o urmă de întuneric cînd se face ziuă, tot aşa cînd se statorniceşte pacea, dispar toate relele ce=i sînt opuse» (op. cit., p. 127).

Deoarece însăşi legea firii, adică legea morală naturală, sădită în fiinţa omului, cere ca el să săvîrşească totdeauna numai binele şi să evite răul, războiul – manifestarea cea mai periculoasă a rău= lui – pentru a deveni obiectul acţiunii omului se travesteşte în haina binelui, se prezintă ca ceva bun, pentru a se impune astfel conştiin= ţei şi a obţine asentimentul raţiunii. Iar raţiunea, sub influenţa pă= catului, a pornirilor egoiste, face acest lucru, punîndu=se astfel în slujba răului, justificîndu=l şi prezentîndu=l ca pe un lucru aparent bun, care în realitate rămîne însă tot rău. Sub influenţa pornirilor pătimaşe, egoiste, conştiinţa devine laxă şi adormită, iar raţiunea pronunţă judecăţi de valoare false, prezentînd răul ca pe un bine, pentru a fi săvîrşit de voinţa omului. Intr=adevăr, omul nu săvîr= şeşte niciodată răul în numele răului, ci caută să=i dea o motivare în numele binelui. Astfel se explică faptul că unii au ajuns în situa= ţia condamnabilă încît au socotit războiul ca pe un rău necesar, ca un factor de progres şi civilizaţie şi ca o necesitate a vieţii omeneşti; mai mult, unii au ajuns pînă acolo încît au socotit războiul de jaf şi cotropire ca ceva ce dezvoltă cele mai nobile virtuţi ale omului[16])

Toate aceste atitudini reprezintă o decădere totală în prăpastia răutăţii, un păcat deosebit de grav. De aceea, pentru a evita ast= fel de greşeli, omul nu trebuie să acţioneze niciodată sub impulsul pornirilor pătimaşe, egoiste, care subjugă raţiunea şi voinţa omului, punîndu=le în slujba răului, a păcatului; omul trebuie să se stăpî= nească în astfel de cazuri, să se ridice deasupra acestor porniri şi – mai mult – să le dezrădăcineze din inima sa, înlocuindu=le cu gîn= duri, virtuţi şi sentimente nobile şi curate, pentru ca în acest fel să poată vedea clar şi să deosebească cu preciziune binele de rău, bi= nele real de cel aparent şi mincinos, şi pentru ca să săvîrşească nu= mai binele, numai faptele păcii şi buneiînţelegeri.

După morala ortodoxă o faptă obiectiv rea nu poate fi trans= formată niciodată în faptă bună[17]). Cu atît mai mult războiul, izvorul tuturor relelor, nu poate fi privit ca un lucru bun, ca ceva necesar, cum în mod greşit caută să=l prezinte raţiunea pătimaşă; dimpotrivă el este forma cea mai condamnabilă sub care se ma= nifestă păcatul. Văzut în lumina raţiunii sănătoase, a învăţăturii şi moralei creştine «războiul este călcarea poruncilor lui Dumnezeu. Nu există principiu, interes sau obligaţie morală creştină, care să ceară sau să îndreptăţească războiul»[18]). «Războiul socotit ca duel în stil mare, care prin metode şi instrumente noi, omoară mulţimile, cum şi ca izvor al incalculabilei mizerii din punct de vedere fizic şi

---

16) Hr. Andrutzos, *Sistem de morală*, trad. de I. Lăncrănjan şi E. Mu= dopoulos, Sibiu, 1947, p. 342-345.

17) Pr. Prof. N. Mladin, *Curs de Teologie morală*, preleg. 51, mss. 1948/ 1949, p. 7.

18) *Creştinismul şi pacea*, în rev. Ortodoxia, Bucureşti, 1958/4, p. 607.

moral este ceva odios şi împotriva lui Dumnezeu, neputîndu=se sprijini pe nici un fel de morală. Din cauza aceasta săvîrşesc o crimă împotriva umanităţii toţi care din orgoliu sau megalomanie, din lăcomie şi ură sau vreun alt motiv de felul acesta, aţîţînd ura şi antipatia naţională între popoare, provoacă războaie pe care le poartă în chip inuman, aducînd multor generaţii şi multor societăţi nenorociri incalculabile şi obişnuiesc poporul cu fapte şi sentimente sălbatice şi sangvine» [19]).

Dezlănţuirea războiului nu este o acţiune raţională nici rezultatul unei alegeri libere a voinţei omeneşti, ci este o subjugare a voinţei, este triumful unor patimi – egoismul, mîndria, pofta de îmbogăţire şi de cucerire etc. – asupra raţiunii şi voinţei omului. Din misiunea lor înaltă de slujitoare ale binelui, adevărului şi păcii, raţiunea şi voinţa au decăzut astfel în stăpînirea simţurilor şi a patimilor, adică în robia păcatului. «Căci tot cel ce face păcatul este rob păcatului» (Ioan 8, 36; Iacob 2, 19). Dacă pacea înseamnă săvîrşirea binelui în cadrul libertăţii, luminată de raţiunea sănătoasă, un act prin care omul se manifestă în ceea ce are el mai bun şi mai însemnat, ca chip al lui Dumnezeu, «războiul este expresia cea mai fidelă a degradării sufletului omenesc stăpînit de păcat» [20]). Cei ce dezlănţuie războiul sînt răspunzători în faţa lui Dumnezeu, a oamenilor şi a istoriei pentru toate nenorocirile cauzate în timpul lui.

In concluzie deci, ca valoare morală, pacea are ca singur suport faptele omului, se raportează la voinţa liberă a omului, are caracterul de a fi creatoare şi de a desăvîrşi viaţa omului; săvîrşirea ei se impune ca o poruncă, cu o obligativitate necondiţionată. Ea este obiectul firesc al acţiunii omeneşti. Războiul reprezintă un mod nefiresc, cel mai decăzut, al acţiunii omeneşti.

Pacea, porunca lui Iisus Hristos — Domnul Păcii. Domnul nostru Iisus Hristos este modelul suprem de viaţă pentru fiecare creştin. «Pildă v=am dat vouă, ca şi voi să faceţi aşa cum am făcut Eu vouă», spune însuşi Mîntuitorul Hristos (Ioan 13, 15). De aceea «cine spune că petrece în El (Hristos) acela e dator să se poarte aşa cum s=a purtat El (Hristos)» (I Ioan 1, 6). Vorbind despre pace în cadrul învăţăturii creştine trebuie deci să vedem şi felul în care s=a comportat faţă de ea Domnul nostru Iisus Hristos, pentru a şti apoi cum să=I urmăm pilda şi în această privinţă.

Cu 8 veacuri înainte de a se întrupa din Fecioara Maria, Domnul nostru Iisus Hristos a fost numit Domn al Păcii de profetul Isaia. «Căci Prunc s=a născut pentru noi, un fiu ni s=a dat nouă... şi se cheamă numele Lui: «Domn al Păcii... şi pacea Lui nu va avea hotar» (Isaia 9, 2=6). Cu veacuri înainte, Isaia, Iezechil ca şi alţi profeţi priveau cu nădejde spre timpul întrupării şi activităţii Mîntuitorului Hristos ca spre o epocă de pace şi linişte. Dreptul Zaharia profeţeşte de asemenea că Fiul lui Dumnezeu va veni în lume «ca să îndrepteze picioarele noastre pe calea păcii» (Luca 1, 59). Vestind împlinirea acestor aşteptări de veacuri, îngerii cîntă la naş=

---

19) Hr. Andrutzos, *op. cit.*, p. 342-343.

20) Pr. Al. Moisiu, *Sfîntul Grigorie cel Mare, propovăduitor al păcii*, în rev. Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1959/1-2, p. 102.

terea Mîntuitorului: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pă=mînt pace şi întru oameni bunăvoire» (Luca 2, 14). Cîntarea înge=rilor este un «imn de biruinţă, o doxologie sublimă, care rezumă în mod cît se poate de precis caracterul, semnificaţia, scopul şi binefa=cerile întrupării şi naşterii Fiului lui Dumnezeu. Aceasta (cîntarea îngerilor) nu exprimă o dorinţă, o rugăciune, ci este constatarea simplă şi foarte precisă a unui fapt... Lui Dumnezeu Tatăl, care are tronul său în înălţimea sferelor cereşti, taina naşterii Mîntuitorului Hristos îi aduce o slavă nesfîrşită, demnă de El. Iar oamenilor care locuiesc pe pămînt ea le aduce pacea, adică, după înţelesul pe care=l avea acest cuvînt la evrei, totalitatea bunurilor care fac pe om fericit»[21]). Ţinînd seama de acest fapt, Leon cel Mare spune că «ziua de naştere a Domnului este ziua de naştere a păcii»[22]).

Ca Domn al Păcii, Mîntuitorul Iisus Hristos a preţuit în cea mai mare măsură valoarea vieţii omului, care depăşeşte valoarea lumii materiale întregi (Marcu 8, 36). «Eu am venit ca lumea să aibă viaţă şi încă să aibă din belşug», spune Mîntuitorul (Ioan 10, 10). Viaţa este dreptul fundamental şi cel mai elementar al fiecărui om. De aceea Mîntuitorul Iisus Hristos, ca Domn al vieţii şi al Pă=cii, a condamnat cu toată hotărîrea orice pornire duşmănoasă prin care se primejduieşte, parţial sau total, viaţa oamenilor.

In predica de pe Munte, Mîntuitorul Hristos a cerut respecta=rea poruncii a VI=a: «Să nu ucizi» (Matei 5, 21). Tînărului care a venit la Mîntuitorul şi L=a întrebat ce să facă pentru a fi desă=vîrşit, El îi cere respectarea poruncilor printre care o menţionează şi pe a VI=a: «Să nu ucizi» (Marcu 10, 10). In altă împrejurare Mîn=tuitorul era la templul din Ierusalim unde învăţa poporul; în acest timp a venit la El o ceată de farisei şi cărturari aducînd cu ei o femeie. Ei au zis către Mîntuitorul: «Invăţătorule, această femeie fă=cînd desfrînare, a fost prinsă asupra păcatului, şi Moise în Lege ne=a poruncit, ca pe asemenea femei să le ucidem cu pietre. Tu ce zici?» (Ioan 8, 4=5). La întrebarea pusă, ei au primit de la Domnul Iisus un răspuns plin de înţelepciune şi de învăţătură: «Cel ce este fără de păcat între voi, acela să arunce întîi cu piatra în ea» (Ioan 8, 7). Dar avînd în vedere că nimeni dintre oameni nu este fără de păcat, nimeni nu are dreptul să ridice viaţa semenului. Uciderea este oprită deci cu desăvîrşire. In mod indirect, Mîntuitorul ia apă=rarea vieţii femeii, oprind uciderea ei. Prin aceste cuvinte însă Mîn=tuitorul cere totodată ca înainte de a acuza pe cineva de vreo greşală să căutăm dacă nu cumva sîntem şi noi vinovaţi de aceeaşi greşală sau şi de altele mai mari, şi atunci trebuie să ne acuzăm şi să ne îndreptăm mai întîi pe noi înşine, fapt ce ar contribui mult la înlăturarea neînţelegerilor (Ioan 8, 1=11). Altădată Mîntuitorul era cu ucenicii săi prin Samaria, în drum spre Ierusalim. Apostolii căutau găzduire într=un sat samarinean, dar sînt refuzaţi. Atunci 2 dintre ei, Iacob şi Ioan, plini de indignare pentru acest refuz, vin la Mîn=tuitorul şi cer pedepsirea samarinenilor: «Doamne, voieşti să zicem să

---

21) L. Cl. Fillion, *Vie de N. S. Jésus-Christ*, 11-ème édit. Paris, 1925, vol. I, p. 280-281.

22) După art. *Naşterea Domnului*, în rev. Mitropolia Olteniei, Craiova 1958/11-12.

se pogoare foc din cer şi să=i mistuie, cum a făcut Ilie?» Departe de Mîntuitorul de a le asculta propunerea. Dimpotrivă, El se întoarce către ei, îi ceartă pentru această pornire plină de răutate şi răzbu=nare, spunîndu=le: «Nu ştiţi ai cărui duh sînteţi. Căci Fiul Omului a venit nu ca să piardă sufletele oamenilor ci ca să le mîntuiască» (Luca 9, 51=56). In parabola despre samarineanul cel milostiv, Mîn=tuitorul condamnă pe cei ce au atentat la viaţa călătorului, pe care l=au prădat, apoi l=au bătut, lăsîndu=l abia viu în mijlocul drumu=lui. Nu întîmplător Mîntuitorul numeşte tîlhari pe astfel de oameni şi cere ca nimeni să nu se poarte ca ei faţă de semeni, ci să urmeze pilda samarineanului milostiv (Luca 10, 34=35). In grădina Ghetsi=mani, cînd ap. Petru a rănit cu sabia pe Malhus, slujitorul arhiereu=lui, Mîntuitorul l=a oprit imediat, spunîndu=i cu hotărîre: «Bagă sa=bia în teacă, căci toţi cei ce scot sabia de sabie vor muri» (Mat. 26, 52). Apoi a vindecat pe cel rănit (Luca 22, 51), căutînd astfel să repare greşala ucenicului. «Era rău înţeleasă frumuseţea fără sea=măn, cu care Iisus voia să=şi încununeze cele din urmă clipe; şi a trebuit ca El să vindece de îndată pe cel rănit, pentru ca să se res=tabilească situaţia morală a Mîntuitorului, atinsă prin această gre=şeală»[23]).

Se înţelege de la sine că Iisus Hristos, oprind cu desăvîrşire pă=catul uciderii de om, El opreşte cu atît mai mult războiul, care este o ucidere organizată în masă[24]). Pentru Iisus dezbinarea este păcat, războiul este o crimă. Omul se naşte pentru a trăi, nu pentru a fi omorît. În lume nu există oameni de prisos care ar putea fi ucişi pentru bunul trai al celor ce rămîn. Fiecare om are o valoare unică în univers; nimeni şi nimic nu=l poate înlocui în misiunea ce are de îndeplinit. Dar crima uciderii este desnodămîntul fatal la care se ajunge în urma neînţelegerilor şi certurilor în relaţiile dintre oameni. De aceea Mîntuitorul Hristos nu opreşte şi nu condamnă numai uci=derea în sine, după cum se vede clar din dovezile menţionate, ci El cere să fie dezrădăcinate şi înlăturate din sufletul omului şi prici=nile care duc la înrăutăţirea relaţiilor dintre oameni şi la ucidere, cum sînt: ura, mînia, invidia, mîndria, dorinţa de stăpînire şi în ge=neral egoismul care este rădăcina tuturor păcatelor. Iisus Hristos cere să fie înlăturat răul din rădăcina lui. «Aţi auzit, spune Mîntuitorul, că s=a zis celor de demult: să nu ucizi, iar cel ce va ucide pe cineva va fi vinovat de dat judecăţii. Eu însă vă zic că tot cel ce se mînie pe fratele său, va fi vinovat de dat judecăţii» (Mat. 5, 21=22). Chiar şi rostirea cuvintelor necuviincioase şi jignitoare la adresa seme=nilor este oprită (Mat. 5, 22). «Acolo se poate spune că este pace, zice Origen, unde toţi se înţeleg, unde nici unul nu se ceartă, unde nimic nu se face cu duşmănie, unde nimeni nu se poartă cu neome=nie» (Coment. la Rom. P. G. XIV, 988). Iisus Hristos îndeamnă pe apostoli să nu se lase stăpîniţi de pofta şi goana după locuri înalte, care sînt pricină de multe neînţelegeri între oameni şi popoare. «Acela

---

23) Mgr. Em. Bougaud, *Iisus Cristos*, trad. de C. Ceruleanu, Bucureşti, 1939, p. 395.

24) „Într-adevăr, dacă este o nenorocire, dacă este crimă ca un om să se năpustească cu sabia asupra altui om, cu cît mai dezastruos, cu cît mai criminal este ca acelaşi lucru să se facă de atîtea mii de oameni!“ (Erass=mos, *op. cit.*, p. 57).

care va vrea să fie mare să vă fie slujitor, iar acela ce va vrea să fie întîiul între voi, să fie slujitorul vostru» (Mat. 20, 26=27). Căci omul este cu atît mai mare cu cît a reuşit să se depăşească pe sine, biruind egoismul şi dăruindu=se pentru binele semenilor săi. Dezbina=rea şi neînţelegerea între oameni zdruncină temelia morală a socie=tăţii omeneşti. «Toată împărăţia care se dezbină înlăuntrul său, se pustieşte, şi toată cetatea sau casa, care se dezbină înlăuntrul ei, nu durează» (Mat. 12, 25). De aceea Mîntuitorul Hristos recomandă stăruitor ca în cazul unei neînţelegeri, oamenii să se împace din vreme, pentru a înlătura astfel de la început orice pericol de ceartă care poate avea urmări destul de grave. «De=ţi vei aduce darul tău la altar, spune Iisus, şi acolo îţi vei aduce aminte că fratele tău are ceva împotriva ta, lasă darul tău acolo, la altar, şi du=te de te împacă mai întîi cu fratele tău şi apoi vino şi=ţi adă darul tău. Impacă=te cu fratele tău curînd cît eşti încă pe cale cu el» (Mat. 5, 23=25). Primul şi cel mai însemnat dar pe care trebuie să=l aducem lui Dumnezeu este o inimă caldă şi plină de dragoste, curăţită de orice răceală, indiferenţă şi duşmănie faţă de semeni [25]).

Ca Domn al Păcii deci, Iisus Hristos, pe de o parte, opreşte cu desăvîrşire orice acţiune, chiar cît de mică ar fi ea, prin care se pune în primejdie viaţa omului şi se înrăutăţesc relaţiile dintre oameni, iar pe de altă parte îndeamnă mereu la împăcare şi pace şi lucrează El însuşi la realizarea ei. Iisus e omul păcii. A venit să aducă pacea. Toată Evanghelia Sa nu este decît o solie şi o învă=ţătură despre pace [26]). Insăşi lucrarea de mîntuire şi răscumpărare a omului este o lucrare de pace; prin ea Mîntuitorul Hristos a înlă=turat prăpastia între om şi Dumnezeu, pricinuită de păcatul strămo=şesc al neascultării, şi a împăcat pe om cu Dumnezeu, făcîndu=l din nou fiu iubit al Său (Ioan 1, 12; Rom. 5, 10=11); a împăcat pe om cu sine însuşi, dîndu=i pacea lăuntrică a sufletului şi a împăcat pe oameni întreolaltă făcîndu=i să trăiască laolaltă în pace şi bună înţelegere. Sf. Apostol Pavel scoate în evidenţă acest aspect al lu=crării Mîntuitorului: «Pacea noastră, spune el, este Iisus Hristos care a făcut din două feluri de oameni unul (adică din evrei şi din pă=gîni) şi a rupt peretele din mijloc care=i despărţea, desfiinţînd vrajba prin trupul Său... pentru ca să=i zidească pe cei doi întru=un om nou, făcînd pace, şi să=i împreuneze iarăşi pe amîndoi într=un singur trup, cu Dumnezeu, prin Cruce, omorînd prin ea vrăjmăşia. Şi venind v=a vestit vouă pace celor de departe şi celor de aproape, căci prin El avem şi unii şi alţii apropierea de Tatăl într=un Duh» (Efes 2, 14=18). «Cu greu se poate găsi o tîlcuire mai frumoasă şi mai înaltă a păcii decît această zidire a doi oameni într=un singur trup, cum zice Sfîntul Pavel» [27]). Pentru realizarea şi statornicirea păcii între oameni, Mîntuitorul Hristos a căutat deci ca să înlăture mai întîi toate deo=sebirile de neam, de religie etc. care erau, cum bine spune sf. Pavel, ca un fel de ziduri de despărţire şi de vrajbă între oameni. Prin învăţătura Sa, Mîntuitorul a arătat că toţi oamenii sînt egali, toţi

---

25) S. Sepiéter, *La vie chretienne*,, Paris, 1933, p. 293-294.

26) Pr. Prof. Grigorie T. Marcu, *Biserica ortodoxă şi lupta pentru apă-rarea păcii*, în Ortodoxia, nr. 1/1951, p. 26.

27) † Iustin. Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, *Pastorala la Naşterea Domnului*, în rev. Mitr. Mold. şi Suc., Iaşi, 1957/11-12, p. 722.

au o origine comună din prima pereche de oameni; fiecare om, indiferent cine ar fi el, este aproapele meu (Luca 9, 51-56); nu mai există iudeu sau elin, barbar sau scit, parte bărbătească sau femeiască, ci toţi sînt una şi în toţi este Hristos (cf. Col. 3, 11); de aceea toţi au aceleaşi drepturi şi datorii şi toţi au un scop comun: binele şi fericirea tuturor. Toţi creştinii sînt fiii lui Dumnezeu (Ioan 1, 12; Rom. 8, 16), toţi sînt fraţi întreolaltă (Mat. 23, 8), avînd pe Dumnezeu ca tată al tuturor (Mat. 6, 9); sînt uniţi cu toţii prin acelaşi botez şi aceeaşi credinţă în Hristos, formînd astfel cu toţii marea familie a copiilor lui Dumnezeu (Efes. 2, 19). Prin credinţă şi prin Sf. Botez Iisus Hristos se sălăşluieşte în inimile tuturor creştinilor şi prin aceasta ne uneşte cu Sine şi între noi, ne face unii altora mădulare, alcătuind astfel Trupul tainic al Bisericii Sale, care este Impărăţia lui Dumnezeu pe pămînt, Impărăţia păcii (Rom. 14, 17).

Fiind deci egali, fraţi întreolaltă şi fii ai lui Dumnezeu uniţi prin Hristos (Efes. 3, 17), toţi creştinii trebuie să trăiască laolaltă în pace, şi bunăînţelegere. «De aceea, tocmai pentru a înfăptui această pace Mîntuitorul Hristos bate pururea la uşa sufletului fiecăruia dintre noi, cum Insuşi a spus: «Iată, Eu stau la uşă şi bat; de va auzi cineva glasul Meu şi va deschide uşa voi intra la el şi voi cina cu el şi el cu Mine» (Apoc. 3, 20)[28]). «Veniţi la Mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi Eu vă voi odihni pe voi» (Mat. 11, 28). «Trăiţi în pace unii cu alţii» (Marcu 9, 50) este chemarea Domnului Păcii adresată tuturor oamenilor. Iisus întîmpină adeseori pe apostolii şi ucenicii săi cu cuvintele «Pace vouă» (Ioan 19, 20, 26) sau «mergi în pace» (Mat. 5, 34; Luca 7, 50; 8, 48). Prin aceasta El arată că pacea este bunul suprem de care are nevoie fiecare om. «Pace las vouă, pacea Mea o dau vouă; nu precum dă lumea dau Eu vouă. Să nu se turbure inima voastră nici să se spăimînteze» (Ioan 14, 27). «Pacea pe care Mîntuitorul o numeşte apăsat «pacea Mea» este darul dumnezeiesc al împăcării pămîntului cu cerul, care s-a revărsat în lume, prin coborîrea Fiului lui Dumnezeu printre oameni, şi din care izvorăşte pacea în suflete, pacea între oameni şi pacea cu Dumnezeu»[29]). Cuvîntarea rostită înainte de rugăciunea arhierească, Mîntuitorul o încheie cu următoarele cuvinte, adresate apostolilor: «Acestea am grăit vouă ca întru Mine pace să aveţi» (Ioan 16, 33). Desăvîrşirea morală, pe care Iisus o pune ca idealul suprem pentru fiecare credincios (Mat. 5, 48), include şi chemarea la realizarea păcii. Dîndu-ne pacea Lui, Domnul Iisus Hristos vrea ca ea să fie statornicită în şi între oameni, adică fiecare om să devină un izvor şi un făcător de pace. «Dumnezeu, spune Sf. Pavel, care ne-a împăcat cu Sine prin Iisus Hristos ne-a încredinţat slujirea împăcării» (II Cor. 5, 8). «In orice casă veţi intra, mai întîi spuneţi «Pace casei acesteia!» (Luca 10, 5). Pe cei ce-şi împlinesc cu conştiinciozitate această nobilă şi profund umană misiune, Mîntuitorul îi fericeşte şi-i numeşte fii ai lui Dumnezeu. «Fericiţi sînt făcătorii de pace, căci aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema» (Mat. 5, 9). Pe cît de mare este bucuria Mîntuitorului atunci cînd credinciosul ascultă chemarea Sa şi devine un

---

28) *Idem, ibidem.*

29) Prof. Iustin Moisescu, *Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii*, în rev. Studii Teologice, Bucureşti, 1953/3-4, p. 238.

făcător de pace, un fiu al lui Dumnezeu (Mat. 5, 9), pe atît de mare este durerea Lui, atunci cînd chemarea Sa la pace şi bunăînţelegere nu găseşte ecoul cuvenit în sufletele oamenilor. Dînd glas acestei dureri profunde, Domnul Hristos spune cu grai profetic: «Ierusalime, Ierusalime, cel ce omori pe prooroci şi ucizi cu pietre pe cei trimişi la tine, de cîte ori am voit să adun pe fiii Tăi, cum îşi adună cloşca puii sub aripi, dar nu ai voit» (Mat. 23, 37).

Pentru statornicirea păcii între oameni şi popoare, Mîntuitorul Hristos a lăsat dragostea de Dumnezeu şi de oameni ca lege fundamentală a vieţii omeneşti (vezi Ioan 13, 34-35; Luca 10, 27-28). In raport cu dragostea creştină care nu îngăduie a face rău aproapelui nu numai cu fapta dar nici printr-un simplu cuvînt sau gînd, care dimpotrivă se îngrijeşte numai de binele şi fericirea semenilor pînă la lepădarea de sine şi jertfă; în raport cu dragostea care înseamnă bucuria de a face altora bucurie şi durere pentru durerea semenilor, cearta şi războiul apar ca tot ceea ce poate fi mai opus şi mai condamnabil. Dragostea nu poate fi niciodată de acord cu războiul rece sau cald. Prin aceasta ea se impune ca mijlocul cel mai sigur pentru înlăturarea definitivă a războiului şi neînţelegerilor dintre oameni şi popoare şi pentru statornicirea şi consolidarea unei păci permanente în lume. «Iubirea universală este cea mai puternică inspiratoare şi totodată cea mai sigură garanţie de pace. Şi cu adevărat dacă oamenii se iubesc ca fraţii cum ar putea să se mai ucidă ca duşmanii»[30]). Dragostea este cel mai puternic, mai adînc şi mai plenar simţămînt omenesc, care angajează raţiunea şi voinţa omului numai la săvîrşirea binelui. Prin caracteristicile specifice ei, dragostea izbuteşte ca nimic altceva să apropie pe oameni întreolaltă, prin ceea ce au mai specific şi mai intim ca persoane, şi-i face «o inimă şi un suflet», îi face să trăiască în armonie, bunăînţelegere, frăţietate şi ajutorare reciprocă. De aceea sf. Pavel numeşte dragostea «cingătoarea desăvîrşirii» (Col. 3, 14), căci ea sălăşluieşte în sufletele tuturor «pacea care covîrşeşte toată mintea» (Filip. 4, 7).

Desigur că Iisus Hristos este numit Domn al Păcii nu numai pentru învăţătura sa sublimă despre pace ci şi pentru viaţa şi activitatea Sa pentru realizarea păcii. El a trăit ceea ce a învăţat, şi a învăţat ceea ce a trăit[31]). Intre învăţătura şi viaţa Lui este o unitate desăvîrşită. Una se tălmăceşte prin cealaltă. De aceea viaţa Domnului Hristos rămîne pentru totdeauna ca pilda cea mai vie şi mai frumoasă de viaţă virtuoasă, de slujire plină de dragoste faţă de semeni pentru sălăşluirea păcii în şi între oameni.

Urmînd pilda lui Iisus – Domnul păcii –, sf. Apostoli au devenit şi ei făcători de pace, prin cuvînt şi faptă. Sf. Apostol Pavel deplînge şi condamnă pe creştinii din Corint care au ajuns la neînţelegere şi dezbinări între ei: «Rogu-vă pe voi, fraţilor, în numele Domnului Iisus Hristos, ca toţi acceaşi să vorbiţi şi să nu fie printre voi dezbinări, ci să fiţi uniţi în duh şi în cugete... Voiesc să vă spun, că fiecare din voi zice: «Eu sînt al lui Pavel», «Eu sînt al lui Apolo», «Eu sînt al lui Chifa», «Iar eu sînt al lui Hristos». Au doară s-a

---

30) Pr. Al. Moisiu, *Pacea creştină în slujba păcii lumii*, în rev. Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1959/3-4, p. 176.

31) Mgr. E. Bougaud, *op. cit.*, p. 462-463.

împărţit Hristos? Au doară Pavel s=a .răstignit pentru voi? Sau în numele lui Pavel v=aţi botezat?» (I Cor. 1, 10=13). De asemenea sf. Pavel deplînge pe aceiaşi creştini pentru că au judecăţi între ei: «Destul de înjositor este faptul, că aveţi judecăţi între voi» (I Cor. 6, 7). «Spre ruşinea voastră vă zic aceasta» (I Cor. 6, 5). Dînd îndrumări de comportare în viaţă ucenicului său Timotei, Sf. Pavel îi spune: «Ţine=te de dreptate, de credinţă, de dragoste, de pace... Fereşte=te de dispute nebuneşti şi zadarnice, ştiind că ele nasc certuri; şi sluga Domnului nu trebuie să se certe, ci să fie blînd cu toţi» (II Timotei 2, 22=24). «Nici o vorbă putredă să nu iasă din gura voastră, ci numai cuvinte bune... ca ele să aducă folos ascultătorilor... Toată supărarea şi iuţimea şi mînia şi strigarea şi hula cu toată răutatea să fie îndepărtate de la voi, şi să fiţi unul cu altul buni, miloşi, iertîndu=vă unul pe altul» (Efes. 4, 29, 31=32). «De vă mîniaţi, să nu greşiţi; să nu vă apuce asfinţitul soarelui mînioşi şi să nu daţi loc diavolului» (Efes. 4, 26=27). El cere tuturor creştinilor să se ferească de ceea ce produce neînţelegeri şi certuri şi să fie următori ai lui Hristos, trăind în pace unii cu alţii: «Să urmăm faptele păcii şi ale întăririi dintre noi» (I Cor. 7, 15). «Căutaţi pacea cu toţi şi sfinţenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu» (Evrei 12, 14). «Căci Impărăţia lui Dumnezeu este dreptate şi pace şi bucurie în Duhul Sfînt» (Rom. 14, 17; vezi şi Rom. 2, 10; 12, 18; I Cor. 7, 15; II Cor. 13, 11; Efes. 4, 3; Filip. 4, 9; I Tes. 5, 13 etc.). Pacea se realizează prin trăirea în dragoste, certificatul viu al creştinului, fără de care toate celelalte n=au nici o valoare şi putere (I Cor. 13, 1=13). Sf. Apostol Ioan accentuiază de asemenea rolul dragostei în statornicirea păcii. După el dragostea înseamnă lumină, pace şi viaţă, iar lipsa dragostei adică ura înseamnă întuneric, neînţelegere şi moarte. «Noi ştim că am trecut de la moarte la viaţă, pentru că iubim pe fraţi. Cel ce nu iubeşte pe fratele său, acela petrece în moarte. Tot cel ce urăşte pe fratele său este ucigaş» (I Ioan 3, 14=15 vezi şi I Ioan 1, 9=11; 4, 7=21). Dragostea împlinită nu numai cu cuvîntul şi cu promisiunea ci mai ales cu fapta ne aduce pacea desăvîrşită (I Ioan 3, 18=19). Indemnuri preţioase dă şi sf. ap. Petru: «Cine voieşte să iubească viaţa şi să vadă zile bune să=şi oprească limba de la rău şi buzele sale să nu grăiască vicleşug, să se ferească de rău şi să facă binele, să caute pacea şi s=o urmeze» (I Petru 3, 10=11). «Să nu pătimească cineva din voi ca ucigaş, sau ca hoţ, sau ca făcător de rele sau ca rîvnitor de lucru străin» (I Petru 4, 15). «Fiţi toţi într=un cuget, miloşi, iubitori de pace, milostivi, prietenoşi şi smeriţi. Nu plătiţi cu rău pentru rău. Dar mai presus de toate să aveţi dragoste fierbinte unii către alţii» (I Petru 3, 8; 4, 8). Prin respectarea acestor porunci creştinul devine un om nou, «împodobit cu frumuseţea nepieritoare a duhului, blînd şi paşnic, care este de mare preţ înaintea lui Dumnezeu» (I Petru 3, 4). Sf. Iacob stăruie asupra necesităţii de a smulge pornirile pătimaşe din suflet: ura, mînia, invidia etc. pentru că ele duc la neînţelegeri, certuri şi războaie (Iacob 4, 1=2). «Căci unde este zavistie şi poftă de sfadă, acolo este neorînduială şi tot lucrul rău» (Iacob 3, 16). Ca şi sf. Pavel, sf. Iacob cere ca să ne stăpînim şi să nu acţionăm sub impulsul mîniei, căci ea nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu (Iacob 1, 19=20). Legea opreşte uciderea, de aceea cel ce ucide se face călcător al legii (Iacob 2, 11;

5, 6). Fiecare creştin trebuie să se ferească de rău şi să se arate împlinitor al cuvîntului Evangheliei (Iacob 1, 2), să dovedească credinţa prin fapte bune (2, 26), iubind pe semenul său, oricine ar fi acesta (Iacob 2, 1-11) şi împodobindu-se cu înţelepciunea cea de sus, care este curată, paşnică, smerită, plină de îndurare şi de roade bune, nepărtinitoare şi nefăţarnică (Iacob 3, 17). In acest fel creştinul se dovedeşte a fi un împlinitor al dreptăţii legii şi un făcător de pace. «Căci roada dreptăţii se seamănă în pace făcătorilor de pace» (Iacob 3, 17). Cel ce cunoaşte acest lucru dar nu-l împlineşte în viaţa sa, adică nu este făcător de pace, prin aceasta săvîrşeşte un păcat (cf. Iacob 4, 17).

Datoria de a împlini porunca păcii. Din mărturiile scripturistice menţionate se vede clar că Domnul nostru Iisus Hristos opreşte cu desăvîrşire uciderea, războiul cald – uciderea în masă – precum şi războiul rece. «Creştinismul nu poate fi pus niciodată în slujba agresorilor şi aţîţătorilor de războaie... Este cea mai grozavă crimă dintre cîte se pot face: a înrăi şi a învrăjbi lumea, a sprijini aţîţarea la război şi moarte, în numele învăţăturii blîndului Iisus, în numele religiei creştine» [32]). Creştinismul este în esenţa sa o chemare spre pace, este, după definiţia Sf. Pavel, «Evanghelia păcii». In învăţătura Mîntuitorului pacea nu este numai un îndemn sau sfat ci este o datorie, o poruncă pentru fiecare om. Porunca este o dispoziţie dată de o autoritate sau de o persoană competentă, care trebuie executată întocmai. Ca Dumnezeu şi Domn al Păcii, Mîntuitorul Iisus Hristos desigur că are tot dreptul ca să dea tuturor creştinilor porunca de a trăi în pace unii cu alţii şi de a lucra mereu pentru statornicirea şi consolidarea păcii în lume. Aceasta cu atît mai mult cu cît porunca păcii are în vedere numai binele şi fericirea oamenilor. Ea nu este porunca stăpînului rău şi aspru faţă de sclavii săi, ci este porunca care porneşte din dragostea Părintelui pentru copiii săi iubiţi, cărora le vrea numai binele şi fericirea (vezi Mat. 7, 8-11).

Datoria fiecărui creştin este de a împlini cu conştiinciozitate porunca păcii. Mîntuitorul Hristos spune precis că dragostea creştinului faţă de El se dovedeşte prin împlinirea poruncilor, dintre care o însemnătate deosebită are porunca păcii. «De mă iubiţi, păziţi poruncile mele» (Ioan 14, 15; 14, 23; 15, 10). «De veţi face toate cîte vă poruncesc, prietenii Mei sînteţi» (Ioan 15, 14; 14, 24; cf. şi I Ioan 2, 3-6). Creştinul adevărat trebuie deci să împlinească toate poruncile şi prin aceasta el devine un imitator al lui Hristos, un făcător de pace. «Pacea trebuie s-o caute şi s-o urmeze fiul păcii, spune sf. Ciprian. Dacă sîntem moştenitori împreună cu Hristos să rămînem în pacea lui Hristos... Trebuie ca fiii lui Dumnezeu să fie făcători de pace, cu inima blîndă, nevinovaţi în cuvînt, cu bunăînţelegere în relaţiile lor» [33]).

In concret lucrarea de a împlini porunca păcii are trei aspecte. Mai întîi pentru a deveni un adevărat făcător de pace, trebuie să

---

32) Pr. Prof. P. Rezuş, *Invăţătura ortodoxă despre îmbunătăţirea vieţii religioase a credincioşilor*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 9-12/ 1959, p. 603.

33) *Despre unitatea Bisericii*, M. P. L. 4. col. 534.

fii un om virtuos, trebuie realizată deci pacea lăuntrică. «Păstrează tu mai întîi pacea, spune Toma de Kempis, şi atunci vei putea fi făcător de pace». Fiind un om virtuos şi plin de pace, credinciosul evită tot ceea ce ar duce la neînţelegere şi ceartă; de dragul păcii el renunţă chiar la unele pretenţii ale sale. El nu este niciodată pricină de neînţelegere între oameni, ci dimpotrivă caută totdeauna ca între el şi semenii săi, oricine ar fi aceştia, să stabilească relaţii de pace şi prietenie. Acesta este al doilea aspect în care se manifestă datoria de a împlini porunca păcii.

Pînă aici pacea se poate identifica cu virtutea blîndeţii. Dar porunca păcii nu se limitează numai la atît; ea se împlineşte nu numai statornicind relaţii de prietenie şi bunăînţelegere între tine şi semenii tăi ci şi între semenii tăi. Mai mult, a împlini porunca păcii înseamnă a înlătura neînţelegerile dintre oameni, a împăca pe cei învrăjbiţi, a împrieteni pe cei duşmăniţi, a-i întoarce de pe calea răului, a vrajbei, a războiului, pe calea binelui, a bunei înţelegeri, a păcii. Acesta este al treilea aspect al lucrării de statornicire a păcii. Porunca păcii implică deci acţiunea statornică de înlăturare a răului şi a manifestărilor lui în relaţiile dintre oameni. In această privinţă Mîntuitorul Hristos spune precis că n-a venit să aducă pacea în înţelesul de viaţă comodă, de tihnă şi inactivitate sau pactizare cu răul, ci sabie, adică lupta hotărîtă de înlăturare a păcatului din viaţa omenirii (cf. Mat. 10, 34); «Sabie împotriva păcatului, care nu-i uneşte pe oameni ci îi dezbină, care nu-i împacă întreolaltă ci îi învrăjbeşte, care nu adună ci risipeşte. Nici o tîrguială cu păcatul, nici o tranzacţie cu răul, nici o concesie inamicului de moarte al bunei voiri dintre fiii aceluiaşi Tată Ceresc»[34]. Păcatul trebuie înlăturat prin săvîrşirea statornică a binelui. «Nu vă lăsaţi biruiţi de rău, ci biruiţi răul cu binele» spune sf. Pavel (Romani 11, 12). Din aceasta reiese că lucrarea de realizare a păcii, atît a celei lăuntrice şi mai ales a celei dintre oameni, necesită un efort permanent. Este nevoie de efort continuu, de stăruinţă şi răbdare multă. Impărăţia lui Dumnezeu, care este împărăţia dreptăţii, a păcii şi a bucuriei (Rom. 14, 17), se ia cu străduinţă şi numai cei ce se silesc, aceia o cuceresc, spune Mîntuitorul (Matei 11, 12).

Pacea fiind o relaţie între oameni, posibilitatea ei de realizare nu depinde numai de o parte, de cel ce chiamă la pace, ci şi de cealaltă parte, de cel chemat la pace. In cazul cînd acesta răspunde pozitiv, atunci pacea se realizează îndată. Uneori însă, această chemare nu primeşte răspunsul cuvenit. Sf. Apostol Pavel a cunoscut că este greu a avea pace cu toţi oamenii. De aceea el spune: «Dacă se poate, pe cît este din partea voastră, trăiţi în bună pace cu toţi oamenii» (Rom. 12, 28). Tîlcuind acest verset, Sf. Grigorie cel Mare spune: «Fiindcă pacea nu poate să fie întărită totdeauna de ambele părţi (fiindcă cei răi o alungă), cei buni trebuie să ţină pacea cu toată puterea. De aceea şi adaugă Sf. Pavel: «cît este din partea voastră», pentru ca astfel pacea să rămînă în noi, chiar dacă este alungată din sufletele oamenilor păcătoşi. Pacea aturci o ţinem cu

---

34) Pr. Prof. Grigorie T. Marcu, *o. c.*, p. 23; vezi şi Fr. W. Foerster, *Hristos şi viaţa omenească*, trad. de N. Colan. ed. II, 1948, Sibiu, p. 197-199 şi 263-266.

adevărat, cînd greşelile celor trufaşi le urmărim cu stăruinţă, dar şi cu dragoste. Pe ei îi iubim, dar urîm păcatele lor... Căci dacă noi purtăm dragoste în suflet pentru cei ce ne urăsc, chiar dacă aceia nu sînt în pace cu noi, noi fără îndoială sîntem în pace cu ei»[35]).

In această situaţie deci, cînd în exterior nu se poate realiza o pace deplină, ne rămîne pacea lăuntrică, pacea sufletului, care statorniceşte viaţa omenească, o echilibrează şi îi dă un sens mai înalt. De asemenea dacă nu se poate statornici o pace desăvîrşită în care oamenii să fie uniţi prin aceleaşi concepţii şi idealuri de realizare a binelui, atunci este necesar să se menţină o stare de coexistenţă paşnică, adică o stare în care oameni şi popoare, cu concepţii, sisteme sociale şi politice diferite, trăiesc laolaltă în bunăînţelegere, fără a se amesteca unul în treburile celuilalt. Deşi coexistenţa paşnică nu este o stare de pace desăvîrşită, totuşi ea este incomparabil mai bună decît starea de război, faţă de care trebuie preferată. De la ea se poate ajunge cu timpul la o pace desăvîrşită.

In această ordine de idei, este necesar să amintim că, după Sf. Părinţi şi scriitorii bisericeşti, pacea este necesară oamenilor buni pentru a=i uni şi întări în realizarea binelui, nu şi oamenilor răi pentru a=i uni în săvîrşirea răului. «Să se ştie între cel fel de oameni să se facă pace, spune Sf. Grigorie cel Mare. Căci după cum este foarte păgubitor atunci cînd celor buni le lipseşte bunaînţelegere, tot astfel este foarte păgubitor cînd aceasta nu lipseşte celor răi. Deci dacă răutatea celor răi se uneşte în pace, atunci creşte puterea faptelor celor rele, căci cu cît sînt mai uniţi în răutate, cu atît mai cu putere se înverşunează în păgubirea celor buni. Cine uneşte deci pe cei răi în pace, acela ajută la întărirea răutăţii, deoarece atunci apasă si mai greu pe cei buni, pe care îi prigonesc împreună»[36]). De fapt, ţinînd seama că pacea adevărată este bazată pe virtute şi uneşte pe oameni prin acelaşi ideal – realizarea binelui şi fericirii pentru toţi – legătura dintre cei răi nu poate fi socotită şi numită pace. «Pacea există şi între tîlhari şi lupi, spune Isidor Pilusiotul; la cei dintîi pentru vătămarea oamenilor, iar la ceilalţi pentru distrugerea turmelor. Dar noi nu putem numi pace pe aceea care nu este împodobită cu dreptatea, cu virtutea» (Epistola 246, P. G. 78, col. 924). Sf. Grigorie cel Mare dă ca exemplu de propovăduitor al păcii printre cei răi pe sf. Ap. Pavel, care fiind prins de farisei şi saduchei – uniţi împotriva lui –, prin cuvîntarea ţinută în faţa lor (F. Ap. 23, 8) a produs o ruptură între ei şi astfel a scăpat nevătămat din adunarea care înainte=l osîndea, dar acum se desbinase în două părţi certîndu=se între ele[37]). Pentru a fi asigurată deci domnia păcii trebuie micşorată puterea răului prin stricarea legăturii între slujitorii lui, care să fie aduşi apoi la bine, la pacea adevărată.

Ideal este ca fiecare om să împlinească cu toată conştiinciozitatea porunca păcii, să înlăture ceea ce împiedică statornicirea păcii şi să cultive ceea ce ajută şi favorizează realizarea şi consolidarea ei. Chemarea la împăcare, pace şi dragoste, prin cuvînt şi faptă,

---

35) Epistola II-a, XI, P. L. 77, col. 1121 A. B., după Pr. Al. Moisiu, *Sf. Grigorie cel Mare, propovăduitor al păcii*, rev. cit., p. 99.

36) *Cartea Reg. Pastorale*, III, P. L. 77, col. 93 A., după Pr. Al. Moisiu, *Sf. Grigorie...*, p. 103.

37) *Idem, ibidem.*

este o acţiune cu care oamenii trebuie să se întîmpine reciproc. Căci fiecare om doreşte să trăiască, să fie lăsat în pace, să nu=i pricinuiască nimeni vreun rău ci să fie ajutat frăţeşte de semenii săi. Acestor dorinţi pe deplin justificate le corespunde datoria ca fiecare om la rîndul său să lase pe semenii săi să trăiască în pace, să nu le pricinuiască nici cel mai mic rău, ci dimpotrivă să=i ajute devenind astfel unii pentru alţii izvor de viaţă şi bucurie reciprocă. Legea de aur a realizării păcii trebuie să fie deci, sub aspect negativ : «Ceea ce ţie nu=ţi place altuia nu=i face», iar sub aspect pozitiv : «Cum voiţi să vă facă vouă oamenii, faceţi şi voi asemenea» (Luca 6, 31). Prin aceasta s=ar ajunge la statornicirea şi consolidarea unei păci permanente în lume. De aceea cultivarea sentimentelor paşnice constituie adevărata educaţie socială[38]). Formarea omului trebuie îndreptată spre cristalizarea unui caracter paşnic şi făcător de pace[39]).

Pentru creştini modelul suprem de pace este Sf. Treime, viaţa celor 3 Ipostase divine în unitatea fiinţială a Dumnezeirii. Firea umană, spune sf. Grigorie de Nisa, trebuie să imite modul de vieţuire al firii dumnezeieşti, al sf Treimi. «Părinte sfinte, se roagă Iisus Părintelui Ceresc, pe cei ce Mi I=ai dat păzeşte=i în numele Tău ca să fie una, după cum şi Noi una sîntem» (Ioan 17, 11). De asemenea model suprem de făcător de pace este Domnul nostru Iisus Hristos. Creştinul va fi un adevărat făcător de pace, cînd va fi un adevărat imitator al lui Hristos, împodobindu=şi viaţa cu podoaba virtuţilor lui Hristos. Prin viaţa fiecărui creştin trebuie să se străvadă, ca printr=o oglindă vie, chipul plin de lumină, de dragoste şi pace al lui Iisus. De aceea se şi spune că fiecare creştin este un «alter Christus». Oamenii trebuie să ia pildă şi imbold de realizare a păciii, însăşi ordinea şi pacea firii. Sfinţii Părinţi spun că ordinea fizică trebuie să fie un model pentru ordinea morală dintre oameni. Aşa după cum toate făpturile se supun legilor respective şi realizează astfel ordinea şi pacea făpturii, tot aşa şi oamenii, prin voinţa lor luminată de raţiune, trebuie să se conformeze legii morale, pentru a realiza astfel ordinea şi pacea în omenire. In acest sens chiar viaţa animalelor este un exemplu de viaţă paşnică, pe care oamenii trebuie să=l imite. «Stricătorii păcii, spune sf. Grigorie cel Mare, trebuie sfătuiţi ca dacă îşi închid urechile faţă de poruncile cereşti să=şi îndrepte mereu ochii sufletului spre cele ce se petrec în firea celor de jos : cum păsările de acelaşi neam zburînd împreună nu se despart şi cum animalele lipsite de minte pasc în turme. Dacă toate acestea le observăm cu grijă, vedem cum toate ne arată fără excepţie ce păcat mare săvîrşesc făpturile raţionale prin neînţelegerile dintre ele, deoarece aceştia (oamenii) pierd chiar întrebuinţarea minţii, ceea ce acelea păstrează din pornirea firii»[40]).

Din cele arătate putem desprinde uşor caracteristicile păcii pro=

---

38) Fr. W. Foerster, o. c., p. 264.

39) Toma de Kempis, în *Urmarea lui Hristos*, spune: *„Homo pacificus, magis prodest quam bene doctus“* (Un om paşnic este mai de folos decît un om învăţat).

40) *Cartea Reg. Past.* III, P. L. 77, col. 90. BC., după Pr. Al. Moisiu, *Sf. Grigorie...* p. 102.

Erasmus din Roterdam în lucrarea menţionată stăruie mult asupra acestui fapt. El scoate în evidenţă faptul că numai animalele din specii diferite se luptă între ele ; animalele din cadrul aceleiaşi specii nu se luptă

povăduită de Mîntuitorul Hristos. Ea are 3 aspecte: pacea omului cu Dumnezeu, pacea omului cu sine însuşi sau pacea sufletească, lăuntrică şi pacea omului cu semenii săi. Pacea cu Dumnezeu reprezintă raportul firesc şi ideal ce trebuie să existe între om şi Dumnezeu, raportul de la părinte iubitor la fiu ascultător, manifestat prin împlinirea poruncilor sale, cu ajutorul harului divin. Pacea cu Dumnezeu are ca rod şi urmare firească pacea lăuntrică, în fiinţa noastră, adică pacea cu noi înşine. Ea este o stare de armonie, mulţumire şi linişte sufletească, care se păstrează şi se întăreşte prin îndreptarea voii noastre după voia lui Dumnezeu, prin cumpănirea întru dreptate, rînduirea întru înţelepciune şi ducerea la împlinire în chip cuvenit a tuturor năzuinţelor, înclinărilor şi dorirîlor noastre. Cel ce are pacea lăuntrică este plin de dragoste, acela iradiază pace, acela devine făcător de pace, căci dragostea şi pacea din fiinţa noastră caută în mod firesc pacea cu oamenii din jur, cu oamenii din toată lumea. Pacea fiecăruia dintre oameni cu semenii săi se păstrează şi se întăreşte prin revărsarea dragostei frăţeşti a fiecăruia peste ceilalţi, încît să nu caute nimeni numai ale sale, ci fiecare să caute şi de ale altora (Filip. 2, 4). Iar pacea între popoare se păstrează şi se întăreşte prin cunoaştere şi cinstire reciprocă, prin îngăduinţă şi înţelegere largă a unuia faţă de celălalt, în privinţa orînduirii lăuntrice a fiecăruia, prin vieţuirea între ele după legea dragostei şi a dreptăţii, prin sprijin şi ajutor frăţesc, pentru propăşirea fiecăruia şi pentru fericirea tuturor [41]).

Pacea creştină este deci mai întîi o prietenie cu Dumnezeu şi cu oamenii, o pace interioară din care izvorăşte ca raza din soare pacea externă, adică pacea între oameni şi popoare. Pentru a voi şi căuta cu toată puterea pacea, omul trebuie cîştigat la o nouă viaţă. «Abia în lumina acestei noi vieţi, bunurile pentru care se ceartă oamenii pierd valoarea lor, iar realizarea păcii apare în înţelesul supra pămîntesc; abia atunci este posibil ca să se rezolve pe calea păcii conflictele omeneşti» [42]). Ca să asiguri pacea, trebuie să asiguri

---

între ele decît foarte rar, ele trăiesc laolaltă în mod organizat şi se apără prin ajutorare reciprocă. „Cîinele nu mănîncă nici cînd carne de cîine, leii nu se luptă între ei. Între balaur şi balaur există pace. Între animalele veninoase este bunăînţelegere. Pentru om însă, nici o fiară nu este mai periculoasă decît omul. De asemenea, animalele cînd se luptă, se luptă cu arme naturale, numai noi ne luptăm cu arme născocite împotriva naturii, printr-o artă drăcească şi, deşi oameni, sîntem instruiţi în vederea nimicirii oamenilor. Apoi, ele nu atacă din te miri ce pricină, ci fie cînd foamea le aduce în stare de nebunie, fie cînd se simt atacate sau se tem pentru odraslele lor. Pe cînd noi, Dumnezeule nemuritor, pentru ce pricini neînsemnate dezlănţuim tragediile îngrozitoare ale războaielor ! Pentru astfel de lucruri între fiare se duce război în doi şi încă foarte scurt. Şi oricît de crîncenă este lupta, odată ce una sau alta este rănită, lupta încetează. Cînd s-a auzit, ceea ce adesea fac oamenii, ca o sută de mii de fiare să fi căzut într-o măcelărire reciprocă ?“ (*op. cit.*, p. 47-48). Prin răutatea sa, manifestată în război, omul întrece şi cele mai sălbatice animale. De aceea războiul constituie o negare a calităţii de om, o ieşire din cadrul speciei umane, cea mai mare decădere posibilă pentru fiinţa omului. În acest sens se poate spune că viaţa animalelor poate servi pentru oameni ca un imbold spre pace şi bunăînţelegere.

41) † Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, *Pastorala la Naşterea Domnului 1959*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, 1959/9-12, p. 538-539.

42) Fr. W. Foerster, *Hristos şi viaţa omenească*, ed. II, Trad. de N. Colan, ed. II, Sibiu, 1946, p. 265.

în prealabil dispoziţia lăuntrică a oamenilor de a o considera ca atare, de a o dori cu ardoare, de a o cuceri prin efort continuu, de a o apăra mereu. «Trebuie să=l revoluţionezi, să=l transformi în prealabil pe om. Iisus Hristos a început de aici, de la reforma lăuntricului omenesc... Pacea trainică se construieşte înlăuntrul fiinţei omeneşti. Pe măsură ce capătă trup acolo, apele neînţelegerilor dintre oameni se liniştesc de la sine»[43]). Mîntuitorul stăruieşte asupra deosebirii dintre pacea exterioară, pe care oamenii pot s=o impună, uneori, din afară, şi pacea lăuntrică a credinciosului, pe care El a adus=o pe pămînt şi care se poate păstra, dacă omul voieşte, împotriva oricăror piedici»[44]).

Punînd accentul pe înnoirea şi pacea lăuntrică învăţătura creştină nu neglijează nicidecum pacea exterioară dintre oameni, ci dimpotrivă caută ca s=o întărească şi s=o consolideze prin cea lăuntrică. Dar nici aspectul exterior al păcii nu este neglijat. Aceasta se vede şi din faptul că pacea între oameni este pusă în strînsă legătură de dependenţă cu dreptatea şi dragostea, virtuţi eminamente sociale. Sub influenţa egoismului omul caută adeseori să exagereze şi să extindă sfera drepturilor şi intereselor sale în dauna drepturilor semenilor săi, pe care le ignorează, căutînd să micşoreze cît mai mult sfera îndatoririlor faţă de ei. De aici pornesc apoi toate conflictele în relaţiile dintre oameni şi popoare. Misiunea dreptăţii este de a veghea la respectarea drepturilor cuvenite fiecărui om şi popor şi la îndeplinirea cu conştiinciozitate a datoriilor, unii faţă de alţii. Din aceasta rezultă armonia şi pacea între oameni. De aceea pacea apare ca dependentă de realizarea dreptăţii sub toate aspectele ei, în viaţa individuală, socială şi în raporturile dintre popoare. «Intre oameni şi popoare nu se poate statornici şi păstra pacea desăvîrşită, dacă la temelia organizării vieţii sociale şi a raporturilor dintre state nu se aşează dreptatea»[45]). «Pacea va fi lucrul dreptăţii, iar roada dreptăţii va fi liniştea şi nădejda în veci de veci» (Isaia 32, 17; Ps. 84, 11). «Pacea amestecată cu dreptatea, zice Isidor Pilusiotul, este un bun dumnezeesc, iar dacă una din ele ar exista fără cealaltă se vatămă frumuseţea virtuţii» (Epistola 246, P. G. 78, col. 924). Pacea este fundamentată pe dreptate, este o pace dreaptă, dar izvorîtă, după cum am văzut, din dragoste. Prin aceasta pacea nu apare numai ca o stare de ordine externă, mecanică, aparentă şi instabilă, ci este ancorată cu rădăcini adînci şi trainice în sufletele oamenilor. Pacea este deci un bun spiritual, sufletesc, dar şi unul social, cultural, economic, biologic, sociologic, istoric şi politic. Prin dragoste şi dreptate pacea se sălăşluieşte în toate domeniile vieţii umane. Ea angajează pe om în totalitatea manifestărilor vieţii sale.

De fapt, dragostea include dreptatea şi toate celelalte virtuţi (Mat. 21, 40; Rom. 13, 8=10); în această situaţie se poate spune că prin trăirea în dragoste se realizează pacea sub toate aspectele ei, ceea ce înseamnă că statornicirea păcii presupune un nivel ridicat de viaţă morală. Privită în acest sens, pacea are un dublu caracter: pe de o parte ea constituie starea ideală a relaţiei dintre

---

43) Pr. Prof. Grigorie T. Marcu, *Biserica ortodoxă şi lupta pentru apărarea păcii*, în rev. Ortodoxia, 1951/1, p. 23, 37.
44) Prof. Iustin Moisescu, o. c., p. 258.
45) Prof. Iustin Moisescu, o. c., p. 266.

oameni, la care se ajunge prin împlinirea tuturor virtuţilor, iar pe de altă parte, ea este o poruncă atotcuprinzătoare, porunca de a împlini toate poruncile, de a realiza toate virtuţile, pentru a ajunge astfel la statornicirea şi consolidarea acestei stări sublime. Căci fiecare virtute în felul ei este făcătoare de pace, reprezintă un aspect al păcii, şi toate laolaltă crează pacea desăvîrşită şi permanentă între oameni. Pacea este edificiul sublim în care fiecare virtute reprezintă o coloană de susţinere fixată în temelia de granit a dragostei universale, sălăşluită în sufletele tuturor oamenilor. De aceea se poate spune că virtuţile sînt mijloacele cele mai bune de realizare a păcii, ele sînt armele făcătorului de pace. In acest caz starea de pace este identică cu ordinea morală, împlinirea legii morale sub toate aspectele ei.

Concluzii. Legea firii, legea morală naturală şi cea pozitivă, raţiunea umană, toate arată că pacea este starea firească şi necesară în relaţiile dintre oameni. Ea este idealul sublim la realizarea căruia trebuie să colaboreze permanent toţi oamenii. Şi totuşi privind realitatea, istoria omenirii, rămînem desamăgiţi, văzînd contrarul, că neînţelegerile, certurile şi războaiele au tulburat mereu viaţa şi pacea omenirii. Savantul elveţian Jean Jacques Babol a calculat că în ultimii 5559 de ani omenirea a avut de suferit tragedia a 14513 războaie, în medie aproape 3 pe fiecare an, în care şi-au pierdut viaţa 3.640 milioane de oameni. Numai ultimul război mondial a însemnat: 32 milioane militari ucişi, aproape 25 milioane oameni ucişi prin bombardamente, 29.500.000 răniţi, 21.245.000 oameni fără cămin, 1 milion copii rămaşi fără părinţi, 30 milioane locuinţe distruse din temelii etc. toate acestea costînd 375.000.000.000 dolari aur, de trei ori mai mult de cît primul război mondial. Şi trebuie să ţinem seama că toate aceste cifre se referă la războaie în care n-au existat mijloace de distrugere pe care le posedă astăzi omenirea.

Ceea ce este şi mai dureros este faptul că acest lucru s-a întîmplat adeseori şi între creştini. Nesocotind porunca dragostei şi a păcii dată de Hristos, lăsîndu-se mînaţi mai mult de porniri pătimaşe, egoiste, creştinii nu numai că au sfîşiat unitatea creştină, prin împărţirea în diferite confesiuni, dar s-au şi războit întreolaltă nu numai ca state ci şi ca Biserici. «Acesta este mai mult decît un paradox din cele mai absurde. Este un păcat de o gravitate excepţională în faţa lui Dumnezeu şi a lumii întregi, păcat de gravitatea unei apostasii» [46]).

Războiul a făcut din viaţa omenirii o mare de sînge şi foc. El constituie astfel pagina cea mai ruşinoasă din istoria speciei umane, care nu face cinste omului – coroana făpturii. Din aceasta omenirea contemporană trebuie să tragă învăţăturile şi concluziile cuvenite. Historia est magister vitae, spuneau cei vechi, în sensul că oamenii din prezent cercetînd şi văzînd faptele trecutului, trebuie să le urmeze pe cele bune şi să nu le mai repete pe cele rele, dintre care cea mai condamnabilă este războiul. Prezentul şi viitorul trebuie să fie deci într-un progres continuu în bine faţă de trecut. De aceea războiul trebuie înlăturat cu totul din viaţa omenirii, să rămînă numai o simplă amintire neplăcută a trecutului. «După cum prin educaţie şi

---

46) *Creştinismul şi pacea*, în rev. Ortodoxia, 1958/4, p. 609.

prin lege este cu putinţă să se înăbuşe împulsiunile de ură reciprocă ale indivizilor, tot aşa este posibil să fie educate treptat şi naţiunile pentru a evita războiul. *Deviza statelor moderne trebuie să fie abolirea totală a războiului...* Multe lucruri care păreau imposibile s=au dovedit posibile şi realizabile în evoluţia istorică»[47]). «După învăţătura Sfintei Scripturi şi a Sfintei Tradiţii războiul este o faptă omenească şi ca atare oamenii pot să=l elimine din viaţa lor, aşa cum pot elimina şi alte rele care depind de ei»[48]). Diferendele dintre state trebuie rezolvate numai pe cale paşnică, prin tratative şi bună înţelegere, nu prin forţă, intimidare şi război. Inlăturarea războiului se impune cu atît mai mult astăzi, pentru că – ţinînd seama de posibilităţile de distrugere ale armamentului nuclear – un nou război ar însemna o adevărată catastrofă cosmică, care ar pune în pericol însăşi existenţa planetei şi a speciei umane. Omenirea contemporană are de ales între bine şi rău, între pace şi război, care să=i aducă fie viaţa şi fericirea, fie distrugerea şi moartea.

Pentru ca omenirea să poată păşi pe calea binelui şi a păcii trebuie să înlăture toate mijloacele care tulbură frumuseţea păcii şi pricinuiesc războiul, adică tot felul de arme, care sînt unelte ale morţii. «Răul trebuie tăiat din rădăcină. Pentru a împiedica izbucnirea unui nou război, care ar putea nimici întreaga omenire, prin folosirea armelor atomice, nu există decît o singură cale: distrugerea cu desăvîrşire a tuturor armelor şi mijloacelor de război»[49]). Pentru înlăturarea definitivă a războiului şi statornicirea păcii este necesară deci dezarmarea generală şi totală.

Desigur că această dezarmare exterioară, materială, trebuie să meargă concomitent cu dezarmarea interioară, spirituală, care constă în dezbrăcarea sufletului omenesc de orice sentiment de ură, de răzbunare, de minciună, de egoism individual sau colectiv, de dorinţe nesătule de stăpînire, de tot felul de nedreptăţi. «Războiul e cea mai crudă faptă a urii ce clocește şi clocoteşte în inimile oamenilor. Ca să=şi verse potopul de ură, oamenii înclină să se nimicească cu armele... Dar dacă ura ar fi nimicită în toate inimile, războiul n=ar mai avea nici un temei ; cea mai cumplită osîndă s=ar şterge odată cu cel mai mare păcat». In acest fel dezarmarea interioară, spirituală, creează premizele şi starea morală favorabilă pentru realizarea dezarmării materiale, pe care o premerge chiar.

Pacea adevărată şi durabilă nu se realizează deci după principiul: si vis pacem, para bellum, ci tocmai dimpotrivă, prin înlăturarea răului, a războiului, şi prin săvîrşirea binelui, prin înlăturarea tuturor mijloacelor şi pricinilor care o primejduiesc, ceea ce înseamnă – sub aspect negativ – dezarmare materială şi spirituală, şi – sub aspect pozitiv – consolidarea în bine, în virtute.

Realizarea dezarmării, sub ambele aspecte, ar însemna statornicirea unei păci drepte şi permanente în care, după cuvîntul profeţilor, «Nu se va mai auzi de siluire, de prăpăd şi pustiire» (Isaia 60,

---

47) Hr. Andrutzos, *o. c.*, p. 345.

48) Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, *Apărarea păcii datoria tuturor cultelor religioase*, în rev. Ortodoxia, Bucureşti, 1952/2, p. 288.

49) † Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, *Pastorala la Învierea Domnului 1960*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1960/3-4, p. 163.

17=18). «Atunci popoarele vor preface săbiile lor în fiare de plug şi lăncile lor în seceri. Nici un neam nu va mai ridica sabia împotriva altui neam şi nu vor mai învăţa să lupte» (Isaia 2, 4; Iezechil 39, 9). Această stare ideală poate deveni o realitate dacă oamenii din lumea întreagă o doresc cu ardoare, dacă îşi unesc eforturile şi lucrează sincer şi efectiv pentru realizarea ei. De aceea în faţa aces=tor probleme vitale de care depinde existenţa, viaţa şi fericirea ome=nirii, toţi oamenii trebuie să=şi dea mîna. «Pot fi păreri deosebite în orice alte chestiuni, de teologie, de ştiinţă, de politică, de economie, de literatură sau artă – şi în orice alte preocupări omeneşti; nu poate fi însă decît o singură părere în ce priveşte războiul şi pacea. Răz=boiul este un păcat şi o nenorocire, pentru că este violenţă, ucidere, jaf; pacea este o binefacere şi o cerinţă universală, pentru că este condiţia necesară vieţii omeneşti» [50]). De aceea războiul trebuie înlă=turat din viaţa omenirii, iar pacea să fie apărată şi statornicită de=finitiv în lume. Conştientă de acest fapt, omenirea contemporană, în marea ei majoritate, s=a încadrat în mişcarea mondială de luptă pentru pace. O puternică trezire a conştiinţei publice mondiale cu privire la dorinţa de pace şi înlăturarea pericolului unui nou război este fenomenul dominant care caracterizează epoca contemporană.

Implinind cu conştiinciozitate porunca păcii lui Hristos, creştinii din lumea întreagă vor aduce o contribuţie însemnată la biruinţa păcii în lume. De aceea creştinii, fără deosebire de confesiune, tre=buie să lucreze cu cuvîntul şi cu fapta, pentru pacea a toată lumea, pentru care se roagă cu toţii. «Intr=o problemă de gravitatea şi im=portanţa păcii mondiale, nu există motiv de ezitare sau părere opusă ... Bisericile se vor găsi în contrazicere cu propriul lor interes, cu mi=siunea lor şi cu rugăciunile lor pentru pacea lumii, dacă nu vor cola=bora efectiv şi pozitiv la stăvilirea războiului şi la stabilirea păcii» [51]).

Locul creştinilor este numai în rîndurile celor ce doresc pacea şi lucrează pentru ea; ei au anumite motive în plus care îi obligă la aceasta. Dacă pentru ceilalţi oameni lupta pentru pace izvorăşte din respectul pentru drepturile omului şi ale popoarelor, din iubirea de de patrie şi în general din postulatele permanente şi universale ale moralei naturale, pentru creştini şi îndeosebi pentru slujitorii altarelor lui Hristos ea constituie însăşi specificul învăţăturii şi misiunii lor, de a combate şi înlătura păcatul şi suferinţa şi de a înmulţi binele şi virtutea. Uniţi prin dragostea şi credinţa faţă de Hristos – Dom=nul Păcii – creştinii trebuie să dea pildă de viaţă paşnică, plină de dragoste, înţelegere, unire şi colaborare frăţească asemenea creştinilor de altă dată, despre care Sf. Luca spune că aveau «o inimă şi un suflet» (Luca 4, 32), şi despre care Epistola către Diognet spune că uimeau lumea prin dragostea şi jertfelnicia lor faţă de Dumnezeu şi faţă de oameni.

Porunca păcii pune în mod firesc deci problema unităţii creş=tine, a unirii Bisericilor, pentru care Biserica Ortodoxă se roagă la fiecare serviciu divin. Fără această unitate noi vom dăuna şi cauzei păcii şi cauzei creştine. Desigur că problema refacerii unităţii creş=tine are şi un aspect dogmatic, care nu trebuie neglijat dar nici exa=

---

50) *Creştinismul şi Pacea*, p. 607.
51) *Idem*, p. 611.

gerat [52]). In raporturile dintre confesiunile creştine şi în tratarea problemelor dogmatice trebuie să se accentueze punctele comune, trebuie să înceteze spiritul polemic şi fanatismul confesional. Principiul patristic formulat de fericitul Augustin are o actualitate şi valabilitate permanentă : «in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas». Trebuie deci realizată o pace interconfesională, o pace bisericească, şi apoi creştinii, împăcaţi, uniţi şi înfrăţiţi între ei, să facă front comun pentru apărarea păcii în întreaga lume.

Trăirea sinceră şi efectivă a învăţăturii Mîntuitorului Hristos în duhul autentic al dragostei, al smereniei şi al jertfelniciei creştine, purificată, de orice ambiţie omenească trecătoare, este calea cea mai indicată, mai scurtă şi mai sigură, pentru realizarea păcii şi în mod implicit a unităţii creştine.

«Impărăţia lui Dumnezeu se arată în fapte, nu în vorbe» (I Cor. 4, 20 ; cf. şi Mat. 7, 20-27), în fapte însufleţite de dragoste, prin care se realizează binele, înfrăţirea, pacea şi fericirea între oameni şi popoare ; ele constituie certificatul viu care arată pe creştinul adevărat, demn şi vrednic de a purta acest nume, vrednic de a se numi ucenic al lui Hristos, care spune peste veacuri tuturor creştinilor : «Poruncă nouă vă dau vouă ca să vă iubiţi unii pe alţii ; întru aceasta va cunoaşte lumea că sînteţi ucenicii Mei, dacă veţi avea dragoste unii faţă de alţii, dacă veţi trăi în pace întreolaltă, dacă veţi fi făcători de pace».

In împlinirea cu conştiinciozitate a acestei porunci stau : mîntuirea, desăvîrşirea, fericirea şi împlinirea rostului nostru pămîntesc şi ceresc, ce decurge din calitatea de om şi creştin, de a fi împreună lucrători cu Dumnezeu la realizarea binelui temporal şi veşnic, la transformarea cosmosului într-un «cer nou şi pămînt nou» (II Petru 3, 13), în care să domnească dreptatea, dragostea şi pacea lui Dumnezeu.

Ierom. IRINEU CRĂCIUNAŞ

---

52) Diac. Prof. Orest Bucevschi, *O datorie izvorîtă din porunca iubirii creştine*, în rev. Ortodoxia, nr. 1/1957, pp. 180-184.

LA DUMINICA XXII-a DUPA RUSALII

Sf. Evanghelie de astăzi ne pune înainte două feluri de oameni din vremea cînd a trăit şi a propovăduit Mîntuitorul. Pe de o parte, lumea bogaţilor nemilostivi, iar pe de altă parte, lumea săracilor răbdători. «Un om bogat» şi «un sărac, anume Lazăr» (Luca 16, 19=20). Este foarte interesant şi adînc grăitor faptul, că cel dintîi — bogatul — nu s=a învrednicit să capete un nume din gura Mîntui=torului, pentru motivul că el este vrednic de osîndă şi moarte veş=nică. «Nu voi pomeni numele lor cu buzele Mele, pentru că aleargă la alţi dumnezei» (Psalm 15, 4).

De aici desprindem atenţia de care s=au învrednicit în faţa lui Dumnezeu cei doi oameni. Il vedem pe bogat, cum este chemat din mijlocul desfătărilor şi dezmierdărilor lumeşti şi mutat de supre=mul Judecător, «în munci, în iad» (Luca 16, 23).

Infricoşată descoperire şi grozavă osîndă! Bogăţia nedreaptă şi oarbă este nu numai un izvor de tulburări şi suferinţi sociale, ci este şi un obstacol în calea mîntuirei.

Sfînta Scriptură, îndreptarul vieţii noastre creştineşti şi călăuză spre viaţa cea veşnică, ne dă alese şi importante învăţături cu pri=vire la atitudinea ce trebuie să aibă credinciosul creştin, faţă de bunurile pămînteşti.

In V. Testament, zice Înţeleptul alcătuitor al Proverbelor: «Să=răcie şi bogăţie nu=mi da Doamne, ci dă=mi pîinea care=mi este de trebuinţă. Ca nu cumva săturîndu=mă să mă lepăd de Tine şi să zic: «Cine este Domnul?» (Proverbe 30, 8=9).

Din aceste cuvinte reese voia lui Dumnezeu, privind viaţa noas=tră materială. Această voie tinde să ne ferească de două extreme: bogăţia ce îndepărtează pe om de Dumnezeu şi sărăcia ce expune pe om la mizerie, la o viaţă nedemnă.

Un exemplu foarte adînc grăitor, îl mai avem în V. Testa=ment din viaţa poporului Israil, pe vremea rătăcirii sale prin pustiu, cînd Dumnezeu îl hrănea în mod minunat cu mană cerească. In fie=care zi cădea mana din cer şi fiecare om avea poruncă să strîngă numai atît cît îi era de trebuinţă pentru o zi. Dacă cineva strîngea mai mult, mana se strica. Trebuia deci ca fiecare să=şi strîngă nu=mai după măsura orînduită.

Din acest exemplu, decurge pentru om îndatorirea de a nu=şi strînge peste trebuinţă bunuri pămînteşti, şi de a=şi agonisi numai atît, cît îi este necesar.

Cei dintîi creştini, după cum arată Faptele Apostolilor, trăiau în duhul dragostei creştine: «Şi nu era printre ei nimenea lipsit, căci toţi cîţi aveau pămînturi sau case le vindeau şi aduceau preţul celor vîndute şi-l puneau la picioarele Apostolilor, şi se dădea fiecăruia ceea ce-i era de trebuinţă» (Fapte 4, 34-35).

Sf. Apostol Pavel precizează în cuvinte minunate atitudinea creştinului faţă de bunurile pămînteşti, zicînd: «Căci nimic nu am adus cu noi în lume şi e vădit că nici să luăm ceva nu vom putea. Avînd hrană şi îmbrăcăminte, să fim mulţumiţi cu aceasta» (I Timotei VI, 7, 8).

Sfintele Evanghelii ne arată greutăţile deosebit de mari ce se ivesc în calea mîntuirii celui bogat. Mîntuitorul învaţă că bunurile pămînteşti, rău înţelese şi rău folosite, sînt un greu obstacol în calea mîntuirii încît ucenicii se întrebau între ei: «Cine dar, poate să se mîntuiască?» (Marcu 10, 26). «Cît de anevoie, vor intra în împărăţia lui Dumnezeu (bogaţii)», zice Mîntuitorul. Că mai lesne este să treacă cămila prin urechile acului, decît bogatul să intre în împărăţia lui Dumnezeu» (Marcu 10, 23-25).

Precum în vechime, Dumnezeu a împărţit Israeliţilor în pustie mană, drept hrană pentru fiecare zi, tot aşa şi în timpurile din urmă, Mîntuitorul Hristos, în rugăciunea ce ne-a lăsat-o nouă ne învaţă cu privire la trebuinţele pămînteşti: «Pîinea noastră cea de toate zilele, dăne-o nouă astăzi».

Deci, prin glasul Sf. Scripturi noi avem toate îndreptările necesare, cu privire la această chestiune aşa de însemnată a vieţii noastre creştineşti: legătura dintre bunurile vieţii pămînteşti şi mîntuirea sufletului nostru.

Pentru a nu se înpotmoli prea adînc în cele trecătoare, Dumnezeu a dat omului numai un drept de folosinţă şi administrare vremelnică, un drept de iconomat, pentru care va da socoteală în faţa Judecătorului ceresc. «Şi chemîndu-l, i-a zis: «Ce aud de tine? Dă socoteală de iconomatul tău, căci nu poţi să mai fii iconom» (Luca 16, 2).

Pornirile spre rău şi patimile ce izvorăsc din necugetata folosire a bunurilor pămînteşti sînt: lăcomia, mîndria, şi dispreţul faţă de cei mai mici şi mai slabi.

Pana de foc a Profetului Isaia descrie felul în care iau naştere aceste patimi. «Vai vouă care clădiţi casă lîngă casă şi grămădiţi ţarini lîngă ţarini, pînă nu mai rămîne nici un loc ca să fiţi numai voi stăpînitori în ţară» (Isaia 5, 8-9).

Orbirea bogatului din Evanghelie faţă de sărăcia şi suferinţa lui Lazăr este adînc grăitoare asupra efectului ce-l poate produce în sufletul nostru patima bogăţiei.

Bogăţia sporeşte patimile iar patimile înmulţesc la nesfîrşit trebuinţele şi cheltuielile nefolositoare, ducînd pînă la explotarea aproapelui. Ea este ca o fiară care cu cît mînîncă, cu atît mai mult flămînzeşte şi nu se îndestulează niciodată. Sf. Apostol Pavel explică acest proces de pierzare a sufletului omenesc cînd este prea strîns legat de bunurile pămînteşti. «Iar cei ce doresc să se îmbogăţească, cad în ispită şi în cursă şi în multe pofte vătămătoare şi nesocotite, care cufundă pe oameni în necazuri şi pierzare, căci rădăcina tuturor relelor, este iubirea de argint» (I Timotei 6, 9-10).

Sf. Ioan, în Epistola I (2, 16) reduce toată răutatea acestei lumi, la trei cauze de temelie: «Pofta trupului, pofta ochilor şi trufia vieţii». Aceste trei cauze, însă, se reduc toate la un singur izvor: bogăţia rău înţeleasă şi rău folosită. Căci ea îl face pe om rob al simţurilor inferioare, lacom şi nesimţitor faţă de suferinţa şi lipsa celor din jur, mîndru şi disprețuitor faţă de semenii săi. Cuprinsul Sfintei Evanghelii este limpede în privinţa aceasta: «Suflete al meu, ai multe bunătăţi strînse pentru mulţi ani. Odihneşte-te, mînîncă, bea şi te veseleşte» (Luca 12, 9).

Bogatul din Evanghelie nu s-a trezit din somnul în care l-au cufundat amintirile sale, decît în fundul iadului. De acolo văzînd că pentru el, nu mai este nici o nădejde de mîntuire, şi-a adus aminte de fraţii săi de pe pămînt, rugîndu-se ca să fie trimis cineva din morţi, să le mărturisească adevărul, ca nu cumva să vie şi ei, tot la acel loc de osîndă. Dacă se va duce cineva din morţi la ei, se vor pocăi, credea bogatul. Răspunsul a fost: «Dacă nu ascultă pe Moisi şi pe proorooi, chiar de-ar învia cineva din morţi, tot nu vor crede» (Luca 16, 31).

Acesta este rezultatul influenţei, pe care patima avuţiei îl aduce asupra sufletului omenesc. De aceea şi Mîntuitorul strigă: «Vai vouă bogaţilor, că v-aţi luat mîngîierea voastră» (Luca 6, 24). Iar sf. Apostol Iacov spune: «Veniţi acum bogaţilor, de plîngeţi şi vă tînguiţi de necazurile ce-au să vină asupra voastră... desfătatu-v-aţi pe pămînt şi v-aţi desmierdat, v-aţi îngrăşat inimile voastre, ca pentru ziua ignatului» (Iacov 5, 1-7).

Faţă de toţi oamenii de pe pămînt, Mîntuitorul pune bogatului cele mai grele condiţii de mîntuire şi de intrare în împărăţia cerului: «urechile acului». Aceasta nu înseamnă însă, că toţi bogaţii se vor osîndi, nici că toţi săracii se vor mîntui. Nu înseamnă că Mîntuitorul osîndeşte valoarea şi însemnătatea bunurilor pămînteşti, ci numai ne arată că valoarea acestor bunuri se măsoară cu dărnicia de care omul dă dovadă, cu gradul în care ele sînt puse, în slujba binelui obştesc. Trebuinţele zilnice ale omului pot fi împlinite prin munca sa cinstită. Patimile şi pornirile spre rău ale omului sînt acelea ce înmulţesc prea mult trebuinţele. «Tu însă, omul lui Dumnezeu, fugi de acestea şi propăşeşte în dreptate, în cuviosie, în credinţă, în dragoste, în răbdare şi în blîndeţe» (I Timotei 6, 11). Nu bunurile pămînteşti sînt rele în sine, ci rea şi plină de pierzare este cufundarea pătimaşă a omului în aceste bunuri. Orbirea, lăcomia, egoismul şi nepăsarea omului faţă de aproapele în lipsă şi în suferinţă – acestea sînt rele.

Deoarece falsa înţelegere şi falsa preţuire a bunurilor pămînteşti sînt un puternic obstacol în calea mîntuirii – de aceea potrivit învăţăturilor Mîntuitorului Hristos ele trebuiesc puse în slujba binelui obştesc.

Punerea bunurilor pămînteşti în slujba binelui obştesc stăvileşte mulţimea păcatelor.

Pentru care nelegiuire a ajuns bogatul în iad, de unde striga mereu către Dumnezeu, fără speranţă de îndurare? Pentru că a rămas orb şi surd, faţă de strigătele după ajutor şi faţă de suferinţa săracului Lazăr. In veşnicie, va striga din «văpaia aceasta» şi va cere o picătură de apă, ca să-şi răcorească limba, dar strigarea lui

va rămîne zadarnică, pentru că judecata dumnezeiască este dreaptă. «Cine îşi astupă urechile la strigătele celui sărman, şi el cînd va striga, nu i se va răspunde» (Proverbe 21, 13). «Căci judecata este fără milă, pentru cel ce n=a făcut milă; mila însă, birueşte jude=cata» (Iacov 2, 13).

Pr. MIRCEA SFICHI

LA DUMINICA XXVII DUPĂ RUSALII

IUBIŢI CREDINCIOŞI,

Venirea Mîntuitorului în lume a fost un act al supremei iubiri divine faţă de omul în suferinţă. Acest lucru reiese limpede din toate cuvintele şi din toate faptele Mîntuitorului, din vremea cît El a bi=nevoit să vieţuiască printre oameni, ca om. «Mi=e milă de popor», a spus El la un moment dat (Marcu VIII, 2), ceea ce înseamnă, desigur, mi=e milă de omul în suferinţă, de omul bolnav, infirm, ne=putincios, mi=e milă de omul în mizerie, asuprit, nedreptăţit, mi=e milă de omul pe care moartea îl loveşte în ce are mai scump, în copilul, în soţul, în soţia sa. Şi astfel îl vedem pe Mîntuitorul la patul slăbănogului care de mulţi ani se chinuia şi nu izbutea să in=tre cel dintîi la lacul vindecător; îl vedem apropiindu=se cu milă şi dragoste de trupurile hîrbuite ale leproşilor; îl vedem luînd tină şi vindecînd pe orbul din naştere; îl vedem înduioşîndu=se de lacri=mile unei văduve care=şi duce unicul copil la groapă; îl vedem plîngînd moartea prietenului Său Lazăr; îl vedem adică peste tot unde suferinţa, mizeria, boala şi moartea lovesc şi dărîmă fiinţa omenească. Cuvîntul Său aduce alinarea suferinţelor, vindecarea boalelor, vederea orbilor, chiar şi trezirea din somnul adînc al morţii, pentru că dumnezeiasca Sa iubire faţă de oameni nu avea margini.

Această nemărginită iubire a Mîntuitorului pentru omul în su=ferinţă avea să se izbească însă de neînţelegerea sau de reaua voinţă a unora, de invidia sau de interesele altora. Cuvintele şi faptele Sale aveau să apară, ca răsturnătoare ale unor orînduiri ce ajunseseră cu vremea să piardă din vedere tocmai esenţialul: omul, suferinţa şi nevoile omului. Ciocnirea între cele două feluri de a ve=dea lucrurile era de neînlăturat. Şi ciocnirea s=a şi produs, cu urmă=rile pe care le cunoaştem cu toţii. Dar înfrîngerea de=o clipă a Mîntuitorului ca om, răstignirea Sa pe cruce, n=a însemnat nicide=cum şi răstignirea adevărului pentru care a venit El în lume; n=a însemnat răstignirea iubirii faţă de oameni pe care El a propovă=duit=o şi a împlinit=o. Acest adevăr şi această iubire aveau să ro=dească în viaţa oamenilor schimbări adînci, schimbări care urmăreau să dea omului toată cinstirea şi tot sprijinul în nevoile şi suferinţele sale.

Dar lucrurile acestea, iubiţi credincioşi, se vor lămuri mai bine dacă vom căuta să pătrundem înţelesul Sfintei Evanghelii care s=a citit astăzi. Căci aţi auzit cum Mîntuitorul, aflîndu=se într=o zi în una din casele de rugăciune şi învăţătură ale iudeilor, într=o sina=

sogă, era acolo şi o biată femeie bolnavă, gîrbovă, care de 18 ani nu putea să=şi ridice faţa de la pămînt din pricina neputinţei sale. Mîntuitorului i se făcu milă de această femeie şi o vindecă, iar femeia dă slavă lui Dumnezeu, cum spune Sfîntul Evanghelist Luca (XIII, 10=17).

Lucrul acesta s=a petrecut însă într=o zi de sîmbătă, în ziua de odihnă poruncită de Legea mozaică. Mai marele sinagogii se su=pără din această pricină, «Şase zile – spune el mulţimii – sînt în care se cade a lucra. Deci în acestea venind vindecaţi=vă, iar nu în ziua Sîmbetei». Dar răspunsul Mîntuitorului nu întîrzie: «Făţarnice – îi spune El – fiecare din voi, sîmbăta, au nu=şi dezleagă boul său, ori asinul de la iesele şi=l duce de=l adapă? Dar aceasta, fiică a lui Avraam fiind, pe care a legat=o Satana, iată de optsprezece ani, nu se cădea ca să fie dezlegată din legătura aceasta în ziua sîm=betei?». «Şi – spune mai departe Sfîntul Evanghelist Luca – se ruşinau toţi cei ce stau împotriva Lui, şi toată mulţimea se bucura de toate cele slăvite ce se făceau de El».

IUBIŢI CREDINCIOŞI,

Pentru ca să înţelegem aşa cum se cuvine atitudinea, pe care a avut=o mai marele sinagogii faţă de fapta de iubire pe care a să=vîrşit=o Mîntuitoru], trebuie să ne gîndim la răstălmăcirile şi interpre=tările Legii mozaice la care ajunseseră cărturarii din vremea aceea. Indepărtîndu=se din ce în ce mai mult de sufletul larg, umanitar al profeţilor, aceştia se încurcaseră în tot felul de mărunţişuri, strecurînd învăţăturile Legii mozaice printr=un ciur des, exagerînd importanţa unor comandamente ale Legii şi, în general, uitînd că Legea mozaică, la fel cu orice lege, a fost dată, pentru om, pentru nevoile şi pentru binele omului, nu omul pentru Lege.

Legea mozaică avea, într=adevăr, prescripţii foarte aspre faţă de cei care ar fi îndrăznit să calce repausul din ziua a şaptea, care era sîmbăta, aşa cum pentru creştini este duminica. Repausul de sîmbătă era rînduit printr=una din cele zece porunci ale Decalogului şi călcarea acestei porunci se pedepsea cu moartea (Exod. XXXV, 1=2). Dar ce trebuia să se înţeleagă prin repausul din ziua sîmbetei? Legea cerea ca după şase zile de muncă să existe o zi de odihnă, o zi de încetarea lucrului, pentru ca forţele fizice ale omului să se poată reface şi pentru ca spiritul său să nu mai fie absorbit peste măsură de grijile şi nevoile din cursul săptămînii. Trebuie să existe o zi de reculegere, de odihnă, de descreţire a frunţii şi de îndrep=tare a cugetului către Atotputernicul, pentru a=l aduce laude şi mul=ţumiri.

Insemna oare aceasta că trebuia să înceteze absolut orice acti=vitate, chiar şi cea mai măruntă, chiar şi cea mai urgentă, chiar şi aceea care urmărea binele omului, ajutorarea lui? Nicidecum. Şi to=tuşi cărturarii, în dorinţa lor de a face respectată legea Sabatului, legea repaosului de sîmbătă, au împins lucrurile pînă la absurd, dis=cutînd cu aprindere dacă, de pildă, un om şchiop poate ieşi sîmbăta cu un picior de lemn, căci purtînd acest picior ar fi călcat legea Sa=batului. Tot asemenea, după modul lor de înţelegere a Legii, un orb

nu avea voie să se servească de un baston în ziua sîmbetei; nu era îngăduit ca cineva să poarte o sarcină oricît de mică în acea zi, chiar un evantai sau o panglică necusută la mînecă; era interzis de a scrie două litere ale alfabetului una după alta; interzis de a continua o călătorie în noaptea de vineri spre sîmbătă chiar dacă un călător ar fi înoptat în cîmp, într=o pădure în locuri primej=dioase; trebuia să rămînă acolo pînă a doua zi.

Înţelegînd atît de strîmt legea Sabatului, era firesc ca fariseii şi cărturarii să fi ajuns a crede că şi fapta cea bună a vindecării unui bolnav era înterzisă în ziua sîmbetei, iar cel care o săvîrşea trebuia pedepsit. Impotriva unei astfel de înţelegeri strîmte şi neome=noase a legii Sabatului, Mîntuitorul s=a ridicat ori de cîte ori I s=a ivit prilejul. In nemărginita Sa iubire, faţă de oameni, El a căutat să demonstreze conducătorilor spirituali din vremea aceea, că nu este interzis a face binele în ziua sîmbetei, ba dimpotrivă propovăduia învăţătura că nu omul a fost făcut pentru legea Sabatului, ci această lege a fost dată pentru om, pentru binele omului.

De aceea, o dată, cînd cărturarii Îi căutau vină că ucenicii Săi, trecînd înfometaţi printr=un lan de grîu în ziua de sîmbătă, ru=peau spice şi mîncau boabele de grîu, Mîntuitorul le răspunde foarte frumos că un astfel de lucru este îngăduit în ziua sîmbetei, pentru că şi David, cînd a flămînzit, a intrat în casa Domnului, adică în Templu, a luat pîinile aduse ca sacrificiu şi le=a mîncat împreună cu cei care erau cu dînsul, deşi nu era îngăduit decît preoţilor să mî=nînce aceste pîni.

Altădată, intrînd în sinagogă, Mîntuitorul a găsit acolo un om cu mîna uscată şi l=a vindecat, iar cărturarilor şi fariseilor care=L întrebau dacă este îngăduit a face vindecări de bolnavi în ziua de sîmbătă, Mîntuitorul le răspunde la fel de frumos: «Cine este între voi, care va avea o oaie şi, de va cădea aceea sîmbătă în groapă, nu o va apuca şi o va scoate? Dar omul cu cît se deosebeşte de oaie? Pentru aceea se cuvine a face bine sîmbăta» (Mat. XII, 9=14).

Tot într=o zi de sîmbătă şi tot în ciuda cărturarilor şi fariseilor, Mîntuitorul a vindecat pe slăbănogul care, timp de 38 de ani, n=a izbutit să intre cel dintîi în lacul vindecător. Şi aţi aflat, din Sfînta Evanghelie care s=a citit astăzi, că tot într=o zi de sîmbătă Mîn=tuitorul a vindecat la sinagogă pe femeia cea gîrbovă, făcînd să se aprindă mînia în mai marele sinagogii, care împărtăşea desigur şi el ideea greşită că nu este îngăduit să se facă sîmbăta vindecarea unui bolnav.

Tuturor acestor vajnici apărători ai Legii, dar strîmţi interpreţi ai ei, Mîntuitorul le=a opus drepturile imprescriptibile ale omului, drep=tul omului în suferinţă de a fi ajutat oricînd, în zi de lucru sau în zi de sărbătoare. Mîntuitorul ştia că o astfel de atitudine faţă de legea Sabatului însemna, în vremea aceea, o răzvrătire, un sacrilegiu, pentru care neînţelepţii apărători ai Legii aveau să=L pedepsească cu moartea, dar El nu a dat înapoi din această pricină. In nemăr=ginita Sa iubire faţă de oameni, El a fost de partea acelor care se bucurau nespus de vindecarea nefericitei gîrbove. El a înţeles durerea, suferinţa celor care îl încurajau şi=I cereau ajutorul. El a înţeles că nu=mai aşa se împlineşte voia cea sfîntă a lui Dumnezeu, săvîrşind bi=nele oricînd şi oriunde.

Prin cuvintele şi prin faptele Sale, Mîntuitorul nu călca, deci legea Sabatului, ci numai restricţiile exagerate şi neomenoase pe care cărturarii din vremea aceea le socoteau întemeiate pe Legea mozaică. Prin cuvintele şi prin faptele Sale Mîntuitorul n=a făcut decît să res=tabilească adevăratul înţeles al legii Sabatului, făcînd din ziua sîm=betei o zi de slăvire a lui Dumnezeu prin fapta cea bună. Iar cînd ziua sîmbetei avea să fie schimbată, în creştinism, prin ziua Dumi=nicii prin ziua învierii Domnului nostru Iisus Hristos, acesta avea să fie înţelesul zilei de odihnă: ca zi de odihnă trupească, dar şi ca o zi de înălţare a cugetului către Dumnezeu şi de împlinire a faptei celei bune faţă de semenul nostru în suferinţă. In creştinism, fapta cea bună nu numai că nu va avea să fie interzisă în ziua sfîntă a Duminicii, ci avea să fie, dimpotrivă, poruncită, ca lucrul cel mai plăcut lui Dumnezeu.

Aşa au înţeles respectarea Duminicii Sfinţii Apostoli, Sfinţii Părinţi ai Bisericii şi toţi sfinţii şi credincioşii creştini. De aceea Du=minica era numită în primele veacuri creştine «ziua milei» şi «ziua îndurării», pentru că în acea zi se practica mai mult ca oricînd mila şi îndurarea faţă de omul în suferinţă, ca urmare a milei şi îndu=rării Mîntuitorului Iisus Hristos, care s=a jertfit pe cruce din milă şi îndurare pentru omul în suferinţă.

IUBIŢI CREDINCIOŞI,

Din sfînta Evanghelie care s=a citit astăzi, din atitudinea Mîn=tuitorului faţă de legea Sabatului, noi scoatem învăţătura că binele trebuie înfăptuit oricînd şi mai ales în zilele de sărbătoare şi în Sfînta zi de Duminică, Sabatul nostru, al creştinilor. «Aceasta este ziua pe care a făcut=o Domnul ca să ne bucurăm şi să ne veselim într=însa». Aşa cîntă Biserica noastră sfînta zi a Invierii Domnului, Duminica, ziua în care trebuie să dăm odihnă trupului nostru obosit din cursul săptămînii, dar trebuie să dăm şi sufletului nostru odihna, pacea, liniştea, reconfortarea şi bucuria de care are atît de multă nevoie. Şi nu este pentru un suflet de creştin o mai aleasă reconfor=tare, o mai înaltă bucurie decît aceea de a se simţi în comuniune cu alte suflete de creştini şi de a înălţa rugăciuni de slavă lui Dumne=zeu, izvorul nesecat al bucuriilor duhovniceşti ale creştinilor.

Greşesc deci amarnic acei creştini care, în loc să se folosească de repaosul duminical pentru a se odihni şi pentru a se întrema sufle=teşte, îşi sleiesc, dimpotrivă, puterile trupeşti şi sufleteşti la petreceri zgomotoase, cu prea multe mîncăruri si cu băuturi ameţitoare. Greşesc în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor toţi aceia care îşi petrec sfînta zi de duminică în duşmănie, certuri, scandaluri, în clevetiri şi alte fapte necugetate.

Şi ce potrivită este ziua Sfintei Duminici, ziua repaosului dumi=nical, pentru a face binele, nestingheriţi de opreliştile cărturarilor şi fariseilor de odinioară! Ce frumoasă faptă împlineşte un bun creştin cînd duce voie bună, bucurie în casa şi în sufletul unui semen al său.

Să căutăm deci, iubiţi credincioşi, a ne petrece sfintele sărbă=tori şi sfînta zi de Duminică aşa cum se cuvine unor buni creştini şi cum ne învaţă Sfîntul Apostol Pavel, care zice: «Să umblăm cuviin=

cios, ca ziua, nu în ospeţe şi în beţii, nu în desfătări şi în fapte de ruşine, nu în ceartă şi în pizmă», ci «să ne îmbrăcăm în Domnul nostru Iisus Hristos» (Rom. XIII, 14), adică să ne silim a ne asemui cu Domnul nostru Iisus Hristos, luînd ca pildă supremă însăşi viaţa Sa pămîntească, iubirea Sa divină faţă de oameni, jertfelnicia Sa.

Să rugăm pe Dumnezeu să ne dea cît mai des alesele bucurii sufleteşti ale împlinirii faptei celei bune.

Să rugăm pe Dumnezeu ca să ne ajute să cinstim după cuviinţă Sfînta zi de Duminică, făcînd fapte aducătoare de bucurii duhovniceşti şi de viaţă veşnică şi fericită. Amin!

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

LA DUMINICA XXVII-A DUPĂ RUSALII

FRAŢI CREŞTINI,

Ne aflăm în duminica a XXVII-a după Rusalii. Numai două duminici ne mai despart de sărbătorile Naşterii Domnului. Sf. noastră Biserică a rînduit ca astăzi să se citească acea parte din sf. Evanghelie, în care se istoriseşte despre minunea vindecării femeii gîrbove.

S-ar putea spune: iată încă o minune care se adaugă la şirul celorlalte minuni săvîrşite de Mîntuitorul şi nimic mai mult. Nu, fraţi creştini, nu-i numai atît; ci, ca de fiecare dată cînd a făcut minuni, Mîntuitorul a folosit şi acest prilej, spre a da oamenilor anumite învăţături trebuitoare pentru mîntuirea sufletului.

Împrejurările în care a săvîrşit minunea, chipurile deosebite cu care a fost privită şi primită, toate acestea sînt parcă anume rînduite ca din ele să scoatem lămuriri şi îndrumări temeinice pentru viaţa noastră duhovnicească.

Într-adevăr, vindecarea femeii gîrbove se face într-un locaş de închinare, în care Mîntuitorul o găseşte rugîndu-se. Lumea ce era de faţă întîmpină în două chipuri, cu totul deosebite, această minune. Pe de o parte, gîrbova împreună cu poporul arată simţăminte de firească uimire, bucurie şi slăvire a lui Dumnezeu. Pe de altă parte, mai marele sinagogii întîmpină această binefacere minunată cu duşmănie şi mustrări, pornite din pismă şi ură; iar aceste simţăminte vrăjmaşe încearcă a le ascunde cu făţărnicie în înfăţişarea de rîvnitor întru păzirea poruncilor dumnezeeşti. El ţine de rău pe Mîntuitorul că face minunea sîmbăta, că nu ţine sărbătorile. Dar Mîntuitorul dezvăluie îndată dedesubturile urîte ale acestei împotriviri, aşa de rău venită, arătînd greşala pe care o face în tîlcuirea legii, căci se arată milos faţă de animale, dar atît de neîndurător faţă de cameni.

Şi pentru a cunoaşte cu deamănuntul şi pe deplin toate învăţăturile pe care le cuprinde sf. Evanghelie de astăzi şi pentru a face ca ele să rodească în viaţa noastră, vom stărui asupra tuturor cuvintelor ei, pe rînd, căutînd să le înţelegem tîlcul lor adînc.

Sfînta Evanghelie de astăzi începe cu următoarele cuvinte: «Iisus învăţa pe norod într-o sinagogă în ziua sabatului».

La evrei, oricine putea să ia cuvîntul în sinagogă atunci cînd se citea din prooroci avînd voie să tîlcuiască poporului cele cetite.

De aceea şi Mîntuitorul şi=a început propovăduirea Sa în si=nagogă, unde era îngăduit ca oricare. Dar cînd Iisus le=a dezvăluit fariseilor şi cărturarilor răutatea inimii lor, aceştia nu L=au mai su=ferit să înveţe în sinagogă. Acum chiar este cea din urmă oară cînd mai este primit în sinagogă. Şi vom vedea că aceasta se datoreşte cu deosebire celor întîmplate cu prilejul vindecării femeiei gîrbove.

Căci «acolo, în sinagogă, era o femeie stăpînită de 18 ani de un duh de neputinţă, era gîrbovă şi nu putea nicidecum să=şi îndrepte spatele».

Gîrbovia este urmarea îngrozitoare a unor boale grele, care vatămă cu deosebire oasele şi nervii. Duhul neputinţei însemnează un fel de slăbănogire, o înţepenire, care împiedecă pe om de a face mişcările trebuitoare spre a ţine trupul drept sau de a=l aduce iarăşi la statura dreaptă, după ce se apleacă în jos sau într=o parte.

Totdeauna gîrbovia este însoţită de grele suferinţe trupeşti şi sufleteşti.

Femeia gîrbovă din Evanghelie suferea de 18 ani. Ea nu=şi pu=tea îndrepta spatele. Cine ştie ce păcate şi ale cui au fost pricina nenorocirii ei? Duhul neputinţei intrase în ea ca pedeapsă pentru păcatele ei proprii, ale părinţilor ei sau numai ca să se arate slava şi puterea lui Dumnezeu? Nu se spune aceasta în sf. Evanghelie. Iar femeia gîrbovă are tocmai această parte bună, că, cu toată sufe=rinţa ei, nu se desparte de locaşul Domnului. Această femeie abia se mişcă şi o vedem în sinagogă. Ce dovedeşte aceasta, decît că starea ei nenorocită n=a făcut=o să desnădăjduiască. Dimpotrivă, dacă puterea trupului îi scade, tăria sufletească, în schimb, sporeşte. Se vede că Iisus a avut în vedere aceste virtuţi ale ei, cînd s=a în=durat s=o cheme şi să zică: «Femeie, eşti dezlegată de neputinţa ta. Şi=a întins mîinile peste ea; îndată s=a îndreptat şi slăvea pe Dum=nezeu».

La auzul acestor cuvinte, gîrbova, tristă, îndurerată, umilită, nu putea vedea pe Mîntuitorul dar îi putea asculta vorbele bine=voitoare, dulci, mîngîietoare. O linişte adîncă, o bucurie cerească îi pătrundea în inimă odată cu ele. Nu=şi pierduse nădejdea de vin=decare, dar nu cuteza să=şi arate dorinţa şi păsul.

Mîntuitorul însă, cetind în adîncul sufletului ei, din milă, pen=tru ea, ca să=şi arate puterea dumnezeiască şi spre a o răsplăti pen=tru răbdarea ei, plină de încredere şi nădejde, s=a hotărît să=i tă=măduiască neputinţa. Şi astfel o îmbie cu glas părintesc să se apro=pie de El. Tresărind mai întîi, ca la auzul unor cuvinte nemaiauzite, cuprinsă de înfrigurare, înaintează cu greu spre Iisus. Ochii tuturor o urmăresc, urechile se pleacă spre a nu pierde nici un sunet, inimile svîcnesc nerăbdătoare. Stă plecată la picioarele lui Iisus, care pri=vind=o cu bunătate, îi rosteşte cuvintele, care o vindecă: «femeie eşti dezlegată de neputinţa ta».

Gîrbova simte numai decît cum o putere îi pătrunde mădula=rele. Îşi îndreaptă spatele, priveşte pe binefăcătorul său pentru prima oară şi copleşită de binele, pe care i l=a făcut, dă slavă lui Dum=nezeu pentru îndurarea şi puterea, pe care le=a arătat faţă de ea.

Dar nu toţi priveau cu aceşti ochi această faptă de milostivire,

săvîrşită în chip minunat. Nu erau toţi mulţumiţi, nu toţi se bucurau ci unii se întristau. Viermele zavistiei le rodea inima. Îşi închideau ochii să nu vadă lumina minunilor lui Hristos şi-şi astupau urechile ca să nu-i audă vorbele. Şi nu se mulţumeau cu atît, ci-L defăimau uneltind cu vicleşug ca să-L ucidă. Căci iată că satana alungat din gîrbovă a intrat îndată chiar în fruntaşul sinagogii, sporindu-i răutatea, pe care o avea dinainte. Căci el dorea mai degrabă să vadă pe acea femeie mereu bolnavă şi gîrbovă, decît Domnul s-o vindece printr-o minune, care să-i atragă lauda lumii. Ar fi fost mai mulţumit să vadă suferind chiar toată lumea, decît să o tămăduiască Iisus. Astfel de şerpi şi balauri mişună în mintea şi inima ucigaşă a celui cuprins de pismă. Ros de această patimă, nu şi-a mai putut ascunde mult timp veninul din inimă; şi a isbucnit în afară, dar căutînd să ascundă cu făţărnicie ura care-l mistuia. El se mînie, legîndu-se de faptul că Mîntuitorul a săvîrşit minunea în timp de sîmbătă, cînd nu era nimănui îngăduit să lucreze. Astfel, prefăcîndu-se că nu aruncă vina asupra lui Iisus Hristos, ci numai asupra norodului, a zis către acesta: «Sînt şase zile în care trebuie să lucreze omul; veniţi dar în aceste zile să vă vindecaţi şi nu în ziua Sabatului». Cu aceasta, el n-a urmărit altceva decît să micşoreze vrednicia lui Iisus, arătînd că, întrucît nu păzeşte sărbătorile El nu este un ales al lui Dumnezeu. Dar aceasta este tot una cu a încerca să-i găsească «nod în papură» cum spune poporul.

Dar chiar dacă ar fi făcut această mustrare din gîndul curat de a îndrepta o greşală, nu era de loc potrivită clipa aceasta pentru asemenea lucrare. Oricît de rîvnitor ar fi fost ca să vegheze asupra împlinirii Legii, ar fi trebuit să înţeleagă că faţă de o binefacere atît de mare şi săvîrşită în chip atît de minunat, asemenea mustrări nu erau nicidecum binevenite şi la locul lor. Dar patima zavistiei era atît de puternică, încît l-a împins să treacă peste orice măsură şi să nesocotească sfaturile bunului simţ şi ale judecăţii sănătoase. Şi cu aceasta, ar fi dovedit cel mult, că este un făţarnic, care preţuieşte mai mult slova, decît cuprinsul Legii.

El n-avea rost apoi, să mustre poporul, pentru aceasta, deoarece nici poporul nici gîrbova nu ceruse vindecarea. Dar viclean cum era fariseul nu îndreaptă cuvintele către Iisus, temîndu-se de a nu fi înfruntat în aşa chip, încît să nu mai fie în stare de a mai răspunde ceva.

Mîntuitorul îi dovedeşte, fără putinţă de tăgadă, că el nu înţelege şi nu tîlcuieşte Legea cum se cuvine, că uită pe cele mai de seamă şi pune preţ pe cele mai mărunte, că «strecoară ţînţarul şi înghite cămila».

El îi răspunde: «Făţarnicilor, care în ziua sabatului nu-şi dezleagă fiecare din voi boul sau măgarul de la iesle şi-l duce de-l adapă? Dar femeia aceasta care este o fiică a lui Avraam şi pe care Satana o ţinea legată de 18 ani, nu trebuia oare să fie dezlegată de legătura aceasta în ziua Sabatului?» Aceste vorbe cuprind o aspră dar îndreptăţită mustrare, a făţărniciei şi orbirii sufleteşti a fruntaşului sinagogii şi a tuturor celor asemenea lui. Prin ele, Mîntuitorul îl pune pentru totdeauna la locul lui, dezvăluind că, acesta se arată pe faţă tare îngrijorat că se lucrează în zi de sărbătoare, dar în inima lui mocnea otrava urii şi a zavistiei.

Totodată însă, Mîntuitorul înfierează acest fel îngust de a tîl=cui Legea, care nu oprea de a dezlega vitele pentru a fi duse la adăpost şi dacă nu amintea nimic de oamenii în mare strîmtorare, aceasta=i fără îndoială pentru că se socotea ca ceva de la sine în=ţeles. Într=adevăr, este la mintea oricui că dacă ai voie să te îngri=jeşti de nişte animale, cu atît mai mult ai îngăduinţa, ba chiar da=toria, de a te îngriji de oamenii bolnavi. Femeia gîrbovă avea cin=stea de a fi şi ea om şi încă chiar fiică a lui Avraam. Cu alte cuvinte, nu era nici măcar de alt neam, ca, potrivit unei greşite so=cotinţe, să=i îndreptăţească pe iudei de a n=o lua în seamă.

FRAŢI CREŞTINI,

Dacă ne cercetăm cu luare aminte şi fără părtinire cugetele şi viaţa, ne dăm seama că ne facem vinovaţi şi noi de aceleaşi pă=cate, pe care le=a înfierat Mîntuitorul în Evanghelia de azi, şi pe care noi înşine le osîndim cu asprime. Aşijderea, cu părere de rău vedem, că nu urmăm nici pildele ei cele bune.

Mulţi dintre noi zacem de o gîrbovire şi mai îngrozitoare, de gîrbovia sufletească : sîntem legaţi de patimi, nu putem privi sus, spre cele înalte, fiindu=ne fiinţa spre cele de jos. Sîntem înţepeniţi în cătuşele păcatului.

Cu toţii, fără îndoială, osîndim purtarea fruntaşului sinagogii, care, în loc de a se bucura şi el împreună cu norodul de minune, cîrteşte din pizmă şi cu făţărnicie. Şi totuşi, şi noi privim adesea cu părere de rău, faptele bune ale semenilor noştri, ne întristăm şi cău=tăm a le născoci felurite cusururi, pe care nu le au, numai pentru că nu răbdăm să se ridice mai sus ca noi. Dar o astfel de purtare este cum nu se poate mai vrednică de osîndă, pentru că porneşte din ură satanică, cel mai greu păcat cu putinţă. Ea nu se potriveşte de loc cu iubirea frăţească pe care trebuie s=o avem şi s=o arătăm totdea=una semenilor noştri şi mai cu seamă atunci cînd ei săvîrşesc fapte bune, deosebite şi cînd trebuie să ne bucurăm ca de ale noastre proprii.

Avem datoria de a=i iubi pe oameni ca pe noi înşine şi de a=i ajuta mai ales cînd sînt în grea suferinţă.

Pentru a face binele, nici un timp nu este oprit. Sărbătorile sînt tocmai cele mai potrivite zile pentru fapte de milostenie. Firește că nu=i vorba aici de acoperirea unor nevoi obişnuite, ci de acelea care nu sufere amînare, cum ar fi, de pildă, un foc, care ar aprinde casa vecinului, cînd nu mai e timpul de a se întreba, dacă=i sărbătoare sau nu, ci fă=ţi datoria de a sări grabnic în ajutor. Departe de a putea fi socotit acesta un păcat, el este tocmai dimpotrivă chipul cel mai deosebit, în care se poate cinsti o sărbătoare.

Sf. Ioan Gură de Aur aminteşte de pilda, pe care a dat=o Moisi, care, deşi era mare profet, a primit totuşi, fără supărare şi cîrtire sfaturile socrului său Ietro, de a nu se mai îndeletnici singur cu toate pricinile ivite în popor, ci de a=şi lua ajutoare şi astfel, el, şi=a uşurat sarcina şi a izbutit s=o îndeplinească mai bine.

Iată, fraţi creştini, cîte învăţături de mare folos pentru instru=irea noastră cuprinde sf. Evanghelie de astăzi.

Să ne ajute Dumnezeu de a ne pătrunde cu toţii de temeinicia lor şi de a le înfăptui în viaţă, spre mîntuirea noastră şi slava lui Dumnezeu. Amin!

CONSTANTIN PAVEL

MONUMENTE ISTORICE BISERICEŞTI DE ARTĂ DIN MOLDOVA

BISERICA SF. GHEORGHE DIN BOTOŞANI

Calea veche Hîrlău=Mihăileni taie oraşul Botoşani de la nord=est spre sud=vest, în două părţi. În partea centrală a oraşului, pe această cale, se află cele două ctitorii ale Elenei Rareş: Uspenia pe stînga şi Sf. Gheorghe pe dreapta, distanţă numai de 3=400 metri între ele.

Dezvoltarea oraşului Botoşani începe din primul deceniu al secolului al XVI=lea prin faptul că prin el trecea drumul pe care se făcea schimbul de mărfuri dintre Polonia şi Turcia. Sub Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu, oraşul a ajuns o adevărată reşedinţă domnească.

Petru Pareş, domnul Moldovei, a dat administraţie nouă tîrgului şi din cauză că aici se ţineau iarmaroacele cele mai mari şi mai de seamă din ţara de sus. El venea adesea ori în Botoşani.

Din Botoşani scrie el în anul 1527 bistriţenilor reclamînd pe un medic ce nu voia să vină în Moldova, poate chiar în Botoşani; în Botoşani se întoarce Petru Rareş după bătălia de la Feldioara din 1529 şi tot în Botoşani vine el după asediul Braşovului, de unde scrie din nou bistriţenilor două scrisori de afaceri, una la 25 ianuarie 1530 şi alta în anul 1531. Tot din Botoşani scrie Petru Rareş bistriţenilor la 18 iulie 1546, recomandînd pe noul episcop Tarasie «mai mare peste toţi popii romîni din ţinutul vostru, precum au mai fost şi alţii mai înainte» [1]). Într=o altă scrisoare de afaceri către bistriţeni din 24 noiembrie 1542, Petru Rareş spune acestora că le scrie «din cetatea noastră Botoşani» [2]).

Ceea ce a mai contribuit la înflorirea oraşului este şi faptul că Petru Rareş l=a dăruit doamnei sale Elena, fata lui Ion Despotul sîrbesc. De acum înainte tîrgul e cîrmuit, pe de o parte, de un şoltuz şi 12 pîrgari ca şi toate celelalte tîrguri, iar pe de altă parte de vornicii doamnei Elena Despot [3]).

Faptul că Petru Rareş dăruieşte tîrgul Botoşanilor doamnei sale Elena, duce la părerea că chiar Ştefan cel Mare va fi dăruit satul Botoşani cu împrejurimile sale Mariei Rareş din Hîrlău, muma lui Petru. Este sigur că mult timp Botoşanii s=a numit şi «Tîrgul Doamnei». Doamna Elena, avînd tot interesul ca tîrgul ei să progreseze

---

1) N. Iorga, *Studii şi Documente*, I, p. 43.
2) *Ibidem*, p. 50.
3) N. Iorga, *Istoria Romînilor în chipuri şi icoane*. p. 169.

din toate punctele de vedere, se gîndi să=l mărească şi să=l înfru=museţeze.

După moartea lui Petru Rareş, ambii săi fii au domnit în Moldova. Sub domnia celui de al doilea fiu al ei, Ştefan, doamna a dăruit tîrgului Botoşani cele două biserici de piatră, Sf. Gheorghe mai întîi şi Uspenia mai pe urmă. Ele s=au clădit după modelul bisericii lui Ştefan cel Mare «Popăuţii», în formă de cruce cu turnuleţ la mijloc şi cu intrarea pe lature, în partea dinspre nord. Inscripţia în limba slavonă, ce se află deasupra uşii de intrare a bisericii Sf. Gheorghe spune că: «Elena, fiică de Despot, doamna răposatului Petru Voevod, a zidit acest hram întru numele marelui mucenic Gheorghe în tîrgul Botoşanilor, în zilele domnului Io Ştefan Voevod şi s=a săvîrşit în anul 7049 luna lui octombrie». După N. Iorga, anul terminării bisericii este 7059 (1551) şi nu 7049 (1541). Anul s=a socotit ca începînd de la 1 ianuarie şi nu de la 1 septembrie căci Ştefan Rareş şi=a început domnia în luna mai 1551. Dacă biserica s=ar fi terminat la 1541, ar fi trebuit ca în inscripţie să apară ca domn Petru Rareş, dar inscripţia spune că Elena este «doamna răposatului Petru Voevod» care murise în 1546. Lucrarea s=a efectuat între anii 1541 şi 1551, primul an de domnie al lui Ştefan Rareş [4]).

Anul 1541 dat în inscripţie a făcut pe unii cercetători să citească şi să publice greşit conţinutul acestei inscripţii. În loc de «doamna răposatului Petru Voevod» să citească «doamna lui Petru Rareş Voevod» [5]).

După alţi cercetători inscripţia a fost aşezată mai tîrziu, poate chiar de M. Racoviţă, care scrie greşit anul terminării bisericii.

Biserica sf. Gheorghe e pomenită de mai multe ori în documentele ţării.

În afară de documentele din timpul lui Racoviţă se mai arată că în anul 1762, abatele Boscovici, un învăţat italian, care călătorea împreună cu un ambasador englez la Constantinopole, a găsit la trecerea prin Botoşani 400 de case şi 5 biserici: Popăuţi, sf. Gheorghe, Uspenia, sf. Spiridon şi o biserică armenească. După unele acte din arhiva bisericii, «Elena Rareş a imitat întocmai modelul bisericii lui Ştefan cel Mare de la Popăuţi, cu ziduri de piatră, împodobite în exterior cu discuri de smalţ în diferite culori, cu predominarea culorilor de verde şi galben, aşezate în formă de brîie împrejurul bisericii aproape de acoperiş. Ferestrele erau mici cu dschizătura interioară în formă oblică» [6]). Decoraţiunea interioară a fost simplă, fără picturi pe pereţi. În schimb catapeteasma excela în pictură şi sculptură. Pe jos era pardosită cu lespezi de piatră, care au rămas pînă astăzi. Prima clopotniţă a fost construită din lemn la poarta bisericii. Cu timpul, biserica Sf. Gheorghe a suferit unele transformări în urma reparaţiunilor ce i s=au făcut, fiind încercată adeseori de focuri şi cutremure. În timpul domnitorului Mihail Racoviţă s=a făcut prima restaurare a bisericii. S=a dărîmat clopotniţa de lemn de la poartă, care probabil că se afla în stare de ruină şi s=a clădit din zid. Un

---

4) Idem, *Inscripţii din Bisericile Romîniei*, fasc. I, Buc. 1905.
5) I. Nădejde şi Tiţu, *Dicţionarul Geografic al jud. Botoşani.*
6) Rap. epitrop. către M. C. din 28 ianuarie 1899, arhiva bisericii sf. Gheorghe.

pomelnic vechi al bisericii, scris la «leat 7234 (1726), mart 16», pomeneşte printre ctitori şi pe Mihail Racoviţă. Dar fie că această clopotniţă a lui Racoviţă n=a fost solid clădită, ori fie că din cauza unui cutremur sau foc s=a deteriorat, vedem că în iulie 1815 ea se reclădeşte, alipindu=se de corpul bisericii în partea de miază=noapte la intrare. O inscripţie de pe frontispiciul clopotniţei spune că: «Această clopotniţă s=a făcut cu cheltuiala bisericii şi cu ajutorul creştinilor prin silinţa sfinţiei sale părintelui econom Ilie şi a epitropilor în anul mîntuirii 1815, iulie 30».

Intre anii 1817=1819, epitropia din acea vreme, o organizaţie administrativă ce precedă pe cea a Regulamentului Organic, a reparat din nou clopotniţa care suferise desigur stricăciuni tot din cauza unui accident. Arhitectul N. Ghika=Budeşti pune tot din aceşti ani, el zice epocă, existenţa vestmîntarului ce se afla la sudul altarului bisericii[7]).

La anul 1864 se face o altă reparaţie bisericii. Al. Lapedatu crede cu «probabilitate» că în acest an i s=a adăugat şi vestmînta=rul[8]). Un inventar al bisericii din anul 1894 arată că vestmîntarul este zidit în anul 1865, cînd s=au făcut reparaţii la exteriorul bisericii, fiid epitropi Dimitrie Cristea şi paroh icon. Al. Urzică. Şi un raport al bisericii, din 28 ianuarie 1899 arată clar acest lucru. Epitropia se străduia să repare biserica şi nu avea fonduri suficiente pentru aceste reparaţii, aşa cum i se cereau de către Ministerul Cultelor pentru un monument istoric. Fondurile de care dispune epitropia bisericii puteau acoperi cheltuielile unor reparaţii sumare. De aceea se cere a se scoate biserica din rîndul monumenteler istorice, deoarece a suferit între timp multe schimbări. Pe lîngă alipirea clopotniţei prin zid de corpul bisericii la 1815, la 1864 epitropul D. Cristea şi pr. Al. Urzică au mai făcut şi următoarele reparaţii: s=a legat clopotniţa prin fierării de corpul bisericii şi apoi s=a zidit, înălţîndu=se încă cel puţin cu 4 metri. De asemenea corpul bisericii de jur împrejur s=a înălţat cu încă cel puţin 2 metri şi apoi s=a acoperit cu tablă. Despre aceste reparaţiuni dovedeşte chiar inscripţia care se vede astăzi pe frontispiciul clopotniţei spre acoperiş care spune: «Această clopotniţă, adăugire la zădirea bisărici, precum şi acoperemîntul s=au făcut cu cheltuiala bisărici pe vremea epitropilor Dimitrie Cărste, pre(n) ostenelile întrebuinţate de sîrguitorul acestui sfînt locaş sfinţie sa iconomul Alexandru Urzică la anul 1864 august 16». Mai departe epitropia adaugă: «după terminarea reparaţiunilor arătate, numiţii epitropi găsind că este necesitate de a se face şi o vestmîntărie pentru păstrarea vesmintelor, cărţilor şi a altor obiecte bisericeşti, au spart zidul despre miazăzi a altarului şi au făcut vesmîntărie de zid, podină cu scînduri şi acoperindu=se cu tablă precum se găseşte şi astăzi».

In iunie 1865, enoriaşii bisericii Sf. Gheorghe aduc mulţumiri scrise lui D. Cristea pentru înfrumuseţarea sfîntului locaş şi pentru că «au făcut construirea întocmai a bisărici şi a clopotniţei din bani personali». Intre reparaţiunile făcute de D. Cristea şi raportul epitropiei

---

7) N. Ghica-Budeşti. „*Memoriu asupra lucrărilor de restaurare a bisericii sf. Gheorghe din Botoşani*", în Bul. Com. Mon. Ist., din anul 1912, pag. 57-58.

8) Al. Lapedatu, *Bis. Sf. Gheorghe*, în Bul. Com. Mon. Ist., p. 56-57.

din 1899, nu sînt decît 35 de ani, fapt care putea fi ţinut minte şi de unii dintre epitropii mai în vîrstă de nu va fi fost cumva arătat în documente. Prin urmare, în iunie 1865, vesmîntarul, început din 1864, era gata. După 25 de ani de la această reparaţie, probabil destul de sumară, deşi actele de arhivă spun că «s=a făcut întocmai construirea bisărici şi clopotniţei», în iulie 1890 epitropia se plînge Ministerului Cultelor că biserica «astăzi este ameninţată de ruină din cauza neglijenţei administraţiilor comunale dintre 1870=1890. Biserica este crăpată de la acoperemînt pînă la temelie şi tencuiala căzută de pe pereţi. Intervenţiile către primărie au rămas fără rezultat; deşi această primărie încasează acum chiria de la imobilul bisericii ocupat de poliţia oraşului în valoare de 900 lei anual, a dărîmat în 1884 şapte «dugheni» proprietatea bisericii, care aduceau un venit anual de lei 3=4000, a luat materialul din ele şi a construit în faţa bisericii nişte baratce din lemn cărora le=a dat numirea de «hală» şi de la care percepe anual un venit de 12.000 lei, iar pentru întreţinerea bisericii a alocat o sumă de 2167 lei anual, încît nu se pot angaja nici slujitorii necesari pentru cultul divin» [9]).

La această drastică intervenţie, un ordin nu prea măgulitor al Ministerului de Interne către primărie, face pe aceasta să se disculpe că «a dărîmat casele bisericii pentru că erau în completă ruină şi cu o parte din material a îngrădit locul bisericii în perimetru de 400 m.». Ministerul de Interne impune primăriei ca venitul halelor să se dea epitropiei pentru a forma un fond în vederea reparării bisericii.

In octombrie 1890, primăria face cunoscut epitropiei că suma pentru reparaţia bisericii se va înscrie în bugetul anului 1891, lucru ce nu s=a făcut. Deşi epitropia bisericii cere primăriei să se conformeze ordinelor M. I. [10]) şi să «acumuleze veniturile halelor« pentru repararea caselor parohiale şi a bisericii şi deşi urmează încă 2 ordine ministeriale în 1891 pentru repunerea bisericii în drepturile ei, primăria nu s=a conformat. Totuşi, în iulie 1893, face cunoscut că a primit de la Ministerul de Interne un deviz, o schiţă de plan, un plan şi o copie de pe jurnalul consiliului tehnic superior relativ la repararea bisericii [11]).

Acest deviz nu s=a mai executat, pentru că în anul următor epitropia cere Ministerului să arate «cînd şi cum» va începe restaurarea bisericii [12]). În vederea restaurării bisericii epitropia agonisise 20.000 lei din vînzarea unui imobil, proprietatea bisericii.

După numeroase şi insistente intervenţii, primăria a cedat venitul halelor pentru strîngerea unui fond în vederea reparării bisericii încă din anul 1894 [13]). Către finele anului 1896, epitropia arată Ministerului că biserica este într=o stare «jalnică» şi nimeni nu se interesează de reparaţia ei, deşi de 2 ani se cere mereu acest lucru [14]). Abia la 19 ianuarie 1898 M. C. aprobă ca epitropia să facă următoarele lucrări:

I. Să angajeze pe arhit. N. Gabrielescu cu facerea proiectului

---

9) Arhivele Statului Botoşani, Dosar. Bis. Sf. Gheorghe, 1890.
10) Nr. 12864 şi 20656/1890.
11) Adresa nr. 5106 din 30 iulie 1893.
12) Rap. epitrop. din 29 mai 1895.
13) Din 7 dec. 1896, rap. epitropiei către M. C. Arhiv. Stat. Botoşani.
14) Rap. epitrop. din 10 oct. 1899.

definitiv pentru restaurarea monumentului căruia să=i plătească pentru această lucrare 2000 lei. Proiectul să fie gata în 4 luni.

II. Pînă la întocmirea proiectului definitiv se pot permite epitropiei următoarele lucrări: a) întărirea zidurilor, b) dărîmarea vesmîntarului și facerea dulapurilor în zidurile altarului, c) dărîmarea cafasului, d) tencuielile interioare și e) pardoseala. In continuare ordinul M. C. spune că executarea acestor lucrări va servi și la facerea studiilor pentru dresarea proiectului definitiv, iar costul va fi în limita sumei de 14=15.000 lei în care intră și plata ahitectului.

Pe baza acestei aprobări, epitropia cere primăriei să înceapă de îndată reparațiile de imediată necesitate, dar primăria se degajează de această sarcină arătînd epitropiei că «întrucît biserica este trecută între monumentele istorice să se adreseze pentru reparație Ministerului» [15]). După un alt șir de adrese și rapoarte, epitropia arată Ministerului că deși dispune de bonuri funciare rurale de 5% în valoare nominală de 59.000 lei și 4850 lei numerar din venitul halelor, nu=și poate lua angajamentul pentru o reparație așa de mare pe care o cere biserica. Pentru Popăuți, spune în continuare raportul, s=a cheltuit pînă acum suma de 100.000 lei și încă nu s=au terminat lucrările. Epitropia ar putea face reparațiile, dar nu în condițiunile cerute de Minister [16]), pentru că biserica nu poate fi socotită monument istoric, deoarece prin reparațiunile și adaosurile ce i s=au făcut, în anii 1812 și 1864 și=a pierdut din caracterul ei vechi. Un alt raport al epitropiei din 24 ianuarie 1900 către Ministerului Cultelor spune același lucru, de aceea Ministerul prin Comisia Monumentelor Istorice răspunde epitropiei [17]) că transformările suferite de biserică, în decursul vremii, nu ridică importanța ei ca monument istoric. Epitropia să facă devizul așa cum s=a cerut de către Minister și dacă suma de 59.000 lei pe care o are nu=i va ajunge pentru repararea bisericii și zidirea caselor, atunci se va vedea din «devizele estimative».

La 4 iunie 1900, epitropia înaintează Ministerului un deviz în valoare de 10.000 lei pentru următoarele reparațiuni: tencuitul pereților în interior și exterior, zugrăvitul pereților în interior, repararea cafasului, a amvonului, a stranelor, a lespezilor pe jos, facerea unui policandru, a două uși, zugrăvirea evangheliștilor, a Sf. Gheorghe pe ușa din afară și alte mici reparațiuni strict necesare [18]). Acest deviz n=a fost aprobat și Ministerul atrage atenția epitropiei să se conformeze ordinelor sale anterioare cu strictă execuție. De=acum urmează un șir de ordine ministeriale către primăria Botoșani, iar aceasta va cere mereu epitropiei să arate stadiul în care se află reparațiile. Vor trece ani, va veni zguduitura puternică din 1907, se vor abate asupra țării crize economice, vor veni și vor pleca guverne și frumoasa biserică a Elenei Rareș va aștepta reparațiile ce i se cuveneau. Abia în anul 1910 se pune în mod serios problema reparațiilor radicale în exterior a bisericii. Comisiunea Monumentelor Istorice delegă pe arhitectul N. Ghika=Budești ca să facă un studiu arhitectonic asupra bisericii pentru a se cunoaște lucrările de re=

15) Ord. din 19 ianuarie 1898 și 19 febr. 1898.
16) Ord. din 29 ian. 1900.
17) Arhiva bis. Sf. Gheorghe.
18) Rap. din 6 iulie 1900.

paraţie ce trebuie de efectuat. Arhitectul arată că biserica se găsea înainte de restaurare într=o stare atît de jalnică, încît cu greu se putea întrevedea adevărata ei structură din timpul fundaţiei. Corpul bisericii era supra înălţat cu o zidărie de vreo 2 metri, decorată cu mici arcaturi ogivale în tencuială, care se întindeau în jurul bisericii, încoronată cu o cornişă din lespezi de piatră brută, acoperită cu un profil tencuit, totul fără nici un caracter, amintind formele decadente ale goticului austriac de la începutul secolului al XIX=lea, care a lăsat în ţara noastră atîtea urme.

Acoperişul bisericii din cauza supraînălţării zidurilor din faţade, ascunde ambele baze stelate ale turlei. In faţa uşii bisericii, făcînd corp cu ea se ridică o clopotniţă patrată, înaltă şi masivă, clădită pe la 1817, probabil odată cu restaurarea ce s=a făcut atunci. Atît clopotniţa, cît şi turla bisericii erau acoperite cu învelitori bulbucate. Tot exteriorul era tencuit în mod inform. Ferestrele de la pronaos, altar şi sînuri erau lărgite prin spargerea zidului, iar chenarele de piatră lipseau. Bazele stelate ale turlei, ascunse sub acoperiş, erau atît de deteriorate, încît nu mai aveau formă. Contraforţii mici de la turlă erau ruinaţi. Soclul bisericii era îngropat în pămînt cu aproape un metru, brîul de piatră nu mai exista iar pietrele de la uşa bisericii erau în parte ruinate. Din cercetările făcute s=a constatat că zidul bisericii este din piatră brută. Sub tencuială, în unele părţi, erau cărămizi care completau pietrele căzute. Părţile superioare ale bisericii şi firidele erau din cărămizi aparente la origină, dar mai tîrziu deteriorîndu=se s=au tencuit. La soclu, contraforturi, ferestre etc. s=a găsit piatră cioplită în dimensiuni mai mari, dar în mare parte deterioarată. La dărîmarea clopotniţei s=au găsit în interiorul zidăriilor pietre vechi cioplite, în mare parte chenarele vechilor ferestre de la altar şi sînuri ce s=au putut reconstitui exact. Ferestrele pronaosului, care erau astupate, s=au găsit de asemenenea; cea de la apus desfigurată şi în parte ascunsă, cea de la sud era cu totul zidită din care cauză se deschisese alta alături. Faţă de această situaţie în care se afla biserica s=a procedat la efectuarea lucrărilor principale pentru a da forma iniţială a clădirii. După ce s=a dărîmat clopotniţa şi veşmîntarul, care nu făceau parte din vechea biserică, s=a început desfacerea cornişei şi a zidăriei suprapuse a corpului bisericii din care s=au scos lespezi de piatră brută, cioplită în urmă pentru a se face cu ele trotuarul din jurul bisericii. Spre a nu se expune biserica şi bolţile la ploi s=a proptit acoperişul vechi şi s=a lucrat zidăria şi cornişa nouă la adăpostul lui. In acelaşi timp s=a făcut de jur împrejurul bisericii o săpătură care a dat la iveală nivelul primitiv al pămîntului, care se înălţase cu timpul. Soclul bisericii, foarte deteriorat, iar la colţuri cu piatră de talie, în blocuri mari, s=a completat cu piatră de Bucovina, apoi s=a aşezat deasupra soclului un brîu profilat din piatră tare de la Piatra Neamţ. Zidăria pereţilor din faţadă, care era foarte neregulată şi stricată s=a îndreptat peste tot dărîmîndu=se părţile deteriorate; umpluturile făcute în urmă s=au completat cu piatră zidită cu ciment. Muchiile verticale ale colţurilor faţadelor şi ale contraforturilor s=au îmbrăcat cu pietre cioplite formînd colţare alternate succesiv într=o parte şi într=alta după modelul bisericii lui Ştefan cel Mare.

Toată zidăria din cărămidă aparentă, firidele şi filarele verti=

cale s=au făcut din cărămidă de Ciurea, iar interiorul firidelor s=a tencuit cu mortar amestecat cu praf de piatră. Ferestrele de la altar și sînuri s=au reconstituit după modelul pietrelor ce s=au găsit în dă=rîmăturile clopotniței, iar ferestrele mari originale de la pronaos s=au corectat și completat spre a se obține o formă pe cît s=a putut de regulată. Tot așa și pietrele de la chenarele ușei bisericii au trebuit să se înlocuiască în parte, iar restul să se corecteze spre a se obține profile cît mai geometrice. Aceste lucrări s=au făcut din piatră de Bucovina. Cornișa bisericii s=a făcut după tipul obișnuit din cără=mizi aparente așezate în dinți de ferăstrău, deoarece nu s=a găsit nici un indice despre forma primitivă a acestei cornișe. S=a refăcut toată zidăria de la partea superioară a corpului bisericii, precum și șarpanta de la acoperiș cu streașina de lemn și console și s=a vopsit cu carbolineum. Acoperișului i s=a dat panta mică a corpului bise=ricii spre a se lăsa degajată baza turlei și s=a învelit cu olane așe=zate pe astereală și ruberoid. Bazele turlei s=au refăcut amîndouă restituindu=se formele primitive și s=au acoperit cu olane. Turla s=a îmbrăcat toată cu cărămidă aparentă după formele găsite sub ten=cuială și s=a completat cu o cornișă la fel cu cea din corpul bisericii. Două din cele patru ferestre de la turlă s=au refăcut iar celelalte s=au completat și corectat. Sub ferestrele turlei s=a așezat un brîu de piatră care înconjoară turla la locul unde structura zidăriei și alte turle similare arătau că fusese mai înainte. Contraforții turlei s=au refăcut împreună cu copertinele lor din piatră. Acoperișul turlei este orînduit poligonal ca și pereții turlei, iar forma s=a ales înaltă spre a se accentua caracterul bisericilor din Moldova. S=au așezat cruci noi cu extremitățile în treflă și cu paftale poleite după exemplul cru=cilor vechi de biserici foarte răspîndite în Moldova [19]).

După această radicală restaurare, biserica apare în stilul mol=dovenesc caracteristic secolului al XVI=lea. In linii generale acest stil constă din 4 arcuri diagonale sprijinite pe cheile altor 4 arcuri ce se reazămă pe colțurile naosului. Acest sistem de construcții este exclusiv moldovenesc [20]).

Bolțile la naos urmează același stil pe care se ridică turla; pronaosul este boltit printr=o calotă semisferică. Peretele median, din=tre pronaos și naos a fost scos. In exterior altarul are 2 firide de aceeași mărime ca și cele din pronaos, iar sînurile laterale cîte 5. Aceste firide precum și ocnițele de deasupra lor sînt încoronate cu arcuri duble cu chee la fel cu cea de la Popăuți. Intrarea este în partea de miază=noapte și are un chenar gotic în cerc frînt cu o ramă exterioară dreptunghiulară. Deasupra intrării se află pisania. O particularitate a chenarului sînt niște pietre cu cîte un cerc în=semnat pe ele.

Partea exterioară a chenarului are un rost în axa ușii pe cînd la rîndul de pietre exterioare există o chee. Ferestrele mari ale pro=naosului sînt în arc frînt cu muluri simple și fără podoabe. Ferestrele mici ale absidelor sînt după modelul celor vechi. Atît chenarul ușii cît și cel al ferestrelor mici seamănă cu cel de la Popăuți. Turla este

---

19) Arh. N. Ghica-Budești, *Memoriu asupra lucrărilor de restaurare a bis. sf. Gheorghe din Botoșani*, în Bul. Com. Mon. Ist., Buc. 1912, p. 57-58.

20) Al. Lapedatu. *idem*, p. 56-57.

aşezată pe o dublă bază stelată cu 8 vîrfuri. Cea superioară are cîte 2 ocniţe pe fiecare lature. In corpul turlei se află 20 firide oarbe din care 4, cele cu ferestre, sînt cu chenarul dreptunghiular. In diagonale sînt mici contraforturi. Deasupra firidelor se află un rînd de 20 ocniţe. Arcaturile firidelor şi al ocniţelor sînt din cărămidă ca şi soclurile turlei. Restul zidăriei este de piatră brută; la colţuri pietrele sînt cioplite. Profilul soclului e simplu [21]).

In locul veşmîntarului se află un intrînd. Locul unde a fost uşa vesmîntarului se cunoaşte şi astăzi. Fosta proscomidie de lemn nu mai există. Ea s=a făcut în zid. Patru mari grinzi de lemn leagă zidurile în interior. Reparaţiile exterioare începute în anul 1910 s=au terminat în 26 iulie 1914. Restaurarea s=a făcut cu fondurile bisericii în sumă de 94.000 lei depuşi la minister încă din 1908.

Un raport din 4 noiembrie 1920 al parohiei arată că biserica a fost restaurată complet în exterior cu fondul de 84.000 lei în efecte şi 1425 lei în numerar. Dar de la 1914 (data ultimelor lucrări de reparaţie) a rămas nefăcută uşa de la intrarea în biserică. S=a pus provizor una de scîndură, care însă nu prezintă siguranţă. Se mai cer în acest raport urgente lucrări de reparaţie la catapeteasmă, deoarece lemnăria care o lega de ziduri este mîncată de cari şi ameninţă să cadă. Printr=un ordin laconic Ministerul răspunde că nu are fonduri pentru reparaţiile cerute. Vor urma iarăşi un şir de rapoarte şi ordine fără ca reparaţia interioară a bisericii să înceapă. In 8 decembrie 1924, Comisiunea Monumentelor Istorice deleagă pe pictorul I. Mihail să cerceteze pictura interioară a bisericii şi să propună măsurile ce trebuie luate pentru restaurare. Pictorul Mihail arată că biserica n=a avut niciodată vreo pictură, dar necesită urgente reparaţiuni interioare. O altă comunicare a Comisiunei Monumentelor Istorice, semnată chiar de N. Iorga, spune că a delegat pe arhitectul St. Becu să cerceteze şi să avizeze restaurarea interioară a bisericii [22]). Arhitectul Becu n=a mai venit să=şi ducă la îndeplinire această sarcină.

Comisiunea Monumentelor Istorice, la 24 iulie 1937, cere să se facă un deviz pentru reparaţii şi se întreabă care o fi cauza de s=a deteriorat aşa de repede acest acoperiş deoarece biserica a fost reparată cu mari sacrificii acum 30 de ani (1907). Aceste reparaţii au început în anul 1907, dar s=au executat în etape timp de aproape 7 ani.

Devizul pentru reparaţia acoperişului s-a aprobat la 10 decembrie 1938. El a fost întocmit de serviciul tehnic al Com. Mon. Ist. în valoare de 340.000 lei. Tot în vederea acestor reparaţii M. C. trimite un ajutor de 50.000 lei sumă ce trebuia folosită în exerciţiul financiar 1938=1939 [23]). Evenimentele care au urmat au împiedecat lucrarea. In anul 1954 s=au început lucrările de restaurare a acoperişului. S=au pus căpriori noi şi s=a înlocuit şarpanta şi bazele cu material nou. S=a acoperit apoi cu olane turceşti. S=au tencuit toate firidele de la turlă şi de la corpul bisericii. Intreaga lucrare a costat

---

21) Gh. Balş, *Bisericile Moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1933, p. 103-106.

22) Rap. parohiei nr. 8/1924, Arh. de Stat Botoşani.

23) Arhiva bis. sf. Gheorghe Botoşani, dosar. 1890.

105.000 lei din care 102.000 lei de la Ministerul Cultelor şi 3000 lei contribuţia parohiei.

Astăzi biserica Sf. Gheorghe este o podoabă a oraşului, cu clopotniţa aşezată la poartă, construită întocmai după cea de la Popăuţi. Ii lipsesc doar ornamentele colţurale din partea de sus, aproape de acoperiş.

Clopotniţa bisericii. A fost construită la început din lemn la poarta bisericii. M. Racoviţă o dărîmă şi o clădeşte din zid, probabil pe acelaşi loc. In 1815 a fost dărîmată de la poartă şi alipită de zidul bisericii la intrare. La reparaţiile ce s-au făcut între anii 1910-1914, clopotniţa a fost desprinsă de zidul bisericii şi clădită după modelul turnului de la Popăuţi la poarta bisericii. Intrarea la clopote se face pe o scară de lemn legată de zid în partea de sud a clădirii. Are 3 părţi. Jos are o încăpere care se poate locui, deasupra se află o altă încăpere cu aceleaşi dimensiuni şi apoi vine încăperea unde se află clopotele. Două inscripţii puse pe frontispiciul clopotniţei, care s-au amintit mai sus, arată transformările prin care a trecut acest turn al clopotelor bisericii sf. Gheorghe. In anul 1901 se aflau aici 7 clopote, astăzi sînt numai 6. Trei sînt mici de aceeaşi mărime şi trei mai mari de mărimi diferite. Inscripţia de pe clopotul cel mai mare spune că: «Acest clopot este al bisericii sfîntu Gheorghe din Botoşani care s-a făcut cu ajutorul creştinilor şi cu cheltuiala bisericii prin silinţa economului Ilie Haralambie la anul 1823 luna august 20 zile». Pe un clopot mai mic o altă inscripţie spune că: «Acest clopot este a bisărici Sf. Mucenic Gheorghe din tg. Botoşani, 1795, iulie 5».

Astăzi clopotniţa este în stare bună.

Ctitorii. După pisania de deasupra uşii de intrare ctitora bisericii este Elena Rareş, soţia a doua a lui Petru Rareş. Un raport al epitropiei bisericii din 11 iulie 1890, arată că «biserica Sf. Martir Gheorghe din Botoşani este fondată din timpul bunilor domnitori Ştefan cel Mare şi Petru Rareş». Din acest raport se constată că epitropia bisericii din acea vreme considera de ctitor al bisericii şi pe Ştefan cel Mare. Documentele vremii ne spun că Elena Rareş, după ce capătă ca «apanaj» al său tîrgul Botoşanilor, se crezu datoare «a face biserici trainice acolo unde erau bisericuţe de lemn, zidindu-le din piatră». Aceasta ne face să dăm ca sigur existenţa unei «bisericuţe de lemn» înaintea celei zidite din piatră de Elena Rareş. Că Ştefan cel Mare, va fi ctitorit această «bisericuţă de lemn», este puţin probabil, pentru că în documentele timpului, cîte mai sînt, precum şi tradiţia locală nu pomenesc de acest lucru, apoi pe lîngă acestea şi cronicarul Gr. Ureche ne spune că Ştefan cel Mare «acolo unde a găsit biserici de lemn, le-a zidit din piatră» [24]).

Elena Rareş, fiica lui Ioan Despotul sîrbesc, era o femeie învăţată. Nepoată a doamnei lui Neagoe Basarab, Despina, a contribuit la ridicarea de locaşuri dumnezeieşti ca şi mătuşa sa în Muntenia [25]).

Cunoştea bine limba slavonă, care pe atunci era limba diplo-

---

24) *Letop. Ţării Moldovei*, ed. Giurescu.
25) N. Iorga, *Istoria Romîniei în chipuri şi icoane*, op. cit.

matică în orient şi scria cu mîna ei scrisorile domneşti către sultanul Soliman[26]).

Ea se căsătoreşte cu Petru Rareş în 1530, după ce acesta pierduse pe soţia sa dintîi, Maria, în 1529. Miron Costin spune că Elena Despotovna locuia în Botoşani[27]). Ea a împărtăşit deopotrivă cu soţul ei izbînzile şi căderile lui.

In pomelnicul vechi al bisericii, pe lîngă Elena Rareş se mai pomenesc ctitori, Ion Mihai Racoviţă Voevod (mai pe urmă dragoman al porţii la 1769), Anastasia Doamna, Catrina Doamna, Roxanda Doamna, leat 7234 (1726, mart 16). Deşi turnul clopotelor a fost înălţat de Racoviţă, totuşi doamnele din pomelnic de la urmă fac parte din familia Cantacuzinilor înrudite prin altă alianţă cu Ghiculeştii şi Racoviţă. Doamna Anastasia de care vorbeşte pomelnicul se crede a fi soţia lui Scarlat Ghica, mai ales că ea şi cu încă 2 femei din urma pomelnicului se găsesc amintite şi în biserica Sf. Spiridon Nou din Bucureşti ctitoria Cantacuzinilor[28]).

Grafite nu se găsesc. Se află *o icoană a Maicii Domnului* din 16 iulie 1791. Un epitaf de o mare valoare artistică este păstrat într=un cadru de lemn şi sticlă, atîrnat pe peretele de miază=zi. Inscripţia de pe el, cusută în fir, spune că e lucrat în fir de Rosia la Moscova în anul 1839 şi dăruit bisericii de Al. şi Ecaterina Kokotă. Strana arhierească este din anul 1804. Obiecte cu inscripţii mai vechi de 1800 nu sînt.

Terenul din jurul bisericii este împrejmuit pe un perimetru de 225 m. l. printr=un gard cu temelie de piatră şi cu ostreţe de lemn între pilaştri de piatră.

Astăzi, biserica se află în stare bună fiind o podoabă de mare preţ a trecutului nostru istoric şi mai ales pentru oraşul Botoşani a cărui înflorire se datoreşte în bună parte ctitoriei de la Sfîntul Gheorghe şi Uspenia.

Diacon GH. LUNGU

---

26) *Magaz. Ist. pentru Dacia*, I, p. 173.
27) Miron Costin, *Letop. Ţării Moldovei*, vol. I, p. 148.
28) Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 57.

FIGURI DIN VIAȚA BISERICEASCA A MOLDOVEI

PREOTUL PROFESOR ISIDOR VOROBCHIEVICI

18. V. 1836 – 18. IX. 1903

Intre personalitățile de marcă ce=au ilustrat viața culturală și artistică a Moldovei de nord, în jumătatea a doua a secolului al XIX=lea și la începutul secolului al XX=lea este și preotul profesor și compozitor *Isidor Vorobchievici.* El bătătorește același drum pe care a mers pleiada de figuri progresiste: frații *Hurmuzaki,* profe=sorul Aron *Pumnul,* mitropolitul Silvestru *Morariu=Andrievici,* preo=tul Iraclie *Porumbescu,* profesorul *I. G. Sbiera,* profesorul Vasile *Bumbac,* folcloristul Simion Fl. *Marian,* preotul Constantin *Mora=riu,* pictorul Epaminonda *Bucevschi* ș. a.

Despre toți cei mai sus menționați s=au scris eseuri și studii in=teresante în publicațiile noastre de specialitate. Despre profesorul Isi=dor *Vorobchievici,* însă, acest pasionat și remarcabil maestru al armoniei muzicale, nu s=a prea pomenit pînă astăzi.

Ar fi o mare nedreptate, dacă am lăsa, ca cenușa uitării să acopere pentru totdeauna amintirea operei muzicale a acestei figuri a trecutului nostru.

Să încercăm, așa dar, să desprindem din paginele trecutului personalitatea artistică a acestui reprezentant de seamă al muzicii romînești.

Isidor *Vorobchievici* s=a născut la 18 mai 1836. La 7 noiem=brie 1839 moare mama sa Elisaveta, iar la 12 iunie 1845 moare ta=tăl său, Ioan *Vorobchievici.* Isidor și alți copii rămîn orfani de mamă și de tată. Ei sînt crescuți de bunicii lor Mihail și Paras=chiva *Vorobchievici.* Bunica lor Paraschiva, era foarte cultă și avea și cunoștințe muzicale. Ea se interesa mult de creșterea nepo=ților săi. Isidor Vorobchievici de mic copil avea înclinări spre muzică. La vîrsta de 5 ani cînta bine la vioară. El frecventează Școala trivială în care se învățau citirea, calculul și scrierea, de la început=tul anului școlar 1847/1848, Gimnaziul superior unde a avut ca pro=fesor de limba romînă pe Aron Pumnul, iar ca profesor de muzică pe Iosif Zwoniczek. In cursul superior al Gimnaziului, Isidor Vorob=chievici era dirijorul corului școalei.

La finele anului școlar 1856/1857 trece examenul de maturitate, iar la 1 octombrie 1857 se înscrie la Institutul teologic.

Studentul teolog Isidor *Vorobchievici* manifestă un interes tot mai accentuat pentru muzică și mai ales pentru cîntarea corală bise=

ricească. Pe acea vreme profesor de muzică la Institutul teologic era Ştefan *Moşievici*, autorul corurilor «Tătarul», «Cîntecul Mărgăritei», «Drum bun» «Subt o culme de cetate» ş. a., toate coruri bărbăteşti.

La Institut pe acea vreme se cîntau coruri bisericeşti tradiţionale, adică moştenite din an în an, fără să fie puse pe note muzicale. Teologul Isidor Vorobchievici, rupînd tradiţia, compune coruri bisericeşti pe note muzicale occidentale, instruieşte pe colegii săi, cîntă şi dirijează corul studenţilor teologi.

La finele anului şcolar 1859/1860 Isidor *Vorobchievici* trece examenul de licenţă la toate obiectele cu nota «Eminente» după care părăseşte acest Institut.

La 4 iunie 1861 Isidor *Vorobchievici* se căsătoreşte în biserica parohială din Pojorîta=Cîmpulung Moldovenesc, cu Leontina fiica Directorului şcolar Grigore *Bendevschi* şi a soţiei sale Ludvica, născută *Neumayer* din Rădăuţi.

In decursul lunii iulie 1861 fu numit administrator parohial la Davideni, în care parohie rămîne pînă la finele anului 1865, cînd fu numit paroh la Ruşii – Moldoviţei – Cîmpulung Moldovenesc, unde rămîne pînă la finele lui septembrie 1867.

Pe lîngă ocupaţia sa de toate zilele, el se mai ocupa şi cu studiul muzicii bisericeşti. Compune totodată coruri bisericeşti şi lumeşti. Textele pentru corurile lumeşti le ia din:

a) Lepturarele lui Aron *Pumnul*, Viena
b) George *Tăutul*, Poezii, Iaşi 1862
c) *„Dorul"*, volum mic de cîntece, Bucureşti 1865 ş. a.

Pe la începutul lui noembrie 1867 ia concediu şi pleacă la Viena ca să studieze la Conservatorul de muzică din acel oraş. Acest Conservator avea pe acea vreme un statut=regulament, după care se primeau elevi numai pînă la vîrsta de 30 ani. Isidor *Vorobchievici* avînd la finele lui noiembrie 1867 vîrsta de 31 de ani, 5 luni şi 12 zile, n=a fost primit ca elev intern. El rămîne însă în Viena şi face studii particulare cu savantul profesor de armonie muzicală şi muzică bisericeaseă Francisc Krenn (1716=1897) de la Conservatorul de muzică din Viena.

Profesorul Francisc *Krenn* este amintit mai în toate manualele de teorie muzicală publicate de Isidor *Vorobchievici*.

El consultă cele mai de seamă tratate de teorii muzicale vechi şi muzică bisericească din biblioteca Conservatorului de muzică din Viena şi anume: Quido de *Arezzo*, 1023=1036; Quillaum *Dufay*, 1380=1432; Marchettius de *Padua* de la 1300; H. Gloreamus, 1488=1563; Giuseppte *Zarlino* 1505=1590; Giovani *Palestrina*, 1526=1594; Ludovico *Viadona* de *Mantua*, 1564=1627; Michael *Praetorius*, 1571=1621; Prof. Adolf Bernhard, *Marx*, 1795=1866; J. Chr. *Lobe*, 1797=1881; Benedict *Randhartinger*, 1802=1893; prof. de muzică bisericească greacă, Benedict *Widmann*, 1820; Profesor *Arrey* de *Dommer* 1828=1905, ş. a.

La Conservatorul de muzică din Viena, vizitează adesea muzeul acestui Conservator şi studiază felurite instrumente muzicale de la diferite popoare din întreaga lume din diverse timpuri.

La finele anului 1868 trece examenul cu succes «foarte bun» la Conservatorul de muzică din Viena iar pe la începutul anului 1869 revenind în patrie, Isidor Vorobchievici a fost numit profesor de mu=

zică şi cîntare corală la: Institutul teologic, Şcoala de cîntăreţi bisericeşti, Şcoala normală de învăţători şi învăţătoare, Şcoala reală superioară, şi Gimnaziul superior.

La toate instituţiile de mai sus, dezvoltă o activitate deosebită. Mai întîi pregăteşte şi pune sub tipar manuale potrivite, cu teorii muzicale pentru toate cursurile de muzică şi armonizează coruri potrivite pentru elevii de la instituţiile mai sus amintite şi anume: Manual de armonie muzicală, 1869; Cîntările liturghiei sf. Ioan Gură de Aur, 1869; Colecţiune de cîntece pentru şcolile poporale, 1870; Cîntări liturgice corale pentru şcolile poporale, 1880; Cîntări liturgice pentru cor bărbătesc, 1887; Cîntări liturgice pentru cor mixt, 1890; Cîntări liturgice pentru 2 voci egale, 1896 (în colaborare cu profesorul Dr. Eusebie Mandicevschi); Colecţiune de cîntece pentru şcolile poporale, fascicola I.; Colecţiune de cîntece pentru şcolile poporale, fascicola II, şi Colecţiune de cîntece pentru şcolile poporale, fascicola III.

Activitatea de compozitor a profesorului Isidor *Vorobchievici* este excepţional de bogată. Din compoziţiile acestui profesor am colectat pînă în prezent 240 piese muzicale, pe care le păstrez în colecţia mea muzicală şi anume: 24 Cîntări liturgice pentru cor bărbătesc mixt şi voci egale; 15 Psalmi pentru cor bărbătesc şi mixt; 39 coruri religioase pentru cor bărbătesc şi mixt; 124 Coruri lumeşti pentru cor bărbătesc şi mixt; 38 Compoziţii pentru instrumente muzicale ş. a.

Isidor *Vorobchievici* desfăşoară o activitate intensă ca profesor cu scopul de a trezi interesul pentru muzica de şcoală, în societăţile muzicale şi în casele particulare. Cele mai frumoase coruri compuse de el sînt următoarele:

A. *Coruri lumeşti:* Cîntece de lume, cor bărbătesc; Ceasul rău, cor bărbătesc; Ceasul rău, cor mixt; Imnul către Maica Preacurată, cor dublu; Captivul, cor bărbătesc; Doină, cor bărbătesc; Doină doiniţă, cor bărbătesc; Revedere, cor bărbătesc; Ce te legeni, codrule? cor bărbătesc; Senin şi furtună, cor bărbătesc; Arcaşul, cor bărbătesc; De ce nu=mi vii? cor bărbătesc; Noapte bună, cor bărbătesc; Nu fiţi aşa mîndre, cor bărbătesc; Cîntecul lui Iancu, cor bărbătesc; Cine=a făcut crîşma=n drum, cor bărbătesc; Dorul beţivului, cor bărbătesc; Eri şi astăzi, cor bărbătesc; Fi=voi oare fericit, cor bărbătesc; Frunză verde de bujor, cor bărbătesc; Hora Dobrogei, cor bărbătesc; Ochii iubitei, cor bărbătesc; Stelele, cor bărbătesc; Tempi passati, cor bărbătesc ş. a.

B. *Coruri religioase*: Cîntările Sf. Liturghii, Do=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, Sol=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, fa=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, Si=bemol=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, La=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, mi=bemol=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, Mi=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, La=benol=major, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, cu litere cirilice, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, cor dublu bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, 3 voci 1880; Cîntările Sf. Liturghii, tipărite în 1887, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, 2 voci egale, manuscris; Cîntările Sf. Liturghii, cu text grecesc, cor mixt; Cîntările Sf. Liturghii, 2 voci egale, tipărite (In colaborare cu prof. Dr. Euse=

bie Mandicevschi); Cîntările Sf. Liturghii, festive, cor bărbătesc; Cîntările Sf. Liturghii, La=major, cor mixt; Cîntările Sf. Liturghii, Sol şi La=major, cor bărbatesc; Cîntările Sf. Liturghii, La=major, cor mixt; Cîntările Sf. Liturghii, Sol şi La=major, cor bărbătesc; Antifonul 1 la Liturghie, cor bărbătesc; Antifonul 2 la Liturghie, cor bărbătesc; Antifonul 1 la Liturghie, cor mixt; Antifonul 2 la Liturghie, cor mixt; Anexă la Liturghie 1, cor bărbătesc; Anexă la Liturghie 2, cor bărbătesc; Anexă la Liturghie 3, cor mixt; Troparul la «Trei Ierarhi», cor bărbătesc; Axionul duminical, 2 voci egale; Axionul duminical, cor bărbătesc; Axionul Paştilor, 2 voci egale; Axionul Paştilor cor bărbătesc; Tatăl nostru, cor bărbătesc; Tatăl nostru, tipărit, Tatăl nostru, cor mixt; Tatăl nostru, 3 voci; Tatăl nostru cu text slav, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 1, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 2, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 3, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 4, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 5, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 6, cor bărbătesc; Mulţi ani nr. 7, 3 voci; Mulţi ani mitropolitan; cor bărbătesc; Eis polaite despota mitropolitan, cor bărbătesc; Hristos a înviat nr. 1, cor bărbătesc; Hristos a înviat nr 2, cor bărbătesc; Hristos a înviat nr. 3, cor bărbătesc; Hristos a înviat nr. 4, cor bărbătesc; Hristos a înviat nr. 5, cor bărbătesc; Hristos a înviat mitropolitan; Ciclul Iordanului, cor bărbătesc; Din psalmul 1, cor mixt; Din psalmul 18, cor bărbătesc; Din psalmul 21, cor bărbătesc; Din psalmul 64 şi 65, cor bărbătesc; Din Psalmul 81, cor bărbătesc; Din Psalmul 120, cor bărbătesc; Din Psalmul 127, cor bărbătesc; Din Psalmul 127, cor bărbătesc scurt; Din Psalmul 120=133, cor bărbătesc; Din Psalmul 140, cor bărbătesc; Din Psalmul 148, tipărit 1869, cor bărbătesc; Din Psalmul 148, 3 voci tipărit 1880; Din Psalmul 149, lung, cor bărbătesc; Din Psalmul 149, scurt, cor bărbătesc; Din Psalmul 150, cor bărbătesc; Din Psalmul 150 cor mixt; Cîntec funebru nr. 1, cor bărbătesc; Cîntec funebru nr. 2, cor bărbătesc; Cu Sfinţii odihneşte, cor bărbătesc; Sfinte Dumnezeule, cor bărbătesc, marş funebru; Sfinte Dumnezeule nr. 2, cor bărbătesc, marş funebru; Sfinte Dumnezeule nr. 3 cor bărbătesc, marş funebru; Sfinte Dumnezeule nr. 4, cor bărbătesc, marş funebru.

Toate lucrările sale muzicale au rămas în manuscrise, tipărite, litografiate sau copiate. Textele corurilor sînt alese din cele mai de seamă poezii de Vasile *Alecsandri*, Mihail *Eminescu*, Dimitrie *Bolintineanu*, Vasile *Bumbac* ş. a..

Profesorul Isidor *Vorobchievici* a cutreerat multe din satele noastre de la ţară şi a colectat folclor muzical. O bună parte din compoziţiile sale au caracter didactic şi pot fi folosite cu deosebit succes la predarea cunoştinţelor muzicale în şcolile de toate gradele.

Ca profesor, Isidor *Vorobchievici* a fost un bun îndrumător pentru multe talente muzicale. Mulţi din elevii săi au ascultat cursurile sale de muzică şi mulţi dintre aceştia înzestraţi cu talente muzicale au fost îndrumaţi să se perfecţioneze în acest domeniu. O seamă dintre ei au ascultat sfaturile acestui profesor, au plecat la Viena şi s=au perfecţionat în muzică, înscriindu=se la Conservatorul de acolo.

Cel mai ilustru elev al său, pe care l=a îndrumat în această direcţie şi pe care l=a îndemnat să se perfecţioneze în muzică, a fost marele nostru compozitor *Ciprian Porumbescu*, care pleacă la Viena şi studiază la Conservatorul de muzică de acolo.

Alt distins elev al său este *Eusebie Mandicevschi,* care în urma sfaturilor și îndrumărilor lui Isidor *Vorobchievici,* studiază la Conservatorul de muzică din Viena și ajunge mai tîrziu profesor de muzică la Academia de muzică din Viena.

Alți elevi ai săi au primit îndrumarea de a pleca pentru studii la Viena. Unii dintre ei întorcîndu-se au ajuns profesori de muzică dirijori de coruri mari sau compozitori. Amintim dintre ei pe următorii: Tudor *Flondor,* profesor George V. *Mandicevschi,* Ecaterina *Mandicevschi,* Ilarie *Voronca,* Mihai *Ursuleac,* Constantin *Buchenthal* ș. a.

Profesorul Isidor Vorobchievici a fost membru fondator al unor societăți culturale. El a fost o personalitate dominantă în mișcarea muzicală din Moldova de nord.

Prin activitatea sa multilaterală: profesor de muzică și apoi de autor de manuale didactice și prin compozițiile sale muzicale, a contribuit într-o măsură foarte largă la dezvoltarea și înflorirea muzicii poporului nostru și a cîntării corale-polifonice din Bucovina.

După o activitate de 39 de ani, profesorul Isidor *Vorobchievici* este pensionat, la finele anului școlar 1899/1900, fiind suferind de ochi. El a încetat din viață în ziua de 18 septembrie 1903.

In colecția mea muzicală romînească ce cuprinde coruri de lume și coruri religioase, se află toată opera muzicală cu text romînesc a profesorului Isidor *Vorobchievici.* Poate să mai fie și alte compoziții muzicale cu text romînesc de Isidor *Vorobchievici* pe care nu le am în colecția mea muzicală.

Aproape toate compozițiile muzicale ale acestui profesor sînt inedite afară de corurile din broșurile:

A. – Cîntările Sf. Liturghii, 1869;

B. – *„Armonia"*, Colecție de coruri, 1886: Senin și furtună, cor bărbătesc; Din depărtare, cor bărbătesc; Doină, doiniță, cor bărbătesc; Cîntări liturgice festive, cor bărbătesc; Cîntec bachanal, cor bărbătesc;

C. – Prof. Liviu *Rusu,* Culegere de coruri mixte și bărbătești 1937: Vai de cela ce iubește, cor bărbătesc.

D. – Cîntări liturgice corale, 1880.

E. – Cîntări liturgice pentru cor bărbătesc, 1887.

F. – Cîntări liturgice pentru cor mixt, 1890.

G. – Cîntări liturgice pentru 2 voci egale, 1896 și

H. – Cîntecele publicate în fascicolele I, II și III.

Memoria acestui remarcabil compozitor va rămîne veșnic vie în inimile noastre.

IOAN VICOVEANU

BIBLIOGRAFIE

— Profesor George *Breazul*, Patrium Carmen, Craiova, 1941.
— Revista *„Candela"*, 1882-1903.
— Dr. C. Diaconovich, Enciclopedia Romînă, Sibiu. 1904.
— Profesor Dr. R. *Gassmuer*, Suceava muzicală de altă dată, Suceava. 1938.

— Victor *Morariu* şi Ştefan *Pavelescu*, Istoricul Reuniunii muzicale „*Ciprian Porumbescu*“, în Suceava, 1939,
— Profesor P. *Nituiescu*, Muzica Romînească azi, Bucureşti, 1939.
— Profesor George *Onciul*, Istoria Muzicii.
— Profesor Ştefan *Pavelescu*, Viaţa lui Ciprian Porumbescu, Suceava 1941.
— Profesor Mihai Gr. *Posluşnicu*, Istoria Muzicii la Romîni, Bucureşti, 1928.
— Profesor Isidor Vorobchievici, Manual de armonia muzicală, 1869.

Marşuri ale Păcii.

Unul din mijloacele cele mai frecvente prin care populaţia din ţările capitaliste îşi manifestă dorinţa de pace şi de înlăturare a războiului sînt marşurile păcii. Participanţii la aceste marşuri străbat pe jos zeci şi sute de kilometri pentru a-şi manifesta astfel hotărîrea lor de a lucra pentru pace şi pentru a-şi exprima protestul lor faţă de politica de înăsprire a războiului rece promovată de conducătorii statelor occidentale. În rîndurile lor se întîlnesc oameni din toate păturile sociale: tineri, bătrîni, simpli muncitori sau savanţi, bărbaţi şi femei, uneori mame cu copii în braţe, studenţi şi elevi. Participanţii la marşurile păcii poartă pancarte cu lozinci prin care cer interzicerea armelor atomice, desfiinţarea bazelor pentru rachete, crearea de zone denuclearizate, înlăturarea războiului şi statornicirea păcii în lume. Marşurile păcii se încheie de obicei prin mari mitinguri sau demonstraţii publice pentru pace.

Astfel de măsuri au avut loc în Anglia, de la Aldermaston la Londra pe o distanţă de 80 km; demonstranţii au cerut guvernului englez să renunţe la înarmarea nucleară. La marşul păcii din 1960, cel mai mare din Anglia, au participat 40.000 de cetăţeni. Concomitent cu marşul de la Aldermaston la Londra, în Republica Federală Germană s-a desfăşurat un marş de protest de 3 zile împotriva înarmării atomice; marşul acesta s-a încheiat printr-un mare miting la Bergon Hone. Locuitorii din insula Okinava au mers în marş 96 de zile străbătînd 2500 de km. pentru a-şi manifesta dorinţa lor de pace şi împotrivirea faţă de armele atomice şi de ocupaţia militară americană. Un astfel de marş a avut loc către sfîrşitul lunii octombrie în Danemarca, numit „marşul de protest împotriva armei atomice", la care au participat nu numai cetăţenii din Danemarca ci şi delegaţi ai popoarelor din Suedia, Norvegia, Finlanda şi R. F. Germană.

În rîndurile celor ce-şi manifestă în acest fel hotărîrea de a lupta pentru pace, se întîlnesc adeseori şi clerici de diferite confesiuni: protestanţi, catolici, anglicani, metodişti, quaqeri etc., Reverendul J. Collins, canonicul catedralei sf. Paul din Londra, cunoscut ca un mare luptător pentru pace, în acest an a păşit în primele rînduri ale marşului Aldermaston-Londra.

De asemenea, Witeley, conducătorul Catedralei din Edinburg, în predica rostită recent cu prilejul comemorării victimelor celor două războaie mondiale, a condamnat cu asprime crearea în Scoţia a unei baze pentru submarinele americane înarmate cu rachete „Polaris". El a acuzat guvernul englez de faptul că acceptînd crearea acestei baze, a încre-

dinţat „viaţa englezilor unei alte puteri, îngăduindu-i să dispună de soarta poporului englez fără nici o consultare cu acesta".

Quaqerii din America au organizat un marş special, cu reprezentanţi din toată America. La 13 noiembrie ei au pornit spre Washington. Participanţii la marş au cerut guvernului american încetarea imediată a cursei înarmărilor şi măsuri constructive pentru asigurarea dezarmării şi a păcii. Participanţii la marş purtau pancarte cu lozinci: „*Quaqerii americani spun nu razboiului*". „*Luaţi măsuri pentru asigurarea păcii prin dezarmare*"; „*Pentru o pace fără arme*". Ajunşi în Washington, demonstranţii s-au îndreptat în cîteva coloane spre Pentagon, sediul autorităţilor militare superioare americane, şi au înconjurat din toate părţile clădirea Pentagonului, postînd pichete în jurul ei. Autorităţile militare de la Pentagon au urmărit cu îngrijorare pe demonstranţii din marşul păcii, şi au adus grupuri speciale de poliţie motorizată „pentru menţinerea ordinei".

În dimineaţa zilei de 14 noiembrie 75 din participanţii la marşul păcii s-au îndreptat spre Casa Albă unde trebuiau să fie primiţi de consilierul special al Preşedintelui, Frederik Fox, în vederea unei convorbiri în cursul căreia delegaţii doreau să-şi expună revindecările. Întreaga convorbire s-a limitat însă la faptul că reprezentantul Casei Albe i-a întîmpinat pe delegaţii quakerilor, a primit de la ei o petiţie şi le-a promis că va aduce la cunoştinţă preşedintelui conţinutul ei.

Apelul adoptat de comitetul de organizare a marşului quakerilor cuprinde următoarele revindecări adresate guvernului american: 1. *Să declare că obiectivul S.U.A. este realizarea unei păci pe bază de dezarmare completă sub controlul şi supravegherea Naţiunilor Unite.* 2) *Să pună capăt producţiei de arme nucleare.* 3) *Să pună capăt producţiei de arme chimice şi bacteriologice şi să distrugă toate stocurile de asemenea arme şi de materii prime folosite pentru fabricarea lor.*

Marşul quakerilor pentru pace s-a bucurat de un larg sprijin din partea opiniei publice americane. De asemenea presa locală n-a putut trece cu vederea acest eveniment. La 14 noiembrie ziarele din Washington au publicat în primele pagini reportaje, ilustrate cu numeroase fotografii, privind marşul quakerilor şi picheţele organizate de ei în jurul clădirii Pentagonului.

O carte rară la Centrul Eparhial.

Este vorba de *Viaţa şi petrecerea sfinţilor* tradusă şi tipărită la Iaşi între anii 1682-1686 de mitropolitul cărturar Dosoftei. Fiind monument de cultură bisericească şi de limbă romînească veche, cartea a fost adusă din biserica Pîngăraţi-Piatra Neamţ la centrul eparhial spre a fi expusă într-o vitrină specială în biserica Sfîntul Gheorge, cunscută sub numele de *Catedrala veche.*

In istoria culturii romine vechi Mitropolitul Dosoftei cu toată munca sa a făcut epocă. El a tradus şi tipărit următoarele cărţi cunoscute pînă acum: *Psaltirea în versuri,* 1673 Uniev, *Acatistul Născătoarei,* 1673 Uniev, *Liturghier,* 1679 Iaşi, *Psaltirea* slavo-romînă, 1680 Iaşi, *Moltvelnic de'nţăles,* 1681 Iaşi, *Viaţa sfinţilor* 1682-1686 Iaşi, *Liturghie* şi *rugăciuni* 1683 Iaşi, *Parimiile preste an,* 1683 Iaşi.

Cărţile sale – cele mai multe dintre ele tipărite la Iaşi în tipografia primită de la Patriarhul Ioachim al Moscovei – au constituit un pas, aproape, hotărîtor în procesul de introducere a limbii romîne în Biserică. Mai mult, în evoluţia limbii literare romîne, Mitropolitul Dosoftei a împlinit un rol important. Pe de o parte, el n-a folosit expresiuni şi cuvinte arhaice aşa cum erau în textele religioase anterioare, fiind condus de aşa numita „normă literară". Pe de altă parte n-a fost stăpînit de aşa numitul dogmatism lingvistic, adică n-a păstrat ordinea literară a originalelor slave sau greceşti, ci a gîndit, a simţit, a tălmăcit şi a scris în limba vorbită de popor. De aceea cărţile sale se citesc cu uşurinţă şi astăzi.

Dosoftei a tipărit *Viaţa şi petrecerea svinţilor* în patru volume între anii 1682-1686: vol. I vieţile sfinţilor din lunile septembrie-decembrie, vol. II ianuarie-februarie; vol. III martie-iunie; vol. IV iulie-august (deoarece în cursul anului 1686 mitropolitul cărturar a fost luat de I. Sobieţchi în Polonia ultimul volum se termină cu viaţa sfinţilor din 10 iulie).

Cele patru volume sînt legate de obicei într-unul sau în două tomuri. Pagina de titlu are următorul cuprins: *Viaţa şi petrecerea svinţilor acum tipărite întru bl[ago]slovite zilele prealuminatului întru Is. Hr. Ioan Duca Voevod cu mila lui Dumnezău Domn Tării Moldovei cu porunca măriei sale şi cu poslusenia a smereniei noastre şi a lui Dositei Mitropolitul Sucevei în tiparniţa svintei Mitropolii din Iaşi la care tiparniţă neau agiutorit de la Mosc svinţia sa Părintele nostru Patriarhul Ioachim vel[ea]to de la începutul lumii 7190 m[e]s[e]ţa octobre 27 zile. De la naşterea Domnului şi Mîntuitorului nostru Is. Hr. Leat. 1682.*

Pe verso paginii cu titlul se află stema cu cîteva stihuri, aceleaşi din Psaltirea în versuri.

Urmează scrisoarea de dedicaţie a mitropolitului Dosoftei către Ioan Duca Vodă şi un cuvînt către cititori din care rezultă „că această carte este scoasă de pe greceşte şi elineşte din 12 minee a svintei Biserici şi din cărţile vistierului Bisericii pe limba romînească cu lungă nevoinţă şi lexicoane de agiuns tălmăcite".

Exemplarul de la centrul eparhial cuprinde la un loc vol. I septembrie-decembrie 248 foi şi vol. II ianuarie-februarie 88 foi. Lipsesc de la început, foaia cu titlul, dedicaţia către Duca Vodă, cuvîntul către cititori şi 3 foi, iar de la sfîrşitul volumului II 5 foi.

În general este păstrat mulţumitor. Dintre însemnările cele mai importante notez următoarele:

„*Voevod Domn tării în zilele lui io Grigorie Ghica veleatul au umblat 7275 a diacului Dumitru să se ştie de cînd a stat scrisoarea*". Această notă se află pe marginea de jos a filelor 46-43 (vol. I) începînd de la sfîrşit spre început; „Cuviosă egumen a sfintei mănăstiri Pîngăraţi chir Daniil cu fiiască evlavie mă închin sfinţiei tale şi cu fericlă sănătate mă închin dumitale", fila 82; „*Sfîntul marile mucenic Dimitrie să fie slujitor dumitale părinte Gavrile pînă la sfîrşitul vieţii*" fila 113, vol. I.

„Să se ştie de cînd am învăţat carte cu Gheorghe diacul în Pîngăraţi" fila 145. vol. I.

„Aceast' sfîntă carte ce să numeşte prologuri pe şase luni iaste a sfintei mănăstiri Păngăraţi..... [1] un preot mirean anume Damian,

1) Cuvinte şterse.

s-au aflat la un preot în Bicaz şi s-au luat iarăşi la mănăstire şi zicem că cine ar mai înstrăina-o să fie blestemat de Domnul Dumnezeu şi de prea curata a sa maică şi de 318 sfinţi părinţi de la Niceia, să fie pîriş la strașnicul judeţ marele mucenic Dimitrie 1693 febr. 5. Chiril egumenul Pingăraţilor" fila 248, ultima filă a volumului I.

Insemnările presărate ici şi colo, nu spun mare lucru dar cu ajutorul lor putem face, în parte, biografia acestui exemplar al tipăriturii dosofteene *Viaţa şi petrecerea sfinţilor.*

S. P.

Bisericuţa de la Basarabi.

In ultimii ani, arheologii şi istoricii noştri, cu ajutorul material al statului, au scos la iveală numeroase urme din trecut. Descoperirile realizate prin munca cercetătorilor uşurează în mare măsură lucrarea de stabilire a adevărurilor istorice privind fazele de dezvoltare şi diferitele aspecte din viaţa popoarelor care au trăit şi trăiesc pe teritoriul patriei noastre.

Pînă acum cîtva timp existau foarte puţine probe privitoare la viaţa creştină în primele milenii ale erei noastre pe teritoriul patriei noastre. Bisericuţa din dealul de cretă de la Basarabi regiunea Constanţa, descoperită de către cercetătorii de la Institutul de arheologie în colaborare cu Muzeul regiunii Constanţa şi cu fondurile puse la dispoziţie de Sfatul Popular al regiunii Constanţa constituie o probă evidentă privind viaţa creştină în ţara noastră spre sfîrşitul mileniului întîi al erei noastre.

Publicaţia Academiei R. P. R. *Materiale şi Cercetări Arheologice* vol. VI cuprinde, între altele, un articol intitulat *Şantierul arheologic Basarabi* semnat de I. Barnea şi Virgil Bilciurescu.

In articol avem numeroase elemente privind regiunea şi împrejurările în care a fost descoperită bisericuţa din masivul de cretă de la Basarabi. Un grafit deasupra uşii de intrare; leat 6500 (992) arată vechimea acestei bisericuţe. Cei doi cercetători fac o descriere amănunţită a acestui loc de închinare dînd dimensiunile celor trei încăpeti: Pronaosul naosul şi altarul.

La cîţiva metri de intrarea bisericuţei dar mai jos decît nivelul acesteia s-a dat peste două camere funerare în care s-au găsit oase omeneşti. S-au mai găsit în apropiere urme de ruine la suprafaţa terenului precum şi unele încăperi şi mai multe galerii săpate în masivul de cretă. Pe pereţii încăperilor s-au găsit încizate cruci şi figuri de sfinţi. ceea ce dovedeşte că acestea erau folosite ca paraclise pentru oficierea serviciilor religioase. Se mai află diferite grafite ce sînt încă studiate.

Bisericuţa de la Basarabi, „exceptînd bazilicile din secolele IV-V, este „cel mai vechi locaş de cult creştin de pe teritoriul patriei noastre". Prezenţa bisericuţei, a încăperilor destinate cultului (paraclise), a galeriilor şi încăperilor funerare, lipsa scheletelor de copii, ar indica, după părerea cercetătorilor că avem în faţă o mănăstire.

In tot cazul bisericuţa de la Basarabi, cu tot ceea ce s-a descoperit în jurul ei pînă acum, constituie, o dovadă grăitoare privind viaţa creştină pe teritoriul patriei noastre înainte de anul 1000.

Pr. SC. PORCESCU

O veche biserică catolică şi două pietre de mormînt de la începutul veacului XVI, descoperite de curînd la Suceva.

Nu departe de biserica Sf. Dumîtru din Suceava, în partea de nord-est, în cursul anului 1954 conducerea unei întreprinderi de stat, care executa lucrări de amenajare a drumului naţional Bucureşti-Iţcani, a semnalat colectivului areologic de la Suceava existenţa unor urme arheologice pe traseul şoselei.

Făcîndu-se săpături arheologice la faţa locului s-a consatat că în apropiere este o veche construcţie, pe care a folosit-o şi compozitorul Ciprian Porumbescu. Această construcţie potrivit-tradiţiei locale a fost biserică catolică. Pe baza săpăturilor arheologice din vara anului 1956, colectivul a dovedit că această construcţie a fost ridicată în veacul al XVII-lea şi a avut rolul de biserică. Pe acelaşi teritoriu au fost descoperite şi fundaţiile unei biserici din veacul al XV-lea atribuite de asemenea coloniei catolice din Suceva. „Elementul cel maî semnificativ în ceea ce priveşte determinarea rolului acestei construcţii în vechime este absida altarului din partea de est a locuinţei, care n-a suferit nici o transformare în exterior, de-a lungul veacurilor". Franciscanul Andrea Bogoslovich vorbeşte la 1623 despre existenţa unei biserici catolice cu hramul Sf. Treime în Suceava şi despre existenţa unei mănăstiri catolice, alăturea.

Terasa pe care s-a clădit biserica romano-catolică a fost folosită de locuitorii Sucevei ca cimitir de timpuriu. Se crede că cele mai vechi morminte datează din veacul al XIV-lea. Intr-unul din ele, lîngă un schelet, s-a găsit o monedă emisă de bănăria voievodului Petru Muşat.

În malul şoselei, la c. 40. m. de la altarul fostei biserici catolice, lucrătorii au găsit două pietre de mormînt. După inscripţiile funerare ele datează de la începutul veacului al XVI-lea, una din 1512 şi alta din 1513.

Piatra funerară, cu data 1512, are lungimea de 1,68 m. şi lăţimea de 0,65 m., poartă următoarea inscripţie în limba latină medievală în caractere gotice minuscule:

„*Anno domini 1512 obiit honestus dominus babtista ital 9 (9=us) de vesentino magister in diversis artibus reqiescat în pace*",

Inscripţia este orînduită în formă de chenar. In cîmpul inscripţiei, în jumătatea superioară au fost făcute 8 găuri, ficare avînd diametrul de 2 cm. şi o adîncime de 1 cm. Dispoziţia acestor găuri indică constelaţia săgetătorului. Ele ar putea reflecta preocupările cu caracter astrologic şi astronomic ale celui ce a fost înmormîntat sub ea. (Mai ales că şi piatra a doua, cu data de 1513, poartă un semn care indică ocupaţia celui răposat).

„Calitatea superioară a pietrei, frumos şlefuită, apoi acţiunea agenţilor atmosferici care au dat naştere unei patine, contribue alături de scrisul îngrijit, clar şi uniform, la punerea în valoare a acestei inscripţii; ea poate fi considerată ca unul dintre mormintele feudale cele mai frumoase de pe teritoriul Moldovei".

Piatra aceasta a fost pusă în anul Domnului 1512, după cum glăsueşte inscripţia, deasupra mormîntului cinstitorului domn Baptista din Vesentino-Italia, învăţat în diferite arte.

Magister in artibus, apare ca

un titlu academic a lui Baptista. Făcîndu-se analiza datelor istorice din epoca respectivă, se constată că Baptista este un învăţat şi nu meşter. Ştefan cel Mare, care la sfîrşitul veacului al XV-lea avea schimb de soli cu Italia, purta corespondenţă cu această ţară şi folosea vrednici italieni la curtea sa, a putut să cheme şi pe acest învăţat la curtea sa din Suceava. Acesta va fi fost folosit, poate, pe vremea lui Ştefan cel Mare şi a lui Bogdan cel Orb, la organizarea şi conducerea primei şcoli orăşeneşti din Moldova. Faptul acesta ar explica lipsa studenţilor moldoveni în Cracovia după 1503.

A doua piatră funerară, cu data 1513, are lungimea de 1,35 m. iar lăţimea de 0,60 m. Este spartă în şase bucăţi, din care se păstrează numai patru. Pe cîmpul pietrei a fost sculptat în relief un arc, iar de jur împrejur următoarea inscripţie în caractere latine majuscule:

„HIC IACET... UMBRA
PETRUS ARCUFEX
1513
DOM... US.. f... ...LILO..f..
PERFIDOS [S]TATHAROS".

Judecînd după arma de luptă sculptată pe piatra funerară, Petru a fost ori un meşter de arbalete, ori un conducător de luptători care foloseau arbalete. Calitatea a doua e susţinută şi de partea inscripţiei care aminteşte de „perfizii tătari".

Momentul morţii lui în calitate de arbaletier coincide cu cel de-al treilea atac al tătarilor de la începutul veacului al XVI-lea, 22 august 1513, în Moldova.

(Cf. Gh. Diaconu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii medievale de la Suceva în veacurile XV-XVI, în Materiale şi cercetări Arheologice*, vol. II, Edit. Academiei R. P. R. Bucureşti 1959).

N. V.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

«Журнал Московской Патриахий». **(Revista Patriarhiei Moscovei)** Nr. 5, 6 din anul 1960.

În cele 56 pagini ale sale, numărul 5/1960 al Revistei Patriarhiei Moscovei cuprinde un bogat material documentar şi de cronică bisericească internă şi externă.

Ca de obicei şi acest număr prezintă materialul, împărţit pe capitole, după cuprins.

Prima parte a revistei, intitulată „partea oficială", îşi începe cuprinsul cu ştirea că la slujba Învierii din noaptea de Paşti din acest an, săvîrşită de Prea Fericitul Patriarh Alexei în catedrala patriarhală „Botezul Domnului" din Moscova, au participat în afară de conducători şi membri ai corpului diplomatic acreditaţi la Moscova, episcopul Roderig Kant, trimisul primatului Bisericii anglicane precum şi un grup de turişti şi ziarişti străini.

Din scrisorile şi telegramele de felicitare pascală, ce sînt publicate în continuare, se ia cunoştinţă de unitatea Bisericilor Ortodoxe citindu-se telegramele şi scrisorile de salutare şi felicitare pascală, pe care Prea Fericitul Patriarh Alexei le-a primit de la toţi Întîistătătorii Bisericilor Ortodoxe Autocefale, precum şi de universalitatea dragostei creştine, citindu-se felicitările primite de la unii conducători ai altor Biserici şi culte creştine cum şi cele primite de la Vazgken I, Patriarhul catolicos al Armenilor, Geoffrey Fhischer arhiepiscopul de Kanterbury, mitropolit primat al Angliei şi W. A. Wisert-Hooft secretarul general al Consiliului Mondial al Bisericilor etc.

După ştirea despre vizita făcută la 15 aprilie a. c., de episcopul Roderig Kant Prea Fericitului Patriarh Alexei urmează două scrisori din partea Prea Fericitului Patriarh Atenagora al Constantinopolului, una prin care mulţumeşte Prea Fericitului Patriarh Alexei pentru publicaţiile trimise şi alta de felicitare, cu prilejul zilei onomastice a Prea Fericitului Patriarh Alexei. După alte telegrame de felicitare primite de întîiul stătător al Bisericii Ortodoxe Ruse, cu prilejul zilei sale onomastice şi după telegramele de condoleanţe trimise de Prea Fericirea Sa, în urma încetării din viaţă a mitropoliţilor Atanasie al Hauranului (Patriarhia Antiohiei) şi Alexandru al Brussei (Patriarhia Moscovei) şi a directorului treburilor mitropoliei din Praga, Boris Leontievici Cerchez, partea oficială se încheie cu mulţumirea publică ce o aduce V. Kurcedov, preşedintele Departamentului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lîngă Consiliul de Miniştri al U. R. S. S. tuturor ierarhilor şi preoţilor pentru felicitările trimise de Ziua Internaţională a Muncii, 1 Mai, din acest an.

În cronica vieţii bisericeşti, sub

titlul: „Noaptea Învierii în Catedrala patriarhală“ „Botezul Domnului“ din Moscova“ I. Hibarin prezintă slujba sf. Învieri săvîrşită în acest an de Prea Fericitul Patriarh Alexei. Această prezentare are forma unei meditaţii, în care autorul articolului adînceşte sensul şi valoarea slujbei, a momentelor şi expresiilor liturgice de la această sf. slujbă. Aceeaşi formă o are şi cronica următoare despre „Sărutarea de paşti cu Prea Fericitul Patriarh“. Potrivit unei vechi tradiţii, clerici şi credincioşi din oraşul Moscova, luni, a doua zi de Paşti, la Vecernie, s-au prezentat la Întiiul Stătător al Bisericii Ortodoxe pentru felicitare şi sărutare de Paşti. Solemnitatea îndeplinirii acestei tradiţii a decurs în acest an, în modul următor:

Preoţii din oraşul Moscova, împreună cu un mare număr de credincioşi, s-au adunat în Catedrala Patriarhală. După terminarea Vecerniei, Prea Fericitul Patriarh Alexei a ieşit în amvon, îmbrăcat în mantie, a binecuvîntat asistenţa şi a stat apoi în stînga amvonului.

A urmat Te-Deum-ul şi citirea pastoralei de Paşti a Prea Fericitului Patriarh Alexei, după care Prea Fericirea Sa a adresat un cuvînt de felicitare pascală asistenţei. După aceasta fiecare preot şi credincios a trecut şi a luat binecuvîntarea de la Prea Fericitul Pariarh Alexei.

Personalitatea arhiepiscopului Macarie al Mojaiscului, decedat în anul 1959, este amintită cititorilor revistei, de către protoiereul N. Harînzov, în schiţa intitulată: „Cunună pe mormîntul arhiepiscopului Macarie al Mojaiscului“.

Din cronica următoare, despre „Numirea şi hirotonia arhimandritului (Feodosiev)“, reţinem ştirea că în ziua de 3 aprilie 1960, în biserica Academiei Duhovniceşti din Moscova (M-rea Troiţa-Sergheevsca) a fost hirotonit noul episcop al eparhiei Cebocsarului şi Ciuvaşului, în persoana arhimandritului Nicolae Feodosiev, fost pînă atunci parohul catedralei din Poltava. Noul episcop născut în anul 1893 este în serviciul preoţiei din anul 1921.

În articolul intitulat: „Călătoria în Rusia“, pastorul Uffe Hansen, din Danemarca, evocă momente şi impresii din călătoria sa făcută în U. R. S. S. în anul 1959, la invitaţia Patriarhiei Moscovei. Articolul este reprodus din „Curierul Şcolii Superioare din Uberup“ (Danemarca), pe anul 1959. În încheiere, printre alte aprecieri şi constatări pozitive, pastorul Hansen spune: oamenii sovietici „cred cu tărie în viitorul lor. Dar vorbind despre aceasta, ei adaugă întotdeauna că totul va fi bine numai sub imperiul păcii în lume. Această străduinţă pentru pace, desigur, ne uneşte“.

În partea a treia a revistei sînt publicate următoarele două articole:

În primul articol – „Războiul – monstru“ protoiereul N. Ponomarov expune punctul de vedere creştin în problema războiului şi a păcii, înfăţişînd războiul ca o monstruozitate şi un rău în viaţa omenirii, iar pacea şi dezarmarea, ca fiind binele ce garantează viaţa şi progresul. Exprimînd adeziunea clerului şi credincioşilor la propunerea lui N. S. Hruşciov pentru pace şi dezarmare, autorul îşi încheie articolul cu cuvintele lui Taraşov de la adunarea colhoznicilor fruntaşi din Irkuţc: „florile au nevoie de soare, iar oamenii de pace“.

În cel de al doilea articol, intitulat „Activitatea Conferinţei creştine din Praga pentru apărarea păcii“, profesorul L. Pariischi,

inspector al Academiei Duhovnicești din Leningrad, înfățișează activitatea acestei conferințe de la înființarea sa (2-5 decembrie 1957) și pînă la publicarea acestui articol, adăugînd și înștiințarea că cea de a treia conferință va avea loc în zilele de 6-9 septembrie 1960.

Personalitatea și activitatea mitropolitului Dionisie al Varșoviei și al întregii Biserici Ortodoxe din Polonia, decedat la 15 martie 1960, în orașul Lodz, sînt evocate în necrologul ce alcătuiește cuprinsul părții a patra a acestui număr al R. P. M., parte intitulată "Din viața Bisericilor Ortodoxe Autocefale".

„Bibliografia" revistei este ilustrată, în acest număr, cu prezentarea cuprinsului revistei: Duhovna Cultura", Nr. 1-2/1960 și „Țercoven Vestnic", Nr. 7-11 1960, ambele editate de Patriarhia Bisericii Ortodoxe din Bulgaria. Recenziile sînt semnate de E. Carmanov candidat în Teologie.

„Duhovna Cultura" (Cultura duhovnicească) este o publicație lunară, care-și sărbătorește în acest an jubileul de 40 de ani de la apariția sa, iar „Țercoven Vestnic" (Vestitorul bisericesc) este o revistă editată săptămînal de Biserica bulgară. Redactată cu îngrijire, revista cuprinde articole bine închegate și cu un variat cuprins de îndrumare și știință creștină.

*

Nr. 6/1960 al Revistei Patriarhiei Moscovei, se prezintă în ce privește împărțirea materialului pe capitole ca și Nr. 5.

În partea oficială apar scrisorile de salutare pascală primite de Prea Fericitul Patriarh Alexei de la Prea Fericitul Patriarh Atenagora al Constantinopolului și de la I. P. S. Teoklit, Mitropolitul Atenei.

În partea ultimă din acest capitol sînt publicate comunicatele cu privire la ridicarea episcopului Leonid al Kulujscului și Borosculuí, la rangul de arhiepiscop și la vizitele oaspeților străini, primiți la Patriarhia din Moscova în zilele de 29 aprilie și 10 mai a. c.

Cea de a doua parte a revistei „cronica vieții bisericești", începe cu expunerea slujbelor săvîrșite de Prea Fericitul Patriarh Alexei în lunile februarie-mai din acest an. Urmează: „Cuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Alexei, ținută în catedrala patriarhală din Moscova la 7 aprilie 1960, cu prilejul hirotoniei noului episcop al Mojaiscului, P. S. Ștefan.

Din însemnările publicate mai departe în legătură cu numirea și hirotonia arhimandritului Ștefan Nichitin, ca episcop al Mojaiscului aflăm că noul episcop, născut în anul 1895, are la bază liceul și că în anul 1955, a absolvit facultatea de medicină a Universității de Stat din Moscova. Pînă în anul 1927 a lucrat ca medic neurolog în diferite instituții medicale din Moscova și apoi la spitalele din regiunea Vladimir. În anul 1927 a fost hirotonit preot și a slujit la diferite parohii din Eparhia Țașkentului. A fost, după aceasta, preot la mănăstirea de maici „Tihvinscaia" din Ucraina. În anul 1959 a intrat în cinul monahal și a slujit, pînă la alegerea ca episcop al Mojaiscului, la catedrala mitropolitană din Minsc.

Din activitatea unor chiriarhi ai Bisericii Ortodoxe Ruse, cronica vieții bisericești amintește de vizitele și slujbele arhierești, făcute în eparhiile respective, în cursul acestui an de arhiepis-

copul Inochentie de la Alma Ata şi Kazahstan şi de mitropolitul Corneliu al Gorkului şi Arzamasculului.

Capitolul „biserici şi mănăstiri" este ilustrat de articolele lui P. Urjumţev, candidat în Teologie, în care autorul prezintă „Biserica cu hramul Sf. Niculae, din suburbia Hamavnie, din Moscova".

Istoria acestei biserici începe odată cu întemeierea suburbiei. Prima biserică de lemn a fost construită în anul 1624, după aşezarea în această suburbie a ţesătorilor, ce lucrau pentru curtea ţarului. De aici şi numele suburbiei de la cuvîntul scandinav – ham=ţesător. Prima biserică de piatră a fost construită în anul 1637, iar cea actuală a fost construită în anii 1679=1682, cu binecuvîntarea patriarhului Ioachim al Moscovei.

Între lucrurile de valoare din această biserică, se află şi trei icoane făcătoare de minuni ale Maicii Domnului.

În capitolul următor, intituiat „aniversări bisericeşti", N. Ivanov, candidat în Teologie, publică un studiu despre viaţa şi activitatea marelui pictor rus, Andrei Rubliov, cu prilejul împlinirii a 600 de ani de la naşterea sa.

Andrei Rubliov, monah din mănăstirea Troiţa=Sergheevsca de lîngă Moscova, este pictorul a cărui figură domină şcoala picturii bisericeşti ruse. Una dintre capodoperele sale este şi pictura din catedrala Troiţa din Mănăstirea Troiţa Sergheevsca.

Articolul cuprinde interesante date asupra acestui mare pictor al Rusiei vechi.

În partea „În apărarea păcii" sînt ştiri despre conferinţa luptătorilor pentru pace, care s=a ţinut la Drezden (R. D. G.) în zilele de 9=11 mai a. c. Printre cei 247 delegaţi din 15 ţări europene, Biserica Ortodoxă Rusă a fost reprezentată de o delegaţie din patru persoane, avînd în frunte pe episcopul Ioan al Berlinului.

În partea „Din viaţa Bisericilor Ortodoxe Autocefale", Ştefan Savov şi A. Ignatiev (Bulgaria) prezintă un moment istoric cu prilejul împlinirii a şapte ani de la reînfiinţarea Patriarhiei Bulgare.

Articolul înfăţişează solemnitatea ce a avut loc cu acest prilej la Patriarhia din Sofia.

În partea „Din viaţa cultelor eterodoxe", P. Urjunţev, candidat în Teologie, scriind despre viaţa Bisericii Vechilor Catolici, prezintă pastorala episcopului Iohann Iosef Demmel, şeful vechilor catolici din Germania, despre „Mărturisirea noastră de credinţă. La cea de a 90=a aniversare a Conciliului de la Vatican".

Odată cu expunerea mărturisirii de credinţă, în această pastorală episcopul Iohann dezbate şi teza raporturilor vechilor catolici cu Biserica Ortodoxă şi cu cea Anglicană.

Tot acelaşi autor, prezintă în continuare cîteva date şi ştiri despre „raporturile cu biserica suedeză", despre viaţa şi activitatea vechilor catolici din Anglia, Elveţia şi Germania.

Bibliografia acestui număr al R. P. M. cuprinde recenzii asupra revistelor „Duhovna Cultura" (organul Bisericii Ortodoxe Bulgare), Nr. 3/1960, a săptămînalului „Ţerkoven Vestnic", Nr. 12=17/1960 (organ al aceleaşi Biserici) şi a revistei „Glasnic", Nr. 2=4/1960 (revista Bisericii Ortodoxe Sîrbe).

Recenziile sînt semnate de E. Karmanov.

Pr. IOAN LOGHIN ŢURCANU

Paul Althaus, **Gebot und Gesetz,** Gütersich (fără dată) p. 38.

Lucrarea aceasta apare în colecţia *Beiträge zur Förderung christliche Theologie (Contribuţii la promovarea teologiei creştine)* ca a 2-a fascicolă din volumul 46. Publicaţia a fost iniţiată de Adolf Schlatter şi este editată de Paul Althaus în colaborare cu Ioachim Ieremias. S-au publicat aici o serie de fascicole care tind să lămurească raportul dintre Lege şi Evanghelie. Astfel menţionăm judicioasa lucrare a lui K. Barth, *Evangelium und Gesetz* (Evanghelie şi Lege) din 1935; W. Elert, *Zwischen Gnade und Ungnade* (Între graţie şi disgraţie) din 1948 şi de acelaşi autor: *Das christliche Ethos* (Etosul creştin) din 1949; R. Bring, *Gesetz und Evangelium und der dritte Gebrauch des Gesetzes in der lutheranischen Theologie* (Lege şi Evanghelie şi a treia întrebuinţare a legii în Theologia luterană din 1943; H. Thielicke, *Zur Frage „Gesetz und Evangelium"* (La întrebarea „Lege şi Evanghelie) din 1949 etc..

Lucrarea lui Althaus „Gebot und Gesetz" (Poruncă şi lege) constă din 39 pagini şi conţine următoarele capitole: 1. Ausgangspunct und These (Punct de plecare şi Teză); 2. Gesetz und Gebot im Neuen Testament (Lege şi poruncă în Noul Testament); 3. Der Urstand: Das Gebot (Starea iniţială: Porunca). 4. Durch den Falle wird das Gebot zum Gesetz (Prin cădere porunca devine lege). 5. Das Evangelium als Ende des Gesetz (Evanghelia ca plinire a Legii). 6. Durch das Evanghelium wird aus dem Gesetz wieder das Gebot (Prin Evanghelie porunca devine iarăşi lege). 7. Das christenstand als Leben unter dem Gebot (Viaţa creştinului sub Lege). 8. Die Bedeutung der biblischen Weissagungen; tertius usus legis? (Însemnătatea profeţiilor biblice: al treilea uz al legii).

Iată cîteva considerente pe marginea lucrării. În timpul din urmă se pune adesea, în teologie, întrebarea privitoare la deosebirea strictă între poruncă şi lege. În stabilirea unui raport trebuie să pornim de la consideraţii lingvstice. Studiind sensul cuvintelor putem alcătui o sinteză şi apoi stabili un raport între poruncă şi între lege. Porunca este dispoziţie dată de către o autoritate, o persoană cu autoritate şi care trebuie executată întocmai. „Legea este o normă cu caracter obligator stabilită şi apărată de o autoritate" (civilă sau religioasă). După uzul de vorbire porunca este cuprinsă în lege. Porunca este o parte dintr-un tot, o fărîmă din lege. Porunca se confundă adesea cu legea, se consideră sinonime. Astfel procedează Sf. Apostol Pavel spunînd la Rom. 7, 12 că atît legea cît şi porunca sînt sfinte, drepte şi bune, pentru că amîndouă sînt expresia voinţei divine. Porunca este o dispoziţie dată de o autoritate sau o persoană cu autoritate şi care trebuie executată întocmai. În această categorie cad cele 10 porunci sau precepte fundamentale ale Legii vechi. Legea este după cum am văzut „o normă cu caracter obligator, stabilită şi apărată de puterea de stat" (de ex. legea civilă, legea penală) sau de puterea religioasă (legea lui Dumnezeu). Cu totul alt înţeles are legea la Sf. Apostol Ioan care prin lege înţelege tora, Vechiul Testament. Cînd este vorba despre voia lui Dumnezeu, respec-

tiv voia lui Hristos aceasta e numită poruncă şi nu lege (cf. Ioan 10, 18; 13, 34; 14, 15). După Ioan, Legea a dat-o Moise, adică Dumnezeu prin Moise (Ioan 7, 19; 1, 17) dar prin Hristos dă Dumnezeu poruncile. Credinţa în Hristos e conţinută în poruncile lui Dumnezeu. După Ioan, Evanghelia lui Hristos e o poruncă.

Teologia protestantă face deosebire între termenii lege şi poruncă. În Biserica ortodoxă nu există un înţeles paulin şi altul ioaneic, în ce priveşte legea şi porunca. În fond nu este nici o contradicţie între lege şi poruncă, ci dimpotrivă un acord deplin, căci precum cele 10 porunci sînt o lege care obligă, tot aşa şi legea lui Hristos e o poruncă care trebuie împlinită.

The Bible translator *(Traducătorul Bibliei).* De curînd a apărut vol. 10 nr. 2 (din aprilie 1959) al acestei reviste. Ea aduce, de data aceasta, material interesant cititorilor. Numărul 2 conţine trei studii de interes biblic. Întîiul este semnat de redactorul William A. Smalley, care se ocupă în cele 30 de pagini de *Hom Shal I Write This Langage?* (Cum scriu eu această limbă). Studiul al doilea este semnat de Kenneth L. Pike, profesor universitar şi autorul mai multor cărţi şi studii biblice, între altele traducătorul Noului Testament în limba mixteco (dialect indian).

Între pag. 71-83 el se ocupă de *Our Own Tongue Wheriin We Were Born* (Dialectul nostru în care noi ne-am născut).

Al treilea studiu este intitulat: *On Translation* (traducerea) şi semnat de Hilaire Belloc, un autor cunoscut prin publicaţiile sale din domeniul filologiei biblice.

În general revista Bible translator e un folositor „vademecum" pentru cei care doresc să pătrundă în tainele traducerii Sfintei Scripturi din limbile originale.

A. Weiser, K. Elliger, **Das Buch der Zwölf Kleinen Propheten I** 289 pg. II 217 pg. Göttingen 1956.

Teologii Weiser şi Elliger îşi scot o nouă ediţie a comentarului la profeţii mici.

Partea I-a (1-289), conţine profeţii Osea, Ioil, Amos, Obadia, Iona şi Miheia trataţi de A. A. Weiser, partea a II-a (1-217) conţine profeţii următori: Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia şi Maleahi, trataţi de K. Eiliger.

Marele număr de studii care au apărut, în timpul din urmă, a necesitat revizuirea ediţiei anterioare şi retipărirea. Comentarul indică bibliografia generală şi studiile speciale publicate în legătură cu profeţii mici. Fiecare comentar este prevăzut cu o introducere în care se descrie viaţa şi activitatea profetului respectiv.

Profeţii sînt mai mult oameni ai cuvîntului decît ai scrisului. Activitatea lor oratorică premerge scrisulur lor. Ei au fost oameni cu mare influenţă asupra poporului pentru că vorbeau în numele lui Dumnezeu, vestind judecata şi mîntuirea prin Mesia. Materialul care alcătuieşte cărţile profeţilor nu provine direct de la profeţi ci de la prietenii şi admiratorii lor. Aceştia şi-au însemnat evenimentele mai importante, care au fost apoi fixate în scris. Fiecare carte profetică îşi are istoria ei proprie. Osea originar din nordul ţării (din Israil), a trăit şi a activat în sec. VIII. Despre Ioil ştim doar numele lui indicat în cartea sa: „profetul Ioil fiul lui Petuel". Profetul A-

mos a trăit, după informaţia pe care ne-o dă suprascrierea cărţii sale, în veacul al VIII-lea în epoca regilor Uzia (784-746) şi Ieroboam (787-746). Obadia este cel mai mic dintre profeţi. Cartea sa constă dintr-un singur capitol. În afară de numele său cartea nu ne mai dă alte informaţii despre el. Proximul profet Iona, a trăit în veacul al VIII-lea, pe vremea regelui Roboam II (787-746). În ce priveşte Miheia acesta a trăit în vremea regilor Iotam (747-742), Ahaz (742-725) şi Hischia (725-697). A fost contemporan cu marele Isaia.

Epoca lui Naum ar fi cea a prăbuşirii Asiriei, în urma căderii Ninivei (612). Tot veacului al VII-lea aparţine şi următorul profet Avacum. Sofonie a apărut în public pe vremea minorităţii regelui Iosia (639-609). Epoca activităţii lui Agheu este cea de după anul 520. Abia şi-a încetat activitatea Agheu şi apare pe scenă Zaharia deci tot un profet postexilic. Ultimul între profeţii mici, postexilic şi el, este Maleahi, care formează corolarul micilor profeţi.

Pentru înţelegerea scrisului profetic e necesar să cunoaştem epoca în care au activat ca şi evenimentele de seamă ale timpului. Toate acestea se descriu în partea introductivă la cărţile profeţilor. Tot aici găsim consideraţii privind valoarea scrierilor profetice, scopul etc..

În partea a doua ni se dă textul cărţilor în traducere nouă şi apoi comentarul. Problemele care reprezintă cadrul comentarului sînt atît de multe încît ne este imposibil a le lua pe toate în considerare într-un scurt anunţ bibliografic. Ne vom referi numai la textele mesianice ale profeţilor, pentru a se vedea în ce măsură se menţin pe linia tradiţiei bisericeşti.

Urmînd ordinea cronologică a profeţilor ar veni în considerare mai întîi Osea 11, 1 text care poate fi intitulat: „Fiul cel iubit", căci „prunc a fost Israil şi eu l-am iubit şi eu l-am chemat din Egipt pe fiul meu". Adică în timpul captivităţii egiptene Israil era în faza primă a dezvoltării sale iar Domnul l-a eliberat. Evanghelistul Matei (2, 15) face legătura cu Osea 11, 1 şi consideră textul o profeţie despre fuga şi chemarea pruncului Iisus din Egipt. „La începutul istoriei, la temelia relaţiilor dintre Dumnezeu şi Israil stă iubirea care dă chemării poporului plan şi sens. Aici este rădăcina mersului teocentric al Istoriei Vechiului Testament". Chemarea lui Dumnezeu n-a fost mică; necontenit a chemat Dumnezeu poporul în decursul istoriei prin trimişii săi.

Alt text mesianic este Ioil 2, 23 unde este vorba despre *„more"* care poate însemna atît ploaie timpurie cît şi învăţător. Autorul Weiser le consideră pe amîndouă daruri de mare preţ, unul pentru rodirea cîmpului şi altul pentru propăşirea culturală. Ele duc spre fericirea atît de mult rîvnită de om.

În spirit tradiţional se interpretează şi textul din Ioil 3, 1 (Pogorîrea Duhului Sfînt), că profetul Ioil anticipează epoca cu întîmplările din ziua Cincizecimii a celei dintîi comunităţi creştine (Fap. Ap. 2, 16-21). Pogorîrea Duhului Sfînt nu va mai fi un privilegiu al cîtorva regi sau profeţi, ca în epoca V. Testament, legată de întîietăţile stării sau de naşteri, ci al tuturor.

Tot aşa Amos 9, 8 este o profeţie care abia mai tîrziu va fi înţeleasă pe deplin.

În ce priveşte împărăţia de la Obadia 1, 21 ea depăşeşte pe cele de nuanţă politică şi trece dincolo de graniţele V. Testament. În Miheia 5, 1 se vorbeşte clar despre împărăţia viitoare. Naşterea pruncului minunat este o taină sfîntă. „Domnitorul anticipat nu este un rege oarecare căci „împărăţia mesianică nu este o continuare a regalităţii iudaice, ci formează o alcătuire nouă".

Ca şi la Is. 11, 1 Mesia e considerat un al doilea David aparţine cătunului Betleem (Efrata). Totodată se descopere aici un alt aspect al mesianismului că naşterea lui Mesia aparţine trecutului şi aici e ceva asemănător cu Rom. 5, 12; I Cor. 13, 12; unde se face descrierea celui de al doilea Adam (p. 272).

Tot aşa Naum 1, 7 nu se gîndeşte la puterile naturii ci la Dumnezeu. El crede în atotputernicia dumnezeiască, calitate care se desprinde din natura sa. „Adăpost" de necaz „cei care nădăjduiesc", sînt termeni absolut eshatologici.

La Avacum avem un text mesianic în 2, 3 „Vedenia aparţine încă timpului, ea năzuieşte către sfîrşit, nu este mincinoasă, întîrzie, dar va veni...". Nu este vorba despre un sfîrşit al epocii lui Avacum, ci despre sfîrşitul profeţiilor Vechiului Testament, cînd din punct de vedere religios se încheie o epocă veche.

Autorul Weiser menţine şi mesianismul din Sof. 2, 11: „atunci va şterge Dumnezeu pe toţi zeii pămîntului şi se vor închina lui toate neamurile".

Avem aici, scrie Weiser, o privire în universalismul judecăţii şi o profeţie privind renunţatarea la speranţele particulare ale unui rest dintre iudei. Este o profeţie care nu apare prea des în cărţile Vechiului Testament. Prin cuvîntul „*hemdat*" (de la Agheu 21) autorul comentarului înţelege valori materiale şi traduce cu „Schätze" (comori) în sensul că popoarele vor fi puse în mişcare şi vor alerga la locul de închinare al judecătorului universal pentru a se face cunoscuţi prin ascultarea lor.

La Zaharia avem o mulţime de texte mesianice dar vom lua în considerare numai pe cele mai cunoscute, pentru a se vedea atitudinea teologului Elliger faţă de ele. Primul loc la care ne oprim este Zah. 9, 9 care descrie intrarea lui Mesia în Ierusalim. Acest loc se deosebeşte structural şi formal de celelalte. El e diferit şi prin metrica sa de versurile anterioare iar prin stil şi de cele următoare. Peste tot există o dezvoltare în conţinut; este o profeţie mesianică în sensul strict al cuvîntului. De data aceasta nu se vesteşte venirea unui domnitor de rînd, unul pămintesc, unul care aduce popoarelor bunăstare şi pace... Acesta va stăpîni de la Mare pînă la Mare, adică de la o margine la alta a pămîntului. Noi cei care stăm sub cruce vedem aici pe cel care a adus pacea pentru toată lumea, care a pătimit pentru toţi, pînă ce a fost mîntuit de suferinţă de către Tătăl şi care îşi zideşte şi de acum înainte împărăţia sa pe temelia păcii. Nu este o întîmplare că Matei (21, 5) şi Ioan (12, 15) referă profeţia lui Zaharia la Hristos (II p. 151).

Corolarul profeţiilor mesianice îl formează la Zaharia cap. 13, 7 cuvintele: „Scoală-te sabie împotriva Păstorului meu... bate-voi Păstorul şi se vor risipi oile", Elliger plasează acest text între cele profetice. „Zaharia vesteşte aici patimile lui Mesia...".

Ideea mesianică este menţinută şi la Maleahi. În Maleahi (1, 11)

Elliger vede exprimată ideea unui monoteism absolut („Idee des absorptivem „Monoteismus"). Toate popoarele vor sluji numai unui singur Dumnezeu (I p. 198) şi astfel se prevede abolirea cultului păgîn şi introducerea unui cult şi a unui sacrificiu universal.

Bogat în perspective mesianice se consideră a fi şi Mal. (3, 1) „Iată eu trimit pe îngerul meu şi va pregăti calea şi în curînd va veni Domnul pe care voi îl doriţi".

Particula „iată" pusă în fruntea textului arată că profeţia se va realiza în scurtă vreme... Nu peste mult va veni Domnul în Ierusalim. (p. 206). După furtună se face senin, va răsări soarele dreptăţii pe seama acelora care se tem de Domnul (pentru cei credincioşi). Soarele din Mal. (3, 20) este imaginea mîntuirii. El va încălzi pe oameni şi-i va face să tresalte de bucurie ca viţeii care sar şi aleargă voioşi cînd sînt sloboziţi din grajd (p. 215).

Iată cîteva idei din comentarul la cei 12 profeţi. Lucrarea este scrisă limpede. Autorii ţin seama nu numai de studiile mai noi ci şi de rezultatele descoperirilor arheologice de la Marea Moartă (mai ales în ce priveşte Avacum). Este o bucurie pentru cititorii noştri să citească un comentar alcătuit aproape în duhul tradiţiei bisericeşti. Se extinde uneori în amănunte filologice, ceea ce e mai puţin obişnuit pentru cititorii noştri.

Jean Danielou, **Les manuscrits de la Mer Morte et les origines du christianisme,** Paris 1957, pag. 122.

Autorul, profesor de istoria originii creştinismului la Institutul din Paris, examinează în lucrarea de faţă raportul dintre manuscrisele (Qumran) din 1947 şi 1952 şi originea creştinismului. Interesul pe care l-a trezit descoperirea şi consideraţiile fantastice pe care le-a ocazionat l-au determinat să se ocupe de problema de mai sus, în trei conferinţe, ţinute în 1957, pe care le publică în volum pentru a le face accesibile unui cerc mai mare de cititori.

Partea I-a a cărţii tratează despre: comunitatea de la Qumran şi mediul evanghelic. Aici vorbeşte despre Sf. Ioan Botezătorul, despre Iisus şi saduchei şi despre obiceiuri eseine în comunitatea din Ierusalim.

Partea a II-a tratează despre: Hristos şi Stăpînul dreptăţii.

Partea a III-a tratează despre: Începuturile dezvoltării Bisericii şi comunitatea din Qumran.

Descoperirea de la Marea Moartă e însemnată pentru faptul că este în directă legătură cu originea creştinismului. Eseii, comunitatea căreia i se atribuiau manuscrisele, au trăit în Palestina, ţara străbătută de Hristos. Partea din urmă a istoriei lor se plasează chiar în epoca vieţii lui Hristos şi a începutului Bisericii.

Ne găsim în faţa unei lucrări meritorii.

Pentru a se documenta asupra problemei, autorul a făcut studii la faţa locului (în Palestina), a folosit izvoarele originale: documentele de la Qumran: Midras la Avacum, Normativul comunităţii, Psalmii de la Qumran, Lupta fiilor luminii şi a fiilor întunericului, Documentul din Damasc, Normativul congregaţiei, Colecţie de binecuvîntări din peştera I, Colecţie de mărturii din peştera IV-a, Comentar la Geneză din peştera IV-a, Întîiul comentar la Isaia din peştera IV-a.

Afară de aceasta a consultat

toate revistele biblice şi arheologice, precum şi autorii mai recenţi privind descoperirile de la Marea Moartă. Între aceştia menţionăm pe: M. Dupont-Sommer, traducere la *Midrasul lui Avacum:* P. Vernies, *Regle de la communauté, Les manuscrits au desert de Iuda* (Paris 1953): J. Schmidt,*Les écrits du N. T. et les textes de Qumran;* Karl Elliger, *Studien zum Habakuk-Komentar vom Toten Meer;* B. Reicke. *Die Verfassung der Urgemeinde im Lichte jüdischer Documente* (1954); Jungmann, *Altchristliche Gebetordnung im Lichte des Regelbuches von En Feshka* (1953); Alegro, *Further messianic references im Qumran Literature* (1956); M. Delcor, *Essai sur le Midras d'Habacuc,* H. Michaud, *Le Maitre de la justice d'apres les Hymnes de Qumran* (1956); Kuhn, *Die gefundenen hebr. Texte und das N. T.* (1950); R. Gordis, *The begotten Messiah in the Qumran Scrolls* (1957).

Cele 8 ilustraţii ale locurilor memorabile de la Marea Moartă măresc interesul faţă de carte.

Preot Prof. NICOLAE NEAGA

Acad. C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu, **Sarmizegetuza.** pag. 70 planşe 5. Editura Meridiane, Bucureşti 1960.

In Nr. 3-4 al revistei Mitropolia Moldovei şi Sucevei, semnalam seria de broşuri ce urmează să apară în *Colectia Monumentele patriei noastre.* Aceste broşuri în afară de textul privitor la un monument oarecare sau la un complex de monumente cuprind reproduceri fotografice, diferite schiţe şi planşe, înlesnind astfel maselor de cititori cunoaşterea „acelor vestigii ale trecutului care amintesc de viaţa şi lupta poporului de pe aceste meleaguri din vremuri străvechi şi pînă în veacul nostru".

Prima lucrare din această colecţie alcătuită de acad. E. Condurachi este *Histria.* Lucrarea a fost recenzată în numărul amintit al revistei noastre.

A doua lucrare, din cadrul colecţiei, este alcătuită de acad. C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu. Ea prezintă cititorilor „centrul statului dac de odinioară", Sarmizegetuza.

Primul capitol „*Ţinutul*" cuprinde informaţii privind cadrul geografic - regiunea munţilor Orăştie - în care era situată capitala dacilor. Spre miazănoapte „bogata vale a Mureşului mijlociu", spre apus Valea Luncanilor, spre răsărit „afluenţii Sibişelului: Rîul Mare şi pîrîul Alunului", iar spre miazăzi „lanţul Carpaţilor sudici". Sînt amintite, apoi, culmile cele mai înalte din regiune şi satele a căror locuitori se ocupă cu „agricultura şi creşterea vitelor"; în ultimul timp, datorită condiţiilor statornicite în patria noastră de orînduirea democrat-populară, ei lucrează şi în exploatările forestiere.

Capitolul al II-lea *File de istorie,* ne arată că în această regiune au fost descoperite urme ale omului paleolitic, fapt ce dovedeşte prezenţa şi continuitatea oamenilor în acele locuri din cele mai vechi timpuri. „Din amestecul unor triburi neolitice locale şi al celor indoeuropene imigrate - pare-se - dinspre nord-est, din ţinuturile Ucrainei, adaugă autorii, au luat naştere triburile traco-dacice, creatoare şi purtătoare ale culturii arheologice din epoca bronzului (1700-800 î. e. n. şi a fierului 800-100 î. e. n.)".

Dacii care apar la autorii greci sub numele de *geţi* iar la cei ro-

mani sub numele de *daci* aveau aceeaşi limbă indoeuropeană, din grupa *satem*. Cele dintîi ştiri privitoare la geto-daci, „ni le dă „*părintele istoriei*" Herodot. Se pare că centrul puterii geto-dacilor pe vremea regelui Dromichaites a fost, mai întîi cîmpia munteană iar mai pe urmă pe vremea regelui Rubabostos, podişul Transilvaniei. In secolul I î. e. n. pe vremea regelui Buerebista, regiunea munţilor Orăştie, „devine centrul puterii dacilor".

Statul dac, de tip sclavagist, „născut din dezvoltarea continuă a bazei economice a triburilor dacice" devine un factor politic important sub regele Buerebista. El construieşte pe Dealul Grădiştei fortificaţii menite să apere centrul stăpînirii sale. Printre acestea erau cele de la Costeşti, Blidarul, Piatra Roşie, Ceata, Vîrful lui Hulpe şi Feţele albe. Aceste fortificaţii aveau „un rol pur defensiv" în faţa duşmanilor din afară dar „aveau şi misiunea de a înlesni clasei dominante a *tarabostesilor* stăpînirea şi exploatarea maselor de oameni liberi dar săraci - comaţi - şi de slavi".

Regele Buerebista a avut de înfruntat triburile celtice care veneau dinspre nord-est şi puterea romană „care se profila tot mai ameninţător la Dunărea de jos".

Acest rege şi-a întins stăpînirea din Slovacia pînă la Marea Neagră şi pînă în Munţii Haemus (Balcani). După ce probabil a căzut „Victimă unui complot al şefilor de trib", statul lui Buerebista se dezmembrează în patru apoi în cinci părţi. Urmaşii săi, marii preoţi Deceneu şi Comosicus pregătesc unificarea triburilor dacice care se înfăptuieşte sub regii Duras-Diurpaneus şi a lui Decebal.

Statul dac al lui Decebal deşi mai mic ca întindere dar mai închegat reprezenta o „stavilă în calea expansiunii romane". După cunoscutele lupte dintre daci şi romani, în anul 106 Dacia este cucerită. „Cetăţile şi aşezările dacice din Munţii Orăştie sînt incendiate sau dărîmate; sanctuarele dacilor sînt distruse, cu o sistematică sălbătăcie; populaţia din regiunea cetăţilor este evacuată şi aşezată la cîmpie".

Importante şi necesare cunoştinţe asupra complexului de monumente căpătăm prin lectura capitolelor „*Popasuri şi Itinerarii*" precum şi a cap. IV. *Monumentele*.

Multă vreme cetăţile şi construcţiile dacilor din Munţii Orăştie au fost un fel de taină. Pînă la începutul secolului al XIX-lea erau aproape necunoscute. Din întîmplare, pe la începutul secolului trecut, s-a descoperit pe Dealul Cetăţii Grădiştea un tezaur de monede de aur, care „a atras atenţia autorităţilor şi oamenilor de ştiinţă".

Săpături sistematice nu s-au putut face în trecut din cauza neatenţiei pe care vechile regimuri o arătau faţă de comorile cu importanţă istorică de pe teritoriul locuit de romîni. Abia după 23 august 1944 „s-au putut organiza săpături arheologice de o intensitate şi amploare necunoscute la noi în trecut". Săpăturile s-au desfăşurat în mai multe campanii de lucru de către „un colectiv al Institutului de Istorie din Cluj... sub conducerea directă a acad. prof. C. Daicoviciu". Rînd pe rînd, au fost scoase la iveală „principalele cetăţi şi numeroase aşezări dacice din Munţii Orăştie".

Autorii grupează staţiunile arheologice în jurul a patru puncte principale: Costeşti, Piatra Roşie, Aninej şi Grădiştea Muncelului. (Sarmizegetuza - To Basileion cetatea de scaun), indicîndu-se mo-

numentele arheologice care pot fi vizitate.

Urmează descrierea amănunţită asupra cadrului geografic în care sînt situate monumentele arheologice arătîndu-se căile de acces, asupra construcţiilor de apărare, civile sau religioase dacice, asupra materialului folosit, asupra tehnicii construcţiilor, asupra cisternelor de apă etc.

Săpăturile arheologice în jurul punctului numit Grădiştea Muncelului au dus la interesante descoperiri: Într-un vas de pildă, a fost găsită „stampila în limba dacă DECEBALVS PER SCORILO (Decebal, fiul lui Scorilo), iar în altul o trusă medicală. S-au descoperit şi 400 de unelte diferite de fier. Interesant este „Complexul de ruine care a primit denumirea de incinta sacră", situat „la aproximativ 100 metri de poarta răsăriteană a cetăţii". In acest complex de ruine au fost descoperite prin săpături sanctuare şi numeroase coloane.

Autorii plecînd de la fapul că cele mai multe clădiri ale Sarmizegetuzei sînt clădiri civile fac ipoteza că „*muntele sfînt* al dacilor acel Kogainon pomenit de geograful şi istoricul Strabo este Dealul Grădiştei".

Făcînd în cap. V o *Scurtă privire asupra culturii dacilor*, autorii scot în relief faptul că Sarmizegetuza „nu era numai un locaş de închinăciune, ci şi un puternic centru economic, cu ateliere meşteşugăreşti de tot felul, cu o viaţă ce pulsa intens". Trunchiul viguros al culturii dacilor a primit diferite influenţe de la balcano-traci şi de la greco-romani. După părerea autorilor urmele sanctuarelor „dovedesc definitiv caracterul politeist al religiei Dacilor". Sînt în sfîrşit semne evidente care duc la concluzia că dacii aveau cunoştinţe de astronomie, de medicină empirică, că foloseau scrisul adoptînd mai întîi alfabetul grec apoi pe cel latin.

Din capitolul ultim *Perspective* rezultă concludent părerea că favorabilele condiţii create în patria noastră pentru cercetările ştiinţifice de orice gen vor duce la noi descoperiri importante şi chiar la unele surprize.

Lucrarea *Sarmizegetuza* de care mă ocup pune la îndemîna maselor de cititori interesantele aspecte ale complexului de monumente dacice. Această lucrare împlineşte, deci, un rol educativ patriotic. În al doilea rînd dezvoltă sentimentul de bună apreciere faţă de regimul democrat popular din patria noastră, care a sprijinit şi încurajat cercetările arheologice la Sarmizegetuza, sentimente de apreciere faţă de munca colectivului de cercetători, întărind convingerea că unele din problemele de istorie vor căpăta dezlegări preţioase prin descoperirile arheologice.

Anexele – fotografii, schiţe şi hărţi – vin în ajutorul cititorului şi a călătorului pe drumurile spre centrul dacilor, Sarmizegetuza.

Pr. SC. PORCESCU

Academia Republicii Populare Romîne, filiala Iaşi, **Studii şi cercetări ştiinţifice,** Istorie, anul X, Fasc. 1, 2, 1959.

Ca şi fascicolele anterioare, cea de care mă ocup aduce variate şi interesante *Studii, comunicări, Note, Recenzii, Note bibliografice* şi *Cronici.*

V. Popovici în studiul *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei* subliniind faptul că literatura burgheză n-a dat atenţia cuvenită problemelor sociale dezbătute în adunările Divanului ad-hoc, se

ocupă de cîteva probleme insistînd pe baza unui bogat material documentar, mai cu seamă asupra chestiunii ţărăneşti, discutată în adunările Divanului ad-hoc al Moldovei. Lectura studiului dă certitudinea că în afară de problema unirii Ţărilor Romîne, cea mai importantă chestiune frămîntată de masele ţărăneşti şi dezbătută în Divanul ad-hoc, a fost problema ţărănească.

Ocupîndu-se în studiul *Lupta pentru desăvîrşirea unirii* de diferitele aspecte ale evenimentelor postmergătoare acestui mare act politic din istoria poporului nostru, N. Corivan aminteşte piedicile pe care Austria, Turcia şi într-o măsură oarecare Anglia le-au pus în calea acţiunii de consolidare a unirii şi scoate în relief sprijinul permanent pe care Franţa şi Rusia l-au dat pentru desăvîrşirea acestui mare act al poporului romîn.

Prin al treilea studiu *Despre munca salariată în agricultura Moldovei*, semnat de Ecaterina Negruţi, cunoaştem că în Moldova, mai ales în partea de nord şi de centru, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, erau angajaţi, pe unele moşii, sute de lucrători cu leafă. Numeroşi lucrători agricoli veneau din Bucovina. Prezenţa acestora între moldoveni a contribuit la răspîndirea ideilor de împroprietărire şi de desfiinţare a boieresculuí.

În continuare sînt înserate următoarele *Comunicări* prezentate în şedinţele filialei Iaşi a Academiei R. P. R.: N. Corivan: *Acţiunea antiunionistă în timpul căimăcăniei lui Tudor Balş;* O. Berendei, *Contribuţii la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon;* C. Angelescu, *Dezvoltarea constituţională a Principatelor Unite de la 1859 la 1862;* A. Mesrobeanu, *Ecoul unirii Ţărilor Romîne în presa transilvăneană.*

Diferite *Note* semnează: D. Berendei, I. Boicu şi Al. Andronic. Fascicola 1-2 a revistei se încheie cu *Recenzii* asupra unor cărţi, semnate de L. Boicu, Dan Gh. Teodoru, N. Grigoraş, C. Istrati, Const. C. Angelescu şi I. Caproşu, cu diferite *Note bibliografice* şi cu cîteva *Cronici.*

În genere materialele publicate sînt interesante întrucît pun la dispoziţia cercetătorilor şi a cititorilor fapte şi aspecte noi din istoria poporului nostru.

S. PORCESCU

Virgil Vătăşianu, **Istoria artei feudale în ţările romîne.** Vol. I. *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului.* Editura Academiei Republicii populare romîne, Bucureşti, 1959, 1018, p. cu 910 ilustraţii în text.

Lipsa unei lucrări de istoria artei romîneşti, care să înfăţişeze ştiinţific întreaga evoluţie a artei feudale romîneşti, a fost mult resimţită la noi, fiindcă încercarea lui N. Iorga şi G. Balş (Histoire de l'art roumain ancien, Paris 1922) a fost de mult depăşită, în primul rînd prin noile cercetări în domeniul istoriei artei romîneşti, care s-au făcut de la 1922 încoace. În plus, lucrarea lui N. Iorga şi G. Balş, în realizarea ei, mai suferă şi din punct de vedere ideologic şi metodologic. Încercarea recentă *(Scurtă istorie a artelor plastice în R. P. R., I. Arta romînească în epoca feudală,* Bucureşti, 1957) de a arunca o privire de ansamblu asupra evoluţiei artei romîneşti în timpul orînduirii feudale, rămîne o expunere rezumativă, care nu poate da cititorului cunoştinţele de care are nevoie pentru a pu-

tea înţelege evoluţia ulterioară a artei romîneşti.

De aceea primul volum al lucrării prof. Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările romîne*, umple un mare gol, resimţit încă de mult timp, nu numai de specialişti în domeniul istoriei artei, de cercetătorii trecutului patriei noastre, ci chiar şi de mase largi de oameni ai muncii, care se interesează de creaţiile artistice ale poporului nostru.

Lucrarea prof. Virgil Vătăşianu se încadrează în programul de studii, iniţiat de Academia R. P. R., care urmăreşte să răspundă cerinţelor maselor largi de cititori şi iubitori ai istoriei patriei noastre, prin lucrări de ansamblu, întocmite pe baza unei metode riguros ştiinţifice, de către cei mai buni specialişti.

În acest prim volum, care se opreşte la anul 1526, Prof. Virgil Vătăşianu studiază exhaustiv monumentele şi toate creaţiile artistice care ni s-au păstrat sau despre care avem urme sau descrieri, de pe întreg teritoriul ţării noastre.

Lucrarea are şi meritul deosebit pentru că cuprinde, pentru prima oară în istoriografia noastră, paralel, arta din Ţara Romînească, Moldova şi din Transilvania. În felul acesta s-au scos în evidenţă unitatea fenomenului cultural cult de pe întreg teritoriul ţării noastre, precum şi toate produsele artei romîneşti, care au trecut graniţele. Fiecărui obiect artistic i s-au menţionat elementele esenţiale, încadrate în ambianţa lor genetică şi cronologică.

Prezentarea, în toată amploarea, a creaţiei artistice romîneşti, a scos în evidenţă aspecte complexe, cărora de cele mai multe ori li s-au dat soluţii mulţumitoare, în lumina principiilor materialismului dialectic, arta fiind una din principalele manifestări ale suprastructurii.

Lucrarea nu cuprinde numai arta cultă, generată şi răspîndită de clasele dominante, fiindcă autorul a insistat mereu asupra relaţiilor cu arta populară, relaţii evidente, care au dat la iveală „acţiuni reciproce semnificative şi jocul complex al acestor interferenţe oglindeşte natura raporturilor dintre clasele sociale, a antagonismelor şi luptelor dintre ele".

În expunerea sa autorul a acordat uneori întăitate artei minorităţilor, dînd informaţii noi şi amănunţite deoarece n-a studiat numai relaţiile dintre arta feudală romînească şi arta popoarelor vecine, cum s-a făcut în trecut, ci şi în relaţie cu arta feudală a minorităţilor naţionale, în deosebi cu cea maghiară şi săsească.

Evident că o asemenea încercare s-a izbit de mari greutăţi, fiindcă Transilvania a fost legată, o anumită perioadă de timp, de cultura apuseană prin mijlocirea catolicismului. Totuşi numeroasele interferenţe culturale dintre Transilvania, pe de o parte, Moldova şi Ţara Romînească, pe de alta, au fost nu numai observate de prof. Virgil Vătăşianu, dar, datorită serioasei sale pregătiri în domeniul istoriei artei, şi valorificate. Numai astfel se explică de ce a reuşit să dea cea mai completă prezentare, de ansamblu, a întregului fenomen artistic romînesc din perioada de dezvoltare a feudalismului.

Cunoaşterea artei occidentale şi a celei bizantine, precum şi a soluţiei lor, a dat autorului posibilitatea de a întocmi un studiu paralel al evoluţiei artei în toate ţările romîneşti din timpul orîn-

duirii feudale, cu toată seria interferenţelor de stil, care au predominat, nemărginindu-se la exemple reduse ca număr, cum s-a făcut de către vechii noştri cercetători.

Cercetarea întreprinsă de prof. Vătăşianu reprezintă un pas înainte în studierea artei noastre, deoarece, de acum înainte, arta din Transilvania nu va mai putea lipsi din nici o lucrare de ansamblu a istorie artei româneşti.

Evident că în realizarea unei asemenea lucrări, autorul, după cum însuşi mărturiseşte (p. IX), a trebuit să facă o muncă de revizuire metodică a tuturor studiilor vechi asupra artei din Transilvania, studii datorate în parte unor diletanţi, care din necunoaştere sau şovinism prezentaseră diformat realităţile.

Controlînd toate studiile de amănunt sau generale asupra artei din Transilvania autorul a reuşit să dea o prezentare nouă, sistematică şi ştiinţifică.

Astfel, folosindu-se o metodă riguros ştinţifică de cercetare astăzi avem, şi pentru Transilvania, cronologia monumentelor religioase, acceptabilă în ceea ce priveşte evoluţia stilurilor şi în concordanţă cu evoluţia artei din centrul şi răsăritul Europei.

După introducere, în care se fac consideraţii generale asupra culturii materiale din perioada prefeudală, autorul trece la studiul *artei în perioada feudalismului timpuriu*. În această primă parte a tratat: *Arhitectura în Transilvania*, insistînd asupra elementelor băştinaşe, influenţelor bizantine, împămîntenirea şi dezvoltarea arhitecturii romanice şi începuturile artei gotice. Tot aici s-a studiat arhitectura, sculptura, mobilierul şi argintăria din Ţara-Românească. În partea a doua a lucrării, intitulată; *Prima fază a artei în perioada feudalismului dezvoltat (de la mijlocul secolului al XIV-lea la mijlocul secolului al XV-lea)*, tratează: arhitectura în Ţara Românească, Transilvania şi Moldova, sculptura şi pictura în Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, după care urmează capitole consacrate mobilierului, argintăriei, miniaturilor şi broderiilor liturgice. Partea a treia a lucrării este, intitulată: *A doua fază a artei din perioada feudalismului dezvoltat* (de la mijlocul secolului al XV-lea pînă în primele decenii ale secolului al XVI-lea). Autorul a consacrat acestei faze ample capitole arhitecturii, sculpturii şi picturii din Transilvania, Moldova şi Ţara Românească, precum şi mobilierului, argintăriei, miniaturilor şi broderiilor liturgice.

În consideraţiile pe care le-a făcut asupra culturii materiale din perioada prefeudală, autorul arată că expunerea acestei părţi va fi sintetică, pentru că discuţiile în amănunt implică abordarea unor „probleme ce nu pot fi înglobate într-o lucrare de ansamblu, rezultatele fiind prea parţiale şi supuse discuţiilor, iar concluziile... de caracter strict local“ (p. 1). În această perioadă istorică populaţia băştinaşă avea aşezările şi mormintele lipsite de inventarul „specific popoarelor călăreţe“, adică mici aşezări aflate în perimetrul unor castre sau oraşe părăsite de romani, aşezări în care nu s-au găsit decît obiecte din care se vede că avem de a face cu o populaţie care se îndeletnicea cu creşterea vitelor şi pescuitul, dar şi cu olăritul, ţesătoria şi chiar fierăria.

Cercetările arheologice au dovedit că populaţia băştinaşă din

Transilvania, în secolele al IV-lea – al XI-lea a locuit, cînd n-a putut folosi construcţiile de piatră părăsite, în colibe construite din nuiele lipite cu lut sau în semibordeie.

Consolidarea stăpînirii statului feudal maghiar în Transilvania (sec. XI-XIII) coincide, cu „faza romanică a dezvoltării artei feudale" din această provincie. In general problemele privitoare la istoria artei din Transilvania, discutate pe baza unui material în bună parte nou, iar celălalt bine cunoscut de autor, în totul judecat şi sistematizat, aduc lumini şi soluţii noi, care nu se găsesc în lucrările anterioare.

Pe baza monumentelor păstrate, prof. Virgil Vătăşianu a prezentat sistamatic şi competent, arhitectura militară, arhitectura bisericească romanică, maghiară şi săsească, precum şi urmele cele mai vechi ale „arhitecturii de piatră romîneşti".

După prezentarea întregului material arheologic, referitor la cetăţile din epoca romanică, autorul ajunge la concluzia justă că s-au menţinut, pînă în epoca anterioară cuceriri maghiare, cetăţi de pămînt, înzestrate cu palisade, alături de care au apărut şi cetăţile de piatră. Toate cetăţile au avut şanţuri, valuri, turnuri de flancare etc.

Arhitectura ecleziastică din Transilvania, mai importantă decît cea militară în perioada de stabilizare a statului feudal maghiar, este destul de complexă. Autorul a reuşit totuşi să lămurească originea şi evoluţia arhitecturii eclesiastice, care ar fi trebuit întregită cu un studiu asupra arhitecturii civile. Dar urmele acestei arhitecturi lipsesc, deoarece se pare că ea a fost, în mod exclusiv, de lemn. Din piatră s-au construit numai o serie de biserici catedrale. Primele biserici parohiale de piatră, de tipul basilicii din Transilvania, apar la începutul sec. al XIII-lea, în zona de sud a colonizării săseşti. Bisericile de tip basilical au fost construite la început de meşteri străini, fiind urmate de bisericile sală.

După invazia tătărască din 1241 se constată un număr tot mai mare de construcţii în piatră, răspîndite în nordul Transilvaniei, construite de meşteri localnici.

Începînd din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea se observă în arhitectura din Transilvania o interferenţă a elementului artistic gotic, de amănunt, în complexul arhitecturii romanice (p. 98). Zona de răspîndire a bisericilor transilvănene arată regiunile de intensificare a colonizărilor, după invazia din 1241, adică în Ţara Bîrsei şi regiunea Tîrnavelor. Formele gotice din arhitectura bisericească se găsesc şi în construcţiile de piatră cu caracter militar.

Se observă că arhitectura din Ţara Romînească, în epoca de întemeiere a statului feudal are o fizionomie proprie. Studiul elementelor arhitecturii munteneşti din această epocă arată influenţe balcanice, dar şi prezenţa unor elemente arhitectonice apusene, limitate evident în centrele cu populaţie catolică.

Prima fază a artei în perioada feudalismului dezvoltat (de la mijlocul sec. al XIV-lea la mijlocul sec. XV-lea) coincide cu perioada de consolidare a statelor feudale romîneşti. În Transilvania se consolidează toate centrele urbane, care vor juca un rol important. Prin urmare creaţiile artistice, care vor ilustra cultura din Transilvania în timpul perioadei amintite vor fi realizate de meseriaşii din oraşe. Realiză-

rile artistice de seamă din oraşe, castele şi chiar din sate, au fost opera meseriaşilor umblaţi prin lume, cunoscători de secrete tehnice, care urmăreau îmbogăţirea formelor de expresie artistică.

Spre deosebire de Transilvania, în Ţara Romînească şi în Moldova, a lipsit un patriciat urban, capabil să imprime economiei caracterul specific şi să se afirme în viaţa social politică. Absenţa acestuia se resimte în lipsa mînii de lucru specializate şi ca atare în artă. Interesant este însă că datorită acestui fapt legătura dintre arta feudală şi cea populară este mai vie, iar arta, în genere, are forme de expresie evident tradiţionale. Ca să poată compensa lipsa specialiştilor şi tehnicienilor, domnitorii din Ţara Romînească şi Moldova au apelat la meşteri din Balcani, Polonia şi mai ales din Transilvania, datorită cărora se explică unele influenţe, ce au fost mult exagerate.

De remarcat este că autorul, referitor la arhitectura din Ţara Romînească de la mijlocul secoluiui al XIV-lea şi pînă la mijlocul sec. al XV-lea, emite o serie de idei şi ipoteze noi, bazate pe studierea atentă a tuturor monumentelor respective, a întregului material arheologic avut la dispoziţie, dar şi a întregii literaturi de specialitate. Astfel a ajuns la concluzia că biserica Sîn Nicoară din Curtea de Argeş ar fi avut nu numai pilaştri şi dublouri, dar şi arhivolte longitudinale între stîlpi fiind o creaţie arhitectonică proprie, fără nici o influenţă sîrbă. Ba mai mult încă, „acest tip a fost adoptat curînd de meşterii sîrbi". Ca atare nu se poate nega capacitatea şi rolul meşterilor localnici romîni, cum s-a făcut de către vechii cercetători de istoria artei romîneşti (p. 136 şi 190).

O serie de ipoteze noi, bazate pe studierea atentă a tuturor elementelor arhitectonice şi a informaţiei istorice, asupra vechiului plan al M-rei Cotmeana şi al epocii de construcţie, al M-rii Voditţa etc., dau o altă perspectivă asupra puterii statului muntean şi a formelor de viaţă evoluată existentă în această epocă. În general, din punct de vedere artistic, ca operă a meşterilor localnici, este o epocă de plin avînt şi realizări însemnate chiar şi în arhitectura civilă, nu numai în cea eclesiastică (p. 208-211).

În Transilvania, arhitectura progresează datorită formelor existente, consacrate, dar şi datorită unor influenţe din afară. Prin grupul de construcţii eclesiastice „aparţinînd goticii mature şi primei etape a goticii tîrzii (faza din prima jumătate a sec. al XV-lea), arhitectura transilvăneană atinge apogeul resurselor structive şi al celor decorative" (p. 211). Arhitectura din Transilvania prezintă aspecte variate, prin prezenţa elementelor tradiţionale, alternate cu cele gotice, dar şi cu elemente provenite din Ţara Romînească.

În arhitectura civilă din Transilvania, deşi mai prevala arhitectura de lemn sau paiantă, încep să apară în oraşe construcţii de piatră, mai ales în oraşele Sibiu şi Braşov. Casele din piatră au fost adoptate necesităţilor populaţiei de meseriaşi, din ce în ce mai numeroasă. Oraşul era dominat de palatul primăriei. În piaţa de lingă palat se ridica turnul, din care se controla intrarea în oraş (p. 261).

Mult mai numeroase sînt informaţiile documentare despre construcţiile cu caracter militar, ca

reşedinţe fortificate, castre, castele, cetăţi şi incintele fortificate ale oraşelor.

Deşi pentru Moldova, informaţiile istorice sînt, în anumite privinţe, mult mai noi decît cele din Transilvania, şi oarecum inconsistente, totuşi dovedesc existenţa unei populaţii băştinaşe care s-a menţinut de-a lungul veacurilor.

Şantierele arheologice şi informaţiile istorice dau elemente sigure pentru cunoaşterea etapelor culturii materiale pe care le-a parcurs populaţia moldovenească în epoca prefeudală, precum şi la începutul fazei feudale timpurii. Arhitectura militară moldovenească, strîns legată de menţinerea şi consolidarea independenţei statului, a lăsat ruinile unor cetăţi puternice, ca Suceava şi Neamţul. Cercetările făcute n-au reuşit încă să dea o imagine reală despre sistemele de fortificaţii şi construcţie ale cetăţilor moldoveneşti.

Puţine sînt şi informaţiile despre arhitectura civilă din Moldova, de pînă la mijlocul sec. al XV-lea, ca de altfel şi celelalte provincii. În ceea ce priveşte arhitectura religioasă, considerăm ca extrem de interesantă şi plauzibilă, părerea prof. V. Vătăşianu că tipul specific moldovenesc de biserică derivă din planul bisericii de lemn. „Meşterii moldoveni, ori de cîte ori li s-a cerut să construiască o clădire mai încăpătoare au adăogat noi încăperi de-a lungul axei principale sau au alungit încăperile existente, dublîndu-le“ (p. 310).

Referindu-se la meşterii constructori ai bisericilor moldoveneşti şi combătînd părerea atît de răspîndită în literatura noastră de specialitate, prof. Virgil Vătăşianu conchide: „Bisericile moldoveneşti vechi, cum e sf. Treime din Siret şi ruina de la Vatra Moldoviţei, dar cum e şi oricare alta dintre cele din epoca următoare, nu cuprind nici un element specific gotic în structura lor şi chiar contrafortul, întrebuinţat adeseori în Moldova îndeplineşte o funcţie cu totul deosebită de aceea a contrafortului de la bisericile gotice, polone sau transilvănene. Va trebui deci să concludem că, în afară de cazuri excepţionale – cum e de pildă biserica sf. Nicolae din Rădăuţi şi cum sînt clădirile catolice – bisericile ortodoxe sînt opera meşterilor indigeni, singurii în măsură să creeze din spiritul tradiţiei băştinaşe şi din împrumuturi bizantine şi occidentale tipul specific moldovenesc“ (p. 311).

Datorită cerinţelor sculptura din Transilvania legată de arhitectură, a cunoscut o dezvoltare remarcabilă, mai ales faţă de Moldova şi Ţara Romînească. În esenţă sculptura transilvăneană a rămas în slujba bisericii catolice, dar a pătruns şi în castelele şi casele particulare din oraşe. Materialul folosit de artişti sculptori, pentru executarea operelor lor, a fost piatra, lemnul şi mai rar bronzul.

În perioada de timp amintită, îşi fac apariţia în Transilvania primele ecouri abia perceptibile, ale concepţiilor noi, elaborate de renaşterea italiană. De remarcat este evoluţia plasticii figurale, trecîndu-se de la statuia tipică, adaptată spaţiului arhitectonic rezervat special, către figura cu individualitate proprie, înzestrată cu volum propriu. Gîndirea umanistă începe a mijii în plastică prin individualitatea fizionomică, deşi tematica era subordonată teologiei.

Plastica transilvăneană are aspecte complexe şi variate, ceea ce arată că ea n-a fost numai o expresie a curentelor noi, care ur-

măreau individualizarea reprezentărilor, ci oferea, în acelaşi timp, artiştilor şi posibilităţile de a lua atitudini personale în interpretarea subiectelor şi realizarea formelor.

În Moldova şi Ţara Romînească, unde Biserica Ortodoxă n-a patronat şi n-a admis plastica figurativă, nu s-a dezvoltat decît sculptura decorativă, deci meşteşugurile care trebuiau să lucreze la împodobirea faţadelor construcţiilor bisericeşti cu ornamente strict subordonate arhitecturii. O dezvoltare remarcabilă a luat decorarea lespezilor funerare, cu ornamente vegetale, familiare artei bizantine.

Despre pictura din Transilvania, Moldova şi Ţara Romînească, pînă la mijlocul sec. al XV-lea, se poate spune prea puţin fiindcă s-au păstrat urme reduse. În Transilvania, datorită luptelor confesionale, monumentele pictate au avut mult de suferit, Biserica protestantă a înlăturat elementele artistice care nu corespundeau principiilor dogmatice pe care le susţinea. Peste tot, pictura din bisericile catolice, care au intrat în mîinile protestanţilor, a fost acoperită sau distrusă sistematic, iar obiectele de mobilier pictate sau sculptate au fost înlăturate sau chiar distruse.

Cele mai vechi picturi din Ţara Romînească, descoperite pînă acum, sînt cele de la biserica sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeş, care au fost degajate de sub straturile ulterioare. Din resturile rămase aici se constată o compoziţie echilibrată, cu figuri bine individualizate, modelări sprintene, interes susţinut de a reda realitatea în amănunte. Peste tot se observă forma îngrijită, mişcarea trupurilor naturală şi degajată, figurile şi gesturile expresive, care arată clar calităţile remarcabile ale pictorului.

Pe lîngă evidentele calităţi ale picturii mai trebuie amintit colorităl sobru şi ponderat în care predomină albastrul cenuşiu. Coloritul armonios şi echilibrat a introdus un spirit de unitate în mulţimea figurilor şi a amănuntelor.

Spre deosebire de Transilvania şi Ţara Romînească, în Moldova, nu s-a descoperit încă nici un rest de pictură murală bine păstrată din epoca de pînă la mijlocul sec. al XV-lea, pentru a putea fi analizat. Resturile descoperite indică doar că, cel puţin în vremea lui Alexandru cel Bun, pictura murală moldovenească atinsese realizări frumoase.

Cunoştinţele despre mobilierul de la mijlocul socolului al XIV-lea şi pînă la mijlocul sec. a XV-lea se reduc la cristelniţe şi clopote. Această situaţie se referă atît la Transilvania cît şi la Moldova şi Ţara Romînească. Prof. Virgil Vătăşianu a remarcat şi prezentat, lada decorată cu reprezentări sacre, din muzeul mănăs. tirii Putna, presupusă ca fosta raclă a moaştelor sf. Ioan cel Nou de la Suceava şi care nu poate fi mai nouă de al treilea deceniu al secolului al XV-lea (p. 441-442).

Argintăriei (p. 442-458), miniaturilor (p. 458-464) şi broderiilor liturgice (p. 464-475), din jumătatea a doua a secolului al XIV-lea şi pînă la mijlocul socolului al XV-lea, prof. Virgil Vătăşianu le-a acordat un studiu competent şi amănunţit. El a scos în evidenţă că încă din a doua jumătate a sec. al XIV-lea meşteşugul argintarilor transilvăneni a luat un avînt deosebit. Deşi din argintăria Ţării Romîneşti se păstrează puţine piese, totuşi ele oferă

o gamă variată, interesantă şi chiar sugestivă. Dintre puţinele obiecte de argintărie din Moldova, merită să fie menţionată ferecătura în argint a unui Evangheliar de la Mănăstirea Neamţ, lucrată prin anii 1435-1436 cu cheltuiala lui Laţcu Cîndea.

Din perioadă de organizare şi consolidare a statelor feudale romîneşti s-au păstrat puţine manuscrise cu miniaturi. Deşi mai puţine decît cele catolice, manuscrisele ortodoxe sînt mai preţioase din punct de vedere artistic. Este demn de amintit manuscrisul călugărului Nicodim, întemeietorul Tismanei. De asemenea şi operele meşterilor moldoveni, care formează titlul de mîndrie al şcolii de caligrafie şi miniatură ristică de la Mănăstirea Neamţului.

În Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova s-a cultivat cu deosebire arta brodatului, aşfel că din această perioadă ni s-au păstrat o serie de piese, importante, dar şi un număr apreciabil de piese lucrate în atelierele de broderie locale. Pe aceste piese, în general, figurile reprezentate sînt bine proporţionate, putînd sta alături de creaţiile marilor meşteri bizantini. Broderiile liturgice moldoveneşti din prima parte a sec. al XV-lea, arată gustul rafinat de la curtea lui Alexandru cel Bun.

Ultima parte a lucrării prof. Virgil Vătăşianu se ocupă cu arta din perioada feudalismului dezvoltat, pînă în primul sfert al sec. al XVI-lea, epocă în care, îndeosebi arta din Transilvania şi Moldova, capătă fizonomia ei cea mai caracteristică. Totodată trebuie remarcat că arta din Moldova şi Ţara Romînească, unde nu era o viaţă orăşănească atît de dezvoltată ca cea din Transilvania, a fost pusă în special în serviciul clasei dominante.

Monumentele de arhitectură bisericească din Muntenia au fost operele unor meşteri romîni, care au susţinut şi dezvoltat tradiţia artistică din ţările de la sud de Dunăre, ocupate şi administrate direct de turci. Atît în arhitectura eclesiastică, cît şi în cea militară, meşterii din Ţara Romînească au ajuns la adevărate culmi.

Schimbarea treptată din viaţa economică şi socială a Transilvaniei, începînd cu a doua jumătate a sec. al XV-lea, cu modificarea concepţiilor de gîndire şi a aspiraţiilor artistice, se resimte profund, datorită şi răspîndirii culturii renaşterii. Noua gîndire, care s-a descătuşat de misticismul filozofiei scolastice, şi-a aţintit privirile asupra realităţilor umane, care se va resimţi curînd şi în domeniul arhitecturii din Transilvania. Elementele gotice neaoşe se deformează, fiind contaminate de noi elemente, care indică noua orientare în artă. În arhitectură se vor folosi mase limitate, conturate clar şi perfect echilibrate, cultivînd eleganţa.

Arhitectura renaşterii a pătruns în Transilvania mai întîi în domeniul construcţiilor laice şi mai apoi în cele eclesiastice catolice. Cele mai importante creaţii arhitectonice ale renaşterii din Transilvania sînt catedrala romano-catolică din Alba Iulia şi capela zidită de arhidiaconul Ioan de Lászo (p. 558).

Arhitecturii moldoveneşti, începînd din a doua jumătate a sec. al XV-lea, i-au fost imprimate noi forme. Mai întîi se constată o înlocuire masivă a bisericilor de lemn cu biserici din piatră, precum şi apariţia unor metode noi în construcţia bolţilor. Bisericile moldoveneşti din această perioadă se pot grupa în două: bisericile-sală, cu plan simplu, longitudinal

şi bisericile în plan triconic. Detaliile ornamentale arată prezenţa elementelor caracteristice moldoveneşti, alături de cele gotice de împrumut. În tendinţa lor de variaţie, arhitecţii moldoveni au mers pînă acolo încît au contopit chiar cele două tipuri de biserici, construind altul, care poate fi considerat ca tipul mixt. Caracterele principale ale acestuia sînt: menţinerea planului dreptunghiular, lipsa turlei centrale iar în locul bolţilor cilindrice longitudinale, apar calote şi mici scobituri în grosimea pereţilor laterali ai navei. Prin urmare în exterior, noul tip de biserică caută să păstreze planul longitudinal, iar în interior să introducă planul triconic. Cea mai veche construcţie de acest tip, este biserica din Borzeşti, zidită în anii 1493-1494.

Despre arhitectura civilă din Moldova, din această perioadă, sînt informaţii fragmentare. Cercetările arheologice nu au ajuns însă la concluzie. În materie de arhitectură militară, epoca dominată de domnia Ştefan cel Mare, a fost una din procupările principale ale factorilor, care au avut în grijă apărarea graniţelor şi menţinerea independenţei statului.

În concluzie „arhitectura moldovenească din această perioadă şi mai ales din timpul domniei lui Ştefan cel Mare, prezintă aspecte extrem de variate şi dinamice, reflectînd, prin realizările ei, eficacitatea şantierelor locale, împletite cu interferenţele artistice ale ţărilor învecinate".

Sculptura din Ţara Romînească şi Moldova s-au menţinut pe aceeaşi linie exclusiv decorativă. Din Ţara Romînească cele mai concludente urme ale artei decorative le avem la Mănăstirea Dealu şi biserica episcopală din Curtea de Argeş. Alte elemente decorative, mai bogate, de o mare varietate s-au răspîndit, atît în Moldova cît şi în Ţara Romînească, prin lespezile funerare. Decoraţiile lespezilor funerare au evoluat de la crucea simplă, la cele cu vrejuri şi frunze de stejar. Decoraţia în vrejuri şi frunza de stejar devine frecventă în arta gotică tîrzie, din jurul anului 1500.

Sculptura din Transilvania, care n-a fost numai decorativă, a avut aspecte specifice ca şi arhitectura. Ea prezintă oscilări între naturalismul narativ al sculpturii urbane şi între stilul monumental, care exprimă dramatismul acţiunii şi al formelor.

Pătrunderea renaşterii în plastica transilvăneană se poate urmări şi cu ajutorul sculpturii funerare. Cele mai vechi urme se constată la resturile sarcofagiilor Huniadeştilor din catedrala romano-catolică din Alba Iulia.

Picturii monumentale din Transilvania, Moldova şi Ţara Romînească din epoca amintită, prof. Virgil Vătăşianu i-a acordat o amplă expunere şi analiză (p. 755-852). Este epoca în care alături de arta apuseană (catolică) este reprezentată, din plin, şi pictura ortodoxă. Se observă de asemenea şi faptul, evidenţiat, că în pictura ortodoxă a pătruns o mentalitate nouă, a renaşterii. De asemenea influenţele, interferenţele stilistice, sînt foarte clare, ceea ce dovedeşte relaţiile strînse de această natură dintre toate cele trei regiuni romîneşti.

În Moldova s-au păstrat cele mai numeroase şi caracteristice picturi murale dintre 1450-1525, datorită cărora prof. Virgil Vătăşianu a putut urmări etapele picturii moldoveneşti, în care se constată „inevitabilele reflexe ale renaşterii italiene". În schimb, pentru Ţara Romînească, evoluţia picturii din cea de a doua

jumătate a secolului al XV-lea, nu poate fi lămurită din lipsa de monumente pictate. După resturile păstrate din primul sfert al sec. al XVI-lea se pot face doar oarecare presupuneri.

Încă unul din marile merite ale autorului este că a acordat toată atenţia cuvenită argintăriei, miniaturilor şi broderiilor şi din această epocă. În felul acesta ni s-a dat, pentru prima oară în istoriografia noastră, o lucrare sistematică, sintetică, dar şi de ansamblu.

În concluzie, se observă că în tot cursul expunerii sale prof. Virgil Vătăşianu a urmărit şi a reuşit să lege şi să încadreze arta romînească din timpul orînduirii feudale cu celelalte elemente de suprastructură ale societăţii. Fenomenul artistic romînesc din orînduirea feudală a fost încadrat în liniile mari ale desfăşurării istorice, urmărit în legătură cu evoluţia socială şi a fost analizat sub toate aspectele creaţiei. Întregul material istoric şi arheologic a fost erudit analizat.

Ca metodă de lucru, prof. Virgil Vătăşianu, cercetînd direct şi indirect toate monumentele de artă prezentate, folosind o bibliografie extrem de bogată, analiza tehnică şi confruntarea statistică, a definit stilurile, curentele şi tendinţele, scoţind în evidenţă specificul estetic băştinaş.

Datorită muncii sale susţinută, în timpul căreia a dat dovadă de o excepţională calitate de sistematizare a unui material extrem de bogat şi variat, a dat soluţii noi marilor probleme privitoare la arta noastră feudală, şi anume a originii, interferenţelor şi originalităţii de creaţie. Lucrarea Istoria artei feudale din ţările romîne, a prof. Virgil Vătăşianu, este plină de observaţii juste, de erudiţie, noutăţi şi sugestii interesante pentru cercetările viitoare.

În felul acesta lucrarea Istoria artei feudale din ţările romîne este cea mai serioasă şi valoroasă contribuţie adusă pînă acum de vreun cercetător romîn la cunoaşterea istoriei artei noastre feudale.

N. GRIGORAŞ

Documente privind Istoria Romîniei: **Răscoala din 1821.** *Documente interne*, vol. II. Redactor responsabil Acad. Andrei Oţetea. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1959, 408 pag. în 8°.

Volumul al II-lea de documente referitoare la răscoala din 1821 cuprinde un număr de 221 piese documentare, unele cu anexe. Cele mai numeroase dintre documentele cuprinse în acest volum sînt inedite, depistate din depozitele publice de arhivă din ţară. În plus un număr de documente au fost găsite, de unii dintre membrii comitetului de redacţie, în Arhiva Centrală Istorică a U.R.S.S., Arhiva Ministerului de Externe a U.R.S.S.; Fondul Ambasada din Constantinopol şi în Arhivele Statului din Budapesta.

Toate documentele – atît editecît şi inedite – publicate în volumul al II-lea se referă la evenimentele din Ţara Romînească şi Moldova dintre 1 aprilie şi sfîrşitul lunii noiembrie 1821. Publicarea documentelor s-a făcut în ordine cronologică. Dacă originalul este într-o limbă străină, a fost publicat mai întîi acesta şi apoi traducerea în limba romînă.

În general, documentele publicate se referă la exploatarea ţărănimii, la acţiunile revendica-

tive şi la diferitele forme de luptă ale ţărănimii neîncadrate în mişcarea condusă de Tudor Vladimirescu, la activitatea eteriştilor, la jafurile armatei turceşti de ocupaţie etc.

Astfel, chiar agenţi ai aparatului de stat, ca ispravnicul de Vîlcea, recunoşteau că ţăranii aveau mult de suferit din cauza mituirilor şi gloabelor (doc. nr. 20). Într-un alt document se recunoaşte că dacă boierii şi dregătorii n-ar fi „născocit felurite chipuri şi fraude", n-ar fi „luat naştere răscoala" condusă de Tudor Vladimirescu (doc. nr 40). În aprilie 1821 sameşul de Putna scria că „abuzurile au redus satele la extremă mizerie" (doc. nr. 92). Datorită neomenoşilor cîrmuitori, şi a „tiranilor jefuitori", recunoşteau chiar unii mari boieri, „sate întregi s-au împrăştiat, iar lăcuitorii ţărani prin crînguri şi prin văi, goi", înfăşuraţi în „trenţe ticăloşite", rătăceau ca „nişte dobitoace", flămînzi şi însetaţi. „Nici însuşi sărăcia n-a fost destoinică a umbri pe ticăloşii ţărani de hrăpirea acestor tîlhari" (doc. nr. 107).

Autorul unei scrisori din 28 aprilie 1821, cunoscînd crunta exploatare a ţărănimii se întreba, pe drept cuvînt, dacă şi „după această revoluţie şi prăpădenie... judeca-vor boierii ţării dreptăţile săracilor mai bine de acum înainte ?".

Referitor la acţiunile revendicative ale ţărănimii, care nu se încadrase în mişcarea condusă de Tudor Vladimirescu, documentele publicate dau relaţii foarte interesante. Astfel în unele sate ei susţineau că „sînt stăpîni" pe moşii, iar vechilii boierilor nu îndrăzneau să le spună nimic (doc. nr. 867 şi 486). În alte părţi nu numai că nu-i mai ascultau, dar îi şi ameninţau cu bătaia sau îi alungau de pe moşii (doc. nr. 100). Sînt semnalate apoi cazuri de ţărani care au luat şi ars registrele de datorii ale moşiei, care au bătut porumbul din coşarele boiereşti şi apoi şi l-au însuşit (doc. nr. 155).

Interesant este că pe lîngă ţărani, şi cea mai exploatată şi disprefuită categorie socială a timpului, robii, s-au răzvrătit împotriva stăpînilor (doc. nr. 183). Cunoscînd situaţia extrem de mizeră a robilor, Tudor Vladimirescu, la 11 aprilie 1821, a intervenit pentru ameliorarea situaţiei lor (doc. nr. 34).

O parte din boieri au fost de-a dreptul uimiţi de atitudinea ţărănimii, care socotea că va rămîne de acum înainte stăpînă pe moşii (doc. nr. 142). Din cauza aceasta divanul din Moldova a dat ordin ispravnicilor ca să urmărească şi să prindă pe cei care îndemnau populaţia satelor la răzvrătire (doc. nr. 50).

Văzîndu-şi ameninţată atît de serios stăpînirea asupra moşiilor, boierimea a cerut sprijinul trupelor turceşti, pentru a putea intra în proprietatea moşiilor şi pentru a li se restabili vechile drepturi, deoarece ţăranii nu mai voiau să-şi îndeplinească obligaţiile faţă de stăpînii moşiilor (doc. nr. 219).

Foarte multe piese documentare din volumul al II-lea de documente referitoare la răscoala lui Tudor Vladimirescu se referă la jafurile şi crimele odioase săvîrşite de armata turcească, trimisă în Moldova şi Ţara Romînească pentru lichidarea mişcării eteriste şi a răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu. Toată populaţia romînească a fost îngrozită numai cînd a auzit că se pregătea o intervenţie a trupelor turceşti (doc. nr. 55 şi 67).

De îndată ce au trecut Dunărea trupele turceşti s-au dedat la

tot felul de abuzuri şi jafuri, omorînd, fără nici o judecată, un mare număr de oameni (doc. nr. 97). Auzind despre această comportare populaţia din multe ţinuturi a fugit. Mulţi dintre locuitorii rămaşi pe loc au fost măcelăriţi (doc. nr. 166). Unii comandanţi turci, sub pretextul că execută pe eteriştii prinşi, omorau cîte zece oameni nevinovaţi pentru fiecare prizonier. Unora dintre ei le tăiau urechile, pe care le trimeteau la Constantinopol, raportînd că sînt ale eteriştilor (doc. nr. 67). Un martor ocular scria că în împrejurimile Focşanilor turcii au „comis cele mai hidoase acte de violenţă" (doc. nr. 168).

La 1 octombrie 1821 mitropolitul Ţării Romîneşti scria că „şi mormînturile cele mai alese pe alocurea le-au săpat ca să găsească bogăţii! Case boiereşti, mănăstireşti, negustoreşti, pe la moşii... pe unde au găsit, cele mai bune şi mai multe le-au ars, iar altele cu totul le-au dărăpănat. Mulţime de oameni nevinovaţi, de toată starea au fost răpuşi, fără distincţie" de vîrstă sau sex, unii au fost împuşcaţi, alţii spînzuraţi, alţii traşi în ţeapă iar alţii luaţi ca robi (doc. nr. 203).

Pe lîngă documentele inedite volumul cuprinde şi un număr de documente care au mai fost editate de către N. Iorga, Emil Vîrtosu, V. A. Urechia ş. a. Unele dintre documentele publicate de aceştia au fost reeditate după originalele aflate în depozitele de arhivă din ţară. Cînd originalele nu s-au mai găsit, s-au republicat exact cum au fost date în vechile colecţii de documente. Republicarea unor documente s-a făcut după anumite criterii stabilite de către comitetul de redacţie.

Astfel s-a republicat şi o scrisoare din 5 aprilie 1821 prin care Tudor Vladimirescu a cerut să se ia iniţiativa unor tratative cu moldovenii, pentru ca să acţioneze în comun. Prin urmare se observă că el îşi dădea seama că prin unirea dintre moldoveni şi munteni răscoala ar fi avut mai multe şanse de reuşită.

Noul volum de documente referitoare la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu dezvăluie aspecte noi ale evenimentelor anului 1821, fiind astfel foarte util cercetărilor istoriei ţării noastre. Apariţia volumului al II-lea la un timp aşa de scurt după primul, arată, în plus, munca susţinută şi lăudabilă a colectivului de cercetări de la Institutul de Istorie al Academiei R. P. R. care se ocupă de această problemă.

N. GRIGORAŞ

CRONICA BISERICEASCĂ

A. ARHIEPISCOPIA IAŞILOR

DESCHIDEREA ANULUI ŞCOLAR 1960/1961 LA ŞCOALA DE CINTĂREŢI BISERICEŞTI ŞI SEMINARUL TEOLOGIC DIN MĂNĂSTIREA NEAMŢ

Cursurile anului şcolar 1960/1961, la Şcoala de Cîntăreţi Bisericeşti şi Seminarul Teologic din Mănăstirea Neamţ, s=au deschis în ziua de întîi octombrie a. c.

La orele 9,30 s=a oficiat în capela şcolii serviciul divin al sfinţirii apei mici şi Te=Deum pentru începutul anului şcolar. A oficiat P. C. Păr. Prof. Vasile Ignătescu. Răspunsurile au fost date de elevii şcolii.

Programul de deschidere al cursurilor s=a desfăşurat în sala de festivităţi. Erau de faţă P. C. Scarlat Porcescu Consilier la Mitropolia Iaşi, P. C. Dionisie Velea stareţul mănăstirii Neamţ, profesorii, personalul administrativ, elevi şi părinţi.

Corul elevilor dirijat de Prof. Şt. Alexe a cîntat: Imnul de Stat al R. P. R. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de P. C. Ioan Ivan, Directorul Seminarului.

In cuvîntul de deschidere P. C. Sa a spus printre altele: «Participăm astăzi la solemnitatea deschiderii cursurilor noului an şcolar de la Şcoala de Cîntăreţi Bisericeşti şi Seminarul Teologic din Mănăstirea Neamţ, şcoli ce stau sub oblăduirea Centrului Mitropolitan al Moldovei şi Sucevei».

Pornind de la diferite însemnări de pe vechile cărţi din Biblioteca Mănăstirii Neamţ, P. C. Director a vorbit despre: muncă, pace şi iubirea patriei. Orice om cu inima curată se simte bine în patria în care se munceşte pentru un trai bun, pentru progres, pentru lumină, pentru fericire.

Adresîndu=se elevilor, părintele director le spune: «Se obişnuieşte ca în cuvîntul de început de an şcolar să se facă îndemnuri stăruitoare elevilor. Aş vrea ca, cuvîntul meu, să pătrundă cît mai adînc în inimile voastre şi munca să fie cît mai stăruitoare pentru formarea caracterului vostru, pentru formarea voastră ca oameni de omenie, buni cetăţeni ai scumpei noastre Patrii şi slujitori credincioşi ai Sfintei noastre Biserici».

«Nici o clipă nu vom uita realităţile sociale ale epocii noastre. Trăim în epoca marilor realizări. Schimbările de ordin economic, politic şi social, împlinite în ţara noastră de la 23 august 1944 şi pînă astăzi, în timp de peste 16 ani, sînt mereu îndemn în munca noastră».

«In atenţia noastră sînt astăzi documentele păcii de la sesiunea

a XV=a a Adunării O. N. U. Documentele păcii nu sînt altceva decît cuvîntările rostite de către solii păcii şi ai socialismului în frunte cu N. S. Hruşciov. Aceste documente cuprind istoricile propuneri cu privire la dezarmarea generală şi totală, la abolirea sistemului colonial şi la statornicirea păcii în lume. Ne simţim mîndri că alături de reprezentanţii celorlalte ţări socialiste, în frunte cu Uniunea Sovietică, delegaţi ai ţării noastre în frunte cu Dl. Gheorghe Gheorghiu=Dej se află în primele rînduri ale luptei pentru pace».

«In luna pe care o începem vom avea posibilitatea să ne exprimăm şi mai puternic ataşamentul faţă de cauza păcii, cauză pentru care luptă toate ţările iubitoare de pace în frunte cu marea noastră vecină şi prietenă Uniunea Sovietică. Luna Prieteniei Romîno=Sovietice va fi luna întăririi legăturilor lagărului păcii şi al socialismului».

In încheiere, P. C. Părinte Director I. Ivan a asigurat pe I. P. S. Mitropolit Iustin de tot devotamentul şi munca neprecupeţită a profesorilor şi elevilor pentru împlinirea sarcinilor măreţe ce ne stau înainte. De asemenea a asigurat organele puterii de stat, prin On. Departament al Cultelor, de tot devotamentul şi dragostea faţă de scumpa noastră Patrie şi faţă de viaţa cea nouă pe care poporul nostru şi=o construieşte.

A urmat cuvîntul Pr. Sc. Porcescu, care adresîndu=se celor prezenţi le spune că reprezintă la acest început de an şcolar pe I. P. S. Mitropolit Iustin. Ca în toţi anii şi la acest început de an şcolar, I. P. S. Mitropolit trimite tuturor ostenitorilor şi tuturor elevilor binecuvîntare arhierească şi îndemnul de a stărui în munca de pregătire spre a fi folositori Bisericii şi Patriei.

Părintele Director, continuă vorbitorul, a schiţat atmosfera generală în care se deschide noul an şcolar şi s=a remarcat din ceea ce a spus, că străduaniile tuturor oamenilor sînt îndreptate spre aşezarea unei păci durabile de care este nevoie în lume. Lucrările celei de a XV=a sesiuni a O. N. U=lui se desfăşoară pe tema păcii.

La atmosfera aceasta generală, o atmosferă locală, sănătoasă şi înviorătoare îndeamnă pe toţi la muncă. Peste tot condiţii bune. Prin grija celor două centre eparhiale s=au făcut reparaţii la clădirea şcolii. Avînd condiţiile materiale asigurate, rămîne numai ca munca tuturor să fie mai stăruitoare.

Adresîndu=se elevilor, P. C. Sa spune:

Cele două centre eparhiale vă fac îndemnul de a vă cultiva şi îmbogăţi minţile şi de a vă sili să fiţi oameni cuminţi şi ascultători.

In Evanghelia de la Te=Deum se aminteşte de pilda semănătorului. Gîndind la sensul acestei parabole, trebuie să vă siliţi să fiţi pămînt bun. Vă amintesc încă o parabolă la care trebuie să gîndiţi: parabola seminţelor bune. In sufletele voastre să încolţească şi să se dezvolte idei, sentimente şi atitudini de demnitate şi de omenie. Să nu alunecaţi pe căi greşite.

Să=mi îngăduiţi să aduc ostenitorilor acestei şcoli îndemnul părintesc al I. P. S. Mitropolit de a lucra cu dragoste şi sîrguinţă pentru prestigiul şi buna pregătire a elevilor.

Tuturor elevilor le aduc îndemnul de a stărui în muncă, de a lupta pentru pace, pentru înflorirea Patriei noastre scumpe.

Biserica vrea ca din şcolile bisericeşti să iasă oameni bine pregătiţi pentru viaţă".

Festivitatea deschiderii cursurilor s-a încheiat prin cîntarea imnului partizanilor păcii.

ASISTENT

SESIUNEA ADUNĂRII EPARHIALE

In vederea discutării planului financiar pe anul 1961 a fost convocată pentru duminică 20 noiembrie a. c., Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Iaşi.

Inalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, în acea zi, dimineaţa, înconjurat de un sobor de preoţi a oficiat Sf. Liturghie la care au luat parte membrii clerici şi mireni ai Adunării Eparhiale.

La orele 11, P. C. Vicar C. Nonea asistat de slujitorii Catedralei a oficiat un Te-Deum după care membrii Adunării Eparhiale au trecut în sala de şedinţe din casa arhiepiscopală.

Deschizînd lucrările acestei sesiuni, Inalt Prea Sfinţitul Iustin a amintit că nu se vor prezenta rapoartele anuale ale secţiilor bisericească, culturală şi economică deoarece nu s-a încheiat anul, ci se va discuta numai proiectul de plan financiar pe anul 1961.

In continuare, Inalt Prea Sfinţitul s-a ocupat de liniile mari de activitate ale Bisericii Ortodoxe Romîne. In multe ţări din lume după prăbuşirea vechilor orînduiri s-au instaurat orînduiri noi. In alte multe ţări, orînduirile, în care mai stăruie nedreptatea, se apropie de sfîrşitul pe care-l cer popoarele dornice de mai bine.

Biserica nu poate sta deoparte atunci cînd este vorba de progres, de dreptate socială, de statornicirea păcii în lume. De aceea, ea se sileşte să fie alături de popor în năzuinţele sale spre mai bine.

Ca şi în alte ţări şi în ţara noastră se clădeşte lumea cea nouă. Ogoarele dau prin muncă roade îmbelşugate; se dezvoltă o industrie pe care nici cea mai înflăcărată imaginaţie n-o bănuia înainte; se înfrumuseţează peste tot satele şi oraşele; atmosferă nouă în relaţiile dintre oameni, toţi fiii patriei noastre scumpe sînt animaţi de ideile şi năzuinţele de înoire, toţi sînt hotărîţi să apere pacea.

Alături de poporul nostru, clericii şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne, consideră activitatea delegaţiei guvernamentale în frunte cu dl. Gh. Gheorghiu Dej la cea de a XV-a sesiune a Organizaţiei Naţiunilor Unite o contribuţie esenţială în lupta pentru pace în lume. Fiecare dintre noi doreşte ca relaţiile dintre popoare să fie întemeiate pe dreptate şi omenie; să fie respectate independenţa şi suveranitatea ţărilor mici, să înceteze experienţele cu armele atomice, să se ajungă neîntîrziat la dezarmare, la prefacerea armelor şi a tuturor uneltelor de război în pluguri şi seceri.

Amintind, în continuare, de învăţătura şi de activitatea pe pămînt a Mîntuitorului Hristos, Domnul păcii, arhipăstorul Bisericii moldovene insistă asupra îndatoririlor pe care slujitorii şi credincioşii ortodocşi le au în lupta pentru pace. Prin lealitatea lor faţă de or-

dinea cea nouă din patria noastră, prin munca lor închinată binelui de obşte, prin sprijinirea planurilor şi iniţiativelor pentru o viaţă mai bună şi mai prosperă slujitorii şi credincioşii ortodocşi devin făcători de pace.

In încheiere, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit transmite Departamentului Cultelor şi conducătorilor patriei noastre, prin reprezentantul său, care era de faţă, mulţumiri şi cuvinte de laudă pentru libertatea şi sprijinul acordate Bisericii Ortodoxe Romîne.

Părintele Consilier D. Hadîrcă prezintă proiectul de plan financiar pe anul 1961, amintind, în acelaşi timp, lucrările ce vor fi executate la centrul eparhial şi în eparhie în cursul anului viitor.

După discuţii, la care au luat parte P. C. Pr. Inspector Th. Bodnaru, Prof. V. Rîşcanu, A. Cojocaru, prof. M. Răvăruţ şi pr. P. Alexa, proiectul de plan financiar pe anul 1961 a fost aprobat.

Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin după ce a propus expedierea unor telegrame dlui Chivu Stoica Prim Ministru, Dlui I. Gh. Maurer Preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale, Prea Fericitului Patriarh Iustinian, Dlui D. Dogaru Secretar General – Departamentul Cultelor şi Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii a închis sesiunea Adunării Eparhiale.

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DE ORIENTARE DIN LUNILE SEPTEMBRIE ŞI NOIEMBRIE 1960

I. – In prima jumătate a lunii septembrie crt. a avut loc la sediile protopiatelor cea de a treia conferinţă de orientare a preoţilor din cuprinsul Patriarhiei Romîne. In cuprinsul Arhiepiscopiei Iaşilor conferinţele de orientare din această lună s=au desfăşurat după următorul program, fixat de Centrul Eparhial:

Luni 5 septembrie: Iaşi, Paşcani, Truşeşti, Rădăuţi, Suceava; marţi 6 septembrie: Hîrlău, Tg. Neamţ, Botoşani, Siret, Homor; Miercuri 7 septembrie: Tg. Frumos, Săveni, Darabani, Cîmpulung; vineri 9 septembrie: Fălticeni, Piatra Neamţ, Dorohoi, Vatra Dornei.

Conferinţele de orientare au fost prezidate de următorii delegaţi ai I. P. S. Mitropolit Iustin: P. C. Pr. Vicar C. Nonea, la: Paşcani, Hîrlău, Tg. Frumos; P. C. Pr. Cons. D. Hadîrcă, la: Truşeşti, Botoşani, Săveni; P. C. Pr. Cons. Ioan Sandu, la: Rădăuţi, Siret, Piatra Neamţ; P. C. Cons. Sc. Porcescu, la: Iaşi, Tg. Neamţ, Fălticeni; P. C. Pr. Insp. Th. Bodnar, la: Suceava, Homor, Cîmpulung, Vatra Dornei; P. C. Prot. Gh. Comaniţă, la Dorohoi.

Subiectul fixat de Sinodul Permanent pentru această conferinţă a fost: *Legături culturale şi bisericeşti romîno=ruse; foloasele prieteniei romîno=sovietice.* El a fost tratat de următorii preoţi: Pr. Ioan Remezescu la Iaşi, Pr. Apostiu Constantin la Hîrlău, Pr. Vasile Azoiţei la Tg. Frumos, Pr. Miron Vasile la Paşcani, Pr. Făclur Vasile la Suceava, Pr. Dionisie Sofian la Darabani, Pr. Gh. Tomaziu la Săveni, Pr. Teodor Rizescu la Fălticeni, Pr. D. Cîrnici la Botoşani, Pr. Ilie Corduban la Rădăuţi, Pr. M. Siniavschi la Cîmpulung, Pr. Gh. Gavrileanu la Vatra Dornei, Pr. V. Amălinei la Dorohoi, Pr. Aurel Ciumău la Homor, Pr. C. Popescu la Siret;

Pr. C. Bunduc la Truşeşti, Pr. Gh. Lupăcescu la Piatra Neamţ şi Pr. Iosif Antistescu la Tg. Neamţ.

II. – In prima jumătate a lunii noiembrie a avut loc la sediile protopopiatelor cea de a 4=a Conferinţă de orientare a preoţilor, ultima din cursul acestui an. In cuprinsul Arhiepiscopiei Iaşilor, conferinţele de orientare din luna noiembrie s=au ţinut după următorul program fixat de Centrul Eparhial: marţi 1 noiembrie la: Iaşi, Paşcani, Truşeşti, Rădăuţi, Suceava, Săveni; miercuri 2 noiembrie la: Siret, Botoşani, Homor, Hîrlău, Tg. Neamţ; joi 3 noiembrie, la: Cîmpulung, Tg. Frumos, Darabani; vineri 4 noiembrie, la: Vatra Dornei, Fălticeni, Dorohoi, Piatra Neamţ.

Conferinţele au fost prezidate de următorii delegaţi ai I. P. S. Mitropolit Iustin: P. C. Pr. Cons. D. Hadîrcă, la: Paşcani, Fălticeni; P. C. Pr. Cons. Sc. Porcescu, la: Iaşi, Hîrlău, Tr. Frumos; P. C. Pr. Cons. Ioan Sandu, la: Truşeşti, Botoşani, Dorohoi; P. C. Pr. Th. Bodnar, la: Rădăuţi, Homor; P. C. Prot. C. Andoni, la: P. Neamţ, Siret; P. C. Prot. D. Hriţcu la Suceava; P. C. Prot. V. Velehorschi la Cîmpulung; P. C. Prot. A. Mihuţă la Vatra Dornei; P. C. Prot. N. Tartacan la Darabani.

Subiectul fixat pentru această conferinţă de Sinodul Permanent a fost: *„Realizările acţiunii pentru apărarea păcii în cursul anului 1960"*. El a fost tratat de următorii preoţi: Pr. V. Grosu la Iaşi, Pr. Const. Tătărucă la Tg. Frumos, Pr. Dumitru Ichim la Hîrlău, Pr. Gheorghe Grigoriu la Paşcani, Pr. Aurel Teodoru la Dorohoi, Pr. Dragoş Spînu la Cîmpulung, Pr. M. Giurea la Truşeşti, Pr. V. Lăzărescu la Botoşani, Pr. Constantin Ştefan la Săveni, Pr. N. Gheorghiu la Fălticeni, Pr. Gh. Corcea la Suceava, Pr. N. Tomaziu la Siret, Pr. A. Mucea la Rădăuţi, Pr. Gh. Airimiţoaiei la Darabani, Pr. Vasile Mihailescu la Vatra Dornei, Pr. Oliviu Enache la Homor, Pr. Carol Fostici la Tg. Neamţ, Pr. Gh. Botezatu la Piatra Neamţ.

I. C.

ORGANIZAREA MUZEULUI CETĂŢUIA

In apropiere de Iaşi, pe muchea dealului dinspre sud=est, de pe care te uimeşte fermecătoarea panoramă a bătrînului oraş al Moldovei cu vestigiile sale din trecut şi cu impunătoarele clădiri ale timpurilor noastre, este aşezat un maiestos monument de artă clădit în a doua jumătate a secolului al XVII=lea: Biserica Cetăţuia străjuită de un complex de clădiri din aceeaşi vreme.

Prin osîrdia voievodului Gheorghe Duca, biserica era gata în anul 1672: «Iar cînd a fost cursul anilor 7180, după cum scrie N. Costin, iar de la Hristos 1672, au zidit şi sfînta mănăstire Cetăţuia, lîngă Iaşi, în deal, dinspre amiazăzi, cu mare osîrdie şi cheltuială şi cu multe odoare şi vesminte scumpe şi cu moşii bine înzestrînd=o». Sub aspect arhitectonic, Cetăţuia este construită în stilul bisericilor Galata şi Trei Ierarhi dar sub aspect ornamental este mai simplă ca cea din urmă.

Duca Vodă a împrejmuit ctitoria sa cu zid de apărare. Spre sud=est a zidit un *turn clopotniţă*, spre sud=est *Casele egumeneşti*

cu sala gotică, spre nord=est *Casele domneşti* iar în mijlocul curţii spre est un «feredeu». Poate tot acest domnitor a zidit şi *chiliile călugăreşti* spre nord=est.

In ultimii ani, cu sprijinul material al statului, s=au făcut importante lucrări de restaurare la biserică, clopotniţă, casele domneşti «feredeu» şi zidul împrejmuitor.

In cadrul acţiunii de bună păstrare şi de punere în valoare a lucrărilor de artă din trecut, cu sprijinul material al centrului eparhial şi al aşezămîntului monahal Cetăţuia, sub supravegherea atentă a Inalt Prea Sfinţitului Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, s=a organizat în sala gotică şi în săliţa de intrare în această monumentală sală, un muzeu în care au fost expuse cîteva panouri în care apar diferite aspecte din trecutul acestei biserici, cîteva vitrine în care sînt expuse diferite obiecte şi cîteva socluri pe care au fost orînduite icoane de valoare artistică, o cruce dintr=o catapeteasmă veche şi două sfeşnice masive de alamă din anul 1862.

Printre obiectele expuse în vitrine, sînt mai importante următoarele: *Orar* diaconesc purtînd însemnarea brodată în litere slavone: *„Acest orar l=au făcut Io Duca Vodă şi Doamna lui Anastasia şi copiii lui şi l=au dat la noua sa mănăstire Cetăţuia în anul 1669".*

Evanghelie grecească cu legătura şi ferecătura în argint avînd pe margine următoarea inscripţie: *„Dar al robului lui Dumnezeu Constantin Mihai Cehan Racoviţă Voievod domn şi stăpînitor al întregii Moldovlahiei, mănăstirii de pe deal numită Cetăţuia şi afierosită Sf. Treimi în veci. Anatema (celui ce va înstrăin=o 1749 august 20).*

La pagina 86 a acestei evanghelii se află următoarea însemnare *„Io Constantin Mihail Cehan Racoviţă voievod bojiu milostiu gospodar zemli Moldasoscoi. Această sfîntă şi dumnezeiască Evanghelie care am ferecat=o noi cu toată cheltuiala noastră am afierosit=o la sfînta mănăstire Cetăţuia unde se prăznuieşte hramul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel pentru vecinica noastră pomenire, iar cine s=ar ispiti ca să strămute această sfîntă Evanghelie de la mănăstire să aibă pîrîşi pe sfinţii apostoli înaintea înfricoşatului judeţ al lui Hristos, în anul 1750 Io Constantin Voievod".*

Mai sînt expuse: două manuscrise de la începutul secolului al XIX=lea, *„Învăţături creştineşti după Nichifor Teotochi"* şi *„Învăţături Creştineşti pe lunile martie, aprilie şi mai; potire din secolul al XVIII=lea"*, un *chivot* de lemn probabil din secolul al XVIII=lea; un *epitaf* broderie; un *sacos arhieresc,* o *mitră* din secolul al XIX=lea, şi patru *icoane mari,* picturi pe lemn: *Iisus Hristos* (secolul al XVI=lea); *Iisus Hristos* (icoană rusească secolul al XIX=lea); *Iisus Hristos* (secolul al XVIII=lea), *Sf. Trei Ierarhi* (secolul al XVIII=lea).

Cele cîteva obiecte cu valoare artistică orînduite după criterii muzeistice în sala gotică de la Cetăţuia, ca însăşi o construcţie monumentală, vor adăuga vizitatorului cîteva cunoştinţe privind trecutul istoric al acestui important monument de artă bisericească.

S. P.

B. EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR

SESIUNEA ANUALĂ A ADUNĂRII EPARHIALE

Duminică 20 noiembrie a. c., la Centrul Eparhial Roman s=au desfăşurat lucrările Adunării Eparhiale a Episcopiei Romanului şi Huşilor. După săvîrşirea Sf. Liturghii în Catedrala episcopală, la ora 11 s=a oficiat un Te=Deum de către un sobor de preoţi, în frunte cu P. C. Arhim. Emilian Birdaş, vicar eparhial, în prezenţa membrilor Adunării Eparhiale.

La ora 11,30 s=a trecut în sala de şedinţe, deschizîndu=se lucrările Adunării Eparhiale. In cuvîntul de deschidere, P. C. Arhim. Emilian Birdaş a informat că sesiunea aceasta a fost convocată pentru verificarea şi aprobarea bilanţului şi a contului de gestiune pe anul 1959, precum şi a proiectului de plan financiar pe 1961. In continuare P. C. Vicar a arătat că Mîntuitorul a încredinţat ierarhiei bisericeşti trei misiuni: de a sfinţi, de a învăţa şi de a conduce. Dar, din cele mai vechi timpuri potrivit învăţăturilor Mîntuitorului Hristos, Biserica a recunoscut şi mirenilor dreptul de a participa la misiunea sau puterea conducătoare. Numai lucrarea comună, atît a ierarhiei cît şi a mirenilor în Biserică, corespunde spiritului Bisericii Ortodoxe. In continuare P. C. Vicar arată că în cursul anului 1959, între manifestările sociale ale clerului a fost nelipsită lucrarea de apărare a Păcii, lucrare care izvorăşte din însăşi principiile înscrise în Evanghelia Mîntuitorului. Ţinînd seama de interesele Patriei noastre, preoţii şi credincioşii au socotit întotdeauna lucrarea de apărare a Păcii şi de combatere a războiului ca o înaltă îndatorire, ca un imperativ categoric şi s=au alăturat cu hotărîre în rîndurile apărătorilor Păcii.

In încheierea cuvîntului său, P. C. Vicar a adus mulţumiri Guvernului ţării, care, prin Departamentul Cultelor, a sprijinit cu largă înţelegere activitatea din cuprinsul acestei Eparhii, precum şi Inalt Prea Sfinţitului Miiropolit Iustin, care a arătat întotdeauna o grijă deosebită pentru rezolvarea tuturor problemelor din cadrul Eparhiei Romanului şi Huşilor.

După cuvîntul introductiv, se formează biroul, iar P. C. Vicar declară Adunarea legal constituită, putînd să ia hotăriri valabile, întrucît majoritatea membrilor ei sînt prezenţi.

P. C. Pr. Const. Platon, consilier administrativ, prezintă biroului bilanţul şi contul de gestiune pe anul 1959, precum şi proiectul de plan financiar pe anul 1961. Biroul încredinţează comisiei economice lucrările de mai sus şi roagă pe membrii comisiei să le studieze

şi să prezinte Adunării referate cu constatările şi propunerile necesare.

Şedinţa se suspendă în vederea cercetării lucrărilor amintite de către comisia economică.

Şedinţa se redeschide la ora 16 sub preşedenţia Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin, de faţă fiind şi reprezentanţii Departamentului Cultelor şi ai autorităţilor locale.

In cuvîntarea rostită cu acest prilej, I. P. S. Sa a arătat că potrivit hotărîrii Sf. Patriarhii a fost convocată sesiunea Adunării Eparhiale în vederea aprobării planului financiar şi a contului de gestiune pe 1959 şi a proiectului de plan financiar pe 1961. In continuare I. P. S. Sa a arătat că deşi nu se prezintă dări de seamă asupra activităţii resortului administrativ şi cultural, membrii Adunării Eparhiale cunosc activitatea desfăşurată de clerul din Eparhie, activitate ce este concentrată spre realizarea marelui ideal al omenirii: Pacea. Pentru ridicarea omului la pacea cu Dumnezeu, este nevoie de progres în toate laturile vieţii şi de pace. De aici şi activitatea desfăşurată de Biserică pentru progres şi pace în lume. Clerul şi credincioşii au sprijinit acţiunile de pace şi şi=au însuşit înţeleapta propunere a Dlui Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne, pentru crearea unei zone denuclearizate în Balcani. Cu toţii am luat cunoştinţă de activitatea desfăşurată de delegaţia Republicii Populare Romîne la O. N. U., condusă de dl. Gheorghe Gheorghiu Dej şi ne însuşim aceste propuneri, sprijinindu=le întocmai. Acum, cînd ne aflăm în preajma Naşterii Domnului, găsim noi temeiuri pentru realizarea păcii în lume şi nici unul din clericii şi credincioşii noştri nu trebuie să aibă nici un fel de rezerve în realizarea marelui ideal: Pacea între popoare.

Noile condiţii de viaţă din Republica Populară Romînă, ne dau sporite puteri ca să folosim aceste condiţii pentru crearea unei epoci de viaţă fericită a poporului nostru. Dacă am reuşit să desfăşurăm o activitate bogată în această Eparhie, – arată în continuare I. P. S. Sa – sprijinul se datoreşte Conducerii de Stat prin Departamentul Cultelor. Cu ajutorul şi prin munca desfăşurată de Prea Cuviosul Arhim. Emilian Birdaş, vicarul Sf. Episcopii, de P. C. Consilieri, de întregul aparat de conducere al Episcopiei, de P. C. Protoierei cît şi de preoţii din Eparhie, am reuşit să obţinem frumoase realizări în toate domeniile de activitate ale Eparhiei.

După cuvîntarea I. P. S. Mitropolit, P. C. Pr. Mihai Gheorghiu a dat citire referatului comisiunei economice asupra bilanţului şi a contului de gestiune pe 1959. Adunarea, în unanimitate de voturi, aprobă referatul şi dă cuvenita descărcare. P. C. Pr. Mihai Gheorghiu citeşte apoi referatul comisiunii economice asupra proiectului de plan financiar pe 1961. La discuţii au luat parte mai mulţi membri ai Adunării Eparhiale făcînd diferite propuneri în legătură cu noul plan financiar şi exprimîndu=şi mulţumirea faţă de felul în care conducerea Eparhiei se achită de datoriile ce=i revin. Adunarea în unanimitate aprobă proiectul de plan financiar.

Pentru a=şi concretiza simţămintele lor de dragoste şi devotament şi ca semn de preţuire pentru sprijinul acordat Bisericii, I. P. S. Mitropolit dă citire telegramelor omagiale adresate Dlui Ion Gheorghe Maurer, Preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale a R.

P. R., Dlui Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri al R. P. R., Prea Fericitului Iustinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, Dlui Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor şi Comitetului Naţional de Luptă pentru Apărarea Păcii din R. P. R.

In cuvîntul său de închidere, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, îşi exprimă sentimentele de recunoştinţă faţă de Onoratul Guvern al ţării, faţă de Departamentul Cultelor şi faţă de organele locale, pentru tot sprijinul acordat Eparhiei. Inalt Prea Sfinţia Sa roagă pe Bunul Dumnezeu să binecuvinteze străduinţile tuturor oamenilor de bine spre slava sfintei noastre Biserici şi spre Pacea lumii.

M. P.

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DE ORIENTARE DIN LUNILE SEPTEMBRIE ŞI NOIEMBRIE 1960

In zilele de 12, 15 şi 16 septembrie, precum şi în zilele de 9, 10 şi 11, noiembrie 1960, în cele 12 Protopopiate din cuprinsul Eparhiei Romanului şi Huşilor, au avut loc conferinţele preoţeşti de orientare, potrivit îndrumărilor date de Sf. Sinod şi Sf. Episcopie. In cele mai multe raioane lucrările conferinţelor au fost conduse de delegaţii Centrului Eparhial: P. C. Arhim. Emilian Birdaş, vicar eparhial, P. C. Preoţi Const. Popa şi P. C. Const. Platon, consilieri eparhiali şi P. C. Preot Nic. Burlacu, inspector eparhial.

La conferinţe au participat şi dnii Imputerniciţi ai Departamentului Cultelor, precum şi delegaţi ai autorităţilor locale.

Subiectul tratat la conferinţele din septembrie a fost intitulat: *„Legături culturale şi bisericeşti romîno-ruse. Foloasele prieteniei romîno-sovietice”*. Fiecare dintre preoţii conferenţiari au arătat legăturile sociale, politice, economice, culturale şi bisericeşti dintre poporul nostru şi popoarele Uniunii Sovietice din trecut. S-au arătat apoi legăturile pe care le avem cu Uniunea Sovietică după 23 august 1944, precum şi sprijinul economic, politic şi cultural ce ne-a fost acordat cu largă bunăvoinţă de Marea noastră vecină şi prietenă de la Răsărit.

La conferinţele din noiembrie s-a tratat subiectul intitulat: *„Realizările acţiunii pentru apărarea Păcii în cursul anului 1960”*. Fiecare preot conferenţiar a arătat care au fost cele mai de seamă momente din activitatea partizanilor Păcii în anul 1960. S-a stăruit asupra activităţii depuse de delegaţii U. R. S. S. şi ai ţărilor socialiste la cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale a O. N. U. îndeosebi a şefului delegaţiei sovietice Nichita Hruşciov şi a şefului delegaţiei Republicii Populare Romîne Gh. Gheorghiu Dej. S-a scos în evidenţă şi contribuţia slujitorilor cultelor în acţiunea de apărare a Păcii, precum şi sarcinile ce revin în viitor clerului şi credincioşilor, în vederea înfăptuirii marelui ideal al omenirii: Pacea.

Atît la conferinţele din septembrie, cît şi la cele din noiembrie s-au citit rapoarte de activitate, în care s-a arătat activitatea de-

pusă de preoţii respectivi pe tărîm social, administrativ şi misionar. La discuţii au participat numeroşi preoţi, precum şi delegaţii Departamentului Cultelor, ai autorităţilor locale şi ai Centrului Eparhial.

Conferinţele de orientare din septembrie şi noiembrie au constituit pentru preoţii din cuprinsul Eparhiei Romanului şi Huşilor un fericit prilej de analiză a muncii profesionale, de cunoaştere a legăturilor de veacuri pe care le-am avut cu popoarele Uniunii Sovietice şi de reîmprospătare a principalelor acţiuni de apărare a Păcii în cursul acestui an. Ele au fost un prilej bine venit ca preoţimea noastră să-şi arate ataşamentul ei neclintit faţă de Conducerea noastră de Stat şi să-şi ia noi angajamente în vederea sprijinirii operei de construire a ordinei celei noi în Patria noastră şi de instaurare a Păcii în lume.

M. P.

B.M.M.B.
2006-2007

FIGURI DIN VIAŢA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

IOAN VICOVEANU: Preotul Profesor Isidor Vorobchievici . . 675

INSEMNĂRI 681

Marşuri ale păcii ; O carte rară la centrul eparhial *(P. S.)* ; Biserricuţa de la Basarabi *(Pr. Sc. Porcescu)* ; O veche Biserică catolică şi două pietre de mormînt de la începutul veac. al XVI-lea *(N. V)*.

RECENZII 687

Журнал Московской Патриархий (Revista Patriarhiei Moscovei) Nr. 5, 6/960 (Pr. I. L. Ţurcanu) ; A Weisser, K. Elliger : *Das Buch der Zwölf Kleinen Prophethen*, I, 289 pag., II, 217 pag. Götingen 1956 (Pr. Prof. N. Neaga) ; Paul Althaus, *Gebot und Gesetz*, Gutersloch (Pr. Prof. N. Neaga) ; *The Bible Translator* (Pr. Prof. N. Neaga) ; Jean Danielou : *Les manuscrits de la Mer Morte et Les origines du Christianisme*, Paris 1957 (Pr. Prof. N. Neaga) ; Acad. C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu : *Sarmizegetuza* Bucureşti 1960, pag. 70 (Pr. Sc. Porcescu) ; Acad. R. P. R. *Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Istorie*, an. X, fasc. 1, 2, an. 1959 (Pr. Sc. Porcescu) ; Virgil Vătăşianu : *Istoria Artei feudale în Ţările Romîne*. Vol. I, *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, Bucureşti 1959, pp. 1018 şi 910 ilustraţiuni (N. Grigoraş) ; *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, Documente interne, vol. II, Bucureşti 1959 (N. Grigoraş).

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR* . . . 711

Deschiderea anului şcolar 1960/1961 la Şcoala de cîntăreţi bisericeşti şi Seminarul Teologic din Mănăstirea Neamţ *(Asistent)* ; Sesiunea Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Iaşilor *(S. P.)* ; Conferinţele preoţeşti de orientare din septembrie şi noiembrie 1960 *(I. C.)* ; Organizarea muzeului de la Mănăstirea Cetăţuia *(S. P.)*.

B. — *EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR* . . 717

Sesiunea anuală a Adunării Eparhiale *(M. P.)* ; Conferinţele preoţeşti de orientare din lunile septembrie şi noiembrie 1960 *(M. P.)*.